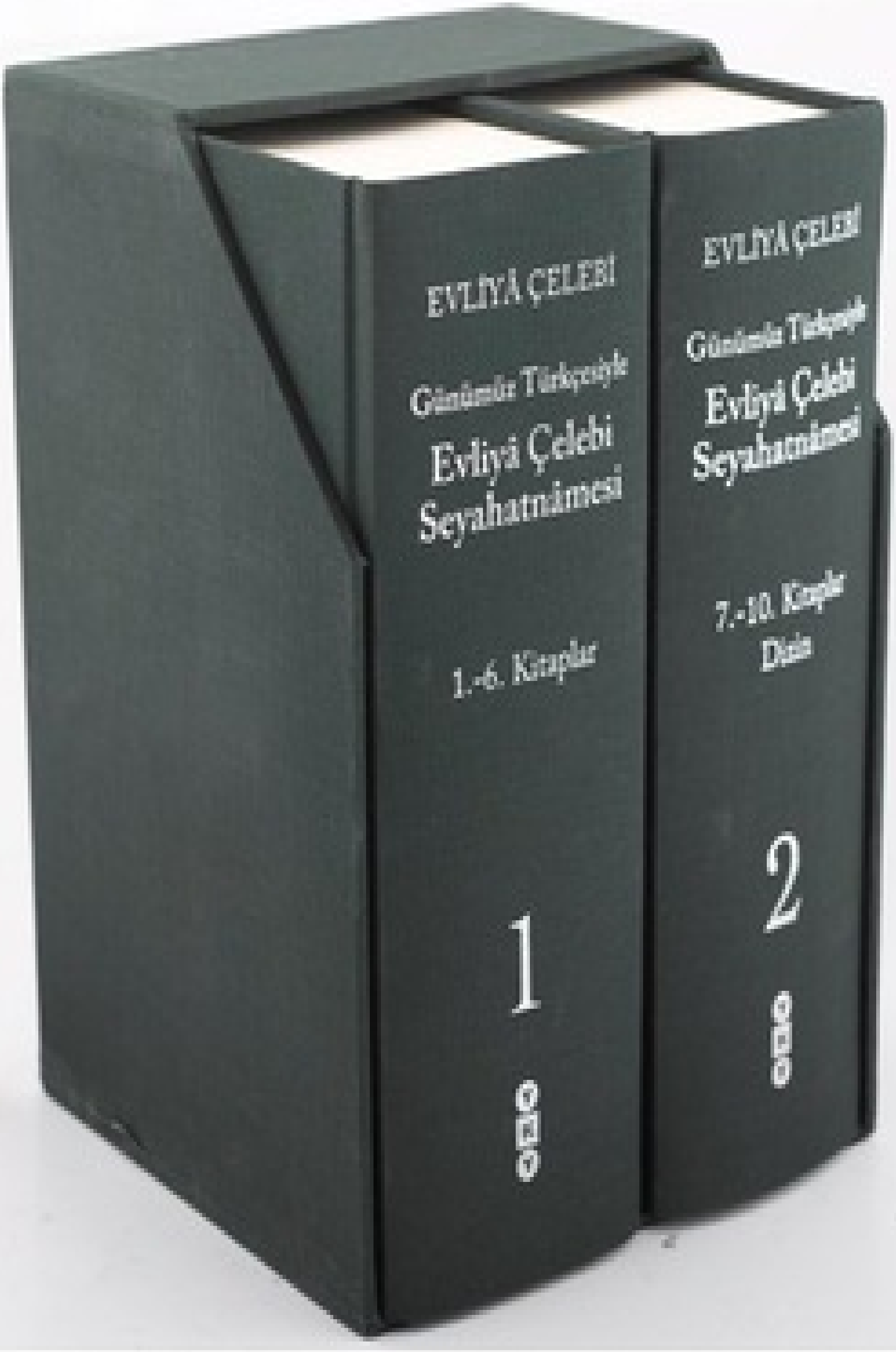

EVLİYA ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYA ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

VII. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

VII. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:

Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Sunuş

Seyahatnâme'nin Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat 308 numarada kayıtlı olan VII. ve VIII. ciltleri şemseli ve köşelikli kahverengi deriden tek ciltte toplanmıştır. Aharlı ince bir kâğıda yazılmış olup 310 mm. boyunda ve 205 mm. eninde 383 yapraktan ibarettir, VII. cilt bunun ilk 188 yaprağını kapsamaktadır. Kötü bir nesihle kaleme alınmıştır. Sayfadaki yazı uzunluğu 166 mm.'dir. Her sayfada 33 satır mevcuttur.. Az da olsa bazı sayfalarda çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

VII. cilt, Kanije, İstolni Belgrad, Belgrad, Kara Mehmed Paşa'nın elçilik heyetiyle Viyana'ya gidiş, Viyana'nın ve kalesinin tasviri, Macaristan'a ve Budin'e varış ile Tımışvar, Eflak, Boğdan vilâyetlerinin tasviri, Kazak vilâyeti, Kırım, Dağıstan, Kafkas kavimlerinin dil, örf ve âdetlerine aynlmıştır.

Daha önce Arap harfleri ile basılmış olan VII. ve VIII. ciltler Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma (Beşir Ağa, nr. 448-452) esas alınıp birkaç nüsha ile karşılaştırılmak suretiyle Türk Tarih Encümeni tarafından Kilisli Rifat'ın öncülüğünde baskıya hazırlanmıştır (İstanbul, 1928). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin bu cildi de tıpkı II., III., IV., V. ve VI. ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle ve tartışmalı (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın başka bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Dizin, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilâve olunmuştur, devam eden ciltlerde de aynı sistem korunacaktır.

V. ciltten başlayarak bize yardımcı olmayı seve seve kabul eden ve büyük bir dikkatle redaksiyonu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'un katkıları redaksiyon boyutlarını aşınca, kendisinin de rızasını alarak adını büyük bir memnuniyetle "hazırlayan"lara yazdık. Bu vesileyle, Robert DANKOFF, Seyit Ali KAHRAMAN ve Yücel DAĞLI ile her zaman yardımlarına baş vurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları kitap editörü M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederim.

Giriş

Seyahatnâme'nin VII. cildi, en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen ve VII. ile VIII. cildin bir arada ciltli olarak bulunduğu Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 308 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliyâ Çelebi'nin bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan büyük hacimli böyle bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu herkesçe teslim edilen bir vakıadır. Metnin eksiksiz yansıtılmasıyla birlikte yayın ilkeleri açısından; dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmayla tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde bulunmamaktadır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ bazen /n[g]/ olarak okunmuştur.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliyâ'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, asıl imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliyâ'nın imlâsı esas alınmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), zorluklarla karşılaşıldığı zaman diğer yazma nüshalar da gözden geçirilerek metnin içine yerleştirilmiş ve { } işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sûre ve âyet numaraları ile anlamları konulmuş; ancak öbür Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde çeviriyazısı verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir. Yazma nüsha ile karşılaştırma yapmak isteyenler için asıl yaprak numaraları metin içinde ***"[15a; 15b; 16a; …]"*** biçiminde verilmiş olmakla birlikte dizin, yaprak numaralarına göre değil, bu kitabın sayfa numaralarına göre düzenlenmiştir.

Elinizdeki eser yalnızca birkaç kişinin mesaisi sonucunda oluşmadı. Çalışmanın muhtelif aşamalarında konunun uzmanı pek çok ilim adamı ve araştırmacıya da müracaat edildi. Bu ilim adamlarıyla birlikte Farsça ve Arapça metinlerde yardımlarını bizden esirgemeyen Mustafa Çiçekler'e de teşekkür ederiz.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Dr. Yücel DAĞLI - Seyit Ali KAHRAMAN - Prof. Dr. ROBERT DANKOFF

Bazı İşaretler

(–)	Metinde boş bırakılan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(…)	Okunamayan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
……(12 satırlık yer boş) ……..	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
‘	Gerekli hallerde Ayn (ʿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
’	Gerekli hallerde hemze (ʾ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
‘	Özel isimlerde kesme işareti (‘) için kullanılmıştır.

Metin

[Yedinci Cild]

[1b] *Der-beyân-ı seyâhatnâme-i fütûhât-ı diyâr-ı Alman-ı dâr-ı bî-îmân vilâyet-i Kâfiristân-ı bî-amân olan intihâ-yı serhaddin kıfl-ı sedd-i sedîdi ve hısn-ı hasîni olan sedd-i İslâm cây-ı amân olan kal'a-i Kanije altından diyâr-ı Alman'ı ve memleket-i Hırvadistân'ı ve vilâyet-i İslovin'i ve vilâyet-i Ungurus'ü ve Mekemorya vilâyetlerin nehb ü gâret etmeğe gitdiğimiz kılâ'ları ayân u beyân eder.*

Kasîde-i münâsib

Benâm-ı Hâlık u Hayy-ı kadîm-i ferd-i Yezdânî

Yaratdı dâr-ı kevneyni kodu cinnile insânı,

Benî âdem edîm-i arz içinde sâkin oldular,

Hemân Hâbil'le Kâbil'den beridir cengin olanı,

Cenâb-ı Kibriyâ (–)[Hâ]billiye evvel hitâb edüp,

Cihâd eylen, gazâ edin dedi hâtif-i Rabbânî,

Hemân sen de mücâhid fî-sebîlillâh olup sa'y et,

Halâs olğıl cehennemden yana ref' eyle nîrânı,

Gel imdi dinle vasf-ı pür-melâlin cümle küffârın,

Denilmez hamu evsâfı kesilmez hadd [ü] pâyânı,

Belî bu rûy-ı dünyâda niçe kavm-i Nasârâ var,

Velî İslâm kavmi feth edipdir cümle Yûnânı,

Hemîşe Âl-i Osmân selle seyf olup cihâd eyler,

Ne Çeh, ne Leh ü Maskov kor komaz Îrân [u] Tûrânı,

Bi-hamdillâh bu sâl içre yöneldik Ungurus üzre,

Yıkıldı tâk-i Kisrâ'sı kesildi bâğ u bostânı,

Dağıldı her diyâra müşrikîn ekser cüzâm oldu,

Niçe bini esîr olup gezer hâl-i perîşânı,

Kimi pâ-beste vü dil-haste kimisi şikeste-bâl,

Cefâdan her bir a'lâsı unutdu kasr-ı eyvânı,

Bu müşrikler ikilik vâdîsinde kaldılar hayrân,

Dönerken devri ve'l-hâsıl bozuldu çerh-i mîzânı

Niçe İslâm diyârın nehb edem derken o müşrikler,

Murâdı olmadı hâsıl gerüye döndü devrânı,

Alaman u Çehistân mülkünü urmağa emr oldu,

Hemân ol ân müsellah oldu cümle cünd-i Osmânî,

Hemân ey Evliyâ cehd et kuvâ vü kudretin varken,

Demidir durma uruş et budur âyîn-i insânî,

İlâhî her ne yere azm edersem yâverim olsun,

Ricâlü'l-gayb cündullâh ile âyât-ı Rahmânî,

Yeter etdin du'âyı Evliyâ durma gazâ eyle,

Refîkındır senin cümle kamu sâhib-kerem kânî.

……(6 satır boş)……..

Hikmet-i Hudâ: Bu mahalde biz cümle asâkir-i İslâm ile Alaman diyârına gitmek sadedinde iken mukaddemâ Tatar Hânzâde Ahmed Geray Sultân'ın kethudâsı Sefer Gâzî oğlu İslâm Ağa on bin aded Tatar ile Kanije etrâfların ve Balatin gölü kenârların kasup kavurup güzîde esîrler çıkarmağa gitmişlerdi. Bizim asker dahi gitmek sadedinde iken mezkûr İslâm Ağa cümle Tatar ile niçe bin pençe-i âfitâb mahbûb u mahbûbe dilberânlar ile sâlimîn ü gânimîn ordu-yı İslâma dâhil oldukda cümle mirzalara {ve Serdâr} ***[2a]*** İslâm Ağa'ya ve Hânzâde'ye hil'at-i fâhireler geydirüp ikrâmlar etdiler. Getirdikleri esîrlerden on altı aded kapudanları ve yüz aded güzîde esîrleri İslâm Ağa sadrıa'zama hedâyâ çekdiler.

Ammâ esîrlerin eşbehi Çiyel nâm kâfir kapudanı idi kim sâhib-i kelâm ve müdebbir-i benâm bir küffâr-ı hümâm idi, vezîr-i a'zam bu kapudanı huzûrunda söyledüp eydir:

"Hâlâ Nemse kralımızın askeri kal'a-i Yanığ'ımız altındadır ve sizin dostunuz olan hasmımız Fransa kralı Nemse çâsârına elli bin Hıristiyan imdâd gönderüp Raba suyu kenârında ve niçe bin Hıristiyan ile Kanije kal'anız altından kaçan Donkarkız ve Danimarka kralları Ni'met-Uyvar altında cem' olup Türk askeri Yanık kal'asına gelir deyü azîm cem'iyyetler edüp sizi beklerler" deyü haber-i şâfî verince sadrıa'zam bu kâfiri âzâd edüp ol ân ordu-yı sultân içre dellâllar nidâ edüp,

"Ata dona mâlik olan garîb yiğitler mâl-ı ganâ'im isteyenler şimdi gidecek Tatar askeriyle gitsinler" deyü fermân olunca hemân on bin aded serhadli tüfeng-endâz gâzîleri de gelüp bizim askere ilhâk olup cümle Tatar ve serhadli kırk yedi bin aded güzîde asker oldu.

Diğer hikmet-i Hudâ: Şimdi Tatar askeriyle ordu-yı İslâma gelen Hânzâde kethudâsı İslâm Ağa babası Sefer Gâzî Ağa'nın Kırım'da katl olunduğun istimâ' etdiği gibi hemân Hânzâde kethudâlığından firâr edüp sadrıa'zamın hâk-i pâyine yüz sürüp kapucubaşı zümresine ilhâk oldukda hemân ol ân,

"Devletli vezîr seferden şimdi geldim. Beni serhadlilere serdâr eyle, şimdi yine sefere giderim" dedikde başına bir tel ve bir hil'at-i fâhire geydirilüp altı yüz yiğid ile bizimle sefere me'mûr oldukda hemân hakîr anın koşunuyla bile koşundaş ve sırdaş ve hâldaş ve

yoldaş olup kal‘a-i Kanije altından *tevekkülen alallâh* deyüp

Sene 1074 mâh-ı (–) gününde Kanije altından kalkup kal‘a etrâfların ve Balatin sâhillerin ve nehr-i Morava kenârların ve gayri kılâ‘ u kasabât u belîdeleri gâret etmeğe revâne olduk

Evvelâ deryâ-misâl asker ile “Bism[illâh] mütevekkilen alallâh” deyüp cümle serhad gâzîleri bize pirbe ve talî‘a-i asker olup ibtidâ Kanije kal‘asının cânib-i cenûbîsine karîb,

Evsâf-ı kal‘a-i benâm Egirsek

Sene 938 târîhinde Süleymân Hân Alman seferine giderken feth olunup ba‘dehu yine Nemse küffârı istîlâ edüp hâlâ Nemse çâsârının matbah bahâsı hâssı imiş.

Kal‘ası bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim bir konak yerden nümâyândır. Yenikal‘a’yı sadrıa‘zam döğerken Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa bu kal‘ada bir ceng-âşûb edüp böyle bir harb-i azîm ve neberd-i elîm edüp âhıru’l-emr bu kal‘ayı feth edüp cümle cebehâne ve mâl-ı hazâ’ini alup kal‘ayı âteş ile berbâd edüp,

“Bunda olan savaşın mâ-fevki mutasavver değildir”, deyü bizim gâzîler nakl etdiler, ammâ hakîr bile değil idim, lâkin henüz gördüm, ammâ küffâr yine gelip amâr etmeğe başlayup kal‘aya küffârları kapanmış, bundan bir şikâr alamayup bize vâfir şâhî toplar atup kal‘adan alarka olup bu kal‘anın cenûbunda yedi sâ‘at ba‘îd ormanlıklar içre gidüp,

Der-beyân-ı kal‘a-i Kapolinye

Bunu dahi “Süleymân Hân sene-i mezbûrda feth etmişdir” dediler. Hâlâ Beganoğlu hükmünde metîn kal‘a olmağile bundan dahi hâib ü hâsir güzer etdik. Bu kal‘anın garbında iki sâ‘atde,

Der-beyân-ı palanka-i metîn Şilye

Bu dahi Süleymân Hânî‘de feth olup hâlâ Beganoğlu hükmündedir, ammâ bunun katanası ibtidâ serhadli gâzîleri çarkamıza rast [gelüp] biz varmadan ân-ı vâhidde iki yüz küffârı dendân-ı tîğdan bî-dirîğ geçirüp atların yedeğe alup yine gâzîlerimiz elleri kolları kan bize karşu gelüp atları cümle bize verüp yine gitdiler. Bizler dahi ileri varup küffâr leşleri dıraht-ı müntehâların sâyelerinde ber-hâk olup yatırlar. Andan üç sâ‘at,

Sitâyiş-i kal‘a-i Belvar

Bu da[hi] Süleymân Hân’da feth olmuşdu. Hâlâ Zirin küffârı hükmünde bir halîc kenârında bir küçük palankadır, kârgîr değildir. Nehb ü gâret edecek bir şey bulunmadı, zîrâ Kanije gâzîleri bu kal‘a[cü]gezin çekirdeğin bile çıkarup âsâr-ı rahmetden bir şey komamışlar. Anı dahi ubûr edüp bir vâsi‘ ormanlı sahrânın ortasında meks-i hıyâm edüp etrâfa karavullar koyup yatdık. Bu mahalde sahrânın cânib-i garbîsinde,

Der-şekl-i kal‘a-i Vetoş

Süleymân Hânî‘de feth olup hâlâ Zirin Macarı hükmünde palanka hisârdır, ammâ evvel giden Tatar askeri varoşun harâb edüp mâl-ı ganâ’imin almışlar ve kal‘aya cümle küffâr dolmuşlar. Anı ubûr edüp şimâl tarafında,

Der-vasf-ı kal‘a-i Çiçon

Bu dahi Süleymân Hân’da feth olup yine Zirin nâm zimmiyân hükmünde bir alçak yerde palankadır, ammâ küffâr bizim askerden haber alup ceng haşyetinden kal‘a dîvârı

üzre cümle küffâr kara ***[2b]*** şapkalarıyla kara nahır gibi pür-silâh cenge âmâde idiler. Bu kal‘adan dahi bî-nef‘ avdet edüp yine ol fezânın kıblesi tarafında,

Der-hakk-ı kal‘a-i Zekan

Be-dest-i İbrâhîm Paşa feth olup hâlâ Zirinli elinde bir sarp yerde göl kenârında palankadır, ammâ hayli metânet ile nümâyân idi. Bize kırk pâre toplar atup bizi alarka eyledi.

Ve bu kal‘alar cümle Kanije kurbunda olmak ile cümle cümle mâlların kal‘a içine alup kal‘aya kapanmışlar ve mukaddemâ varoşun bizim askerler yakmışlar ve hâli üzre bırağup gitmişler ve bî-fâide olan eşyâları bırakmışlar.

Ve bu kal‘adan yedi sâ‘at garba çengelistân ve dağıstân yollar ve beller aşup derd-i belâlar çekerek,

Der-vasf-ı kal‘a-i Kapornok

Sene 939 gurresinde Süleymân Hân kabza-i teshîre alup yine küffâr-ı Zirin istîlâ etmişdir, ammâ hâlâ Nemse çâsârı hükmünde olup Nedajoğlu keferesi tarafından içinde cünûd-ı cünübleri var gâyet metîn palankadır. Hattâ ileri giden gâzîlerimiz iki yüz aded küffâra râst gelüp yüz elli kadar ümmet-i Muhammed esîrlerini kal‘adan çıkarup nehr-i Tise’den bir ark kazup kal‘anın handakına akıtmak isterlerken hemân guzât-ı müslimînimiz hemân fakîr esîr bizim asker-i İslâmı görüp Allâh deyü feryâd edince bizim asker dahi dal-sâtûr-ı Muhammedî olup esîrler üzre müvekkil olan keferelere bizim çarhacılar kılıç bâzârına girüp biz dahi ileriye varup gördük kim bir meydân-ı ma‘reke kurulmuş, hemân bizim yüğrük atlılarımız ileri yetişüp derhâl cenge girişüp bin altmış kadar küffârı kal‘alarına firâr etmeğe komayup cümle kılıçdan geçirüp ancak kapudanlarıyla üç yüz kâfir esîr olup yüz elli aded ümmet-i Muhammed’i cümle esîrlikden halâs edüp hamd ü senâ etdiler, ammâ her birinin ayaklarında yigirmişer ve otuzar vukıyye gelir demir neybeleri var, balta ve keser ve eğelerimiz yok. Âhır-ı kâr bu yüz elli aded esîr müslimînin bindikleri arabalara yine bindirüp iki yüz kadar atları za‘îf yiğitlerimizle bu ümmet-i Muhammed esîrlerin Kopan kal‘amıza gönderdik. Andan kal‘a-i Kapornak’ı ubûr edüp bir sâ‘at gidüp,

Der-vasf-ı kal‘a-i Pelendvar

Serhad gâzîleri bu kal‘anın feth olduğun bilmediler, ammâ bir metîn ve sa‘b kal‘adır. Bunda dahi bir ganîmet bulmayup bu kal‘anın cânib-i şimâlinde,

Der-eşkâl-i kal‘a-i azîm Lak

Süleymâ[n] Hân’ın asrında feth olmuş hayli büyük kal‘a ve gâyet müzeyyendir. Bu mahalde Kopan kal‘asına gönderdiğimiz ümmet-i Muhammed esîrleri selâmet varınca Kopan’dan beş yüz aded gâzîler ve Kapoşvar kal‘asından hem-çünân gâzîler gelüp vâsıl oldular.

Ba‘dehu bu kal‘a-i Lak’dan bir şey alamayup taraf-ı garba dağlar ve ormanlar içre üç sâ‘atde ac u zâc gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Yeleşke

Bu dahi sene-i minhde feth olup hâlâ Nemse çâsârı hükmünde bu dahi çit palankadır ve

bir düz vâsi‘ yere vâki‘ olup hâlâ Zirinoğlu hâssı imiş. Bunu dahi asker-i İslâm Yenikal‘a altından gelüp mâl-ı ganâ’imin alup kal‘asın nâr-ı melât mühmelât çepelât puhlât etmişler ve külünü göğe savurmuşlar.

Bu kal‘a altında bî-bâk ü bî-pervâ atlara yem kesdirüp Tatarvârî kazanlar asup yorgun kalmış atlardan iki yüz kadar atları koyup zevk u safâlar edüp cânib-i erba‘amıza karavullar koyup nısfu’l-leyle dek bî-dermân yatdık, ammâ kan yutduk, zîrâ etrâfımızı kâfir almışdı kim cümle ihrâk olan kal‘aların küffârları hâne berdûş olup ayak üzre katana olmuşlar idi.

Andan nısfu’l-leylde mâhitâb olunca kalkup kulavuzlarımız vesîle olup yine cânib-i garba ağaçlık ve çamurluk azâbın *el-ıyâzu billâh* çekerek yağmurdan halâs olup ale’s-seher oldu.

Hikmet-i Hudâ cümle asker-i İslâm ile yine Yeleşke kal‘ası altına gele düşdük. Meğer gece biz asker-i İslâm ile kalkup gitdikde cümle küffâr dağlardan yine kal‘a-i Yeleşke’ye gürûh gürûh giderken ale’l-gafle vakt-i seherde bunları basup kal‘anın taşrasında yetmiş aded küffâr kapudanları ve üç bin kadar kefereleri ve papasları ile müşâvere edüp giderlerken içlerine at bırağup cümlesi el kaldırmadan dest ber-kafâ beste olup niçe yüzü kal‘a-i Yeleşke’ye kaçdılar, anlar dahi esîr-i bend-i zencîr oldular. Ammâ kal‘a nehr-i Raba kenârında iç kal‘ası kârgîr bir şîrîn kal‘adır, ammâ taşrası ihrâk olmuşdur. Lâkin bir acâ’ib ü garâ’ib ibret-nümâ âsâr-ı kadîm kenîsesi var.

Hamd-i Hudâ bundan bu kadar esîr alınup bir sâ‘at yine nehr-i Raba kenârınca gidüp,

Der-medh-i palanka-i Şarvar

Süleymân Hân zamânında Budin kralı Yanoş Kral’a tâbi‘ olup yine küffâr istîlâ etmişdir. ***[3a]*** Bu dahi metîn kal‘adır, ammâ Yeleşke kal‘ası altında eylediğimiz cengden haberdâr olup cümle hayvânâtların kal‘a altına çeküp kendileri dahi kal‘aya kapanmışlar idi. Bunu dahi ubûr edüp,

Der-manzara-i kal‘a-i Kemenvar

Nemse çâsârı hükmünde bir dırahtistân içre bir sa‘b kal‘adır. Yedi sâ‘at kâmil altında meks edüp mümkin olmadı kim bu kal‘adan bir dil alak, ammâ bir rîh-ı akîm gibi bir rûzgâr-ı zorkâr-ı azîm var kim gûyâ rîh-ı sarsar zâhir olup iki bin kadar Tatar kemândârları oklarına kibrît bağlayup ve beş yüz nefer tüfeng-endâz paçavralı kurşumları ve kibrîtli yanmış okları kal‘a içine ol rûzgârda perrân edince hemân cümle tahta örtülü evlerin dam u bâmları alev ber-alev ihrâk olup kal‘a içre bir vâveylâ kopup derhâl küffâr-ı dûzah-karârın kal‘ada karârları kalmayup kal‘a kapuların açup bu kadar küffâr mâl-ı ganâ’imiyle kal‘adan taşra topları altına çıkup âteşden halâs olalım derken Tatar âteşine uğrayup ân-ı vâhidde bin yüz altmış kadar esîr ve bu kadar bî-hisâb mâl-ı erzâk alınup dörd yüz aded şehbâz yiğitlerimizle Kanije’ye gönderdik, zîrâ Kanije henüz dahi yakındır. Andan,

Der-imâret-i palanka-i Romçivar

Zi[r]in hükmündedir. Bunlar dahi bizden haberdâr olup cümle kefereleri kal‘ada mütehassın olmuşlar, ammâ bir orman içre bir mürtefi‘ topraklı püşte üzre bir kal‘a-i metîndir. Andan,

Der-kıyâfet-i kal‘a-i Egirvar

Bu dahi Süleymân Hânî‘de sene 939 Muharrem’inde feth olup hâlâ Ungurus kralı hükmünde ve Zirinoğlu hâkinde kal‘ası bir dağlık ve ormanlık içre cânib-i erba‘ası bataklık bir palankadır. Hemân derûn-ı kal‘ada olan küffâr bizi ubûr ederken görüp bî-kıyâs şâhî toplar atup hayli şekâvet etdi, ammâ bu kal‘a bizim Kanije kal‘amıza bir merhale yerdir, ammâ kış günleri göller buz olunca bir konakda gider yolu vardır. Bu kal‘a-i Egirvar’ı dahi ubûr edüp,

Der-binâ-yı kal‘a-i Meşter

Katanaları karşı çıkup biz dahi “Allâh Allâh” deyüp bir hayli ceng [ü] cidâl edüp cümle küffâr kal‘aya firâr etdiler kim kal‘adan bizi topa tutalar. Biz dahi küffârı kovarak varoşlarına girüp güzîde eşyâ-yı ganîmetlerin alup varoşu âteşe urup mansûr u muzaffer yine bu kal‘a-i Meşter’i ubûr edüp cânib-i garba üç sâ‘at mikdârı gidüp,

Der-zikr-i kal‘a-i Sünbüthel

Bu dahi Süleymâ[n] Hân’da feth olup yine Zirin küffârı hükmünde bir küçük kal‘adır, ammâ yarar yunak katana kâfirleri vardır. Bir hayli top atup bizi aslâ kal‘a altına uğratmadılar. Bunu dahi ubûr [edüp] iki sâ‘at gidüp,

Der-medh-i palanka-i Meştivar

Bu dahi Süleymân Hân’da feth olup Zirin hükmünde bir ma‘mûr ve müzeyyen palankadır ve bâğ u bâğçesi gâyet çokdur.

Bu kal‘a altında ârâm edüp cümle atlara yemler asup bu mahalde cümle bir yere gelüp müşâvere etdik.

“Âyâ bundan sonra işimiz neye müncer ola” dedik.

“Cümle kurâ ve kasabâtlar yerlü yerinde, ammâ içlerinde bir şey yok, ancak cengâver katanaları gâyet çok, mâl-ı ganâ’im üsârâ ve şikârdan aslâ bir zerre yok. Gelin gâzîler nehr-i Raba’yı karşu geçmeyince bizler bir şikâr alup doyum olamazız” dediklerinde niçesi eyitdiler:

“Ya siz bilmez misiz, Uyvar fethinden sonra seksen bin asker ile Kaplan Paşa bu nehr-i Raba’yı geçüp niçe askerleri ve atları kırılup hâ’ib ü hâsir Mitroviçse kasabasına geldiler. Raba karşusunda ne var, cümle kâfiristânın cem‘iyyeti yeri andadır. Şikâr dediğiniz mâl anda kandadır” [de]diler.

Cümle serhadliler ve Tatarlar ”İşte biz eyle bir kâfir cem‘iyyeti olan yeri isteriz. Yâ taht ola yâ baht” deyüp cümle “Bismillâh niyyetü‘l-gazâ” deyüp iki yerden gayret kılıçların kuşanup cümle atlarımıza süvâr olup ikinci sâ‘atde nehr-i Raba kenârına varup ol gün kâmil sâhilinde gezüp karşu cânibe ubûr edecek bir mahall-i münâsib yer bulamadık.

Her ne mahalden geçelim dedikse nehr-i Raba’nın iki cânibleri kesme uçurum topraklar ve su kenârında birbirine birer top menzili haberci kulleleri geçit ümmîdi olan yerlerin su içinde tahtalara harbeler kakup at ve âdem kadem basmaz.

Hâsıl-ı kelâm yine müşâvere edüp Kırım’da Mankıtlı Alî Mirze eydir: “İşte bir yol bulup cümlemiz murâdımız üzre Raba suyun karşuya geçdik. Yâ karşu tarafda bilir misiz küffâr deryâsı va[r]. Karşu çıkup bir gün iki gün ceng ideyüz, uruş hâlidir, bozmak ve

bozulmak Allâh elindedir. İhtimâldir kâfir bizi kıstayup dönüşde bu suyu nice geçelim" dedikde ***[3b]*** âhır-ı kâr nehr-i Raba'yı karşu geçmeden ferâğat edüp,

Der-alâmet-i nev-binâ Kösek

Süleymân Hân'da bu kal'a altında niçe âdem oğlanı şehîd olup hâlâ kabirleri zâhir ü bâhirdir. Küffâr-ı hâksâr kal'adan bizi görünce azîm toplar atup ba'dehu anı ubûr edüp bir günde,

Der-nişâne-i kal'a-i Sobron-ı şehr-i azîm

Hâlâ Nemse çâsârı hükmünde bir bender-âbâd-ı ma'mûredir kim hemân "Üç bin aded demirci ve bıçakçı ve usturacı dükkânları ve iki bin çukacı ve bin kadar kâğıdcı dükkânları ve gayri ehl-i sanâyi' dükkânlarının hisâbın Hudâ bilür" deyü esîrlerimiz ve esîr olan ümmet-i Muhammed kulağızlarımız nakl etdiler.

Ammâ Süleymân [Hân] dahi bunda gelüp bir âlî toprakdan hunka depe yığmış, kal'ası bir batak kenârında bir alçak yerde sa'b bir hisâr-ı üstüvârı var, yanına varmak muhâl, zîr[â] niçe yüz bin küffârı kal'a altında cenge âmâde dururlardı. Bunu dahi ubûr edüp giderken ileride çarhacı giden âdemlerimizden altı nefer yiğitlerimiz at boynuna düşüp seğirderek gelüp "Muşduluk kâfirden kırk aded esîr dil aldık" deyüp dilleri meydâna getirdiklerinde diller eydir:

"Eğer bizi söyledüp âzâd ederseniz size Raba suyunun geçidin gösterelim ve ne kadar esîr ve esbâb [u] eskâl isterseniz alın, zîrâ cemî'i katanalar ve askerî olan Hıristiyanlar cümle Yanık kal'asına ve Ni'met-Uğvar kal'asına, ammâ bizi karşu tarafda âzâd etmen. Birkaç gün sizinle bile gezelim, zîrâ bizi karşuda âzâd etdiğiniz gibi bizi kâfirler görüp Türk'e geçidi siz gösterdiniz deyü bizi kebâb ederler" dedikde cümlemiz geçid başına varup nehr-i Raba'yı suhûletle geçüp derhâl dil olan kâfirlerin başlarına elvân makdem sarıklar sarup birer dâne atlara bindirüp tebdîl-i câme bunları kulağız edüp ol gün seğirdüp,

Der-seyr-i temâşâ-yı kal'a-i Jelejinvar

Bu dahi Süleymân Hânî'de feth olup hâlâ Alman kralı hükmünde Zirinli hâkinde gâyet metîn hisâr-ı üstüvâr, cümle Şeddâdî binâ bir kal'a-i müstahkemdir, ammâ iç kal'ası bir püşte-i âlî üzre nümâyân idi. Kulağız olan kâfirler bizi ormanlar içre götürdüler,

"Zîrâ sahrâ ile götürsek kâfirler sizi kal'adan görüp haber topları atılup cümle el vilâyet kâfirleri sizin geldiğiniz duyup bir şikâr bulamazsız" dediklerinde hemân bizim serhadli gâzîlerinden bir âkıbet-endîş ve çok iş görmüş ve niçe arklar atlamış ve feleğin niçe kerre germ [ü] serdin çekmiş yiğidimizin birisi kulağızlarımız olan kâfirlerin arasına girüp eydir:

"Baka mel'ûnlar eğer bizi çok düşman içine uğradup bizi kırdırup siz halâs olmak isterseniz sizi ibtidâ şöyle kırarız" deyüp küffârın birine bir sâtûr-ı Muhammedî urdu kim gûyâ kellesi bâzâr ipliğiyle dikili imiş.

Kelle-i küffâr galtân olunca olanca küffârların akılları başlarından gidüp sâ'irleri bu hâli görüp "Hâşâ biz size hıyânet edeyiz, hemân bizi âzâd edecek olun, görün size ne kadar mâl-ı ganâ'im alırsız" deyüp ol gün seğirdüp bir ormanlık içre yatup vakt-i seherde

cümle atlanup bir sâ‘at dahi seğirdüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm Purunduk

Bunu dahi sene 939 târîhinde Süleymân Hân asrında Kâsım Voyvada feth ederken ceng-i azîm olup hâlâ mezâristân-ı şühedâlar şehrin taraf-ı kıblesinde püşte püşte yatup "Hayvânât mevtâları çiğnemesin" deyü küffâr şühedâların etrâflarına handaklar kesmişler. Bir seng-i mezârda "Mihaloğlu Mehemmed Beğ rûhiyçün el-fâtiha" deyü tahrîr olunmuş mezâristândır.

Bu kal‘a-i sedd-i İskender bir sahrâ-yı tîhin nihâyetinde bir Şeddâdî binâ-yı metîn bir küçük iç kal‘ası var, ammâ orta kal‘ası İslâmbol'un Galata'sına müşâbih bir kal‘a-i bî-şibîhdir, ammâ taşra varoşu Haleb kal‘asından büyük olup içinde yetmiş aded manastır çanlığı saydım.

Bir şehr-i azîmdir, ammâ bu varoşun etrâfı kal‘a değildir. Ancak mahalle kapuları gibi üzerleri toplu ve saçma ve kumbaralı metîn kapulardır. Ve her cânibinde mazgal delikleri ve dirsekleri var.

Hemân vakt-i seherde cümle küffâr hâb-ı râhatda iken cümle guzât-ı müslîmîn ormanlar içinden çıkup at koyup kal‘a dibine geldikde sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup varoş dîvârına sarılup cümle asker mûr-ı zenbûr gibi dam u bâmlara ve rûy-ı dîvârlara tırmaşup yetmiş seksen kadar yerden ibtidâ bu şehri âteşe urup derhâl niçe yüz yıllık binâ alev-ber-alev olup cümle küffâr âteş-i Nemrûd içinde kalup ba‘zı avretler hemân oğlun kucağına alup kocasıyla evinden taşra çıkınca girîbânların ele verüp esîr oldular.

Ve kal‘ada olan ***[4a]*** küffârlar bu vâveylâyı işidüp niçe yüz aded toplar atmağa başlayup hemân kal‘adan küffâr hınzîr gibi çıkup cümlesi bize hücûm edüp biz dahi bir elbeşti kadarca ceng edüp ba‘dehu sahrâya doğru yan verince küffâr bî-haber bizi kovarak sahrâya çıkup atlıları ve yayanları bî-tâb u bî-mecâl kaldıkda cümlemiz bir kerre "Dönek kaytavul" deyü kâfir üzre dönüp der-akab bu sahrâ-yı vâsi‘de küffârı ortaya alup ân-ı vâhidde cümlesin tu‘ma-i şemşîr edüp bakıyyetü‘s-seyfleri kal‘alarına firâr ederlerken bizler dahi akîblerince kal‘aya girüp hamd-i Hudâ bir âsân vech ile kal‘a zabt olunup kal‘a kapuların sedd edüp kâmil yedi sâ‘at-i nücûmî bu kal‘a içinde meks edüp meymene vü meysereyi bî-bâk ü bî-pervâ vilâyet sâhibi gibi cümle kâfir karılarına ve kızlarına ta‘âmlar pişirdüp ba‘de't-ta‘âm bu şehr-i azîmden ol kadar sîm âvân ve ol kadar şem‘dân ve buhûrdân ve ol kadar akmişe-i fâhire ve ol kadar elbise-i nâdireler ve ol kadar kemyâb makûlesi cevâhir-i zî-kıymetler ve cemî‘i düyûr-ı gamâmelerden ol kadar mücevher putları ve zeheb-i hâlisden salîbeler ve yedi yüz aded hemân bıtrîk ve kıssîs ve ruhbânlar esîr oldular.

Ve dahi Tatar-ı bî-rahimler birkaç avretlerin emceklerin, ya‘nî memelerin kesüp avretlerin başlarına geydirüp "Mâl kandadır?" deyü su'âl etdiklerinde zîr-i zemînlerden ol kadar (ol kadar) mahfûz ve medfûn mâl-ı firâvân ve âlât-ı sîm âvân makûlesi ol kadar medfûn eşyâlar çıkdı kim hattâ götürmeğe kâdir olmayup niçe Mısır hazînesi mâl-ı firâvânları hâk-i mezellete bırağup götürmeğe iktidârımız olmadı.

Hulâsa-i kelâm yüz yetmiş araba mâl-ı zî-kıymet ve üç bin esîr-i bî-minnet zî-cemâl

mahbûb u mahbûbe müşterî-tal‘at bikr-i nâ-şüküfte Alman kızları ele girdi kim geysûlarının her târları bin bâr müşk-i Tatar değer. Üç binden mütecâviz atları arabalara koşup bu şehr-i Purunduk Alman dağının dâmenindedir ve Kâsım Voyvada şühedâları rûhlarıyçün Fâtiha-i şerîfe okuyup yedi aded şühedâlarımız bu mahalle defn edüp cümle şühedâların rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp ba‘dehu şehri ihrâk bi’n-nâr edüp ahd [ü] mîsâkımız üzre mukaddemâ esîr olup kulağızlık eden kâfirlerin ikisin âzâd edüp otuz sekizin dahi niçe şikârlardan sonra âzâd etmeğe kavl-i karâr edüp yine anları da atlar üzre kayd [u] bend etdik. Ba‘dehu,

Der-beyân-ı azm-i vilâyet-i Alaman-ı bî-amân

Esîr kulağızın biri tenhâda eydir: “Dahi ganîmet ister misiz kim bî-meşakkat elinize mâl gire?” dedi.

“Belî isteriz” dedikde cümle askeri bir vâsi‘ şâhrâh ile altı sâ‘at garb cânibine götürüp öbür kefereler bu yola gitdiğimize rızâ vermediler.

“Niçün böyle gitdiğimiz istemezsiz?” deyü su’âl etdiğimizde,

“Bu vilâyete dahi Tatar ve Türk ve bir düşman ayağı basmamışdır, cümle gâfil vilâyetdir ve mâl-ı ganâ’im gâyet çokdur. Pek çok doyum olup ganîmetler alup ayağınıza bağ olur. Sizin Türk askeri size uzak kalır. Bu vilâyetlere Alman vilâyeti derler. Kâsım Voyvada kırk bin âdemle bu vilâyetde şehîd olmuşlardır ve siz de bu kadar mâl ile selâmete müşkil çıkarsız ve cümle Alman kâfiri sizi duydular. Âhır-ı kâr dönüşde ardınız alırlar” deyü niçe gûne sûret-i hakdan cevâb-ı şâfîler verdiklerinde kimimiz ma‘kûl ve ba‘zıları,

“Kelleye gelecek gelir, nâ-ma‘kûl sözdür hemân ganîmet isteriz” dediklerinde ekall eksere tâbi‘ olup ol gün şehr-i Purunduk altından kalkup cânib-i garba Tuna’nın başı olan Alman dağlarının dâmeninde ılgar ile gidü[p],

Der-sıfat-ı eşkâl-i kal‘a-i Raytinad

Bir ulu şehirdir kim Nemse çâsârının anası hükmündedir. Cümle esîr ve mâl-ı firâvânlarımız dağlar içre iki bin aded şehbâz gâzîlerle koyup bu kal‘anın şimâl cânibindeki seyrek ağaçlı koru içinden ale’l-gafle şehir içine girüp tarfetü‘l-ayn içre kal‘a keferelerine bir kılıç urup çârsû-yı bâzârında ve kenîselerinde ve dâr-ı menhûshânelerinde ol kadar mâl-ı bî-kıyâs bulunup ve ol kadar pençe-i âfitâb ve mahbûb u kamertâb duhter-i gılmânlar alındı kim dâmenlerine aslâ hâr ilişmemiş ve yüzleri açılmamış bir gül-i nâ-şüküftelerdir.

Ve ganâ’im almadan asâkir-i İslâm ol kadar müstağnî oldular kim kerrât ile ganâ’im esbâbların bırağup dahi ziyâde girân-bahâ eşyâlar aldılar.

El-hâsıl bunda dahi üç yüz araba yükü zî-kıymet tuhaf ve nevâdirât ***[4b]*** makûlesi kâlâ-yı vâlâ-yı emti‘a-i firâvânlar ganîmet oldu kim vasfdan âricdir.

Cümle guzât-ı müslimîn muğtenim oldular, ammâ bu şehr-i Raytinad’ın ortasında kal‘adan ziyâde sa‘b u metîn bir Şeddâdî binâ-yı azîm manastır-ı kadîmi va[r] kim gûyâ İslâmbol’da Ayasofya-i Kebîr-misâl bir kubbe-i âlîsi ve üç yüz aded dahi gayri kubâbları cümle rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir deyr-i ma‘mûr kim cânib-i etrâfında evc-i

âsumâna ser çekmiş dörd aded çanhâne kulleleri var, ammâ ortadaki kubbe-i kebîrin alemi beş âdem kaddi kadar haç alem idi. Sâ'ir üç yüz ad[ed] kıbâbların alemleri üçer âdem kaddi gümüş haçlar olup cümle zeheb-i hâlis ile mutallâ salîbe alemlerdir kim bu alemlerle bu deyr-i kebîr kâfiristânda ve rûy-ı arzda alem olmuşdur.

"Bu kenîsede mâl çokdur" deyü asker-i İslâm bu deyri dâ'iren-mâdâr kuşadup meğer kâfir deyrin saçma topları çok imiş. Bir ânda yedi nefer gâzîlerimiz şehîd olup na'şelerinin karınların yarup cümle tuzlayup arabalara tahmîl edüp bu kadar mâl-ı ganâ'imle bu kal'a altından avdet edüp andan yedi sâ'at şimâl cânibine dırahtistân ve çengelistân ve Alman hâki üzre giderken bir azîm asker izine râst geldik.

Hemân esîrlerimizden su'âl etdikde "Bu Fransa vilâyeti yoludur. Allâh bilir Fransa kralı Donkarkız vilâyeti ve Danimarka vilâyeti ve Dış Fransa vilâyetlerinin askerlerin bizim krala imdâd gönderüp Alaman dağların aşup Yanık kal'asına gitdiler" dediklerinde leşkerin izlerine im'ân-nazar ile nazar etdik, ammâ deryâ-misâl cüyûş izleri, ammâ henüz ubûr etmişler. Andan yine cânib-i garba bir gün gidüp,

Evsâf-ı şehr-i bender-âbâd-ı kal'a-i Korokonder

Evvel ve âhir dest-i düşman değmemiş bir şehr-i azîmdir kim Alaman diyârında Nemse çâsârının hükmünde olup cânib-i erba'ası bataklık olmağile nehb ü gâret etmek mümkin olmayup sahrâsında meks etdik.

Ammâ bu şehrin tâ ortasında Sedd-i İskender gibi kal'aya mânend bir manastır-ı azîmi var. Süleymân Hân ile Budin'de ceng eden Ferdinand kral-ı dâllin binâ-yı nâ-memdûhu imiş, ammâ gâyet musanna' ve ma'mûr ve beyâz incü-misâl bir deyr-i gamâmedir.

Bu şehri dahi ubûr edüp yine semt-i şimâle dağıstân içre sun'-ı Hudâ dıraht-ı serâmedleri temâşâ ederek giderken,

Hikmet-i Sannâ'-ı Lem-yezel: İbret-nümâ bir vâsi' fezâda bir dıraht-ı azîm var. Bu kevn-i gerdiş-i devvârda eyle sâyedâr ve eyle berk [ü] bâr verir bir gûne dıraht-ı azîm yokdur. Üç yüz aded şâhaları var kim her biri fîl cüssesi kalınlığı şâhları yaprakları Rûm salatası berkine benzer ince latîf mayhoş yaprakları var, a'lâ tenâvül olunur. Lâkin hikmet-i Bârî cemî'i ekşi şey kâbız iken bunun bunun yaprağı ekşi olup sanâmekî kadar müshil yaprağı olur.

Meyvesi bir turfedir kim cemî'i meyve şecerelerin dalcuğazlarında biter. Bunun meyvesi üç yüz aded kalın dallarının vücûduna dizilmiş pelîd gibi yeşil yeşil kabuklu meyvesi biter. Kemâlin buldukda bi-emri Hayy-ı Kadîr gûyâ Bağdâd-ı behişt-âbâdın hastâvî hurması lezzetinde müşk ü amber-i hâm râyihalı bir gûne meyvedir ve gâyet mukavvîdir, ammâ çekirdeği yokdur ve rûy-i arzda hemân bu dırahtdır, gayri nazîri yokdur.

Her şâhalarının zıll-ı himâyesinde onar bin koyun sâyelenir. Taht-ı zıllinde yedi yerde kenîsecikler ve mastaba kârgîr soffacıklar ve üç yüzden mütecâviz meyhâne ve fâhişehâneler var.

Ve bu dırahtın kaddi evc-i âsumâna kad-keşân olduğundan mâ'adâ bu dıraht-ı azîmin vücûdu eyle kalındır kim bu dırahtın sâyesinde oturan gâzîlerden niçe yiğitleri başıma

cem‘ edüp cümlemiz el ele verüp bu dıraht-ı sun‘-ı Bârî‘yi yetmiş yedi âdem gücile dirâğûş [etdik]. Ammâ bunda sun‘-ı Bârî ibret-nümâ oldur kim bu şecer-i azîmin tâ zirve-i a‘lâsında yetmiş seksen kadar çatallanmış dalların aralarından bir nehr-i azîm şâzrevân gibi hevâya pertâb edüp dıraht-ı kebîrden bir hayli mesâfe-i ba‘îde yerinde beyâz Alman mermerinden binâ olunmuş bir havz-ı azîm içine mezkûr ağaçdan su çıkup bu havza rîzân olup suyun gıjıldısından âdeme dehşet gelir bir âb-ı hayât sudur kim mezkûr dıraht-ı azîmin cesed-i kebîri içinden çıkup minâre kaddi dıraht-ı müntehâdır. Andan dahi bir minâre kaddi nehr-i azîm hevâya atlayup havza dökülür, temâşâ-yı azîmdir.

Ve bu havz-ı ***[5a]*** azîmin etrâfında ol kadar gûnâ-gûn Freng-pesend mukarnazlı maksûreler ve selsebîl ve fıskiyye ve fevvâreli kâh-ı müzehhebler ve niçe yerde müte‘addid matbah ve hücreler ve bâğ u bâğçeler var kim her birisini birer selef kralları amâr edüp “Mesîregâh ve teferrücgâh ola” deyü hayrât etmiş vâcibü‘s-seyr bir ârâmgâhdır.

Bu hakîr cümle gâzîlere ricâ edüp bir imârâtına rahne etdirmeyüp hemân heybemde olan nevregân ve tilsiman ve ecene demirlerin ve matraka çekicim çıkarup mezkûr dıraht-ı azîmin sîne-i bî-kînesine lisân-ı Nemse hattıyla taklîd edüp,

“Marya Kot kapur hand makar fand” deyü bu elfâzları nevregân ile ağacın sînesi üzre ata binüp kazdım.

Ya‘nî “Meryem Ana içün ve Kot kapur hand, ulu Allâhu azîmü’ş-şân içün, makar fand du‘â eder Evliyâ” deyü ağaca kazdım, ammâ hakkâ ki Alman diyârında bir alâmet edüp bu hattı yazdım. Ammâ bu hakîr bu ağacın asl [u] fer‘ini niçe esîr papaslardan su’âl etdikde anların nakilleri üzre,

“Bizim Hazret-i Îsâ peygamberimiz seyyâh-ı âlem idi. Bunda gelüp bu dıraht-ı azîmi diküp mu‘cize olsun içün Alman dağındaki Tuna’ya işâret edüp gelüp bu ağacın içinden nehr-i Tuna evc-i hevâya çıkup yere dökülürdü. Sonra krallarımız bu havzı ve köş[k]leri ve palankaları yapup hayrât-ı azîme etdiler” deyü nakl etdiler. Ammâ bu abd-i kemter on pâdişâhlık yerde yedi iklîmde böyle bir dıraht-ı azîm ve böyle bir meyvedâr ibret-nümâ-yı kadîm görmedim, ammâ gûyâ bu dıraht hemân zî-rûh gibidir. [1] Andan yedi sâ‘at gidüp,

Der-kayd-ı kal‘a-i şehr-i azîm Yenora

Süleymân Hân asrında bunu dahi Ösekli Kâsım Voyvada harâb etmiş. Hâlâ dest-i çârsârda olmağile bir şehr-i ma‘mûr olmuş, ammâ gâyetü‘l-gâye ma‘mûr u müzeyyen şehr-i azîm nümâyân idi, ammâ bu şehre karîb bir bataklık var. Karşu cânibine yedi sâ‘atde dolaşılup varılırmış, ammâ köy köy üstüne gâyet ma‘mûr imiş.

Andan ferâğat olunup bu şehrin varoşunu guzât-ı müslimîn ihrâk etdiler, ammâ sûr [u] bârûsu metîn ü müstahkem kenîse düyûrlarına cemî‘i küffâr istinâd edüp inâdlarına musır olduklarından bunların dahi kal‘ası içre Tatar askeri kibrîtli âteş okları atup derûn-ı kal‘a dahi ihrâk oldukda niçe bin küffâr taşra çıkdıklarında cümle esîr-i bend-i zencîr olup niçe bini kal‘anın uğrın kapularından kayıklarına binüp mezkûr göl içre firâr ederlerken kayıklarını kurşuma dutduk, ammâ çoğu helâk olup buhayre içinde kaldılar. Andan,

Der-defter-i kal‘a-i şehr-i Beşluka

Hâlâ Nemse çâsârı hükmünde bir ma‘mûr şehr-i azîmdir. Bunda dahi azîm vezni üzre manastırları olup nâkûshâne kullelerinde papaslar çanları çalup niçe gûne feza‘ u çeza‘lar etdiler. Lâkin bu kal‘a altında meks etdiğimizde bir azîm yağmurlar yağdı kim arabalarımız başımıza belâ olup hakkâ ki ayağımıza bağ olup ba‘zı kâfirleri kayd [u] bend ile taşıma kaydına düşdük, ammâ ormandan ormana gücile bir çamursuz yerde meks edüp bu şehri ve kal‘ayı alarkadan seyr-i temâşâ etdik.

Hemân yetmiş aded kenîse çanlığı add etdik ve niçe düyûrların kurşumlu kıbâbları ve kat-ender-kat sarây-ı âlîleri var, ammâ kal‘ası Nemet nehri kenârında şekl-i muhammes bir kârgîr binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Ve bu şehre Nemet Uğvar kal‘ası iki merhale yerdir.

Bu şehirden mâl-ı ganâ’im almak ümniyyesinde olmayup hemân cây-i selâmete cân atmağa bezl-i himmet etdik, zîrâ bâr-ı sakîllerimiz çok ve kış kıyâmet de karîb olduğundan mâ‘adâ vilâyet-i Alman ve bî-amân yeridir.

Hemân bu mahalden altı sâ‘at bir dağ içre giderken yedi sekiz yüz kadar semîn atlara râst gelüp cümlesinin ardları ve önlerin çevirüp sürücülerin dahi esîr edüp söyletdik.

“Vallâhi bu dağlar çârnâsâr kralımızın korusu ve atlarıdır” deyü haber verdikde gûyâ Hızır’a râst gelüp cümle atları kayd [u] bend edüp arabalar içre olan esbâbları ve sekiz yüz yetmiş kadar esîrleri cümle atlara bindirüp ve cümle arabaları ihrâk edüp bir hayli sebükbâr olup ol gün yine cânib-i şimâle kâh orman ve kâh câdde-i râh ile giderek,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı kadîm Gıravçe

Evvel ve âhir Nemse çâsârlarının tahtgâhlarıdır. Esîrlerimiz eydir:

“Hâlâ Alman memleketinden Beç‘den ve Prak’dan ve İsizinye ***[5b]*** şehirlerinden büyük bu Graviçe şehridir ve bundan ma‘mûr ve müzeyyen şehr-i kadîm yokdur, ammâ, sakının bundan bir ganîmet almak sevdâsında olman” deyü esîrlerimiz tenbîh etdiler. “Zîrâ bu şehirde çâsârın oğulları ve yâhûd akrabâları bunda hükûmet ederler. Krallar mürd olsa bundakiler kral olmak kânûn-ı Alman’dır” deyü bu şehri gâyet medh etdiklerinde hemân hakîr kırk elli kadar nâmdâr pür-silâh serhadli gâzîleriyle bu şehrün bir top menzili ba‘îde yerinde bir hıyâbânlık mürtefi‘ yerden bu şehri temâşâ etdim.

Kat-ender-kat beşer ve altışar tabaka ma‘mûr sarâylar ve bâğ u bâğçe ve manastırlar ve çanlık kulleleri ile ârâste ve cümle damları rusâs-ı hâs ile pîrâste olup her bir menhûshâne sarâyları serâpâ gûn-â-gûn elvân kiremitler ile mebnî olup her biri dürr-i beyz-âsâ sarâyları var. Ve şehir içre âyende vü revende küffârları cemapur askeri gibi cünûd-ı cünübleri çok idi. Bu Graviçe şehrin ubûr edüp ertesi gün yine taraf-ı şimâle gidüp,

Der-kâ’ime-i kal‘a-i İşlos

Evvel ve âhir Nemse kralının hükmünde sahrâsında bir hıyâbân ormanistân içre meks edüp ormandan taşra bir âdemimizi taşra çıkarmadık, zîrâ küffâr leşkerine çok râst gelir olduk. Bu kal‘a-i İşlos bir sahrânın orta yerinde kûh-ı Demâvend-misâl metânet üzre dururdu. Ve bir varoş-ı azîmi cânib-i şarkîsinde berk urup yayılmış dururdu. Hayli mesâfe-i ba‘îdeden seyr etdik. Bu kal‘adan bize yedi pâre top atıldı. Esîrlerden su’âl etdik,

“Çâsâr tarafından bir vezîr gelmişdir, anıniçün yedi top atıldı, gayriye böyle toplar atılmaz” deyü cevâb etdiler.

Bu kal‘ayı dahi geçüp yine ulu dağlar içre gidüp,

Der-şerh-i kal‘a-i Semati

Kral-ı bed-tebâr inpirator himâyesinde nehr-i Morava kenârında bir sa‘b küçük hisâr-ı üstüvârdır. Ejder-i heft-sere benzer sadâsı üç aded balyemez toplar atıldı kim dağlardaki dırahtistânın berk [ü] bârları yere döküldü. Esîrlerimiz eyitdiler:

“Bu kal‘aya düşman gelmesi haberi toplarıdır” dediler.

Bu kal‘aya yakın uğramayup yine dağlar içre giderken ileride giden çarka askerimizden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopdu.

Hemân cümle asker esîrler yanında mu‘temed âdemler koyup cümlemiz ileriye topdan at sıçradup gitmek murâd edindiğimizde ihtiyârlar cümlemizi gerüye dönderüp at başı berâber âmâde olarak esîrleri cümle ortaya alarak ileri varınca anı gördük, bizim çarkacılarımız bizim üstümüze geldiklerinde “Bire ne durursuz” dediklerinde hemân küffâr bizim askerimiz üzre at bırağup iki asker birbirimize kavuşup küffâr-ı hâksâr bir hov edüp bir yaylım kurşum urup hamd-i Hudâ az âdemimiz mecrûh olup kâmil iki sâ‘at germâ-germ ceng-âşûb edüp her ne kadar küffâr hamle etdiyse hamlesinde hatâ edüp küffâra yedi kerre hamleler etdükde küffâr demet demet olup hâk-i mezellete düşerdi.

Meğer küffâr bizi az asker sanup sataşdı, ammâ âhır-ı kâr küffâr şaşdı ve yüz dutup dağlara kaşdı.

Hemân küffâr-ı bed-nisâr-ı murdârın karârı firâra mübeddel olup pârekende perîşân olup bizim asâkir-i adû-şikâr Tatar kanıkmış arslan gibi büklükden büklüğe küffârı kova kıra eyle ceng-i peykâr edüp kimin esîr ve kimisin tu‘ma-i şemşîr-i sertîz ile tîzkârlık edüp küffârın kellelerin galtân edüp bakıyyetü‘s-süyûf olan küffârlar pesend edüp dediler kim:

“Siz bu kadar azacık Türk askeri biz on üç bin Hıristiyan leşkeri siz nice kırabildiniz bu kadar leşkeri?” deyüp engüşt ber-dehen edüp eyitdiler:

“Biz sizi kırmağa yedi gündür asker cem‘ edüp fursat gözedirdik. Meğer fursat ve nusret sizin imiş. Eyle olur bu zanca hâlidir, Allâh size de verir bize de verir, ammâ şimden gerü hemân Raba suyun karşu geçe görün ve Kanije’ye düşe görün. Yohsa mâlınızla ve başınızla ve cânınızla kurtulmazsız” deyü esîrlerimizin iş görmüşleri böyle haberler verdiler.

Hamd-i Hudâ bu gazâ-yı zafer-me’serde üç bin yedi yüz altmış katana esîr pâ-beste ve dil-haste bend-i zencîr olup onar onar Tatar tarzı bunları tuşaklayup ve cümle atlara avretleri ve gulâmları ikişer ikişer bindirüp beş yüz aded arabaları yine âteşe yakup yine hamd-i Hudâ bir hayli salt ve sebük-bâr olup bir gece nehr-i Morava kenârında ve bir gece nehr-i Raba kenârında yatup ertesi nehr-i Raba’yı ubûr etdik, ammâ bir ta‘b ***[6a]*** çekmeden bir âsân yol bulup karşu tarafda ibtidâ kulağızımız olan bir hâ’in kâfiri katl edüp birin dahi âzâd edüp öbirlerine “Siz dahi bizi selâmete çıkarın, sizi dahi âzâd ederiz” dedikde “Cân baş üzre” dediler.

Andan cânib-i şarka nehr-i Raba kenârıyla gidüp mukaddemâ bu çete seferine giderken uğrayup ale’l-gafle basup kal‘a kapudanın ve papasların esîr etdiğimiz kal‘a-i Yeleşke’ye tekrâr gelinüp bir orman içre hâb-ı râhata yatup hakîrin ol gün gulâmlarımla karavul

nevbeti beklemek günü bizim idi.

Der-beyân-ı temâşâ-yı azîme

Mukaddemâ geldiğimiz yol cânibinde azîm toplar atıldı. “Ayâ bu ne alâmetdir?” derken dağlar içre bir kütürdü kopdu.

Anı gördük, karşu tarafda bir seyrek ağaçlık beş yüz mikdârı küffâr hemân bizim üzerimize hücûm edüp bir kerre yine yan verdiler.

Bizler dahi atlara süvâr olup âmâde durduk. Küffâr gördü kim birden üzerlerine varınca hemân cümle küffâr bir kerre gerüye bakup hemân “Kuskuna kuvvet ve kamçıya berekât” deyüp firâr etdiklerinde hemân küffârın ardı sıra yine küffâr kıyâfetli bir asker görünüp küffârı kovmağa başlayup biz anları dahi kâfir zann edüp üzerlerine Allâh Allâh deyüp at bırağınca anlar dahi “Allâh Allâh” dediler.

Meğer bizim Kanije ve Kopan ve Kapoşvar kal‘alarının serhad gâzîleri imiş. Meğer bunlar mukaddemâ top atılan kal‘a altında bu gâzîler kaçan küffârlara râst gelüp küffârı bozup kaçırmışlar, küffâr bize râst gelüp bizden dahi kaçdılar. Hemân bu gâzîler bize eydir:

“Bire biz kâfiri kovmadan atlarımız kalmışdır ve kâfirlerin dahi atları kalmışdır. Bire gâzîler şu kâfiri kaçırmayalım kovalım” deyü ricâ etdiklerinde hemân bizim Tatar askeri tarfetü‘l-ayn içre atları kalmış küffârlara yetişüp beş yüz aded küffârı aman u zamân vermeyüp el kaldırmadan cümle esîr edüp nısfını kovan gâzîlere verdik, iki yüz ellisini kânûn üzre biz alup âmadâne bir gazâ-yı garrâ dahi olup cümlemiz bir yere geldikde bu yeni gelen gâzîlerden vezîr-i a‘zamı ve asâkir-i İslâmı su’âl etdikde anlar cevâb etdiler kim,

“Biz İsmâ‘îl Paşa ile çarkacı ta‘yîn olup tuğlar ile giderken bu kovduğumuz küffârlar tuğlar üzre enüp bizi basdılar. Hayli ceng edüp dayanmayup firâr etdiler. İşte asker-i İslâma bugün kavuşursunuz” dediklerinde cümlemiz hamd [ü] senâ edüp bir orman içinde ber-karâr olup yatdık.

Ertesi gün sene 1074 (–) (–) günü Sadrıa‘zam alay-ı azîm ile bizim meks eylediğimiz ormanistân önünden ubûr edüp bize karîb bir fezâda cemî‘i asâkir-i İslâm ile meks-i hıyâm etdiklerinde bizim asker dahi cümle atlanup cemî‘i esîrleri atlara ve arabalara bindirüp bir alay-ı azîm ile ve bu kadar üsârâ ve mâl-ı ganâ’im kapudanlar ile gürûh gürûh Sadrıa‘zam otağı önünden kerr ü ferrimizle ubûr edüp cümle (–) aded esîr ve sağîr u kebîr ve cümle iki bin altmış aded araba yükü mâl-ı ganâ’im ve cümle on bir bin (at) atlar ile ordu-yı İslâm içre ubûr ederken guzât-ı müslimîn içre bir sürûr u hubûr ve bir ganîmet-i vüfûr oldu kim cemî‘i guzât-ı muvahhidîn tâze cân bulup şâdımân oldular.

Serdârımız olan sâbıkan Hânzâde kethudâsı İslâm Ağa ve sâir serhad gâzîlerin serdârları bu getirdiğimiz mâl-ı ganâ’imden beş aded güzîde esîr Sadrıa‘zama hedâyâ hâzırlayup cümle ot ağalarımızla ve cümle mirzalarımızla ve dükeli serhad gâzîleri ağalarıyla hakîr dahi Sadrıa‘zama girüp ser ber-zemîn etdükde Sadrıa‘zam,

“Safâ geldiniz ve hoş geldiniz, Al[m]an vilâyeti gâzîleri” deyü vâfir dil-nüvâzlık ve dil-dârlıklar edüp hedâyâlarımız cümle makbûle geçüp huzûr-ı vezîrde cümle yigirmi

nefer kimesneler ile hil‘at-i pâdişâhî geyerken hakîri Sadrıa‘zam gördükde,

“İşte Evliyâ Çelebi seyâhat-i Alman’ı da etdin. İnşâallâh Beç ve Prak vilâyetlerin de görürsün” deyü vâfir ihsânlar edüp bir zer-ender-zer kuşaklık hil‘at-i fâhire ihsân edüp cümleye birer çelengler takup Hânzâde’ye bir semmûr lipâçe geydirüp,

“Berhordâr ol, yüzün ağ olsun, eyi asker göndermişsin” deyü Hânzâde’ye ikrâmlar edüp Sadrıa‘zam eydir:

“Ammâ karındaşım, sâbıkan sizin kethudânız olan İslâm Ağanızın pederin Kırım’da katl etmişler. Kendisi de havfe düşüp bu gazâya serdâr olup tarafımızdan gitmişdi. Şimdi bizim hidmetimizde izninizle olsunlar” dedikde Hânzâde-i âkıl eydir:

“Efendim, ben de senin hidmetindeyim. Ayrılık seçilik yokdur. Ben de ve İslâm Ağa da kulundur. Lâkin Kırım’da babasının sebeb-i katli oldur kim hân babamı sultânımın hidmetine gelmeye komayup beni gönderdi. Hân babam da sultânımın hizmetine gelmediğinden müte’ellim olup vezîri Sefer Gâzî Ağa’yı anıniçün katl etdi, ammâ İslâm Ağa kendi garîbindir, hüsn-i nazarınız ricâ olunur.” deyü ***[6b]*** ârifâne rîş-hand kelimâtlar etdi ve ser ber-zemîn edüp Hânzâde koşuna gitdi.

Ve Sadrıa‘zam bu hakîr ile üç sâ‘at-i nücûmî söyleşüp Alaman vilâyetlerinde gördüğümüz âsâr-ı garîbeleri ve binâ-yı acîbe kılâ‘ları su’âl etdikde cemî‘i sergüzeşt [ü] serencâmımız bir bir nakl etdiğimde vâfir hazz etdi, ammâ yolların batak ve çataklarının ve çengelistân-ı bî-amân olduğun nakl etdiğimde hazz etmeyüp “Hele bu söz burda kala” dedikde “Sultânım meclis emânetdir” deyü hâmûş-bâş olup yine Sadrıa‘zam dâ’iresinde haymeme varup sâ’ir hüddâmlarımla hamd-i Hudâ mülâkî olup cümle (–) günde sâlimîn ü gânimîn vâsıl olup cümle (–) aded kılâ‘lar ve şehr-i azîmeler ve âsâr-ı garîbeler seyr-i temâşâ etdik.

Ba‘dehu cümle guzât refîklerimizle bir yere cem‘ olup cemî‘i mâl-ı ganâ’imimizi fürûht etmeğe bâzâr-ı mahabbete çıkarup aslâ bir şey’imiz bir dâne-i hardal etmedi, zîrâ ordu-yı İslâma bir kaht [u] galâ vâki‘ olup herkes cân bâzârına düşüp ne esîr ve ne mâl-ı ganâ’im sîr alma deyüp herkes derd-i serin birbirlerine arz edüp bir yanından bârân-ı rahmet göz açdırmayup atlar ve hüddâmân gulâmlar çamur içinde kalup her cân âlem-i hayretde kalmışlar. Niçe bin atlar açlıkdan ölmüşler ve niçe yüz hüddâmlar yollarda kalmışlar.

Netîce-i kelâm esîrlerimizden bin altmış kadar mümtâz gılmân u bintânları serhadlilere ucuz bahâ ile verüp on beş bin guruş mâl alup mâl-ı ganâ’imden dahi on bin guruşluk değerin değmeze mâl satup ara[ba]ları âteşe urup sehel sebükbâr olup cümle kırk sekiz bin yiğit cümle yigirmi beş bin guruşu pây-berâber hakîrin kısmetiyle üleşüp herkese (–) mâl hisse değüp cümle guzât,

“Az mâl etdi, gayri esîrlerimizi ve gayri esbâb-ı ganâ’imimizi bu orduda satmazız, Kanije’ye ve Seğitvar’a götürürüz” deyü gulgule etdiler.

Ba‘dehu kulağız olan esîrlerimizin üçünü ahd-i mîsâkımız üzre âzâd edüp gayrilerini kayd [u] bend edüp,

“Bizi Kanije’ye ve Seğitvar’a selâmet çıkarın, sizi dahi bunlar gibi âzâd edelim”

dedikde, “El-emrü emreküm” dediler.

Ve hemân ol sâ‘at arabalar içre şühedâlarımızın yüz yetmişin dahi bir orman [içre] defn edüp anların dahi arabaların ihrâk edüp bu mahalde fürûht olunan eşyâdan hakîre üç nefer pençe-i âfitâb mûğpîçe Alman güzeli gulâmlar ve üç aded bikr-i nâ-şüküfte kızlar verdiler.

Hemân ol gün Sadrıa‘zamdan Kanije’ye varup gelmeğe izn-i emr-i şerîfleri alup cümle guzât âmâde olup,

Yeleşke kal‘ası kurbundan Kanije’ye avdet edüp mâl-ı ganâ’imlerimiz fürûht etmeğe giderken seyr [ü] temâşâ etdiğimiz menâzilleri ve kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ ordu-yı İslâmdan kırk sekiz bin yiğit ile Kanije’ye esîr ve mâl-ı ganâ’im satmağa gitmeği sadrıa‘zam revâ görmeyüp üç bin aded âdem içün fermân yazılup cemî‘i refîklerimiz mu‘temedün aleyh âdemlere esîrleri verüp ordu-yı İslâmdan cânib-i şarka dağlar ve ormanlar geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Şarvar: Birkaç gün mukaddem bu kal‘aya uğrayup aslâ bir şikâ[r] bulamayup geçmiş idik. Şimdi yine dağlar içre bir gece yatup cânib-i etrâfımıza karavullar koyup ertesi gün,

Menzil-i kal‘a-i Kapolinye: Hâlâ Zirinli hükmündedir. Bu kal‘ayı ubûr edüp andan,

Kal‘a-i metîn Şilye: Süleymân Hânî‘de amân ile feth olup hâlâ henüz Zirinoğlu hükmündedir, ammâ sa‘b kal‘adır. Andan,

Kal‘a-i Çiçon: Bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden nümâyân olup ubûr etdik. Andan,

Kal‘a-i Merere: Hâlâ Nemse çâsârı hükmünde Zirinoğlu hâkinde bir düz yerde vâki‘ bir kal‘a-i atîkdir. Bir hayli mesâfeden görünüp dağlar içinde yatdık. Andan yine cânib-i şarka,

Menzil-i kal‘a-i Egirsek: Birkaç gün mukaddem uğrayup şikâr alamamış idik. Yine bu kal‘anın dağlarında bir gece yatup andan yine cânib-i şarka sarp ormanlar ve balkanlı dağlar ubûr edüp,

Menzil-i kal‘a-i Komar: Harâbını geçüp yine dağlarda hâb-ı râhata yatdık.

Andan **Yenikal‘a** harâbını geçüp

Menzil-i kal‘a-i Kanije
Hafîzahullâhu mine’l-âfâti’s-semeviyyeti ve’l-arziyye

Bu kal‘aya bu kadar esîr mâl-ı ganâ’imle bir alay-ı azîm edüp dâhil oldukda herkes birer hânedâna konup hakîr vâlî-i vilâyet Yentür Hasan Paşa’ya konup Sad[rı]a‘zamın çolak olan mü’ezzin Ahmed Çelebisi ile cân sohbetleri etdik.

Ertesi gün cümle esîrleri ve mâl-ı ganâ’imleri bâzâr-ı Muhammedîye çıkarup yedi gün yedi gece cümle serhad gâzîleri esîrlerimizi duyup hamd-i Hudâ cümle metâ‘ımız kırât be-kırât girân-bahâya hakîrin defteriyle fürûht sekiz günde seksen altı bin guruş mâl olup Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Câmi‘inde kırk sekiz bin aded refîklerimizin vekîllerine seksen altı bin guruşu ***[7a]*** alâ mâ kasemallâh yine hakîr kısmet edüp âdem başına (–) (–) guruş hisse düşüp cümle guzât mesrûr oldular.

Ammâ bu abd-i kemtere başkaca orandan üç yüz altun ve altı at ve iki köle ve üç re’s Alman güzeli kızlar verüp hakîr dahi atları fürûht edüp bahâların yeniçeri ağası Bodur Alî Ağa’ya emânet koyup yine cümle asâkir-i İslâm Sadrıa‘zam ardı sıra gitmeğe azîmet etdik,

“Ammâ ne cânibden gitsek?” deyü Kanije a‘yânıyla müşâvere edüp âhır-ı kâ[r] Kanije içre birer guruşa at yemleri almak cânımıza geçüp her birimiz birer serhad yolların dutup mâl-ı firâvân almış gâzîler birer tarafa gidüp bizimle cümle bin beş yüz aded pür-silâh ve salt u sebükbâr olup Kanijeliden otuzar guruşa üç dâne yol bilir ve iş bilir niçe kerre çete ve potura eşmiş ve yortmuş yiğitleri kulağız dutup ve terkilerimize ikişer dâne at yemlerin caklarımıza bağlayup ale’s-sabâh sene 1074 mâh-ı Zilhiccesi’nin üçüncü ıyd-ı adhâ günü cemî‘i Kanije a‘yânıyla vedâ‘laşup tevekkül-i Hak olup Kanije’den cânib-i garba çıkup asâkir-i İslâm tarafına teveccüh edüp ol gün seğirdüp dağlar ve bâğlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Komar

Süleymân Hân asrında feth olmuşken hâlâ Nemse çâsârı hükmünde kralların hâssıdır. Kal‘ası bir mürtefi‘ yerde iç hisârı kârgîr ve taşra varoşu metîn kal‘a-i palanka olup cânib-i erba‘ası sâfî sazlık ve bataklık bir kal‘a-i mu‘azzam, Sadrıa‘zam Yenikal‘a’yı döğerken Budin askeri bu kal‘ayı hâh nâ-hâh alup mâl-ı ganâ’imin gâret edüp cemî‘i cebehâne ve top ve tüfenglerin Kanije’ye gönderüp bu kal‘ayı âteşe [urup] yere berâber olup ancak iç hisârı ve bir iki kârgîr kenîseleri kalmış.

Biz dahi bu harâbistânda atlara yem kesdirü[p] ba‘de’l-ışâ gidüp tâ ale’s-sabâh,

Menzil-i kal‘a-i Egirsek

Mukaddemâ Alman seferine giderken yanından geçüp bir şikâr alamayup cümle evsâfı bâlâda mastûrdur.

Andan yine cânib-i garba ale’t-ta‘cîl geçüp 7 sâ‘at bataklık içinde gitmeden cânlarımızdan bîzâr olup kulağızlarımızın tenbîh [ü] te’kîdleri üzre cümlemiz pür-silâh âmâde olup giderek,

Evsâf-ı kal‘a-i Merere

Altında meks etdik. Şimdi Kanije’ye esîrlerimizle gelirken bu kal‘ayı mesâfe-i ba‘îdeden görüp dağlar içre yatmış idik, ammâ şimdi yanında meks edüp temâşâ etdik, hâlâ Nemse çâsârı hükmündedir.

Bu dahi bir düz vâsi‘ fezâda vâki‘ olup iç kal‘asında yine kal‘a-misâl bir binâ-yı musanna‘ kenîse-i atîki var. Budin Vezîri İsmâ‘îl Paşa bu deyri lağım ile atup cümle papaslarıyla kenîsenin der-i dîvârları ender hevâ mu‘allakast olup cümle papas ve bıtrîk ve ruhbân keferelerinin lâşe-i murdârları yerde yatırdı. Ve bu kal‘a içre kırk aded ümmet-i Muhammed esîr bulunup ve cümlesin halâs edüp kal‘anın cebehânesi ve topların cümle Kanije’ye gönderüp kal‘asın yere berâber etmişler.

Ve bu vîrânlıkda hikmet-i Hudâ bir dil dutup “Asâkir-i İslâm ne cânibe gitdi?” deyü su’âl etdikde su’âle cevâb vermeyü[p] inâd etdiğiyçün boynun urup lâşe-i murdârın bırakdık.

Andan geçüp giderken yol üzre bir kurulmuş asker-i İslâm çadırı bulduk. İçinde bir

âdem hastalıkdan mı açlıkdan mı ölmüş kalmış. Yüzün ve kulakların tilkiler ve çakallar yemiş. Andan bildik kim asâkir-i İslâm vâfir ıztırâb çekmiş ve bizler dahi ol mahallin çamur deryâsı derd-i anâsı kahrın çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Hedvik

Süleymân Hân’a itâ‘at edüp hâlâ Ungurus kralı hükmünde bir küçük kal‘adır, ammâ Kösek nâm uğradığımız kal‘a bu sûr-ı üstüvârdan nümâyân idi. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Şarvar

Altında yatdık. Bu dahi bâlâda Alman çetesine giderken vasf olunmuşdur, ammâ bu kal‘a dahi ihrâk olup harâb u yebâb yerde yatırdı. Ve bundan Yeleşke nâm kal‘a nümâyân idi. Andan,

Sitâyiş-i kal‘a-i metîn Egirvar

Süleymân Hânî‘de feth olup yine küffâr-ı füccâr istîlâ edüp hâlâ çârnâsârın hükm-i menhûsunda iç kal‘ası bir püşte-i âlî üzre çâr-kûşe Şeddâdî binâ olup taşra varoşu metîn palanka-i atîk imiş. Sadrıa‘zam feth edüp cümle cebehânesi ve topların Kanije kal‘asına gönderüp kal‘ayı ihrâk etmiş. Hikmet-i Bârî bu harâb kal‘ada on dâne küffâr bulduk. Meğer ihrâk olan evlerinde kapuları içre medfûn mâlları var imiş. Esbâbların çıkarırken girîbânların ele verüp esîr-i bend-i zencîr olup niçe kuyularda olan mâlları buldurup vâfir ganîmet peydâ edüp bu keferelere asker-i İslâmdan haber sorduk.

“Nehr-i Raba’nın kenârınca gidüp Raba’yı geçüp Yanık kal‘asına tâ Beç kal‘asına gitmek isterler, ammâ size büyük Türk askeri uzak kaldı” ***[7b]*** deyü haber verdiklerinde tokuzunun boyunların urup birisini kulağız alıkoduk, zîrâ o kâfirler bize ayak bağı olurdu. Ol gün gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kemenvar

Kemendvar ve Keminvar dahi derler. Bu dahi bâlâda Alman vilâyetine giderken âteşe urup mâl-ı ganâ’imin aldığımız mufassalan tahrîr olunmuşdur, ammâ çâsâr hükmünde olmağile henüz iç kal‘asını küffâr amâra başlamış.

Bizi görüp kal‘anın uğrın kapusundan birez küffâr cümle dağlara firâr edüp gitdiler, ammâ biz bu kal‘a altına gelince bizi bir yağmur-ı rahmet dutdu kim gitmeğe dermânımız olmadığından bir muhrak kenîseye girüp halâs olduk, “Ammâ belki küffâr ale’l-gafle bizi basar” deyü hakîr deyrin çanlığına hüddâmlarımla çıkup karavul gözedirdim.

Bu kal‘a altına bizden mukaddem asâkir-i İslâm gelüp konmuş göçmüş, ammâ at ve katır ve deve ve topkeşân sığırları leşinden geçilmez idi. Hatta bir katâr deve ve niçe katâr katırlar ve atlar ormanlar içre serserî gezerlerdi. Ve dermândan kesilmiş küheylân atlar bî-kıyâs ormanlarda eğerleriyle gezüp harârlar ve çadırlar ve sepet sandûkalar içre bî-hadd ü bî-kıyâs esbâblar târumâr yerde yatup aslâ kimesne almamış, çamur içre eyle kalmış ve cebehâne arabaları yükleriyle ve koşulmuş ölmüş kalmış atlarıyla ormanlar içre kalmış dururlar.

Hatta biz askeri bozuldu kıyâs etdik. Meğer cümle asâkir-i İslâm ve cemî‘i hayvânât açlıkdan ve bârân-ı rahmetin kesretinden ve âlâm-ı derd-i mihenin vefretinden cümle mâlların bırağup bir cânibe gitmişler. Andan 5 sâ‘atde ahşama karîb,

Bu dahi kral-ı dâll-ı bed-fi‘âl hükmünde metîn kal‘a imiş, Sadrıa‘zam feth etmiş, cümle cebehânesin Kanije’ye göndermiş ve kal‘asın ihrâk etmiş. Ancak kârgîr binâ deyrleri kalmış. Bu kal‘a altından sehel geçüp bir ormanlık içre girüp etrâfımıza karavullar koduğumuzdan sonra atlara yem asup ve bizler ta‘âm yeyüp yatdık, ammâ gâyet sarplık ve ağaçlık hıyâbân idi kim ta‘bîr olunmaz. Ve Kanije’den bu mahalle iki gün iki gecede geldik, ammâ Hudâ‘ya ayândır aynlarımıza aslâ uyhu girmemişdir. Andan sabâh olup kalkdık. Kanije’den dutduğumuz otuzar guruşluk kulağızımızın birisi kaçmış, ikisi dur[ur].

“Bire öbir refîkiniz nice oldu?” deyü su’âl etdük.

“İleriye ince karavul olmağa yalnız gitdi” dedikde cümlemiz şekk-i şübheye düşüp,

“Âyâ kâfire haber mi etmeğe gitdi? Bir alay çeteden mâl almış âdemler geliyor demeğe mi gitdi?” deyüp niçe gûne evhâm-ı fikr-i fâsideler mülâhaza edüp pür-silâh atlarımıza süvâr olup giderken yine nehr-i azîm Raba suyu görünüp sol tarafımızda seyl bârân-ı rahmetden Ceyhûn-vâr cereyân ederdi. Ve asker-i İslâmın esbâb u eskâl ve at ve katırları yerde yatırlardı. Ve develer ve seyishâneler dökündüler içinde gitmeğe başladık, ammâ esbâb ve mâl ve rızık ve hayme vü hargâh u bâr-ı büngâh ve kurulmuş mükellef döşenmiş cergeler yasdıkları âvizeleri(?) ve âlât-ı matbah evâniyle çamur içre pâymâl-i rimâl olup yatır ve niçe yüz haste âdemler olup kimisi hayâtda ac u zâc eğlenüp yatır.

Bildik kim ordu-yı İslâm yakındır, ammâ bizim de atlarımızın yemleri ve bizim yeyeceklerimiz kalmayup ne çâre ol gün ol gece nehr-i Raba kenârınca gidüp nısfu’l-leylde atlara yem kesdirüp cânib-i erba‘amıza karavullar koyup yatdık. Vakt-i Şâfi‘îde âfitab(?) bir mızrak boyu çıkduğu mahalde anı gördük, dün gece kaçan kulağızımızı önümüzden(?) berü at boynuna düşmüş har har soluyarak gelüp,

“Bire gâzîler muştuluk bugün Kelbelâmız günüdür, hâzır-bâş olun. İki bayrak küffâr geliyor ve her bayrakda seyr etdim ikişer yüz kâfir ancak var, ammâ cümle yarar ve yunak katana kâfirleridir, bu yola geliyorlar”. Biz dahi cümle bir yere gelüp müşâvere edüp,

“Bu kulağızımız kâfire haber edüp üzerimize kâfiri getirdi” deyü netîce verüp niçesi,

“Gelin şu kulağızın başın keselim, sonra ne iş olursa görelim” dediklerinde hakîr rızâ vermeyüp,

“Eğer Rabbü‘l-izzet bize fursat verüp kâfiri bozarsak elbette esîrlerden haber alup kulağızımızı andan katl ederiz” dediğimde taraf taraf “Ma‘kûl” deyüp bir niçemiz,

“Gelin hemân Kanije’ye gidelim” dediklerinde niçesi eydir:

“Bire âdemler dahi kâfir görmedik ve bir elbeşti kadar ceng etmedik ve asker-i İslâm yakın iken bir haber almadık. Hemân bi’z-zarûrî cümlemiz kırılınca ceng ederiz” deyü yemîn billâh ve kasem tallâh edüp tuza ve etmeğe ve kılıca ve Kelâm-ı İzzet’e el urup cümle heybelerimizi ve terkide yağmurluk ve esvâblarımızı cümle bir yere yığup birez atı kalmış âdemler ile hakîrin gulâmların koyup cümle bin dörd yüz ***[8a]*** aded salt atlı gâzîler cümle atlarımızın zîr-i zeber tenklerin berk edüp cümle helâlleşüp dal-sâtûr-ı Muhammedî ve balta ve külüng ve tüfeng-i Frengî ile âmâde olup üç kol asker edüp biri

sağ ve biri sol olup bir kolu pusuda saklı koyup bizler dahi âheste âheste giderken,

Der-beyân-ı ceng-i azîm-i âmadânî ve feth [u] nusret-i ihsân-ı Yezdânî

Hemân nehr-i Raba kenârından berü kâfirin torompete boruları ve davulları ve at süheylleri işidildi.

Bizler dahi ileri üç yüz elli yiğit pür-silâh çarkacı gönderüp anlar ileri gitdiklerinde hemân küffâr alayları da belirdi.

Derhâl bizler dahi top-ı Muhammedî olup ayak ayak ileri gitmedeyiz, ammâ hakîr Feth-i şerîfi savt-ı hoş-elhân ile kırâ'at etmedeyiz.

Ol mahalde bizim çarhacılarımız kâfire yaklaşdı. Kâfirin dahi ileri çarkasında yüz mikdârı yayan tüfenglisi var ve sağ tarafda bir mâvî harîr bayrak altında iki yüz mikdârı kâfirleri ancak var ve sol kolda bir altun haçlı ve zerdûz işleme kırmızı peyker altında kıyâsen yüz elli kâfiri var, ammâ gâyet pâk yiğitleri ve yunakları var.

Ammâ hamd-i Hudâ bizim asker ve anların leşkeri bir seyrek ağaçlık ve düzlük içindeyiz, "Atlarımız işler" deyü havf ü haşyet çekmedik, ammâ "Pusuları vardır, gâzîler kâfiri komayalım" deyü haberleşdik. Çünki bu hâlde iken bizim çarha ve anların çarkacılarının yayanları bir yaylım kurşum atınca küffârın atlıları dal sırık olup çarha çarhaya girişüp bizim çarha cengi dayayup bize gelmeğe yüz dutdular. Derhâl hemân cümle küffâr domuz topu olup bize çatdılar. Hemân hakîr eyitdim:

"Bire gâzîler küffâr pek azdır, Kelbelâmız günüdür. Allâh Allâh çağırup kâfire bir hov edelim" deyü feryâdlar edince azamet-i Hudâ cümle bin beş yüz âdemin "Allâh Allâh" sadâsı yerleri ve gökleri velvele-nâk etdi, zîrâ gâyet dağlı ve ağaçlı yerler idi.

Hemân cümlemiz dal sâtûr-ı Muhammedî olup kırmızı bayrak altındaki küffâra "Allâh Allâh" deyüp der-ceng-i evvel sataşup bir yaylım kurşum anlar bizlere ve bir hamle bizler de anlara girişüp hamd-i Hudâ ân-ı vâhidde küffâr-ı hâksârın yüz kadarı hâk-i mezellete düşüp derhâl sol tarafımızdaki mâvî bayrak altındaki küffâr bize hov hov ederken hemân geride(?) esbâblar yanında bırakdığımız âdemler de anlar dahi bir kerre derûn-ı dilden ve cân u gönülden bâng-ı Muhammedî sadâsına rehâ buldurunca hemân küffâr-ı murdâr,

"Hay Türk'ün dahi imdâdı geliyor" deyüp cümle küffâr yüz çevirüp kaçarken hikmet-i Bârî yârî kılup mukaddemâ pusuya koduğumuz asker üzre firâr ederken hemân kemîngâhda olan gâzîler de "Allâh Allâh" deyüp kâfirin önlerin alup girişdiler.

Hemân cümlemize tâze cân gelüp küffâr cân havliyle yine gerüye dönüp bizim ile pusuda olan iki askerin mâbeyninde küffâr kalup ol at işler fezâda küffârı topa tutulmuş maymûna döndürüp hamd-i Hudâ küffârları kova kıra bîzâr olduk.

Ve eğer bu gazâmızı mâ-vaka'ı üzre tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur.

El-hâsıl dörd sâ'at kâmil savaş-ı perhâş-ı azîm edüp beş yüz seksen altı aded piyâde küffârdan aslâ cân kurtulmayup tîğ-endâzdan câm-ı eceli nûş edüp cümlesi serhoş iken mest-i medhûş-ı sa'îr oldular.

Ve beş yüz kırk üç kadar atlı yarar katanaları ve sekiz aded kapudanları esîr-i bend-i zencîr olduklarında hemân bir hayli mesâfeden kâfir kapudanlarının sekizi de bizim gece

firâr eden kulağızımızı görüp Macarca,

“Bire beştele len kurafiya” ve “basom şeget” ve “pasa manya” deyüp kulağıza söğerdi.

Esîrlerden su’âl etdik, meğer mel‘ûn kulağız Komar kal‘asına ol gece varup,

“Bu kadar mâldâr Türk askeri geliyor, kalkın” deyü kâfiri getirdiğin esîrler söyleyince,

Temâşâ-yı garîbe: Hemân küffârın yüzüne karşu kulağızımızın gece firâr edenini getirdüp cümle küffâr esîrler kulağızın yüzüne tükürüp tekrâr be-tekrâr şütûm-ı galîzalar etdiler.

Bu kerre kulağız ne der “Vallâhi gâzîler sizi gördüm ki bir alay elleri kolları kanlı ve arslan cânlı yiğitlersiz, bire fursat ganîmetdir, ben ise bu kâfirlere esîr olup haps edüp ve bu kâfirlerden bu gâzîlerle intikâm alayım deyüp azacık Türklerdir deyü gerçekdir haber etdim. Elhamdülillâh sizin sebebinizle bu kâfirlerden intikâmım aldım ve sizi bu kadar gazâ sevâbına koyup bu kadar kapudan esîrler ele girdi” dedikde imdi küffârlar ile kulağızımızın kankısına amel edersin.

Hikmet-i Bârî hemân iki nefer kulağızlarımız eyitdiler: “Bire kâfir sen ne zamân Komar kâfirlerine esîr oldun. Bire ***[8b]*** hayduk oğlu hayduk, bizi bu kadar gâzîlerin içinde hicâba koyup kâfire kaçup habar edüp hele sen Kanije’ye gelmezsin ola” deyü anlar dahi kulağızın yüzüne tükürürken hemân Tatar Satı Balı kulağızın yanından geçer gibi olup nice bir kılıç urdu ise kulağızın kellesi meydâna düşüp cümle gâzîler “Sad bârekallâh” deyü pesend etdiler.

Ve dahi hamd-i Hudâ demek aybdır, ammâ *hâzâ min fadlı Rabbî*, bu hakîre dahi bu gazâda iki gazâ müyesser olup birisi ok ile ve birisi seyf-i müczem ile, ammâ bizim askerden yedi yiğit şehîd olup kırk yiğit dahi mecrû[h] idi. Ve bir yiğidimiz dahi kâfiri kovarken atı ile kendüyi bir ağaca urup atı ve kendüsi şehîd oldu.

Ve kurşumdan tokuz atlarımız dahi şehîd olup bizler yine küffârdan yüz yetmiş beş katana atları ve üç yüz re’s Macar atları ganîmet girdi, ammâ niçe atlar müslümân atları ve Osmânlı eğerleri idi.

Biz dahi cümle küffârı kayd [u] bend edüp ve mürd olan keferelerin leşlerin soyup ve bellerinde cümle kemerleri ve silâhların alup ve şühedâlarımız anda defn edüp cümle mâl-ı ganâ’imle terkilerimiz bırakdığımız refîklerimiz yanına gelüp,

“Bire size kim ‘Allâh Allâh deyin’ deyü tenbîh etmemişdik” dedikde anlar eyitdi:

“Vallâhi Allâhu Te‘âlâ‘nın hikmeti oldu, anı gördük gerü Kanije’den berü on iki yeşil sarıklı hem önünde ve hem ardlarında yeşil sarıklarının uçların sarkıtmışlar, küheylân atlara binmişler. İçlerinde bir yassı yüzlü ve bir siyâh sarıklı bir büyük katıra binmiş bir imâm, ammâ cümle esbâbları ve çizmesi siyâh hemân yanımıza gelüp ‘Allâh Allâh çağırsanız be kâfiri bozup Kanije’ye dönseniz yine’ deyüp anlar bir kerre cân [u] gönülden on iki kişi Allâh adın çağırdılar, biz de çağırdık, ol on iki emîrler size doğru gitdiler, gayrisini bilmeziz, şimdi gördük kâfiri bozmuşsuz” dediklerinde cümlemiz âlem-i hayretde kalup ta‘accüb etdik.

Ba‘dehu yine terkilerimizi bağlayup atları şehîd olanlara atlar verüp ve sâ[’ir] esbâbları

mahlûl olan atlara tahmîl edüp ve cümle esîrleri kol kola kıvrak çatup cümle davulları ve torompete ve sûrnâları ve haçlı bayrakları cümle küffârların boğazlarına dakup şâdımân ile nehr-i Raba kenârına varup iki sâ‘at cânib-i garba giderken,

Hikmet-i temâşâ-yı diğer: Anı gördük, ormanlar içre mecrûh atlar ve küffâr leşleri ve at leşleri ve bizim şühedâlarımızın tâze mezarları ol kadar var kim hadd [ü] hasrı yok ve ormanlar içre defn olmamış şühedâlarımızın cümle zekerleri ve hayaları kesilüp ağızlarına sokmuşlar. Niçe yüz şühedâ hâk-âlûd olup ter ü tâze yatırlar.

“Bire cânım bu ne temâşâ-yı azîmedir?” deyü ta‘accüb edüp ileri giderken hemân ormanlar içinden,

“Bire ümmet-i Muhammed, aman dîniniz aşkına bizi alın” deyü niçe âdemler feryâd etdiler.

Bizler dahi ileri varup iki âdem ayağ üzre kalkup,

“Bire âdemler bu ne hâldir, bunda nişlersiz?” dedikde, anlar eyitdi:

“Vallâhi biz Gürcî Mehemmed Paşalı idik. Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa ile çarhada giderken küffâr bizi bu mahalde basup beş sâ‘at kâmil ceng edüp kâfir bizi kıra kıra bozulup kaşdık. Üç gündür bu dağlarda açlıkdan cümle atlar ve hayvânâtlar ve âdemler kırılup sak olun asker tarafına gitmen, kıtlıkdan ve kâfir çokluğundan işleri Allâh’a kalmışdır. Ordudan taşra bir âdem ota otluğa çıkmağa kâdir değillerdir” dediklerinde biz dahi bulandık.

Bu kadar mâl ve bu kadar at ve bu kadar esîrlerimiz var. Cümlemiz bir yere gelüp meşveret etdik. İki nefer kalan kulağızlarımız dahi orduya gitmeğe rızâ vermediler,

“Zîrâ bu kırdığımız Komar kâfirlerinin kaçkını elbette yâ bugün veyâ yarın azîm asker ile bu esîr olan büyük belli başlı kapudanları elinizden kurtarmak içün gelüp önümüz alırlar. Gelin hemân yüzünüz ağıyla Kanije’ye sizi bir gayri ince yoldan götürelim, selâmete çıkup Allâh’a hamd edelim” dediklerinde cümle refîklerimiz taraf taraf ma‘kûl deyüp Fâtiha tilâvet edüp gerü dönerken dört âdem dahi ormandan çıkagelüp bunun altısın dahi mahlûl atlara bindirüp Vezîr-i a‘zama götüreceğimiz kelleleri cümle soyup topraklar ile bir yere torbalara doldurup,

Sene 1074 mâh-ı Zilhiccesi’nin 16. günü Kanije’ye gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ nehr-i Raba kenârından cânib-i şarka Balatin gölünü sol tarafa alup kal‘a-i Seğitvar ve kal‘a-i Kapoşvar yollarına kulağızlarımız ***[9a]*** gidüp Kanije Vâlisi Yentür Hasan Paşa askeri ve kethudâsı ve Kanije kulunun nısfı ve bizim Tatar ve serhadli askerleri cümle bir yerden top olup esîr olan kâfirlerin ellerine birer kâfir kelleleri verüp ol gün gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Komar: Mukâbelesinde bir dağ içre basîret üzre yatup ertesi ale’s-sabâh yine semt-i şarka gidüp niçe bin hıyâbân ve ormanlı dağlar geçüp 9 sâ‘atde,

Menzil-i Hunka: Bir vâsi‘ sahrâda bir mürtefi‘ topraklı bayırdır, ammâ amelî yığılmışdır. Anda bir gece gâyet tedârik üzre yatup ertesi ale’s-seher cemî‘i kâfir kellelerin birer dâne sırıkların üstüne ârâyiş-i nîze şekilli edüp ve kâfirlere davulları ve boruları ve

torompetelerin çaldırarak ve haçlı bayrakların baş aşağı açdırarak bir şenlik ve şâdımânlık ederek bir alay-ı azîm ile,

Menzil-i kal‘a-i Kanije’ye Topraklık kal‘ası tarafından şehre dâhil olunca cümle Kanijelinin bay u gedâ ve pîr ü cüvânları istikbâlimize çıkup koca Kanije kal‘asından bir yaylım top şâdımânları olup murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Bir alay-ı sürûr-ı hubûr olundu kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olmaz. Hattâ katl etdiğimiz kulağızımızdan ötürü cümle gâziyân-ı Kanije,

“Dest-kârınıza kuvvet, gazâ-yı ekber savâbı edüp bizi ol şakînin mekr-i fenninden halâs edüp kılıcınız arşa asdınız” deyüp cümle gâzîlerimizi herkes hânesine müsâfir alup cümle esîrleri hisâb ile zindânlara ve kireçhâne nâm mahpeshâneye koyup herkes,

“Gazânız kutlu olsun” deyüp

“Sad bârekallâh, merhabâ ey yüz aklığı edüp eyi katanalar ve yarar kapudanlar düşürmüşsüz, hemân ucuz vermen” deyü ba‘zı dostlar esîr kapudanların bahâların takdîr etdiler.

Ba‘dehu ale’s-sabâh cemî‘i mâl-ı ganâ’imimizi sûk-ı sultânîye çıkarup cümle kefereleri ve atları ve esvâbları ve kılıç ve kemerleri ve gayri gûnâ-gûn eşyâları kırât be-kırât zî-kıymet fürûht edüp beş günde tamâm oldu.

Zîrâ hemân beş re’s kâfirlerimiz biner altuna ve beş keferelerimiz beşer yüz altuna mâ‘adâsı ikişer üçer yüz altuna fürûht olup on dâne esîri kânûn üzre paşaya penc-i yek verdik, ammâ hayli nizâ‘ımız geçdi.

Ve iki bayrak kapudanın “Sa‘âdetlü pâdişâh esîridir” deyü aldılar, anın içün dahi hayli nizâ‘ etdik. Âhır-ı kâr kânûndur deyü aldılar. Ammâ “Ol iki kapudanlar da onar bin altun gelir” deyü ümîdimiz var idi. “May bali, olmaya illâ hayr” deyüp ığmâz-ı ayn etdik.

Bunlardan mâ‘adâ fürûht etdiğimiz cümle on bin sekiz yüz yetmiş altun olup at ve kılıç ve tüfeng gâ’ib olanın zararların ve katl olunan kulağızdan gayri iki nefer kulağızın ücretlerin çıkardıkdan sonra kırkar guruş fukarâ içün ve on guruş Kanije’nin iki kapusunun bevvâbları ve kurbânlarıyçün ve Kanije kal‘ası dîvârları üzre yatan şühedâların kurbânları ve şühedâların helvâsı içün ve bizim sekiz nefer şehîd olanların lokmasıyçün ve bizden on sekiz aded yaralı gâzîlerimizin merhem bahâsıyçün mezkûr harc-ı masrûfları cümle ortadan çıkardığımız(?) guruş çıkdığından sonra cümlemiz kardaş gibi bir yere gelüp yine Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Câmi‘inde pây-berâberce hakîrin defteriyle bin dörd yüz toksan yiğit (–) (–) altun hissemend olup câmi‘ hüddâmlarınada beş altun verüp hakîre dahi Feth-i şerîf tilâvet edüp niçe işlerinde ve kitâbet kısmetlerinde bulunduğum içün iki pay dahi ziyâde verüp üç pay almış oldum.

Ve iki nefer kölelerime dahi birer pay verüp cümle guzât gülbâng-ı Muhammedî çeküp cemî‘i şühedâlar ve gâzîler ve pîr u perverler ve ser-çeşme-i şehîdân Hazret-i Hamza ve şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhlarıyçün Fâtiha-i şerîfe tilâvet edüp herkes konaklarına gidüp Kanije içi ganîmet ü şâdımân oldu.

Hikmet-i Hudâ ertesi gün Hünkâr hasekisi Başbaltacı Hasan Ağa hatt-ı şerîf ile Kanije’ye gelüp, “Elbette beni sadrıa‘zama vâsıl edin” dedikde cümle Kanije a‘yânı

müşâvere edüp,

"Haseki Ağayı Ustolni-Belgrad üstünden Sadrıa'zama ulaşdırmadan gayri emn-i tarîk yokdur" dediklerinde bizler dahi cümle hâzır olup,

Kanije'den Ustolni-Belgradı'na andan Raba nehri gazâsına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Kanije'de cümle ahbâb ile vedâ'laşup Haseki Ağa'ya bin kadar yiğit refîk verüp ve bin aded güzîde asker bizim dahi olup Kanije'den cânib-i şark-ı şimâle meyyâl çengelistân ve dağıstân ve mahûf u muhâtara yolları ve bataklı gölleri 8 sâ'atde ubûr edüp, ***[9b]***

Evsâf-ı kal'a-i sedd-i metîn Sekeşvar

Lisân-ı Macar'da (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Ferdinandoş Kral binâsıdır.

Fâtihi sene 1009 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında Serdâr-ı mu'azzam Gâzî İbrâhîm Paşa fethidir, ammâ sene 1024 târîhinde Sultân Ahmed Hân asrında bu kal'aya küffâr istîlâ edüp bir dahi müselmânlara cây-ı me'men olmasın içün bu kal'ayı ihrâk edüp yere berâber edüp ba'dehu sene-i âtîde vak'a-i muhâsara sâhibi Petro Hasan Paşa bu kal'ayı müceddeden binâ edüp hâlâ dest-i İslâmda bir bâğlı ve bâğçeli ve âb [u] hevâsı latîf cânib-i erba'ası mahsûllü dağlık ve ağaçlık dâmeninde üç kat çit palankadır. Üç yüz kulu Kanije'ye ihrâc olunup hâlâ beş yüz neferli bir dizdârlı kal'adır.

Kanije paşasının voyvadalığı ve Kanije niyâbetdir, gayri hâkimleri yokdur, bir serhad cezîresi yerdir. Hâlâ serhadd-i İslâmın metânetde ve hasânetde mümtâz bir sedd-i sedîdi ve kılâ'-ı İslâmiyyenin bir müstahkem kilididir.

Bir câmi'i ve iki mescidi ve bir medrese ve bir mekteb ve bir hân ve bir hammâm ve kifâyet mikdârı dükkânları var. Ol kadar ma'mûr ve müzeyyen çârsû-yı bâzârı ve hânedânları yokdur.

Andan yine şimâle ve garba meyyâl (–) sâ'at gidüp,

Evsâf-ı serhadd-i Âl-i Osmân ya'nî kal'a-i üstüvâr-ı Kopan

Lisân-ı Macar'da (–) (–) demekdir. Bânîsi Mikloş Niski bandır. Süleymân Hân havfinden binâ edüp âhır-ı kâr sene 1009 târîhinde korkduğuna uğrayup bu dahi Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i Gâzî İbrâhîm Paşa Zirinli kâfirinin elinden feth olmuşdur.

Hâlâ Kanije eyâletinde başka sancak beği tahtı olup beğinin hâss-ı hümâyûnu 230.000 akçe olup erbâb-ı ze'âmeti 13 ve erbâb-ı tîmârı 311 kadardır. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır.

Hîn-i gazâda beğinin askeriyle cümle üç bin asker olur. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâ-yı âsumânîdir kim aslâ nâhiye kurâları yokdur, cümle kâfiristândır, müftî ve nakîbi yokdur, ammâ sipâh kethudâyeri ve Budin yeniçeri serdârı vardır. Lâkin kapukulu yeniçeri serdârı yokdur.

Bir kerre yeniçeriler bu kal'ayı amân ile kâfire verdiklerinden bu kal'aya aslâ yeniçeri komazlar. Hâlâ üç oda cebeciler ile cebeci ağası ve bir oda topçu ağası vardır. Ve

muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni şehremîni ve mi‘mâr ağası ve dizdâr ağası ve beş yüz kulu ve on iki ağalığı ve niçe yüz a‘yân-ı eşrâfları vardır. A‘yândan (–) (–) (–)

Ve kal‘asının eşkâli: Bir düz yerde şekl-i muhammes Şeddâdî taş binâ-yı metîn iç kal‘adır. Cânib-i garba ancak bir metîn kapusu vardır. Handakı bataklıkdır, aslâ havâlesi yokdur. Ve cânib-i erba‘ası iki sâ‘atlik top menzilinden ba‘îd sarp ağaçlı dağlardır.

Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asında gâyet metîn kullelerinde mefret balyemez topları olup mükellef ü mükemmel cebehânesi ve her mühimmât [u] levâzımâtları mevcûddur. Dendân-ı bedenleri ve kapu önünde cisri âmâde olup her gece cisrini dîdebânlar makara ile kaldırırlar.

Bu kal‘a-yı nârin dâ’iren-mâdâr iki bin beş yüz adımdır kim derûn-ı hisârda cümle altı yüz kırk beş aded şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî hâneleri vardır, ammâ bâğçeleri yokdur. Gâyet daracık büyûtları var.

Cümle dörd aded câmi‘dir. Süleymân Hân câmi‘i iç kal‘adadır, müfîd ü muhtasar ma‘bedgâh-ı kadîm câmi‘dir.

Andan Hasan Ağa câmi‘i müferrahdır.

Andan Alaybeği câmi‘i rûhâniyyetli ibâdetgâhdır.

Andan Saçlı İmâm câmi‘i tâ‘atgâh-ı Sübhânîdir.

Bunlardan mâ‘adâ enderûn [u] bîrûn-ı kal‘ada cümle on bir aded mihrâb mahalle mesâcidleri vardır.

Cümle on altı aded mahalle-i müslim ve keferelerdir, ammâ ekseri taşra varoş mahalleleridir.

Eşkâl-i taşra varoş-ı kal‘a-i Kopan

Bir düz vâsi‘ fezâda bir varoş-ı azîmdir kim cümle kat-ender-kat evleri şindire tahta örtülü müte‘addid hücreli vâsi‘ büyûtları var.

Bu varoşun etrâfı gâyet metîn rıhtım ve çim dolma palanka-i kadîmdir kim bir bârû-yı azîm ihâta edüp her tarafında mefret ve mehîb tabyaları vardır ve her rüknündeki dirseklerinde mazgal delikleri ile âmâde bir varoş-ı rabât-ı kebîrdir. Lâkin bu kal‘anın cirmine göre kulu azdır, ammâ uzdur.

Kerrât ile küffâr bu kal‘ayı muhâsara edüp bir iki ay döğüp hâ’ib ü hâsir giderlerdi.

Hattâ sene 1074 târîhinde yine küffâr gelüp muhâsara edüp bir taş koparmağa kâdir olmayup bu kal‘a gâzîleri kâfirin başların koparup başsız ve buğsuz seg ber-sahrâ gitdiler. Tâ bu mertebe yarar ve nâmdâr gâzîleri vardır, ammâ taşra varoşu sa‘b olup handakı dâ’iren-mâdâr leb-ber-leb batak su olduğundan ***[10a]*** gâzîleri küffârdan aslâ havf u haşyet çekmezler, ammâ bu varoş kaç adımdır, hâtırımda yokdur, ammâ şarampavları ve mazgal delikleri çokdur.

Ve cümle taşra varoşunun üç kapusu vardır ve biri cânib-i (–) nâzır Sultâniyye kapusu ve biri Kanije kapusu ve biri Seget kapusudur.

Mesâcid câmi‘leri bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ve cümle iki medrese-i âlimân ve cümle üç aded mekteb-i sıbyân ve cümle iki aded tekye-i dervîşân.

Ve cümle iki aded hammâmı var, biri iç kal‘ada Süleymân hammâmı, biri taşra varoşda Beğ hammâmı var. Ammâ hânları yokdur, “Zîrâ müsâfirîni hâna kondurmak aybdır” deyü hân yapmayup cümle tüccâr ve âyende vü revendegân yıllarca hânedânlarda mihmân olurlar.

Ve cümle yüz kadarca ehl-i hıref dükkânçeleri var, ammâ yine her şey mevcûddur.

……(1.5 satır boş)……..

Tetimme-i şehrengîzi

Evvelâ âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri çokdur. Gâyet ganîmet diyâr olduğundan garîb-dost âdemleri var, cümle gazâ ile geçinirler, zîrâ gâyet serhaddir, kulları gâyet bahâdır gâzîlerdir, ammâ müselmân üslûbunda gezmezler. Cümle güderi nâmıyla ma‘rûf deri dolama ve (…) ve kırmızı Macar kalpağı ve sıkma deri çakşır ve kısacık esvâb geyüp çokluk Türkçe bilmezler, cümle Macarca tekellüm ederler, zîrâ ekseriyyâ ihtilâtları Macar küffârıyladır, ammâ gâyet musallî ve ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at hâl sâhibi gâzîleri vardır.

Ve bu şehirde üç binden ziyâde ayağı demirli küffâr esîrleri vardır. Her gece cümle küffârı iç kal‘adaki zindâna korlar, gûyâ Vilagoş kal‘amızın zindânı gibi çâh-ı cahîm zindânı vardır.

……(1 satır boş)……..

Bu kal‘ada bir gece yatup ale’s-sabâh kal‘a ağalarından üç yüz nefer yarar kulağızlar alup “Balatin gölü taraflarından nehr-i Raba’ya doğrudur” deyü gitmek sadedinde iken kal‘a kapuları açılup dünkü gün bu kal‘adan çeteye giden gâzîler gelüp niçe yüzü mecrûh ve yetmiş kadar şehbâzları atlar üzre bağlı şehîdleri ile çıka geldiler. Cümle guzât başlarına üşdüler. Ahvâl-i pür-melâllerinden su’âl etdiler.

“Vallâhi Balatin gölü kenârı ki bugün sizin geçecek yerinizdir, dör[d] bin küffâr bir yerde ve elli bin kadar küffâr dahi ileride Raba suyu kenârında asker-i İslâmın ardın kollayup gerü kalanları kırup geçirirken bir bölüğüne biz râst gelüp biz ey ceng edüp âhır küffâr bize gâlib gelüp bu kadar yiğitlerimizi kırup bu kadarımız mecrûh edüp şimdi bî-cân kal‘aya geldik. Sakının ol yola gitmen, zîrâ Balatin gölü kenârında olan metîn kal‘alardan ibtidâki sarp kal‘adan evvelâ kal‘a-i Torba ve kal‘a-i Küçük Kapornok ve kal‘a-i Şimek ve kal‘a-i Marçil, andan kal‘a-i Tabyasa ve kal‘a-i Köprü ve kal‘a-i Kilatiş ve niçe(?) varoş-ı azîm kal‘a-misâl bir kilisesi var, andan kal‘a-i azîm Sarvaş ve kal‘a-i Nadaş ve kal‘a-i Mihalo ve kal‘a-i Lovik ve kal‘a-i Senbetre ve kal‘a-i Çenarvaş ve kal‘a-i Hunaron ve vilâyet-i İslovin’den dahi kal‘a-i Taboç ve kal‘a-i İslançe ve yine Kopan sancağına tâbi‘ şark {tarafına 5 sâ‘at karîb palanka-i Tomastin bunu nehr-i (–) kenârına nâzır olup olup zemîni bir bayır üzre şekl-i murabba‘dan tûlânîce handaklı ve bir kapulu ve dizdârı ve üç yüz kulu ve bir câmi‘i var, ammâ bâzârı ve gayri imâretleri yokdur.

Andan yine Kopan sancağında Kopan’a 4 sâ‘at karîb kal‘a-i Dünyol, şekl-i müseddes Şeddâdî taş binâ handaklı ve bir kapulu ve bir câmi‘li ve dizdârı ve üç yüz aded merdüm-

hisârı ve mükellef hâneleri ve kifâyet mikdârı dükkânları ve bir hânı var, lâkin hammâmı ve gayri imâretleri yokdur.} Niçe yüz pâre kılâ‘ların dahi küffârları bir yere cem‘ olup Raba suyu kenârlarına gitmek üzreler iken bize râst gelüp yüz yetmiş yiğidimiz şehîd olup bu kadar şehîdlerimiz gücile alup kaça kaça işte şimdi geldik. Siz bu kadarca âdemler ile kanda kan içine gidersiz, sakının Balatin gölünden gitmen. Cihânı küffâr dutmuş” deyü cevâb vericek cümle kal‘a ağaları da Balatin gölü yolundan gitmeğe rızâ vermeyüp gerü Seğitvar kal‘ası taraflarına gitmeğe karâr verüp âmâde olduk, ammâ bu mahalde buhayre-i Balatin var, cemî‘i Macaristân ve Frengistân’da meşhûr-ı âfâkdır.

Evsâf-ı buhayre-i azîm-i Balatin-i kadîm

Be-kavl-i müverrihîn-i Macar ve Nemse ve Latin ve *Târîh-i Yanvan* böyle yazmışlar kim,

“Kaçan kim İskender-i Zülkarneyn Karadeniz boğazın kesmezden mukaddem Deşt-i Kıpçağ ve Hâmûn-ı Azak ve Sahrâ-yı Salanta ve cümle Macaristân tâ kûh-ı Alman’a varınca Karadeniz olup Akdeniz’e Venedik körfezinde birbirlerine mahlût olurmuş. Çünki emr-i Hak ile İskender Karadeniz boğazın kesüp eski İslâmbol kim Makedonya şehridir, Karadeniz ol şehr-i azîmi gark edüp ***[10b]*** ve mukaddemâ şehirlerin gark edüp Akdeniz’e munsab oldukdan sonra Deşt-i Kıpçağ ve Kırım ve Macaristân cümle perîşân olup bu buhayre-i Balatin ol zamânda Macaristân içre kalmışdır” deyü Yanko ibn Madyan’ın birâder-i kihteri Yanvan târîhinde lisân-ı Yûnânca acâ’ib yazmış bir mu‘temed kefere tevârihidir.

Hâlâ bi buhayre-i Balatin Kanije ve Kopan ve Kapoşvar kal‘aları kurbunda bir merhale yerde bir buhayre-i azîmdir kim şarkdan garba tûlânî vâki‘ olup gird-â-girdi kâmil kırk yedi mîldir. Cânib-i erba‘asında kırk pâre bâlâda mezkûr olan kılâ‘-ı metîneler ve hısn-ı hasîneler vardır. İnşâallâhu te‘âlâ mezkûr kal‘aları manzûrumuz olduğu üzre tahrîr olunur.

Ammâ eyle âb-ı hayât suyu var kim bir âdem bir kuzu yese bu âb-ı nâbdan nûş etse ol ân ol insân yine acığır. Tâ bu mertebe bir hâzımu’l-ifrât mâ-i zülâldir ve billûr gibi mücellâ ve berrâkdır. Ve sevâhilinde sâkin olanlar esbâb yaykamağa aslâ sâbûn sürmeyüp niçe bin pîrehen ve haftan ve beyâz çârşeflerin gasl etdikde beyâz berk-i gül-misâli olur.

Ve kenârında gûnâ-gûn ahcâ[r-ı] zî-kıymetler bulunur kim Alman elmâsına müşâbih taşlar bulunur.

Bu âb-ı hoş-güvârdan nûş eden merd [ü] zenân ve esb-i küheylân ve gayri behâim ve hayvân nûş edüp semîn ve cesîm olur.

Hikmet-i Hudâ Temmûz’da buz pâresidir, şiddet-i şitâda donmayup ılıdır, ammâ Kanije gölü karîb iken donar bu Balatin donmaz.

Bunda binden mütecâviz elvân mâ’ide-i sübhân vardır kim ta‘amları aslâ bir diyârın gölleri mâhîlerine müşâbih değildir.

Ve kırk elli pâre gemileri vardır, kal‘adan kal‘aya tüccâr u züvvâr götürürler.

“Umku elli kulaçdır” dediler, ammâ ölçmedim, yalan harâmdır. Ammâ bu buhayrenin ayağı ilâ mâşâallâh cereyân edüp Budun yolunda Segsar kal‘ası kurbcüğezinde Yeni Palanka cisri altından ubûr edüp nehr-i Tuna’ya karışdığından bu buhayrede Tuna

balıkları da bulunur. Hulâsa-i kelâm âb-ı hayât buhayredir *ve's-selâm.*

Ezîn-cânib yine Haseki ağamızla Kopan kal'asından binüp cümle bin mikdârı pür-silâh asker olup (–) sâ'at gerüye dönüp yine kal'a-i Sekeşvar kurbundan geçüp 10 sâ'at kâmil dırahtistân ve bî-amânistân yerlerden geçüp hamd-i Hudâ bir vâsi' fezâda gidüp,

Evsâf-ı rabât-ı metîn-i üstüvâr ya'nî kal'a-i cây-ı emîn-i Kapoşvar

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Bânîsi kimesnenin ma'lûmu değildir, ammâ fâtihi Sultân Süleymân asrında sene 961 târîhinde be-dest-i Toygun Paşa fethidir.

Kanije'nin eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır, nâhiyesi cümle kâfiristândır. Hattâ küffâr bu kal'ayı amân ile vermişken ahid-şikenlik edüp asâkir-i İslâm taşra kal'aya duhûl etmişler iken cümle küffâr bu iç kal'aya kapanup üç gün dahi germâ-germ ceng-i azîm olup yedi binden ziyâde kâfirler tîğ-i bürrândan geçüp iç kal'ası kılıç ile feth olduğundan hâlâ şehir kadıları her Cum'a hutbeyi kılıç ile tilâvet eder ve ol feth günü mahpûshâneden binden mütecâviz ümmeti Muhammed esîrleri çıkup hâlâ hayâtda müsin esîrlikden halâs olmuş ihtiyârlar bu kal'a fethin nakl edüp "Bunda olan ceng-i Alî bir kal'ada olmamışdır" derler. Hakkâ ki metîn kal'a-i üstüvârdır.

Cümle on üç hâkimi vardır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur, ammâ sipâh kethudâyeri ve Budin yeniçerisi kulu serdârı vardır, kapukulu serdârı yokdur. Ve muhtesib ağası ve dizdâr ağası ve beşli ağası ve gönüllü ağası ve sağkol ve solkol ve azebistân ve martolosân ve yerli cebeciyân ve yerli topçıyân ağaları vardır. Ve altı yüz aded kal'a neferâtları var, hîn-i muhâsarada cümle beş bin cengâver askeri olur. Ve harâc ağası ve bâcdâr ağası ve şehremîni ve mi'mârbaşı ve altı bin aded re'âyâsı kal'a ta'mîri içün mu'âf u müsellemlerdir.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal'a-i Kapoşvar

Hâsıl-ı kelâm bu kal'a-i sedd-i amân hemân Kanije kal'asının oğludur. Hemân Kanije gibi bir fecc-i amîk sazlık ve bataklık içinde kurbağı gibi dörd ayaklı batmış durur, ammâ batağının suyu nehr-i Kış içindedir ve handakı içinden cereyân eder cunbul bir deryâdır, ammâ Kanije gibi büyük kal'a değildir, hemân Kanije'ye benzer küçük kal'adır ve eylece şekl-i murabba'dan tûlânîce vâki' olmuşdur.

Cümle binâsı dıraht-ı müntehâlar ile mebnî dâ'iren-mâdâr dolma rıhtım palanka hisârdır, ammâ iç kal'ası gâyet sa'bdır. Üç yüz kadar şindire tahta örtülü daracık bâğçesiz hâneleri ve Süleymân Hân câmi'i ve cebehânesi ve gılâl anbârları ve cânib-i şarka bir demir kapusu önünde asma cisri ve mehterhâne kullesi vardır, gayri âsâr-ı binâları yokdur, ammâ cirmi kaç adımdır ma'lûmum değildir.

Sitâyiş-i taşra varoş: ***[11a]*** Bir vâsi' fezâda nehr-i Kış batmağı içinde şekl-i murabba'dan tûlânî bu dahi palanka dolma rıhtım dîvârının enniliği kâmil elli ayak kalın ve âlî dîvârdır. Her tarafında tabya-i azîmeler ile âmâde ve her köşesinde dirseklerinde mazgallarıyla pîrâste bir kal'a-i Sedd-i İskender'dir. Bu kal'ayı dahi kerrât ile yedi kral muhâsara edüp küffâr aslâ zafer bulamayup hâ'ib ü hâsir gitmişlerdir.

Cümle (–) kapusu var ve handak üzre cisirleri asma kantaralardır. (–) (–) (–) (–)

Ve cümle mihrâbdır. Evvelâ iç kal'ada Hunkâr câmi'i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir,

Ve cümle iki aded medrese-i müfessirândır.

Ve cümle altı aded mekteb-i ciğer-kûşe-i püserândır.

Ve cümle iki aded yerde hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşândır.

Ve cümle (–) aded hammâm-ı râhat-ı cândır.

Ve cümle (–) aded hân-ı hâcegândır.

Ve cümle elli kadar çârsû-yı bezzâzistândır. Gerçi şehrine göre sûk-ı sultânîsi azdır, ammâ yine cümle zî-kıymet metâ‘ bî-minnet bulunur. Lâkin kârgîr bezzâzistânı yokdur.

Ve cümle (–) aded mahalle-i müslimîndir ve üç aded müsellimân kefere mahalleleridir.

Ve cümle (–) aded tahtânî ve fevkânî şindire tahta örtülü evleri vardır.

(–) Ve cümle şâhrâhları Kanije gibi tahtadan döşelidir, zîrâ bataklı yerlerdir.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan dilberânları ve marâlî gözlü ve şîrîn sözlü bintânları çokdur. Memdûhâtından serbâz u serfirâz gâzîleri meşhûrdur.

……(1.5 satır boş)……..

Bu kal‘a-i Kapoşvar kurbunda olan kal‘aları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Sendebakab, Kapoşvar’a pek karîbdir.

Andan **kal‘a-i Korotine** ve **kal‘a-i Depidak.** (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i Kapoşvar: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ba‘dehu Kapoşvar’dan refîkler alup cümle ahibbâ ile vedâlaşup cânib-i şarka nısf mîl kadar {giderken bir} çemenzâr vâdî içre bir mezâristâna râst geldik.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı kal‘a-i Gırıjgal

Evvelâ **ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Deli Mehemmed:** Niçe menâkıbı vardır, ammâ ihtisâr üzre bir menâkıbın tahrîr edelim. Çünki bu gâzî Deli Mehemmed bu kal‘a-i Gırıjgal’ı muhâsara eden küffârlar üzre kal‘a kapusunu açdırır.

“Üç bin yiğit ile küffâr üzre hamle edelim” dedikde cümle gâzîler eydir:

“Deli Mehemmed şimdi henüz kurbân bayramı namâzıdır. Namâzı kılup andan bism-i İlâh ile küffâra soyunup savaş-ı perhâş edelim” dediklerinde hemân Deli Mehemmed eydir:

“Bire gâzîler bugün Kurbân bayramı namâzından efdal gâzîler ve şehîdler bayramıdır. Hemân kâfire uğrayalıma” deyüp kal‘adan taşra küffâra cümle guzât at depüp küffâra bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim Deli Mehemmed nâm nâmdâr-ı benâm tarfetü‘l-ayn içre kırk yedi aded kâfirleri akdarup hikmet-i Bârî Deli Mehemmed dahi şehîd olup bir kâfir Gâzî Mehemmed’in kellesin kesüp kellesi teninden cüdâ olup na‘ş-ı şerîfi hâk-âlûd yatırken hemân Deli Husrev nâm ayakdaşı ol meydân-ı veğâda Deli Mehemmed’i bî-ser görüp eydir:

“Bire gidi Deli bugün kurbân bayramında bu Hak yoluna kurbân oldun, nâmûs değil midir, böyle ne yatırsın? Bire koma kâfir başını götürdü” deyince hemân bi-emrillâhi te‘âlâ başı kesilmiş Deli Mehemmed bir kerre yerinden kalkup bu meydân-ı ma‘rekede başın kesen küffâra yetişüp sağ eliyle küffârı atından aşağı çeküp kâfire bir muşd-ı şühedâ eyle urur kim kâfirin başı hurd olup hemân hemân Deli Mehemmed başsız küffâr içine girüp anı anda anı bunda deyerek yetdiğine birer muşd-ı pehlivânî urdukça küffârı helâk edüp gezer.

Hemân küffâr bu hâli görüp karârları firâra mübeddel olunca cümle guzât kâfire bir kılıç ururlar kim küffârdan bir cân kurtulmaz.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde Deli Mehemmed’in refîki Deli Husrev Beğ dahi şehîd olup Deli Mehemmed gelüp Husrev Beğ‘in vücûdun kucaklayup kalır. Hâlâ iki birâder bir yerde medfûnlardır kim hâlâ ziyâretgâh-ı gâzîyân-ı erbâb-ı dilândır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bu gazâ-yı meserret karîbü‘l-ahd olmağile bu menâkıbı ol cengde hâzır olup gören ihtiyârlardan istimâ‘ edüp tahrîr etdik. Ba‘dehu bu şühedâlara Fâtiha tilâvet {edüp} yine refîklarımız ile cânib-i şarka nîm sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Gırıjgal

Süleymân Hân asrında Miloş Niski nâm kefere elinden Makbûl İbrâhîm Paşa feth edüp hâlâ bir vâsi‘ sahrâda ensesi dağlı zemîne vâki‘ olmuş çâr-kûşe bir küçük palankadır. Sahrâsında meks edüp kal‘asına girüp temâşâ etmek müyesser olmadı, ammâ Haseki ağamıza ağaları gelüp pür-silâh refîkler getirdiklerinde anlardan su’âl etdim.

“Bu kal‘a Kanije eyâletinde Seğitvar kazâsı niyâbetidir” dediler.

Andan yine cânib-i şarka üç sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Seğitvar-ı azîm *[11b]*

Bu kal‘a-i Sedd-i İskender’i Haseki Ağa bir sâ‘atde seyr-i temâşâ ederken kal‘a neferâtlarından üç yüz aded pür-silâh refîkler âmâde olup dizdâr ağanın ta‘âmın tenâvül edüp bu kal‘ada yatmadan yine cânib-i şarka bir sâ‘atden eksikde,

Evsâf-ı kal‘a-i Türbe-i Sultân Süleymân Hân
aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân:

Sene 974 târîhinin mâh-ı Saferü‘l-muzafferinin evâhirinde Sultân Selîm-i Sânî ibn Süleymân Hân binâsıdır. Pederi Süleymân Hân bu Seğitvar gazâsı altında kal‘a feth olmazdan üç gün mukaddem merhûm olup müdebbir Sokollu Vezîr Süleymân Hân’ın merhûm olduğun ebedü‘l-ebed ifşâ etmeyüp “Sağdır” deyü ke’l-evvel hizmetler edüp derhâl cenâze-i Süleymân Hân’ın batn-ı şerîfin yarup ûd u amber ve tuz ile salamura edüp emâneten yere korlar ve kalb-i şerîfleri ve sâir ciğer ve bağırsak makûlesi eşyâların bu kal‘a mahallinde altun leğen ile defn ederler. Ba‘dehu Selîm Hân cülûs etdükde bu kal‘ayı ve türbe-i pür-envârı inşâ ederler.

Seğitvar’a bir sâ‘at karîb Süleymân Hân’ın otağı cirminde bir püşte-i âlî üzre Seğitvar’ın şarkında bâğlı ve bâğçeli bir mesîregâh yerde şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâki‘ olup cümle sahrâ-yı Seğitvar bu kal‘adan nümâyân olup cümle Seğitvarlı bunda gelüp teferrüc ederler.

Kal‘ası cümle palankadır. Cânib-i şimâle mekşûf bir kapusu ve handakı üzre cisri asmadır. Sene 1074 târîhinde küffâr gelüp bu kal‘ayı ihrâk edüp Süleymân Hân’ın türbe-i pür-envârı içini kazup Süleymân Hân’ın altun leğen içindeki kalbi ve bağırsakların bırağup altun leğeni almak murâd edinen keferelerden üç nefer küffâr-ı hâksâr bi-emrillâhi te‘âlâ kupkuru kadîd olup mürd oldukların cümle küffâr görüp kurşumlu türbe-i pür-envârın münhedim etmeyüp hâlîçeleri ve sâ’ir şem‘dânların cümle bırağup ancak kubbe-i âlîsi üzre altun ile mutallâ ol alem-i musanna‘ı alup küffâr Kanije yanındaki Yenikal‘a’ya götürüp hamd-i Hudâ iki kal‘ası dahi feth olup kal‘a ortasındaki kapu üzre alem-i şerîf bulunup yine bu türbe-i pür-envâr üzre ke’l-evvel vaz‘ olundu.

Ba‘dehu bu sene 1074 Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in fermânıyla bu türbe kal‘ası müceddeden eyle amâr oldu kim evvelkiden bin kat ziyâde metîn ve şekl-i murabba‘ ve dahi vâsi‘ olup dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil bin beş yüz adım oldu.

Ve palanka dîvârları ve handakı dahi metîn ve müstahkem oldu. Mukaddemâ türbe-i mehbıt-ı pür-envâr ve câmi‘ ve mescid ve medrese ve hân ve hammâm ve tekye ve dekâkîn hayrâtları cümle Selîm Hân-ı Sânî‘nin iken bu sene-i mübârekde cümle Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ hayrâtı olup gâyet ma‘mûr olmuş. Hâlâ dizdârı ve yüz nefer merdüm-hisârı ve müstevfâ cebehâneleri var ve hâkim-i şer‘i Seğitvar kadılığı nâ’ibidir.

Bu kal‘ayı temâşâ edüp Süleymân türbesin ziyâret edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdikden sonra yine bunda yatmayup cânib-i şarka meyyâlce kal‘a-i Peçoy’a uğramayup Peçoy-ı Sirem mânend-i bâğ-ı İrem sağımızda kalup İrşan nâm kûh-ı ser-bülend dahi cânib-i şarkda nümâyân kalup dağlar ve mahûf yollar ve ormanlar geçüp gâyet şiddet-i hâr çekerek 14 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kal‘a-i Nedaj

Bânîsi Nedaj kral olduğundan anın ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Sene 950 târîhinde Süleymân Hân Peçoy-ı dilcûy kal‘asın feth etdikde bu kal‘a-i Nedaj kâfirleri savlet-i Âl-i Osmân’a tâkat getiremeyeceklerin bilüp bu kal‘ayı amân ile verdiler, zîrâ bunun dahi cânib-i erba‘ası feth olmuşdu. Hâlâ Peçoy sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır ve seksen pâre ma‘mûr u musanna‘ kurâları vardır. Budin yeniçerisi serdârı ve kal‘a dizdârı ve yüz nefer merdüm-hisârı var, gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir topraklı bayır üzre şekl-i bâdemî iki kat çit palanka-i metîn dîvârlı ve handakı hayli amîk ve kıbleye nâzır kapusu önünde gâyet musanna‘ kemendli ve fendli asma zemberekli cisri var ve içinde kenîseden bozma Süleymân Hân câmi‘i ve ancak kırk kadar tahta örtülü daracık evleri var.

Taşra varoşu: Yüz mikdâr[ı] şindire tahta örtülü sehel vâsi‘ câ-be-câ bâğçelice evleri ve bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir tekyesi ve bir mektebi ve bir hâncuğazı ve bir küçük hammâmcuğazı ve yigirmi aded kifâyet mikdârı dükkânları var, ammâ bâğları ve bâğçeleri ve müşebbek bostânları bî-hisâbdır. Hatta meyve zamânı olmağile haseki ağaya seksen gûne emrûd getirdiler kim sicilde mastûrdur. Ve sâ’ir meyve-i âbdârları ana göre kıyâs oluna.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir ve Macar re‘âyâlarının mahbûb u mahbûbeleri meşhûrdur. Kal‘anın cânib-i garbına nâzır bir bayır üzre cihân-nümâ bir haşebden mebnî

bir kasr-ı mesîregâhı var kim mecma‘u’l-irfân bir kân-ı âyende vü revendegândır.

Andan aşağı dere içre akan çay kenârında iki tarafı bâğ-ı İremden nişân verir gül-i gülistânlı hadîka-i cihânlardır. Bunda bir araba yükü envâ‘ından güzîde sun‘-ı Hudâ fevâkih-i müsmirâtlar yüklendik.

Andan cümle a‘yân ile haseki ağa müşâvere edüp “Sultânım yollar emîndir, muhâtara serhad yerleri geçdiniz. Budin yolunda Segsar kal‘ası üzre gitmeniz” deyüp ale’s-sabâh bize refîkler verüp Nedaj kal‘asından taraf-ı şimâle Şemetorna ***[12a]*** kal‘ası tarafına müteveccih olup 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i ibret-nümâ Şemetorna

Lisân-ı Macarda (–) (–) demekdir. Sene 951 târîhinde Sultân Süleymân Hân asrında bedest-i Mustafa Paşa {ve Kâsım Beğ} feth olmuşdur.

Budin eyâletinde başka sancak beği tahtıdır. Bin kadar askeriyle livâsı zabt u rabt eder. Kânûn-ı Süleymân Hân üzre beğinin hâssı 240.000 akçedir. Erbâb-ı zu‘amâsı 13 ve erbâb-ı tîmârı 402, alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşı vardır.

Kânûn üzra hîn-i seferde cebelüleri ile üç bin altmış aded müsellah ve mükemmel askeri olur. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır ve nâhiyesi yetmiş altı pâre kurâdır. Nakîbi ve şeyhülislâmı ve sipâh kethudâyeri ve Budin yeniçerisi serdârı ve kal‘a dizdârı ve beş yüz nefer merdüm-hisârı ve on iki bölük neferât ağavâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve şehir kethudâsı ve mi‘mâr ağası ve a‘yân-ı eşrâfı cümle mevcûddur.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Şarviz kenârında bir göllü ve bataklı ve çataklı buhayre içinde şekl-i murabba‘dan tûlânî Şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Taşra varoşu sa‘b palankadır ve cirmi dâ’iren-mâdâr bin dörd yüz adım iç kal‘adır. Cânib-i (–) bir demir kapusu var, handakı üzre asma cisri var. Cümle bir mahalle ve cümle üç yüz kadar tahta örtülü dar evlerdir, ammâ beğ sarâyı ve dizdâr sarâyı gâyet mükellef hânedânlardır.

İç hisârda Süleymân Hân câmi‘i (–) (–) ve gılâl anbârı ve mükellef cebehânesi var. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ammâ varoşu nehr-i Şarviz batağı kenârında yine ağaç palanka-i azîm ve metîn ve kavî hisâr-ı üstüvârdır. Nehr-i Şarviz mezkûr Balatin gölünün ayağıdır. Bu kal‘a-i Şemetorna altından geçüp Segsar kal‘ası önünde Yeni Palanka nâm cisrinin altından ubûr edüp hemân ol mahalde nehr-i Tuna’ya mahlût olur. Anıniçün Şemetorna bir batak içinde cümle (–) mahalle ve cümle (–) aded şindire tahta örtülü varoşdur, ammâ kârgîr binâ hânedânları nâdirdir. Bu dahi dâ’iren-mâdâr palanka dîvârdır, ammâ tabyaları ve dirsekleri ma‘mûrdur.

Ve cümle (–) kapudur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ (–) (–) câmi‘i

……(1 satır boş)……..

Mâ‘adâ mahalle mesâcidleri vardır. Ve cümle (–) aded dâru’l-ulûm medâris-i tâlibândır. Ve cümle mekteb-i ciğer-gûşe-i püserândır, ammâ mahsûs dâru’l-hadîs ve dâru’l-kurrâsı yokdur. Ve cümle (–) aded hânkâh-ı Âl-i Abâ-yı kân-ı dervîşândır.

Ve cümle (–) aded hammâm-ı gâsılândır. Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârân-ı sevdâgerândır. Ve cümle (–) aded dükkân-ı esnâfândır. (–) (–) Ve cümle (–) (–) Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri bulunur. (–) (–)

Memdûhâtından, beşer onar vukıyye gelir beyâz sipov Macar somunu ekmeği olur kim misli meğer diyâr-ı Erdel'de ola. Ve bal suyu memdûhdur ve sâ'ir meyvesi gâyet çokdur, zîrâ bâğ u bâğçesine hadd-i nihâyet yokdur. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı tetimme-i şehr-engîz-i külliyât-ı Şemetorna

Evvelâ halkı cümle tüccâr ve garîb-dost ve sâlih ve mütedeyyin cümle serhadli esvâbı geyüp Boşnakça ve Macarca kelimât eder halûk âdemleri vardır.

……(1.5 satır boş)……..

Bu kal'adan yine iki yüz aded pür-silâh refîkler alup yine cânib-i şimâle kâh dağlık ve kâh ormanlık içre kâmil 10 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Sağîr Began

Sene 950 târîhinde Süleymân Hân Gâzî fethidir. Bânîsi Began ban olmağile ve ol kral-ı dâllin taht-ı menhûsu olduğundan anın ismiyle müsemmâ Began kal'ası derler, ammâ zamân-ı kadîmde palanka-i azîm imiş. Süleymân Hân feth etdikde bu kal'a-i kebîrin lüzûmu olmamak ile harâb edüp hâlâ Ustolni-Belgrad'dan nümâyân bir küçük palankacıkdır kim geçit başında şekl-i murabba' bir kapulu ve batak içinde metîn kal'acıkdır. İçinde yüz aded tahta örtülü hâneleri ve bir câmi'i ve anbârı ve mükemmel cebehânesi ve mehterhâne kullesi önünde handak üzre asma cisri ve on dükkânı ve dizdârı ve yüz seksen aded merdüm-hisârları var, ammâ gâyet şehbâz yiğitlerdir.

Bu kal'a Ustolni-Belgrad'ı kâfir tarafı önünde siper olmağile bu gâzîler elbette her gün üçer dörder kerre kâfirle ceng etmededirler, zîrâ nehr-i Şarviz üzre olan handak cisrinden geçmek lâzım, gayri yol yokdur. Bu cisrden ***[12b]*** ubûr eden metâ'dan kal'a neferâtları bâc alırlar. Ekseriyyâ küffâr bu kal'ayı muhâsara etdiklerinde ân-ı vâhidde Ustolni-Belgradlı yetişüp halâs ederler.

Andan bir sâ'atde,

Der-vasf-ı hisâr-ı dâr-ı cihâd, ya'nî kal'a-i üstüvâr-ı Ustolni-Belgrad

Be-kavl-i müverrihân-ı Macar İrşek bu kal'ayı Hazret-i Yahyâ asrında Milyaş nâm bir papas kralzâdelerden terk-i dünyâ olup Hazret-i Yahyâ'nın şeref-i sohbetiyle müşerref olup Hazret-i Yahyâ'nın izniyle bu kal'ayı binâ ederken Hazret-i Îsâ dahi Hazret-i Muhammed'in vücûda gelmesinden altı yüz yıl evvel Hazret-i Îsâ vücûda geldüğü sene bu kal'a-i Ustolni'yi be-dest-i Milyaş papas binâ etmişdir, deyü müverrihân-ı Macar ve Latin ve kavm-i Yûnân mufassal yazmışlardır. Ammâ,

Sebeb-i tesmiyesi: Lisân-ı Latin'de ve lisân-ı Hırvad ve Sırf ve Bulgar ve Boşnak ve Leh ve Rus'da ustolni iskemleye derler, bograd beyâza derler, ya'nî Beyâz İskemle kal'ası derler.

İskemle kal'ası ta'bîrinin aslı oldur kim bu kal'a Hazret-i Yahyâ nefesi ile binâ olunup derûn-ı hisârda kal'a binâ eden Milyaş papas Hazret-i Yahyâ'nın ağzı yarın altun hokkaya koyup bu kal'a içre bir ma'bedhâne binâ ederken Hazret-i Yahyâ'nın ağzı yarın kireç ve

cibis içine ilkâ edüp bir manastır-ı azîm inşâ etdikde alem olmak içün bu deyr-i kadîme üç yüz kulaç-ı âlî bir çanlık kullesi binâ edüp Hazret-i Yahyâ‘nın ağzı yarı koduğu altun hokkayı bu nâkûshânenin tâ zirve-i a‘lâsına alem yerine koyup anıniçün bu kal‘aya Macar kavmi Kızılelma derler.

Hâlâ cemî‘i kâfiristânda altı Kızılelma var, bir Kızılelma budur ve Hazret-i Yahyâ‘nın nazargâhı olmağile bu kal‘a dest-i küffârda iken cümle krallar cülûs etdükde Peç‘den ve Prak’dan ve İstirinye şehirleri tahtgâhlarından alay-ı cemapur ile bu Ustolni-Belgrad’a {krallar} gelüp iskemle üzre âyîn-i bâtılları üzre du‘â vü senâ ile iskemle üzre taht-nişîn olduğiyçün bu kal‘aya Ustolni, ya‘nî iskemle kal‘ası denmesinin vech-i tesmiyesi oldur, ammâ lisân-ı Macar’da ismi Şakişna‘irvar’dır ve Nemse’de nâmı (–) (–) (–)

Hâlâ cemî‘i küffârın tahtgâh-ı hasretü‘l-mülûkları olup Kuds-i şerîfden ziyâde i‘tibârları vardır, zîrâ Ungurus Kızılelması deyü bilâ teşbîh Ka‘beleridir. Ba‘dehu cemî‘i kâfir kralları bu kal‘ayı Sedd-i İskender-vâr amâr ede ede bir şehr-i azîm olur kim hemân bir piyâde âdem iki günde devr eder bir sevâd-ı azîm olur.

Ba‘dehu sene 950 târîhinde Süleymân Hân bu kal‘a-i Ustolni’nin niçe gûne evsâfların istimâ‘ edüp bizzât Süleymân-ı zamân bu kal‘a mukâbelesinde meks-i hıyâm edüp kal‘ayı muhâsara etdikde cemî‘i asâkir-i İslâmı mûr mâra üşer gibi üşüp batakların fi’l-hâl doldurup Anadolu vezîri İbrâhîm Paşa bir koldan ve bir tarafdan Vezîr Mehemmed Paşa-yı Tavîl yeniçeri ağasıyla ve bir tarafdan Deli Husrev Paşa ve bir koldan Rûmeli vezîri Ahmed Paşa sarılup yedi koldan yetmiş pâre balyemez toplar ile bu kal‘ayı döğe döğe eyle ceng-âşûb olur kim çeşm-i insân ana mânend bir kâr-zâr görmemişdir.

Ba‘dehu onuncu günde pâdişâh-ı kişver-keş tarafından yürüyüşler fermân olunup cemî‘i guzât safâlarında ihyâ edüp cebehâneler tevzî‘ oldukda cümle mâl-ı ganâ’im guzâtın olsun denildikde cümle gâziyân-ı ehl-i îmân kal‘aya yürümeğe cân atarlar.

Âhır ale’s-seher “Allâh Allâh” sadâsıyla cümle cündullâh kal‘aya yürüdüler ve biri birleri ardınca ta‘kîb edüp kal‘a gediklerine girdiler, ammâ bu kal‘a küffârın bilâ teşbîh Ka‘beleri mesâbesinde olmağile yetmiş bin küffâr-ı dûzah-karâr cân u başların bâtıl dînleri uğurlarına fedâ edüp ol kadar ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl edüp on binden mütecâviz küffâr üç gedikde biri biri üzre leş leşe çet-a-çet oldu, ammâ asâkir-i muvahhidînden dahi yedi yüzden ziyâde âdem rütbe-i şehâdete erüp huld-ı berîne kadem kaldırırlar.

Bu ahvâl-i pür-melâli bizzât sa‘âdetlü pâdişâh göricek hemân gayret-i pâdişâhîsi cûş-ı hurûşa gelüp der-ân dâmen dermiyân edüp mübârek dest-i şerîfine dal tîğ-ı Dahhâk alup yürüyüş etdiklerin cümle guzât görünce *el-azametullâh* âdem deryâsı kal‘anın top ile münhedim olmayan yerlerinden dahi ankebût tırmaşır gibi çıkup sâ’ir rahnedâr yerlerden hod evlâ bi’t-tarîk pâdişâh-ı Cem-haşemin ardı sıra mevc mevc ve gürûh gürûh benî âdem akup Uzun Varoş nâm kal‘a feth olup bâng-ı Muhammedîler verilir, ammâ bakıyyetü‘s-seyf olan kefereler cümle iç kal‘aya kapanırlar.

Ba‘dehu Beşli Varoş dahi ol gün feth olup yine germâ-germ ceng-i azîm olarak sene 950 târîhinin Cemâzi’l-âhirinin üçüncü günü iç kal‘adan küffâr istîmân edüp Nemse’ye ve Freng’e sa‘âdetlü pâdişâh amân verüp Macar küffârın kırmak fermân eder.

Ba‘dehu anlar harâc-güzâr re‘âyâ olup Milyaş kenîsesi kendilerinin olmak üzre amân isteyüp kal‘a fethi bu yüzden olunca paşalığını Süleymân Hân Budin vezîri Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa’nın karındaşı İnebahtı beği Ahmed Beğ‘e ihsân edüp kazâsı Bağlızâde Receb Efendi’ye sadaka ***[13a]*** olunup Süleymân Hân bu kal‘anın kemâ-kân her mühimmât [u] levâzımât ma‘ûnâtların görüp der-i devlete revâne olunca mukaddemâ re‘âyâ kayd olunan küffâr-ı füccâr-ı Macar hîleye sâlik ü râğıb olup yigirmi binden mütecâviz küffârı derûn-ı hisâra ve dahi hâne-i menhûslarına ve ma‘hûd deyr-i kadîmlerine küffârı leb ber-leb etdiğin vâlî-i vilâyet bu işden haberdâr olup ale’l-gafle cümle küffârın hânelerin şebhûn edüp ol gün ol gece yigirmi yedi bin güzîde küffârı şemşîr-i âteş-tâbdan geçirüp ikinci fethi kılıç ile olduğiyçün hâlâ kal‘a dizdârı elinde dal çıplak kılıca dayanup çârsû-yı bâzârda gezmek kânûndur, bir kal‘ada bu kânûn yokdur.

Ve Süleymân Hân kırk sekiz yıl pâdişâh-ı cihân-ârâ olup yedi yüz yetmiş yedi kal‘a feth edüp ol kadar hutbesi tilâvet olınur bir kal‘aya Süleymân Hân ve gayri pâdişâh-ı cihân kal‘aya yürüyüş etmemişlerdir, ammâ Süleymân-ı zamân bu kal‘aya yürüyüş edüp kılıç ile alduğiyçün dizdâra kılıcın verüp kılıç ile gez buyurduklarından hâlâ cümle gelüp gelecek dizdârlar kılıç ile gezmek kânûn-ı Süleymân Hân’dır.

Ba‘dehu sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Arnavud Sinân Paşa serdâr-ı mu‘azzam iken küffâr-ı hâksâr yedi kral ile bu Ustolni-Belgrad’ı dörd ay muhâsara edüp bir taşın koparmağa kâdir olmayup kal‘ayı döğerken Sinân Paşa deryâ-misâl asker ile gelüp kal‘a-i Pirespirim’i ve kal‘a-i Polata’yı sene 1002 {târîhinde} alup Ustolni-Belgrad’ın istihlâsına gelirken küffâr kal‘a-i Ustolni’yi bırağup asâkir-i İslâma karşu çıkup germâ-germ savaş-ı perhâşda iken mukaddemâ pusuda olan iki bin araba yükü zahîreyi ve sekiz bin sekiz yüz piyâde askeri cümle Ustolni’ye imdâd koyup kütâ küt Sinân Paşa küffârın taburuyla ceng ederler.

Hikmet-i Bârî yâri olmayup ceng mahallinde cümle asker yan verüp kimi Budin’e ve

kimi Cân Beğ kal‘asına ve niçe bini Val kal‘asına ve on bin mikdârı atlı asker “Ustolni-Belgrad[‘a] yakındır” deyü Belgrad[‘a] firâr ederler.

Sinân Paşa {dahi} yedi sâ‘at ceng-i azîm edüp âhır-ı kâr Sinân Paşa dahi Budin’e firâr edüp küffâr yine Polata kal‘asına gelüp ceng-i azîm ederek yetmiş günde Polata kal‘asına istîlâ eder.

Dizdârı ve Peçoy beği ve Mihaç beği ve iki aşağı bölük sipâhî ağaları şehîd olup eyyâm-ı şitâ erüp Kâsım’dan on yedi gün sonra küffâr yine Ustolni-Belgrad’ı muhâsara edeyim deyü kal‘a altında meks etdikde görse kim mukaddemâ kendülerinin kazdıkları meterislerden bir âsâr-ı hafir kalmamış.

Cümle küffâr bir yere gelüp müşâvere ederler kim “İşte kış geldi, gerçi Türk’ü bozup kaçırdık ve Polata kal‘amızı aldık. Şimdi bu Belgrad’a yeniden meteris kazsak bir ayda olmaz, üç dörd günden sonra kar ve yağmur yağar” müşâveresinde iken meğer derûn-ı hisârda mahsûr olan gâzîler de müşâvere edüp yek-dil [ü] yek-cihet olup Budin’den Sinân Paşa ile imdâda gelen ve kal‘ada âmâde olan yigirmi otuz bin asker kal‘a kapuların küşâde edüp vakt-i seherde küffâr sarhoş evgâr mahmûr iken kal‘adan bir kerre yedi yüz pâre balyemez toplara âteş edüp küffâr-ı dûzah-karâr nâr-ı dûzahda kalup alak bulak mahallinde iken derûn-ı hisârdan bir kerre guzât-ı muvahhidîn Allâh Allâh sadâsıyla küffârı basup dahi cümle küffâr mest-i medhûş iken bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim ancak yedi kapudan yedi yüz kadar kefere vü fecereleriyle firâr edüp mâ‘adâsı sahrâ-yı Ustolni’de piyâde kalup eni konu küffârı kıra kıra bî-tâb u bî-mecâl kalup ba‘de’t-ta‘âm yine kırarlar.

Bu gazâ-yı meserretde kırk yedi bin küffâr kırıldı ki sicilde mastûrdur. Ve hâlâ Polata Varoşu ve Beşli Varoşu ve Uzun Varoş‘un kapularının yemîn ü yesârında çam direklerine servî gibi dizilmiş küffâr kelleleri gûyâ nakıl-ı sûr-ı zifâfdır ve lâşe-i murdârları Bağdala ovasında yedi yerde hunkalar, ya‘nî depeler yığılmışdır.

Hamd-i Hudâ küffâr böyle bir sâtûr-ı Muhammedî yeyüp kal‘a-i Ustolni dest-i küffârdan halâs olmuşdur, ammâ bu kal‘a küffârın bilâ-teşbîh Ka‘beleri ola, küffâr-ı murdâr durur mu? Âhır-ı kâ[r] sene 1010 târîhinde Güzelce İbrâhîm Paşa sadrıa‘zam merhûm olıcak Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Yemişçi Hasan Paşa’ya sadâret-i uzmâyı ihsân edüp Belgrad’a gelince küffâr-ı hâksâr Ustolni-Belgrad’a zafer bulup derûn-ı hisâra müstevlî olup kal‘ayı murâd-ı merâmı üzre eyle amâr eder kim gûyâ Sedd-i Ye’cûc olur.

Gerçi Serdâr Yemişçi Hasan Paşa Belgrad’a imdâd yetişmeğe sa‘y-i ihtimâm etdi, ammâ küffâr İbrâhîm Paşa zamânından berü yedi aydır Belgrad’ı döğerdi. Hastalığı mahallinde Belgrad alınmış bulunup içinde olan ricâl [ü] nisvân bintânların cümle tu‘ma-i şemşîr edüp derûn-ı hisâra elli bin aded ceng-âver sermed kâfir doldurmuş.

Netîce-i kelâm ***[13b]*** Yemişçi Hasan Paşa küffârın taburuna altı koldan hücûm edüp küffârı kırardı, ammâ küffâr taburda, asker-i İslâm açıkda. Âhır-ı kâr tâ ahşama karîb ceng-i azîmler olup kable’l-gurûb cengden fâriğ olup her cânibe yine karavullar korlar.

Ale’s-seher yine tarafeynden cenge âheng edüp küffârı kırmak sadedinde iken meğer küffâr geceden cümle arabaların tabur çatup meydân-ı ma‘rekeden cânib-i garba gidüp

hem ceng ederek Ustolni-Belgrad'ın sahrâsı nihâyetine karîb vardıkda taburunu durgurup cânib-i erba'asına âteş-feşânlık ederken hemân Budin vezîri Mankırkuşu Mehemmed Paşa'nın alay-ı kâfire bir kerre hov deyince Vezîr-i a'zam Kethudâsı Mehemmed Ağa ve Mankırkuşu Mehemmed Paşa bi-emri Hudâ şehîd olup küffâr taburun çatarak kütâ küt ceng ederek Polata câniblerine firâr edüp giderler. Ustolni-Belgrad ol sene dest-i küffârda kalup Yemişçi Hasan Paşa selâmetle Budin'e gelüp andan Belgrad'a meştâ edüp evvelbahârda cemî'i asâkir-i İslâm kışlalardan gelüp,

Sene 1011 târîhinde Ustolni-Belgrad eydî-i küffârdan istihlâsı zikrindedir

Çünkim yine Yemişçi Hasan Paşa kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Budun'a gelince vâlî-i Budin olan Tavîl Mehemmed Paşa talî'a-i asker olup Ustolni-Belgrad altına gelüp Rûmeli ve Budin askeriyle kal'anın cânib-i cenûbîsi tarafında Uzun Varoş önünde meks-i çetr-i mülemma' edüp ol gün küffârın yeni binâ etdiği tabyasın feth edüp meterislere girirler ve Battâl nâm kapuya varınca meterisleri yürüdürler ve kal'ayı döğmeğe mübâşeret edüp cenge âheng ederler, zîrâ "Merhûm Süleymân Hân bu kal'ayı Battâ[l] kapudan feth etmişdir ve bu kal'aya her bâr zevâl ol tarafdan olur" buyurur.

Hakîkatü'l-hâl cümle asâkir-i İslâm bu Battâl kapudan tarafa topların münhedim etdiği yerlerden yürüyüşler edüp Battâl kulleyi zabt [u] rabt edüp Sadrıa'zam Yemişçi Paşa kulle üzre bir hayme kurup cümle guzâta bezl-i ihsânlar edüp tabyanın cümle topların derûn-ı kal'aya çevirüp kal'a için döğmeğe başladıklarında küffârın cânı kayısı olup cümle gulû edüp baş gorof nâm kapudanlarına gelüp eydirler:

"Biz bu kal'ayı aldığımızda bu kal'ayı bize vere ile emânet veren Türk'ün emânlarına bakmayup cümlesin kılıçdan geçirdik. İmdi şimdi dahi Türk bu kal'ayı döğüp zor ile alır, zîrâ çâsârımız İsfaç kralıyla cengdedir. Bize imdâd gelmek ihtimâli yokdur. Hemân âb-ı rûyımız yerinde iken Türk'ü darıltmadan hemân kal'ayı emân ile verelim, ola kim kırılmadan kurtulalım" deyüp turvini bir yere korlar.

Yedi nefer küffâr-ı hâksâr serdâra çıkup emân-ı Âl-i Osmân ile yemîn billâh kasem tallâh edüp derûn-ı kal'aya küffârlar girmeden serdâr yanında rehin kalup cümle guzât kal'aya duhûl edüp cebehâne ve hazîne-i pâdişâhî zabt olup ol gün cümle küffâr kal'adan bir merhale yer Polata kal'alarına salt u sebükbâr ve bî-silâh piyâde üç bin kadar {küffârı} Budin askeri bunları götürüp Polatalarına vâsıl edüp gelirler. Hamd-i Hudâ sene 1011 târîhinden berü dest-i İslâmda durur. Niçe kerre küffâr gelüp dolaşır, ammâ hâ'ib ü hâsir olup giderler.

İşte bu kal'a-i Ustolni-Belgrad'ın dörd beş kerre sergüzeşt [ü] serencâmların ihtiyârlardan istimâ' edüp bu gûne ihtisâr üzre tahrîr olundu, zîrâ refîkimiz olan Hünkâr hasekisi Raba nehri seferine gitmeğe acele etdi.

Evsâf-ı hâkimân-ı Ustolni-Belgrad

Evvelâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre Budun eyâletinde başka paşa tahtıdır. Hâss-ı hümâyûnu altı kerre yüz bin akçedir. İki bin cebelü askeriyle kal'ayı zabt eder 13 aded erbâb-ı zu'amâsı var, 355 aded erbâb-ı tîmârı var. Alaybeği ve çeribaşısı var. Kânûn üzre cebelüleri ile üç bin asker olup bu kal'a muhâfazasına me'mûrlardır, gayri yere aslâ gitmezler. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a'yân-ı kibâr-ı eşrâfı ve kethudâyeri ve üç

oda ile kapukulu yeniçeri ağası ve topçubaşı ve cebecibaşı ve kapukulları vardır.

Ve Budin yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı Süleymân Hân’dan berü muhteşem ağalıkdır kim elinde kılıç ile gezer. Ve cümle iki bin sekiz yüz kulu var, ammâ Üstürgon kulu gibi âteşpâre gâzîlerdir. Ve cümlesi yigirmi dörd aded sancağ u bayrak sâhibi ağaları var ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır, ammâ mahsûlü azdır. Ve muhtesib ağası ve şehir kethudâsı ve bâcdârı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası (–) (–) (–) (–) ve üç bin nefer mu‘âf kefereleri var kim kal‘ayı amâr ederler.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ayı beyân eder

Evvelâ kal‘ası bir sahrâ-yı hâmûnun tâ ortasında etrâfı birer merhale ba‘îde orman ve dırahtistânın vasatında bir mahsûldâr fezâda nehr-i Şarviz kenârında bir sazlı ve kamışlı ve batak ve çatak içinde kıbleden cânib-i garba tûlânî vâki‘ olup gûyâ surâhî su kabağı şeklinde mevzûn bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve rabât-ı Şeddâdî ***[14a]*** binâdır.

Dâ’iren-mâdâr cirmi altı bin {adımdır}. Ve cümle on bir aded tabya-i azîmleri var ve cânib-i erba‘asından lağım ve meteris aslâ mümkin değildir, zîrâ sâfî batak içindedir. Bir tarafında handakları yokdur. Buhayresinin cirmi bir günde gücile devr olunur, kırk elli kulaç amîk yerleri vardır, ammâ etrâfları sığdır.

Ve gûnâ-gûn mâhîleri olur, ammâ Kanije’nin buhayresi semekleri gibi memdûh değildir, zîrâ Kanije mâhîleri egir kökü yeyüp eti müşk [ü] amber-i hâm gibi bûy verüp lezîz ve mukavvîdir, ammâ bunun balığı bed râyihalıdır. Lâkin re‘âyâ ve fukarâlar *“Ekeltü‘s-semeke hattâ ra’sehâ”* [2] kelâmı üzre başın ve kılçığın bile yerler.

Böyle derin göl içinde kal‘anın dîvârı on arşın-ı melikî yüksekdir ve kalınlığı elli ayak enli Şeddâdî rıhtım dolma çimli ve Horâsânî ile mebnî palanka bir hisâr-ı üstüvârdır kim dîvârlarının üstünde hayme ve cergeler kurulup paşalar cirit oynarlar. Cümle içerisi ve taşrası meşe ve pelîd ağaçlarıdır. Her sene çürüyen direklerin mu‘âf olan küffârlar tecdîd ederler.

Ve cümle tokuz aded Sedd-i İskender-vâr tabya-i azîmleri var. Evvelâ Toprak tabya ve Ulama Paşa tabyası ve Battâl tabyası ve Karakaş Paşa tabyası ve Kral tabyası ve Tiryâkî Hasan Paşa tabyası ve Arslan Paşa tabyası. Ve Polata tabyası başkadır, kal‘aya muttasıl değildir, ammâ gûyâ Sedd-i Ye’cûc’dur.

Ve bu mezkûr tabyaların her birinde kırkar ve ellişer aded balyemez serâmed Nemse ve Macar topları var kim bunda olan topların her biri altun gibi şa‘şa‘a verir mücellâ toplar var kim her biri ikişer kal‘a değüp âlât-ı silâhlarıyla âmâde toplardır kim bu toplara mânend toplar meğer Kanije’de ola. Ve cümle sağîr ve kebîr iki yüz altmış üç topdur.

Ve bu kal‘ada olan cebehânenin evsâfın temâşâ etdiğimiz üzre tahrîr ve tavsîf eylesek bir tomâr-ı dırâz-ı müfredât olur. Hemân cebehânenin kesreti andan ma‘lûm ola kim kal‘a kapuları mâbeyninde olan dîvârlarda âmâde olan âlât-ı silâhun kesretinden ma‘lûm ola.

Ve cümle iki kapusu var. Biri Budin Kapusudur kim cânib-i şark ile şimâl mâbeynine nâzır dörd kat kârgîr kemerli eğri büğrü sokaklı metîn ve kavî cedîd ü hadîd kapulardır. Bu kapu üzre de olan kullede bir teferrücgâh haşeb köşkü var, cümle erbâb-ı dilân anda

sohbet-i hâs ederler.

Ve bir kapusu dahi cânib-i cenûba Bega[n] Kal‘ası tarafında Polata varoşuna açılır. Bu dahi eğri büğrü tarîk-i âmlı dörd kat demir kapulardır kim gûyâ her biri Acem diyârında Bahr-i Harez kenârında Demirkapu kal‘asının bâbları gibi metîn ve müstahkem dervezelerdir.

Ve bu kapuların araları asker ile şeb [ü] rûz pür olup tavla ve sadranc ve bir hâyhûdur kim ta‘bîr olunmaz ve gûnâ-gûn âlât-ı silâhlar ile ârâste ve bevvâbân ve nigehbânlar ile pîrâste olmuş tedribe kapularıdır. Ve bu iki aded kapuların önlerinde ikişer yüz adım tûlı kazıklar üzre haşeb cisrler vardır ve her cisr üzre üçer yerden zemberekli makaralar ile her gece kalkar asma cisrleri vardır.

Sitâyiş-i İç kal‘a: Büyük kal‘anın cânib-i kıblesinde kapukulu ve cebeci ve topçular sâkin olur bir küçük kal‘adır, ammâ bereklikden tarafı gâyet metîndir ve her tarafında karavulhâne odaları olup yeniçeriler ve gayri kullar tâ sabâha dak bâng-ı Muhammedî çağırup nevbet beklerler. Ve yigirmi dörd aded kal‘a ağaları kol dolaşup uyuyan pâsbân ve nigehbânlara ta‘zîr edüp uyhuların açup hâbdân bîdâr ederler, zîrâ bu kal‘a dahi Kanije gibi Budin’den üç konak cânib-i garba ileri kâfiristânda kalmış intihâ-i serhadden dahi ileri geçmiş bir kal‘a-i dâr-ı emândır. Hudâ-yı Zü‘l-celâl ilâ inkırâzı‘d-devrân {şerr-i düşmandan emîn ede}.

Der-beyân-ı aded-i mahallât-ı mü’minân: Cümle on dörd mahalledir, ammâ dördü bu kal‘a içredir. Süleymân Hân asrında küffâr isyân edüp derûn-ı kal‘ada harâc-güzâr küffâr kırılaldan berü bu kullede küffâr mahallâtları yokdur. Lâkin müsellim kefere hâneleri var kim kal‘a hüddâmlarıdır. Evvelâ Battâl Kapu Mahallesi ve Karakaş Paşa Mahallesi ve Polata Mahallesi.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı âbidân: Cümle dörd aded mihrâbdır.

Evvelâ cümleden mükellef Süleymân Hân câmi‘i, zamân-ı kadîmde bir deyr-i âlî-i tâk-ı felek-i nuh-tâk gibi bî-bedel meşhûr-ı âfâk manastır imiş. Eğer bu deyrde olan ilm-i mi‘mârîyi ve tarz-ı tarh-ı eşkâli ve gûnâ-gûn tasarrufları ve şîvekâr u şîrînkârlıkları mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek sâ’ir müsevvedâtımıza mâni‘ olur.

El-hâsıl enderûn [u] bîrûnunda envâ‘-ı fusûs-ı mukavvim mahkûk ahcârât-ı zî-kıymetler ile ma‘kûd kılınmış bir câmi‘-i pür-nûrdur, ammâ kârgîr kubâb ile mebnî olmayup tavan kiriş kubâbdır. Hattâ sehel kıblesi münharifdir.

Ve bir azîm serâmed kârgîr binâ çâr-kûşe çanlık kullesi var, hâlâ minâredir ve sâ‘at andadır kim nâkûsınun sadâsı bir konak yerde istimâ‘ olunur ve bu minârenin kaddi kâmil iki yüz yigirmi ayak nerdübân ***[14b]*** ile bu hakîr çıkup kal‘a-i Belgrad’ı seyr etdim.

Hemân bir surâhî su kabağı gibi boğazı ince ve Began {kal‘ası} tarafı sivri ve bâğlar tarafı kabağın karnı şeklinde bir kal‘a-i serâmeddir. Bu minâreden Belgrad sahrâsının zemîninde olan mezâri‘ât ve çayır ve çemenzâr ve lâle‘ızâr bâğları ve müşebbek bostânları ebrî kâğız gibi nakş-ı bûkalemûn nümâyândır ve Polata ve Çavka ve Val ve Cân Beğ nâmân kal‘alar cümle dağları ve ormanları ile nümâyândır ve aslâ bu kal‘aya hâ’il yokdur, hemân bir sahrâ-yı sebzezâr u buhayre içre vâki‘ olmuş bir acîb ü

garîb kal‘adır.

Bu minâreden nüzûl edüp câmi‘in kapusunun atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile ta‘mîr ü termîminin târîhidir:

Hudâ‘nın lütfuna mazharsın elhak kalmadı şübhe,

Ki Ustolni-Belgrad içre yapdı câmi‘-i a‘lâ,

Dedim işbu iki mısra‘ içinde böyle üç târîh,

Birisi lafz u ma‘nâ biri ma‘nî durur hakkâ,

Yapulup bin yigirmi ikisinde buldu itmâmı,

Sevâba girdin Ahmed Beğ edüp bu câmi‘i ihyâ.

Sene 1022.

Andan Karakaş Paşa câmi‘i, küçükdür, ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Andan Veli Beğ câmi‘i.

Sitâyiş-i câmi‘-i harâb: Bâlâda zikri sebkat eden Hazret-i Yahyâ nefesiyle binâ olunup ma‘bedgâh-ı bilâ-teşbîh Ka‘beleri olan deyri Milyaş Papas-ı hannâs-ı muğân kilisesin Süleymân [Hân] bir cânibin ma‘bedgâh-ı müslimîn edüp bir cânibinde küffârlara âyîn-i Îsâ içün püt-gede etmeğe izin verirler, zîrâ bu deyrin kurbunda hâlâ bir kubbe-i azîm-i âlî vardır. Ol kubbe içre yetmiş seksen kadar kral-ı dâll-i bed-fi‘âller maşâd olmuşlardır.

Ba‘dehu re‘âyâ küffârları hîleye sâlik olup zikr olduğu üzre kal‘aya istîlâ etmeğe murâd edinüp hâkimü‘l-vakt bu esrârdan haberdâr olup cemî‘i kâfiri katl-i âm edüp küffâra rağmen kenîselerindeki çirk-i şirk-i celî olan cümle esnâmların dahi kırup küffâr ma‘bedhânelerinden me’yûs olsunlar içün bu deyri cebehâne ve bârûdhâne edüp içine niçe bin kantâr bârûd-ı siyâh korlar.

Ol asırda bu deyrin bir çanhâne kullesi var imiş kim şark tarafında üç konak yerde nehr-i Tuna ve cânib-i cenûbunda nehr-i Raba ve buhayre-i Balatin kıble tarafında nümâyân imiş.

Mukaddemâ küffâr zamânında yedi bin papas ve kıssîs ve bıtrîk ve ladika var imiş. Ba‘dehu papasları da katl-i âm etmişlerdir. Sonra bi-emri Hudâ bu deyr içre olan bârûda yıldırım isâbet edüp kilisayı ve mezkûr çanlığ-ı âlîyi cümle evc-i âsumâna bârûd atup berbâd olur. Hâlâ nısfı yine cebehâne-i ma‘mûrdur, ammâ Hudâ‘ya ayândır hâlâ böyle harâb iken görenin aklı gidüp merdüm-i insân hîrelenüp âlem-i hayretde kalır.

Ammâ kralların medfenhâneleri olan kubâb ma‘mûrdur. İçindeki zîr-i zemîninde adı sanı belli kral ve kralzâdeler ve ban ve hersekler maşâd olup durur. Hâlâ bir kral mürd olsa bir tarîk ile lâşe-i murdârın bu kal‘aya gönderüp dizdârlara pes ü perdeden niçe mâl-ı firâvânlar verüp mezkûr kubbede maşâd ederler.

Yâhûd Belgrad toprağından vilâyetlerine getirdüp kralların ve nâmdâr irşek ve ban ve şag ve gorofların lâşelerin Belgrad toprağına gömerler. Eğer gömecek kadar türâb getirdemezse bâri mürd olan keferelerin iki gözlerin dolduracak kadar hâk-i pâk-i amber-

pâkden mürde-i nâ-pâkin gözlerine Belgrad toprağı korlar ve kehl-i safâhân ve iksîr-i a‘zam gibi bir kef-i mîzân {kadar} Belgrad türâbından birbirlerine hedâyâ verirler. Tâ bu mertebe Belgrad-ı behişt-âbâd-ı Ustolni miyân-ı küffârda makbûldür ve hâlâ bir taşına bin baş ve bir şarampav ağacına yüz bin leş virmek cânlarına minnetdir.

Ammâ inşâallâh ba‘de’l-yevm küffâr bu kal‘ayı vâkı‘asında göremezler, zîrâ hâlâ vâlî-i vilâyet olan Hacı Mustafa Paşa gâyet metîn ve sa‘b edüp cemî‘i mühimmât u levâzımât ve asâkirin yerli yerinde etmişdir, ammâ yine cemî‘i millet-i Nasârâ ”Âh Üstürgon ve âh Budin ve ah kal‘a-i Ustolni-Belgrad” deyü feryâd edüp i‘tibâr ederler.

Mezkûr deyr-i mu‘azzamın evsâfı münâsebetiyle bu kenîse kubbesinde maşâd olunan kubbe içindeki kralların esmâların Alman diyârında esîr aldığımız bir papasun Macar târîhinde cemî‘i küffâr krallarının esmâlarını tahrîr edüp,

Belgrad-ı Ustolni’de maşâd olunan kral-ı dâlların esmâların beyân eder

Evvelâ kal‘ayı binâ eden Milyaş Papas, andan Lagoş Kral, Hazret-i Îsâ vilâdeti târîhi sene 1503 senede vücûda gelüp Ustolni’de yatır.

Andan bu Lagoş kralın babası Laslo kral ve anası Anna Ason Galya kralının kızı idi, bunda yatırlar.

Andan Matyaş Kral, Budin kralıdır kim Leh ve İsfaç krallarının mülkine mâlik olup Ebü‘l-feth ile Belgrad’da ceng edüp Belgrad’ı Ebü‘l-feth’e vermeyen kral-ı dâllin veled-i nâ-pâki Matyaş Kral’dır kim sâhib-i hurûc olup babası ve kendüsi Ustolni’deki kubbede yatır.

Andan Süleymân Hân ile Mohaç‘da ceng edüp batakda mürd olan Vilagoş Kral’ın lâşesin ***[15a]*** Süleymân Hân Ustolni’ye gönderdi, andan Süleymân Hân Budin’i feth edüp Yanoş Kral’a Budin’i verüp mürd oldukda ibtidâ Budin’e vezîr olan Süleymân Paşa Yanoş‘un leşini Belgrad’a gönderdi.

Andan Süleymân Hân ile Budin altında ceng eden Ferdinand Kral dahi Ustolni’de yatır.

Andan Ferdinand Kral oğlu Makşi Kral dahi babasıyla Ustolni’de yatır.

Andan Milon Poturi Mikloş, andan Milkaviş Yaloş, bunlar Ni‘met-Uğvar kal‘asında yatırlar, zîrâ Ustolni-Belgrad ol zamân Âl-i Osmân elinde idi.

Andan Büyük Yanoş Kral ve veled-i pelîd-i anîdi Matayoş Kral Nemse çâsârının Prankopruk şehrinde yatırlar.

Andan Arac Hersek, Nemse çâsârının tahtı olan Prak şehrinde yatır.

Andan Boçkay Kral Anpir şehrinde maşâddır.

Andan Sonlok Gabor ve Batori Gabor ve Halyekeri(?) Gabor, bunlar Ustolni-Belgrad’ında tahta geçmişlerdir, ammâ Kaşa şehrinde mürd olup yere geçmişlerdir.

Andan Jil Koski Kral ve dahi Kunos Toski Kral bunlar Leh krallarıdır, ammâ bu ikisi Ustolni’ye gelüp mürd olup anda yatırlar.

Andan Solabi Yanoş Çârsâr, Eski Budin’de yatır.

Andan Nator İşpan ve Paturi İstivan, bunlar İşpanya vilâyeti hâkimleridir. Ustolni-Belgrad'ını Ungurus kralları elinden almağa geldiklerinde cengde biri mürd olup Nator İşpan ziyârete gelüp mürd oldukda ikisi de Ustolni kubbesinde maşâdlardır.

Andan Büyük İrşek Papa, İrim Papadan üç mertebe aşağı olana derler. Bu Ustolni Osmânlı destinde iken mürd olup vasiyyeti üzre Ustolni hâricinde kefere maşâdları mâbeyninde maşâddır.

Andan Mihadi Laslo Kral ve Gorandi Mikloş kralların ikisi dahi Nemse'nin ve kâhîce bizim olan Tata kal'asında yatırlar.

Andan Büyük Zirin Ban dahi Ustolni'de yatır. Ustolni'de dahi niçe kral-ı dâller yatır, deyü tevârîhlerinde yazmışlar, ammâ gayri meşhûrun zikrinde fâ'idesi ve beyânında â'idesi olmayup ol kadar i'tibârları olmayan Nemselerin zikrinde kelâlet ü melâlet var deyü bu kadar ile iktifâ etdik, zîrâ Ustolni-Belgrad'da olan Milyaş kilisesi evsâfı takrîbiyle ve ol deyr-i ibret-nümânın kubbesi maşâdhânesi tahrîri sebebiyle bu mezkûr kralları dahi bu yüzden tahrîre cür'et olundu.

Hudâ-yı Müte'âl hâlâ ol cebehâne olan deyr-i kebîri ma'bedgâh-ı müslimîn etmek müyesser edüp bu mahalde Ustolni-Belgrad cevâmi'lerinin evsâfları bu arada itmâm buldu. Bu câmi'lerden mâ'adâ,

Der-vasf-ı mesâcid-i âbidân: Cümle enderûn [u] bîrûn-ı Belgrad'da on bir zâviye-i mü'minân-ı muvahhidândır. Cümleden Karakaş Paşa Zâviyesi ve Hacı Paşa Zâviyesi ve Yeniçeri Ağası Zâviyesi ve Çeribaşı Mezgidi. Bunlar meşhûr mahalle eyneleridir.

Der-beyân-ı medâris-i âlimân: Cümle üç aded dâru't-tedrîs-i müfessirândır, ammâ dâru'l-kurrâ ve dâru'l-hadîsi yokdur.

Der-ilm-i mekteb-i sıbyân: Cümle yedi aded dâru'l-ulûm-ı ciğer-gûşe-i püserândır.

Der-zikr-i tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümle beş aded hânkâh-ı dilrîşân-ı Âl-i Abâ'dır, ammâ cümleden Budin kapusundan taşra (–) Baba tekyesi, müfîd [ü] muhtasar bir tekye-i âyende vü revendegândır kim fukarâsı şeyd-i Allâh ile geçinirler. Gâzî Süleymân Paşa merhûm dahi tekyede medfûn olup ziyâretgâh-ı hâs-ı âmdır. Ve kal'a içinde (–) (–).

Der-ayân-ı sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle on bir yerde sebîlhâne-i atşân var. Cümle Karakaş Paşa sebîli ve Dizdâr Ağa Sebîli ve Yeniçeri Ağası Sebîli ve Hacı Paşa Sebîli.

Evsâf-ı hânedân-ı sarây-ı kibâr-ı a'yân: Cümle bu kal'a içre kâmil bin yüz aded mükellef ü mükemmel ve tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ büyût-ı ra'nâların cümlesi şindire tahta örtülüdür, ammâ cümleden Hacı Paşa sarâyı ve Alaybeği sarâyı ve Dizdâr Ağa sarâyı ve Çeribaşı hânesi ve Surutlu Ahmed Sipâhî hânesi dahi gayri ma'mûr u müzeyyen bâğçelice vâsi' büyûtlar vardır. Ve cümle tarîk-i âmları serâpâ kaldırım döşeli vâsi' ve pâk şâhrâhları var.

Der-hakk-ı hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Cümle üç aded hân-ı müsâfirân-ı sevdâgerândır.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Cümle bir aded hammâmdır, ammâ {çifte

hammâmdır ve} niçe sarâylarda hammâm-ı mahsûsları ve her hânelerde soba guslhâneleri vardır, zîrâ pâk ve tâhir halkı vardır. Şeb [ü] rûz dîn-i mübîn uğuruna cihâd ederler.

Sitâyiş-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle iki yüz aded dükkânları var, ammâ müzeyyen değildir. Ve kârgîr binâ bedesteni yokdur lâkin yine her metâ‘ bulunur. Bu şehir göl içinde olmak ile çeşmeleri yokdur.

Der-vasf-ı çâh-ı mâ-i hânedân: Cümle iki yüz aded bi’r-i hâne-i hoş-güvârları var, ammâ bâzâr meydânında ve Budin kapusundan taşra (–) Tekyesi kurbunda Kral Kuyusu nâmıyla ma‘rûf bir âb-ı hayât çâhı var kim gûyâ âb-ı kevserdir. Mâh-ı Temmûz’da sermâb olup eyyâm-ı şitâda germâb olmağile cemî‘i şehir halkı bundan nûş edüp def‘-i atşân ederler.***[15b]*** Hatta bu çâhın etrâfına Âl-i Osmân askeri gelüp meks edüp şeb [ü] rûz niçe kerre yüz bin asker bu kuyudan niçe kerre yüz bin kova su çeküp zerre kadar eksilmemişdir.

Der-hakk-ı varoş-ı kebîr-i Surut: Ustolni-Belgrad’ın cânib-i cenûbunda Polata tarafında Began kal‘asına gidecek cisr üzre bir varoş-ı azîmdir kim bu dahi cumbul batak fecc-i amîk içinde ma‘mûr u âbâdân bir müzeyyen varoşdur, ammâ yalın kat şarampav dîvârlı etrâfı kazıklar ile mebnî serâpâ çit palanka hisârdır, dolma dîvâr değildir, zîrâ dolma dîvâr bataklık içinde durmaz, amîk göldür ve cânib-i etrâfında yine şarampav mazgallı dirsek köşebendleri ve şâhî topları vardır.

Ve cümle iki kapusu var, biri kıble tarafına nâzır Began kal‘asına gidilir bâb-ı kebîrdir, ammâ kara pelîd ağacından anîd kapudur ve iki katdır ve cisr-i azîmi var. Ve bir kapusu dahi semt-i garba Polata kapusudur.

Bu dahi iki kat haşeb kapu-yı musanna‘dır ve cisri bunun dahi asma zemberekli dörder yerden makaralar ile kalkar kantaralardır kim her gece bevvâblar bu cisrleri kaldırup her cisr üzre üçer yüz âdem nevbet bekler, zîrâ bu kal‘anın bir havf edecek yeri bu cüsûrlardandır. Hudâ hıfz ede.

Bu varoş cümle iki mahalle-i müselmân ve altı mahalle-i küffârândır. Ve cümle büyût-ı müslimîn ve müşrikîn bin yüz seksen aded yine şindire tahta örtülü ekseriyyâ tahtânî yalın kat fukarâ hâneleridir, ammâ gâyet vâsi‘ evlerdir.

Ve cümle iki câmi‘dir. Evvelâ Surut câmi‘i, tarz-ı kadîm bir câmi‘-i atîkdir, ammâ cemâ‘ati vefret üzredir. Biri dahi Polata câmi‘idir. Mâ‘adâ beş aded mesâcidlerdir. Ve cümle bir tekyesi var ve cümle seksen kadar dükkânları var, ammâ hân ve hammâmı ve gayri imâretleri yokdur.

Bî-medh-i deyr-i râhibân-ı bıtrîkân: Cümle üç aded ma‘mûr kenîseleri vardır. İkisi Sırf u Bulgarların ve biri Macar-ı füccâr keferelerinindir.

……(1 satır boş)……..

Der-vasf-ı Varoş-ı Beşli: Ustolni-Belgrad’ının Budin Kapusu’ndan taşra cânib-i şimâlde handak kenârında kefere a‘sârında iki bin hâneli varoş-ı azîm imiş. Hâlâ birkaç kerre muhâsaralar görmek ile bu rabta harâb olmuşdur, zîrâ küffâr bu kal‘ayı bir iki kerre bu varoş tarafından almışdır. Anıniçün Osmânlı harâb etmişdir. Hâlâ yüz kadar hâne ve bir

mahalle câmi‘i ve bir mescidi (–) (–) Baba’nın tekyesi kalmışdır, ammâ etrâfında palanka hisârı kalmamışdır. Çârsû-yı bâzârdan ve gayri imâretden bir âsâr-ı binâ yokdur.

Der-mesîregâh-ı aded-i cinân-ı ravza-i Rıdvân

Bu Beşli Varoş‘unun şarkîsi tarafında bir top menzili mesâfe-i ba‘îde yerlerin cümle dağları ve bayırları serâpâ yedi bin aded bâğ [u] bostân ve cinîn ü gaytânlardır.

Bu bâğların cümlesinde birer maksûre külbe-i ahzânlar ve kâ‘a ve matbah ve âb-ı hayât kuyular mukarrerdir. Cemî‘i Ustolni halkı üç ay bunda safâ ederlerken birkaç kerre küffâr bu bâğları basup niçe yüz ünâs-ı Muhammedi esîr edüp götürmüşdür.

Âhır-ı kâr Budin vezîri Kara Murtaza Paşa bu bâğların tâ ortasında bir till-i refî‘a üzre İslâmbol’da hemân Galata Kullesi gibi şekl-i müdevver ve serâmed bir kulle binâ edüp topları ve tüfengleri ve elli aded neferâtları ve demir kapusu ile âmâde bir kal‘a-yı âzâde inşâ edüp şeb [ü] rûz elli yiğit nevbet beklerler.

Ve ba‘dehu bu kulle kifâyet etmeyüp Belgrad bâğları amâr olup çok olmağile bâğların bir mahalli yerinde hâlâ vâlî-i vilâyet Hacı Mustafa Paşa bir kal‘a-i serâmed-misâl bir kulle binâ etmiş kim Murtaza Paşa’nın kullesinden metîn olmuş ve kapusunu dörd âdem kaddi bâlâ kemendler ile urûc olunur demir kapu etmiş. Bunda dahi elli yiğit ve top u tüfeng ve sâ’ir cebehâneler âmâde olup neferâtları nevbet bekleyüp eğer küffâr bâğlardaki âdemlere gelirse beş sâ‘at yerden küffârı görüp top atup cümle erbâb-ı merâm kal‘alar altına gelirler, zîrâ kal‘a yarım sâ‘at ba‘îddir.

Derhâl kal‘adan top sadâsın istimâ‘ etdiklerinde üç dörd bin âdem bâğlar içine gelüp küffârı tecessüs ederler. Eğer küffâr bâğlardan âdemler aldıysa kâfiri kova kova esîrleri elbette bırakdırırlar. Eğer küffâr âdem almadıysa küffârı tâ Tata ve Papa ve Pirespirim kal‘alarına varınca kovup elbette kâfirden esîr alırlar ve sâlimîn ü gânimîn Belgrad’a gelirler. Ve bu bâğlarda bî-hadd ü bî-kıyâs gûnâ-gûn mesîregâhlar vardır, ammâ evsâfın tahrîr etmeğe vakit yokdur.

Der-sun‘-ı Hudâ güzîde müsmirâtından yigirmi gûne âbdâr engûrü ve şeftâli ve emrûdu ve eriği vefret üzredir. Ve,

Hevâ-yı hûb-ı câvidânı: Gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi ve Macar güzelleri bir serhadde yokdur. Gâyet sîm-ten şahme-misâl nerm u râm kızları olur. Gerçi hayâsızlardır, ammâ bî-hayâ, ya‘nî kalîlü‘l-edeb değillerdir. ***[16a]*** Cümle

Der-kıyâfet-i kabâ-yı nisvân-ı sâhib-nisyânları: Siyâh ferrâce geyüp yassı terpuş takye geyüp beyâz çember örtünüp müeddebâne gezerler, ammâ çarsû-yı bâzârda aslâ avret görünmek ihtimâli yokdur.

Der-câme-i eşkâl-i merd-i meydân: Cümle halkı kısacık çuka dolama geyüp ve kopçalı çakşır ve elvân çuka kalpak ve ihtiyârları beyâz destâr-ı Muhammedî ve ayaklarında mahmîzli kubâdî pabuçlar geyüp reftâr ederler.

Lehçe-i mahsûs-ı ıstılâhâtları: Cümle halkı Boşnakdır, ammâ fasîh u belîğ Macarca ve Nemsece bilirler, ammâ Türkçe’yi ol kadar bilmezler. Lâkin hodi sedi bilir gayri kelâm bilmez gâzîlerdir ve gâyet garîb-dost kerem sâhibi halîm ve halûk âdemlerdir. Ve gâyet ganîmet diyârdır. Cümle sahrâsı mahsûldârdır. Ve cümle Sırf ve Bosgak ve

Macar re‘âyâları gâyet mutî‘lerdir. Ve bir vukıyye ekmek beyâz ve hâs bir akçeyedir ve bir vukıyye koyun eti iki akçeye ve sığır lahmı bir akçeye ve bir araba yükü kavun ve karpuz beş akçeyedir.

Der-şi‘r-i tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Ustolni:

……(2.5 satır boş)……..

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Ustolni-Belgrad

Budin Kapusu’ndan taşra Gâzî ve Şehîd Süleymân Paşa, tekyesinde yatır. (–) (–) (–)

Hamd-i Hudâ bu şehr-i dilâvîzde birkaç gün vâlî-i vilâyet Hacı Paşa ile zevk u safâlar edüp Haseki Ağa ile Raba nehri tarafına Sadrıa‘zama gitmeğe müşâvere edüp cümle a‘yân-ı vilâyet eyitdiler:

“Sultânım siz pâdişâh tarafından hatt-ı şerîf ile Sadrıa‘zama geldiniz. Sadrıa‘zam kanda idiği ma‘lûm değil. Bundan içerisi kâfiristândır. Biz sizi içeri götürmeğe kâdir değiliz” deyü kat‘î cevâb verüp birkaç gün dahi Belgrad’da meks etmeği evlâ görüp karâr vermişken hikmet-i Hudâ ol ân nehr-i Raba kenârında kal‘a-i Vaşvar’dan Kanije gâzîleriyle dağdan dağa kâfir üslûbunda âdemler sadrıa‘zamın hatt-ı şerîflerin götürüp,

“Sen ki Ustolni-Belgrad paşası el-Hacı Mustafa Paşasın, emr-i şerîfim vüsûl buldukda bir ân durmayup ale’t-ta‘cîl asâkir-i İslâma zahîre yetişdiresin ve illâ ihmâl [ü] müsâmaha edersen başın gider” deyü böyle bir mü’ekked emr-i şerîf vârid olunca hemân Hacı Paşa bir gün bir gecede beş yüz arabaya dörder at koşup cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtların envâ‘ların arabalara tahmîl edüp ol gece Hacı Paşa ile beş bin güzîde asker olup,

Ustolni-Belgrad’dan Raba suyu tarafına sefere gitdiğimiz konakları ve kılâ‘ları ve çekdiğimiz âlâm-ı şedâidleri beyân eder

Evvelâ Belgrad’dan çıkup cânib-i cenûba bir sâ‘atde gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Began

Haseki Ağa ile mukaddemâ Belgrad’a gelirken bu kal‘a-i Began tavsîf olunmuşdur. Anda cümle asker cem‘ olup yine cânib-i garba ormanlar içre âmâde pür-silâh giderek 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Polata

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Laslo Kraldır. Sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Sinân Paşa bu kal‘ayı ve Pirespirim kal‘asın bir seferde feth etmişdir. Hâlâ Budin eyâletinde bizim Ustolni-Belgrad sancağı hükmünde subaşılıkdır ve Belgrad nevâhîsi niyâbetidir. Dizdârı ve dörd yüz merdüm-hisârı vardır, gayri zâbitleri yokdur.

Kal‘ası Polata dağı eteğinde şekl-i murabba‘ bir sa‘b hisâr-ı üstüvârdır. Cânib-i şarka bir kapusu var. Önünde handakı üzre asma cisri var. Derûn-ı hisârda üç yüz kadar hurde küçük hâneleri ve anbâr ve cebehâneleri ve Murâd Hân’ın bir küçük câmi‘i var, ammâ gâyet şecî‘ ve nâmdâr kulları var. Şeb [ü] rûz Pirespirim kâfiriyle ceng ü cidâl ve harb [ü] kıtâl etmededirler.

Bu Polata ve Began ve Çavka kal‘alarının cümle bin iki yüz aded neferâtları Budin defterdârından vazîfe-i mu‘ayyenelerin alırlar. Bu kal‘anın bâğ u bâğçeleri çokdur, ammâ etrâflarına kâfirden korutmak içün karavullar koyup zirâ‘at edüp bâğlarına varırlar, gâyet serhad yerdir. Eriği ve emrûdu gâyet çokdur ve âb-ı hayât sularına nihâyet yokdur.

Bu kal‘adan Hacı Paşa elli yiğit refîk kulağız alup cânib-i garba Bakvan dağları içre giderken azamet-i Hudâ erik ve elma ve emrûd ve kızılca ve yer vişnesi ve çilek nâm meyveler dağlarda pâymâl-i rimâl olup yatup bu ni‘met-i fâkiheleri yeyüp 3 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çavka

Lisân-ı Macarda (–) (–) demekdir. Ervâm lisânında Karka kal‘ası demekdir. Hakkâ ki ***[16b]*** dağlarında ceviz ağaçları çok olmağile karkası çokdur. Hattâ Rûm’da elsine-i nâsda darb-ı meseldir kim karka koza bakar gibi bakar dedikleri üzre karkaları çok olduğundan Çavka kal‘ası derler. Ustolni-Belgrad hükmünde subaşılıkdır ve niyâbetdir. Dizdârı ve iki yüz mikdârı merdüm-hisârı vardır. Kal‘ası Polata ve Bakvan dağları mâbeyninde bir püşte-i âlîye yapışmış bir küçük Şeddâdî binâ bir kal‘acıkdır, ammâ içine girmedim.

Derûn-ı hisârda Murâd Hân-ı Sâlis câmi‘inde ezân-ı Muhammedî tilâvet olunduğun istimâ‘ edüp su’âl etdim.

Sene 1002 mâh-ı Muharreminde fâtih-i Yemen Sinan Paşa fethidir. Kulu azdır, ammâ kerrât ile bunun gâzîleri kâfirin Tata ve Papa ve Senmartin ve Yanık altlarına varup şikâr alup yine şâhîn yuvasına gelir gibi kal‘alarına gelüp girirler. Kerrât ile kâfire amân dedirmişlerdir.

Kıbleye nâzır bir kapusu olup cebehânesi ve her mühimmât-ı zahîreleri müstevfâdır. Lâkin bundan ileri bir kal‘amız yokdur kim intihâ-i serhaddir. Her cânibinde kâfir kal‘alarının horosları âvâzı işidilir. Tâ bu mertebe bî-amân kal‘adır, ammâ bunun dahi bâğ u bâğçeleri çokdur. Bundan dahi yigirmi nefer kulağız alup yine dağlar ve sık ormanlıklar içre gidüp kâmil yedi sâ‘at yürüyüp sehel atlara istirâhat etdirüp 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Çobaniçse

Bu dahi Murâd Hân-ı Sâlis’de Sinân Paşa feth edüp ba‘dehu küffâr sene 1006 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında küffâr Yanık kal‘asına zafer buldukda bu Çobaniçse kal‘asına dahi istîlâ edüp hâlâ ile’l-ân dest-i küffârda kalup Nemse çâsârı hükmündedir, ammâ Beganoğlu hâkinde evc-i âsumâne berâber bir kûh-ı serbülend üzre bir Şeddâdî çâr-kûşe-i serbülend bir kal‘a-i bî-mânend sûr-ı üstüvârdır, ammâ küçükdür.

Bizim asker-i İslâm zeyl-i hisârdan ubûr ederken kırk elli pâre balyemez toplar atup derhâl kal‘anın burc-ı bârûların haçlı peykerler ile tezyîn edüp küffârları karınca gibi kaynaşup cenge âmâde olmağa başladılar.

……(1 satır boş)……..

Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Küçük Vajon

Evvel ve âhir Nemse çâsârınındır, ammâ Began kâfiri hükmündedir.

……(1 satır boş)……..

Andan,

Sitâyiş-i kal‘a-i Tabyasa

Bu dahi çâsârındır, lâkin Beganoğlu hükmündedir. Bu kal‘a buhayre-i Balatin kenârında gâyet sa‘b ve kavî palankadır. Bunun dağlarında bir gece yatup ertesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–). Andan,

Der-vasf-ı kal‘a-i Marçil

Sene (–) târîhinde Süleymân Hânî‘de feth olmuş. Ba‘dehu küffâr istîlâ edüp hâlâ dest-i küffârda kalmış, ammâ bir alev-i âteş-i Nemrûd’un dûd-ı ahmer-gûnı evce peyveste olup yanardı. Meğer Tatar askeri mezkûr kal‘anın varoşın ihrâk etmişler.

Evsâf-ı kal‘a-i Şimek

Bu dahi Nemse’nindir, ammâ Zirinoğlu hâssıdır. Evc-i semâya berâber kal‘a imiş, ammâ asâkir-i İslâm ihrâk edüp âteş-i Nemrûd içinde iki sâ‘at ba‘îd solumuzda nümâyân idi. (–) (–) (–) (–) (–) (–). Andan,

Ammâ hikmet-i Hudâ Ustolni-Belgrad’dan çıkup bu mahalle gelince ne bir kâfir ve ne bir müselmân görünmeyüp bir dilden bir haber alamadık.

Ertesi gün müşâvere edüp Balatin buhayresi kenârından çıkup cenûb tarafına nehr-i Raba kenârlarına doğru gidüp “Mukaddemâ ihrâk etdiğimiz Yeleşke kal‘asına gidelim” deyü Fâtiha tilâvet edüp götürdüğümüz zahîrenin beş altı araba yükünü yeyüp arabaları bırakdık, zîrâ sehel yağmur yağmağa başladı. Ol gün cânib-i cenûba tokuz sâ‘at gidüp kable’l-mağrib bir hıyâbânda nüzûl etdikde ileride kulağızlarımız iki kâfir dil getirüp söyletdik:

“Sabâhın Türk askerine râst gelirsiz, ammâ açlıkdan çok atları ve âdemleri öldüler Raba suyu kenârıyla geliyorlar.” dediklerinde dünyâ bizim olup kâfirleri Hacı Paşa alup esîr-i kayd [u] bend-i zencîr etdiler.

Ale’s-sabâh kalkup esîr kâfirler kulağız alup giderken hamd-i Hudâ yol üzre asker-i İslâma sene (–) mâh-ı (–) gününde râst gelüp cümlemiz piyâde olup şâhrâh üzre Sadrıa‘zama selâma durup geldikde ibtidâ Haseki Ağa ve andan Hacı Mustafa Paşa ve alaybeğleri ve hakîr cümle Sadrıa‘zamın at üzre zânûların bûs edüp,

“Hoş geldin Haseki Ağa ve hoş geldin Hacı Paşa kanı zahîre” dedikde,

“Efendim beş yüz araba zahîre işte getirdim” dedikde hemân Sadrıa‘zam atdan enüp eline asâsın alup hemân orada elli araba yeniçeri ocağına ve elli araba sipâh ocağına ve elli araba vüzerâlara ve elli araba mîr-i mîrânlara ve elli araba ümerâlara ve elli araba topçu ve cebeci ve sâ’ir halka ***[17a]*** ve elli araba kendü askerine el-hâsıl beş yüz araba yükü zahîreyi cümle Âl-i Osmân askerine taksîm edüp atına süvâr olup hamd etdi.

Meğer Âl-i Osmân leşkeri açlıkdan ölmüşler. Hamd-i Hudâ biz de askere sâlimîn ü gânimîn vâsıl olup tâze cân bulduk, ammâ asâkir-i İslâm açlıkdan cânların yitirmişler. Haseki Ağa ile Sadrıa‘zam at üzre söyleşüp bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i sâhil-i nehr-i Raba: Kenârında cümle asâkir-i İslâm meks etdikde nehr-i Raba’nın karşusunda yüz bin leşker-i cünüb ile kral askeri de karşumuza meks-i

hıyâm etdiler. Hakîr su’âl etdim:

“Vallâhi on beş gündür biz Raba suyunun beri cânibinde konarız, kâfir karşu tarafda konar. Ordudan taşr[a] bir âdem ota otluğa çıkmağa kadir değildir. Anıniçün cümle asker açlıkdan helâk oldular” deyü haber verdiler.

Hele bu hakîrin dahi seyishânelerimde zahîre kısmından çok şey var idi. Velî-yi ni‘am efendilerime hedâyâlar verüp dünyâ anların oldu ve anlara bu hakîr sergüzeşt [ü] serencâmlarım İbrâhîm Kethudâ‘ya ve Sadrıa‘zama bir bir nakl ederdim.

Ertesi yine Raba kenârında nefîr-i rıhletler çalındığı mahal azamet-i Hudâ bir bârân-ı rahmet nâzil oldu kim gûyâ sakâ maşkı-misâl matar-ı rahmet yağardı.

Andan bir rîh-ı sarsar-ı akîm esüp gece ve gündüz cümle asker göz açmayup cümle devâbât ve arabalar çamura gark olup cemî‘i ümmet-i Muhammed cânlarından bîzâr oldular.

Ve bu mahalde asker-i İslâm içre bir kaht [u] galâ düşdü kim bir at yemi bir guruşa çıkdı, zîrâ mukaddemâ cümle zahîre gemileri nehr-i Morava sâhilinde Maslovin iskelesinden Ösek’e avdet etdikleri ecilden asker içre kaht oldu ve cemî‘i küffârın kurâ vü kasabât ve kılâ‘ları gâret olup harâb u yebâb olup cümle küffârın cânları başlarına ve eşlerine düşüp sarp kal‘alara kapanup niçe kerre yüz bin küffâr hâne-berdûş olup askerî oldukları ecilden kaht [u] galâ olmasının bir sebebi dahi bu oldu.

Ve bu mahalde ol bârân-ı rahmet mahallinde Gürcî Mehemmed Paşa ve İsmâ‘îl Paşa Yeleşke kal‘ası altından ubûr ederken küffâr ile bir ceng-i azîm edüp tarafeynden hayli âdem düşüp lâkin meydân-ı veğâ guzât-ı müslimînde kalup küffârın ekseri nehr-i Raba’yı karşuya geçüp firâr etdiler, ammâ bu menzilde Raba nehrinin karşu cânibinde niçe bir küffâr dahi tabl-ı erganon ve nâkûsların çalarak nümâyân olup Sadrıa‘zam dahi göçüp Âl-i Osmân beri tarafda küffâr karşu tarafda at başı berâber kona göçe giderlerdi.

Garâ’ib bunda kim kâfir tarafında şems-i âteş-tâb olup hoş-hevâda toz tozardı. Bizim cânibimizde asker çamur deryâsında yüzerdi. Ve nehr-i Raba bârân-ı rahmetin kesretinden bir vecih ile enhâra bâ’is olup eyle tuğyân ile cereyân eder oldu kim gûyâ seyl-i Ceyhûn ve Nîl Furât u Murâd nehirleri oldu. Ve pîr ü cüvân ve ihvân u yârân birbirlerine varup gelmede âciz-mânde oldular.

Ve her gün bin kadar küheylân atlar açlıkdan gark-i tîn olup niçe bin asâkir-i İslâm piyâde kaldılar.

Ve her hayme âb-ı rahmet içre bir habâb gibi görünürdü. Asâkir-i İslâm içre cû‘dan bir za‘af müstevlî olup bir nâ-dürüstlük oldu kim nâ-murâd garîb yiğitleri ba‘zı dıraht sâyesinde çamura bırağup feryâd [u] enîn ederek kalırdı.

Ve niçe bin at arabası ve câmûs arabaları çamur içre gark olup ol gözden sakındığun nâzük eşyâ-yı zî-kıymetler çamur içre sepetleriyle gark olup yatır. Kim bakar ve kimün hâceti idi. Ba‘zı kimesneler “Mâlım kâfire kalmasın” deyü metâ‘ların âteşe yakardı ve dûdları direk direk olup âsumâne çıkardı.

Bu hâl üzre yedi gün yedi gece bu âlâm-ı şedâ’idi çekerek nehr-i Raba’nın kenârında meks ederek yine küffâr karşu tarafda tans oynayup hora deperlerdi. Ve erganon ve

torompete boruları ve luturyan boruları ve Galye nâkûsların çalarak alay alay ubûr ederlerdi, ammâ ne anlardan bize ve ne bizlerden anlara bir top u tüfeng atılmayup ba‘zı serhadliler ile küffâr su aşırı söyleşirlerdi, zîrâ Raba nehrinin arzı yüz adım kadar ancak enlidir, ammâ yağmurdan derin olup bir ensiz küçük sudur ve karşu cânibine geçmek emr-i asîr oldu ve herkes cânından bîzâr oldular.

Ve bu menzilde cebehâne-i âmireden iki bin ma‘dûd top güllelerin ka‘r-ı zemîne defn etdiler. Sâ’ir cebehâne ve gayri mühimmât [u] levâzımât ordu-yı İslâma vâsıl olmayacağı ümerâlar ve hükkâmların ma‘lûmları olup yetmiş şedde bârûd-ı siyâhı birer birer âteşe ururlardı kim kâfir karşuda görmeye ve niçe şeddesin çamura dökerlerdi. Ve iki kerre yüz bin ok ve iki bin yay ve niçe bin gûne âlât-ı mühimmâtları ihrâk bi’n-nâr edüp cebehâne arabaların da cümle âteşe yakup cebehâne ***[17b]*** sehel hıffet buldu deyü Cebecibaşı Alî Ağa ve Fazlı Kethudâ şükr ederlerdi, ammâ fakîrlerin haberleri yok kim vakfullâhdan bir Mısır hazînesi mâl zâyi‘ oldu.

Hemân Sadrıa‘zam-ı âkıbet-endîş Tatar Hânzâde’yi huzûruna kığırup Tatar askerine at başına yevmiyye birer kızılga altunu Defterdâr Ahmed Paşa verüp beher yevm üçer bin altunu üçer bin at başına verüp yüz elli pâre şâhî darbzen alay topların ve yedi pâre balyemez topları ve dörd aded kolomburna topları Tatar atları say yağından kıl çeker gibi çeküp menzil be-menzil topları ergirüp her gün küffârdan mukaddem menzile varılır oldu.

Ve bu menzilde Kanije’den ve Seğitvar kal‘alarından bin araba yükü zahîre imdâd gelüp ibtidâ atların ba‘dehu âdemlerin yüzü gülüp orduda sehel şâdımân oldu, ammâ yine bârân-ı rahmet göz açdırmadığından ba‘zı efsâneci tiryâkîler yine bârân-ı la‘net yağıyor derlerdi, ammâ yine bu derd-i seri çekerek menzile ererlerdi. Lâkin herkes niçe yüz bin derd-i belâ ve renc-i anâ çekerlerdi.

Ve bu Macaristân’ın türâbı aslında bataklı yerler olmak ile ormanlık ve gün görünmez dırahtistân yollar olduğundan mahsûlâtları az olur. Ol ecilden zemîni çift sığırlar ile tarlaların balık sırtı gibi sırt sırt yüksek tarlalar edüp sırtlar üzre ekin ekerler.

Netîce-i kelâm zemîni eniş yokuş edüp kış günleri bu eniş yokuş yolların çamurunda yürümek azâb-ı elîmdir. Ümmet-i Muhammed şeb [ü] rûz bu eniş ve yokuş yolları ubûr etmeden bîzâr olup ormanları kırarak ve haşebden ve yaprakdan cüsûrlar ihdâs ederek şedd-i rahil ederlerdi.

Âhıru’l-emr bu menzilde izâle-i râh musîbeti içün Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa’yı ve Haleb vezîri Gürcî Kethudâ Mehemmed Paşa’yı talî‘a-i asker edüp guzât-ı müslimîn âsân vech ile ubûr etmeleriyçün yolları tathîr edüp lâzım olan yerlerde cüsûrlar yapmağa ta‘yîn olundular. Yine ol gece eyle bârân-ı rahmet nâzil oldu kim atlar durdukları yerde sîne-bendlerine dek gark olurlardı. Benî âdem hod evlâ bi’t-tarîk çadırından çıkmağa ve çadırın kurmağa kâdir değiller idi.

Hulâsa-i kelâm bu musîbet Âd u Semûd kavmine olmamışdır. Meğer bu sene Lût kavmine bu musîbet olmuşdur.

Ale’s-seher yine kat‘-ı menâzil ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Zekanvar

Mukaddemâ Yenikal‘a fethinden sonra Kanije altından Tatar askeriyle Alman vilâyeti seferine gitdiğimizde yanından geçmiş idik, ammâ şimdi Sadrıa‘zam deryâ-misâl asker ile gelince küffâr kal‘ayı hâli üzre bırağup dağlara firâr etmişler ve küllü külfetleriyle başların alup dağlara gitmişler.

Hemân Âl-i Osmân’ın askeri ac u zâc ve bir hıntaya muhtâc, kal‘anın içine aç kurd koyuna girir gibi girüp Ferhâd-vâr ferhâdî külüngler ile kal‘anın der-i dîvârları ve zîr-i zemînlerin kazarak ol kadar mâl-ı ganâ’im ve ol kadar zî-kıymet akmişe-i fâhire ve ol kadar elbise-i nâdireler bulunup “Neyleyelim bunlar yenmez” deyü aslâ bir metâ‘-ı kemyâba nazar etmeyüp hemân açlıkdan zahîre ararlardı.

Hikmet-i Hudâ firâr eden kapudanın sarâyında niçe zîr-i zemînlerin içlerinde birkaç amel-mânde kâfirler bulunup anlar ol kadar zehâyir makûlesi gösterüp dağlar gibi arpa ve buğday ve beksumat ve un ve firik ve bakla ve nohud ve mâş ve bal ve yağ bulundu kim asâkir-i İslâm me’kûlât [u] meşrûbâtlar ile muğtenim olup zahîre taşımadan müstağnî oldular. Hudâ zikrin hayr eyleye.

Sadrıa‘zam bu mahalde üç gün oturak fermân edüp üç günde dahi bu kal‘anın zahîresi zerre kadar eksilmedi, ammâ ibtidâ gün bu kal‘ada zahîre yağmâsiyçün çok yiğitler birbirlerin katl etdiler.

Ba‘dehu kal‘ayı âteşe urup asker-i İslâm gitdiler. Bu mahalden dahi kalkup ileri menzil yolları üzre İsmâ‘îl Paşa birkaç yerde cüsûrlar inşâ edüp yollarda balkan ve ormanları kırup çukur yerleri ve batak ve çatak yolları hâr-ı hâşâk ile doldurup yollar tathîr olduğundan asâkir-i İslâm hayr du‘â ederek cümle balyemez toplar ile ubûr olunup ba‘de’z-zuhur yine,

Menzil-i kenâr-ı Raba

Hulâsa-i kelâm kâmil on yedi konak nehr-i Raba sâhilinde konup göçmüşler. Biz dahi beş konağı bile konup göçüp niçe âlâm-ı şedâ’idler çekdik de kalkdığımız konakların âteşleri konduğumuz menâzillerden görünürdü. Tâ şu mertebe çamur ve batak ta‘abından bir sâ‘at yeri beş sâ‘atde gücile ubûr edüp menzile gelirdik.

Bu gûne berzahları her gün çekerek kâfirler dahi karşu tarafda konup göçerek yigirmi birinci gün yine anâ çekerek **menzil-i sâhil-i nehr-i Raba**‘da meks olunup hamd-i Hudâ ol gün asâkir-i İslâmın başına gün doğup yağmur yağmayup bir rûşen hevâ oldu kim ***[18a]*** cümle leşker-i İslâm şâdımân olup herkes esbâblarını ve koltuğu altlarını kurudup esbâbların yaykayup ıssı ta‘âmlar tabh edüp safâ etdiklerinde nâdîler nidâ edüp “Üç gün ikâmetdir” deyü çavuşlar feryâd etdiler.

Hikmet-i Hudâ üç günden berü kâfir askeri nehr-i Raba’nın karşusunda konup göçmez olup “Ayâ küffâr nereye gâ’ib oldu?” deyü bir haber alınmazdı ve her gün nehr-i Raba’yı karşu tarafa ubûr etmeğe geçit bulunmazdı.

Takdîr-i Hudâ bu menzilde nehr-i Raba’nın iki tarafı topraklı uçurum yarlar olup bir âlî püşte başından nehr-i Raba’nın cânib-i garbında üç sâ‘at mikdâr mesâfe-i ba‘îdede kal‘a-i Ni‘met-Uğvar nümâyân olup beyâz ejder-i heft-ser gibi dururdu.

Hikmet-i Bârî bu mahalde nehr-i Raba’nın bir a‘lâ geçidi bulundu ve karşu tarafında

küffâr-ı hâksâr dahi görünmedi.

Hemân “Fursat ganîmetdir” deyü nehri ubûr etmeğe tedârikler görülüp fi’l-hâl Sadrıa‘zam üç yüz aded pür-silâh yiğitleri nehr-i Raba’yı karşu geçirüp su ancak üzengilere çıkup a‘lâ geçit bulup bir hayli mesâfe-i ba‘îde yerlere gidüp bir kâfir köyünden vâfir şikârlar alup yine Sadrıa‘zama sâlimîn ü gânimîn gelüp ihsânlar aldılar.

Der-beyân-ı icmâl-i gazâ-yı nehr-i Raba ba‘dehu berâ-yı sû-i tedbîr inhizâm-ı asâkir-i İslâm der-kenâr-ı nehr-i Raba

Bu nehr-i Raba kenârında cemî‘i erbâb-ı ehl-i dîvân ihtiyârlarıyla müşâvereler olup nehr-i Raba üzre cisrler inşâ olunup Ni‘met-Uyvar altından Beç kal‘ası üzre gidüp muhâsara etmeğe netîce verilüp Fâtiha okundu. Bir kimesne demeğe kâdir olamadı kim,

“Kış gününden berü asâkir-i İslâm üç sefer edüp Kanije kal‘asın dahi küffârdan halâs edüp Yenikal‘a’yı yigirmi sekiz günde feth edüp yetmiş yedi pâre kal‘alar dahi feth edüp asker-i İslâmda dermân kalmadı ve vakt-i şitâ gelüp kaht [u] galâdan at eşek ve askerde cân kalmadı. Bu eyyâm-ı şitâ-yı matarda Beç‘e ve Prağ‘a ve Yanığ‘a gitmek nice olur” deyemediler.

Zîrâ Gürcî Mehemmed Paşa ve İsmâ‘îl Paşa kimseyi söyletmeyüp,

“Bugün Cum‘adır ceng olmaz, ammâ yarın *Bârekallâhu’s-sebte ve’l-hamîs* [3] hadîsi üzre yarın cum‘aertesi karşu geçüp kâfiristânı harâb u yebâb edelim, ammâ bugün Cum‘adır nehr üzre birkaç yerden cisirler yapılsın ve nehrin iki taraflarındaki yarları ve bayırları yarsınlar, şâhrâh yollar yapsınlar ve cisirlerin karşu tarafları başında azîm tabya ve meterisler kazsınlar” deyü gûnâ-gûn pâ-der-hevâ müşâvereler etdiler, ammâ karşu geçüp ceng etmeğe asker-i İslâmda cân yok.

Hemân hakîr bu ahvâl-i pür-melâl-i sû-i tedbîri görüp kaht [u] galâdan ve ta‘[y]înâtın kılletinden on altı aded atlarım ve on bir aded hüddâmlarımla bir gece nihânîce yurd yeri değişdirir şeklinde olup Tatar ordusuna geçüp Ahmed Geray Sultân ile bir yerde konup çayırdan çayıra atlar zevk u safâda olup hakîr cevr ü cefâyı ferâmûş etdim, ammâ yine her bâr bir iki hidmetkârımla İbrâhîm Kethudâ efendimizin ve Sadrıa‘zamın huzûrundan bir ân münfek olmazdım. Çünki ceng Cum‘aertesine kalup Cum‘a gün cümle çavuşlar nidâ edüp,

“Yarın ale’s-sabâh karşu geçilüp ceng-i azîmdir. Herkes bugünden ota otluğa gitsinler ve niçe ma‘ûnetlerin görsünler” deyü gûnâ-gûn te[n]bîh ü te’kîdler edince cümle hüddâmlar ve niçe bin yarar iş görmüş garîb yiğitler zahîreye ve alefe ve giyâhâta gidüp ord[u]-yı İslâm içi bir suyu kesilmiş değirmene dönüp asker-i İslâm seyreklendi.

Ammâ hemân Sadrıa‘zam bu yevm-i Cum‘ada Defterdâr Ahmed Paşa’ya fermân edüp vezîr-i dilîrin otağı önünde beş on bin asker üşüp fi’l-hâl nehr-i Raba üzre dıraht-ı müntehâ kazıklar kakup piyâde asker-i İslâm ubûr etmek içün bir cisr-i haşeb-i müfîd [ü] muhtasar inşâ olunup top tahtaların ipler ile bağlayup fi’l-hâl yeniçeri ocağından Samsoncubaşı Abdî Ağa on oda yeniçeriler âheste âheste cisrden karşu geçüp sâhil-i Raba’da cisir başında fi’l-hâl cümle gâziyân-ı yeniçeriyân mâh-ı mezbûrun evvelki günü meterislere girüp önlerine siperler edüp karâr etdiklerinde hemân niçe bin atlılar sudan karşu geçüp hemân hakîr dahi,

“Bâri karşu geçüp küffâr yok iken bir şikâr-ı kelepür alabilsem” deyüp beş bin askere katılup cânib-i garba bir sâ‘atde ılgar edüp tâ vakt-i kuşlukda,

Evsâf-ı kal‘a-i Ni‘met-Uyvar

Altına vardık. Küffâr-ı murdâr bu kal‘aya Ni‘met-Uğvar derler, serhadliler Ni‘met-Uyvar derler. Bir sahrâ-yı azîmin cânib-i garbîsi nihâyetinde evc-i âsımâna ser çekmiş bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes bir Şeddâdî beyâz kuğu gibi bir sedd-i üstüvâr sûrdur kim gûyâ Kürdistân’da Mardin kal‘ası gibi sarp Şeddâdî kal‘adır, ammâ küçükdür. Lâkin aşağıdaki varoşu nehr-i Ni‘met kenârında bir düz vâsi‘ çemenzâr fezâda bâğ u cinân ve ravza-i Rıdvân içre bir varoş-ı mu‘azzamı ale’l-gafle bâğları ve bâğçeleri ve tarlaların basup tâ varoş kenârında top altına dak göz karardup girüp niçe mâl-ı ganâ’imden mâ‘adâ yedi yüz aded pâkîze Nemse esîrleri alup ***[18b]*** hamd-i Hudâ bir gâzîlerimiz gözünü kapamayup avdet mahallinde bu hakîrin eline bir bârgîr üzre bir küçük şapkalı Nemse gulâmcığı girüp hemân gulâm-ı muğân yanıma gelüp hüddâmânıma teslîm edüp andan ılgar ile yine Raba kenârına avdet edüp Sadrıa‘zam huzûruna bu kadar kelle ve paça ve mâl-ı ganâ’im ve bu kadar esîr ile geldiğimizde cümle üç kîse ihsân edüp cihân cihân şâd u handân olup,

“Küffârdan ne haberiniz var?” dedikde hakîr Sadrıa‘zam yanına varup eyitdim:

“Sultânım, esîrlerimiz kâfir vardır, ammâ bugün yarın görünürler, diyorlar” dedim. Kâfirleri söyledüp anlar dahi,

“Ziyâde askerimiz vardır” dediler.

Hemân bir cisr dahi yapmağa fermân olundukda meğer bizden sonra bir iki bin asker bir tarafa tarfetü‘l-ayn içre gidüp ma‘mûr kurâlar ve kasabâtlar bulup niçe bin nûr-ı mahz Alman güzelleri ve camlı hınto arabalar alup anlar dahi şâdımânlar ederek Sadrıa‘zama gelüp ihsân [u] in‘âmlar aldıkda Cum‘a gün asker şîrînleyüp birkaç bin asker karşuya dahi ziyâdece geçdiler.

Hikmet-i Bârî ol Cum‘a gün karşu cânibde on bin kadar küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr alay alay saf saf torompete ve luturyanî ve galyavî boruları ve erganon ve nâkûsların çalarak mevc mevc gelüp nümâyân oldu.

Ve nehrin karşu tarafındaki dırahtistân içre küffâr kara nahır gibi kara şapkalarıyla meks edüp beri Sadrıa‘zam ordusunda üç yüz pâre sığâr u kibâr topları kâfire karşu âmâde edüp ale’t-tertîb cümle topları dizdiler ve cümlesin ağızladılar, ammâ karşu tarafda küffârın câ-be-câ iş görmüş ve şîrînlemiş katana atlıları nümâyân olmağa başladılar ve gûnâ-gûn lu‘bedebâzlıklar gösterdiler.

Hemân Gürcî Mehemmed Paşa ve İsmâ‘îl Paşa Sadrıa‘zamın otağına gelüp,

“Sultânım bu karşudaki küffârları varalım, kıralım, hemân fermân buyurun karşuya asker-i İslâm geçsin” dediklerinde Sadrıa‘zam bir hayli tefekkür edüp niçe umûr-dîde ve kâr-âzmûde müsin kimesneler ile müşâ[ve]re ederken hemân hayli efendi eydir:

“Sultânım, bugün Cum‘adır ceng olmaz, yarın ceng-i sultânîdir, buyurduğunuzda orduda kimesne kalmayup cümle guzât fermân-ı dürer-bârınız üzre taraf taraf ota otluğa gitdiler ve bu görünen azacık küffâr ancak hîle ile meydâna gelüp hemân bir ceng

bahânesiyçün bengdir. Anların üzerlerine asker gönderüp ceng etsek askeri pusuya çekerler. Yüz karalığı olmadan Allâhu Te‘âlâ hıfz ede. Cum‘a günleri ceng etmek selef pâdişâhları vüzerâları ve gâzîlerinin re’y-i tedbîr-i ahsenleri değildir” deyü hayli çelebi hayli cevâb etdikde hemân İsmâ‘îl Paşa-yı lecûc eydir:

“Ya gayret-i İslâm-ı Muhammedî bu mudur kim böyle bir vezîr-i a‘zam huzûrunda bu kadarca küffâr sancağ-ı Resûlullâh’a karşu at sıçradup giderek karşudaki yeniçerileri kıralar. Sonra pâdişâha ne cevâb verirsin” deyü unf ile gûnâ-gûn cevâblar dedikde hemân Sadrıa‘zam babalığı Kazancızâde Süleymân Ağa eydir:

“Yâ bugünkü gün ceng olmayup yarınki gün ceng olmak üzre Fâtiha tilâvet olunup orduda asker yokdur. Karşuya az asker ile geçilüp *Allâhümme âfinâ* askere ve sancağ-ı Resûlullâh’a bir rahne olursa bu sû-i tedbîr ile pâdişâha değil pâdişâhlar pâdişâhına ne cevâb verirsin” deyü Kazancızâde Süleymân Ağa savâb-ı şâfî cevâb verince hemân Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve Gürcî Mehemmed Paşa eyitdiler:

“Baka cânım yâ karşuda bu kadar yeniçeriler yalnız kırılsınlar mı? Kânûn-ı Süleymân Hân üzre kafâdârları olan sipâh askeri karşu yeniçeriye imdâd geçsinler” deyü cevâb etdiklerinde taraf taraf,

“Yeniçeriye sipâh askerin imdâd göndermek kanûndur” denildikde hemân ibtidâ sipâh askerine ve sadrıa‘zam cünûduna ve sâ’ir vüzerâ ve mîr-i mîrânlar cüyûşlarına fermânlar sâdır olunca asker-i İslâm âlem-i hayretde kalup,

“Bire cânım ceng yarınki Cum‘aertesi olacak idi. Yâ şimdi biz karşu tarafa kiminle geçelim. Bâri Tatar askerine haber edelim” deyü gûnâ-gûn ta‘n-âmîz kelimâtlar etdiler.

Âhır-ı kâr yevm-i Cum‘ada yine gürûh-ı enbûh-misâl asâkir-i bî-mecâl Raba nehri deryâsına uğrayup mukaddemâ kendüleri ıslak dibelik suda sırsıklam olup Raba nehrinin kenârında üç yerden yarılmış yarık yollardan cümle asker-i İslâm Raba nehrin ubûr edüp yeniçeri meterisleri yanına varup yeniçeriye kafâdâr durdular. Ve cümle piyâde asker meymene ve meysere ipler ile bağlı cisrden ubûr edüp karşu cânibde asâkir-i bî-şümâr yerlü yerlerinde ve herkes merkeslerinde ber-karâr olup çavuşlar tertîb ü tezyîn olunup İsmâ‘îl Paşa ve Bosna alaybeğisi İsmâ‘îl Alaybeği ileri talî‘a-i asker olup çarkacı olmak fermân olunup kat-ender-kat asker-i İslâm âmâde durdular.

Ammâ bu mahalde ba‘zı eşhâs-ı muhtelifeler bir yere cem‘ olup beş yüz mikdârı yiğitler ileri gidüp bir belîde urup mâl-ı ganâ’imin ve bikr-i nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-ahterlerin alup köyü ihrâk edüp küffâr bunlara ***[19a]*** sataşup ceng ede ede selâmetle birkaç kelle ve esîrleriyle Sadrıa‘zam huzûruna gelüp cümlesi belağan mâ-belağ ihsân u in‘âm ve çelengler alup yine karşu Raba’yı geçüp merkezlerinde durdular.

Der-beyân-ı menşe-i ceng-i inhizâm-ı nehr-i Raba

Çünki küffâr bu köyün ihrâk olup bu kadar mâl [u] menâl alındığın görünce küffâr-ı murdâr meydân-ı ma‘rekeye çıkmağa başladıkda hemân Hazret-i Risâlet-penâhın sancağ-ı şerîfin küşâde kılup kânûn üzre on iki aded Feth-hânız, bir yere gelüp, [4] feth-i şerîfin tilâvet etmeğe başladığımızda Sadrıa‘zamın Hacızâdesi eydir:

“Evliyâ Efendi vallâhi karnımız acıkdı, hâlimiz neye müncer olur?” dedikde

hakîr eyitdim:

“Bire şimdi karnım acıkdı diyecek mahal mi? Hemân Feth-i şerîfi tilâvet edüp Sancağ-ı Resûlullâh dibinden ayrılmayalım. Bu ceng dedikleri bir sâ‘at içinde yâ ala veyâ vere olur.

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir”

deyü bu mısra‘ı dedim.

Anı gördüm, hemân küffâr meydân-ı ma‘rekeye at depüp on bin mikdârı var çıkdılar, ammâ meydân-ı bezm-i rezm bir hayli vâsi‘ meydân, ammâ cânib-i erba‘ası gâyet sık dırahtistân idi.

Hemân bu ağaçlık içinden beş altı bin kadar dahi küffâr meydân-ı ma‘rekeye at sürüp cenge duruşdular. İki leşker birbirleriyle hâl hâtır soruşdular ve çarka çarkaya karışup görüşdüler ve tarfetü‘l-ayn içre birbirleriyle kılıç bâzârına girişdiler, ammâ İslâm tarafından sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup ân-ı vâhidde guzât-ı müslimînin Budinlisi ve Egreli ve Kanijeli ve Bosna serhadlisi küffâra eyle bir sâtûr-ı Muhammedî urdular kim küffârın urûkunu şemşîr-i zafer-luhûk ile kat‘ etdiler kim gûyâ vücûd-ı küffâr erre-i sîn-i siverin ile kat‘ eder gibi olup edîm-i arzdan cümle küffâr münkatı‘ olup hâksâr oldular.

Hamd-i Hudâ cümle guzât-ı müslimîn mansûr [u] muzaffer olup herkes şâdımân u handân olup Sadrıa‘zam huzûruna niçe bin kelle ve paça ve niçe yüz esîr haça perestiş edenleri huzûr-ı vezîre getirüp kimini tu‘ma-i şemşîr ve kimini esîr-i bend-i zencîr etdirüp dil getirenlere yine kefereleriyle yüzer altun ihsân ederdi.

Ve câ-be-câ mücâhidîn etrâf [u] eknâfı gâret ü alan u tâlân ve esîr-i giryân ederek ol kadar mâl-ı ganâ’imle altışar ve sekizer hınto araba billûr ve necef u moran câmlı arabalar içre mahbûb u mahbûbe gonca-fem havâtînler ve niçe gûne mâl-ı ganâ’imler ile ordu-yı İslâma gelüp ganîmet edüp baş ve dil getirenlere yetmişer ve seksener altunlar ve hil‘at-i fâhire ve çelengler ihsân olundu.

Bu hâl-i meserreti gören guzât-ı müslimîn birbirlerin cenge ve çeteye terğîb edüp nehr-i Raba’yı karşu cânibe geçdiklerinde Sadrıa‘zam musâhibi Hacızâde ile hakîr meydân-ı ma‘rekeye varup temâşâ etdiğimizde cesed-i küffârın lâşe-i murdârları uryân yüzükoyu gûyâ beyâz pembe gibi hâk-i mezellet üzre pâymâl-i tîn-i türâb olup [5] mercâlarına vâsıl olup her dırahtun sâyesinde bî-kelle küffârın çîfe-i murdârları şecere-i Vakvâk zeylinde yatan mahlûk gibi yatırlardı.

Hattâ cümle lâşe-i murdâr-ı küffâr-ı mühmelâtların ketiflerin ve sîne-i pür-kîne-i mecrûhların tîğ-i ebdâr ile şerhalar ederek cümle küffârın leşlerin add edüp tokuz bin yedi yüz altmış küffâr leşi haberin Sadrıa‘zama getirdiler.

Ve yedi yüz altmış aded guzât-ı müslimîn râh-ı necât bulmayup fî-sebîlillâh bu meydân-ı bezm-i rezmde şehd-i şehâdet câmından birer ayak çeküp iki ayak ile cânib-i Firdevs-i berîne revâne oldular. Hemân hakîr bu şühedâlarımızı görüp eyitdim:

“Sâ’ir guzât-ı müslimîn bu şühedâları görüp gözleri büyümesin, tîz bu şühedâları defn etsinler” dediğimde hemân Yeniçeri ağası Sâlih Ağa acemî oğlanlarına tenbîh edüp bir

amîk handak kazup cümle şühedâların bellerinden kemerleri ve silâhların Beytü‘l-mâl ağası alup Hacızâde Efendi imâm ve hakîr mü’ezzin olup,

“Şühedâlar namâzına” deyü nidâ edüp cümle şühedânın bir yerden namâzların kılup cümlesini esvâblarıyla bir hafre defn edüp meydân-ı ma‘rekede küffâr leşleri kaldı.

Ba‘dehu guzât-ı müslimîn köşe köşe nehb ü gârete cür’et etmeğe başlayup ba‘zı gâzîler mâl-ı ganâ’imlerle gelüp sonra gelen guzâtlar kaça kaça gelüp “Altı koldan küffârın azîm ceyşi gelir” deyü haber verdiler.

Bu haber-i mûhiş Sadrıa‘zamın mesmû‘-ı şerîfleri olunca cümle sekbân ve sarıcasın Raba nehrinin karşusuna geçirüp yeniçeri meterislerinden ileri âmâde pür-silâh durdular ve çarkacı İsmâ‘îl Paşa ***[19b]*** ve Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve sâ’ir vüzerâlar ve mîr-i mîrânlar olduğu kadar askerleriyle hâzır-bâş ve müheyyâ durdular, ammâ askerin iş görmüş levendât makûleleri cümle zahîrede ve otda otlukdan henüz gelmemişlerdi.

Der-beyân-ı netîce-i kâr-ı inhizâm-ı asâkir-i Âl-i Osmân der-sâhil-i nehr-i Raba

Çünki bu yevm-i Cum‘ada asâkir-i İslâm sehel mansûr u muzaffer olmuşlarken etrâf u eknâfa çete ve poturacılar nehb [ü] gârete gidüp ümerâ-yı devlet ve erkân-ı dîvân-ı ehl-i himmet cümle demâğ hâsıl edüp küffârı göze salındırmayup orduda asker şikârlara pârekende ve perîşân olduklarında hakîkatü‘l-hâl mukaddemâ şikârcıların kaçup haber verdikleri üzre meydân-ı ma‘rekenin cânib-i garbından kal‘a-i Ni‘met-Uğvar’dan tarafa ve şehr-i Beşluka semtinden berü ve şehr-i Gıraviçe câniblerinden ve şehr-i Prandepuruk yanlarından berü küffâr-ı dûzah-karârın karargâhları kalmayup cümle Alman diyârına gitdiğimizden berü cemî‘i kâfiristân harâb u yebâb olup cemî‘i küffâr hâne berdûş kalup,

“Aya Türk’den nice intikâm alsak?” deyü ölüsü dirisine binüp domuz sürüsü gibi kara şapkalı ve kara başlı ve cümle domuz dişli küffâr dişlerin bileyüp cümlesi âlât-ı demire müstağrak olup pür-silâh geyimli küffâr alay topların keşân ber-keşân çekerek mukaddemâ ceng edüp küffârı kırdığımız meydân-ı ma‘rekeye gelüp nâ-pâk kademlerin basup gördüler kim cemî‘i küffâr leşi meydânı dutmuş. Bir hayli zamân leşler içre somurdanup gezdiler ve atlanup âheste âheste Raba kenârındaki yeniçerilerin meterislerine doğru kazâ-yı mübrem gibi kara canavar-misâl ceneralleri ve gorofları ve banları ve hersekleri ve irşekleri ve bî-dîn ruhbânları ile yürüdüler.

Ammâ sol tarafda cümle kırmızılar geymiş gûyâ kızıl kana müstağrak olmuş gibi kırmızı esbâblı ve yeşil katîfeli ve beyâz bayraklı Fransa askeri nümâyân olup bir tarafa kat-ender-kat ubûr etdiler.

Andan sonra serâpâ güderi dolama ve yeşil çuka kalpaklı ikişer atlı ve beşer altışar çakmaklı tüfengli Zirinoğlu ve Beganoğlu Nedajoğlu ve Kepanoğlu ve İslovin ve Mekemorya cünûdları ubûr etdi.

El-hâsıl yedi hersek askerleri alayların gösterüp geçdiler ve nehr-i Raba’nın sağ tarafında karar-dâde oldular.

Andan kırk elli bin kadar Nemse askerinin piyâdesi balyemez toplarıyla Zoza nâm vezîri ve Mantikukula nâm vezîrleri serdâr olup gürûh gürûh geçdiler.

Ve andan Çeh kralı cünûdu güzer etdiler.

Andan Kızkıral leşkeri geçüp arabalar içre niçe bin samson köpekleri ceng mahallinde koyvereler, bunlar dahi geçüp gitdiler ve cânib-i garbda âmâde durdular.

Andan sonra Donkarkız kralı askeri geçdi.

Andan Danimarka cünûdu geçdi.

Hâsıl-ı kelâm yedi hersek ve yedi ban ve yedi kral ve iki vezîr bile gelüp cümle küffâr yerli yerlerinde durup andan cemî‘i ruhbânlar ve bıtrîk ve kıssîs ve papaslarının ellerinde mücmereleri içinde ûd ve kara günlükleri alev ber-alev yakup rehâvî makâmında Zebûr âyetlerinden lisân-ı Zebûr’da,

*“Fin son derbares cuder gebbet ‘alerheyligesten den kapuçinar Marya Kot” d*eyüp savt-ı bülend ile niçe bin ruhbân bu âyetleri okuyup niçe yüz yerden yine rehâvî makâmlarında erganon ve torompete ve luturyanî boruların çalup ve ba‘zı papaslar câm câm niçe küffârlara şarâblar bezl ederek giderlerdi, ammâ gûyâ karıncaya binmişlerdi, tâ ki meydân-ı savaş-ı perhâşda durdular.

Ammâ beri bizim asker-i İslâm tarafında kanıkmış asker, ammâ evvelki cengde şikârların almışlar ve bî-tâb u bî-mecâl kalmışlar ve yigirmi günden berü kesret-i matar çekmişler, atlar da ve kendüleri de dermânları kalmamışlar, atları ve kendüleri aç uyuz ve kan kuduz dedikleri gibi cümle asker aç ve askerin çoğu otda ve otlukda ve birer konak yerde çete ve zahîrede, ammâ ne çâre karşu tarafda küffâr askeri kara bulutlar gibi kara şapkalı küffâr dünyâyı dutmuş.

Bu mahalde Sadrıa‘zam, Tatar Hânzâde’ye sehel muğber-hâtır olmağile Tatar askerini cenge da‘vet etmediler. Hemân cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlarımız ve cümle ocak ağaları asker-i İslâmı küffâr üzre sürüp hemân cümle guzât-ı muvahhidîn,

“Bismillâh niyyetü‘l-gazâ” deyüp ibtidâ İsmâ‘îl Paşa ve Sirem ve Semendire ve Kanije ve Budim ve Egre ve Üstürgon kal‘alarının gâzîleriyle bizim yanımıza gelüp Sancağ-ı Resûlullâh’a cümle guzât yüz sürüp;

“Bizi du‘âdan unutman, hemân Feth-i şerîfi okuyun” deyüp cümle ileri gitdiler.

Biz dahi savt-ı hoş-elhân ile Kur’ân-ı azîmi ve Furkân-ı mecîdi tilâvet edüp on yedi mîr-i mîrânlar ve yetmiş aded ümerâlarımız ve on bir aded vüzerâlarımız cümle kol kol çet-a-çet herkes merkeslerinde karâr-dâde oldukda ibtidâ küffâr hareket etdi.

Andan asker-i İslâm ***[20a]*** ile İsmâ‘îl Paşa Budim askeri ve sâ’ir serhadliler ile çarka ve talî‘a-i asker olup çıkdılar.

Sağkolda Haleb Vezîri Gürcî Mehemmed Paşa ve Sâlih Paşa ve ortakolda Sadrıa‘zam askeriyle Bosna askeri ve İsmâ‘îl alaybeği çarhaya çıkdılar.

Ammâ kalb-i askerde hemân Sadrıa‘zamın on bin aded güzîde Hırvad ve Arnavud ve Boşnak yiğitlerinden sekbân ve sarıca arı ve gayri bahâdırânları var idi ve yigirmi bin kadar dahi gayri tüfengli ve yeniçeriler var idi, ammâ Vezîr-i a‘zam henüz Raba suyun geçmeyüp dahi dip alay ile karşu tarafda dururdu.

Hemân yeniçeri yayaları sabâhki su kenârında kazdıkları meterislerinden çıkup cümle ileri küffâra doğru gidince cemî‘i sipâhân-ı silâhşorânlar yeniçeri enselerinde kânûn üzre kafâdârlık ederek zü‘l-cenâhayn-vâr mevc mevc durdular. Ve dörd aded aşağı bölükler anlar dahi merkezlerinde durdular, ammâ bir sû-i tedbîr dahi etdiler kim asker-i İslâm içre kırk elli pâre şâhî toplar geçirmediler.

Ve diğer sû-i tedbîr: Yeniçeri meterislerinden çıkarup piyâde askeri kâfire sahrâ içre cenge gönderdiler.

Hemân İsmâ‘îl Paşa ve İsmâ‘îl Alaybeği ve Silihdâr Ağası Zülfikâr Ağa ve Samsoncubaşı Abdî Ağa, bunlar başlarına cığaların takınup ve serpenâhların geyüp cümle gök demire müstağrak olup sipâh askerin cenge terğîb ederlerdi.

Ve Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve yeniçeri kethudâsı (–) Ağa ve zağarcıbaşı (–) Ağa ve turnacıbaşı (–) Ağa ve’l-hâsıl cümle yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî fermân-ı vezîr ile leb-i nehirdeki meterislerinden çıkup ileri bir ok menzili gidüp tarfetü‘l-ayn içre bir müfîd [ü] muhtasar yeni meterisler kazmışlar ve girmişler idi ve cenge âmâde olmuşlar idi ve cümle asker cenge hâzır-bâş olmuşlar idi.

Hemân ibtidâ küffâr kös ve tabl ve kudüm torompete ve nâkûsların çalarak “Yajuj Yajuj” deyerek asâkir-i İslâm üzre hücûm etdiler.

Guzât-ı muvahhidîn dahi derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Allâh deyüp aç kurd koyuna girir gibi ve koyun tuza seğirdir gibi küffâr üzre asker seğirdüp sunduklarında ibtidâ meydân-ı şecâ‘atde at sıçradan Bosna alaybeğisi İsmâ‘îl Alaybeği ve Sirem ve Semendire beğleri, andan gayri beğler ve beğlerbeğiler ve sâ’ir gâzîler arsagâh-ı cenge girüp ol kadar Rüstemâne ceng-i perhâş oldu kim küffârı der-ceng-i evvel demet demet domuz kırar gibi kırdılar.

Hemân küffâr-ı hâksâr ibtidâ Nemse kolundan sökülüp dağlara ve bâğlara firâr edüp görünen Ni‘met-Uyvar kal‘alarına doğru soluğun anda almış kâfirler var.

Derhâl guzât-ı müslimîn küffârın bu gûne bozulduğun görüp birbirlerine “Bire küffâr bozuldu” deyü haber {edüp} küffârın akîblerince kova kova asker târ-ı mâr olunca hemân sol tarafda ormanlar içinden Fransa küffârı cümle kırmızılar geymişler, meydân-ı ma‘rekeye dinc-â-dinç küffâr askeri geldi.

Ve sağ cânibden Kız kral cünûdu geldi. Ve Çeh tüfenglisi dahi birbirine zencîrler ile bağlı sürü sürü pür-silâh dinç küffâr-ı bî-ıslâh meydân-ı arsagâha girüp bizim asker-i İslâmın ardların alup iki asker birbirlerine girüp kâmil altı sâ‘at germâ-germ ceng-i azîm olup taraf taraf küffârın cengâver zahm-horde olmamış imdâdları tâze tâze gelüp mest ü hayrân küffârlar topa tüfenge bakmayup bâtıl dînlerinin gayretine yedi koldan topların ve tüfenglerin eyle yağdırdılar kim Sadrıa‘zamın sekbân ve sarıcaları der-ceng-i evvel nısfı kadarı şehîd oldular.

Gayri guzât-ı müslimîn top ve tüfeng darbından âteş-i Nemrûd içinde kaldılar ve sehel yan verdiler, ammâ küffâr-ı hîlekâr aslâ tetiklerin bozmayup “Piyan piyan” deyerek asker üzre geld[me]de, ammâ münhezim olan Nemse kâfirlerinin ardları sıra düşüp kovagiden asâkir-i müslimîn sâlimîn ü gânimîn meydân-ı ma‘rekeye gelüp gördüler kim

küffâr-ı hâksâr ceng meydânın almış ve galebe eder şeklinde olmuş.

Hemân ellerinde şikâr olan esîrleri ve cümle papasları kılıçdan geçirüp cümle guzât derûn-ı dilden ve cân u gönülden sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup küffârların alaylarına hov hov deyü kılıç urarak girdiler, ammâ on bin kadar tüvânâ yiğitler selâmete çıkmadılar. Cümlesi şehd-i şehâdet şerbetin içüp kandılar, zîrâ deryâ-misâl küffâr askeri içre bir katre-misâl az asker idiler ve cümlesi sermest-i elest olup ol vâdîde kaldılar. Ammâ hikmet-i Bârî hakîre yârî kılup Hazret-i Risâlet-penâhın alem-i şerîfi dibinden bir kadem ayrılmayup sâ'ir akrânlarımız ile tilâvet-i Kur'ân ederken gulâmımın birin bir kâfir kat öne etmiş kovup gelirken hemân hakîr-i pür-taksîrin gayret-i hamiyyet tamarları hareket edüp,

"Gulâmıma kafâdâr ve hâmiye çıkam" deyü at depüp sehel meydâna çıkdım. Meğer küffârın bir tüfengi dahi var imiş. Hakîre tüfeng-i pür-rengi ***[20b]*** havâle edince hakîr yan verince meğer kurşum atımın boynuna isâbet edince at altımda bir kerre çavup kıçın serpüp gördüm ki atdan kan boşandı.

Hemân gulâmım küffârın tüfeng boşaltdığın görünce küffâra bir ey hadeng-i Sa'd-ı Vakkâs'ı urup küffâr depesi üzre atdan düşüp fi'l-hâl gulâmım kâfirin kellesin kesüp aldı ve küffârın atı kâfirlere doğru firâr etdi, ammâ bu arada atım mecrûh olduğundan aklım başımdan gitdi.

Hemân yine sancağ-ı Resûlullâh dibine gelüp bir teveccüh-i tâm edüp müte'ellim-künân olup ser-mahfilimiz olan Musâhib Hacızâde'ye eyitdim:

"Efendi ben karşu geçerim, göre atım uruldu. Benim yerime gulâmımın biri kalsın. Karşu geçüp bir gayri ata binüp inşâallâh yine gelirim" dedikde Hacızâde eydir:

"Doğru, bu mecrûh at ile Sadrıa'zama var, sana bir at verir ve kelle kesen gulâmını da götür, ana da ihsân aldır ve karnımız gâyet acıkdı. Bize sefer tâslarıyla mâ-hazar ta'âm gönder" dedikde hakîr gördüm ki ve bildim ki meydân-ı şecâ'at küffârda kalır, zîrâ asâkir-i İslâm alak bulak olup cengde batıyyü'l-hareke edüp küffâr dilâverâne ceng ü hareket eder.

Hemân âheste reviş ile atımı dizgininden yedeğe alup nehr-i Raba kenârına gulâmımla gelüp "Karşu geçelim" dedikde hemân suyun karşu tarafındaki dîvân çavuşları ve asker sürücüleri,

"Bire vur gidiyi, bire öldür gidiyi, bire alarka gidi" deyüp mücerred âdemim, {ammâ} bir hayli gidi şütûmları istimâ' etdim.

Hemân hakîr atımın boynundaki kurşum zahmından cereyân eden kanı gösterüp;

"Bire âdemler atım yaralandı ve atım bî-mecâl kaldı. Varup gayri atıma binüp gelirim" deyü feryâd etdim.

"Yâ ol yanındaki oğla[n] nedir?"

"Gulâmımdır, bir baş kesdi, Sadrıa'zamdan ihsân alsın" dedikde el-hâsıl cihânda yâr-ı sâdık ve muhibb-i râfik dost lâzım imiş. Niçe âdemler hakîri bilüp,

"Bire kon şu âdemi, biz biliriz, beri geçsin at değişdirsin" {deyü} Eğrikapulu Oruç Çavuş'un çerâğı Alî Çavuş,

“Bire Evliyâ Efendi, gel şuradan geç, derindir, ammâ zarar etmez. Hemân at yelesine pek sarıl” deyü yol gösterdikde hemân at ile bir kerre suya atı urup bir kerre dalup gark oldum. Meğer kenârı amîk imiş. At yelesin zabt edüp,

“Bire oğlan izimden ayrılma” deyüp Tatar tarzı yıldırup karşu tarafa yüz bin renc-i anâ ile selâmete gulâmımla geçüp atım yine yedeğe alup Sadrıa‘zamın huzûruna geldikde,

“Bire Evliyâ hoş geldin, bire askerden ne haber” dedikde,

“İşte huzûrunda nümâyân germâ-germ ceng-i bî-pâyân, hemân karşuya bir hayli asâkir-i Karaman imdâd varsa asâkir-i İslâm tâze cân bulurlardı. Hacızâde kulun hâk-i pâye yüz sürüp selâmlar edüp alem-i Resûlullâh himâyesinde Feth-i şerîf tilâvet ederken atımız kurşumla uruldu” deyüp atı gösterdiğimde,

“Tîz Evliyâ‘ya bir eyi fitoz at verin” dedikde gulâmım dahi kelleyi huzûr-ı vezîrde galtân edüp,

“Bu gulâmımla ortaklaşı alem-i Resûlullâh önünde bu kâfiri kesdik” dedikde gulâma elli altun, hakîre seksen altun ve bir küheylân at verüp dest bûs edüp andan Hacızâde çadırına varup,

“Efendiniz karşuda sefer tâslarıyla tahta’l-kahve ister” deyü haber edüp haymeme gelüp atın yarasın yumurta ve tuz ve şab ile sarup bir gayri ata süvâr olup yine nehr-i Raba kenârında bir yüksek yere vardıkda karşu tarafa nazar etdim. *El-azametullâh*i te‘âlâ gördüm ki küffâr gâlib, bizim asker mağlûb şeklin gösterüp, ammâ yine küt-â-küt ve germâ-germ ceng-i savaş-ı perhâş, ammâ bizim asker kâhîce küffârın hovlamasına tâkat getiremeyüp niçe kerre yan verüp yine kâfiri sürerler.

Der-beyân-ı musîbet-i vâveylâ-yı azîme, berâ-yı sû-i tedbîr-i inhizâm-ı asker-i İslâm

Çünkim Sadrıa‘zam asâkir-i İslâmın kamalaklanup alak bulak olduklarını alâ mele’i’n-nâs görüp müşâverede Gürcî Paşa eydir:

“Sultânım, yeniçeri ağasına hitâben bir fermân gönderin. Fermânınızla cümle yeniçeriler ileriki meterislerinden çıkup cisr başındaki eski metîn meterislerine girüp yine cisr başın pek zabt eylesinler” deyü bir mü’ekked fermân-ı vezîr yeniçeri ağasına vardıkda cümle yeniçeriler sem‘an ve tâ‘aten deyüp bu fermânı cân-ı azîzlerine minnet bildiler, ammâ *El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir* [6] Cenâb-ı Kibriyâ‘nın hikmet-i ezeliyyesine akıl ermez, zîrâ *İzâ erâ[de]llâhu şey’en heyye’e esbâbehû* [7] kaçan kim Rabbü‘l-âlemîn bir şey’i halk etmeği murâd edinür, ibtidâ anın esbâbını halk eder.

Meğer ol Hallâk-ı Ezel Âl-i Osmân’ı münhezim edüp yerindirmek ve küffâr askerine sehel nusret verüp sevindirmek murâd-ı ezeliyyesi imiş.

Hemân Sadrıa‘zamın sû-i tedbîr ile tahrîr olmuş fermânı yeniçeri ocağına gelüp,

“Meterislerinizden çıkup eski meterislerinize dönüp giresiz” deyü ***[21a]*** fermân gelince hemân yeniçeri bir kerre cümle tüfenglerin ellerine alup meterislerinden çıkup gerüdeki meterislerine seğirde seğirde cân atup gitmede. Çünki beri tarafda cenge kızışmış ve savaş-ı uğraşa karışmış asker dönüp ardlarına bakdılar, gördüler kim yeniçeriler kaçıyorlar. Haberleri yok kim yeniçeri fermân ile meterisden çıkıp gidiyor. Me’âl-i kelâm,

Hemân asâkir-i sipâh ve gayri gâziyân-ı cündullâh yeniçerinin böyle firâr etdiklerin görünce,

“Bire gidi yeniçeriler bire bu ceng kızışup kâfirleri kırmışken bire nereye kaçarsız”? deyü feryâd etdiklerinde yeniçeri eydir:

“Bize fermân geldi” dediler ve gitdiler.

Yeniçerinin fermân sözüne kimesne i‘timâd etmediler, mümkin olup bu esrâra kimesne vâkıf olmadılar.

Hemân cümle asker yeniçerilerin vezîr-i a‘zam sekbân ve sarıcalarının kaçdıkların zann edüp cümle asker anlara bahâne bulup cümle atlılar bir kerre at boynuna düşüp gerü dönüp be-dürüstî bu kerre fermânsız bunların kaçdığın yeniçeri görünce fermân ile meterislerine girmeyüp hemân nehr-i Raba üzre ip ile bağlı köprüye uğradılar.

Sipâh dahi hemân nehr-i Raba’ya atlarıyla urdular. Evvel gelenler bir hoşça suyu geçdiler.

Hemân hakîr karşu tarafda at üzre dururdum. Bu hâli görüp su kenârında aklım başımdan gidüp bî-hûş olmuşum. Meğer min indillâh mukaddem atım urulup ol bahâneyle beri geçüp halâs olmuşum, ammâ yeniçerileri yine çavuşları gerüye püskürdüp fermân üzre cisr başındaki meterislerine girüp mazgalların torbalar ile âmâde ederken gördüler kim sipâhî-i kafâdâr geriden kimse kalmayup suya ururlar ve Sadrıa‘zam sekbânları dahi yayan suya urup şinâverlik edüp karşu selâmete çıkarlar.

Hemân yeniçeriler meterislerinde karâr-dâde olam sandılar. Gördüler kim bu hâl üzre asâkir-i İslâm meydân-ı bezm-i rezmde az kalup İsmâ‘îl Paşa ve Sâlih Paşa ve Bosna askeri ve Sirem Semendire leşkeri kaldı.

Hemân yeniçeriler dahi “Ekal eksere tâbi‘dir, *firâren an tevâli’l-kesürât”* deyüp kimisi de “Yâ hû, yakayımen cânımen” deyüp cümle yeniçeriler ale’l-umûm bir yere cem‘ olup,

“Bizim ensemizde kafâdârımız sipâh olmayıcak biz bunda bu kadar piyâdegân ayaklı nişlesek, gerek sipâh bizi bırakdı kaçdı, yâ biz ne dururuz?” deyüp yeniçeriler hâkim ve zâbitlerine bakmayup ale’l-ittifâk hemân cisrden karşu tarafa geçmeğe birbirlerine takaddüm etmeğe cân havliyle cân kurtarmağa cân atdılar.

Cisr ise ale’l-acele inşâ olunmağile ba‘zı yerleri top palamarlarıyla bağlı idi. Hemân bu kadar asker karınca gibi birbirlerin basup ubûr ederken cisr tahammül edemeyüp kırıldı ve cümle yeniçeriler suya gark olup kimi ağaçlara ve kimi mezku[r] iplere yapışup âdem âdem üzre gark olup suyun önüne bu kadar bin âdem kazıklara yapışup sedd olıcak nehr-i Raba deryâ gibi oldu. Nehir kenârına sonra gelen atlılar bi’l-külliye gark oldular.

Bu nehrin iki cânibi yarlar ve bayırlar, benî âdem ve atlar çıkması bir vecih ile mümkin değil. Niçe bin âdem atlarından ayrılup kimi gark-ı âb olmada. Atlar ise su içinde birbirlerine girüp licâm u rikâb birbirlerine dolaşup fakîr benî âdem at ve katır mâ-beyninde kalup cümlesi helc ü melc olup gûyâ yevmü‘n-nüşûr ve rûz-ı kıyâmet oldu, ammâ alimallâh ve şehidallâh yine böyle iken ba‘zı cüst ü çâpük ü çâlâk aklı cânı başında

olan iş görmüş beşkin sıçramış yiğitler su içinde atdan ata ve âdem üstünden âdem üstüne sıçrayup pertâb ederek karşu cânibe ubûr edüp halâs oldular.

Ammâ ba‘zı âkıl iş görmüş fetâlar gördüler kim su deryâ olup bügendiğinden atlar ve âdemler birbirlerine karışup gark oluyorlar. Hemân niçe bin yiğitler bu gark olunan yerlere atlarıyla girmeyüp suyun dahi yukarusuna varup hâlî olup suyu azacak olan yerlerden atıyla yâhûd yayan kendüyi suya urup karşuya geçüp halâs oldular.

Ba‘zı âkıl yiğitler bu izdihâmda boğulanları görüp hemân köprüden aşağı kâfir tarafına enüp niçesi atlarıyla ve niçesi şinâverlik ve dilâverlik ederek karşu geçüp halâs oldular, zîrâ suyun derin olup bu suda âdem gark olmasının sebebi köprü kırılup niçe bin âdem köprünün kazıklarına ve iplerine yapışup atlar ve katırlar ve âdemler köprüye dayanup su bügendiğinden deryâ gibi olup âdemler boğuldular. Yohsa nehr-i Raba’nın cisrden yukarusu ve cisrden aşağısı derin olmayup âkıl ve cerî olan yiğitler andan geçüp halâs oldular, ammâ ol taraflarda kâfir gâyet çok idi, ammâ küffâr havfinden her kim ***[21b]*** cisr yanındaki izdihâma girdi ise rehâ bulmayup garîk-i âb olup rahmet-i Yezdân oldu.

Ammâ bu mahalde niçe bin guzât-ı müslimîn âr ve gayret-i nâmûs ve hamiyyet-i Muhammedî‘yi yâd edüp cengden firâr etmeyüp nehr-i Raba’da boğulmayup meydân-ı bezm-i rezmde küffâr ile yaka yakaya gelüp ceng-i Alî ede ede şehîd-i Hür olup niçe bin küffârın lâşe-i murdârların meydân-ı ma‘rekede çakıl taşı gibi sürüp kendüleri de câm-ı şehâdeti nûş etdiler ve rûh-ı pür-fütûhları firdevs-i berîne gitdiler.

Cümle asâkir-i İslâm beri tarafda bu cengi seyr-i temâşâ edüp ne imdâd etmeğe kâbil-i imkân, ancak cümlesi engüşt ber-dehân vâlih ü hayrân olup temâşâ ederdik, ammâ ba‘zı cânları ve bî-cân u bî-dermânları ipler ile ve mukaddem kuşaklar ile niçe bin âdemleri sudan çıkarırdık.

Küffâr-ı dûzah-karâr gördü ki Osmânlı kendiler kendilerinden bozulup cengden yan verüp suda boğuluyorlar. Cümle küffâr şapkaların çıkarup başı açık Allâh’a şükr edüp gûyâ karıncaya binmiş âheste âheste asker-i İslâmı kıra kıra nehr-i Raba kenârına gelmede.

Garâbet bunda kim Vezîr-i a‘zam otağı tarafında küffâra havâle bir bayır üzre üç yüz altmış pâre şâhîler ve bu kadar balyemez toplar var. Bir topçu ve bir âdem bulunmadı kim toplara âteş edüp küffârı perem perem ede. Bu da bir garîb temâşâ idi kim bir topçu bulunmaya.

Sadrıa‘zam otak içre serserî levin levin gezüp,

“Bire gâzîler hâl nice olur, işte küffâr karıncaya binmiş gibi yap yap geliyor. Bire şu karşudaki askere imdâd gitsin” deyü feryâd etdikde herkes cânı başı kaydına düşüp çadırların bozup kaçma sevdâsında olup ne imdâd kayısı, hemân karşu tarafdaki kâfir içinde kalan sipâh ve Budim ve Bosna ve Kanije askerleri gördüler kim köprü kırıldı ve niçe bin asâkir-i İslâm gark oldu ve kendülere imdâd gelmesi işi tamâm oldu.

Hemân cümle gâzîlerden on bin askerden mütecâviz cümle bir yere gelüp aslâ su tarafına nazar etmeyüp evvelâ İsmâ‘îl Paşa ve Silihdâr Ağası Zülfikâr Ağa ve Bosna alaybeği İsmâ‘îl Ağa ve Sipâhiyân kâtibi Foçalı Kâtib Boşnak Mustafa Efendi ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve yeniçeri odabaşılarından ve bayrakdârlarından ve niçe bin tüfeng-

endâz nâmûs sâhibi yeniçerilerden ve sipâhiyân ve cebeciyân ve topçıyândan yiğitler cümle bir yere gelüp gülbâng-ı Muhammed getirerek yedi kerre deryâ-misâl küffârın içlerine hovdır hov ede ede küffârı demet demet ede ede eyle ceng-i azîm edüp küffâra sâtûr urmuşlardır kim nehr-i Raba'nın beri tarafında olan vezîr-i a'zam askeri ve gayri alarkadan merhabâcı askerleri bu gâziyânların cengine pesend edüp *"Aleyke avnullâh"* dediler.

Ammâ hakkâ ki İsmâ'îl Paşa ve Zülfikâr Ağa ve İsmâ'îl Alaybeği küffâra hamle etdiklerinde küffârı sokak sokak ve bölük bölük bölüp kassâb-ı ecel gibi küffârı kırarlardı.

Bu hâl-i pür-melâli küffâr görüp bildi kim Türk'ün askeri artık ölüm eri olup derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden ceng edüp kâfiri kırarlar.

Hemân cümle yedi kral küffârı asker-i İslâmı ortaya alup her tarafdan askeri topa tüfenge tutup herse ve kirdimand etdiler.

Ve bu mahalde yine İsmâ'îl'in ikisi ve Zülfikâr Ağa ile üçüsü beyâz sâdeleriyle başları kabak kâfire girüp sâdeleri kızıl kana müstağrak olup üçü bir yerde Hürr-i şehîd oldular.

Ve yeniçeri gâzîleri de yayan kalup, anlar dahi câm-ı şehâdeti nûş etdiler.

Hemân bakıyyetü's-seyf olan gâzîler gördüler kim Serdâr İsmâ'îl Paşa ve İsmâ'îl alaybeği ve Zülfikâr Ağa ve niçe bin guzât şehîd oldukların görünce hemân Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve niçe mîr-i mîrânlar ve ümerâlar ve niçe bin guzâtlar at boynuna düşüp piyâde yiğitleriyle kızıl kanlara müstağrak olmuşlar. Hemân nehr-i Raba kenârına gelüp anlar dahi suya urup nûş-ı âb ede ede cümle gark-ı âb oldular, ammâ Sâlih Paşa su içre çok çabaladı, ammâ âhır-ı kâr gark-ı âb oldu. Lâkin Hacızâde Efendi uryânen gücile beri tarafa geçdi.

Ammâ âkıl Samsoncubaşı Abdî Ağa cisr yanında izdihâma uğramayup köprüden aşağı kâfir kesretine bakmayup atıyla suya urup selâmet çıkup niçe piyâdeleri gark-ı âb olup niçeleri halâs oldular. Derhâl küffâr bu hâli görüp,

"Bire fursat bizimdir, Îsâ ve Meryem Ana ve Havâriyyûnlar ve Sarı Saltık ve İsvet Nikola ve Hızır-İlyâs ve Kâsım ve Avustos sultânlar bize imdâd etdiler. Şimdengerü devlet ve nusret ve izzet millet-i Mesîhiyye'nindir" deyü niçe bin gûne haçlı peykerlerin açup askerleri bayrakları akîbince gürûh gürûh ve sürü sürü gelüp topları ve hınto arabaları çeküp erganon ve torompete ve luturyanî boruları ve nâkûs ve tablların çalarak ve ırlanda ır ırlayarak bilâ acele âheste âheste reviş ile sürü sürü domuz topu olup asâkir-i İslâmı ta'kîb ederek aslâ askerin kafâlarından ayrılmayup tâ nehr-i Raba kenârına gelüp kat-ender-kat olup durdular.

Bu kerre asker-i İslâmın gark-ı âb olduğun gördüler. Cümle küffâr parmak ısırup güldiler ve su kenârına çıkup halâs olan askeri ***[22a]*** görüp kurşumla urup yıkdılar.

Ve küffâr-ı hâksâr gördüler kim at ve katır ve benî-âdem birbirlerine mahlût olup ma'cûn-ı hayvânât olmuşlar ve cisrden asker ubûr ederken mezâhimden ağıste-i hûn olanlar ol nehr-i amîka garîk-i âb olmuşlar. Küffâr bu hâli görüp zu'm-ı bâtıllarınca hamd-i Îsâ edüp kara şapkaların (ve) kara saçlı başlarından çıkarup nehr içre halâs olmağa cân çekişen ibâdullâh üzre bir yaylım kurşum dahi urup gûyâ semâdan bârân-ı la'net yağar

gibi yağup ve dikdik içinde gûyâ bulgur kaynar gibi kurşumdan su kaynayup kurşum vızırdısından kulaklar işitmeyüp cümle hayvânât ve benî âdem gark-ı deryâ-yı rahmet oldular.

Karşu tarafda cümle ümmet-i Muhammed âlem-i hayretde kaldılar ve kâfire karşu tarafdan bir top u tüfeng atmağa iktidârları olmayup kâfirden atılan top güllelerinden bir dâne gelüp Sadrıa‘zam otağında Sadrıa‘zamın İmrâhor ağası Şâhîn Paşa oğlunun gerdeni ve omuzlarından top götürüp beri tarafda niçe yüz âdemler dahi sademât-ı top-ı kûpdan şehîd olmağa başladı.

Ve küffâr-ı füccârın çoğu bu mahalde suyun karşu cânibinde edepde ol hâs u beyâz götlerin açup suya gark olanlara ve bizim temâşâcılarımıza,

“Hey Türk hey” deyüp ol dest-i nâ-pâkleriyle ol dübür-i bî-pâklarine urup niçe gûne herzelerin yerlerdi.

Ammâ netice-i ibret-i me’âl-i kelâm oldur kim bu ahvâl-i perîşânın ahvâlinin netîcesine nazar olunsa hak söylenilüp hak görülse bu inhizâm asâkir-i İslâma min indillâh gûşmâldir. Biz Yenikal‘a’yı feth etdikde darb-ı tîğdan küffâr firâr ederken küffârın dahi ol gün cisri nehr-i Morava üzre meksûr [olup] cümle küffâr gark-ı âb oldukda cümle asker küffâra hey hey deyüp suda şinâverlik eden küffâra kurşum yağdırup bir küffâr halâs olmayup gark-ı âb olanlara ve karşu tarafdaki küffârlara rağmen bizim asker hey hey deyü feryâd edüp iki ellerin edepde dübürlerine urup gûyâ sakâlar ederlerdi. Ve cümle asker mağrûrâne hareket ederlerdi.

Bu Yenikal‘a’nın feth u nusretin Cenâb-ı Bârî‘den bilmeyüp askerin kesretinden ve cebehâne ve mâl-ı hazâ’inin vefretinden ve kendilerinin re’y-i ahsen tedbîrlerinden bildiler. Cenâb-ı Bârî ise Rabbü‘l-âlemîndir ve ismi Müntakım’dır. Yigirmi günden sonra bize dahi bu nehr-i Raba’da *tâbaka’n-na‘l bi’n-na‘l* Yenikal‘a’da kâfirin cisri nice kırıldı ise bizim dahi nehr-i Raba’da eyle cisrimiz kırılup eyle gark olup kâfir dahi bize götün açup “Hey hey Türk” deyü feryâd ederlerdi, zîrâ *“Men dakka dukka”* [8] demişler.

Ve bu Raba inhizâmı günü rûz-ı mahşer olduğuna aslâ şübhem kalmadı ve Rabbü‘l-âlemîn’e i‘tikâd-ı tâmım dahi ziyâde oldu, zîrâ cümle vüzerâ hüsn-i tedbîr etdim zann edüp müşâvereler etdiler, ammâ *El-abdü yüdebbir vallâhu yukaddir* [9] dir. Garâ’ib bu kim bir sû-i tedbîr buyurdusu ile yeniçeri meterisden çıkması bahâne olup meydân-ı ma‘reke kâfirde kaldı, ammâ evvel mesâfe meydân-ı şecâ‘at asker-i İslâmda idi. Âyet, sûre-i Naşrah’de [10] nass-ı şerîfi delîl-i kat‘îdir kim bu âyet-i şerîfeyi bu cengde müşâhede etdim, zîrâ bozmak ve bozulmak Allâh elindedir, ammâ bir ânda Cenâb-ı Bârî niçe yüz bin gûne sun‘ını icrâ etdi.

Asker-i İslâma ne gûne gaflet ve telâş verdi kim ord[u]-yı İslâmda Âl-i Osmân’ın üç yüz pâre şâhî ve gayri gûne topları ve niçe yüz bin tüfengleri ve şâhî darbzen topları cümle zencîr ve taşlar ile ve saçma kurşumlar ile sıkılı durur. Cümle toplar karşu cânibde küffâra havâle toplar dururken bu kadar bin topçuyândan bir topçu bulunmadı kim küffâra nâzır ve hâzır toplara âteş edüp küffârı sokak sokak ve demet demet edeydi, ammâ Allâh’ın rızâsı yok idi. Anıniçün bir topçu bulunmadı. Hatta Sadrıa‘zam topçubaşıyı getirdüp meydân-ı siyâsete çökerdüp yine musâhibîn halâs etdiler, ammâ hamd-i Hudâ küffâr beri

tarafa geçmediler. Türk'e bu bozulmak Allâh'dan oldu, bizden olmadı ve Allâh anları suya gark etdi.

"Eğer biz de suyu karşu geçersek biz de Türk gibi suya gark oluruz" deyü cümle küffâr suyun karşu tarafında ormanlar içre karâr etdiler, ammâ iri kurşumları ve topları ve muşkatları beride asker-i İslâm üzre yağmur gibi yağdırırlardı ve beri bizim tarafımızdan iki aded topumuzu küffâr serîka edüp su içinden karşuya geçirüp götürdüler.

Tâ şu mertebe gâfil askerlerimiz var idiler ve câ-be-câ askerimiz dağları geyüp(?) firâra yüz tutdular. Ardlarınca asker ta'yîn olunup erdikleri yerde firâr edenleri kırdılar.

Der-beyân-ı isâbet-i re'y [ü] tedbîr-i ahsen-i fermân-ı vezîr-i dilîr

Derhâl Âsaf-ı dûrbîn-fikr askerin böyle inhizâm olduğun görüp ve firâr edenlerin niçe binin kırup hemân otağı önünde fi'l-hâl bir kerr ü ferli ***[22b]*** muhteşemâne otak-ı nüh-tâk kurup ceng tablına turreler urup etrâfa karavullar koyup cümle guzâta dil-nüvâzlık ve dildârlıklar edüp cümle askere "Eyle olur" deyü tesellî-i hâtır edüp herkese mertebesine göre ihsân [u] in'âmlar edüp mecrûh olanlara merhem-bahâlar ve cerrâhlar ta'yîn edüp amel-mândelere belağan mâ-belağ tekâ'üd nân-pâreleri ihsân edüp asâkir-i İslâma firâr etme nâmın unutdurup yerinde ber-karâr olup su içinde kalan atları ve âdemleri çıkarup şühedâları defn etdiler ve sudan çıkan mecrûhlara dahi bî-hisâb in'âmlar etdiler, ammâ cümle küffâr dahi nehr-i Raba'nın karşusunda kat-ender-kat meks edüp top u tüfeng şâdımânı etdiler.

Sadrıa'zam ığmâz-ı ayn edüp var kuvveti bâzûya getirüp İbrâhîm Kethudâ'nın re'y-i tedbîriyle cümle guzâta ta'âmlar bezl olup ziyâfetler olup cümle atlar dinlenüp bir gün bu sâhil-i Raba'da ikâmet fermân olunup asker-i İslâmdan bir sît u sadâ yok iken hemân üç yüz pâre toplara ve niçe bin tüfenglere bir fitîlden âteş edüp karşu tarafda âsûde-hâl duran kâfiri top gülleleri ve zencîr ve saçmalar demet demet ve sokak sokak edüp götü üzre oturur cân kalmayup küffârın bakıyyetü't-topları domuz topu olup ölülerini alup top menzilinden alarka gitdiklerinde cümle guzât tâ sabâha dak nehr-i Raba'da kalup gark olan şühedâları ve kemerlerin ve âlât-ı silâhların ve cemî'i atların silâhların ve İsmâ'îl Paşa ve Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve İsmâ'îl alaybeğinin ve gayri şühedâların na'şelerin meydân-ı ma'rekeden ve nehr-i Raba'dan çıkarup beri tarafda sâ'ir şühedâların yanında defn etdiler.

Hakkâ ki Sadrıa'zam bu cür'eti edüp bir gün oturak etdiler, ya'nî inhizâm sûretin göstermediler, ammâ Azmîzâde Hâletî Efendi'nin rubâ'ıyyâtının bir ebyâtında der kim, beyt:

Aşk ehli olaldan bir ıstılâh etdik,

Kan yutmanın adını tahammül komışız.

dediği ebyâtı bu seferde Sadrıa'zama hasb-i hâl idi, ammâ hâl bu kim Vezîr-i a'zam hayli zehredâr cür'et sâhibi Âsaf-ı dilîr düz taban imiş. Eğer zerrece yerinden hareket etse asker târumâr olmuşdu. Aceb metânet edüp bir cür'et etmişdir kim bir sipehsâlâr-ı mu'azzam bu şecâ'ati etmemişdir. Hakkâ ki Yenikal'a feth edelden küffârı göze salındırmadılar. Her zamân bu dehr-i denî bir vefk-i murâd üzre deverân eder sandılar, ammâ bu felek-i kec-reviş gerdûn eyle değildir. Şi'r:

[T]ecrî‘r-rıyâhu leyse kemâ teştehi’s-süfün [11]

Bu kârhâne-i edîm-i arz böyle. Âyet: [12] *bi-kudretihi ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihi”*dir ve dahi *el-mülkü li’llâhi’l-Vâhidi’l-Kahhâr’*dır. Mâlikü‘l-mülk oldur, devlet ve izzet u nusreti istediği kuluna verir.

Hulâsa-i kelâm bu hakîr-i kemter fakîr bu cengde mevcûd bulunup ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn bildiğim üzre bu cengde asâkir-i Âl-i Osmân münhezim ve üç vezîr mün‘adim ve altı aded mîr-i mîrânlar ve altı aded mîr-i livâlar ve on bir aded alaybeğleri ve yeniçeriyândan bin seksen câmedân beytü‘l-mâle teslîm oldu.

Ve cümle sipâhiyândan bin sekiz yüz aded şehbâz sipâhîler şehîd olup mâ‘adâları esb-i sabâ-sür‘atleriyle suya urup çoğu halâs oldular.

Ve gayri gâzîlerden cümle dörd bin yetmiş âdem şehîd-i deşt-i Kerbelâ gibi şehâdet câmların nûş edüp dâru’l-karârları huld-ı berîn-i firdevs-i âşiyân oldu ve sâ’ir nâ-ma‘dûd bî-esâmî mîr-i mîrân ve sâ’ir ümerâ ve garîb ü gurebâ askerlerinin şehâdeti nâ-ma‘lûmdur. Cümlesine Cenâb-ı Allâh garîk garîk rahmetler ede.

Netîce-i kelâm bu musîbet ser-i kârda olanların demâğ-ı gurûrlarından ve bî-garaz kimesnelerle müşâvere etmeyüp sû-i tedbîr etmeleri sebebiyle olmuşdur.

Ve devlet-i Âl-i Osmân’da altı kerre serdâr-ı mu‘azzamlar münhezim olmuşlardır.

Biri sene 1012 târîhinde Tebrîz altına Acem ile Ciğaloğlu Serâv sahrâsında münhezim olduğu.

Ve biri dahi sene (–) târîhinde Revân altında Öküz Mehemmed Paşa inhizâmı.

Ve biri sene 1000 târîhinde Duş Hasan Paşa’nın Bosna serhaddinde inhizâmı târîhi.

Ve biri 1002 târîhinde Uzun Hasan Paşa’nın Ustolni-Belgrad’ı altında inhizâmı.

Ve bir[i] dahi sene 1002 mezbûrda kal‘a-i Hatvan altında Hasan Paşa ve Sinân Paşazâde münhezim oldular.

Ve biri dahi sene 1036 târîhinde Salanta sahrâsında Budin vezîri Nasûh Paşazâde münhezim oldu.

Ve bir dahi sene 1035’de Bağdâd altında Hâfız Ahmed Paşa münhezim oldu.

Ve biri dahi sene 1055 târîhinde Venedik’in Şibenik kal‘ası altında Tekeli Mustafa Paşa münhezim oldu.

Ve biri dahi sene 106[0] târîhinde Budin vezîri Gürcî Ken‘an Paşa Tımışvar kurbunda nehr-i Moriş kenârında Rakofçioğlu Macarı elinde münhezim oldu.

Amâ bu 1074 sene-i menhûsunda Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa nehr-i Raba kenârında Nemse küffârı ***[23a]*** elinde inhizâm-ı azîm idi, ammâ [13]dir, *ve’s-selâm.*

Hikmet-i Hudâ Sadrıa‘zam ve asker-i İslâm bu melâmet u felâketde iken Balatin gölü kenârından dağdan dağa geceler ile Kopan kal‘ası ve Marçil kal‘ası altlarından serhad gâzîleri Budin vezîri Sarı Hüseyin Paşa’nın Mehemmed Çelebisi Sadrıa‘zama feryâdnâme mektûblarıyla geldikde vezîr-i a‘zamın henüz cihân başına dar oldu.

Meğer Hüseyin Paşa'yı Budin askeriyle Leve kal'amız altında (–) nâm Nemse vezîri benâm kâfir Budin askerin kırup Hüseyin Paşa'yı bozup Leve kal'asında Çatrapatra Alî Paşa'yı ve Yeniçeri Ağası Halîl Ağa'yı cümle esîr edüp ve niçe bin askerleri remh-i sinândan geçirüp kal'a-i Leve'yi kabza-i tasarrufa alup Çatrapatra Alî Paşa'yı ve Yeniçeri Ağası Halîl Ağa'yı ve birkaç alaybeğlerin âzâd etdiği haberi Sadrıa'zama gelince kendünün münhezim olduğun ferâmûş edüp kal'a-i Leve'de olan cebehâne ve kırılan asker-i İslâma gâyet müte'ellim olup Mezâkî Süleymân Efendi ve Hacızâde Efendi ve Kazancızâde Süleymân Ağa ve Haylî Efendi ve İbrâhîm Kethudâ vezîr-i dilîre tesellî-i hâtır verüp eyitdiler:

"Sultânım eyle olur, sen sağ ol. Nitekim hâlâ Sancağ-ı Resûlullâh bizdedir. Sultânım yine kal'a-i Leve'yi ve kal'a-i Litre'yi yine alırsız. Hemân ale's-sabâh bu mahalden hareket edelim" dediklerinde hemân Sadrıa'zam gazabından Hüseyin Paşa'nın Mehemmed Çelebisin huzûruna çağırup ve sikadan ocak ağalarından birkaç âdemleri çağırup eydir:

"Bire ağalar duydunuz mu biz bunda bi-emrillâh böyle olduk, ammâ Leve altında Budin vezîri Hüseyin Paşa karındaşımız da min indillâh bozulmuş kaçmış ve cümle cebehâneyi ve cemî'i hazîne-i pâdişâhîyi ve kal'a-i Leve'yi küffâr almış ve cümle asker-i İslâm dahi bizim gibi anlar da târumâr olmuş. Eflak ve Boğdan askeri, 'İbtidâ anlar isyân edüp kaçmış' deyü bu kimesnelere keşf-i râz edüp zehirler nûş eder, 'Ve eğer imdâda gelmezseniz Uyvar kal'ası da elden gider' demişler" dedikde Sadrıa'zam eydir:

"Yâ Rabbî ahvâlimiz neye müncer ola? Sen âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyâtsın. Biz Yâ Rabbî kendü derdimizle büryân iken bu mûhiş haber dahi geldi. Pâdişâha ne cevâb verelim, bâ-husûs Haseki Ağa dahi bunda bu musîbet ü melâmet ü felâketi gördü. Hünkâra ne cevâb edelim ve Uyvar nice imdâd edelim" deyü kendüye telâş el verüp aslâ yemedi ve içmedi ve durmadı ve oturmadı. Ol nâzük çelebi zât-ı şerîf bir günde la'l-gûn ruhları berk-i hazâna dönüp eydir: Mısra':

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir,

deyüp bu mûhiş haberi asker-i İslâm içre şâyi' etmediler.

Bu feryâd u figânı felek-i atlasdan aşırmadılar. Müşâvere içün ale'l-umûm pür-gumûm ender-gumûm ocak ağaların ve Kanije ağaların ve Ustolni-Belgrad'dan gelen Hacı Paşa'yı ve ol serhaddin iş görmüş erlerin cem' edüp Sadrıa'zam buyurdular kim,

"Ne cânibe bize selâmete çıkmak ma'kûldür?" dediklerinde bizim Osmânlı ağaları:

"Kanije bize yakındır, anda çıkalım" dediler ammâ serhadli eyitdiler:

"Gerüye dönmek ve yağmur ve bataklık çekmek olur mu ve kâfire 'Türk gerüye döndü' dedirmek olur mu, nâmûs-ı Muhammedî değil mi?" dediler. Bizim asker eydir:

"Siz serhadinizi hıfz edüp 'Kanije'ye Osmânlı uğramasın' deyü eyle dersiz, ammâ bize selâmet ve yakın Kanije'ye gitmekdir" dediler. Budin ağaları eyitdiler:

"Bire devletli vezîr, yakın yol selâmet istersen cümleden yakın ve selâmet Ustolni-Belgrad'dir. Gerçi kâfir içidir, ammâ selâmete doğrudur ve geri kaçmayup ileri kâfiristân sökerek çıkmış oluruz. Ve eğer Üstürgon'a ve Uğvar'a giderseniz ve Budin'e çıkarsanız

cümle şâhrâh yoldur ve ol yola gitdiğimizden düşman dahi havf edüp ‘Türk belki Yanık kal‘asına gider, yâ Tata yâ Papa kal‘alarına yâ Pirestpirim veyâ Senmartin kal‘asına gider’ mülâhazasıyla küffâr havfe düşüp görürsüz. Elbette elçiyi çıkar” dediklerinde bu müşâvere cümlenin makbûlü ve pesendîdesi olup hadîs-i şerîfi tilâvet edüp [14] deyü Fâtiha-i şerîfe tilâvet olunup Tatar Hânzâde Ahmed Geray Hân Sultân’ı Sadrıa‘zam huzuruna çağırup bir hil‘at-i fâhire ihsân edüp üç bin at toplara koşmak içün Tatar askerine yevmiyye üçer bin altun ücret verdiler ve yigirmi kerre yüz bin ok ve yedi bin aded yay Tatar askerine ihsân olunup hakîr bu mahalde Tatar ile konup göçerdim ve cebehâneden ba‘zı sakîl eşyâları ihrâk bi’n-nâr edüp üç bin gülleleri Defterdâr Ahmed Paşa defter ile kendü tevâbi‘ u levâhıklarına bezl etdi. Ve cümle hasta ve mecrûhları defterdâr ile dündâra (–) teslîm edüp bu mahalde ***[23b]*** yeniçeri ağalığı mahlûlden Siyâvuş Paşa kethudâsı Muharrem Ağa’ya ihsân olundu. (–) (–) (–) (–) (–)

Nehr-i Raba’dan avdet edüp Uyvar imdâdına gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ mâh-ı (–) gününde nehr-i Raba kenârında nefîr-i rıhletler çalınup cânib-i şimâle Ustolni-Belgrad cânibine müteveccih olundu, ammâ küffâr-ı dûzah-karâr nehr-i Raba kenârında amelleriyle karâr etdiler, ammâ yine dağlarda ve bellerde ve ormanlarda ve bataklı çamurlu gün görmez yollarda sekiz sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Şimek

Mukaddemâ gâret etmişdik, ammâ iç kal‘ası evc-i semâya ser çeküp iki sâ‘at solumuzda kalup Nemse çâsârınındır. Andan yine şimâle ormanlar geçerken balyemez topun birisi çamura gark olup İbrâhîm Kethudâ Tatarlara bin altun ihsân edüp hâh nâ-hâh topu çamurdan çıkarup bu kal‘a-i Şimek altından kalkup,

Evsâf-ı kal‘a-i Marçil

Sene 938 Süleymân Hân feth edüp yine küffâr müstevlî olmuş. Bu kal‘a bir püşte-i âlî üzre Şeddâdî bir metîn ve kavî kal‘adır, ammâ zeyl-i kal‘ada bir âteş-i Nemrûd nümâyân oldu.

Bir sâ‘atden mukaddem bizim Ahmed Geray Sultân’ın Alî Batır be-nâm bir bahâdırı bin atlı yiğit ile baş başa gidüp dağlar içre yedi yüz atlı yiğidi pusuya koyup üç yüz atlı yiğit ile kal‘a-i Marçil varoşuna sarılırlar. Der-akab küffâr-ı hâksâr sevmediği Tatar’ı görüp hemân cümlesi varoşdan çıkup Tatar’ı kovarak bir top menzili ba‘îd oldukda hemân kemîngâhda olan yedi sekiz yüz nefer Tatarlar pusudan çıkup varoş içre girüp eyle bir sâtûr-ı miczem ururlar kim ta‘bîr olunmaz.

Hemân iç kal‘adan toplar atılınca Tatar’ı küffâr kovarken gerüden topların sadâsın işidüp küffârlar gerü dönüp varoşa gelirler. Görseler kim Tatarlar varoşlarını kabz etmişler.

Hemân küffârın cân başlarına sıçrayup gerüye kaçam sanırlar. Küffâr iki Tatar askerinin ortasında kalup cümlesin tîr-i Tatar’dan geçirüp varoşun hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn mâl-ı erzâkların alup üç yüz esîr ve yetmiş papas-ı hannâs-ı vesvâs alup mâ‘adâsı kenîselerinde kalup varoş ihrâk olundukda cümle papaslar deyrleri içre cızbız kebâbı olurlar. Ve iki yüz mikdârı pençe-i âfitâb sıbyân u bintânlar ve niçe araba yükü mâllar ile ordu-yı İslâma gelüp mâlları bir akçe etmedi, zîrâ herkes kendi cânlarından bîzâr olmuşlar, üsârâ ve mâl-ı ganâ’ime kimse rağbet olunmadığından hemân Tatar Raba

nehrinde Hürr-i şehîd olanların kanın taleb içün cümle katana kâfirleri ve papas-ı hannâsları yollar üzre kıra kıra tamâm etdiler ve sâ'ir sıbyân u bintânları atlarına alup gitdiler.

Andan yine cânib-i şimâle 8 sâ'at renc-i anâ çekerek kûh-ı Veland dâmeninde cümle askerle meks olup cânib-i erba'aya karavullar ta'yîn olunup ertesi gün,

Menzil-i kurb-ı kal'a-i Tabyese

Balatin buhayresi kenârında olup Nemse çâsârı hükmünde ve Beganoğlu hâkinde olduğu bâlâda memdûhdur.

Andan yine cânib-i şimâle yağmur ve çamur çeküp niçe bin gûne âlâm-ı şedâ'idler çeküp yine dıraht-ı müntehâlar içre gidüp Tatar askeri niçe bin at yemi getirüp birer guruşa fürûht etdiler. Andan,

Menzil-i palanka-i Vajon-ı Kebîr

Bâlâda Haseki Ağa ile Ustolni-Belgrad'dan Raba'ya gelirken Küçük Vajon'a uğrayup şimdi bu Büyük Vajon'dur. Bu dahi Nemse çâsârınındır. Lâkin Beganoğlu hükmünde olup bunun katanaları rehzenlik edüp hayli at ve katâr sürdüler, ammâ ardları sıra serhad gâzîleri küffâra erdiler ve cümle katanaları kırdılar ve cümle alınan hayvânâtları orduya sürüp sâhiblerine verdiler.

Bu menzilde hakîr yolların izdihâmından ve batak ve çatak ve top-keşân Çıtak derdinden Tatar ordusuna varamayup sipâh ordusunda velî-ni'metimiz olan Kazancızâde Süleymân Ağa haymesi yanında haymemi kurup meks etdim ve azîm âteşler yakup cümle esbâblarımız kurudup ıssı ta'âmlar yeyüp râhat-ı cân bulduk ve Kazancızâde ile cân sohbetleri etdik. Esnâ-yı kelâmda hakîr eyitdim:

"Sultânım bu seferde ne aceb renc-i anâ ve şiddet-i şitâ ve kesret-i matar çeküp münhezim olduk" deyü su'âl etdim. Su'âlime cevâb buyurdular kim:

"Evliyâm meclis Allâh emânetidir. Çünki su'âl etdin, ammâ bu sırr-ı Hudâ Allâh içün olsun burada kalsın, ammâ cân kulağıyla dinle kim vâkıf-ı esrâr olasın" dedikde,

"N'ola sultânım dedim?"

Ve mine'n-nasâyihi'l-garâ'ib min kelâm-ı Kazancızâde Süleymân Ağa

Buyurdular kim, "Evliyâm, evvelâ bu bizi bozan Nemse küffârları ibtidâ sulha muğâyir bir iş edüp Budin eyâletinde Hamzabeğ ve Erçin ve Penteli ve Val ve Cânbeğ nâmân kal'aların yakup ve yıkup cümle halkın esîr etdiği ecilden anın mukâbelesinde şer' ile biz de üzerlerine sefer edüp sahrâ-yı Üstürgon'da ***[24a]*** yigirmi yedi bin küffârlarını kılıçdan geçirüp kal'a-i Uyvar'ını feth edüp tevâbi'âtinden otuz yedi pâre kal'alar dahi feth edüp yetmiş yedi bin esîrleri alınup bu kadar elleri vilâyetleri nehb ü gâret olunup,

'El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân' deyüp harâc-güzârlık kabûl edüp elçilerin gönderdi, Sadrıa'zam elçilerin gerüye dönderdi. Küffâr tekrâr resûl gönderdi ve sulha rağbet edüp elçileri yine reddolundu.

Bu hâl üzre küffâr mazlûm olmuş idi. Beri tarafda bizim vüzerâlarımız asker-i İslâmı ve re'âyâ vü berâyâları müte'ezzî edüp cemî'i mevâcibât mesârıfâtları bâd-ı hevâdan bedel

ve iştirâ ve nüzûlât ve sâ'ir tekâlifâtdan çıkarup tahsîl-i mâl etmeğiçün ve hazz-ı nefisleriyçün askerî tâifesinin burunları sefer etmek ile kırılsun içün, böyle bir bî-ma'nâlar edüp Yenikal'ayı fukarâ ricâsıyla feth edince bu kadar cân helâk olup bu kadar mâl-ı hazâ'in beytü'l-mâl-ı müslimîn hebâya gidüp bir kara mankır fâ'idesi olmayup yine yere berâber münhedim edüp cümle hükkâmlarımız dimâğ u gurûr hâsıl etdiler ve hodbînlik ve hodre'ylik ve hodfürûşluk ve hodpesendlik etdiler.

Âye[t]: [15] olan garîb benî âdem kendü vücûdun bilmeyüp bu haslet-i zemîmeden birine mübtelâ olsa cümle hüsn-i tedbîri sû-i tedbîr olup işledüğü işler cümle sehv ü hatâ olur ve bâde nûş ve fâsık u fâcir u lûtî olan hâkimler istidrâc ile cihân-ârâ olsa da âye[t]: [16] nassı üzre yüzü ak olup âkıbeti hayr olmayup âkıbet-kârı âk olup hışm-ı pâdişâh ile mesmûmen helâk olur.

İşte cânım Evliyâ Çelebim, bizim tâze cüvân nev-zuhûr hâkimlerimiz hod-re'ylikleri sebebiyle Rabbü'l-âlemîn küffârı üzerlerimize musallat edüp bu nehr-i Raba'da böyle münhezim olup dîn-i mübîne böyle rahneler gelmeğe bâ'is olup devlet-i Âl-i Osmân'a bu kadar rüsvây-ı şe'n geldi ve kal'a-i Leve'sinde dahi bu kadar bed-nâmlık olup Leve kal'ası ve Litre kal'ası dahi elden gitdi. Hudâ-yı Müte'âl dahi bedterinden hıfz ide" deyü cevâb etdiler.

"Hemân Evliyâm eğer âkıl isen bu seferlerde bulunmayup azm-i Arabistân edüp {müfred}:

Mücerredî be-hakîkat azîm saltanat est [17]

demişler.

Bu seferlerde ve dünyâda her ne kadar salt u sebükbâr âdem olursan ol kadar râhat olursun." dedikde Kazancızâde'nin dest-i şerîfin bûs edüp bu pendleri gûşıma mengûş edüp cemî'i umûrumuzu Rabbü'l-izzet'e tefvîz edüp ol gece memlûklarımızın cümle yorkan ve kebe ve lenselerin ve gayri bâr-ı sakîlleri ve cemedân ve serâvîl ve kamîsleri cümle ihrâk edüp ancak dervîşâne birer ihrâm alıkoyup sehel sebükbâr olduk.

Ertesi gün yine şedd-i rahil şiddet-i şitâ ve kil-i pür-belâ çekerek giderken gerüden feryâdcılar gelüp,

"Cebehâneye ve toplara kâfir endi" deyince askerin nısfı gerüye avdet edüp toplara imdâd yetişüp cümle küffâr dağlara firâr etdiler, ammâ imdâda varan asker küffârı dağlarda kovmadılar. "İhtimâldir küffârların gerüde ileride pususu vardır" deyü kâfiri kovmadılar. Andan,

Evsâf-ı kal'a-i Çobaniçse

Bu kal'a-i bâlâ kurbunda meks olunup Nemse çâsârı hükmünde Beganoğlu hâkinde bir serâmed püşte-i âlî üzre şekl-i muhammesden tûlânî cümle seng-i tırâş ile mebnî bir kal'a-i ra'nâdır, ammâ bu mahalde Sadrıa'zama haber geldi kim,

"Kal'ayı vere verüp mutî' oldu" deyü haber gelince Sadrıa'zam Defterdâr Ahmed Paşa'ya zabt [u] rabtıyçün fermânlar sâdır olup cümle defterdâr asker ve yedi bölük ağaları kal'a altına varup hemândem derûn-ı kal'adan asâkir-i İslâm üzre mel'ûn küffârlar

bir yaylım kurşum ve bir yaylım top atup bu kadar atları ve bu kadar benî âdemleri zahm-ı hurde edüp bu kadar yüz âdem şehâdet şerbetin nûş ve bu kadar âdem zahm-âlûd medhûş olup Defterdâr Ahmed Paşa'nın baş ağalarından velî-ni'metimiz olan efendimiz Beksumat Emîni Osmân Ağa dahi at üzre vereye muntazır dururken kal'adan Osmân Ağa'nın dizi gözüne bir muşkat top güllesi urup ve atının kolan yerinden gülle urup öte yanından gülle çıkup at cân teslîm etdikde fi'l-hâl gayret-keş Osmân Ağa'nın vücûdun gayri ata bindirüp cümle guzâtın şühedâların na'şelerin ve mecrûhların alup orduya bî-feth pür-melâl vâsıl olduk.

Andan kalkup "Ah yine bir velî-ni'metimiz dahi mecrûh oldu" deyerek Osmân Ağa efendimiz içün bükâ ederek kendi kendime sad-lek gûne levm ederek yine azm-i râh edüp ardımızda ve önümüzde bereklik içre giderek bir orman içre girüp ibtidâ haymeyi ve döşemeleri ***[24b]*** ve sûzeni iki çift Hindkârî mak'adları ve üç aded kilimleri ve bir boş debbeyi cümle bir yere yığup âteşe verüp gitdim.

Hamd-i Hudâ bârımız bir gürbe bârı kaldı ve iki vukıyye beksumat ancak kalmış idi. Anları da hüddâmların heybelerine koduk, ammâ atlara şa'îrden bir dâne-i hardaldan zerre nişân yok, ancak ot ve otluk ve âb-ı hayât su çok. Ne çâre tevekkül-i Hak'dan gayre ilâc yok.

Bu hâl üzre ac u zâc ve bir nân-pâreye muhtâc atlar ile yola muhtâc olduk. Hakîrin değil cemî'i asâkir-i İslâmın atları ve hüddâmları kırk elli günden ber[ü] ne şa'îr ve ne ıssı ta'âm yüzün görmemiş atlar ve âdemler var, niçe bin güzîde esb-i sabâ-reftâr küheylân atlar, şâh u gedâ atları gibi reftâr ederek ve cemî'i şehbâz yiğit hüddâmlar açlıkdan lâl-i zebûn gibi güftâr ederek kara çamurun batağ u çatağında müstağrak olup gide[re]k çamurlarda düşen âdemler ol yerlerde kalarak ol gün derd-i serencâm çekerek 9 sâ'atde,

Menzil-i nehr-i Vije

Bu nehr-i sağîr küffârın Pirespirim kal'ası dağlarından tulû' edüp bu mahalden ubûr edüp cânib-i kıbleye cereyân ederek kal'a-i Tabyasa kurbunda buhayre-i Balatin'e munsab olur.

Ammâ hakîr bu mahalde atlarıma Sadrıa'zamın harbendebaşısından birer altuna at yemi alup on bir altun verdim. Hamd-i Hudâ altun var, ammâ yenmez, ikişer altun dese verirdim, ammâ hüddâm-ı hîlekârı gör kim efendilerinin mâllarına nice hıyânet edüp katır hayvânâtlarından kesüp nice satarlar. Çünki harbendebaşı hakîrden on bir altunu alup bir ormanda hakîri katırların yanlarına götürüp birkaç katırların cümle semerlerin endirüp meğer mukaddemâ semerlerin sazları içre arpa doldurup her semerden birer at yemi arpa çıkarup,

"Bu sırrı kimseye deme, her gece gelirsen bir altuna sana bir yem bulurum ve gayriye ikişer altuna veririm, ammâ sen eski dostumuzsun" deyü ricâlar edüp katır semerleri içinden arpa çıkarup verdi. İlâhî hîlekâr hüddâmlar iflâh ve ber-hordâr olmayalar, zîrâ kırk elli yıldan berü hidmetkâr kahrı hakîri zâl-ı zebûn etdi.

Ve bu nehr-i Vij[e] kenârında atlara nafaka bulduk, ammâ hüddâmların zerre kadar azıkları yok. Hemân atlara yem asmadan mukaddem bir eşheb terkce atımı basup boğazlayup kurbân edüp nısfını refîklerimiz Tatarlara verüp nısfını hakîr-i pür-taksîr

hüddâmlarımla tenâvül edüp ol gece leyle-i ıyd-ı adhâ etdik.

Ve bu nehri asâkir-i İslâm ubûr ederken bu nehre bir balyemez top düşüp Yeniçeri Ağası Muharrem Paşa ve Sadrıa'zam kethudâsı İbrâhîm Ağa bir kîse kırmızı kızılğa altunu gâzîlere bezl edüp hâh nâ-hâh ibrâm-ı mâlâ-yutâk ile mezkûr topu batak içinden çıkarup karşu tarafa geçirüp bu nehr üzre fi'l-hâl yedi yerde dıraht-ı tavîller üzre cisr-i kavîler binâ edüp cümle guzât-ı müslimîn ubûr ederlerken İbrâhîm Kethudâ'ya hayr du'âlar etdiler.

Ve bu menzilde "Ustolni-Belgrad'a beş merhale yer kaldı" deyü Ustolni-Belgrad'a mutasarrıf Hacı Paşa'yı Ustolni'ye gönderüp,

"Başın gerek ise asâkir-i İslâma zahîre tedârik eyle" deyü mü'ekked fermânlar olup birkaç serhadliler ile dağdan dağa revâne oldular.

Ve bu mahalde cânib-i erba'aya ince karavullar ta'yîn olunup anda bir gün tekâ'üd olunup ertesi gün ba'de'l-mağrib asker-i İslâmın sonu dündâr paşa ile gelüp ordu-yı İslâma vâsıl oldular.

Andan yine asker-i zede-hor ile esb-i rehvârımıza süvâr olup ceyrân pâ-leng ber-seng sendireyerek atlarımız giderek hamd-i Hudâ hevâ germ ü nerm olup şems-i tâbânın şiddet-i harâretinden guzâtın cür'et tamarları harekete gelüp yüzleri güldü. Gûyâ asker-i İslâm içre yevm-i nevrûz-ı Hârzemşâhî oldu. Cüyûş-ı muvahhidîn bîcân iken pür-cân oldu ve ol gün on bir sâ'at yol alınup selâmetle,

Menzil-i evsâf-ı kal'a-i Vaşvar'a varılup kurbunda meks olundu. Sene (–) târîhinde Süleymân Hân vezîrlerinden Yahyâ Paşa feth edüp yine küffâr müstevlî olup kal'ası bir püşte-i âlî üzre Şeddâdî iç kal'ası ve aşağı varoşu palanka-i azîm olduğu bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ve bu menzilde tûl-ı dırâz yol olmak ile niçe yüz mecrûh ve za'îf ve bî-dermân hüddâmân-ı ehl-i îmân hıyâbân-ı çengelistân içre kaldılar. Anlara bir hâkim merd nazar etmeyüp anlar gelmeğe cân atdılar, ammâ cümlesin küffâr gerüde hasta kalanları kırdılar.

Der-beyân-ı hikmet-i Hudâ-yı nasîb-i ihsân-ı Bârî

Bu hakîr bu menzilde hüddâmlarımla müte'ellim olup düşe kalka ileri bir ormanlık içre giderken sol cânibimizde bir kemîngâh olacak yerde bir âteş-i Nemrûd zâhir oldu.

"Âyâ bu ne âteş ola?" ***[25a]*** deyü cür'et edüp ileriye at sürüp vardım. Bir azîm âteşin iki cânibinde iki ağaçdan orman şişlerine iki dâne pişmiş akîk-i Yemenî-misâl koyun kebâbları durur. Hemân hakîr eyitdim:

"Bire oğlanlar etrâf-ı eknâfı cüst u cû edin. Bu kebâbın aslı fer'ına erelim, ayâ ne ola görelim" deyü memlûklarım her cânibe gönderdim.

Hakîr dahi at ile cânib-i erba'ayı devr eyledim. Âdem ü âdemî-zâtdan bir nâm u nişân bulmadım, ammâ bu koyun kebâbı olan cây-ı ma'hûdeden ve bu pusu yerinden iki bin mikdârı asker henüz kalkmışlar, zîrâ âteşlerinden ve at na'lının yerlerinden ne kadar asker olduğu ma'lûm idi.

"Ayâ bu ne asker yurdu ola?" deyü zîr [u] bâlâyı tecessüs ederken bir kefere çantası,

ya‘nî silâh kîsesi içinde bir kara şapka ve bir telatin derisinden kefere çizmesi bulduk. Bildim ki kefere taburu yurdudur, ammâ henüz kaçmışlar yâhûd kalkup gitmişler. Hakîr eyitdim:

“Bire oğlancıklar, Cenâb-ı Kibriyâ bu dağ içinde pişmiş koyun kebâbları ihsân eyledi. Evvel cân sonra cihân, gelin şu kebâbı ekele ye’külü bâbında sıyğaya çekelim, def‘-i cû‘ edüp Hâlık-ı Râzık Allâh’a hamd edelim” dedikde memlûkumun biri eydir:

“Ağa korkarım, bu kebâblar domuz etidir” deyince hakîr eyitdim:

“Hey hınzîr oğlu hınzîr, hınzîr eti olsun şişde olsun, dedikleri işte bu kebâb hakkına denmişdir. Siz kâfir evlâdı belinden gelesiz, domuz etiyle perveriş bulasız da sakınasız, yâ ben sakınmam mı? İşte koyunların başları ve paçaları ve derileri” deyü gulâmlarıma gösterüp Ma‘ânoğlu hapsinden çıkar gibi aç çıkmış ve niçe eyyâm aç kalmış hüddâmlarımla koyun kebâbının birisin Ma‘dî-kereb-vâr gulâmlarımızla yedik ve fi’l-hâl pîr [ü] pâk etdik ve bir koyun kebâbın meşin sağrıya sarup hıfz eyledik.

Ba‘de’t-ta‘âm gulâmlar iki karabina kâfir tüfengleri ve üç dâne çarhlı kol tüfengleri ve bir kılıç ve bir külüng buldular. Andan seyishâneleri yükledüp gitmek sadedinde iken iki gulâmlarım bir çalı dibinde iki cak yükü yulaf bulup getirdiler, ammâ her birin birer âdem kaldıramaz. İlâhî bin bin sana hamd ü senâ, bizlere şu dağ-ı bî-amânda pişmiş koyun kebâbı verdin. Atlarımıza yulaf verdin. Hakkâ ki Rabbü‘l-âlemîn ve Râzık-ı bî-ta‘b Hudâ-yı Kerîm’sin kim âyet-i şerîfinde, [18] dedin, deyü bu âyet-i şerîfe hâtıra hutûr edüp Cenâb-ı Kibriyâ‘ya i‘tikâd-i ezelîm dahi ziyâde oldu.

Ammâ bu yulaf cakların atlarımıza tahmîl etsek atlar götürmeğe iktidârları yok. Hemân yedi aded atlarımıza yedi kadar sallama yemleri asup atlar yemleri yeyince âteş kenârında emîrâne zevk u safâ edüp atlar ıyd-ı ekber etdiler ve atlar yemleri kesince hakîr piyâdece şâhrâh üzre varup

“Asâkir-i İslâmın âyende vü revendesinin ibtidâ-yı intihâsına varınca vâkıf-ı esrâr olalım” deyüp şâhrâh üzre varup cüz’î temâşâ ederken hemân bu hakîrin Seyfî nâm bir gulâmım har har soluyarak elinde bir dalyarak ile gelüp:

“Bire ağa muştuluk şikâr var, kalkın gidelim. İki kâfir bir ağaçlık içinde hor hor uyuyup yatırlar ve dörd dâne yarar atları boşanmış gezerlerken atları dutup bizim atların yanında bağlayup yemlerin asup dururlar” dedikde hemân hakîr dörd aded gulâmımla pür-silâh kâfirlerin olduğu mahall-i ma‘hûdeye varup gördüm, iki kâfir silâhların bir ağaç dallarına asup hâb-ı râhatda domuz gibi horlayup yatırlar.

Hemân bu abd-i fakîr yap yap elim kılıç kabzasında varup ibtidâ kâfirlerin çalıda asılan silâhların alup bizim gulâmlar yanında bir çalıya salb edüp andan her kâfire ikişer gulâmlarımla ale’l-gafle üstlerine düşüp sarılup ol ân küffârın biri cân havliyle yerinden pertâb edüp meğer belinde bir küçük tüfengi var imiş, belinden çıkarup âteş edem zann edüp hakîr bunun koluna nice bir balta tügdüsü urdum ise tüfeng kolundan fırlayup hemân Rüstem nâm benâm kölem hakkâ ki Rüstemâne küffâra sarılup ol mahalde kâfirin kellesine hakîr bir balta dahi urup kâfir serâsîme olıcak dest ber-kafâ kâfiri kayd [u] bend edüp ikisin de âteş kenârına getirdik.

Ammâ öbir kâfire Kâzım ve Sührâb nâm gulâmlarım aslâ kâfiri davrandırmayup bağladılar. Ammâ bu kefere ehl-i zevk imiş, elinde mezesiyle belinde bir çotra şarâbıyla hâb-ı nâza varmış imiş, ammâ sonra şimdi zor ile uyanmış.

Derhâl ***[25b]*** bu kâfirleri, Seyfî nâm gulâmım merhûm Seydî Ahmed Paşa ile Erdel diyârından kendü elimle çıkardığım fasîh u belîğ Macar gulâmı idi, bir yarar tüvânâ yiğit olup anınla bu iki kâfirleri söyledüp kâfirler eyitdi:

"Vallâhi yuram, ya'nî ağam, biz Yanık kal'asından iki bin âdem bu mahalle gelüp iki gece idi yatup bu dereden gelen geçen Türk askeri üzre çıkalım, şikârlar alalım, Yanığ'a tafra ile varalım derken çaşıtlarımız gelüp bire burada ne durursuz, deryâ gibi Türk askeri üzerinize geliyor, demişler. Askerimizin cânları başlarına sıçrayup yoldaşlarımız kaçmışlar. Biz dahi şu âteş başında iki koyun kebâbımız var idi. Ana muntazır olup birkaç kadeh şarâb ziyâdece içüp uyuya kalmışız. İşte başımıza böyle hâl geldi" dedikde hemân bu kâfirleri soyup bellerine bakdım.

Birer güderi meşin kemerleri var, birinde yetmiş Sivilye talar guruşları var ve kırk aded Ungurus altunu var, birinde on Sivilye guruş ve yüz beş Ungurus altunu var idi. Bu altunları alup ummân-ı kerâmeye torbiçe edüp beşer altunun gulâmlarıma verüp küffârların dörd re's atlarına nazar etdim.

Dördü dahi yaranmış ve işlemiş katana kâfiri atları ve cümle atların âlât-ı silâhları ve eğer kaşında ikişer ve terkilerinde kezâlik ikişer kol tüfengleri telatin altun yaldızlı kuburları ile musanna' tüfengleri ve terkilerinde birer kızıl abâdan yağmurlukları ve birer heybelerinde donları ve gömlekleri ve at na'lları ve mıhları ve beyâz beksumat ve peynirleri ve onar yem kadar cakları terkilerinde var idi. Lâkin rahtları cümle kayış idi, ammâ kılıçları eski Alman idi ve gümüşlü külüngleri, boy tüfengleri gâyet musanna' idi.

Hikmet-i Bârî nasîb ender nasîb-i yârî gulâmların bir kaçı dağlar içre gezüp şikâr-ı kelepürler ararken iki cak arpa ve iki cak beyâz beksumat ve bir cerre şarâb-ı bî-hicâb ve çanta çanta kebâblar ve iki gümüşlü musanna' kılıçlar ve bir sîm kadeh ve bir altun arak kadehi ve meclis başında altı dâne gümüşlü bıçaklar ve altı dâne gümüş sahanlar ve bir gümüş kulplu tâs ve bir beyâz ihrâm içinde gûnâ-gûn donlar ve gömlekler ve esbâblar bulup hüddâmlarım getirdikde hemân hakîr şâd-ı merk olayazdım ve beyâz ihrâmı âteş başına döşeyüp Sedd-i İskender-vâr lenger bırağup bu esbâbların ahvâlinden haber sordurdukda,

"Vallâhi bu esbâblar bizim Yanık kapudanının esbâblarıdır. Gece karanlıkda haber gelüp kalkdıklarında şaşkınlıklarından cümle şeylerin ve bizi dahi bile unudup gitdiler. Biz dahi ve bu mâllar dahi size nasîb olduk. Dahi kimlere nasîb olacakdır" dediler.

Hemân ol dem âteş kenârında iki rek'at namâz kılup eyitdim:

“İlâhî bu abd-i âsî vü âciz ne hakîr ednâdan ednâdır ki bu kadar ihsân [u] in‘âm etdin ve bu iki dağ arasında iki dağ pâresi kadar kâfirleri kabza-i tasarrufuma verdin. İnâyet ü ihsân u in‘âm senindir ve havl [ü] kuvvet ü kudret ve nusret senindir” deyü secde-i şükr edüp “*Hâzâ min fazlı Rabbî*” lafzı verd-i zebânım oldu.

Gör imdi Cenâb-ı Bârî‘nin in‘âmın kim üç gün mukaddem def‘-i cû‘ içün bir eşheb atımı boğazlayup tenâvül edüp salt sebükbâr kalalım deyü bu kadar eşyâ-yı esbâb [ü] eskâl ve havâyic ü çadırı cümle âteşe urmuş idik. Bu kerre Cenâb-ı Allâh aşr emsâli kadar Allâhu Kerîm kerem edüp niçe gûne ıvazların etdi.

Ey bürâder-i cân-berâberim bu kadar tatvîl-i kelâmdan me’âl-i muhassal-ı kelâm oldur kim hemân bir kul kulluğunda bir hoş sâbit kadem durup cemî‘-i umûrun dergâh-ı İzzet’e tefvîz edüp sıdk ile Allâhu Azîmü’ş-şân’a tevekkül oldu mu anın rızkın Râzık Allâh sezmediği yerden verir ki âye[t], sûre-i (–) [19] dir deyüp bu şikârları alup âlem ağyârdan bî-haber âteş kenârında safâ edüp asâkir-i İslâm ise öte tarafımızda renc-i anâ çekerek ubûr etmede, ammâ bu âteş kenârında gulâmlarımla müşâvere edüp,

“Ne dersiz oğlanlar biz bu esîr kâfirler ile asker içre şâhrâha varsak ihtimâldir Sadrıa‘zam bu esîrleri duyup kalîl bahâ ile elimizden alalar, yâhûd dildir deyü söyledüp boyunların vuralar. Bu ganîmetler ile anlar elden gideler ve aç asker içine bu kadar terkimizdeki caklar ile zahîreyi asker görüp yağmâ etmeleri mukarrerdir, biz dahi durmayup mâlımız vermemek içün ceng etmemiz mukarrerdir. Ammâ umûma muhâlefet kuvvet-i hatâdandır, ***[26a]*** bu kerre umûm içre ölmek iktizâ eder. Elbette bizim bu zahîremize asker sarılıcılardır, zîrâ kâmil yigirmi altı gündür kim Sadrıa‘zamın bile atları cümle meşe ağacı filisleri ve çamurlu otlukları yerler. Kâfir korkusundan asker ordudan bir fersah ve nîm merhale taşra gidemeyüp askerin girîbânları niçe kerre kâfir alduğu ecilden herkes atların gözleri önünde (–) çamura bağlayup atları ve kendüleri açdır. Bizde bu kadar zahîreleri görünce askerin elbette yağmâ etmeleri mukarrerdir. Gelin oğlanlar sizinle sağ tarafımızda asker ve sol tarafımızda dağlar kenârın kollayarak gidelim” deyü niçe bin gûne müşâvereler etdikde Sührâb gulâm eydir:

“Yâ sultânım belki bizim gibi yoldan taşra ormanlara çıkan çeteci askerlere râst geleyüz yâhûd bu esîr kâfirlerimiz gibi katana kâfirlerine râst geleyüz. Yoldır izdir ve askerlikdir, bize ve size sarkındı edeler. Elbette döğüşmek iktizâ eder, zîrâ şimdi bu dağlar aslâ hâlî değildir, mâl-â-mâl kâfirlerdir ve yol iz bilmeziz. Her kankı askerimiz bize râst gelirse elbette bu kâfirleri ve bu mâlları ellerimizden alırlar” deyü kölelerim yahşi meşveret etdiler. Seyfî gulâm eydir:

“Hele bir kerre dahi şu kâfirleri söyledeyim” deyüp,

“Siz nerelisiz?” dedikde anlardan hakîrin bağladuğu kefere eydir:

“Ben bir garîb ü fakîrim. Yanık kal‘asında yanmışım. Bu askerle bile gelmişim” dedikde,

“Yâ fakîrde böyle küheylân atlar ve böyle altun yaldızlı altunlu tüfengler ve gümüşlü kılıç ve gümüşlü külüngler nişler, tîz doğru düşürün, yohsa sizi şimdi şurada baş ederiz” deyü kâfirlere birkaç Hacı Bektaş Velî baltaları urunca,

“Îsâ ve Meryem Ana hakkıyçün ben Senmartin kal‘asının yüzbaşısıyım. Bu benim efendim kapudanımın oğludur. Eğer bizi öldürmezseniz size çok bahâ verelim. Bizi Ustolni-Belgrad’a çıkarın, anda bize esîr olmuş âdemler çokdur. Anlar bizi a‘lâ bilirler. Sizlerden bizi anlar gümüşlerle kurtarırlar. Bizim serhaddimizin hâli budur, eyle olur” dediklerinde gulâmlarım eydir:

“Yâ siz Ustolni-Belgrad yolların bilir misiniz ve kaç günlük yoldur”” deyü su’âl etdirdiğimde kefereler eyitdi:

“Elli yedi sâ‘at yer kaldı, biz bu pusuda dutulduğumuz yerden kalkup bir gece sizin Çavka kal‘ası altında pusu edüp ertesi seğirdüp [i]kindi zamânı Ustolni-Belgrad altında varoşundan yâ bağdalalardan şikâr alup yine döneriz” deyü cevâb etdiklerinde bildim ki Âl-i Osmân askeri ayağıyla kâmil dörd konak yer var, ammâ mel‘ûnlar ihtimâldir kendüleri halâs olmak içün bizi kâfir askeri üzre götüreler, deyü niçe gûne mülâhazalar edüp hemân yine Âl-i Osmân ordusun kollayarak gitmek ma‘kûldür, deyü karâr verüp durdum, ammâ *“Evvelü‘r-refîk sümme’t-tarîk”* [20] kelâmı üzre bize dahi refîk lâzımdır deyüp gulâmlarıma eyitdim:

“Siz oğlanlar gâfil olman, ben piyâdece yine ulu yol üstüne varup bolay kim birkaç âşinâ bulaydık” deyü silâhımla şâhrâha çıkup gördüm ki asâkir-i İslâm cemapur askeri gibi dökülüp kimi zâr u giryân ve kimi vâlih ü nâlân olup ac u zâc ve zelîl ü zebûn piyâde ve yalınayak Allâh Allâh deyüp dökülerek ubûr ederler. Koynumdaki sâ‘atime nazar etdim, henüz vakt-i zuhur olup bir garîb yiğitden su’âl edüp:

“Âyâ şehbâzım askerin gerüsü dahi var mı?” dedikde ol yiğit eydir:

“İbtidâsı henüz biziz, toplar ve dündârlar ancak ahşama karîb buraya gelirler, ammâ ileride konak uzak mı ve yakın mı bilmem” dedikde,

“Haberin sihhatin Lokmân’dan aldım” deyü askeri nâzereye alup dururken hikmet-i Hudâ bizim silihdâr sipâhîsinin başhalîfesi Gedüslü Mehemmed Efendi’nin sarrâcı Mustafa ve Demiroğlu ve Kara Alî nâm on iki aded refîk-i kadîmleri görüp cânım yerine geldi.

“Bire gelin yoldaşlar, şu gerüde dere içre gulâmlarımla âteşler yakdım, sehel teneffüs edüp râhat olup andan gidelim” dedikde anların da cân-ı azîzlerine minnet, hemân yoldan sapup derhâl âteş başına gelüp oturdular.

Hamd-i Hudâ nezâketle refîkler peydâ etdim deyüp bunların cümle atlarına birer sallama yemler asup ve sofra-i Halîl’i kebâb ve beksumatlar ile meydân-ı mahabbete getirdiğimde bunlar âlem-i hayretde kalup tâze cân buldular ve cihân cihân atları da kendüleri de âteş başında safâlar etdiler ve def‘-i cû‘ edüp ibâdet etdiler.

Ba‘dehu salâtu’l-asr cümlemiz refîkler ile bî-bâk ü bî-pervâ atlanup cakları katanaların atlarının dördüne tahmîl ***[26b]*** [edüp] katanaları gulâmlarımızın zebûn atlarımıza bindirüp ve kâfirlerin bindiği atların karınları altından ayaklarına bukağılar urup karacalarından pek kayd [u] bend edüp her birinin licâmların birer gulâmların ellerine verüp sağ tarafımızda büyük askerin hây hûy sadâların istimâ‘ ederek ormanlar içre giderek hamd-i Hudâ ahşama karîb ordu-yı askere dâhil olup Gedüslü Halîfe’nin haymesinde refîklerimizle bir

yerde meks edüp bize ol kadar i‘zâz u ikrâmlar edüp nehr-i Çavka kenârında hakîre başka bir çadır kurup hüddâmlarımızla zevk edüp hamd-i Hudâ çadırımızı yakmış iken yine başka çadır sâhibi olduk. Ammâ nehr-i Çavga (–) dağlarından gelüp kıble cânibine Balatin gölüne akup mahlût olur âb-ı hayât küçük sudur.

Anda Gedüslü Efendi’ye on yem ve Hacızâde Efendi’ye beş yem ve Sadrıa‘zam Kethudâsı İbrâhîm Ağa’ya on yem ve kâtibi Selîm Efendi’ye bir yem ve Cebecibaşı Alî Ağa’ya ve Samsoncubaşı Abdî Ağa’ya ve gayri dostlara kifâyet mikdârı birer yem verüp bu tertîb üzre iki cak yükü şa‘îrleri cemî‘i velî-ni‘amlarıma bezl edüp anlar da,

“Evliyâm bize Hızır yetişdi” deyü safâlarından memlûklarımıza onar ve yigirmişer altunlar ihsân u in‘âmlar ederler ve mezkûr koyun kebâbının birini pâre pâre edüp yigirmi kıt‘asın yigirmi aded velî-ni‘am efendilerime dahi gönderdim. Anlar dahi cümle sürûrlarından hüddâmlarımıza firâvân ihsân [u] in‘âm edüp niçeleri,

“İşte gidi Evliyâ hakkâ ki böyle kaht [u] galâ yerde niçe kibâra at yemleri ve koyun kebâbları ve beyâz ve hâs beksumatları bezl etdi. Hakkâ ki Evliyâlığı isbât etdi” deyü niçe yârân-ı bâ-safâlar şakalar ederlermiş.

Ol gece kefere katanalarının iki re’s atlarını Gedüslü Efendi’ye yüzer guruşa fürûht edüp ikisin fürûht etmedim ve gayri cakları ve zahîreleri hıfz edüp ol gece atlara yine ağır yemler asdım. Ale’s-sabâh yine atlara süvâr olup her biri birer gûne cünbüş ü germiyyetcik hâsıl etmişler.

Ol gün hamd-i Cenâb-ı Allâh hevâ latîf olup yine dağlar içre cânib-i şarka 6 sâ‘at gidüp kal‘a-i Polata ile Bakvan dağları dâmeninden geçüp kal‘a-i Lak nâm kal‘a dahi nümâyân olup mukaddemâ bu Lak kal‘ası bâlâda vasf olunup andan,

Evsâf-ı kal‘a-i metîn-i kadîm ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı Pespirim

Niçeler Pirespirim derler, niçe Pespirim derler, ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmağile efvâh-ı nâsda ve lisân-ı Nemse ve Macar’da Pespirim nâmıyla ma‘rûf bir kal‘a-i metîndir. Sene 958 târîhinde Süleymân Hânî‘de be-dest-i Hâdım Alî Paşa feth olup askeriyle ve kal‘anın metânetiyle Budin eyâletinde sancak beği tahtı idi.

Ba‘dehu yine Süleymân Hân Seğitvar seferine sene 973 târîhinde gelirken Ferdinand Kral Tata ve Papa ve bu Pespirim kal‘asın küffâr aldığiyçün Süleymân Hân Peçoy altında Budin Vezîri Arslan Paşa’yı serâperde önünde Pirespirim kal‘ası içün katl etdi.

Ba‘dehu sene 1002 târîhinde mâh-ı Muharremü‘l-harâmda Fâtih-i Yanık Sinân Paşa bu kal‘ayı dest-i bâzû ile Nemse çâsârı elinden Yevm-i Âşûrâ‘da feth etmişdir.

Ba‘dehu bu kal‘anın feth meserreti sebebiyle Sultân Murâd Hân-ı Sâlis mührü Sinân Paşa’ya ihsân edüp kal‘a-i Yanık üzre serdâr-ı mu‘azzam etmişdir.

Ba‘dehu sene 1006 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında küffâr hîle ile kal‘a-i Yanık’a ağaç top atup zafer bulup içine leşkerin koduğu sene kal‘a-i Papa’yı ve kal‘a-i Tata’yı ve bu kal‘a-i Pespirim’i alup ilâ hâze’l-ân dest-i küffârda kalup amâr olmuşdur. Hâlâ bu mahalde asâkir-i İslâm bir sâ‘at ba‘îd Bakvan nâm bir derenin kenârında meks edüp cânib-i erba‘aya karavullar fermân olundu, zîrâ bu kal‘anın katanası gâyet şecî‘ ü bahâdır cerî mel‘ûnları olur. Hattâ altı bin cürd atlısı vardır, derler. Kal‘ası bir

ormanlı dağlar içre

……(2 satır boş)……..

Bu kal‘aya asker-i İslâm ulaşup azîm toplar etdi. Ve Ustolni-Belgrad’ın topları bu Pespirim’de ve Pespirim topları Ustolni-Belgrad’ında istimâ‘ olunur, zîrâ mâbeyne-hümâları cümle altı mîl karîbdir ve Polata kal‘amızla ve Çavka kal‘amızla bu kâfirin Pespirim kal‘aları birbirlerine yakın vâki‘ olup sac ayağı gibi düşmüşdür. Ve bu menzilde mukaddemâ fermân-ı vezîr ile Vaşvar kal‘ası altından Ustolni-Belgrad’a zahîre getirmeğe giden Hacı Paşa gelüp iki yüz araba yükü zahîre ve beş yüz sığır ve gayri zahâ’irle asker-i İslâma Hızır gibi yetişüp ordu-yı İslâm ganîmet olup andan kalkup giderken,

“Pespirim kal‘asının varoşu asker-i ***[27a]*** İslâm ihrâk etdi” deyü haber gelüp akabince esîr ü mâl-ı ganâ’imleri huzûr-ı vezîre gelüp in‘âm [u] ihsânlar verildi.

Andan yedi sâ‘atde yine cânib-i şarka giderken ba‘zı yârânlar ile hem-‘ınân olup gûyâ Baba Amr’ın ummân-ı kerâmesinden çıkarır gibi heybeden hâs u beyâz gül-i pembe-misâl Macar ekmekleri çıkarup hem-‘ınân olduğumuz yârânlara verdikde ta‘accüb edüp,

“Ayâ bu kahtda bu nân-pâreleri Evliyâ kanda bulur kim” deyü yüzüme aları aları bakarlardı. Ve bu Hacı Paşa ile gelen zahîre arabaları boş kalup kalan cebehâneleri ve ba‘zı şâhî topları bu arabalara tahmîl edüp cebehâne ve ba‘zı bâr-ı sakîller sehel hiffet bulup bu menzilde sür‘at ile ziyâdece yüründü, zîrâ Leve kal‘ası altında {mukaddemâ} münhedim olan Sarı Abaza Hüseyin Paşa’dan feryâdnâmeler gelüp,

“Elbette efendim Uğvar imdâdına yetişesin” haberleri geldikde bu menzilde sür‘at ile yürünüp andan,

Menzil-i kal‘a-i Çavka-i sedd-i İslâm

Hâlâ bizim Ustolni-Belgrad sancağı hudûdunda subaşılık olup kal‘ası evc-i âsumâna ser çekmiş Tata ve Paşa ve Pespirim ve Senmartin nâmân kal‘aların intihâ-i serhaddinde olduğu bâlâda bu kal‘anın evsâfı tahrîr olunmuşdur. Hudâ hıfz-ı amânda ide, metîn kal‘a-i dâr-ı emândır.

Bu kal‘amız kurbunda asker-i İslâm meks etdikde Sadrıa‘zama şâdımânlıklar içün vâfir toplar atdı. Dizdârı ve neferâtları Sadrıa‘zama gelüp hil‘atler ve ihsânlar oldu. Andan kalkup yine semt-i şarka 7 sâ‘at gidüp sarp dağlar içre ubûr edüp,

Menzil-i kal‘a-i Polata

Bu dahi Ustolni-Belgrad’ımız hükmünde bizim kal‘amız olup âhıru’l-hudûd olduğu bâlâda mufassal terkîm olunmuşdur. Neferâtları ve diz[d]ârı ve gayri a‘yânları cümle Sadrıa‘zama gelüp top şâdımânları edüp hil‘atler ve ihsân u in‘âmlar alup bir alay gâziyân-ı mücâhidân-ı fî sebîlillâh kimesneler mesrûr u şâdân kal‘alarına revâne oldular.

Andan kalkup yine asker-i İslâm ile cânib-i şarka 7 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Began

Ustolni-Belgrad’ından cereyân eden Şarviz gölünün geçit başında şekl-i murabba‘ olup bir küçük palanka olduğu bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Lâkin şimdi Sadrıa‘zam gelüp bu kal‘a zeylinde meks etdikde kânûn üzre top şâdımânları edüp kal‘a

ağaları ve neferâtları Sadrıa‘zamdan ihsân u hil‘atler alup gitdiler.

Mukaddemâ Çobaniçse kal‘ası altında top ile zahm-hurde olan Beksumat Emîni Osmân Ağa bu menzilde merhûm olup na‘şını Sadrıa‘zam Ustolni-Belgrad’ına gönderüp anda defn etdiler.

Ve bu menzilde Sadrıa‘zamın bürâderi Alî Beğ müşevvişü‘l-hâl olduğundan kesb-i hevâ içün Alî Beğ‘i Budin’e gönderüp anda âhiret kesb-i hevâsın edüp Paşa sarâyı câmi‘i hareminde Ahmed Beğ Türbesi’de defn olundu.

Ve bu kal‘a-i Began’dan Ustolni-Belgrad nümâyân olmağile erbâb-ı dîvândan mâ‘adâ kim var ise Belgrad’a gidüp serâperde-i vezîr-i dilîr etrâfında herkes kânûn üzre merkeslerinde meks edüp hakîr yine hânedân-ı bî-minnetimiz olan Hacı Paşa’nın sarâyında yine Hünkâr hasekisi Bostâncı Hasan Ağa ile meks etdik. Ammâ Belgrad fezâsında yedi sekiz bin hayme ve hargâh u bâr [u] büngâh ile meks etmiş yetmiş seksen bin asker var. Meğer bunlar Raba nehri seferine yetişemeyenlerden (–) vâlîsi Kanbur Mustafa Paşa ve Defterdâr-ı sâbık Siyâvuş Paşa hazînedârı Arnavud Hüseyin Paşa (–) (–) Paşa ve yigirmi yedi aded mîr-i livâlar ve yetmiş aded alaybeğiler askerleriyle vâdî-i Belgrad’da meks etmişler.

Ertesi gün sene 1014 mâh-ı (–) gününde Sadrıa‘zam bir alay-ı azîm ile **Ustolni-Belgrad**‘a dâhil olurken azamet-i Hudâ kal‘a-i Belgrad eyle top şâdımânları etdi kim evc-i âsumân u zemîn ü zamân dir dir ditreyüp dûd-ı bârût ber-âsumân olunca kal‘a-i Belgrad’ın burc-ı bârûları ve haşeb tabyaları gûnâ-gûn filandıra ve alemlerle tezyîn olup cümle merdüm-hisârları bir yaylım tüfeng şâdımânları ile üç nevbet gülbâng-ı Muhammedî çeküp Sadrıa‘zamdan cemî‘i ağavâtları ve cümle a‘yân-ı kibârlarıyla ihsânlar alup herkes menâzillerine revâne oldular. Ve cemî‘i asâkir-i Âl-i Osmân “Belgrad-ı behişt-âbâd” deyüp cennete girir gibi girdiler ve elleri askerin ni‘met-i firâvâna erdiler.

Ve bunda mukaddemâ gelen Kanbur Mustafa Paşa ve Hüseyin Paşa ve gayri mîr-i mîrânlar ve gayri ümerâlar ve sâ’ir alaybeğiler cümle Sadrıa‘zama vardıklarında Sadrıa‘zam eydir:

“Baka bire âdemler, sa‘âdetlü pâdişâh geçen seneden berü size kapucubaşılar gönderüp ‘Serdâr-ı mu‘azzamımla me’mûrsuz’ deyü haber gideli bir yıldır. Yâ şimdi yetmiş seksen bin asker ile niçün Raba seferine ***[27b]*** gelmeyüp böyle ayak süründürüp gezersiz? Biz Raba’da böyle münhezim olmazdık. Tîz cellâd kaldırın şu mel‘ûn hâinleri” deyince cemî‘i ocak halkı ve cümle bölük ağaları ve cemî‘i dîvân hâceleri Sadrıa‘zamın ayağına düşüp,

“Sultânım bu sefer üzre bunları kırmadan ise elbette şimdi yâ Leve veya Litre kal‘aları istihlâsına sa‘âdetle azîmet buyurursuz. Bunları ol kal‘alarda birer top yoluna koyun. Anda ceng ede ede şehîd olsunlar. Yâhûd kal‘aları feth edüp defter-i cerâ’imlerine afv kalemi keşîde olsunlar” deyü hâs u âm ve pîr [u] cüvân ricâları hayyiz-i kabûlde olıcak bu mezkûr vüzerâlar cümle Sadrıa‘zamın hâk-i pâyine yüzler sürüp cânları yerlerine gelüp Sadrıa‘zam eydir:

“Tîz şu mahalden kalkup Uyvar altına Hüseyin Paşa’ya cümle imdâda gidin” deyü fermân edince cümle ol ân nefîr-i rıhletler çalup üç vezîr ve yedi mîr-i mîrân seksen yedi bin asker ile kalkup Uyvar’a ale’t-ta‘cîl gitmede.

Ba‘dehu Sadrıa‘zam bu Belgrad’da on gün tekâ‘üd fermân edüp cümle mecrûhları ve cemî‘i hastaları mahalle be-mahalle e’imme ve hutebâlara defter ile tevzî‘ etdiler.

Ve bunda Nemse çâsârı tarafından sulh içün elçiler gelüp redd etdiler, ammâ ahvâle vâkıf olmayan kimesneler bu şehre gelince hemân cemî‘i hastaları ta‘âma tutuşdurdukları gibi bu kadar zamândan berü açlık çekmiş âdemler ta‘âm yemeden ishâl ve zahîr marazına mübtelâ olup niçe yüz âdemler merhûm oldular.

Ve niçe bin asker Ustolni’ye geldiklerinde gûyâ kâlıb-ı bî-rûh âdemler âb [u] hevâsı latîf şehre girince çoğu mevtâya cân gelir gibi oldular, hayât-ı tâze ve sürûr-i dilnüvâze döndüler, zîrâ Ustolni’nin halkı gâyet garîb-dost âdemler olmağile cemî‘i Âl-i Osmân askerinin bay u gedâsına ve pîr [u] cüvânlarına ve hasta vü mecrûhlarına mâlları ve cânları ve başlarıyla hidmet edüp var makdûrların sarf etdiler. Hudâ cümlesinden râzî ola.

Ve Sadrıa‘zam bu kal‘ayı dâ’iren-mâdâr temâşâ edüp asker-i İslâma buhayresin tathîr etdirüp kal‘anın ba‘zı yerlerin ta‘mîr ü termîm etdirüp her kılâ‘larda birer âsâr etmeleri gibi bunda dahi on günde bir tabya-i azîm binâ edüp kal‘a-i hasîn-i üstüvâr oldu. Ve cemî‘i cebehâne ve mühimmâtları yoklayup her şey yerli yerinde edüp cümle neferâtlara on kîse zahîre bahâsı ihsân etdiler.

Ammâ hakîr bu mahalde Hacı Mustafa Paşa efendimiz sarâyında meks etmek ile bizim iki nefer esîrlerimiz Mustafa Paşa söyledüp bildiler kim Semartin kapudanı oğludur ve biri kal‘a yüzbaşısıdır. Her birine beşer yüz guruş verdiler. Hakîr rızâ vermeyüp eyitdim:

“Biz Uyvar altında kal‘a muhâsarasında iken Gürcî Mehemmed Paşa kethudâsıyla Komaran kal‘ası altında küffâr ile ceng edüp anda münhezim olduğumuz gün bir gulâmım esîr oldu. Hâlâ ol kölem Komaran’da Ziçişvan nâm bir kapudan-ı benâmda esîr olup niçe kerre gulâmımın Üstürgonlularla kâğızları geldi. Benim oğlanıma bedel yüzbaşı veririm, gulâmım Ziçişvan’dan halâs etsin ve bu kapdanzâde içün beş bin gümüş riyâl isterim. Olursa hoş, olmazsa bunları İslâmbol’a götürüp küreğe korum” dedim. Kâfirler eyitdi:

“Biz Komaranlıya karışmazız. Eğer bizim kal‘ada olaydı, şimdi köleni getirdirdik, ammâ Komaran serhaddinde alâkamız yokdur” deyü şâfî haber verdiklerinde hâh nâ-hâh mâbeyne serhad gâzîleri muslihîn girüp hamd-i Hudâ yüzbaşı kâfiri bin aded talar guruşa ve Semartin kapudanının oğlunu beş bin guruşa kesişdiğimizde karşudan bir yârân kâ’il olma işâreti etdi, ammâ ben de bildim on bin guruş eder kâfir idi. Lâkin mâ-beyninde Hacı Paşa olduğundan hicâb edüp beş bin guruşa rızâ verdim ve keferelerin atların ve silâhların ve sâ’ir mâl-ı ganâ’imlerin isteyüp atlar içün dahi cümle bin Sivilye guruş verdiler ve yedi nefer gulâmlarıma da beş yüz guruş verdiler. Cümle yedi bin yedi yüz guruşu alup esîrleri Hacı Mustafa Paşa’ya teslîm edüp ol dahi kâfirleri tekrâr zindâna koyup haps etdikde hakîr cümle on üç kîse guruş karındaşlığım Budin Ağası Ömer Ağa’ya cümle ocak ağaları yanında teslîm edüp Ömer Ağa Budin’e revâne oldu.

Hamd [ü] senâ ol Allâh’a kim Yenikal‘a’dan berü ve nehr-i Raba seferinden berü bu kadar berzah u âlâm-ı şedâ’idler çekmişken kerîm Allâh kerem edüp niçe yere giden mâllarıma karşılık âye[t], sûre-i (–) [21] *aşru emsâlihâ* nass-ı şerîfi üzre giden mâllarıma karşılık Allâhu Te‘âlâ yigirmi kat ihsânlar edüp ve bir gün âh vâh dedirmeyüp cümle hüddâmlarımla ve niçe atlarımla gûnâ-gûn ihsânlar edüp Ustolni-Belgrad’da yüzümüz

güldürdü.

Hakkâ ki ***[28a]*** bu Ustolni-Belgrad kal‘ası bir mübârek kal‘adır. Her bâr bu hisâr-ı üstüvâra gelsem elbette bir şey intifâ‘ ederim. Hamd-i Hudâ min indillâhdır kim eş-şükrü lillâh hemân bu mâl-ı ganâ’imin şükrânına bir kurbân ve bu kadar pirinç ve bal ve yağ alup Budin kapusundan taşra göl kenârında *merhûm ve mağfûrun leh* Gâzî Süleymân Paşa Türbesi tekyesinde kurbânları edüp pilavlar pişirüp niçe yüz aded fukarâlar ve gâzîler gelüp tenâvül edüp bade’t-ta‘âm tekye fukarâları gülbâng-ı Muhammedîler çeküp hakîre hayr du‘âlar etdiler.

Ba‘dehu bu menzilde Hünkâr hasekisi Hasan Ağa der-i devlet tarafına müteveccih olup Raba suyu inhizâmı ve kal‘a-i Leve altında Hüseyin Paşa inhizâmı cümle sa‘âdetlü pâdişâha telhîs olup ol ân nefîr-i rıhletler çalınup,

Ustolni-Belgrad’dan Leve ve Litre kal‘aları istihlâsına teveccüh olunduğu menâzilleri beyân eder

Evvelâ Haseki Ağa’ya bu kadar zamân refâkatimiz sebebiyle vedâ‘ mahallinde hakîre iki yüz altun ihsân edüp der-i devlete revâne oldu ve hakîr cümle ahâlî-i Belgrad ile ve Hacı Mustafa Paşa efendim ile vedâ‘laşup Sadrıa‘zam dahi kös-i rıhletler çalup cânib-i şimâle 2 sâ‘at gidüp,

Menzil-i buhayre-i Patka

Ya‘nî lisân-ı Latince Ördek gölü demek olur bir küçük âb-ı hayât göldür, ammâ hakkâ ki ördeği gâyet çokdur. Ve cemî‘i asâkir-i bî-pâyân bu göl etrâfında meks edüp zevk u safâ etdiler. Bu buhayre kenârında dururken hemân Üstürgon tarafından kırk elli pâre balyemez topların atılduğu istimâ‘ olunup derhâl Sadrıa‘zam nefîr-i rıhletler çaldırup bu Patka gölü kenârından kalkup 12 sâ‘atde cânib-i şimâle dağlar ve dere ve depeler ve ormanlar ve susuz yerleri geçerken kırk elli kadar âdem ol şiddet-i hârda susuz helâk olup der[d-i] belâ çekerek,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Üstürgon misl-i fülk-i meşhûn-ı ibret-nümûn

Sene 1073 târîhinde Uyvar gazâsına giderken bu kal‘a-i Üstürgon kaç kerre dest-i İslâma girdiği ve kaç kerre küffâr istîlâ etdiği bâlâda mufassaldır, ammâ şimdi mezkûr Patka gölünde toplar sadâsı istimâ‘ olunup andan acele ile bu kadar âdem susuz çatlayup gelinmesinin aslı meğer mukaddemâ Ustolni-Belgrad altında Uyvar imdâdına giden Kanbur Mustafa Paşa ve Hüseyin Paşa kerr ü ferr ü dâret [ü] azametleriyle seksen yedi bin asker ile Üstürgon altına vardıklarında ehl-i kal‘a bu askeri vezîr-i a‘zam zann edüp toplar sadâsı işidildiğinin aslı ol imiş.

Ba‘dehu hemân Sadrıa‘zam Üstürgon altında meks etdikde bin pâre zahîre gemilerin bunda bulup on gün meks tekâ‘üd olunmak fermân olup cemî‘i asâkir-i İslâma altı aylık umûm zahîresi verilüp ordu-yı İslâm içi eyle ganîmet oldu kim cümle hayvânât u insânât tâze cân buldular.

Ve Sadrıa‘zam hemân ol gün tekrâr Tuna üzre cisr-i azîm inşâ etmek fermân edüp cümle zahîre gemileri üzre cisr yapmağa mübâşeret olundu. Lâkin sene-i mâzîde Üstürgon’dan bir top menzili ba‘îd yerde cisr yapılup Uyvar gazâsına gidildi. Lâkin şimdi Üstürgon kal‘ası altından cisr kurulup karşu tarafda Ciğerdelen kal‘asına dayandı, ammâ gâyet metîn kantara-i kavî oldu.

Ammâ mukaddemâ biz asâkir-i İslâm ile nehr-i Raba cenginde iken küffâr-i Nemse Leve kal‘asın dest-i İslâmdan alup ve üç ay mukaddem alduğu Litre kal‘asına asker koyup azîm asker ile gelüp Ciğerdelen kal‘asın ihrâk edüp ve cisri harâb edüp andan on gün on gece Üstürgon kal‘asın toplayup ba‘dehu asker-i İslâmın Raba’dan avdet etdiğin küffâr istimâ‘ edüp kal‘a-i Komaranlarına firâr ederler.

Sadrıa‘zam bu gelişde kal‘a-i Üstürgon’un ve kal‘a-i Ciğerdelen’in bu gûne top ile münhedim olduğun görüp cisri ale’t-ta‘cîl itmâm edüp kal‘a-i Üstürgon Ciğerdelen’i imâret etmeğe başladuğu mahal bu hakîr ol gün refîklerimizle ba‘zı eşyâ alup Vişigrad kal‘asın temâşâ etmeğe cânib-i şarka 6 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kân-ı tâc-ı grad, ya‘nî kal‘a-i metîn-i Vişigrad

Lisân-ı Latin’de Vişe (–) (–) derler, grad kal‘a nâmıdır. Lisân-ı Nemse’de ismi (–) (–), lisân-ı Macar’da nâmı (–) (–) dır, ammâ elsine-i nâsda galat-ı meşhûr ile Vişigrad derler, ammâ bânîsi Menûçehr evlâdlarından Grand Ban binâsıdır. Hatta Grand Ban tâc-ı İskender’i diyâr-ı Acem’den bile getirüp bu kal‘a içre tâcı pinhân edüp ol tâc sebebiyle bu kal‘a amâr olup şehr-i mu‘azzam olur.

Ba‘dehu niçe mülûklardan mülûka bu kal‘a intikâl edüp âhır-ı kâr sene 951 târîhinde Sultân Süleymân asrında Budin vezîri Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa deryâ-misâl askeri başına cem‘ edüp Budun’dan ***[28b]*** balyemez toplar getirüp bu kal‘ayı döğe döğe yıkup aşağı kal‘ayı istîmân ile feth edüp cümle küffâr yukaru iç kal‘aya kapanup cenge âheng ederler.

Âhır-ı kâr Serdâr Mehemmed Paşa yukaru kal‘aya top çekmeğe mübâşeret etdikde küffâr bu hâli görüp havf [ü] haşyetinden onuncu günde bu kal‘ayı vere ile verüp miftâhları serdâra teslîm edüp kal‘adan çıkarken tâc-ı İskender’i küffâr derûn-ı hisârda ferâmûş edüp yine kal‘aya girüp tâcı almak isterler. Yeniçeriler kâfirleri yine kal‘aya komayup tekrâr cenge âheng edüp yeniçeriler cümle kâfirleri dendân-ı tîğdan geçirüp kapudanın Serdâr Mehemmed Paşa gücile yeniçeri elinden kurtarup kal‘a miftâhlarıyla kapudanı sa‘âdetlü Süleymân Hân’a müjde gönderüp kal‘a-i Vişigrad bu yüzden feth olup hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Budin eyâletinde Üstürgon sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve Üstürgon niyâbetidir. Müftî ve nakîbi ve kethudâyeri yokdur, ammâ Budin yeniçerisi serdârı ve kal‘a dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı vardır.

Ve eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Vişigrad

Nehr-i Tuna kenârında evc-i âsumâna berâber bir kırmızı yalçın kanara kaya-yı mehîb üzre şekl-i muhammes bir seng-i tırâş kal‘a-i savaşdır kim Budin ve Egre ve Kanije ve Ustolni-Belgrad sahrâları ve serhadlerinde misli meğer kal‘a-i Şikloş ve kal‘a-i Üstürgon ola, böyle bir sa‘b hisâr-ı üstüvâr-ı bâlâdır. Gûyâ Tuna Belgrad’ının iç kal‘ası gibi Tuna kenârında bir burunda vâki‘ olmuş bir Şeddâdî hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i ra‘nâdır.

Ve iç kal‘asının cânib-i şimâle nâzır bir küçük kapusu var kim ayyûka ser çekmiş kapudur kim aşağı varoş-ı hisârdan bu kapuya bir kemândârân ok yetirdirmemişlerdir. Tâ bu mertebe bir kal‘a-i bâlâdır. Gerçi bir kapudur, ammâ üç kat dolama demir kapulardır.

Ve derûn-ı hisârda yetmiş mikdârı şindire tahta örtülü evleri ve Süleymân Hân’ın bir

küçük câmi‘i ve gılâl anbârları ve cebehâneleri ve yedi aded metîn kulleleri ve dendân-ı bedenleri vardır. Gayri hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârları yokdur, ammâ üstâd-ı kadîm bu iç kal‘anın Tuna cânibinde bir kaya-yı seng-i hârâyı oyup aşağı Tuna nehrine enecek bir su yolu etmiş vâcibü‘l-iberdir, ammâ hâlâ suları sarnıçlardır kim bârân-ı rahmetden cem‘ olur. Lâkin yine her bâr sakkâ bârgîrleriyle a‘yân-ı kibâr aşağı Tuna’dan taşıyup nûş ederler.

Ve bu kal‘a Süleymân Hân ile Mihaç‘da ceng eden Lagoş Kral’ın hazînegâhı idi, zîrâ sarp kal‘a olmak ile cümle hazâ’in ve tâc-ı İskender bunda durur idi.

Ba‘dehu bu kal‘a feth olup tâc-ı İskender’i bu kal‘adan kaldırup kal‘a-i Budin’e koyup üç sene {durur. İbtidâ} tâc İskender’indir. Andan Enûşirvân’a intikâl eden tâca Âl-i Osmân mâlik olup ba‘dehu Süleymân Hân Nemse ile dost olup tâc-ı İskender’i Nemse çâsârına hibe eyleyüp Zirin ve Beganoğulları elinden niçe yüz pâre kal‘alar alup Süleymân Hân Seğitvar kal‘asın feth ederken merhûm olup hâlâ tâc Nemse çâsârları destinde kaldı. İnşâallâhu Te‘âlâ eşkâl-i tâc-ı Gorona mahallin[d]e tavsîf olunur.

Eşkâl-i varoş-ı Vişigrad

Aşağı hisârı Tuna kenârında cânib-i etrâfı sarp kal‘a-i metîndir kim her tabyaları birer gûne Sedd-i İskender’dir ve cümle (–) aded kapuları var. Ve cümle üç mahalle-i müslimîndir ve iki aded mahalle-i keferedir. Ve cümle dörd yüz elli aded bâğçeli vâsi‘ tahta örtülü evlerdir, ammâ kârgîr binâlı hânedânları azdır.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir medrese-i âlimândır. Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır. Ve cümle bir aded hân-ı müsâfirândır. Ve cümle bir aded hammâm-ı gâsılândır. Ve cümle elli kadar dükkândır. Ve bu varoşun etrâfı bâğ u bâğçe ve gül-i gülistândır ve halkı gâyet şehbâz u şecî‘ u bahâdırândır. Hatta gâzîleri gemilere binüp bu kal‘anın mukâbelesinde nehr-i İpol ve nehr-i Gara suları içre gemilerle girüp tâ Leve kal‘ası ve Novigrad kal‘ası altlarından esîr alırlar, bir alay gâziyân-ı mücâhidân yiğitleri vardır.

Temimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Vişigrad

……(1.5 satır boş)……..

Bu kal‘ayı dahi seyr-i temâşâ edüp atlara çul ve gulâmlara Macar kebeleri alup andan yine cânib-i garba 6 sâ‘atde bâğlar ve bâğçeler içre gelüp tekrâr **menzil-i kal‘a-i Üstürgon**‘a dâhil olup ol gün Üstürgon cisri tamâm olup fermân-ı vezîr ile cümle asâkir-i İslâm karşu tarafa geçüp yine cümle askere umûm zahîresi verilüp ol gece anda yatıldı.

Hikmet-i Bârî vakt-i Şâfi‘îde cemî‘i asâkir-i İslâm hâb-ı râhatda iken nehr-i Tuna üzre bir top u tüfeng sadâsı istimâ‘ olunca derûn-ı askerden bir Allâh Allâh âğâzesi olup tarafeynden cenge ***[29a]*** başladılar. Meğer küffâr-ı hîlekâr gece ile on iki pâre pür-silâh âteş-pâre firkateler ile şeb-i zulmetde gelüp asâkir-i İslâmın haymelerin Tuna kenârında toplayup niçe at ve âdem helâk [ve] mecrûh edüp yine firâr ederken su akındısı ile gelmeleri âsân, ammâ su ile baş yukaru çıkmak müşkil olup cümle küffâr küreğe girüp ribaça urarak firâr ederlerken hikmet-i Hudâ rûzgâr-ı zorkâr bu kâfir firkatelerin karşulayup bir kırat gidemediklerinde hemân Sadrıa‘zam Üstürgon kapudanı firkatelerine

asker doldurup ve gayri gemileri kezâlik leşker ile pür edüp gemileri karadan âdem deryâsı ipler ile ve atlar ile çekerek gitmede ve yine Üstürgon tarafı karasından Kanbur Mustafa Paşa ve Defterdâr Hüseyin Paşa şâhî toplar ile kâfiri kovmada.

Beri asker-i İslâm tarafından Seydî Ahmed Paşazâde Mehemmed Paşa askeriyle ve sâ'ir guzât ile küffâra yetişüp der-ceng-i evvel Seydîzâde Mehemmed Paşa bir dar boğazda küffârın önün alup küffâr Tuna'dan Mehemmed Paşa karadan ceng ede ede küffârın iki firkatesin alup küffârları suya dökülünce Üstürgon kapudanı dahi firkateleriyle kâfire yetişüp ol ân "Allâh Allâh" deyüp kâfire girişüp öte tarafdan Kanbur Paşa ve Hüseyin Paşa beri tarafdan Seydîzâde Mehemmed Paşa ve Tuna içre Üstürgon kapudanı cümle asker küffâr-ı hâksârı Tuna nehri ortasında ortaya alup ân-ı sâ'atde on iki pâre küffâr gemilerin bin altı yüz kadar küffârlarıyla feth edüp ser-nigûn haçlı peykeriyle gemileri Üstürgon altına getirüp Sadrıa'zam huzûrunda şâdımânlar olup paşalara ve Tuna kapudanlarına hil'at-i fâhireler verilüp gemileri Üstürgon altında limana bağlayup cümle küffârları Üstürgon zindânında haps-i ebed etmek fermân olundu.

Andan Sadrıa'zam Ciğerdelen kal'ası imâretine Kayseriyyeli Dilâver Paşazâde'yi me'mûr edüp andan nefîr-i rıhletler çalınup ba'dehu Ciğerdelen sahrâsından kalkılup sene-i sâbıkda kırdığımız küffâr lâşeleri içinden asâkir-i İslâm ubûr edüp azamet-i Hudâ cümle küffâr leşleri kuruyup kadîd olup ve cümle îmânsız olup derileri kemiklerine yapışup çakıl taşı gibi sahrâ-yı Ciğerdelen'de dizin dizin sürü sürü olup yatırlar, ammâ *merhûm ve mağfûrun leh* Kadızâde İbrâhîm Paşa ile kâfire sekiz hov edüp kâfirleri kırdığımız meydân-ı ma'rekemize vardık. Anda dahi küffâr leşi cüste cüste ve püşte püşte olup yatırlardı, ammâ bir yıldan berü bunları ne kurd ve ne kuş ve ne mûr-ı mâr yemeyüp hemân bunlar dahi kadîd-i mahz kalmışlar. Ammâ şehîd olan atlarımızı bir yere yığmışdık. Anlar dahi ter ü tâze durur gibi dururlardı. Andan cümle şehîd olan refîklerimiz bir yere defn etmişdik, anları da ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîfe tilâvet edüp savâbın rûh-ı pür-fütûhlarına hibe edüp 6 sâ'atde,

Menzil-i buhayre-i Babya

Sene-i sâbıkda konulup bir küçük göl olduğu bâlâda mevsûfdur. Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i sitâyiş-i kal'a-i Uyvar-ı üstüvâr'a varırken Abaza Hüseyin Paşa ve Uyvar paşası Kurd Paşa Sadrıa'zama istikbâle çıkup kal'a-i Uyvar ol kadar top şâdımânları etdi kim diller ile ta'bîr olmayup Uyvar halkı asâkir-i İslâmı göricek cümle tâze cân bulup dörd bin araba yükü zahîreyi Uyvar emînine teslîm edüp der-mahzen etdiler.

Ve yine arabalar bir kerre dahi Üstürgon'dan zahîre getirmeğe gitdiler. Ve ertesi gün yine ol kadar gılâlı kal'a-i Uyvar'a getirdiler. Meğer kaht [u] galâdan Uyvar halkının hâlleri mükedder olmuş imiş.

Hemân Sadrıa'zam-ı müdebbir cemî'i asâkir-i İslâmın develeri ve katârları ve arabaların tekrâr kal'a-i Üstürgon'a gönderüp cümle üç nevbet Üstürgon'dan zahîreler taşıyup Uyvar ganîmet oldu ve üç nevbet dahi cemî'i develer ve katırlar ve seyishâneler ile odun taşıdup Uyvar'ın enderûn [u] bîrûnunda hatab dağlar gibi yığıldı.

Der-beyân-ı sefer-i müşâvere-i kal'a-i Neve ve kal'a-i Litre

Cümle ale'l-ittifâk bu iki aded kal'aları küffârdan tekrâr almağa sefer mühimmâtı

görülüp cebehâneler ve kırk pâre balyemezler hâzır-bâş ve âmâde olup ale’s-sabâh Sadrıa‘zam Litre kal‘asına ve Hüseyin Paşaların ikisi ve Kaplan Paşa dahi Leve kal‘ası üzre âmâde olup tuğlar gitmek sadedinde iken hemân ale’s-sabâh sene 1074 mâh-ı Saferü‘l-muzafferinin yigirmi tokuzuncu gün Nemse çâsârı tarafından ordu-yı İslâm içinde gûyâ hâzır imiş, {küffârın} üçüncü def‘ada yine elçileri gelüp derûn-ı dilden ve cân u gönülden sulha rağbet edüp çâsârdan nâmeler ve tazallum hâmeler getirüp dîvân-ı sadrıa‘zamda nâme-i iltiyâmları tilâvet olunup,

“El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân, elim memleketim harâb u yebâb olup diyâr-ı Alman’a varınca âbâdân ülkem kalmadı. Her ne murâdınız var ise sulhu eylece kabûl edeyim” deyü vâfir arz-ı ubûdiyyetler etmiş ve,

“Üç seneden berü harâcımı ve hedâyâlarımı ***[29b]*** pâdişâhıma vereyim” deyü ahd-i amânlar yazup bir vaka‘ [u] vakâr sâhibi ebü‘l-kelâm bir müdebbir kâfir rehin göndermiş ve Litre kal‘asın alan bilâ-teşbîh baş-papas olan müftîleri memhûrlu yemîn-i Îsâlı kâğıdlar göndermiş.

Ba‘dehu cümle güzîde-i asâkir-i İslâm yine bir yere cem‘ olup müşâvereler edüp “Leve kal‘asın ve Litre kal‘asın yine bize verin” denildikde küffâr-ı dûrbîn-fikr eyitdi:

“Vallâhi ol iki kal‘alar bizim dînimiz ulusu baş-papasımızın hâslarıdır. Anların yerine size iki üç kal‘a verelim, hemân sizinle tek sulh [u] salâh edelim. Biri Seçan kal‘ası ve biri Hollok kal‘ası ve biri bu Buyak kal‘aların verelim, bunları ma‘mûr edün ve içlerine müstevfâ askeriniz koyun” dediler.

Âhıru’l-emr niçe gûne nizâ‘ ederek bi’z-zarûrî kal‘a-i Leve ve kal‘a-i Litre yerine niçe gûne nizâ‘ ile kal‘a-i Seçan ve dahi kal‘a-i Germat ve dahi kal‘a-i Diregel ve dahi kal‘a-i Hollok ve dahi kal‘a-i Buyak, bu beş aded birer güzîde metîn kal‘alardır kim mukaddemâ Tatar Hânzâde ve Kaplan Paşa ve Egre vezîri Filibeli Pirinççi Mehemmed Paşa bu kal‘aları feth edüp hâlî ve mu‘attal kalmış idi.

Âhır Sadrıa‘zamın ve cümlenin hüsn-i rızâlarıyla bu mezkûr beş aded kal‘aları Leve Litre kal‘alarına bedel alınup kabûl olunup, ammâ be-şart-ı ân Uyvar kal‘ası fethi senesinde gâret ve ihrâk olunan otuz dörd pâre kal‘alar ve Kanije yılı Yenikal‘a altında ihrâk ve gâret olunan otuz iki pâre kal‘alar,

“Bu cümle altmış altı aded kal‘alarınız ki ihrâk etmişizdir, anlar yapılmayup hâlî harâb yerde yatsın ve amâr etmeyesiz” denildikde kâfirin elçisi,

“Eyle olsun” deyü sulhu kabûl edüp elçi dahi birkaç şey ricâ etdi.

“Evvelâ bizim Vak suyu kenârında Pojon toprağımızda Geceb-Uğvar nâmında bir geçit kal‘ası yapalım, rızâ verin” dedikde Sadrıa‘zam Uyvarlıdan ve Üstürgonludan su’âl edüp edüp,

“Mazarratı var mıdır?”

“Bizim toprağımızda değildir, ola” dedikde cümle serhadli,

“Hayır kendilerinin Pojon toprağındır” dediklerinde Sadrıa‘zam {buyurdular kim},

“Keşf olunup kendi hâklerinde ise ana çûn çerâ yokdur yapsınlar” deyü keşfe âdem

gidüp ol gün kendi hâklerinde olduğu haberi geldi ve izin verildi.

Ve yine elçi ricâ etdi kim,

“Erdel vilâyetinde Varat kal‘anıza karîb Sekelhit nâm bir kal‘a vardır. Her zamân anda bizim Nemse ve Macar katanaları cem‘ olup sizin Varat’ı ve Yanova’nızın etrâfların vururlar, bir gün sulha muğâyir iş ederler, yine sulhumuz bozulur. Hemân ol Sekelhit kal‘asın yıkalım” deyü elçi ricâ etdikde hemân serhadliler,

“Ma‘kûl, ma‘kûlü” basıverdiler.

Hemân bu abd-i kemterin karârı kalmayup bu kadar dîvânda eyitdim:

“Sulha muğâyir iş olur korkarız, deyü sûret-i hakdan görünüp eyle bir kal‘a-i hısn-ı hasîni yıkmak isterler, zîrâ bizim Varat kal‘amız kurbundadır, belkim anı da feth edeyiz ve Orta Macar’ı ve Erdel vilâyetin ol Sekelhit sebebiyle kabza-i tasarrufa alayız, deyü küffâr bu mülâhazayı edüp mukaddem târîh ile sulh mâbeyninde bu kal‘a-i Seykel’i yıktırmak ister” deyince hemân Sadrıa‘zam,

“Âferim Evliyâm, berhordâr ol, ol kal‘a Erdel’indir, sizin olsa yıkın der idim, ammâ o dursun” deyü Sadrıa‘zam Sekelhit kal‘asının münhedim olmasına rızâ vermeyüp kaldı. Hemân yine elçi eydir:

“Bizim ve sizin tarafeynden elçilerimiz ve elçileriniz mu‘azzez ve mükerrem varsın gelsin ve bizden ve sizden elli âdemden ziyâde çeteci ve poturacılar çıkmasın ve bizim ve sizin askeriniz kal‘alarımıza ve kal‘alarınıza top çekilmesin ve her sene mahabbetnâme ve hedâyâlarımız pâdişâha gönderelim” dedi.

Hep bu ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup elçi kırk yıl kâmil sulh istedikde vezîr-i a‘zam bu sulha kâ’il olmayup eydir:

“Ya kırk yıl biz sizinle sulh edüp yâ kiminle Âl-i Osmân ceng etsin,” deyüp elçiyi kırk yıl sulh sözü içün kovdu.

Hele hâh nâ-hâh vezîr-i a‘zam gücile yigirmi iki yıla ve yigirmi iki mâdde anların ricâsı ve yigirmi iki mâdde Âl-i Osmân’ın ricâsı bâlâda takrîr olunan mevâdd-ı kübrâlar gibi tarafeynden yigirmi iki yıla ve yigirmi iki mevâdda sulh kabûl olunup evvelbahârda küffârın büyükelçisi pâdişâha çıkup avk-ı te’hîr olunmamak şartıyla pâdişâh-ı âlempenâha mezkûr beş aded kal‘aların miftâhlarıyla telhîs-i Âsaf-ı Berhayâ gidüp elçi Sadrıa‘zam yanında rehin kalup Sadrıa‘zam tarafından Cânpoladlı Bekrî Hasan Ağa çâsâra elçi ulak gitmeğe hâzır olup Uyvar’ın ba‘zı mühimmât ve ba‘zı levâzımâtların görünce yigirmi günde Sadrıa‘zamın telhîsi varup gelen hatt-ı şerîfde sa‘âdetlü pâdişâh eyle tahrîr etmiş kim

“Ecdâd-ı ızâmım Süleymân Hân *tâbe serâh* sulhundan ziyâde harâc ***[30a]*** verirse ve Uyvar kal‘amdan ve Kanije kal‘amdan ve Çavka kal‘amdan içeri tâ nehr-i Raba’ya varınca on ikişer sâ‘at yer hudûd verirse sulhum sulhdur ve illâ yok derse evvelbahârda leşker-i deryâ-misâlimle kalkup Alman dağlarında av kuş avlayup elini vilâyetini harâb u yebâb edüp Yanık kal‘asın muhâsara edüp tâ Beç‘e ve Prağ‘a varınca üstüne asker çekerim, vaktine hâzır olsun” deyü nâme elçi huzûrunda kırâ’at olundukda âkıbet-endîş elçi,

“Baş üstüne pâdişâh-ı Rûm ne ki murâd edindi dahi ziyâde harâc ve dahi ziyâde hudûd verelim, hemân dostluk edelim” deyüp gelen nâme Cânpoladlı Hasan Ağa’ya verüp ol dahi Pojon kal‘ası üzre çâsârın Beç kal‘asına varup nâmeyi krala verüp ol dahi “Sem‘an ve tâ‘a” deyü Sadrıa‘zama üç günde mektûbları gelüp Sadrıa‘zam şâd [u] handân oldu.

Evvelâ kal‘a-i Uyvar altında rehin elçi ile Belgrad’a avdet olunduğu konakları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Uyvar altından cemî‘i asâkir-i İslâm ile kalkıldıkda Uğvar kal‘ası “Varın sıhhatle” deyü ol kadar top şâdımânları edüp kâfirin elçisi âlem-i hayretde kalup Uyvar’dan cânib-i kıbleye cânib-i kıbleye 6 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı Babya gölü

Andan kalkup bu mahalde Sadrıa‘zam bir nezâket edüp kâfirin rehin elçisin sene-i mâzîde kırdığımız küffârların leşleri içre geçirüp elçi bu kadar bin cîfe-i murdârın çakıl taşı gibi yatdığın görüp ve sîne-i pür-kînesine eliyle haç eder işâreti edüp dîdelerinde çekîde çekîde kanlı yaşlar cereyân ederek andan,

Menzil-i kal‘a-i Üstürgon

Cisr üzre Sadrıa‘zam geçdikden sonra elçi geçerken Üstürgon kal‘ası zîr [u] bâlâsından ol kadar top şâdımânları etdi kim sadâ-yı top-ı kûp evc-i ırâka peyveste olup elçi engüşt ber-dehen olup eydir:

“İşte Âl-i Osmân iki kal‘aya mâlikdir, biri Budin biri bu Üstürgon’dur” deyüp bir âh-ı dil-sûz çekdi. Andan {6 sâ[‘atde],}

Menzil-i kal‘a-i Kızılhisâr, andan {4 sâ[‘atde],}

Kal‘a-i Budin: Sene 932 feth olup yine Yanoş Krala ihsân olunduğu bâlâda mastûrdur. Ve bu menzilde Cân Arslan Paşa ve Leve kal‘asın kâfire veren Çatrapatra Alî Paşa ve Leve Yeniçeri Ağası Halîl Ağa ve Erdel krallığına tâlib Halil Gabor kefereyi cümle Budin altında katl olunup Erdel Kralı Apopi Mihal fermân-ı vezîr ile Erdel diyârına gitdiler. Bunda dahi Budin ve Peşte ve Gers-İlyâs ve Bârûdhâne kal‘aları elçiye rağmen üç nevbet top şâdımânları ve pâk ve müsellah asâkir-i deryâ-misâl alayları göstermişlerdir kim ta‘bîr olunmaz.

Andan kalkup {2 sâ[‘atde]} **menzil-i kal‘a-i Hamza Beğ** ve {2 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Erçin’i** geçüp {4 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Penteli,** bu menzilde Vezîr-i a‘zamın bir sekbânı yine bir sekbânın bir gulâmın ayardup firâr etdükde dutup yolsuz olduğuyçün herîf-i sârık gulâmı bir ağaca muhkem sarup kurşuma dutdular ve gulâm-ı hîz-i nâ-pâki kassâb-ı pâk gibi pâk pâre pâre etdiler.

Bu mahalde Koca Gürcî Mehemmed Paşa’ya Budin {eyâleti} ihsân olup Budin’e avdet etdi.

Andan {3 sâ[‘atde]} **menzil-i Cânkurtaran**‘ı geçüp {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Fötvar,** andan {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Pahşa,** andan {4 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Yeni Palanka’**yı geçüp 10 sâ‘atde **kal‘a-i Segsar,** andan {4 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Bat Ösek,** andan {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Seçoy** {9 sâ[‘atde]} geçüp {8 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Mihaç**, andan {8 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Birnivar,** andan {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Darda**‘yı geçüp {bir sâ‘atde} **kal‘a-i azîm-i Ösek,** bunda Kâsım ulûfesi elçinin gözü önünde verilüp küffâr âlem-i hayretde kalup yine ol ân

elçiye ve Tatar Hânzâde'ye ziyâfet-i azîmeler olup Ahmed Geray Sultân'a Sombor vilâyetinde kışlasına gitmek fermân olunup cümle vüzerâ vü vükelâ ve mîr-i mîrân ü ümerâlara ve cümle ocak halkına kışlalar verilüp revâne olduklarında ancak Sadrıa'zam erbâb-ı dîvân ve yeniçeri ve topçu ve cebeci ocağı askeriyle ve kendinin sekiz bin leşkeriyle kalup ba'dehu Ösek'den kalkup {5 sâ['atde]} **kal'a-i Val** altında meks olundu.

Titel(?) kenârında çâr-kûşe bir palanka ve içinde bir deyr-i kadîm olup dörd mîl ihâta eder bir küçük buhayresi ve gûnâ-gûn mâhîleri olup bu gölün arzı üç mîl olup Tuna'dan cem' olma âb-ı hayât göl olduğu bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur kim tekrâra hâcet yokdur. Andan {5 sâ['atde]},

Kal'a-i Vu[l]kovar: Yine Hindî Baba tekyesinde fukarâya bir kurbân edüp ziyâret etdik.

Andan {5 sâ['atde]} **kal'a-i Sotin** geçüp 3 sâ'at[de] **kal'a-i Tovarnik**, andan {3 sâ['atde]} **kasaba-i ma'mûr-ı Mitroviçse,** andan {5 sâ['atde]} **karye-i Voyka,** andan {5 sâ'atde} **kal'a-i Belgrad**-ı dâru'l-cihâda bir alay-ı azîm ile girirken Tuna kenârındaki kullelerden sekdirme toplar ve bâlâ kal'adan balyemez toplar atılup ol kadar şâdımânlar olup herkes konaklarında meks edüp kâmil dörd ay zevk u safâlar etdik.

Ba'dehu sene 1075 mâh-ı Ramazân'ının yevm-i ıydında der-i devlet tarafından Rûmeli eyâleti pâyesiyle elçi Kara Mehemmed Paşa bir ankâ-yı âlî cenâb-ı âlî-vakâr kimesne Nemse çâsârına elçi gitmek içün nâme-i hümâyûn ile Belgrad'da Sadrıa'zama alayiyle gelüp buluşdukda Sadrıa'zam eydir:

"Baka paşa sen bu kıyâfetle Alman kralına elçi mi gitsen gerek. Tîz kapunu ***[30b]*** ve tevâbi' [u] levâhıkını mükellef ü mükemmel edüp Yenikal'a altında merhûm olan Kıbleli Paşa'nın ve nehr-i Raba'da şehîd olan İsmâ'îl Paşa ve Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa'nın ve Budin'de merhûm olan Serdâr Alî Paşa'nın ve Budin'de katl olunan Cân Arslan Paşa ve Çatrapatra Alî Paşa'nın ve gayri ümerâlar ve mîr-i mîrânların muhallefâtlarından cümle âlât-ı silâhları ve zırh-ı zireh-külâhları ve sâ'ir cebehâne ve gayri altun ve gümüş âvânileri ve mükellef cerge ve otakların cümle mîrîden satın alup ırz-ı pâdişâhîyi yerine getirüp Nemse kralı vilâyetine esbâb-ı ihtişâmınla gidüp dörd beş yüz kîse harc etmeden elem çekmeyesin. Yine sana Cenâb-ı Allâh anın iz'âf-ı muzâ'af ihsânın eder ve her esnâfdan askerin içinde pâk u pâkîze erbâb-ı ma'ârif ağavâtlar götür. Ve sen bostâncı ocağında neşv [ü] nemâ bulup Nemse serhaddi ahvâlin bilmezsin. Hâlâ bizim yanımızda Melek Ahmed Paşalı Evliyâ derler bir seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem kimesnedir, anı dahi götür, zîrâ ol serhadlerin ahvâlin ol kimesne pek bilir, anı dahi götür ve basîret üzre olup hemân tedârikin gör" deyü Sadrıa'zam elçi paşaya bu gûne niçe yüz yüzden pend ü va'z [u] nasîhatler edüp hemân ertesi gün elçi paşa Hacı İshâk Ağa ve Sadrıa'zam kethudâsı İbrâhîm Ağa ile müşâvere edüp Sadrıa'zamın fermânı üzre şehîd olan vezîrlerin cümle metâ'ların üç yüz yetmiş kîse bu kadar mâl-ı erzâk âlât-ı silâh-ı sipâhîlik aldı kim ta'bîr olunmaz. Ol gün Sadrıa'zam hakîri huzûruna çağırup,

"Evliyâm bugünkü gün sen lâzım oldun. Elçi paşa ile Nemse kralına gidersin. Tîz hâzır ol" dedikde "El-emrü emrüküm" deyüp bir kîse guruş harcırâh ve bir semmûr kürk ve iki at ve bir köle ve Egri yeniçerisi ağasının mukarreri emrin ve Egre Paşası Mehemmed

Paşa mukarreri emirlerin ihsân edüp,

“Egri’den Budim’de elçi paşaya yetişüp Nemse’ye bile git” dedikde dest bûs edüp taşra çıkup İbrâhîm Kethudâ efendimizin dahi dest-i şerîfin bûs edüp eydir:

“Evliyâm, işte Beç vilâyetin görmedin, tekmîl-i seyâhat edersin, ammâ şu bizim Halhâlî Dervîş Ahmed’i bile götür” dedikde,

“Sultânım gideceğimiz yer kâfiristândır. Dervîş Ahmed ise bir harâbâtî cândır. Olmaya kim kâfiristânda bir bedmestlik edüp elçi paşamızın ırzına bir şe’n getire” dediğimde,

“Âferîn Evliyâm eyi dedin. Hemân gidi ışık eyle bir bed-evzâ‘ ederse kes yakasın al başından sikkesin. Bir eyi ta‘zîr eyleyüp zabt [u] rabt ile hemân Dervîş Ahmed’i ve Baba Türâbî‘yi bile götür” dedikde,

“Nola, dedim. Sâhib-i devletden Egri ağalığı ve paşa mukarrerin alup bu kadar ihsânlar etdi”, dediğimde hemân İbrâhîm Kethudâ efendimiz birer kat esbâb-ı semmûr kafâsı kürkiyle ve ve bir at pür-silâhıyla ve bir musanna‘ nâmûsiyyeli çadır ve yüz altun ve sâ’ir bakır âvânî esbâ[b]lar ile Egre ağalarına ve paşasına,

“Evliyâmın tatyîb-i hâtırıyla mukayyed olasız” deyü tenbîh ü te’kîdli mektûblar yazup İbrâhîm Kethudâ efendimizin kâtibi Selîm Efendi ve Haylî Çelebi ve Kapucular Kethudâsı Köse İbrâhîm Ağa ve Ordu Monlası Ünsî Efendi ve Sadrıa‘zam birâderi Mustafa Beğ efendim ve Çavuşbaşı Mahmûd Ağa ve Defterdâr Ahmed Paşa efendilerimiz “Evliyâm Beç‘e gider” deyü her biri birer hedâyâlar ve gûnâ-gûn eşyâlar ihsân edüp bir mükellef ü mükemmel âdem oldum, *eş-şükrü lillâh elhamdü lillâh.*

Yine ol gün elçi paşa hakîri çağırup sâhib-i devlet tenbîh etdi:

“Evliyâ Çelebi benimle Nemse çâsârına gitmeğe hâzır ol”, deyüp hakîre bir kîse harc-ı masrûf verdi ve gulâmlarımın yedisine dahi ellişer aded riyâl guruş verüp hakîr eyitdim:

“Sultânım, sâhib-i devletin fermânıyla Egri’ye gidüp size Egri serhaddinde iş görmüş âdemler getirüp Budin’de buluşuruz” deyüp dest bûs edüp cümle a‘yân-ı kibâr efendilerimizle buluşup kamusuyla “Beç‘e gideriz” deyü vedâlaşup ve niçe ihsân [u] in‘âmların alup bism-i İlâh ile,

Belgrad’dan Egre vilâyetine andan Ungurus vilâyetinde Nemse kralına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ sene 1075 ıydının dördüncü günü dörd hüddâmımla yola teveccüh edüp sâ’ir hüddâm ve refîklerimiz ağırlıkımla elçi paşa yanında koyup altı re’s menzil bârgîrleriyle Belgrad’dan nehr-i Sava’yı geçüp “Tevekkülen alallâh” deyüp,

Menzil-i karye-i Voyka

Andan Mitroviçse kasabası yolun sol tarafa bırağup sağ tarafda yıldız rûzgârı cânibine 7 sâ‘at sahrâ-yı Sirem içre gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i İrik

Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır ve bu rabta-i zîbânın yıldız cânibi bayırlardır, kıble cânibi Sirem sahrâsında bâğları ve bâğçeleri bî-hisâb yerdir. Ve cümle altı mahalledir ve cümle iki bin kadar tahta örtülü vâsi‘ evlerdir. Ve cümle (–)

aded mihrâbdır. (–) câmi‘i (–) câmi‘i (–). Mâ‘adâ cümle (–) aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir medrese-i sûhtevâtdır. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır ve cümle bir aded hammâm-ı dil-sitândır ve cümle bir aded hân-ı tüccârândır kim bu hân ve hammâm Vâ‘iz Abdî Efendi’nin hayrâtlarıdır. Ve cümle yetmiş aded kifâyet mikdârı dükkânlardır ve halkı gâyet garîb-dostlardır. ***[31a]*** Ve cümlesi ticâretle geçinüp sofraları meydânda muhibb-i fukarâ kimesnelerdir.

Andan kalkup dağlar eteğinde ma‘mûr kurâlar geçüp 6 sâ‘atde sahrâlar ile gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Gırgoviçse

(–) (–) de Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve kazâsı (–) (–) ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı (–) yıldız rûzgârı cânibi bayırlı ve çayırlı ve bâğlı ve bâğçeli yerlerdir. Ve kıble tarafı sahrâlardır. Ve cümle yedi mahalle-i müslimîn ve üç mahalle-i keferelerdir. Ve cümle iki bin aded tahtânî ve fevkânî tahta örtülü vâsi‘ büyût-ı ra‘nâlardır. Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) ve cümle (–) mahalle mesâcidleridir, ammâ cemâ‘atleri çokdur. Ve cümle iki medrese-i tâlibândır ve cümle üç aded mekteb-i püserândır ve cümle bir aded hânkâh-ı dervîşândır. Ve cümle (–) hammâm-ı rûşenâdır. Ve cümle (–) hân-ı sevdâgerândır ve cümle (–) dükkân-ı esnâfândır.

……(1 satır boş)……..

Ve cümle halkı *“El-kâsibü habîbullâh”* deyüp ticâret ile geçinir sulehâ-yı ümmetden ehl-i hâl kimesneleri çokdur. Receb Efendi cümleden müttakî garîb-dost hânedân sâhibi âdemdir.

Andan (–) sâ‘at Furuşka dağları eteğince gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i bâğ-ı İrem-i Furuşka

(–) (–) da Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve kazâsı (–) (–) serdârı ve kethudâyeri ve a‘yânı vardır ve amâristânı Furuşka yaylası dibinde lodos cânibleri Mitroviçse kasabası sahrâsıdır ve cânib-i erba‘ası bâğlardır. Hatta bâğları bir burun gibi ileri çıkmış Furuşka dağları serâpâ bâğlar olmak ile tâ Belgrad’dan Furuşka bâğlarının dağları görünür. Cümle yigirmi dörd bin aded öşr verir bâğları dağları dutmuşdur. Ve şehrinin cümle imâretleri (–) mahalle-i müslimîndir ve dörd mahalle-i müşrikîndir. Ve cümle (–) aded tahta örtülü vâsi‘ ve ma‘mûr hânedân-ı ra‘nâlardır. Ve cümle ikişer kanatlı porta kapuları vardır. Ve cümle (–) aded mihrâbdır. (–) câmi‘i

……(1 satır boş)……..

Ve cümle (–) aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle iki medrese-i sûhtevâtı vardır. Ve cümle üç aded mekteb-i tıflân-ı ebced-hânı vardır ve cümle iki aded tekye-i dervîşânları vardır. Ve cümle (–) aded hammâm-ı cân-sitândır. Ve cümle (–) aded hân-ı bâzergândır ve cümle (–) aded çârsû-yı bâzâristândır. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı şehrengîz-i kasaba-i Furuşka

Cümle halkı bâğbândır ve niçesi tüccâr u züvvâr u garîbü‘d-diyâr kimesnelerin muhibleridir ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbeleri memdûhdur. Ve bu Sirem sancağında Nemse kasabası ve Mitroviçse kasabası ve bu Furuşka rabtası gâyet

ganîmet ve ma‘mûr belîdelerdir.

Memdûhâtından, Furuşka üzümü güneşe karşu hâsıl olduğundan lezîz ve âbdâr ve hoş-hordur. Ve beyâz balı ve vişnesi meşhûrdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan şimâl cânibine gidüp Furuşka yaylasın aşup 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı emîn, ya‘nî kal‘a-i metîn-i İslankamin

Belgrad krallarının binâsıdır. Lisân-ı Latince (–) (–) Taş kal‘ası demekdir. Sene 927 târîhinde Süleymân Hân Belgrad-i behişt-âbâdı feth etdiği sene Bosna sancağı beği Yahyâ Paşazâde Küçük Balı Beğ‘i yedi sancak asker ile bu kal‘ayı muhâsara edüp bir gece küffâr firâr edüp kal‘ayı kabza-i tasarrufa alup içine gereği gibi müstevfâ asker koyup miftâhların Süleymân Hân’a gönderirler. Hâlâ Sirem sancağı hâkinde Budin kulunun iltizâmında emînlikdir. Ve İrik kazâsı niyâbetidir.

Ve eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Tuna-yı azîm kenârında şekl-i murabba‘ tûlânîce vâki‘ olmuş Şeddâdî bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir kirmân-ı üstüvârdır. Ve cümle (–) kapusu var (–) Ve cümle (–) mahalledir. Ve cümle (–) aded tahta örtülü ma‘mûr u âbâdân tahtânî ve fevkânî mükellef ü mükemmel evlerdir. (–) (–) Ve cümle (–) aded mihrâb câmi‘lerdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) mâ‘adâ cümle (–) mahalle zâviyeleridir. Ve cümle (–) medrese-i âlimândır. Ve cümle (–) mekteb-i püserândır. Ve cümle (–) tekye-i dervîşân-ı zîşândır. Ve cümle (–) hammâm-ı râhat-ı cândır. Ve cümle (–) hân-ı âyende vü revende-i berr [u] bihârândır, ammâ kârbânsarâyı yokdur. Ve cümle (–) dükkân-ı ehl-i işgâlândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[31b]***

Der-ayân-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i İslankamin

Bu kal‘anın Tuna karşusunda nehr-i Tise nehr-i Tuna’ya karışdığı mahalde kal‘a-i Titel nümâyândır.

……(2 satır boş)……..

Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Karlofça

Lisân-ı Latin’de (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarındandır. Sene 927 târîhinde Süleymân Hânîde bu da Yahyâ Paşazâde Küçük Balı Beğ fethidir, ammâ gâyet metîn kal‘a iken ba‘de’l-feth câ-be-câ münhedim olup palanka hisâr-ı üstüvâr olmuşdur. Bu dahi Tuna kenârında Sirem sancağı toprağında Budin aklâmı emînlikdir ve harâcı ve bâc-ı bâzârı cümle Budin kulu tarafından zabt olunur. Ve Varadin kazâsı niyâbetidir. Kethudâyeri ve Budin yeniçerisi serdârı ve kal‘anın dizdârı ve elli aded merdüm-hisârı vardır, gayri hâkimleri yokdur. Cümle (–) mahalle-i müslimdir ve üç mahalle-i kefere-i müşrikdir. Ve cümle (–) tahtânî ve fevkânî ve serâpâ şindire tahta örtülü vâsi‘ ve ma‘mûr u müzeyyen ve mükellef ü mükemmel hânedânlar vardır, ammâ makbûl evleri nehr-i Tuna’ya nâzır olanlardır. Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde

……(1 satır boş)……..

Mâ‘adâ cümle (–) aded mahalle mezgitleridir, ammâ cemâ‘atleri çokdur, zîrâ halkı musallî ve bender iskele olmak ile cevâmi‘lerinin cemâ‘atleri vefret üzredir. Ve cümle 3 aded medrese-i tâlibân-ı âlimânı vardır ve cümle (–) aded mekteb-i nâ-resîde-i sıbyân-ı

ebced-hânı vardır, ammâ gulâmları hovardagândır. Ve cümle (–) mihmânhâne-i tekye-i dervîşândır, ammâ Mevlevîhânesi yokdur. Ve cümle (–) hammâm-ı hoş-hevâdır. Ve cümle (–) hân-ı tüccârân-ı hâcegândır. Ve cümle (–) aded çârsû-yı dükkân-ı esnâfândır.

……(1.5 satır boş)……..

Evsâf-ı tetimme-i şehr-engîz-i şehr-i Karlofça

Evvelâ bu şehrin bâğ ve bâğçesi gâyet çokdur. Memdûhâtından ekmeği ve eriği gâyet meşhûrdur. Halkı cümle yine Boşnak'dır, ammâ hacıları ve tâcirleri gâyet çokdur. Ve bu şehrin karşu Tuna aşırısı Segedin sancağı toprağında Kobila kal'ası görünür.

……(1.5 satır boş)……..

Bu şehirden kalkup dağlar ve bâğlar ve ma'mûr kurâlar ve müzeyyen çemenzâr fezâlar ve âb-ı hayât sular geçerek cânib-i garba Tuna kenârınca 3 sâ'atde,

Evsâf-ı kilîd-i sedd-i Budin, ya'nî kal'a-i ibret-nümâ-yı Petri Varadin

Sene 932 mâh-ı Receb'inde bizzât Süleymân Hân Mihaç taburu gazâsına gider.

"Bu kal'a-i Varadin'i feth etmeden gerüde bırağup ileri gitmek ma'kûl değildir" deyü Vezîr-i a'zam Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa'yı serdâr-ı mu'azzam edüp Anatolu vezîri Behrâm Paşa ve Vezîr-i Sânî Mustafa Paşa ve Vezîr-i Sâlis Ayas Paşa ve kırk sekiz oda yeniçeri ve on oda topçu ve on oda cebeci ve dörd aşağı bölük sipâhîleriyle sipehsâlâr-ı mu'azzam kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal'a-i Varadin'i sene 932 Şevval'inde muhâsaraya başlayup yedi gün yedi gece ceng-i azîm olup kal'a kapudanı olan Tomorı Pal nâm bî-dîn-i dâl yüz bin askeri karşu Tuna'dan beri gemilerle kal'aya imdâd geçirüp ceng-i azîm ede ede cümle küffârı kal'aya koyup henüz cenge âheng ederler.

Mukaddemâ İslankamin kal'ası fethinde dendân-ı tîğdan halâs olan melâ'în u fâcirîn ü müşrikîn cümle bu kal'a-i Varadin'e kapanup asker-i İslâm üzre yedi gün yetmiş kerre kal'adan taşra çıkup meterisler basup niçe bin asker-i İslâmı esîr ü pây-beste [ve] dil-haste ve niçe bin gâziyânı esîr-i bend-i zencîr ve niçe bin gâziyânları tu'ma-i şemşîr edüp el-hâsıl üç ayda yeniçeri ocağından yedi aded kethudâ beğ ve üç yeniçeri ağası ve üç vezîr ve niçe bin asker-i İslâm şehîd olup kal'a feth olmaduğu sem'-i hümâyûn olup ale'l-acele gelüp İlok kal'ası altında meks edüp andan kal'a-i Varadin altında meks-i hıyâm etdikde,

"Dahi bu âteşe yanası Varadin feth olmadı mı?" deyince bi-emrillâhi te'âlâ iç kal'ada bârûd hazînesine âteş isâbet edüp niçe bin küffâr hevâya perrân atılup kal'anın hâyıt-ı dîvârları câ-be-câ rahnedâr olup durur, ammâ küffârın kesretinden ***[32a]*** ve kal'anın metânetinden asker-i İslâm yanına varamazlar.

Hemân Süleymân Hân on iki bin aded serdengeçdi gâzîler yazup ve sekiz yüz pâre Tuna gemilerine ve firkatelerine Süleymân Re'îs'i serdâr edüp ibtidâ küffârın karşu tarafdan kal'aya imdâd getiren üç yüz pâre gemilerin feth edüp ve serdârları olan Paturi nâm kapudanını esîr düşürüp on bin kadar küffâr esîr olunca hemân derûn-ı kal'ada olan küffâr Süleymân Hân'ın geldiği günün yedinci gününde "El-amân ey Süleymân Hân" deyüp kal'ayı vere ile verüp karşu Segedin taraflarına uryân u bî-silâh amân ile küffârları geçirüp seg ber-sahrâ-yı Segedin'e bî-dîn kâfirler gitdiler ve cümle yeniçeri kethudâlarını ve yeniçeri ağalarını ve şehîd olan vezîrleri ve cümle şühedâları Süleymân Hân defn etdirüp kal'anın cümle elzem-i levâzımât-ı mühimmâtları ve meremmâtların görüp

kal‘anın hükûmetin Sirem paşasının hâssı edüp yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır.

Ve aşağı dizdâr ve yukaru dizdâr ve iki bin merdüm-hisâr ve yeniçeri serdârı ve kethudâyeri ve emîni ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ta‘yîn edüp kal‘anın cemî‘i cebehânesin kemâ-kân koyup Serdâr-ı mu‘azzam İbrâhîm Paşa’yı İlok kal‘ası fethine gönderüp kendüleri bizzât sa‘âdetle deryâ-misâl askeri alup Mihaç gazâsına giderler. Ammâ hakkâ ki kal‘a-i Varadin nehr-i Tuna kenârında iç kal‘ası evc-i semâya ser çekmiş bir püşte-i âlî üzre şekl-i müseddes bir Şeddâdî sa‘b kal‘a-i kadîmdir kim müverrihân-ı Macar İskender-i Rûmî zamânında binâ olunmuşdur deyü tahrîr etmişler. Cümle yedi kulle-i azîmleri var ve cümle dendân-ı bedenleri mevzûn ve cânib-i (–) bir kapusu var ve derûn-ı hisârda cümle iki yüz tahta örtülü bâğçesiz daracık evleri vardır. Süleymân Hân Câmi‘i ve cebehânesi ve gılâl anbârları,

……(1 satır boş)……..

Ammâ handakı (–) kıble tarafı sâfî dağlardır ve üzerleri serâpâ bâğlardır. Ve bu kal‘anın bâğlar tarafından havfi olmak ile ol cânibi gâyet metîn binâ olunup otuzar ayak kalın dîvârdır ve azîm kesme kaya amîk handakları vardır kim bu tarafdan bu kal‘aya aslâ lağım ve meteris kâr etmez. Ve bu kal‘anın gird-â-gird cirmi (–) adımdır.

……(1 satır boş)……..

Sitâyiş-i aşağı varoş-ı kal‘a-i Varadin

Nehr-i Tuna kenârında cümle (–) mahalle-i müslimîn ve beş aded karârhâne-i müşrikîndir. Ve cümle serâpâ tahta örtülü (–) aded tahtânî ve fevkânî vâsi‘ câ-be-câ bâğçelice evlerdir. (–) (–) Ve cümle (–) aded câmi‘-i âbidân-ı zâhidândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) Ve cümle (–) aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle 3 aded medrese-i müfessirândır. Bu şehirde ulemâya pek rağbet ederler, zîrâ ulemâ yokdur. Ekseriyyâ tüccâr ve keştîbânlardır. Ve cümle 4 aded mekteb-i ma‘sûm-ı ciğer-gûşe-i püserândır. Ve cümle (–) tekye-i ehl-i tarîk-i abdâlândır. Andan cümle (–) hammâm-ı cân-sitândır. Ve cümle (–) hân-ı tüccârândır, ammâ cümleden iskele başındaki hânı mükellefdir. Ve cümle (–) çârsû-yı sûk-ı sultândır, ammâ bezzâzistân yokdur. Lâkin yine cemî‘i diyârun zî-kıymet metâ‘ları bî-kıymet bulunur. (–)

……(1 satır boş)……..

Tetimme-i şehrengîz-i Varadin

Evvelâ bâğı ve bâğçesi çokdur. Hevâsı gâyet latîfdir. Mahbûbu ve mahbûbesi meşhûr, Tuna’nın karşu tarafı Segedin sancağı toprağında kal‘a-i Kobila güzel nümâyândır.

……(1.5 satır boş)……..

Ve bu Varadin’den Tuna kenârınca yukaru cânibe bayırlı ve bâğlı ve bâğçeli kurâlar geçerek ve âb-ı hayât suları içerek kâmil 6 [sâ‘at] garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Keyviz

Lisân-ı Macar’da (–) (–) Su demekdir. Sene 927 Süleymân Hân asrında dest-i Rüstem Paşa feth edüp münhedim etmişdir. Ba‘dehu elzem-i levâzımından olmak {ile} ağaç palankadan bir müfîd [ü] muhtasar kal‘a olmuşdur. Nehr-i Tuna sâhilinde şekl-i murabba‘ bir kapulu ve yetmiş kadar tahta örtülü hâneleri ve ve bir câmi‘i ve dizdârı ve elli kadar merdüm-hisârı ve kifâyet kadar cebehâneleri var. Bu dahi Sirem livâsı hâkinde İlok

kazâsı niyâbetidir. Defterhâne-i pâdişâhîde bu Keyviz kal‘asının ismi Kerevik kal‘asıdır. Zamân-ı kadîmde ma‘mûr imiş. Hâlâ yine câmi‘i ve mesâcidleri ve medresesi ve mektebleri ve tekyeleri ***[32b]*** ve hammâmı ve hânları ve iskele başında mahzenleri ve kifâyet kadar dükkânları, bunun dahi bâğ ve bâğçeleri hadden efzûndur. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf iskele (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Tetimme-i şehrengîzi oldur kim bu kal‘anın cenûbîsi hevâdâr mesîregâh dağlar ve bâğlardır, ammâ Tuna’nın karşu tarafı Segedin sancağı hâkinde Tuna’nın tâ kenârında bu şehre karşu karşuya Vıtok palankası vâki‘ olmuşdur. Bu kal‘a sonra anın içün geçit başında amâr olup iskelesi Budin kuluna aklâm olmuşdur.

……(1.5 satır boş)……..

Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Babuniştıra

Lisân-ı Latince (–) Karı kal‘ası demekdir. Hâlâ ol zen-i müşrike nâmıyla ma‘rûfdur, ammâ efvâh-ı ünâsda (–) (–) kal‘ası derler. Bu dahi sene 927 târîhinde Süleymân Hân fethidir, be-dest-i Sarı Rüstem Paşa. (–) sancağı toprağında voyvadalıkdır ve bir hâkimi Budin emînidir, ammâ Kanije kulu aklâmıdır ve İlok kazâsı niyâbetidir. Dizdârı ve kırk kadar merdüm-hisârı var, palankası leb-i Tuna’da ol kadar ma‘mûr u âbâdân değildir. Ancak bir câmi‘i ve yüz kadar kiremitli ve tahta örtülü hânecikleri vardır.

……(1.5 satır boş)……..

Andan 3 sâ‘atde dağlar ve bâğlar ve taşlar içre giderken bu semtlerde çok kal‘alar nümâyândır. Meselâ kal‘a-i Kopnik ve kal‘a-i Verbi ve kal‘a-i Yemruçe ve kal‘a-i Gırgorifçe ve kal‘a-i Baya ve kal‘a-i Lokay ve niçe kal‘alar dahi kimi Tuna kenârının yemîn ve yesârında ve kimi mesâfe-i ba‘îdede nümâyân kal‘alar var, ammâ mu‘tâd-ı kadîm üzre ilme’l-yakîn ve hakka’l-yakîn ve ayne’l-yakîn hâsıl etmeyince kal‘a evsâfların tahrîr etmemek dâ’im olmağ ile niçe kal‘aları alarkadan temâşâ edüp tahrîrinden dahi âciz olup ubûr ederdik, zîrâ bu Budin serhadlerinde dağdan dağa ve bâğdan bâğa ve niçe geçit başları iskelelerde kal‘alar çokdur. Andan mezkûr Babuniştıra palankasından 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı misl-i binâ-yı sûr-ı helûk, ya‘nî kal‘a-i sedd-i metîn-i İlok

Lisân-ı Latince (–) demekdir, ammâ vilâyet-i Hersek’de bu kal‘a ismine münâsib bir kasaba vardır, ana Oluk derler, ammâ buna İlok derler.

Ungurus kralları binâsıdır. Lâkin sene 932 târîhinde bizzât Süleymân Hân Tuna’dan bin pâre gemi ve karadan yüz bin asker ile Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa’yı serdâr-ı mu‘azzam edüp otuz bir gün ceng-i azîm edüp küffâr bu kal‘ayı vermek ihtimâli olmayup bilâhire bi-nefsihi Süleymân kendüleri sa‘âdetle geldiklerinin âvâzesin küffâr istimâ‘ edince Sırf ve Macar “Süleymân Hân’a kal‘ayı verelim” demişken Nemse cünûd-ı cünübü râzî olmayup kal‘anın bir tarafı amân ile feth olup bir tarafında Nemse’ye bir ceng-i azîm ile yürüyüş eyleyüp bir sâtûr-ı Muhammedî urulmuşdur kim hâlâ kâfiristânda ve serhadd-i Budin ihtiyârları dillerinde dâstân-ı dûstândır.

Ve hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre bu kal‘a Budin eyâletinde Sirem-mânend-i bâğ-ı İrem sancağı toprağında Budin askeri tarafından zabt olunur on yük akçeye iltizâm emînlikdir. İskelesinde Budun ağalarından bir muhteşem ağa yetmiş seksen

hidmetkârıyla hükûmet eder. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a'yân-ı kibâr-ı eşrâfı vardır. Ve kânûn üzre yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve Budin yeniçerisi serdâr ve kethudâyeri ve kal'a dizdârı ve yüz elli nefer merdüm-hisârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve şehir kethudâsı ve kapudanı ve mi'mâr ağası ve yedi aded kal'a ağaları vardır.

Eşkâl-i kal'a-i İlok

Nehr-i Tuna'ya havâle bir püşte-i âlî üzre şekl-i murabba' bu tula binâ bir kal'a-i metîndir kim etrâfında dörd aded tabya-i azîmleri var ve cirmi dâ'iren-mâdâr tokuz yüz adım kâmil bir sa'b ve hisâr-ı kavî iç kal'adır.

Ve cümle iki aded kapusu var, biri büyük kapu kim cânib-i şimâle mekşûf aşağı varoş kal'asına ener, biri küçük kapudur.

Ve bu kal'ada ancak iki câmi' vardır. Biri Süleymân Hân'ındır ve biri Sakkâbaşı Mehemmed Ağa'nındır. Ve bu câmi' kurbunda bir latîf hammâmı var, ammâ kimin binâsı idiği ma'lûmum değildir, ammâ hoş-hevâ ve hûb-binâ bir hammâm-ı rûşenâdır kim iki kurnalı ve dörd soffalı hammâm-ı rûşen binâdır.

Ve bu kal'adan taşra kal'ada Çârsû câmi'i önünde bir mükellef mesîregâh kahvehânesi var. Cümle ahıbbâ vü erbâb-ı ma'ârifân-ı yârân-ı sâdıkân bunda cilvelenirler. ***[33a]*** Ve bu kahvehâne-i ma'mûrenin bir tarafı bir mükellef hân-ı tüccârândır. Bu şehrin bu hân gûyâ bezzâzistânıdır.

Ve bu hânın yine bir yanında bir mükellef kahvehânesi vardır. Ve bu kahvehâne şâhrâhı üzre cümle iki yüz aded dükkân-ı ehl-i hırefdir. Lâkin kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, ammâ her şey bulunur.

Ve bu çârsû içre giderken Mehemmed Beğ câmi'i var, ammâ üç vakit kılınır cemâ'at-i kesîreye mâlik bir câmi'-i rûşendir.

Ve yine bu zokak içre bu mezkûr çârsûnun tâ uçunda Arslan Beğ câmi'i önünde bir âb-ı hayât çeşmesi var ve bu câmi'in bir tarafı şehrin mezârlığıdır ve bu mezârlıkdan dik aşağı Tuna kenârında iskeleye gider ve çârsûnun sağ tarafında olan yol ile dik aşağı gidüp el-Hacı İslâm mescidi andan sol yola gidüp dik aşağı nihâyetde Küçük Mehemmed Beğ câmi'i ve andan ötece Mustafa Beğ mescidi ve andan dahi yukaruca Karabelâ mescidi. Bu mahalle şehrin taşra gider ulu yoludur kim kasaba-i Mitroviçse'ye ve kasaba-i Nemse'ye ve kal'a-i Tovarnik'e el-hâsıl kankı tarafa teveccüh etsen şâhrâh-ı azîmdir.

Sitâyiş-i amâristân-ı aşağı varoş

Cümle on iki mahalle-i müslimîn ve beş mahalle-i müşrikîndir. Ve cümle zîr u bâlâsı bin yüz altmış aded tahtânî ve fevkânî ve kârgîr binâ-yı musanna' serâpâ şindire tahta örtülü vâsi' evlerdir kim cümle büyût-ı zîbâların yüzleri ve şâhnişîn ve revzenleri şimâl tarafına nehr-i Tuna'ya nâzırdır. Ve cümle iki medrese-i tâlibândır. Ve cümle altı aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebced-hândır. Ve cümle (–) aded tekye-i erbâb-ı tarîk-i kân-ı fakîrândır. Ve cümle bir hândır ve cümle yüz elli aded mahzenlerdir ve cümle (–) aded hammâmdır ve cümle ale'l-kıyâs altmış kadar dükkândır. Ve cümle yokuş aşağı ve yokuş yukaru sokakları pâkdir. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı tetimme-i şehr-engîz-i İlok

Evvelâ âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi a‘lâ olur. Ve halkı cümleden Boşnak’dır ve sulehâ-yı ümmetden âdemleri çokdur ve gâyet garîb-dost halûk ve halîm ü selîm âdemleri vardır. Belgrad’dan Tuna kenârıyla tâ Ösek’i geçüp Budin’e varınca böyle bir ma‘mûr u âbâdân şehir yokdur, ammâ Tuna kenârından içeri âbâdân şehirleri çokdur. Ve Tuna kenârında Varadin’den sonra ve Budin ve Üstürgon Vişigrad’dan sonra İlok gibi metîn kal‘a da yokdur. Hudâ hıfz-ı amânda ide. Lâkin kal‘ası serhad olmayup iç el olmak ile neferâtları az kalup kal‘ası ta‘mîr ü termîme muhtâcdır. (–) (–)

……(2 satır boş)……..

Andan ziyâret-i Mecnûn Baba (–) (–) (–) (–) Andan kalkup cümle ahbâb ile vedâlaşup yine cânib-i garba 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı hisâr-ı kân-ı mekîn, ya‘nî binâ-yı metîn kal‘a-i Vukin

Lisân-ı Latince (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Büyük Laslo Kral kızı içün binâ etmiş bir musanna‘ ve şîrîn kal‘a-i zîbâdır.

Ba‘dehu sene 937 târîhinde Süleymân Hâna bu kal‘ayı vere ile Nemse küffârları verüp gelesi sene yine küffâr alup Süleymân Hân Budin kal‘ası fethine giderken yine bu kal‘ayı döğe döğe sademât-ı top-ı kûpdan münhedim olan yerleri hâlâ zâhir ü bâhirdir. Bu rahnedâr yerlerden asâkir-i İslâm yürüyüş edüp cümle küffâra evvelki gibi amân u zamân vermeyüp cümlesini tu‘ma-i şemşîr edüp def‘a-i sânîde kılıç ile feth olmuşdur.

Ol asırda Lagoş kralın kızı May Frav nâm duhter-i nâ-pâkîze-ahterin tahtı imiş. Hâlâ iç kal‘ada kat-ender-kat sarâylar ve kâ‘a ve dîvânhâneler ve gûnâ-gûn kasr-ı âlîler vardır.

Ve kal‘ası nehr-i Tuna kenârında bir mürtefi‘ yerde şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ-yı garrâdır ve gâyetü‘l-gâye Akkirmân kal‘ası handakı gibi bunun dahi câh-ı gayyâdan nişân verir amîk handakı vardır. Ve cümle der-i dîvârlarının yüzünde olan yonma mücellâ taşları üstâd-ı mi‘mâr-ı bennâ-yı selef gûnâ-gûn tasarruflar ihtirâ‘ edüp gûnâ-gûn taşları birer san‘at ile dîvâra koyup taşdan bayraklar ve haçlar ve sûretler ve filandıra bayraklar ve iskemleler ve niçe gûne eşkâl-i garîbe ve acîbeleri kırmızı ve yeşil ve sarı ve mâvî ve siyâh taşlar ile kal‘a dîvârı yüzüne gûnâ-gûn sûretler etmiş kim cemî‘i kâfiristânda yokdur illâ Arabistân’da ***[33b]*** Hamâ ve Hımıs kal‘asının dîvârı yüzlerinde siyâh taş ile hüsn-i hat yazılar vardır kim bu dahi Hamâ ve Hımıs kal‘asına mahsûs bir kâr-ı ibret-nümûndur, ammâ bu mezkûr Vukin kal‘ası dahi ziyâde musanna‘ binâ olup dâ’iren-mâdâr cirmi yedi yüz adımdır.

Ve cümle (–) kapusu vardır. Ve kal‘a içinde cümle (–) mahalle-i müslimîn ve cümle üç mahalle-i fâcirîndir. Ve cümle (–) aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ serâpâ şindire tahta örtülü evlerdir. Bir Süleymân câmi‘i ve bir zâviyesi ve gılâl anbârı ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır, ammâ ebrâcları ve dendân-ı bedenleri ma‘mûrdur.

Evsâf-ı varoş-ı kal‘a-i Vukin: Cümle (–) aded mahalle ve cümle (–) aded şindire örtülü bâğçeli ma‘mûr vâsi‘ sarâylardır. Ve cümle (–) mihrâbdır. (–) (–) câmi‘i (–) (–) (–) ve cümle (–) mahalle mesâcidleridir. Ve cümle (–) aded medrese-i âlimân-ı müfessirândır ve cümle (–) aded mekteb-i tıflâ[n]-ı püserândır ve cümle (–) aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i kân-ı dervîşândır. Ve cümle (–) aded hammâm-ı dilsitândır ve cümle (–) aded hân-ı

mihmânsarây-ı hâcegândır ve cümle (–) çârsû-yı bâzâr-ı esnâfândır, ammâ bezzâzistânı yokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i tetimme-i külliyât-ı şehr-i Vukin: Evvelâ bâğları ve bâğçeleri firâvândır. Eyle âbdâr meyveleri olur kim eriğini sâ'ir diyârlara götürseler henüz halâveti bâkî olup tûl-ı zamânda fevâkihesinin lezzetine aslâ tağayyür gelmezdir. Ve bu şehrin etrâfında müşebbek bostânlar ve bâğ ve hadîka-i gülistânlar içre cârî âb-ı revânları var ve her köşe-i ireminde olan bülbüllerin nağamât-ı hoş-elhân-ı asvât-ı hazînleri âdeme rûh-efzâ safâlar verir. Gerçi bâğları ma'mûrdur, ammâ şehri ol kadar ma'mûr u müzeyyen değildir. Ve nehr-i Tuna'nın bu kal'a önünde karşusu Başka vilâyeti sahrâsıdır.

……(1.5 satır boş)……..

Ba'dehu bu Vukin'den kalkup yine cânib-i garba dağlar ve bayırlar aşup kâhîce Tuna kenârınca gidüp 6 sâ'atde,

Menzil-i palanka-i Sotin

Bu kal'a mukaddemâ mevsûfdur, ammâ bu kal'a bir mürtefi' bayır üzre vâki' olmağile nehr-i Tuna'nın karşu tarafında Başka sahrâsında Tuna'dan sehel ba'îd Baç kal'ası nümâyândır.

Andan 5 sâ'atde **kal'a-i Vulkovar,** andan 4 sâ'atde,

Palanka-i Dal kal'ası

Tuna azmağı buhayresi kenârında şekl-i murabba' bir palanka hisâr olup Pojeğa sancağı hâkinde voyvadalık olup Ösek kazâsı niyâbetidir. Derûn-ı kal'ada bir câmi'i ve bir mescidi ve hammâmı ve hânı ve seksen mikdârı tahta örtülü hâneleri ve elli kadar dükkânları ve dizdârı ve elli kadar merdüm-hisârı vardır, ammâ bâğ ve bâğçesi cihânı zeyn etmişdir ve eriği Pojeğa eriğinden lezîz ve firâvândır. Hatta cemî'i diyârlara fiçılar ile giden Pojeğa eriği ekseriyyâ bu Dal eriğidir.

Andan yine cânib-i garba (–) sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Ösek-i azîm

{Binâsı 932 târîhinde} andan Ösek cisrin ve kal'a-i Darda'yı geçüp yıldız rûzgârı cânibine (–) sâ'at ağaçlık içre kurâları geçüp yine cümle refîklerimizle nehr-i Tuna kenârına enüp,

Evsâf-ı (–) (–) (–) (–) (–): Bu Ardud mukâbelesinde Tuna aşırı Sombor kal'ası nümâyândır.

……(2 satır boş)……..

Evsâf-ı

……(3 satır boş)……..

Evsâf-ı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bu Bata iskelesi mukâbelesinde Tuna aşırı Baya iskelesi nümâyândır.

……(2 satır boş)……..

Evsâf-ı

……(2 satır boş)……..*[34a]*

Andan 8 sâ‘atde **palanka-i Mihaç**, andan **kal‘a-i Seçoy**‘u geçüp 5 sâ‘atde **palanka-i Bat Ösek,** andan **kal‘a-i Segsar,** andan bir sâ‘atde **Yeni Palanka** kal‘asın geçüp ve **palanka-i Tuna**‘yı geçüp 5 sâ‘atde **palanka-i Pahşa**, andan 5 sâ‘atde **palanka-i Fötvar,** andan 3 sâ‘atde **palanka-i Penteli**‘yi geçüp 4 sâ‘atde **palanka-i Cânkurtaran**, andan **palanka-i Erçin**‘i ve **palanka-i Hamzabeğ**‘i geçüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Budin

Bâlâda zikr olunan kılâ‘ların cümlesi Uyvar gazâsına giderken cümle vasf olunmuşdur, tekrârında âlem yokdur, ammâ bu mahalde Budin’e dâhil olunca hemân ol ân Budin vezîri Gürcî Mehemmed Paşa huzûruna varup Sadrıa‘zamın ve sâ’ir vüzerâların ve İbrâhîm Kethudâ efendimizin cümle mektûbların ve Egre’ye gideceğim emr-i şerîflerin verüp Nemse kralına gidecek bizim elçimizin dârât [u] azamet [ü] ihtişâmından ve ne gûne şahs-ı ankâ-yı mâldâr ve müdebbir olduğundan cümle su’âl edüp cemî‘i su’âllerine cevâb-ı pür-savâblar verüp hakîr bile vilâyet-i Alman’a elçi paşa ile gideceğim cümle bir bir takrîr eyledikde Gürcî Paşa eydir:

“Vallâhi Evliyâm eğer bizim elçi paşamız ırz-ı Âl-i Osmân’ı gözedüp eğer Budin’e cemî‘i kâfire karşu dârât u azametiyle gelirse hoş geldi ve illâ bir mekeroz ve apordos gelirse gidinin Bekir Paşa gibi boynun urup yerine benim Mehemmed Kethudâ‘mı bin kîse masrûf eyleyüp Nemse kralına gönderirim”, deyü yemîn-i muğallazalar etdi.

Hakkâ ki Gürcî Mehemmed Paşa Köpürlü Mehemmed Paşa’nın kethudâsı iken niçe yüz bin benî âdem mahlûk-ı Hudâ‘yı cümle kılıçdan geçirmeği sebeb olmuş bir hûnî-i bî-bâk ve kâtil-i seffâk ve bir şahs-ı bî-idrâk kimesne idi.

Hele ol gece Budin sarâyında müsâfiri olup tâ nısfu’l-leyle dek umûr-ı dünyâ-yı devlet [ve] Sadrıa‘zamı su’âl ede ede yoldan gelmiş yorgun âdem bî-tâb u bî-mecâl kaldım. Hele ber-hordâr ola kethudâsı Mehemmed Efendi ve re’îsi Deli İbrâhîm Çelebi eyitdiler:

“Sultânım Evliyâ Çelebi dâ‘îniz yorgundur, siz de istirâhat buyurun”, dedikde hakîr kalkup hamd-i Hudâ sohbetinden halâs oldum. Ale’s-sabâh Gürcî Mehemmed Paşa’dan buyurdumlar alup,

Budin’den Egre vilâyetine gitdiğimiz konakları ve kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ Mehemmed Paşa fermânıyla Budin’den cisr üzre nehr-i Tuna’yı geçüp **menzil-i kal‘a-i Peşte’**ye anda Defterdâr’a ve kal‘a ağalarına emr-i şerîfleri ve Gürcî Mehemmed Paşa fermânların gösterüp “El-emrü emrüküm” deyüp ale’s-sabâh elli aded güzîde atlı pür-silâh yiğit ve yigirmi arabalar içre kırk aded yayan pür-silâh tüfeng-endâz yiğitler verüp ve hakîre iki aded menzil arabaları ve me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız müstevfâ verüp Peşte’den cânib-i şimâle meyyâl çıkup “Tevekkülen alallâh” deyüp Peşte ve Keçkemet sahrâları içre giderek,

Karye-i Senkotar

Nehr-i Rakoş kenârında üç yüz hâneli ve üç kenîseli Budin’in Macar re‘âyâsı köyüdür ve nehr-i Rakoş yıldız cânibinde Orta Macaristân’ın Filek kal‘ası dağlarından gelüp bu mahalden ubûr edüp Vaç kal‘ası ile Peşte kal‘ası arasında nehr-i Tuna’ya böyle mahlût, andan yine şark tarafına meyyâl gidüp **karye-i Tarçay,** andan **karye-i Kırıştoş, ya‘nî**

Allâh köyü, andan **karye-i Çapa,** andan **karye-i Piyeçel,** bu Macar köylerin ubûr edüp andan *ne'ûzü billâh* **Değirmenderesi** nâm bir benâm boğaz boğaz(?) sazlı ve bataklı ve çataklı mel'ûn kâfirlerin cümle pusu yerleridir kim cümle Macaristân'da kal'a-i Seçan ve Germat ve Hollok ve Buyak ve Filek ve Külvare ve Semendire küffârları cümle bu Değirmenlik deresi nâm mahal memerr-i nâs olmak ile cümle ibâdullâhları küffâr bu mahalde basup esîr eder.

Hamd-i Hudâ cümle piyâdelerimiz bataklık içinde piyâde sular içinde tasvîrlerin tecessüs ederek selâmetle ubûr edüp andan **karye-i Sinlaslo**, andan **karye-i Toray**, bâlâdan berü bu mezkûr köyler cümle Budin'in üçer ve dörder ve beşer yüz evli etrâfı şarampavlı ve handaklı ve cisir kapulu ve her birinde birer ikişer ve beşer mu'azzam binâlı kenîseleri ve bâğları bâğçeleri var ma'mûr ve müzeyyen Macar cüvânlı şîrîn kurâları 13 sâ'atde ubûr edüp,

Evsâf-ı dâr-ı gâziyân, ya'nî kal'a-i cây-ı emân-ı Hatvan

Lisân-ı Macarca altmış demekdir, ya'nî altmış yılda tamâm olmuş kal'a-i kadîmdir kim Menûçehr evlâdları Acem'den firâr edüp bu kal'ayı anlar binâ etmişlerdir. Ba'dehu niçe mülûkdan mülûka bu kal'a intikâl edüp âhır-ı kâr Nemse kralı Lagoş Kral elinde iken Lagoş Kral-ı dâl Mihaç cenginde Süleymân Hân askeri elinde kral batakda mürd olup ba'dehu Sultân Süleymân bu kal'a-i Hatvan'ı sene 951 târîhinde Süleymân Hân bu kal'a üzre azîmet etdikde bu kal'a-i Hatvan ol asırda iki aded Macar kapudanlarının destinde olup iki dahi karındaşlar idi. İkisinin mâbeynlerinde mücâdele ***[34b]*** vâki' olup biri Süleymân Hân'a kal'ayı vermek sadedinde iken büyük karındaşı olan Mikloş nâm kâfir

"Böyle ecdâdımız kal'ası Türk'e nasîb olmasın" deyü kal'ayı ihrâk bi'n-nâr edüp kimi kal'a-i Seçan'a kimi kal'a-i Egre'ye ve kimi kal'a-i Sonloğ'a firâr etdiler.

Budin vezîri Mehemmed Paşa bu kal'aya yetişüp çok yerlerin âteşden halâs edüp ol kadar istihkâm üzre amâr etdi kim gûyâ kal'a-i Sedd-i İskender olup mîr-i livâlığını Budin'de ılıca sâhibi Velî Beğ'e ihsân etdi.

Ba'dehu sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında yedi ay küffâr kal'a-i Hatvan'ı döğüp zafer bulamadı, ammâ Novigrad kal'asın alup zafer buldu ve asâkir-i İslâm Hatvan altında münhezim olup aceb rüsvâylık oldu.

Ba'dehu sene 1004 târîhinde Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında küffâr kal'a-i Hatvan'a zafer bulup zabt eyleyüp içinde olan cemî'i ibâdullâhları cümle kılıçdan geçirüp sığâr u kibâr u nisvânların cümle esîr etdiler.

Küffâr-ı hâksârın bu kal'aya istîlâ etmesi "Cığaloğlu Sinân Paşa'nın imdâd yetişmediği sebeb olmuşdur" deyü yazmışlar.

Ba'dehu yine Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis sene 1005 Egre seferine giderken Sonlok kal'asın ve bu kal'a-i Hatvan'ı Sultân Mehemmed-i Sâlis feth etdi; be-dest-i vezîr İbrâhîm Paşa.

Bu kal'a-i Hatvan'ın niçe ihtiyârlardan muhâsara ve serencâmların istimâ' etdik, ammâ ihtisâr üzre tahrîr etdik.

Hâlâ Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre Egre eyâletinde başka paşa sancağı tahtıdır.

Kânûn üzre paşasının hâss-ı hümâyûnu 400.000 akçedir. Taht-ı livâsında 12 ze‘âmeti [ve] 353 tîmârı var. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı var. Kânûn üzre erbâb-ı tîmârları ve paşası cebelüleri ile hîn-i seferde altı bin aded güzîde asker olur. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır, ammâ müftî ve nakîbü‘l-eşrâfı yokdur, ammâ Egre kulu serdârı ve dizdârı ve on aded kal‘a ağaları ve üç yüz aded yarar kal‘a neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve emîni ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası ve şehir kethudâsı vardır, ammâ gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Hatvan

Bir top menzili cânib-i şarkında bâğlar bayırından ba‘îde bir sahrâ-yı hâmûnda nehr-i Zakve batağı ve çatağı gölü içinde gûyâ bir kulpsuz bardak gibi yatır bir kal‘adır. Meselâ bardağın karnı varoşudur ve bardağın boğazı meselâ iç kal‘asıdır, ammâ bu kal‘a cümle Kanije gibi ve Seğitvar ve Ustolni kal‘aları gibi palanka çit ve dolama ve rıhtım ve üç kat kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîndir kim her kat dîvârının aralarında arîz ve amîk handakları vardır kım her handakın içinde nehr-i Zakve suyu leb ber-leb olup içinde balıkçı kayıkları gezer. Tâ bir top-ı tavîl menzili etrâfı böyle bir deryâ-misâl buhayre batakdır.

Ve bu kal‘a-i nârin cümle dâ’iren-mâdâr bin adımdır ve cümle sekiz aded tabya-i azîmlerdir, ammâ üçü kârgîr tula binâ Sedd-i İskender-misâl tabya-i azîmlerdir kim her biri batak içinde kaplıbağa gibi yatır ebrâc-ı azîmlerdir. Ve cümle bu sekiz tabyalar üzre yigirmi bir aded serâmed balyemez topları var, mâ‘adâ sağîr u kebîr seksen altı pâre topları var kim ebrâcları üzre âmâde toplardır. Ve gayri âlât-ı silâh cebehânesine hadd [ü] pâyân yokdur.

Ve cümle iki aded kapusu var. Büyük kapusu cânib-i kıbleye mekşûfdur, ammâ üç kat metîn ve kavî kapulardır. Mâbeynlerinde cümle kal‘a neferâtları âmâde olup kal‘anın teferrücgâh ve ârâmgâh yeri bu kal‘a kapuları arasıdır ve her kapu önünden bir kat haşeb cisr ile ubûr olunup üçer yerden bu cisrler her gece kalkup kal‘a bir cezîrede kalır, bir yerden murûr u ubûr mümkin değildir. Ve kapuların kemerleri Şeddâdî kârgîr binâ kulle-i ra‘nâlardır kim büyük kapu kullesi üzre bir ibret-nümâ sâ‘at kullesi var kim nâkûsının sadâsı Sonlok’da ve Değirmenderesi’nde istimâ‘ olunur bir mehîb sadâlı sâ‘at çanıdır.

Bir kapusu dahi taraf-ı garba meftûh bir küçük kapudur. Bundan içeri araba girüp çıkamaz. Hemân atlı ve piyâde kapusudur.

Bu kapudan taşra handak aşırı bir at değirmeni vardır kim çarhları Macar tarzı ibret-nümâdır.

Ve bu iç kal‘a içinde cümle beş yüz aded dîk ve dar ve daracık dârları var, aslâ bâğçeli ve ağaçlı hânedânları yokdur,cümle haşeb binâ ve serâpâ şindire tahta örtülü evlerdir, ammâ cümleden Paşa sarâyı ve Alaybeğ hânesi mükellefdir.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Biri Süleymân Hân [câ]mi‘i ***[35a]*** iken küffâr ihrâk etdikde amâr olup Mehemmed Hân-ı Sâlis câmi‘i olmuşdur. Ve dahi Budinli el-Hacı İbrâhîm câmi‘i tahta örtülü ve kârgîr minâreli gâyet mahbûb câmi‘-i rûşen-âbâddır. Ve bir mahalle zâviyesi var ve cümle (–) aded sûhtevât medresesi var ve cümle iki aded mekteb-i dâru’t-ta‘lîm-i sıbyânı var. Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşânı var ve cümle (–) aded hân-ı

tüccârânı var ve cümle bir aded kesîf küçük hammâmı var ve cümle 53 aded dükkânları var.

Ve cümle sokakları serâpâ tahta döşelidir, zîrâ bu kal‘a bataklık içre olmak ile kaldırım döşeli değildir.

Sitâyiş-i eşkâl-i varoş-ı Hatvan

Mezkûr büyük kapunun handakı hârici taşrasında bir varoş-ı azîmdir. Ol dahi etrâfı palanka kal‘adır, ammâ ol kadar sarp palanka değildir, ammâ yine etrâfında tabyaları ve dirsekleri ve mazgalları ve câ-be-câ şâhî topları vardır. Ve cümle bunun dahi iki kapusu vardır. Bunun kapu önünde nehr-i Zakve üzre üç kat cisrlerin yanında üç göz su değirmenleri ilâ mâşâallâh çarh-ı felek gibi deverân edüp dakîk-i rakîk öğüdür.

Ve bu varoş içre cümle iki yüz mikdârı cümle tahta örtülü ve tahta havlılı evlerdir, ekseri fukarâ hâneleridir, ammâ vâsi‘ büyût-ı ra‘nâlardır. Câmi‘leri ve hân ve hammâmları ve çârsû-yı bâzârları yokdur, ammâ büyük varoş kapusu handakı cisri aşırı başında,

Ziyâret-i Hasan Baba ve ana karîb ziyâret-i Velim Baba gâzîlerdir, *kuddise sırruhu*.

Ve şehrin cümle mezâristân u cebbânesi bu tarafdadır, zîrâ bu mahal topraklıkdır, bataklık ve çataklık değildir. Ve cümle müşebbek bostânlar ve poyata evleridir. Ve cümle bâğ ve bâğçesi bu kal‘anın maşrık tarafına bir top menzili mesâfe-i ba‘îdede bir yüksek bayır üzre cümle bin mikdârı bâğlardır, ammâ karavulhâneleri vardır, zîrâ küffârdan havf olunur.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir ve cümle halkı şeb [u] rûz Seçan ve Filek ve Germat ve Semendire kâfirleriyle ceng-i cidâl ederler gâyet gâzî şehbâz fetâları vardır. Ve nehr-i Zakve Seçan dağlarından gelüp bu kal‘a-i Hatvan batağından geçüp cânib-i kıbleye cereyân ederek bir günde kal‘a-i Sonlok handakından geçüp hemân kal‘a dibinde nehr-i azîm Tise’ye mahlût olur.

……(2 satır boş)……..

Ve bu kal‘a-i Hatvan’dan dahi üç yüz aded pür-silâh gâzî yiğitler alup andan cânib-i şarka Hatvan kırlığı içre menzil arabalarıyla seğirdüp,

Menzil-i karye-i Çand

Bir mu‘azzam Macar köyüdür, ammâ Hatvan nevâhîleri köyüdür. Bu mahalde bir azîm handak vardır. Bir ucu cânib-i garbda Tuna kenârında Vaç kal‘asındadır. Bir ucu Egre altından dolaşup nehr-i azîm Tise’ye varır dayanır. Meğer bir kral-ı dâl Egre sahrâlarına Tuna’yı akıdup âbâdân etmek içün yedi yıl kazmış, ammâ garîb ü acîb temâşâgâhdır kim bu hafr-i azîmi gören âdemün aklı gider, zîrâ makdûr-ı beşer değildir. Ba‘dehu bir re‘âyâ yedi yıl bu handakı kazmadan cânına geçüp elindeki kazma ile kralın ser-i bî-devletin kazup uran kâfirin de vücûdı defterin sahîfe-i rûzgârdan kazup hâlâ handak mu‘attal olup hâli üzre durur.

Anı seyr edüp andan, **Karye-i Naküt,** andan **karye-i Kapona,** nehr-i Tarna kenârında beş yüz hâneli ve kenîseli Macar köyleridir, ammâ nehr-i Tarna Honot dağlarından ve Matra dağlarından berü cem‘ olup Sonlok kal‘ası kurbunda nehr-i Tise’ye mahlût olur.

Andan **karye-i Pazma,** bu mezkûr kurâları on bir sâ‘atde sahrâları ve çemenzârlar içre ma‘mûr kurâları geçerken mahbûb u mahbûbe Macar cüvânların temâşâ ederek Egri’ye doğru gidüp,

Evsâf-ı dâr-ı gâziyân-ı bahâdırân Doğrı, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı kal‘a-i Eğri

Doğru derler kal‘a-i Eğre’dir. Lisân-ı Macar (–) (–) demekdir. Macar tevârîhleri kavli üzre ibtidâ bânîsi Menûçehr evlâdlarında mürted olan Nagban Ejder binâsıdır.

Ba‘dehu Hırıştoş yaylasında Fâtih-i Egre Mehemmed Hân’ın yedi kral ile ceng etdiği mahalde Türk Oru nâm bir handaklı toprakdan kal‘a yapmışdır, hâlâ Türk Oru derler durur, ol dahi Menûçehr evlâdı binâsıdır. Ammâ bu kal‘a-i Egre niçe küffâr kralları ellerine girüp sekiz yüz yıl Orta Macar elinde amâr olup Erdelistân’ın Kızılelması derler, ammâ sene 959 ***[35b]*** târîhinde Tımışvar fâtihi Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Süleymân Hân’ın fermânıyla Egre kal‘ası üzre serdâr-ı mu‘azzam olup Tımışvar etrâflarında kırk elli pâre kal‘aları feth edüp andan Sonlok gibi bir Sedd-i Ye’cûc-misâl kal‘ayı feth edüp ba‘dehu Eğri kal‘asına sarılup doğrutmak istedikde kırk gün döğüp kırk gece de asâkir-i İslâma küffârın kesret ü vefreti göz açdırmayup kırk birinci gün berf ü selc ü şiddet-i şitânın vefretinden askerin elleri ve ayakları dutmayup bî-feth avdet edüp cümle guzât Tımışvar’a çıkdılar.

Meğer hikmet-i Bârî yârî kılmayup fethi Sultân Süleymân’a müyesser olmayup âhır-ı kâr sene 1004 târîhi mâh-ı Şevvâlin 13 gününde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Egre gazâsına teveccüh edüp sene 1005 târîhi Saferi gurresinde bizzât Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis kal‘a-i Egre’yi muhâsara edüp ol gece küffâr taşra varoşu asâkir-i İslâm havfinden bırağup orta kal‘aya girüp cenge âheng ederler. Ale’s-seher asâkir-i İslâm varoşa duhûl ederler ve ol sâ‘at Egre’yi on bir yerden toplar ile döğmeğe başlayup meterisler yürümeğe başlarlar, ammâ kal‘anın şarkîsi olan bâğlar bayırında olan meterisler Freng kal‘ası içre olan küffârın amânın keser, ammâ Anatolu vezîri Tavîl Lala Mehemmed Paşa ve Rûmeli vezîri Hasan Paşa bâğlar tarafından Freng hisârına toprak sürüp kal‘ayı zebûn ederler ve ol ân kal‘aya yürüyüş ederler. Hamd-i Hudâ Freng hisârın feth ederler. Ba‘dehu cümle küffâr iç kal‘aya tolarlar.

Ertesi mâh-ı Saferü‘l-hayrın on tokuzuncu günü istîmân ile küffâr çıkınca birkaç beğlere ve beğzâde keferelere amân verilüp rehin alıkonup gayri kâfirler kal‘adan bî-silâh giderken asker-i İslâm küffâra sataşup anlar Hatvan’da ümmet-i Muhammed’i vere ile nice kırdılarsa anları dahi cümle tu‘ma-i şemşîr-i tîz edüp ancak beğzâdeleri kaldı. Ve kal‘a-i Egre muhâfazasına Anatolu eyâletiyle Koca Mehemmed Paşa kalup kal‘ayı ta‘mîr ü termîme cidd [ü] ihtimâm edüp Sultân Mehemmed tabur cengine gider, ammâ hikmet-i Hudâ bu kal‘a-i Egre’nin fethi Süleymân Hân’a müyesser olmayup Mehemmed Hân-ı Sâlis’e müyesser olduğuna târîhi güfte-i Çatalzâde:

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Nemse’den Sultân Mehemmed aldı Egre kal‘asın.

Sene 1005.

Diğer târîh:

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu Egre gazâsı niçe târîhlerde mastûrdur, ammâ bu hakîrin manzûru olduğu üzre bir şemme ba‘zı evsâflarının tahrîrine cür’et edelim. Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre bu kal‘a-i Egre eyâletdir. Ekseriyyâ iki tuğ ile mîr-i mîrânlara sadaka olunurken ibtidâ Sultân İbrâhîm asrında doğancıbaşılıkdan çıkan Ak Mehemmed Paşa’ya Egre eyâleti vezâret ile ihsân olunup andan sonra niçelere dahi vezâret ile verilmek kânûn-ı İbrâhîm Hân oldu.

Hâlâ eyâleti cümle altı sancakdır. Evvelâ sancağ-ı Sonlok ve sancağ-ı Hatvan ve sancağ-ı Seçan ve sancağ-ı Germat ve sancağ-ı Baçka ve sancağ-ı Segedin. Ve Egre sancağı paşaların kendi tahtlarıdır. Ve taraf-ı pâdişâhîden vezîrinin hâss-ı hümâyûnu altı yüz elli bin akçedir. Ve mâl defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve şehremîni ve harâc emîni ve gümrük emîni ve bâcdârı ve 9 aded erbâb-ı zu‘amâsı, 357 aded erbâb-ı tîmârı ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Cümle paşasının ve cemî‘i erbâb-ı tîmârın kânûn üzre cebelüleri ile hîn-i ma‘rekede bu eyâlet-i Egre’de yigirmi bin aded güzîde pâk ve müsellah ve mükemmel mehîb ve sâhib-i salâbet şecî‘ u nâmdâr askerleri olur, ammâ gayri serhad gibi değillerdir, cümle askerîleri ha disen mevcûddur. Ammâ,

Gayri hâkimlerin beyân eder: Evvelâ yine askerî tâ’ifelerinin zâbit u râbıtlarından Nemse hisârı dizdârı ve Macar hisârı dizdârı ve Aşağı varoşu dizdârı ve Bârûthâne kal‘ası dizdârı ve bu dörd aded dizdârlardan mâ‘adâ cümle kırk aded tuğ ve sancak ve bayrak sâhibi ağaları vardır.

Ve cümle sağ ve sol ve azeb-i hisâr ve beşli ve martolosân ve gönüllü ve yerli topçu ve yerli cebeci ve yerli kumbaracı ve yerli bârûtçubaşı neferâtlarıyla cümlesi âmâde on iki bin aded pür-silâh âmâde kal‘a neferâtları vardır. Ve dahi dörd aded yeniçeri odasıyla bir kapukulu yeniçeri ağası vardır ve on iki oda Freng hisârda yerli yeniçerileri odalarıyla başka yeniçeri ağaları vardır kim hâlâ hakîr mukarreri emr-i şerîfin getirdim, ammâ tâli‘imize paşa ile Dobroçin varoşuna mâl ***[36a]*** tahsîline gitmişler. Ve iki aded kapukulu topçubaşı odaları var, iki oda kapukulu odalarının ağaları var ve hâlâ bin beş yüz aded yerli yeniçerileri mevcûd olup kapukulları gibi üsküf ve keçe ve fes geyüp çorbacıları Budim’in yerli yeniçeri çorbacıları gibi kuka zerdûz üsküf taşırlar. Ve dahi bin beş yüz aded azebistân neferâtları mevcûddur.

Ve bu cümle mezkûr kal‘a neferâtları askerlerinden mâ‘adâ kal‘anın bedenleri ve tabyaları ve ebrâcları ve dirsekleri ve cümle karavulhânelerinde yatır kalkar üç bin aded mükemmel ve mükellef garîb yiğit ma‘zûlcü askerîleri var kim dirlikde alâkaları yokdur, yine kal‘ada her gece pâsbânlık ve nigehbânlık ederler. Ammâ bir gedik sâhibi fevt olsa bu ma‘zûlcünün bir eski müstahıkkına mahlûl olan gediği Egre vezîri ihsân edüp çerâğ-ı efrûhte eder. Bu tâ’ifeye müstahfızân-ı ma‘zûlciyân derler, lillâh hidmet ederler ve her bâr çete ve poturaya giderler. Eyi at ve eyi silâh ve eyi kul ve karavaş bunlardadır kim bir alay gâziyân-ı mücâhidân-ı fî-[sebîlil]lâhdır.

El-hâsıl bu kal‘a-i Egre âdem deryâsıdır, zîrâ dirliği makbûldür ve mâlı her aklâmda sağdır. Kimesne zabt etmeyüp cümle kal‘a ağaları hâs harâc-ı emânet ve iltizâmların kendüleri tasarruf ederler, âhardan bir ferd-i merde müdâhale etdirmezler. Anıniçün hâsları

ve ulûfeleri sağ olup dirlikleri iştihârdadır.

Der-beyân-ı hâkimân-ı ehl-i şer‘-i Resûl-i mübîn: Evvelâ beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle sancaklı abâyı taşır yeniçeri çukadârlı şeyhülislâmı var ve cemî‘i sâdât-ı kirâmlara nakîbü‘l-eşrâf hâkimleri var ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi cümle (–) aded kurâdır. Ber-vech-i adâlet kadıya beher sene onar kîse-i Rûmî hâsıl olur.

Ve eyâlet-i Egre cümle (–) aded kazâ yerdir ve bu eyâletde cümle (–) aded kurâ ve kırk aded varoş-ı azîmler var. Cümleden büyük şehr-i azîm-misâl varoşlarından Dobroçin varoşudur kim on iki bin Macar evidir. Ve dörd bin çuka işlenir dezgâhı ve on iki aded elleri gümüş deyenekli zâbit u hâkim kefere birovları var. El-hâsıl kırk elli bin re‘âyâsı olup gûyâ bir şehr-i azîmdir, ammâ kal‘ası yokdur.

Andan **varoş-ı** (–) (–) andan **varoş-ı** (–) (–) andan (–) (–) (–) (–) (–) andan **varoş-ı Kenkuş,** gûyâ bâğ-ı İremdir.

Ve eyâlet-i Egre’de cümle yüz on bir aded sağîr u kebîr kal‘alardır. Böyle bir eyâlet-i vâsi‘den paşasına senevî ber-vech-i adâlet kırk üç kırk dör[d] bin guruş hâsıl olur, ammâ cevz-i ma‘dûdu şey-i kalîldir. Lâkin her taraf elçilerinden ve krallarından ve varoşları ve bâd-ı hevâdan alâ tarîkı‘l-hedâye kırk bin guruş dahi olur. Eğer bir tarafda küffâr isyân ederse gâzîler kâfire çeteye gidüp mâl-ı ganâ’imleriyle gelüp paşaya niçe bin guruş öşr ve pençik ve esîr şikârlar düşer. El-hâsıl mansıb-ı âlîdir.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Egre

Evvelâ cânib-i şarkîsi ve cânib-i kıblesi ve cânib-i cenûbîsi tarafları köy köy üzre ma‘mûr u âbâdân sahrâ-yı mahsûldârın cânib-i garbîsi nihâyetinde Karabağdala nâm bir bayır-ı mürtefi‘ zeylinde ensesi bâğlar ve dereler ve depeli yere vâki‘ havâlesi azacık iki iç kal‘ası vardır, ammâ ol havâle mülâhaza olan yerlerden bu kal‘aya zevâl yokdur, zîrâ ol havâle add olunan mahallerden bu kal‘aya top atılsa gülleleri aşırı gider ve topları aşağı atsalar toplar kendülerin kundakdan taşra atar.

Hulâsa-i kelâ[m] bu kal‘aya havâle toplarından ölüm yokdur, illâ toprak sürülse bu kal‘anın hâli yaman olur. Ve havâle add olunan dağlar serâpâ müzeyyen bâğlardır ve havâle önünde Nemse hisârıdır kim Âl-i Osmân değil on sekiz pâdişâh ve yigirmi dörd kral ve bu kadar ban ve bu kadar hersekler bu Freng hisârı gibi bir sedd-i Kahkahâ-misâl kal‘aya mâlik olmamışlardır. İllâ Âl-i Osmân Egre’ye mâlik olmuşdur, zîrâ bu Freng hisârının havâle tarafı dîvârının yüksekliği kırk yedi arşın âlî Şeddâdî metîn kârgîr dîvâr-ı üstüvârdır kim her taşı fîl gevdesi ve hammâm kubbesi kadar seng-i hârâ-yı mutarraş ahcâr-ı musaykallardır ve iki kat dîvâr olup her katı ellişer ayak enli dîvârdır kim üstünde üçer araba yan yana gitse mümkindir.

Ve bu taraf handakı kâmil seksen adım enlidir ve seksen yedi zirâ‘-ı mekkî derindir kim âdem aşağı bakmağa cür’et edemeyüp zehresi çâk, menzili hâk olur.

Ve bu kal‘anın on iki bin re‘âyâsı gelüp her sene handakı dahi enli ve dahi derin ederler. Ve bu Nemse ***[36b]*** hisârı içre cümle mücerred yerli yeniçerilerinin odaları kânûn üzre birinci ikinci üçüncü deyerek kârgîr odalar binâ olunup her bir orta odalarının üzerlerinde örtüleri servî gibi surâhî-i serâmed tahta örtülü musanna‘ odalardır. Aslâ bu

kal‘ada avret ve oğlan yokdur ve çârsû-yı bâzârdan bir şey yokdur ammâ,

Evsâf-ı Câmi‘-i Alem-i Şerîf

Bu kal‘ada da Alem-i Şerîf ismiyle müsemmâ olmasının vech-i tesmiyesi oldur kim kaçan kim Sultân Mehemmed bu kal‘ayı feth edüp Hazret-i Risâlet-penâh’ın sancağ-ı şerîfin kendüler eline alup ibtidâ Cum‘a günü bu câmi‘de minber-i Resûlullâh’a sancağ-ı Resûlullâh’ı çıkarup hutbeyi bizzât kendüleri tilâvet edüp ba‘de salâti’l-Cum‘a Mehemmed Hân Hazret-i Risâlet-penâh’ın sancağ-ı şerîfinden bir pâre püskül çıkarup,

“Yâ Resûlallâh senin alemin pâresiyle bu kal‘ayı senin himâyene saldım” deyü du‘âlar edüp niçe bin guzât âmîn derler.

Hâlâ ol sancağ-ı şerîf vaslesi bu câmi‘ minberinin sağ cânibinde evvelki sâf berâberliği dîvâr dibinde altun alemli ve yeşil zarf içinde dikili durur ve şeb [ü] rûz bu alem-i şerîfe dibinde bir kandîl-i münevver yanup durur. Ve cemî‘i Egre ve Budin ve gayri serhad halkının cümle bu sancağ-ı Resû[lu]llâh pâresine i‘tikâdları vardır.

Hattâ Mehemmed Hân-ı Gâzî bu kal‘a fethinden sonra Hırıştoş yaylasında yedi kral ile cenge teşrîf buyurduklarında Hazret-i Risâlet’in büyük sancağ-ı şerîfin cenge götürmeyüp bu câmi‘de koyup bu câmi‘deki sancak pâresin altun alemiyle götürürler. Hikmet-i Hudâ hîn-i cengde üç alemdâr şehîd olup hazîne-i pâdişâhîyi ve bârgâh-ı Âl-i Osmân’ı küffâr zabt eder. Cenâb-ı Bârî habîbi yüzü suyuna alemdârlar şehîd olunca sancağ-ı Resûlullâh yere düşmeyüp bir delikli taşa geçmiş bulunur. Hâlâ yine bu câmi‘ içre alem-i Resûlullâh vaslesi yine ol delikli taşa sırığı geçmiş durur. Ve bu ahvâli ol gazâ-yı garrâda bulunup görenlerin kırk elli âdem ihtiyârlarından istimâ‘ edüp şehâdetleriyle eylece tahrîre cür’et etdim.

Hakkâ ki bu alem dibine âdem vardıkda dehşet hâsıl olur. Hakîkatü‘l-hâl mu‘tekid olan âdemlerden her kim ol alem-i şerîf dibine varup pâk i‘tikâd ile iki rek‘at namâz kılup hayr du‘â etse bi-emrillâhi te‘âlâ her hâceti kabûl olur. Anıniçün bu kal‘ada bu câmi‘e Alem-i Şerf câmi‘i derler.

Çâr köşe bir câmi‘-i pür-nûrdur, tûlen ve arzen ikişer yüz ayakdır ve sütûhu kiremitlidir. Ve bir musanna‘ kârgîr binâ minâreye mâlikdir kim bu serhadlerde misli yokdur, meğer Peçoy kal‘asında Kâsım Paşa câmi‘i minâresi ola, ammâ bu andan âlî ve mevzûndur. Hakîr bu minâreye urûc edüp şehrin deresi ve depesi ve tarz [u] tarhın cümle temâşâ etdim. Hakkâ ki sevâd-ı azîm ve bâğ-ı İrem şehr-i kadîm bir belde-i ma‘mûrdur, ammâ bu Freng hisârında yeniçeri odalarından ve câmi‘den mâ‘adâ on aded evler dahi vardır.

Der-beyân-ı sitâyiş-i Macar Hisâr

Freng hisârdan cânib-i garba elli adım enli handak üzre bir kârgîr binâ Şeddâdî cisrden geçerken bu iki hisâr mâbeyni ta‘bîr olunmaz çâh-ı gayyâdan nişân verir bir handak-i derk-i esfeldir kim kaddi elli arşındır ve handak içinde âb-ı hayât sular kaynar. Hattâ bu iki kal‘a ahâlîleri sularını bu handakdaki uyûnlardan alırlar. Ve bu mezkûr kârgîr binâ cisr ile geçilen Macar hisârı kapusu üzre,

Alî Paşa Tabyası: Gûyâ sedd-i Mardin'dir. On iki aded balyemez topları var kim her biri beşer dâne kal'a değer altun gibi musaykal ve mücellâ kırmızı çullu serâmed toplardır. Bir topuna şâhîn topu derler. Hudâ âlimdir bir serhadde misli yokdur. Siperinin ardında ejder-i heft-ser gibi durur. Ve Alî Paşa Tabyası'ndan beri tâ Macar hisârı ortasında,

Zurnazan Mustafa Paşa Tabyası: Şehrin cânib-i erba'asına havâledir. Aslâ uçan kuşları bile uçurmaz yigirmi pâre tavîl topları var kim görmeğe muhtâcdır. Ve bu tabya kurbunda bir manastır-ı azîm var, cemî'i kâfiristân ve Erdelistân'ın ve Orta Macaristân keferelerinin bilâ teşbîh ka'beleridir. Eğer bu deyrde olan ilm-i mi'mârîyi ve bunda olan tasannu'ât-ı tarz-ı tavr-ı binâyı medh eylesek başka bir tomâr-ı dırâz olur, ammâ Âl-i Osmân keferelere rağmen bu deyri cebehâne edüp içinde niçe bin top âletleri ve gayri mühimmâtlar mâl-â-mâldir. Ve buna karîb,

Hünkâ[r] Tabyası: Cümle tabyalardan metîn ve kavîdir.

Ve bu Macar hisârı üç Nemse hisârı cirmi kadar vardır ve ikisi dahi sedd-i İskender-misâl kal'alar olup handakları fecc-i amîk-misâl handaklı ve otuzar arşın rıhtım dolma dîvârlı kal'alardır.

Ve Freng hisârı ve Macar hisârının cümle dâ'iren mâdâr cirmleri üç bin germe adımdır ve şekl-i müdevveri cümle on bir köşedir ve her köşesinde gûnâ-gûn tabyalar ve musanna' kulle ve ebrâclar ve ***[37a]*** (ve) dirsekler ve gûnâ-gûn mazgal delikleriyle ârâste olmuş birbirine muttasıl iki kal'alardır, ammâ dizdârları ve neferâtları cümle başkadır.

Ve bu kal'ateynin taşları fîl gevdesi kadar vardır. Ve dîvârları üzre cânib-i erba'alarında sobalı hammâm gibi karavulhânelerinde her gece ellişer âdem nevbet bekler ve anlardan mâ'adâ tâ sabâha dek on aded kal'a ağaları nevbet beklemeğe ta'yînlerdir, ammâ cümleden ziyâde Macar hisârı ziyâde beklenir, zîrâ paşa sarâyı hâlâ andadır. Zamân-ı kadîmde krallara mahsûs sarây-ı azîmdir kim gâyet musanna'dır, ammâ ihrâk olunmak ile gayri tarz binâ olunup cümle paşa ağavâtlarına müte'addid odaları ve kâ'aları ve dîvânhâne ve hammâm ve ıstabl u âhûrları cümle mükellef sarây-ı azîmdir. Ve kapukulu ağası bu kal'ada olur. Kurbunda bir çâh-ı mâsı var, seksen kulaç amîkdir, ammâ âb[-ı hayât] suyu vardır. Ve yerli yeniçeri ağası da bunda sâkindir. Ve Paşa sarâyı meydânı hayli vâsi' olup ol meydân ortasında iki ade[d] esîr zindânı vardır. *El-ıyâzen billâh* cümle şehrin esîrleri bu sicinde dururlar ve her birine ellişer ayak nerdübân ile enilir gûyâ çâh-ı cahîm mahpeshânelerdir. Her şeb üzerlerinde ellişer aded pâsbânları pür-silâh olup nevbet beklerler. Ve,

Paşa câmi'i: Bu Zindân meydânındadır kim tûlı iki yüz ayak ve arzı yüz ayak bir kârgîr minâreli câmi'-i musanna'dır ve cebehâne-i azîm dahi bu Sarây meydânındadır. Ve,

Küçük Paşa câmi'i: Dahi bu Sarây meydânındadır, ammâ kapusundan içeri mâl-â-mâl asâkir-i İslâm içün beksumat ve buğday ve arpa ve gayri gûnâ-gûn zahâ'ir makûleleri mâl-â-mâldir. Ve bu câmi'in kapusu üzre târîhi budur:

Pür-riyâ(?) hâtif didi târîhini

Bârekallâh câmi'-i cennet-mekân,

Sene 1023.

Ve bu Nemse hisârının ve Macar hisârının cümle altları boşdur. Mağâra mağâra ve kemer kemer vâdîler olup içlerine niçe bin asker alur mahalle mahalle tâkler ve kâ‘alardır. Ve bunda dahi cebehâne-i pâdişâhînin envâ‘ları vardır kim bu kal‘a yüz ay muhâsara çekse bunda olan cebehâneler aslâ tükenmez. Ve hîn-i muhâsarada cemî‘i ahâlî-i vilâyet cümle ehl [ü] iyâllerin bu iki kal‘aların altında kehflere ve serdâb ve mahzenlere koyup cümle ehl [ü] iyâl sademât-ı top-ı kûpdan emîn olurlar. Ve bu mağâralar içre handaka nâzır mefret ve azîm toplar var kim kirpi tüğü gibi zeyn olmuş toplar vardır kim her birinin içine âdem sığar toplar var. Ve bunlardan mâ‘adâ niçe yüz aded yedek toplar kundakları ve arabaları ve sâ’ir mühimmâtları ile âmâde durur topları var.

Ve bu mezkûr mağâralarda ve zîr-i zemînlerde şehrin mutâfları ve urgancıları ip bükerler. Tâ bu mertebe vâsi‘ ve azîm gâr-ı yetîmânlardır. Ve âb-ı hayât buz pâre kuyuları vardır. Ve bu Macar hisârında yigirmi aded dükkânlarından aşağı yüz elli adım kıbleye nâzır dörd kat kemer kapular var, ammâ bu kapuların mâbeynlerindeki kemerleri kasden karanlık etmişlerdir kim eğer taşradan gelen düşman içeri girirken gözleri görmeyüp yürüyüş edemeyeler, ammâ bu mahallerde oturanlar taşradan gelenleri görüp düşmanı ururlar. Ve yol üzre şâhâne topları dururlar, hîn-i iktizâda düşmanlara ururlar.

Ve cümle kapu bekçilerinin âlât-ı silâhları bu muzlım kapu aralarındaki dîvârda maslûb olup niçe bin elvân âlât-ı silâh ile müzeyyen kapu aralarıdır. Ve gece ve gündüz bu kapu aralarında biner aded pür-silâh asker mevcûd olup nevbet beklerler.

Ve bu kapu üzre bir azîm tabya vardır, cânib-i erba‘aya Sedd-i İskender-vâr sedd olup bunda dahi azîm serâmed balyemez topları olup bu tabya üzre bir sâ‘at kullesi var kim çanının sadâsı bir konak yerden istimâ‘ olunup ve bu kapunun kemeri altında bir küçük kapu dahi vardır, andan aşağı varoşa otuz ayak nerdübân-ı hacer ile enilir küçük kapudur. Ammâ büyük kapuda dâ’imâ zencîr gerilidir. Ve taşrasında handakı üzre zencîr ile asılmış cisrden geçüp cânib-i kıbleye yüz adım yokuş aşağı enüp bir kat kapu dahi olup bu bâb-ı azîm taraf-ı cenûba nâzırdır.

Ve bu kapunun üst eşiği üzre beyâz mermerden bir arslan sûreti tasvîr olunmuşdur kim bu arslanın demirden bir dili var, üstâd-ı mermer-bür bu arslana eyle bir tîşe urup gören ol esedi zî-rûh zann eder. Ammâ hukemâ-yı selef arslanı cemî‘i hayvânâtların pâdişâhlarıdır demişler ve benî âdemi de arslan gönüllüdür demişler. Ve bu arslana demir dil etdiklerinin aslı benî âdem demir dilli olup dilini zabt edüp diline her gelen hezeyân sözleri söylemesin rümûzun edüp demir dilli esed tasvîri etmişler. Ve bu Egre kal‘asın bir esede teşbîh edüp içinde olan âdemlere arslanı pek zabt edin işâreti ola, demişler.

Ve yine arslan yanında bu kapu üzre yine beyâz mermerden üstâd-ı mermer-bür iki başlı bir Macar kuşu, ya‘nî küffârın zolta nâm guruşlarında ***[37b]*** iki başlı ve iki kanatların ve iki pençelerin açmış karakuş tasvîri vardır, hemân bu Egre kapusu üstündeki kuş tasvîri dahi ana benzer karakuş tasvîri, ammâ bunun dahi iki başlarında demir dilleri vardır. Bunu dahi hukemâ-yı kudemâ timsâl-i rumûz etmişler kim bu Egre kal‘ası iki kal‘adır ve iki başlı demir dilli kuşların pâdişâhı karakuş gibidir, elinden kaçırmayasız ve bu kal‘ayı düşmana uçurmayasız ve iki başlı ve iki dilli hâkim olmayasız, işâretin etmişdir, ammâ hakkâ ki üstâd-ı kâmil bu kuş tasvîri kalemin mermerde kazmışdır.

Ve bu kapu Mısr’ın Bâb-ı Nâsır’ı ve Demir Kapusu gibi ağreb ü garâ’ib ü acâ’ibden

kapudur. Ve kal‘anın bu semtleri seksener arşın dolma rıhtım âlî dîvârlardır. Âdem yukaru baksa başından sarığı düşer, tâ bu mertebe kadd-i bâlâ hisâr-ı üstüvârdır.

Ammâ küffâr elinde iken bu kal‘a böyle metîn u müstahkem değil imiş. Ba‘de’l-feth-i Mehemmed Hân yedi paşa ve on iki bin çerâhor re‘âyâlar yaz ve kış bu kal‘ada yedi yıl işleyüp bu gûne metîn ve kavî etmişlerdir. Ve hâlâ her sene Baçka ve Laşka ve Salanta’nın cümle re‘âyâları cemî‘i tekâlîfden müsellimler olup her sene bu kal‘a on iki bin re‘âyâ ta‘mîr ü termîm ve handakların tathîr ederler.

Ve hatta sene 1068 târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa vezîr-i a‘zam iken bu Egre kal‘asının varoş-ı azîmin kal‘a içine almak içün kânûn-ı kadîm-i Fâtih Mehemmed Hân-ı Sâlis üzre on iki bin çerâhor re‘âyâlar ve yedi sancak paşaları ve yedi sancağın cümle re‘âyâları me’kûlât [u] meşrûbâtların arabalara tahmîl edüp üç yılda bu varoş-ı azîmi bir kal‘a-i metîn içine almışlardır kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz. Evvelâ,

Der-beyân-ı evsâf-ı varoş-ı kal‘a-i Egre

Bu kal‘a-i behişt-âbâdın dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil on iki bin adım şekl-i muhammes ve on iki kulle-i azîm ve cânib-i erba‘ası mazgal delikli ve azîm derin handaklı ve beş kapulu varoş-ı azîmdir. Evvelâ cânib-i kıbleye nâzır Ilıca kapusu üç kat metîn kapudur ve üç yerden asma cisrler ile geçilir. Ve iki taraflarında mazgal delikleri var.

Andan (andan) bu kapunun sağ cânibinde semt-i cenûba nâzır Hatvan kapusu iki kat meydânlı başka kal‘adır ve başka bir köşede vâki‘ olmuş iki kat handakı ve dörd kat kavî kapuları etrâfında yere berâber azîm topları var. Bu dahi asma cisrler ile geçilir kapulardır.

Andan bu Hatvan kapusundan içeri cânibe gidüp Yeni Kapu, bu dahi iki kat bâb-ı kavîler ve asma cisrlerdir. Ve bu kapunun iç yüzünde tâ Martolos kapusuna varınca tahta döşeli bin beş yüz adım enli pâk şâhrâh sokakdır. Ve bu Martolos kapusu Egre’nin batı tarafına nâzır bir metîn iki kat kapudur. Bu dahi asma cisrli bâb-ı kavîlerdir. Ve bu semtde cümle kefereler sâkin olup gâyet ma‘mûrdur. Ve cümle Martolosân kefereleridir kim vazîfe-i mu‘ayyeneli kal‘a neferâtlarıdır.

Andan Felemet kapusu bu dahi garb cânibine mekşûf iki kat kapudur ve iki kat kârgîr dîvârlı kal‘adır. Ve cümle dörd kapusu vardır ve kapusu önünde asma cisrler ile ubûr olunur metîn dervezelerdir. Ve bu Felemet kapusu üzre Kara Mahmûd Ağa’nın asılmış çizmesi mahmîzleri var, demirden bir gûne çarhları var. Hîn-i ma‘rekede ata bununla mahmîz edermiş, musanna‘ demir mahmîzdir. Ve bu kapudan taşra Makla deresi üzre niçesi ze‘âmet ve niçeleri mülk-i ibret-nümâ su değirmenleri vardır. Ve bu Felemet kapusu dibinde kemer altından Makla deresi kalın ve metîn demir pençerelerden su girüp bu varoş-ı azîmi iki bölüp şehr içre niçe su değirmenleri ve bâğ u bâğçeli hânedân-ı azîmleri var. Andan bu varoşun tâ ortasında,

Sitâyiş-i kal‘a-i Bârûdhâne-i ibret-nümâ

Sene 1068 târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa binâ etdirmişdir, zîrâ bu eyâletde Köpürlü Mehemmed Paşa çok vâlî olup cemî‘i kâfiristânı sındırup bu kal‘a-i Egre’ye mahabbet etdiğinden sadrıa‘zam oldukda bu Bârûthâne kal‘asın amâr etmişdir. Bâğ-ı İremden nişân verir bir mesîregâh üç gözlü ve her gözleri beşer havânlı ve ibret-nümâ Macar çarhlı musanna‘ değirmenlerdir kim âdemin aklı erişmez bir gûne vâcibü‘s-seyr

değirmenlerdir kim nehr-i Makla çevirir garîb temâşâgâh-ı Şeddâdî çâr-kûşe binâ altı kulleli ve bir demir kapulu kal‘a-i metîndir kim cirmi dâ’iren-mâdâr beş yüz adımdır.

Bu kal‘a gûyâ bu varoş-ı azîmin iç kal‘asıdır. Cânib-i erba‘ası cümle sudur. Kapusuna cisr ile varılır. Dizdârı ve neferâtları ve bârûtcubaşı ve cümle neferâtları mevcûd olup şeb [ü] rûz bârûd-ı siyâh işlenir, zîrâ bu kal‘ada bârûd çok sürülür.

Bu kal‘a altından nehr-i Makla geçüp andan çârsû içre ve hânedânların şâhnişînleri altından geçerken herkes revzenlerinden ve gûnâ-gûn maksûrelerinden balıklar sayd edüp andan Çârsû câmi‘inin bu nehr-i Makla sol tarafından geçüp ve yassı sokak ***[38a]*** köprüsünden ve gayri taş cüsûrlardan ve ağaç kantaralardan geçüp ve Ilıca kapusu dibinde yine demir pençereden taşra çıkup Beşli Çayırı nâm mahalden cereyân edüp kıble tarafına akarak nehr-i Tise’ye mahlût olur bir âb-ı hayât sudur, ammâ Eğre içre bundan lezîz kaynak ve kuyularda âb-ı kevser-misâl sular vardır. Ve bu Ilıca kapusu taşrasında nehr-i Makla üzre altı göz su değirmenleri, bunlar dahi vâcibü‘s-seyrdir.

Der-beyân-ı yenâbî‘-i germâbhâ-yı zemîn ve menâfi‘-i uyûn-ı hârra-i arazîn

Cümle üç aded ılıcalardır, ammâ biri erlere ve biri avretlere ve birinin suyu hayvânâtlara nâfi‘dir ve niçe gûne nef‘i müşâhede olunmuş ılıcalardır kim cemî‘i Erdelistân ve Macaristân’dan beher sene niçe bin marîz cerebe ve frengiye mübtelâ kefereler gelüp bu ılıcalara girüp âb-ı hummasından nûş edüp bi-emrillâh şifâ bulurlar. Lâkin Budin’deki gibi mükellef binâlı germâblar değildir. Bu ılıcalar olduğiyçün bu kapuya Ilıca kapusu derler. Bu mahalde varoşun cümle (–) aded kapuları tamâm oldu.

Der-beyân-ı imârethâ-yı aşağı varoş

Ve bu mezkûr varoş kal‘ası içre cümlesi on yedi mahalledir. Yedisi kefere mahalleleridir, onu müslimdir. Evvelâ,

……(1.5 satır boş)……..

Ve kamusu üç bin altmış aded mükellef ü mükemmel ve tahtânî ve fevkânî sarâylardır ve sâ’ir ağavât u a‘yân-ı kibâr büyûtları cümle bâğ u bâğçe ve şâhnişînli vâsi‘ hâne-i zîbâlardır kim niçesi şindire tahta örtülü ve niçe yüzü kırmızı kiremit örtülü Şeddâdî dîvârlı ma‘mûr ve müzeyyen evlerdir. Cümleden (–) sarâyı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ma‘mûrlardır.

Ve eğer bu varoşu görüp bildiğimiz kadar evsâfın tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur. Hakkâ kim âbâdân şehr-i amâristândır.

Der-ayân-ı cevâmi‘hâ-yı âbidân [u] zâhidân-ı selâtîn-i Âl-i Osmân

Kamusu kırk altı aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden Hatvan Kapusu’na karîb varoş dîvârına muttasıl Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis câmi‘i kim Fethiyye derler. Mâ tekaddem kenîse olup ve minâresi dahi çanlık olup hâlâ bir ma‘bedgâh-ı müslimîn gâyet müferrah câmi‘-i dilküşâdır ve hikmet-i Bârî başka bir rûhâniyyet var, müstecâbü‘d-da‘ve musallâ-yı müslimîndir.

Andan Çârsû câmi‘i gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘dir, andan Sâlih Efendi câmi‘i, andan Benli Ahmed Ağa câmi‘i ma‘mûrdur. Andan Memi Ağa câmi‘i tarz-ı kadîmdir, andan Alaybeği câmi‘i kâr-ı üstâddır, andan Yeni Zâ‘im câmi‘i, andan Kâsım

Paşa câmi‘i, andan Bâzâryeri câmi‘i, bunlar cum‘a salâtı edâ olunur câmi‘lerdir. Bunlardan mâ‘adâ,

Der-vasf-ı mesâcid-i muvahhidân: Dükelisi otuz bir aded mahalle zâviyeleridir, ammâ cümleden Yassı Sokak mescidi ve Kethudâ mescidi (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ilm-i dâru’l-ulûm-i müfessirân: Hepsi dörd aded medrese-i tâlibândır, ammâ dâru’l-hadîs ve dâru’l-kurrâ-i mücevvidânı yokdur, zîrâ bu şehirde hamele-i Kur’ân huffâzân muhaddisân yokdur.

Sitâyiş-i mekteb-i tıflân-ı ebced-hân: Umûmîsi on yedi aded mekteb-i ciğer-gûşe-i püserân vardır.

Der-zikr-i hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümlesi yedi aded tekye-i Âl-i Abâ-yı fakr-ı fâkadır. Cümleden mükellef Hatvan kapusundan taşra (–) (–) Baba Sultân tekyesidir kim yetmiş seksen kadar çille-i merdân sâhibi Bektaşî fukarâları vardır. Ve şehr içre (–) (–) tekyesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-kayd-ı sebîlhâne-i cân-sitân: Olancası yigirmi aded şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhlarıyçün sebîlhâne-i atşânlar vardır. Cümleden Ağa sebîli ve Alaybeği sebîli ve Kâsım Paşa sebîli meşhûr[dur].

Der-alâmet-i çârsû-yı bâzâr-ı esnâfân: Barisi altı yüz aded dekâkînlerdir, ammâ bezzâzistân-ı kârgîri yokdur. Lâkin dükkânları ve kahvehâneleri müzeyyendir ve ankâ tüccârları olup cümle zî-kıymet metâ‘ları bî-kıymet ve bî-minnet bulunur.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Bardesi iki aded hammâm-ı rûşenâdır. Biri iç kal‘a kapusundan aşağı köprü başında Vâlide Sultân hammâmı gâyet müferrah ve dilküşâ âb u hevâsı latîf altı aded halvetli ve cümle kıbâbları kırmızı kiremit örtülü germâb-ı şîrîndir.

Ve bir hammâm dahi Felemet kapusu kurbunda müfîd u muhtasar soba hammâmı derler küçük hammâmdır, ammâ bu şehr içre yedi yüzden ziyâde evlerde soba hammâmlarımız vardır deyü a‘yân-ı vilâyet tefâhur kesb ederler, zîrâ halkı gâyet sulehâ-yı ümmetden olup ehl [ü] iyâlleri cümle ev hammâmlarına girirler, taşra çârsû hammâmlarına nâdir giderler.

Der-hakk-ı hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Olandası beş aded hân-ı sağîrlerdir. Ancak bu hânların birine ağır bâzergânlar konarlar. ***[38b]*** Âyende vü revendegân ve müsâfirînden ekser re‘âyâ kefereleri konarlar. Yohsa cümle müsâfirîn a‘yân-ı kibâr hânedânlarına konup aslâ bir kimesnenin kapuları mesdûd değildir. Hemân gelene salâ der kim niçe hânedânların kapuları üzre bu ebyât tahrîr olunmuşdur. Mısra‘:

Bî-tekellüf biyâ be-hâne-i mâ,

deyü merkûmdur, zîrâ ganîmet şehirdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-kavl-i müneccimân: Bu şehir iklîm-i (–) olup arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı (–) derîce ve (–) dakîkadır. (–) (–)

Der-fasl-ı memdûhât: Beyâz sipov ekmeği ve Leh tavuğu büryânı ve bir vukıyye beyâz poğaçası ve yağlı çöreği bir akçeyedir ve tavuk böreği ve kirde çöreği meşhûrdur.

Ve bir vukıyye semîn koyun eti üç akçeye ve bal ve yağ sekiz akçeye ve meyve-i gûnâ-gûnu bî-hisâbdır.

Der-manzara-i tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı belde-i Eğri: Evvelâ doğru demek gerek, Hatvan kapusundan tâ Felemet kapusuna varınca bu varoş içre levendâne yürüyüp kâmil dörd bin germe adımdır. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet meşhûr ve meşhûrelerdir, ammâ gâyet mü'eddeb ve mü'eddebelerdir. Ve halkı cümle Boşnak'dır, ammâ fasîh u belîğ Macarca ve Nemsece bilirler. Lâkin gâyet hîle ve hud'a bilmez oğuz tâ'ifedir. Hakkâ ki bir hadîs-i şerîfde Hazret-i Risâlet-penâh buyurur: Hadîs: [22] Bülüh ya'nî oğuz tâ'ifesi ola. İşte bu hadîs-i şerîf mâ-sadakı üzre bu Eğre halkı oğuzlardır.

Ve cümle gâziyân-ı mücâhidânlardır kim her gün Filek ve Seçan ve Germat ve Semendire ve Honot ve Külvar kal'alarının kâfirleriyle ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl etmededirler, zîrâ kal'a-i Eğre bu mezkûr kâfir kal'alarının tâ ortasında vâki' olmuşdur. Ve bu kal'a kâfirlerine Orta Macar derler ve cümle Eğre re'âyâsı dahi Orta Macar'dır. Anıniçün Eğre halkı fasîh Macarca tekellüm edüp gâyet garîb-dost şehbâz gâzîleri var. (–) (–)

Der-nazargâh-ı bâğ-ı İremezât: Hamusu tokuz bin altı yüz bâğdır, ammâ engûrü Gingöş gibi lezîz değildir, zîrâ şitâsı sehel şedîd olur, ammâ yazı yazdır ve kışı kışdır, ammâ ekseriyyâ halkı kal'a neferâtlarıdır. Bir fırkası ehl-i hidmetdir, bir zümresi tüccâr ve bir sınıfı ulemâ ve sulehâ ve menba'-ı fuzalâ ve mesken-i şu'arâ yeridir. Ve hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı bî-kıyâsdır ve cümle sıbyânları tîz-fehm ve necîb ü reşîd ve zekiyyü't-tab' nâ-resîde gulâmları var, ammâ cümlesi asma ve kesme ve âlât-ı silâha mukayyed olup yiğitlik hevâ-yı heveslerine düşmüş sıbyânları vardır. Ve bu şehrin zemîni bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr bir dâr-ı diyârdır, mezra'aları vâfir ve her şeyde hayr u berekâtları mütekâsir.

……(1.5 satır boş)……..

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı kal'a-i Egre: Evvelâ Hatvan kapusundan taşra kal'a-misâl dîvârı bâğ-ı İremden nişân verir tâvûs kuşunun süd gibi beyâzı ve yeşili ve rengâreng tâvûslar ile ve gayri murğân-ı andelîbânlar ile memlû bir mesîregâh yerde gûnâ-gûn fukarâ hâneleri ve yaz ve kış meydânları ve niçe yerde nüzhet-âbâd kasr-ı tahtânî ve fevkânîler ile müzeyyen bir tekye-i Bektaşiyândır. Budin'de Gül Baba tekyesinden bu âsitâne-i (–) (–) Baba Sultân vâcibü's-seyr tekyegâhdır kim bir kubbe-i âlî içinde Hazret-i (–) (–) Dede Sultân medfûn olup kabr-i münevveresinin etrâfında gûnâ-gûn hüsn-i hat kelâm-ı şerîfler ve şem'dân ve kandîldân ve çerâğdânlar ile tezyîn olmuş bir âsitâne-i abdâlândır. Yetmiş seksen kadar fukarâları pârsâ-yı Muhammedî ile geçinüp çeteye ve poturaya giden gâzîler ganîmet gelüp bu tekyeye nezerâtların verirler. Cümle fakr-ı fâka erenleri anınla geçinirler.

Andan Felemet kapusundan taşra mesîregâh-ı

……(1 satır boş)……..

Bu şehri dahi seyr-i temâşâ edüp ertesi gün Eğre Paşası Pirinççi Mehemmed Paşa Dobroçin'den alay-ı azîm ile gelirken cümle kal'ada olan asâkir-i İslâm paşanın

istikbâline çıkdıklarında biz dahi ırz-ı pâdişâhîye ta‘zîmen hüddâmlarımızla karşu çıkup at üzre görüşüp at başı berâber şehre gelirken kal‘adan niçe yüz pâre top şâdımânları olup bir ra‘d-vâr topların gürüldüsünden dağlar inil inil sadâ verirdi. Ol gün dîvân-ı pâdişâhî olup paşanın mukarrernâmesi kırâ’at olunup hakîrdeki hil‘at-i pâdişâhîyi paşanın eğnine geydirirken paşa-yı kânûn-şinâs hil‘at-i şehriyârînin girîbânın bûs edüp cemî‘i hüddâmân-ı çavuşân paşayı kânûn üzre ***[39a]*** alkışlayup paşa yerinde karâr-dâde olunca yerli yeniçeri ağası emirleri dahi dîvân-ı cem-cenâbda kırâ’at olunup paşa ana bir hil‘at-i zerdûz-ı fâhire geydirüp anı da çavuşlar alkışlayup hânesine safâ vü sürûr ederek gidüp akîbince paşa mehterleri yeniçeri ocağı ağasında dahi bir fasl edüp hemân paşa ol dîvânda Eğre kal‘asının cümle kırk aded tuğ ve sancağ u bayrak sâhibi ağalara mukarrer hil‘atleri geydirüp herkes hânelerine gidüp sürûr [u] şâdım[ân]lar olup taraf taraf üç gün mehterhâne fasılları çalınup zevk u şevkler olup paşaya her ağadan avâ’id [ü] fevâ’idleri gelüp hakîre üç kîse ve üç at ve üç köle ve bir semmûr kürk verüp İbrâhîm Kethudâ efendimizin mektûbun tilâvet edüp

“Evliyâma bir hoş riâ‘yet edüp Budin’e tatyîb-i hâtırile yollayup elçi paşa ile Beç‘e ve Prağ‘a Nemse kralına gitmeğe harcırâh verüp tîz yollayasın”, deyü mektûb-ı mahabbet-uslûb kırâ’at olundukda İbrâhîm Kethudâ efendimiz hâtırıyçün paşa-yı dûrbîn-fikr üç yüz altun ve bir kat esvâb ve hüddâmlarımın üçüne ellişer altun ve birer kat esvâb verüp Yerli Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa’dan iki kîse ve bir köle ve iki at ve beş kol tüfengi ve bir pastav çuka ve beş donluk atlas ve kırk aded kal‘a ağalarından dahi birer tuhaf bergüzâr şeyler gelüp bir azîm bâr-ı sakîller peydâ etdik. Üçüncü gün getirdiğim emr-i pâdişâhîde fermânlar olunduğu üzre sene 1074 târîhinde Tatar ve bu Mehemmed Paşa eliyle feth olunan kal‘a-i Seçan ve kal‘a-i Germat ve kal‘a-i Hollok ve kal‘a-i Buyak ve gayri kılâ‘ların ta‘mîr [ü] termîmine bizzât paşa gitmeğe dellâllar nidâ edüp âmâde-bâş oldular.

Eğri’den Mehemmed Paşa ile Orta Macar diyârında feth olunan kal‘alara gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Eğre’den cânib-i şimâle Eğre eyâletinin nısf askeriyle cânib-i şimâle 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Hırıştoş

Bir göl kenârında bir harâb deyr kurbunda meks edüp cânib-i erba‘aya karavullar gitdi, zîrâ küffârın vilâyeti içinde ve dahi sene 1005 târîhinde mâh-ı Rebî‘ulevvelin beşinci gününde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis ibn Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında yedi kral ile bizzâ[t] Sultân Mehemmed bu Hırıştoş yaylasında ceng-i azîm etdiği arbedegâhdır. Bu ceng-i azîmi niçe müverrihân-ı Rûm gûnâ-gûn tahrîr etmişlerdir, ammâ karîbü‘l-ahd olup pederim merhûm Dervîş Mehemmed Ağa bile olmağile anlardan istimâ‘ etdiğimiz üzre ve bu Eğre ihtiyârları takrîri üzre sehel tahrîr edelim.

{Der-beyân-ı icmâl-i ceng-i tabur-ı makhûr-ı Eğre}

Evvelâ Mehemmed Hân Eğre’yi feth edüp ba‘de yedi kral yedi kerre yüz bin leşkeriyle asker-i İslâmı Eğre altında basup kal‘ayı dest-i İslâmdan halâs etmeğe geleceklerin Tatar Hân karındaşı Feth Geray Sultân kırk elli aded küffârları dil dutup huzûr-ı pâdişâhîye getürüp küffârları söyledüp,

“Elbette yarın yâ öbür gün sizi Nemse çâsârı karındaşı Hersek Makşimilyan ve yedi

kral sizi basar” deyü haber verdiklerinde hemân sa‘âdetlü pâdişâh

“Anlar bizi basmadan biz anları basmak evlâdır” deyüp Hâdım Ca‘fer Paşa ve Rûmeli vezîri Velî Paşa ve niçe sancak beğleri ile kırk bin asker ile on pâre top ile bunlar talî‘a-i asker olup küffâra doğru vardıklarında küffâr bunlara eyle top ve tüfeng urup cümle askeri kırup ancak Ca‘fer Paşa [ve] Velî Paşa dörd beş bin âdemleriyle ordu-yı İslâma girirler.

Pâdişâh-ı cem-azamet bu işden haberdâr olup Rûmeli eyâleti Hasan Paşa’ya ibkâ ve mukarrer olup küffâr üzr[e] serdâr olur ve Sadrıa‘zam İbrâhîm Paşa dahi Hasan Paşa akîbince gidüp ve Hân karındaşı Feth Geray dahi yetmiş bin Tatar askeriyle bile gidüp küffârın taburu mukâbelesinde meks edüp iki leşkerin mâbeyne-hümâlarında bir azacık nehr olup ol gece etrâfa karavullar koyup âmâde dururlar.

Ertesi gün pâdişâh-ı gerdûn-vakâr geldikde *bi-avnillâhi Te‘âlâ* Cığalazâde tarafından küffâra bir ey sâtûr-ı Muhammedî ururlar. Çünki vakt-i gurûb olup tarafeynden ceng âsâyişler çalınup her cânibe mükemmel karavullar koyup âsûde-hâl yatırlar.

Ertesi ale’s-seher yine ceng tablına turreler urulup asker-i İslâm ayak ayak sahrânın ortasında hâlâ bir kenîse var, Cığalazâde’nin anda kırdığı kefere leşlerinden gayri bir şey yok. Hemân asâkir-i İslâm ile Vezîr-i a‘zam İbrâhîm Paşa, Hân karındaşı ile talî‘a-i asker olup ileri giderler. Sa‘âdetlü pâdişâh dahi kafâda yüz bin asker ile gelmede. Cümle asker küffârın taburu dibine varmada, ammâ küffâr vakt-i zuhr olunca taburdan baş göstermeyüp vakt-i asrda taburundan çıkup asker-i İslâm üzre yürür. Cümle küffâr âhen-pûş olup cenge girir.

Nemse ve Çeh ve Efrence ve Hırvad ve Macar’dan cümle yüz kat alay-ı hınzîr yürür kim her biri ***[39b]*** deryâ-misâl küffâr alayları var kim yüz bin kadar leşkeri sâfî kırkar ve ellişer dirhem muşkat tüfengleri ve yine her bir keferelerin ellerinde ve bellerinde ve yakalarında ve eğer kaşlarında ve atlarının terkilerinde beşer onar aded kol tüfengleri ile asker üzre hücûm edüp dağlar gibi sırıklı orman olmuş küffâr yürüyüp kösleri ve erganon ve torompetelerin çalarak mevc ü mevc ve fevc ü fevc karınca gibi yab yab yürüyüp küffârın bu gelişine bizim asker mukâvemet edemeyüp ve bir ferd-i âferîde küffâra karşu duramayup der-ceng-i evvel cümle alan u tâlân ve pârekende vü perîşân olurlar.

Yine küffâr tetiğin bozmayup üslûb-ı sâbıkası üzre top u tüfeng atarak gûnâ-gûn âteş-feşânlık ederek yürür, ammâ Rûmeli vezîri Hasan Paşa geçit başından ayrılmayup küffâra bir yaylım top atup ceng-i azîm etdikde Hasan Paşa askeri de küffâra tâkat getiremeyüp ordu-yı İslâm içine girir.

Hemân küffâr Hasan Paşa’nın askeri akîbince sürü sürü gelüp bî-bâk ü bî-pervâ ordu-yı İslâmı zabt edüp yağmâ ve nehb ü gârete dalup niçe bin küffârlar bârgâh-ı Âl-i Osmân’ı ve hazîne-i pâdişâhîyi zabt edüp şarâblar içüp hora depüp raks etmeğe başlarlar.

Câ-be-câ Cığalazâde ve Sadrıa‘zam İbrâhîm Paşa tarafından cengler olmada, ammâ çi fâ’ide, ordu içre küffâr dolup şikâra müstağrak olup yağmâ etmede ve hazîne üzre haçlı peykerlerin diküp niçe bin küffâr sandûkalar üzre çıkup otururlar. Ammâ pâdişâh ordu kenârında alem-i Resûlullâh ile bir püşte üzre durup huzûrunda sipâh ve yeniçeriler germâ-germ ceng edüp sancağ-ı resûl önünde kırılmada. Pâdişâh bu hâli görüp

yanında hâzır olan Hoca Efendi'ye eydir:

"Efendi ne çâre edelim", dedikde,

"Pâdişâhım yerinde sâbit-kadem ol. Cenâb-ı Kibriyâ'nın şimdi ihsân [u] in'âmın müşâhede edersin" dedikde Koca Solakbaşı {eydir}:

"Pâdişâhım elem çekme, deden Süleymân Hân ile Mihaç sahrâsı cenginde sehel böyle küffâr galebe semtin gösterüp âhır-ı kâr küffâr bozulup küffârdan bir cân halâs bulmadı, fe-sabrun cemîl," deyüp pâdişâha tesellî-i hâtır verdiler.

Ammâ niçe târîhlerde,

"Hünkârı at karnı altından bukağuya urdular" derler, bu sözde galat etdiler. Lâkin bu mahalde niçe iş görmemiş zülüflü ve zerdûz hil'atli ve zer-ender-zer arakıyyeli iç gulâmlarından yigirmi kadarı çıplak ve yaldak atlara binüp firâr ederlerken sipâh dahi bunları görüp tâ Eğri kal'asına firâr etmiş asker-i bî-pâyân var, pâdişâh yanında dörd bölükden bir bölük asker kaldı, ol dahi piyâde kalan aşçı başçı ve karakullukçu ve firâr eden sipâh gulâmlarının at oğlanı ve it oğları ve hezele ve mezele makûlesi haşerâtı kalır.

Âhır-ı kâr Hoca Efendi el kaldırup du'â edüp huzûr-ı pâdişâhîde olanlar derûn-ı dilden ve cân u gönülden âmîn deyüp el yüze sürerler.

Hemân hikmet-i Bârî yârî kılup küffâr-ı dûzah-karâr orduyı gâret edüp karakullukçu hüddâmlarını kırmağa başlayınca hemân bir sipâh oğlanı başından destâr-ı Muhammedîsin çıkarup bir nîze ucuna bayrak gibi edüp,

"Bire gâzîler şu kâfiri urun" deyince hemân garîb aşçı ve sâyis ve at oğlanları odun baltaları ve odun yarmaları ve ucu yanmış matbahdan çıkmış köseği odunlar ile ve herkes ne silâha kâdir ise küffâra bir kılıç ve bir odun yarması urmağa başlayınca şikâra mâlik olup çadırları zabt eden küffâr bu hâl-i pür-melâli görüp çadırları ve mâl-ı ganâ'imleri bırağup firâr ederken hemân bi-avn-i Kirdigâr asâkir-i İslâm içinden,

"Bire küffâr bozuldu" deyü bir sadâ-yı Rabbânî istimâ' olunup firâra yüz dutam diyenler tâze cân bulup küffâra kılıç urmağa başlarlar. Tâ vakt-i asrdan vakt-i gurûba varınca yüz bin küffârı tu'ma-i şemşîr edüp tâ vakt-i ışâya varınca ol mâh-ı tâbda dağlar içre küffârı kıra kıra ordu-yı İslâma gelirler.

Ba'zı müverrihân-ı Âl-i Osmân ve müverrih-i füccârân dahi kendileri eyle yazmışlar kim,

"Eğer asker-i İslâm bizi kırmağa başladıkları vakt-i zuhr olsa ahşama varınca bizden cân kurtulmazdı, ammâ vakt-i gurûb olunca firâr edüp dağlarda halâs olduk" deyü yazmışlar.

Ammâ müverrih-i Osmâniyân eyle yazmışlar kim,

"Hırıştoş sahrâsı küffâr leşiyle mâl-â-mâl olduğundan mâ'adâ küffârı bir cân kurtarmayup suyu ***[40a]*** geçdikleri yerde biri biri üzre ta'kîb edüp suda gark olmuşlardır" deyü Edirneli Mehemmed Çelebi ve Âlî Efendi mufassal yazmışlar, bizim tekrâr tahrîr etmemize ihtiyâc yokdur. Ancak bu meydân-ı ma'rekeyi gördüğümüz münâsebetiyle bu kadarca tesvîd olundu.

Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis bu sahrâ-yı Hırıştoş‘da yedi kralı kırdığına Kur’ân-ı Azîm ile târîhi budur: [23] nassı târîh düşmüşdür, sene 1004.

Ve Âl-i Osmân zuhûr edeli dörd aded tabur cengi olmuşdur. Biri sene 709 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr’ın Sırf ve Hersek kâfirleriyle Kosova sahrâsı cengi, biri de sene 920 târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel ile Şâh İsmâ‘îl’in Çıldır gazâsı ve biri de sene 932 târîhinde Süleymân Hân ile Lagoş Kral’ın Mihaç gazâsı, biri dahi bu Mehemmed Hân-ı Sâlis’in Nemse ve Macar ve yedi kral ve yedi kerre yüz bin asker-i küffârı kırdığı Eğre’nin tabur gazâsı olmuşdur, ammâ bu cümle gazâlara gâlib olmuşdur, zîrâ bu arbedede yedi kralın beşi mürd olup ikisi firâr edüp yedi kral cünûd-ı cünübünden azacık küffâr rehâ bulmuşdur.

Hâlâ manzûrumuz olduğu üzre bu sahrâ-yı Hırıştoş‘da yetmiş seksen yerde küffârın kemikleri püşte püşte kubbe-misâl küm küm yığılı durur ve küffâr kelleleri top gülleleri gibi ve çakıl taşları gibi sahrâda zeyn olup yatır. Ve bu sahrâda bizim şehîd olan otuz bin yiğidimizin cümlesi Sultân Mehemmed Hân’ın otağı zemîninde medfûnlardır. Hâlâ cânib-i etrâfları hafir-i azîmler kazılup hayvânât girüp şühedâları çiğnemezler.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı tabur-ı Eğre

Hamd-i Hudâ pederimiz bu cengde bulunup niçe şühedâları eliyle defn etmiş. Lillâhi’l-hamd bize de ziyâretleri müyesser ve mukadder olup rûh-ı pür-fütûhlariyçün bir Yâsîn-i şerîfe tilâvet edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hîbe etdik. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs u âmdır, ammâ niçe yerde mükellef soffa binâlı kabr-i münevvereler var. Cümle şühedâlar rûhiyçün Allâh rızâsıyçün *el-Fâtiha.*

Ammâ sahrâ-yı Hırıştoş hakkâ ki bir ceng meydânıdır kim hadd ü nihâyeti tâ Kaşa sahrâlarına ve nehr-i Tise kenârlarına varır. Bir tarafı tâ Orta Macar’da Ma‘den sahrâlarında nihâyet bulur. Bu sahrânın tâ ortasında küffârın gark olduğu Hırışto[ş] nehri cereyân eder. Gerçi bir küçük sudur, ammâ Filek ve Germat dağlarından hâsıl olup ener nehr-i Tise’ye munsab olur, ammâ küffâr târîhlerinde,

“Bu nehri Türk askerinden tarafa mağrûr olup geçmesek münhezim olmazdık ve eğer Türk askeri bu suyu beri geçse müselmândan cân kurtulmazdı” deyü yazmışlar.

Ve Osmânlı müverrihleri bu cengde münhezim olmazdan mukaddem firâr edenlerin başlarına ba‘de’l-feth boklu işkenbeler geydirüp tersine eşeklere bindirüp siyâset ile ordu-yı İslâmda gezdirüp teşhîr-i ibret-i âlem edüp ordudan nefy edüp mürd-i tîmâr ve azl-i ebed ederler.

Ba‘dehu anlar dahi bu rüsvâyî ile dâğ-ı derûnlarından Anatolu’ya geçüp ibtidâ Celâlî olanların sebebi Eğre taburu cenginde firâr edenlerdir.

Ba‘dehu sene 1016 târîhinde Sultân Ahmed asrında Kuyucu Murâd Paşa mezkûr Celâlîlerden Sa‘îd Arab ve Karayazıcı ve Tavîl Hasan ve Kalenderoğlu ve Cennetoğlu ve Cânpolâdoğlu ve Suheyboğlu nâmân Celâlîleri cümle Murâd Paşa kırduğuna târîh mısrâ‘dır:

Bin on altıda kırıldı sekbân.

Sene 1016

deyü Rûm müverrihleri Eğre'den firâr eden Celâlîleri ve âkıbet-i kârların böyle tahrîr etmişler.

Yine sadede gelelim, çünki bu sahrâ-yı Hırıştoş ma‘rekesi meydânın seyr-i temâşâ edüp andan Eğre paşası Mehemmed Paşa ile kalkup cânib-i şimâle 7 sâ‘atde,

Karye-i Saluka: İki kılıç altında ma‘mûr Macar köyüdür. Andan,

Karye-i Verpelid: Nehr-i Tarna kenârındadır. Matra dağlarından gelüp Sonlok’dan aşağı Heveş sahrâsında nehr-i Tise’ye karışır. Andan yine şimâl cânibine gidüp,

Karye-i Dumuslu: Hatvan kal‘aımız kazâsının köyüdür. Andan,

Karye-i Vistond: Bu mezkûr kurâları 9 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı varoş-ı azîm Gingöş

Eğre eyâletinde sekiz bin aded fevkânî ve tahtânî şindire tahta örtülü ma‘mûr menhûs hânelerdir. Ve cümle sekiz aded birov hâkimleri ellerinde gümüş deyenekleri ve eğinlerinde semmûr kürklü birov nâm zâbitleri var. Bu şehr-i azîm Matra yaylası dibinde vâki‘ olup nehr-i Matra içinden cereyân edüp iki cânibi kat-ender-kat bâğlı ve bâğçeli ve pâk ü pâkîze şâhrâhlı şehirdir.

Ve bu şehrin tûlı Matra dağı zeylinden kıbleye tûlânîsi kâmil sekiz bin adımdır. Cümle sekiz ***[40b]*** aded kârgîr binâ kal‘a-misâl manastırları var kim her birinin çanlık kulleleri eflâke kad keşân olup her manastırlarda beşer altışar yüz aded kıssîs ve bıtrîk ve pîr-i muğânları ve pençe-i âfitâb mûğ-pîçeleri var. Ve iki yüz aded hurde kenîseleri var. Ve cümle bin altmış aded dükkânlardır kim cümlesinde pençe-i âfitâb kızlar ve kâlîme avretler dükkânlarda oturup metâ‘ların âşikâre fürûht ederler, aslâ ayıb değildir. Her ne metâ‘ murâd edinsin dîbâ ve şîb ü zerbâf ve gûnâ-gûn akmişe-i fâhire ve elbise-i nâdireler mevcûddur. Mahbûb u mahbûbeleri bî-hisâb ve cümle âşık-perestlerdir.

Ve şehr içre cârî olan nehr-i Matra üzre niçe yüz su değirmenleri var. Cümle evleri kârgîr binâ kat-ender-kat Şeddâdî kal‘a-misâl şindire örtülü musanna‘ beyt-i nasârâlardır. Ve bu şehir tûlânî on (so)sokakdır ve arzan elli sokaklardır kim her sokakı bir başdan bir başına nümâyân doğru yollardır. Bu tarîkler üzre binden mütecâviz çuka ve şayak işlenir çuka kârhâneleri vardır. Halkı cümle ankâ bâzergânlar olup cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden berîlerdir, ammâ Orta Macar hâkimi Topal Palatinuş‘a dahi harâc verirler, zîrâ iki kılıç altındadırlar. Ammâ Osmânlıya hedâyâdan gayri bir şey vermezler, lâkin beher sene kânûn üzre Eğre kal‘asının ta‘mîr [ü] termîmine me’mûrlardır.

Der-beyân-ı sebeb-i mu‘âf u müsellem kefere-i Gingöş

Bu şehir küffârları Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis’e bir ekmeği üç yüz çift su sığırı arabalarına çekdirüp hedâyâ verirler. Anıniçün ellerinde mu‘âfnâmeleri vardır. Ve izn-i pâdişâhî ile şehrinin cânib-i erba‘asına handak-ı azîm kazup dörd yerden cisrli kapular edüp kal‘adan sarp varoş-ı azîmdir. Kal‘a dîvârlı değildir, ammâ her hâne ve her manastırları ve cümle kenîseleri kal‘alardan sarpdır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Ve memdûhâtından bâğ u bâğçesi birov hâkimlerinin nakilleri üzre Matra dağların zeyn etmiş yigirmi sekiz bin bâğdır. Eyle lezîz ve âbdâr ve hoşhor on yedi gûne engûrü olur kim yedi gûnesi misket üzümüdür, tenâvül eden inşirâh-ı sadr [u] zevk-i derûn bulur. Ve gingöşiyye bâdesi dedikleri katresi harâm hamrı Rûm ve Arab u Acem’de misli yokdur, meğer Boğazhisâr kurbunda Akdeniz içre Bozcaada cezîresinin misket üzümü ola. Ammâ

bunun hamrının humârı olmaz derler ve sudâ‘ verüp başa urmaz derler. La‘l-gûn ve beyâz ve sarı yâkût gibi berrâk ve mücellâ bâdeleri olup bir gûne sivri sivri toprak destîler ile gingöşiyye bâdesi deyerek erbâb-ı fıska hedâyâ götür[ür]ler. Beyâz süd gibi arakı dahi olur. Ve onar on beşer vukıyye gelir Haleb kalkanları gibi beyâz ve hâs râyizâneli ve çörekotlu ve süsenli sipov nâm ekmekleri olur kim aslâ bu nân-pâre yanı sıra katık istemez gâyet lezîz ekmeği olur.

……(2 satır boş)……..

Elhâsıl ma‘mûr şehirdir. Bunda paşaya beş bin guruşluk kadar hedâyâlar verüp ve ziyâfet-i azîmler edüp hakîr de ba‘zı hedâyâlardan hissemend olup andan cânib-i garba Matra yaylasın 8 sâ‘atde aşup yedi aded ma‘mûr Macar kurâların ubûr edüp,

Evsâf-ı kûh-ı bâlâ-yı felek ya‘nî kal‘a-i serâmed-i Filek

Lisân-ı Macarca (–) demekdir. Bânîsi Orta Macar krallarından Matra Palatinuş Kral binâsıdır. Niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp âhır-ı kâr sene 982 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i Mustafa Paşa feth olup Budin sancağı olmuşdu. Yigirmi dörd sene dest-i İslâmda kalup ba‘dehu sene 1002’de küffâr bu kal‘aya istîlâ edüp aldı.

Ba‘dehu sene 1005 târîhinde Sultân Mehemmed Eğre kal‘asın feth etdikde yine bu kal‘a Mehemmed Hân’ın eline girüp Eğre eyâleti oldu.

Ba‘dehu yine küffâr Sultân Ahmed Hân asrında küffâr Üstürgon kal‘asına sene 1013 zafer bulduğu sene küffâr bu Filek kal‘asına istîlâ edüp ol zamândan berü altmış sene dest-i Macar-ı füccârda kalup âhır-ı kâr sene 1073 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ vezîri Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa mühr ile serdâr-ı mu‘azzam olup Uyvar kal‘asın feth etdükde bu Filek kal‘asın dahi Tatar Hânzâde Ahmed Geray Sultân ve hâlâ Eğre vâlîsi Filibeli Pirinççi Mehemmed Paşa bu kal‘a-i Filek’i nehb ü gâret edüp hâlî ve mu‘attal ***[41a]*** bırağup kalmışdı.

Ba‘dehu Köpürlüzâde Ahmed Paşa Raba inhizâmı seferinden sonra yine tekrâr Uyvar kal‘ası altına gelüp küffârın istîlâ etdiği Leve ve Litre kal‘alarının fethine giderken Nemse çâsârı tarafından elçiler gelüp sulha rağbetler edüp mezkûr Leve ve Litre kal‘asına bedel bu kal‘a-i Filek’i ve Seçan’ı ve Germat’ı ve Holloğ‘u ve Buyak nâmân beş pâre kal‘aları verüp hamd-i Hudâ henüz bu kal‘a-i Filek’e gelüp içine asâkir-i İslâmdan Eğre ve Hatvan kullarından iki bin yiğit zahîreleri ve cebehâneleri ile konup yine Eğre eyâleti sancağı olup hamd-i Hudâ yine hakîre bu kal‘a fethinde dahi ibtidâ ezân-ı Muhammedî okuyup salât-ı zuhru edâ etmek müyesser oldu.

Henüz bu feth olmak ile beğine ve alaybeğine ve erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârına ve kadıya bir şey ta‘yîn olunmayup Hatvan beğinin birâderi mîr-i livâ vekîli olup Eğreli Behlülzâde Çelebi kadı vekîli olup dizdârı Yusuf Ağa oldu. Ve cemî‘i kenîselerin çirk-i şirkden tathîr edüp iç kal‘ada Sultân Murâd-ı Sâlis câmi‘i kenîse iken Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘‘e bir nûr-ı münevver câmi‘ olmağa mübâşeret olundu. Ve kal‘anın câ-be-câ yerlerin ta‘mîr ü termîme sa‘y-i ihtimâm olundu. Ammâ,

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i bâlâ Filek

Evc-i âsumâna berâber bir yalçın kırmızı ve sarı ve boz kaya üzre Şeddâdî binâ şekl-i

muhammes bir kal‘a-i messdir ve içindeki manastırı câmi‘-i şehriyârî olup kal‘anın etrâfında yedi aded üstleri tahta örtülü kulleleri var. Ve ancak bir kapusu var. Derûn-ı hisârda ancak üç yüz aded şindire tahta örtülü evleri var. Cebehânesi ve gılâl anbârları ve bir çâh-ı mâsı ve bir çâh-ı gayyâ zindânı var. Lâkin topların mukaddem târîh ile küffâr Honot kal‘asına götürmüş. Hatvan’a ve Eğre’ye toplar getirmeğe âdemler gitdi.

Sitâyiş-i aşağı varoş-ı kal‘a-i Filek

İç kal‘a kayasının cânib-i kıblesinde kayaların dâmeninde bir düz vâsi‘ fezâda cümle yedi yüz aded kat-ender-kat kârgîr binâ serâpâ tahta örtülü evlerdir. Nısfına asâkir-i İslâm girüp nısfına Hatvan kal‘amızın martolosân kefereleri girüp zabt edüp kal‘a neferâtları oldular. Bu varoş dahi cümle kârgîr Şeddâdî binâ şekl-i muhammes derin handaklı ve yigirmi tahta örtülü kulleli ve üç aded kapulu ve on aded mu‘azzam binâlı kiliseleri ve üç yüz kadar boş dükkânları var ve handakı hâricinde dâ’iren-mâdâr şarampav kazıklı metîn kal‘a-i serâmeddir ve cemî‘i kulleleri ve cümle dendân-ı bedenleri ma‘mûr ve müzeyyendir. Ammâ bu aşağı varoşun bâğlar tarafında sehel havâlesi var, ammâ yukaru kal‘ada eyi serâmed toplar olsa ol havâlede kuş kondurmaz. Ve bu kal‘a Orta Macar elinde iken bunun katana küffârları etrâf serhadlerimizi kurutmuş idi. Hamd-i Hudâ diyâr-ı İslâma zamîme olup yine ma‘bedgâh-ı ümmet-i Muhammed oldu.

……(2 satır boş)……..

Andan 7 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Hollok

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Yine bânîsi Orta Macar banlarıdır. Bu dahi mâ-tekaddem Murâd Hân-ı Sâlis fethi olup ba‘dehu küffâr Filek kal‘asına mutasarrıf olduğu sene-i mezbûrede bunu dahi alup hamd-i Hudâ şimdi sene 1074 târîhinde küffâr gulgule-i Rûm askeri havfinden bu kal‘adan el çeküp hâli üzre mu‘attal bırağup içine Hatvan kal‘amız kulundan fermânsız yüz on yiğit girüp bu kal‘ayı zabt etmişlerdi. Şimdi Eğre vezîri Mehemmed Paşa’ya hakîr ricâ edüp, “Bu kal‘aya bu yiğitlerin mukaddem târîhiyle hidmetleri sebkat etmişdir, bunları yine kal‘a ağalıklarıyla ve kethudâlıkları ve neferâtlıklarıyla çerâğ-ı efrûhte edersiz” deyü ricâ etdiğimde ricâmız hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup cümle gâzîleri Hollok kal‘asına ağavât ve neferâtlar etdi.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir mürtefi‘ tell-i âlî üzre şekl-i muhammes bir Şeddâdî binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ kapusu ağaçdır. Ve içinde yüz mikdârı tahta örtülü âdemsiz boş evler idi, asâkir-i İslâm ile pür olup kenîsesi pâdişâhımız içün câmi‘ olup cebehâne ve zahâyir ve mühimmât koyup amâr etmeğe cidd [ü] ihtimâm olundu.

……(1 satır boş)……..

Ba‘dehu bu kal‘a-i Hollok’dan cânib-i garba bir sâ‘atde, ***[41b]***

Sitâyiş-i hisâr-ı dâr-ı amân, ya‘nî binâ-yı üstüvâr-ı kal‘a-i Seçan

Bu dahi bâlâdaki kal‘alar gibi Murâd Hân-ı Sâlis asrının sene (–) târîhinde feth olup ba‘dehu sene 1002 küffâr zafer bulup altmış sene dest-i küffârda kalup eş-şükrü lillâh sene 1073 târîhinde Kaplan Paşa Novigrad’ı döğerken küffâr-ı hâksâr havfinden bu kal‘ayı bırağup ihrâk etdi. Ve hâlâ henüz sulh içinde küffâr Leve ve Litre kal‘alarına bedel bu kal‘anın miftâhların Sadrıa‘zama verüp kal‘a ta‘mîr ü termîm olunup sâbıkâ Üstürgon beği

Çerkes İskender Beğ Seçan beği olup yine Eğre eyâletinde sancak beği tahtı oldu.

Beğinin hâssı 400.000 akçe olup 12 kılıç ze‘âmeti ve 316 kılıç erbâb-ı tîmârı ve alaybeği ve çeribaşısı vardır. Hîn-i gazâda beğinin askeriyle cümle üç bin asker ve bin nefer kal‘anın askeri ve dizdârı ve yeniçeri serdârı ve üç oda Eğre yeniçerisi ve bir oda topçular ve bir oda cebeciler ve Hatvan’dan gelmiş üç yüz aded pür-silâh Hatvan kulları ve üç yüz akçe pâyesiyle henüz gelme kadısı ve üç yüz köy {re‘âyâsı} tâbi‘ olup nâhiye kurâları oldu. Ve İskender Beğ amâr etmede bir müdebbir ve mubassır âdemdir, ammâ,

Eşkâl-i kal‘ası: Bir düzlükde şekl-i murabba‘ bir cânibi tula binâ ve gayri tarafları palanka imiş, ihrâk bi’n-nâr olup berbâd olmuş, ammâ niçe bin re‘âyâ üşüp evvelkiden metîn etmeğe mübâşeret etdiler. Ve içinde aslâ evlerden nâm [u] nişân yok idi. Ancak bir deyr-i musanna‘ı kalup Mehemmed Hân-ı Râbi‘ içün câmi‘ etmeğe mübâşeret olundu. Varoşu dahi kezâlik amâr olmada idi, ammâ cânib-i erba‘asında bâğ u bâğçeleri ve âsiyâbları ve müşebbek bostânları cümle ma‘mûr idi. Ve cânib-i erba‘ası iki top menzili Seçan yaylaklarıdır. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

……(2 satır boş)……..

Andan yine Mehemmed Paşa ile cânib-i şimâle (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı vâdî-i iremezât, ya‘nî kal‘a-i bâğ-ı behişt-i Germat

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Bânîsi serhadlilerin ve esîr papasların ma‘lûmları olmaduğundan bânîsi tahrîr olunmadı. Bu dahi Murâd Hân-ı Sâlis asrında dest-i Âl-i Osmân’da olup buna dahi küffâr sene 1002 zafer bulup altmış sene dest-i küffârda kalup Perverdigâr’a sad lek hamd ü senâ olsun bu sene 1074 de küffâr Leve [ve] Litre kal‘alarına bedel {bu kal‘a-i Germat’ı} verüp mîr-i livâlığı Budin alaybeğliğinden ma‘zûl Ömer Ağa’ya ihsân olunup sancak-ı İslâm oldu.

Beğinin hâssı 400.000 akçe olup 5 kılıç ze‘âmet ve 216 kılıç tîmâr ve alaybeği ve çeribaşı henüz ta‘yîn olunup dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı ve topçuları ve cebecileri ve Budin yeniçerisi serdârları konup yüz elli akçe pâyesiyle Budin’den henüz bir âriyetî kadı gelüp şehir henüz amâra başlandı. Meğer mukaddemâ sene 1073 Uyvar altına Ahmed Geray Sultân Kazak askeriyle gelirken bu kal‘ayı harâb u yebâb ve ihrâk-ı kebâb etmişler. Hâlâ henüz amâr etmeğe mübâşeret olundu.

Eşkâl-i kal‘ası:

……(1.5 satır boş)……..

Andan Semendire kapudanı paşayı ziyâfete da‘vet edüp (–) günde,

Evsâf-ı kal‘a-i Semendir[e]

Evvel ve âhir dest-i İslâma girmeyüp Orta Macar banı Topal Palatinuş hükmündedir. Paşaya azîm top şâdımânları edüp Âl-i Osmân ile Nemse çâsârının sulh etdiklerinden be-gâyet kesb-i safâ edüp hakîrin elçi paşa ile Beç‘e gideceğimizden haberdâr olup hakîre hayli ta‘zîm ü tekrîm edüp ziyâdesiyle hedâyâlar verüp paşaya aşağı varoş bâğlarında azîm ziyâfetler edüp on ümmet-i Muhammed esîr verdi ve hakîre beş esîr verüp ol ân esîrlikden âzâd olup anlara birer at dahi verdi. Yahşi kapudan-ı kefere imiş.

Eşkâl-i kal‘a-i Semendir[e]

Bir Semendire dahi Budin eyâletinde Tuna kenârında Semendire kal‘ası sancağı var, ammâ bu Macar Semendiresi’dir.

……(1 satır boş)…….. ***[42a]***

Andan

Evsâf-ı kal‘a-i Külvar

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ bu dahi evvel ve âhir Orta Macar hükmünde olup kal‘a kapudanı paşaya istikbâle çıkup azîm vezni üzre top şâdımânları eyleyüp bir bâğda paşaya ziyâfetler ve hedâyâlar verüp bunlar dahi sulhdan hazz edüp sûret-i sulhnâmeler tilâvet olundukda cümle küffâr başların açup şükr-i Îsâ etdiler, ammâ bu kal‘ada mükemmel küffâr askerleri çok nümâyân idi.

Eşkâl-i kal‘ası:

……(1.5 satır boş)……..

Andan cânib-i garba (–) (–)

Evsâf-ı şehr-i kadîm-i {kavm-i} Tot, ya‘nî tahtgâh-ı Macar-ı füccâr-ı kal‘a-i Honot

……(3 satır boş)……..

Andan yine ertesi gün kal‘a-i Germat kurbundan geçüp,

Sitâyiş-i hisâr-ı bâlâ-yı dâr-ı Yunak, ya‘nî kal‘a-i bî-misâl-i sûr-ı Buyak

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Bu dahi mukaddemâ Orta Macar’ın Keskesen(?) katanalı kal‘ası idi.

Ba‘dehu sene 1073 târîhinde Tatar Hânzâde Ahmed Geray Sultân Uyvar gazâsına giderken Kazak askeriyle zeyl-i hisâra konup küffâr kal‘ayı yakmadan firâr edince ibtidâ hemân derûn-ı hisâra Hatvan kal‘ası askeri girüp zabt ederler, zîrâ Hatvan kal‘amıza pek karîbdir. Hâlâ içinde fermânsız üç yüz nefer gâzîler bulup bunları cümle dizdâr ve merdüm-hisâr yazup Koca Mehemmed Paşa bir adâlet etdi kim gûyâ adl-i Ömer etdi. Ve Hatvan beğine subaşılık ilhâk edüp Hatvan kazâsı niyâbeti oldu. Ve müstevfâ cebehâne ve zahîreler koyup Hatvan’dan on aded toplar getirmeğe âdemler gidüp kal‘ayı sehel meremmâta başladılar. Derûn-ı hisârd[a] üç yüz kadar daracık hâneleri ve bir manastırı hünkâr içün câmi‘ oldu.

Eşkâl-i kal‘ası: Evc-i semâya kehkeşân-âsâ ser çekmiş bir yalçın kanara kaya üzre Ustolni-Belgradı kurbundaki Çavga kal‘ası gibi bir sarp ve metîn ve bâlâ-yı bî-hemtâ kal‘adır, ammâ gâyet küçükdür. Bir tarafdan aslâ havâlesi yok Şeddâdî binâ bir kirmân-ı ra‘nâdır. Ancak bir kapusu ve içinde cebehânesi ve gılâl anbârları ve su sarnıçları ve bir sicn-i Yûsuf gibi amîk kemend ile dollâblar ile enilir gayyâ-misâl zindânı var. Mâ-tekaddem dest-i Âl-i Osmân’da imiş. Küffâr Sultân Ahmed Hânî‘de Hatvan kal‘asına istîlâ etdikde bu Buyak kal‘asına dahi zafer bulup hâlâ câmi‘imizin mihrâbı ve minberi altmış yıldan berü durur idi. Ve bu câmi‘ yanında bir âb-ı hayât kuyusu var kim mâh-ı Temmûz’da suyu buz pâresidir. Gûyâ kûhken Ferhâd üstâd bu kayayı burgu veyâhûd makâb ile nakb edüp su çıkarmış. Kâmil toksan kulaçdır. Ve bu kal‘a kullelerinden aşağı bakmağa benî âdem cür’et edemez, ammâ,

Aşağı varoş-ı Buyak

Bir ma‘mûr Macar keferesi varoşudur. Cümle Hatvan re‘âyâsı bu varoşa doldular ve kal‘aya martolos kul oldular. Cümle beş yüz aded mükellef ve ma‘mû[r] tahtalar ile mestûr ve dahi ziyâde ma‘mûr olmada bir varoşdur, zîrâ Hatvan’a varınca gâyet mahsûllü vâsi‘atü‘l-aktâr sahrâlardır. Bu kal‘a-i Buyak kal‘a-i Seçan ve kal‘a-i Germat ve kal‘a-i Hatvan mâbeynlerine düşmüşdür. Hakkâ ki henüz eyi kal‘a-i metîn ve bâlâ feth olmuşdur, zîrâ bu kal‘a Hatvan ovası ortasında bir yumurta gibi bir yumru ve sivri kaya üzre vâki‘ olmuşdur.

……(1 satır boş)……..

Bundan dahi paşa ile kalkup cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Hatvan

Bunda Mehemmed Paşa efendimizden Budin vezîri Gürcî Mehemmed Paşa’ya ve Sadrıa‘zama ve İbrâhîm Kethudâ efendimize ve hâlâ Nemse kralına gideceğimiz elçi Mehemmed Paşa efendimize bu Eğre paşası Mehmemmed Paşa’dan mektûblar ile niçe hedâyâlar ile üç yüz aded pür-silâh refîkler alup anlara Eğre mansıblarına gidüp birbirlerimiz ile ***[42b]*** vedâ‘laşup hakîr Hatvan kal‘asından cânib-i garba 12 sâ‘atde serî‘ce yürüyüp,

Menzil-i kal‘a-i Peşte

Hikmet-i Hudâ meğer ol gün elçi paşa dahi Budin’e girecek imiş. Hemân elçi paşayı karşulamağa Eğre askeri Peşte altındaki hayme ve hargâhlarından çıkup alay-ı deryâ-misâlleriyle Budin askerlerine karışup elçi paşayı Kile sahrâsında Eğre askeriyle yolda selâmlayup hemân hakîr atdan piyâde olup alay içinde elçi paşanın at üzre dizin öpüp,

“Bire Evliyâ Çelebi bire hoş geldin” dedikde,

“Hoş bulduk sultânım, Belgrad’daki ahde vefâ edüp Eğr[e] vilâyetine vardım ve size cümle Eğre askerin getirdim. İşte selâma duranlar Eğrelidir. Sağ tarafda selâma duranlar Budin askeridir” dediğimde

“Hele safâ geldin, bin atına” deyüp bilâ rikâb esb-i sabâ-sür‘atime süvâr olup ağavâtları mâbeynine girüp alay-ı azîm ile Budin’e girirken ahâlî-i Budin’in sığâr [u] kibârları ve Nemse kralı tarafından gelen elçi kefereleri anlar dahi temâşâya çıkup bir alay-ı ihtişâm ile Budun’a dâhil olurken azamet-i Hudâ koca Budun’un dörd pâre kal‘ası top şâdımânından âteş-i Nemrûd içre kalup zemîn ü âsumân medfa‘-ı dûdından şeb-i muzlim gibi Gerz-İlyâs dağları ve Ardala bâğları inil inil inledi, ammâ meğer çâsâr elçisi {âdemleri çaşıtlığa gelüp} bizim elçi paşanın askerin ve alayın gözden geçirüp Budin vezîrinin verdiği ta‘[y]înâtı ve elçi paşanın askerini görüp hemân {kâfirler paşaya eydir:

“Sultânım} sizin askeriniz çokdur. Bu kadar çok askerle bizim vilâyetimize böyle elçi geldiği ve bu kadar askerle vilâyetimize girdiği yokdur”, deyü dahi alay ile giderken kâfirler yol üzre bu cevâbları elçi paşaya söylediler. Elçi paşa eyitdi:

“Vallâhi cânım, ben Rûmeli beğlerbeğisiyem. Üç bin askerle ener binerim. Lâkin sizler ‘hisâbsız bu kadar askerle paşayı besleyemeziz’ deyü korkarsız. Ve ‘âyâ bu kadar askerle

vilâyetimize niçün girir’ deyü havf idersiz. Anıniçün beş yüz altmış âdemle geldim. Korkman bizden emîn olun. Pâdişâh devletinde Tuna üzre yigirmi gemi ve bu kadar yüz araba yükü zahîrem gelir” deyü elçi {paşa} tercümânıyla bu gûne kelimât edince kâfirin nutka mecâli kalmayup eydir:

“İmdi sultânım, siz safâ geldiniz. Bizim elçimiz sultânımı bizim Komaran kal‘asında bir aydır bekler. Sa‘âdetle sizin Budin’e teşrîf buyurduğunuz elçi beğimize i‘lâm edelim. Hemân siz dahi yarın Budin’den kalkın” deyüp tercümân-ı bî-îmân ileri gitdikde elçi paşa kerr ü fer ile ahâlî-i Budin’e selâ[m] vererek kütür kütür mehterhânesin döğerek Üstü Açık Ilıca’ya vardıkda Budin’den bir yaylım toplar dahi endâht olup zemîn ü âsumân lerzenâk olup elçi paşa kendü askeriyle Budun’un iç kal‘asındaki paşa sarâyına varup Budim vezîri Gürcî Paşa’ya buluşup bir ziyâfet-i azîm olmuşdur kim ta‘bîr olunmaz.

Ba‘de’t-ta‘âm Gürcî Mehemmed Paşa elçi paşaya bir semmûr lipâçe-i pâdişâhî ve elçi paşazâde beğe ve kethudâsına ve’l-hâsıl hakîre varınca kırk aded zer-ender-zer kuşaklık hil‘at-i pâdişâhîler geydirildikde Gürcî Paşa elçi paşaya eydir:

“Baka âdem, Allâh sana bu mertebeyi ihsân etdi kim dîn uğuruna dîn düşmanları olan Nemse keferelerine varup hisset-i denâ’et edüp ırz-ı pâdişâhîye bir şe’n getiresin, her bâr Beç‘e benim çaşıtlarım gidüp gelmededir, işidem ki kâfirin mâlına meyl-i mahabbet edüp sözünde sâbit-kadem olmayup ticârete ve kâfirin ta‘[y]înât u hedâyâ ve mâlına tama‘ edesin, Allâh hakkıyçün sen Beç‘de otururken anda başını keserim, yerine kethudâmı gönderirim. Hemân tama‘a düşme. Beş yüz kîse mâl sarf edüp mâlın ve zahîren kalmazsa işte Budin yakındır, hemân bana bir haber gönder, yüz iki yüz kîse ve beş on gemi zahîre gönderirim. Ve Raba suyu cenginde meydân-ı ma‘reke kâfirde kaldı, şekilli olup küffâr ikide bir anı söyleyüp yüklerin yukaru yığarlar. Hemân Sadrıa‘zamın defterinde ve hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûnda ne yazmışsa ana göre amel edüp Uyvar’dan içeri ve nehr-i Raba’dan içeri tokuzar sâ‘at ileri kadem basdığımız yerler bizim hudûdumuz olursa anların elçisin bunda, sen anda git ve illâ aksi zuhûr edüp sulhu bu yüzden kabûl etmezlerse hemân bana haber gönder, Tatar askeri dağılmadan iş görelim. Olmaya illâ hayr, hemân basîret üzre olup eylece eyle” deyü Koca Gürcî {Paşa} elçi paşaya dîn-i mübîn ırzına yarar tenbîh ü te’kîdler edüp eydir:

“Evliyâm işte sen de paşa ile bilesin. Bu serhaddin sen eski korsanısın. Paşa bu serhadlere gelmemişdir ve bu geçen seferleri görmemişdir. Sen de bu işlere âgâh ol” ***[43a]*** dedi “Ve küffâr elçisi Komaran kal‘alarına gelmiş, sizi bekler. Hemân sabâh Budin’den kalkın” deyüp elçi paşa,

“Nola sultânım” deyü Gürcî Paşa ile vedâ‘laşup yine alay ile mehterhânemiz döğerek aşağı varoşda Gül Baba kapusu kurbunda bir sarâya konup hakîre dahi başka bir konak vermişler.

Hamd-i Hudâ cümle hüddâmlarımızı ve atlarımızı sıhhatde bulup ol gece Budin’de yatup ale’s-seher nefîr-i rıhletler çalınup Budin’den cânib-i garba nîm sâ‘atde Eski Budin’i geçüp {5 sâ‘atde},

Menzil-i kal‘a-i Kızılhisâr

Mukaddemâ memdûhdur, andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Üstürgon-ı ibret-nümûn

Meğer Gürcî Mehemmed Paşa tarafından Üstürgonlıya tenbîh olunmuş, elçi paşa alay ile Üstürgon’a girirken cümle Üstürgon askeri ve Ustolni-Belgrad askeri cümle elçi paşaya istikbâle çıkup bir gûne alay-ı azîm ve bir gûne üç yaylım top şâdımânları oldu kim arz [u] semâvât güm güm sadâ verdi.

Ve bu Üstürgon paşası İskender Paşa sancağı askeriyle ve kal‘a neferâtlarının nısf askerleriyle elçi paşaya çarkacı ta‘yîn olundu. Ve dahi Ustolni-Belgrad paşası el-Hacı Mustafa Paşa sancağı askeri ve taht-ı livâsında olan kılâ‘ların nısf askerleriyle serdâr ta‘yîn olundu. Ve dahi Budin ve Kanije askerleri sağ kola ta‘yîn olundu. Ve dahi Eğre ve Tımışvar askerleri sol kola ta‘yîn olunup âmâde olup sahrâ-yı Üstürgon’da kırk bin asker hayme ve hargâhlarıyla meks etdiler.

Kal‘a-i Üstürgon altında iki gün meks edüp cum‘a namâzın aşağı câmi‘de kılarken Budin vezîrinden bir fermân gelüp

“Bu ân Üstürgon’dan kalkup Alman hudûduna cümle askerinle girüp anda küffârın elçisiyle akd-i sulhu edüp cümle seninle giden serhad askerine kâfirin elçisin teslîm edüp sen anların kâfir askerine teslîm olmayup ırz [u] nâmûsunla gidüp gelesin. Allâh dest-gîrin ola” deyü câmi‘de fermân tilâvet olup hemân acele ile salât-ı Cum‘ayı edâ edüp du‘âya katlanmayup taşra çıkdıkda nefîr-i rıhletler çalınup cümle asker-i İslâm ile ân-ı sâ‘atde kal‘a-i Üstürgon’dan yine alay ile kalkup Tuna kenârıyla cânib-i garba,

Vilâyet-i Ungurus-i menhûs ve Alman-ı bî-amân diyârlarına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Üstürgon’dan (–) sâ‘atde,

Karye-i Uyfaloba

Nehr-i Tuna kenârında Üstürgon alay beğisinin Macar köyüdür. Anı geçüp yine semt-i garba,

Karye-i Şıktoy ve karye-i Mismil ve karye-i Almaş

Bunlar dahi Tuna kenârında Üstürgon hâkindedir, ammâ iki kılıç altında olmak ile kâfire harâc verir Macar köyleridir, ammâ gâyet ma‘mûr bâğ-ı Merâm-misâl kendlerdir.

Bu mezkûr kurâları 5 sâ‘atde geçüp ve Tuna nehri kenârınca sık ormanlığı ve niçe pusu yerlerin geçüp nehr-i Papa nehr-i Tuna’ya mahlût olduğu yerde bir sazlık ve bataklık kenârında bir çemenzâr fezâda,

Menzil-i sahrâ-yı Tata

Bir haşeb cisr kenârında meks oldu. Mukaddemâ bu hakîr Uyvar fethi senesinde Üstürgon altından beş altı nefer kölemle bunda gelüp arpa ve buğday demetleri döğüp Tire ve Mağnisa gâzîleri Tata kal‘asın basup kelle paça ve niçe ganîmetle gelüp bile Sadrıa‘zama varup ihsânlar aldık. Ol zamân bu mahallere im‘ân-ı nazar ile takayyüd edüp bakmadım. Meğer kâfiristân içre hayli yer gitmişim. Şimdi görüp âlem-i hayretde kaldım. Hemân cenâb-ı Bârî hıfz edüp bir kâfire râst gelmemişim.

Ve bu mahalde Budim kapudanı on pâre firkate ile ve kal‘a-i Vişigrad kapudanı üç pâre firkate ile ve Üstürgon kapudanı altı pâre firkate ile gelüp cümle firkateler direklerin ve serenleri ve çarmıhları ve küreklerin münakkaş edüp ve gûnâ-gûn sancağ u bayrağ u

alemlerle ve fânûslarla ve top u tüfenglerle kalyetaların zeyn edüp paşanın otağı kurbuna geldikde bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top şâdımânları edüp kapudanları elçi paşadan hil‘atler geyüp keştîlerine gitdiler. Anların akabince paşanın yigirmi pâre transa Tuna gemileri zahîreleriyle şâdımân-ı top u tüfeng ederek geldiler ve bizim yanımızda lenger bırağup meks etdiler. Bu mahalde elçi paşaya haber geldi kim “Küffârın elçisi kâfirin Komaran kal‘asındadır” dediklerinde paşa gazab-âlûd olup bu mahalde tekâ‘üd fermân etdikde hemân bu hakîr-i pür-taksîr emn-i emân olmak ile paşadan me’zûn olup birkaç nefer Üstürgonlılar ile cânib-i kıbleye nısf sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Tata

Ba‘zılar Tata yazarlar, ammâ lisân-ı Macar’da tata (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarıdır. Gâyet ma‘mûr kal‘a iken sene 950 târîhinde Süleymân Hân Üstürgon kal‘asın dest-i küffârdan feth etdikde bizzât kendüleri bu Tata kal‘ası altına gelirken derûn-ı hisârda mütehassın olan küffâr gulgule ve velvele-i Âl-i Osmân’ı işidüp bir gece kal‘ayı bırağup Bakvan ***[43b]*** dağına ve Veylan kal‘aları bâğına firâr etdiklerinde cümle guzât derûn-ı hisârda buldukları kâlây-ı akmişe-i fâhireleri ve emti‘a-i nâdireleri alup fermân-ı şehriyârî ile ihrâk bi’n-nâr olup der-i dîvârların harâb u yebâb edüp giderler. Ba‘dehu küffâr sene-i minhde yine ma‘mûr edüp cümle küffârları Ustolni-Belgrad’ı ve Polata ve Çavga ve Began nâm kal‘alarımızın ahâlîlerin müte’ezzî etmeden hâlî olmayup yine Süleymân Hân zamânında Ustolni-Belgrad paşası Cündî Hamza Beğ Tata kal‘asında esîr olanların delâleti ile Tata kal‘asını ale’l-gafle basup feth edüp içinde olan kefereleri cümle tu‘ma-i şemşîr edüp Süleymân Hân’ın izniyle sancak beği tahtı edüp derûn-ı hisâra yedi bin asker koyup bir metîn serhadd-i kavî olur.

Ba‘dehu sene 973 târîhinde Süleymân Hân Seğitvar seferine giderken küffâr-ı hâksâr taburuyla gelüp yetmiş gün bu Tata kal‘asın döğüp alır. Ba‘dehu Budin vezîri olan Arslan Paşa ki Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa’nın oğludur, Peçoy kal‘ası altında mezkûr Arslan Paşa Süleymân Hân’a geldikde

“Sen niçün Tata kal‘asının imdâdına yetişmedin” deyü serâperde önünde Arslan Paşa bu Tata kal‘asıyçün katl olundu.

Ba‘dehu sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Fâtih-i Yemen Sinân Paşa Bosnalı Şâhînoğlu silsilesinden sâbıkan vezîr-i a‘zam olan Lala Mehemmed Paşa yeniçeri ağası olup anın müsâ‘adesiyle Tata kal‘ası feth olup andan kal‘a-i Vila andan kal‘a-i Se[n]martin, andan kal‘a-i Yanık feth olup Tata kal‘ası yine kemâ-kân serhadd-i Ungurus oldu.

Ba‘dehu sene 1006 küffâr Yanık kal‘asın hîle edüp bir ağaç top atup Yanığ’ı aldıkda bu Tata kal‘asın ve gayri kal‘aları da kabza-i tasarrufa alup mülk eder.

Ba‘dehu sene 1006 Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis vezîri Saturcı Mehemmed Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup ibtidâ Tata kal‘asın feth etdi ve içindeki kâfirler bir gece firâr edüp Tata altındaki sazlıkda ve bataklıkda gark olup niçe bini esîr-i bend-i zencîr oldu ve kimisi kal‘a-i Komaran’larına firâr etdiler.

Ba‘dehu sene 1010 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis’de küffâr Ustolni-Belgrad’a zafer buldukda bu Tata kal‘asına dahi istîlâ edüp ol asrdan berü dest-i küffârda

kalmış bir kal‘a-i garîbdir. Hâlâ Nemse çâsârının hükmünde bir mürtefi‘ bayır üzre bir Şeddâdî şekl-i muhammes iç kal‘ası vardır.

Aslâ havâlesi yokdur ve içinde bir mu‘azzam kilisesi var, eflâke ser çekmiş bir çanlığı var, gâyet musanna‘ nümâyân idi, ammâ bizi iç kal‘aya komayup aşağı kal‘a kurbunda kapudanı hakîre ziyâfet edüp aşağı kal‘ayı temâşâ eder şeklinde olduk, hayli büyük varoşdur. Birkaç kenîseleri ve çârsû-yı bâzârları ve iki bin mikdârı tahta örtülü evleri ve üç aded varoş kapuları ve etrâfı şarampav handaklı metîn varoşdur, ammâ Bakvan dağlarına doğru bâğları bî-hadd [ü] bî-pâyândır. Lâkin katanası gâyet eşkıyâ dilâver küffârlardır.

……(1.5 satır boş)……..

Bu kal‘ayı temâşâ edüp kapudanından hedâyâlar ve refîkler alup 4 sâ‘at cânib-i garba gidüp kal‘a-i Tata kurbunda,

Karye-i Tessal-ı Kebîr

Bu mahalde Tata gölünün ayağı cereyân edüp Tata kapudanının değirmenlerinin cisrinden ubûr edüp 5 sâ‘atde yine cânib-i garba dağlar ve beller aşup giderek,

Evsâf-ı kal‘a-i küffâr-ı Veylan

Lisân-ı Macar’da (–) demekdir, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Sene 950 bizzât Süleymân Hân Tata kal‘asın harâb etdikde bu kal‘a-i Veylan’ı da berbâd edüp ba‘dehu küffâr amâr edeli dest-i küffârda kalup kûh-ı Bakvan dâmeninde çâr-kûşe Şeddâdî iki kat bir kal‘a-i üstüvârdır. Kenîseleri ve çârsû-yı bâzârı ve âb-ı revânları ve cümle tahta örtülü menhûs hâneleri var, katanalarının durağı ve hınzîr hânelerinin yatağı olmuş bir sarp kal‘adır. Bunda kapudanı hakîre mâ-hazar ta‘âm-ı firâvân yedirüp ba‘de’t-ta‘âm Raba nehri cenginde esîr olan Sipâhîler Halîfesi Mustafa Efendi’yi kapudandan su’âl etdiğimde zindândan altı yüz ümmet-i Muhammed esîr getirüp cümlesin gördüm, illâ Mustafa Halîfe’yi görmedim. Andan kapudandan hedâyâlar ve refîk kefereler alup semt-i garbdan cenûba meyyâl 4 sâ‘at yine dağlarda gidüp ***[44a]***

Evsâf-ı kal‘a-i refi‘u’l-bünyân sûr-ı üstüvâr-ı Papa

Rim Papa mâlıyla binâ olduğiyçün Papa kal‘ası derler. Sene 1008 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında fâtih-i Kanije olan İbrâhîm Paşa serdâr-ı Ungurus iken on bin kadar Fransa küffârı Beç kal‘asına imdâda gelmişken serdâr-ı müşârun-ileyh Beç kal‘asın muhâsara etmeyüp gayri kılâ‘ları feth etmeğe mukayyed oldukda Nemse kralı bu imdâda gelen Fransa askerin Papa kal‘asına kışlamağa gönderdikde Nemse küffârıyla Fransa Papa kal‘ası içre bir ceng-i azîm edüp Nemse Fransa’nın çoğunu kılıçdan geçirirler. Hemân Fransa pes ü perdeden Budin’de Lala Mehemmed Paşa’ya haber gönderüp “Elbette Papa kal‘asın size verelim” deyü ahd-i amâna âdem gönderirler.

Hemân Lala Mehemmed Paşa Budin’den ve Ustolni-Belgrad’dan on bin askerle Lala Paşa kethudâsı Abdi Ağa bir gün bir gecede ale’l-gafle Papa kal‘asın basup Fransa küffârı kal‘ayı açup cümle asker-i İslâm kal‘aya duhûl edince hemân Fransa küffârı fürce bulup Macar’ı ve Nemse küffârın kılıçdan geçirüp Papa kal‘ası bu takrîb ile dest-i İslâma girüp üç bin kadar Fransa Papa kal‘amızda nefer kalup sâ’ir asâkir-i İslâm ile hüsn-i ülfet ederlerken hemân Nemse çâsârı altı aydan Papa kal‘asın tabur-ı azîm ile muhâsara edüp kâmil bir ay ceng-i cidâl eyleyerek durdular.

Âhır-ı kâr bir tarafdan imdâd gelmedüğün görüp ibtidâ bir şeb-i muzlimde kal‘adan Fransa dağlara düşüp firâr ederler.

Andan asker-i İslâm dahi Ustolni-Belgrad Papa kal‘asına altı mîl yerdir kim müstevfâ bir konakdır, Belgrad’a gelirler, ammâ Nemse Fransa küffârının ardına düşüp dağlarda ve bellerde ve yollarda Nemse Fransayı kıra kıra ancak beş yüz kadar Fransa Ustolni-Belgrad’a cân atup halâs olur.

Sene 1008 târîhinden berü bu kal‘a-i Papa hâlâ dest-i Nemse’de kalup müte‘azzım kapudanlık ve intihâ-i serhadlerinden çâr-kûşeden tûlânî üç kat Şeddâdî sa‘b kal‘a-i kavîdir.

……(2.5 satır boş)……..

Bunda dahi bir bâğ-ı İremde kapudan hakîre ziyâfet edüp hedâyâlar verdi ve zindânda esîr olan bin aded ümmet-i Muhammed’den on yedi aded Mustafa isimli âdemler getirdüp birisi dahi Foça şehrinden sipâhîler halîfesi değil ve Başbâkî kulu Kayseriyyeli Hasan Ağa’nın ısmarladığı Halîl Beğ nâmında âdem dahi yok idi.

Andan kapudandan refîkler alup cânib-i garba nısf sâ‘at gidüp,

Der-beyân-ı germâb-hâ-yı kal‘a-i Papa

Selef kralları bu humma-i yed-i Kudret üzre kıbâb-ı âlîler ve aşren fe-aşr havz-ı azîm ve şâzrevân ve kâ‘a ve câmekânlar edüp amâr etmişler bir âb-ı hayât-misâl râyihası mu‘tedilü‘s-sühûn ılıcadır. Atımdan enüp içeri esbâbımla girüp temâşâ etdim. Cümle küffâr avretleri ve oğlanlarıyla karış katış olup girmişler, ammâ hakkâ ki gûnâ-gûn ejder kelleleri ve arslan kelleleri tasvîrlerinden ılıca suları cereyân edüp havza dökülür âsâr-ı azîmedir ve suyu gâyet nâfi‘ olduğundan beher sene kiraz mevsiminde cemî‘i kâfiristândan marîz u alîl ve tendürüst kâfirler gelüp bir ay zevk u safâlar edüp tendürüst olup herkes vatanlarına giderler. Bu ılıca Üstürgon’a bir konak karîb olmağile vere ile Üstürgon’dan dahi ba‘zı sene niçe yüz âdemler gelir.

Andan bu hakîr refîklerimizle cânib-i şimâle dağlardan aşağı 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Tessal-i sağîr

Papa kal‘ası hudûdunda üç yüz hâneli Macar köyüdür, ammâ Üstürgonluya harâc verirler.

Andan yine cânib-i şimâle 5 sâ‘at ormanlı dağlar geçüp,

Menzil-i Tata Sahrâsı

Bu mahalde yine elçi paşa efendimize buluşup

“Safâ geldin Evliyâm, Mustafa Efendi’yi bulabildin mi?” dedikde

“Hayır sultânım, nâm [u] nişânından eser yok” dedim. Bu mahalde Nemse elçisinden haber gelüp,

“Bizim elçi paşaya buyurursanız müşerref olalım” deyü altı atlı bir musanna‘ ve münakkaş hınto araba ve niçe hedâyâlar gelüp bizim elçi paşa birine rağbet etmeyüp hemân kös-i rıhletler çalınup Tata kapudanı değirmenleri cisrinden geçüp cümle asâkir-i

İslâm alay alay olup ayak ayak Tata sahrâsı üzre sağ tarafımız nehr-i Tuna üzre cümle firkateler ve zahîre gemileri anlar dahi alay ile bâdbânların ve filandıra ve sancağ u bayrakların küşâde edüp gitmede. Beri tarafda leşker-i İslâm giderken hudûd-ı Alman olacak Sultân Süleymân milleri nümâyân oldu. ***[44b]*** Ve küffâr elçisinin dahi cünûd-ı cünübleri haçlı peykerleri ve kara şapkalarıyla deryâ-misâl küffâr niçe bir arabalarıyla ve alaylarında orman gibi sırıklarıyla ve anların da Tuna üzre niçe bin kayık ve firkate gemileriyle görünüp kaynaşarak gelmeğe başladılar.

Bizim elçi paşa dahi alay-ı azîmiyle ayak ayak giderek hudûd millerine iki bin adım kadar yakîn vardıkda hemân bizim elçi paşa esbâb-ı ihtişâmın arz edüp kahvealtı yemek bahânesine bir münakkaş-ı ibret-nümûn çetr-i mülemma‘ı altun toplarıyla tarfetü‘l-ayn içre kurdurup cümle zer-ender-zer döşedüp paşa efendimiz ve gayri paşalar ve alaybeğleri ile serâperdesine nüzûl edüp mâ‘adâ asâkir-i İslâm cümle atları üzre pür-silâh âmâde olup durdular ve mâ-hazar mümessek ve mu‘amberîn ta‘âmlar yürüdüler. Cümle asâkire atlar üzre çörekler ve hâs u beyâz nânpâreler bezl olup ba‘de’t-ta‘âm paşa mehterhâne faslı etdirüp bir hayli zamân haymesinde durup andan küffârın dahi elçisi gemilerinden çıkup hudûd milleri üzre gelüp ol dahi bir kara çadırda meks edüp yine paşaya “Buyursunlar” deyü haber gönderdikde paşa bu habere vücûd vermeyüp asker-i İslâm ile cirit oynamağa başladılar, ammâ bizim tarafımızdan Üstürgon odabaşıları kâfir elçisine varup hudûdda olan millerde kâfirin elçisin görüp paşaya gelüp,

“Sultânım kâfirin elçisi millere gelmiş, size muntazır hâzır-bâş duruyor” deyü haber verdiklerinde derhâl paşa-yı sâhib-cemâl esb-süvâr olup mehterhânesin döğerek cümle asâkiriyle âheste âheste giderek yanımız sıra alay gemilerinde sadâ-yı Allâh Allâh ile gülbâng-ı Muhammedî çeküp top u tüfeng şâdımânları ederek bizimle berâber miller başına varup cümle asker-i İslâm berren ve bahren durdular.

Der-beyân-ı mülâkât-ı elçi-yi İslâm ve elçi-yi gayr-i İslâm

Evvelâ bu mahalde cümle asâkir-i İslâm cümle atları üzre alarka pür-silâh cenge âmâde gibi durdular ve mihterhâneler dahi çalınmayup âsûde-hâl durdular, ammâ küffâr askeri dahi hudûd millerinin öte tarafında anlar dahi alarka atları üzre erganon ve nâkûsların çalmayup bir sît u sadâ etmeyüp durdular.

Ancak bizim elçi paşa atından enüp piyâde olup cümle pür-silâh iç ağaları ve beş aded Üstürgon odabaşıları ve beş aded Üstürgon ağaları ve birkaç ihtiyâr umûr-dîde serhad ihtiyârlarıyla ve iki paşa ve iki alaybeği anlar dahi piyâde millere doğru yokuş yukaru çıkmağa başladılar.

Ve cümle asker dahi atlarıyla millere karîb pür-silâh geldiler, zîrâ bir kerre Selîm Hân-ı Sânî asrında bu mahalde Seğitvar hudûdu sulhiyçün iki elçi birbirleriyle uzlaşamayup ceng-i azîm olmuş. Ol zamândan berü tarafeynden asker pür-silâh olup dururlar.

Karşu tarafda dahi cümle küffâr askeri mevc mevc kara nahır gibi kara şapkalarıyla atlar üzre ve cümle gemileri ile Tuna kenârında kat-ender-kat dururlar, zîrâ cümle küffâr sulha şükrâne gemileriyle avretlerin bile getirüp cümle zîb ü ziynet ve dârât [u] ihtişâmlarıyla gelirler.

Bizim paşa dahi hudûd mil bayırına urûc ederken sâfî dîbâ ve şîb ü zerbâf ve cevâhir-i

murassa‘âta gark olmuş kemer kuşak ve hançer ve bıçak ve şemşîr ve murassa‘ topuz elinde ve eğninde bir semmûr kabaniçse kim tüğü içinde yumurta saklanır siyâh semmûr la‘l-gûn çukaya kaplı kim her düğmeleri kaz yumurtası kadar kim her biri onar bin guruş eder düğmeler ile müzeyyen kabaniçsedir.

Ve paşanın başında mücevvezesi üzre murassa‘ ablak sorguç-ı pâdişâhî ile iki cânibinde mataracılar ve tüfengciler dahi zerdûz üsküf-i Hacı Bektaş-ı Velî üzre otağaların zeyn edüp paşanın koltuğuna girüp paşayı nâz-ı na‘îm ve ta‘zîm ile mil başına çkardıklarında bizim tarafımızdaki olan mil dibine paşa yüz bin istiğnâ ile vardıkda bizim mil dibinde bir sâyebân altında bir zer-ender-zer iskemle üzre paşa karâr-dâde olunca küffâr elçisi dahi anların tarafındaki mil dibinde bir iskemle üzre otururken hemân bizim paşayı görünce ayak üzre elçi kalkup bizim paşaya ta‘zîm ve iltiyâmlar etdi.

Hemân küffârdan bir ihtiyâr umûr-dîde {kefere} gelüp elçilerinden paşaya selâm-ı firâvân getirüp paşanın yanında kaldı.

Hemân bizden dahi bir Üstürgon ve bir Ustolni ve bir Eğri ve bir Budin ve bir Kanije odabaşıları paşadan bir koyun yağlığı alup kefere elçisine selâm götürüp beş nefer odabaşılar anlar dahi kâfirin elçisi yanında kaldılar. Meğer bu bizim elçi yanında kalan ihtiyâr kefere ve kefere elçisi yanında kalan beş nefer ihtiyârlar tarafeynde tercümânlar “Halt-ı kelâm ***[45a]*** etmesin” deyü Macarca ve Nemse ve Çehe ve Leh ve Türkçe bilir âdemler korlarmış.

Der-beyân-ı sitâyiş-i eşkâl-i miller

Evvelâ bu mil ta‘bîr etdikleri bir şeydir kim Sultân Süleymân *aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân* Nemse çâsârı elinden Üstürgon’u ve Ustolni-Belgrad’ı aldıkda bu milleri Üstürgon’dan ve Ustolni’den on ikişer sâ‘at içeri Komaran’a karîb nehr-i Tuna kenârında bir mürtefî‘ depe-i toprakdan yığup üstünde bir cerge kurulur bir hayli vâsi‘ce yerdir. Lâkin bu yumru depe şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olup bizden tarafa bir çam direği ve kâfirden tarafa bir çam direği dikilidir. Bu direklerin kadleri beşer âdem boyu ancak vardır. Andan bu iki direğin tâ şu orta yerinde bir çam direği var, bu dahi âlîce sütûn-ı müntehâdır. İşte hadd-i mil dedikleri budur.

Bir hudûd mili dahi nehr-i Raba kenârında ve bir hudûd mili dahi Bosna serhaddinde Zirinoğlu hudûdundadır. Ve bir hadd-i mili dahi Eğre kal‘asından içeri Hırıştoş dağı eteğindedir. Süleymân Hân bu hudûdları vaz‘ etdikde cemî‘i kâfiristân kralları bu cümle hudûdlara rızâ verüp Süleymân Hân

“Bu hudûdlardan içeri kâfiristâna girmeğe tecâvüz eden askerim ve vüzerâ vü evlâd-ı zevi’l-ihtirâmlarım bu hudûdlardan içeri girirse iflâh-ı berhordâr olmayup münhezim olsunlar” deyü bed-du‘â etdiği bu millerdir kim âhıru’l-hudûddur. Hakkâ ki la‘net olmuş hudûddur.

Raba nehri hudûdundan içeri tecâvüz etdiğimizçün kırk elli bin ümmet-i Muhammed helâk oldu. Ve ba‘de’l-yevm Yanık kal‘asına giden asker-i İslâm yanar, Beç‘e giden beç ü pîç ü hîç olur, Prağ‘a giden asker ferâğ olur, *Allâhümme âfinâ,* zîrâ Süleymân Hân Beç kal‘asına varup işi gücü puç olup Cânkurtaran’da güc ile cânın kurtarup Alman’da kırk bin ümmet-i Muhammed’i Kâsım Voyvada ile kurbân verüp Hazret’in sancağıyla güc ile

kurtuldu.

Ez-în-cânib *"El-kelâmu yecirrü'l-kelâm"* [24] fehvâsınca iktizâ-yı kelâm böyle olup yine sade[de] rücû' edelim. Çünkim iki aded elçiler Süleymân Hân'ın binâ etdiği miller üzre çıkdılar ve iki tarafdan tercümânlar gidüp gelmeğe başladılar, ammâ iki elçi miller başında ellişer kadar ihtiyâr âdemlerin iş bilir müdebbirleriyle durdular.

Ve bizim paşa pâk silihdâr ve çukadâr üsküfleri ve çerkâb tîrkeş ve kemer kuşaklarıyla ve cümle müsellah iç ağaları ve pâk mataracılarıyla ve pâk mülebbes şâtırlarıyla durup ancak Ustolni-Belgrad paşası Hacı Mustafa Paşa ve Üstürgon paşası İskender Paşa ve birkaç ihtiyârlar ve tercümânlar ile musâhabet ederlerdi.

Ve ba'zı odabaşılar ve tercümânlar öteye beriye varup gelüp tarafeynin elçilerini orta mile getirüp iki elçi birbirlerine yakın gelüp el ele olup "Akd-i sulh ola" deyü çalışırlar, zîrâ bir elçiden bir elçiye varınca mâ-beynleri yüz adımdır kim ortasındaki milün iki tarafı ellişer adımdır ve ale't-tertîb dizilmiş millerdir.

Ve Komaran kal'asına nısf sâ'at karîbdir ve karye-i Sun dibindedir. Bu millerün karşu tarafları Tuna aşırı Uyvar kal'ası handakı içinden cereyân eden nehr-i Litre ve nehr-i Vak nehr-i Tuna'ya mahlût olduğu mahaldır.

Hemân bu mahalde küffârın elçisi âkıbet-endîşlik edüp kendülerinin tarafındaki milin dibinden kalkup sallanarak ibtidâ bizim paşanın ayağına doğrulup geldiğin bizim elçi görünce ol dahi iskemle üstünden kalkup anların elçisine doğru âheste âheste va[ra]k anların elçisi gelerek iki askerin ortasında miller kalup dahi elçiler karıncaya binüp gitmede, ammâ bu mahalde elçiler yanında gâyetü'l-gâye mu'tedil âkıbet-endîş ma'kûl-şinâs âdemler lâzımdır, zîrâ hadîs-i sahîhde: [25] hadîsi fehvâsınca iki pâdişâh mâbeynin ıslâh eder âdem lâzımdır. Tâ ki sulha muğâyir iş olmaya, zîrâ bu kerre bu mahalde iki elçi mâbeyninde iki ay sulh olmayup mücâdele olmuş.

Âhır-ı kâr bizim Osmânlı elçisi Osmân Paşa küffârın sulha avk-ı te'hîr hîlesi ve nihânîce asker cem' etdiğinü duyup ılgar ile Âsitâne-i sa'âdete varup Budin vezîri olup derhâl deryâ-misâl asker ile Nemse'nin elin vilâyetin nehb ü gâret ve alan u tâlân edüp yüz bin aded esîr çıkarup el-amân ey asâkir-i Âl-i Osmân deyüp kâmil otuz yıla sulh isteyüp küffâr elçi çıkarmışlar, zîrâ bu Nemse kâfiri lecûc ve mu'ânid ve hîlekâr küffârdır.

El-hâsıl bu kâfir elçisi de yüz bin istiğnâ ile karınca basmaz reftâr ile yürüyerek bizimki de vararak orta milde birbirlerinin ellerine yapışup birbirlerine ta'zîm [ü] tekrîm ederek orta milin dibinde birer iskemle üzre oturup niçe bin lecden sonra cümle ***[45b]*** sa'âdetlü pâdişâhın hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnu üzre cemî'i sulhları ve yigirmi iki yıla tarafeynden yigirmi ikişer mâddeleri kabûl etdi.

Meğer bir mu'tedil kefere imiş, ammâ bizimki anın yanında mu'ânid imiş, zerre kadar küffârın sözüne mütâba'at etmedi, zîrâ Gürcî Paşa'dan ve Köpürlüoğlu'ndan havf ederdi, ammâ kefere elçisi orta milden içeri bizim tarafa girmeğe cehd ederdi.

Meğer her kankı elçi kendi hudûdu milinden düşmanı milinden içeri girirse barışalım, deyü mürâca'at edüp tenezzül alâmeti ve mağlûbluk nişânesi imiş. Meğer cümle âheste âheste yürüyüp bu kadar lecc-i kesîre mükâlemeleri bu maslahat içü[n] imiş. Ammâ üstâd-

ı dûrbîn-fikr-i akl-ı Arasto bu mezkûr milleri bir san‘at ile vaz‘ edüp dizmişler kim ortadaki mil sehel bir mürtefi‘ yokuş başına dikilidir ve iki elçi iki başındaki millerden orta mile ne mikdâr yürüyüp geldüğü nâ-ma‘lûm olsun içün orta mili böyle âlî yere dikmişler.

Ba‘dehu bizim tercümânlar ve ihtiyârlar anların elçisine,

“Buyurun müselmân elçisi on adım yürüdü. Siz dahi ol kadar yürüyün paşa size muntazırdır” derler ve anların tercümânları ve ihtiyârları paşanın elin eteğin öperek,

“Sultânım bizim kral elçisi yigirmi adım yürüdü” derler. Eğer yürümedi ise bizim elçinin anların elçisi yanında âdemlerimiz var, selâm getirüp haber götürenlerdir. Anlar,

“Yok kral elçisi yigirmi adım yürümedi” deyü kâfirin kizbin dutup paşaya söylerler yâhûd ığmâz-ı ayn ederler.

Hulâsa-i kelâm mu‘tedil âdemler iki elçiyi birer hîle-i şer‘î ve nezâketle eyle orta mile getirirler ve iki elçiyi birbirlerine buluşdurup müsâfaha ve müsâmaha etdirüp kâfirin elçisi bizim elçinin göğsünü öper ve bizim elçi anın omuzun öper şekilli olup hâl hâtır soruşdukdan sonra esnâ-yı mükâlemede hemân kâfirin elçisi eydir:

“Zâhir sultânım, Mekke ve Medîne ve Kuds-i Şerîf pâdişâhının vekîl-i mutlakısız” der. Paşa dahi eydir:

“Belî vekîlim, ammâ siz de Nemse çâsârının vekîlisiz. Pâdişâhımızın hatt-ı şerîfinde olan üzre sulh [u] salâhı kabûl etdiniz mi?” dedikde tarafeynden,

“Etdik” deyü ahidnâmeler yazılup buna münâsib niçe yüz gûne münâza‘a kelimâtlardan sonra hemân küffârın elçisi bizim paşanın göğsün öpüp ibtidâ orta milden içeri bizim hudûda girüp gidince bizim Âl-i Osmân askeri kâfirin elçisin alup bizim Tuna kapudanı kadırkalarına elçiyi koyup kendülerinin niçe yüz gemileri dahi bile top u tüfeng şâdımânları ederek Tuna üzre alarka dururlar.

Ve bizi getiren Eğre ve Budin ve Üstürgon ve Ustolni ve Kanije paşaları ve askerleri cümle bizim paşa ile vedâlaşup kâfir elçisi gemileri yanı sıra elçiyi Budin’e andan der-i devlete götürmeğe dururlar.

Andan hemân küffârın cümle cünûd-ı cünübü bizim paşayı milden içeri alup küffâr leşkeri içre bizim müselmân askeri bir beğ gibi kalup kâfir elçisin getiren alay gemileri kapudanları paşaya gelüp,

“Sultânım bizim gemilerimize binüp safâ ile Tuna üzre gidin” dediklerinde paşa eydir:

“Ben askerimden ayrılmam ve biz atlara binmeğe öğrenmişiz”, dedikde anların cümle alay gemileri bizim zahîre gemilerimizi yedeğe alup top u tüfeng şâdımânları ederek nehr-i Tuna üzre Komaran’a doğru gitdiler.

Hemân derhâl Komaran kal‘asının vezîri nâmında olan Zoza la‘în altı bin küffâr ile bizim elçi paşa askerin götürmeğe gelince kâfirin elçisi gemileri alarkaya gitmişken gemilerinden bir azîm top u tüfeng şâdımânları ve kâfir elçisin götürmeğe me’mûr olan bizi getiren serhad askerleri dahi bir yaylım top u tüfeng ve gülbâng-ı Muhammedî şâdımânları ve elvedâ‘ du‘âları edüp gitdiler.

Ve bizi götürmeğe gelen küffâr askeri dahi bir yaylım tüfeng şâdımânları ile "Yajuj, Yajuj" sadâsı nîrân-ı cahîmde istimâ' olundu.

Ve hemân bu mahalde küffârın Komaran kal'ası dahi bizim paşa askerin mehterhâne-i Âl-i Osmân ile ubûr etdiğin görünce bir fitîlden beş yüz pâre top şâdımânı etdi kim nehr-i Tuna cûş u hurûşa geldi. Ve biz dahi âheste âheste bir sâ'at mağrib tarafına Tuna kenârıyla gidüp,

Karye-i Sun, ibtidâ-i vilâyet-i Ungurus-i bî-nâmûs-ı Nemse

Bu karye-i Sun nehr-i Tuna kenârında bin aded kefere hâneli ma'mûr karyedir. Lâkin Üstürgonlu bundan harâc alırlar. Kefereler ***[46a]*** eğer harâc vermeseler Üstürgonlular bir köğü harâb ederler. Bâğlı ve bâğçeli ve ma'mûr kelîsalı Macar köyüdür. Andan nîm sâ'at gidüp,

Bî-medh-i dâr-i bî-îmân, ya'nî kal'a-i âbâdân-ı Komaran

Lisân-ı Macar'da (–) (–) demekdir. Bânîsi Ebü'l-feth asrında İrşek Ban'dır.

Ba'dehu sene 1003 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Yanık kal'asın Serdâr Sinân Paşa dest-i Nemse'den feth edüp Yanık serdârı Semiz Osmân Paşa olup kırk bin asker ile Yanık kal'ası muhâfazasında kalup bir iki aydan Osmân Paşa Komaran kal'asın muhâsara edüp bir ay döğdükde şiddet-i şitâ gelüp asker-i İslâmın elleri ve ayakları dutmadan kalup bir gece küffâr Komaran'dan çıkup guzâtın meterislerin basup bu kadar bednâmlıkdan sonra Osmân Paşa kal'a-i Komaran'ı bırağup bî-feth avdet edüp asâkir-i İslâmın kimi Yanık'a ve kimi Üstürgon ve Budin'e târmâr olunca bu kerre Komaran kal'ası avcı elinden kurtulmuş gazâla dönüp Macar küffârı bu kal'ayı eyle metânet üzre Sedd-i İskender edüp hâlâ içine Nemse kralı bir sarây-ı azîm binâ edüp içine üç bin Nemse leşkeri koyup bir sa'b u metîn kal'a oldu.

Eşkâl-i zemîn-i kal'ası: Nehr-i Tuna'nın içinde şarkdan garba beş konak tûlânî vâki' olmuş bir adanın burnunda şekl-i müselles bir tula Şeddâdî binâ bir kal'a-i metîndir. Ve bizim elçi paşaya tafra satmak içün ol kadar top şâdımânları etdi kim hisâbın Hudâ bilür.

Ve kal'a bir ada burnunda iken kal'anın cânib-i garbındaki varoş ile kal'a mâbeynine bir handak-ı azîm kesüp içinden nehr-i Tuna'yı akıtdı. Hemân kal'anın vücûdunun cânib-i selâsı Tuna içinde ada kaldı. Ve cânib-i müsellesi şarampavlı handakdır ve ancak cânib-i garba nâzır bir kapusu var varoşa çıkar.

Ve bu kal'anın cirmi kâmil üç bin adımdır ve cümle on tabyadır ve içinde evleri seyrekdir ve hân gibi uzun uzun kat-ender-kat soltat odaları vardır. Ve bir mu'azzam binâ kenîsesi vardır. Ve kal'a dîvârı ile iç yüzde olan evlerün mâbeyni bir kat şarampavlı handak kenârı bir ulu yoldur kim bu mahalde olan evlerin arkaları handaka varmışdır. Ve cümle evlerin handaka nâzır mazgal delikleri vardır.

Ve kal'a ortasında bir meydân-ı azîminde siyâsethânesi ve bir çanlık kullesi var. Ve cümle der-i dîvârı ol kadar enli Şeddâdî kalın dîvârdır kim üstünde dörder araba yürümek mümkindir. Ve cümle temelleri altında hurde kemerleri olup temeli cümle boşdur kim hîn-ı muhâsarada lağım ile düşman girmeye deyü boş etmişdir, ammâ mefret azîm topları ve cebehâneleri var.

Ve cümleden mükellef Nemse ve Macar kapudanı sarâyları mükellef binâ olup cümle evleri şindire tahta örtülüdür. Ve çâh-ı cahîmden nişân verir bir zindânı var.

Jiçişvan kapudandan Sipâhîler Halîfesi Mustafa Efendi'yi ve Kayseriyyeli Halîl Ağa'yı ve Uyvar altından Gürcî Paşa ile zahîreye gelüp bu kal'a altında münhezim olduğumuzda esîr olan "Seyfî gulâmım göreyim" deyü taleb etdikde saklayup göstermediler.

Hakîr dahi "İnşâallâh Nemse kralına söyleyüp {kölemi} çıkardırım" deyü fâriğ oldum.

Sitâyiş-i varoş-ı kal'a-i Komaran

Bu kal'anın cânib-i garbında handakı önünde cisir başında bir varoşu var, ammâ dahi ol kadar ma'mûr ve müzeyyen değildir. Ancak iki bin kadar tahta ve saz örtülü evleri var, zîrâ bu varoş dahi karîbü'l-ahd binâ olmuşdur. Yedi aded düyûrları ve üç yüz kadar dükkânları nümâyân idi, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur.

Ve bu Komaran adası içre üç yüz mikdârı ma'mûr köyler vardır kim bu köyler içre bir tabur-ı azîm kazmışlar, yüz bin küffâr alır, hîn-i muhâsarada kal'ayı halâs içün gelen imdâdlar bu tabura dolup ceng edeler. Hâlâ bu kal'a-i Komaran'ın on beş bin kefere leşkeri mevcûddur.

El-hâsıl her vecih ile metîn ve müstahkem kal'a-i üstüvârdır. Gerçi cezîrededir, ammâ Uyvar tarafında nehr-i Tuna azdır, ana Tuna beri Üstürgon tarafından cereyân eder ve Uyvar tarafından bu kal'ayı zebûn etmek emr-i seheldir.

Ve Tata cânibinde Tuna aşırı üç aded toprakdan tabyalar ve etrâfına şarampavlar etmişler kim hîn-i muhâsarada ol tabyalar içine gemilerle karşudan gelen imdâdları girüp andan kal'aya gireler, gûyâ geçit başı tabyalarıdır. Ammâ Uyvar tarafından Tuna üzre cisir yapup bu adaya geçüp adayı urup kal'ayı muhâsara etmek âsândır. Hattâ biz asker-i İslâm ile Uyvar'ı ***[46b]*** döğerken on bin mikdârı Tatar askeri bu Komaran cezîresinin azacık Tuna suyundan atlar ile yıldırup adayı nehb ü gâret edüp altı bin kadar esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ'im çıkardılar. Cenâb-ı Bârî yârî kılup fethin müyesser ede.

Ve bu kal'a Üstürgon'a on iki sâ'atlik yerdir. Üstürgon'dan bu kal'anın burc-ı bârûları ve âteşlerinin tütünleri nümâyândır, ammâ Ciğerdelen kal'asına sekiz sâ'at yerdir, zîrâ bu kal'a Ciğerdelen'e aykırıdır. Ve her cânibinden bu kal'aya top çekmek mümkindir. Bu kal'ayı dahi seyr-i temâşâ edüp yine kayıklara binüp karşu tarafda elçi paşa ordusuna gelüp ertesi gün Komaran mukâbelesinden küffâr askeriyle kalkup cânib-i garba 6 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Ac

Kralın komsarı, ya'nî başbâkî kulu köyüdür. Tuna'dan iki sâ'at ba'îd beş yüz evli bir kenîseli ma'mûr karyedir ve kral tarafından tenbîh olunmuş kim cemî'i ubûr etdiğimiz köylerin cümle der-i dîvârların ak kuğu gibi amâr etmişler ve cümle yolları pâk ü pâkîze silüp süpürmüşler ve "Yollar izdihâm olsun" deyü sâ'ir kurâlardan gelmiş ve geyinmiş ve kuşanmış küffârlar cihânı dutmuş. Ammâ bu mahaller Macaristân'dır lâkin Nemse çâsârı hükmündedir ve cümle re'âyâsı Macardır, aslâ bu mahallerde Nemse yokdur.

Ve bu Ac köyünde hakkâ ki açlıkdan atlarımız ve kendilerimiz helâk olayazdık. Ba'dehu kral defterdârı yigirmi kîle arpa ve iki yüz etmek ve sekiz kuzu getirdiler. Meğer

murâdları bizi imtihân imiş.

Hemân paşa dahi getirdikleri eşyâların birisin kabûl etmeyüp defterdârlarını kovup pâdişâh devletinde benim elli arabamızda ve on katâr devemizde ve yigirmi katâr katırlarımızda ve yigirmi pâre gemilerimizde ve bu kadar ağavâtlarımızın seyishâne ve katârlarında me'kûlât [u] meşrûbâtlarımız çokdur. Bu ta'[yî]nât getiren kâfirleri ve defterdârların reddetdi.

Andan cümle ağavâtlara beleğan-mâ-belağ müstevfâ ta'yînlerin zahîre gemilerinden verüp matbah-ı Keykâvûs'da sükkerî ve mümessek et'ıme-i nefîseler tabh olup on bir yere summât-ı Muhammedîler çekilüp bizim elçi paşayı götürmeğe gelen Komaran hâkimi Zoza nâm mel'ûne anların ta'yînâtların almadan bir ziyâfet-i azîme olmuşdur, cümle küffâr âlem-i hayretde kaldılar.

Meğer küffâr her elçiye bu mahalde böyle kıllet üzre ta'[y]în verirler imiş kim eğer azacık ta'[y]înâtı elçi kabûl ederse kral yanında dahi eyle ta'yîn verirlermiş. Mel'ûnlar gâyet hisâbîdirler. Ve bu küffârlardan elçi olanlarının ihtirâz etmek gereklerdir.

Bu Ac köyünden kalkup 8 sâ'atde ma'mûr u âbâdân sahrâlar içre kurâlar ve kasabâtlar geçerek,

Menzil-i karavulhâne-i Yanık

Bu mahalde paşa bir sah[r]âya çadırı kurup mâ-hazar kahvealtı ta'âmı yeyince niçe gûne alay bisâtları atlara urulup ve levendâtlar esbâb-ı ihtişâmların geyinüp ve herkes yerli yerlerince alay ile yürüyüp,

Evsâf-ı dâr-ı nâr-ı hârık, ya'nî kal'a-i semender-i âteş-gede-i Yanık

Lisân-ı Macar'da ismi Gölvar'dır ve lisân-ı Nemse'de nâmı (–) dır, ammâ sene 935 târîhinde bizzât Süleymân Hân dâru'l-mülk-i Nemse olan Beç kal'asının muhâsarasına gider, bu kal'a-i Gölvar'a uğrayup asâkir-i İslâm bu kal'ayı ihrâk etdiklerinde Süleymân Hân bu munharik kal'ayı görüp Yanık kal'ası deyü nâm verdiğinden ilâ hâze'l-ân Yanık ismiyle müsemmâ bir kal'adır.

Ba'dehu Süleymân Hân Beç kal'asından bî-feth avdet etdikde Ferdinand Kral bu Yanık kal'asın palanka etmeyüp Şeddâdî binâ bir kal'a-i ra'nâ etmişdir kim diller ile tavsîf olunmaz. Hatta küffâr bu kal'a-i Yanık'a yigirmi bin kefere katanası doldurup Ustolni ve Üstürgon [ve] Vişigrad ve Budin'i ve etrâfların harâb u yebâb ederlerdi. Çünki küffârın bu gûne şûr-ı şerleri Sultân Murâd Hân-ı Sâlis'in sem'-i hümâyûnları olunca sene 1003 târîhinde Arnavud Sinân Paşa ki fâtih-i Yemen'dir anı bu Yanık kal'ası üzre serdâr-ı mu'azzam edüp Tatar Hân-ı Âl-i Cingiziyân olan Gâzî Geray Hân dahi Sadrıa'zam ile Budin altında mülâkât olup kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Komaran cezîresi önüne vardıklarında gördüler kim cezîre-i Komaran'da tâ Yanık kal'ası önüne varınca bir tabur-ı azîm var kim ta'bîr olunmaz.

"Bu tabur bunda iken Yanık kal'ası feth olmak mümkin değildir" deyü Tuna üzre üç yerden cisr-i azîmler ve sığır derilerinden kelekler üzre azbarlı çitler döşeyüp Tatar ve cümle asker geçüp üç gün ceng-i azîmden sonra bi-emrillâhi te'âlâ nesîm-i nusret Âl-i Osmân tarafına esüp cümle küffâr münhezim olup tu'ma-i şemşîrden mâ'adâsı Komaran

kal‘aları dibindeki cisirden karşu geçüp Uyvar’a firâr eder. ***[47a]*** Cümle guzât tabur içre girüp ol kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenim olurlar kim bir harbende garîb bin altuna ve altı yedi esîr ile sîr olurlar. Sâ’ir guzât hemçünân ve cemî‘i cebehâne ve hazâ’ini topları mîrî içün zabt edüp {târîh-i feth-i gazâ-yı tabur-ı Yanık: [26] Sene 1003.

Ba‘dehu} ertesi gün cümle asâkir-i İslâm on yedi yerden sene 1003 Muharreminin 12 gün Yanık kal‘asın muhâsara edüp hemân göz açdırmayup kal‘aya toprak sürmeğe mübâşeret ederler, ammâ handak içinden cereyân eden nehr-i Raba toprağı götürüp ba‘dehu hâr-ı hâşâk ile handakı doldurup üzerine tobralar ile toprak yığarak bir kûh-ı Demâvend olur.

Küffâr bu hâli görüp ve taburunun münhezim olduğun bilüp bir tarafdan imdâddan me’yûs olup ertesi birkaç köprücüklerden kal‘a altına lağımcılar varup iki yerden lağım atarlar ve dîvârın yüzün koparırlar. Hâlâ eseri zâhir ü bâhirdir.

Netîce-i merâm Cenâb-ı Allâh’ın ihsânı olup yigirminci günde derûn-ı hisârdan küffâr vere ile çıkup on bin kadar hayâtda, ammâ memâta karîb kalmış kâfirler amân ile Pojon kal‘alarına gidüp hamd-i Hudâ kal‘a-i Yanık dest-i İslâma be-dest-i Sinân Paşa ile feth olduğuna {târîh-i feth-i kal‘a-i Yanık:

Adû-yi dîn sınup feth oldu Yanık.

Sene 1003.

Ba‘dehu Sinân Paşa} asker-i İslâm ile {kal‘ayı} pür edüp hemân yigirmi bin asker-i muhâfız ve derûn-ı hisârda on iki bin müstahfız leşker kalup Serdâr Sinân Paşa Budin’e selâmet gelüp andan der-i devlete gelir.

Ba‘dehu 3 sene kal‘a-i Yanık dest-i İslâmda durup Yanık vâlîsi Mahmûd Paşa halîm ü selîm ve hümec âdem olup yeniçeri ağası olan Yahyâ Ağa şeb [ü] rûz mest-i müdâm olup cemî‘i asker dahi subh u mesâ mest evgâr-ı bîkâr olduklarından kal‘a gözedilmez olup ba‘dehu bu esnâda Hâdım Hasan Paşa Der-i devletde sadrıa‘zam olup birkaç günden zorbalar Hasan Paşa’yı katl e[t]dirüp Cerrâh Mehemmed Paşa sadrıa‘zam olup Devlet-i Âl-i Osmân helc [ü] melc olduğundan kal‘a-i Yanığ‘a ne hazîne ve ne zahîre gönderilmediğinden Yanık’da asker az kalup bir kaht [u] galâ dahi müstevlî olur.

Hemân küffâr-ı hîlekâr-ı mekkâr fursatı ganîmet bilüp Yanık kal‘asının cânib-i erba‘asındaki re‘âyâ vü berâyâyı kal‘aya göndermeyüp kal‘a bir cezîrede kaldı ve asker-i İslâm kaht-ı ma‘âşdan âlem-i hayretde oldu.

Âhır-ı kâr cümle asâkir-i nâçâr küffâr-ı hâksâra zahîreler içün mürâca‘atlar etdiler. Küffâr dahi bu ricâyı ganîmet bilüp bir gece kal‘a altına beş yüz araba yükü zahîre göndermek bahânesiyle {küffâr} gelüp kal‘a altında yatdıkda kal‘adan dîdebânlar sarhoş [u] evgâr,

“Nedir ol arabalar?” dedikde küffâr eydir:

“Size dostluğa binâ’en zahîre getirdik” derler.

“Ey imdi taşrada yatın, sabâh kal‘a kapusu açılır, gelüp kal‘aya girin” derler.

Hemân küffâr hâb-ı hargûş gibi yatdı, ammâ her araba içinde ikişer aded sandûka ve

her sandûkda beşer dâne pür-silâh katana kâfirleri ve bin aded âşikâr pür-silâh arabacıları ve bin aded güzîde bâzergân şekilli kâfirlerin cümlesi sekiz bin kâfir ol gece karanusunda arabalardan çıkup yigirmi aded ağaçdan demir çemberli toplar ve yigirmi aded havân topları arabalardan çıkarup Beç kapusu handakı kenârına korlarken kal‘adan karavullar eydir:

“Zahîre mi çıkarırsız?” derler. Küffâr,

“Belî arabaları boşaldırız” derler, zîrâ kimin hâceti paşa ve kadı ve ağa ve cümle asker sarhoş, zîrâ mukaddemâ mel‘ûn küffâr zahîre göndermeyüp kaht edüp şarâbı çok gönderüp kal‘ada şarâbı ucuz etmiş.

Bu arabalardaki askerlerden mâ‘adâ nehr-i Raba kenârlarındaki kemîngâhlarda on bin asker dahi âmâde hâzır-bâş oldukda hemân vakt-i Şâfi‘îde cümle halk sarhoş-ı evgâr u mahmûr ve mest-i medhûş iken mukaddemâ kapuya dayalı olan ağaç toplara bir fitîlden âteş edince kal‘anın Beç kapusunun iki katın dahi top gülleleri kal‘ edüp cemî‘i küffâr bir uğurdan pür-silâh küffâr kal‘aya şebhûn edüp cümle küffâr evli evlerine varup bu kadar sarhoş ümmet-i Muhammed şeklinde âdemler ehillerine hâb-ı râhatda yatırken çoğunu kılıçdan geçirüp ve ehl [ü] ıyâlleri döşeklerinde yatırken küffâr ümmet-i Muhammed avretlerinin koyunlarına girüp niçe gûne iş görürler.

Ve paşayı ve yeniçeri ağasını ve gayri ağaları dipdiri dutup,

“Pâdişâhınızın kal‘asını böyle mi gözedirsiz?” deyü niçe yüz ser-i kârda olan âdemleri katl edüp küffâr bu başları bir arz ile Der-i devlete gönderüp,

“Pâdişâhım dîninizin düşmanı olan sarhoş paşa ve sarhoş ağaların başların kesüp kal‘a-i Yanığ’ımız yine alup bu sarhoşların başların Der-i devletine gönderdim” deyü bir gece paşanın ve ağaların başları Bâb-ı hümâyûn önünde bulunur, bir mektûb ile.

Cümle halk ***[47b]*** âlem-i hayretde kalup ale’s-sabâh cemî‘i ehl-i dîvân bu kelleleri görüp pâdişâha arz etdiklerinde Sultân Mehemmed Hân hayli müte’ellim olur, ammâ ne çâre “Ba‘de harâbi’l-Basra” deyü kendüye tesellî verir.

Bir haftadan sonra Budin vezîri arzı gelüp,

“El-hükmü lillâh, pâdişâhım sağ olsun, Yanık kal‘asın küffâr-ı hâksâr hîle ile sulha muğâyir bir iş edüp istîlâ etdi” deyü haber gelir.

İşte sene 1006 târîhinde küffâr bu metîn Yanık kal‘asın bu üslûb üzre alup mutasarrıf olmuşdur. İlâ hâze’l-ân hâlâ dest-i küffârda kalmış bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn Kahkahâ-vâr bir kal‘a-i üstüvârdır kim küffâr bu kal‘ayı hîle ile askerin kırdırmadan ve hazîne telef etmeden ve sulha muğâyir âşikâre asker ve balyemez toplar çekmeden böyle bir hisâr-ı ibret-nümâya mâlik olmuşdur. Hudâ yine dest-i İslâma müyesser ede.

Ey imdi ey ihvân-ı vefâ, bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr bu âna dek yigirmi yedi yıldır tokuz pâdişâhlık yerde bin yedi yüz kırk pâre metîn kal‘alar seyr etdim. Meselâ Van kal‘ası ve Mardin ve Dühek ve İmâdiyye ve Sincâr ve Erbîl ve Hasankal‘ası ve Kemah ve Şebinkarahisâr ve Afyonkarahisârı ve niçe kılâ‘-ı yed-i kudretler gördüm, ammâ Kıbrıs’da Mağosa kal‘ası ve Rodos ve Kandiye ve Anavarin ve Gördüs ve Budin ve Eğre ve Varat kal‘aları dahi sarpdır, ammâ bu Yanık kal‘ası cümleden sarp ve metîn ve müstahkem kal‘a

görmedim. İllâ Venedik küffârı elinde Zadra ve Şibenik kal‘ası ve Erdel’de Deve kal‘ası ve Sakmar ve Eçetvar ve Şarbatak ve Seykel kal‘aların gördüm, ammâ,

Evsâf-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Yanık: Eyle bir Sedd-i Ye’cûc u Me’cûc’dur kim bizim Budin ve Üstürgon toprağındadır, Tuna’nın karşu tarafında değildir, beri bizim hâkda Ustolni-Belgradı kurbundadır. Şimâl tarafında nehr-i Tuna garbdan gelüp şarka doğru cereyân eder ve kıble tarafında nehr-i Kanlı Raba cereyân eder kim bizim asker-i İslâm münhezim olduğu sudur kim kal‘a-i Yanığ’ın handakından ırakda olan tabyaların handakları içinde mezkûr nehr-i Raba Tuna’ya karışır. Ve mağrib cânibinde nehr-i Rabçe Senmartin kal‘ası dağlarından gelüp Yanık varoşunun handakları içinde cereyân ederek tabya handakları içind[e] nehr-i Raba ve nehr-i Rabçe bir olup Tuna’ya mahlût {olur}, ammâ kal‘a handakların ve varoş handakların deverân edüp iki nehr-i azîm maşrıka nâzır kal‘anın dîvârı dibinde Tuna’ya karışırlar. Gerçi bu Yanık kal‘ası adada değildir, ammâ bu mezkûr üç aded nehr-i azîmin mâbeynlerinde cezîre-misâl yerde kalmışdır, ammâ bu kal‘a muhâsara olunsa nehr-i Tuna’dan gayri nehr-i Raba ve nehr-i Rabçe’yi gayri yerlere akıtmak ve kal‘a kuruda kalmak mümkindir. Ve Raba ile Rabçe’nin mâbeyni bir ok menzili yerdir ve bu iki nehir kal‘a altına amelî akmışdır. Mukaddemâ akan yerleri zâhir ü bâhirdir. Hakîr im‘ân-ı nazar ile pek takayyüd etdim. Mısra‘:

Bu meseldir ki su akduğu yere yine akar

demişler hakkâ ki sükker yemişler.

Ve bu kal‘anın cânib-i garbı hâricinde handak aşırı mezkûr nehreynin ortasında bir ada gibi kalmış.

Sitâyiş-i varoş-ı Yanık: Bir azîm Macar küffârı varoşudur. Yanık kal‘asına üç Macar keferesinden ziyâde giremez. Cümle Macar-ı füccâr bu varoşda olur. Uzunluğu iki bin adım gelir varoş-ı tavîldir. Ve cümle iki bin aded tahtânî ve fevkânî serâpâ haşeb binâ ve şindire tahta örtülü bâğ-ı İremden nişân verir vâsi‘ dâr-ı menhûslardır kim cümle revzenleri nehr-i Raba’ya ve nehr-i Rabçe’ye bakar hânelerdir ve ortası vâsi‘ şâhrâhın yemîn [ü] yesârı sâfî müzeyyen dükkânlardır kim cümlesinde avretler oturup metâ‘ların fürûht ederler. Ve birkaç müfîd [ü] muhtasar kenîseleri var. Bunun dahi etrâfında handakında Raba ve Rabçe cereyân edüp dahi hâricinde bâğları ve bâğçeleri bî-hisâbdır.

Evsâf-ı tetimme-i kal‘a-i Yanık: Bu kal‘a-i Yanık handaklarından taşra Sinân Paşa’nın top koyup ve toprak sürdüğü sahrâlarda hâlâ meterislere girilecek yerlerde altı yerde toprakdan alçak alçak tabyalar var kim her biri niçe bin gûne hıyel u şeytanat ile binâ olunup yer altından birbirlerine varup gelecek yolları vardır, ammâ altları cümle kat-ender-kat lağımları hâzır-bâşdır. İbtidâ meterise girilecek yerlerde bir hayli zamân ceng edüp avk [u] te’hîr etmek içün bu tabyaları binâ etmişdir, ammâ bunların dahi lağımların bulup bu tabyaları suya gark etmek ve toprak ile gark etmek Âl-i Osmân askerine emr-i seheldir.

Bu alçak toprak tabyaların gerçi havâleleri yokdur, ammâ beş cânibine ***[48a]*** toplar komak âsândır. Ammâ bu kal‘anın Tuna aşırısı bir azîm adadır kim bir ucu tâ Komaran kal‘asında nihâyet bulur. Bu ada tâ burnuna varınca iki konak yerdir. Ol adaya Uyvar tarafından geçüp bu kal‘ayı adadan döğmek âsândır, zîrâ ol tarafdan havf u haşyeti

olmamak ile hıyel ü şeytanatları yokdur. Ve bu mahalde nehr-i Tuna azdır ve sığdır, cisirler yapmak dahi mümkindir.

Ve Tuna kal‘a dîvârın döğüp iskele kapusu bu mahaldedir kim cümle keştîler anda yanaşup cümle kal‘a kefereleri suyu bu mahalde Tuna’dan alırlar, bir metîn kapudur.

Ve kal‘a-i Yanık şekl-i müsebba‘ olup Şeddâdî tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim cümle temelleri handakı içre temelleri hammâm kubbesi kadar iri iri taşlardır.

Ve yedi köşesinde yedi aded Sedd-i İskender-vâr tabya-i azîmleri var kim her birinde biner aded ceng-âver küffârları var ve her bir tabyada kırkar ve ellişer aded balyemez serâmed topları var.

Bunlardan mâ‘adâ handak hâricinde dahi yedi aded tabyalar vardır, ammâ bunlar gâyet metîn tabya-i azîmlerdir kim kal‘anın her biri birer rükn-i azîmi ve sedd-i sedîdi olmuşdur.

Ve bu kal‘a maşrıkdan mağrib cânibine tûlânîce vâki‘ olmuşdur. Lâkin dâ’iren-mâdâr cirmi ne mikdâr olduğun adımlayamadım, zîrâ dîdebân küffârları mâni‘ oldular ve temâşâ etmeğe dahi komazlardı, ammâ nezâketle yine temâşâ ederdim. Ve kendülerin nakli üzre “On altı bin arşın kal‘adır” dediler ve gerçekdir, zîrâ handakdan taşra olan tabyaların kenârlarınca on iki bin adım addetdim. Lâkin Tuna kenârın addetmedim, zîrâ Tuna kenârı olmağile kal‘a dîvârın iskele kapusu tarafında nehr-i Tuna döğer,

Ve cümle üç aded üçer kat cedîd ve metîn ve kavî kapuları var. Evvelâ cenûb tarafına Senmartin kapusu. Ve Ustolni ve Üstürgon kapusu derler, biri biri içre eğri büğrü üç kat sarp kapulardır. Andan girirken handak üzre cisrini adımladım kâmil iki yüz germe adımdır. Andan içeri şehr içre bin adım gidüp cânib-i garba nâzır Varoş kapusudur kim bu dahi eğri büğrü kemerler altından ubûr olunur kapulardır. Üzerleri dağlar gibi toprak yığılı tabyalardır. Bu mezkûr iki kapu kal‘anın bir köşesine vâki‘ olup birisinden girilir ve birisinden çıkılır, gayri yol yokdur, zîrâ bu kal‘a nehr-i Raba ve nehr-i Rabçe içre ada gibidir.

Ve bir kapu dahi Tuna kenârında mezkûr iskele kapusudır ve kal‘anın maşrık tarafı ucundan tâ yassı tabyaya varınca bu kal‘anın tûlı iki bin adım bir şâhrâh-ı azîmdir kim iki tarafı birer kat alçak sarâylardır ve altları cümle serdâb ve zîr-i zemînlerdir kim hîn-i muhâsarada avret ve oğlanlar bunda pinhân olurlar.

Ve bu ulu yolun iki tarafları cümle dükkânlardır, ammâ tertîb üzre değil dağınık dükkânlardır. Ve berber dükkânlarından mâ‘adâ dükkânlarda avretler oturup metâ‘ satarlar. Ve Nemse Sarâyı önünde bir hayli vâsi‘ meydân vardır, andan bir çâh-ı cahîm zindânı var, içinde ümmet-i Muhammed esîrleri mâl-â-mâldır. Ve zindân yanında bir musanna‘ kuyusu var, çarhlar ile âdem kovalarına yapışmadan suyu çekilir garîb temâşâdır. Ve Macar Sarâyı önünde bir musanna‘ manastır-ı azîmi var, içinde olan mücevher putlar ve gûnâ-gûn maslûbât âvîzeler kim âdemin gözleri hîrelenir. Ve hâlâ mukaddemâ hîn-i fethde câmi‘ etdiğimiz bir musanna‘ kenîsedir kim bir kal‘ada misli yokdur. Yine minberi ve mihrâbı ve mü’ezzinler mahfili durur. Hudâ yine dest-i İslâma müyesser edüp âyîn-i Muhammedî olmak müyesser ola.

Ve bu kal‘a içinde iki bin aded tahta şindire örtülü bâğçesiz menhûs hânelerdir, ammâ

birbirlerinden ba‘îd seyrek evlerdir kim hîn-i muhâsarada top güllesi havfinden seyrek ve alçak evlerdir kim taşradan aslâ bir hâne görünmez. Ancak beş aded manastır çanlığı kulleleri görünüp ba‘zı şâhnişînler ve niçe evler kalaylı ve pirinç teneke örtülü ve niçe yüz hâneleri gûnâ-gûn kiremit örtülü fecere hânelerdir, ammâ günden güne dahi ziyâde ma‘mûr olmadadır.

Ve cümle kenîselerin çanlıklarının külâhları beyâz teneke ve altun yaldızlı haçlar ile tezyîn olmuşdur. Ve intihâ-i serhadleri olmak ile bizim yeniçeri odaları olan yerde hâlâ on iki bin tüfeng-endâz Nemse soltatları mevcûddur, ammâ hîn-i ma‘rekede otuz bin cengâver ve dilâver küffâr olur. Lâkin yigirmi günde içlerine kıtlık düşüp eğer imdâdları gelmesine mâni‘ olunursa küffâr amân ile kal‘ayı vermeleri mukarrerdir, zîrâ cümle imdâdları ve zahîreleri Beç‘den ve Pojon’dan nehr-i Tuna ile gelmeğe muhtâcdır, anı ise kesmek âsândır.

Ve hâlâ Âl-i Osmân havfinden bu kadar bin dîdebân küffârlar şeb [ü] rûz fitîlleri ellerinde bu Yanık’da fitîl yakup gezerler. Hattâ hakîr “Tabyalara çıkup seyr edem” dedim, nevbetçi kâfirler komadılar tâ bu mertebe ihtirâz üzredirler.

Ve kal‘anın üç taraf handakı cümle ***[48b]*** toksan adım enli arîz ve amîk handaklardır kim içinde tıransa gemiler gezer ve kırk arşın derindir.

Ve cümle topları handak içine ve sahrâlara nâzır kirpi tüğü gibi dizilmiş siperler ardında kırmızı çuka örtülü serâmed topları var.

“Cümle sağîr ü kebîr bin yedi yüz pâre topu vardır” dediler.

Ve bu temâşâları ederken paşanın cümle ağırlık arabaları kal‘a köprüsü başına geldikde arabaları ve develeri ve katâr katırları cümlesin “Âdem saklı olmasın” deyü aradılar, zîrâ bu kal‘ayı anlar böyle araba hîlesi ile aldılar. Andan cümle ağırlık yine bir kapudan girüp varoş kapusundan sehel taşra çıkup Tuna kenârına konulup Tuna kenârı hayme vü hargâhlarıyla müzeyyen oldu.

Andan cümle karakullukçular pür-silâh olup paşa alayın karşulamağa gidüp paşa alayına karışdılar.

Paşa dahi cümle askeriyle zer-ender-zerre müstağrak olup mevc mevc asâkir-i pür-silâhıyla Yanık kal‘ası dibine geldikde mel‘ûn kal‘a küffârları bir fitîlden bin yedi yüz pâre toplara âteş edince zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp gidi kal‘a murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı.

Anı gördük bize karşu çıkan Yanık hâkimi askeri ve bizi getiren Zoza vezîr leşkeri atlarından ayrılup niçe yüz atları top sadâsı havfinden küffârları atlar yere urup atlar sahrâda ve sâhibleri piyâde kal‘a altında serserî piyâde gezerler.

Hamd-i Hudâ bizim atlar top sadâsın seferlerde işide işide alışup bizleri yere urmayup aslâ alay tertîbimiz bozmayup ol top dumanında ber-hevâ çıkdıkda derhâl beyâz kuğu gibi kal‘ayı kırmızı parankona çukaya geydirüp biz bu temâşâları ve bizim alaya karşu çıkan kara şapkalı deryâ-misâl küffârı seyr ederek kal‘anın bir kapusundan girüp Varoş kapusundan çıkup Tuna kenârında meks olundu.

Ve hemân kal‘adan bu dem dahi bir yaylım top şenliği olup cümle top gülleleri kelleler

kadar her biri bir tarafa feryâd edüp gıjlayarak gitdi.

Ve ol ân Yanık kapudanı elçi paşaya azîm ziyâfetler ve vâfir hedâyâlar verüp ol gece top u tüfeng ve gûnâ-gûn âsumânî fişeng şâdımânları oldu kim gûyâ Ebû Alî Sînâ‘nın Mısır’da Nîl kesimi şâdımânları oldu.

Ba‘de’z-ziyâfe paşa Sipâhîler Halîfesi Mustafa Efendi’yi su’âl etdiler ve zindâna varup aslâ nâm [u] nişânın bulamadılar.

El-hâsıl dest-i küffârda böyle bir kal‘a-i metîn yokdur. Bunda üç gün meks edüp azîm zevk u safâlar ve ziyâfetler olup ertesi gün bizi getiren iki yüz aded Sirem arabalarına destûr verilüp arabalara üç yüz aded katana küffâr refîk koşup Üstürgon’a cümle arabalar revâne olup Yanık kapudanı tarafından üç yüz aded hınto arabalar gelüp cümle bâr-ı sakîllerimiz tahmîl olundu.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı kal‘a-i Yanık

İbtidâ Sinan Paşa bu kal‘ayı feth ederken cümle şühedâları varoş taşrasında defn etmiş. Ba‘dehu küffâr üç seneden yine bu kal‘aya zafer buldukda Mahmûd Paşa’yı ve Yeniçeri Ağası Yahyâ Ağa’yı ve niçe ağaları ve niçe yüz iş erlerin kırup Sinân Paşa şehîdliği içre defn eder. Hâlâ niçesinin seng-i mezârlarında esmâları tahrîr olunmuşdur. Ve cemî‘i üsârâlarımızı hâlâ bunda defn ederler, etrâfları handak kesilmiş mezâristândır.

Bu cebbânistânı ziyâret edüp elçi paşadan me’zûn olup yigirmi aded serhadli refîkler ile cenûb tarafına bir sâ‘at dağlara gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Senmartin

Ba‘zılar Samartin derler, ammâ lugat-i sahîhi Sanmarti Venedik kâfirinin bayraklarında olan ricâlü‘l-gayb eşkâli olan San Marka ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır.

Bânîsi bir Venedik Pirinc-piriminin kızlarından bir firav kız binâsıdır. Sene 1002 târîhinde Sinân Paşa Yanık kal‘asın feth etdikde bu kal‘a-i Samartin’i dahi feth edüp üçüncü senede yine küffâr Yanık’a ve bu kal‘aya zafer bulup hâlâ Nemse çâsârı hükmünde evc-i âsumâna berâber bir yalçın kaya üzre beyâz incü gibi bir kârgîr binâ-yı Şeddâdî şekl-i müdevver ve cânib-i garba nâzır bir kapusu var, ammâ küçük kal‘adır. Lâkin gâyet sarpdır. Cânib-i erba‘asında ikişer konak yerden nümâyân bir kal‘a-i dâr-ı bî-îmândır.

Bu kal‘aya bizi komadılar, ammâ aşağı varoşda kapudanı hakîre bir bâğ-ı İremde ziyâfetler edüp ba‘de’t-ta‘âm Mustafa Efendi’yi su’âl etdik.

“Vallâhi Raba’da esîr olan âdemlerden bizde âdem yokdur. Cümle iç Alman’a götürdüler” deyü cevâb etdi.

Ammâ bu Se[n]martin varoşu aceb müzeyyen ve aceb ma‘mûrdur. Sarp yerde olmak ile Üstürgonlu bu varoşdan harâc alamazlar. Cümle sokakları satranç nakşı tarh olunmuşdur ve kat-ender-kat kârgîr binâlı üç kat ve üç bin şindire tahta örtülü hânelerdir.

Bu varoş cümle Macar’dır ***[49a]***, ammâ yukaru kal‘a cümle Nemse elindedir. Ve bu varoşun cümle sokakları kaldırım döşelidir. Ve mefret binâ çanlıklı düyûrları var. Ve çârsû-yı bâzârı dahi müzeyyendir ve âb [u] hevâsının letâfetinden bâğ u bâğçesi bî-hisâb olup mahbûbu ve mahbûbesi memdûhdur. {Yanığ‘a iki fersah yerdir.}

Andan yine cânib-i şimâle gayri yol ile Yanık'a gelirken nehr-i Rabçe kenârında ol sahrâda ma'mûr u âbâdân kurâlar ve kasabâtları geçüp,

Evsâf-ı Varoş-ı (–) (–)

Bu varoş ve bu sahrâlarda geçdiğimiz kurâların cümlesi bizim Kanijeli ve Ustolni-Belgradlı ve Üstürgonlu askerlerinin cümle kurâlar tîmâr ve ze'âmetleridir kim iki kılıç altında Macar re'âyâlı köylerdir. Hatta bu hakîr ile refîk olan serhadliler ba'zı kurâların hakladılar.

Ammâ bu ve (–) (–) varoş Nemse çâsâr papasının manastırı vakfı olmağile eyle ma'mûr ve müzeyyen ve kenîseleri ve sarây-ı âlîleri ve çârsû-yı bâzârları ve bâğ u bâğçeleri ve müşebbek bostânları gâyet ma'mûr olup âdem deryâsı bir Macar varoşudur.

Bunu dahi seyr-i temâşâ edüp yine şimâl tarafına 3 sâ'at gidüp tekrâr,

Menzil-i kal'a-i Yanık: Ba'dehu Yanık askeriyle paşa efendimiz kalkup semt-i garba ma'mûr kurâları 3 sâ'atde gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Kastel

Nehr-i Rabçe kenârında bir ağaç cisr başında bir toprakdan yığılı çim ve rıhtımlı ve sarp handaklı şekl-i müselles palankadan ve kârgîr binâ kal'adan sarp toprakdan dağ gibi bir kal'adır. Cümle üç yüz kulu ile kapudanı elçi paşaya istikbâle çıkup kal'adan beş aded toplar atup şâdımân etdi. Bu kal'a içre aslâ evler yokdur. Hemân solta[t] Nemseler olacak uzun hânlar vardır. Ancak geçit başında Macar ve Üstürgonlu bu Rabçe nehrinden içeri geçmesinler diyü bu Kastel binâ olunmuşdur kim kurbunda nehr-i Rabçe'nın karşu tarafında,

Evsâf-ı varoş-ı Majonvar

Beç kal'ası içinde İstifani manastırının vakfı sâfî Macar varoşudur kim üç bin hâneli ve yedi manastırlı ve çârsû-yı bâzârı müzeyyen bâğ u bâğçesi ma'mûr ve keferesi mesrûr bir âbâdân varoşdur. Ve bu mahalde nehr-i Rabçe Senmartin ve Rabçe dağlarından gelüp Yanık handakı içinde nehr-i Raba ile bir olup nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Ve bu Kastel varoşundan kalkup ma'mûr kurâlar içre âbâdân mezra'aları 2 sâ'atde geçüp,

Sitâyiş-i varoş-ı May Firav

Nemse çâsârı karısı olan May Firav nâm avretinin hâssıdır, ammâ bir vâsi' mahsûldâr yerde bâğ-ı Merâm'dan nişân verir şehr-i mu'azzamdır kim iki varoş yan yanadır. Mâbeynlerinden nehr-i Rabçe'yi geçüp dağ tarafındaki varoş çâsârın başkomsarının hâssıdır. Bu iki varoş cümle yedi bin aded tahta örtülü bâğ u bâğçeli ve tokuz aded kal'a-misâl manastırlı ve çârsû-yı bâzârlı âb [u] hevâsı latîf varoşdur. Andan bir sâ'at gidüp,

Der-vasf-ı varoş-ı Rudolfoş

Her kankı kâfir kral-ı dâl vezîri ise anların hâssıdır. Beş bin aded evlerdir kim on aded birov hâkimleri var. Re'âyâları cümle Macardır. On aded manastır çanlığı nümâyân idi. Ammâ bu şehr içre girmedim, lâkin birovları paşaya hedâyâların getirüp garb tarafına (–) sâ'atde âbâdân içre gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i üstüvâr ya'nî binâ-yı sûr-ı kavî Ovar

Evvel ve âhir Nemse çâsârınındır. Gerçi Süleymân Hân sene 935 târîhinde Beç gazâsına giderken ihrâk etmişler, ammâ kabza-i tasarrufa almamışlar. Kal‘ası dibinde bir varoş-ı azîmi var, cümle asker-i İslâm ile alay ederek bu varoşun bir kapusundan girüp bir kapusundan çıkarken bir enni şâhrâh içre üç bin âdem gidüp iki cânibi sarây-ı âlîler ve altları serâpâ kemer kârgîr binâlı dükkânlar kim cümle bin aded ma‘mûr u müzeyyen dükkânlar içre niçe yüz bin mahbûb u mahbûbe mûğ-pîçeler alay temâşâsına çıkup biz dahi anları ânlarıyla seyr ederek bu varoş-ı müzeyyen içinden çıkup kal‘a-i Ovar berâberliği varıldıkda mel‘ûn kal‘a ol kadar top şâdımânları etdi kim kulaklarımız gûyâ asam olup kal‘a âteş-i Nemrûd içinde kaldı ve ol kadar tabl u torompete ve nâkûslar çaldı kim gûyâ Deccâl Yahûdî vücûda geldi zann olundu. Ve kal‘a handakı dibinde meks olunup bir çemenzâr ve mesîregâh yerde kapudanın ziyâfeti olundu. Ve cümle şehrin dilberânları çadırlarımıza gelüp dilnüvâzlık ve dildârlıklar eylediler.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Ovar: Nehr-i Tuna’dan sehel ba‘îd havâlesiz düz vâsi‘ fezâda bir hûb u ra‘nâ ve bir Şeddâdî binâ bir mürtefi‘ zemînde kal‘a-i bâlâdır. Ve handakı içinden ve varoşu handakı kenârından ***[49b]*** nehr-i Kalka cereyân eder. Paçarhot yaylalarından gelüp bu kal‘a-i Ovar altından geçüp Tuna’ya mahlût olur.

Bu kal‘a gerçi küçükdür, ammâ gâyet metîndir ve bir kapusu va[r] cânib-i cenûba mekşûfdur ve içinde üç yüz tahta örtülü hâneleri ve iki aded manastırları var ve dîvârı üzre yigirmi aded karavulhâneleri var ve handakından taşra beş yerde toprakdan yığılı tabyaları var kim her birinde yüz bin gûne hîle ve şeytanat ihtirâ‘ları var.

Ve bu tabyaların dahi cânib-i erba‘aları derin handaklardır ve handaklardan taşrasında meterise girecek yerlerde cümle lağımlardır. Ve bu tabyalar arasında aslâ kal‘a görünmez ve hîn-i muhâsarada bu tabyalardan kal‘aya yaklaşılmaz, ammâ hîn-i muhâsarada bu tabyaların birisi ele girse kal‘a tîz feth olur. Ve mâ tekaddem Yanık kal‘ası bizde iken bu kal‘a âhıru’l-hudûd imiş, ammâ küffâr hemân bir yıldan yine zafer bulup almış. Anıniçün bu kal‘a sarpdır. Ve varoşu kenârında bir toprak yığılı hudûd milleri olan bir depe yığılıdır kim Süleymân Hân Beç ve Alman gazâsına giderken yığmışdır.

Ve bu kal‘a iki bin askere mâlikdir, ammâ Üstürgon kulu havfinden Üstürgonluya hedâyâlar ve harâclar verirler. Ve cânib-i erba‘ası gâyet mahsûllü vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr ve bâğ u bâğçesi bî-hisâb yerdir. Ve âb [u] hevâsı letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet meşhûrdur.

Ve Macar vilâyeti bu arada tamâm oldu. Bundan cânib-i garba tâ Beç‘e ve Prağ‘a ve İstirinye ve Lonçat vilâyetlerine varınca Nemse ve Alman vilâyetleridir kim Macar küffârı bundan içeri Nemse vilâyetlerine âlât-ı silâhlarıyla girmeğe kâdir olmayup piyâde ve yâhûd arabalarıyla gider. Meğer çâsârın bir kral üzre seferleri olup Macar’ı imdâda da‘vet ederlerse ol zamân cümle Macar silâhıyla gelirler, ammâ başka konup üzerlerine Macar askerinden ziyâde Nemse askeri muhâfazacı korlar. Cemî‘i zamânda Nemse ve Macar’ın birbirleriyle hüsn-i zindegâneleri yokdur ve birbirlerine i‘tikâd etmek ihtimâlleri yokdur, zîrâ birkaç kerre Macarlı ve Zirin ve Beganlı Süleymân Hân’a tâbi‘ olup Nemse’nin elin vilâyetin Osmânlıya aldırmışlardır, zîrâ Macar Luturyan mezhebindedir Nemse papişte mezhebindedir. Anıniçün bu iki kefereler birbirleriyle zıdlardır. Gerçi ikisi de millet-i Mesîhiyyedendirler, ammâ *ez-zıddân lâ-yectemi‘ân* [27] fehvâsınca bir yere gelmeleri

zarûrîdir.

Ve bu kal‘a-i Ovar’dan içeri Üstürgon ve Ustolni-Belgradı tarafına Nemse dahi eğer silâhlı ve eğer silâhsız geçmek muhâldir. Gerçi vilâyet Nemse’nindir, ammâ Macar havfinden ol semtlere Nemse varamaz. Meğer bir azîm küme olup ol zamân gidüp gelir ve birbirleriyle harbe ucıyla söyleşirler ve yine birbirlerinden geçmezler, zîrâ “*El-küfrü milletün vâhide*“dir. [28] Lâkin Nemse’nin devleti kalındır. Macar’ın devleti Süleymân Hân zamânından berü gorona tâcı ve Üstürgon kal‘ası ve üç yüz pâre kal‘aları ellerinden gideli devletleri za‘îfdir.

Ba‘dehu Nemse Macar üzre musallat olup re‘âyâ etdi, ammâ Macar kavmi yanında Nemse çufud gibidir, aslâ yürekleri yokdur ve kılıç urup ata binüp fârisü‘l-hayl değildir, ammâ yayan tüfenglisi Nemse’nin hakkâ ki âteş-feşândır, ammâ ancak belinde bir şişi var, kaçan tüfeng atsa bir çatal ağaç üzre koyup tüfeng atar, Osmânlı gibi koldan tüfeng atamaz, gözlerin yumup tevekkülli tüfeng atarlar. Ve siyâh şapkaları büyükdür ve pabuçlarının burunları uzundur ve ökçeleri yüksekdir. Ve yaz u kış ellerinden eldivanları çıkmak ihtimâli yokdur.

Ammâ kavm-i Macar’ın gerçi devletleri za‘îfdir, ammâ sofra sâhibleridir ve müsâfir katlanırlar ve vilâyetleri ekin biçin vilâyetleri olmak ile ekinci kavmdirler. Ve hakkâ ki bahâdır kavmdirler, Tatar gibi her vilâyete çatal atlar ile seğirdüp beşer onar tüfengleri ve bellerinde kılıçları var. Ve serhadli askerimizden fark olunmaz, eyle esbâb geyüp küheylân at binerler ve pâk gezerler ve pâk yerler ve müsâfire gâyet ri‘âyet ederler ve esîrlerine Nemse gibi işkence etmezler. Ve Osmânlı gibi kılıç çalarlar.

El-hâsıl ikisi de kâfir-i bî-dînlerdir, ammâ Macar aslah-ı mevcûd pâk keferelerdir. Nemse gibi yüzlerin her sabâh sidikleri ile yaykamayup Osmânlı gibi Macar her sabâh yüzlerin su ile yaykarlar, *ve’s-selâm.*

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Çünki Ovar kal‘asından içeri cânib-i garba Macar atlısı giremez, Nemse’nin ibtidâ-i hudûdu ve Macar’ın âhıru’l-hudûdu bu kal‘a-i Ovar’dır.

Bu mahalde elçi paşa efendimize Raba ***[50a]*** cenginde mürd olan Zirinoğlu nâm pelîdin velîd-i anîdi elçi paşamıza gelüp bu mahalde buluşup babası yerine tahta geçüp hersek olmak ricâsında olup ordu-yı İslâmun bir tarafında üç bin kadar bî-silâh Macar askeri gelüp meks etdi.

Andan paşa efendimiz yine Ovar kal‘asından asker alup ve ol gece meş‘aller ile çerâğân edüp 5 sâ‘at cânib-i garba bataklı yerlerin cisr-i kavîleri üzre geçüp ma‘mûr u âbâdân yerlerde,

Evsâf-ı varoş-ı (–) (–) (–)

Gâyet ma‘mûr Nemse küffârı varoşudur. Câ-be-câ Macar kavmi ri‘âyâları vardır. Bunun dahi cümle evlerin ağartmışlar. Bir kûh-ı bülendin dâmeninde üç bin aded kârgîr binâ kal‘a-misâl kat-ender-kat tahta ve kiremit örtülü bâğ u bâğçeli ve yedi aded kenîseli ve çârsû-yı bâzârlı ve mahbûbe duhterli ma‘mûr varoş-ı azîmdir.

Bu varoşun tâ ortasından alay ile ubûr edüp 3 sâ‘atde ma‘mûr kurâları ve çemenzâr

vâdîleri geçüp yine cânib-i garba bâğlar içre bir yayla dibinde,

Sitâyiş-i varoş-ı Donaban

Bu kralın anası olan karının hâssıdır. Bunun etrâfı handaklı ve cümle şarampavlı varoş-ı İremdir kim lisân-ı Nemse'de buna Dona Firav derler, ya'nî karılar vilâyeti demekdir. Hakîkatü'l-hâl alayımızın temâşâsına çıkan cümle avretler idi, ammâ çârsû-yı bâzârı ve kiliseleri gâyet ma'mûrdur. Andan,

Der-medh-i varoş-ı Firav

Bu dahi kızlar vilâyeti demekdir. Hakkâ ki cümle kızları nâz u na'îm ile alaya karşu çıkup gûnâ-gûn pençe-i âfitâbe bânû-peyker Nemse kızları var kim gören benî âdem elbette ta'aşşuk etmesi mukarrerdir ve ekseriyyâ manastırlarında cümle Hazret-i Îsâ içün keşîşe olmuş kızlar var kim her biri birer bânû-yı zamâneye mânend kızlardır. Ve şehri üç bin kadar ma'mûr u müzeyyen ve manastırları ve çârsû-yı bâzârları kârgîr binâ bir şehr-i ra'nâdır.

Nehr-i Fenare bu şehir kenârından cereyân edüp Kinah dağlarından gelüp Pojon kal'ası mukâbelesinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Bu şehr-i Firav'ı dahi geçüp garb tarafına 2 sâ'at gidüp sağ tarafımızda Tuna'nın karşu tarafında kal'a-i Pojon bir sâ'at ba'îd bir bayır başında nümâyân olup andan yine garb tarafına 2 sâ'atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm-i İnpirator

Ya'nî çâsâr şehri demekdir. Bu şehr-i müzeyyen Kinah dağlarının dâmeninde bir düz vâsi' mahsûllü sahrâ içre bir sevâd-ı mu'azzam gibi kiliseleri ve manastırları ve kat-ender-kat kalay tenekeli ve pirinç teneke ve gûnâ-gûn sırça kiremitli bir şehirdir kim âfitâb-ı âlemtâbın şu'lesi bu şehre urup şa'şa'asından merdüm-i dîdeler hîrelenir. El-hâsıl cümle on bin evdir ve iki bin dükkândır ve cümle kırk manastırdır ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Eğer mâ-vaka'ı üzre bu şehrin evsâfın tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. Lâkin bunda paşaya azîm hedâyâlar verüp ve ziyâfetler edüp andan,

Evsâf-ı kal'a-i şîrîn-i Anpuruk

Lisân-ı Nemsece (–) demekdir. Bânîsi Laslo Kral'dır. Bu kal'a evvel ve âhir Nemse çâsârınındır. Lâkin Süleymân Hân sene 935 târîhinde Beç gazâsına giderken bu kal'ayı ihrâk edüp ubûr etmiş, be-dest-i Kâsım Voyvada. Ammâ biz paşa ile bu kal'a altından alay ile ubûr edüp andan varoş içre âdem deryâsın seyr-i temâşâ edüp varoşun öte tarafında bir vâsi' çemenzâr u lâle'ızâr yerde hayemât u çetr-i mülemma'lar ile meks olundu, ammâ bu varoş-ı azîm bir enli sokakdır kim tarafeyni mu'azzam sarâylardır ve altları cümle kârgîr binâ dükkânlardır kim yine cümle zenân tâ'ifeleri bey' u şirâ ederler.

Ve cümle üç bin kadar tahta ve kiremit örtülü menhûs hâneler ve cümle sekiz aded manastırlardır ve bu varoşun cânib-i erba'ası derin handak etrâfı serâpâ şarampavlı meterisdir. Ve her hânenin kapularının kemerleri üzre ol hâne sâhibi ne san'ata mâlik ise sûreti ile ve san'atının bisâtları tasvîrleri ile kapuları üzre yazılmışdır. Andan bilinir kim bu hânede sarrâc ve sâ'atçi ve bıçakçı vardır.

Eşkâl-i kal'a-i Anpuruk: Nehr-i Layta kenârında bir vâdîde şekl-i murabba'

Şeddâdî binâ bir metîn kal‘adır. İçinde beş manastırı altun haçlı çanlık kulleli ve iki kapulu biri şarka ve biri garba nâzır kapulardır ve cirmi kâmil bin beş yüz adımdır. Ve cümle on iki aded küçük tabyaları ve bin nefer kulu var ve handakı ol kadar derin değildir, içinden nehr-i Layta cereyân eder. Bu nehir cânib-i garbda İslovin yaylalarından gelüp bu kal‘a varoşu ***[50b]*** handakı içinden geçüp üç sâ‘at şimâle akup nehr-i Tuna’ya mahlût olur.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı gâyetü‘l-gâye latîfdir. Ve bunda ağreb ü garâ’ibât acâ’ibâtdan çok şeyler vardır, ammâ bir gûne turfe su değirmenleri var, hem un öğüdür ve hem üç gûne un eler, garîb temâşâdır kim eleğe ve garbula âdem yapışmadan un elenir. Hâs unu kral içündür, mâ‘adâsı sâhibinindir, kepeği değirmencilerinindir. Lâkin kral bu unu sâhibinden akçesi ile alup zulm etmezler.

Ve bu şehrin varoşundan taşra nehr-i Layta aşırı Fâtih-i Yanık Sinân Paşa bur hunka, ya‘nî bir yığın yığmış, tâ Yanık kal‘asından bu yığına gelince bizim Yanık eyâleti imiş. Ve bunda bizim elçiye bir kîse guruş harçlık verdiler idi, ammâ bu kal‘adan top şenliği etmedikleriyçün {paşa} kal‘a kapudanına gâyet muğber-hâtır olup kîse ve hedâyâların almayınca hemân kapudan yer öpüp {eydir}:

“Vallâhi sultânım, alayınıza çıkup mehâbet [ü] salâbetinizden unutduk” deyüp ol ân beş yüz pâre toplar atup şâdımânlar edüp ba‘dehu paşaya beş kîse ve bu kadar tuhaf hedâyâlar verüp özrün ricâ edüp,

“Beni çâsâra ve Rudolfoş vezîre beni gamz eylemen” deyü niçe pîşkeşler verdi.

Andan ale’s-sabâh kal‘a kapudanı cümle askeriyle paşaya vesîle olup 2 sâ‘at bâğ-ı İrem-misâl ma‘mûr kurâlar geçüp,

Evsâf-ı varoş-ı Pirankopuruk

Lisân-ı Nemse’de (–) (–) demekdir. Zamân-ı kadîmde bir küçük belde imiş. Mürûr-ı eyyâm ile amâr olup baş vezîr olan koca Rudolfoş‘un hâssıdır. Hâlâ yedi bin hâneli ve on bir manastırlı ve iki bin dükkânlı ve bî-hisâb bâğ u bâğçeli bâğ-ı Merâm misilli bir varoş-ı benâmdır. Bunda dahi paşaya bir azîm ziyâfet ve on kîse ve bir altun mutallâ hınto araba hedâyâ verdiler. Bu şehri geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i sitâyiş-i varoş-ı (–) (–)

Bu dahi üç bin hâneli kral defterdârının hâssı şehridir. Bunda dahi ziyâfetler olup hedâyâlar verildi. Bu şehrin sol cânibinde nümâyân olan küçük Alman yaylağı eteklerinde on pâre sivâd-ı mu‘azzam varoşlar müzeyyen olup nümâyân idi kim her birinin amâristânı birer bender şehr-i azîme benzer. Bâğ bâğa ve mezra‘a mezra‘alara çet-a-çet olmuş manastır ve sarây-ı âlîler ile zeyn olmuş şehirler idi, ammâ bu hakîr içlerine varmadım. Ancak alarkadan temâşâ edüp paşanın tercümânı olan Meykel’den su’âl edüp on pâre şehrin esmâların tahrîr etdim ki isimleri budur. Evvelâ varoş-ı

……(2 satır boş)……..

[A]nda (–) varoşundan kalkup yine cânib-i garba 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı varoş-ı Çârnâsâr-ı bî-vakâr

Bu cemî‘i varoşlardan ma‘mûr u âbâdân bâğ-ı İremden nişân verir şehr-i şîrîndir kim bizzât çârsâr inpiratorun kendü hâssı olduğundan cemî‘i a‘yân-ı kibâr-ı Nemse’nin bunda

kat-ender-kat kârgîr binâ sarâylarında havz u fıskiyye ve şâzrevânlı bed-âyîn hâneler var kim her biri birer gûne reşk-i çâr bâğ-ı hıyâbâna mânend sarâylardır.

Manastırlarının ekseri rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr düyûr-ı ma‘mûrelerdir, zîrâ bu şehr-i bender Beç‘e pek yakındır kim ancak iki üç âzmâyiş menzili kadar vardır. Çâsâr tarafından paşaya bunda bir ziyâfet-i azîme olmuşdur kim cümle atlarımız bile şeker işi ni‘met-i nefîseler yediler ve paşaya bir semmûr kabaniçe geydirdiler ve on kîse taler guruş harc-ı râh verdiler. Ve bu şehrin ensesindeki Küçük Alman yaylası üzre mâh-ı Temmûz’da kar eksik değildir kim Tûfân-ı Nûh’dan berü âb-ı zülâlli atîk karları var.

Andan kalkup mahsûllü sahrâlar geçüp 2 sâ‘at cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı varoş-ı azîm, şehr-i Peşpehil-i kadîm

Sultân Süleymân *aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân* sene 935 târîhinde Beç kal‘asın döğerken bu şehri berbâd edüp hâlâ ol zamândan berü amâr olmada bir şehr-i müzeyyendir kim vâcibü‘s-seyrdir.

Biz bu şehre alay ile girirken kral-ı dâl tarafından âdemler gelüp,

“Paşa dostumuz bir hafta şehr-i Peşpehil’de meks edüp yorgunluğu gidüp bir haftadan sonrası kendüleriyle mülâkât olalım” deyü haber gelüp cümlemize bu şehr-i mu‘azzam içre zer-ender-zerli münakkaş sarây konaklar verüp bir hafta meks olundu.

Ammâ bu şehrin kal‘ası yokdur, hemân nehr-i Tuna’dan sehel ba‘îd bir vâsi‘ fezâda ve cenûb tarafı Beç dağları dâmeninde bir şehr-i azîmdir ***[51a]*** kim serâpâ tahta örtülü üç bin aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ sarây-ı azîmler var kim her biri birer milyon hazîneye olmaz müzeyyen nev binâ dâr-ı menhûslardır kim baş konsarın nakli üzre,

“Bu şehrin cümle odaları on bin aded kapulu hâne-i mu‘azzamlardır” deyü cevâb etdi.

Cümle yedi yüz aded çârsû-yı bâzâr dükkânlarıdır, ammâ her dükkân tertîb üzre değildir. Ba‘zı dükkânlar evlerin altlarında vâki‘ olmuşdur. Bunlarda dahi bânû-sıfat kızlar oturup metâ‘ların fürûht ederler.

Ve cümle 7 aded kal‘a-misâl ibret-nümâ kenîseleri vardır. Her birinde beşer altışar yüz kadar bıtrîk ve ruhbânları var. Ve birinde cümle kızlar var, aslâ keşîş-i palâs-pûşân yokdur. Ve bir kenîse kâr-ı atîk olup tâ Hazret-i Îsâ zamânı binâ olunup kapusu üzre târîhi sene 1544 tahrîr olunmuşdur.

Hattâ keferelerin Ayanta nâm bednâm günleri idi. On bin ruhbân ve yetmiş seksen bin kadar küffâr-ı bî-îmân haçlı peykerleri ve sancağ u bayrak ve erganon ve torompeteleriyle bu deyr-i kebîre gelüp âyîn-i bâtılaların edüp ba‘dehu bu şehr-i Peşpehil’in bâğ-ı Merâmlarında eyle fısk [u] fücûr ve ayş [u] ışret etdiler kim ta‘bîr olunmaz. Niçe bin küffârlar dahi papaslar ile ellerinde altun ve gümüş mecmereler ile buhûr ve ûd u amber ve günlükler yakarak sokaklarda torompete çalarak gezüp yine manastırlara giderlerdi.

Her deyr-i kebîrin kıbâbları tenekeli ve kalaylı ve sarı pirinçli ve rusâs ile mestûr pütgede-i ma‘mûrlardır kim her birinde birer Mısır hazînesi değer sanemler ve âvîzeler vardır ve her kıbâb ve çanlık kulleleri üzre âdem kaddi kadar altun haç alemleri var kim şa‘şa‘ası şehre fer verir. Ve sâ‘at kulleleri dahi kalaylı demir teneke örtülüdür. Çanları bir konak

yere sadâ verir.

Ve bu şehrin ortasında nehr-i (–) cereyân eder. Bir küçük uyûn-ı câriyedir, ammâ âb-ı hayâtdır. Küçük Alman'dan gelüp niçe kurâ ve kasabât ve belîdeleri rey edüp bu şehir içinde bâğ u bâğçeleri sakıy ederek şehrin alt yanında nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Ve bu şehrin iki cânibinde serâpâ bâğ u bâğçe ve gül-i gülistân ve hadîka-i Rıdvân misilli bâğ-ı Aspuzular gibi cinînlerde gûnâ-gûn kasr-ı âlîler ve havz u fevvâre ve sâkıyeler ile müzeyyen maksûreler ve nüzhet-âbâd ve Freng-pesend ibret-nümâ kâhlar var kim her birinde üstâd-ı kâmil birer san'at kasd edüp eyle tasarruflar ile mebnî kasr-ı Havarnakların her birinde Freng Mânî ve Erjeng nakkâşların nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn sihr-âsâr nakışları var kim ilm-i kalemde behresi olan engüşt ber-dehen edüp vâlih ü hayrân olur. Hattâ cümle Beç kal'asının a'yân u zurefâ kefereleri bu şehirde ve bâğ u bâğçelerinde aylarca ve haftalarca zevk u safâlar edüp cümle dilberânları ve mahbûbe kızları bu şehir içre cereyân eden nehirde şinâverlik edüp bâde vü arak keyfi germiyyetiyle birbirleriyle kuc kucak olup zevk-i bucak ederler.

Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Hattâ erleri ve avretleri birbirlerinden kaçmayup bizim Osmânlı ile avretleri bir yerde oturup ayş [u] ışret etdükde kocası bir şey demeyüp kapudan taşra gider, ayb değildir, zîrâ bu kâfiristânın cümlesinde hüküm avretindir. Tâ Meryem Ana'dan berü âyîn-i bedleri böyle olagelmişdir. Ammâ bu şehrin kefereleri gâyet ankâ bâzergânları ve garîb-dost muğânları ve mûğ-pîçeleri vardır.

El-hâsıl bu şehirde temâşâ edecek ibret-nümâ şeyler çokdur. Cümleden biri bu şehr içre cereyân eden niçe yüz musanna' un değirmenleri var. Meselâ bir göz değirmende üç ve dörd gûne un peydâ olur. Biri hâs u beyâz ve rakîk, birisi ortaca dakîk, biri dahi kabaca, biri kepek derler, kabaca un elenüp başka başka çıkar. Hâlâ ki değirmen birdir ve âdem yapışmadan dörd gûne elekden bu felekde un elenir. Ve böyle niçe gûne vâcibü's-seyr abâ ve kebe ve çuka ve garâ'ib bârûd-ı siyâh değirmenleri var kim gören benî âdem âlem-i hayretde kalır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve paşa efendimiz bu Peşpehil şehrinde bir hafta oturduğundan sıkılup Budin vezîrine i'lâm edüp üç günde âdem gidüp üç günde geldi. Budin'den bu mahalle ve Beç'e sekiz konakdır. Ammâ bizi on beş günde bu şehre getirüp kâh şimâle ve kâh cenûba ve kâh şarka ve garba gezdirdiler, zîrâ Beç Budin'e ve Üstürgon'a uzak ola ve vilâyetlerinin âbâdân imâretlerin seyr etdirmiş olalar. Budin vezîrinden haber gelüp "İki hafta otur derlerse oturup hemân bana i'lâm eyle" deyü ***[51b]*** haber geldi. Ertesi gün kral tarafından başdefterdâr gelüp paşaya bir hınto araba getirüp,

"Buyurun kralımız size selâm eyledi. Sultân Süleymân otağı bâğında sultânıma ziyâfet eyledi ve sultânıma kendü arabalarından gönderdi" dedikde elçi paşa eydir:

"Baka pelîd-i anîd Meykel tercümân biz bunda haps olup ziyâfet yemeğe ve kâr [u] kisb etmeğe gelmedim. Hemân bana bir şâfî haber verin, yohsa Allâh âlimdir sabâhın Budin'e giderim" dedikde,

"Sultânım işte bâzâr günü mübârek günümüzdür, işte yakın geldi, ol gün alay ile girirsiz. Buyurun seyr-i safâ edüp müsâfirimizsiz. Bir ta'âm yeyüp seyr-i temâşâ edüp yine

gelin” dedikde,

“Gitmem hey mel‘ûn işte âdemlerim çokdur anlar gitsin” deyince hemân paşadan cümlemiz me’zûn olup bu Peşpehil şehrinden Beç tarafına üç bin adım garb tarafına bâğlar ve bâğ-ı İremler içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i çârbâğ-ı cihân, ya‘nî otağ-ı Süleymân Hân-ı Âl-i Osmân

Bu kal‘a-i bâğ-ı İrem otağ-ı nüh-tâkın bâb-ı âlîsi önüne vardıkda çâsârın cemî‘i erbâb-ı dîvânları cümlemize karşu selâma durup bu bâğ-ı Merâm’a duhûl edince aklımız çâk dîdelerimiz nemnâk olup cümlemiz âlem-i hayretde kalup Süleymân Hân’ın otağı eşkâli maksûreleri ve kâ‘aları ve dîvânhânesinde meks edüp cümle atlarımız taşra çıkardılar. Niçe iş görmemiş âdemlerimiz,

“Niçün atlarımız yanımızdan taşra çıkardılar?” deyü şekk-i şübheye vardılar. Hakîr eyitdim:

“Bire âdemler aybdır bu bî-ma‘nâ fikr-i fâsidi koyun. Anların elçisi bizim Budin’e vardı. Birimize bunda bir hatâ gelirse Budin’de anların elçilerini ve bu kadar esîrlerini cümle kılıçdan geçirirler. Bire bu ham sevdâdır. Hemân şu âsâr-ı garîbe vü acîbeleri seyr-i temâşâ edüp zevk u safâmızda olalım”, deyüp refîklerimizle bâğ-ı hıyâbânı teferrüc etmeğe başladık.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i otağ-ı Süleymân Şâh

Çünki Süleymân Hân-ı zamân Ungurus-i menhûs Alman-ı nüfûs keferelerinden intikâm almak içün sene 936 târîhinde bizzât Süleymân Hân kal‘a-i Beç‘i muhâsara edüp sademât-ı top-ı kûp ile tokuz koldan döğe döğe zebûn yürüyüşler olup içine girilmişken ve bedenler üzre ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunup Çerkez nâm bir bahâdır atıyla tonuyla topların münhedim etdiği yerden tâ kal‘anın ortasına varup atını ve Çerkes yiğidini anda şehîd ederler ve küffâr asker-i İslâmı yürüyüşden gerüye dönderirler. Çûn ceng-i sultânî vakt-i sabâha kalınca hikmet-i Hudâ ertesi gün bir azîm şiddet-i şitâ olup karlar yağup ol kadar dipi ve boran ve selc nâzil olur kim cümle asker-i İslâm selcden helc ü melc olup cümle meterisleri kar basup niçe bin âdem elden ayakdan çıkup niçe bin hayvânâtlar kırılup rûz-ı mahşerden bir gün olur. Cümle asâkir-i İslâm,

“El-amân ey Süleymân-ı zamân, *el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ*. İnşâallâhu Te‘âlâ şimdi Kâsım gününden on yedi gün sonradır. Murâdımız kâfire bir gûşmâl idi, oldu. Hemân selâmete çıkup yine evvelbahârda inşâallâh yine bu kal‘ayı muhâsara edelim” deyü müşâvere edüp on iki bin asker ile Ösekli Kâsım Voyvada’yı kâfirin Alman vilâyetlerine gönderüp nehb ü gârete başlarlar. Küffâr bu hâli görüp Kâsım Voyvada ile cenge başlarlar.

Hemân bu mahalde Süleymân Hân bu mahalde otağın bırağup Ösek’de{ki} topu ve cümle cebehâne ve hazîneyi götürüp ekseriyyâ iç ağaları piyâde olup berzah ve musîbet çekerek Tuna kenârında Kovin adası önünde Cânkurtaran’a düşüp cân kurtardılar.

Ba‘dehu küffâr teberrüken Süleymân Hân’ın otağın kaldırup hazînesine koyup nakş-ı tasvîri ve şekl-i latîfi üzre ol otağın yerine hemân *tâbaka’n-na‘lu bi’n-na‘l* otak gibi bu kal‘a kârgîr binâ-yı Şeddâdî metîn zîbâ etmişdir. Lâkin ceng olunup muhâsara içün

değildir. Ancak teberrüken ibret-nümâ olup bir âsâr olsun içün ve "Süleymân Hân'a bu kal'a altında otağın bırakdırmışız" nâmıyçün binâ olunup cirmi kâmil dörd bin adımdır ve on altı köşedir. Her köşesinde birer kulle-i mevzûn eylemişler kim âdemün aklı perîşân olur.

Ve bu kal'anın dîvârı kaddi hâlâ pâdişâhımız otağ-ı nüh-tâkınn tarzı ve tavrı ve tarhı ve cümle sokakları nice beden beden ise aynı eyle binâ olunmuş bir müzeyyen çetr-i serâperde-i Süleymânî şeklinde bir kal'a-i müzeyyendir.

Ve mezkûr olan kal'aların meselâ hâs oda ve hazîne odası ve kilar odası ve büyük oda ve küçük oda ve seferli oda ve doğancılar odaları gibi binâ olunmuşdur.

El-hâsıl Süleymân Hân asrında otak nice kurulu kaldı ise her ***[52a]*** bir kullesi birer oda gibi inşâ olunmuşdur. Hâlâ bu kulle odaların içlerinde bâğbân bostâncı kefereleri sâkinlerdir. Ve hâlâ arz odası ve adâlet köşkü yine eylecedir, ammâ leylek çadırı ve büyük dîvânhâne-i âlî ki cihân-nümâdır ve bu otak içinde kurulmuş cergeler ve hurde çadırlar tarzı müte'addid odalar ve pâdişâh obası önündeki soffa önünden akıtdığı sular hâlâ selsebîl-âsâ cereyân etmededir, ammâ bu otakun nâmûsiyyesi kırk sekiz mermer sütûn-ı müntehâ üzre binâ olunmuş ve cânib-i erba'ası pirinç tırabzanlar ve gûnâ-gûn revzenler ve cümle der-i dîvârları Freng-pesend nakş-ı bûkalemûn metîn hâyıtlardır, ammâ hâlâ Süleymân Hân'ın halvethânesi olan Acem tarzı obası tarzı olan savma'asının kapusu mesdûd yine bir halvethânedir. Ve cümle ola[n] ma'mûrâtı serâpâ kârgîr binâ olup üstleri kırmızı bakır teneke örtülüdür kim niçe yüz bin kantâr bakır gitmişdir hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

"El-hâsıl iki bin toksan milyon mâl gitmişdir" deyü baş komsar nakl etdi.

Ve otakun ve cümle kullelerin ve cümle âsâr-ı binâların bârân-ı rahmeti akacak saçakları ve mîzâb olukları dahi cümle bakırdan mebnî olukların ağızları arslan ve ejder ağızları gibi olup cümle matar-ı rahmet ejder ağızlarından akar. Ve cümle kullelerin kulleleri ve otak üzre ve büyük çadır üzre ve nâmûsiyyenin yigirmi dörd sütûnları üzre ve leylek çadırı ve arz odası üzre ve cümle yetmiş sekiz aded âdem kaddi kadar altun yaldızlı mutallâ haç alemlerdir. Ve bu dörd bin adım olan otağun cirmi içi bâğ-ı İremden nişân verir kim bu dehr-i denîde eyle bir âsâr-ı garîbe ve eyle bir kâr-ı ibret-nümâ-yı acîbe görülmüş değildir.

Sitâyiş-i bâğ-ı İrem otağ-ı Süleymân Hân

Bu bâğ-ı hıyâbânın içinde cemî'i sokakları gûnâ-gûn nakş-ı âhar tarh olunmuşdur ve her şâhrâhı birer gûne nakş-ı bûkalemûn kuş gözü gibi hurde zî-kıymet taşlar ile döşenmiş gûyâ Hind füsûskârîsi gibi ruhâm-ı ibret-nümûn kaldırım döşelidir. Ve her tarhındaki tahta add olunan tarlalarında birer gûne şükûfeler var kim Âl-i Osmân diyârında ve Arab u Acem'de ve Leh u Çeh u Maskov diyârlarında eyle şükûfeler yokdur. Hatta kırk altı gûne mutabbak verd-i handân gül hedâyâ getirdiler. Ve gülün hilkati kırmızı ve beyâz ve sarı olmakdır, ammâ bu bâğ-ı Merâm'da yeşil ve mâvî ve al ve ebrî ve ablak ve la'lî ve haşhâşî ve niçe gûne güller var kim râyiha-i tayyibesi âdemün demâğın mu'attar eder.

Hulâsa-i kelâm bu rûy-ı arzda olan ezheriyyât ve nebâtât u giyâhât ve şükûfeden mâ'adâ Yenidünyâ'dan ve sâ'ir ekâlîmlerden hedâyâ getirdikleri şükûfe tohumlarından

niçe yüz bin gûne elvân muğayyire şükûfeler var kim gören *Sübhânu'l-hallâku'l-Bâkî* demesi mukarrerdir kim cemî'i dünyânın memdûh şükûfesi bundadır.

Ammâ hikmet-i Hudâ bu bâğda hurma ve servî ve çimşîr ve incir ve zeytûn ve nâr ve cümmeyz ve ar'ar ve sanevber yokdur, ammâ cemî'i gûnâ-gûn fevâkih-i müsmirâtın envâ'ı bunda mevcûd olup bir vukıyye gelir elması olur. Lâkin üzümü sehel hoş-hor ve türüş olur, zîrâ şiddet-i şitâsı şedîd olduğundan niçe gûne meyveleri olmaz.

Ve bu ravza içre her gelen sâhib-i tab' krallar gûnâ-gûn tahtânî ve fevkânî kasr-ı âlîler ve kâh-ı nüzhet-eserler ve musanna' ve murassa' mutallâ(l) helkârî maksûre maksûre havarnakların her biri birer gûne tarh olunmuşdur.

Ve cümle taşları yeşim ve harekânî ve yerekânî ve balgamî ve seng-i ferahî ve mermer ve somâkî ve zenbûrî ve seylânî ve akîk u yemenî ve savvânî ve ebrî ahcâr-ı gûnâ-gûn ile mefrûş kâ'alar ve mastaba ve soffalar ve görünüşler var kim her biri birer kral-ı dâllerin âsâr-ı ibret-nümâlarıdır.

Ve niçe bin gûne aslâ birbirlerine benzemez fıskiyye ve havz u şâzrevânlar ve selsebîl ve fevvâreler var kim her birine im'ân-ı nazar ile nazar eden engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kalır. Ve ba'zı maksûre ve şâzrevânların önlerinde niçe bin elvân musanna' çarhları ve temâşâgâh Samakov çekiçleri ve Mevlevî semâ'-zen tasvîrlerin sular çevirüp niçe bin gûne Freng veled-i zinâlığı şeytanatları var.

Ve niçe yüz yerde câ-be-câ maksûreler önünde niçe yüz gûne çarhları sular deverân etdirdikçe niçe yüz çeng ü rebâb ve şeştâr ve ıklığ ve çöğür ve rebâb ve erganonları ve nâkûs ***[52b]*** ve mizmerâtları cümle su dollâblarının çarhları birer san'at ile çalar kim bu dahi bir ibret-nümâyı temâşâgâhdır. Yine niçe yerde dahi ney gibi kaval ve düdük ve miskal ve dankiyo ve çağırtma düdüklerin envâ'ların su çarhları körükleri çeküp rûzgâr ile körükler dolup andan mezkûr sâzlara körüklerden rûzgâr urup cümle rehâvî makâmında sâzlardan âheng-i gûnâ-gûnlar çıkup gûyâ Hüseyin Baykara fasılları olur kim ağreb ü garâ'ibden su çevirir çarhların körük sâzlarıdır.

Bu bâğ-ı İremde dahi âsâr-ı acîbe vü garîbe ibret-nümâlar çokdur. Eğer temâşâ etdiğimiz üzre evsâfların tahrîr eylesek bir ravza-nâme nâm bir mücelled kitâb olur.

Ve bu bâğ-ı İremün bir köşe cânibi bin adım mikdârı yeri cânib-i erba'asının ve üstünün her tarafı kalın sarı pirinç tel çekilmişdir. Başka telden örülmüş kapusu var, bunun içinde mâl-â-mâl bülbül ve karatavuk ve sarıasma ve iskete ve filironya ve saka kuşu ve başdankara ve ispinoz ve tûtî ve papağala ve mina ve bozbakal ve niçe bunların emsâli safîr urucu murğân-ı hoş-elhânın nağamât-ı hoş-nevâları ve hezâr tarafda hezârân hezârın asvât-ı hazînleri andelîb-i gûyâyı gûyâ dem-beste edüp bu cây-ı müferrahda dahi başka bir cân sohbeti edecek maksûreler ve cümle murğânlar içün âşiyâneler var.

Bu müşebbek bâğın dahi içi sık orman ve gül-i gülistân u reyhânistândır. Ve cümle murğân-ı hoş-elhân yaz ve kış bu müşebbek kafesli bâğ-ı behişt içre âşiyân edüp yavru çıkarırlar, ammâ Alman dağları eteği olmak ile kışı şedîd olup cümle murğân içün bu bâğun dîvârları içinde ve gayri yerlerde niçe yüz bin delikler binâ eylemişler, kış günü cümle tuyûr anda kışlar.

Ve bu bâğun bir köşesinde dahi yine sarı pirinç telden örülmüş bir bölük hâne vardır. Cemî‘i doğanlar ve şâhîn ve balaban ve zağanos ve karakuşlar ve karagözler ve devlingeçler ve atmacalar ve deliceler ve yelveler ve’l-hâsıl cümle yırtıcı bâz makûlesi sayd-ı şikâr kuşlarının bu bâğda başka başka tülek hâneleri ve başka doğancıları var.

Ve bir köşesinde dahi hayvânâtın envâ‘ları var kim hemân fîl ve gergerdân ve zurnapây yokdur. Yohsa arslan ve kaplan ve bebr u peleng ve cemî‘i tilki ve çakal ve kurd ve Yenidünyâ mahlûkâtından bu dünyâda görülmemiş hayvânlar var kim gören âdem hayrân u vâlih olur. Bunların dahi hüddâmları başkadır.

Ve bir tarafında dahi eğer berrî ve eğer bahrî olan hûş u tuyûrun envâ‘ı mevcûddur kim Mısır’dan Menzile nâm vilâyetden ve Funcistân pâdişâhı vilâyetinden niçe bin gûne kuşlar ve kaz ve ördek ve an[g]ıt ve güvercinlerin envâ‘ları ve her diyârın ecnâs-ı mahlûk murğânları mevcûd olduğundan mâ‘adâ ceyranlar ve hımâr-ı beyâbânîler ve sığın ve karacalar ve tablalılar ve yağmurcalar ve geyikler ve kebş-i beyâbânîler ve teys-i kûhîler ve Alman ayıları var kim fîl kadar, ve’l-hâsıl cenâb-ı Kibriyâ bu edîm-i arzda ne halk etdiyse zî-rûh kısmından bu bâğda mevcûd olduğundan mâ‘adâ Yenidünyâ mahlûkları dahi bî-hisâb mevcûddur, zîrâ bu Nemse çâsârı cemî‘i milel-i Nasârâ üzre tasaddur edüp şehinşâh olduğundan bu gûne eşyâlar âsitânesinde bulunmak ünvân-ı esbâb-ı ihtişâmından ola.

Ve bu bâğda aslâ evler yokdur. Ancak bir gûne turfe libâs geyer iki bin kadar bostâncı kefereleri var, mezkûr kullelerde olup bâğbânlık ederler ve şeb [ü] rûz âyende vü revendelere cân u baş ile hidmet ederler. Ammâ,

Kâr-ı garâ’ib: Bu bâğ içre seyr-i temâşâ edüp gezerken ba‘zı gâfil âdemlerin yanında zenberekli lüleler vardır. Bilen âdem zenbereğe basınca bilmeyen âdemi zenberekden çıkan su ısladup üstü başı sır sıklam olup cümle yârân hande edüp seyr-i temâşâ ederler.

Temâşâgâh-ı acîbe: Bunda bir havz-ı azîm vardır kim içinde ol kadar mâhîler var kim hisâbın ve envâ‘ın Hudâ-yı Bîçûn bilir. Gece ile bâğbânlarda bir gûne şem‘-i kâfûrîler var, bu havz kenârında ol şem‘ayı çerâğân etdikde *el-azametullâh* ol havzın bir köşesinde bir kemer vardır, hemân ol kemer içinde küçük kalyonlar ve kadırkalar zâhir olup bir ceng-i azîm edüp âdemleri topdan ve tüfengden ***[53a]*** ölüp kimisi deryâda âdemleri gark olup ba‘zı gemiler batup gark olur, ba‘zısı kalyonlar ve kadırgalar alup içinde benî âdem Ye’cûc u Me’cûc gibi kaynaşup bir arbede ve bir kızıl kıyâmet ceng olup yine gemiler mezkûr kemerlerden içeri giderler.

Diğer teferrücgâh-ı ibret: Yine gece ile bir havz kenârına varup bâğbânların üstâd ehl-i vukûfları havuz kenârında yine bir gûne alaca mûmlar yakup havz içre ol kadar uryân benî âdem zâhir olup havz içre avret ve oğlan birbirleriyle güleşler edüp gûnâ-gûn fuhşiyyât-ı cimâ‘lar edüp ve niçe su mâlikleri şekillerinde âdemler zâhir olup ağızlarından teferrüc eden âdemler üzre âteş-feşânlıklar edüp halkı kaçırırlardı ve kendüler dahi havz içre gâ’ib olurlardı.

İbret-i diğer: Yine gece ile bâğbânların ihtiyâr kefereleri kenâre-i havzda neft ve katrân şekilli bed râyihalı şeyler yakup su içinden başlı ve başsız âdem ve âdem leşler zâhir olup havz suyu cûş u hurûşa gelüp yine teskîn olurdu. Mezkûr âteşler üzre

bâğbânlar bir gûne daru gibi ve burçak ve nohud ve bakla gibi hubûbâtları âteş üzre dökünce havz kenârındaki temâşâ eden âdemlerin kimi başlı ve kimisi başsız ve kimi sarı ve kırmızı ve yeşil ve kara çehreli âdemler olup ba‘zı âdem havfinden kendüyi başsız zanr edüp başını yoklar. Hattâ paşa imâmının bir oğlanı kendüyi başsız görüp kendüyi havza atup gark olayazdı. Bâğbânlar çıkarup gulâmı halâs etdiler.

El-hâsıl bu şehirde bir hafta oturup her gün gelüp pâdişâhâne seyr-i safâlar ve temâşâlar edüp zevk u safâlar ederdik. Dahi niçe bin gûne ibret-nümâ şeyler gördük, ammâ tahrîri mümkin değildir. Rûm u Arab u Acem’de ve cemî‘i kâfiristânda bu bâğ-ı hıyâbân-ı İrem meşhûr-ı âfâk olup hasretü‘l-mülûk bir cinîn-i ravza-i musanna‘dır. Hattâ bir kral cülûs etdikde alay-ı azîm ile Beç‘den bunda gelüp Sultân Süleymân Hân’ın halvethânesinde başpapas krala kılıç kuşadup yine alay-ı azîm ile Beç kal‘asına girüp tahtına cülûs eder.

Ve bu bâğ-ı cihân Beç kal‘asına bir eyi top menzili bir mürtefi‘ yerde Küçük Alman eteğinde bir bâğçe-i iremdir. Ve bu mahalle böyle i‘tibâr edüp kal‘a-i bâğ-ı Merâm etmeden murâd [u] merâmları oldur kim,

“Böyle bir serâperde-i serîr-i Süleymân sâhibi Süleymân Hân bu mahalle gelüp iki kerre yüz bin askeriyle üç ay Beç kal‘asın döğüp ve kışa kalup ve Beç kal‘asın alamayup böyle otağın bırakdı gitdi” deyü kendü nâmları i‘tibâr bulmağ içün bu kadar hazîne ve mâl-ı Kârûn harc edüp böyle kal‘a ve bu gûne bâğ-ı cinân yapmışlardır.

“İnşâallâh yine bizim içün ma‘mûr olmuşdur. Hudâ yine dest-i İslâm’a müyesser ede” dediğimde bir büdelâ şekilli çâşnigîr âdem eydir:

“Allâh bu bâğı ve kal‘a-i Beç‘i toksan dördde İslâm eline vermeye, zîrâ bu binâları cümle harâb ederler” dedikde gözleri tâs-ı pür-hûna döndü.

Bir mecâzîbûndan kimesne idi, ammâ Allâh ân-karîbü‘z-zamân asker-i İslâmın kudûmiyle bu şehir hâkine kadem basmağı müyesser ede, *âmîn.*

Ve bu bâğçenin cânib-i erba‘asında ol kadar vüzerâ ve a‘yân-ı kibâr keferelerinin bâğ u bâğçeleri var kim hisâbın başkomsar bilir, zîrâ bu şehrin hâkimi odur.

Ve bu şehrin maşrık cânibi tâ nehr-i Tuna’ya iki sâ‘atlik yer varınca serâpâ bâğ u bâğçeler ve âb-ı revânlardan taşra cümle çemenzâr ve lâle-ızâr asker konacak sahrâlardır.

……(1.5 satır boş)……..

Ve bu mesîregâh-ı merâmı teferrüc edüp kralın ziyâfetlerin iki kerre yeyüp paşa kethudâsına ve her tevâbi‘lerine kral tarafından cüz’î ve küllî hedâyâlar verilüp andan yine tekrâr,

Menzil-i şehr-i Peşpehil

Bunda bir hafta zevk u safâlar edüp ba‘dehu çâsâr-ı bâ-vakâr tarafından baş tercümân Meykel ve başkomsar gelüp,

“İnpirator hazretleri sultânıma selâmlar {etdi}. ‘Ale’s-sabâh mübârek bâzârımız günüdür. İnşâallâhu Te‘âlâ alay ile şehre teşrîf buyurursız’ dediler. Lâkin ‘Ağırlık arabaları ve cümle ağırlıklar mukaddem gitsinler’ deyü çâsâr hazretleri eyle buyurdular”

dediklerinde hemân paşa eydir:

“Bizim ağırlığımızda kimsenin hükmi yokdur. Pâdişâhımızın içinde emânet hedâyâları vardır. Ağırlık bizden ayrılmaz”, dedi. ***[53b]***

Der-beyân-ı münâza‘a-i elçi paşa be-tercümân u başkomsar

Kefereler eydir: “Sultânımın ağırlığı ileri gitsin demeden murâd oldur ki sultânımın konağı kal‘adan taşradır. Sultânım siz sa‘âdetle alayınızla kal‘a izdihâmından geçersiz. Anıniçün ağırlık evvel gitsin, dedik”. Paşa eydir:

“İmdi arabalar ve develer taşradan gitsin, katâr katırlar benimle gitsin”, dedikde komsar eydir:

“Sultânım çâsâr hazretleri azametiyle buyurdular kim”, deyince hemân paşa eydir:

“Vallâhi mel‘ûn ve bî-dîn bir dahi senin ağzından çâsâr azametiyle şöyle buyurdu lafzını işitmeyem, yohsa seni hançer kabzasıyla depelerim. Azamet bir Allâh’a mahsûsdur. Bizim Mekke ve Medîne pâdişâhı bile azametimle diyemez de sen ikide birde azametiyle dersin”, dedikde kâfirin nutka mecâli kalmayup âlem-i hayretde gaşş olup kaldıkda Meykel tercümân eydir:

“Sultânım çâsârın size selâm-ı firâvânları oldur kim ‘Alaylarıyla kal‘amıza girirken sancağ u bayrakları ve alemlerin açmasınlar ve sancak sırıkların kaldırmasınlar ve omuzlarında götürmesinler, zîrâ kal‘a kapusu alçakdır. Ve mehterhânesin çalmasınlar ve benim mehterhânem paşanın önü sıra çalınsın. Ve bizim sultânzâdeler ve vüzerâzâdeler paşanın önü sıra gitsinler ve paşanın ardı sıra benim iç oğlanlarım yürüsünler. Ve cümle sipâhîlerim ve goroflar ve kapudanlar ve irşekler ve beğlerim paşanın önü sıra gitsin’, deyü çâsâr buyurdular” deyince ol ân paşa bir âteş-pâre olup eydir:

“Baka kâfirler siz beni bu şehirde bir hafta oturtmanın aslı ve fer‘i ve netîcesi buna mı çıkdı? Bu sizin etdiğiniz teklîf-i mâlâ-yutâklar bize ta‘zîmen midir, yohsa tahkîren midir?” dedikde kefereler eyitdiler:

“Hâşâ sümme hâşâ bu cevâblar sultânıma tahkîren ola. Lâkin cümle gelen elçi paşa karındaşlarınıza böyle ederiz. Kânûn [u] kâ’ide-i Ungurus’ümüz böyledir”, dediklerinde paşa-yı zorkâr eydir:

“İmdi sizin kânûnınız eyle ise o kâfir-i bî-dînin âyîn-i bâtıl-ı nâ-kânûnlarıdır, ammâ biz İslâm pâdişâhının vüzerâlarıyuz.

Bizim İslâm üzre kânûn-ı kadîmimiz böyledir kim ben Rûmeli beğlerbeğisiyim, kânûn-ı teşrîfâtımız budur kim taraf-ı pâdişâhîden on iki yük akçe hâss-ı hümâyûnum vardı[r]. Eğer ma‘zûlen ve eğer mansıbda da‘vâ dinleyüp mücrimleri katl ü salb [u] siyâset ederek ve yedişer kat mehterhânemi çalarak alay ederim ve alayım içine ecnebîden bir âdem komam. Girirlerse vur ederim.

Ben Mekke ve Medîne ve Kuds-i Şerîf ve Bağdâd ve Mısır ve Şâm ve Haleb pâdişâhının elçisi olam, niçün Sancağ-ı Resûlullâh’ı açmam ve niçün mehterhânemi çalmam ve niçün alayım içine kâfirleri koyup cümle ağavâtlarım târumâr etdiririm? Ve niçün alayımda kâfirlerin boruların ve tablları ve deccâlların çaldırırım.

Ey imdi sizin murâd-ı merâmınızı anladım. Biz bu sizin teklîfiniz üzre krala varmam ve kânûn-ı Âl-i Osmânîyi bozmam. Ve beni sâ'ir elçilere kıyâs etmen. Anlar Kanije eyâleti ve Tımışvar eyâleti pâyesiyle gelirler idi. Celb-i mâl içün Âl-i Osmân'ın ırzına şe'n getirüp kral elinden şarâb dedikleri harâmı içerlerdi. Bana ise ne mâl ve ne menâl ve ne şarâb-ı pür-zevâl lâzım. Ancak ırz-ı pâdişâhî ve ırz-ı Muhammedî lâzımdır.

Eğer kânûnımız üzre beş yüz altmış aded âdemlerime birer kıyye ekmek ve birer vukıyye et ve beş yüz re's atlarıma birer yem ve gayri harc-ı ma'kûlâtlarımızı verirseniz ma'kûldür ve illâ kânûnımıza ri'âyet etmeyüp bize hakâret ederseniz ben bunda on yıl cümle tevâbi'imle otursam şîr-i hurma ve kıtrınebât yedirüp cümlesine dîbâ ve şîb ve zerbâf geydirüp otururum ve siz bana iltifât etmediğinizi Sadrıa'zama arz ederim. Sizin dahi elçinizi İslâmbol'da köpek yerine komayup rağbet ü iltifât ü i'tibâr etmeyüp Galata'da meyhâneler içre pağurya ve yengeç ve kerevit ve sağorine ve midye ve istiridye nâm müzahrafâtları ve sümüklü böcekleri ve kaplıbağa ve ıhtapot balıkları yesin", deyüp hemân paşa eydir:

"Tîz dîvân efendisin çağırın, Sadrıa'zama hâlimiz i'lâm edüp arz edelim ve cümle askeri ve Tatar askerin dağıtmasınlar", deyü dîvân efendisine arz yazmağa tenbîh buyurduklarında hemân tercümân ve komsar keferelerin akılları başlarından gidüp paşanın ayağına düşüp,

"Amân sultânım lütf eylen, arzı yazman. Varalım bir kerre çâsâra tanışalım" dediklerinde paşa eyitdi:

"Bire hey, mel'ûn ve bî-dînler, söze gelse 'Çâsâr şöyle cem-cenâb ve azîmü'ş-şân ***[54a]*** filân falândır' dersiniz. Bunu çâsâra tanışacak ne var, çâsârdan gayri iş bilir ve söz bilir âdemleriniz yok mudur? Bizim Âl-i Osmân vezîrleri işler görür, kal'alar alır, bozar bozulur, Erdel kralların ve Eflak ve Boğdan beğlerin ma'zûl edüp Erdel'de Yanova ve Varat kal'aların feth ederler, pâdişâhın haberi olmayup sonra fetihnâme haberin gönderirler, ammâ sizler elçiye bir ekmek ve bir okka et ziyâde verelim mi, deyü hemân çâsâra tanışırsız ve yine Âl-i Osmân ile denk-â-denklik satarsız", dedikde cümle kâfirlerin özrleri kabâhatinden eşedd olup hâmûş-bâş oldular.

El-hâsıl bu hâl üzre niçe gûne güft ü gûy lecc ü cidâller olup hamd-i Hudâ elçi paşamız küffâr-ı hâksârın zerre kadar sözlerine mütâba'at etmeyüp cümle sözlerine mu'âraza üzre oldu.

Âhır-ı kâr bir hafta leccden sonra elçi paşanın her ne murâdları var ise kralın,

"Makbûl-ı hümâyûnum olmuşdur. Safâ geldin ve hoş geldin, kadem getirüp yüzümüz basa geldin, ammâ kal'a içinden alay ile geçerken sancakların sehel eğsinler" deyü ricâ etmişler, ammâ mukaddemâ sancakları açmasınlar ve baş aşağı etsinler demişler idi. Şimdi sehelce eğsinler demişler. Hemân Paşa eydir:

"Hâşâ ben sancağı aşağı alup bu iş sâhibi olam, meğer bunda ölem", deyü yemîn-i muğallazalar edüp âhır-ı kâr küffâr-ı hâksâr çâsâr-ı nâ-bekâr nâçâr kalup bir gûne ricâları geçmedi.

Beç kal'asına alay ile girdiğimiz tertîbi beyân eder

Çünki ale’s-sabâh oldu, paşaya başmeykel ve başkomsar ve ikinci vezîr huzûr-ı paşaya gelüp yer öpüp,

“Çâsâr size selâmlar etdi, buyurun cümle murâdınız üzre alayınız olsun” deyü kraldan bir cevâhirli ve sekiz atlı bir hınto araba getirdiler kim hakkâ ki çâsâr krala mahsûs araba-i murassa‘dır kim gören âdem dîdeleri hîrelenir. Hemân paşa

“Ben arabaya binmem ve biz Osmânlıyuz. Bizim mu‘tâdımız küheylân atlara binüp cirid oynayup gazâlara gitmekdir. Bizim İslâmbol’da böyle arabalara avretler biner, bize lâzım değildir” dedikde,

“Siz a‘lemsiz sultânım” deyüp kefereler bir tarafa durup cümle asâkir-i İslâm alaya âmâde olup yedişer kat mehterhâne ve cümle cebe ve cevşene müstağrak olup âmâde durdular.

Sene 1074 mâh-ı zilka‘desinin (–) gününde Cum‘aertesi gün cümle ağırlıklar ile tuğları konakçıbaşı Beç‘e götürüp konaklarımıza cümle hüddâmlarımız konup meks edüp ba‘dehu cümle hüddâmân pür-silâh olup mükellef ü mükemmel hazînedâr ağa ile geride âhen-pûş çârkâb tîrkeşli iç ağaları hazîne katârları ve arabaları ve develerin ardala ve nâkûsların çalarak ve cümle katârların havud ve hatablarına bayraklar zeyn edüp köslerin çalarak cümle çâşnigîrân ve kilarciyânlar pür-silâh küheylân atlar üzre ellerinde mızrakları üzre gûnâ-gûn harîr bayrakların zeyn edüp ve cümle ağırlık[lar]ı olan Nemse arabaların dahi bayraklar ile donadup konağa gidüp cümle ağırlıkları yerleşdirüp ale’s-sabâh bâzâr gün konağa gidüp yerleşirler.

Andan seyis ve harbende makûleleri kalup konakçıbaşı ve hazînedârbaşı ve cümle hüddâmân karakullukçular yine şehr-i Peşpehil’e gelüp cümle ağavât atlara süvâr olup öyleden üç sâ‘at evvel cümle asker-i İslâm âmâde durdular.

Cümleden evvel tâ’ife-i akkâmân ve cümle meş‘alciyân meş‘allerinin saplarına gûnâ-gûn atlaslar sarup ve meş‘aller boğazlarına zî-kıymet münakkaş yağlıklar bağlayup ve meş‘allerin içlerine lâle ve sünbül ve benefşe ve erguvânlar ve gül ü ful ü reyhânlar zeyn edüp âdâb üzre *illâ yansuru’s-sultân* deyerek ubûr etdiler.

Andan Tatar askeri andan çâşnigîrler andan taşra kilarcılar andan aşçılar andan müteferrikalar andan {Tatar askeri andan} vâcibü‘r-ri‘âyâ ağaları andan bizim ile ta‘yîn olunan Budin ve Egre ve Kanije ve Ustolni-Belgradı ve Üstürgon ağalarının eşbehleri bunlar dahi pür-silâh ve zırh [u] zereh-külâh ve kaplan postu ve kartal kanatları arkalarında ve başlarında Sâlihli ve Yahyâlı ve Porçalı ve Gerz-İlyâsî ve Evrenosî tâçlar ve yelken takyeler geyüp ve atları Hasenî ve Hüseynî ve Tunageçdi kınalı atlar ve yedekleri olup ellerinde kurd tüğü sarılı kosdaniçse sırıklar üzre gûnâ-gûn harîr filandıra bayraklar ile ve ellerinde ve bellerinde ve karabina tüfengler ile at başı berâber ubûr etdiler.

Andan paşanın delileri ve andan gönüllüleri hem-çünân pâk müsellah ve mükemmel ubûr etdiler.

Andan bu asker içre altı çift alay çavuşları ve ucbe-likâ heykel ile müsellah ve mükemmel zer-ender-zer nîmtâne haftanlar ve sîm ü zer mutalla‘ kemerler ve mükellef

gümüş çevgân ve katîfe çerkâb düğme şalvarlar ve başlarından gûnâ-gûn serbendler üzre sîmurğ-ı ankâ otağaları ve niçe gûne ***[54b]*** ablak cığalar ve turna telleri ve şâhîn tellerin başlarına zeyn edüp atlarının başlarında dahi ablak çığçığalar ve gerdenlerinde zîller ve altı pâre geyim yancıklar cümle polad-ı Nahşivânîden olup bahrî hotaslar ve kaplan postları ile asker arasında çavuşlar na‘ra-i Allâhu Ekber sadâsın urarak ve cümle askere “İkişer ikişer ağalar” deyü na‘ralar urarak ubûr ederler.

Andan iskemle sâhibi ve katâr ve mehâr sâhibi kapucubaşılar pür-silâh zer-ender-zere müstağrak olup semmûr kürkler ile atları bahrî hotas ve yancıklarıyla küheylân atlar üzre yan yana ve rikâb rikâba giderken ardları sıra her ağanın pür-silâh kantar sırıklı köçekleri ile ubûr etdiler.

Ve bu ağavâtların önleri sıra birer ve ikişer küheylân atlar yedeklerin müzeyyen ve mülebbes yedekçileri bir sıra yedekler çekilüp ubûr ederler.

Andan bu kapucubaşıların ardı sıra tuğlar ve yüğrük bayrakların önü sıra imâm ve mü’ezzin ve hakîr ve paşanın şeyhi ve kadı efendi ve dîvân efendisi ve kapucular kethudâsı ve paşanın oğlu beğefendi dahi cümle mülebbes ve muhteşem ubûr olundu.

Andan bu askerin ortasında kırk elli kadar kırmızı şalvarlı cündîler atlar üzre ayakda durarak ve ba‘zısı atlar üzre tepesi üzre durup gûnâ-gûn silâhşorluklar ederek birbirlerine topuzlar atup dutup ve at üzre bağdaş kurup ve diz üzre eğer hânesinde oturup ra‘d-vâr at koşdurup ve atlarının karnı altından girüp öte tarafından çıkup at gerdânına asılup yine ata bilâ rikâb pertâb edüp binüp ve yine at koşdururken atın kolanın çözüp at yıldırım gibi şakıyup giderken eğeri altına alup çıplak at ile koşdururken yine eğeri altına koyup atın eğerleyerek gidüp at üstünde ayak üzre namâz kılup kâhîce at üzre bir ayak üzre durup kimisi at üzre uyuyup her bir cündîler birer gûne lu‘bedebâzlık ve silâhşorluklar ederek ubûr ederlerken küffârlar bu hâl-i sanâyi‘leri görüp âlem-i hayretde kalır.

Andan yine bu asker ortasında gûnâ-gûn pehlivânların gürzbâzları ve kemânkeşleri ve matrakbâzları ve şemşîrbâzları ve at ve deve sıçrayan çâpük-bâz pehlivânları ve niçe çift yağlı meşin tuman geymiş zeber-dest uryân pehlivânlar sığır boyunduruğu kadar demir yaylar çekerek ve câ-be-câ mahallerde birbirleriyle güleş ederek küştegîrân pehlivânlar niçe gûne lu‘bedebâzlıklar edüp gûnâ-gûn ma‘rifetler icrâ ederek ubûr ederler.

Andan tuğların ardı sıra paşanın emîr-i âhûr ağası cemî‘i sarrâcları ile ellerinde kargı kantar sırıkları ile ubûr edüp andan sonra pâdişâhımızın çâsâra hedâyâ gönderdiği on iki re’s küheylân ve sâfinâtu’l-ciyâd misilli atlar kim her biri ıstabl-i Âl-i Osmân’da birer at-ı mu‘teberâtdır. Pâk u pâkîze gümüşî çullar üzre dîbâ sağrı-pûş ile atları tezyîn edüp her atın başlarında gûnâ-gûn musanna‘ saçak peçeli çatal zencîrli yularların her birin beyâz külâhlı yedekçi halîfeler her atı ikişer âdem zabt edüp ba‘zı atların ayaklarında zencîr bâr bendleri kığış kığış öterek her bir at ejder-i heft-ser gibi pertâb u raks edüp süheyl urarak ve yanları sıra üstâd Arab seyisleri piyâde ubûr edüp her atların başlarında ablak sorguc-ı şâhî teller ve çelengler ile her atın yanları sıra ikişer aded yine beyâz külâhlı hâs âhûr halîfeleri ve beyâz külâhlı piyâde tevâbi‘leri atların yanı sıra ubûr edüp ba‘dehu başhalîfe krala verilecek iki re’s mücevher ve murassa‘ ve zer-ender-zere müstağrak olmuş cevâhir eğerli ve cevâhir rahtlı ve cümle incü ve la‘l ve yâkût ile tezyîn olmuş dikdik ve uyanlı iki re’s küheylân atlar ubûr ederken bunların dahi yanlarında yine pâk ü mülebbes âhûr

halîfeleri beyâz yedekçi külâhlarıyla ubûr etdiler.

Andan bunların ardı sıra paşanın âhûr kethudâsı ile paşanın tokuz aded zer-ender-zere müstağrak olmuş pür-silâh mücevher rahtlı ve tokuz nefer yedekçiler küheyl atlar üzre zırh [u] zereh-külâhlı ellerinde yedekleri ile birer birer ubûr etdiler.

Andan ardı sıra altun tâslı ve başları beyâz ablak telli ve elleri teber-i Müslimîli on nefer şâtırların her biri dîbâ ve şîb ü zerbâf ve çârkâb incü dikme hil‘atler ve zerdûz eteklikler ve incü dikme kantûralar ve bellerinde debdevî ve dehdehî ve zîlbem ve âfitâbeler ve murassa‘ cevâhir kuşaklar ve cevâhir kaddâre kılıçlar ile ikişer ikişer ubûr ederler.

Andan bizzât paşanın yemîn ü yesârında mataracıyân ve tüfengciyân kırmızı çuka dolamalar ile cevâhirli Sinân Paşa matarası kim kırk bin guruş kıymet takdîr olunmuşdur ve mücevher zer nişâneli ve sadefkâr kundaklı dalyan tüfengler ve başlarında sırma zerdûz keçe üsküfler üzre beyâz otağalar ile olup paşa-yı kâmkâr-ı bâ-vakâr ise zer-ender-zerre müstağrak olmuş küheylân at üzre Rüstemâne oturup başında Selîmî destârı üzre murassa‘ murğ-ı hümâ sorgucu ve eğninde semmûr kabaniçse üzre murassa‘ şemşîr çarkâb tîrkeş kuşanup ardı sıra kırmızı keçe üsküflü silihdâr ve çukadâr ve ardı sıra yüz çift pür-silâh iç ağaları cümle pür-silâh olup küheylân atlar üzre yancıklı ve bahrî hotaslı iç ağaların ellerinde gümüş sarılı siyâh sağrılı hıştlar ile ikişer ikişer ***[55a]*** ubûr etdiler.

Andan elli çift iç mehterleri bunlar dahi pür-silâh tokmak tüfengler ile ubûr edüp andan paşa kethudâsı tevâbi‘leriyle pür-silâh ubûr etdiler.

Andan sancaklar ve bayraklar, andan yedişer kat üstâd kâmil çalıcı mehterleri segâh makâmında hâvî(?) usûlünde bir hoş-hevâ pîşrev faslı edüp ubûr etdiler.

Andan iç ağaların sarrâclarının ellerinde kargı sırıkları ile pür-silâh ubûr etdiler.

Andan sakâlar meşklerin ve atların gûnâ-gûn şükûfeler ile tezyîn edüp kendüleri siyâh meşin dolama esbâbları ile ubûr ederken kırbalarında mümessek bal şerbetlerin iki cânibinde olan temâşâcı küffârlara bezl ederek ubûr ederek bu tertîb-i alay-ı pâdişâhî üzre Süleymân Hân otağı bâğçesi önüne varıldıkda başvezîri olan Rudolfoş nâm kraldan paşaya bir cevâhir eğerli küheylân at getirüp paşanın göğsün öpüp ve gayri sultânzâdeler ve vezîrzâdeler ve gayriler cümle atlarından enüp paşanın dâmenin bûs edüp paşa dahi yüz bin nâz u istiğnâ ile kralın gönderdiği ata süvâr olup sehel gidüp yine atdan nüzûl etdi, zîrâ mel‘ûn küffârlar bed hûy at getirmişler. Yine paşa kendü atına binüp cümle gelen kâfirler bizim alayımızdan ileri gidüp vezîr dahi çâsâra gidüp ancak bizim alayımızda paşa yedekleri önünde altı vezîr ile altı aded kâfir borusu çalınup hâh nâ-hâh paşa iç ağaları içine vezîr oğulları ve sultân oğulları kim her biri birer pençe-i âfitâb u mehtâb gulâmlar iç ağaları içinde kaldılar.

Ve bu minvâl-i meşrûh üzre cümle askerimizle âheste âheste gidüp iki tarafımızda deryâ-misâl kara şapkalı küffâr askeri içinde kalup Beç kal‘asının Peşpehil kapusundan içeri dâhil olurken hakkâ ki kapusu küçük imiş, sancakları ve bayrakları ve tuğları kukalarından çıkarup sancakları omuzlarına alup kal‘a kapusundan içeri girince hemân yine sancakları açup [29] âyetleri zerdûz kâr ile nümâyân olarak giderken Beç kal‘asının cümle sûkları ve cemî‘i dükkânları ve altışar ve yedişer kat sarây-ı âlîlerinin revzenleri ve dam u bâmları ve cümle şâhnişîn ve maksûreleri âdem deryâsı olup alaylarımızı seyr-i temâşâ ederlerdi.

Bu hâl üzre kal‘a içre bir sâ‘atde kâh şimâle ve kâh cenûba bizi sokak sokak gezdirüp ba‘dehu Beç kal‘asının cânib-i şimâlinde üç kat demir kapulardan taşra yine kütür kütür mehterhânemiz çalarak şehir içi güm güm öterek mezkûr kapudan taşra çıkup nehr-i Tuna üzre bir haşeb gemi direklerinden mebnî olmuş cisrden cümlemiz ubûr edüp Ada varoşunda paşayı konağına koyup cümle ağavâta ve altı aded kral vezîrlerine ki anlar bizi alay ile kulağız olup getirmişlerdi, anlara ve sultânzâdelere paşanın bir ziyâfet-i azîmi olmuşdur kim ta‘âmın misk ü amber râyihasından küffârın ve gayrilerin demâğları mu‘attar oldu. Ba‘de’t-ta‘âm kraldan başkomsar ve Meykel tercümân gelüp,

“Çâsâr size selâm-ı firâvân etdiler, yoldan gelmişlerdir, şu meyveleri ve sükkerî ma‘âcin ve eşribeleri ve bu zerdûz dîbâ ve şîb ü zerbâf çârşef ve yorgan ve câme-hâbları kabûl edüp bir hafta istirâhat edüp yine gelesi bâzâr gün inşâallâh anlar ile mülâkât oluruz” deyü bu haber ile dörd yüz aded kefereler ile bu kadar me’kûlât [u] meşrûbât u melbûsât-ı fâhireler ve müsmirât-ı nâdireler geldi kim cümlemize andan hisse olup zevk etdik.

Ba‘dehu paşa bu hedâyâları getiren keferelerin her birine onar altun bahşîş ihsân edüp cümle kefereler gidüp bizler dahi konaklarımızda âsûde-hâl olup her gün gûnâ-gûn seyr-i temâşâlar ile safâlar edüp Beç kal‘asın temâşâ ederdik, ammâ bu hakîrin Tuna kenârında bir şâhâne müferrah konağım var idi.

Evsâf-ı pây-i taht-ı şehr-i Alman-ı menhûs ve dâru’l-mülk-i çâsâr-ı inpiretor-ı kral-ı Ungurus, ya‘nî binâ-yı sûr-ı üstüvâr-ı Sebec, sedd-i Kızılelma-yı hasîn-i kal‘a-i Beç

Be-kavl-i müverrihân-ı milel-i kavm-i Nasârâ bu kal‘ayı ibtidâ Hazret-i Îsâ halîfelerinden havâriyyûndan olan Şem‘ûn-ı Safâ Hazret-i Îsâ gibi seyyâh-ı âlem idi. Cihânı geşt [ü] güzâr ederek bu Alman diyârlarına uğrayup Menûçehr evlâdlarından Mençaryan sohbetiyle Şem‘ûn-ı Safâ müşerref olup anın ta‘lîmiyle Mençaryan bu kal‘a-i Beç‘i binâ eder, ammâ,

“Gelecek Muhammed’in târîhinde lafz-ı *zılle* ile Kostantinipol Iğrando Süleymân gelince korkman, kal‘ayı pek yapın. Sonra lafz-ı *gânim* târîhinde lafz-ı *ganîm* târîhinde Sultân Yûsuf Mehemmed-i zamân gelmesinden pek korkup Muhammedîler ile sulh edin” deyü Şem‘ûn-ı Safâ bu kal‘a-i Beç için niçe rümûz-ı künûzlar söyleyüp bu kal‘a-i Beç‘i amâr etdirüp niçe vasıyyetler eder.

Hâlâ bu elfâz-ı cıfr-ı câmi‘ler Beç kal‘ası içre İstifani kenîsesinde ve cemî‘i Macar ve Nemse vilâyetin ve Yûnân târîhlerinde bu Beç Kızılelması ve Büyük İrim Papa Kızılelmasını Osmânlı alacağı müsarrahdır, ammâ hakkâ ki Şem‘ûn-ı Safâ‘nın nutk-ı

dür[er]bârlarıyla ***[55b]*** işâret buyurdukları ba‘dehu Hicreti’n-Nebeviyye zılle târîhindeki sene 935’dir, ol sene-i menhûsda Süleymân Hân bu Beç kal‘asına gelüp Sinân Paşa ve Rüstem Paşa ve Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa kollarından lağımlar atılup her tarafdan yürüyüşler olup Çerkes meydânına varınca kâfirleri kıra kıra kılıç ururlar ve dendân-ı bedenlerde ezânlar okurlar ve derûn-ı hisârda bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı ganâ’imler alırlar.

Hikmet-i Hudâ yürüyüşde askerin gerisi işlemeyüp sehel te’hîr olundukda derûn-ı kal‘aya giren guzâtdan Dayı Çerkez nâmında bir şehbâz dilâver ceng ede ede atını ve kendüyi kâfirler kurşumla urup şehîd ederler. Hâlâ Beç kal‘ası içinde Çerkes Meydânı‘nda Çerkes Gâzî bir kemer altında atıyla vücûdu kadîd olup durur, dahi çürümemişdir.

Ba‘dehu Alman dağları eteği olmağile bir gece bir mertebe kar ve tûfân u boran olur kim cümle asâkir-i İslâm helâk mertebesine varırlar, zîrâ bu kal‘ayı Süleymân Hân muhâsaraya gelirken yollar üzre altmış altı pâre kılâ‘ları feth edüp geç kalınup asker-i İslâm zebûn olmuş idi. Ve asker-i İslâm kışa dutulduğun küffâr haber alup askerin cânib-i erba‘asın küffâr-ı bed-kâr yedi kral-ı dâl askeri ihâta etdiğin Süleymân Hân istimâ‘ edüp cümle umûr-dîde iş erleriyle meşveret edüp Süleymân Hân eydir:

“Murâdım Beç kralı olan Ferdinand Kral’a kendü haddin bildirmek idi. Çünki altmış altı pâre kal‘asın kabza-i tasarrufa alup kal‘a-i Beç‘i bu kıyâfete koyup cemî‘i burc-ı müşeyyedelerin hâke berâber edüp harâb u yebâb etdik. Hikmet-i Bârî kılıç gibi kış geldi. Hemân şimdi tedârik oldur kim on iki bin yiğit ile ba‘zılar kırk bin yiğit ile Kâsım Voyvada’yı serdâr edüp Tuna’yı karşu geçirüp Tuna cisrin keselim, karşu cânibde anlar eli vilâyeti âteşe urup şikâr esîr almayup hemân küffârları cümle kılıçdan geçirüp karşu geçsinler” dedikde Kâsım Voyvada fermân-ı pâdişâhî ile kırk bin ve on iki bin yiğit karşu tarafa Tuna’yı geçüp küffârı kılıçdan geçirirken beri tarafda küffâr bu ahvâl-i diyergûnı görünce cümle küffâr Süleymân Hân’ın ardın almağı ferâğat edüp Kâsım Voyvada askerini kovmağa gidince hemân Süleymân Hân sene 936 mâh-ı Saferin on altıncı günü kal‘a-i Beç altında bârgâh-ı Süleymânî‘yi bırağup, ammâ Ösek’deki büyük topu ve hazîneyi ve Sancağ-ı Resûlullâh’ı selâmete çıkarup mâh-ı mezbûrun yigirmi ikinci günü Cânkurtaran’a gelüp anda cân kurtarırlar, ba‘dehu yine Budin’e gelirler.

Tafsîl üzre Lem‘î Çelebi ve Edirneli Mehemmed Çelebi ve Celâlzâde Sâlih Çelebi tevârîhlerinde mufassal yazmışlardır. Bizim yazmamıza ihtiyâc yokdur. Ancak bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr Beç kal‘asın görüp temâşâ etmemiz sebebiyle ba‘zı ahvâlâtların tahrîr etmek iktizâ etdi.

Ammâ kaçan ki Süleymân Hân seksen yedi bin asker ile Beç kal‘asın muhâsara etdikde yüz elli bin asker-i Tatar-ı adû-şikâr ile Sâhib Geray Hân geldikde Süleymân Hân ol gün Tatar Hân’ı Kırım’a gönderdi ve askerin yüzün dönderdi. Tatar askeri ise Âl-i Osmân’a lâzımlı askerdir.

Ve bu Beç kal‘ası Alaman dağı eteğindedir. Kışı gâyet katı olup sâ’ir diyârlardan üç ay evvel kışı gelir. Bu kal‘ayı muhâsara eden bir yıl mukaddem Budin’de meştâ edüp hemân nevrûzdan mukaddem kar alaca olmağa başlayınca asker-i İslâm ile Beç altında kar üzre meks edüp sâ’ir tedârikler görülünce evvelbahârda gelüp deryâ-misâl Tatar askerin Âl-i Osmân ordusu etrâfında kondurup kâfiristânın her tarafların vurdurup Beç‘e imdâda gelen leşker-i küffârı kırdırup kal‘ayı murâd üzre muhâsara etmek gerek, zîrâ bu kal‘a-i

Beç iklîm-i sâdisde bulunup ilm-i usturlâb üzre be-kavl-i Batlîmûs-ı hakîm bu beldenin arz-ı beledi (–) (–) ve tûl-ı nehârı (–) (–) olup (–) derîce (–) ve dakîkadır. Anıniçün kışı şedîd olur. Ve biz bu Beç'de iken atvel-i nehârı mahallî idi, on sekiz buçuk sâ'at ve bir dakîka idi.

Ve Süleymân Hân zamânı Beç kal'ası yalın kat imiş, ammâ şimdi avcı elinden halâs olmuş gazâl gibi kendüyi çeküp çevirüp ol kadar metîn ve müstahkem olmuşdur kim gûyâ Sedd-i Ye'cûc u Me'cûc olmuşdur, ta'rîf ü tavsîfden müberrâdır. Ammâ Hazret-i Îsâ havâriyyûnunun Şem'ûn-ı Safâ'sının rümûzunda "*Zılle* târîhinde Süleymân'dan korkman" dediği gelüp zuhûr edüp hikmet-i Hudâ Süleymân Hân bî-feth avdet etdi, ammâ inşâallâh *gânim* ve dahi *ganîm* lafzı târîhinde Osmânlı bu kal'ayı muhâsara etmeleri mukarrerdir, Hudâ fethin müyesser ede.

Ammâ küffâr müneccimleri, "Türk askeri gelir, ammâ Tatar bize imdâd edüp Türk'ü bozar ***[56a]*** ve Türk vezîrlerin kırup esîr ederiz. Ve bir azîmü'ş-şân bu kal'a sebebiyle gâ'ib olup Türk'den çok kal'alar alırız" deyü papas ve ladika müneccimleri böyle derler.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i tarh-ı tarz-ı binâ-yı kal'a-i Beç

Bu kal'anın cânib-i cenûbîsi Küçük Alman dağları dâmeninde Beç bayırları altında nehr-i Tuna'yı bir konak yerden bölüp mağribden maşrık cânibine akıdup kal'anın şimâli tarafı dîvârın nehr-i Tuna döğerek ubûr eder, ammâ nehr-i Tuna bu kal'a dibinden amelî akmak ile yukarudan kesüp yine büyük Tuna'ya akıtmak kâbildir, zîrâ biz bunda iken kal'a altında nehr-i Tuna az kalup oğlancıklar berü bizim varoşdan karşu Beç'e su içre yürüyüp geçerlerdi. Sonra "Türk askeri suyun az akıtduğun görmesinler" deyü gulâmları suya girmeden men' etdiler. Ve bu Beç kal'asının cânib-i cenûbdan nehr-i Beç akup kal'anın kıblesi tarafı handakı içinden ubûr edüp haşeb cisr başında nehr-i Beç nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Ve bu kal'anın lisân-ı Macar'da {ismi} Külvaroş'dur ve lisân-ı Nemçe'de (–) (–) dır, lisân-ı Latin'de (–) ve lisân-ı Yûnân'da (–) (–) dır, lisân-ı Ervâm'da Beç'dir, ammâ Beç dibinden akan nehr-i sağîrin ismidir. Bu nehir Küçük Alman'dan gelir âb-ı hayât sudur.

Ve kal'a-i Beç Tuna kenârında iki katdır. Her kat dîvârı beşer adım kalın Şeddâdî metîn ve müstahkem tula dîvârdır. Tuna kenârı katının temeli sâfî hammâm kubbesi kadar fîl-i Mengerûsî gevdesi kadar iri taşlardır.

Ve bu Tuna kenârı tarafı kâmil iki bin adımdır ve on aded azîm tabyalardır. Her bir tabyada biner aded kefere bekler, zîrâ bizim konaklarımıza karşu idi ve her birinde ellişer pâre balyemez topları var, ammâ bu su tarafı dîvârları alçakdır, zîrâ su kenârı olmak ile bu tarafdan havf u haşyeti yokdur.

Ve bu iki kat dîvâr mâbeyni hayli enli vâsi' meydânlı yoldur. Yaprakdan ve çalı ve çırpı ve çalaşdan külbe-i ahzânlar gibi sazdan dükkâncıklar vardır. Fukarâ kefereler demir ve kömür gibi hurdevât fürûht ederler.

Ve Tuna kenârı sâfî iskeledir kim cümle transa gemileri bunda yanaşup kayıklar ve çırnıklar ve balıkçılar ve cümle odun salları ve direk salları ve şindire tahtaların salları bu mahalde gümrük önünde niçe yüz mahzenler vardır, anda yanaşırlar. Dörd kerre yüz bin altun hâsıl olur gümrük emânetidir.

Ve Beç kal‘ası maşrıkdan mağribe tûlânî şekl-i bâdemî vâki‘ olup Tuna kenârında bir alçak zemînde sağîr ü kebîr ve enderûn [u] bîrûnda cümle yigirmi yedi aded tabyalı bir sedd-i metîn ve bir hısn-ı hasîn sûr-ı refî‘u’l-bünyân ve nâmı âlîşân bir kal‘a-i Alman-ı bî-amân dâr-ı bî-îmândır. Hudâ sâhib-i îmâna müyesser ede.

Ammâ kal‘anın kendi vücûdunda olan on iki tabyası gâyet metîndir kim her birinde biner aded âdem alur tabyalardır. Kırkar ve ellişer pâre balyemez topları var, bunlardan mâ‘adâ tabyaları küçükdür.

Ve bu kal‘anın dîvârı üzre cirmi dâ’iren-mâdâr kâmil on beş bin adımdır, ammâ tabyaları üzre adımlamağa dîdebân küffârlar komadılar. Eğer andan adımlayup hisâb olunsa yigirmi bin adım olurdu.

Ve cümle sekiz aded kapusu vardır, ammâ beşi şâhrâh-ı azîm kapulardır, üçü küçük kapulardır. Lâkin Tuna kenârınca birkaç kapular dahi vardır, ammâ anların isimleri ma‘lûmum olmayup hurdece su kapularıdır. Ve cânib-i etrâfı cümle handak-ı azîmdir. İllâ Tuna kenârındaki iki kat dîvâr tarafında handakı yokdur. Bu handak kenârınca bu kal‘ayı âheste âheste yürüyüp elimde tesbîhimle addetdim. Bu kal‘anın gird-â-girdi handak sıra kâmil on tokuz bin beş yüz elli aded hatvedir ve iki bin adım da mukaddemâ Tuna kenârı idi. Bu hisâb üzre kal‘a-i Beç yigirmi bir bin beş yüz elli adımdır.

Ve bu kal‘anın mağrib ve maşrık cânibinde iki başları tâ Freng kapusuna karîb handak içi mâl-â-mâl nehr-i Tuna’dır. Ancak Freng kapusu semti iki bin adım handak içi kurudur, çayır ve çemenzârlı zemîn-i mahsûldârdır. Ve bu tarafı seksen kulaç derin handakdır kim nehr-i Tuna gelmemişdir. Ve her taraf handakı kâmil yüzer adım enli ve amîkdir, ammâ handakların iki başları alçakdır ve garb cânibi başında handak içine nehr-i Tuna’dan büyük gemiler girüp yatır handak içi bir liman-ı azîmdir.

Ve handak içine nâzır azîm topları var. Handakdan taşra on aded toprakdan tabyaları korudur serâmed toplardır. Bu tabyaların dahi başka handakları var, ammâ handakda suları yokdur, zîrâ bu tabyaların cânib-i erba‘aları sâfî ikişer ve üçer kat fırça lağımlardır kim her biri üçer ve dörder hazîneli lağımlardır. Ve bu taşra tabyaların etrâfları cümle şarampavdan kazıklı meterislerdir.

Der-beyân-ı kerâmât-ı Gâzî Süleymân Hân

Kaçan kim bu kal‘ayı Süleymân Hân ***[56b]*** garb tarafında bu kal‘ayı döğdükde yıkduğu yer hâlâ vîrândır. Her yıl bir vilâyetden papaslar gelüp zu‘m-ı bâtıllarınca du‘â edüp bir hisâr-ı üstüvâr dîvârı yaparlar kim gûyâ Sedd-i İskender olur. Hemân ki dîvâr tamâm olunca bi-emrillâhi te‘âlâ cümle dîvâr temelinden yıkılup harâb kalır, hâlâ yine harâb olup durur. Âhır-ı kâr ol rahnedâr yerlere gemi tahtasından kalafatlı tahta dîvâr edüp durur. Gûyâ yamalı bir kal‘adır.

“Bu tahta dîvârdan bu kal‘aya âhır ölüm gibi zevâl gelir” deyü havflerinden bu mezkûr yıkık dîvârın önüne Tuna kenârına bir kat dîvâr dahi yapup iki kat dîvâr olmasının aslı budur.

Ve nehr-i Tuna’yı da bu yeni dîvâr önünden amelî akıtmalarının aslı budur kim “Kal‘a dahi metîn ola” mülâhazasıyla Tuna’yı cereyân etdirmişler.

Ve bu münhedim olan tahta kaplı dîvârın garb cânibinde handak aşırı bir varoş-ı azîm var idi kim bunda olan kal‘a-misâl sarâylar ve kenîse ve manastır ve hân u hammâm bezzâzistân ve dükkânlar bin Mısır hazînesi mâla olmazdı.

“Gânim târîhinde Türk askeri bu kal‘aya gelüp bu varoşda Türk siperlenüp bu kal‘ayı döğer” deyü havflerinden biz anda iken deryâ-misâl küffâr-ı hâksâr yedi kraldan gelüp mezkûr varoş-ı azîmde olan hânedân sâhiblerine akçelerin verüp cümle imârâtı “Yajuj Yajuj” deyerek eyle yakdılar kim külünü hâk-i nâpâkini Hemedânî sürme edüp üç ayda yere berâber edüp zemînine lağımlar ve niçe bin hıyel ü şeytanatlar etmeğe başladılar ve yedi aded metîn tabyalar ve handaklar ve şarampavlar etdiler.

Ve Süleymân Hân zamânından berü her sene on ikişer bin kâfir çerâhor gelüp bu kal‘anın işlerin işleyüp her vilâyet-i kâfiristândan her sene niçe yüz mühendis şeytân üstâd-ı kâmiller gelüp bu kal‘anın metîn ü müstahkem olmasıyçün her üstâd kal‘aya müte‘allık birer gûne binâ ihtirâ‘ inşâ ede ede bu mel‘ûn kal‘a bir hâle varmış kim gûyâ her bir köşesindeki ebrâcları ve tabyaları kûh-ı Elburz’a dönmüşdür.

Ve kara cânibi dîvârı yigirmişer adım kalın tolma rıhtım-ı Şeddâdî tula binâdır. Otuz adım enli dolma toprak dolma dîvârdır. Bu hisâb üzre cümle toprağiyle bu kal‘a dîvârı elli adım kalın dîvârdır.

Ammâ Freng kapusu tarafı Süleymân Hân zamânı sademât-ı topdan hayli rahneler yemiş, anıniçün ol tarafı gâyet metîn ü kavî fîl cüssesi kadar taş dîvârdır. Ve kapunun iki yanlarındaki cümle taşları yonma mutarraş ve musaykal taş değildir, cümle yumru ve yamrı taşlardır. Ve bu tarafı dîvârı seksen arşın bâlâdır.

Ve bu Freng kapusu cânib-i kıbleye mekşûfdur kim Budin ve Üstürgon tarafına meftûh olmağile elçi paşa ile bu kapudan içeri girdik, ammâ Sedd-i Bâbü‘l-ebvâb kal‘ası kapusu gibi üçer kat eğri büğrü yollu kemerler altından ubûr olunur mehîb muzlim kapudur.

Bu kapudan içeri Kral sarâyı bin adım kadar yakın şâhrâh-ı vâsi‘dir kim gûyâ dîvân yollarıdır. Ve bu kapu üzre beyâz mermer üzre iki başlı ve altun ile münakkaş bir karakuş tasvîri var kim iki başların kaldırup ve cenâhaynların açup ve minkârların kec kılup kapunun atebe-i ulyâsı üzre durur, ammâ hakkâ ki üstâd-ı mermer-bür eyle bir timsâl tasvîr etmiş kim gören ol murğı zî-rûh zanneder.

Ve her kapularda dahi böyle birer ibret-âsârlar vardır. Her birinin evsâfların terkîm eylesek Beç kal‘ası evsâfı hemân başka bir cild olur. Ammâ bu kapu cümle dervezelerden metîndir. Ve cümle kapular böyle üçer kat metîn ve kavî hadîd ü cedîd kapulardır.

Ve her kapular önünde handaklar üzre yüzer adım tûlı haşeb cisr-i kavîler var kim üçer yerden makaralar ile kalkar. Cisirleri kapuların önüne sedd edüp siper ederler.

Ve bu Freng kapusu tarafı dîvârları seksen arşın yüksek olmak ile kal‘a içinde Kral sarâyından gayri evler ve sarâylar görünmez ve kenîseler ve çanlıklar evlâ bi’t-tarîk görünürler. Ammâ Beç suyu aşırı bâğlar içinde bu kal‘anın sehel havâlesi vardır. Ol tarafdan kal‘aya toprak ve siba ve meteris sürmek mümkindir kim *himmetü‘r-ricâl takla‘u’l-cibâl*dir.

Ve bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr etrâfında temeli altı serâpâ sokak sokak küçük kemerler

ile yer altından kal‘ayı başdan başa niçe yüz sokaklar ile dolaşırlar. Ve ol temel sokaklarında azîm saçma topları âmâde durur kim hîn-i muhâsarada “Taşradan kal‘a altına lağım gelirse buluna” deyü temelde sokaklar edüp şeb [ü] rûz âdemler gezer. Ve temel içine taşradan âdemler girirse saçma toplara âteşler edüp yer altında ceng ederler.

Ve bir kapusu dahi maşrık tarafına ***[57a]*** Sarây kapusu derler (derler), bir metîn üç kat kavî kapudur. Handak aşırı elli adım ba‘îd nehr-i Beç cereyân eder. Bu nehr üzr[e] beş göz bir musanna‘ Şeddâdî binâ bir cisri var, ammâ ol kadar âlî değildir. Bu nehrin öte tarafı tabahâne varoş-ı azîmdir kim cümle kefere debbâğları bunda sâkinlerdir.

Ve bu mezkûr Sarây kapusu tabyası üzre sun‘-ı Hudâ azîm bir kıltır ağacı var. Bu rûy-ı arzda bi-emrillâhi te‘âlâ aslâ nazîri yokdur acîb u garîb temâşâgâhdır. Bu edîm-i arzda bir dırahta müşâbeheti aslâ berk [ü] bârında ve bir haşebesinde eyle bir şecer-i hilâf yokdur. Cemî‘i kâfiristândan papaslar gelüp bu dıraht sâyesinde oturup gûyâ ibâdet edüp ziyâret ederler. Zu‘m-ı bâtıllarınca kaçan kim Hazret-i Îsâ halîfesi Şem‘ûn-ı Safâ safâ ile bu şehre geldikde “Bir ibret-nümâ âsârımız olsun” deyü elindeki asâsını zemîne sokup bi-emrillâhi te‘âlâ bu kıltır ağacı zâhir olup bir sun‘-ı Hudâ temâşâgâh dıraht-ı azîmdir.

Ve Beç suyu cisrinden aşağı nehr-i Tuna kenârınca Köprü kapusu şimâle nâzır üç kat demir kapulardır. Ve bu kapu önünde amelî gelen Tuna nehri üzre gemi direklerinden yedi göz cisr-i azîmdir kim elçi paşa varoşuna bu cisrden gidüp gelinir bir ma‘mûr varoş-ı azîmdir.

Sitâyiş-i varoş-ı Süveyde

Nemçe lisânı üzre Beç kal‘asının bir ismi Seveyte’dir. İbtidâ Beç bu zemînde binâ olunmuşdur. İki Tuna mâbeyninde bir cezîre-i tavîlde üç bin aded bâğ u bâğçeli serâpâ kârgîr âlî ve tahta ve kiremit örtülü ikişer ve üçer kat vâsi‘ sarây-ı azîmler cümle elçi paşaları ve Budin tarafından gelen elçileri bunda kondururlar, Tuna kenârında karşu Beç‘e nâzır ma‘mûr hânelerdir ve altları cümle anbâr ve mahzenlerdir. Ve tersâhâne iskelesi ve gemiler yapılacak yerler cümle bu varoşdadır.

Ve Beç‘de ne kadar Yahûdî var ise cümle bu şehirdeki sarâyların fevkânîlerinde cühûdlar olup aşağı hânelerinde Nemse küffârları olur. Gâyetü‘l-gâye ankâ Yahûdî bâzergânları vardır.

Ve kral-ı dâllın bu varoşda bir vâcibü‘s-seyr bâğçesi vardır kim eğer bunu dahi başka ta‘rîf ü tavsîf etsek felâhatnâme-misâl bir kitâb olur. Ancak ma‘mûr ve müzeyyenliği şundan ma‘lûm ola kim üç bin bâğbân keferesi ve yetmiş yedi bin ma‘dûd şeceresi ve yetmiş yerde her biri bir kral âsârları kasr-ı âlîleri var kim gören âdem vâlih ü hayrân olup cemî‘i nahlistân-ı gül-i gülistânın sâyesinden zemîne âfitâb-ı âlemtâbın şu‘lesi te’sîr etmez, gûyâ bir çârbâğ-ı hıyâbân-ı Acem’dir. Ve her â‘yân-ı kefere bâğlarının etrâfı kal‘a dîvârı gibi sûr çekilmiş bâğçeleri var kim her biri birer gûne tarh olunmuşdur. Ve cümle câme-şûy, ya‘nî esbâb yaykayıcı kefereler bu varoşda olurlar. Başka beş yüz hâneli mahalle-i ma‘mûredir. Şehr-i Beç içinde aslâ bir evde esbâb yaykanup çerkâb dökülmez. Cümle keferelerin esbâbları bunda gasl olur üstâd gassâllar vardır ve mahbûbe gassâl kızları meşhûrdur.

Bu varoşdan mâ‘adâ Beç kal‘asının etrâfında beş aded varoş-ı azîmi dahi var, altı varoş

idi, birini henüz yıkup beş kaldı. Bizim oturduğumuz varoş ile altı varoşdur. Lâkin Beç kal‘asının cânib-i şarkîsinde Beç suyu aşırı **Tabahâne varoşu** cümle debbâğlar ve güdericiler ve kirişçiler ve boyacılar ve koyun ve sığır ve hınzîr kassâbları cümle bu varoşda sâkin olup şehirde aslâ zî-rûh kısmı boğazlanmayup kan dökülmez pâk şehirdir.

Andan üçüncü varoş **Peşpehil varoşu** mukaddemâ mevsûfdur.

Andan cânib-i (–) (–) (–) varoşu, (–) (–) (–) andan (–) (–) (–) varoşu, (–) (–) (–) andan (–) (–) (–) varoşu (–) (–) (–) .

Andan Beç‘in cânib-i garbında iki sâ‘at ba‘îd nehr-i Nîl kenârında **Eski Beç varoşu** kal‘asın ecinneler zabt etmişdir, ammâ varoşu ma‘mûrdur.

Ve bu zikr olunan varoşların altısında dahi altı komsar hâkimleri vardır. Ve cümlesi bâğ u bâğçeli ve dırahtistânlı kal‘a-misâl Şeddâdî binâ onar bin hâneli evlerdir ve her birinde kırkar ve ellişer kenîsecikler ve altışar yedişer aded kal‘a-misâl manastırları ve yüzer ve yüz ellişer dükkânları vardır kim cümle bu mezkûr altı pâre varoşlar altmış bin evlerdir, ammâ cümle varoşdan mu‘azzam mezkûr şehr-i Peşpehil’dir. Andan sonra bizim oturduğumuz Elçi Paşa varoşu ma‘mûr ve müzeyyendir.

Evsâf-ı tetimme-i kal‘a-i Beç

Ammâ “Nefs-i kal‘a-i Beç‘in içindeki amâristânı cümle kırk bin odadır. Ve cümle (–) aded kapu sarây-ı azîmlerdir. Çâsâr sarâyından mâ‘adâ cümle altışar ve yedişer kat-ender-kat kârgîr binâ sarâylardır kim ***[57b]*** her soffasında gûnâ-gûn maksûreler ve şâhnişînler ve revzen ve manzaralar var kim her biri sadefkârî ve halkârî kâhlar ve murassa‘-misâl dîvânhânelerin cümle iki kerre yüz bin pençeredir” deyü başdefterdâr nakl etdi ve sahîhdir. Anlarda kizb-kelâm olmaz.

Ve cemî‘i köşe başlarında vâki‘ olmuş şâhnişînlerin yanlarında birer gûne tel kafes örülmüş gûnâ-gûn kıbâblı küçük şâhnişînler var kim anlarda bülbüller ve papağallar ve tûtîler ve karatavuklar ve sarıasmalar ve gûnâ-gûn safîr urup hoş-elhân ile nağamât edici murğân-ı andelîbânların hurde şâhnişîn kafesleri var.

Ve bu kal‘a içi sokakları cümle hendese üzre sadranc nakşı tarh olunmuş sokaklardır. Cümlesi pâk u pâkîze kaldırım döşelidir kim bu şehre atdan gayri bir hayvânât giremez. Eğer at girüp terslerse der-akab dükkân sâhibleri ve hâne mâliklerinin hüddâmları at necislerin silüp süpürürler ve yağmur yağsa cümle hâne sâhibleri ve dükkânlardan oğlan ve avretler çıkup sokakları eyle pâk ü pâkîze ve mücellâ süpürürler kim bal dökülse yalanır.

Ve her sokak başında âdem kolu kalınlığı zencîrler hâzırdır. Her gece bu zencîrleri köşeden köşeye gererler. “Hîn-ı muhâsarada düşman kal‘a içine atlar ile ve yayan yürüyüş etmesin” deyü bu zencîrleri gererler kim çârsû-yı bâzâr emîn ola.

Der-beyân-ı çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân

Cümle beş bin beş yüz dükkânlardır ve ol kadar tertîb üzre hemvâr binâ olunup eyle ma‘mûr ve müzeyyendir kim her bir dükkânçede birer Mısır hazînesi mâl vardır.

Ve her esnâf sokak sokak birer şâhrâha vâki‘ olup sâ‘atçiler ve kuyumcular ve kitâb basmacılar ve berberler ve derzilerin çârsûları eyle müzeyyendir kim gûyâ nakş-ı

nigârhâne-i çîndir ve dahi sınâ‘ât-ı acîbe ve âlât-ı garîbe işlemede bî-nazîr esvâklardır.

Ve münebbihli ve mîkât ve ay ve günlü ve ebrâclı ve mâhiyyeli ve rûznâmeli asma çalar sâ‘atler işlenir. Ve cemî‘i ecnâs-ı mahlûkâtın tasvîrâtlarıyla gûnâ-gûn sâ‘at inşâ ederler kim gözleri ve elleri ve ayakları hareket edüp gören âdem ol hayvânları hayâtda zann edüp eyle hareket eder. Anı ise üstâd-ı kâmiller çarhlar ile hareket etdirüp sâ‘at etmişdir.

Ve cümle şehr içre ne kadar değirmenler var ise ne at ve ne sığır ve ne âdem çevirir değirmenleri ve kebâb şişlerin ve kuyulardan kovalar ile sular çekmeği ve sahrâlarında gezen arabaları atsız ve sığırsız cümle hıyel u şeytanat ve musanna‘ sâ‘at çarhlarıyla hareket eder değirmenler ve kebâb çarhları ve kuyuların dollâbları ibret-eser arabalardır, ammâ her araba sahrâlarda giderken yüz kantâr yük çeker, on câmûs çeviremez arabaları çarhlar çevirüp düz yerde râhat gider, ammâ yokuşa gidemez, enişe serî‘ giderken arabanın ardında bir bâr-ı sakîl sürüdüp arabalar aşağı ense râhat gider. Ancak araba üzre bir kâfir elinde bir çatal demir uçlu sırığı var, anınla arabayı sağa ve sola çevirir. Araba pek gitsin derse sâ‘at gibi arabanın çarhların kurup sür‘at üzre gider. Ammâ,

San‘at-ı garîbe: Bu çarhlı arabaların ba‘zısı hem arabadır hem dörd tekerleklerinin yanlarında birer un değirmenleri var. Ba‘zısında ikişer değirmen işler, ammâ bu değirmenli araba iki katdır, az yük götürür acîb u garîb musanna‘ arabalardır.

Diğer san‘at-ı acîbe: Bu şehr-i Beç içre gûnâ-gûn demirden el değirmenleri inşâ edüp bir heybe veyâhûd harârlara koyup seferlere götürürler, bir sâ‘atde iki kîle un öğüdür. Gerçi cümle âlât-ı çarhları demirdir, ammâ gâyet hafîfdir, bâr-ı sakîl değildir ehl-i sefere gâyet lâzımlı el değirmenler.

Nev‘-i dîğer: Bu gûne bir sandûkacık içre yine demirden un değirmenleri yaparlar, âdem çevirmeden çarhlar çevirir. Hemân buğdayın eksik etmeyüp on iki sâ‘atde bir çarhların kurdukça dakîk-i rakîk beyâz un öğüdür.

San‘at-ı ibret-nümâ: Bir gûne mûm şam‘dânı yaparlar. Nîm sâ‘atde bir mûm fitîlini kesmeğe şam‘dânın içinden bir şekl-i mudhik bir Arab çıkup mûmun fitîlin elindeki mıkrâs ile kesüp yine şam‘dânın altında pinhân olur.

San‘at-ı dîğer: Bir gûne kutucuk içinde kav ve çakmak ve kibrît ve çıra vardır. Hemân tüfeng çarhı gibi çakınca çıra yanup alev ber-alev olup dağları ihrâk eder, ehl-i sefere lâzımlı şeydir.

Musanna‘-ı âhar: Dörd ayaklı bir demirden çarhlardır. Kaçan kim et kıymak ve soğan doğramak ve tütün kıymak ve gayri ***[58a]*** eşyâlar doğramak murâd edinsen hemân bu çarhların sâ‘atin kurup ân-ı sâ‘atde beş vukıyye tütün ve elli vukıyye eti eyle kıyar kim gûyâ ma‘cûn eder.

Der-kâr-ı musanna‘: Yine demirden çâr pâye üzre çarhları var ve gûnâ-gûn kuş yeleklerinden gûyâ yelpâzeye benzer ba‘zı kanat değildir tirşe deriden yâhûd güderiden yelpâzelerdir, hemân mezkûr bisâtun çarhların kurup şiddet-i hârda yanına kosan ol mirvaha döndükçe oda içinde rûzgârdan oturulmayup belki kürk geymek iktizâ eder bir çarhlı musanna‘ yelpâzedir.

Hâsıl-ı kelâm bu şehr-i Beç‘de bunların emsâlleri niçe yüz bin aded böyle musanna‘ garâ’ib ü acâ’ib şeyler işlerler.

Der-beyân-ı hân-ı tüccârân-ı berr [u] bihârân

Cümle yetmiş aded sağîr ü kebîr hânları var ammâ yigirmisi kal‘a-misâl hânlardır kim Yenidünyâ‘dan ve İşpanya ve Portakal ve Donkarkız ve Danimarka ve İsfaç ve Filimenk ve Çeh u Leh u Daniska ve Krakov u Maskov ve Çîn ü Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Acem ve Özbek ve Hind ü Arâk u Arabistân ve Rûm’dan ve cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın ulu bâzergânları bu Beç‘e elbette gelüp bu hânlarda niçe bin yük çözüp ve bağlayup niçe bin milyon mâl kâr [u] kisb edilir hân-ı azîmler. Evvelâ (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı hammâmât-ı râhat-ı cân

Cümle beş aded hammâm-ı dil-sitândır. Lâkin hammâmları Rûm u Arab u Acem tarzı gibi değildir. Çâr köşe bir dîvâr içre cümle kubbeleri câmlardır. Ve bu kubbelere varınca hammâmın dörd yanından taş nerdübân ile kademe kademe kubbeye çıkarsın. Her kademe nerdübânları enlidir. Tab‘atine göre ne kadar ısıcak istersen ol kadar kubbeye çıkarsın. Gerçi kurnaları vardır, ammâ Rûm’un gibi muslukları yokdur. Hemân soba kazanlarının lüleli çeşmelerinden hammâmcılar ısıcak suları kırmızı ardıç ağacı gerdeller ile suları taşıyup kurnalara korlar ve yine sovuk su dahi hâzır ederler.

Ve dahi tâ kubbe berâberindeki nerdübânların pek ısıcağına tahammül edemezsen birkaç kademe aşağı enersin dahi sermâ istersen tâ aşağı kademede yaykanırsın, ammâ hukemâ-yı kudemâ bu hammâmları hikmet üzre te’lîf edüp her kademede yaykanan âdemlerin çerkâbları aşağı âdemlere dokunmayup ve bir kes bir kesi görmeyüp murâd [u] merâmları üzre herkes yaykanır. Hevâları ve mâları hûb hammâm-ı rûşinâlardır.

Ammâ germiyyet-i harâretini üstâd-ı selef eyle eylemiş kim bu hammâmların içinde dörd köşesinde dörd aded kubbe gibi câmlardan mebnî sobalar vardır, içinde alev ber-alev yanan âteşleri hammâm içinde yaykananlar görürler, anların altlarında menfezleri var, hammâmın altına sobalardan alev gidüp hamma ıssı olur. Ve mezkûr câm sobalar üzre iri iri kırmızı akîk-misâl taşlar vardır. Kaçan kim hammâm pek ıssı olsa bu kırmızı taşların birezin hammâmcılar demir kürekler ile kaldırup bir köşeye korlar, hemân hammâm sovuk olur. Eğer yine demir küreklerle ol taşları sobalar üzre korsa hammâm yine ıssı olur. Ve soba kazanları hammâm içinde mefret bakır kazganlardır kim çeşmeleri vardır. Hemân kuyulardan suyu çeküp kazganlara dökerler.

Temâşâ-yı garîbe: Bu hammâmların cümle hüddâmları ve dellâkleri cümle kocakarılardır kim her biri gûyâ Restâlîs ve Câlinûs ve Bokrât ve Sokrât misilli pîrezen hukemâ karılardır. Kîseyi anlar sürüp şerbetler ve ihtikânlar ve kırık ve çıkık olan kimselere mu‘âlece edüp cemî‘i emrâz-ı muhtelifeye mübtelâ olanlara bu dellâk karılar hacamatlar edüp gûnâ-gûn şîşeler ve yakılar koyup dâ-i devâ ederler, ammâ bir garîb temâşâdır kim bu hammâma giren keferelerin ihtiyârları beyâz fota kuşanırlar, ammâ ne kadar dilberân-ı sıbyânları var ise cümle uryân hammâma girüp beyâz billûr-misâl tenleri var kim gûyâ vücûdları pâlûde-i ter gibi dir dir ditrerler. Tâ şol mertebe nerm ü râm şahme gibi yumuşak vücûdları vardır. Cümlesi geysû-yı müşkbârların çîm-ender-çîm mergûle mergûle edüp hammâmda zevk u safâ ederler.

Der-vasf-ı meydân-ı bâzâr-ı kal‘a-i Beç

Cümle şehr içre on aded yerde bâzâr meydânları vardır. Evvelâ Yemiş Bâzârı Meydânı ve Ekmek Meydânı ve Unkapanı Meydânı ve Çerkes Meydânı.

Süleymân Hân asrında bir Çerkes yiğidi ol mahalle gelince at koyup küffârı kıra kıra kendüsi dahi şehîd olup hâlâ bir kemer altında ol Çerkes yiğidi atı üzre kendüsini hukemâlar muğlâb ile nâm içün kadîd edüp tuç gibi cümle silâhıyla ve zırh [u] zereh-külâhı ve tîrkeş ve esbâbıyla ve başında şıpırtma kalpağıyla atı üzre durur. Atı dahi ***[58b]*** muğlâbla kadîd olup durur. Anıniçün Çerkes Meydânı derler. Ve bu yiğidi tüfeng ile şehîd eden kefereyi Ferdinand Kral getirüp,

“Niçün böyle gâzî yiğidi böyle hîle ile urup tüfeng ile urdun. Çünki yiğit idin niçün atından yıkup yiğitlik edüp başını kesmeyüp muhanad tüfengiyle öldürdün?” deyüp Kral-ı dâl adâlet edüp Çerkez’i şehîd eden kâfiri ol Çerkez yiğidinin karşusunda dîvâra urup işkence ile dîvâr içre mürd olup hâlâ ol dahi kadîd olup dîvâr içre cîfe-i murdârı durur.

Andan Zindân Meydânı ve Kral Sarâyı Meydânı ve Siyâset Meydânı ve Fîl Meydânı ve Koç Meydânı ve İstifani Manastırı Meydânı, bunlar hayli vâsi‘ bâzâr meydânlarıdır kim her birinde {bâzâr durur}.

Der-vasf-ı çeşmesâr-ı âb-ı revân

Çeşmeler ve havz u şâzrevânlar ve selsebîl ü fevvâreler gûnâ-gûn mîllerden ve taşdan oyulmuş âdem sûretlerinin zekerlerinden ve kara ve beyâz fîllerin hortumlarından ve bakır su sığırlarının ağzından ve demir eşeklerin ağzından ve niçe beyâz mermer arslanların ağızlarından ve dahi bir iki ve üç ve yedi başlı tuç ejde[r]hâ sûretlerinin ağızlarından âb-ı hayât sular gıjgırup havz-ı azîmlere cereyân edüp her havz aşren fe-aşrenden vâsi‘ havzlardan cümle benî âdem suları alup def‘-i atşân ederler. Beç kal‘asında olan çeşmesâr-ı selsebîller cümle birer gûne hayvânât sûretlerinden cereyân eder.

Der-sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân-ı kal‘a-i Beç

Evvelâ mezkûr Fîl Meydânı‘nda olan yerde bir âlî kemer altında bir tuç fîl vardır, kaddi mîl minâre kadar vardır. Dörd ayağı üzre durup gözleri ve kulakları ve hortumu dâ’imâ hareket etmededir. Kaçan kim öyle vakti oldukda hemân bir kerre fîl gıjgırup kulakların oynadup gözlerin devirüp hortumunu ber-hevâ kaldırup yolun karşu tarafında olan evlerin damlarına berâber hortumu kalkup bir kerre hortumun sîne-i pür-kînesine urdukda sînesi Husrevânî küp gibi güm güm ötüp sadâ verir. Meğer sînesi sâ‘at çanı imiş. Tamâm on iki kerre sînesine hortumuyla urup bilirler kim nısf-ı nehâr oldu. Bir garâ’ib mehîb ibret-nümâ fîl sâ‘atdir. Bu mahalle fîl sokağı derler.

Temâşâ-yı gayr: Yine bir köşede dahi yine bir kemer altında beyâz fîl vardır. Bu gece ile sâ‘ati çalar bir mahbûb musanna‘ fîl sûretidir kim içerisi tuçdur, ammâ taşrası yine fîl derisidir. Bunun dahi harekât u sekenâtı hemân siyâh fîl gibidir, ammâ bu sihr-i‘câz san‘at-ı azîmedir kim gören âdem hayrân olur.

İbret-nümâ-yı âhar: Bir köşe başında sehel vâsi‘ce meydânda bir somâkî kırmızı amûd-ı müntehâ üzre bir sofra-i azîm kadar bir bakır sînî içre bakırdan altun yaldızlı bir tâvûs sûreti vardır. Kaçan ki vakt-i zuhur oldukda tâvûs bir kerre bir sayha urup kanat

kakup mezkûr bakır sînînin kenârında on iki kerre deverân u seyrân etdikçe on iki kerre kanatların birbirlerine urdukça sâ‘at sadâsı âdem kulakların asam eder.

San‘at-ı musanna‘-ı dîğer: Evvelâ yine bir köşede tuçdan altun yaldızlı bir keçi sûreti var. Bu dahi ağreb ü garâ’ibden musanna‘ timsâldir kim gûyâ bir teke keçidir.

Dîğer ibret-nümâ-yı vâcibü‘s-seyr: Siyâset Meydânı nâm mahalde yolun iki tarafında kemerler altında iki dâne tuçdan koçlar var, ammâ üzerlerine koyun derisi geçirmişler. Kaçan ki öyle zamânı bu koçlar hareket edüp birer kerre eşinüp birbirlerine tâ yolun orta yerinde kelleler urup eyle tokuşurlar kim sademât-ı kellelerinden zemîn dir dir ditreyüp öyle zamânı on iki başı birbirlerine urup kellelerindeki sâ‘at çanları sadâ verir.

Kaçan kim bir âdeme siyâset edeceklerdir, ol âdemi bu koçlar önüne getirüp iki eli ve iki ayaklarının baş parmakların bir yere bağlayup mezkûr iki koçun dokuşacakı ortasındaki yerin kemerinde mücrim herifi tobra gibi elleri ve ayaklarından salb ederler. Herîf-i mücrim başından geçerse cân ber-cehennem gider eğer koçların baş urmasından havf edüp cürmünü ikrâr edüp yâ halâs olur yâ ıkâb-ı elîm ile meydân-ı siyâsetde iki koç bu herîfe on iki kelleyi urduklarında herîf-i zarîf değil ol kelleleri koçlar fîl-i Mengerûsîye ursalar hurd ederler.

Ammâ Süleymân Hân bu kal‘ayı muhâsara etmeğe azîmet etdiklerinde mezkûr sâ‘atleri ve bu ibret-nümâları gemilere koyup Prak kal‘asına götürmüşler, sonra yine getirmişler. Ve yine toksan târîhinde götürürdürler. Bu mezkûr ibret-nümâ tasvîrlerin isimleriyle müsemmâ birer birer sokakların ismidir kim anınla ma‘rûfdur.

Der-fasl-ı temâşâgâh-ı ağreb ü garâ’ib: Bu hakîr-i pür-taksîr yine Beç şehri içini seyr-i temâşâ ederken hukemâlar çârsûsuna uğradıkda yüz aded dükkânlardır, ba‘zı dükkânların önlerinde iskemleler üzre beyâz sarıklı ve Boşnak kalpaklı ve Teke Hamîd ***[59a]*** külâhlı ve Tatar sıfatlı ve Tatar kıyâfetli ve kalpaklı cümle elleri ve ayakları demir zencîrli ümmet-i Muhammed esîrlerinin kimi kara Arab ve kimi cüvân yiğitler ve kimi ak sakallı ihtiyâr pîr-i fânî âdemler mahzûn boyunların büküp iskemleler üzre oturup önlerinde mefret tuçdan havânlar içinde mu‘âlece içün besbâse ve kebâbe ve darçın ve dâr-ı fülfül ve kakule ve zencebîl ve eğir ve gayri eczâları eyle çalışup döğerler kim gûyâ enselerinde “Tîz döğün” deyü kılıç ile durur âdemler var, ammâ ihtiyâr olan âdemler âheste âheste bî-dermân döğüp sağına soluna bakup bî-tâb u bî-mecâl kaldığından bu hakîrin merhamet tamarları seğreyüp sehâvetim dutup “İhtiyâr esîrlere birkaç akçe verelim” deyü kîse çıkardıkda Üstürgonlu Boşnak Alî Zâ‘im mennâ‘un li’l-hayr olup eydir:

“Şimdi ko dursun ahşama karîb yine bu mahalle gelüp geçdiğimiz zamân ver. Şimdi bu esîrlerin sâhibleri yanlarında duruyor. Verdiğin akçeleri ellerinden alır”, dedikde hakîr dahi “Ma‘kûl” deyüp kîseyi yine cebime koyup yine görmediğimiz çârsû-yı bâzârları ve mahallâtları ve imâret olan âsâr-ı binâları seyr-i temâşâ ederek ahşama karîb yine mezkûr esîrin yanına varup temâşâ ederken dükkânlar kapanmağa mübâşeret oldukda birkaç kâfirler gelüp bu ümmet-i Muhammed esîrlerinin bellerinden kuşakların çözüp başlarından sarıkları ve kalpakları ve külâhları ve cümle libâsların alup her âdemün koltuğu altlarına birer sâ‘at miftâhların sokup çevirdi.

Derhâl cümle ümmet-i Muhammed esîrlerinin elleri ve başları ve gözleri ve kaşları oynamaz oldu ve başlarından sarıkların ve sırtlarından esbâbların alınca gördüm ki bunlar cümle tuçdan sâ‘at gibi âdem tasvîrinde kurulup çarhlar ile sâ‘at gibi hareket eder imiş. Hakîr âlem-i hayretde kaldıkda bizim refîkımız Alî Ağa eydir:

“Evliyâ Çelebi vere Allâh içün şu esîrlere birkaç akçe”, deyü latîfe {etdi}.

Hakkâ ki garâ’ib ü acâ’ib temâşâ idi.

Der-kâr-ı kehene-i mutalsamât-ı üstâdân-ı selef

Evvelâ bu şehr-i Beç içre aslâ esbâb yaykanmaz. Eğer yaykasalar pâre pâre erir gider. Cümle karşu bizim tarafımızdaki varoşda yaykanır, bâlâ da tahrîr olmuşdur.

Ve bu şehirde aslâ kan olup hayvânât boğazlanmaz. Eğer boğazlanırsa tâ‘ûn müstevlî olur. Ve hâlâ tâ‘ûn ve sivrisinek ve karasinek ve yılan ve çıyan ve akreb ve ısıtma olmaz.

Ve karga ve baykuş ve leylek şehr içre yokdur, ammâ taşra varoşlarda vardır. Cümle bu eşyâları hukemâ-yı kudemâ-yı selef tılsımât etmişlerdir.

……(1 satır boş)……..

Der-alâmet-i bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı kıssîsân

Cümle üç yüz altmış altı aded düyûr-ı bıtrîk u mitrepolid kân-ı ânîd-i pelîd-i papasândır, ammâ altmış altısı manastır-ı azîmlerdir kim her biri birer kral-ı dâllerin nâ-hayr-ı bed-âyîn hâneleridir. Anlardan mâ‘adâ üç yüz adedi şehrün enderûn [u] bîrûnunda hurdece kenîseciklerdir.

Ammâ cümleden şehrin tâ şu ayne’l-fi‘linde İstifani nâm manastırı Rûm ve Arab [u] Acem’de el-hâsıl bu edîm-i arzın ekâlîm-i seb‘a kâfiristânında eyle bir binâ-yı azîm ve eyle bir kâr-ı kadîm inşâ olunmamışdır ve olmaz da. Cümle seyyâhân-ı berr [ü] bihâr rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur, derler, hakkâ ki gerçekdir.

Ammâ bu hakîr Leh memleketin seyâhat ederken Bahr-i Muhît kenârında Daniska iskelesinde (–) (–) manastırı (–) ve Orta Macar’da Kaşa şehrinde (–) manastırı mükellef ve ma‘mûr ve müzeyyen deyr-i azîmlerdir. Lâkin bu Beç içinde olan İstifani manastırı binâ-yı atîk ve gâyet ma‘mûr ve bunda olan mâl-ı hazâ’inin hadd [ü] hasrın ve bunda olan cevâhir-i murassa‘âtın ve bunda olan emânet-i zî-kıymet cevâhirlerin hisâbın Cenâb-ı Bârî bilir.

Ve bu âna dek temâşâ etdiğimiz düyûrların cümlesinden bu İstifani deyri büyükdür. Cümle on altı aded amûd-ı müntehâlar üzre ba‘zı yerleri kârgîr kıbâb-ı âlîlerdir kim eflâke ser çekmişdir. Ve ba‘zı yerleri tâk-i Havarnaklar üzre servden dıraht-ı müntehâlar üzre nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn tavanları cümle zer-ender-zer nükûş-ı garîbe vü acîbe Freng pesend sihr-i i‘câz nakışlardır.

Bu tavanlar üzre sütûhu harpuşde örtülü rusâs-ı hâs-ı nîlgûndur. Ba‘zı yerleri gûnâ-gûn sırçalı kiremit örtülüdür.

Bir mesâfe-i ba‘îdeden bu deyre âdem nazar etse damlarının ve câmlarının billûr u necef u moran revzenlerinin şa‘şa‘asından ve üç yüz yerde âdem kaddi altun haç alemlerinin şu‘lesinden merdüm-i benî âdem hîrelenir. Gûyâ bu deyr-i azîm Kürdistân’da

altun ma‘deni olan Akra dağı gibi berk urup nûru ***[59b]*** âdemin dîdelerin hîrelendirir ve eylece bir münevver dağ gibi durur bir ma‘bedgâh-ı Mesîhiyyedir.

Ve derûn-ı deyrde olan mezkûr on altı serâmed sommâkî ve zenbûrî ve yerekânî amûd-ı müntehâların her biri onar Mısır hazînesi değer sütûn-ı bâlâlardır kim Hazret-i Süleymân’ın ehli Belkıs Ana’nın maskat-ı re’si olup hâlâ harâb olan Yemen diyârında Sebe’ şehrinden gelmiş amûd-ı azîmlerdir kim arâzî-i cihânda misilleri yok vâcibü‘s-seyr sun‘-ı Hudâ savvân taş direklerdir.

Ve bu deyrün tûlı gerü kapudan Mihrâb-ı Îsâ‘ya varınca kâmil üç yüz ayakdır ve arzı kâmil yüz seksen {ayakdır} ve kat-ender-kat ve tâk ender tâk aralarında hurde rûh-ı tûtiyâdan ve balğamîden ve seng-i ferahdan ve yeşimden direcikler vardır.

Ve cümle rûy-ı dîvârı ve sağîr u kebîr kıbâbları ve enderûn [u] bîrûnunda envâ‘ı füsûs-ı mukavvim-i mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma‘kûk ile ma‘kûd kılınmışdır. Ve her kubbe-i nîlgûnında ve cümle der-i dîvârında ve gayri tâkleri kenârlarındaki zıhlarında gûnâ-gûn umk-ı mancûklar ve beyâz ve siyâh ve yeşil ve ahmer-gûn ve gayri ahcâr-ı zî-kıymet-i ibret-nümûn ile zeyn olup her seng-i cevâhir birer gûne fer verüp bu deyre hüsün vermiş. Ve kıblesi olan tarafında la‘l u yâkût ve zeberced ve seylân ve fîrûze-i Neşâbûrî ve akîk-i Yemenî ve aynü‘l-hirr ve aynü‘l-hurr ve aynü‘s-semek ve sarı yâkût ve gök yâkût ve kehribâ ve sadef ve Habeş lü’lüsü misilli gûnâ-gûn ahcâr-ı zî-kıymet ile inşâ olunmuş dîvârdır.

Ve İncîl ve Tevrât ve Zebûr ve Furkân olan dollâbların dîvârları içi cümle amber-i hâm ile sıvalı hücrelerdir kim cemî‘i dünyâda her ne kadar elsine-i muhtelife kavm var ise anların lisânları üzre cemî‘i musannifîn ü mü’ellifînin kitâb-ı mu‘teberelerinde niçe kerre yüz bin mücelled kitâblarının başka hüddâm papasları vardır. Bir kitâbhâne-i azîmdir kim vâcibü‘s-seyrdir.

Bir diyârda böyle kitâb-ı müstetâb cem‘iyyeti yokdur. İllâ Mısır’da Sultân Berkuk ve Sultân Ferec câmi‘inde ve İslâmbol’da Ebü‘l-feth câmi‘inde ve Süleymâniyye’de ve Bâyezîd-i Velî‘de ve Yenicâmi‘de dahi hisâbın Allâhu Rabbü‘l-âlemîn bilir kitâblar vardır, ammâ bu Beç‘de İstifan manastırında kitâb dahi ziyâdedir, zîrâ her lisânın kefere hatları musavver kitâbları ve teşrîh kitâbları ve Atlas ve Minor ve coğrafiyye ve Papamonta nâm hey’et kitâbları gâyet çokdur, ammâ bizde “Sûret harâmdır” deyü bu tasvîrli kitâblar yokdur. Anıniçün bu Beç manastırında kitâb çokdur. Hele bu hakîr başpapasın izniyle bu kitâbhâneye girüp seyr-i temâşâ etdiğimde âlem-i hayretde kalup misk ü amber-i hâm râyihası dimâğım mu‘attar etdi.

İmdi azîzim bu kelâm-ı dırâ[z]dan me’âl-i muhassal oldur kim “Kâfir kâfirliğince kelâmullâhdır” deyü cemî‘i kitâbları haftada bir kerre silüp süpürüp yetmiş seksen kadar hüddâmları var, ammâ bizim Mısır İskenderiyyesi’nde Câmi‘u’l-attârîn derler bir câmi‘-i azîm vardır, bu kadar yüz dekâkîn ve hân u hammâm u mahzenleri ve niçe hayrâtları var iken câmi‘ harâb u yebâb olup kitâbhânesi üzre bârân-ı rahmetden niçe bin cild kütüb-i mu‘tebereleri ve Yâkût-ı Musta‘sımî ve Abdullâh-ı Kırımî ve Şemsullâh-ı Gamrâvî ve Şeyh Cûşî hatt-ı şerîfleriyle eyle zî-kıymet kelâm-ı izzetler cümle yağmurdan çürüyüp Cum‘a namâzına haftada bir kerre bu câmi‘e varan mezkûr Kitâbullâhları yeyen güvelerin ve kurdların ve fârelerin sadâların istimâ‘ edüp bir ümmet-i Muhammed demez kim,

“Bu kadar Kitâbullâh telef oluyor, buna bir çâre edelim” demek ihtimâlleri yokdur, zîrâ Kitâbullâhlara kâfir kadar mahabbetleri yokdur. Hemân Allâh ol câmi‘i bu deyr gibi amâr edüp hüddâmları ve hâkimleri ol garîb câmi‘e merhamet nazarıyla nazar edeler.

Ammâ bu Beç kenîsesinin içinde rûz merre bin aded hüddâmları mevcûddur. On sekiz krallık kâfiristân keferelerinin papasları ve ladikaları ve papaları ve irşekleri ve ruhbânları mevcûd olup her millet-i nasârânın bu deyr içre birer köşede makâmları var kim şeb [ü] rûz cemî‘i ulûm-ı riyâziyye çalışır kefereler mevcûddur.

Ve Ustolni-Belgrad dest-i küffârdan gideli niçe kralları ve niçe irşekleri ve niçe başpapasları bu deyrin mihrâbı önüne ve derûn-ı deyre gömerler, iki tarafı sâfî maşâdlık mezârlığıdır. Ortası tâ mihrâba varınca iki yüz amûd üzre mahzendir kim bunda olan altun hazînesinin hisâbın Hâlık-ı Kevneyn bilir. Guruş hazînesi taşra harem altındadır. Hatta kral-ı selef kızlarından İzarila Son nâm duhter-i pâkîze-ahteri mürde olup bin milyon mâlını ve yüz milyon altununu bu deyre vakf edüp hâlâ durur. Ve niçe bunun emsâli milyon mâllar bunda medfûndur. Anıniçün İsfaç kralı bir dolu kâse şarâb zehr-i nâbı nûş edüp eydir:

“Bu tâc taht-ı İskender dedemin tahtı bana harâm olsun, Nemse’nin Beç kal‘asındaki İstifani manastırındaki mâla mâlik olmayınca bu devlet-i İsfaç bana ***[60a]*** ve evlâdlarıma harâm olsun”, deyü ta‘ahhüdler eder, ya‘nî tâ bu mertebe mâl-ı bî-hadd [ü] bî-pâyân var bir deyr-i mu‘azzamdır.

Ve bunda olan niçe bin Mısır hazînesi mâl değer gûnâ-gûn putlar ve niçe kerre yüz bin aded musanna‘ âvîzeler var kim her biri birer diyâr krallarından ve her biri birer üstâd-ı kâmillerden gelmiş maslûbât âvîzeler var ve ol kadar bin altun ve gümüş ve murassa‘ kanâdîller ve şem‘dânlar ve çerâğdânlar ve buhûrdân ve micmereler var kim görenin aklı gider. Ammâ bu deyr döşeli değildir. Cümle bâlâda tahrîr olunan ahcâr-ı gûnâ-gûn-ı mütenevvi‘alar ile füsûs-kârî ruhâm-ı ibret-nümûndur kim her bir taşı kuş gözü gibi gûnâ-gûn nukûş-ı garîbeler ile mefrûş deyr-i kebîrdir. Cânib-i etrâfında cümle üç bin aded iskemlelerdir kim Cenâb-ı Allâh bu rûy-ı arzda ne kim halk etdi ise cümle mevcûdâtdan musanna‘ iskemleler var kim her biri birer kral-ı dâllin ve birer a‘yân-ı pür-melâlin hayrâtlarıdır. Üzerlerinde cemî‘i küffârlar oturup zu‘m-ı bâtıllarınca âyîn-i Îsâ edüp ibâdet ederler. Hatta bu deyr içre mezkûr iskemlelerin cümlesi birbirine benzemek ihtimâli olmaduğundan mâ‘adâ kuş kemiğinden ve âdem kemiğinden balık dişi ve fîl dişinden ve’l-hâsıl cemî‘i ahşâbâtdan ustolniler, ya‘nî iskemleler vardır.

Ve bu deyrün gerüde kıble kapusunun iç yüzünde sekiz aded sütûn-ı nahîf hacer-i savvân üzre bir erganon mahfeli mahfeli var kim henüz zamânemiz üstâdları eyle bir kasr-ı musanna‘a tîşe ve erre urup yapmağa kâdir değillerdir, meğer Üstürgon kal‘asındaki Kızılelma câmi‘inin içinde Süleymân Hân mahfeli ola, ammâ bu Beç mahfeli andan âlîdir. Ve bunda olan erganon-ı Hazret-i Dâvûd bir diyâr keferelerinin düyûrlarında yokdur. Kâmil üç yüz aded sâz u tabl ve nakâre vü nefîr ve gûnâ-gûn mizmerâtlardır kim ne diller ile ta‘bîr ve ne kalemlerle tahrîr olunur, ancak semâ‘a mevkûfdur. Ve dahi bu mısrâ‘ kim

Şenîden key buved mânend-i dîde [30]

dediği gibi görmeğe muhtâc bir vâcibü‘s-seyr erganondur.

Hattâ cemî‘i sâzları mezkûr mahfel üzre zeyn olup bu sâzların yemîn ü yesârında câmûs derisinden altları ve üstleri çam tahtası körüklerdir. Üstündeki tahtaları makara ile papaslar yukaru çeküp bir körük ener ve biri çıkar kim bu sâzların rûzgârları kesilmeyüp ale’l-ittisâl sâzlar sadâ ura ve her körüğü çekmeğe yigirmişer nefer papaslar bu işe hüddâmlardır.

Ve bu körüklerin yanlarında tûlânî dikilüp durur nerdübânları var. Kaçan kim küffârın bir bednâm günlerinde bu erganonu çalmak murâd edindiklerinde bu erganon ilminde mâhir üstâd-ı kâmil sâhir kefereler var kim her biri kavl-i edvâr kitâbı üzre ilm-i mûsîkârda Ferîdü‘d-dehr olup gûyâ her biri Feysagores-i Tevhîdî ve Abdullâh-ı Fâryâbî ve Gulâm Şâdî ve Hüseyin Ba[y]kara mertebesinde üstâdlar gelüp bu erganon bisâtlarının çarhlarını ve burguların burup ve cemî‘i mizmarât zemaratları kurup {mezkûr} körükleri çekmeğe başlarlar, ammâ bu körüklerin yanlarında olan nerdübânlardan tavâşî Nemse gulâmları çıkup âmâde dururlar. Kaçan kim körüklerin üst tahtası nihâyetine çıkup aşağı enerken hemân tavâşî gulâmlar nerdübânlardan enüp körüklerin tahtalarına binüp körükler ile aşağı bile enerken körüklerden bir gûne rîh-ı sarsar zâhir olur kim hakkâ cemî‘i sâzları sarsup her sâzdan birer gûne sadâ zâhir olup istimâ‘ olunur kim işiden âdemler vâlih ü hayrân olur.

Ve körüğün biri aşağı enince üstündeki tavâşî gulâmlar mezkûr nerdübândan onu dahi tırmaşup çıkarlar ve yine körüğe binerler. Öbir körüğe dahi böyle gulâmlar eyle enüp çıkmadadır. Ve bu gulâmlar hemân körüğe bâr-ı sakîl olmak içün değildir. Bu gulâmları anıniçün tavâşî etmişlerdir kim nefesleri bozulmayup erganon sadâsıyla âheng olup asvât-ı hazînler ile rehâvî makâmında Zebûr âyetlerinden suhuf sûreleri okurlar.

“Gerçi Tevrât ve Zebûr’u Yahûdîler okur, zîrâ anlar Dâvûdî ve Mûsevîlerdir, ammâ bu Nemse Îsevîlerdir, yâ niçün bu Nemse Zebûr âyetleri okur” denilirse nass-ı kâtı‘ üzre [31] âyeti üzre Hazret-i Dâvûd *aleyhi’s-selâm* Zebûr âyetleri tilâvet ederlerdi. Anların zamân-ı sa‘âdetlerinde Nemçe kavmi Hazret-i Dâvûd’a îmân getirüp cemî‘i âyîn-i Dâvûd-ı Nebî üzre amel ederlerdi. Ba‘dehu âyîn-i Dâvûd gidüp âyîn-i Îsâ edüp İsevî oldular.

Hâlâ bu Nemse’nin zu‘m-ı bâtılları üzre Hazret-i Dâvûd Zebûr okurken erganon sâzını çalup Zebûr âyetlerin Hazret-i Dâvûd savt-ı hazîn ile tilâvet ***[60b]*** ederdi.

Ve Cenâb-ı Allâh Hazret-i Dâvûd’a bir hoş-elhân nefes verüp tilâvet-i Zebûr ederken cemî‘i kerrûbiyân savt-ı Dâvûd’ı istimâ‘ edüp sübhâne’l-hallâk derlerdi.

Ve erganon Hazret-i Dâvûd’un mu‘cizesidir kim Zebûr âyetin okurken niçe bin aded münkirîn îmâna gelirlerdi. {Hâlâ cemî‘i milel mâbeyninde Dâvûd-ı nebî aleyhi’s-selâm Zebûr okurken bülend âvâzı meşhûrdur. Hattâ Kur’ân-ı azîmde sûre-i (–) (–) [32] âyet-i şerîfin fusehâ-yı buleğâ-yı müfessirîn savt-ı hazîn ile tefsîr etmişlerdir, zîrâ “Hoş-âvâz âlem-i ervâh sadâsıdır demişler”} deyü hâlâ Nemse papasları böyle deyüp erganon çalarlarken cümle bıtrîkân u ruhbânân makâm-ı rehâvîde erganon çalup Zebûr âyetlerin okurlarken mezkûr körükler üzre tavâşî gulâmlar dahi iki körükler üzre onar aded gulâmlar hoş-âvâz hoş-elhân ile müselsel Zebûr âyetlerin rehâvî makâmlarında gûnâ-gûn tahrîrât ile tilâvet etdiklerinde âdemin ciğerleri hûn, dîdeleri eşk-i nîlgûn ile pür olur.

Ammâ gerçi Nemse Zebûr âyetlerin okurlar, ammâ Hazret-i Dâvûd'a kıbel-i Hak'dan nâzil olduğu gibi lisânı (–) (–) üzre değildir, Nemse küffârı lisânına tercüme etmişlerdir kim mahallinde tahrîr olunur yakında, ammâ bu erganon gerçi Deccâl sadâsı gibi bir mehîb ü mûhiş sadâ-yı ciğer delendir, zîrâ âdemin cümle vücûdındaki tüğleri ülperir. Elhâsıl ümmî olan âdem bu erganonu dinlese Dâvûd-ı Nebî ve Îsâ Rûhullâh mu'cizesidir der. Ol erganon ise ne kerâmet ve ne mu'cizedir. Ancak sihr-i i'câz bir ma'rifet sâzların cem'iyyetidir kim istimâ' eden âdemlerin akılları perîşân olur. Ve bu deyr içre başpapasın bednâm günlerinde çıkup va'z u nasîhat edecek bir kürsîsi var. Bunun dahi vasfında lisân kâsırdır. Ve bir mahfel dahi krallara mahsûs bir maksûre-i kâr-ı pür-füsûs var kim üstâd-ı Nemse yed-i tûlâsını hakkâ ki ayân u beyân etmişdir kim üstâd mühendisîn mi'mâr-ı selef var makdûrun sarf edüp ol bennâ-yı bânî bu mahmelde ve bu deyr-i musanna'da niçe bin gûne tasarruflar etmiş kim atlas-ı felek-i dehr-i denîde eyle bir kârgerlik bir mi'mâr-ı selef etmemişdir. Meğer üstâd-ı ezel böyle kâr-ı bu'l-aceb ede.

Der-beyân-ı temâşâ-yı ahvâl-ı tasvîrât-ı kenîse-i Beç

Bu deyr içre ol kadar timsâl ü tasvîrât ve nukûş-ı benî âdem ve ol kadar gûnâ-gûn sanem putlar var kim Uyvar fethinden sonra vilâyet-i Leh'de ve Çeh'de ve İsfaç'da ve Macar'da ve Donkarkız'da ve Danimarka'da ve Daniska iskelesindeki düyûr-ı mu'azzamlarda böyle çok putlar görmemişim. Hattâ bir kaç papaslar ile hüsn-i ülfet edüp anları ilzâm içün ve latîfe olup hüsn-i ihtilât olmak içün eyitdim:

"Hâşâ sümme hâşâ sizin ne çok tanrınız var kim her birine başlarınızdan şapkalarınız çıkarup tapup secde edüp geçersiz", dediğimde anlar eyitdi:

"Hâşâ bunlar bize tanrı ola. Allâh seni ve bizi yaradan bir bî-zevâldir kim rûhullâhdır. Hâşâ biz bu sûretlere tapup ibâdet ideyiz ve bunlardan oğul kız ve ni'met ü devlet-i dünyâ ve ömr isteyeyiz. Ancak peygamberimiz Hazret-i Îsâ ve havâriyyûnların ve sonraki gelen evliyâlarımızın ve sâhibkırânlarımızın ve hayrât sâhibi pâdişâhlarımızın sûretleridir kim görüp ta'zîm ile hayr du'â edüp cümleden ziyâde Hazret-i Îsâ Nebî'ye ziyâde ta'zîm ederiz, zîrâ rûhullâhdır. Bizim dînimizde sûret yazmak câ'izdir, zîrâ papaslarımız vaz' [u] nasîhat ederken sizin şeyhleriniz gibi halka hüsn-i ta'bîr ile anlatmak müşkil olup tasvîrler ile peygamberleri ve evliyâları ve cenneti bu cemâl tarafı sûretiyle yazup anladırız ve cehennemi böyle zebânîler ile ve âteş-i sa'îr ile ve nâr-ı hamîm ile nakş edüp celâl tarafın yazup papaslarımız halka 'Korkun Allâh'dan' deyü va'z ederken bu sûretleri gösterir. Yohsa bunlara bir ibâdet etmeziz", deyü cevâb etdiler.

Ammâ bu Nemse kralının taht-ı nâ-bahtı olan bu Beç içindeki İstifani kenîsesinde bu gûne cennet tasvîri var kim âdem gördükde rûh teslîm edüp âye[t] sûre-i (–) [33] deyüp dâhil-i cinân olacağı gelir ve cennet-i Adn-i berîni ve cennet-i Firdevs'i ve cennet-i Illiyyîn'i ve cennet-i Sidre'yi ve cennet-i Me'vâ'yı ve cennet-i (–) bu cennetleri bir küşâde yerde kat-ender-kat kasr-ı İrem cinânlar ile ve gûnâ-gûn enhâr-ı azîmler ile ve havz-ı kevserler ile memlû bâğlar ve bâğçeler ve hûrî vü gılmânlar ile ve niçe bin gûne burâk ve sündüs istebraklar ve refref nâm burâklar ve cemî'i melâ'ikeler ve arş u kürsî ve levh u kalemler ile bir cennet göstermiş kim hakkâ Freng tasvîre geldikde Hind ü Acem'e gâlibdir.

Ve bu cennete karşılık bir muzlim küncde elli adım mikdârı tûlı bir dîvâr yüzüne bir

cehennem tasvîri yazmış kim hakîr gördükde sûre-i Fâtiha'da [34] okudum. Ve mîzân ve terâzûyi görüp sûre-i Rahmân'da ***[61a]*** [35] âyetin okudum. Ve derk-i esfel deresin gördükde sûre-i (–) [36] âyetin tilâvet etdim. Ve çâh-ı gayyâyı gördükde sûre-i *veylün li-külli* âyetin kırâ'at etdim. Veyl deresi ve Sakar yokuşu ve Tamu deresi ve Siccîn deresi ve Sa'îr beli ve gayri gûnâ-gûn cehennem derecelerin üstâd nakkaş-ı Freng-pesend bir nakş-ı Freng-i Mânî etmiş kim bir kerre ol cehennem içinde ibâdullâhın neft ü katrân ve âteş içinde büryân olup zebânîler elinde giryân olup mâlikler kırbaçlar ile halkı urarak akreb ve yılan ve çıyan ve develer boynu kadar engerekler âdemleri sokarak bu âlâm-ı şedâi'dlerin tasvîrâtların görenler tabî'at-i Nemrûdiyyetden ve Fir'avn ve Kârûn ve Şeddâdiyyet tabî'atinden ve hümeze ve lüzeme ve zemmâm ü nemmâm u fâsık u fâcir ü zânî ve lûtî ve ribâhor ve hamir-nûş olup cemî'i ahlâk-ı zemîmelerden tâ'ib ve tâhir olur, ol azâb-ı elîm tasvîrlerin görüp yemeden içmeden berî olup bir günc-i mihnetde savma'asında bakıyye-i ömr-i girân-mâyesin tâ'atla geçirüp çirkef-i dünyâdan el çeküp "Emir Allâh'ın, cennet olmazsa bârî cennet ve cehennem ortasında a'râf olsun" der.

Ammâ üstâd nakkâş yed-i tûlâsını ayân içün bu deyrde bir A'râf tasvîri etmiş kim bir tarafın gören şâd u handân olur, bir tarafı tasvîrin gören müte'ellim olur. Ve bir tarafda meydân-ı Arasât tasvîrâtların gösterüp binbir ayak bir ayak üzre bir helc ü melc vâveylâ [ve] vâledâ ve feza' u çeza' {eder} şekilli tasvîr-i ibret-nümâlar göstermiş kim âdem gördükde vücûdu berk-i hazân gibi dir dir ditrer. Hulâsa-i kelâm bu cennet ve cehennem ve a'râf tasvîrlerinin evsâfları deryâda katre ve güneşde zerre kadar tahrîr ve tavsîf olunmak mümkin değildir, tâ ki ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etmeyince olmaz.

Ammâ bu manastırın üç kapusu var, biri kıble kapusudur kim bu dahi ta'rîf ü tavsîfden ârî etrâfı kemerli cümle burma burma zıh zıh mermerden oyulmuş mukarnas u fürüşler ve meydineler ve sihr-i'câz tasarruflu bâb-ı âlîdir. Ve kanatlarında olan sihr-âsâr hurde kâr-ı sadefkârîler bir diyârda yokdur. Ve sol tarafındaki bâb-ı musanna' hem-çünân bâb-ı râhibândır. Ve sağ tarafdaki bâb cânib-i cenûba mekşûf olup Kral sarâyı yoluna nâzırdır, ammâ bu kapunun sağ tarafında,

Sitâyiş-i kulle-i nâkûs-hâne-i ibret-nümâ

Bu deyr-i azîmin çâr-kûşesinde dörd aded sâ'at kullesi var, ammâ üçü küçük sâ'at kulleleridir, ammâ bu sağ kapunun yanındaki serâmed kulle-i pür-mehâbetin misli bu rub'-ı meskûnda yokdur ve hâlâ dünyâ üstâdları bir yere gelseler bir taş bir yere komağa kâdir değillerdir. Ve bu âsâr-ı garîbe gerçi siyâh taş binâ görinür, ammâ taş değildir, alçı gibi ma'cûn edüp san'at ile tondurmadır. Hakîkatü'l-hâl bu hakîr ol kadar im'ân-ı nazar ile takayyüd edüp gördüm, taşların birbirlerine imtizâc yerlerin görmedim.

Ve bu çanhâne kullesinin içerisi cümle yigirmi yedi tabakadır ve cümle bin aded ruhbân ile memlûdur. Tâ zirve-i a'lâsında enüp çıkmağa kuvvet-i kuvâları olan mahbûb mûğ-pîçe ve bıtrîk-pîçe papas gulâmları sâkin olur. Andan aşağı yigirmisine bâliğ papas-pîçeler andan aşağı kırk elli yaşında ruhbânlar var, andan aşağı yetmiş seksen seneye bâliğ olmuş nâ-bâliğ bıtrîklar var. En ednâ tabakasında yüz elli yüz altmış yaşında pîr-i muğânlar var kim ömr-i nâzenînlerin ilm-i kemâl-i riyâzât ile geçirüp kadîd-i mahz olmuş kıssîsler var kim ol mertebe müsinn ü mu'ammer ve zâl-ı zamân olmuş kim kuvvetleri

gitmiş ve hey'etleri yitmiş ve ömr-i girân-mâyeleri yüz altmışa ve yüz yetmişe yetmiş ve musâhabetden bi'l-külliye kalmış niçesi haftada bir kerre iftâr edüp beş hurma(?) ve beş zeytûn ve on dâne siyâh üzüm ve beş hurma ve bir iki fincân süd içer. Ba'zısı bu me'kûlât [u] meşrûbâtları yigirmi günde bir ve ayda bir iftâr eder ruhbân râhibler var kim hem dâll u hem mudıll ladikalar var, ammâ cümlesi nâne çöpüne ve yâdes kemiğine dönmüş arık ve urûk ve kadîd-i mahz kâfirler var kim yigirmisine bir muşt-ı pehlivânî ursalar cümle mürd olurlar. *Elhamdülillâh alâ dîni'l-İslâm* [37] hadîs-i sahîh üzre [38] mazmûnunca Ma'dî-kereb kadar yeyüp ibâdet edüp gazâ etmeğe ve helâlimizle cihâd-ı ekber etmeğe kuvvet-i kuvâ buluruz, ammâ hakkâ ki bu keferelerde perhîz ü riyâzet ile niçe hâletler müşâhede edüp ten-dürüst olup ahlât-ı emrâz-ı muhtelifeden ***[61b]*** berîlerdir ve riyâzet-i mücâhede ile nefslerin dahi öldürmüşlerdir.

Ve ol kadar ilm-i felsefiyyât ve ilm-i riyâzât ve ilm-i tıbb u ilm-i cerâhât ve gayri üç yüz yetmiş dörd gûne ulûm-ı garîbeler ve ulûm-ı acîbelere mâliklerdir. Hemân ilm-i ferâ'iz yokdur, ammâ ilm-i hisâb ve ilm-i hendese ve ilm-i nücûm-ı ilm-i usturlâb bunlardadır, ammâ bi-emrillâhi te'âlâ ilm-i cıfır dahi bu kâfiristânda yokdur, ammâ cemî'i kâfiristânın veled-i zinâları ve üstâd-ı kâmil nâ-âlimleri cümle bu manastır çanlığında cem' olup mubâhase-i ilm-i nâ-nâfi' görürler.

Cümleden büyük sâ'at çanı bu kullededir kim nâkûsu hammâm kubbesi kadar vardır. Çekici at karnı kadardır kim kaçan öyle zamânı bu sâ'at on ikiyi darb etdikde bu çanın sadâsı iki konak yerden istimâ' olunur. Kış günleri çan çekicin darbından pârelenmiş deyü çekicin önüne keçe bağlayup sâ'at çanına çekiç pek darb edemez. Ve kırk elli gûne sâ'at urulur. Tatar gelse şehri yağmâ etse başka tarz ururlar ve bednâm günleri ve Sarı Saltık ve Kâsım ve Hızır-İlyâs ve İsvet-i Nikola ve Avustos ve Kızıl yumurta günleri ve Aya Basyanima ve kralın bir mu'ayyen işi olması günlerinin başka başka uruşları var bir mehîb çandır. Kırk aded kefere hüddâmları var, ammâ gayri zamân sâ'at vakti geldikde çarhları dönüp sâ'at sâ'at kendüsü urur, ammâ gayri zamân kefereler urur.

Temâşâ-yı garîbe: Şehr-i Beç içre cümle üç yüz altmış aded manastır ve düyûrların birer ikişer çanlıklarından dörd yüz yetmiş sâ'at kullesi vardır.

Hemân kim vakt-i zuhur oldukda ibtidâ bu İstifan kenîsesinin büyük sâ'ati bir kerre urunca dahi âhengi tamâm olmadan Beç kal'ası içre cemî'i sâ'at kullelerinde çanları darb-ı vâhidede çala düşer aceb irtibât buldurmuşlardır, ammâ Rûm'da bir âdemin iki sâ'ati olsa biri bir derîce ve iki dakîkada ileri yâhûd geri kalup yürür, ammâ Beç sâ'atleri cümle yek darbdan çalar musanna' sâ'at kulleleridir.

Ve cümle kullelerden bu İstifani deyrinin çanlığı âlî olup cümle yedi yüz yetmiş kademe taş nerdübândır ve içinde cümle üç yüz aded sağîr ü kebîr hücre-i bıtrîkânlar vardır. Ve dahi tâ zirve-i a'lâsında bir altun topu var, kâmil yüz elli vukıyye altun-ı hâlis top doludur. İçi on şinik buğday alır derler. Kaçan kim Süleymân Hân sene 936 târîhinde bu Beç kal'asın muhâsara edüp bu kulle-i bâlâyı döğmeğe kıyamayup,

"Âhır ibâdetgâh-ı müslimîne bânghâne-i Muhammedî olacakdır" deyü "Bu kulle üzre alâmetim olsun" deyü mezkûr altun topu Süleymân Şâh taşrada yapup içerde krala gönderüp kral-ı dâll dahi ol gece bu altun topu bu çanlığın tâ zirve-i a'lâsına koyup anıniçün bu Beç kal'asına bu altun top içün Kızılelma-yı Alman-ı Ungurus derler.

Ba‘dehu Süleymân Hân bî-feth bu kal‘a altından gidince Ferdina[n]d Kral Süleymân Hân’ın altun Kızılelma topu üzre bir altun ay ve bir gümüşden güneş tasvîri komuşdur.

Ba‘dehu Süleymân Hân kendü topu üzre küffârın tasaddurâne bir gayri şeyler koduğiyçün,

“Hâzır ol üstüne seferim vardır” deyüp Alman seferine gelüp bir yılda yüz yetmiş altı pâre kal‘asın feth edüp elin vilâyetin harâb u yebâb edüp âhır-ı kâr Süleymân Hân’ın topu üzre ay ve güneş tasvîrin Ferdinand Kral endirüp Süleymân Hân ile akd-i sulh ederler.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile sene 1048 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd-ı behişt-âbâdı feth edüp Kostantiniyye’ye gelince bâde tevbesin bozup merhûm olup cülûs-ı İbrâhîm Hânîde Nemse çâsârı (–) (–) nâm kral-ı bed-fi‘âl sulh-ı Süleymân Hân’a muhâlif nâ-hemvâr bir iş edüp Süleymân Hân’ın topu üzre çatal matal haç gibi bir altun şey komuş.

“Niçün bu haç şekilli şeyi Süleymân Hân’ın kızılelma topu üzre kodunuz?” dediğimde,

“Altun top üzre kuş konmasın deyü ol haç şekilli çarhı koduk” deyü cevâb verdiler, ammâ hakkâ ki kuş konamaz, rûzgâr-ı zorkârdan dahi fırlak gibi döner bir gûne haçlı çarhdır. Bunu dahi Süleymân Hân gibi top üstünden endirir bir cerî pâdişâh-ı cem-azamet elbette bulunur ola.

Ve bu kullenin cânib-i erba‘asının içinde kat-ender-kat kemerler içre kârgîr binâ hücrelerin billûr u necef ve moran câmlar ile ârâste ve niçe sivri sivri minârenin külâhı gibi sivri kıbâblar ile pîrâste olmuş üzerlerinde gûnâ-gûn altun haçlı alemleri var ve birbirine nâ-müşâbih maksûreler ve şâhnişîn-i cihân-nümâları var kim cümle sarınç pirinç ve kalaylı demir teneke örtülü kıbâbları üzre haç alemlerine güneş ***[62a]*** ursa ol haç alemlerin mutallâsı şa‘şa‘asından Hudâ hakkıyçün âdemin gözü hîrelenir.

Ve bu çanlık kullesinin en aşağısı İslâmbol’un Galata Kullesi kadar kalındır, ammâ ol çâr-kûşe siyâh taşdan mebnîdir. Anın içinde bir kat dahi, anın içinde andan ince bir kat dahi, andan tâ zirve-i a‘lâsına çıkınca birbiri içinde olup tâ nihâyetindeki tabakasına varınca on yedi katdır ve tâ nihâyeti cümleden sivridir kim Kızılelma topu bunun üzerindedir.

Bu zirve-i âlîden cânib-i şarka üçer konak kal‘a-i Pojon ve kal‘a-i Anpuruk nümâyândır ve cânib-i şimâle Uyvar sahrâları âşikâredir ve cânib-i garbında tâ Prak dağları âşikâredir. Tâ bu mertebe bir kulle-i bâlâ çanlığ-ı ra‘nâdır. Hudâ-yı Müte‘âl minâre etdirüp bâng-ı Muhammedîler tilâvet etmesin müyesser ede, *ve’s-selâm.*

Sitâyiş-i taşra harem: Bu deyrin taşra haremin bir tarafı demir pençereler ile mebnî taşrası kral-ı dâll ve gayri kefere-i bed-fi‘âl yoludur. Gayri taraflarında kat-ender-kat cemî‘i diyâr keferelerinin gûyâ talebe hücreleri var kim cümle iki bin kefereler tahsîl-i ilm [ü] ma‘rifet ederler. Bu hücrelerin ortası bir meydân-ı azîmdir kim bunda olan eşcâr-ı gûnâ-gûn-ı müsmirâtın zıll-ı himâyesinden zemîne aslâ güneş düşmez bir koyağistân-ı Nemçe’dir. Ba‘zı fukarâ kefereler her dırahtın sâyesinde oturup hurdevât ve kûhniyyât fürûht ederler. (–) (–) (–) (–)

Der-makâm-ı dâru’ş-şifâ-yı mûristân, ya‘nî bîmârhâne-i tîmârhâne

Cümle bu şehr-i ebharün kenârelerinde yedi yerde bîmârhâne vardır, ammâ cümleden ma‘mûr u müzeyyen sündüs ü istebrak misilli câme-hâbları cümle dîbâ vü şîb ü zerbâf yorkanlı ve çârşâflı bu İstifani kenîsesinin tîmârhânesidir kim bizzât kral hasta olsa bu dâru’ş-şifâya gelir, zîrâ bu deyrde Eflâtûn ve Bokrât u Sokrât ve Batlîmûs ve Feylekos u Feylesûf misilli hukemâlar bundadır.

Cemî‘i kâfirler siyâh rokla esbâb geyüp başlarına Eflâtûn şapkası geyerler, ammâ bunun hukemâları beyâz sâdeler geyüp başlarına telatin ve güderiden yedi terk bir gûne takye geyüp elleri dâ’imâ eldivandan çıkmaz, zîrâ elleri dâ’imâ yumuşak olup ehl-i derdin nabzına yapışdığı sâ‘at elbette derdini bilüp ana göre ilâc ederler. Hattâ Raba suyu cenginde kralın bir akrabâsının kellesine kulağı yanından bir kurşum urup kurşum kafâsı içre içerde kalmış.

Der-beyân-ı kemâl-i cerâhat-ı üstâdân

Bu mecrûh kefere ne ölür ve ne ilâç pezîr olur. Âhır-ı kâr kral eydir:

“Benim ecdâdlarımın dâr-ı şifâlarında bu kadar vazîfe-i mu‘ayyene yer cerrâh-ı kâmiller ve fassâd-ı âmiller var. Elbette benim bu akrabâma bir dâ-i devâ etsinler, yohsa cümlesini kat‘-ı erzâk ederim”, dedikde İstifani deyrinin cerrâhbaşısı ilâc edecek olduğun hakîr istimâ‘ edüp cerrâhbaşıya varup hüsn-i ülfet etdikde ol ân mecrûh kefereyi getirüp bir çârpâlı serîr-i harîr üzre darîr-misâl a‘mâ gibi yatırdılar, ammâ başı Adana kabağı gibi gözleri Mardin encâsı gibi burnu Mora patlıcanı gibi cümle şişmiş.

Hemân hekîmbaşı cümle kefereleri taşra kovup bir hüddâmı ve hakîr ile bir ıssı câmlı odada kalup hemân mecrûha bir filcân za‘ferân gibi bir su içirüp kefere kendüden geçüp mest-i medhûş olunca oda içre bir mankal âteş yakup bir köşede kodu ve hemân ol ân mecrûhun vücûdun hekîmin hüddâmı kucağına alup cerrâh mecrûhun başına kelle-pûş kenârı olan yerin etrâfına bir dizge bağı gibi bir tasma kayış bağlayup bir keskin usturayı eline alup herîf-i mecrûhun önüne cerrâhbaşı oturup herîfin alnının derisin iki kulaklarına varınca başının derisin çizüp sağ kulağı yanından deriyi sehel yüzüp kafâ kemiği bembeyâz nümâyân olup zerre kadar bir katre kan akıtmadı.

Hemân cerrâh mecrûhun kulağından ileri şakak ta‘bîr etdikleri yerden kafânın en yerinden kafâyı sehel delüp bir demir mengane sokup menganenin burmasın burdukça herîfin kellesi tâ şu derisi çizilen yerden kelle-pûş kadar kafâsı kalkmağa başlayup herîf-i mecrûh sehel hareket etdi.

Andan yine menganeyi burdukça herîfin kellesi kabağı bi-emrillâhi te‘âlâ kellenin diş diş kined yerlerinden açılup kelle içinde beyni enseden tarafa nümâyân olup kellenin içi kulaklar mâbeynine dek sulu kan ve sümük gibi ba‘zı ahlât ile memlû olup beyni yanında tüfeng kurşumu kâğızıyle durur. Meğer beş dirhem çakmaklı tüfeng kurşumu imiş, beyninin zarı yanında durup kırmızı kan ile mülemma‘ olup durur.

Hemân üstâd-ı kâmil cerrâh hakîre eydir:

“Gel bak gör bu benî âdemün bir nân-pâre içün ***[62b]*** hâl-i diyergûnunu”, dedikde hakîr dahi ilerice vardıkda ağzıma ve burnuma koyun makremesin koyup mecrûh herîfin kellesi içine nazar etdim.

Azamet-i Hudâ garîb insânın beynisi kafâ içinde gûyâ tavuk yumurtasından yavrusu henüz çıkmış gibi bir kuş yavrusu gibi büzülmüş başı ve gözleri ve burnu ve kanatları ile büzülmüş durur, ammâ üzerinde bir kalın deriden zarfı, ya‘nî bir beyâz zarı var. Cerrâhbaşı hakîrin ağzına makrameyi koyup kafâ içine bakdığımdan eyitdi:

“Niçün ağzını ve burnunu makrame ile kapayup bakarsın”, dedikde hakîr eyitdim:

“Belki bakarken yâ aksıram yâ öksürüp nefes alup verirken herîfin kellesi içre rûzgâr girmesin deyü ağzım ve burnum kapadım”, dedikde cerrâh eydir:

“Âferîm sad bârekallâh işte sen bu ilme mukayyed olsan üstâd-ı kâmil cerrâh olurdun ve imâ‘n-ı nazar ile takayyüd edüp bakdığından bildim ki bu dünyâda çok şey görmüşsün”, deyüp hemân acele ile mecrûh herîfin beynisi yanından bir çifte ile kurşumu alup bir sarı sünger gibi şey ile kurşumun bu kadar zamândan berü durduğu yerdeki uyuşuk kanları ve sarı sulu ahlâtları cümle sünger ile alup süngeri şarâb ile yaykayup yine kafâ içini ve beyni etrâfların pâk ü pâkîze silüp hemân yine acele ile kafâyı yerine koyup depesinden ve çenesi altından yassı kayışlarla muhkem sarup meydân-ı mahabbete bir kutu getirüp kodu.

Temâşâ-yı hikmet-i cerrâhân: Hemân herîfin mukaddemâ başının derisi iki kulaklarına varınca çizilmiş idi. Hemân ol derileri birbirlerine yakın getirüp mezkûr kutu içre iri atlı karınca dediklerinin birini demir hokkaya ile kutudan alup herîfin kafâsı derisinin kesilen yerlerine karıncanın başın koyunca hemân aç karınca iki deriyi bir yerden ısırınca cerrâh karıncanın belinden makâs ile kesüp karıncanın başı iki deri kenârların ısıra kaldı. Anın yanına bir karınca dahi eyle edüp hâsıl-ı kelâm bir kulakdan bir kulağa varınca seksen aded karıncaların başlarına mecrûh başın derilerini ısırdup merhemler sürüp sarup sarmalayup herîf-i mezbûru pupula döşek üzre bir bucağa dayayup iki yanlarına yasdıklar koyup herîfin kellesinde olan kurşum deliğine bir fetîle sokup üzerine anın dahi merhem sürüp sardı.

Ba‘dehu oda içre bir bed râyihalı buhûr yakup herîf-i mecrûhun burnu deliklerine kırk elli yıllık şarâb sürüp ellerine ve kollarına ve göğsüne ve gerdânına el-hâsıl mümkin olan yerlerine tîn-i amber-i çîn sürüp andan yine oda içre mûmyâ-yı kânî yakup andan ortaya ta‘âm gelüp tenâvül etdiğimizde kâmil bir sâ‘at olunca herîf gözlerin açup ta‘âm istedikde bâdem harîresi ve tavuk maslûkası içirüp andan beş dirhem kadar şarâb verüp gayri şey vermedi.

Bu hakîr bu temâşâya yedi gün kâmil müdâvemet edüp temâşâ ederdim. Sekizinci gün herîf-i zarîf ifâkat bulup sehel bîmârhâne içre hareket etmeğe başlayup on beşinci gün kral huzûruna gitdi. Ya‘nî bu Beç kal‘ası içre böyle üstâd-ı kâmil cerrâhlar ve fassâd-ı kâmiller ve hukemâ-yı âlimler var kim gûyâ her biri Bû Alî Sînâ ve Fîsâgores-i tevhidîlerdir.

Fasl-ı diğer-i kâr-ı acîb-i cerrâhân: Bir gün yine Laslo Kral nâm manastırın dâr-ı şifâsını seyr-i temâşâ ederken vilâyet-i Kallevineli bir üstâd cerrâh ile âşinâ olup sehel Türkçe dahi bilüp andan lisân-ı Talyan’dan ve lisân-ı Nemse’den ba‘zı lugatlar yazarken İstirinye şehrinden bir araba içre tulum gibi şişmiş sarı bir âdem getirüp gözlerinden ve kulakları ve burnu deliklerinden sâfî sarı sarı sular ve cerâhatler cereyân eder bir âdem

kim bed râyihadan yanına varılmaz. Hemân cerrâh bu herîf-i istiskâyı görünce,

“Bu kırk gündür böyle olalı niçün bunu yigirmi otuz gün evvel getirmediniz?” dedikde müsteskî âdemin hüddâmları eyitdiler:

“Biz Filimenk vilâyetinde Amıstırdam şehrinden oluruz. Yigirmi gündür kim araba ile size gelirken günden güne bu kapudanımızın marazı müşted olup böyle tulum gibi şişdi”, dediklerinde hemân ol ân herîfi arabadan yağ tulumu gibi endirüp bir çârpâylı serîr üzre yatırup, ammâ serîrin başı tarafı yüksek ve ayakları tarafı alçak ve ortası tebevvül ve tegayyuz edecek havruz deliği var.

Hemân koca üstâd sıska herîfi uryân edüp bir çömlek içre bir sarı çamuru herîfin cümle vücûduna sürdü, ammâ çamur kibrît gibi kokardı ve herîfin ağzına ve burnuna sabr-ı sukutru suyu sürüp dübürüne bir kâlıb sâbûnu sivri edüp sokdu.

Ba‘dehu herîfin iki ayaklarının topuklarının iç yüzlerinden ve iki ellerinin nebz yerlerinden ve dübürünün ardında kuyruk sokumu ta‘bîr etdikleri mezkûr yerden el-hâsıl iki el ve iki ayakdan bu beş yerden herîfin tulum gibi derisin delüp birer karış tûlı yağlı ***[63a]*** çıra ağaçlarına bir kırmızı merhem sürüp herîfin kolları ve ayaklarının ve kuyruk sokumunun yardığı yerlere sokup durdu.

Ve herîfe bir kâse beyâz şerbet verüp üstünü örtüp üstâd gayri işe meşgûl olup üçüncü sâ‘atde azamet-i Hudâ herîfin ellerinden ve ayaklarından ve kuyruk sokumu mahalle çıra ağaçları sokduğu deliklerden ol kadar kırmızı ve sarı balgam gibi koyu koyu dutkal gibi şeyler akdı kim ta‘bîr olunmaz.

Hemân dördüncü sâ‘atde herîfin aşağısına sokulan sâbûn çıkup akîbince yigirmi vukıyye var kara ve sarı katrân gibi ol kadar muzahrafât ve ahlâtlar ve safrâ vu sevdâ ve birbirine bağlanmış top top balgamlar ve yumruk kadar yedi aded sovulcan yuvaları çıkup herîfin feryâdı evce peyveste olurken ta‘âm istemeğe başladıkda bir kâse mâvî şerbet verüp gayri şey vermedi.

Hakîr ol gün tâ Beç kapuları kapanma mahalli olunca paşaya gitmeyüp bu temâşâyı etdim.

Herîf-i mezbûrdan tâ vakt-i asr olunca tahtânî ve fevkânî ol kadar ameller edüp bed râyihalı kara katrânlar ve niçe bin sovulcanlar çıkarken {dübüründen} üç karış kadar tûlı yılan gibi beyâz alaca ve üstü sümüklü iki ucunda gelincik başı gibi başları var, ammâ dişleri yok. Lâkin iki başında dilleri keler dili gibi, ammâ gözleri yok, karnı bir büyük elma kadar karnını yarup içi leb ber-leb kırmızı kırmızı hurda sovulcanlar {çıkdı}. Anlar dahi kendi gibi ayaksız ve gözleri kör sovulcanlar idi.

Ve herîfin ellerinden ve ayaklarından ve mezkûr dübür ardından henüz cerâhatlar ve sarı dutkallar akup vakt-i gurûba yakın herîfe sirkeli kebâb ve bir kâse şarâb verüp ba‘dehu hakîr ahşam karîb olup konağımıza varup cümle temâşâ etdiğimiz paşaya bir bir nakl etdikde paşa ve sâmi‘înden olanlar cümle âlem-i hayretde kaldılar.

Ba‘dehu üçüncü gün yine dâr-ı şifâya varup herîfi seyr-i temâşâ etdim. *El-azametullâh* herîf tulum gibi bir Batlîmûs kefere iken gûyâ nesh olup eyle kadîd-i mahz olmuş, ammâ yüzünde gözünde nûr kalmayup sadâsı zenbûr-ı asel gibi vızlardı ve yüzü ve gözü ve

vücûdu cümle eyle buruşmuş kim gûyâ yüz yaşında âdem gibi buruşmuş ve henüz ellerinden ve ayaklarındaki deliklerden sarı sular akmada idi.

Netîce-i kelâm kefere-i müsteskî onuncu gün cümle emrâz-ı muhtelifeden halâs olup günden güne ifâkat bulup yigirminci günde ayağında ve kollarında delinen yerleri eyi olup reng-i rûyi hamret üzre olup cerrâha bir kîse guruş verüp dâru'ş-şifâya beş kîse Îsâ aşkına vakf edüp vilâyetine gitdi.

Diğer san'at-ı ibret-nümâ-yı üstâd-i cerrâhân: Bir gün bir cerrâh dükkânında otururken bir kefere gelüp cerrâha bir Ungurus altunu verüp,

"Dişim ağrıyor çıkar" deyü iskemle üzre oturdukda hemân cerrâh eline mîlin alup herîfin dişine mîl ile urunca herîf feryâd edüp,

"İşte ağrıyan dişim odur" dedikde üstâd cerrâh meydâna bir mankal ile âteş getirüp içine sarı pirinçden tanbûra telleri koyup iki şîşe suyu meydâna koyup biri mâvî ve biri kırmızı sular idi. Ve bir ağaçdan küçücük maşa gibi bir cımbıstıra şekilli bisâtı eline alup keferenin ağzın açup ağrıyan dişin etlerine şîşedeki mâvî sudan sürüp hemân elindeki ağaç maşa ile dişe yapışup bilâ usret zor etmeden ve kanı aslâ akmadan bir dâne beyâz üç çatal köklü şâhâne dişi çıkarup hemân mezkûr âteş kenârına gelüp mezkûr tanbûra tellerinin birin âteşden çıkarup dişin köküne kızmış teli sokunca hemân tel dişin iliği içinden cız cız deyerek dişin çürüğü içinden kızmış telin ucu çıkup bir karaca başlı nahîf ü rakîk kurdcığaz taşra çıkup bir tel dahi kızmış {iken} yine bir köke dahi sokup yine dişin çürüğünden bir kurdcığaz eyle çıkup hemân ol ân dişe el yapışmadan yine dişi çıkardığı gibice sünbüle deliğine koyup bu kerre şîşedeki kırmızı sudan su ve tuz sürüp keferenin çıkan dişi üzre bir küçücük tahta pâreciğini dişin üstüne koyup "Isır şu tahtayı" deyüp kefere tahtayı ısırup çıkan diş sünbülesine yerleşüp kaldı.

"Bir dahi ağrımadan halâs olup evvelkiden metîn olur" {dedi}, ammâ el ile yapışmayıyor. Hemân hakîr bu hâl-i ber-kemâl-i pür-savâbı görüp cânım yerine geldi, zîrâ Uyvar kal'ası altında cirid oynarken Kıbleli Mustafa Paşa dişlerime bir cirid urup üç dâne dişlerim yerlerinden mütezelzil olmuşdu.

Hemân cerrâha {dişlerim} gösterüp ol ân kırmızı sudan dişlerimin etlerine sürüp mezkûr gibi bir pâre tahtacığı ısırup sabâha dak dişlerim polad-ı Nahşevânîye dönüp fındık ve ceviz kırmağa liyâkatli dişler olup cihân kadar hazz edüp cerrâha bir Kaya Sultân yağlığı verdim. Safâ edüp bir küçücük şîşecik içinde kırmızı sudan nîm dirhem kadarca su verdi. ***[63b]*** Ve cerrâh eyitdi kim,

"Eğer yüz altun verirsen sana suları tîzâb gibi kaynatmanın yolun öğredeyim. Her kankı diyârda gezersen dişleri ağrıyan âdemin dişin mâvî su ile çıkarup içinde iliğin dâğlayup dişi yine aldığın gibi yerine koyup kırmızı sudan sürüp hemân bu dünyâda durma mâl kazan" dedikde hakîr "Elli altun ver[eyim]" der.

"No, no yüz altun vermeyince öğretmem" dedikde hakîr hisset edüp vermedim, ammâ meğer bin altun verüp öğrenmeli bir ma'rifet-i ibret imiş.

Yine bir gün bir keferenin üç kralıçka, ya'nî üç pare akçasın alup mâvî sudan sürüp dişin eline verüp kefere gitdi. Meğer yerine dişi komağa birer altun alırmış.

……(2 satır boş)……..

Ve'l-hâsıl bu Beç'de olan hukemâ-yı hâzık ve niçe yüz cerrâh-ı fâsıd bir diyârda yokdur ve bunlarda gördüğümüz kemâl-i ma'rifetleri birer birer takrîr ve tahrîr etsek mecmû'a-i nâ-matbû'umuz bir Kânûn-ı Ebû Alî Sînâ olur. Ve her kârları zor-â-zor değildir cümle âsân vech ile işlerler.

Hattâ niçe cerrâh dükkânlarında berberler vardır. Gerçi cümle küffâr-ı Nemse saçlıdır, tıraş olmağa muhtâc değillerdir, ammâ yine başlarının orta yerlerini tıraş edüp saçlarını mümessek sâbûnlar ile yaykayup niçe yüz bin kefere yetmiş seksen yaşına girer yine sakalın tıraş etdikde berber kefereleri dâ'imâ bir yüksek iskemlede oturup hüddâmları keferenin saçın sakalın yaykayup başka bir iskemle üzre oturur, ammâ tıraş olacak keferenin oturduğu iskemle bir mîl üzre olup fırlak gibi deverân eder. Berber tıraş etdikçe iskemleyi çevirüp her ne cânibin tıraş etmek murâd ederse kendüsi oturup iskemleyi çevirüp âsân vech ile tıraş eder. Rûm'daki gibi berber ayak üzre tıraş etmez, bu dahi temâşâgâhdır. Ve dükkânları şâzrevânlar ve gûnâ-gûn eşyâlar ile müzeyyen teferrücgâhdır.

Ammâ dâru'ş-şifâlarında olan hayrat [u] hasenâtları ve âsâr-ı binâları ve me'kûlât [ü] meşrûbâtı ma'âcinâtları bir diyârda yokdur.

Evvelâ her kim bu tîmârhânelerde şifâ bulursa mukaddemâ nezr etdiği eşyâları getirüp ol kadar altun ve gümüş ve bakır ve kalay suhûn ve tancere ve sînîler ve tebsiler ve şem'dânlar var kim her tîmârhânede onar Mısır hazînesi değer altun ve gümüş âvânları vardır ve ol kadar altun ve gümüş kebâb şişleri köşe be-köşe dayalı durur ve her marîzin illetine göre altun ve gümüş ve bakır tancere ta'âm-ı gûnâ-gûn tabh edüp hastalara bezl-i ta'âm ederler. Kilarlarında kuş südü ve şîr-i hurmâ ve katr-i nebât-ı Hamavî misilli me'kûlât [ü] meşrûbâtılar mevcûddur. Ve eyle üstâd-ı kâmil aşbâzları var kim kaçan kral bir krala ve bir vezîre ve bir elçiye ziyâfet etse bu aşbâzlar tîmârhâneden varup ta'âm-ı gûnâ-gûn pişirirler.

Ammâ cemî'i kâfiristânın ta'âmı meşhûr değildir. Cümle kefere perhîz ile çatal demir ucuyla elli dirhem ta'âm ve elli dirhem şarâb yeyüp içerler. Ta'âm devlet-i Âli-Osmân'dadır. Hind ü Sind ü Acem'de dahi ta'âm yokdur, hemân bir pilavları meşhûr.

Ve her tîmârhânenin ma'âcinhânesinde hekîmbaşı oturup yevmiyye birer kantâr sükkerî ma'âcinleri ehl-i derde ve fukarâlara bezl ederler. Niçe yüz bin hokka ve kavanos ma'âcin ve me'kûlât [ü] meşrûbâtı hulviyyâtları vardır. Ve her tîmârhânede müte'addid yazlı ve kışlı hücrelerinde gûnâ-gûn havz u şâzrevânları var. Kış odalarında hammâm gibi sobalar yaz odalarında şâzrevânları olup pençereleri bâğçelere nâzır olup her hastanın tabî'atine göre sâzendeler gelüp gûnâ-gûn sâz çalup fasl ederler, ammâ aceb hikmet-i Hudâ'dır kim bu Alman diyârında Rûm'da ve Arabistân'daki gibi çok mecnûn yokdur. Lâkin meshûr kefereler bu tîmârhânelerde çokdur. Anlara dâ-i devâ eder dahi yokdur.

Der-imâret-i dâru'l-it'âm-ı fakîr-i garîbân

Cümle on bir yerde me'kel-i dâru'z-ziyâfe vardır. Gerçi hasîs ve le'îm ve hisâbî vilâyeti olup kaht [u] galâ şehirdir, ammâ elbette her kral manastırlarının imâretlerinde buğday ve un çorbası pişüp kenîselerde sâkin olan bıtrîk ve kıssîslere ve ba'zı fukarâlara

çobraları mebzûldur, ammâ cümleden İstifani kenîsesi ve Kral Sarâyı imâreti cümleden ma‘mûr olup bay [u] gedâya ve cüvân u pîr u sıbyâna hon-ı bî-imtinânları mebzûldur.

Andan imâret-i kenîse-i (–) (–) andan manastır-ı (–) andan

……(1.5 satır boş)……..

Cümle manastırlar bu mahalde tamâm oldu. ***[64a]*** Mâ‘adâ mahalle kiliseleridir, ammâ bu mezkûr manastırların cümlesi kurşum örtülü değildir ve İstifani kenîsesinin dahi niçe yerleri kurşum örtülü kubbe değildir, hemân harpüşte tahta münakkaş tavan üzre gûnâ-gûn münakkaş sırçalı kiremit örtülüdür. Ve gayri düyûrlar dahi eyle münakkaş kiremitlidir. Ve cümle şehrin amâristân olan dâr-ı menhûsları ve niçe yüz sarâyları cümle elvân reng kiremit ve kurşum ve sarı pirinç ve kırmızı bakır ve kalaylı teneke ve câ-be-câ şindire tahta örtülü ma‘mûr u âbâdân hâne-i menhûslardır. Ve eğer

……(2 satır boş)……..

Ve eğer bu şehrin evsâfın gördüğümüz gibi tahrîr eylesek bir kitâb-ı mücelled olur ve tahrîri de mümkin değildir. Hemân Hudâ-yı Lemyezel düşman şerrinden bu şehri emîn ede, zîrâ bu şehre bir gayri yat ayak bassa vîrân olur. Hemân suhûletle Hudâ-yı Bîçûn dest-i İslâma müyesser ede.

Ve bu şehrin cümle şey’i memdûh [u] meşhûrdur, ammâ hezâr ahsend pesend cümle hukemâ ve cerrâh u fassâd u kehhâl u nakkâş ve sâ‘atçi ve tüfengci ve çıkrıkçı ve sokaklarının pâkliğine ve hâkimlerinin zabt u rabtlarına ve bey‘ [u] şirâlarında mîzân u terâzûda hılâf etmeyüp kizb söylemediklerine ve adl-ı adâletlerine ve re‘âyâ vü berâyâlarının âsûde-hâl üzre olup zulm etmediklerine ve âb [u] hevâsının letâfetine ve mahbûb u mahbûbesinin nezâfet ü zerâfetine ve tarz-ı âhar râyihası ve elvânı gayri gûne şükûfelerine ve cümle halkının herkes ile hüsn-i ülfet edüp garîb-dost olup dil-nüvâzlıklarına ve vilâyetleri cümle her şeyden emn ü emân olduğuna sad bârekallâh aşk olsun kim İslâm diyârında böyle emn ü emân ve adl-i adâlet yokdur.

Bu şehrin niçe bin gûne hüsniyyâtların tahrîr etsek bir yılda tamâm olmaz. Ancak biz murâd [u] merâmımız üzre sadede rücû‘ edelim.

Bu şehri altı günde seyr-i temâşâ edüp mukaddemâ kralın “Bir haftadan sonra elçi paşa ile müşerref olalım” dediği günlerden yedinci gün Cum‘aertesi olup baş Meykel tercümân ve başkomsar defterdâr paşaya gelüp,

“Sultânım, çâsâ[r] inpirator sultânıma selâmlar edüp yarınki gün müşerref olalım deyü buyurdular” dedikde,

Der-beyân-ı müşâvere-i mülâkât-ı çâsâr-ı bâ-vakar be-elçi Kara Mehemmed Paşa-yı şîrîn güftâr

Eydir: “Baka komsar hoş geldiniz, ammâ ben çâsâra vardıkda kral tahtından enüp bana dîvânhâne kapusuna dak gelirse ve benim omuzumu çâsâr öpüp ben anın göğsün öpersem ve Mekke Medîne pâdişâhının nâmesin öpüp başa koyup nâme-i hümâyûn kırâ’at olunca kral ayak üzre dururs a ve cümle pîşkeşlerimiz kânûn üzre verilirse ve nâme-i hümâyûnda ve fermân-ı vezîrde olan ahidnâme{mizin} kavl-i karârından ziyâde teklîf-i mâlâ-yutâk etmezlerse huzûr-ı çâsâra varup buluşurum ve illâ yok derse bi-Rabbi Ka‘be ve *bi-hakkı Hazret-i Muhammed aleyhi’s-selâm* pâdişâhıma ahvâlimi arz ederim. Sizin elçinize dahi

İslâmbol'da rağbet etmeyüp cefâ ederler" deyince başkomsar eydir:

"Behey sultânım siz ne aceb hâm sevdâya düşmüşsiz? Bu yedi kral çâsâr-ı bâ-vakar şehinşâhına bu teklîf-i mâlâ-yutâkı bir elçi paşa karındaşınız etmemişdir" deyü bir hayli mu'âraza kelâmlar olup âhıru'l-emr başkomsar eydir:

"Sultânım bu teklîfleriniz varup çâsâr hazretlerine danışalum", deyüp üç kişi çâsâra üç kefere varup gelüp âhır dördüncü gelişde,

"Çâsâr tahtından ensin ve sultânıma yedi adım karşu gelsin ve tâcın başından çıkarup selâmınız alsın ve siz çâsârın göğsün ve çâsâ[r] sizin mücevvezeniz öpsün" deyince paşa

"Yok omuzumu öpsün" dedikde,

"Eyi sultânım, bu söze me'zûnuz omuzunuz öpsün ve çâsâr nâme-i pâdişâhı öpüp başına koyup nâme-i şâhı okuyunca kral ayak üzre dursun, ammâ hedâyâlar verilirken çâsâr tahtına otursun" dedikde paşa dahi,

"Eyi otursun" deyü izin verdi. Ve anlar eyitdi:

"Sultânımdan çâsâr efendimizin bir ricâları var. Sizin hedâyâlarınız götüren ağaların cümlesi çâsâr hazretlerinin eteğin öpsünler ve huzûr-ı kralda el kavşurup dursunlar. Bir ricâları dahi pîşkeşlerinizi alay ile götürürken mehterhâne-i Âl-i Osmânı çalarak huzûruma gelsinler deyü çâsâ[r] buyurdular" deyince hemân bizim paşa eydir:

"Hedâyâları götürürken mehterhâne çalmak kânûnımız değildir ve dahi hedâyâ götüren ağalar benim anlar hidmetkârlarımdır. Çâsâr hazretleri yanına varup çâsârın ellerin öpmeğe bir alay-ı ümmet-i Muhammed'in ne hadleri var. Anlar da benimle kral yanında bir mi olsunlar ve ırz-ı İslâm-ı Muhammedî ***[64b]*** yok mudur kim ağalarım beni koyup kral önünde el kavşurup duralar. Bu dahi âdet-i Âl-i Osmân'a muhâlif hâm teklîfdir. Bize bu asıl gûne kânûndan hâric teklîfler etmen" deyüp aceb metânetli cevâblar söyledi kim cümlemiz gışş olduk.

Husû[san] alay ile hedâyâları götürürken mehterhâne çalınarak bile gitmeğe müşâvere etmiş idik. Hemân kral tarafından mehterhâne çalınması teklîfi olunca "Kânûnımız değildir" deyü cevâb etdi.

Âhır-ı kâr cümle küffâr muztarib-kâr olup eyitdiler:

"İmdi sultânım ale's-sabâh mübârek bâzâr günümüzdür. Çâsârdan sultânıma haber geldikde teşrîf buyurun çâsârı tahtından enüp kapunun iç yüzünde size muntazır dururlar bulasız" deyüp paşadan cümle hedâyâ defterlerin alup gitdiler.

Ve bu hedâyâ defterleri üzre çâsâr yanında turvin ü müşâvere edüp cümle hedâyâları kendüleri vüzerâ vü vükelâlarına tevzî' edecekleri defteri paşaya gönderüp,

"Kânûnımız budur götürecekleri hedâyâları ve atları bu defter mûcebince tevzî' etsinler" deyü paşaya defter geldi.

Paşa dahi kralın gönderdiği defter üzre cümle hedâyâları krala ve anasına ve başvezîre ve başpapasa ve başirşeke ve gayri vezîrleri makâmında olanlara ve ser-i kârda olan bî-dînlere cümle hedâyâları âmâde edüp ertesi sene (–) mâh-ı Zilka'desinin (–) (–) bâzâr gün

ale’s-sabâh çâsâr ikinci vezîr ve başkomsar ile kendü hınto arabalarından sekiz aded eşheb atlı bir mücevher ve mutallâ ve murassa‘ gümüş üzre mînâ kubbeli bir hınto araba göndermiş kim çeşm-i insân gördükde hîrelenir.

Paşa hıntova binüp cümle ağavâtlar rahş-ı ferahşlarına pür-silâh ve mülebbes ve müzeyyen süvâr olup âmâde durdular.

İbtidâ sekiz aded dîvânhâne döşemesi nakş-ı zerkâr ibrîşem hâlîçeleri sekiz aded hınto arabalar ile ileri gitdiler.

Andan bir direkli otağ-ı nüh-tâkı on bir hınto arabalara tahmîl edüp zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûnların arz-ı kâlây edüp içerisin taşra çevirüp yanları sıra cümle mülebbes semmûr kürklü ağalar ve piyâde mülebbes sarrâclar ve çâşnigîrler ve çadır mehterleri ve mehterbaşı ubûr etdiler.

Andan sonra üç re’s at kim her biri mu‘teber at ve sâfinâtü‘l-ciyâd misilli atların biri cevâhir ve murassa‘ eğerli ve cevâhir rahtlı ve topuz ve gaddâreli ve cümle çârkâb zerdûz cevâhir dikme abâyîli ve bahrî hotaslı ve altı pâre cevâhire gark olmuş yancıklı ve atın başında ablak murassa‘ cığa teliyle yemîn ü yesârında kırmızı ve dolamalı hâsâhûr yedekçileri ve hâsâhûr kalfası ile ubûr edüp bir at dahi sâde dîbâdan çullu yelkendez yürür at kim gûyâ bir at-ı aşkar-ı dîvzâddır.

Andan bir küheylân mazlûm at cümle cevâhir eğerli ve murassa‘ rikâblı pâk müsellah ve bisâtlı at kralın anasına yine âhûr halîfeleriyle güzer etdiler.

Andan sonra yigirmi çift ağır kuşaklık hil‘at-i fâhirelerin her biri atlar üzre muhteşem ağaların elinde tertîb üzre ubûr etdiler.

Andan sonra on külçe hünkârî ve köse ve hezârî destâr-ı Muhammedîler geçüp andan on vukıyye ûd-ı Mâverdîler ubûr etdi.

Andan on şemmâme amber-i hâm bir zerdûz boğça içre bu hakîrde idi.

Andan on göbek misk-i Hoten benim ayakdaşım kapucular kethudâsıyla ubûr etdik.

Andan paşa kethudâsı Hüseyin Ağa’da sorguc-ı şâhî andan baş kapucubaşıda bir cevâhir topuz ile paşa kethudâsı at başı berâber ubûr etdiler.

Ba‘dehu paşa nehr-i Tuna üzre cisrden araba ile geçüp kal‘aya girince küheylân atına süvâr olup cümle atı ve kendüsi zer-ender-zer cevâhire gark olup âheste âheste giderken Selîmî destârı üzre cevâhirli sorguc-ı pâdişâhî takınup ve nâme-i hümâyûnu kendü koynuna sokunup nâmenin kisesi ve cevâhirli altun kozalağı paşanın yakasında görünüp semmûr kabaniçse ve cümle mataracıları ve tüfengcileri ve şâtırları ve ke’l-evvel silihdâr ve çukadâr ve cümle iç ağaları pür-silâh ve mülebbes ve cümle hedâyâ götüren ağaları ve gayriler ikişer ikişer at başı berâber ubûr ederek çâsârın sarâyı meydânının kapusundan içeri ibtidâ hâlîçeler andan otağ-ı pâdişâhî ve andan atlar girüp meydân-ı mahabbetde durdular.

Bizler dahi hedâyâlar ile Sarây meydânına girüp Kral Sarâyı dîvânhânesine çıkacak kapuda cümlemiz atlardan enüp küçük komsa[r] ve küçük tercümânlar kânûnları üzre önlerimize düşüp kâmil yedi kat sarâya çıkup ve yedi tabakasında niçe bin gûnâ-gûn ağreb

ü garâ’ibden seyr-i temâşâlar var kim benî âdem gördükde âlem-i hayretde kalır.

Bu mezkûr yedi kat sarâya cümle dolaşa dolaşa üç dîvânhâne-i azîmi geçüp yüz toksan yedi kademe taş nerdübân ile urûc etdik. Ammâ iki kat tabaka dîvânhânelerin aşağı katları nerdübân değildir, hemân İslâmbol’da Ayasofya câmi‘i tabakasına çıkar gibi yılma yokuşdur. Bunda kral at ile çıkup ikinci tabakada atdan enüp ***[65a]*** andan dörd beş tabakasına kâh piyâde ve kâh kol tezkereleriyle hammal kefereler yukaru tabakalara çıkarırlar.

Yedi katında yedi sıra dîvânhâne-i azîmler var kim her birine üçer dörder bin kefere alır dîvânhânelerdir. Her biri birer gûne tarh olunmuş birbirlerine aslâ müşâbeheti yokdur. Dîvârları nakş-ı bûkalemûn zerdûz hâlîçeler asılmış görünüş dîvânhânelerdir.

Ve her kâ‘ada niçe yüz revzenler ve cümlesi câm ve billûr ve necef ü moranlar ve telakdan(?) câmlı pençereleri var. Ammâ sekizinci dîvânhâne bizzât çâsâra mahsûs üç yüz altmış aded zer-ender-zer ile mebnî kârgîr binâ dîvânhâne-i azîme cümlemiz çıkup paşa bir taht-ı âlîde karâr etdikde paşa mataracıbaşı ile hakîri içeri kralın küçük dîvânhânesine gönderüp,

“Varın görün kral tahtından enüp kapunun iç yüzünde durur mu?” dedikde varup gördük, meğer çâsâr tahtından enüp mataracıbaşıyı zerdûz üsküf-ı mehâbet-i Hacı Bektaşîsiyle görünce hemân kral başından şapkasın çıkarup hakîre ve mataracıbaşıya tapınup selâm alır gibi bir iki eğilüp doğruldu.

Biz dahi gördüğümüz gibi paşaya haber verdikde hemân paşa dahi âheste âheste ayak ayak yürüyerek kralın hâs dîvânhânesinden içeri girince hemân kral on adım ileri elçi paşaya gelince elçi paşa dahi apul apul yürüyüp,

Der-me’âl-i tahkîk-i mülâkât-ı çâsâr bâ-elçi paşa-yı bâ-vakâr

Hemân elçi paşa kralı ayak üzre görünce sehel serî‘ce ve cüst ü çâpükçe yürüyüp krala selâm verir şeklinde “Sâm aleyküm” deyüp kral dahi başından cevâhirli manlifkeli şapkasın çıkarup başı açık paşanın selâmın alup paşa seğirdüp kralın göğsün öpüp kral dahi elçi paşanın kavl-i karâr üzre omuzun öpüp kral paşanın elin eline alup kral tahtda karâr etdikde paşaya yer gösterüp,

“Safâ geldin ve hoş geldin” deyü paşaya vâfir ta‘zîmler etdikde hemân paşa-yı âlî-vakâr koynundan nâme-i hümâyûnu çıkarup öpüp başına koyup sağ eliyle nâmeyi krala verince kral nâmeyi iki eliyle alup iki kerre öpüp nâmeyi başına koyup nâmeyi sağ tarafında cümle vüzerâsına gösterüp cümlesi başlarından şapkaların çıkarup cümle küffâr nâmeye secde edüp yüzlerin yere sürüp du‘âlar edüp “Şükür böyle sulhu gördük” dediler.

Andan kral nâmeyi sol tarafında olan cümle ümerâlarına ve papasları ve iş erlerine ve cümle erbâb-ı dîvânlara gösterince anlar dahi başların açup ser ber-zemîn edüp somurdanup “Marya Kot” deyü du‘âlar etdiler.

Andan nâmeyi dîvânhânenin sağ tarafı köşesinde bir âlî maksûrecik üzre nâmeyi anasına gösterüp anası dahi ayak üzre kalkup ellerin ve kolların ve boynu ve belin eğerek hamd edüp du‘âlar etdi.

Ba‘dehu çârsâr-ı inpirator nâmeyi yine öpüp başına koyup taht üzre ayağa kalkup

nâmeyi başı ucunda tâc-ı gorona, ya‘nî tâc-ı revâc-ı İskender olan manlifke altına koyup nâmenin Nemse lisânı üzre tercümesin Tercümân Meykel’e verüp kırâ’at olunan,

Sûret-i nâme-i hümâyûndur: Bu mahalle sehel tahrîr olundu.

“Evvelâ sernâmede [39] deyüp ba‘dehu evvel benâm-ı Hudâ celle celâluhû ve azume şânuhû ve lâ ilâhe gayrah, sâniyen Hazret-i Muhammed aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm, sâlisen çâr-yâr-ı güzîn *rıdvânullâhi aleyhim ecma‘în,* râbi‘an ben ki hâdimü‘l-Haremeyni’ş-şerîfeyn sultânu’l-berreyn ve hâkânu’l-bahreyn sâhibü‘l-Irâkayn mevlâ(nâ) mülûki’l-Arab ve’l-Acem ve mâlikü rıkâbi’l-ümem olan es-sultân ibnü‘s-sultân es-Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân’ım ki sâhibü‘l-Mağrib ve Cezâyir ve Tunus ve Trâblûs ve Mısır ve Habeş ve Mekke ve Medîne ve Lahsa ve Basra ve Bağdâd ve Van ve Diyârbekir ve Erzurûm ve Ahıska ve Gürcistân ve Dağıstân ve Deşt-i Kıpçağ vilâyet-i Kırım ve eyâlet-i Tarabefzûn ve Erzurûm Sivas ve Konya ve Adana ve Mar‘ayş ve Karaman ve Haleb ve Şâm ve Şâm-ı Trâblûs ve Kuds-i Şerîf ve sâhibü‘l-berr ve’l-bahr olup deryâda yedi yüz pâre kılâ‘ sâhibi olup husûsan Bursa ve Anatolu ve belde-i Tayyibe, ya‘nî Kostantiniyye ve Edirne ve Rûmeli ve Özi ve Mora ve Budin ve Eğre ve Varat ve Tımışvar ve gayri kılâ‘ üç bin yedi yüz metîne sâhibi sülâle-i Âl-i Osmân’dan Sultân Mehemmed Hân’ım.

Sen ki inpirator kral dostum olup düstûr-ı mükerrem vezîrim üzerine vardıkda yigirmi yıla akd-i sulh murâd edindiğin mesmû‘-ı hümâyûnum olup elçim ile nâme-i hümâyûnum vüsûl buldukda gerekdir kim yigirmi sene sulhu kabûl edüp ve tarafeynden yigirmi ikişer mâdde üzre,

Tenbîhnâme-i hümâyûnumdur ki zikr olunur

İbtidâ mâdde-i evveli oldur kim iki tarafdan yigirmi aded katanadan ve çetecilerden ziyâde olup kal‘adan kal‘aya asker ile top çekilmeye ve ağaç top hîle ile atılmaya.

Bizden Ciğerdelen ***[65b]*** ile Uyvar mâbeyne-hümâsındaki göl kenârında bir kal‘a yapıla.

Sizin ricânız üzre Uyvar’a bir merhale yer kendü toprağınızda nehr-i Vak kenârında geçüp Uğvar nâmında bir geçit palankası binâ olunmak fermân-ı hümâyûnum olmuşdur.

Bizim Uğvar’ımıza tâbi‘ feth eylediğimiz otuz iki pâre kal‘alar harâb u yebâb yata.

Yenikal‘a tevâbi‘lerinden yigirmi pâre kal‘alar dahi tarafeynden yapılmayup kala.

Ve sizin Komaran kal‘ası dibinde Vak suyu ve Litre suyu Uyvar kal‘ama hudûd ola.

Ve Üstürgon tarafındaki Süleymân Hân ecdâdımın Sun köyü dibindeki millerine hudûd ola ve anlardan Yenikal‘a harâb kala.

Bizim Erdel’de Sekelhid kal‘asın harâb etmeğe ricâ eylemişsiz, münhedim ola, ammâ vilâyet-i Erdel’deki kal‘alarda zerre kadar Nemse askerleriniz olmaya, rızâ-yı hümâyûnum yokdur. Mesmû‘-ı hümâyûnum olursa nakz-ı ahd etmiş olursunuz, üzerinize sefer etmen mukarrerdir. Ve bizim de Zirinoğlu vilâyetinde alâkamız olmaya, anlar sizin re‘âyânızdır.

Fermân-ı hümâyûnum üzre bizim Budin önünde Peşte kal‘asıyla Hatvan kal‘amızın mâbeyninde Değirmenlik Deresi nâm mahalde bir kal‘a binâ etmeğe fermân-ı şerîfim

olmuşdur.

Ve bizim feth edüp içine konan kılâ‘lar bizde {kala} ve Leve ve Litre kal‘aları sizde kala.

Ve sâ’ir fermânlarım sâdır oldukda alâmet-i şerîfeme i‘timâd edüp zerre kadar (kadar) sulha muğâyir iş etmeyesiz, *ve’s-selâm”* deyü nâme-i hümâyûn bu yüzden kırâ’at olundukda çâsâr dahi,

“Sem‘an ve tâ‘a” deyüp bu yüzden sulha rızâ verüp bizim ordu kadısı sicillinde ve anların millet-i Mesîhiyye başpapasları sicillerinde cümle şurût-ı kuyûduyla sulhnâme ve ahidnâme ve tenbîh-i hümâyûn tahrîr olunup nizâm-ı intizâm buldukda çâsâr eydir:

“Süleymân Hân asrında olan uhûd u şurûtumuz mûcebince yigirmi beş senede bir tecdîd-i sulh ederiz” dedikde elçi paşa eydir:

“Yok bu söze pâdişâhımızın rızâsı yokdur. Fermân-ı pâdişâhî yigirmi yılda bir tecdîd-i sulh ola, zîrâ bizim pâdişâhımız ve cümle asâkir-i İslâmımız ceng-i cidâlsiz ve harb-i kıtâlsiz olamazlar, zîrâ bizim Hazret-i Muhammedimiz Allâh emriyle kâfire kılıç urmağile ba‘s olup anların fermânıyla bizler dahi kılıç urup gazâlar ederiz”, dedikde kral yigirmi dörd senede bir tecdîd-i sulha rızâ verüp bizim elçi paşa yigirmi seneden ziyâde sulha kâ’il olmayup niçe gûne güft u gûy kîl u kâller olup kralın rızâsı üzre âhır-ı kâr,

“Kral tarafından yedi senede bir devlet-i Âl-i Osmân’a küçük elçi çıka ve yigirmi yılda bir büyük hazîne ve büyük hedâyâlarıyla büyük elçileri rikâb-ı hümâyûna gelüp tecdîd-i sulh ede. Eğer yigirmi yılda bir büyük elçi gelmezse Ungurus vilâyeti üzre sefer edile.

Ve her sene başında der-i devlete küçük elçiler Nemse kapu kethudâsına gele.

Ve her ay başında kraldan Budin vezîrine andan krala elçiler mâh-be-mâh tarafeynden elçiler mahabbet üzre varup geleler.

Ve beher sene kânûn-ı Süleymân Hân üzre (–) bin Ungurus altunu harâcların ve yetmiş aded gümüş kupa birer vukıyye olmak üzre iki bin vukıyye gümüş âvânî sandûka gibi ve havz u şâzrevân gibi ve gümüş leğenler ve gümüş mescid ve gümüş servî ve gayri sîm-i hâlis âvânî hedâyâları ve sîm ü zer-i hâlis münakkaş arabalar ile gelmek üzre ve dahi tarafeynin elçilerine beher yevm yüz altmışar aded riyâl guruş harc-ı ma‘kûl verilüp tarafeynin elçileri mu‘azzez ü mükerrem varup geleler. Elçilerin vücûdlarına dîvân-ı pâdişâhîde bir zarar gelmeyüp bir yerleri rahnedâr olmaya, ya‘nî elçinin burnu ve kulağı kesilmeye” deyü çâsâr ricâ etdikde hemân elçi paşa eydir:

“Vallâhi çâsârım, eğer bizim tarafımızdan gelen elçiler huzûrunuzda şarâb içüp bed-mestlik edüp zebân-dırâzlık ederlerse kulağın burnun değil dilini kesin. Ammâ sizin elçiniz dahi dîvân-ı pâdişâhîye geldikde şarâb-ı bî-hicâb içüp bed-mest olup germiyyet-i şarâb ile huzûr-ı pâdişâhîde zebân-dırâzlık ederse pâdişâhım huzûrunda burnun ve kulağın ve dilin kesmek değil hemân ol ân başın keserler. Şarâb içüp nâ-hemvâr evzâ‘ eden elçinize bizde ri‘âyet etmek şart değildir. Hemân elçilerinize tenbîh buyurun kim şarâb içmeyüp huzûr-ı pâdişâha varmasınlar. Eğer ben de kralımın huzûruna sarhoş gelirsem benim de hakkımdan gel”, dedikde çâsâr eydir:

“Hakkâ ki müselmân pâdişâhı elçisi ve her elçi böyle mü’eddeb ırz sâhibi olup

pâdişâhının ırzını gözetmek gerek, zîrâ pâdişâhların ululuğu ve azîmü'ş-şân olduğu varan elçisinden bellidir" ve yine kral eydir:

"Cânım elçi paşa, sen bu vilâyetimize rahmet gelüp hoş geldin, ammâ sizin Üstürgon ve Ustolni-Belgrad'ı ve Budin serhadlerinizin çete ve poturacı levendlerinden feryâdımız vardır. Edepleriyle otursunlar. El-hamdü lillâh bu sulh [u] salâhımız bu yüzden mün'akid olup kimin kabza-i tasarrufunda kılâ'lar ***[66a]*** ve kurâlar ve kasabâtlar ve nevâhîler bulundu ise anın hükmünde kalup sizin ve bizim tarafımızdan katanalarımız ve sizin çetecileriniz birer hîle takrîbiyle hudûdlarında[n] taşra çıkup bizim kal'alarımıza tecâvüz etmeyeler", dedikde bizim elçi paşa eydir:

"Hemân çâsârım siz sizin Macar katananızı zabt u rabt edin. Bizim serhad halkı bir şey etmeğe kâdir değillerdir. İllâ sizler elçi göndermediğiniz mahallerde serhadliler fursat bilüp elçi çıkmadı deyü ol zamân vilâyetler ururlar. Hemân siz katanalarınız görün" dedikde hemân çâsârın vezîri Rudolfoş eydir:

"Bizim Macar katanamızın zabtı aslâ bir vecih ile mümkin değildir, anlar hırsızlardır. Siz anları serhadlerinizde bulursanız dutup kazığa urun", dedikde bizim elçi paşa eydir:

"Hadd-i zâtında biz dahi Tatar askerin ve deryâda Cezâyirli askerin zabt etmeğe kâdir değiliz. Tatar askerimiz şimden sonra Kızılelma'ya ve Ungurus diyârlarına bu sulhdan sonra gelirlerse siz de Tatar askerin dutup gözlerin oyun", dedikde hemân çâsâr ve Zoza vezîr ve ve dahi Mantikukula vezîr,

"No no "deyüp şapkaların kelle-i bî-devletlerinden çıkarup eyitdiler:

"Ya bu sulh böyle nice olur? Bir memlekete kim kırk elli bin Tatar iki kerre yüz bin at ile gele, ol diyârdan dahi ne umarsın. Bire meded siz hemân Tatar askerin zabt edin. Biz dahi Macar katanalarımızı pek zabt ederiz", deyü cevâb edüp sulh [u] salâh nâme tahrîr olunup elçi paşa eydir:

"İnşâallâh ba'de'l-yevm biz Tatarı pâdişâhımızın fermânıyla zabt ederiz. Eğer memleketlerinizde bir Tatar bulunursa sulha muğâyir iş olmuş olur. Şimden sonra nizâm-ı emn-i emândır" dedikde cümle dîvân-ı çâsârda olan küffâr başların açup pâdişâhımıza ve elçi paşaya ve çâsâra hayr du'âlar edüp bu minvâl-i meşrûh üzre tarafeynden yigirmi mâdde anlardan ve yigirmi mâdde bizlerden ve yigirmi senede bir büyük elçi büyük hazîne ile çıkması cümle yazılup akd-i sulh olup Fâtiha okunup pâdişâha arz-ı telhîsler yazılmağa fermân olundu.

Andan sonra ale't-tertîb hedâyâ-yı Âl-i Osmân yürümeğe başladı. İbtidâ paşa sorguc-ı pâdişâhîyi öpüp başına koyup andan (andan) bir murassa' otağayı elçi paşa kralın eline verüp kral dahi Freng şapkası manlifke üzre sokup tahtında karâr-dâde oldukda hemân paşa cevâhir ve murassa' topuzu öpüp yine çâsârın eline verdikde hemân çâsâr ayak üzre kalkup cümle erbâb-ı dîvâna topuzu gösterdikde cümlesi baş açup du'â etdiler.

Andan cümlemiz çâsâr huzûrundaki soffa üzre cümle müşk-i Hoten ve cümle amber-i hâm ve cümle ûd-ı Mâverdî ve cümle destâr-ı Muhammedî ve cümle kuşaklık zer-ender-zer hil'at-i fâhireler meydân-ı mahabbete geldikde çâsârın fermânıyla bir hil'at vâlidesine gönderüp birin başvezîre ve birin başpapasa geydirüp bu mahalde Raba {suyu cenginde}

mürd olan Zirinoğlu'nun oğluna bir hil'at-i fâhire geydirilüp Zirin vilâye[ti]ne ban olup eline çâsâr bir gümüş külüng verüp ban oldu.

Andan gayri hil'atleri gayri vüzerâlarına ve ümerâ ve iş erleri ve kapudanlar ve komsarlar ve irşekler ve şaglarına hil'atleri cümle geydirüp dîvân-ı kralda bir sürûr-ı şâdımân olup cümle hedâyâlar gâyet makbûle geçüp andan cümle zerdûz hâlîçe-i harîr-i münakkaşlar huzûr-ı çâsâra gelüp tarfetü'l-ayn içre bu hâlîçeleri dîvânhânenin dîvârlarına gerdiler. Andan sonra cümle ağavâtlar ba'de'l-hedâyâ aşağı dîvânhânelerine gitdiler.

Ammâ bugün açlıkdan cümlemiz tamâm olduk. Ne su ve ne şerbet ve ne kahve ve ne bir lokma ta'âm yemeyüp batn-ı cî'ân dedüğü gibi Arabın aç karnına avdet edüp Âl-i Osmân dîvânın bu mahalde hâtıra getirüp henüz devlet-i Âl-i Osmân'ın ni'meti kıymetin bildik. Ba'dehu yine paşa çâsâra eydir:

"Pâdişâhım krala mahabbeten kendü atlarından iki at gönderdi, teşrîf buyurup görün" dedikde hemân kral etek der-meyân edüp cümle erbâb-ı dîvânıyla dörd tabaka aşağı enüp Sarây Meydânına nâzır bir maksûrede oturup atları önüne çeküp gördü kim cevâhire gark olmuş atlar kim bir kral mâlik olmayup imrâhoruna teslîm olundu.

Temâşâ-yı garîbe-i küheylân: Çünki iki re's atları bizim âhûr halîfeleri siyâh şapkalı kâfirlere teslîm edüp gitdiklerinde hemân eğersiz olan dîbâ çullu Tureyfî nâm küheylân-ı benâm gördü kim siyâh şapkalı kâfiristân içinde kalup gördüğü bildiği müselmân kıyâfetinde âdem yok, hemân bir kerre iki ayağı üzre kalkup yularını dutan iki aded kâfirin başlarındaki şapkaları üzre nice ön elleriyle urdu ise ol ân iki nefer kâfirin beynileri taşra çıkup cân ber-cehennem mürd oldular. Hemân çâsâr önünde arz-ı cür'et edem deyü birkaç kâfir at üzre hücûm edüp yularından {ata} yapışam zann etdiler. Anlardan dahi dörd kâfir depelenüp dümmin bünâgûşuna havâle eyleyüp bu Sarây Meydânı izdihâmında olan kâfir içine bu küheylân at-ı fakîr ***[66b]*** girüp cümle küffârları birbirlerine katup cümle küffâr birbirlerin çiğneyüp at kâmil nîm sâ'at kâfirler üzre berk-i hâtif gibi seğirdüp gezdikçe bu Sarây meydânında Âl-i Osmân'dan gelme bir at bi-emrillâhi te'âlâ ol kadar kâfiri helc ü melc edüp kırup geçirüp ol kadar kâfir mecrûh olmuşdur kim hâlâ kâfiristânda dâstândır.

Âhır-ı kâr elçi paşa gördü kim küffâr demet demet kırılıyor ve Sarây meydânından taşra izdihâmdan küffâr çıkamaz. "Bire şu atı dutun" deyü âhûr halîfelerine fermân edince bir beyâz külâhlı yedekçi varup "Gel Ceyhûnum gel" deyince hemân atın iki gözlerinden kanlı yaşlar akup süheyl urarak yedekçinin yanına gelüp licâmından zabt etdikde elçi paşaya hakîr eyitdim:

"Sultânım bu at bir gâzî atdır ve bizzât Âl-i Osmân pâdişâhı binmişdir. Bu at bu meydânda bu kadar rüsvâylık edüp bu kadar kâfir kırmışdır. Âhır-ı kâr bu atı kâfirler öldürürler. Bu atı alup yerine gayri at verin" dedim.

"Hele görelim" deyü ığmâz edüp bizim yedekçiler atı kralın âhûruna bağlayup gitdiklerinde hemân pây-bend ve yularların kırup âhûr içre yedi kâfiri dahi depeleyüp bu kadar kefere atların mecrûh edüp anı gördük yine Ceyhûn nâm at süheyl urup Sarây meydânından taşra yıldırım gibi çıkup şehr içre gezerek Çerkes Meydânı'nda mezkûr Çerkez'in altındaki at leşini koklayup yine birkaç kerre sayha-i mehîb urup ol mahalde rûh teslîm etdiği haberi gelüp dîbâ çulların getirüp paşa yerine bir gayri at getirdüp cümle

asker-i İslâm bu atın böyle iş etdiğine âlem-i hayretde kaldılar.

Ba‘dehu âhûr halîfeleri varup merhûm atı {şehîd} Çerkez’in atı önünde bir hafir kazup anda defn etdiler. Ve cümle halk bu ata engüşt ber-dehen etdiler.

Ba‘dehu çâsâr önüne hınto arabalar içre otağı getirüp cümle zer-ender-zerin ve zer-i hâlis ile mutallâ topların seyr-i temâşâ edüp kral ol kadar haz etdiğinden,

“Tîz bu sâ‘at bu otağı götürüp benim bâğçemde kursunlar. Yarın elçi paşa dostumuza bu otak içre ziyâfet ederim, sabâh teşrîf buyurun” deyü paşayı da‘vet edüp paşa nola deyüp paşa kral ile dahi niçe gûne sulh [u] salâha müte‘allık kelimâtlardan sonra ne ta‘âm ve ne hil‘at-i fâhire ihsân [u] in‘âm olmadan paşa kraldan me’zûn olup çâsâr baş açup paşaya du‘âlar eyleyüp ta‘zîm [ü] tekrîm ile yine alay ederek cümlemiz konağımıza gelüp paşanın summât-ı Muhammedîsi ta‘âmına eyle dendân urup def‘[-i cû‘] etdik.

Der-beyân-ı temâşâ-yı diğer: Çünkim kralın fermânıyla otağı kral bâğçesine cemî‘i küffâr götürüp otağı kurarken bir rîh-i akîm esüp otağın on kantâr direği ve beş kantâr otak göbeği tahtası rûzgârdan uçup yedi nefer kefereler mürd olup niçe kefereler mecrûh olup paşaya komsar gelüp eydir:

“Sultânım biz bu otağı kurmasın bilmeziz. Yedi âdemimiz öldü ve bu kadar hıristiyanlarımız mecrûh oldu”, dedikde paşa çadır mehterbaşısın gönderüp ân-ı vâhidde kurup geldiler. (–)

Der-beyân-ı çehre-i eşkâl-i bed-likâ-yı aceblü-yi kral-ı dâll-ı kerîhü‘l-manzar

Evvelâ Nemse çâsârı inpirator kralın ismi (–) ve babası (–) dır. Henüz yigirmi ikisine bâliğ olup sene (–) târîhinde Ungurus kralı olmuşdur, ammâ Cenâb-ı Bârî bunu gerçi insân deyü halk etmişdir, ammâ orta boylu ince miyânlu ol kadar mülahham ve mücessem değil ve ol kadar kadîd-i mahz dahi değil bir fedâyî kad sakalsız gulâmdır, ammâ evvelâ başı bi-emrillâh Mevlevî külâhı gibi yâhûd bal kabağı gibi surâhî kellesi var ve alnı tahta gibi yassı ve kaşları kalın siyâh kaş, ammâ mâbeyni gâyet açık olup ügü kuşları gözü gibi müdevver aları gözlü ve kirpikleri uzun siyâh kirpikler ve yüzü Hacı Tilki(?) gibi uzun çehreli ve kulakları oğlancıklar pabucu kadar büyük kulaklı ve burnu bir koruk kadar kırık yarım akçe tahtası gibi yâhûd Mora batlıcanı kadar büyük kırmızı burunlu ve burnunun deliklerine üçer parmak sığar vâsi‘ burnu deliklerinin içinden otuz yaşında yiğidin bıyığı kılları gibi burnu deliklerinden bıyıkları çıkup dudağı bıyığına karışmış karış morış olmuş siyâh fos bıyığı var kim tâ kulaklarına varmış.

Ve dahi dudakları gûyâ şütürleb gibi deve dudaklı ve ağzına bir somun sığar ve dişleri kezâlik iri beyâz deve dişleri var, ammâ kaçan kim söze gelse hemân ağzından ve deve dudaklarından ağzının salyarları gaseyân eder gibi galeyân u cereyân ederken yanında pençe-i âfitâb gılmânları ağzından akan salyarların bir gûne havlı dokunmuş kırmızı makremeler ile ağzının suyun silmededirler.

Ve kendüsi dâ’imâ tarak ile geysû-yı mergûlelerin taramadadır ve ellerinin parmakları Lanka hıyarı kadar vardır. Bi-emrillâhi te‘âlâ bu çâsârların hasîb ü nesîbleri cümle böyle bed çehreler imiş. Cümle kilisalarında ve hânelerinde ve talar guruşlarında kralı böyle bed çehre yazarlar. Eğer mahbûb çehre yazanları, “Beni taz[‘]îf etdin” deyü katl ederler. {Zîrâ bed çehre olduğıyçün} ***[67a]*** anınla tefâhür kesb ederler.

{Ammâ çâsâr-ı nâ-çârın hüddâmları her ne kadar mahbûb ve pençe-i mihr-i dırahşân ise kral-ı bed-fi‘âl-i dâl ve ol kâfir-i pîçep(?) çâr ve nîrân-dâr-ı dûzah-karâr bed-nâm çâsâr inpirator ol kadar bed-çehre iken “Millet-i Mesîhiyye’nin güzîdesiyim’ deyü gurre-i devlet-i Nasârâ iken ol kadar ucbe-likâ ve kerîhü‘l-vech çehre-i gûl-i biyâbân misâldir kim bi’l-bedâhe bu kralı benî âdem ve gayri hayvânâtlar görse meshûr olmuş gibi kralı görenler dir dir ditreyüp dem-beste ve hayrân kalırlar.

Ol ecilden kralı hınto arabalar içre pinhân edüp deverân u seyrân ve bâğ u gülistân teferrücü etdirirler.}

Ammâ ol kadar necîb ü reşîd ve tîz-fehm ve müdrik ve zî-akldır kim gûyâ akl-ı Arasto’dur ve cemî‘i müşâvere ve turvinlerde bunun sözünden âkılâne müşâvere sözü edememişlerdir.

Ve re‘âyâ-perver ve bir müdebbir ve hünerver ekferdir. Lâkin sözünü dan dan söyler bir bed kabâ âvâzlıdır.

Der-beyân-ı kıyâfet-i libâs-ı çâsâr-ı bed-likâ

Evvelâ başında sâ’ir kefereler gibi siyâh Eflâtûniyye şapkası var. Ba‘zı zamân yine ol cirmde yeşil ve kırmızı ve sarı ve mâvî keçeden gûnâ-gûn şapka geyer, ammâ üstünde cevâhirli sorguç libâslar vardır. Ve şapka etrâfında fındıkdan iri beyâz dürr-i yetîm incüler vardır ve püsküllleri cümle incüdür.

Ve boğazında beyâz dülbend makrameler sarılıdır.

Ve gömleğinin iki karış yakası bir gûne çatma işleme münakkaş yakadır kim gûyâ sihr-i i‘câzdır, ammâ üstünde esbâbı ve roklası ve dolaması cümle siyâh papasların geydikleri sofdur kim beş akçe etmeyüp on akçe deyüp artıranın üstünde kalır. Ve kuşağı papas kuşağı gibi ipden zünnârdır.

Ammâ boğazında asılı elmâsdan bir kuzu sûreti var, kırk kırât gelir. Garâbet bunda kim üstâd hakkâk bu elmâsı kuzu sûretine eli ayağı ve başı ve boynuzlarıyla koyunca ne kadar büyük elmâs olmak gerek kim bu mertebeye koyup kuzu sûreti ola. Hattâ bu hakîr çâsâr huzûruna kırk elli günde niçe yüz kerre varup gâyet dikkat ile mezkûr kuzuyu temâşâ ederdim. Hakkâ ki kırk elli kırât gelir elmâs kuzudur kim boğazında sallanup durur, esbâb-ı ihtişâmı hemân budur gayri şey’i yokdur. Gûyâ hemân bir siyâh roklalı papasdır kim her bâr boynundaki kuzuyu eline alup nazar edüp yine koynuna kor.

Bu hakîr bu kuzu elmâsı su’âl etdikde başpapas eyitdi kim,

“Hazret-i Îsâ Hazret-i Allâh’ın yanında kuzu sıfatlı ve kuzu gibi halûk ve yavaş ve kuzu gibi meler ve enîs ü mûnis kuzu sıfatlı olduğundan sizin pâdişâhlarınızın vezîr mührü nice pâdişâhlarınıza dedelerinden kalmış ise bu kuzu tasvîri elmâs dahi iki bin altı yüz yıldan berü çâsârlara dedelerinden intikâl edüp, ‘Cihân pâdişâhları bu eşkâlde ve bu kıt‘ada böyle elmâsa mâlik olmuşdur’ {dediler}. Ve her bâr kral bu kuzuya nazar etmesinin aslı, kaçan kim kral bir kimesneye gazab-âlûd olsa ‘Pâdişâhlar Îsâ gibi kuzu olmak gerekdir’ deyü kuzuya bakup celâl-i gazabı teskîn olur” deyü cevâb [verdi].

Der-vasf-ı netîce-i eşkâl-i korona-i tâc-ı bî-revâc-ı İskender

Cemî‘i müverrihân-ı Macar ve Latin ve kavm-i Yûnâniyân tahrîrleri üzre ibtidâ bu tâc-ı

gorona İskender-i Kübrâ‘nındır. Andan Menûçehr’e andan Enûşirvân-ı Dâdyân’a andan Gürcî Açıkbaş‘a intikâl edüp andan Menûçehr evlâdlarından Yejderban nâm pehlivân-ı benâm goronayı Gürcî Açık’dan alup başı açık kaldığından hâlâ Açıkbaş derler. Ve ba‘zı guruş sikkelerinden açık başlı krallar vardır kim bu gorona anların ellerinden giden krallardır kim mahalliyle anlar dahi tahrîr olunur.

Andan Menûçehr evlâdlarından Nagban Yejder Eğre câniblerinde vatan tutunup tenâsül bularak lisân-ı Fârisî üzre bunlara Mençâr kavmi derlerken galat-ı meşhûr ile Mençâr’dan galat Macar kavmi derler.

Bu Macaristân kavminin elinde tâc-ı İskender niçe yüz yıl durup âhır-ı kâr Süleymân Hân asrında sene 951 Vişigrad kal‘asın dest-i Macar’dan alup küffâr goronayı kal‘ada unudup amân ile çıkup halâs olmuşken sulhu bozup küffâr yine kal‘aya goronayı almak içün hücûm etdiklerinde cümle küffâr tîğ-i âteş-tâbdan bî-tâb geçüp tâcı Budin hazînesinde hıfz edüp Süleymân Hân’a arz ederler.

Ba‘dehu Süleymân Hân Budin’i Erdel kralı olan Yanoş Ban’a ihsân etdikde küffârın tâc-ı İskender’e i‘tibârları olduğundan Yanoş Kral vaka‘ u vakâr sâhibi olsun içün goronayı Yanoş Kral’a Süleymân Hân ihsân edüp Yanoş Kral tâcı âyîn-i kefere üzre Ustolni-Belgrad’da başına geyüp müstakil Budin kralı ve Ungurus çâsârı olup koronanın hıfzına Şıkloviş kal‘ası herseği Pirin Potur nâm kefere goronayı zabt etmeğe hâkim olup bu goronayı kâh Vişigrad kal‘asına ve kâh Üstürgon’a ve kâh Şıkloviş kal‘asına götürüp getirirken bir gün Peçoy kapudanı olan Pişyük nâm la‘în on bin atlı katana ile gorona hâkimi olan Pirin Potura’yı basup kendüyi ve ehl-i ıyâlin kırup goronayı alup Sobron kal‘asına kor.

Ba‘dehu Süleymân Hân sene 938 târîhinde Alman gazâsına giderken ***[67b]*** Sobron kal‘asın feth edüp yine tâc-ı İskender goronayı alup hazîne-i pâdişâhîde hazn olunur. Ba‘dehu Ungurus kralına Süleymân Hân tâcı verüp ve on iki bin kapukulu yeniçeri dahi verüp Zirinoğlu Macarının ve cemî‘i Hırvadistân’ın kılâ‘ u şehr ü kasabâtların harâb u yebâb edüp küffârdan Süleymân Hân intikâm alır.

Ba‘dehu Süleymân Hân Seğitvar kal‘ası altında sene 974 târîhinde merhûm olunca ilâ hâze’l-ân tâc-ı İskender Nemse çâsârlarının elinde kaldı. Ammâ fâtih-i Bağdâd Murâd Hân-ı Râbi‘ çâsâr elinden goronayı almak murâd etdi. Ammâ feth-i Bağdâd’dan sonra ömr vefâ etmeyüp tâc eylece bî-revâc kaldı.

Ammâ mukaddemâ bu gorona tâc dâ’imâ Pojon kal‘asında dururdu. Sene 1073 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında Serdâr-ı mu‘azzam Köpürlüzâde Fâzıl Vezîr Ahmed Paşa Uyvar kal‘asın feth etdikde tâc duran Pojon {kal‘ası} kal‘a-i Uyvar’a karîb ve Uyva[r] hâkinde olmak {ile} küffârlar havflerinden tâcı Beç‘den altı konak içeri Prak kal‘asına götürüp şimdi bu elçi paşa dîvânı galebesi olunca tâcı Prak’dan getirdüp kendü dîvânhânesinde tahtının üstünde bir kemercik altında on sekiz aded cevâhirli altun zencîrler ile asılı durur şekillidir, ammâ yine aşağa kenâreleri kemerin [d]îvârı üzre durur, ammâ taşra dîvânhâneden içeri kral yanına gelen âdem kral tâcı geymiş zann olunur. Tâ bu mertebe kralın başı üzre durur tâcdır.

Der-kıyâfet-i eşkâl-i tâc-ı korona

Ve gorona ve tâc ve manlifke ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) derler. Her lisânda birer gûne ismi vardır. Hakîr dikkatle niçe kerre temâşâ etdim, Rûm'un buğday kîlesi kadar bir müdevver sivri Edhemî külâhı gibi {bir şeydir}. Allâhu a'lem gönden ve telatinden ola, zîrâ sâfî murassa' ve cevâhirinden üstü olmak ile içerisi ne idiği ma'lûmum değildir. Ancak muşammâlı ve mukavvâlı kuka keçe külâh gibi tak tak öter katıdır. Zamân-ı kadîmde böyle musanna' ve murassa' değil imiş. Her gelen kral-ı dâll i'tibâr edüp birer şey yapdırup sâfî cevâhirle zeyn olmuş kim bin Mısır hazînesi mâl değer ve ana bahâ yetişmez de derler. Hemân hakkâ ki on sekiz kral on sekiz aded zencîr edüp depesinde bir cevâhir halkaya zencîrleri bağlayup tâcı bir yere salb etmek içün bu silsileleri etmişler, ammâ bu zencîrin her birine bahâ yetişmez derler, ammâ her bâr bu zencîrler ile bu tâc durmazmış, zîrâ zencîrlerin çengâlleri geçmedir. Esbâb-ı ihtişâm günleri ve böyle bir âlî-kadr elçi günleri zencîrleri koyup tâcı yerine korlarmış, ba'dehu yine Prak kal'asına götürürlermiş. Ammâ bu tâc on iki terkdir. Her terki aralarında sıra sıra la'l yâkût ve elmâs ve zümürrûd incüsü çokdur ve ağzının kenâreleri dâ'iren-mâdâr altı sıra fındık kadar dürr-i yetîm beyâz incüler mâbeyninde yeşil damla zümürrûd dizilüp beyâz ve yeşil tâca eyle hüsün vermiş kim çeşm-i insân hîrelenir. Bu gûne ve bu eşkâlde bir tâc-ı İskender'dir.

……(2 satır boş)……..

Der-manzara-i sarây-ı âlî-binâ-yı çâsâr-ı bâ-vakâr-ı inpirator

Gerçi bâlâda dîvânhâne mahalliyle sehel tavsîf olundu, ammâ her ne kadar evsâfı tahrîr olunmasına deryâda katre ve güneşde zerre kadar medh olunmaya, zîrâ iki bin yıldan berü her gelen mülûklar birer gûne musanna' tarz-ı tavr âsâr-ı binâlar ede ede zerre kadar noksânı yokdur.

Ta'rîf ü tavsîfden müberrâ bir Şeddâdî binâ-yı nüzhet-âbâddır kim bu edîm-i arzın ekâlîm-i seb'asında ve rub'-ı meskûnunda nazîri yokdur. Ancak bir noksânı oldur kim kal'a içinde dar yerde vâki' olmağile bâğ-ı İrem-i gül-i gülistânı yokdur, ammâ kat-ender-kat cihân-nümâ maksûreleri ve müte'addid niçe yüz aded kâ'aları ve hücreleri var.

Ammâ aslâ döşemesi yokdur. Cânib-i erba'asında niçe yüz gûne musanna' ve murassa' iskemle var kim Cenâb-ı Bârî bu dünyâda her ne kadar mevcûdât halk etdi ise cümle ma'âdin ve ahcâr [u] eşcârâtdan ve her nevâdirât eşyâlardan birer gûne murassa' iskemleler vardır, ammâ üç yüz altmış altı adedi kralın kendüye mahsûs ustolnileridir, mâ'adâsına vüzerâları ve banları ve hersekleri ve şag ve irşekleri oturur. Ammâ cümleden gorona olan soffa üzre kırk aded taht-ı sîmîn tâk birer tâkler var kim her birine nazar edenin dîdeleri hîrelenir. Lâkin cümleden hakîr kehribâdan ve kırmızı mercândan ve yeşim ve balgamî ve akîk-i Yemenî ve Seylân ve pîrûze tahtlardan hazz ***[68a]*** etdim. Ve dahi kuş kemiğinden ve balık dişinden ve siyâh âbnûs üzre beyâz gümüş kakmak âbnûs iskemle ve necef ve billûrdan ve moran ve zeberced ve Seylân ve altun ve gümüş ve rûh-ı tûtyâ ve'l-hâsıl incü ve zümürrûdden iskemleler var kim her biri birer kral yâdigârları ve her biri birer üstâd-ı kadîm kârları ve her diyârın kralları hedâyâlar gönderüp bu eyvân-ı kisrâ tahtlarıyla ârâste ve revzenler ve dervezeler ile pîrâste olmuş vâcibü's-seyr sarây-ı vâlâdır. Ammâ hakîr her kaçan kral huzûruna vardıkda mâh-ı Temmûz eyyâmları olmak ile kral bir rûh-ı tûtyâdan mebnî bir taht-ı raht-ı baht üzre oturup hakîr mezkûr kehribâ taht üzre pâdişâhâne cülûs ederdim.

Ve cümle sarâyın der-i dîvârlar[ı] nükûş-ı bûkalemûn hâlîçeler ile müzeyyendir. Bu dîvânhânelerin ve cemî‘i menhûshânelerin zemîninde hâlîçe ve kilimleri ve bûriyâ pâreleri döşenmeyüp cümle hâlîçeleri dîvârlarda gerilidir.

Ve zemîni eyle hurde ruhâm taş döşelidir kim gûyâ kâr-ı füsûrkâr-ı Hindistân’dır kim kuş gözü kadar taş ile nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn ahcâr-ı zî-kıymetlerin içinde pîrûze ve mercân ve seylân ve akîk u yemenî ve balgamî ve yeşim ve billûr döşenmiş dîvânhânelerdir.

Ve cümle tavanı ûd u sanavber ve servî ve ar‘ar ve palasanta ve ardıç ve yenidünyâ ve sindiyân ve çemşîr ve ceviz ve çınar ve günlük ağaçlarından ve gayri hoş-bû haşeblerden mebnî münakkaş ibret-nümâ tavandır, ammâ mâbeynlerinde balık kemiği ve kuş kemiği ve kehribâdan biçilmiş tahta tavanlar vardır, ammâ aşağı kat dîvânhâneleri cümle kârgîr binâlı ve toloz kemerli kubâblar ile inşâ olunmuş dîvânhâne ve hücrelerdir.

Ve niçe bin pençerelerinde olan san‘atları ve nûr-ı fer vermiş hurde hayâl-pesend câmları bu sarâyları münevver etmişdir.

…….(2.5 satır boş)……..

Bu sarây-ı İremi mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Ertesi gün paşa ale’s-seher yine alay ile kral vezîri olan koca Rudolfoş‘a bir cevâhir eğerli at ve bir çullu yelkendez küheylân at götürüp ve iki seccâde ve iki külçe dülbend hedâyâ verüp paşa ile berâberlik mu‘âmelesi etdiler, ammâ vezîr âkıl ve kâmil ü müdebbir ve mutabassır kâfir imiş. Paşa ile umûr-ı devlet-i dünyâ içün ve iki pâdişâhın mâbeynlerin ıslâh içün ve intihâ-i serhadde olan kılâ‘-ı metînelerin hıfz [u] hırâsetleriyçün bir hayli kelimât ve müşâvereler olup andan ikisi paşa ile öpüşüp kucuşup paşa selâmlayup gitdikde paşanın yanı sıra vezîr hayli taşra çıkup gerü dönüp andan paşa ile konağamıza gelüp sehel istirâhatde iken,

Der-beyân alay-ı asker-i çâsâr

Evvelki gün elçi paşayı otakda ziyâfete da‘vet etmişdi. Bu kerre kral-ı bed-fi‘âl elçi paşaya esbâb-ı ihtişâm-ı dârât-ı azamatin göstermek içün bir cemapur keferesi gibi bir asker-i bî-hadd [ü] bî-pâyân ile ubûr etdi kim kara şapkalı küffâr cihânı dutup yetmiş yerde erganon ve torompete ve nâkûs ve borular ve tabl-ı Cemşîdler döğülerek haçlı peykerler ile cünûd-ı cünüb-i küffâr piyâde ve atlı ol kadar ubûr etdiler kim hadd-i hasrı yok idi. Ba‘dehu vakt-i zuhrda kral bir cevâhirli ve on iki atlı hınto araba ile ubûr edüp ardı sıra iki binden mütecâviz pençe-i âfitâb mûğ-pîçe gılmânlar ubûr edüp dahi ardı sıra kendü tabl u nâkûs u erganonları çalınarak güzer edüp bâğ-ı Merâm’ına vardıkda hemân ol ân başkomsar gelüp elçi paşayı ziyâfete da‘vet etdikde hemân paşa-yı müdebbir cümle alayıyla pür-silâh sâde mehterhâne faslı ederek çâsârın bâğına varup çâsâr ayağa kalkup yine tahtına oturup paşa içün Osmânlı tarzı otak yanında bir otak ve bir cerge kurup yerlerinde oturup ta‘âm-ı firâvân geldi, ammâ cümle bizim aşçılar ta‘âm-ı gûnâ-gûn pişirmişlerdi. İki sâ‘at kâmil Ma‘dî-kereb gibi ta‘âmlar yenüp çâsâr yalnız başlı başına yeyüp ba‘zı ta‘âmlardan mahabbeten paşaya altun ve cevâhirli tabaklar ile ta‘âmlar gönderüp ba‘de’t-ta‘âm paşaya bir semmûr kürk ve on kîse ve bir hınto araba hedâyâ verüp andan kral ile paşa vedâlaşup yine alayımızla mehterhânemiz döğerek

konağımıza geldik.

El-hâsıl kırk yedi kerre ziyâfetler yeyüp paşa beleğan-mâ-belağ hedâyâlar alırdı. Ağavâtlara ta‘âmdan gayri bir şey yok idi. Ertesi gün paşaya kral vezîrinden beş kîse ***[68b]*** guruş ve bir hınto araba yükü parankona çuka ve atlas ve kumâş ve kırk çift Alman sâ‘ati ve niçe tuhaf hedâyâlar getirenlere paşa dahi üç yüz altun ve her kefereye birer destâr verdi, zîrâ anda dülbend gâyet makbûldür. Andan paşa kethudâsı kralın anasına bir çullu at ve bir hâlîçe-i harîr ve müşk ü amber ve bir külçe kûse dülbend verüp ol dahi kethudâya beş kîse ve on tüfeng ve on aded sâ‘at verüp paşa kethudâsı gelüp konağında karâr etdi.

Andan gayri ağavâtlar kralın gönderdiği defterleri mûcebince cümle hedâyâları her ağalar vüzerâlara vükelâ ve başpapas ve irşek ve şaglara el-hâsıl dîvânda hil‘at geyenlerin cümlesine atlar ve cüz’î ve küllî hedâyâları bezl edüp anlar dahi her vüzerâ ve a‘yân-ı devlet keferelerden beleğan-mâ-belağ ihsânlar alup sehel yüzlerimiz güldü. Hulâsa-i kelâm eğer ale’t-tertîb cümle vekâyi‘âtları vukû‘ı üzre firâdâ firâdâ dilli defter gibi tahrîr eylesek ta‘ab-ı azîm olup kesret-i kitâbet olur. Ammâ,

Der-beyân-ı ta‘[y]inât-ı paşa ve ağavât-ı âlîşân

Paşaya beher yevm yüz yetmişer guruş {ulûfe verildi}. Ta‘yîn-i masârıfdan mâ‘adâ ve beş yüz altmış altı nefer askere beş bin aded beyâz hâs ekmek ve sekiz yüz seksen at yemi ve yigirmi koyun ve elli vukıyye yağ ve elli vukıyye bal ve on kîle pirinç ve altmış çift semiz tavuk ve yüz çift güvercin ve sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbâtdan mâ‘adâ cemî‘i levâzımât ve sükker ü kahve ve misk ü amber ve biber ve darçın ve karanfîl herşey vukıyye vukıyye beleğan-mâ-belağ gelüp elli aded kapucıbaşılara yevmiyye birer altun ve elli aded kapucıbaşıların ednâsına birer guruş ve elli aded müteferrikalara ve ser-i kârda olanlara yarımşar guruş ve yüz kadar karakullukçulara yevmiyye birer rub‘ guruş ulûfe ta‘yîn defteri {kraldan} gelince karakullukçular nâz-ı istiğnâ etdiklerinde ale’l-umûm hüddâmânlara birer rub‘ ulûfe defteri dahi geldi, ammâ hünkâr atlarıyla gelenlere ve hünkâ[r] mehterlerine beher yevm birer guruş defteri geldi ve ba‘dehu konaklarımızda zevk u safâya meşgûl olduk.

Ammâ netîce-i kelâm elçi paşalara cümleden elzem-i levâzımından olan bu diyârda sahî ve sâhib-i kerem ve halûk ve havsalalı olup ırz-ı pâdişâhı ve gayret-i dîn-i mübîni gözedir âdem gerekdir. El-ıyâzan billâh eğer elçi bir hasîs ve le’îm ü denî ve lecûc ve fâsık u sefîh âdem olursa aslâ rağbet ü izzet etmeyüp aslâ sözüne amel ü i‘tibâr etmeyüp maymûn gibi oynadırlar, zîrâ bu diyârın küffârı eyle nakkâş ve fassâl ve zemmâm ü nemmâm ü dahhâldirler kim bir âdemin reviş-i cünbüş [ü] harekât [u] sekenâtından ne mâhiyyet ve keyfiyyetde olduğın bilüp ana göre amel ederler.

{Der-beyân-ı temâşâgâh-ı ibret-nümâ-yı ma‘rifet-i azîmeler}

Ertesi gün paşaya kral vâlidesi konaklarımıza karîb kendü bâğçesinde bir ziyâfet-i azîme edüp ol kadar seyr-i temâşâlar etdik kim diller ile ta‘bîr [u] tavsîf olunmaz. Hattâ bir pehlivân kefere meydân-ı mahabbete gelüp def ü kudûm çalarken iki gulâmı semâ‘ ederken birbirlerine uryânen sarılup iki gulâmın vücûdları bir olup baş iki ve kollar dörd ve ayakları dahi dörd olup bir hayli zamân devr ederek bir havuz içine düşüp gâ’ib olup bir zamândan sonra iki gulâm âdem başlı ve gevdeleri pul pul ejdehâ gevdeli ve dörder

ayaklı iki ejdehâ bâğçe içinde halkı birbirlerine katup her birinin ağızlarından âteşler dıraht-ı müntehâların tâ zirve-i a‘lâsındaki yaprakların yakup cümle şecerelerin berk-i bârları berk-i hazân gibi âteşden yere dökülüp iki ejdehâ meydân-ı ma‘rekede birbirleriyle ol kadar boğuşup kovuşup oynaşup çiftleşdiler ve yılan gibi birbirlerine (yine) sarmaşdılar ve havuza düşüp havuzun suyun cemî‘i halkın üstüne saçdılar. Ve yine halk üzre âteş-i Nemrûdları ağızlarından püskürüp niçe yüz temâşâcılar firâr etdiler.

Temâşâ-yı benâm: Hemân pehlivân-ı kâmil bir kerre zekerin eline alup havuz içre işeyince hemân bir kerre havuzun suyu deryâ gibi cûş u hurûşa gelüp talattum ederek bâğ içine deryâ yürümeğe başlayup hemân cümle temâşâcılar ağaçlara çıkmağa başlayup kimisi atına binüp firâr etmeğe başlayup hakîr gördüm ki gark oluyoruz, ilm-i sîmyâdır deyü vücûd vermeyim derim, ammâ tahammülün kalmayup kralın vâlidesiyle paşanın yanına vardım. Anda dahi su gelmeğe başlayup firâr etdikde bu zâhir olan deryâdan ol kadar deryâ mahlûkları peydâ olup gûnâ-gûn şinâverlikler edüp birbirlerin kovarak ve birbirlerin yudup yeyerek azîm temâşâlar etdik.

Seyr-i ibret-nümâ-yı âhar: Pehlivân-ı kâmil bu bahr içre kuruyup bâğçenin bir köşesine bir ağaçdan bir ağaca bir perde gerüp elindeki asâ ile perdeye “Bir kerre çıkun taşra” deyü urup hemân bir kerre verâ-yı perdeden bir alay azîm dîv-i gûnâ-gûn kim her birinin ellerinde çınar pâre nobutları ve kalkan ve harbe ve âlât-ı silâhları ile ubûr etdiler.

Andan bir gürûh dahi gûl-ı beyâbânlar kim her biri birer ucbe-likâ âdem hey’etli ve fîl kulaklı ve arslan pençeli ve kimisi fîl tabanlı ve kimi deve ayaklı bunlar dahi ellerinde silâhlarıyla birbirlerin urarak ve birbirlerin kırarak bir tarafa deryâ içinden geçüp gitdiler.

Andan ecinne askeri yürüdü kim ne ***[69a]*** gûne nümâyân oldukların birbir tahrîr etsem tûl-ı dırâz-ı kelâm olur. Ancak cümlesi Mısır alacaları esbâb geyüp ellerinde birer kamış ve hasır pâreleri olup gözleri müdevver kimi sıçan kulaklı ve kimi kedi kulaklı ve kimi âdem başlı ve kuş başlı ve balık başlı ve arslan ayaklı ve’l-hâsıl Cenâb-ı Allâh bu edîm-i arzda ne kadar mahlûk halk etdiyse bu ecinne kavminde her mahlûk uzvundan birer eşkâl mukarrer idi, ammâ bedenleri cümle vücûd-ı insân gibi ve niçe bininin başları yine insân başı gibi olup gözleri insân gibi açılup kapanmayup yanına açılup kapanır müdevver gözleri var. Ve burunlarının orta direkleri yok, yüz kerre yüz bin gûne eşkâl ile görünmüş kavm-i ecinneler birbirleriyle boğuşarak ve kovuşarak ve gûnâ-gûn mashariyyât ederek bunlar dahi bir tarafa ubûr etdiler. Andan,

İbret-nümâ-yı diğer: Havuzdan zâhir olan deryâ kuruyup ke’l-evvel bâğ-ı İrem görünüp mukaddemâ nümâyân olan gûnâ-gûn dîvler ve gûl u beyâbân ve ecinne ve ejdehâlardan nâm [u] nişân kalmayup mezkûr perdenin verâsında bir alay Rûm halkı ve Teke ve Hamîd ve Konya külâhlı âdemler ve Mısır ve Şâm ve Acem ve Hind ü Sind ve Maskov ve Tatar ve Özbek, el-hâsıl Hallâk-ı âlem bu rûy-ı arzda ne kadar mahlûk-ı benî âdem halk etdi ise cümlesi eşkâl-i esbâblarıyla zâhir olup bâğ-ı İrem içre kimi gezüp kimi her dıraht altında oturup sohbet ederlerdi, ammâ bunların birinde nutk olmayup birbirleriyle tekellüm etmezler idi, hemân heyûlâ gibi birbirlerine bakup gezerlerdi. Ammâ siyâh zengî Arab ve Berberî kavmi ve Tilimsân ve Fes ve Sûdân ve Meğâribe kavmi ve Urbân-ı Funcistân ve Âfnû ve May Bornu ve Dacu ve Kırmanika ve Bağaniski ve Fur kavmi kara Arablarıyla Habeşî ve Hindî kavmi gâyet çok idi.

Temâşâ-yı azîme-i zehî kemâl-i ma‘rifet oldur kim mezkûr perdenin ardından bu zikr olunan akvâm-ı kesîreye niçe bin gûne pençe-i âfitâb gulâmlar niçe kerre yüz bin suhûn ve kâseler ve kas‘alar ve ulbeler ve mecurlar ve zibdiyyeler ve keşküller ve ağaç tekneler içre gulâmlar perde ardından ol kadar ta‘âm-ı gûnâ-gûnlar taşıyup mezkûr herîflerin önüne koyup bunlar gûy gûy cem‘iyyet edüp ol kadar ta‘âm yediler kim ta‘bîr olunmaz. Ve ta‘âmın müşk-i amber-i hâm ve zibâd u gülâb u za‘ferân ve darçın râyihası demâğlarımızı mu‘attar edüp bûy-ı ıtriyyâtdan niçe âdemlerimiz safâ edüp ta‘âma karârları kalmayup gerçekden summât-ı Muhammedî ta‘âmı gibi ta‘âmları yeyüp kalkdılar.

Ba‘dehu paşa bu ta‘âm yeyen âdemlerimizden su’âl edüp,

“Nice ta‘âm idi?” dedikde,

“Vallâhi sultânım bir mümessek ta‘âm yedik, ammâ çiğneyüp ağzımızdan içeri girirdi, ammâ ile’l-ân hâlâ bir lokması yememiş gibi açız” deyü bizim âdemler cevâb etdiler.

Ba‘dehu üstâd-ı kâmil pehlivân yine meydân-ı mahabbete gelüp bir tüfeng atınca cümle mahlûk-ı Hudâ yedikleri ta‘âmun suhûnları ve sînî ve tepsi ve mecurları alup mezkûr perde ardına gürûh gürûh gitdiler.

Ba‘dehu mukaddemâ meydân-ı mahabbetde semâ‘ edüp vücûdları birbirine yapışup havuz içine düşüp havuzdan ejdehâ sıfatında çıkan gulâmlar yine kisbet-i pehlivânîleriyle meydân-ı bezme gelüp zemîni sulayup kabak ve karpuz ve kavun ve hıyar tohumları eküp üstâdları bu ekilen tohumların üstlerine sepe sepe işeyüp alâ mele’i’n-nâs tarfetü‘l-ayn içre gûnâ-gûn kavunlar ve gayri eşyâlar bitüp cümle huzzâr-ı meclise karpuz ve kavun ve hıyarlar üleşdirüp herkes tenâvül etdiler ve a‘lâ latîflerinden yigirmi otuz kadar kavun karpuzlardan şele sepetler ile paşa ve kral vâlidesi önüne pehlivân hedâyâ götürüp kral vâlidesi tohumlu hıyardan yeyüp paşa bir şey yemeyüp pehlivâna paşa üç yüz altun ihsân edüp pehlivân mesrûr [u] handân gidüp du‘â etdi.

Ammâ hakkâ ki acâ’ib ü garâ’ib üstâd-ı kâmil imiş kim bir sâ‘atde bu kadar arz-ı ma‘rifetler etdi. Hakîr kendüye su’âl etdim,

“Frengistânda uluç âdemîsi olup Mağrib-zemînde Kurtuba şehrinde ve Tanca şehrinde ve Tilimsân şehrinde Şeyh Abdülhâlık’dan tahsîl-i ma‘rifet edüp millet-i Mesîhiyyedenim” dedi.

Ammâ bu kral vâlidesi bâğı bir bâğ-ı hıyâbân-ı İremdir kim bizim konaklarımızdan ol bâğ-ı Merâm’a varınca kâmil üç bin adımdır kim bu râhun yemîn ü yesârı evc-i semâya ser çekmiş dıraht-ı müntehâların sâyesinden aslâ âfitâb-ı âlem-tâbın tâb [u] tüvânı yokdur. Ve bu dırahtların iki tarafları yoldur kim her dıraht-ı bâlâlar tertîb üzre dikilmişdir.

Ve bu râhların tarafeyni bâğ-ı Sudak misilli a‘yân-ı kibâr keferelerin ravzalarıdır kim her bir bâğ ve sarây yüzer Mısır hazînesine olmaz. Ve bu bâğların cümlesi sadranç nakşı çırpı hendese ile dikilmiş eşcârât-ı müsmirât-ı gûnâ-gûnlar var kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf ve tahrîr olunmaz.

Bu bâğda dahi niçe yüz gûne kasr-ı tahtânî ve fevkânî ve havuz ve şâzrevânlar var kim fevvâreleri tavanlara pertâb edüp gûnâ-gûn musanna‘ çarhları şâzrevân sularıyla cereyân etmededirler. Ve bu kral vâlidesi bâğı kurbunda yine çâsârın ecdâdlarından intikâl etmiş

kal‘a-misâl bir bâğçe-i Aspuzusu var kim vasfında benî âdem âcizdir. Eğer medh etsek midhatinde lisân kâsırdır.

Andan kral anasının ba‘de’l-asr yine bir ziyâfet-i ***[69b]*** azîmin yeyüp andan yine mehterhânemiz fasl ederek gelirken,

Der-beyân-ı temâşâgâh-ı mancınîk-ı âteş-i Nemrûd

Bir vâdîde beş on bin kefere vü fecereler cem‘ olup bir avret-i mahbûbeyi bir salıncağa bindirüp durur. Meğer elçi paşaya temâşâ etdirmek içün bu avreti âteşe atsalar gerek. Meğer bu avret zâniye imiş, hâkimleri bu avreti dutup siyâset edüp kendülerinin zabt [u] rabtların paşaya bildirmek isterler. Paşa aslâ ve kat‘â nazar etmeyüp mehterhâne faslı ederek ubûr etdikde hakîr birkaç yârân ile temâşâ etmeğe kaldık. Çünki bu meydân-ı siyâsetde dağlar gibi odun yığılup niçe yüz yerden âteşler edüp ân-ı sâ‘atde odunlar yanup âteş-i Nemrûd eflâke peyveste olunca hemân İslâmbol’da bayram salıncağı gibi serâmed gemi direklerinden mebnî salıncağın ipleri yerine cümle zencîr ipler idi. Hemân bir âdem salıncak direklerinin başına çıkup oturdu ve fakîre avretin elleri ve ayakları bir yerde tor top bağlı, salıncak tahtı dahi demirden, anın üstünde {avret} oturup feryâd [u] figânı âsumâna çıkup,

“Amân âdemler {fâhişelikden} haberim yokdur” deyü vâveylâ ederdi.

Hemân kırk elli kadar zebânî-sıfat dîv-dest ve zeber-dest cellâd-ı bî-amânlar bayağı salıncak salar gibi dörd yerden ikişer âdem kolanlar ile avreti sala sala eflâke çıkarup niçe kerre âteş-i Nemrûd alevi içine ber-hevâ avret girüp çıkup âhır avret âteş içine düşecek mertebe hendesesine avret ber-hevâ çıkınca hemân mukaddemâ salıncak başına çıkan kefere bir kerre salıncağın zencîri tetiğini koyverince azamet-i Hudâ fakîre avret salıncakdan çıkup kuş gibi hevâda uçarak âteşin ortasına düşüp fakîre avret feryâd u figân ederek çayır çayır alev ber-alev yanarken azamet-i Hudâ meğer benî âdem sâfî neft ve katrân yağı gibi yağlı olup gûnâ-gûn âteş-pâreler avredün vücûdundan vızır vızır deyerek yanup kül oldu.

Bu hakîr ol gün âteş-i Nemrûd mancınîkın görüp ta‘accüb etdim. Gerçi Urfa’da iç hisâr olan yerde Nemrûd-ı la‘înin Hazret-i İbrâhîm’i âteşe atduğı mancanîk mîllerin temâşâ etmişdim, ammâ bunda ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn ve ilme’l-yakîn hâsıl edüp cümle ma‘ûnet-i mühimmâtıyla {mancınîkı} gördüm *ve’s-selâm.*

Andan ertesi gün Zoza vezîrin oğluyla gâyet yakın dost olup anın sebebiyle Beç kal‘asının cemî‘i cebehânesi ve mühimmât [u] levâzımâtları ve topların seyr-i temâşâ ederken bir cebehâne-i azîm içine girdik.

Der-beyân-ı eşkâl-i ibret-âsâr-ı musanna‘ ağaç top

Bu cebehâne içre dağlar gibi ağaç toplar var kim her birine birer âdem sığar ve kırkar ve ellişer ve yüz vukıyye taş atar ağaç topların envâ‘ları var kim hadd [ü] hasrların Hudâ-yı Bîçûn bilir, ammâ cümlesi kara ağaçdan ve palasanta ve dişbudak ve çemşîr ve sarma ağacından toplardır. Niçe bini hâzır ve müheyyâ durup niçe bininin tahtalarında rakam yazılıdır. Çemberleriyle her top tahtaları yığın yığın durur, ammâ kadd ü kâmetleri ol kadar uzun değildir. Gûyâ su varulları tahtası gibi perdâht olup rakamlı tahtalardır, ammâ kalınlığı âdem beli ve ennilikde direk gibi sarp dişbudak ağaçlarıdır. Hîn-i mahalde bir

mesâfe-i ba‘îdeye dördünü ve beşini bir arabaya koyup fi’l-hâl meydân-ı ma‘rekede demir çemberlerin geçirüp yigirmi ve otuz kerre atılır. Ba‘zısı on kerre atılup ağzı ve falyası yanar, anı bırağup birin dahi atarlar. Niçe bin aded bu gûne ağaç toplar var.

Nev‘-i diğer-i ağaç top-ı müdfa‘: Bunun hey’et-i mecmû‘a aceblüsü eyle inşâ olunmuş kim yine dişbudak ağacının kökünden gûyâ hammâm kurnasından âlîce yâhûd buğday dibeği gibi yâhûd boyacıların ağzı açık küpleri gibi kalın demir çemberler ile kırk elli yerden kuşaklı âdem kaddi kadardır ve içine âdem sığar kadar. Bu ağaç topların falyaları altındadır, öbir ağaç toplar gibi falyası üstünde değildir. Ve demir çemberlerinin her birinde ikişer üçer aded demir halkalarıyla her topda yigirmişer otuzar dökme demir halkalar var, cümle çemberlerde bile dökülmüş halkalardır.

Ammâ bu topun öbir ağaç toplar gibi arabaları yokdur. Hemân bir kilim kadar kara meşe kütükleri ve pelîdden kalın tahta kızaklar üzre durur. Ol kızakların dahi demirden kavî halka kulpları var, ikişer tekerlekli arabalar üzre bu ağaç havân topları urganlar ile bağlayup ardı sıra arabaya içi boş oyulmuş gemi serenlerin kuyruk gibi bağlayup meselâ hevâyî fişekler gibi bu serenler top atıldıkda eğri büğrü gitmeğe komaz içi boş çam seren direklerdir.

Hîn-i mahalle bu havân ağaç topu ale’l-gafle bir kal‘a kapusuna karîb {koyup} âteş edince gerüdeki falyadan tarafa olan hazînenin bârûdu {âteş alup} araba çam seren direkler ile {topu} kal‘a kapusuna yâhûd handak kenârına götürüp bu kerre içerde bir bârûd hazînesi dahi var, top güllesiyle sıkılanmışdır, hemân ol {dahi} âteş alup ne kal‘a dîvârın kor ve ne dâr u derveze kor. Kapuyu elbette kal‘ edüp içeri düşman girüp Yanık kal‘asın ve Papa’nın kal‘asın böyle ağaç havân top ile almışlardır. Ammâ bir kerre atılır gayri atılmaz. Lâkin öbir nev‘a ağaç top onar on beşer kerre atılup bu havân top kadar amel-i kesîresi yokdur.

Erdel vilâyetinde Sibin kal‘asında ve Husvar kal‘asında ağaç toplar görmüşüm, ammâ bu Beç kal‘asındaki gibi musanna‘ toplar görmedim. ***[70a]***

Andan ertesi gün kral vezîri elçi paşaya ziyâfet-i azîmeyi Beç suyu kenârında bir gül-i gülistân ve bâğ u bostân içre bir ziyâfet-i uzmâ etmişdir kim vakt-i seherde tahte’l-kahve bin tabak fağfûrî çanak ve kâse-i müzevvak ile cümle sükkerî emlec ve kübbât ve hamîreler ve gûnâ-gûn reçeller ve mümessek bahârlı mukavviyât ma‘âcinler geldi kim ta‘bîr olunmaz.

Ba‘de’l-fütûr hemân yetmiş gûne sâzendeler ve mutrıbânlar gelüp cümle rehâvî makâmında fasıllar edüp ol kadar tarab u ayş [u] nûş ve zevk u safâlar olundu kim gûyâ Hüseyin Baykara meclisi idi, ammâ cemî‘i sâzendelerin sâzları aslâ Rûm sâzlarının eşkâllerine ve sadâları savtlarına müşâbeheti yokdur ve gâyet mahrûk sûznâk hoş-nevâ asvâtları var ve hânendeleri hemçünân rehâvî makâmında gûnâ-gûn pîşrev ü usûller ile terennümâtlı kavller ve zecller ve tasnîfâtları asvât-ı hazînler ile okudular. Anlardan sonra,

Acâ’ib-i kâr-ı mukallidân kaşmerân-ı mudhikân

Ol kadar mashara veled-i zinâ kefereleri var kim ta‘bîr olunmaz. Lâkin cemî‘i tekâlîdleri İsfaç ve Leh ve Çeh ve Maskov ve Yahûdî ve Macar kavminin evzâ‘ [u] etvârları ve avretleriyle mu‘âmele ve bey‘ [u] şirâların lisânları üzre taklîd ederler, ammâ

hemân cümle kavmin esbâbların geyüp ve yüzlerine niçe yüz gûne sûretler geyüp taklîd edüp tahkîk ederler, ammâ hârık-ı âde sihr mertebesinde şeyler etdiler kim makdûr-ı beşer değildir. Meselâ benî âdemi Allâhu te‘âlâ ayak üzre yürümek halk etmişdir. Anlar başı üzre seke seke ve sıçraya sıçraya kuru toprakda depesi üzre gezerlerdi. Ve birbirlerin baş aşağı ve baş yukaru kucaklayup iki elleri üzre raks u semâ‘ edüp yoruldukda öbiri kucağında iken bu dahi birinin bir kolu ve birinin bir ayağı üzre usûl-i âheng ile semâ‘ ederlerdi.

Ve niçe mashara kefereler gûyâ kendi vücûdlarından çıkup nesh olup elleri ve ayakları ardına dönüp yüzün ileride ayakları gerüde seğirderek gider ve kimisinin elleri ve ayakları bağlı iken karnı üstünde seke seke gider ve niçesi {başı} üzre seküp semâ‘ eder ve şâkirdleri ayakların birbirlerine geçirüp ikişer elleri üzre gûyâ iki başlı ve dör[d] ayaklı deryâ mahlûkı gibi meydânda ol kadar lu‘bedebâzlıklar gösterdiler kim cümlemiz akıl dâ’iresinden çıkup vâlih ü hayrân kaldık.

Ve bunlarda bir gûne ma‘rifet var kim bir kavmden istimâ‘ etmedim. Evvelâ onu on beşi bir yere gelüp bir köpek hirren fehırrâsı cengi ederler kim kimi samson gibi kimi tazı ve kimi fino zağar gibi çek cek vek vek urup feryâd etdiklerinde âdem gülmeden tamâm olur.

Ve birbirleriyle hırlayup dalaşup ceng edüp gûyâ dalaşırlarken birbiri mecrûh olup acısından sızladıkları zamân gûyâ lisân-ı hâl ile “Vay ayağım” deyü feryâd etdikde âdemin aklı gider ve kelb gibi çiftleşüp gûyâ kısıla kalup bir kelb-i sarîh dahi gelüp yâ başından yâ yine mahall-i mahmasadan kirleyüp cimâ‘ edemeyüp dilin çıkarup serserî gezdikde âdem gülmeden dembeste olur.

Ve niçesi bir yere gelüp gûyâ sâhibin yitirmiş kelbler gibi uluduklarında âdemi dehşet alup tüğleri kalkar.

Ve kediler gibi ceng edüp döğüşüp boğuşup mavlayup pıh kıh deyüp kedi evzâ‘ları etdikde âdem mesrûr olur.

Hâsıl-ı kelâm Cenâb-ı Bârî rûy-ı arzda her ne kadar bin gûne mahlûk halk etmişse cümlesinin asvâtına göre feryâd edüp evzâ‘ [u] etvârlarına göre hareket etmek bu Nemse veled-i zinâlarına mahsûsdur, gayri akvâmda böyle görmemişim, ammâ hemân her mahlûkun sadâsının tıbkı gibi ürerler.

Husûsan horos ve kaz ve tavuk ve ördek ve çaylak ve tâvûs ve karga ve leylek ve bülbül ve karatavuk ve sarı asma kuşları gibi ötdükde hemân tıbkıdır. Ve tilki ve çakal ve kurd ve bebr ve pars ve arslan ve kaplan gibi na‘ra urarlar ve at süheyli urup kişnedikleri zamân küheylân at kişner zann edersin. Ve eşek gibi segâh makâmında anırdıkları zamân gûyâ Deccâl’un eşeği anırır.

El-hâsıl kankı bir şeytanatların beyân edelim, ammâ vilâyetlerinde deve olmamak ile deve gibi esirüp arvana urmağı bilmeyüp paşanın alay çavuşuna bir çuka ve bir top kumâş verüp deve gibi esirüp gürlemeği tahsîl etdiler.

El-hâsıl müsta‘id keferelerdir, paşadan yüz altun bunlar ihsân alup ba‘dehu büyük ta‘âm gelüp tenâvül olunup ba‘de’t-ta‘âm kral vezîri paşaya beş kîse talar guruş ve yigirmi

nefer ümmet-i Muhammed esîri verüp “Raba nehri cenginde esîr olanlardır” dedi. Ve bir hınto araba yükü Alman kılıcı ve tüfengleri ve bir hınto araba yükü atlas ve çuka verüp yine konağımıza gelirken yol üzre bir cem‘iyyet-i kübrâya râst geldik.

Der-beyân-ı alay-ı menhûs-ı vâveylâ

Meğer bu alay on bin kadar küffâr ile üç ay evvel Raba’da ceng etdiğimiz yerden gelüp nehr-i Raba’da gark olan şühedâlarımızın mâl-ı menâl metâ‘ların cüz’î ve küllî nehr-i Raba’dan çıkarup cümle şühedâlarımızın na‘şelerin sudan küffârlar çıkarup serlerin tenlerinden cüdâ edüp tuzlayup üç ay kâmil hıfz edüp biz nice Beç‘e vardıkda bu ziyâfet gününe müsâdif ***[70b]*** düşürüp “Elçi paşa görsün” deyü alay ile gelirken hemân elçi paşa bu kârdan haberdâr olup cirid oynar şeklinde mehterhânesin döğerek bir tarafa çıkup gitdikde bu hakîr gulâmlarımla seyr-i temâşâya kaldım.

İbtidâ üç bin altmış kadar at ve üç yüz araba tüfeng üç yüz araba dağlarda bırakdığımız top gülleleri ve gayri cebehâne makûleleri her birinde kırkar ve ellişer kargı ve kantar sırık mızraklar ve yedi aded mîr-i mîrânların mehterhâne davulları ve yedi bin altmış aded kelleleri birer keferelerin elindeki mızraklar üzre ârâyiş-i nîze edüp geçdiler.

Ve iki bin kadar yeşil ve sarı ve kırmızı bayrakları sırıklar üzre kefere ellerine alup cümle sancağ u bayrakları baş aşağı edüp güzer etdiler, ammâ esîrleri pinhân edüp meydânda yok idi. Meğer ziyâfetde kral vezîrinin verdiği esîrler bu gelen esîrlerden idi. Ve iki aded top-ı şâhî ve bu kadar kılıç ve gaddâra ve tîrkeş ve kalkan ve zırh u zereh-külâh ve bu kadar iri gümüş aşçı bıçakların cümle arabalara zeyn edüp bir alay-ı musîbet ile ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle asker-i İslâma rağmen ferahşâd olup garrâlanarak ubûr etdiler.

Ertesi gün hakîr elçi paşanın bir hidmetiyle başvezîr olan Rudolfoş‘a vardıkda,

“Gördün mü Evliyâ Çelebi sizin Raba cenginde bozulup kesilen başları” deyince hemân hakîr eyitdim:

“Ol ceng vâkı‘âtı Raba’da olalı üç aydır, ol kadar zamândan berü ol başları ve sizin mürdelerin nâ-tırâş başların saçların tırâş edüp bir yere koyup üç aydan berü bizim Beç‘e gelmemize bakup bugünkü gün görsünler deyü alay ile getirdiniz. Îsâ Nebî ve Meryem Ana’yı severseniz doğru söylen, Raba cenginde siz bizi mi kırdınız, yoksa biz sizi der-ceng-i evvel yedi yerde kırdık ve Ni‘met-Uyvar altına dak sizi kıra kıra bu kadar kelle ve bu kadar mâl-ı ganâ’im alup ordumuza gelmedik mi? Sonra İsmâ‘îl Paşa ve Sâlih Paşa’nın sû-i tedbîriyle gerü dönüp Allâh emriyle Raba suyunda gark olduk, zîrâ bizim Sultân Süleymânımız ‘Bu Raba suyun öteye geçen oğullarım ve vezîr askerlerim ve kâfirden dahi Raba nehrin bizim hudûda geçenler anlar da bozulup gark olsun’ deyüp bed-du‘â etmişdi. Biz Süleymân Hân’ın vasıyyetin tutmayup belâya uğrayup suya gark olduk. Yohsa sizin kılıcınız ile kırılmadık. Eğer bizi kırdınızsa Hazret-i Îsâ içün doğru söylen” dedim. Anlar da insâf edüp,

“Yok sizi Allâh gark edüp sonra leşlerinizi sudan çıkarup ve meydânda kırdığımız başlarla cümle bir yere koyup şimdi getirdik” dedikde hakîr eyitdim:

“Ammâ biz ol meydân-ı şecâ‘at cenginde sizden yigirmi bin hıristiyan göz göre kılıçdan geçirüp aslâ alay etmedik, ammâ siz fodul hıristiyanlarsız karılarınıza tafra içün sehel şey’i bahâne edüp alay edersiz. Eğer İslâmbol’da sizin elçiniz dahi gerçekden

Üstürgon sahrâsında bizim kılıcımızdan kırılanların kelleleriyle ve Yedikulle'de ve Tershâne zindânında esîr olan kapdanlarınızla elçinize bir alay-ı azîm etsinler kim Üstürgon'da yigirmi sekiz bin kelle Vezîria'zam otağı önüne dökülüp hiç kelle alayı etmedik" dediğimde cümle kâfirler "si si" deyüp hâmûş-bâş oldular.

Ba'dehu bizim elçi paşa kral vezîriyle bu gûne mu'ârazalarım istimâ' edüp safâsından hakîre altmış üç altun ihsân etdi.

Bu gûne mu'ârazalarımız kral istimâ' edüp elçi paşanın izniyle her bâr kral hakîri huzûruna da'vet edüp hakîr dahi bir taht-ı kehribâ üzre oturup kral musâhibi olur şekilli olup niçe zamân kral ile hüsn-i ülfet etdik.

Bir gün esnâ-yı kelâmda Uyvar kal'ası fethi münâsebetiyle Komaran altında esîr olan Seyfî nâm gulâmımın Jiçişvan nâm kapudanın esîrliğinden halâs olmasın ricâ etdiğimde ol ân kral bir papinta yazdırup gulâmımın bahâsıyçün kapudana bir kîse guruş gönderüp gitdi. Beş günden giden âdem gelüp gulâmım merhûmun bir atı ve kılıcı ve esbâbları ve cümle silâh bisâtıyla ve gulâm-ı merhûm bir gün evvel merhûm olduğundan ertesi gün kabrin açup sağ elinin çatal sırça parmağın ve sol ayağının yine çatal sırça parmağın kesüp tuz içine bir kutuya koyup bir kîse guruşu da kral huzûruna getirüp hakîr merhûm gulâmımın parmakların ve atı ve cümle esbâbların gördükde bir bükâ ârız olunca kral keremkârlık edüp ol bir kîse gulâmın bahâsın hakîre ihsân etdi, ammâ dağ pâresi gibi bir şecî' ve yarar gulâmdan ayrılup cihân başıma dar olup yedi kral kâfiristânına gitmek ârzûları hâtıra hutûr edüp yine Beç içre seyr-i temâşâya meşgûl oldum.

Der-beyân-ı hûb-hevâ-yı câvidânî

Ol kadar latîfdir kim bâd-ı nesîm ve seher yeli bu şehirde esüp cemî'i halkı ten-dürüstlerdir. Ricâl makûleleri kemâl mertebe riyâzât ve perhîz ile geçindiklerinden gerçi za'îfdirler, ammâ gâyet ten-dürüstlerdir ve gâyet müsinn ü mu'ammer olurlar, ammâ cümle keferesi siyâh rokla ve Freng pabucu ve başlarında gûnâ-gûn şapka üzre deve kuşu telleri takarlar. ***[71a]*** Ammâ,

Der-beyân-ı reng-i rûy-i pîr [u] cüvânân-ı mahbûbân

Hevâsının letâfetinden cümle halkı kâfûrî beyâzdır ve tenâsüb-i a'zâları gâyetü'l-gâye kulak şahmesi gibi yumuşak olup sîm-ten bir alay Alman mahbûbları var kim gâyet beyâzlıklarından çoğu asferü'l-levndirler, ammâ bir mel'anetleri var kim ta'bîr olunmaz. Gerçi kabâhatdir, ammâ sergüzeştimiz olmağile sehel sehel tahrîr edelim, ammâ müstemi' olan ahbâb afv edeler.

Bir gün başkomsar oğlu Meykel nâm gulâmı la'l-gûn tebekânî yanaklar ve kiraz gibi al dudaklar ile görünce hatâ'en tama'-ı hâma düşüp vakt-i seherde la'l-gûn yanağından bûs etdikde hakîrin dudağına bir nemekîn arak gelüp arak-âlûd olmuş zan etdim.

Sonra gördüm bu pençe-i âfitâb muğ-pîçe kendü sidiğiyle yüzün ve gözün yaykar. Bildim ki bu gulâmı bûs etdikde leblerime nemekîn lezzeti gelen sidik imiş. Gayri mahbûb u mahbûbelerin âlûfte ve âşûftelik sebebiyle bûs etmeden ferâğat etdim. Anıniçün bu diyâr kefereleri ve mahbûbları saruya mâ'il beyâzsı çehre-i zerdleri vardır, ammâ sidikle yüzlerin yaykadıklarından gâyet vücûdları nerm ü râm olurlar. Bir zamân Nemse çâsârının beş altı yüz aded mümtâz müstesnâ pençe-i âfitâb mehtâb misilli mûğzâde pîçe mahbûb-ı

bî-hicâb cüvân Alman-ı bî-îmânlar ile gönül eğleyüp tesellî-i hâtır bulurduk.

Der-beyân-ı kıyâfet-i kabâ-yı nisvân

Bunlar dahi merdâneleri gibi üzerlerine siyâh ve gûnâ-gûn çukadan yensiz nigendeli rokla geyerler, ammâ içlerine dîbâ ve şîb ve zerbâf ve gûnâ-gûn akmişe-i fâhire zerdûz ve çerkâb fisdân geyerler, ammâ sâ'ir kâfiristân karılarının fisdânları gibi daracık ve kasîr değildir. Cümle etekleri yere birer arşın sürünüp Mevlevî dervîşlerinin eteklik fisdânları gibi boldur ve aslâ don geymezler. Cümle elvân kubâdî pâypûş geyerler, ammâ ekseriyyâ kuşakları cevâhir ve murassa'dır. Lâkin bâkire şekilli olan kızlardan mâ'adâ kâlîm olan avretlerin cümle sîneleri uryândır kim beyâz kar gibi berrâk sîneleri var. Lâkin mezkûr olan fisdânlarını Macar ve Eflak ve Boğda[n] avretleri gibi kuşanmayup bellerinde birer kalbur çemberi gibi kalın kuşakları cümle bu avretleri kanbur gösterüp bed kıyâfetlerdir.

Ve başlarında beyâz dülbendden örme hayâl pesend çatma örme nakışlı takyeler üzre cümle cevâhir ve incülü istifanlı arakıyye geyerler. Ammâ hikmet-i Hudâ bu diyâr zenânelerinin memeleri Rûm nisvânı emcekleri gibi tulum kadar memeli değildir. Cümle turunç kadar küçük emcekleri var, ammâ yine evlâdların ziyâdesiyle süd ile beslerler. Ve cemî'i kızları başı açık siyâh geysûları târumâr olmasın içün geysû-yı müşk-bârları üzre her duhter-i pâkîze-ahtereler mâlikeliğine göre saçları üzre incü ile yâhûd moncuk-ı Alman ile bir gûne musanna' örülmüş halkaları saçlarının üzerinde altında kulakların ihâta eder cevâhirli halkalardır, ammâ bu kızların avretler gibi sîneleri küşâde değildir ve üzerlerine rokla çekman geymeyüp hemân sâde zerdûz- gûnâ-gûn fisdan geyerler.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden cümle nisvânları sâhib-i cemâl ve latîfü'l-i'tidâl hûb-manzar ve perî-peyker hadden efzûn ve adedden bîrûn şems-i tâbân-misâl hüsn ü cemâl ve pür kemâl sâhibleri kızlar var kim her cünbüş ü harekâtları ve reftâr [u] güftârları âdemi hayrân eder. Ve her bir duhter-i nâ-şüküfte ahterin çîm çîm ve ham-be-ham olmuş geysûlarının her târı şeb-i târdır. Hâllerinin her dânesi hâl-i Hâşimî-vâr bin kez reşk-i müşk-i Tatar değer. Tâ bu misâl kızları var. Ammâ,

Garâ'ib ü acîb: Bu diyârda bir aceb-temâşâ gördüm. Kaçan yolda bir avret giderken kral ol avrete râst gelse eger at ile ise kral at başı çeküp andan avret geçer, eger çâsâr piyâde ise yine kral bir avrete râst gelirse el kavşurup durur. Avret kralı selâmlayup kral dahi başından şapkasın çıkarup avrete ta'zîm edüp avret güzer etdikden sonra kral geçer. Garîb temâşâdır. Bu diyârda ve gayri kâfiristânda söz avretin olup Meryem Ana aşkına avrete ta'zîm ü tekrîm ederler.

Der-beyân-ı nâmhâ-yı tersâ-yı muğân:

…….(1.2 satır boş)……..

Der-fasl-ı esmâ-i zenâne-i ehl-i isyân:

…….(3/4 satır boş)……..

Der-ta'rîf-i enhâr-ı âb-ı hayvân:

…….(3/4 satır boş)……..

Der-vasf-ı çâh-ı mâ-i hânedân:

…….(3/4 satır boş)……..

Der-kavl-i kehene-i ekâlîm-i arz-ı büldân:

……(3/4 satır boş)……..***[71b]***

Der-kavl- müneccimân-ı tâli‘-i amâristân:

……(2 satır boş)……..

Der-medh-i hubûbât-ı nebâtât-ı sebzevât-ı mahsûlât

Bu şehrin zemîni bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve bir rahîsatü‘l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır. Deyyâr bu vilâyetlerde mânendi yokdur, zîrâ cemî‘i dağ u bâğ u râğ u ırağ u yakınları cümle nebâtât-ı gûnâ-gûn hâsıl olur. Bir kîlesi elli kîle mahsûl verir, ammâ halkı zirâ‘at edici değildir. Cümle çerçi ve boncukcu ve bıçakçı ve kuyumcudur ve çoğu bî-kayd tembelân-ı Horâsân gibi elleri eldivandan çıkmayup ayş-ı işrete meşgûller olduklarından vilâyetleri ekserî zamânda kıllet üzredir, zîrâ dâ’imâ şehri âdem deryâsıdır. Cemî‘i zamânda buğday ve arpası Macaristân ve Totlıkıstân vilâyetlerinden gelüp şehirleri sehel ganîmet olur.

Der-sitâyiş-i ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât:

……(1.5 satır boş)……..

Der-vasf-ı sun‘-ı Hudâ-yı güzîde-i müsmirât:

……(1.5 satır boş)……..

Der-beyân-ı hayât-ı cân-perver-i envâ‘-ı meşrûbât:

……(1.5 satır boş)……..

Der-hakk-ı mesîregâh-ı erbâb-ı hâcât:

……(1.5 satır boş)……..

Der-nazargâh-ı aded-i bâğ-ı İremezât:

……(1.5 satır boş)……..

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kal‘a-i Beç

Evvelâ kralın sarâyı kurbunda Temâşâ Sokağı derler, yolun iki tarafındaki dîvâr eyle mücellâdır kim gûyâ Hıtâyî kâğız gibi musaykaldır.

Bu yolun iki cânibi yüzer arşın mücellâ dîvârdır ve on arşın âlîdir. Bu dîvârda cemî‘i Beç‘de ve Prak’da ve gayri şehirlerde her ne kadar üstâd-ı kâmil nakkâşlar var ise gelüp sihr-i‘câz mertebesi hurde tasvîrler yazmışlar kim görenler engüşt ber-dehen ederler.

Bu yolun sağ tarafında kendülerinin {sene 1073 târîhinde} Üstürgon cenginde Âl-i Osmân’ın kılıcıyla otuz yedi bin kâfirin kırıldığın mâ-vaka‘ı üzre eyle tahrîr etmiş kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Hatta Sadrıa‘zam {Köpürlüzâde} otağı önünde cellâdlar kâfiri kırup kelleleri ve lâşelerin dağlar gibi yığılmış tasvîrler etmiş kim gayri üstâd-ı ressâm kalemin çekmede âcizlerdir, ammâ yolun sol dîvârında bizim Raba nehri cenginde ne ifrât ve ne tefrît üzre ibtidâ kendülerinin meydân-ı şecâ‘atde Osmânlı kılıcından kırıldıkların ba‘dehu bizim Raba nehrinde sû-i tedbîr ile boğulduğumuz yazup su içinden karşu selâmete çıkup halâs olam diyenleri kurşumla urdukların eyle yazmışlar kim tahrîr olunmaz.

Hakkâ ki cemî‘i tevârîhlerinde cümle bozmak ve bozulmaların mâ-vaka‘ üzre sıhhati ile tahrîr ederler. Hattâ yine bu dîvârda kralın kadd [ü] kâmetiyle eşkâl-i kabîha-i şütürlebiyle bir kral tasvîri etmişlerdir. Gören anı zî-rûh zann eder. Bu tasvîri üstâd-ı nakkâş mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etdiğiyçün kral bu âdemi nakkâş başı edüp birer kralıçka guruş ulûfe ta‘yîn etmişdir. (–) (–) (–) (–)

……(6 satır boş)…….. ***[72a]***

Der-fasl-ı lisân-ı Nemse-i kadîm

Ba‘zılar Nemçe derler, ba‘zılar Ungur derler, zîrâ vilâyet-i Ungurus ve vilâyet-i Alman ve vilâyet-i (–) derler. Eski bilâd-ı Nasârâlardır kim,

“Devletimiz iki bin altı yüz yıllık eski devletdir” deyü tefâhur kesb ederler. Hakkâ ki Âl-i Osmân ile ve Maskov kralıyla dengâ-denglik iddi‘âsın eder bir kalın devletdir.

Yedi kral eli altında olup bir kral mürd oldukda bu Nemse çâsârının inpiratoruyla buluşup andan me’zûn olup yedi kralın birisi tahta geçer.

Evvelâ Donkarkız kralı ve Danimarka kralı ve Filimeng kralı ve Çeh kralı ve Leh kralı ve (–) kralı ve (–) kralı cümle Nemse çâsârı inpiratoruna tâbi‘lerdir. Hîn-i ma‘rekede her kral yüzer bin asker ile çâsârın imdâdına gelirler, ammâ yine böyle iken Bahr-i Muhît kenârında Yenidünyâ‘da karşu İsfaç kralı Nemse çâsârının yedi kerre yüz bin askeriyle ödlerini koparup cihânı kralın başına dar etmişdir, zîrâ İsfaç kralı hemân on iki kerre yüz bin göçer evli Tatar askerine mâlikdir. Sâ’ir kefere leşkerlerinin hadd [ü] hasrın Hudâ bilir. Yüz yigirmi yedi yıldır Nemse çâsârıyla ale’l-ittisâl cengi vardır. Hattâ Nemse çâsârından karîbü‘l-ahd yedi pâre kal‘asın almışdır kim “Her biri seb‘a-i ıklîme mu‘âdil kılâ‘-ı metîneler idi” deyü Nemseler feryâd ederlerdi.

“Hattâ biz Türk ile bu sulhu İsfaç derdinden etdik. Yohsa Raba suyu cenginden sonra

biz Türk ile barışır mıydık” derlerdi. Ammâ İsfaç kralı millet-i Mesîhiyyeden geçinüp İncîl kitâbı okurlar, ammâ lisânları başkadır. İnşâallâh mahallinde anların da lisânları tahrîr olunur. Lâkin Luturyan mezhebinde bir alay mecûsî kavmlerdir, ammâ Nemse be-dürüstî millet-i Mesîhiyyeden olup İncîlîdir ve mezhebleri Papişte mezhebinde, ya‘nî İrim Papa mezhebindedirler. Lâkin lisânları papanın İşpanya lisânı gibi değildir. Nemse lisânı gâyet ağır dildir. Ekseriyyâ niçe elfâzları Fârisî bulunmuşdur, zîrâ bunlar dahi diyâr-ı Acem’den Menûçehr evlâdlarıyla gelmişlerdir. Lâkin bâlâda tahrîr olunduğu üzre Hazret-i Dâvûd erganon sâzı çalup Zebûr âyeti okuduğiyçün Dâvûd Nebî‘ye nâzil olan suhufları lisân-ı Nemse’ye tercüme edüp erganon ile Zebûr âyeti okurlar.

Hâzâ âyet-i kitâb-ı Zebûr be-lisân-ı Nemse-i kâfûr

Fin son der bares an daştiges gebet cuder ali’r-heyligsten unt siligten yugunt firav Marya hilf avef den kapuçinar ber kopa {yanî kal‘a} *so son.*

Bu tahrîr olunan cümle Hazret-i Îsâ *aleyhi’s-selâmın* ve Meryem Ana *aleyhânın* medhidir. Hattâ cemî‘i ruhbânlar haçlı sancağ u bayrağ ve erganonlarla kenîseden kenîseye giderken bu medh-i Îsâ‘yı savt-ı a‘lâ ile okuyup yollardan güzer ederler, ammâ bir tarz-ı acîb ü garîb ile bu medhi rehâvî makâmında okuduklarında istimâ‘ eden âdem mebhût olur.

Hâzâ du‘â-i Hazret-i Îsâ âyet-i kitâb-ı Zebûr, ya‘nî tercüme-i lisân-ı Nemse

Daler furtireflihste golor virdiyaste Ali’rheyligste ale çeyt un beflekste yugunt firav Marya an matre un serris herres Yezu kırişti in renigin der velt unt hersir in ali’rkıra aturen melke duniye mant verlest niye mant verehst avih niye mant ver cu dir mit ray nin irt nirştend unt bus fertigen Kot {Allâh’dır} *Marya Firav* {Meryem Ana’dır}

Bu elfâz-ı dürerbâr-ı Zebûr’u kaçan erganon ile yâhûd hoş-elhân savt-ı hazîn ile ruhbân ve sıbyânlar okudukda âdemin aşkından vâlih mest olacağı gelir, zîrâ bu âyetleri ilm-i mûsîkârî üzre sofyâne usûliyle okundukda âdem inşirâh-ı sadr-ı zevk-i derûn bulur, *ve’s-selâm.*

Der-fasl-ı be-dürüstî lisân-ı Nemçe

Evvelâ Nemçe lisân-ı Macar’da lafz-ı nem değilim ma‘nâsınadır, ya‘nî “Çeh değilim Nemse’yim” derler, ammâ fusehâ-yı Nemse’ye su’âl etsen “Nemeş kavmiyiz” derler, ya‘nî “Nemçe değiliz” demek olur. Her kavmün bir zu‘mları vardır. Evvelâ Nemse’nin bey‘ [u] şirâlarında hisâbları bu yüzden add olunur kim lisân-ı sahîhleri ale’l-ittifâk budur: Evvelâ,

ans	*isçpa*	*tiray {imâle}*	*fir*	*finf*
1	2	3	4	5

sekes	*siben*	*ahet*	*nayin*	*çen*
6	7	8	9	10

çiyançet	*tiraysik*	*firçik*	*fufçik*	*siyihçik*
20	30	40	50	60

bürot	*bosır*	*vayin*
ekmekdir	su	şarâb

lihit	*lıhter*	*meser*
mûm	şem‘dân	bıçak

feder	*fin tirdid*	*tinte*
kalem	divit kalem	mürekkeb

papir	*Kot*	*Marya*
kâğız	Allâh	Meryem Ana

Kostıtin opol	*çâsâr*
İslâmbol pâdişâhı	kraldır

İnpirator	*Lipolde inpirator Engür*
pâdişâhlar pâdişâhı, ya‘nî şehinşâh	Nemse’nin Ungurus kralı

pampol	***[72b]** kum her*	*seçnide*
pamuk	gel beri	otur

niksi	*uskut*	*na mayin hurbu*
yokdur	eyidir	yok ağam

may firav	*yug firav*	*furta {imâle}*
benim kadınım	benim kızım	bire kaç

mayn fodir	*mayn püluda*	*geher kılanı*
benim babam	benim karındaşım	gel küçük

geher may herec	*por pisli*
Gel benim cânım	dur bir pâre

kolt	*dukat*
iş altunu, ya‘nî alçak altun	sikkeli altun

taler	*kıralıçka*	*engörleş*
dökme riyâl guruş	iki penez	penez

……(2 satır boş)……..

Ammâ sikkelerinin pâk ü pâkîze hâlisü‘l-ayâr olduğuna ve kalp ve maksûs olmayup sîm-i hâlis olduğuna aşk olsun.

Bunların bir darbhânesi vardır kim bir kral ve bir pâdişâh mâlik olmamışdır. İllâ Venedik kralı mâlikdir. Hele Venedik kimyâya mâlikdir, ammâ bu Ungurus tibir getirdüp ve cemî‘i bâzergânları her metâ‘ın sikkeli ve sikkesiz altunun getirüp tekrâr kal edüp bir gûne zer-u hâlis-i Ungurus altunu keserler kim bir kralın altununa benzemez. Hattâ Venedik’in yaldız altununa yan başı gelir gâyet hâlisdir.

Eşkâl-i altun-ı Ungurus

Bir yanında başı miğferli ve telli ve gevdesi demir geyimli beli ince elinde bir deste ok ile ayak üzre durur bir tasvîr vardır. Zu‘m-ı bâtıllarınca (–) (–) (–) ola. Etrâfında Nemse hattıyla evsâfı tahrîr olunmuşdur. Ardında çâr-kûşe hazînesi içre beş satır hat vardır. (–) (–) (–) (–) evsâfıdır. Kenârında gayri hatlar vardır.

Der-eşkâl-i dökme guruş-ı Alman

Bir müdevverü’ş-şekl kâmil tokuz dirhem gelir hâlis beyâz gümüşü vardır. Diyâr-ı Rûm’da yüz dirhemine otuz dirhem bakır korlar yine damgaya geldi derler. Bir tarafında krallarının başı kaba beline dek tasvîri var. Kenârında cülûsu târîhi var. Öbür tarafında iki başlı ve iki ayaklı ve iki kanatların açmış karakuş tasvîri var, cemî‘i sancak ve bayrak sikkelerinde bu karakuş tasvîri var, zîrâ zu‘m-ı bâtıllarınca cemî‘i kuşların yırtıcısıdır, ya‘nî kendüler dahi cümle krallardan yırtıcı ve keskin kral ola. Ve cümle yedi yerde sikkesi kesilen vilâyetler bunlardır kim zikr olunur.

……(1 satır boş)……..

Ammâ Beç‘deki darbhânesi görmeğe muhtâcdır. Guruşun bir nev‘ini zımba ile müdevver kesüp sikke dahi urulur ve bir nev‘i yassı guruş gibi sebüke tahtadır. Bir yanından âdemler dollâbları çevirdikçe çarhları çevirüp hem müdevver guruş kesilir hem sikke urulur. Bir günde suhûletle elli bin guruş kesilmek mümkindir, ammâ darbhânesine başkomsar ve emîninden gayri bir gayri kimesne girüp seyr-i temâşâ edemez ve’s-selâm.

Hâsıl-i kelâm bu temâşâları ve niçe yüz bin gûne yazılması mümkin değil acâ’ibât [u] garâ’ibâtları seyr-i temâşâ etdiğimizden sonra iki ay on yedi gün Beç şehrinden zevk u

safâlar edüp ve çeşm-i ibretler ile niçe bin ucûbe-i dehrden şeyler görüp cümle vekâyı‘âtı ve cümle dilberânlarıyla sohbet-i hâslar etdiğimiz tahrîr eylesek hemân şehr-i Beç evsâfı bir mücelled kitâb olur, ammâ gördüğümüz devlet-i âlî ve belde-i gâlî azîm olmağile çâsâr-ı bâ-vakârın her ne kadar sikadan musâhib nedîmleri ve ne kadar vüzerâ vü vükelâları var ise anlar ile cümle âşinâ olup anlardan haber aldım ki bizim elçi paşa tâ İslâmbol’dan Nemse’nin elçisi iki yılda Beç‘e gelince bizim elçi Beç‘de iki buçuk yıl ekall-i mâ-yekûn bir yıl, bir buçuk yıl otururmuş. Bu hakîrin aklı başından gidüp,

“Ayâ bu cezîre-i kâfiristânda seyâhat ve ticâret ve ziyâret yokdur. Bir yıl ve bir buçuk yıl nice mahpûs gibi durulur” deyü tefekkür ederken hikmet-i Hudâ ***“****İzâ erâdellâhu şey’en heyye’e esbâbehu”* [40] mazmûnunca hikmet-i Bârî yârî kılup İşpanya ve Kızkral ve Danimarka ve Donkarkız ve’l-hâsıl yedi kralların vezîrleri ba‘de’s-sulh edâ-yı hidmetleri tamâm olduklarında cümle vezîrler kraldan gitmeğe me’zûn olduklarında hemân bu hakîr dahi,

“Eyi fursatdır bu Beç‘de bir yıl durmakdan ise gayri diyârları seyâhat edüp yine elçi paşa gidinceye dek gelüp yetişirim” deyüp hemân Erdel diyârından berü kralın Zoza vezîri gâyet ***[73a]*** dostumuz idi ana vardım ve Mantikukula vezîre ve başvezîr olan Rudolfoş‘a ve başkomsara ve başpapasa varup ve niçe iş erlerine ve kral musâhiblerine buluşup birer dâne münakkaş Kaya Sultân makrameleri hedâyâ verüp, yedi krallık yeri seyâhat etmeği murâdımı söyleyüp ertesi gün başvezîr hakîri çâsâra buluşdurdukda çârsâra dahi iki dâne nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn Kaya Sultân yağlığı ve iki aded Kişmirî şâl bir sihr-i i‘câz Freng Mânî kalemiyle tahrîr olunmuş Hazret-i Îsâ ve Meryem Ana tasvîri hedâyâ verdikde niçe bin hazîne mâl pîşkeş vermeden ziyâde hazz edüp bu hakîri yine vâfir söyledüp iki sâ‘at kâmil cân sohbetleri edüp musâhabet ederdik.

Hulâsa-i kelâm üç ay kadar şeref-i sohbetleriyle müşerref olup netîce-i merâm cemî‘i musâhabetlerimiz ekseriyyâ seyâhate müte‘allık olup Şâm-ı Trâblûs ve Cübeyle ve Sayda ve Berut ve Akkâ ve Yâfa ve Askalân ve Remle ve Gazze ve Kuds-i Şerîf ahvâlleri ve mezkûr bender iskeleleri su’âl edüp elbette her bâr Kuds-i Şerîf su’âl olunurdu.

Hakîr-i pür-taksîr ise Kuds-i Şerîf’in cemî‘i ahvâlâtlarına eyle vâkıf-ı esrâr idim ki bir seyyâh ol mertebede bilmek ihtimâli yokdur. Hattâ kral huzûrunda çâsâr hakîri Kuds-i Şerîf ahvâliyçün niçe papaslar eyle imtihâna çeküp Kuds-i Şerîf’de niçe yıl ifnâ-yı vücûd etmiş papaslar hakîr kadar Kuds-i Şerîf’deki Kamâme kenîsesin ve Sahrâtullâh’ı ve Mescid-i Aksâ‘yı ve Tûr-ı Zîtâ‘yı ve Bi’r-i Selvân’ı hakîr kadar bilmeyüp niçe papasları hakîr kezzâb çıkarup başpapas yalan çıkan bıtrîklara kırbaçlar urup papaslıkdan çıkarup huzûr-ı kraldan değil nefy-i beled eylediler.

Kral-ı dâll Kuds-i Şerîf’i böyle sıhhati üzre nakl edüp be-dürüstî seyâhat etdiğimden kral hazz edüp hakîre bir kîse guruş ve on çuka ve on kumâş ve on üç aded Alman sâ‘atleri ihsân eyledi. Hemân hakîr ol mahalde,

“Yedi kral vilâyetine gidüp seyâhat edeyim” deyü icâzet istedikde “Baş üstüne” deyüp eline devât ve kalemin alup,

“Yedi krallık vilâyetlerimde olan kal‘alar ve şehirler ve benderler ve kurâ vü kasabâtlarım mu‘azzez ü mükerrem gezüp seyr-i temâşâ etsün” deyü bir papinte hat verüp

hemân hakîr kralın gözü önünde hattını öpüp başıma koyup bir dîbâ kîse içine kral hattın koyunca kral hattına ta‘zîm etdiğimden haz edüp yine kral hattını isteyüp her konakda günde bir koyun ve elli çift sipov ekmek ve on tavuk ve yigirmi at yemi ve on avret ve on nefer oğlan hüddâmlar verüp her konakdan konağa yüzer atlı ve yüzer yayan kefere-i fecere refîkler verüp her bender hâkimleri ve kapudanları ve beğleri istikbâlime çıkup alay ile şehirlerine getirüp murâd-ı merâmım kadar ol şehirde oturup gideceğim vakti her şehrin hâkimleri ve a‘yânları ri‘âyet edeler” deyü kral tekrâr hat yazup hakîri başvezîre başkomsar ile gönderüp

“Beni sevenler dostumuz Evliyâ Çelebi’ye ri‘âyet etsinler” deyü tenbîh ü te’kîd etdiklerinde başvezîre varup kralın fermânıyla üç yüz altun ve bu kadar tuhaf hedâyâlar alup cümle vüzerâ ve iş erlerinden bî-hadd ü bî-kıyâs hedâyâlar alup başvezîr dahi kralın hattı mûcebince mü’ekked fermânlar verüp bizi kendü kethudâsıyla İşpanya vezîrine ve Danimarka ve Donkarkız ve gayri yedi kral vezîrlerine gönderüp,

“Yedi krallık yeri seyâhat etsin” deyü çâsârın hattın ve başvezîrin fermânın gösterdiğimde İşpanya ve Fransa ve gayri yedi kral vezîrleri hazz edüp,

“Safâ geldin ve hoş geldin bizimle bile gidüp vilâyetlerimiz görüp zevk u safâlar edersin. Hemân hâzır ol bu bâzârertesi gün bu Beç‘den kalkarız” dediklerinde hemân cümle a‘yân-ı Beç ile ve cümle vüzerâ vü vükelâ ve kral ile ve anası ile vedâlaşup yine ihsânlar alup bizim elçi paşadan dahi izin alup bir kîse harc-ı râh ve bir küheylân esb-i sabâ-sür‘at ihsân edüp gulâmlarıma ve hakîre birer kat esbâblar dahi verüp andan,

Sene 1075 mâh-ı Zilhiccesinin on beşinci gün bâzârertesi Beç tahtından Ungurus-i Alman diyârlarından tâ Bahr-i Muhît kenârlarında vilâyet-i İşpanya ve vilâyet-i Donkarkız ve vilâyet-i Danimarka ve vilâyet-i Filimeng’de şehr-i Amıstırdam’a ve vilâyet-i Lonçat’a ve vilâyet-i Kallevine’ye ve vilâyet-i Ruye ve vilâyet-i Holandiye’ye ve vilâyet-i Prandaporosk ve şehr-i Prak’a ve şehr-i İsizinye’ye ve’l-hâsıl yedi krallık yerde tâ nehr-i Vo kenârına varınca gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder *[73b]*

Evvelâ kal‘a-i Beç‘den on iki atımla ve dörd nefer abd-i müşterâm ile ve yâr-ı gâr-ı refîk-i kadîmim Hindî Baba Mansûr ile Baba Ahmed Bektaşî ile ve Baba Türâbî Selmânî ile ve İşpanya vezîri (–) (–) ile yedi bin asker ile Beç‘den kalkdıkda tevekkülen alallâh deyüp Hudâ-yı Müte‘âl yine sâlimîn ü gânimîn avdet müyesser ede deyüp Beç‘den garb tarafına bizim konaklarımız olan ada içinde Tuna kenârınca baş yukaru 3 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i (–)

Tuna kenârında bir ormanlı ağaçlık içinde bir kenîseli ve beş yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr Nemse köyüdür. Bu köyden refîklerimizle bir kayığa binüp nehr-i Tuna ile karşu cânibe ubûr edüp Yeni Beç hâkinde,

Evsâf-ı kal‘a-i Eski Beç

Hazret-i Îsâ zamânında binâ olunan Beç bu kal‘a-i kadîmdir. Nehr-i Tuna kenârında Küçük Alman dağı burnunda evc-i âsumâna berâber bir metîn kal‘a-i bâlâdır, ammâ içinde âdem ve âdemîzâdı yokdur. Cümle cebehânesi ve mâl-ı defâ’iniyle ecinne kavmi bu kal‘ayı zabt etdi deyü cemî‘i küffâr bu kal‘ayı bırağup hâli üzre durur, ammâ ne ma‘mûr ve müşekkel ü metîn kal‘a-i kavîdir. Biz dahi havfimizden kûh-ı bâlânın zirve-i a‘lâsına çıkup {Eski Beç‘i} seyr-i temâşâ etmeğe havf etdik.

Sitâyiş-i varoş-ı Eski Beç

Nehr-i Tuna kenârında bir şehr-i mu‘azzamdır. Kal‘a ile bu şehir mâbeyninde bir manastırı var. Bunda dahi kimse yokdur, ammâ şehrinde benî âdemi çokdur.

Cümle üç bin kadar gûnâ-gûn sırçalı kiremit örtülü bâğ ve bâğçeli ve çârsû-yı bâzârlı müzeyyen şehirdir. Bunda kralın bir kal‘a-misâl dîvârlı bâğ-ı İremi var kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz.

Cümle kasr-ı âlîleri ve cemî‘i âsâr-ı binâları serâpâ yeşil sırça ile mestûr bir ravza-i cinân-ı ma‘mûrdur. Cemî‘i Beç halkı ba‘de’l-asr Beç‘den piyâde bunda gelüp sohbet-i hâslar edüp yine kal‘a-i Beç‘e giderler, gâyet yakındır.

Ve Beç kal‘asına gelen Tuna’yı bu mahalde ana Tuna’dan ayırup dağları ve bayırları cürfler eyleyüp üç sâ‘at kâmil yol ile Tuna’yı zor ile Beç kal‘ası altına getirmişler, ammâ yine bu mahalde yolların sedd edüp Tuna’yı Beç kal‘ası önünden kesmek kâbildir.

Bu Eski Beç‘i ve taşra varoşu dahi temâşâ edüp yine bir kayığa süvâr olup beri tarafda konağımız olan köye gelüp andan ale’s-sabâh yine kâfir İşpanya vezîrinin luturyan boruları çalınup andan kalkup nehr-i Tuna’yı dörd yerden çam direkleri üzre cisr-i azîmlerden geçüp her cisr beşer gözdür, ammâ Tuna’nın bir büyük iki kolu üzre olan cisir on bir göz cisr-i azîmdir. Ve bundan aşağı tâ Üstürgon’a ve Budin’e varınca Tuna üzre ağaçdan böyle cisirler olmak muhaldir. Hep gemi üzre cisir yapılır, zîrâ bu mahallerde Tuna’nın çıkduğu Alman dağı karîb olmak ile Tuna az olup direkler üzre köprüler yapmak mümkindir. Ve bu cisrlerin karşu cânibinde Uyvar hâkinde nev binâ oluyor:

Evsâf-ı kal‘a-i cedîd (–) (–)

Mâ tekaddem Nemse çâsârının cisir başında beş yüz hâneli bir gümrükhânesi imiş kim beher sene İsfaç ve Leh ve Çeh ve İşpanya ve Fransa ve Korol ve Tot ve Filimeng vilâyetinden gelen bâzergânlardan iki kerre yüz bin milyon altun gümrük alınır köy imiş.

Ba‘dehu sene 1073 târîhinde Köpürlüzâde Vezîr Fâzıl Ahmed Paşa Uyvar kal‘asın feth etdiği küffâr havfe düşüp,

“Beç varoşların Türk urmasın” deyü bu kal‘ayı Uyvar toprağıyla Pojon toprağında geçit başında henüz binâ etmeğe mübâşeret edüp iri nerdübân gibi pergâller ile ve gönyeler ile üstâd-ı mühendis bennâlar cümle bir yere gelüp cümle erbâb-ı cengleri dahi bu kal‘a tarhında cem‘ olup,

“Düşman bu kal‘ayı muhâsara ederse bu kal‘a şu resimde gerek, böyle gerek şöyle gerek” deyü müşâvereler ile şekl-i müsebba‘, ya‘nî yedi köşe bir temel kazmağa elli bin re‘âyâ cem‘ olup ibtidâ ipler ile kal‘anın zemînin tarh edüp andan taşra handakları ve tabyaları ve kapuların tarh ederken azîm temâşâlar edüp temelleri kazdıklarının tozu ve toprağı eflâke peyveste olup hafirler kazarlardı. İçinde henüz dahi imâretden bir ev yok idi, ancak Tuna kenârında beş bin kadar soltat olacak sazdan ve kamışdan odalar ve azîm toprak tabyaları müfîd [ü] muhtasar yapup kırk elli pâre toplar koyup mukaddemâ ma‘mûr olan gümrükhâne köy bu kal‘aya varoş kalmış olur, ammâ eğer bu kal‘a itmâm bulursa gâyetü‘l-gâye metîn kal‘a-i üstüvâr olur. İki yüz yerde hemân dağlar gibi kırmızı tula pişirüp âmâde dururdu. Bu kal‘a cümle tuladan olsa gerek. Bu kal‘anın üssü hafirlerin seyr-i temâşâ edüp yine şimâl tarafına sahrâlar ve ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar içre 3 sâ‘atde gidüp, ***[74a]***

Evsâf-ı kal‘a-i nev-binâ Tancavar-ı ra‘nâ

Mâ tekaddem küçücük palanka olup ol fâcir kral vezîrinin hâssı imiş, ammâ şimdi Uyvar feth olaldan Uyvar gâzîlerinin çetecileri ve poturacıları havfinden bu kal‘ayı tuladan dahi vâsi‘ ve metîn edüp içine üç bin güzîde Nemse katanası koyup Uyvar’dan bu kal‘aya gelince Vak nehrinden berü böyle bir metîn kal‘a-i cedîd yokdur.

Ve nehr-i Tuna’dan altı sâ‘at ba‘îd bir sahrâ-yı lâlezâra vâki‘ olup aslâ havâlesi yokdur. Tula binâ bir şekl-i muhammes bir metîn kal‘adır. Üç bin askeriyle kapudanı İşpanya vezîrine karşu çıkup alay-ı azîm ile kal‘aya girirken top şâdımânları edüp hakîre bâğ-ı İrem-misâl bir konak ile ta‘yînâtlarımız verüp ibtidâ bu kal‘a kapudanı konağımıza gelüp elimizde olan kral hattına bakup her ne ki fermân olundu ise bi’t-tamâm zahîre ve ta‘[y]înâtlarımız ve tuhaf hedâyâlarımız verüp on aded avret ve on nefer gulâm ve on rîf şarâb getirüp şarâbı nevbetçi kefereler zehr-i mâr gibi nûş edüp avretleri redd edüp hüddâm gulâmları alıkoyup andan ale’s-seher yine kalkup cânib-i şimâle 4 sâ‘atde **Akyayla’**yı geçüp eyle bir tell-i bâlâdır kim cemî‘i sahrâlar aşağıda nakş-ı Mânî gibi bâğ u bâğçe ve mezâri‘âtlarıyla nümâyândır.

Andan 2 sâ‘atde yokuş aşağı gidüp nehr-i Peran(?)’ı geçüp Akyaylalardan gelüp nehr-i Vak’a karışır. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Anperan-ı(?) Alman

Lisân-ı Nemçe’ce (–) demekdir. Bânîsi Laslo Kral’dır. Sene 936 târîhinde Süleymân Hân Beç‘i muhâsara etdikde Kâsım Voyvada kırk bin yiğit ile ale’l-gafle bu kal‘a-i Anperan’ı basup feth edüp mâl-ı ganâ’imden bir şey almayup cümle küffârların dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçirüp varoşunu ihrâk bi’n-nâr eder, ammâ kal‘ası gâyet metîn ve müstahkemdir. Bir yalçın kırmızı kaya üzre beyâz kuğu gibi durur şekl-i müdevver bir kal‘a-i bâlâdır. İçinde bin kadar tahta örtülü evleri ve bir manastırı var, ammâ çârsû-yı bâzârı yokdur.

Aşağı varoşu: Beş bin hâne ve yedi kenîse ve altı yüz dükkân-ı müzeyyeneleri var. Bâğ u bâğçesinin içinden nehr-i Ovo akup ibtidâ tulû‘ı Akyaylalardan gelüp bu kal‘adan beş sâ‘at aşağı cânib-i cenûba akup nehr-i Tuna’ya mahlût olur. Bu varoş-ı İremde İşpanya vezîrinin konağına muttasıl hakîre bir konak ile cümle ta‘[y]inât hedâyâlarımız verüp bir gece bu varoş-ı İremde zevk u safâ edüp azîm toplar ve fişengler atdırup andan yine kalkup cânib-i garba âb [u] hevâsı latîf sahrâlar içre kurâları ubûr edüp 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i azîm-i Şinova

Lisân-ı Nemçe’de ismi (–) de (–) demekdir, ammâ kal‘a köhne bünyâd olmağile bânîsi ma‘lûmları nâ-ma‘lûm olmağile bânîsi tahrîr olunmadı, ammâ evvel ve âhır Nemse çâsârının mülk-i mevrûsudur, ammâ yine Süleymân Hân asrında Kâsım Voyvada bunda hayli ceng-i azîm edüp kal‘asın feth edemeyüp varoşunu ihrâk bi’n-nâr edüp cümle re‘âyâsını kılıçdan geçirüp ganîmetlerin almayup cümle âteşe urur.

Ba‘dehu küffâr bu varoşu ma‘mûr etmemek içün la‘net edüp hâlâ bu varoş harâb u yebâb kalup zemîninde bâğ u bâğçe ve gül-i gülistân ve müşebbek bostânlar içre yigirmi aded deyr-i azîmleri kârgîr binâ olmak ile bâğçeler içre ma‘mûr kenîselerdir, ammâ kal‘ası nehr-i Tuna kenârında gâyet Şeddâdî seng binâ bir kal‘a-i bâlâdır kim nazîri olmayup

üstâdân-ı selef bu kal‘ayı mühr-i Süleymân gibi tabya-i azîmleriyle şekl-i müseddes ve altı kapusu var, altı vilâyetden gelen kârbân halkından bu kapularda bâc alınır.

Ve bu kal‘a önünde nehr-i Tuna deve boynu gibi dolaşup cânib-i cenûba altı konak yine Alman’a doğru akup andan yine taraf-ı garba akar. Bu kal‘aya kapudanı bizi kondurup İşpanya vezîrine hedâyâlar verüp azîm ziyâfetler edüp hakîre dahi gûnâ-gûn hedâyâlar verdi.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Kâsım Voyvada

Bu kal‘anın şark tarafında bir çemenzâr sahrâ-yı lâle‘ızârda Kâsım Voyvada cenginde şehîd olanlardan kırk yerde yığın yığın mezâristânları ziyâret etdik. Be-kavl-i kefere,

“Bunda on iki bin Türk askeri yatır” dediler, ammâ her yığında tuçdan birer alâmet yapmışlar. Meselâ on yığında tuçdan benî âdem tasvîrleri ve bir yığın üzre tuçdan at sûreti ve birinde kılıç ve birinde kalkan ve birinde tüfeng ve birinde tîrkeş el-hâsıl cemî‘i şühedâların atların dahi kırup aslâ bir silâhlarına vaz‘-ı yed etmeyüp cümle şühedâ silâhların birer yere gömüp üzerlerine birer yığın toprak yığup dahi üzerlerine her silâha göre birer tuçdan alâmet etmişler. Ve cümle şühedâların etrâflarına kal‘a ve tabur handakı gibi handak kazup aslâ bir hayvânât girüp şühedâları çiğneyemezler.

Hâlâ kudretden ***[74b]*** cemî‘i şühedâlar üzre gül-i gülistân ve reyhân u sünbülistân biter kim râyihası âdemin demâğın mu‘attar eder, ammâ bu ziyâretgâhın tâ ortasında bir mermer amûd üzre küffâr bir kılıç komuş, ya‘nî biz bu mevtâları kılıç ile kırdık demekdir. Lâkin kendülerinin nakilleri üzre,

“Her sene Kâsım günleri oldukda bu Kâsım Voyvada askerleri üzre bir hây hûy Allâh Allâh deyüp ol gece bunların üstlerine gökden alaca alaca nûr yağar” deyü kefereler şehâdet etdiler. Hamd-i Hudâ cümlesin ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik.

Ve bu kal‘anın sahrâlarında harâb u yebâb olmuş şehr-i azîmler ve kurâ vü kasabâtlardan ol kadar harâbistân şehirler var kim ta‘bîr olunmaz. Meğer Uyvar fethi olduğu sene bizim askerden evvel çıkan Hacıki Paşazâde Tatar askeriyle tâ bu mahallere gelüp ihrâk bi’n-nâr etdiklerinden berü vîrân kalmış şehirler var ve Uyvar’dan bu mahallere gelince on tokuz konak yerdir.

Andan yine semt-i garba 6 sâ‘atde gidüp,

……(27 satır boş)…….. ***[75a]***

Andan iki buçuk yılda yine Beç kal‘ası berâberliğinde sahrâ-yı (–) konup Beç kal‘ası sağ tarafımızda on iki sâ‘at yerde kalup ol gün bu (–) (–) varoşunda zevk u safâlar edüp şehri seyr-i temâşâ etdik. Beç kal‘ası içinde kralın dedesi İstifani Kral binâ etdiği manastırın vakfı bir şehr-i müzeyyendir. Gerçi kal‘ası kal‘ası yokdur, ammâ gâyet latîf ve ma‘mûr şehirdir. Cümle üç bin aded kiremit örtülü bâğ ve bâğçeli ve yedi manastırlı ve çârsû-yı bâzârlı şehirdir.

Andan kalkup cânib-i cenûba 5 sâ‘at gidüp aslâ dağ ve taş geçmeyüp çemenzâr u nebâtât [u] giyâhâtlı sahrâlar üzre ma‘mûr kurâlar içre Akyayla’dan cereyân eden sular ubûr edüp,

Evsâf-ı şehr-i Fişevar

Nemse çâsârının babası binâ edüp Beç kal‘ası içindeki tîmârhânesinin evkâfıdır. Başka hâkimi vardır kim üç aded birov hükûmet eder.

Biri Yoranda manastırının ve varoşunun hâkimidir. Bu manastırın dahi rub‘-ı meskûnda misli yokdur. Bunda olan etıbbâ ve hukemâ ve cerrâhân-ı fassâdânı ve bunda olan teşrîhât bir kâfiristânın düyûrlarında yokdur. Teşrîhât oldur kim bir emrâz-ı muhtelifeden olan âdemlerin kral izniyle yâhûd mürd olan keferelerin vasiyyetiyle karnın yarup sebeb-i mevti olan marazlarına bakup ba‘zı vücûdu tuzlayup muğlablar ile kadîd edüp bir dollâbda hıfz edüp sebeb-i mevti olan marazın yazarlar ve niçesin derisiz cümle sinirleriyle teşrîh edüp saklarlar ve niçesinin sinirlerin tîzâb ile giderüp cümle sinirleriyle bir dollâbda pinhân ederler. Ve niçelerin derisini ve sinirleri ve tamarlarını giderüp cümle vücûd-ı insânda ne kadar kemikleri var ise demir teller ile birbirlerine bağlayup yine bir dollâbda hıfz ederler.

El-hâsıl bu deyr-i kebîrin her köşesinde olan dollâblar içinde âdem kadîdleri ve teşrîhâtların gûnâ-gûnu mahfûz olup cümlenin sebeb-i mevtleri ve esmâları dollâblar üzre mastûrdur.

Ve niçe bin vâcibü‘s-seyr ibret-nümâ bu Yoranda deyrinde mevcûd olup bu dâru’ş-şifâda şifâ bulanlar bu tîmârhâneye ol kadar altun ve gümüş kazganlar ve tencereler ve kebâb şişleri ve ol kadar gümüş altun ve kalay ve bakır ve âvânî şeyler yapdırup bu deyre vakf etmişler kim ta‘bîr ü tavsîfden müberrâdır. Ve bu deyrin cânib-i etrâfı gûyâ bâğ-ı Merâmlardır.

Bu şehrin bir hâkimi dahi taşra varoşundadır. Gâyet ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i mu‘azzam ve ma‘mûr u müzeyyendir. Cümle sekiz bin aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ve bâğ-ı İremli şehr-i müzeyyendir. Lâkin kal‘ası yokdur, ammâ kal‘adan sarp cânib-i erba‘ası gemi direklerinden ve sâ’ir dıraht-ı müntehâlardan kazıklı metîn şaranpavlardır. Dahi taşrası handak-ı amîklerin içinden nehr-i Kansi(?) Küçük Alman dağlarından gelüp bu Fişevar handakın dolaşup bu mahalle karîb Tuna nehrine mahlût olur.

Ve bu şehrin ekseriyyâ evleri Tuna kenârına vâki‘ olup kat-ender-kat sarâylar ve kasr-ı âlîler ve musanna‘ düyûr-ı kebîrler ile ârâste ve esvâk-ı müzeyyeneler ile pîrâste olmuş bir ma‘mûr [u] âbâdân Fişevar şehridir. Bir gün bu şehirde meks edüp tekrâr Beç şehrine gideceğim geldi, zîrâ bu şehir Beç toprağında olup on iki sâ‘at karîbdir.

Andan tekrâr bu şehirden keştîlere süvâr olup karşu Uyvar kal‘amız olan tarafa geçüp 7 sâ‘at cânib-i şarka ferahfezâ âbâdân bâğ-ı İremli ma‘mûr kurâ ve kasabâtları cümle geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i (–) (–)

Uyvar sâhibi Fargaçi Kapudan’ının dedesi Süleymân Hân havfinden sene (–) târîhinde binâ etmişdir. Hâlâ Nemse çâsârı hükmündedir. Lâkin kal‘a-i Pojon hâkimi hâkinde Tuna nehri kenârında bir sivri topraklı bayır-ı âlî üzre çâr-kûşe Şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâ ve iç kal‘ası şekl-i müdevver vâki‘ olup kıbleye nâzır birer kapusu var ve kal‘a içre kârgîr binâ bir manastırı ve aşağı varoşda iki bin kadar şindire örtülü hâneleri ve birkaç çan kulleli manastırları var, ammâ taşrada bâğı ile ve bâğçeleri bî-hisâbdır. Ve ekseriyyâ

Beç kal‘ası a‘yânı ve Pojon kal‘ası a‘yânının bu vâdîlerde mahsûldâr bâğları var. Andan bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı şehr-i tâc-ı Koron ya‘nî kal‘a-i Pojon

Bânîsi Laslo Kral’dır. Mukaddemâ bir küçük kal‘a imiş. Ba‘dehu Sultân Süleymân Hân Nemse çâsârlarına tâc-ı İskender olan goronayı ihsân edince bu Pojon kal‘asın temelinden münhedim edüp müceddeden âhır-ı kâr bu kal‘ayı inşâ edüp on iki bin leşker ile tâc-ı İskender’i bunda kor.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Pojon

Mukaddemâ elçi paşa ile kal‘a-i Beç‘e giderken bu kal‘a sağımızda kalup görmek müyesser olmadı, ammâ şimdi manzûrumuz olup nehr-i Tuna kenârında bir sivrice topraklı bayır üzre Tuna’nın cânib-i şimâlinde Uyvar hâkinde Uyvar’a üç merhale yerde çâr-kûşe Şeddâdî bir kal‘a-i metîndir, ammâ hâlâ şarkdan mağrib tarafına tûlânî vâki‘ olup iç kal‘ası Kanije kal‘ası gibi şekl-i murabba‘dan tûlânîdir ve ortası incecikdir, ya‘nî ensizdir demek ola. Ve ol kal‘anın ince yerinde gâyet mürtefi‘ sarây-ı azîm var kim cânib-i erba‘asında niçe yüz şâhnişîn ve revzenler ile müzeyyen bir sarâydır. ***[75b]*** Meğer mâ-tekaddem krallara mahsûs, bu dahi Nemse çâsârlarının sarây-ı menhûsu imiş. Budin ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad kal‘aları ellerinden gitdikden sonra krallar Beç‘i taht edinüp anda karâr ederler. İnşâallâh andan dahi firâr ederler.

Ve bu mezkûr Pojon sarâyı kâmil üç yüz altmış altı aded billûr ve necef ve moran câmlı pençereler ile ârâstedir.

Ve çâr-kûşe şibih İslâmbol’un Galata Kullesi gibi dörd aded kulleleri var. Anlar dahi kat-ender-kat pençereleri câmlar ile pîrâste olup çâr kulleleri dahi çâr-kûşe rusâs-ı hâs ile mestûrdur.

Ve bu sarây-ı ma‘mûr dâ’iren-mâdâr başka iç kal‘a gibi bin adımdır. Ve cânib-i kıbleye nâzır bir ibret-nümâ musanna‘ kapusu var, etrâfı gird-â-gird başka derin handakı içinden nehr-i Tuna cereyân eder. Ammâ şimdi biz anda iken niçe yüz bin küffâr ırgat ve niçe bin üstâd-ı kâmil ilm-i hendese ve ilm-i mi‘mârîde kâmil mühendisler her diyârdan cem‘ olup mezkûr sarâyın cânib-i etrâfına nev binâ bir varoş-ı ra‘nâ etmeğe temel handakları kazup iki yerden kapuları alı komuşlar, biri karada Uyvar kal‘amız hâkine biri garb tarafında nehr-i Tuna kenârına vaz‘ etmişler.

Ve bu mezkûr iç kal‘ada olan sarâyda mukaddemâ krallar gelüp turvin müşâveresin edüp krallar tahta cülûs etmeğe bunda gelüp tâc-ı goronayı başına geyüp baş irşek papas eliyle beline kılıç kuşanup kal‘a-i Beç‘e gidermiş, zîrâ gorona dedikleri tâc-ı İskender bu Pojon’da durmak ile bu şehre kavm-i Nemse Kudüs-i Şerîf kadar i‘tibâr ederlerdi. Lâkin şimdi devlet-i Âl-i Osmân’da sene 1073 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ vezîri Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Uyvar kal‘asın feth {edeli} Nemse kralı havfinden tâc-ı İskender’i bu Pojon’dan kaldırup Beç kal‘asından altı konak içeri tâcı Prak kal‘asına götürdüler. Hattâ biz elçi paşa ile Beç‘e vardığımızda tâcı Beç‘e alay ile Prak’dan getirdiler, zîrâ bu kal‘a-i Pojon hâlâ bizim Uyvar kal‘amıza üç merhale yakın olduğundan cemî‘i Nemse küffârları havfe düşüp tâcı kaldılar ve Pojon’u amâr edüp on iki bin leşker kodular.

Ve mezkûr iç kal‘a olan sarây hâlâ mesdûd olup içinde cebehâneden gayri bir şey olmayup hâlâ etrâfına sarâya muttasıl mağribden maşrıka tûlen beş bin adım iki kat bir amîk toprak handak kazup içinden Tuna cereyân edüp bir yanında Tuna gemileri bağlanır. Tâ bu mertebe enli handaklardır. Hemân aynı Roma kal‘ası handakı gibi şekl-i bâdemî nev binâ bir metîn handak kazmışdır ve henüz kenârlarına Şeddâdî binâ dîvârlar yapmışdır. Ve bu handak düz yerde olmak ile iki kat handakın içinde Tuna gemileri tolaşup girüp çıkarlar. Ve maşrık tarafından bu handaka nehr-i Pojon Akyaylalardan berü gelüp bu handak içinde nehr-i Tuna’ya mahlût olur. Ve bu handaklar etrâfında on bir aded nev binâ toprakdan metîn tabyalar etmiş kim her biri birer Sedd-i İskende[r]e mânend fosdiçelerdir. Bu mezkûr nev binâ handakların içinde,

Evsâf-ı varoş-ı Pojon

Gûyâ akçe tahtası gibi şekl-i bâdemî vâki‘ olmuş bir cânibi Tuna kenârında ve bir tarafı Uyvar tarafında cümle evleri bâğ u bâğçeli Şeddâdî kârgîr binâ şindire tahta ile mestûr üç bin aded hâne-i ma‘mûrlardır. Ve bu varoşun gird-â-gird cirmi üç bin arşın yalın kat dîvârlı rabâtdır kim yedi yerde sehel ma‘mûr kulleleri var. Ve cümle üç aded kapusu ve içinde dörd manastırı ve tokuz kenîseleri ve ba‘zı yerinde meydâncıklar ve beş yüz kadar dükkânları ve üç aded hânları var. Lâkin küffâr henüz bu kal‘anın kıymetin bilüp günden güne amâr etmededir. Ve bu kal‘anın semt-i şimâlîsinde dağı ve taşı bâğı ve bâğçesi dutmuşdur. Lâkin bu bâğlar şehre ol kadar havâledir kim iç kal‘asında olan mezkûr kral sarâyında ve aşağı varoş içinde top u tüfengden âdem gezemez, muhâsarası gâyet mümkindir. Hudâ dest-i İslâma müyesser ede.

Bunda dahi kralın papintaların Pojon kapdanına gösterüp üç gün safâlar eyleyüp kapudandan ihsânlar ile refîkler alup andan cânib-i şarka amâristân içre bir gün gidüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i Macaristân

Tâ ahşama karîb gidüp niçe yüz aded henüz ma‘mûr olmuş köyler ve kasabalar ve niçe yüz harâb [u] yebâb olmuş kurâlar ubûr etdik, zîrâ mukaddemâ Uyvar’ı muhâsara ederken Hacıki Paşazâde askeriyle bu kurâları harâb u yebâb etmişdik. Ve ba‘de’l-feth-i Uyvar Tatar Hânzâde Ahmed Geray Sultân’ımın askeriyle Akyaylalardan içeri Tot vilâyetin ve Kur[s] Macarı ve Orta Macar vilâyetlerin nehb ü gâret etdiğimizde bu kurâları harâb [u] yebâb etmişdik. Henüz üç yıldan berü dahi amâr olmamağile bi’z-zarûrî,

Menzil-i sâhil-i nehr-i Vak

Bu nehir Akyaylalardan gelüp Uyvar’a karîb ubûr edüp kâfirin kal‘a-i Komaran’ı dibinde nehr-i Tuna’ya munsab olduğu niçe kerre merkûmdur.

El-hâsıl bir gece haymemizle nehr-i Vak sâhilinde bir çemenzâr yerde yatup ***[76a]*** andan ertesi ale’s-sabâh nehr-i Vak’ın geçidin bulup yüz bin renc-i anâ ile nehri ubûr edüp Uyvar hâki taraflarına düşdük, ammâ henüz kâfiristânın katana yerlerine geldik. Bunda dahi niçe yüz ihrâk olmuş kurâ ve kasabâtlar ubûr etdik ve niçe ihrâk etdiğimiz köylere ve şehirlere râst gelüp âşinâ çıkup alâmetleriyle bildim, ammâ niçe yüz kârgîr binâlı kenîse ve manastırlar Şeddâdî binâ olmağile meydânda sögeli kalmışlar idi, zîrâ bu mahalleri tâ Komaran ve Uyvar ve Litre ve nehr-i Vak aşırı tâ henüz geçdiğimiz Pojon kal‘ası ve Akyaylalar ve Sucever kal‘ası ve Ban kal‘asına varınca yigirmi konak yerleri tâ Tot vilâyetine varınca bu vilâyetleri berbâd etmişdik. Lâkin henüz amâr olmada, ammâ

yüz yüz elli bin esîrleri alınup bu kadar mâl-ı ganâ'imleri alındığından bu üç seneden berü bir hoş amâr olmamış. Hamd-i Hudâ üç seneden sonra yine harâb etdiğimiz yerleri amâr olur görmek müyesser oldu. Andan bu sahrâları dahi bir günde ılgar ile geçüp,

Evsâf-ı kal'a-i Jebel

Bânîsi ma'lûmum değil, ammâ hâlâ Nemse çâsârı hükmündedir, ammâ Pojon hâkimi tarafından Aliban kapudan zabt eder, ammâ hâk-i pâki Tot vilâyeti add olunur. Niçe kerre Orta Macar hâkimi topal Palatinuş Hersek bu kal'aya mâlik olmuşdur. Mukaddemâ Uyvar'dan niçe kerre çete ve poturalara seğirtmişdik, bu kal'ayı görmek nasîb olmadı. Ammâ hâlâ Macar ile mâl-â-mâl bir kal'a-i pür-me'âldir. Hattâ derûn-ı hisârda Macar ve Nemse vardır. Taşra kurâlarında re'âyâlarında kavm-i Tot ve kavm-i Macar kâfirleri vardır.

Ammâ kal'ası nehr-i Pojon kenârında havâlesiz bir Şeddâdî tula binâ bir sûr-ı ra'nâ kal'a-i metîn-i bî-bedeldir, ammâ küçükdür. Ve şekl-i muhammes vâki' olup iki kapusunun biri cenûba ve biri şarka mekşûf olup beş köşesinde beş aded Kahkahâ-vâr metîn ve kavî tabyaları var, ammâ handakı ol kadar derin ve dîvârları ol kadar âlî değildir. Lâkin henüz Uyvar feth olalı Nemse çâsârının fermânıyla yigirmi bin aded Tot re'âyâları bu kal'aya üşüp evvelki tarzından ellişer adım her cânibinden kal'a dîvârın enli ve bir kat handak dahi yapmağa mübâşeret etmişler. Ve varoşu etrâfların dahi beş Uyvar kal'ası cirminden büyük ediyorlardı ve cümle re'âyâ deryâ-misâl üşüntü edüp çalışırlardı. Ammâ hakîri görünce Uyvar altında alınan ve Raba cenginde esîr olan ümmet-i Muhammedleri cümle kaldırup pinhân etdiler. Lâkin Uyvar yılı feth olan kal'aların kâfire dönen re'âyâları ve Uyvar köyleri re'âyâları ve niçe bin Tot vilâyeti re'âyâları bu aşağı yeni Jebel varoşunda mütemekkin edüp bir kal'ayı amâr etdiklerinden kal'a-i Uyvar'a re'âyâ az kaldı ve bu Jebel kal'ası sahrâsı ol kadar bir bâğ ve bâğçeli yerdir kim hadîka-i müşebbek bostânları bir konak yeri zeyn etmişdir.

Bu kal'adan kalkup kıbleye 9 sâ'at harâb ve amâr yerlerde gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i cedîd Geceb-Uyvar

Uyvar feth oldukdan sonra elçi paşa ile Beç kal'asına varup,

"İzn-i pâdişâhîyle Nemse hudûdunda çâsârın bir kal'a yapalım" dedüği nev binâ bu kal'a-i nâ-tamâmdır kim nehr-i Pojon ile nehr-i Vak mâbeynindeki cezîre içre nehr-i Vak kenârında ve nehr-i Vak ile nehr-i Pojon bir yere mahlût olduğu mahalde hâlâ kırk elli bin kadar küffâr deryâ-misâl olup niçe bin arabalarıyla taş ve kireç ve keraste ve sâ'ir mühimmât u levâzımâtlar taşıyup yeri göğü toz dutmuş. Niçe bin küffâr handaklar kazmağa ve kal'a temellerin hafr etmeğe çalışırlardı. Hattâ kal'a temeli bir âdem kaddi kârgîr ve rıhtım binâ rûy-ı arza çıkmış ve yigirmi arşın kadar dahi dîvâr-ı âlî olursa kifâyet eder derlerdi. Tâ ol kadar metîn ve derin handakı içre deryâ-misâl nehr-i Pojon ve nehr-i Vak cereyân ederdi. Ve temeli serâpâ sâfî hurde hurde kemerler olup dîvârı kâmil elli adım enli Şeddâdî tula rıhtım binâdır. Ve Uyvar gibi şekl-i müseddesdir, ammâ kâmil iki Uyvar kal'ası kadardır. Ve kal'a handakından taşra bir kat handak dahi kazmağa işâret edüp çizmişler ammâ dahi kazmamışlar. Lâkin yüz elli adım enli ve vâsi' handak tarh etmişler. Bu hisâb üzre bu kal'a eğer itmâmı müyesser olursa Uyvar kal'asından sarp ve metîn olur.

Ve kal‘a dîvârı tamâm oldukda temelden çıkan ve handak içinden çıkan toprakları kal‘a dîvârı üzre tabyalara yığmağa benî âdem karınca [gibi] toprak taşıyup yedi tabya üzre yedi aded toprakdan kûh-ı Elburz-misâl dağlar yığmışlar. Ve bu kal‘aya iki aded kapu tarh etmişler. Uyvar feth olalı kâfir-i bed-kârların etekleri tutuşup bu kal‘aya mübâşeret etdi, ammâ bu dûrbîn-fikr küffârın elbette bir şeytanatı vardır. Bu hakîr-i âkıbet-endîşin anladığı oldur, bu kal‘ayı binâ edüp içine kırk elli kâfir koyup Pojon kal‘asın muhâfaza edüp fursat buldukda kal‘a-i Uyvar’ı ***[76b]*** Osmânlı elinden suhûletle ala. Bu kal‘ayı binâ etmeğe taraf-ı şehriyârîden izin verildiği ayn-ı hatâ olup sû-i tedbîr oldu.

Hemân Hudâ-yı Bîçûn kal‘a-i Uyvar’ı dest-i düşmandan hıfz-ı emânda ede. Hattâ bu kal‘ayı binâ etmek bahânesiyle bu kal‘a etrâfına yüz bin kadar küffâr-ı hâksâr cem‘ olmuşdu, ammâ henüz derûn-ı hisârda hâne-i menhûsları ve manastır-ı güraşları(?) binâ olunmayup cümle küffâr kal‘a hâricinde hayme ve hargâhları ile sâkin olduklarından Uyvar paşası Kurd Paşa küffârın gulgulesin Dergâh-ı Âlî tarafına arz etdikde Kurd Paşa’nın arzına i‘timâd etmeyüp yerini Küçük Mehemmed Paşa’ya verdiler.

Bu kal‘a binâsın seyr-i temâşâ edüp andan cânib-i şimâle 5 sâ‘at yine harâbistân kurâlar içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Galgofça

Zamân-ı kadîmde Uyvar hâkimi Fargaçi Kapudan’ın dedesi binâ edüp ba‘dehu Nemse’nin çâsârı istîlâ edüp hâlâ kral inpirator tarafından Pojon hâkimi kapudanı zabt eder. Nehr-i Vak kenârında bir küçücük kârgîr tula binâ bir kal‘a-i zîbâ idi. Uyvar’ı Fâzıl Ahmed Paşa döğerken Kıbleli Mustafa Paşa’yı Şâm eyâleti askeriyle ve Kardaş Kazak askeriyle bu kal‘ayı muhâsara etmeğe me’mûr olup yigirmi gün yigirmi gece bu kal‘ayı Kıbleli Mustafa Paşa döğüp fethi yakın olmuşken görün(?) üstünden Âl-i Osmân üzre Nemse çâsârı ve Z[ir]inoğlu leşkeri gelmesi istimâ‘ olunca bu kal‘a-i Galgofça’yı döğmeden ferâğat edüp ordu-yı İslâma gelesin deyü fermân-ı sadrıa‘zam sâdır olunca hemân Kıbleli Paşa bu kal‘a altından topları çeküp Şâm askeri ve Kazak askeriyle Uyvar altına teveccüh etdikde hakîr ol mahalde Akyaylalar çetesinden üç bin askerle ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle bu kal‘a-i Galgofça altına gelüp bir hoş seyr-i temâşâ edemeyüp fethi müyesser olmadan Kıbleli Paşa ile ordu-yı hümâyûna gelmişdik, ammâ şimdi bu sulh mâbeyninde bir hoş seyr-i temâşâ etdim.

Der-zikr-i eşkâl-i sûr-ı Galgofça

Nehr-i Vak kenârında bir çemenzâr düz sahrâda şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘a idi. Hâlâ etrâfına yine nehr-i Vak kenârında sekiz köşe bir Şeddâdî tula binâ bir metîn ve kavî kal‘a-i ra‘nâ ediyor. Eski Galgofça bu yeni kal‘aya iç kal‘a misâl olup bundan taşra bir varoş-ı azîm çevirmiş kim Kıbleli Paşa ile Kazak askerinin meterise girdikleri handaklar cümle varoş olup bunun dahi etrâfın dolma şarampavlı rıhtım palanka-i azîm ile sekiz aded kûh-ı Bî-sütûn mânend tabyalar etmiş. Bu tabyalara dahi handak-ı azîmler kazup içinden nehr-i Vak’ı akıtmak isterdi. Ve bu Uyvar’a yakın olan küçük kal‘aları cümle büyük edüp Uyvar re‘âyâların bu kal‘alara koyup ma‘mûr etmede idi.

Andan bu nehr-i Vak’ı geçüp Uyvar toprağıdır, on iki sâ‘at taraf-ı şarka vîrân kurâ ve kasabâtlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i menzil-i Litre

Hamd-i Hudâ Uyvar fethi senesinde Siyâvuş Paşa birâderi Gâzî Abaza Sarı Hüseyin Paşa ile fetihde bulunup ibtidâ ezân-ı Muhammedî okuyup hizmetimiz sebkat etdiği bâlâdaki kürrâslarda evsâfiyle mastûrdur, ammâ yine gelesi sene Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Belgrad meştâsında iken küffâr bu Litre kal‘asına istîlâ edüp hikmet-i Hudâ dest-i küffârda iken yine iki gece müsâfir olup seyr-i temâşâ etmek müyesser oldu.

Bundan anlanan oldur kim “Bu dünyâ al ver dünyâsı imiş. Cenâb-ı Bârî yârî kılup mülkünü kâh müselmâna ve kâh kâfirlere eğlence içün kırât be-kırât verir yine aldırır. Hulâsa-i kelâm hemân kullarına bu dünyâyı eğlence verir. Her pâdişâh bir vilâyet alup bir mülke mâlik oldum zann edüp yine ol mülki bırağup elden çıkarır. Hemân hemân bu âyet üzre [41] dır.”

Ammâ küffâr-ı dûzah-karâr bu Litre kal‘asın dest-i İslâmdan alalı ol kadar metîn ve müstahkem edüp cânib-i etrâfına tabya-i kavîler etmiş kim henüz kal‘a-i Litre gûyâ kal‘a-i Kahkahâ olmuş. Âdem görse hayrân kalır.

Hattâ aslında zemîni bir sarp püşte kaya-yı âlî üzre mebnî başpapasların hâsları bir kal‘a-i sa‘b iken on bin kadar cünûd-ı cünüb ile bî-hadd [ü] bî-pâyân cebehâne komuş. Ve bizi bu kal‘aya getiren refîk küffârlar gidüp ol gece kapudanları ile buluşup iç kal‘ada hünkâr câmi‘i etdiğimiz manastır-ı azîme vardım, mihrâb ve minberin bozmayup hakîrin hattıyla mihrâb üzre âye[t] sûre-i (–): [42] âyeti hattım ve niçe âsâr-ı ibret-nümâlarım durup bozmamışlar, vâfir hazz etdim, ammâ henüz bu kenîse âyingâh-ı millet-i Mesîhiyye olup kefere vü fecereler ile mâl-â-mâl bir kal‘a olmuş.

Andan ale’s-sabâh kal‘a kapudanı bu hakîre kralın fermânı kâğızlarına amel edüp niçe ihsânlar ile elli nefer kâfir katana refîkler verüp andan cânib-i kıbleye üç sâ‘at çemenzâr ve ma‘mûr kurâlar içre gidüp ***[77a]*** hamd-i Hudâ İslâm diyârı olan Uyvar kal‘ası hâkinde bizim Şuran kal‘amız hâkine kadem basup 5 sâ‘at âbâdân içre gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Şuran intihâ-yı serhadd-i azîm

Hamd-i Hudâ Rûmeli eyâleti vezîri Beğko Paşa ile fethinde bulunup bunda dahi fetih ezânı okumak bu kemtere müyesser olup taşra varoşu ihrâk olunup iç hisâra müstahfızân asker konmuşdu, ammâ şimdi taşra varoşu gâyet ma‘mûr olup mekân-ı gâziyân-ı mücâhidân olup derûn-ı hisâra bin aded güzîde yeniçeri ve bin aded topçu ve cebeci ve gayri merdümân-ı hisâr ile kal‘a-i Şuran ma‘mûr olmuş. Ol gece bu Şuran’da yatup diyâr-ı Alman’da yedi krallık vilâyetleri çâsârın fermânıyla seyr etdiğim asker-i İslâma hikâye edüp cümle âlem-i hayretde kaldılar.

Andan ale’s-sabâh hakîre kal‘a ağası refîkler verüp 3 sâ‘atde cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Uyvar

Hamd-i Hudâ kal‘a kapusundan içeri kadem basınca kapu arasında “İslâm diyârına kadem basdım” deyü secde-i şükr-i Yezdân edüp andan vâlî-i vilâyet Küçük Mehemmed Paşa efendimizin sarâyında meks edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olup üç gün cân sohbetleri etdik, ammâ kal‘a-i Uyvar feth olduğu mahalden ziyâde binâ cihetiyle ve benî âdem ile gâyetü‘l-gâye ziyâdesiyle âbâdân olup ve zîr-i varoşu ve câmi‘i ve nehr-i Litre üzre maksûreler ve balık dalyanları ve niçe bin âsâr-ı garîbeler ile Uyvar ma‘mûr olmuş. Ve Küçük Mehemmed Paşa nefsinde bir yarar ve bahâdır ve şecî‘ server dilâver

hünerver gâzî yiğit olmak ile cânib-i etrâfında olan küffârlar Mehemmed Paşa'nın havfinden aslâ çete ve potura ile katanalar bir çeteye çıkmayup hâk-i Uyvar âsûde-hâl olup ucuzluk ve ganîmet olmuş ve her cânibi asker-i İslâm ile pür olmuş. Dördüncü gün Mehemmed Paşa'dan ihsân u in'âmlar ile refîkler alup cümle ahbâb ile vedâlaşup cânib-i kıbleye 9 sâ'at gidüp,

Menzil-i kal'a-i Ciğerdelen

Bir gece kal'a dizdârında istirâhat edüp ale's-sabâh nehr-i Tuna üzre gemiler üzre cisr-i azîmden geçüp,

Menzil-i kal'a-i Üstürgon-ı ibret-nümûn

Üstürgon hâkimi İskender Beğ'de bir gece eğlenüp ertesi ale's-sabâh Ustolni-Belgrad paşası el-Hacı Mustafa Paşa ile sehel hisâbımız olup anda gitmek iktizâ etdikde Üstürgon'dan yarar kulağızlar alınup cânib-i cenûba dağlar ve ormanlar içre 5 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Cânbeğ

Budin eyâletinde Ustolni sancağı hâkinde subaşılıkdır. Kal'ası bir bayır dibinde şekl-i murabba' bir kârgîr binâ bir kal'a-i ra'nâdır. Lâkin taşra varoşu palanka hisârdır. Sene (–) târîhinde Âl-i Osmân askeri Erdel seferinde iken Zirinoğlu ve Beganoğlu Macarları fürc[e] bulup yetmiş seksen bin askerle gelüp Budin etrâfında niçe kılâ'-ı metîneleri muhâsara edüp zafer bulmadıklarından bu Cânbeğ kal'acığının taşra varoşun ihrâk bi'n-nâr edüp vâfir mâl-ı ganâ'im ve esîr-i şikâr alup iç kal'asına zafer bulmayup dâru'l-bevârlarına gitdiler.

Ba'dehu İsmâ'îl Paşa Erdel seferinden gelüp bu kal'ayı evvelkiden beş kat ziyâde amâr u metîn ü sa'b edüp üç yüz aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen güzîde asker ve cebehânesin müstevfâ kodu. Henüz derûn-ı varoşda mükellef ü mükemmel hâneler binâ olmadadır. Âb [u] hevâsı latîf olmağile bâğ u bâğçesi çokdur.

Andan cânib-i cenûba dağlar içre 5 sâ'at gidüp,

Menzil-i kal'a-i pây-i taht-âbâd, ya'nî hisâr-ı Ustolni-Belgrad

Mukaddemâ bâlâda bânîsi ve sebeb-i tesmiyesi ve sâ'ir evsâflarıyla Raba suyu seferinden gelirken mufassal tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi yine velî-ni'metimiz Mustafa Paşa hânedânında meks edüp kâmil kendüleri ile bir hafta zevk u safâlar edüp Raba seferi senesinde kendüye fürûht etdiğimiz iki re's kapudan oğlu ve yüzbaşı esîrlerimizin kusûr akçeleriyle elli aded bahâdır ve şecî' ve nâmdâr refîkler alup cümle dostânlar ile vedâ'laşup andan cânib-i şarka 6 sâ'at kan tonar(?) amânsız îmânsız kâfirlerinin firârgâhı ve kemîngâhları olan mahûf ve muhâtara ormanları selâmetle hamd-i Hudâ geçüp,

Evsâf-ı menzil-i palanka-i Val

Bu dahi Budin eyâletinde subaşılıkdır. Bu kal'a aslâ manzûrumuz olmamışdı. Bir kızlık ve bir kıtlık amânsız yerde ve bir dere içre bir câmi'li ve bir kârgîr kulle-i bâlâsı etrâfı gâyet metîn palanka-i şekl-i murabba'dır. Ve cümle yüz elli neferi vardır. Varoşu ve çârsû-yı bâzârı ve hân hammâmı yok gâyet cezîre-i bî-amân yerdir. Hattâ bunu dahi Erdel seferi senesinde Zirinoğlu taşra varoşın âteşe urup orta hisâr olan çâr-kûşe kullesi dahi varoş âteşinden ihrâk olup içinde üç yüz aded mahlûk-ı Hudâ ümmet-i Muhammed

ihrâk olmuş. Ba‘dehu İsmâ‘îl Paşa bu kal‘ayı dahi müceddeden metânet üzre evvelkiden ***[77b]*** a‘lâ ta‘mîr ü termîm edüp müstevfâ cebehâneler kor, ammâ hâlâ bâğ u bostânları ma‘mûrdur.

Andan cânib-i şarka 6 sâ‘atde dağlar ve ormanlar aşup, **palanka-i Hamzabeğ**‘i geçüp 3 sâ‘atde cânib-i şimâle,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı emîn ya‘nî dâr-ı amân-ı kal‘a-i Budin

Mukaddemâ bâlâda niçe kerre evsâfı tahrîr olunmuşdur. Lâkin bu mahalde Budin vezîri Gürcî Mehemmed Paşa efendimizde mihmân olup Nemse çâsârı sulhnâmesin verüp akd-i sulh olduğundan ve Uyvar eyâleti emn [ü] emân olduğu haberlerinden hazz edüp anın mukâbelesinde bu hakîr-i pür-taksîre üç aded eyâletlerin kılâ‘-ı metînelerinin yoklamaların tuğra-yı garrâlı emr-i pâdişâhî ile ihsân u in‘âm etdi.

Budin’den Eğri eyâletinde kal‘a-i Hatvan ve kal‘a-i Sonlok ve kal‘a-i Segedin sancakları ve Tımışvar eyâletinde Çanad sancağı ve Lipova sancağı ve Medova sancağı ve Göle sancağı ve gayrilerinin ve Varat eyâletinde Senköy(?) sancağı ve gayrilerinin kal‘aları yoklamasına gitdiğimiz menzilleri beyân eder

Evvelâ bismi İlâh ile Budin önünde Peşte kal‘ası cisrinden nehr-i Tuna’yı ubûr edüp Peşte’den elli aded yarar neferât kulağızlar alup cümlesi talika ta‘bîr etdikleri arabalara pür-silâh süvâr olup 10 sâ‘at maşrık tarafına sahrâ-yı Peşte’yi ve kumsal yerleri selâmetle geçüp,

Menzil-i karye-i Küçük Keçkemet

Budin vezîrlerinin hâsları olup cümle re‘âyâları Macar-ı füccârdırlar kim Budin vezîrinin cemî‘i otun ve otluğun bunlar getirir.

Andan cânib-i maşrıka 12 sâ‘at sahrâ-yı bî-amân yerleri ve kumsal hunkalı çöller ve kırınpa(?) ağaçlı ormanları ve niçe ma‘mûr kurâları geçüp vakt-i asrda,

Evsâf-ı kal‘a-i sancağ-ı Hatvan-ı dâr-ı emân

Hamd-i Hudâ üç sene mukaddem görmüş idik. Şimdi yine manzûrumuz olup kal‘adan kırk elli pâre toplar atup yoklama şâdımânları edüp bir alay serhad gâzîleri olmağile suhûletle neferâtlarının cümlesin yoklayup nâ-mevcûdlarına ığmâz-ı ayn edüp “Cümle (–) aded neferâtları kâmil” deyü sicille kayd edüp bu hakîre üç yüz guruş ücret-i kadem verüp ale’s-sabâh yine bundan yüz elli aded arabalı pür-silâh tüfeng-endâz refîkler alup andan cânib-i kıbleye yine sahrâ-yı bî-pâyân ile (–) sâ‘at ma‘mûr u âbâdân kurâlar geçüp,

Evsâf-ı dâr-ı amânlık ya‘nî kal‘a-i Sonlok

Lisân-ı Macar’da (–) demekdir, ammâ lisân-ı serhadli gâzîlerinde Somluk derler, ya‘nî Somunluk’dan galat Somluk ve Sonlok derler. Hakkâ ki sipov nâm beyâz somun ekmeği rub‘-ı meskûnda yokdur.

Bânîsi Koca Laslo Kral Orta Macar’a rağmen Macar hâkinde bu kal‘ayı binâ etmişdir. Ba‘dehu Erdel Macarı eline girmişdir. Ba‘dehu Kurs Macarı destine girmişdir.

{Andan sene 959 târîhinde Sultân Süleymân Hân fermânıyla Vezîr-i sânî Ahmed Paşa Tımışvar kal‘asın feth edüp Eğre kal‘ası fethine giderken mukaddem târîh ile Budin vezîri Hâdım Alî Paşa bu Sonlok kal‘asını muhâsara edüp meterise girüp derûn-ı hisârda

mahsûr olan küffâr-ı dûzah-karâr amân demek sadedinde iken Serdâr-ı a‘zam Ahmed Paşa dahi yer götürmez asker ile imdâda geldiğin küffâr görüp bir gece cümle küffâr kal‘ayı bırağup kimi Tise nehriyle kimi karadan birer cânibe firâr etdiklerin asâkir-i nusret-me’ser haber alup akîb-i küffâra düşüp niçe bin küffârı dendân-ı tîğdan geçirüp kal‘a kapudanın tablhânesiyle esîr edüp kal‘a-i Sonlok bu yüzden feth olup Sultân Süleymân’a müjde haberleri gitdi.

Ba‘dehu sene 986 târîhinde} yine Orta Macar hâkimi topal Palatinoş Kral dedesi istîlâ edüp dahi ziyâde amâr etmişken sene 1005 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis fethidir. Be-dest-i (–) Paşa.

Bizzât pâdişâh-ı cem-cenâbın deryâ-misâl asker ile Eğre gazâsına azîmet etdiğin küffâr-ı hâksâr istimâ‘ edüp asâkir-i İslâma mukâbil durmağa tâkat getiremeyeceğin bilüp kal‘ayı vere ile verüp dâr-ı emânda emn-i emân bulup gitdiklerinde kal‘aya leşker-i İslâm selâmet girüp pâdişâha fetih müjdesiyle kal‘a miftâhların gönderüp ba‘dehu fermân-ı şehriyârî ile ba‘de’l-feth-i Eğri, Eğre eyâletinde sancak beği tahtı tahrîr olunur. Hâlâ Sonlok beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 400.000 akçedir. Cümle ze‘âmeti 9 ve cümle erbâb-ı tîmârı 300 alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır.

Bu livânın kânûn-ı şehriyârî üzre hîn-i seferde cebelüleri ile ve paşanın askeriyle cümle üç bin asker olur. Sipâh kethudâyeri yokdur, ammâ kapukulu serdârı ve Budin ve Eğre yeniçerileri serdârı ve kal‘a dizdârı ve beş yüz aded merdüm-hisârı var, şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve yüz elli akçe kadısı ve sancak beği ve voyvadası ve muhtesibi ve bâcdârı ve mi‘mârı ve gümrük emîni ve harâc emîni ve gayri a‘yân-ı eşrâf ağaları vardır.

Der-fasl-ı eşkâl-i kal‘a-i Sonlok

Nehr-i Tise kenârında bir düz çemenzâr sahrâda şekl-i murabba‘ bir dolma palanka hisâr-ı metîn-i ibret-nümâdır, ammâ dolma rıhtım dîvârı kâmil on beş adım kalındır. Ve kıbleden şark cânibine tarzı tûlânî vâki‘ olup maşrık tarafını nehr-i Tise döğer ve mağrib cânibinden kal‘a-i Hatvan içinden gelen nehr-i Zakova cereyân edüp kara tarafındaki handak içi ve dahi varoş hisârı handakı için nehr-i Zakova dolaşarak akup nehr-i Tise’ye mahlût olur.

Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asında dörd aded tabya-i azîmi ve üç aded metîn kapuları var. Biri mağrib tarafına varoşa açılır büyük kapudur ve biri cânib-i maşrıkda bostânlara mekşûfdur, biri dahi iskele kapusudur. Ve dahi varoş ile kal‘a handakı arasında cereyân eden nehr-i Tise üzre bir ağaç cisri Varat’dan ve Göle kal‘ası taraflarından gelen âdemler bu cisrden geçerler.

Ve kal‘ada Hünkâr câmi‘i bir kârgîr minâreli ve musanna‘ kubbeli câmi‘dir. (–) (–) (–) (–) (–) aded tahta ***[78a]*** şindire tahta örtülü ma‘mûr ve mükellef ü mükemmel tarz-ı kadîm fevkânî kârgîr binâ hânedânlardır. Lâkin kal‘a içi zîk olmağile her hânelerin bâğ u bâğçeleri yokdur.

{Sitâyiş-i eşkâl-i varoş-ı Sonlok}: Ve dahi kal‘anın garb tarafında cisr aşırı varoşu dahi çâr-kûşeden tûlânî bir varoş-ı mahbûbdur. Şimâl cânibi ve maşrık tarafı derin handakdır kim içinden nehr-i Zakova cereyân eder. Lâkin nehr-i Tise tarafında ve kal‘aya gidecek semtinde bu varoşun dîvârı yokdur. Ve bu varoşun cümle beş aded tabyaları

vardır. Kal‘a-i Hatvan tarafına bir büyük kapusu ve bir uğrın kapusu dahi var. Ve cümle (–) aded dükkândır ve cümle (–) aded medresedir ve cümle (–) aded tekye-i dervîşândır ve cümle (–) aded câmi‘-i mü’minândır. Evvelâ (–) câmi‘i (–) (–) ve cümle (–) aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle (–) aded hammâm-ı dil-sitân. Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârândır. Lâkin çeşmeleri yokdur. Cümle nehr-i Tise’den ve nehr-i Zakova’dan nûş ederler.

Nehr-i Tise bu şehrin cânib-i şarkı ve şimâlîsinde Orta Macar ile Leh vilâyeti mâbeyninde Sıçan Samur dağlarından iki nehir tulû‘ edüp şark cânibine cereyân edüp Leh ve Morava vilâyetlerine ve Hotin ve Bender kal‘alarına uğrayan nehr-i Turla’dır kim Akkirmân kal‘ası dibinde Karadeniz’e karışır.

Ve dahi mezkûr Sıçan Samur dağının garb cânibinden hurûc edüp diyâr-ı Leh ve bilâd-ı Erdel ve ülke-i Orta Macar’da kal‘a-i Husvar’a ve iki yüz pâre kal‘aya uğrayup vilâyet-i Osmânlı serhaddinde Eğre eyâletinde bu kal‘a-i Sonlok’a ve kal‘a-i Segedin’e ve niçe kal‘alara dahi uğrayup kal‘a-i Pil dibinde nehr-i Tuna’ya mahlût olan nehr-i Tise’dir kim içinde tuz gemileri ve Tuna nehri gemileri gezer nehr-i azîmdir.

Ve bu kal‘a bir düz çölistânda iki nehr-i azîm kenârında vâki‘ olmak ile varoşundan taşra dârağacı semtine bâğ ve bâğçe ve müşebbek bostân mahsûldârları cihânı zeyn etmişdir ve kal‘anın yanında Ada Bâğı der[ler] bir mesîregâh-ı teferrücgâh yerlerdir kim cânib-i erba‘asın nehr-i Zakova ile nehr-i Tise ihâta etmişdir. Bâğ-ı İrem’den nişân verir bir mesîregâh-ı cinîn-i hadîka-i ravza-i Rıdvânlardır. Bunda dahi şühedâların mezâristânları vardır.

Ve andan cisr ile geçüp nehr-i Zakova’nın karşu tarafında olan bâğ u bâğçe ve bostânlar bî-hisâbdır. Bunda dahi şühedâ cebbânesi var kim ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri memdûh-ı âlemdir. Cümle halkı Boşnak gâzîleridir. Ekseriyyâ ticâret ile geçinir bir alay halûk u halîm ve selîm ve musallî sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir kim niçeleri mücâhidün fî-sebîlillâh cânlardır. Lisânları yine Sırf ve Bulgar ve Potur ve Latin ve Macarcadır, zîrâ vilâyetleri Macar diyârıdır.

Bunda dahi üç gün sohbet edüp kal‘a neferâtların yoklayup hakîre iki yüz guruş ve bir at ve bir Macar gulâmı ücret-i kadem ile iki yüz aded pür-silâh refîkler verüp andan cümle ahbâb ile vedâ‘laşup cânib-i cenûba çöl-i çölistân içre el-ıyâzen billâh küffârın hunka nâm yığın yerlerin (–) sâ‘atde yüz bin renc-i anâ ve derd-i ser çekerek gâfil me-bâş deyerek gidüp,

Evsâf-ı kirmân-ı bî-dâd, ya‘nî kal‘a-i metîn-i Çon[g]rad

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi Seleşti Kral’dır. Sene (–) târîhinde Süleymân Hân Segedin kal‘ası fethine giderken salâbet-i pâdişâhiyye bu kal‘a Macarları tâkat getiremeyüp Orta Macar bu kal‘ayı mu‘attal bırağup firâr etmişlerdir. Hâlâ Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre Sonlok sancağı hükmünde emînlikdir kim kırk kiseye emânetdir. Ve nehr-i Tise kenârında şekl-i murabba‘ bir küçük palanka kal‘adır. Lâkin dolma rıhtım dîvârı on adım kalın dîvârdır. Ancak etrâfında iki kapusu ve beş aded metîn tabyaları var. Ve cümle iki yüz aded mevcûd kulları ve kal‘a dizdârı ve Sonlok kazâsı nâ’ibi ve Eğre yeniçeri serdârı ve mi‘mârı ve bâcdârı ve harâc ağası ve muhtesibi

vardır. Lâkin Süleymân Hân câmi‘inden gayri câmi‘ yokdur. Mesâcidleri ve medrese ve tekyeciği ve mekteb-i sıbyânı ve bir hânı vardır, ammâ hammâmı yokdur. Çârsû-yı bâzârı azdır lâkin bâğı ve bostânları çokdur. Ve kal‘a-i Göle handaklarından cereyân eden nehr-i Keşuş(?) Erdel diyârlarında Macar dağlarında gelüp bu mahalde şehr-i Tise’ye mahlût olur müsta‘mel nehir olmağile suyu memdûh değildir. Ve küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr-ı Orta Macar-ı füccârın tuğyânından bu kal‘a-i Çon[g]rad kulları za‘îf olduklarında yoklama nâmıyla bu kal‘adan hakîr bir habbe almayup ancak cümle neferâtlarının nısfını pür-silâh etdirüp talika nâm arabalara doldurup

Segedin sancağına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ bu kal‘a-i Çon[g]rad’dan cânib-i şarka çöl-i çölistân yerleri 16 sâ‘atde Keçkemet kırları içinde susuz yerleri gidüp ol gece Keçkemet çölünde bi’z-zarûrî yatup ertesi ale’s-sabâh 5 sâ‘at kıbleye gidüp,

Menzil-i varoş-ı Büyük Keçkemet

Budin vezîri hâssıdır kim bir çölistân-ı bî-amânda binden mütecâviz saz ve kamış örtülü Macar hâneleri ve üç aded kenîseleri ve câ-be-câ dükkânçeleri var, cümle Orta Macar katanası kâfirleri bunda yatup yemlenüp yiyeceklenüp taşra vilâyetlerd[e] şikâr alırlar, ammâ Keçkemet Macarının kızları ve sarâyı ve bâğları meşhûrdur. Hâkimleri birov kefereleridir kim elinde gümüş deyeneği vardır. Lâkin bir eyi hüsn-i hâlleri var. ***[78b]*** Bu varoşa bir müselmân müsâfir gelse Macar katanasına demezler ve müselmâna Macar katanası var demeyüp birbirlerinden ikisini de hıfz edüp müselmânın yanına refîkler koşup elbette bir selâmete vâsıl ederler, zîrâ Budin vezîrinden eyle fermân olmuşdur.

Andan (–) sâ‘at kıbleye kızlıkda gidüp,

Evsâf-ı palanka-i metîn-i Yankofça

Lisân-ı serhadlide ismine (–) demekdir. Sene (–) Süleymân Hân binâsıdır. Kal‘a Segedin sancağı hâkinde Eğre kal‘ası kulu aklâmı olup yedi yük akçe emînlikdir. Başka kırı(?) çölü içinde bir ma‘mûr ve kavî binâ palanka-i ra‘nâdır. Kâmil iki yüz aded *“Benem, dîğer nîst!”* diyen gâzî ve yarar ve nâmdâr kula mâlikdir. Hattâ anda mihmân iken Orta Macar’ın Semendire ve Külvar kal‘alarından kal‘a-i Yankofça dibinde beş yüz küffâr pusuya sinüp kal‘a kapusu açılınca derûn-ı hisârdan iki yüz yiğit mezkûr beş yüz kâfire karşu çıkup tarfetü‘l-ayn içre âmedâne bir ceng-i azîm edüp ân-ı vâhidde kâfirden elli kelle ve yigirmi nefer yarar katana esîr ve yüz re’s katana atları ve bu kadar mâl-ı ganâ’im şikâr alup sürûr-ı şâdımân etdiler.

Hakîr dahi bu gâzîlere merhamet edüp kal‘a yoklaması bahâların almayup ancak bir Macar gulâmı ve iki çift karabina çarhlı tüfenglerin alup iki yüz yiğit ile (–) sâ‘at cânib-i garba yine çöl-i çölistân kızlıkda giderken niçe hunka depelerini geçerek,

Evsâf-ı palanka-i atîk-i Kalaça

Lisân-ı Macar’da (–) demekdir. Bânîsi Süleymân Hân ile Mihaç sahrâsında ceng edüp ol arbedede münhezim olup bir batakda mürd olan Lagoş Kral binâsıdır. Ba‘dehu Süleymân Hân bu kal‘ayı feth etmişdir, be-dest-i Süleymân Paşa.

Kal‘ası nehr-i Tuna’dan bir sâ‘at yakındadır, ammâ nehr-i Tuna cûş-ı hurûşa gelse bu

kal‘a altına Tuna gelüp kal‘a ada gibi yerde kalır. Cânib-i erba‘ası bataklık olmak ile gâyet sarp kal‘adır ve iskelesinin karşu nehr-i Tuna aşırı Budin yolunda Pahşa kal‘asıdır. Ammâ kal‘ası Segedin sancağı hâkinde Eğre kulu aklâmı emînliğidir kim yedi yük akçe hâss-ı iltizâmdır. Ve cümle der-i dîvârları iki kat dolma palankadır. Lâkin iç katında iki aded Şeddâdî binâ çâr-kûşe metîn kal‘a-i ra‘nâları var kim Süleymân Hân feth etdikde küffâr bu kullelere kapanup iki gün harb-i kıtâlden sonra niçeleri kal‘adan kemendler ile firâr ve ber diyâr edüp niçe bini tu‘ma-i şemşîr ve niçe yüzü beste-i zencîr olurlar.

Hakkâ ki metîn kullelerdir kim bir kavî kapuları var ve taşra varoş kal‘asının cânib-i kıbyele nâzır bir kapusu önünde asma makaralı haşeb cisri var. Her şeb dîdebânlar cisri ref‘ edüp kal‘a kapusuna siper ederler kim cisir altı sâfî sudur, handak içinde mâhîler şinâverlik ederler. Ve kapu cisri önünde bir câmi‘i ve üç dükkânı ve bir küçük hânı var ve taşra varoşda bir vîrân kenîsesi var, anda olan mermerler üzre nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûnlar meğer kal‘a-i Üstürgon’da yâhûd Alman diyârında Nemse çâsârının taht-ı kadîmi olan Prak kal‘asında ola. Lâkin bu kal‘a ahâlîleri fukarâlar ve garîblerdir.

Cümle altmış nefer kulu olmağile bunlardan bir şey almayup cânib-i kıbleye yigirmi nefer kul ile 10 sâ‘at bataklıklar ve sazlıklar içre giderek kâhîce çemenzâr ve ormanlar içre ma‘mûr Macar kurâlarını ubûr edüp,

Evsâf-ı palanka-i ma‘mûr Baya

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ kal‘a atîkdir. Sene (–) târîhinde Süleymân Hân fethidir, be-dest-i Maktûl İbrâhîm Paşa.

Kal‘ası Segedin sancağı hâkinde nehr-i Tuna kenârında iki kat sa‘b ve metîn kal‘a-i kavîdir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Eğre yeniçerisi serdârı ve kal‘a dizdârı ve seksen aded merdüm-hisârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve gümrük emîni ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası vardır. Kal‘ası nehr-i Tuna kenârında çâr-kûşe iki kat hisâr-ı üstüvâr ve azîm iskeledir. Cemî‘i Başka ve Laşka vilâyetlerinin bender-i azîm iskelesi olmak ile tokuz yüz akçe Eğre kulu aklâmıdır. Bu şehrin karşu Tuna nehri kenârı Bata iskelesidir.

Eşkâl-i kal‘a-i Baya

İki kat çâr-kûşe palanka dîvârlı şekl-i murabba‘ kal‘a-i musanna‘ bir ma‘mûr sûr-ı üstüvârdır. İç hisârda iki mihrâbdır, biri Sinân Paşa câmi‘i zamân-ı kadîmde âyîn-i millet-i Mesîhiyye olur bir deyr-i kebîr imiş, hâlâ ma‘bedgâh-ı ümmet-i Muhammed’dir. Ve bir nâzük bâng-ı Muhammedî tilâvet olunur minâre kullesi var. Kapusu önünde bir âb-ı hayât kuyusu yanında kal‘anın bir uğrın kapusu var. Ve bir dahi büyük kapusu cânib-i garba nâzırdır. Ve mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn bu kapunun iç yüzündedir. Ve bu iç hisârda elli aded şindire tahta ile mestûr hâne-i ma‘mûrlar ve on beş aded dükkâncıkları var, gayri âsârlar yokdur.

Ve bu kapudan taşra varoş-ı kebîr dahi bir kat dolma palanka-i kebîr içinde üç yüz aded tahtânî ve fevkânî vâsi‘ tahta şindire örtülü ma‘mûr u müzeyyen evlerdir. Bir mescidi ve bir tekyesi ve bir medrese ve bir mektebi ve bir hânı ve bir hammâmı ve yüz elli aded dükkânı var ve iskele olmak ile ahâlîsi gâyet ankâlar ve gâyet garîb-dost âdemlerdir. Bu varoşun serâpâ cümle tarîk-i âmları tahta döşelidir, zîrâ zemîni yağmurdan ***[79a]*** oynak ve batak ve çatak olur.

Ve bunun dahi iki kapusu var, biri iskele kapusu, cânib-i garba mekşûfdur ve biri kıbleye nâzır şehr-i Sombor'a gider bâb-ı kebîrdir. Ve iskele başında mezâristânı andadır ve emîn hânesi dahi bu iskele başındadır. Ve bu iskele tarafı minâre kaddi âlî yarlar ve bayırlardır kim âdem aşağı Tuna'ya bakmağa cür'et edemez. Bunda dahi kal'a yoklamasın alup yüz elli kadar refîkler ile cânib-i kıbleye 8 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı şehr-i palanka-i kadîm Sombor

Sebeb-i tesmiyesi (–) (–) dir. Bânîsi Alman-ı Ungurus krallarından İstifan Kral binâsıdır. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Hâlâ niçe yerde âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir.

Ba'dehu sene (–) târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Pertev Paşa dest-i küffârdan feth etmişdir. Hâlâ kal'ası Segedin sancağı hâkinde bir sahrâ-yı azîmin cânib-i garbında çâr-kûşe palanka binâ kal'a-i metîndir. İç hisârı bir kârgîr kulledir. İçinde ancak dizdâr hânesi var, gayri şey yokdur. Bu kullenin kapusu önünde handak aşırı Süleymân Hân câmi'i ve hammâmı var, ammâ küçük kiremit örtülü câmi'dir kim bu mahal taşra kal'adır, ammâ içinde aslâ ve kat'â şehir evlerinden nâm u nişân yokdur. Sâfî cümle iki yüz aded çârsû-yı bâzâr dükkânları ile müzeyyen olmuş ekseriyyâ dükkânları kuyumcu dükkânlarıdır. Her gece bu kal'ayı pâsbânlar berkleyüp kapuların sedd ederler. İçerden bir kimesne giremez.

{Ancak bir kurşumlu kârgîr binâ câmi'i ve kiremit örtülü hânı ve on iki aded pâsbân neferi var, ammâ hîn-i ma'rekede iki bin güzîde cürd atlı askeri çıkar ve ancak iki şâhî topu ve hiç vukıyye bârûdu var, zîrâ iç eldir deyü bârûd-ı siyâhı yokdur.}

Sitâyiş-i taşra varoş

Bu varoş kal'anın kıble tarafında bâğlı ve bâğçeli ve müşebbek bostânlı varoş-ı azîmdir kim cümle 14 mihrâbdır. Cümleden Pîrî Paşa câmi'i, babası Mütedeyyin Paşa câmi'i. El-hâsıl beşinde salât-ı Cum'a edâ olunur, mâ'adâ mahalle mesâcidleridir. Ve cümle iki bin aded kiremit ile mestûr tahtânî ve fevkânî mükellef vâsi' sarâylar var. Cümleden ma'mûr u müzeyyen biri paşa sarâyı bâğ-ı Merâm'dır. Bunda bir hafta sâkin olup murâd [u] merâmımıza erüp cân sohbetleri etdik. Lâkin bu şehrin akar suları yokdur, cümle dörd yerde âb-ı hayât kuyuları vardır. Ve gâyet ganîmet şehirdir. Hatta bir at yemi bir kuş gözü akçeye ve bir kuzu on akçeye ve bir araba kavun ve karpuz beş peneze bey' olunur. Ve cümle re'âyâsı Macar değildir, kefere-i Eflakândır. Bu mahaller gayri Macaristân'dan değildir, Baçka ve Laşka vilâyetleri add olunur.

Ve cümle iki medrese-i tâlibândır. Ve cümle iki tekye-i dervîşân-ı zî-şândır. Ve cümle altı aded mekteb-i sıbyân-ı püserândır. Ve cümle iki aded hân-ı âyende vü revendegândır. Ve cümle bir aded hammâm-ı cânsitândır, ammâ dükkânları cümle çârsû kal'asında mezkûrdur.

Ve cümle a'yân-ı kibârın eşbehi biri paşadır kim ni'meti bay u gedâya ve pîr ü cüvâna şeb [ü] rûz sofra-i bî-imtinânı mebzûldur. Ekseriyyâ ahâlîleri tüccâr olup yine cümle serhadli esbâbları geyüp gâyet mü'eddeb gâzî âdemlerdir. Hîn-i savaş-ı perhâşda bu şehirden iki bin yarar cürd atlı asker çıkar.

Bu hakîr bir gün Mütedeyyin Paşa câmi'i hareminde birkaç ihtiyârlar ile serhad

ahvâlleri müşâveresin ederken bir sabî oğlan sehel lu‘bede-bâzlık ederken pederi bu oğlana,

“Niçün cemâ‘at huzûrunda edepsizlik edüp oynarsın?” deyü oğlana bir sille-i pehlivânî eyle urdu kim fakîr mahdûm zîr-i zeber olup gûyâ sara‘ dutar gibi oldukda hemân huzzâr-ı meclis yerlerinden kalkup,

“Bire âdem bu oğlanı niçün böyle tabanca ile halk arasında urup ırzını pâymâl etdin” dediklerinde gulâm-ı mazlûmun peder-i büzürgvârı eydir:

“Terbiye içün elhubbu lillâh döğdüm” deyüp bu beyti terennüm etdi. Beyt:

Babası döğse oğlunu mahaldir

oğul cândan durur derler meseldir

Bu benim oğlumdur döğerim esirgerim, bu gulâm sizin nenizdir” denildikde ehl-i beld eyitdiler:

“Senin ciğerpâre evlâdın işte bizim serhaddimizin gülü ve gözümüzün nûru bir gâzî yiğit olacakdır. Birkaç yıldan kâfirden intikâm alacakdır. Şimdiden tabanca ile gözün korkudursun yarın da bugün de kâfirin şiştöper ve balta ve külüngünden korkup kâfirle yaka yakaya olamaz mu ya! Şu serhaddimiz oğlanların böyle döğmeye” deyü gulâmın pederin ta‘n-âmîz lisânlar ile rüsvây edüp gulâma tesliye-i hâtırlar verdiler.

Ya‘nî yiğitlerine ri‘âyet [ve] hürmet edüp her kese murâd [u] merâmı üzre dil-nüvâzlıklar eder bir alay garîb-dost hacıları çok âdemlerdir.

Ve bu şehir Eğre kulunun aklâmıdır kim cümle hâssı ve harâcı ve bâc-ı bâzârı cümle Eğre kulu tarafından zabt [olunur] ve Tuna nehrine bir sâ‘at iskelesi Ardud kal‘asına karşudur. Ardud ise nehr-i Tuna kenârında (–) tarafında iskele-i azîmdir. Bir metîn ü müstahkem kal‘ası var.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Sombor

Ziyâret-i Şa‘bân Baba *kuddise sırruhu,* Hümâm Dede, İmâm Efendi.

Bu şehirden bir akçe yoklama nâmında almayup ancak Pîrî Paşa’dan yüz altun ve bir at ve bu şehirde kışlayan Tatarların firâr eden kölelerinden üç nefer köle ihsân edüp ve yarar refîkler alup bu şehr-i Sombor’dan cânib-i kıbleye sahrâ-yı bî-pâyân içre kâmil 8 sâ‘at gidüp, ***[79b]***

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm-i Baç

Bânîsi Menûçehr evlâdlarından Yejderban binâsıdır. İbtidâ Mençâr’dan galat Macar {kavmi} Beç‘i budur. Ba‘dehu galat-ı meşhûr Baç kal‘ası derler. Niçe divelden divele intikâl etmiş kal‘a-i atîkdir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde bizzât Süleymân Hân Seleşti kralı Macarı elinden kuvvet-i bâzû ile feth etmişdir. Hâlâ tahrîr-i Süleymân Hân üzre Eğre eyâletinde Segedin sancağı beğinin kânûn üzre tahtıdır ve yüz elli akçe kazâdır.

Şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve kal‘a dizdârı ve iç el olup intihâ-i serhad olmamak ile ancak seksen aded nefer merdüm-hisârı ve sipâh kethudâyeri ve Budin ve Eğri yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve gümrük emîni ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve

subaşısı vardır.

Der-vasf-ı eşkâl-i kal‘a-i Baç

Bu kal‘a Tuna’dan gelme bir göl içinde çâr-kûşe serâpâ tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâ olup cânib-i garba mekşûf bir kapusu ve handak aşırı asma makaralı köprüsü başında iki aded Şeddâdî binâ kulle-i azîmleri üzre sekiz pâre şâhâne medfa‘ topları var. Ve kapu üzre iki aded kullelerin üzerleri şindire tahtalı kubbe örtülüdür. Ve kal‘a içinde aslâ dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve mehterbaşı ve topçubaşı hânelerinden gayri evler yokdur.

Ve bu kal‘a ortasında bir kulle-i azîm içre çâh-ı gayyâdan nişân verir bir zindânı var. Her şeb cümle vilâyet a‘yânının esîrlerin bunda haps edüp dîdebânlar nigehbânlık ederler. Ve bu zindân kurbunda bir Süleymân Hân câmi‘i var, ammâ tarz-ı kadîm binâ olunmuşdur. Ve bu kal‘anın altı serâpâ boş kemer kemer binâ olunmuşdur, zîrâ batak yerdedir.

Ve dahi bu kal‘a içre göle nâzır bir cihân-nümâ kulle-i azîmi üzre bir temâşâgâh şâhnişîni var. Cümle şehrin erbâb-ı ma‘ârif yârân-ı bâ-safâlara ârâmgâh-ı mesîregâh bir kasr-ı Havarnak’dır kim kullesinde olan şâhî serâmed toplar cânib-i erba‘ayı korudup her tarafdan gelen düşman nümâyân olur bir kasr-ı âlîdir.

Ve bu kal‘anın cirmi dâ’iren-mâdâr cümle yedi yüz adımdır kim Macar Beç‘i dedikleri bu iç kal‘adır.

Sitâyiş-i eşkâl-i varoş-ı bîrûn

Cümle dolma çit palanka dîvârdır, ammâ gâyet metîn ü kavî binâ olunmuşdur. Lâkin mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri rahnedâr olmuş iç eldir deyü hâkimler amâr etmemişler. Bu varoşun gird-â-gird cirmi üç bin altmış hatvedir. Bunun dahi cânib-i etrâfı iç kal‘anın sazlığı ve bataklığı gölüdür. Ancak bir tarafında yolu vardır. Ancak iki aded kapusu var; biri kıble cânibine taşra varoşa açılır. Ve bir kapusu yıldız cânibinde bâğ u bâğçelere açılır. Ve bu varoşda cümle iki yüz aded fevkânî ve tahtânî tahta havlılı vâsi‘ kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır kim ekseriyyâ kerpiç ve taş dîvârdır.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Çârsû kapusunun iç yüzünde Mütedeyyin Paşa câmi‘i kurbunda mahkeme-i hâkimü’ş-şer‘ andadır. Ammâ bu varoşda aslâ dükkân ve hân ve hammâm ve imâret ve medrese yokdur, ammâ dahi taşra büyük varoşda iki halvetli bir küçük hammâm var ve eski çârsûsunda cümle yüz aded dükkânçe-i tüccârândır. Ve yeni çârsûsunda cümle yüz kırk dükkândır. Cümle metâ‘-ı zî-kıymet bî-kıymet bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Andan bu varoşda cümle sekiz mihrâbdır. Cümleden büyük Eski câmi‘dir kim mâ-tekaddem bir deyr-i azîm imiş. Ba‘de’l-feth Süleymân Hân câmi‘ etmiş. Tûlı kâmil kırk adımdır ve arzı kâmil otuz adımdır. Zamân-ı kadîmde çanlığı olan hâlâ bânghâne-i Muhammedîdir, ammâ tâ bu minârenin zirve-i a‘lâsında külâhı İslâmbol’da bostâncı külâhı gibi bir turfe musanna‘ kurşumlu külâhdır. Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

{Süleymân Hân bu Baç kal‘asın gâret etdikde bu câmi‘ olan kenîseye niçe bin küffâr mâl-ı menâli ve evlâdlarıyla kapanup yedi gün ceng-i azîm edüp niçe bin gâziyân-ı mücâhidân şehâdet câmın nûş edüp âhır-ı kâr sekizinci gün bu kilise feth olup niçe bin

esîr ve niçe bin kîse milyon mâl ile guzât muğtenim olup bu kadar esîrler ile asker-i İslâm sîr oldular.}

Ve cümle bu varoşda iki yüz aded bâğlı ve bâğçeli tahtânî ve fevkânî vâsi‘ büyût-ı zîbâlardır kim cümlesi kiremit ile mestûrdur ve beğ sarâyı bu varoşda hânedân-ı ma‘mûrdur. Lâkin bu varoş palanka hisâr içinde değildir, zîrâ intihâ-i serhad olmamak ile etrâfına sûr-ı üstüvâr çekmemişler.

Ammâ bu şehrin âb [u] hevâsı latîf olduğundan cemî‘i serhadlerin uşşâkları mâbeyninde Baç mahbûbu memdûh-ı âlemdir. Ve gâyet ganîmet şehirdir. İskelesi kıble cânibine iki sâ‘at ba‘îd Tuna kenârındadır. Karşu Tuna kenârında Budin yolu üzre Sirem sancağı hâkinde palanka-i Sotin bir bayır üzre nümâyândır. Bu Baç halkı dahi kavm-i Boşnak ve Poturca kelimât edüp cümle ticâret ile geçinir sulehâ-yı ümmetden âdemlerdir kim yine cümlesi serhadli esbâbı gibi kalpak geyerler. Merdânı ve zenânı gâyet mü’eddeb gezerler. Ni‘metleri mebzûl bir alay oğuz tâ’ifelerdir.

{Ziyaretgâh-ı Baç: Kal‘anın handakı kenârı aşırısında ziyâret-i Ferhâd Baba Sultân}

Andan yine refîkler alup 6 sâ‘atde cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı palanka-i şîrîn Vitok

Bânîsi ma‘lûm değildir. Lâkin kâr-ı kadîm bir rabât-ı azîm imiş. Sehel harâba yüz dutup ol kadar amâr değildir, ammâ fâtihi Süleymân Hân asrında be-dest-i Vezîr Ahmed Paşa sene (–) târîhinde Macar elinden feth etmişdir. Hâlâ Süleymân Hân’ın tahrîri üzre Segedin sancağı hâkinde voyvadalıkdır. Kal‘ası nehr-i Tuna kenârında şekl-i murabba‘ bir dolma dîvârlı palankadır. Dizdârı ve seksen aded ***[80a]*** merdüm-hisârı ve yeniçeri serdârı ve Baç kazâsı nâ’ibi var, gayri hâkimleri yokdur. Ve cümle dörd aded mihrâbdır. Biri Süleymân Hân câmi‘idir. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle yüz seksen kadar kiremitli olduğu kadar fukarâ hâneleridir.

Andan cânib-i maşrıka 7 sâ‘at sahrâda gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Kobila

Lisân-ı Latin’de ve Sırf’da ve Boşnak’da kobila at kal‘ası demekdir, zîrâ bu diyâr Macaristân değildir. Sırf ve Bosgak vilâyetleridir. Bânîsi Belgrad sâhibi Sırf Kral’ındır. Fethi Süleymân Hân asrında Vezîr-i Sânî Serdâr Ahmed Paşa’nındır. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Segedin sancağında emînlikdir kim Eğre kulu aklâmıdır ve niyâbetdir. Kal‘a dizdârı ve elli aded kulu ve yeniçeri serdârı var, gayri hâkimleri yokdur. Kal‘ası nehr-i Tuna kenârında şekl-i muhammes dolma palanka dîvârdır.

Ve derûn-ı hisârda cümle iki yüz aded kiremitli daracık hâneciklerdir. Ve cümle dörd aded mihrâbdır ve cümle bir hân ve bir hammâm ve bir tekye-i dervîşânı ve azacık dükkânları var.

Andan refîkler alup maşrık tarafına 5 sâ‘at sahrâ-yı âbâdânlar içre kurâları geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Titel

Bu dahi Belgrad kal‘ası sâhibi binâsıdır. Lisân-ı Latin’de Titel (–) (–) demekdir. Sene 932 târîhinde Süleymân Hân fethidir. Be-dest-i İbrâhîm Paşa. Niçe kerre dest-i küffâra

girüp âhır-ı kâr Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa ile Ulama Paşa fethidir. Segedin sancağı hâkinde voyvadalıkdır. Dizdârı ve yigirmi aded kal‘a neferâtları ve nâ’ibi ve muhtesibi ve yeniçeri serdârı ve emîni ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası vardır. Lâkin şeyhülislâmı Belgrad’da ve nakîbü‘l-eşrâf kâ’immakâmı vardır.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i azîm Tise nehr-i ümmü‘l-nehr Tuna’ya mahlût olduğu bir çemenzâr düz burunda(?) şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır kim cirmi bin adımdır. Cümle üç mihrâbdır. (–) (–) câmi‘i, mâ‘adâ mahalle zâviyeleridir. Ve cümle üç medrese ve cümle iki tekye ve cümle dörd mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve cümle bir hammâm-ı rûşinâ ve cümle nâ-ma‘lûm hânları var ve cümle bir müferrah çârsû-yı bâz[âr]ı seksen aded dükkânlardır.

Gâyet ma‘mûr iskele olmak ile cümle üç yüz aded tuz mahzenleri ve gayri hâsıl-ı hâneleri var, zîrâ Erdel diyârında tuz ma‘deni olan Tuzda şehrinden kaya tuzu gelüp Erdel’de Deve kal‘asına andan Lipova kal‘asına Moroş şehri gemileriyle gelüp andan nehr-i Tise’ye gemiler girüp andan cümle tuz gemileri bu kal‘a-i Titel şehrinde mahzenlere hazn olup andan cemî‘i vilâyete nehr-i Tuna ile Erdel vilâyetinin kaya tuzları gidüp ganîmet olur. Anıniçün bu Titel kal‘asının ahâlîleri tuz bâzergânlarıdır. Gâyetü‘l-gâye ankâ tüccâr hacı keştîleri vardır.

Ve cümle garîb-dost ve dil-nüvâz halûk ve mün‘im sofra sâhibi âdemleri vardır, zîrâ Süleymân Hân Segedin kal‘asın feth etdikden sonra bu kal‘aya gelirken derûn-ı hisârda mütehassın olan küffâr-ı hâksâr sît u sadâ-yı pâdişâhîden kal‘alarından firâr ve her cânib[e] terk-i diyâr edüp dâr-ı menhûslarında cümle pişmiş ta‘âmların sofralarıyla bırağup gitmişler. Cümle guzât-ı müslimîn cemî‘i ta‘âmları zehir-nâk zann edüp tenâvül etmediler. Ba‘dehu derûn-ı şehirde niçe kör kötürüm âciz ve fürûmânde papaslar eyitdiler:

“Bu ta‘âmlardan yeyin, vilâyetimiz halkı pâdişâhımıza bu kal‘ayı ni‘metimizle verelim deyü ziyâfet hâzır edüp her biri bir tarafa gitdiler. Eğer i‘timâd etmezseniz ibtidâ bu ta‘âmlardan biz yeyelim”, deyü cümle amel-mânde kefereler ta‘âmları yeyüp ba‘dehu asâkir-i İslâm yediler. Bu ziyâfet-i azîmden Süleymân Hân hazz edüp,

“İlâhî bu Segedin ve Başka ve Laşka ve bu Titel kal‘asının ni‘metlerini ziyâde ber-ziyâde eyle” deyü hayr du‘â etdiğinden hâlâ bu Titel kal‘ası vilâyetlerinin ni‘metleri firâvândır.

Andan pâdişâh huzûrunda ibtidâ ni‘met yeyen papasların amel-mânde olan zarîr ve alîllerinin ellerine hatt-ı şerîf verüp harâclarından ve sâ’ir tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellem etdiler. Hâlâ ma‘mûr u âbâdân ve âb [u] hevâsı latîf ve mahbûb u mahbûbesi hûb u matlûb u merğûb kal‘a-i Titel’dir.

Bu şehrin karşu cânibi Tuna aşırı kal‘a-i İslankamin ve kal‘a-i Varadin’dir. Hattâ Gâzî Süleymân Hân bu kal‘a-i Titel’i feth edüp Tuna nehri üzre cisirden kal‘a-i Varadin’e geçmişdir, zîrâ kal‘a-i Varadin bir sene mukaddem feth olmuşdu.

Andan bu kal‘a-i Titel’den yoklama bahâ ve refîkler alup şimâl tarafına kırlık ile 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Senta

Belgrad kralı ümerâlarından bir Freng kapudanı bu kal‘ayı itmâm etdikde cümle ırgad ve mi‘mârları isyân edüp Freng kapudanın katl edüp kal‘aya mâlik olmak isterler. Hemân Freng kapudanı askeriyle cenge âheng edüp içinde isyân eden ırgatlara “Senta baş” ya‘nî “Oturun, el kaldırman” deyüp cümle isyân eden küffârı kırar. Anıniçün bu kal‘anın vech-i tesmiyesi Senta kalmışdır.

Ba‘dehu sene 932 târîhinde dest-i Sırf’dan Süleymân Hân fethi olmuşdur. Segedin sancağı hâkinde nehr-i Tise kenârında bir düz çemenzâr yerde çâr-kûşe bir küçücük palankadır.

Kal‘a dizdârı ve yigirmi nefer merdüm-hisârı ve emîni ve inâbeti var, gayri hâkimleri kal‘a-i Titel’dedir. Derûn-ı hisârda bir kenîseden bozma bir câmi‘i ve birkaç müfîd [ü] muhtasar dükkânları var, ammâ bâğçeleri çokdur.

Andan 8 sâ‘at garb tarafına kırlık sahrâ içre ma‘mûr u âbâdân kurâlar ubûr edüp, ***[80b]***

Evsâf-ı palanka-i Soboçka

Sobotka dahi derler {ve Soboska dahi yazılır}, ammâ lugat-i sahîha Boçkay Hersek binâ etmek ile Soboçka derler. Sırf banlarından bir müdebbir hersek imiş. Hâlâ lisân-ı Sırf ve Hırvad ve Voynık ve Latin ve Bulgar ve Boşnak’da âvâz ile türkî yerine okunan “Davuri Davurimo Boçkay Marko bo Soboçkay” bâng türkîsidir. Ba‘dehu sene 932 târîhinde Gâzî Süleymân Şâh fethidir. Ba‘dehu sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında küffâr-ı füccâr-ı Macar ale’l-gafle bu kal‘ayı muhâsara edüp germâgerm cenge âheng ederler. Derûn-ı hisârda mahsûr olan ümmet-i Muhammed görseler kim bir tarafdan imdâd yok. Hemân bir gece fürce bulup cümle ehl [ü] ıyâllerin dahi atlandırup şedd-i rihal etmeğe iktidârları olanlardan sağîr ü zarîr ve alîlleri cümle kendüleri kırup ba‘dehu vakt-i seherde kal‘a kapuların açup küffâr-ı dûzah-karâr hınzîr gibi horlayup yatırlarken Allâh Allâh deyüp bu kadar guzât küffâra kılıç urup yollar açup Keçkemet sahrâlarına ceng eyleyerek niçe bin küffârı kırarak Budin kal‘ası önünde Peşte kal‘asına cümle guzât ehl [ü] ıyâlleriyle selâmet dâhil olurlar.

Hikmet-i Hudâ meğer Soboska kal‘ası dizdârının bir mefret koçiyile kal‘adan çıkup firâr eden askerin akîblerinden ayrılmayup Başna(?) kal‘asına asker ile bile gelür, garîb temâşâdır.

Ba‘dehu küffâr Soboçka kal‘asına istîlâ edüp “Kal‘a sâhibi oldum” deyü gurrelenirken sene 1002 târîhinde Sinân Paşa Yanık gazâsına giderken bu kal‘a-i Soboska’yı feth edüp geçüp gitdi. İlâ mâşâallâh dest-i İslâmdadır.

Hâlâ Segedin sancağı hâkinde gümrük emânetidir. Dizdârı ve yüz elli aded bahâdır kulları var. Şeb [ü] rûz Orta Macar ile harb-i kıtâl etmededirler, zîrâ Macar kralı olan topal Palatinuş‘un bu kal‘a mülk-i mevrûsu olmak ile her bâr fursat gözedüp bu kal‘a üzre katana kâfirleri gönderüp ceng ederler, ammâ bi-emrillâhi te‘â[lâ] hâ’ib ü hâsir giderler, zîrâ ehl-i beledi gâyet şecî‘ ü bahâdır fetâ âdemlerdir.

Budin ve Eğre yeniçerileri serdârı ve nâ’ibi ve muhtesibi ve bâcdârı ve emîni ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası vardır. Kal‘ası bir kırlıkda sahrâ-yı bî-pâyân ortasında vâki‘ olup batı tarafı bir küçük buhayredir. Gûnâ-gûn lezîz balıkları çıkar. Kal‘a-i Soboska bu gölün kenârına iç kal‘a vâki‘ olmuşdur kim bir âlî kârgîr Şeddâdî bir küçük kal‘adır. İçinde kırk

kadar neferât hâneleri ve bir câmi‘i var, ammâ taşra varoşu ma‘mûr dolma rıhtım binâ palankadır. Ve cümle yüz kırk aded saz ve kamış ile mestûr hâne-i ma‘mûrları var, ammâ bâğ u bâğçeleri çokdur.

Andan refîkler alup 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm-i Martinoş

Lisân-ı Latin’de bânîsinin ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i köhne-âbâddır. Bunu dahi sene 932 Segedin kal‘asıyla bir günde Süleymân Hân almışdır. Bu dahi Segedin sancağı hâkinde Eğre kulu aklâmı emînlikdir. Kal‘a dizdârı ve on beş aded kal‘a neferi ve Segedin kadısı nâ’ibi vardır gayri hâkimleri yokdur.

Kal‘ası nehr-i Tise kenârında bir küçücük çâr-kûşe palankadır, ammâ iç kal‘ası yine çâr-kûşe bir küçük kârgîr binâ kulledir, ammâ taşra büyük varoşu yüz elli aded saz örtülü Macar re‘âyâsı evleri ve bir kenîseleri var. Bu varoş re‘âyâları serbest ze‘âmetdir.

“Bu kal‘adan Segedin kal‘asına karadan dolaşmak ne belâdır” deyü cümle atlarımızı gemilere koyup buhayre-i Martinoş‘dan Segedin’e gitdik.

Sitâyiş-i buhayre-i Segedin

Dâ’iren-mâdâr on bir mîldir(?). Ammâ gûnâ-gûn lezîz mâhîleri çıkar. Sayyâdları sayd-ı semek edüp öşrünü emîne verirler. Bir âdem bir balık avlamağa kâdir değildir, zîrâ mîrî mâl tahsîl olur. Bu gölü bir sâ‘atde ubûr edüp bir sâ‘atde maşrık tarafına atlar ile gidüp,

Evsâf-ı hısn-ı hasîn-i sedd-i metîn, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Segedin

Lisân-ı Sırf’da ismi (–), ammâ Süleymân Hân ile küffârları çok ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl edüp fethinde usret çekildiğiyçün Süleymân Hân,

“Şu seg dînler dahi kal‘a vermezler mi?” derken bi-emr-i Hudâ kal‘a feth olup ismine seg dîn, ya‘nî dîne ihânet eden köpek kal‘ası demek olur.

Bânîsi Orta Macar banı Pranso ban binâsıdır. Ba‘dehu sene 932 târîhinde mâh-ı Zilhicce’de Serdâr-ı Mu‘azzam Maktûl İbrâhîm Paşa sa‘âdetlü Süleymân Hân’dan bir konak ileri kapukuluyla ve kırk bin kadar cüyûş-ı müslimîn ile talî‘a-i asker olup giderken kal‘a-i Segedin’e üç merhale kaldıkda etrâf-ı kal‘a nehb ü gâret olunmasiyçün Sirem ve Semendire gâzîleri ile Gâzî Balı Beğ‘i ileri gönderüp ol kadar mâl [u] menâl-ı firâvân alırlar kim hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ale’l-akîb Serdâr İbrâhîm Paşa dahi zîr-i kal‘ada meterise girüp cenge âheng edüp üç gün gece cengden sonra Süleymân Hân deryâ-misâl asker ile gelüp yine germâ-germ cengden sonra küffâr nerm [ü] râm olup kal‘ayı vere ile verüp amân ile bî-silâh altı bin kadar küffârın cümlesi kal‘a-i Sonloğ‘a gidüp kal‘a-i Segedin’in kenîseleri asnâm-ı *Vüdd ve Süvâ‘ ve Yağûs* [43] misilli putlardan ve çirk-i şirkden kenîseler pâk olup ma‘bedgâh-ı müslimîn olur.

Ba‘dehu Süleymân Hân-ı âkıbet-endîş-i dûrbîn-fikr görse kim bu kal‘a gâyet mahallinde vaz‘ olunmuş, ammâ gâyet küçük kal‘adır. Hemân Koca Mi‘mâr Sinân’a fermân edüp bu kal‘anın taşrasına bir kat dahi Şeddâdî kârgîr tula ***[81a]*** binâ bir kal‘a-i

zîbâ etmişdir kim görenin aklı gider, gûyâ Sedd-i İskender'dir. Âl-i Osmân kal'a yapamaz derler, vallâhi murâd etdiyse Sedd-i Ye'cûc ve Sedd-i Kahkahâ gibi kal'alar binâ eder. Ammâ Âl-i Osmân'ın aslı Mâhân vilâyeti Tatarıdır, amâristânı sevmezler. Hemân bir kal'ayı ve bir ülkeyi alup harâb etmeğe başlar.

Eşkâl-i kal'a-i Segedin

Cirmi dâ'iren-mâdâr kâmil dörd bin adımdır ve cümle yedi aded sa'b u metîn kulle-i azîmlerdir. Ve her kullesi biri biri içinde beden beden kullelerdir. Cümleden su kullesi nehr-i Tise kenârındaki büyükdür. Ve her kullede kırkar ellişer aded sağîr ü kebîr şâhâne topları vardır.

Ve cümle iki kapusu biri maşrık tarafında bâğlara ve bâğçelere nâzır kapu dâ'imâ mesdûd durur, hîn-i mahalde açılır. Biri dahi cânib-i şimâle Sonlok kapusudur.

Ve kal'anın maşrık tarafı dîvârın nehr-i Tise döğer. İskele ol tarafdadır kim cümle Tise ve Tuna gemileri anda yanaşırlar. Lâkin nehr-i Tise gâyet tuğyân ile gelüp kal'a dîvârın câ-be-câ harâb etmişdir, zîrâ bu kal'anın cânib-i erba'asının etrâfı handakın nehr-i Tise dolaşup kâfirden kalan kal'ası hâlâ iç kal'adır. Ve taşra kal'asının içi ol kadar ma'mûr u müzeyyen değildir. Ancak Süleymân Hân'ın tarz-ı kadîm bir câmi'i ve bir musanna' minâresi var.

Ve kal'a dîvârının iç yüzü dolma toprakdır. Ve taşra varoşu etrâfı dâ'iren-mâdâr dolma rıhtım Şeddâdî palanka dîvârdır. Ve cümle üç yüz aded şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî evlerdir.

Ve cümle bir hammâmı ve cümle bir hânı ve cümle sağîr ü kebîr on bir aded kenîseleri var, ammâ vîrân deyri çokdur. Ve cümle iki yüz aded dükkânları ve cümle bir medrese ve cümle iki tekye ve cümle iki aded mekteb-i sıbyânı var.

Ve dahi varoşunun etrâfın nehr-i Tise dolanup bunun dahi handakını nehr-i Tise ihâta etmişdir.

El-hâsıl Koca Süleymân Hân aceb metîn kal'a inşâ etmişdir, ammâ hâkim-i müflisler elinde vîrân olmadadır.

Dizdârı mükellef ağalıkdır ve üç yüz aded şecî' ve nâmdâr kulları var. Hattâ biz anda iken Orta Macar'dan dörd yüz katana kâfir gelüp kal'adan taşra hunkalar yığınlarının ardlarında ümmet-i Muhammed'i kâfirler katlanup vakt-i seherde asker-i İslâm taşra çıkınca çet-a-çat gûnâ-gûn bir ceng-i azîm olup Beşli Ağası Sübhânzâde ve martolosân ağası ve on bir yiğit şehd-i şehâdet câmın nûş edüp âhır-ı kâr meydân-ı ma'reke gâzîlerde kalup elli aded kâfiri dendân-ı tîğdan geçirüp kelleleri galtân olup otuz aded küffâr dahi esîr-i bend-i zencîr olup bir kapudanı sancağ u haçlı bayrağıyla ve silâhları ve seksen kadar atlarıyla cümle guzât muğtenim olup alay ile kal'aya gelüp şâdımânlar ile şühedâ helvâları yeyüp şühedâların defn etdiler. Tâ bu mertebe nâmdâr ve yarar ve dilâver server hünerv[er] fetâları var, ammâ fakîrlerdir. Bunlardan bu fakîr yoklama nâmına bir habbe almayup iki esîr kefere ve katana atı ve iki Macar tüfengi verdiler.

Ve hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre Baçka sancağı dedikleri bu Segedin kal'asıdır. Kânûn üzre kâhîce Segedin beği bunda ve kâhîce Baç kal'asında sâkin olur.

Kânûn üzre paşasının hâssı taraf-ı şehriyârîden 500.000 yük akçedir. Ve cümle tokuz aded ze‘âmetdir. Ve cümle üç yüz aded erbâb-ı tîmârları vardır. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Ve kânûn üzre cebelüleri ve beğinin askeri ile hîn-i cengde cümle dörd bin asker olur.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve yüz elli akçe müflis kazâdır. Ve Eğre yeniçerileri serdârı ve gümrük emîni ve harâc emîni kânûn üzre mevcûd.

Cümle livâ-i Segedin’de haymehâne re‘âyâları ki yigirmi dörd bin harâcdır kim cümle Eğre kulu aklâmıdır. Cebecibaşı ve topçubaşı ve on iki aded kal‘a kulu ağaları ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi‘mârbaşı ve niçe hâkimleri vardır. Hudâ amâr ede, zîrâ Orta Macar’a bu kal‘a sedd-i sedîd olmuşdur. Cenâb-ı Hayy-ı Kadîr ömr-i medîd ile ahâlîsini mu‘ammer ede. Bu arada Segedin sancağı tamâm oldu.

Andan cümle mücâhidân ile vedâlaşup yarar refîkler ile kal‘a dibinde cümle atlarımızla gemilere süvâr olup nehr-i Tise’den karşu ubûr edüp Tımışvar eyâletinde Çanad sancağı hâkine kadem basup yine,

Kal‘alar yoklamağa gitdiğimiz menâzilleri ve cümle kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ nehr-i Tise’den kal‘a-i Çanad’a giderken maşrık cânibine bir ok menzili gitdikde nehr-i azîm Moriş sâhiline varılır. Bu nehr-i Moriş tâ Erdel vilâyetinde Kolçvar yaylalarından çıkup niçe şehirlere ve varoşlara ve kal‘a-i Hozad’a ve kal‘a-i Deve’ye uğrayup andan sonra niçe uyûn-ı câriyeler dahi cem‘ olup cânib-i garba cereyân ederek vilâyet-i Tımışvar’da Lipova kal‘asına uğrayup andan bu Segedin kal‘ası kurbunda nehr-i Tise’ye mahlût olup ***[81b]*** ikisi deryâ gibi cereyân ederek mezkûr u mevsûf olan Titel kal‘ası dibinde nehr-i azîm Tuna’ya munsab olurlar.

Andan hakîr nehr-i Moriş‘i dahi gemiyle karşu cânibe geçüp kâh sahrâda ve kâh hıyâbânistânda ve kâh nehr-i Moriş kenârına uğrayup kâmil 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı şehr-i dâr-ı cihâd, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı Çanad

Lisân-ı Erdelce (–) (–) demekdir. Bânîsi Menûçehr evlâdlarından Devey Ban Gor binâsıdır. Lâkin niçe gûne mülûkun destine gire gire bu gûne amâr olmuşdur.

Ba‘dehu sene 958 târîhinde Erdel Kralı Betlen Gor elinden Süleymân Hân-ı Iğrando fethidir, be-dest-i Vezîr-i Sânî Serdâr Ahmed Paşa bâ-i‘ânet-i Ulama Paşa ve imdâd-ı Gâzî Küçük Balı Beğ.

{Ba‘dehu küffâr yine Çanad’ı alup Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında sene 1007 târîhinde Saturcu Paşa feth etdi ve firâr eden kâfirleri cümle kırdı ve esîr etdi.} Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Tımışvar eyâletinde başka sancak beği tahtıdır kim mîr-i livâsının hâssı taraf-ı şehriyârîden 400.000 yük akçedir. Ve cümle erbâb-ı ze‘âmeti 10 neferdir ve cümle erbâb-ı tîmârı 600 âlât-ı silâha müstağrak gâzîlerdir. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. Beğinin bin nefer âdemiyle cümle zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârın cebelüleriyle hîn-i ma‘rekede cümle altı bin asker olur. Sipâh kethudâyeri ve kapukulu yeniçerisi serdârı ve yeniçeri kal‘a dizdârı ve üç yüz aded pâk ü pâkîze müsellah kal‘a kulu ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve yüz elli akçe şerîf kazâsı ve yedi aded nâhiye başı ve iki yüz kırk aded nâhiye kurâları ve muhtesibi ve bâcdârı ve gümrük emîni Tımışvar kulu tarafındandır. Ve

harâc emîni dahi Tımışvar'ındır. Mi'mârı ve biner aded tuğ sâhibi nefer ağaları ve a'yân-ı eşrâfı ve topçubaşı ve cebecibaşı ve martolosân ağası var, ammâ kapukulları ağası odalarıyla yokdur.

Eşkâl-i kal'a-i Çanad

Nehr-i Moriş'den bir kemânkeş ve kemândâr kişinin oku menzili ba'îd bir çölde iç kal'ası kârgîr binâ ve bir çâr-kûşe şekilli metîn ü müstahkem kirmân-ı dâr-ı amândır kim gird-â-gird cirmi kâmil yedi yüz adımdır. Ve serâpâ rıhtım Şeddâdî tula ile mebnî bir rabât-ı garrâdır.

Ve derûn-ı hisârda dörd aded çanlıkdan bozma minâreli câmi'-i kebîrleri var. Biri hünkâr câmi'i iç kal'adadır. İmâm ve mü'ezzin ve dizdâr ve kethudâ ve mehterbaşı hâneleri ve cebehâne ve anbâr mahzenleri bu iç kal'adadır. Şâhâne balyemez topları var. Ve bu iç kal'anın iki kat metîn ve kavî demir kapuları ile handak arasında bir zîr-i zemîn zindânı var kim çâh-ı siccînden nişân verir. Bu zindâna muttasıl bir kulle-i azîmi var, serâpâ tula binâ-yı Şeddâdîdir.

Der-vasf-ı varoş-ı Çanad

Mezkûr iç kal'a handakı hâricinde bir cemâ'at-i kesîrelice mescidi var mahkeme-i şer'-i Resûl-i mübîn bundadır. Ve bu varoş kal'a rıhtım dolma çit palankadır kim cânib-i garba bir kapusu var. Dâ'iren-mâdâr bu varoşun cirmi kâmil bin adımdır. Ve içinde cümle tahtânî ve fevkânî tahta şindire kiremit örtülü vâsi'ce yüz seksen beş hânedir, ammâ cümleden Beğzâde hânesi mükellef ü mükemmel hânedândır. Bu sarâya muttasıl bir vîrân manastırı ve sekiz aded dükkâncıkları vardır. Ve bu orta varoşun cümle sokakları tahta kaldırım döşelidir, zîrâ kışı şedîd olup bârân-ı rahmetden çamuru ziyâde olur. Andan,

Sitâyiş-i taşra büyük varoş

Bu cümleden vâsi' ve ma'mûr u âbâdân ve sâfî etrâfı iri balvan haşeb direkler ile mebnî yalın kat dolma palanka hisâr-ı üstüvârdır. Cümle üç aded metîn kapuları var, şarka ve garba ve şimâle mekşûf dervezelerdir.

Ve cümle üç yüz elli aded vâsi' bâğçeli ve kârgîr dîvârlı ve porta kapulu ve cümle la'l-gûn kırmızı kiremit ile mestûr hânedân-ı ma'mûrlardır. Ba'zı câ-be-câ saz ve kamış örtülü fukarâların kenârda beytü'l-hüzn külbe-i ahzânları var.

Ve cümle 12 aded mihrâbdır. Evvelâ el-Hacı Osmân Ağa câmi‘i dahi henüz nev binâ bir câmi‘-i şîrîn ü zîbâdır. Ve orta kal‘a kapusu önünde fâtih-i kal‘a Gâzî Küçük Balı Beğ câmi‘i kendüleri dahi bir kârgîr binâ bir kubbe-i ra‘nâ içinde medfûndur. Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve Çanad beği sarâyı bu câmi‘e karîb bir hânedân-ı garîbdir.

Ve cümle üç aded medrese-i tâlibân-ı ulûmdur. Ve cümle üç aded tekye-i dervîşândır. Ve cümle dörd aded mekteb-i püserândır.

Ve cümle üç yüz aded dükkân-ı esnâfândır. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ her metâ‘-ı girân-bahâ bî-nihâye ve bî-bahâ bulunur.

Ve cümle bir hammâm-ı muhtasardır. Ve cümle üç aded hân-ı tüccârândır, ammâ kârbânsarây hânları yokdur, zîrâ her a‘yânın müsâfirîne kapuları küşâde olup garîbü‘d-diyâr kimesneleri hâna kondurmağa muhtâc etmezler, zîrâ bu varoşda orta varoşdan ziyâde hânedân sâhibleri çokdur. Ve bu varoşdan taşra dahi evler gâyet çokdur, ammâ ne kadar idiği ma‘lûmum değildir.

Ve etrâfında palanka dîvârları yokdur. Lâkin bâğ u bâğçeleri çokdur, ammâ cümle ahâlî-i vilâyet suyu nehr-i Moriş‘den taşırlar. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur, ammâ sihirbâz fertûte pîrezen avretleri çokdur. Hattâ {manzûrumuzdur ki beyân olunur}:

Yedi yıldır bir Tatar yiğidin sihr ile hımâr edüp bir köşe-i küncde durup ***[82a]*** saman ve otluk yer. Ekmek dahi verseler yer, dâ’imâ benî âdem ile ihtilât etmeyüp ağzından salyarı akup âdeme aları aları bakup şeb [ü] rûz summün bükmün durur. Kâhîce hâtırına vatan-ı aslîsi gelüp eşek gibi segâh makâmında Acem kerrenâyı gibi anırdıkda sadâsın istimâ‘ eden âdemlerin zehresi çâk olur. Hakîrin dahi ciğeri hûn olup Hudâ halâs ede demeden gayri çâremiz olmadı, ammâ yine ne kâra koşsalar işler, ammâ nutuk yokdur. Bir mahbûb mirza yiğitdir.

……(1.5 satır boş)……..

Ve gâyet ganîme vilâyetdir. Cümle halkı kış geceleri birbirlerine ziyâfet-i azîmler ederler. Cümle gâzîler ve tüccârlar ve hacılardır. Bunlar dahi Boşnakça kelimât edüp serhadli esbâbları geyüp merd [ü] zenânı mü’eddeb gezerler. Ve dâ’imâ intihâ-i serhadlere yiğitleri çete ve poturaya gider. Bu hakîr dahi bu şehri alâ kadri’l-imkân seyr-i temâşâ edüp kal‘a yoklamasından üç yüz guruş alup yine refîkler ile tekrâr kıble tarafına 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Beşenova

Sebeb-i tesmiyesi (–) (–) ve bânîsi Erdel Kralı Afon Mihal’dir. Ba‘dehu sene 958 târîhinde Süleymân Hân vezîri Koca Mehemmed Paşa fethidir. Hâlâ Çanad sancağı hükmünde voyvadalıkdır. Kal‘ası nehr-i Moriş‘den azmak olmuş bir batak ve çatak göl kenârında şekl-i murabba‘ bir küçük palankadır kim cirmi ancak bin adımdır. Dizdârı ve seksen aded kal‘a neferi ve Çanad kazâsı nâ’ibi var, gayri hâkimleri yokdur. Ve bir kenîseden vely olunmuş câmi‘i ve iki mescidi ve bir medresesi ve bir tekyesi ve iki mektebi ve bir küçük hammâmı ve bir hânı ve sekiz aded dükkânları ve cümle iki yüz

aded tahta örtülü hâneleri vardır. Ammâ müşebbek bostânlarında kavunu ve karpuzu ol kadar latîf ve âbdâr ve hoşhâr olup vefret üzre olur kim bir araba kavun ve karpuz bir beşliğe verilir, ammâ kaçan kim nehr-i Moriş tuğyân üzre gelüp bostânları ve kal‘a yanındaki bata[k]lığı Moriş gark etdikde kavun ve karpuz kıymetli olur. Ammâ gılâlın gûnâ-gûnunun(?) ganîmet bir palanka-i ma‘mûr[dur]. Andan yine kıble tarafına sahrâlarla ve ma‘mûr kurâlar içre kâhîce nehr-i Tise kenârınca 8 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i mahbûb-ı kadîm-i Beçey

Lisân-ı Latin’de (–) demekdir. Bânîsi Erdel kralı Yunak İstifan’dır. Niçe kerre dest-i Âl-i Osmân’a girüp çıkup âhır-ı kâr sene 958 târîhinde Süleymân-ı zamân asrında Koca Mehemmed Paşa fethidir. Çanad sancağı hükmünde voyvadalıkdır, ammâ Allâhu a‘lem evkâf-ı Mehemmed Paşa-yı Tavîl’dir. Beçkerek kazâsı niyâbetidir. Dizdâr ve kırk aded merdüm-hisârı ve muhtesibi ve Eğre yeniçerisi serdârı ve gümrük emîni Tımışvar kulu tarafından yedi yük akçe iltizâma zabt eder. Muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni vardır.

Kal‘ası nehr-i Tise kenârında çâr-kûşe bir tula binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâcıkdır kim gird-â-gird cirmi beş yüz aded hatve ihâta eder. Handakı içre Tise nehri cereyân edüp bir iskele kapusu ve bir uğrın kapusu ve iskele başında bir hânı ve elli aded mahzenler ve bir kenîseden vely olunmuş bir ma‘mûr câmi‘i ve bir medrese ve üç mekteb ve bir tekyesi ve bir hammâmı ve kırk aded dükkânı ve cümle yüz aded kiremitli ve saz ö[r]tülü tahtânî evleri var. İskele-i azîm olmağile halkı ekseriyyâ tuz ve balık bâzergânlarıdır kim ankâ ve hânedân sâhibi garîb-dost âdemleri ekseriyyâ hacılardır. Cümle serhadli esbâbı gibi kalpak geyerler. Bir hayli şîrîn ve ma‘mûr kasabadır, ammâ bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Bundan dahi yoklama-bahâ alup cânib-i şarka sahrâlarda ma‘mûr kurâları 6 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı evkâf-ı azîm-i palanka-i Beşkelek

Beçkelek dahi derler. İsmi lisân-ı Türkî‘de beş kavun demekdir. Mukaddemâ kefere zamânı bir küçücük bî-ma‘nâ palankacık imiş. Sene 958 târîhinde Sultân Süleymân Şeh asrında Koca Sokollu Tavîl Mehemmed Paşa dest-i Erdel’den feth edüp mahûf u muhâtara katana kemîngâhı yer olmak ile Mehemmed Paşa fermân-ı pâdişâhîyle kal‘asını tevsî‘ ve bir ma‘mûr u âbâdân varoş-ı azîm inşâ edüp hatt-ı şerîf-i şehriyârî ile bu şehirde sâkin olanları cemî‘i tekâlîf-i örfiyye ve şâkkadan maktû‘u’l-kalem ve mefrûzu’l-kadem eyleyüp vakfiyyesinde Hâmân u Kârûn u Şeddâd ve Ebûcehil ve Yezîd’in la‘netin tahrîr edüp bir vakfiyye yazmışdır kim evlâd-ı evlâda ba‘de’l-inkırâz-ı ebkâya deyü meşrûtaları la‘net-nâme-i mezkûr eyle tahrîr etmiş kim bir ferd-i âferîde Fir‘avn [u] Yezîd’in la‘netin kabûl edüp vakfiyye bozmağa kâdir değildir. Hâlâ İbrâhîm Hânzâde beğefendilerimiz nâzıru’n-nuzzâr mütevellîdir.

Bu şehrin cemî‘i hân ve câmi‘ ve hammâmı ve imâret dâru’z-ziyâfesi ve medrese ve tekye ve mekteb ve mesâcid ve cümle çârsû-yı bâzârı ***[82b]*** ve’l-hâsıl cümle âsâr-ı binâları serâpâ Sokullu Âkıl Mehemmed Paşa’nın âsâr-ı binâlarıdır kim rusâs-ı hâs ile mebnî kârgîr binâlardır.

Bâc u bâzâr ve gümrük cümle harâc ve öşr-i sultânî vakıf tarafından zabt olunup hâkimü‘l-vakti mütevellîdir. Gerçi Çanad sancağı hâkindedir, ammâ sancak beği aslâ müdâhale etmez. Ancak yüz elli akçe şerîf kazâdır. Müftî ve nakîbi ve emîni ve bâcdârı

var, ammâ yine vakıf tarafından emîn zabt eder. Bu kal‘adan İbrâhîm Hânzâde beğ efendimiz içün bir akçe almadık ve vermezler idi.

Ve bu kal‘a dibinden cereyân eden nehr-i Teki Erdel diyârından gelüp niçe bin bâğ u bâğçe ve besâtînleri reyy edüp andan aşağı nehr-i Moriş‘e karışup andan nehr-i Tise’ye mahlût olur. Tise dahi Tuna’ya katılır.

Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi çokdur ve mu‘âf u müsellem kavim olup hükm-i nakdî olmadığından ma‘mûr olup ankâca bâzergân hacıları çokdur. Yine serhadli esvâbları geyüp Poturca kelimât ederler. Ve cümle re‘âyâ vü berâyâları Eflakân ve Sırf kavmi olup gâyet mutî‘lerdir. (–) (–) (–) (–) (–)

Andan maşrık tarafına kâh sahrâ ve kâh meşe ormanları içre 8 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Fenlak

Be-dest-i Koca Mehemmed Paşa fethi olup Tımışvar vezîrinin iki yük akçe hâssı voyvadalığı olup bir yar başında bir küçücük kârgîr binâ kal‘a-i zîbâcık olduğu Serdâr-ı mu‘azzam Alî Paşa ile Varat gazâsına giderken evsâfı bâlâda tahrîr olunmuşdur. Şimdi mükerrer tahrîre ihtiyâç yokdur, ammâ şimdi kal‘a yoklaması bahâsın alup andan maşrık tarafına, nehr-i Moriş kenârınca 2 sâ‘at gidüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i cedîd-i Arat

Sene 958 târîhinde Erdel kralı elinden Sokollu Mehemmed Paşa alup ba‘dehu sene (–) târîhinde Yanova fethine Köpürlü Mehemmed Paşa giderken bu kal‘a müceddeden gayri zemînde binâ etdiği sene (–) de Alî Paşa ile Varat fethine giderken bâlâda evsâfı mufassal merkûmdur. Lâkin henüz gâyet ma‘mûr u âbâdân Köpürlü Mehemmed Paşa evkâfı olmuş.

Andan yine nehr-i Moriş kenârınca ormanlar içre kâmil (–) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i ma‘mûr-ı Lipova

Bu dahi Süleymân Hân asrında İkinci Vezîr Ahmed Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup fethinde Ulama Paşa şehîd olup Tımışvar eyâletinde başka sancak beği tahtı olduğu Varat gazâsına giderken bâlâda mâ-vaka‘ı üzre mufassal memdûh [u] merkûm olunmuşdur. Anıniçün tekrâr tavsîfe hâcet yokdur. Andan bu Lipova’dan gemiye binüp karşu nehr-i Moriş kenârında,

Evsâf-ı palanka-i Radna

Dahi mâ-vaka‘ı üzre mevsûfdur. Andan maşrık tarafına dağlara nısf sâ‘atde derd-i belâ renc-i anâ çekerek kâh atlar ile kâhîce piyâdece çıkup,

Evsâf-ı kal‘a-i cihân-nümâ Solmoş

Bunu dahi sene 959 târîhinde Süleymân Hân fermânıyla Vezîr-i Sânî Serdâr Ahmed Paşa Erdel elinden feth edüp nehr-i Moriş kenârında evc-i âsumâna berâber bir küçük kal‘a-i âlî olduğu yine bâlâda cild-i kürrâslarda mufassal mevs[ûf]dur. Tekrâra hâcet yok.

Andan cânib-i şimâle sazlık ve bataklık ve mişeyistânlı ormanlıkları ve mahûf u muhâtara küffârın pusu yerlerin âmâde olarak 8 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Vilagoş

Bunu dahi sene 959 târîhinde Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Erdel elinden kabza-i teshîre

aldığı ve Yanık hâkinde evce berâber bir küçük kârgîr binâ olduğu bâlâda cild-i kitâbda mufassal kifâyet olunmuşdur, nazar oluna. Andan yine şimâle 4 sâ‘atde Ciğer deresin geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i ma‘mûr-ı Yanova

Sene (–) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ Vezîr Köpürlü Mehemmed Paşa ile Erdel Kralı Rakofçioğlu elinden feth etdiğimiz ve sene (–) târîhinde Serdâr Alî Paşa ile Varat gazâsına gitdiğimiz asırda bu kal‘a-i Yanova evsâfı kerreteyn vech-i meşrûh üzre bâlâda merkûmdur. Ammâ şimdi bu Yanova vezîri Cerrâh Kâsım Paşa’dan ihsân [u] in‘âmlar ile kal‘a neferâtlarının yoklama bahâların dahi alup andan yine yüz elli aded şehbâz ve pür-silâh refîkler ile,

Göle kal‘asına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Yanova’dan cânib-i garba bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Çıkula: Yanova köyüdür. Andan yine cânib-i garba,

Menzil-i karye-i Sıranda: Yanova hâkinde ma‘mûr Eflakân köyü ve ze‘âmetdir. Andan yine semt-i garba kırlık sahrâ ile gidüp,

Menzil-i karye-i Sidirkin: Göle sancağı hâkinde ma‘mûr Eflak ve Macar re‘âyâsı köyü olup serbest ze‘âmetdir. Bu köyde Orta Macar katanası kâfiri havfinden damlar üzre mu‘temed karavullar koyup atlarımıza yem kesdirüp sehel istirâhat edüp tâ nısfu’l-leylde yine atlanup pür-silâh hâzır-bâş olup mahûf u muhâtara çölleri ve kâfir yatağı kâfirin pusu yerleri içre kâmil 8 sâ‘at giderek,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı çârkule, ya‘nî kal‘a-i ibret-nümâ-yı Göle

Lisân-ı Macar’da ismi (–) (–) lisân-ı Nemse’de (–) ndir. Lisân-ı serhadlide Pertev Paşa bu kal‘a fethinde çok ağladığiyçün gâzîler bu kal‘aya Göle demişler.

Be-kavl-i müverrih-i âlim-i Rûm Yanvan, “Bu kal‘anın bânîsi Karadeniz kenârında Akkirmân kal‘ası sâhibi Salsaloğlu Sol‘ât Kral binâsıdır. Ba‘dehu Menûçehr evlâdlarından Erdel vilâyeti banı Yejderban binâsıdır.” ***[83a]*** deyü Yanvan târîhinde lisân-ı Yûnâniyânca mufassal yazmışdır.

Ba‘dehu niçe yüz kerre bu kal‘a mülûkdan mülûka intikâl edüp her biri murâd [u] merâmları üzre gûnâ-gûn ta‘mîr ü termîm gûyâ sedd-i derbend-i calender etdiler.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde Süleymân Hân-ı Gâzî *tâbe serâh ve cennet mesvâh* atf-ı ınânların vilâyet-i Zirinoğlu tahtı olan Seğitvar kal‘ası üzre etdiklerinde sa‘âdetle Belgrad-ı behişt-âbâda geldiklerinde Tımışvar eyâletine mutasarrıf Ahmed Paşa’dan feryâdcılar gelüp bu Göle kal‘asının Erdel küffârından teşekkî etdiklerinde hemân Süleymân Hân gazab-âlûd olup Vezîr-i Sâlis Pertev Pa[şa]‘ya seksen bin asker ve kırk pâre balyemez ve yüz pâre şâhî darbzen toplar ile niçe kerre yüz bin gûne elzem-i levâzımâtdan mühimmât-ı gûnâ-gûnlar ile beş yüz kîse hazîne-i masrûf verüp bu Göle kal‘ası üzre Pertev Paşa serdâr edüp Belgrad’dan Tuna nehrin karşu Tımışvar tarafına geçirüp kendüleri sancağ-ı Resûlullâh ile leşker-keş ve adû-küş olarak kal‘a-i Seğitvar üzre varup döğmede.

Beri tarafda Gâzî Pertev Paşa Tımışvar vezîri Ahmed Paşa'yı talî'a-i asker edüp kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal'a-i Göle'ye amân u zamân vermeyüp muhâsara edüp kırk gün kırk gece germâ-ger[m] ceng-âşûb ederek sademât-ı top-ı kûp ile kal'a-i Göle'nin niçe varoşların rahnedâr edüp zîr-i kal'ada olan deryâ-misâl buhayrenin bir tarafına kûh-ı Demâvend-misâl toprak sürüp âhır-ı kâr kal'anın toplar ile münhedim olan yerlerinden guzât-ı müslimîn yürüyüş edüp küffârı kıra kıra taşradaki üç kat hisârları feth edüp ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunur, ammâ bakıyyetü's-seyf olan küffârlar iç kal'aya kapanup derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden küt-a-küt cenge âheng edüp derûn-ı hisârdan küffâr derlermiş kim,

"Ey Türk askeri, Seğitvar kal'ası altında sizin ığrando pâdişâhınız Süleymân Opol Kostantin hasta olup ölmüş. Biz size bu kal'ayı verenlerden değiliz" deyü kal'adan bu gûne sözler söylerler imiş. Pertev Paşa-yı âkıl tefekkür edüp,

"Bu küffâr kelâmlarının kizbe ve sıdka ihtimâli vardır, ammâ biz tedârikimiz görelim" deyüp şeb [ü] rûz kal'aya göz açdırmayup yedi koldan iç kal'aya hücûm edüp âhır-ı kâr kırk beşinci gün iç kal'adan küffâr haçlı peykerlerin ser-nigûn edüp vere ile iç kal'a, kılıç ile taşra kal'alar feth olup müjdesin Seğitvar altında miftâhlarıyla gönderdikde meğer kal'a-i Göle feth olduğu ân Süleymân Hân [44] fermânıyla merhûm olup ol sâ'atde Seğitvar kal'ası dahi kılıç ile kırarak be-dest-i âkıl Sokollu Mehemmed Paşa Seğitvar feth olmuşdur.

Anıniçün niçe tevârîh-i Âl-i Osmân'da "Seğitvar kal'asıyla Göle kal'asın Sultân Süleymân'ın ölüsü almışdır" deyü yazmışlar. Hakkâ ki eyle olmuşdur deyü sikkeyi mermerde kazmışlar.

Ba'dehu Pertev Paşa bu Göle kal'asın gereği gibi ta'mîr ü termîm edüp cemî'i mühimmât [u] levâzımâtıyla on iki bin asker kal'a neferâtları koyup sene (–) târîhinde ba'de'l-feth Tımışvar eyâletinde başka sancak beği tahtı edüp kendüleri Seğitvar kal'ası altına azm-i râh ederler.

Kânûn üzre bu Göle sancağı beğinin hâssı 340.000 yük akçedir. Erbâb-ı zu'amâsı 13 adeddir, erbâb-ı tîmârı 500 adeddir. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. Hîn-i ma'rekede kânûn üzre cümle erbâb-ı tîmârın cebelüleriyle ve beğinin ve kal'a neferâtlarıyla cümle sekiz bin aded güzîde müsellah ve mükemmel asker olur. Kânûn üzre şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle kadısı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve Eğre ve Budin kulu serdârları ve yeniçeri ocağından kal'a dizdârı ve on iki aded tuğ sâhibi kal'a ağaları ve cümle bin sekiz yüz aded gâzî ve bahâdır ve Rüstem-misâl kal'a neferâtları ve topçubaşı ve cebecibaşı ve gümrük emîni ve harâc emîni ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi'mâr ağası ve kapudanı ve sâ'ir ağavât, a'yân-ı eşrâfları mevcûddur.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal'a-i Göle

Kal'ası sahrâ-yı Tîh-misâl bir kırlık çölistân yerde cânib-i etrâfı bataklık ve çataklık ve sazlık vâki' olup aslâ ve kat'â bir tarafdan havâlesi yok nehr-i Kiriş batağı içinde bir kal'a-i mu'azzamdır kim nehr-i Kiriş tâ Erdel vilâyetinde Şiçevar kal'ası ve Lipyan dağlarından cem' olup gelerek Yanova kal'ası handakları ve şehri içinden cereyân ederek gelüp bu

Göle kal‘ası etrâfların reyy ü saky edüp bir azîm [ü] mehîb bataklı göl olup andan cânib-i garba Eğre eyâletinde Çon[g]rad kal‘ası handakı önünde nehr-i azîm (–) mahlût olur. Ammâ Göle kal‘asının iç hisârı sâfî tula rıhtım Şeddâdî kârgîr binâ-yı metîn ve kırk arşın yüksek şekl-i murabba‘ beş aded kulle-i bâlâlı iç kal‘adır kim kulleleri cümle darı ve buğday ve çeltikli pirinç ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımât âlât-ı ceng eşyâları doludur. Ve bu iç kal‘ada ancak dizdâr ağa sâkin olup birkaç anbârlar ve cebehâne hâneleri ve bir âb-ı hayât kuyusu var, gayri şey yokdur.

Ve bu iç kal‘a kapusu cânib-i yıldıza nâzır olup kapuya kırk ayak ağaç nerdübân ile çıkılup hîn-i cengde nerdübânları iç kal‘aya çeküp kal‘aya bir tarafdan varılmaz. Ve bu kapunun arası iki kapudur. İki kapu mâbeyninde çâh-ı cahîmden nişân verir bir zindânı var kim her şeb cümle şehir a‘yânının niçe yüz esîrlerin bunda haps edüp yine sabâh sabâh çıkarup esîrlere hidmet etdirirler. Ammâ bu iç kal‘anın ve taşra üç kat kal‘anın handakları yokdur. Cümle batak içindedir. ***[83b]*** Ancak taşra büyük varoşunun garb tarafındaki orta kapusunda sehel yerde handakı üzre haşeb cisrden geçilir. Ol handakda dahi Kiriş nehri cereyân eder.

Ve bu iç kal‘anın dörd aded kulleleri ortasında beşinci kulle cümleden âlî olup cümle vilâyet sahrâları ve mezra‘a yerleri ve hiyâ[bâ]nları sahîfe-i evrâk gibi nümâyân olup bir haşeb-binâ kasr-ı âlî vardır. Etrâfında şâhî serâmed topları vardır kim bir fersah yerde bu toplar kuş kondurmazlar. Hattâ bu kasr üzre şeb [ü] rûz birkaç kal‘a nevbetçileri karavul bekleyüp bir tarafdan düşman gelirse kal‘a dizdârına haber edüp top atarlar. Ve cemî‘i şehir a‘yânının ba‘zı zurefâları bu cihân-nümâ kulle kasrına çıkup cân sohbeti ederler.

Elhâsıl bir diyârda böyle sa‘b iç hisâr olmazdır. Hattâ kefere zamânı bu iç hisârın taşra önünde bir kat tula Şeddâdî binâ kal‘a dîvârı temelleri zâhir ü bâhirdir. Meğer hîn-i muhâsarada Pertev Paşa bu iç kal‘ayı döğe döğe münhedim edüp mezkûr dîvârın hâlâ esâs-ı binâları kalmış. Eğer bu dîvâr yine ta‘mîr ü termîm olunsa Göle kal‘ası henüz sedd-i İskender olup tâze cân bulurdu ve sedd-i Kahkahâ olurdu.Ve bu iç kal‘anın cânib-i garbîsi önünde,

Evsâf-ı Orta varoş

Bu varo[ş] iç kal‘anın cânib-i selâsin ihâta edüp iç kal‘anın kıble cânibi deryâ-misâl bataklıkdır. Ve bu Orta varoşun dîvârı göl kenârında kırk ayak enli rıhtım dolma palanka-i metîn dîvâr olup yigirmi aded arşın yüksek olup fecc-i amîk bataklık içinde şekl-i murabba‘ bir sûr-ı rabâtdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin arşındır. Azîm vezni üzre yedi aded yedi iklîmden ve seb‘a-i seyyâreden nişân verir sedd-i Ye’cûc tabya-i ibret-nümâlardır kim her birine yetmişer pâre sağîr ü kebîr balyemez topları var. Ve bunda ancak elli aded şindire tahta örtülü evleri ve buğday anbârları içinde cümle darudur ve buğday ve arpa ve sâ’ir gılâl-ı hubûbâtlar leb ber-lebdir. Bu varoşun ancak iki kapusu var; biri su kapusu ve biri büyük kapu kâ[r]gîr binâ kemerlidir. Andan,

Sitâyiş-i ikinci kat varoş

Bu varoş-ı azîm dahi evvelki varoşu ihâta edüp bu dahi kırk adım enli ve rıhtım ve metîn ü kavî şekl-i murabba‘ palanka dîvârdır, ammâ bu varoşlardan birbirlerine geçilir mâbeyn dervezeleri vardır. Ammâ yukarusunda Süleymân Hân câmi‘i var, kiremit ile

mestûr câmi‘-i ma‘mûrdur. Hâlâ cânib-i vakıfdan nâzıru’n-nuzzârı bir kârgîr serâmed minâre-i musanna‘ binâ ediyor.

Ve bu varoşda cümle yüz mikdârı şindire tahta örtülü hâneler vardır. Ve bu kat kal‘a kapusunun üstünde sâ‘at kullesi var kim nâkûsunun sadâsı bir konak yerde istimâ‘ olunur kârgîr kulle ve şimâle nâzır kârgîr binâ kemerli demir kapudur. Bu kapunun önünde taşra büyük varoşa geçecek kapu üzre bir kârgîr-binâ kulle-i semender var kim âteş-feşân kirpi tüğü gibi dizilmiş topları hâzır u müheyyâdır. Bu mezkûr kulle ve kapu önünde taşra mezkûr büyük varoşa geçecek nehr-i Kiriş üzre yüz adım enli bir haşeb cisr ile mezkûr taşra büyük varoşa geçilir cisr-i kavîdir.

Ve bu ikinci kat varoşun gird-â-gird cirmi iki bin beş yüz elli adımdır. Kâmil ve cümle altı tabya-i kebîrleri üzre onar pâre balyemez topları suya berâber mazgal deliklerinde âdem sığar şayka topları dahi vardır. Ve bu mezkûr iki kat iç hisâr etrâfların handak yerine nehr-i Kiriş dolap şehir içinde kayıklar ve gemiler gezüp her hânenin şâhnişînleri ve bâğçelerinin maksûreleri nehr-i Kirişler kenârına vâki‘ olup herkes maksûrelerinde balıkların envâ‘ın sayd edüp herkes hâneden hâneye kayıklar ile gidüp gezerler. Acîb ü garîb vaz‘-ı esâs kurulmuş şehirdir kim gûyâ Frengistân’da Venedik şehridir, ammâ anın deryâsı medd [ü] cezm olduğundan suyu çekilüp kurudukda cümle halk piyâde gezer, ammâ bu gölde dâ’imâ şehr arasında kayıklar ile gezilüp cümle mahbûbları şeb [ü] rûz nehr-i Kiriş‘de deniz mâhîleri gibi benî âdem mâhîleri şinâverlik ederken niçe uşşâkân Kiriş suyundaki dilberâna kiriş geçinirler.

Gerçi bu şehr içre niçe yerde gemilerle gezilir, ammâ iç kal‘a ve bu mezkûr varoşların cânib-i şarkîsi ve kıblesinde Yanova kal‘ası tarafı sâfî sazlı ve kamışlı ve cumbul berekli batak ve çatak göldür kim aslâ bir top-ı dırâz ermez buhayre-i azîmdir. Ve bu ikinci kat merkûm varoşun batı cânibinde,

Der-vasf-ı üçüncü kat varoş-ı kebir

Gâyetü‘l-gâye ma‘mûr u âbâdân varoş-ı kaviyyü‘l-bünyân rabât-ı mekân-ı âşiyândır. Lâkin cânib-i erba‘ası öbür varoşlar gibi dolma rıhtım palan[k]a dîvâr değildir. Bu ancak hemân yalın kat dolma çit palanka dîvârdır. Bunun dahi handakı olacak yerinde dâ’iren-mâdâr nehr-i Kiriş cereyân eder. Bu şekl-i muhammes bir rabâtdır kim cirmi dâ’iren-mâdâr dörd bin germe adımdır. Niçe kerre abd-i memlûklarımla adımlamışımdır.

Ve cümle etrâfında üç aded bâb-ı kavîleri var. Evvelâ kıble tarafına garb kapusu, batı tarafına orta kapu mekşûfdur. Maşrık tarafına Yanova kapusu var. Bu mezkûr üç aded kapular gûyâ dest-i Acem’de Bahr-i Harez kenârında Demirkapu kal‘ası bâblarıdır kim bunlar da bâb-ı hadîd-i cedîd dervezelerdir. Ammâ şimâl tarafına iki aded küçük su kapuları dahi vardır. Lâkin ***[84a]*** hâs u âm kapuları olup reh-i râst değildir. Bu hisâb üzre iç kal‘a ile mezkûr dör[d] kat kal‘anın enderûn [u] bîrûnunda cümle-cümle (–) aded şâhrâh kapuları ve yedi yerde haşeb cisrleri var.

Ve bu taşra büyük varoşda cümle bin altmış kadar ma‘mûr u mükellef ü mükemmel bâğlı ve bâğçeli cümle şindire tahta örtülü müzeyyen hânedânlardır. Ve cümle sokakları serâpâ tahta kiriş kaldırım döşelidir, zîrâ bu şehir bir bataklı göl içinde vâki‘ olduğundan zemîni çamur olup anıniçün şehir içi ve evler içi cümle tahta balvan direkler döşelidir.

Gûyâ Kanije ve Tımışvar ve Seğitvar ve Kapoşvar kal‘aları gibi tahta döşelidir.

Ve cümle dörd mahalle ve dörd mihrâbdır. Evvelâ Süleymân Hân câmi‘i. Ve Alî Beğ câmi‘i, bir kurşumlu câmi‘-i zîbâdır. Sâhibü‘l-hayrât Alî Beğ dahi câmi‘i hazîresinde bir kurşumlu kubbe-i âlî içinde âsûde-hâl yatır. Bu iki câmi‘ ve Alî Beğ türbesinden gayri bu kal‘a içre rusâs-ı hâs ile mestûr hayrât-ı ma‘mûr yokdur. Ve bu iki câmi‘den gayri kârgîr minâreli ma‘bedgâh dahi yokdur. Mâ‘adâ cümle tokuz aded mahalle zâviyeleridir.

Ve cümle 3 aded medrese-i âlimândır. Ve cümle 2 aded tekye-i dervîşândır. Ve cümle 3 aded mekteb-i sıbyân-ı püserândır. Ve cümle bir dâne hân-ı tüccârândır. Ve cümle bir dâne Alî Beğ hammâmı vardır. Ve cümle 200 aded dükkânları var. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî‘i zî-kıymet eşyâ-yı nevâdir bî-kıymet hâzır bulunur.

Ve cümle taşra varoşda üç dâne kefere-i râhibân kenîseleri [var], eğer cemî‘i âsâr-ı binâların mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek bir mücelled tomar olur. Lâkin bu tarz üzre böyle şehr içinde evden eve ve bâğdan bâğa ve değirmenden değirmene ve herkes eş ve yoldaş ve dostuna kayık ile gezilir garîb temâşâgâh şehirdir. Ammâ âb [u] hevâsı latîf olduğundan güler cemâlli Göle mahbûbu ve mahbûbesi memdûhdur, ammâ gâyet mü’eddeb ve mü’eddebe nisvân [u] merdâne cüvânları var. Aslâ rûz-ı rûşende hürme havâtînleri kapudan taşra hammâma çıkmazlar. Herkes hânesinde sobalı hammâmlarına girirler.

Ve cümle halkı hodi sedi bilmez sehel Türkçe bilir ve Eflak ve Macarca çok bilir bir alay serhad esbâbı geyer çuka kalpaklı gâzîler ve tüccârlardır.

Sergüzeşt-i hakîr

Bu ednâ kemter fakîr bu kal‘aya ibtidâ refîkler ve köleler ve seyishânem ile kal‘aya girirken vakt-i seherde kal‘a kapusu açılup anı gördüm: Dörd beş yüz cürd atlı pür-silâh gâzîler kal‘a kapusundan taşra çıkar. Hakîr dahi cisr başında tevakkuf ederken hemân Kassâbzâde ve Behlûl Ağa ve Dizdâroğlu ve niçe gâzîler hemân hakîri görünce,

“Elhamdü lillâh uğurdur, Osmânlı yüzü gördük. Ağa seni uğur okuduk. Hele dur, ma‘an bizimle çeteye ve poturaya gidelim. İşte bağdala hunkasında kâfirin katana yunakları bizi katlanır, durma gidelim” dediklerinde hakîr bağdala hunkası dedikleri yüksek depenin dibinde kara nahır gibi kara şapkalı ve kara saçlı küffâr çet-a-çet olmuş dururlar. Hikmet-i Hudâ bu hakîr ol tarafdan geldim. Kâfir hakîri görüp aslâ hareket etmemişler kim ihtimâldir kal‘a halkı duyar deyü hâmûş olup yatmışlar. Hemân hakîr ol kadar kâfirin kesret [ü] vefretin görünce,

“Vallâhi gâzîler! Beni uğur okuman. Ben bir uğursuz âdemim, zîrâ kırk altı yıldır saçım sakalım tıraş edüp cullâkî ışığa döndüm ve Yanova’dan ılgar ile geldim. Atlarımız yorgundur.” deyü niçe gûne bî-ma‘nâ özürler buldum. Aslâ *“El-özrü makbûlün inde kirâmi’n-nâs”* demeyüp,

“Ya biz seni sabâhdan râst gelüp uğur okuduk. Bire durma-gör bin-a! Bire durma, durma-gör bin-a!” deyü her yanadan bir sadâ gelüp başıma üşüp elim eteğim öpüp âhir-i kâr gulâmlarım bârhânem ile kal‘aya gönderüp hakîr dörd nefer gulâmımla gâzîlere karışup,

“Bismillâh niyyetü‘l-gazâ, tevekkülen alallâh” deyüp kal‘adan yüz yüz elli adım kadar

çıkdığımızda hemân kâfir mezkûr hunka depe ardından at depüp meydân-ı ma‘rekeye girüp at başı berâber çet-a-çet rikâb rikâba durdular.

Beri bizim tarafımızda dahi hem-çünân gâzîler kilt-a-kilt at başı berâber zânû-be-zânû ve omuz omuza pür-silâh âmâde durduklarında hemân hakîre bir vecd [ü] hâlât gelüp. Gülbâng:

“Gülbâng-ı nebî sırr-ı Muhammedi’l-Arabî, gerçekler ve hâzır ve gâ’ib ve ricâlü‘l-gayb ve ümenâ vü büdelâ ve evtâd ve cemî‘i ervâh-ı enbiyâ ve evliyâların ervâhları hâzır ola. Gerçek erenler demine hû diyelim hû” deyüp bir gülbâng-ı Muhammedî çekince cümle guzât “Allâh Allâh!” deyüp ileri at sürüp küffâr ile mâbeynimiz bir tüfeng menzili kalup ardımda Göle kal‘asına bir nezâketle bakdım.

Kal‘anın burc-ı bârûların sancağ u bayrağ u alemlerle zeyn edüp dörd kat kal‘adan tablhâneler döğülüp cemî‘i burc-ı bârûlar üzre kat-ender-kat sığâr u kibâr benî âdem el açup cümle hayr du‘âya meşgûller.

Hemân hakîr dahi bizim asâkir-i İslâm içinde savt-ı a‘lâ ile sûre-i Feth’den [45] âyetin tilâvet edüp hemân küffârdan gök demire müstağrak olmuş bir kâfir küheylân atın meydâna depüp bir piyâde sürâhiyle meydân-ı ma‘rekede at başı çeküp eydir: ***[84b]***

“Kani benim bugünkü gün Virene külüngü altından cânın kurtarır Kassâboğlu’n meydânıma okudum, gelsin” deyü el kaldırup birkaç na‘ra edüp şarâb-ı bî-hicâbdan gözleri tâs-ı pür-hûna dönüp dahi ileri meydân-ı veğâya gelüp yine Kassâboğlu’n istedi.

Hemân beri tarafdan Kassâboğlu “Gâzîler! Beni hayr du‘âdan unutman. Sizi Allâhıma ısmarladım” deyüp meydân-ı rezme at sıçradup meydânda birkaç kerre atına muşvâr vurup küffâra bir kerre hamle eyleyüp bir hamle hatâ geçdikde kâfir dahi elindeki Ferhâdî külüng ile Kassâbzâde’ye bir hamle edüp hamd-i Hudâ anın dahi hamlesi hatâ geçüp hemân ikinci hamle yine Kassâbzâde’ye değüp elindeki yedi vukıyye hadîd-i Hemedânî tokuz yaprak şeştöperiyle kâfire bir hamle-i Kassâb-ı Cömerd edüp kâfirin kellesindeki miğferi hurd olup alâ mele’i’n-nâs kâfirin beynisi taşra çıkup atından depesi üzre kâfir yıkılınca atı kâfire doğru firâr etdikde hemân Kassâbzâde atının dizginin koluna geçirüp atdan piyâde olup dal sâtûr-ı pehlivânî olup Kassâbzâde Kassâb-ı Cömerd köçeği gibi kâfirin kellesin cesed-i nâ-pâkinden cüdâ edüp kâfirin kellesin ağzından eğer kaşına yumruğuyla ura ura geçirüp hamd-i Hudâ sâlimîn ü gânimîn gâziyân-ı mücâhidân içine girince derûn-ı askerden bir “Allâh Allâh!” sadâsı evc-i âsumâna peyveste oldu.

Hemân yine kâfir tarafından ik nefer gök âhenlere müstağrak olmuş küffârların biri Dizdârzâde’yi, biri Behlûloğlu’nu taleb etdiklerinde iki aded gâzîler kâfir üzre at bırağup ol ân ikisi de kâfirlere amân u zamân vermeyüp kâfirleri atlarından akdarup kellelerin kesüp İslâm tarafına gelirken hemân cemî‘i küffâr asker-i İslâm üzre “Yajuj, Yajuj!” deyüp hücûm-ı mehcûm etdiklerinde beri tarafdan hemân cüyûş-ı muvahhidîn “Allâh, Allâh!” deyüp iki leşker birbirlerine karıldı ve katıldı ve kal‘adan niçe yüz pâre toplar atıldı.

Kâmil bir sâ‘at-i nücûmî küt-a-küt ceng-i Alî olup meydân-ı ma‘reke kandan bir halîc olup cesed-i küffârla zemîn Şecer-i Vakvâk gibi olup ân-ı vâhidde iki yüz küffâr-ı hâksâr ölüp dörd yüz nefer pür-silâh demir katlavî geyimli küffâr esîr-i bend-i zencîr olup dest ber-kafâ cümlesin yanıma getirüp meğer hakîr ceng içinde Feth-i şerîf tilâvet ederek

mebhût [u] mütehayyir kalmışım.

Bakıyyetü‘s-seyf olan küffârlar firâr edince niçe yüz gâzîler ve kal‘adan niçe bin âdemler atlı ve piyâde vakt-i zuhra dak kâfirleri akîblerinden kovup yüz beş kelle ve yetmiş esîr dahi getirüp ol gün ol gece kal‘ada top şâdımânları ve oda sohbetleri olup on gün on gece kal‘a-i Göle’de güle güle kölelerimiz bile zevk u safâ etdiler, ya‘nî tâ bu mertebe gâziyân-ı mücâhidânları vardır. Hudâ-yı Bîçûn cümlesin hatâ vü hatarlardan hıfz ede.

Bu savaş-ı perhâşda on yedi âdemleri şehîd olup birer birer cenâze namâzların kılup defn edüp gazâ mâlından rûhlarıyçün helvâlar ve pişiler pişirüp fukarâya bezl-i ıt‘âm-ı âmm edüp hakîr[e] de gazâ mâlından bir kîse yoklama-bahâ ve iki at ve iki esîr katana kâfiri verüp yine anda ol gâzîlere iki kâfiri bir kîse talar kağıd yırtan guruşa fürûht etdim. Hak berekât versin.

Memdûhâtından müşebbek bostânlarında kavunu ve karpuzu ve eriği ve balsuyu ve beyâz sipov ekmeği memdûh-ı âlemdir. Cümle re‘âyâsı Eflak ve Macar kavmi olduğundan şehri gâyet ganîmet ve ucuzluk yerdir, zîrâ Eflakân ve Macar ve Boğdan kefereleri gâyet çiftçi ve dihkânî ve hizmetkâr olur. Elhâsıl Âl-i Osmân’da böyle bir ganîmet ve metîn ü müstahkem kal‘a yokdur. *Hafizakallâhu mine’l-âfâti’l-beliyyât*.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Göle

Azeb kapusundan taşra ağaç köprü başında ziyâretgâh-ı şühedâlar hunkası. Niçe yüz bin şühedâ ve sulehâ-yı ümmetden kimesneler medfûndur. Himmetleri hâzır u nâzır ola.

Ba‘dehu bu kal‘ada cümle ahibbâ gâzîler ile vedâ‘laşup yüz elli aded pâk müsellah gazâ yoldaşlarımızdan refîkler alup topçu kapusundan taşra çıkup 7 sâ‘at yıldız rûzgârı cânibine giderken sahrâlar ve ormanlar geçüp,

Evsâf-ı varoş-ı palanka-i Salanta

Mâ-tekaddem kefere binâsı bir küçücük rabât imiş. Ba‘dehu Pertev Paşa Göle kal‘asın feth etdikde bu kal‘a-i Salanta’yı tevsî‘ eder. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri münhedim olur.

Hikmet-i Hudâ sene (–) târîhinde Budin vezîri Nasûh Paşazâde Hüseyin Paşa bu Salanta kal‘ası altında Orta Macar ve Kurs Macarı ve Erdel Macarı ve Seykel Macarı ve Hayduşak Macarlarıyla ceng-i azîm edüp hikmet-i Bârî üçüncü günün cenginde Hüseyin Paşa Budin askeriyle ve gayri leşker ile münhedim olup yetmiş bin âdem şehâdet câmın nûş etdikde Hüseyin Paşa hemân ancak iç ağalarıyla kalup firâr eder. Hâlâ bu Salanta sahrâsında cemî‘i şühedâların cesed-i pâkleri iki yerde hunka yığılup ziyâretgâhdır.

Ve bu kadar gâziyân-ı mücâhidân, mü’minân-ı ehl-i îmân şehîd oluncaya dek yüz bin iki yüz küffâr dendân-ı tîğ-ı insândan geçüp lâşe-i nâ-pâkleri yedi yerde yığılıdır, zîrâ bu serhadlerde kânûndur kim bir savaş-ı perhâş yerine cümle re‘âyâ cem‘ olup eğer müselmânı ve eğer küffârı dağlar gibi yığup üzerlerine hunka toprak yığup İslâm askeri meyyitleri üzre ***[85a]*** yeşil tahtadan bir sırık üzre bayrak dikerler, küffâr leşleri hunkası üzre ağaçdan haçlar dikerler. Mü’min ve gayr-i mü’min mezâristânının alâmetleri budur.

Hâlâ cemî‘i serhadlerde Nasûh Paşazâde Hüseyin Paşa’nın Salanta sahrâsında üç gün

üç gece ceng-i azîm edüp yüz bin küffâr-ı hâksârı kırup âhır-ı kâr kendüsü de münhezim olduğu meşhûr-ı âfâkdır. Ol zamânda berü Salanta kal‘ası câ-be-câ harâb [u] yebâb yatup varoşu hâlâ gâyet ma‘mûrdur.

Sitâyiş-i varoş-ı Salanta: Cümle iki bin hâneli Eflakân ve Macar re‘âyâlı ve iki birov kâfiri hâkimli ve üç kiliseli ve birkaç dükkânlı ve bî-hisâb bâğ u bâğçeli ve Macar mahbûblu ma‘mûr u müzeyyen varoşdur kim Göle kal‘ası kulunun aklâmıdır.

Andan yıldız cânibine 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Fekte Batur

Bu kal‘a içre niçe yüz yıl mu‘ammer olmuş bir papas kıssîs var imiş. Mürd olunca anın mâlıyla gûrhânesi üzre bir deyr-i mu‘azzam binâ edüp papasın ismiyle müsemmâ Fekte Batur manastırı derler.

Ba‘dehu sene 1071 târîhinde Serdâr Alî Paşa ile kal‘a-i Varat fethine gitdiğimizde bu mahalle Siyâvuş Paşa karındaşı Abaza Sarı Arslan Hüseyin Paşa Tımışvar eyâleti askeriyle meks edüp “Âyende vü revende Asâkir-i İslâm’a emn-i tarîk olsun” deyü bu mahalle asker üşürüp bir haftanın içinde bu Fekte Batur kal‘asın müceddeden inşâ etdi kim hâlâ ma‘mûr olup kal‘a-i Yanova ile kal‘a-i Varat mâbeyninde bir cây-ı emân palanka-i ehl-i îmân olmuşdur.

Hâlâ Varat hâkinde nehr-i Kara Kiriş kenârında cânib-i erba‘ası ormanlık içinde şekl-i murabba‘ bir metîn ve rıhtım dolma dîvârlı dâ’iren-mâdâr beş yüz adım cirmli palanka-i müstahkemdir. İçinde dizdârı ve elli aded merdüm-hisârı ve cebehânesi ve şâhî şâhâne topları ve beş dükkâncığı ve bir mükellef hâncuğazı var. Ve mezkûr Fekte Batur manastırı hâlâ Hüseyin Paşa {Sultân Mehemmed} câmi‘i etdi. Ve kal‘a kapusu cânib-i garba mekşûf ağaç kapudur. Ve bir sık orman-ı mişeyistânlı zemîne vâki‘ olmağile gâyet mahûf u muhâtara yer olduğundan her bâr Macar katanası keferesi eksik değildir, zîrâ Yanova ile Varat arasında gâyet memerr-i nâsdır. Ve bu kal‘a handakından akan nehr-i Kara Kiriş tâ Erdel vilâyetinde Kolojvar kal‘ası dağlarından ve Şiçevar kal‘ası derelerinden cereyân ederek gelüp bu Fekte Batur kal‘asına uğrayup andan mezkûr Göle kal‘asını reyy edüp andan Eğre eyâletinde Sonlok kal‘ası mâbeyninde nehr-i Tise’ye mahlût olur. Ol kadar latîf su değildir.

Andan bu kal‘adan çıkup yıldız rûzgârı cânibine düzlük ve ormanlı meşelik içre mahûf u muhâtara kâfirin pusu yerlerin 5 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı dâr-ı cihâd ya‘nî, kirmensarây-ı kal‘a-i Varat

Hamd-i Hudâ bu abd-i kemter sene 1071 târîhinde Serdâr-ı mu‘azzam Köse Alî Paşa ile fethinde bulunup ibtidâ feth-i mübîn ezânların bu hakîr tilâvet edüp niçe işlerinde bulunduk, ammâ amâr olmadan derûn-ı hisârda olan mutalsamât tuçdan dökülmüş zamân-ı kadîm pehlivânları sûretlerin seyr-i temâşâ edüp cümle guzât-ı müslimîn ile surûr şâdumânlarda iken serdâr-ı zafer-şi‘âr olan Alî Paşa efendimiz bu ahkar-ı kemteri Bosna diyârına bu Varat kal‘ası fetihnâmesiyle Melek Ahmed Paşa efendimize ılgar ile gidüp efendimizin niçe niçe ihsân [u] in‘âmlarını görüp yine Melek Paşa efendimiz yanında kalup Bosna’dan Zirinoğlu vilâyetlerin ve Venedik’de Moran ve Dodoşka vilâyetlerin seyr-i temâşâ etdiğimizden sonra efendimizle Bosna’dan ma‘zûl olup

Rûmeli eyâletiyle yine Erdel vilâyeti seferine serdâr-ı mûmâileyh Alî Paşa ile giderken Tımışvar altında Seydî Ahmed Paşa'yı bir Cum'a gün Alî Paşa kendi otağında şehîd edüp Seydî Paşa'nın kellesin der-i devlete gönderdi.

Ba'dehu Demirkapu'dan diyâr-ı Erdel'e girüp kâmil on ay Erdel diyârın seyâhat edüp andan Erdel'e Apofi Mihal nâm bir kâfiri kral nasb edüp vilâyet-i Erdel'den iki kerre yüz bin esîr çıkarup emn-i emân oldukdur.

Mukaddemâ Seydî Ahmed Paşa'nın münhezim edüp katl etdiği Rakofçioğlu kraldan bâkî kalan üç bin aded kîseyi tahsîl edüp bi's-sıhhati ve's-selâme Tımışvar'da meştâ edüp hakîr Melek Ahmed Paşa ile İslâmbol'a gelüp kubbe-nişîn oldukda Sultân Ahmed kızı Fâtıma Sultân'ı Melek Ahmed Paşa alup sene (–) mâh-ı (–) Melek Ahmed Paşa der-i devletde Kubbealtı'nda iken merhûm olup garîb kaldık.

Ba'dehu bu hakîr Köpürlüzâde Sadrıa'zam Ahmed Paşa'ya intisâb edüp andan sene 1073 târîhinde Uyvar fethinde bulunup andan 1074 sene-i âtîde nâ-mübârek menhûs Raba seferinde münhezim olup hamd-i Hudâ bu hakîr ol inhizâmda cân baş kurtarup selâmetle Uyvar altına geldiğimizde Nemse çâsârı sulha rağbet edüp bir küçük elçisi çıkup Belgrad'a geldik.

Andan bizim elçimiz Kara Mehemmed Paşa ile Nemse çâsârına hakîr bile gidüp Alman diyârın niçe zamân ***[85b]*** seyr-i temâşâlar edüp ba'dehu Nemse çâsârının papinta hattıyla iki buçuk sene yedi krallık yeri bâlâda tahrîr olunduğu vech-i meşrûh üzr[e] yedi krallık yeri geşt [ü] güzâr edüp üçüncü yılda Budin vezîri Gürcî Mehemmed Paşa'ya gelüp müşerref olduğumuzda {hakîre} Eğre ve Tımışvar ve Varat eyâletlerinin kal'a yoklamaların ihsân edüp bâlâda tahrîr olunduğu üzre mezkûr eyâletlerin cemî'i kal'alarını seyr-i temâşâ ederek kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp Beç ve Prak ve Bahr-i Muhît ve Donkarkız ve Danimarka ve İsfaç ve Çeh ve Tot vilâyetlerinden üçüncü yılda hamd-i Hudâ yine sıhhat [ü] selâmetle mukaddemâ sene (–) târîhinde fethinde bulunduğumuz kal'a-i Varat'a gelüp vâsıl oldukda Varat vâlîsi Arnavud Hısım Mehemmed Paşa sarâyında meks edüp şeb [ü] rûz şeref-i sohbetleriyle müşerref olup kal'a-i Varat'ı ve varoşu ve bâğ-ı İremlerin seyr-i temâşâ ederdim, ammâ feth etdiğimizde asâkir-i İslâm elinde harâb u yebâb idi, ammâ şimdi ol kadar ma'mûr u âbâdân olmuş kim kal'ası ve rabâtları ve mahallât [ü] cevâmi'leri ve bâğ u bâğçeleriyle gûyâ bâğ-ı İrem Ürd-i behişt olmuş.

Der-beyân-ı evsâf-ı kal'a-i vâcibü's-seyr, hisâr-ı üstüvâr-ı Varat

Sene 1071 târîhinde Sultân Mehemmed-i Râbi' ibn İbrâhîm Hân asrında be-dest-i Serdâr Köse Alî Paşa bâ-i'ânet-i Seydî Ahmed Paşa ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa ve Çatalbaş Paşa ve Hısım Mehemmed Paşa ve Cerrâh Kâsım Paşa ve Abaza Sarı Hüseyin Paşa ve Yentür Hasan Paşa ve niçe vüzerâ ve mîr-i mîrânların i'ânetiyle kal'a-i Varat'ı Alî Paşa'nın feth etdiğinin târîhleri budur. Mısra'-ı târîhi:

Varat'ı aldı adûdan Alî Paşa-yı dilîr.

Diğer târîh-i zîbâ:

Varat alındı. Erdel erzel oldu.

Niçe musanna' târîhleri vardır, ammâ bu kadarla iktifâ etdik. Hâlâ bu kal'a Mehemmed

Hân-ı Râbi‘ tahrîri kânûnu üzre başka eyâlet-i vezâretdir.

Taraf-ı pâdişâhîden vezîrinin hâssı Rûmeli vezîri hâssı gibi on bir kerre yüz bin akçedir ve mâl defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve (tîmâr defterdârı) ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar kâtibi ve defter kethudâsı ve kâğıd emîni ve mahlûl kâtibi ve kal‘alar tezkirecisi ve târîhçi efendi ve mukâta‘acı efendi ve şehremîni efendi ve beytü‘l-mâl emîni ve beytü‘l-mâl kâtibi ve beytü‘l-mâl nâ’ibi ve mi‘mâr ağa ve gümrük emîni ve harâc emîni ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve muhtesib nâ’ibi ve şeyhü‘l-beledi ve sipâhîlerin kethudâyeri ve altı oda yeniçeriyle bir müte‘azzım haseki ağa yeniçeri ağası ve üç oda cebecilere cebecibaşı, üç oda topçulara topçubaşı ve lağımcıbaşı ve kumbaracıbaşı ve çalıcı mehterbaşı ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı ve erbâb-ı tîmârı 800 ve erbâb-ı zu‘amâsı 15 neferdir.

Kânûn üzre cümle erbâb-ı tîmârın cebelüleri ile ve paşanın kendü askeriyle sekiz bin asker olur. Ve cümle on iki aded tuğ u tablhâne sâhibi kal‘a ağaları var. Meselâ dizdâr ağa ve sağkol ağası ve solkol ağası ve beşli ağası ve martolos ağası ve gönüllü ağasının sağ kolu ve gönüllü ağasının solkolu ve yerli topçubaşı ve yerli cebecibaşı ve kumbaracıbaşı misilli ağaları var.

Kal‘a dizdârı her gece kal‘a kapularının miftâhların kapukulu yeniçeri ağasına teslîm eder. Cümle-cümle der-defterde mevcûd u murakkam üç bin aded kal‘a kuludur kim Budin ve Eğri ve Kanije kal‘alarında böyle güzîde asker yokdur. Bu hisâb üzre cümle-cümle hîn-i uruşda mahsûr olma mahallinde yigirmi bin seksen aded asâkir-i pür-silâh mevcûddur. Yigirmi bin asker dahi hîn-i muhâsarada taşra Varat eyâleti kal‘alarından imdâd gelir.

Kânûn üzre şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve cümle tokuz aded nevâhîde üç yüz kırk pâre kimi mutî‘ ve kimi âsî şekilli nâhiye kurâları var. Beher sene kadıya ber-vech-i adâlet altı kîse hâsıl olur. Paşasına kırk sekiz bin guruş cevz-i ma‘dûddan hâsıl olup bâd-ı hevâ [vü] bâc-ı bâzâr panayır bâzârı yerinden sekiz bin guruş dahi olup üç bin asker beslemek fermân olunmuşdur, ammâ taraf-ı pâdişâhîye ıydiyye hedâyâsı vermemek üzre şart olunmuş mansıb-ı bikrdir kim dahi bekâreti bozulmadı. Ammâ gâyet intihâ-yı serhad olmuş nev-feth bir eyâletdir. Bir tarafında cânib-i şarkı vilâyet-i Erdel kâfiri, şimâl tarafında Kurs Macarıyla Orta Macar, garb tarafında Nemse küffârı var. Hüdâ hıfz ede bir serhadd-i sedd-i sedîddir.

Ve eyâlet-i Varat’da cümle dörd sancakdır. Evvelâ; sancağ-ı Senköy [ve] sancağ-ı kal‘a-i Papmezö ve sancağ-ı kal‘a-i Balanoş ve sancağ-ı kal‘a-i Solongar ve nâhiye-i Bihar, sancak beği tahtı olmak içün Hısım Mehemmed Paşa der-i devlete arz edüp henüz Tatar Nasûh ulaklıkla Edirne’ye gitdi, ammâ ma‘mûr sancak olur. Bihar nâhiyesi Erdel diyârının güzîde yeridir kim yedi yüz pâre köylere mâlikdir. Gayri sancakları küçükdür, ammâ re‘â[yâ]ları Tot ve Macar olup gâyet mutî‘lerdir, zîrâ Seydî Ahmed Paşa ile üç sene bu kâfirleri kırup gücile mutî‘ etdik.

Ve dahi eyâlet-i Varat’da elliden ziyâde kal‘alar dahi iki kılıç altında mutî‘lerdir, ya‘nî kâfire dahi harâc verirler, hüsn-i rızâları ***[86a]*** var. Ve on iki bin hâne-i harâc hemân Köpürlü evkâfı var. Mâ‘adâsı mîrî tahrîr olunup Varat kal‘ası kullarının aklâmlarıdır. Ve cümle eyâlet-i Varat’da yigirmi iki bin harâc tahrîr olunup defter-i

pâdişâhîye kayd olunmuşdur. Harâç ağasına harâc başına yarım guruş harc-ı ma‘îşet konmuşdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Varat’ı beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Varat Erdel memleketinin sedd-i İskender’i ve Rakofçi Kral’ın tahtı idi. Hâlâ dest-i İslâmda olup Mekke ve Medîne’nin vakfıdır kim on iki bin altun Medîne-i Münevvere’ye surre gider. Ammâ kal‘ası kûh-ı Ulesi(?) dibinde bu kûhun kıblesinde nehr-i Kiriş aşırı bir top menzil[i] ba‘îd mezkûr dağ eteğinde bir vâsi‘ çemenzâr fezâda şekl-i muhammes cümle Şeddâdî tula binâ beş tabyalı bir kal‘a-i ra‘nâdır kim gûyâ bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i Mağosa. Gerçi mezkûr Ulesi dağı kal‘aya havâledir, ammâ mâbeyninde nehr-i Kiriş Şebeş cârîdir.

Bu nehr-i Şebeş Kiriş tâ Erdel vilâyetinde Şebeşvar kal‘asına andan bu Varat kal‘ası dibinden ve handakı içinden cereyân ederek cânib-i garbda Göle kal‘asıyla Sonlok kal‘ası mâbeyninde nehr-i Tise’ye mahlût olur.

Ve mezkûr Ulesi dağı Varat’ın poyraz cânibinde bir püşte-i âlîdir. Hattâ hîn-i muhâsarada bu kûh-ı bülend üzre Yentür Hasan Paşa kal‘ayı bu cebelden yedi pâre top ile döğerdi, ammâ ol kadar zarar isâbet etmezdi, zîrâ hayli mesâfe-i ba‘îdedir ve su aşırı olup deryâ-misâl handak suyu aşırıda olmak ile top güllesi kal‘aya (…) gelüp öyle zarar edemeyüp top gülleleri batup kalırdı, zîrâ kal‘a handakının enniliği kâmil yüz yigirmi adımdır ve deryâ-misâl içi nehr-i Şebeş Kiriş ile leb ber-leb olup kırk yedi arşın derin handak-ı amîkdir kim içinde kadırga avanta edüp pala urup gezinse mümkindir. Bu kadar vâsi‘ handakın suyu içinde tâ handakın o[r]ta yerinde kal‘ayı ihâta etmiş bir ensiz handak dahi vardır. Ol handak on yedi arşın derindir, zîrâ bu handakın suyu yerlidir. Büyük enli handakın suyun Kiriş nehrinden kesseler ortadaki küçük handakın suyu bâkî kalır. Bu handak içinde gûnâ-gûn hayvânât mâhîler vardır.

Ve bu kal‘anın cirmi dîvâr üzre iki bin beş yüz adımdır. Cümle beş tabya-i azîmdir kim her birinde on ikişer aded kırmızı çullu arabalar üzre balyemez topları var. Lâkin sâ’ir kal‘a gibi tabyadan tabyaya varılmaz. Her tabyanın başka kapuları ve başka cebehâneleri ve başka kapudanları ve başka topçu kulları var ve her tabya üçer köşe olup her köşesinde birer kârgîr kubbeli karavulhâneleri var. Ve her tabyanın handak suyuna nâzır üç aded balyemez şayka topları var.

Ve kal‘a dîvârı handakdan yukaru kırk mi‘mâr arşını bâlâ ve on arşın enli Şeddâdî tula bina ve yigirmi arşın dîvârdan yukaru kûh-ı Demâvend gibi toprak yığılıdır. Bu toprak üzre dahi on arşın enli bir derin handak içre niçe bin muhîl-i şeytanatlar ile âmâde handak-ı bâlâdır. Kıbleye nâzır olan tabyanın temelinden yukaru kal‘a dîvârının nısfında kal‘ayı ihâta etmiş bir musanna‘ taş kuşakdan kal‘a dîvârı dâ’iren-mâdâr tula ve yonma mutarraş ve musaykal taş ile mebnî kal‘a-i kavîdir, zîrâ sene 1007 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında bu kal‘a-i Varat’ı Saturcu (–) Paşa beş ay döğe döğe yere berâber etdi, ammâ cemî‘i asker Varat’ın yedi aded bâğ-ı İrem-misâl varoşlarında zevk u safâ etmede, beşinci ayda berf [ü] bârânın vefretinden ve bârân-ı rahmetin kesretinden ve şiddet-i şitânın tekaddümünden el ayak dutmayup derûn-ı askerde kaht [u] galâ olup Tatar Hân dahi Saturcu Paşa’ya dilgîr olup Kırım’a gitdiğinden hemân asker-i İslâm serdâr üzre gulû edüp cümle asker-i İslâm kal‘a-i Varat altından bî-feth hâ’ib ü hâsir avdet edüp ol

şiddet-i şitâda bârgâh [u] büngâh [ve] cebehâne ve hazâ'in-i Âl-i Osmân ile selâmet kal'a-i Tımışvar'a çıkup meştâ verdiler. Hemân küffâr yüz bin hamd edüp Varat kal'asının münhedim olan yerlerin taş binâ ile ve kırmızı tula bir sedd-i metîn kal'a etmişdir kim gûyâ nev arûs kirmândır.

Bu kal'anın batı tarafına ancak bir kapusu vardır, ammâ üç kat kavî bâb-ı hadîdlerdir. Ve kapu üzre taşdan üstâd-ı mermer-bür sığır başları oymuş kim gûyâ zî-rûhdur. Ve bu sûretlerin iki yanında âdem elleri ve ayakları ve davul ve boru ve gûnâ-gûn cebehâne tasvîrlerin taşdan oyup hâlâ kapu üzre durur gâyet musanna' sûretlerdir. Ve bu kapunun iç yüzünde sol cânibinde bir kulle üzre sâ'at kullesi var, çanının sadâsı bir konak yerde istimâ' olur.

Bu kal'a içre on dükkân var ve iki hammâm ve yüz elli aded fevkânî kârgîr binâ şindir[e] tahta örtülü musanna' askerî odaları ve üç yerde at değirmenleri ve yeniçeri ağası kullesi önünde bir çâh-ı cahîm zindânı var, gayri âsâr-ı binâlar yokdur. Birkaç küçük meydâncıkları var.

Sitâyiş-i eşkâl-i iç kal'a

Bu mezkûr taşra kal'anın içinde iç kal'a ***[86b]*** gird-â-gird kâmil taşra dîvârı dibinden bin adımdır. Ve beş dâne şâhâne ve serâmed kullelerin ikisi kırmızı kiremit kubbe örtülüdür. Üç aded kullesinde cebehâne ve sâ'ir mühimmât u levâzımât ve zahâ'ir makûlesi mâl-â-mâldir.

Ve bu iç kal'ada yeniçeri ağası ve yeniçeriler ve cebecibaşı ve cebeciler ve topçubaşı ve topçular ve yerli kulları sâkindirler, ammâ gâyet musanna' ve müzeyyen kat-ender-kat kârgîr binâ kiremit örtülü ve şindire tahta ile mestûr ma'mûr sarâylar var. Bunda sâkin olanların ekseri mücerred askerî tâ'ifeleridir.

Ve bu iç hisârın etrâfında aslâ handakı yokdur, zîrâ büyük kal'a ortasında vâki' olmuşdur. Cümle dörd aded kapusu var, ammâ biri işler, üçü mesdûd durur ve meftûh olan kapu üzre Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' câmi'i mukaddemâ bir kenîse imiş hâlâ nûr-ı münevver olup ma'bedgâh-ı müslimîndir. Bu[nun] nâzük musanna' nev binâ bir minâre-i serâmed-i ra'nâsı var kim gûyâ yek pâre bir serv nahl-i mevzûndur. Ve câmi' üzre bir gûne musanna' kırmızı kiremit örtülüdür kim gûyâ sihr-âsârdır. Mezkûr âsâr-ı binâlardan mâ'adâ bu orta hisârda gayri imâret yokdur. Hemân iç kal'a ortası bir meydândır.

Evsâf-ı taşra varoş

Evvelâ kal'adan taşra varoşa haşeb cisr ile giderken üç yerden makaralar ile her gece cisri nigehbânlar kaldırup kal'a cezîre gibi kalır, ammâ handak cisrinden varoşa garb cânibine giderken cisrin sol cânibinde bir üstü tahta şindire örtülü yine haşebden bir musanna' lonca köşkü var, cemî'i şehrin zurefâları ve garîbü'd-diyârları bu köşkde oturup kesb-i tarâvet ederler. Gâyet mesîregâh ve ârâmgâh ve namâzgâh maksûrecikdir.

Ve bu cisr başıyla varoş çârsûsu mâbeyni, ya'nî kal'a önü handak kenârınca kal'ayı ihâta etmiş dâ'iren-mâdâr bir meydân-ı vâsi'dir kim her gün bu vâdîde âdem deryâsı olup bâzâr durur.

Hamd-i Hudâ şehr-i Varat'ı amâr gördük, ammâ hîn-i fethde harâb u yebâb

bırakmışdık. Mukeddemâ bu kal‘a-i Varat dest-i kâfirde iken Melek Ahmed Paşa sadrıa‘zam oldukda Erdel kralı Rakofçioğlu’na iki kerre ulaklıkla bu kal‘a-i Varat’a gelüp görmek [müyesser] olmuşdu.

Kal‘anın cânib-i erba‘asında bâğ-ı İremden nişân verir yedi aded varoş-ı azîmleri olup her birinde birer gün âdem deryâsı olup bâzâr dururdu. Hâlâ ol zamândan berü bu bâzâr kal‘a önündeki meydânda her gün durmak âdet-i kadîme olup cümle re‘âyâ vü berâyâ mahbûbe kızlar ve mahbûbe kâlim avretler gizlice esbâbların bu bâzâra getirüp fürûht ederler.

Bu meydânın kal‘aya nâzır tarafı serâpâ kahvehâne ve bozahâne ve gayri me’kûlât [u] meşrûbât satıcı her esnâf mevcûd dükkânlardır. Ve bu varoşda cümle beş dâne küçük hammâmlar vardır. Biri Ulesi kapusunun iç yüzündedir. Mâ‘adâ dördü büyük çârsû içinde mükellef ü mükemmel hammâmlardır.

Ve cümle on yedi mihrâbdır. Üçü salât-ı Cum‘a edâ olunup cemâ‘at-i kesîreli cevâmi‘lerdir.

Evvelâ fâtih-i Varat **Köse Alî Paşa câmi‘i,** kire[mit] örtülü ve bir mevzûn ve serâmed kârgîr minâreli câmi‘-i cedîddir, ammâ haremi yokdur, zîrâ teng yere vâki‘ olmuşdur. Ve çârsû-yı bâzârın izdihâmı bunda olmak ile cemâ‘ati çokdur.

Bir câmi‘ dahi mahalle içinde **Köpürlü Mehemmed Paşa câmi‘i** la‘lgûn kırmızı kiremit ile mestûr bir kârgîr minâreli ve bir vâsi‘ haremli câmi‘-i ma‘mûrdur, ammâ henüz Köpürlü‘den fermân gelüp câmi‘i kurşum örtmek isterlerdi.

Andan bir câmi‘ dahi taş kapusu dibinde **Küçük Mehemmed Paşa câmi‘i** hakkâ kim küçükdür kim ism-i müsemmâsına mutâbık olup sütûhu kiremitlidir, ammâ henüz minâresi yokdur. Bunlardan mâ‘adâ bu varoşda mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle üç aded medrese-i tahsîl-i dâru’l-ulûmdur. Ve cümle dörd aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhândır. Ve cümle iki yerde tekye-i dervîşân-ı zâkirân vardır.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârândır. Ve cümle bir aded imâret-i dâru’z-ziyâfe-i fakîrândır kim Köpürlü Mehemmed Paşa hayrâtıdır. Ve cümle yedi aded sebîlhâne-i câن-sitândır.Ve cümle beş aded hammâm-ı rûşinâdır.

Ve cümle bin aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî kiremitli ve şindire tahta örtülü hânedânlardır. Mukaddemâ kâfir zamânı yedi varoşda cümle on iki bin aded müzeyyen ve ma‘mûr [ve] mükellef sarâylar olduğu manzûrumuz olmuşdu.

Ve cümle üç yüz aded dükkânlardır, ammâ hâlâ sipâh bâzârı ve kal‘a önünde bâzâr yeri dükkânları ma‘mûr u müzeyyendir.

Der-hakk-ı sarây-ı a‘yân: Cümleden paşa sarâyı ve Defterdâr Ahmed Efendi sarâyı ve iç hisârda yeniçeri ağası sarâyı ve Ulesi varoşunda Panço Hüseyin Ağa sarâyı ve Karamânlı Alî Beşe sarâyı ve niçe soba evli ve hammâmlı hânedânlar vardır ancak bunları tahrîr eyledik.

Ve bu varoşun cânib-i erba‘ası bâğdan ve bâğçeden görünmez olmuş, ammâ mukaddemâ asâkir-i İslâm bu kal‘ayı muhâsara etdiklerinde cümle bâğ u tağı ve

hânedânları ve kal‘a bile yanup harâb u yebâb etmişler idi. Hamd-i Hudâ beş yılda yine müzeyyen bâğ u bâğçeler ve müşebbek bostânlar yetişmiş.

Ve bu varoş-ı kebîr şekl-i murabba‘ vâki‘ olup cümle zokakları ilm-i hendese üzre kâfir zamânı sadranç nakşı tarh-ı zîbâ ***[87a]*** olunmuşdur.

Ve bu rabâtın cirmi dâ’iren-mâdâr on bin elli aded germe adımdır. Bu varoş hemân büyük kal‘anın maşrık cânibiyle kıble cânibin ihâta etmemiş. Yohsa mâ‘adâ yerlerin bu varoş devr etmişdir. Ve bunun dahi handakı içinden nehr-i Kiriş devr eder. Cümle etrâfı dolma rıhtım nev binâ sûr-ı ra‘nâ palanka-i zîbâdır kim dîvârı üstünde araba gezse mümkindir. Ve cümle dâ’iren-mâdâr on iki aded metîn ve kavî tabyaları var kim cümlesinin üstleri şindire tahta örtülü sivri sivri tahta bayraklı müzeyyen kıbâbları ve karavulhâneleri var.

Evvelâ cümleden büyük Kadı tabyası ve Alî Paşa tabyası ve Küçük Mehemmed Paşa tabyası ve yeniçeri ağası tabyası ve Hısım Mehemmed Paşa tabyası ve Sinân Paşa tabyası ve niçe sedd-i İskender-misâl tabyalar bu varoşun etrâfın ihâta etmişdir. Ve bir tabyada beşer ve altışar aded şâhî ve kolomburna ve darbzen toplar mevcûddur.

Bu varoş cümle dörd kapudur. Evvelâ maşrık tarafına Alî Paşa kapusu, kârgîr binâ kemerli tahta kanatlı metîn kapudur ve maşrık tarafında öte poyraz cânibine köprü başında Ulesi varoşu kapusu sâde ma‘mûr kapudur, ya‘nî kârgîr kemer değildir. Ve batı tarafına taş kapu cüdrânında taş binâlı kavî bâb-ı kebîrdir. Ve kıble tarafına Değirmen kapusu dahi sâde tahta kanatlı derveze-i kebîrdir.

Ve bu varoşun cânib-i erba‘ası handakı içinden nehr-i Kiriş cereyân etmek ile mezkûr kapuların önlerinde cümle haşeb cisrlerden ubûr olunup her kapuda ikişer yüz aded pür-silâh kal‘a neferâtları dîdebân ve nigehbânlık edüp her kapu önlerinde lonca köşklerinde oturup bir hây hûy edüp nevbet beklerler. Ve handaklar kenârında ve niçe yerlerde nehr-i Kiriş üzre su değirmenleri deverân edüp dakîk-i rakîk-i beyâz hâsıl olur.

Evsâf-ı bâzâr-ı panayur-ı Varat

Mezkûr Değirmen kapusunun taşrası önünde kal‘adan bin adım ba‘îd kıble cânibinde bir düz fezâda bir azîm çârsû-yı bâzâr dükkânları ve hânları var, ana sülüş bâzârı derler, ammâ niçe dükkânları çalas ve palaş ve malaşdan külbe-i ahzânlardır, ya‘nî kârgîr binâlı dükkânlar değildir. Sayf u şitâda elbette haftada bir bâzâr gün bâzâr-ı azîm olup kırk elli bin re‘âyâ vü berâyâ cem‘ olup bâzâr-ı azîm durdukda paşa askeri ve subaşı ve cümle yeniçeri askerleri pür-silâh gelüp her hafta bâzârı günleri âmâde olup vakt-i gurûbda yine herkes târumâr olup vatanlarına giderler. Bunda bâc-ı bâzârdan mîrî mâl hâsıl olup kal‘a neferâtlarına aklâm kayd olmuşdur. Cümle dörd bin aded dükkânlardır kim vâsi‘ yolları sadranc nakşı tarh olunmuşdur.

Ammâ bu mahalde yıl başında bir kerre küffârın kızıl yumurtasından kırk gün mukaddem yıl bâzârı durdukda Hind ü Yemen ü Arab u Acem’den ve’l-hâsıl cemî‘i ekâlîm-i seb‘adan niçe kerre yüz bin küffâr-ı tüccâr-ı füccâr ve elsine-i muhtelife mahlûku cem‘ olup bu Varat sahrâsı hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâhlar ile zeyn olup yigirmi gün yigirmi gece ayş [u] ışret edüp bir kâr [u] kisb olup niçe bin yük metâ‘ bozulup fürûht olur ve niçe bin yük vâlây-ı kâlây-ı gûnâ-gûn alınup yük bağlanup niçe Mısır [ve] Rûm

hazînesi kâr olur.

Ammâ bu mahalde kırk gün mukaddem Yanova Varat ve eyâlet-i Varat askerleri pür-silâh gelüp kâmil bir iki ay Varat sahrâsında haymeleriyle muhâfaza edüp bâzâr bozulup tavtavlanup savsavlandıkdan sonra Varat vezîrinin izniyle muhâfazaya gelen asâkir-i İslâm herkes vatanlarına giderler.

Devlet-i Âl-i Osmân'da böyle panayurun, ya'nî böyle bâzâr yeri Ösek kal'ası panayuru, Dolyan panayuru, Alasonya panayuru, Maşkolor panayurları ve Yanya panayurları gibi bâzâr olur, ammâ bu Varat panayuru gâyet cem'iyyet-i kübrâ olur, temâşâgâh-ı azîmdir.

Sitâyiş-i varoş-ı Ulesi

Mezkûr büyük varoşun poyraz cânibinde nehr-i Kiriş aşırı Ulesi derler bir varoş-ı azîmdir. Küffâr asrında bu dahi iremezâtdan nişân verir bir hasretü'l-mülûk bâğ-ı Merâm idi. Hâlâ yine amâr olmadadır. Dizdârı ve kal'a neferâtları başkadır. Cümle altı aded ağalıkdır ve cümle üç yüz neferâtları ve martolosları vardır. Ve rabâtı şekl-i mukavvis nehr-i Kiriş kenârından dağlar eteğine vâki' olmuş dolma çit palanka rıhtım dîvârdır kim gird-â-gird cirmi bin seksen aded germe adımdır, ammâ handakları nev-binâ olmak ile henüz tathîr olmamış alçak handakdır. Ve dahi Varat'a nâzır olan tarafından nehr-i Kiriş cereyân etmek ile Kiriş kenârında palanka dîvârı yokdur ve lâzım da değildir. Lâkin ensesinde bayır ve çayır ve bâğlar tarafında palankası ve tabyaları vardır. Ve cümle etrâfında yedi aded tabya-i metînlerdir. Ve cümle iki kapusu var, biri kıble tarafına cisr başında nehr-i Kiriş kenârında büyük varoşa ve kal'aya gider büyük kapudur. Biri poyraz cânibine nâzır Senköy kapusu. Bu dahi ağaç kanatlı kapulardır.

Ve bu varoş içre üç yüz aded şindire tahta örtülü kârgîr binâ ikişer kat ma'mûr hânedânlardır. Panço Hüseyin Ağa bunda sâkin olur. Mukaddemâ kefere zamânı bu varoşda bâğ-ı Aspuzu gibi ma'mûr idi, ammâ Varat kal'ası fethinden sonra yine küffâr şebhûn ile gelüp bu varoşu ihrâk bi'n-nâr eyleyüp henüz ***[87b]*** yine ma'mûr olmadadır. Ancak iki kahvehânesi ve beş dükkânı ve bir hânı ve iki mektebi ve bir câmi'i ve üç mahalle mescidi var. Ve dahi bu Varat'ın mukaddemâ kefere zamânı hânelerinin sütûhları serâpâ kiremit ile mestûr idi, ammâ şimdi ekseriyyâ şindire tahta örtülüdür. Ve bu Ulesi varoşunun ensesindeki dağlar serâpâ bâğlar ve müşebbek bostânlardır.

Der-beyân-ı âb [u] hevâ-yı câvidân: Hevâsı gâyet letâfet-i i'tidâlde olduğundan halkı tendürüst olup mahbûb u mahbû[be]leri hüsn-i cemâlde ve hevâsı gibi lütf-ı i'tidâlde meşhûr Macar zenâneleri vardır, ammâ yeni feth olmağile ekseriyyâ âdemleri Rûm âdemleridir. Dahi serhadli Boşnak kavmi azdır.

Der-vasf-ı hubûbât-ı mahsûlât: Sayf [u] şitâda nebâtât-ı sebzevâtı eksik değildir. Hattâ kılçıksız bir gûne deve dişi buğdayı olup andan Haleb kalkanı kadar beyâz sipov ekmek pişirirler kim gûyâ nûrdur. Üzümü ve eriği ve emrûdu ve lahana ve kavunu ve karpuz[u] eyle vefret ü kesret üzre olur kim bir araba kavun ve karpuz iki beşliğe ve bir vukıyye et bir peneze verilir.

Hülâsa-i kelâm gâyet ganîmet vilâyet feth olmuşdur. Cenâb-ı Bârî yârî kılup dest-i İslâm'da ber-karâr kıla. Ammâ cümle re'âyâsı Eflak ve Tot ve Macar'dır.

Der-medh-i enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayevân: Kal‘a handakı ve şehir içre cereyân eden nehr-i (–) Kiriş Erdel diyârından gelüp nehr-i Tise’ye mahlût olduğu bâlâda tahrîr olunmuşdur, ammâ ol kadar memdûh su değildir, zîrâ ale’d-devâm nûş edenlerin boğazlarında kuşka, ya‘nî ur hâsıl olur. Anıniçün sâhib-i tab‘ olan kişiler ekseriyyâ âb-ı tahûr-misâl kuyu sularından nûş ederler.

Der-kavl-i müneccimân-ı Macar

Bu şehr-i azîm ilm-i usturlâb üzre iklîm-i hâmisde bulunup arz-ı beledi (–) (–) ve tûl-ı nehârı (–) derîce ve dakîkadır. Şeb-i yeldâsı dahi hem-çünân eyle bulunmuşdur.

Bu şehri murâd [u] merâmımız üzre seyr edüp ba‘dehu Köpürlü oğlu sadrıa‘zam tarafından elçi paşaya gelen emr-i pâdişâhîyi dîvân-ı Varat’da kırâ’at edüp Nemse çâsârı huzûrunda nâme-i hümâyûn kırâ’at olunup akd-i sulh olundukda Nemse çâsârının ricâsıyla bu Varat kal‘ası yanında Hayduşak vilâyeti içinde Seykelhit kal‘ası yıkılma fermânı kırâ’at olundukda hâkim-i Varat Hısım Mehemmed Paşa ve cümle serhad askerleri bu emr-i şerîfe amel edüp,

“Bize enfa‘ olan Seykelhit kal‘asın yıkdırmazız. İnşâallâh anı da Erdel elinden feth edüp içine asker koduğumuzda Varat kal‘amız henüz tâze cân bulup iç el oldukda Sedd-i İskender olup serhadd-i İslâm râhat olur” dedikde getirdiğimiz emr-i şerîfe ve Budin vezîri Mehemmed Paşa fermânlarına ve elçi paşa efendimizin mektûblarına ve Nemse çâsârının sulhnâmeleri sûretine aslâ rağbet ve emr-i pâdişâhîlere itâ‘at etmeyüp Seykelhit kal‘asın yıkmağa ale’l-ittifâk rızâ vermediler.

Hikmet-i Hudâ bu emr-i şerîflere itâ‘at edüp Seykel kal‘asın yıkmadıklarının üçüncü günü taraf-ı şehriyârîden bir selâhor ve hünkâr kapucubaşısı Varat vâlisi Hısım Mehemmed Paşa’ya hatt-ı şerîf gelüp dîvân-ı pâdişâhîde yarlığ-ı belîğ-i şâhî tilâvet olunup mefhûm-ı kelâm-ı hatt-ı şerîf budur kim:

“Sen ki Varat vezîri Mehemmed Paşasın. Hatt-ı şerîfim vardıkda eyâlet-i Varat’da ne kadar asker var ise kalkup Nemse çâsârı dostumuzun ricâsıyla Varat kal‘ası kurbuna Erdel diyârının Hayduşak nâhiyesinde Seykelhit kal‘asın münhedim edüp yere berâber idesin. Ve bizim Varat fethi sulhünde vîrân kalacak Erdel’in Adorban kal‘ası yine Erdel kral-ı la‘în sulha muğâyir iş edüp mezkûr Adorban kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp içine Nemse ve Erdel ve Hayduşak kâfiri askerleri komuş.

İmdi hatt-ı şerîfim vusûl buldukda taht-ı hük[û]metinde olan Varat eyâleti askeriyle kalkup cebehâne ve balyemez toplar dahi götürüp kral çâsâr dostumuzun ricâsıyla Seykelhit kal‘asın harâb edüp bizim tarafımızdan Adorban kal‘asın münhedim edesin” deyü dîvân-ı pâdişâhîde hatt-ı şerîf ve emr-i pâdişâhî kırâ’at olundukda ol ân Varat vezîrinin tuğları ile hayme ve hargâhları Varat’ın Ulesi cânibine çıkup dellâllar nidâ edüp üç günde yigirmi bin asker cem‘ olup beşinci günde Yanova eyâleti askeriyle Cerrâh Kâsım Paşa dahi yigirmi bin askeriyle ve yigirmi şâhî ve üç aded balyemez topların câmûslar keşân ber-keşân çekerek Varat askerine dâhil olup iki vezîr-i rûşen-zamîr bir yere gelüp cümle serhad a‘yânlarıyla müşâvere edüp andan tevekkülen alallâh deyüp yedi balyemez ve kırk şâhî top kırk yedi bin asker-i pür-silâh olup,

Vilâyet-i Varat’dan diyâr-ı Erdel’in Hayduşak vilâyetine ve gayri kılâ‘lara gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Varat altında vilâyet-i Erdel'in ve nâhiye-i Hayduşak'ın ve vilâyet-i Kurs'un ve vilâyet-i Orta Macar'ın ve eyâlet-i Varat'ın ne kadar kefere birovları, ya'nî hâkimleri ve cümle irşekleri, ya'nî baş papasları ve cümle nemeşleri, ya'nî sipâhîleri ve cümle jodojları, ya'nî ulûfeli askeri cümle Hısım Mehemmed Paşa'ya gelüp "Seferiniz mübârek ola" deyü cümle hedâyâların arz edüp cümle küffâr zâbıtları asâkir-i İslâm'a kulağız olup itâ'at etmeyen kılâ'lara Mehemmed Paşa'yı götürürlerdi. Evvelâ Varat'dan cânib-i garba (–) sâ'atde ma'mûr kurâlar içre gidüp,

Menzil-i vâdî-i Kral Değirmeni

Hikmet-i Hudâ mukaddemâ sene 1071 târîhinde kal'a-i Varat feth olup derûn-ı hisârdan emân ***[88a]*** ile taşra çıkan kâfirleri Senköy kal'asına götürüp sâlimîn ü gânimîn kâfirleri Senköy kal'asına teslîm edüp kapudanından Hısım Mehemmed Paşa hedâyâlar alup avdetde bir kemîngâh yerden üç bin kadar küffâr çıkup Hısım Mehemmed Paşa'yı bu Kral Değirmeni mahallinde basup üç sâ'at bir ceng-i azîm etdik.

Âhır-ı kâr Hısım Mehemmed Paşa kasığından kurşum ile urulup bir kenârda mecrûhan durup kimesne mecrûh olduğun keşf-i râz etmeyüp askeri cenge terğîb edüp hamd-i Hudâ ba'de'z-zuhr küffâr münhezim olup bu kadar kelle ve esîr ile ordu-yı İslâm'a Varat altında geldikde Hısım Mehemmed Paşa "Ben mecrûh oldum" deyü haber etdi.

Niçe yüz üstâd-ı kâmil cerrâhlar bir yere gelüp Mehemmed Paşa'nın kurşumun kasığından çıkaramadılar. Hikmet-i Bârî yârî kılup bu sefer-i meserretde Mehemmed Paşa ile bu mecrûh olduğu mahalle yine gelüp meks etdikde bir gün mukaddem bu hakîr Mehemmed Paşa'nın kurşum zahmı yerine bir fitîle ile tavşanın yüre[ği] yağın komuş idim.

Hemân ol mahalde Mehemmed Paşa "Bire meded kasığım" deyü feryâd ederken Cerrâh Kâsım Paşa gelüp "Nedir birâder?" deyü Mehemmed Paşa'nın yarasına nice mîl sokdu ise henüz kâğıza sarılmış altı dirhem bir kol tüfengi kurşumu çıkup Mehemmed Paşa kırk koyun kurbânlar edüp üç kîse riyâl guzâta tasadduk edüp zahm-ı rusâsdan halâs oldu.

Hikmet-i Bârî altı yıl mukaddem bu mahalde urulup ve altı sene zahmdâr gezüp yedinci sene gurresinde yine bu Kral Değirmeni yanında ifâkat buldu. Andan ertesi gün yine ala[y-ı azîm] ile taraf-ı garba dağlar ve ormanlar ve mişeyistânlı pusu yerlerin 5 sâ'atde basîret üzre gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i metîn-i Senköy

Senkob dahi derler. Lisân-ı Macar'da (–) demekdir. Bânîsi Betlen Gabor'un cedd-i nâ-pâki olan Bete Gor(?) Kral bânîsidir. Sene 1071 târîhinde Arnavud Sinân Paşa fethidir. Hâlâ Varat eyâletinde başka sancak beği tahtıdır.

Kânûn-ı Mehemmed Hân-ı Râbi' üzre 300.000 akçe hâssı var ve 7 aded ze'âmeti ve 600 erbâb-ı tîmârı vardır. Ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal'a dizdârı ve beş aded kal'a ağası ve üç bin aded neferâtları ve mükemmel cebehânesi ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâsı var. Ve cümle erbâb-ı tîmârının kânûn üzre cebelüleri ile beğinin dahi askeriyle cümle hîn-i seferde altı bin asker olur.

Eşkâl-i kal‘ası: Varat kal‘asının şimâli ve garbîsi tarafında altı sâ‘at ba‘îd dağlar ve bâğlar ve bataklı yerler içinde bir havâleli zemînde şekl-i muhammes bir kârgîr binâdır, ammâ bir küçük kal‘acıkdır. Lâkin gâyet sarpdır.

Ve gird-â-gird cirmi bin yedi yüz adımdır. Ve şarka nâzır bir demir kapusu var. İçinde Sinân Paşa câmi‘i ve bir mescidi ve cebehânesi ve gılâl anbârı ve on aded dükkâncıkları var, gayri imâret ve hammâmı yokdur. Ve bu kal‘anın evsâfın tahrîr etmek lâzım değildir. Varat kal‘asın gören hemân bunu görmüş olur. Nice kal‘a-i Kapoşvar, Kanije kal‘asına benzerse bu dahi Varat’a müşâbeheti olup gûyâ Varat’ın oğludur. Ve varoşu dahi henüz ma‘mûr olmamışdır. Andan yine şimâl cânibine ma‘mûr u âbâdân kurâlar ve mişeyistân ve dırahtistân ulu dağları geçüp 5 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı hudûd-ı Erdel, ya‘nî kal‘a-i Seykelhit

Sekelhit dahi derler. Evvel ve âhir Erdel vilâyeti kal‘alarıdır, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Varat feth oldukda Alî Paşa tahrîrinde bu kal‘a Erdel’in Hayduşak vilâyetinde kalup cemî‘i altı yüz pâre kurâları Macar nâhiyesine tahrîr olunup Varat köyleri oldu. Bu kal‘a bizim Varat kal‘amıza yakîn olmağile Nemse kralı havfinden bu kal‘anın münhedim olmasın hîn-i sulhda ricâ etdi, zîrâ âkıbet-endîş ve dûrbîn-fikr kâfirler böyle mülâhaza etdiler kim

“Osmânlı kal‘a-i Varat’ı aldı. Eğer bu Seykelhit kal‘asın dahi alırsa böyle bir sarp kal‘aya asker korsa cümle vilâyet-i Erdel’i ve cemî‘i Hayduşak ülkesin ve cümleden Orta Macar vilâyetin kabza-i teshîre alır” deyü mukaddem târîh ile bu Seykelhit kal‘asının münhedim olmasın ricâ edüp bizim Serdâr Hısım Mehemmed Paşa kırk bin asker ile bu kal‘a altına vardıkda Nemse çâsârı tarafından dahi kırk elli bin kadar re‘âyâ vü berâyâlar kazmaları ve çapa ve kürekleri ile üç bin kantâr bârûd ve iki bin kadar kazan kumbaralar getirüp kal‘anın her tarafında âmâde etmişler.

Hemân derûn-ı kal‘ada olan Nemse askeri piyâde olup pür-silâh Bihar kal‘asına gitdiler. Ve cümle kal‘ada ev sâhibleri ve re‘âyâ vü berâyâlar ehl [ü] ıyâllerin alup cümle fukarâ küffârlar,

“Hey gidi Seykelhit kal‘ası, senin kıymetin Osmânlı bilmedi. Kâşki Osmânlı elinde olaydı” deyü kal‘adan çıkup ağlaşup feryâd ederek gitdiklerinde hemân kırk elli bin Nemse re‘âyâsı kal‘a-i Seykelhit etrâfına mûr mâra üşer gibi üşüp kal‘aya yigirmi yedi yerde lağımlar kazup bârûd-ı siyâh ile ol nâzenîn kal‘a-i ra‘nâyı “Ender hevâ mu‘allakast” deyüp der-i dîvârların göğe atup cümle âsâr-ı binâları ol fecc-i amîk batak içine düşüp kal‘a bir günde harâb u yebâb olıcak hemân ol ân içinde on iki bin kılıç sâhibi Hayduşak askeri ve re‘âyâları baş kaldırup,

“Bu kal‘amız harâb oldukdan sonra şimden gerü biz Nemse kralına ***[88b]*** tâbi‘iz, Varat kal‘asına tâbi‘ olmazız” deyüp ser-fürû etmeyüp on iki bin kılıç re‘âyâ ve on iki bin askerî kefereler Varat re‘âyâlığından ayrılup gitdiler ve ân-ı vâhidede târumâr oldular. Mel‘ûn Nemse kralı aceb nezâketle azîm re‘âyâ sâhibi oldu, ammâ çi fâ’ide.

Lâkin Hudâ‘ya ayândır, kaçan kim elçi paşamızla Nemse kralına Beç kal‘ası içinde buluşduğumuzda akd-i sulh mahallinde Nemse çâsârı elçi paşadan bu Seykelhit kal‘asının münhedim olmasını ricâ etdikde bu ednâ hakîr u fakîr nihânîce elçi paşaya “Rızâ vermen”

dedim. Hamd-i Hudâ sözüm te'sîr edüp eyle olup bu kal'anın inhidâmına izin vermedi.

Âhır-ı kâr der-i devlet tarafına Nemse çâsârı kendü elçilerine haber gönderüp anda sa'âdetlü pâdişâhdan izin alup hatt-ı şerîf Varat'a gelüp fermân-ı şehriyârî ile kal'ayı berbâd etdik, ammâ Varat kal'asına tahrîr olunmuş yigirmi dörd bin re'âyâdan çıkdık, emir pâdişâhındır.

Ve mezkûr Seykelhit kal'ası bizim Bihar hudûdunda bir fecc-i amîk bataklık içinde Sedd-i İskender-vâr şekl-i müdevver etrâfında tokuz tabyalı ve kırmızı tula binâlı ve cânib-i garba nâzır bir kapulu bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kirmân idi. Hattâ sâhib-kıran Gâzî Seydî Ahmed Paşa efendimiz ile diyâr-ı Erdel'de kuvvet-i bâzûsiyle yüz altmış pâre kal'aları kabza-i teshîre alup içlerine girüp cümlesinin hedâyâların almışken ve cümle kılâ'lar mutî' [u] münkâd olmuşken bu Seykelhit kal'ası sa'b u metîn olmak ile Seydî Ahmed Paşa'ya bir Girid mankırı vermeyüp bin yedi yüz pâre alarka topu Seydî Paşa'ya atup aslâ uğratmadı. Âhır-ı kâr Seydî Paşa dâğ-ı derûnundan "Olmaya illâ hayr gidi kâfir Seykelhit kal'ası" deyüp hâ'ib ü hâsir dâğ-ı derûnuyla gitdi.

Ya'nî tâ bu mertebe sa'b u metîn deryâ gibi batak içinde bir kal'a-i üstüvâr idi. Ve sehel bahâne ile dest-i Âl-i Osmân'a girmek mümkin idi kim harâb etmeğe içine girdiğimizde asâkir-i İslâm içinden çıkmasa feth olmuş olurdu, henüz dest-i İslâm'da bir kal'a-i Kahkahâ olmuş olurdu. Ammâ şimdi her tarafdan fakîr kal'ayı lağımlar ile harâb u yebâb etdi kim ancak temelleri kaldı. Elhâsıl Erdel'de eyle kal'a yok idi. Meğer kal'a-i Karol ve kal'a-i Gâlu ola.

Andan cânib-i şimâle giderken bu kal'anın münhedim olduğun der-i devlete arz edüp ba'dehu cemî'i asâkir-i İslâm ile cânib-i şimâle 3 sâ'at dağlar ve taşlar aşup andan 3 sâ'atde dahi yine şimâle sahrâ-yı Papmezö içre gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i muhtasar Papmezö

Bu dahi vilâyet-i Erdel'de iken Varat feth oldukda kâfirleri ra'b u haşyet-i Âl-i Osmân'dan kal'ayı vere ile verüp cümle cebehânesin Varat'a getirüp hâlâ yetmiş tokuz pâre ma'mûr nâhiye kurâlarıyla kal'ası cümle dest-i İslâm'da olup mutî' [u] münkâd kurâları ve re'âyâları vardır.

Eşkâl-i kal'ası: Kûh-ı Papmezö dâmeninde yüzü Papmezö sahrâsına nâzır şekl-i murabba' bir küçücük seng binâ olduğu kadar kal'a-i ra'nâcıkdır.

……(1.5 satır boş)……..

Andan yine taraf-ı şimâle (–) sâ'at gidüp,

Evsâf-ı nâhiye ve kal'a-i Balanoş

Bin aded ma'mûr u âbâdân Macar ve Eflak re'âyâlı müzeyyen kurâlı nâhiye-i kübrâdır kim hîn-i tahrîrde bu nâhiye Varat kal'asına tahrîr olunmuşdur. Gâyet ganîmet dâr-ı diyâr olup deyyâr bir diyârda mahbûblarının misli yokdur.

Şekl-i hisârı: Bir bayır dâmeninde şekl-i müseddes bir kârgîr binâdır. Bânîsi Süleymân Hân asrında Betlen Gabor Kral binâsıdır kim buna Macar kavmi Betlen Gor derler. Ve lisân-ı Macarda Balanoşvar (–) demekdir. Hâlâ nâhiyesiyle re'âyâ vü berâyâsı Âl-i Osmân'ındır, ammâ kal'ası yine re'âyâ elinde Âl-i Osmân'a tâbi' kavmdirler.

……(2 satır boş)……..

Andan kalkup cânib-i şarka gidüp,

Nâhiye-i Honot ve evsâf-ı kal‘a-i Şebeşvar

Üç yüz aded ma‘mûr u âbâdân kurâlı Honot nâhiyesidir. Askerî kefereleri Hayduşak kavmidir.

Ammâ bu nâhiye içre Şebeşvar kal‘ası bir düz sahrâda ve bir ormanlı kûh-ı bülend dâmeninde olduğu sene 1072 târîhinde Serdâr Alî Paşa ile Erdel gazâsına gidüp Kemen Yanoş Kral’ı katl edüp Apofi Mihal’ı kral etdiğimiz sene bu kal‘a-i Şebeşvar’ı ihrâk edüp mâl-ı ganâ’imin aldığımız sene-i merkûmda mufassal tahrîr olunmuşdur kim tekrâra hâcet yokdur. Andan cânib-i şimâle yine asker-i İslâm ile gidüp,

Evsâf-ı Koze Sonlok nâhiyesi ve sitâyiş-i kal‘a-i Hadatvar

Bu nâhiye-i kübrâ Varat fethinde tahrîr olunup üç yüz pâre âbâdân kurâsına on yedi bin Macar ve Eflak re‘âyâsı dest-i İslâm’da Varat’a tâbi‘ olup kal‘ası dest-i keferede kalmışdır. Hâlâ bir kûh-ı bülend dâmeninde dest-i Orta Macar’da bir küçük Şeddâdî binâ kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde kefere olmak ile girüp temâşâ edemedik, ammâ kapudanları Hısım Mehemmed Paşa’ya hedâyâların getirüp ***[89a]*** asâkir-i İslâm’a azîm ziyâfetler ile top şâdımânları edüp itâ‘at yüzün gösterdiler.

Andan yine semt-i şimâle dağlar içre âbâdân kurâları geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çehivar ve nâhiye-i Beşo Sonlok

İki yüz pâre müzeyyen kurâlarında yedi bin aded güzîde re‘âyâları hîn-i tahrîrde Varat kal‘ası re‘âyâsı kayd olunmuşdur, ammâ kal‘ası Erdel keferesi elinde olup içinde Nemse leşkeri vardır. Cümle asker-i İslâm ile zîr-i kal‘ada tınâb tınâba hayme ve hargâhlarıyla meks edüp kal‘adan top şâdımânları olup Serdâr Mehemmed Paşa’ya ve Cerrâh Kâsım Paşa’ya hedâyâlar iletüp azîm ziyâfetler olup ba‘de’t-ta‘âm kal‘a kapudanına ve i[r]şek ve şaglarına azîm ikrâmlar olundu.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Çehivar: (–) (–) (–) (–)

(Evsâf-ı kal‘a-i Şomlu ve nâhiyesi)

Alî Paşa asrında bâlâda tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi,

……(1 satır boş)……..

Andan taraf-ı garba dağlar içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Şomlu ve nâhiyesi

Varat fethi tahrîrinden sonra kal‘ası ve nâhiyesi Erdel keferesi elinde kalup bir metîn sa‘b hisârı vardır. Gerçi dest-i kâfirdedir, ammâ sene (–) târîhinde Alî Paşa ile Erdel’i feth etdiğimizde bu Somluvar kal‘ası Alî Paşa’ya itâ‘at edüp hâlâ yine Serdâr Hısım Mehemmed Paşa’ya itâ‘at edüp şâdımân topları atup askere ve iki vezîre ziyâfetler edüp hedâyâlar verdi, ammâ kefere destinde bu Şomlu azîm nâhiyedir. Leşker-i cünûdu Hayduşak kavmidir.

Tarz-ı tavr-ı kal‘ası:

……(2 satır boş)……..

Andan cânib-i garba gidüp nehr-i Tise kenârında niçe kurâlar ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Sakmar ve nâhiyesi

Evvel ve âhir Erdel kralı hükmünde nehr-i Tise kenârında olduğu sene (–) târîhinde Erdel diyârının Seykel vilâyetin Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa ile feth edüp mansûr [u] muzaffer ordu-yı İslâm’a dâhil olduğumuzda Tatar askeriyle bu Sakmar kal‘asını Tise kenârında urup ma‘mûr nâhiyesinden yigirmi yedi bin esîr aldığımız bâlâda muharrerdir.

Andan yine taraf-ı şimâle asker ile yine Tise nehriyle gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Aranyoş Megeşvar ve nâhiyesi

Ma‘mûr nevâhîlerdir, ammâ hâlâ Erdel hükmündedir. Bunu dahi sene (–) târîhinde Alî Paşa asrında harâb u yebâb edüp mutî‘ etmişdik. Şimdi hâlâ yine rûy-i itâ‘at gösterüp kapudanı hedâyâlar getirüp azîm ziyâfetler mahallinde top şenlikleri etdi.

Andan yine cemî‘i asâkir-i İslâm ile kâh nehr-i Tise kenârıyla ve kâhîce sahrâlar ve kâhîce dağlar ve mişezârlar içre iktizâ hasebiyle gidüp **kal‘a-i Eçetvar’a** gidüp bu yine Sakmar nâhiyesindedir. Andan,

Kal‘a-i Karol: Bu dahi Sakmar nâhiyesindedir.

Andan **kal‘a-i Kalo ve nâhiyesi,** andan **kal‘a-i Gâlu ve nâhiyesi:** Bu bâlâdaki dörd pâre kılâ‘lar ve nevâhîler ki tahrîr olundu, sene (–) târîhinde Alî Paşa ile diyâr-ı Erdel gazâsına girdiğimizde mezkûr kal‘alar cümle nevâhîleriyle itâ‘at etmeyüp harâb [u] yebâb hânelerin türâb keferelerini esîr-i kebâb etdiğimiz cümle bâlâdaki cildde mufassal mastûrdur. Tekrâr tahrîre hâcet yokdur, ammâ Alî Paşa berbâdından berü amâr olup Serdâr Mehemmed Paşa’ya ve Cerrâh Kâsım Paşa’ya kapudanları gelüp top şâdımânlarıyla hedâyâler getirüp azîm vezni üzre ziyâfetler olundu. Andan yine asker-i İslâm ile,

Evsâf-ı nâhiye-i Saboş ve kal‘a-i İbram

Evvel ve âhir dest-i küffârda ma‘mûr u âbâdân kal‘adır. Alî Paşa asrında bu kal‘aya uğramamışdık, ammâ Saboş nâhiyesin berbâd edüp yedi bin aded penc-i yeki almış esîr alınmışdır. Hâlâ yine amâr olmuş.

Ammâ İbram kal‘ası bir kûh-ı Demâvend-misâl bir kûh-ı serbülendin dâmeninden ba‘îd Sedd-i İskender-vâr kal‘a-i calender imiş. Beş yüz pâre top şâdımânları edüp kal‘a kapudanı ve birovları ve nemeşleri ve irşekleri cümle kal‘a hâricinde serâperde-i serdâra gelüp hedâyâlarıyla ta‘âmların getirüp ziyâfet-i azîm oldu.

Meğer bu İbram kal‘ası Menûçehr evlâdı Yejderban binâsı olup irs ile intikâl ede ede hâlâ Rakofçioğlu’nun kal‘ası imiş. Üç bin cünûd-ı cünüb leşkere mâlik Şeddâdî binâ-yı ra‘nâ bir kal‘a-i metîndir, küçükdür. Şimâl cânibine Tokay iskelesi ve Tokay kal‘ası karîbdir. Lâkin bu kal‘a-i İbram içine girüp seyr [ü] temâşâ etmeğe içinde olan Nemse kapudanı komadı, ammâ Beç kal‘asında Nemse çâsârı bu hakîre “Yedi krallık yeri seyâhat etsin” deyü hakîre verdiği hatt-ı müstekrehin İbram kal‘ası kapudanına gösterince hemân ayak üzre kalkup hattı yüzüne gözüne sürüp hakîrin destini bûs edüp ol kadar i‘zâz u ikrâm etdi kim bu hakîr ve gulâmlarım âlem-i hayretde kaldılar.

Ba‘[de]hu bu hakîre bir kîse talar guruş ve iki Nemse’nin kuyruksuz atları ve iki sâ‘at ve bir pastav Macar çukası ve altı aded çarhlı kol tüfengleri verüp ***[89b]*** hüddâmlarıma onar Ungurus altunu ve birer donluk çuka ve kumâş verüp bir mülûkâne ziyâfet edüp kal‘adan yedi pâre top atup çâsârın sancaklarıyla kal‘a bedenlerin zeyn etdi.

Andan yine asker-i İslâm ile cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Pulgar ma‘a nâhiye-i kebîri

Nehr-i Tise kenârında bir kûh-ı serbülend üzre şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Mukaddemâ Alî Paşa asrında bunu dahi görmemişdik. Erdel hükmünde kavm-i Hayduşak kolunda bir küçük kal‘adır. Bunlar dahi serdâra itâ‘at etdiler ve serdâra hedâyâlar ve ziyâfetler getirdiler ve top şâdımânları etdiler. Ammâ nâhiyesi gâyet ma‘mûrdur. Ahâlîsi ve kapudanları cümle Seykelhit kal‘asını yıkdığımıza ağlaşdılar. “Kâşki dest-i Âl-i Osmân’da olaydı” dediler. Hattâ bu Pulgar kal‘asından yukaru nehr-i Tise karşusunda dağlar eteğinde,

Kal‘a-i Husvar-ı azîm

Orta Macar hâkindedir. Sene (–) târîhinde Serdâr Alî Paşa ile nehr-i Tise kenârına vardığımızda Serdâr Alî Paşa Kethudâsı Hüseyin Ağa ve Tımışvar vezîri Sarı Abaza Hüseyin Paşa ile nehr-i Tise’yi cümle Tımışvar askeriyle yıldırup karşu tarafda Husvar kal‘asına varup Zolomioğlu’n krallığa taleb etdiğimizde Zolomioğlu’n vermeyüp bizi Husvar kal‘asından küffârın kovduğu ve Husvar kal‘asının evsâfı bâlâda mastûrdur. Ammâ şimdi nehr-i Tise’yi karşu geçüp Husvar kal‘asına varmadık, hemân mesâfe-i ba‘îdeden seyr [ü] temâşâ etdik.

Ba‘dehu nehr-i Tise’den şimâl cânibine iki günde ,

Vilâyet-i Orta Macar’da kal‘a-i Şarbatak

Nehr-i Tise (–) de hakkâ ki bataklık içinde münhedim etdiğimiz Seykelhit kal‘ası ve Kanije ve Ustolni ve Seğitvar gibi batak içinde bir kal‘a-i derbend-i calenderdir. Kapudanları ve birovları ve gayri hâkimleri serdâra hedâyâları ve ziyâfetleri ile geldiler.

Eşkâl-i kal‘a-i Şarbatak:

……(2.5 satır boş)……..

Andan yine cânib-i garba Tise kenârıyla gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Tokay

Kal‘ası nehr-i Tise’nin (–) yalısında Orta Macar hâkinde Topal Palatinuş Hersek’in hükmündedir, ammâ bir vâcibü‘l-iber kal‘a-i Sedd-i İskender olduğu bâlâda Alî Paşa asrında merkûmdur.

Andan bir konakda cânib-i şarka gidüp kûh-ı bülendler dâmeninde,

Evsâf-ı bâğ-ı İrem-i ibret-nümâ kal‘a-i Kaşa

Orta Macar ve Kurs banı Macarı hükmünde olduğu bâlâda Alî Paşa asrında murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ etdiğimiz mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ şimdi yine temâşâ etdiğimizde bu kal‘a-i Kaşa iremi kurbunda bir vâdîde bir amîk su kuyusu vardır. Ol sudan frengî demir üzre dökseler der-ân ol frengî demir kırmızı bakır olur. Hakîrin

gulâmları heybelerinde birer geyim na‘l var idi. Bu suyun evsâfın kulağızlardan istimâ‘ edüp hâtıra hutûr etdi, zîrâ Alî Paşa senesinde bu suyu demire sürüp bakır olmuşdu. Hemân yine heybeden bir geyim na‘l çıkarup bu kuyu suyundan sürünce ân-ı vâhidde na‘ller kırmızı nuhâs-ı hâs olup serdârımız Hısım Mehemmed Paşa’ya ve Cerrâh Kâsım Paşa’ya getirüp gösterdikde anlar âlem-i hayretde kalup fi’l-hâl kendü âdemlerin şîşeler ile mezkûr kuyuya gönderüp suyun getirüp na‘llere sürdüler. Ol ân kırmızı bakır oldular. Meselâ nice kırmızı bakırı sarp sirkeye kosalar fi’l-hâl bakır mahv olup cengârî boya olduğu gibi mezkûr kuyunun suyun demire sürseler ol ân demir kırmızı bakır olur. Kaşa şehri kurbunda meşhûr-ı âfâk kuyudur. [46] Ammâ bu hâk-i pâk-i anber-hâkde çok ibret-nümâlar vardır. Lâkin tahrîr etsek seyâhatimize mâni‘ olur.

Ba‘dehu Serdâr Mehemmed Paşa cümle ihtiyâr umûr-dîdeler ile müşâvere edüp yek-dil ü yek-cihet olup,

Vilâyet-i Hayduşak’a azîmet etdiğimiz konakları beyân eder

Bu hâk-i anber râyihalı zemîn-i mahsûldârda cânib-i kıbleye (–) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Büyük Adorban

Lisân-ı Erdel’de (–) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir. Kal‘ası bir vâsi‘ çemenzâr düzlükde Bihar nâhiyesinde şekl-i bâdemî seng-i tırâş bir kal‘a-i hâzır-bâş sûr-ı üstüvârdır. Hattâ Gâzî Seydî Ahmed Paşa taşra varoşun ihrâk etmişdi. Hâlâ şimdi evvelkiden ma‘mûr olup cümle askerî kefereleri kal‘a-i Varat’a tâbi‘lerdir, ammâ kal‘aları yine Hayduşak kefereleri elindedir ve gâyet ma‘mûr kurâları var. Kal‘asına giremedik, ammâ mesâfe-i ba‘îdeden bir nümâyişli manastırları ve burc-ı bârûları ve tabyaları var müzeyyen kal‘a-i ma‘mûrdur. Andan kal‘a kapudan birovları hedâyâlar ile ziyâfet-i azîmler getirüp top şâdımânı etdiler.

Andan yine yıldız rûzgârı cânibine (–) sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Tatar

Evvel ve âhir dest-i Macar’da vîrândır. İbtidâ diyâr-ı Macaristân’da bu kal‘ayı Menûçehr evlâdları Mâverâü‘n-nehir’den bu iklîme gelüp dörd şehzâde-i cüvân-baht Menûçehrzâdeler bu cây-ı menâsda dörd aded toprakdan yığılı kal‘alar binâ ederler. Ammâ taş ve rıhtım dolma değillerdir, ancak bir azîm toprak yığılı handaklı tabur kal‘alarıdır. Anıniçün Tatar kal‘ası derler.

Bu Menûçehr evlâdlarının ***[90a]*** dördüne sâ’ir kefereler su’âl edüp “Siz kimlersiz?” derler. Bunlar dahi lisân-ı Fârisî ile “Biz Mençâriz”, ya‘nî biz dörd âdemiz demek olur. Gide gide bunlara mençâr mençâr deye deye galat olup tahfîf-i kelâm ile Macar dediler. İmdi Macar mençâr’dan galat-ı meşhûrdur.

Anıniçün lisân-ı Fârisî‘den Macar lisânı peydâ olup ekseriyyâ lisân-ı Macar’da ba‘zı Fârisî lugatlar çok isti‘mâl olunur.

Meselâ lisân-ı Macar’da “*İn tudom makı penlatot*“, ya‘nî “Ben kendi gözümle gördüm” ve hisâblarında *hatvan, hitvan, kılınçvan, tisvan, saz* lafzı misilli kelimâtları vardır. Ve Macar’ın aslı Menûçehr’dendir ki milel-i kadîmdir.

Ve hâlâ bu toprak kal‘aları bir varoş-ı azîmdir, ammâ topları ve tüfengleri yokdur. Ve

hâlâ Varat kal‘asındaki Köpürlü Mehemmed Paşa câmi‘inin evkâfıdır. Lâkin re‘âyâsı Macar’dır, hâki Hayduşak toprağıdır. Ammâ bu Tatar kal‘asının bir eşi dahi Eğre kal‘ası kurbunda Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis kim fâtih-i Eğre’dir, anın yedi kral ile ceng edüp bozulduğu ve sonra kâfiri münhezim etdiği Hırıştoş yaylasında Menûçehr evlâdlarının bir kal‘ası dahi toprakdandır, ol dahi harâb-ender-harâbdır, ammâ bu Hayduşak’daki ana göre ma‘mûrdur.

Ba‘dehu bu Tatar özünden cânib-i şimâle 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kiş Karaki

Lisân-ı Erdel’de (–) demekdir. Bânîsi yine Menûçehr evlâdlarından Nagban Ejder binâsıdır. Niçe mülûk amâr edüp elden ele girüp hâlâ Erdel kralı Apofi Mihal hükmünde Hayduşak nâhiyesinde bir sahrâ-yı lâlezâr çemenzâ[r]da bir metîn kal‘adır, ammâ merhûm Gâzî Seydî Ahmed Paşa {ile} bu kal‘aya amân u zamân vermeyüp varoş-ı azîmin ihrâk edüp niçe bin esîr ü mâl-ı ganâ’im almış idik, ammâ ba‘de’l-feth-i Varat bu kal‘a re‘âyâları cümle mutî‘ [u] münkâd olup Köpürlü Mehemmed Paşa evkâfı olmuşdu.

Andan taraf-ı garba (–) sâ‘at ma‘mûr [u] âbâdân kurâlı hânedân-ı müzeyyeneler ve sahrâlar ve dağ u râğ u bâğlar geçüp,

Evsâf-ı varoş-ı azîm Dobroçin

Evvel ve âhir Süleymân Hân’dan berü bu varoşun re‘âyâları mutî‘ [u] münkâdlardır. Tahrîr-i kadîmde Eğre eyâleti aklâmı idi. Şimdi Varat eyâletine tahrîr olundu. Her sene pâdişâha kırk bin aded Ungurus altunu harâc verirler. Ve Budin ve Eğre ve Varat ve Yanova paşalarına niçe yüz pastav çuka ve gayri gûnâ-gûn hedâyâlar ve hınto arabalar verirler. Bu varoş cümle on iki bin sekiz yüz aded serâpâ şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr dâr-ı menhûsları var. Ve on iki aded elleri gümüş deyenekli birov hâkimleri var.

Ve cümle kırk aded kal‘a-misâl manastırları var. Ve cümle üç yüz aded çuka dokunur dükkânları ve gayri beş yüz aded kâmil dükkânlarında cümle avretler bey‘ [u] şirâ ederler. Ve cümle üç yüz aded şâhrâh pâk zokakları var. Ve cânib-i erba‘ası fecc-i amîk handakdır. Ve cümle etrâfında altı aded tedribe kapuları vardır. Bu varoş handakıyla kal‘adan sarpdır.

Ve cümle etrâfında yetmiş yedi bin kadar dağlarında bâğlardır. El-hâsıl Macar diyârının Mısr’ıdır. Gâyet ucuzluk ve ganîmet mahsûldâr sahrâları var kim serâpâ mezâri‘ât ve müşebbek bostân ve bâğâtlardır.

Memdûhâtından al ve beyâz üzümü ve eriği ve emrûdu ve hâs ve beyâz sipov ekmekleri rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ Süleymân Hân Budin’i sene (–) târîhinde Alman kralı elinden kabza-i teshîre aldıkda bu Dobroçin re‘âyâsı Süleymân Hân’a “Gazân mübârek ola” deyü iki çift ekmek getirirler, her bir ekmeği yüzer çift câmûs kızaklarla çeküp Süleymân Hân’a hedâyâ verdiklerinde Süleymân Hân, “Vilâyetiniz ganîmet olup evlâdlarınız çok ola” deyüp ellerine mu‘âfnâme verüp hâlâ evlâd [u] ensâbları çok olup âdem başına birer altun harâc ve aded-i ağnâm ve bâğ hakkı verirler, gayri tekâlîfden mu‘âflar iken şimdi Varat kal‘ası ta‘mîrine imdâd eder oldular.

Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesine hadd [ü] hasr yokdur. Bunda

dahi serdâra azîm hedâyâlar ile ziyâfetler edüp andan cânib-i şimâle dağlar ve korular içre ma‘mûr kurâlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Poçay

Lisân-ı Erdel’de (–) (–) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ kadîm-i evvelden berü Erdel kralı hükmünde idi. Şimdi Varat eyâletinde kal‘ası ve nâhiyesinin cümle harâcı Varat kulu aklâmıdır. Lâkin varoşunu Varat fethinden evvel Seydî Ahmed Paşa ile ihrâk etmişdik ve kal‘asından amân ile yetmiş kîse mâl alup guzâta bahş-ı kalenderî etmişdik. Hâlâ ol zamândan berü varoşu ma‘mûr u âbâdân olmuş. Kal‘ası bir gölün sâhilinde şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Hâlâ kal‘a içinde ma‘mûr tahta örtülü evleri ve deyrleri vardır. Ammâ taşra varoşu handaklı metîn rabâtlıdır. Ve etrâfında nâhiyesi dahi ziyâde ma‘mûr olup Varat kal‘ası aklâmı tahrîr olunmuşdur.

Andan yine sahrâları ve dağları ve bâğları geçüp 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Küçük Adorban

Varat sulhünde eyâlet tahrîr olunup kal‘ası bir püşte-i âlî üzre iken münhedim olup nâhiyesi kal‘a-i Varat vezîrine hâs kayd olmuş idi, ammâ şimdi Erdel kralı olan ***[90b]*** Apofi Mihal Kral sulha muğâyir bu kal‘a-i Küçük Adorban’ı ta‘mîr ü termîm edüp içine asker koduğu taraf-ı şehriyârîye arz olunup ale’t-ta‘kîb sa‘âdetlü pâdişâhdan hatt-ı şerîf gelüp,

“Kal‘a-i Adorban-ı Sağîr’i dest-i küffârdan kabza-i teshîre alup kal‘asın yine hâke berâber edesin” deyü Hısım Mehemmed Paşa’ya hatt-ı şerîf gelen kal‘a budur.

Hemân ol ân Serdâr Mehemmed Paşa bu kal‘a altında meks etdikde kal‘aya amân u zamân vermeyüp azharun mine’ş-şems cümle guzât meterise girüp ancak dö[r]d aded balyemez topları kal‘anın sîne-i pür-kînesine vurunca kal‘anın niçe yerden burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri hevâya türâb olup kal‘a münhedim olduğun derûn-ı hisârdan küffâr görüp “El-amân ey güzîde-i asâkir-i Âl-i Osmân” deyüp fi’l-hâl serdâr tarafına dendân-ı bedenlere beyâz emân bayrakların diküp ve haçlı peykerlerin ser-nigûn edüp vere ile kal‘ayı verdiler.

Ve cümle küffâr silâhsız kal‘a-i Poçay’a cân ber-cehennem gidince derûn-ı hisâra asker-i İslâm girüp fermân-ı şehriyârî ile kal‘anın der-i dîvârların iki günde hâke berâber edüp cümle cebehâne ve topları ve sâ’ir mühimmâtların kal‘a-i Varat’a gönderdiler. Ba‘dehu bu kal‘a inhidâmına hatt-ı şerîf ile gelen Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı Âlî Mustafa Ağa der-i devlete gitmeğe me’zûn oldukda hemân hakîr dahi *evvelü‘r-refîk sümme’t-tarîk* [47] deyüp Serdâr Mehemmed Paşa’dan ve Cerrâh Kâsım Paşa’dan me’zûn olup birer kîse harc-ı râh ve üç at ve üç re’s Macar köleleri [ve] niçe gûne ihsânlar ile refîkler alup kapucubaşı Tımışvar tarafına gidüp hakîr Erdel kralına varmak murâd etdiğimde Serdâr Mehemmed Paşa ve Kâsım Paşa’dan Erdel kralına mahabbetnâme mektûblar alup asâkir-i İslâm mansûr [u] muzaffer serdârlarıyla cânib-i Varat’a, Kâsım Paşa taraf-ı Yanova’ya giderken anlar ile vedâlaşup bu hakîr,

Küçük Adorban kal‘asından Erdel kralına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ cümle refîklerimiz ile cânib-i kıbleye 8 sâ‘atde dağlar ve taşlar ve sa‘b yollar aşup nâhiye-i Bihar’da

Karye-i Mirfat: Kasaba-misâl bin hâneli Saz Macarı köyüdür. Hâlâ Varat kal‘asına tâbi‘dir. Andan yine maşrık tarafına kûh-ı bülendler ve sahrâlar geçüp 7 sâ‘atde Karesi nâhiyesinde,

Karye-i Sivac: Bir ulu nâhiye-i ma‘mûrede Sivac köyü, mâ-tekaddem Erdel’in idi. Hâlâ kal‘a-i Varat’a tâbi‘dir. Andan yine cânib-i maşrıka giderken niçe kurâları geçüp 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Hâzırbâş, ya‘nî dâr-ı savaş hisâr-ı Halmaş

Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ lisân-ı Macar’da Halmaş (–) demekdir. Bunu dahi sene (–) târîhinde Seydî Ahmed Paşa ile berbâd etmişdik, hâlâ ma‘mûr olup kal‘a-i Varat’a tâbi‘dir. İçinde Erdel küffârı vardır. Bir azîm nâhiyesi var, cümle Varat’a tahrîr olunmuşdur, ammâ kal‘ası şekl-i müselles havâleli bir Şeddâdî taş binâ kal‘a-i ra‘nâdır. Halmaş yaylağı dibine vâki‘ olmağile havâleli yerleri cümle bâğlardır. Ve garb tarafı Çehikad nâhiyesidir kim azîm nevâhîdir. Hayduşak kâfirine tâbi‘lerdir. Seykelhit kal‘asın münhedim edeli mezkûr Çehikad re‘âyâsı Varat’a gelmez oldular. Ve Hayduşak kâfiri de hâzır-mânde olup Nemse çâsârına tâbi‘ oldular. Andan maşrık tarafına 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı sevâd-ı azîm, şehr-i kadîm varoş-ı Bihar

Erdel vilâyetinde böyle bir ma‘mûr [u] âbâdân bâğ-ı İrem-misâl şehr-i azîm ve nâhiye-i kadîm yokdur. Tâ Menûçehr evlâdları zamânından berü mesken-i dâr-ı kadîmleri vardır. Ve böyle bir nebâtât [u] giyâhât mahsûlâtlı dâr-ı deyyâr görmedim. Hattâ ibtidâ Seydî Ahmed Paşa ile ba‘dehu iki kerre Serdâr Alî Paşa ve Küçük Mehemmed Paşalar ile bu nâhiye-i azîmden yetmişer seksener bin esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’imler alup bu kadar bin asker-i İslâm ile sahrâsında Tatar-ı sabâ-reftâ[r] dahi meks edüp niçe kerre yüz bin devâbbât makûleleri nebâtât mahsûlâtların yeyüp deryâda katre ve güneşde zerre eksilmez idi. Hattâ Alî Paşa ile sene (–) târîhinde gitdiğimizde bu şehr-i Bihar’ı harâb [u] yebâb etmişdik, hâlâ altı seneden berü evvelkiden müzeyyen ve ma‘mûr u âbâdân olup ba‘zı kurâları kal‘a-i Varat’a tâbi‘dir, ammâ şehri nehr-i Şamos kenârında bir bâğ-ı İremdir. Birov hâkimlerinin rivâyeti üzre yigirmi üç bin şindire tahta örtülü dâr-ı menhûslardır. Ve yetmiş aded düyûr-ı kebîr ve manastırlar ve üç yüz elli âsiyâblar ve iki bin aded dükkânlar ile ârâste ve yetmiş bin bâğ-ı İremler ile pîrâste olmuş şehr-i iremezâtdır.

Âb [u] hevâsının letâfeti ve mahbûb u mahbûbesinin letâfeti bir diyârda yokdur kim cümle nisvânları sâhib-i cemâl ve latîfü‘l-i‘tidâl hûb-manzar ve perî-peyker nisvân-ı bintânları var kim söze gelseler Macarca bedî‘u’l-beyân ve fasîhu’l-lisân kelimât ederler.

Memdûhâtından beyâz ve hâs sipov ekmeği ve gûnâ-gûn âlûsu ve elvân emrûdu ve envâ‘ından la‘l-gûn yanaklı elması gâyet memdûhdur. Hattâ meyvelerin sâ’ir ekâlîme hedâyâ götürürler, henüz letâfet [ü] halâveti bâkî kalır ve tûl-ı zamânda meyvesine aslâ tağayyür gelüp lezzeti bozulmaz.

Ve bu şehrin cânib-i etrâfı bâğlar ve müşebbek bostânlar ve bâğçeler var kim gül-i gülistânları içre cârî âb-ı revânları kenârında kâh-ı Havarnaklarda kesb-i tarâvet edüp bilâ teşvîş ayş [u] nûş edilir. Ol murğzâr bâğlar içre bülbüllerin nağamât-ı hoş-elhân asvât-ı hazînleri âdeme rûh-efzâ safâlar verir.

Ve dahi memdûhâtından hâk-i anber-pâkinin tîn ma‘cûnundan fağfûr-i Çîn-misâl

kâseler ve rindiye(?) ve surâhî kûzeler olur kim bir diyâra mahsûs değildir. Hattâ bu abd-i kemter seyishânelerin gırârelerine birkaç elvân kâse ve bardaklar koyup Rûm'a getirdim. Görenler ***[91a]*** kâr-ı Portakal zann etdiler.

Elhâsıl cemî'i kefereleri ve nisvân-ı sâhib-isyânları cümle hezârfen pür-ma'rifet âdemleri vardır. Bu şehirde hakîre çok ri'âyet edüp iki yüz aded pür-silâhlı refîk kefereler verüp Hısım Mehemmed Paşa'nın verdiği refîkler gerüye dönüp gitdiler.

Ba'dehu bu şehr-i Bihar'dan kalkup 5 sâ'atde cânib-i cenûb tarafına ma'mûr kurâları geçüp yine,

Sitâyiş-i nâhiye-i Bele Sonlok

Mukaddemâ asker-i İslâm ile yigirmi gün mukaddem bu nâhiye-i Beleşo Sonloğ'un bir cânibinde meks etmişdik. Şimdi karye-i Frav kurbunda meks etdik. Lafz-ı Frav kral avretlerinin ismidir. Bu karye kral avreti hâssı olmağile Frav köyü derler, gâyet ma'mûr köydür kim Erdel'e tâbi'dir. Ve bu mahalde bizim Varat kal'asına tâbi' köyler tamâm ve dahi Varat'dan berü ubûr etdiğimiz el vilâyet cümle Erdelistân'dır, ammâ re'âyâları ve niçe bin kurâları Varat eyâletine ze'âmet ve tîmâr ve hâss-ı vüzerâ ve hâss-ı defterdâr ve defter emîni hâsları kayd olunmuşdur. Andan cânib-i şarka 5 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Köyvar

Lisân-ı Macar'da taş kal'a demekdir, ammâ serhad kavmi bu kal'aya Çatal kal'a derler, zîrâ hakîkatü'l-hâl iki çatal püşte-i âlî üzre karşu karşuya iki kal'adır, ammâ yine biri birine gidilir bir kal'a-i üstüvârdır.

Sene (–) târîhinde Serdâr Alî Paşa'ya itâ'at etmeyüp belki binden ziyâde toplar atdı. Ol gece Melek Ahmed Paşa efendimiz Rûmeli eyâletine mutasarrıf olmağile Rûmeli askerinden nısfu'l-leylde üç bin asker-i pür-silâh pusuya koyup kendüleri ale's-sabâh kâfire bek gösterdikde hemân küffâr-ı hâksâr bu kal'a-i Köyvar'dan domuz sürüsü gibi çıkup görünen askerimiz üzre hov edüp bir hayli ceng [ü] cidâlden sonra bizim askerimiz yan verüp firâr eder şeklinde oldukları gibi küffâr-ı dûzah-karâr askerimizin akîbine düşüp kovarken kal'a geriden hayli alarka olduklarında hemân Melek Ahmed Paşa efendimizin geceden kemîngâhlara koduğu asker-i İslâm ejder-i heft-ser gibi pusudan sadâ-yı Allâh Allâh ile çıkup küffâr iki asker ortasında kalup topa tutulmuş maymûna küffârı kıra kıra cân kurtulmayup bu kadar mâl-ı ganâ'imle guzât-ı Rûmeli muğtenim olup aşağı dere kenârındaki varoşu ihrâk etdiler.

Ammâ şimdi içinde iki gece mihmân olup kapudanıyla ba'zı kelimât ederken Melek Ahmed Paşa'nın bunları kırdığın yâd etdim. Kendüler de ta'accüb edüp,

"Bize Seydî Paşa bile garîm olamadı, ammâ gidi Melek Paşa baba bize ey kılıç urup çok mâl aldı" deyü pesend etdiler. Biz dahi kal'ayı seyr [ü] temâşâ edüp tarz-ı tavr-ı binâsına ta'accüb etdim. Acîb ü garîb ve metîn ü Sedd-i İskender-misâl kal'a imiş. Bu kal'a gerçi Erdel'e tâbi'dir, ammâ Rakofçioğlu mürdenin mülk-i mevrûsu olmağile üçer bin askeriyle Rakofçioğlu anasına tâbi'lerdir. Lâkin Şamos nehri aşırı kıble tarafında bir hayli mesâfe-i ba'îd[e] yerde havâlesi vardır.

Bu kal'ayı temâşâdan sonra kıble tarafına 5 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Küre: Macar köyüdür. Andan 4 sâ‘at yine cânib-i kıbleye giderken nehr-i Şamos kenârında,

Menzil-i karye-i Uranyar ya‘nî Ağalar köyü demekdir. Gâyet ma‘mûr u müzeyyen kend-i azîmdir.

Andan yine taraf-ı kıbleye giderken yine nehr-i Şamos kenârında ma‘mûr köyler ve niçe sarplık dağlar ve dere ve depeleri ve belen yerleri (–) sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Şamos

Bu dahi sene (–) târîhinde Alî Paşa’ya itâ‘at etmeyüp varoşu ihrâk olundu idi, ammâ şimdiki hâlde evvelkiden ma‘mûr olmuş. Kal‘ası bir gölün içinde Şamos nehrinin Varat kal‘amız tarafında değildir, beri Erdel tarafında Beleşo Sonlok nâhiyesindedir, ammâ Şarbatak ve Seykelhit ve Kanije gibi bataklıkda sarp kal‘adır. Lâkin mesâfe-i ba‘îdede havâlesi vardır. Andan (–) sâ‘at şarka gidüp,

Evsâf-ı şehr-i Dejvaroş

Bunu dahi sene (–) târîhinde Alî Paşa ile geldiğimizde eyle ihrâk bi’n-nâr etmişdik kim görenler,

“Âyâ bunda âsâr-ı binâdan bir eser var mıydı?” derlerdi. Hâlâ ol kadar ma‘mûr olup bâğ-ı İrem-vâr bir şehr-i cedîd olup kal‘a-misâl manastırlar ve hân ve sarây ve dekâkînler ile müzeyyen şehr-i ma‘mûr olmuş, ammâ kal‘ası olmamak ile şehrin etrâfına yalın kat çit palanka ile ka‘r-ı azîm handaklar kesüp yedi yerde cisrli kapular etmişler.

Andan yine cânib-i kıbleye ma‘mûr yerler geçüp ve ibret-nümâ temâşâlar edüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kolojvar

Bu hakîr bu kal‘aya yedi kerre gelmek vâki‘ oldu. Üç kerresi Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrıa‘zamlıkdan sene 1062 târîhinde ma‘zûl olup Silisre eyâletine mutasarrıf iken Rakofçioğlu isyân edüp Leh vilâyetini kabza-i teshîre almağa giderken Silisre’den ılgar ile Erdel vilâyetine girüp Rakofçioğlun bu Kolojvar’da bulup Melek Paşa efendimiz mektûbların verüp yine Rakofçi’den mektûblar alup gitdim ve yine iki kerre geldim.

Âhır-ı kâr dördüncü gelişimiz sene (–) târîhinde Gâzî Seydî Ahmed Paşa ile gelüp bu Kolojvar kal‘ası sahrâsında Rakofçi’nın yüz seksen bin cünûd-ı cünüblerin dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçirüp Rakofçizâde mel‘ûn kral dahi bu cengde mecrûhen firâr edüp anasının Namin kal‘asında cân ber-cehennem mürd olup devlet-i Âl-i Osmân’da serhadd-i Tımışvar emn [ü] emânlar oldu.

Beşinci gelişimizde sene (–) târîhinde Serdâr-ı mu‘azzam Alî Paşa ile bu Kolojvar’a geldik.

Altıncı gelişimiz yine Alî Paşa ile avdetde uğradık. ***[91b]*** Hâlâ bu Kolojvar’a yedinci gelişimizdir. Hattâ bu hakîrin bu Erdel diyârıyla Leh ve Maskov kâfiristânların ol kadar kesret üzre seferler edüp vefret üzre temâşâlar etmişimdir ki bir dahi görmeğe nefret etmişim, ammâ Cenâb-ı Bârî yârî kılup yine gelüp seyâhat etdik.

Ammâ bu kal‘a-i Kolojvar tâ Erdel diyârının ortasına vâki‘ olup kal‘a-i azîm ve metîn kavî olduğu bâlâdaki kürrâs cildlerimizde mufassalan tahrîr olunmuşdur. Lâkin bu kal‘a nehr-i Şamos’dan uzakdır. Ve nehr-i Şamos’un Varat kal‘amız tarafında Varat’a üç merhale yer olup Macar hudûdundadır. Ve bu mahalle dek tahrîr olunan Erdel kal‘aları Varat’dan gün doğusu tarafına vâki‘ olmuşlardır, ammâ bu Kolojvar kal‘asından tâ Erdel Belgradına varınca kıble cânibine gidilir.

Bu Kolojvar kal‘asında bu hakîr istimâ‘ etdim ki Erdel kralı Apofi Mihal Hayduşak vilâyetine gitmiş. Bi’z-zarûrî biz dahi geri dönüp ol taraflara gitmek iktizâ edüp Kolojvar’dan kâh şimâle ve kâh garba ve kâhîce cenûb taraflarına bir hafta gezüp niçe kurâ ve kasabât ve kılâ‘ları seyr [ü] temâşâ etdiğimiz yerler çokdur, ammâ gayri meşhûrların zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi olmayup niçe menâzillerin dahi esmâları ma‘lûmumuz olmayup evsâfları tahrîr olunmadı. Andan bir menzil-i gümnâmdan kalkup 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Gâlu

Lisân-ı Macar’da (–) demekdir. Mukaddemâ Rakofçi la‘înin tahtı olduğu bâlâda Alî Paşa’da tahrîr olunmuşdur, zîrâ bu kal‘a-i hasîn ü metîn Alî Paşa’ya itâ‘at etmeyüp varoşu ihrâk olunup bî-hadd ü bî-hisâb mâl-ı menâl alınmışdı. Şimdi gâyet ma‘mûr gördük. Kal‘ası bir vâsi‘ öz içinde şekl-i muhammes bir Şeddâdî binâ-yı ra‘nâdır, ammâ küçükdür. Ve bu mahalle nehr-i Şamos maşrık tarafından gelir âb-ı hayât sudur. Bu kal‘ada bir gece mihmân olup kapudanından ihsân ve refîkler alup nehr-i Şamos’ı atlar ile ubûr edüp 7 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kurâları ve mezra‘aları geçüp andan,

Menzil-i karye-i Linse, andan yine 5 sâ‘atde semt-i garba gidüp

Evsâf-ı şehr-i Samoç

Bunu dahi Alî Paşa asrında berbâd etmişdik. Hâlâ ma‘mûr olmuş. Şehri nehr-i Şamos kenârında temâşâgâh bir bâğ-ı Merâm’dır. Bu mezkûr Şamos nehri tâ Senyal dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Tise’ye karîb cereyân ederek yigirmi pâre kılâ‘lardan kal‘a-i Sakmar ve kal‘a-i Karol ve kal‘a-i Eçetvar ve kal‘a-i Namin ve kal‘a-i Kalo sahrâlarında niçe varoşlara ve niçe nâhiyelerin kurâlarını bu nehr-i Şamos saky edüp kal‘a-i Kalo nâhiyesinde nehr-i Tise’ye mahlût olduğu bâlâda musarrahdır. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı varoş-ı Tuzda

Bu mahallin dağlarından kaya kaya tuz keserler. Bu ibret-nümâyı görmeyen cihânı geşt etdim, demesin. *El-ıyâzu billâh* ka‘r-ı zemînin tuz çıkar gârlarına kanlı ve hırsızlar koyup tuz keserler. Aslâ âdeme benzemez bir alay gul-beyâbâna benzer âdem sıfatlı mücrimlerdir kim Ferhâd gibi Ferhâdî külünkler ile kûh-ken-misâl cibâl-i müntehâları mağâra mağâra delüp tuz çıkarırlar. Kırk bin altun hâsıl olur emânet-i azîmdir. Cemî‘i serhadlere tuz bu Turda şehrinden gider, gâyet lezîz tuzdur ve halkı cümle tuzculardır. Hattâ Alî Paşa sene (–) târîhinde bu şehri vîrân edüp niçe yüz esîr alduğu bâlâdaki cildde mufassal tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi acâ’ib ma‘mûr u âbâdân olup tuz gârlarını seyr [ü] temâşâ etdik, *ne‘ûzü billâh.* Andan 6 sâ‘at kıble tarafına gidüp,

Karye-i ma‘mûr Dijle: Henüz bir kasaba-misâl amâr olmuş. Andan 5 sâ‘atde ovaları ve ma‘mûr kurâları ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Entivar

Bu dahi sene (–) târîhinde geldiğimizde bir ma‘mûr ve müzeyyen küçük kal‘a ve bir azîm âbâdân varoş idi. Budin vezîri Çarkacı İsmâ‘îl Paşa Budin askeriyle vîrân ve ihrâk ve gâret edüp cümle halkın esîr-i kebâb etdiği bâlâda merkûmdur, ammâ şimdi evvelkiden bin kat a‘lâ ma‘mûr olmuş, ammâ kal‘ası dahi ta‘mîr ü termîm oluyordu. Ve kal‘asının havâlesi olan dağlar bâğlardır. Ve mahbûb u mahbûbeleri ve halkı tabbâğlar ve tendürüstlerdir, zîrâ âb [u] hevâsı ve binâsı ve mezra‘aları çokdur. Andan (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı Varoş-ı Zenvar

Mâ tekaddem kal‘a imiş. Sene (–) târîhinde Yanova beği Tatar Hân Kardaş Kazak’la bu mahalle gelüp bu kal‘ayı berbâd edüp hâlâ hâli üzre kalmış, ammâ bir ma‘mûr u müzeyyen varoş-ı azîmi var kim misli Orta Macar diyârında meğer Dobroçin şehri ola. Alî Paşa asrında ihrâk olup hâlâ yine amâr olmuş. Hakîr mukaddemâ görmemiş idim. Bir dağ dibine vâki‘ olmuş sâfî bâğ u bâğçeler içinde âb-ı revânı(?) firâvân bâğ-ı İrem-misâl bir varoş-ı âbâdândır kim hâlâ bî-bedel ve bî-adîldir.

Andan (–) sâ‘at kıbleye dağlar aşup bizim Yanova kal‘amızla Göle kal‘amıza uğrayan nehr-i Kiriş‘in başından atlar ile geçüp andan kıble tarafına dağlar aşup,

Menzil-i karye-i Jidek: Ol kadar ma‘mûr köy değildir. Andan 3 sâ‘atde cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Şebeşvar: Serasker Alî Paşa ile vardığımızda berbâd etmişdik. Şimdi evvelkiden bin kat ziyâde ma‘mûr u âbâdân gördüm. Andan kıble tarafına (–) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Kılbın: Mürd olan Köpürlü vezîrin çerâğı Barçay Kral’ın hâssı köyüdür. Andan bir sâ‘at ismi ma‘lûmum değil bir küçük varoşu ve (–) sâ‘at dahi gidüp dağlar içinde,

Menzil-i karye-i Bonaç: Gâyet ma‘mûr köydür ve re‘âyâsı cümle ***[92a]*** Kara Eflak keferesidir. Bu mahalden tâ Saz Macarı vilâyetine varınca cümle re‘âyâsı Kara Eflak’dir, zîrâ Eflak vilâyetinde beğleri gâyet ziyâdesiyle zulm eylediklerinden cümle Eflak re‘âyâsı “Adl-i adâletdir” deyü Erdel diyârında tavattun edinüp krala birer altun har[â]c verirler, gayri tekâlîfleri yokdur. Ammâ Kara Ulah re‘âyâsı nâ-pâkdir, ammâ Macar re‘âyâsı ve askerîsi pâkdir.

Andan yine cânib-i kıbleye dağlar ve ormanlar aşup 8 sâ‘atde,

Sitâyiş-i tahtgâh-ı kral-ı Erdel ya‘nî Belgrad-ı erzel

Bu rûy-ı arzda dörd Belgrad’dır. Rûmeli’nde Arnavud Belgradı ve Tuna Belgradı ve Ustolni-Belgradı ve bu Erdel Belgradı gâyet irem-âsâ ma‘mûr idi. İbtidâ sene (–) târîhinde Yanova fethine giderken Kırım hânı Mehemmed Geray Hân Sultân Kardaş Kazak ile bu Belgrad’ı muhâsara edüp bir günde fethinden sonra ihrâk etdi.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde Seydî Ahmed Paşa ile yine berbâd etdik. Ba‘dehu amâr olup yine sene (–) târîhinde Serdâr-ı ekrem Alî Paşa ile gelüp harâb etdiğimiz cümle bâlâdaki (–) cildde mufassal kitâbet olunmuşdur. Ammâ şimdi Apofi Mihal kal‘ası ve kilisaları ve çârsû-yı bâzârı ve hammâm ve hânları ve sarây-ı hânedânları tâ nehr-i Moriş kenârına varınca ve bir tarafı bâdâm ağacına varınca eyle ma‘mûr [u] âbâdân olmuş

kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Ve krallara mahsûs muhrık olan sarây-ı menhûshâne ol kadar müzeyyen ve ma‘mûr olmuş kim misli meğer Çeh vilâyetinde Çeh kralının Fırandon sarâyı ola.

Hamd-i Hudâ kralı bunda bulup bir azîm dîvânda bu hakîre buluşup “Hay Evliyâ Çelebi, hoş geldin.” deyü ta‘zîmler etdi, zîrâ sene (–) târîhinde Alî Paşa ile diyâr-ı Erdel’in tâ Tise nehri kenârına veyâ Seykel vilâyetine varup geldikden sonra kal‘a-i Udvarhel altında bu keferenin elinden Melek Ahmed Paşa efendimiz yapışup Serdâr Alî Paşa’ya götürüp dîvân-ı azîmde müstakil kral olup efendimiz Melek Ahmed Paşa’nın asâleten çerâğ-ı efrûhtesi olduğundan hukûk-ı sâbıkamız olması cihetiyle şimdi bize bir hayli i‘zâz [u] ikrâm edüp yanında berâber ber-taht-nişîn olup Varat vezîri Hısım Mehemmed Paşa’nın ve Yanova vezîri Cerrâh Kâsım Paşa’nın mahabbetnâmelerin dest ber-dest krala verüp kırâ’at olundukda ayağa kalkup vâfir hazz edüp,

“Niçün sizin Varat’a karîb garîb Seykelhit kal‘asın ve benim Adorban kal‘asın yıkdınız? Hayfâ dirîğ size bir gün lâzım olurdu” ded[ikd]e hakîr eyitdim:

“Seykelhit kal‘asının yıkılmasın Nemse çâsâr inpiratoru ricâ eyledi. Anıniçün yıkdık. Adorban kal‘asın Alî Paşa sulhde yıkup siz yine yapmışsız. Pâdişâhdan hatt-ı şerîf gelüp yıkdık” dedim. Vâfir müte’ellim oldu.

Ba‘dehu koynumdan Nemse çâsârının hakîre verdiği yedi kral içün hattını Erdel kralı eline verdiğimde aklı başından gidüp ayak üzre kalkup çâsârın kâğızın cümle dîvânda olan kâfirlere gösterince cümle kefere başlarından gûnâ-gûn kalpakların çıkarup benim verdiğim kâğıza doğru gûyâ secde edüp hamd etdiler.

Hemân gördüm ki, kralın gözleri yaş ile dolup tercümânlar çâsârın hattını okuyup mefhûmu ma‘lûm-ı kral olunca hemân kral kalkup bu hakîrin koltuğuna girüp,

“Hoş geldin, yüzüm basa geldin. Benim eski dostum” deyüp hakîri halvethânesine götürüp azîm vezni üzre i‘zâz [u] ikrâmlar edüp kendü sarâyında üç aded hücre döşedüp cümle ta‘yinâtımız şeker ve darçın ve karanfîle varınca verüp şeb [ü] rûz kendüsiyle ve May Fırav nâm avreti ve bu kadar mahbûbe-i zenân Macar kızlarıyla hüsn-i ülfetler ederdim. Hudâ‘ya ayândır gecemiz leyle-i Kadr ve rûzumuz rûz-ı ıyd-ı Adhâ ve rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî idi, ammâ yine tevâbi‘imle evkât-ı hamseye müdâvemet edüp ezân-ı Muhammedîyi savt-ı a‘lâ ile tilâvet etdiğimize mâni‘ değiller idi, ammâ Çeh vilâyetinde iken kral sarâyına savt-ı a‘lâ ile memlûklarım ezân okuduklarına mâni‘ olup Halvetî savt ile yine ezân-ı Muhammedî okurduk, ammâ bu Erdel kralı yanında zevk etdik.

Ertesi gün sepet-i sandûkumuzdan Nemse çâsârı vezîri koca Rudolfoş‘un ve Vezîr Palatinuş‘un ve Vezîr Zoza’nın ve Vezîr Mantikukula’nin ve baş irşeklerin ve ba‘zı nemeşlerin mektûbların Erdel kralına verdikde vâfir hazz edüp çâsâra bizim elçi Kara Mehemmed Paşa’nın buluşup nice ta‘zîm ü tekrîm olunduğun ve ne yüzden buluşup niçe mu‘âmele olunduğunun ahvâllerin su’âl edüp hakîr dahi kralın su’âline cevâblar verüp ba‘dehu yine uşarlar(?) hakîri konağımıza götürüp kâmil üç hafta pâdişâhâne gûnâ-gûn sayd [u] şikârlarda zevk u safâlar edüp ba‘dehu hakîre üç yüz Erdel altunu ve bir kîse Nagban Ejder kal‘ası guruşu ve bir pastav çuka ve on top kumâş ve beş karabina tüfeng ve beş sâ‘at ihsân etdi. Avreti Mayfırav dahi bir gayri şeyler ihsân etdiği zann-ı gümân

olunmaya, zîrâ iç oğlanları dahi çok metâ‘lar verdiler. Ve kral Eflak ve Boğdan beğlerine ve iş erlerine ve Leh kralına ve Varşalka Kral’a ve Krakov kralına ve Tımışvar vezîrine ve Yalı ağası kalga sultân ve nûreddin sultâna ve bizzât Kırım hânı Mehemmed Geray Hân’a ***[92b]*** götürmede hafîf bahâda sakîl hedâyâlar ile nâmeler ile Eflak ve Boğdan beğlerine mektûblar verüp ve üç yüz aded yarar kâfir refîkler koşup kral ve sâ’ir iş erleriyle vedâlaşup,

Erdel Belgradı‘ndan Tımışvar’a ve Eflak ve Boğdan vilâyetlerine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ ol gün 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Vinçaz

Evvel ve âhir Erdel krallarına tâbi‘ nehr-i Moriş kenârında bir şehr-i azîm idi. Mukaddemâ sene (–) târîhinde İsmâ‘îl Paşa ihrâk etmiş idi. Hâlâ ol kadar ma‘mûr olmamış ve kal‘ası Moriş nehrinin karşu tarafında evc-i âsumâna berâber bir yalçın kûh-ı bâlâ başında çâr-kûşe kârgîr binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Niçe derd-i belâ çeküp kal‘aya çıkup temâşâ etmeğe komadılar. Ancak kapudanı taşrada ziyâfet edüp birez hedâyâlar verüp gitdim. Hâlâ bu kal‘a Erdel kralına isyân üzre keferelerdir.

Andan 9 sâ‘atde semt-i garba,

Sitâyiş-i kal‘a-i Sazvaro[ş]

Kal‘ası bir su kenârında ve bir dağ eteğinde ve bir dü[z]lük fezâda kârgîr ve seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâ ve bir varoş-ı zîbâ idi. Bunu dahi Alî Paşa ihrâk bi’n-nâr etdi idi. Şimdi ke’l-evvel amâr olmuş, zîrâ gâyet mahsûllü ve ganîmet sahrâlı ve bâğ u bâğçeli yerdir. Andan garb tarafına 7 sâ‘atde nehr-i Moriş-i azîm kenârıyla ma‘mûr u âbâdân kurâlar içre gidüp,

Der-vasf-ı kal‘a-i Devevâr

Moriş nehrinin karşu tarafında evc-i semâya münkalib olmuş bir kal‘a-i kudretdir kim vilâyet-i Erdel’de ve Çeh ve Leh’de böyle bir kal‘a-i Kahkahâ-misâl hisâr-ı üstüvâr yokdur. Moriş cisriyle geçüp kal‘ada bir gece mihmân olduk ve murâd [u] merâmımız kadar seyr-i temâşâ etdik. Gerçi batı tarafındaki kûh-ı bülendler havâledir, ammâ anlardan bu kal‘aya aslâ zarar yokdur ve bir vech ile bu kal‘anın yanına varılmaz. Hattâ Alî Paşa ile sene (–) târîhinde Erdel’e girdiğimizde bu kal‘a aslâ itâ‘at etmeyüp asker-i İslâm’a Moriş suyun içirmediği bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Ba‘dehu Varat kal‘asına giderken bizim Lipova kal‘asından bu Deve kal‘asına yine gelüp ve Façatlı Alî Ağa birâderin esîrlikden halâs etmeğe bu Deve kal‘asına yine gelmişdik. Bu kal‘a yine dürüstî seyr [ü] temâşâ edüp kapudanından hedâyâlar alup andan yine cânib-i kıbleye 3 sâ‘at sahrâlar içre gidüp Lena boğazın aşup,

Menzil-i karye-i Barçay Kral

Mu‘azzam ve ma‘mûr Macar ve Eflak köyüdür.

Andan 6 sâ‘atde **Hasek ve Haçek** dahi derler. Bu sahrâyı geçüp andan yine garba İskender-i Zülkarneyn’in binâ etdiği **Demirkapu’yu** ubûr etdik. Hamd-i Hudâ selâmet geçdik, ammâ sene (–) târîhinde Alî Paşa ile Erdel seferinden geldikde bu Demirkapu’nun iç yüzünde Haçek sahrâsı tarafında kar üzre meks olup üç gün üç gecede bu Demirkapu

dağları ve ormanların aşınca şiddet-i şitâdan on bin esîr kırıldı ve bir kaht-ı azîm olduğu cümle bâlâda merkûmdur.

Hamd-i Hudâ şimdi selâmet Demirkapu'yu geçüp cânib-i garba yokuş aşağı diyâr-ı İslâm içre gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal'a-i Şebeş

Mâ tekaddem iki kerre tavsîf olunmuşdur. Andan yine cânib-i garba 6 sâ'atde,

Sitâyiş-i kal'a-i Logoş

Bunu dahi Köpürlü Mehemmed Paşa sene (–) târîhinde Yanova fethine giderken feth etdiği ve iki kerre geçdiğimizde bâlâda mevsûfdur, ammâ şimdi bu Logoş'da konmayup 4 sâ'at yine semt-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Tımışvar

Vâlî-i vilâyet olan Cerrâh Kâsım Paşa Yanova'da sâkin olup Erdel kralı nâmelerin hedâyâlarıyla Tımışvar'da kâ'immakâmı Ahmed Ağa'ya verüp bir gece mihmân olup ale's-sabâh ihsânlar ile refîkler alup Tımışvar'dan kâ'immakâm mektûblarıyla,

Eflak vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Tımışvar'dan refîkler ile bir sâ'atde odun(?) cisrin ubûr edüp bir azîm haşeb cisr-i kavîdir kim altı gözdür. Altından cereyân eden nehr-i Tımış diyâr-ı Erdel'den tulû' edüp Şebeş ve Logoş kal'alarının handakları içinden cereyân eden uyûn-ı câriyeler bu nehr-i Tımış'a mahlût olup bir fırkası kal'a-i Tımışvar handakı içinden cereyân ederek kal'a-i Pancova'yı ubûr edüp nehr-i Tuna'ya mahlût olur ve odun(?) cisrinden 7 sâ'atde sahrâ ile cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Virse

Beş altı sene bu serhadleri geşt [ü] güzâr etmişdim, ammâ bu kal'a-i Virse'yi görmemişdim. Bânîsi Sırf krallarından Dest-pot Kral binâsıdır. Lisân-ı Sırfça (–) demekdir. Sene (–) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed fethidir, be-dest-i Gâzî Balı Beğ. Ba'dehu Erdel küffârı bu kal'ayı istîlâ edüp âhır-ı kâr sene (–) târîhinde Süleymân Hân asrında Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Tımışvar fethine giderken bu kal'ayı feth edüp hâlâ Tımışvar eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır.

Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır, ammâ iç el olmak ile yukaru kal'a dizdârı ve neferâtları ve imâreti yokdur, zîrâ kal'ası evc-i âsumâna berâber bir kûh-ı serbülend üzre şekl-i bâdemî bir Şeddâdî taş binâ bir kal'a-i ra'nâdır, ammâ câ-be-câ yerleri harâbdır. İçinde kış günleri şehir a'yânının çobanları ***[93a]*** koyun kışladırlar. Âdem ve âdemîzâd sâkin değildir.

Ammâ bu kal'a cânib-i erba'asında altışar ve yedişer konak yerden görünür. Batı ve kıble tarafları sahrâ-yı bî-pâyânlı kal'a-i bâlâdır. Ve bu Virse kal'asının aşağısında bir gölcüğez kenârında şekl-i murabba' dolma ve rıhtım bir musanna' palankası var, cirmi kâmil dörd yüz adımdır kim sene (–) târîhinde Fâtih-i Tımışvar Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Erdel küffârı katanası içün bu aşağı varoş palankasın binâ edüp katana eşkıyâları aşağı şehri gâret etmiş olur. Dizdârı ve yigirmi aded merdüm-hisârı ve dörd aded şâhî topları ve kifâyet mikdârı cebehâneleri var.

Ve kal‘a içre bir tahta örtülü ve tahta minâreli bir câmi‘i ve sekiz aded yine tahta örtülü neferât evleri var. Ve kal‘anın kıbleye nâzır bir ağaç kanatlı kapusu ve kapu önünde yine haşeb cisri ve handak kenârında bir zîbâ mahkemesi var. Ve kal‘anın batı tarafı bir küçük göldür. İçinde gûnâ-gûn mâhîleri sayd olunur.

Der-vasf-ı taşra varoş-ı Virse

Bu aşağı palanka kal‘anın kıble tarafında üç yüz aded tahtânî ve fevkânî vâsi‘ tahta örtülü ma‘mûr evlerdir.

Cümle üç mihrâbdır. Evvelâ mahkeme önünde bir câmi‘i var. Çârsû içinde vâki‘ olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Bundan gayri mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir medrese ve cümle bir tekye ve cümle iki mekteb ve cümle bir hammâm ve cümle iki hân ve cümle yüz on aded dükkân ve cümle üç aded sebîlhâne-i atşân var. Ve cümle bunun dahi evleri tahta örtülü bâğlı ve bâğçeli vâsi‘ hânelerdir. Ve cümle sokakları kumsalca olmak ile kaldırımı azdır, zîrâ ol kadar çamur olmaz.

Ve bu şehrin maşrık tarafı, tâ yukaru kal‘a-i köhneye varınca dağları cümle bâğlardır. Hevâsının letâfetinden halkı sağlardır. La‘l-gûn üzümü lezîzdir, ammâ suyu sehel şorakçadır, ya‘nî geren acıdır. Ammâ halkı ankâ bâzergânlar ve garîb-dostlardır. Ve gâyet ucuzluk ve ganîmet yerdir. Mahbûbu gâyet çokdur.

Bu hakîr nehr-i Tuna’nın Tımışvar tarafında ve Eflak tarafında görmediğimiz şehirler olmak ile Tuna kenârıyla gitmeğe azîmet edüp bu Virse voyvadasından yarar kulağızlar alup Virse’den cânib-i kıbleye 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı Yeni Palanka

Sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth asrında Gâzî (–) Beğ Sırf kâfiri elinden feth edüp mürûr-ı eyyâm ile harâb oldukda sene (–) târîhinde Fâtih-i Varat Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis fermânıyla temel-i kadîmi üzre müceddeden nehr-i Tuna kenârında şekl-i murabba‘ bir dolma rıhtım binâ bir palanka-i ra‘nâ inşâ etmeğile ismine Yeni Palanka derler, ammâ binâ-yı evveli kadîmdir. Derûn-ı hisârda bir ünkâr câmi‘i ve elli aded tahta örtülü hâneleri var. Ancak paşanın sarâyı serâpâ kiremit örtülüdür. Ve hâlâ Modova beği bunda sâkin olur. Hâlâ Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre Tımışvar eyâletinde Modova beğinin tahtıdır. İki tuğlu paşalara dahi sadaka olunmuş latîf sancakdır. Beğinin hâssı 260.080 akçedir. Ve cümle zu‘amâsı 13 neferdir. Ve cümle erbâb-ı tîmârı 123, çeribaşı ve yüzbaşı ve alaybeğisi vardır. Hîn-i seferde kânûn üzre mezkûr zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârların cebelüleri beğinin tevâbi‘iyle cümle beş bin aded güzîde asker olup Tımışvar muhâfazasına me’mûrlardır. Kânûn üzre sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve yigirmi nefer merdüm-hisârı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve muhtesibi ve emîni ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve yedi nefer kal‘a ağaları vardır, ammâ şeyhülislâm ve nakîbü‘l-eşrâfı yokdur.

Der-beyân-ı eşkâl-i Yeni Kal‘a

Nehr-i Tuna sâhilinde bir yarlı(?) bayır üzre çâr-kûşe palanka olup cümle iki kapusu var. Biri beri maşrık tarafına nâzırdır. Biri küçük kapudur kim nehr-i Tuna kenârına bu kapudan yigirmi ayak nerdübân ile enilir, Tuna taşsa on kademe nerdübân kalır. Varoş tarafına mezkûr büyük kapu üzre bir kasr-ı âlîsi var, mahkeme-i şer‘-i Resûl civârındadır.

Ve kapu önünde bir enli amîk handak üzre makaralar ile asma çit cisri var. Bu cisrden geçüp büyük varoşa varmağa nehr-i Tuna üzre yüz adım gidüp bir ağaç cisrden dahi geçüp andan varoşa girilir. Bu hisâb üzre bu kal‘ayı nehr-i Tuna ihâta edüp bir cezîre gibidir, zîrâ Tuna’dan ayrılmış bir fırka ensiz su dahi vardır.

Der-ayân-ı eşkâl-i Büyük Varoş

Evvelâ mezkûr cisrin başında elli aded dükkânları ve bir hânı ve bir câmi‘i var. Cümle üç (üç) mihrâbdır. Ve cümle dörd mahalledir, ikisi müslim ve ikisi kefere mahallesidir. Ve cümle üç yüz aded bâğlı ve bâğçeli tahta şindire örtülü ma‘mûr hânelerdir. Ve bunda bir binâ-yı latîf hammâmı var, ammâ eyyâm-ı Temmûz olmak ile mu‘attal durup cümle halkı nehr-i Tuna’ya girirler. A‘yânı kibârı evlerinde soba hammâmlarına girirler, zîrâ her evde çömlekden soba mukarrerdir.

Ve bu şehrin batı tarafından nehr-i Kraşva cereyân edüp bu mahalle karîb nehr-i Tuna’ya munsab olur latîf sudur, ammâ küçükdür. Ve bu nehrin ***[93b]*** ibtidâ tulû‘-ı hurûcu Erdel vilâyetinin Kraşva dağlarından gelüp Virse kal‘asıyla bu Yeni Kal‘a sahrâsından cereyân edüp nehr-i Tuna’ya girir ve nehr-i Terhal Çalmaş yaylağından gelüp bu şehrin maşrık cânibi dibinde bu da Tuna’ya rîzân olur. Ve hakîr bu Yeni Palanka’dan bir keştîye refîklerimle ve şehir a‘yânıyla alâ tarîkı‘s-seyr Tuna’dan karşu kıble cânibine nehr-i Tuna’yı ubûr ederken renc-i anâlar ve rîh-ı akîmler çekerek bir mîlde karşu geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i benâm, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı İhram

Sene 897 târîhinde bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî binâsıdır. Hâlâ Budin eyâletinde Semendire sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır, zîrâ nâhiyeleri (–) aded ma‘mûr kurâlardır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve elli aded neferâtları ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve muhtesibi ve gümrük emîni ve bâcdârı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve altı nefer kal‘a ağaları vardır.

Der-vasf-ı eşkâl-ı kal‘a-i İhram

Nehr-i Tuna sâhilinde bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes ve beş aded metîn ve kavî kulleli ve dâ’iren-mâdâr beş yüz adım cirmli iki kat Şeddâdî mücellâ ve musaykal seng-i tırâş metîn kal‘a-i savaşdır. Beş kullesi dahi şindire tahta örtülü sivri kubbeli kulle-i serâmedlerdir. Hattâ derûn-ı hisârda bir Hünkâr câmi‘i ve bir dizdâr hânesi ve mezkûr kullelerde cebehâneler ve zahîreler ve bir su kuyusu var, gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur.

Ve cânib-i garba nâzır bir demir kapusu var, ammâ iki kat bâb-ı cedîdlerin mâbeyni âlât-ı silâh ile müzeyyen olup bevvâblar âmâde dururlar. Gerçi iç eldir, düşmandan emîndir, ammâ dağların Sırf ve Bulgar harâmîlerinden havf edüp kapuyu dâ’imâ beklerler, zîrâ cümle şehir a‘yânlarının zî-kıymet eşyâları bu iç kal‘ada mahfûzdur.

Ve bu kal‘a kapusu olan kulle-i bâlâ biri biri içinde iki kat musanna‘ kulle-i ibret-nümâdır. Ve bu kapunun atebe-i ulyâsı kemeri üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur, târîh:

Ey veyâr hayrest bedân câm-ı nev,

Zi (...) der çemen cânhırâm-ı nev.

Sene 997.

Aynı bu nakş üzre tahrîr olunmuş Fârisî şekilli târîhdir kim aslâ ziyâde ve noksânı yokdur. Ve kal‘anın topları çokdur. Ve maşrık tarfında handakı vardır, ammâ gâyet dardır. Ve batı tarafı yalçın kayalı hisârdır. Hattâ Tuna kenârı olmak ile bu kayalar tarafında handak yokdur.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i İhram

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim bu kal‘a binâ etmeğe Bâyezîd-i Velî bu cây-ı ma‘hûda gelüp bir ihrâm üzre meks edüp,

“Bu ihrâmım yerinde bana bir kal‘a binâ edin” deyü nutuk buyurduklarında mübârek dest-i şerîfiyle ihrâmı etrâfına taşlar yığup,

“İhrâmım kal‘asıdır” deyü nâm verirler. Hâlâ mezkûr kullenin yeri ihrâ[m] cirminde kulle-i bâlâdır. Anıniçün vech-i tesmiyesine İhrâm kal‘ası derler şîrîn bir kal‘a-i müzeyyendir.

Bu kal‘anın kıble cânibinde kal‘aya sehel havâle bir mürtefi‘ zemînde bir varoş-ı azîm imiş. Henüz birkaç ay mukaddem ihrâk olup niçe yerleri harâb u yebâb hâli üzre yatırdı. Ancak kal‘a önünde bir taş binâ hânı var, Tımışvarlı Cimcime Defterdâr’ın hayrâtıdır. Ve şehir henüz amâr olup ancak iki yüz kadar şindire tahta ile mestûr hâne-i nev-binâ ma‘mûrlardır. Cümle yigirmi aded nev-binâ dükkânlardır. Ve bir câmi‘i var, bu dahi henüz ihrâk olup cânib-i vakıfdan amâr olmada idi. Ve kal‘adan aşağı bir küçük hammâmı [var].

Ve’l-hâsıl bu varoş dahi ma‘mûr değildir, ammâ âb [u] hevâsı ve bâğ u bâğçeleri latîfdir. Halkı Rûmeli tarzı esbâb geyüp Boşnakça ve Sırf ve Bulgarca ve Türkçe kelimât ederler.

Bu şehri dahi temâşâ edüp yine keştîye süvâr olup karşu tarafda Yeni Palanka’ya tekrâr gelüp ertesi gün yine seyr [ü] temâşâ içün birkaç yâr-ı muvâfıklar ile yine Tuna keştîsine süvâr olup nehr-i Tuna ile garb tarafına baş yukaru renc-i anâ küreğin çekerek beş sâ‘at gidüp Tuna’nın karşu cenûb tarafı ki Semendir[e] kal‘ası cânibidir, ol tarafa yanaşup bir sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı binâ-yı güç ya‘nî kal‘a-i Köylüc

Bir kal‘a-i Köylüc dahi Bosna eyâletinde Hersek sancağı hâkinde leb-i deryâda olan Nova kal‘asının şimâlinde Gaçka sahrâsı nihâyetinde bir kûh-ı bülend üzre vâki‘ olmuş Köylüc kal‘ası var, ammâ bu Tuna Köylücüdür. Sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Mehemmed Hân asrında be-dest-i Gâzî Balı Beğ dest-i Sırf kralı elinden dest-i kahr ile feth edüp hâlâ Budin eyâletinde Semendir[e] sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve Semendire kadısı niyâbetidir. Kal‘ası leb-i Tuna’da bir dü[z]lük yerde şekl-i muhammes üç kat Şeddâdî taş binâ kal‘a-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil bin altı yüz germe adım olup kıble tarafına büyük kapusu ve liman tarafına su kapusu var. Eski binâ olmak ile beyâz kal‘a değildir, ya‘nî kesîf kal‘a-i atîkdir kim der-i dîvârları karaca ve ba‘zı yerleri alaca, rahnedâr yerleri var. Ammâ Semendire kal‘ası gibi acîb ü garîb on yedi aded sivri tahta külâhlı kubbeleri var, ammâ iç kal‘ası taşra kat kal‘adan yüksekdir.

Ve cümle yigirmi pâre şâhî topcuğazları var, ammâ beş aded topları aceb mehîb toplardır. Lâkin iç kal‘ası küçükdür. Ancak dizd[â]r ve ***[94a]*** kethudâ ve imâm [ve]

mü’ezzin hâneleri ve cebehâne ve gılâl anbârı ve bir Hünkâr câmi‘i var, tahta örtülüdür. Ve aşağı Tuna’ya ener su yolu ve bir kapusu var, gayri şey yokdur.

Ve taşra kal‘ada yüz kırk aded tahta şindire örtülü evlerdir. Ve cümle iki mihrâbdır ve iki mahalledir. Ve kara tarafı metîn handaklıdır kim içinden Tuna cereyân eder, ammâ şehir hâricinde kim dağlarda bâğlar zeyn olmuşdur.

Memdûhâtından beyâz âbdâr hoşhor kirazı ve siyâh eriği ve emrûdu meşhûrdur. Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbu gâyet çokdur. Mahbûbeleri gâyet mü’eddebe hâtûnları olup ahâlî-i vilâyeti tüccâr ve züvvâr-ı berr [ü] bihâr hacısı çok halûk halîm ü selîm velîni‘am ve garîb-dost Boşnak âdemleridir kim gâyet ehl-i ırzlardır. Ve cümle (–) aded mesâcidlerdir ve cümle iki yerde medreselerdir. Ve cümle,

……(1.5 satır boş)……..

Ve bu kal‘anın maşrık tarafına karîb nehr-i azîm Morava tâ Çoçka ve Rodnik ve Alacahisâr dağlarından cem‘ olup Belgrad’ın şâhrâhında Yagodina nâm mahalden haşeb cisrden ubûr edüp bu Köylüc kal‘ası kurbunda nehr-i azîm Tuna’ya mahlût olur.

Andan yine keştîye süvâr olup bir sâ‘at yokuş aşağı akup tekrâr kal‘a-i Yeni Palanka’ya gelüp Alî Modava beğinden refîkler alup şehir kenârında nehr-i Terhal’ı geçüp 5 sâ‘atde Gâzî Alî Beğ kolu ile dağlar ve sa‘b yollar geçüp 2 sâ‘at dahi nehr-i Tuna kenârıyla cânib-i şarka selâmet gidüp,

Evsâf-ı palanka-i kadîm Medova

Ya‘nî lisân-ı Sırfça bal ovası demekdir, ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmağile Modova derler. Mâ tekaddem kânûn üzre Medova beğinin tahtı bu idi. Sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth asrında Gâzî Balı Beğ fethidir. Tuna kenârında çâr-kûşe iki kapulu bir vîrânca küçük palankacıkdır. İçinde elli aded tahta örtülü neferât hâneleri ve bir tahta minâreli küçük câmi‘i ve dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı var, Yeni Palanka niyâbeti ve voyvadası var, gayri hâkimleri yokdur. Ammâ taşra varoşunda iki yüz aded bâğlı ve bâğçeli şindire tahta ve saz örtülü re‘âyâ evleri ve bir küçük tahta örtülü câmi‘i ve bir ekmekçi dükkânı var. Hânı ve hammâmı ve gayri dükkânları yokdur. Ammâ on gûne balı meşhûr olduğundan Medova derler. Bundan yine bir keştîye süvâr olup bir sâ‘atde nehr-i Tuna ile aşağı akup karşu Semendire hâkinde,

Evsâf-ı dâr-ı kebûterlik, ya‘nî kal‘a-i âşiyân Güvercinlik

Rûmeli’nde Dimetoka karası kurbunda bir Güvercinlik kal‘ası dahi var, ammâ harâbdır, içinde benî âdem yokdur, ammâ bu Tuna Güvercinliği ma‘mûr kal‘adır. Sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth fethidir, be-dest-i sa‘îd ü şehîd Koca Mehemmed [Mahmûd] Paşa, dest-i Sırf’dan dest-i kuvvet-i bâzû ile feth edüp hâlâ Budin eyâletinde Semendire sancağı toprağında voyvadalıkdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve elli aded merdüm-hisârı ve emîni ve harâc emîni ve bâcdâr[ı] ve muhtesibi ve mi‘mârbaşısı ve kal‘a meremmâtına me’mûr mîrâhûr ağası ve yedi nefer kal‘a ağaları ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve yüz kırk aded nâhiye kurâsı vardır.

Ammâ kal‘ası nehr-i Tuna sâhilinde evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kaya üzre şekl-i müseddes Şeddâdî kârgîr seng-i tırâş, ya‘nî dâr-ı savaş gâyet metîn yedi kulleli kal‘a-i ibret-nümâdır. Beş kullesi yalçın püşte kaya üzre ve iki aded kullesi nehr-i

Tuna döğer sa‘b kulle-i serâmedlerdir. Bu kal‘anın cânib-i erba‘ası yalçın kaya üzre olmak ile aslâ bir tarafdan bu hisâr-ı üstüvâra lağım ve siba ve meteris ile zafer mümkin değildir. Ve gûyâ kûh-ı Bî-sütûn-misâl Tuna nehri içine çıkmış bir yüksek burun üzre vâki‘ olmuş bir kal‘a-i serâmeddir. İç kal‘ada yedi ev ve bir gılâl anbârı ve kullelerinde cebehâne-i gûnâ-gûn ve zahîre içün kırmızı darı durur.

Ve bir Mahmûd Paşa câmi‘i ve garb tarafına mekşûf bir demir kapusu var. Ve kapunun kulleden aşağı tâ nehr-i Tuna’ya ener bir garâ’ib ibret-nümâ su yolu var, garîb ve acîb san‘atdır. Ammâ taşra kal‘a aşağı Tuna kenârında cümle üç mahalle ve cümle üç yüz şindire tahta örtülü ma‘mûr evlerdir.

Ve cümle üç mihrâbdır. Evvelâ Hacı Alî câmi‘i Tuna kenârında câmi‘-i [nev] binâdır. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle (–) aded medreselerdir. Ve cümle (–) tekye-i dervîşândır. Ve cümle (–) aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle bir hammâmı var, Koca Mahmûd Paşa’nındır. Ve cümle elli mikdârı dükkânlardır. Bezzâzistânı ve imâret-i ıt‘âmı yokdur, ammâ Velî Mahmûd Paşa hîn-i fethde bu kal‘a ahâlîsine hayr du‘âlar edüp gâyet mün‘im kimesneleri ve ehl-i iyâlleri ve ganîmet üzre mahsûlât-ı hubûbât-ı nebâtâtları vefret ü[z]redir. Ve garb tarafına bâğ u bâğçeleri de cümle nehr-i Tuna kenârına vâki‘ olup gûyâ bâğ-ı İremdir. Ve hevâsı ***[94b]*** i‘tidâl üzre olup sâ’ir şehirlerden sehel ıssıdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine refîklerimizle gemiye binüp hemân kal‘a mukâbelesinde Tuna ortasında bir cezîre içre,

Ziyâret-i Baba Sultân: Bir sivr[i] kaya üzre iki dâne dıraht-ı müntehâlar (…)dir, mezbûr Dede Sultân mezkûr şecereynin sâye-i himâyesinde âsûde-hâldir. Hikmet-i Hudâ-yı azîm yılda bir kerre cümle Tuna nehrinin balıkları bu Baba Sultân cezîresi kenârına gelüp eyle yığılırlar kim Tuna’nın iki fırkası mâhî-i gûnâ-gûnlar ile zeyn olup balıkların izdihâmından Tuna üzre sehel balık yağı akar. Tâ bu mertebe esmâkların izdihâmı olup mezkûr Baba Sultân’ı ziyâret ederler. Bu mahalde balıkların ziyâret günleri sayyâd-ı mâhîler ve gayri ferd-i âferîde balık avlamazlar ve balıklar dahi ol günde aslâ âdemden kaçmazlar. Niçe mâhîleri ziyâretgâha varan yârânlar ellerine alup yine tarfetü‘l-ayn içre suya korlar.

Bu mahalde hakîr müşâhede etdim ki balığın dili yokdur, zîrâ İslâmbol peremesi ve kayıkları kadar müteferrika nâm moruna(?) balıkları başların ejder-i heft-ser gibi Tuna’dan taşra çıkarup mağâra gibi ağızların açup su içdiklerinde ağızları içine nazar edüp gördüm, aslâ dilleri yokdur. Ve balığın su içmesi sudan taşra başın çıkarup rûzgâr içmesidir. Bu husûsda balık dahi âsyâb gibidir. Eğer balık taşra çıkup su yerine rûzgârı çok içerse ölür. Âdem dahi [48] iken suya girüp suyu çok içerse gark olur, ammâ benî âdeme rûzgâr-ı zorkâr zarar etmez. Mâhîlere dahi su zarar etmez. Kıt‘a-i merğûb:

Şu mâhîler ki deryâ içre[dir] deryâyı bilmezler,

Hem âkıl âdem olan tehlike deryâya girmezler,

Benî âdem dahi ber içre aslâ rîhı görmezler,

Aceb sırr-ı Hudâ‘dır kim bu sırra kimse ermezler.

El-hâsıl bir cezîrecik içre Baba Sultân aceb ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır kim cümle Güvercinlik halkı her bâr hâk-i pâkine varup yüzlerin sürüp ziyâret ederler.

Bu hakîr-i pür-taksîr dahi ziyâret edüp, [49] hadîs-i şerîfi üzre rûh-ı pür-fütûhlarından isti‘ânet taleb edüp andan yine nehr-i Tuna gemisiyle aşağı akup Tuna’nın Güvercinlik boğazındaki evc-i âsumâna peyveste olmuş kayalarda niçe kerre yüz bin aded güvercin âşiyânları olduğundan bu kal‘aya Güvercinlik kal‘ası derler. Niçeler bu kayalarda Eflâtûn-ı İlâhî‘nin güvercin cem‘iyyeti içün tılsımâtı vardır derler, ammâ hakîr mutalsemin görmedim. Kizb harâmdır.

Lâkin **acîb ü garîb sırr-ı Huda** bu kayalarda niçe kerre yüz bin kebûterlerin yuvalarında olan yavruların ne yılan ve ne çıyan, ne şâhîn ve doğan ve zağanos ve balaban kuşları şikâr etmezler. Ve benî âdemden de bir ferd-i âferîde bu kayalara urûc edüp güvercin yavruları almazlar, aceb temâşâdır.

Ve bu Güvercin kayası boğazının iki tarafı semâya kad keşân olmuş teng kayaların arasından nehr-i Tuna eyle serî‘ cereyân eder kim ok atsan suya ermez ve cemî‘i gemiler dahi berk-ı hâtif gibi şakıyup ubûr ederler. Tâ bu mertebe teng boğazdır.

Ve ziyâretgâh olan Baba kayasının bir ok menzili karşu tarafında, ya‘nî Tımışvar hâkinde,

Evsâf-ı kal‘a-i Tuna Varatı

Hâlâ Tımışvar eyâletinde nehr-i Tuna kenârında bir yalçın kaya üzre sa‘b kal‘a imiş. Evliyâ Mahmûd Paşa Güvercinlik kal‘asın feth edüp bu kal‘ayı balyemez toplar ile Güvercinlik kal‘asından döğe döğe derûn-ı Varat’da olan küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr “El-amân ey asâkir-i Âl-i Osmân” deyüp amân ile çıkup Erdel diyârına varup hâlâ elimizde olan Varat kal‘asın bu Varat nâmıyla binâ etdiklerinden ismine Varat derler. Bir rivâyetde zikri sebkat etdiği üzre Varat kal‘ası içre Menûçehr evlâdları ol sâhib-kırânların tuçdan altun yaldızlı atları sûretleri tılsımât olduğundan var atlardan galat Varat derler, deyü efvâh-ı nâsda söylenir.

Ammâ bu Tuna Varat’ı ol zamân küffâr tarafında olmak ile meymene ve meysere kal‘asının niçe yerden dîvârların lağımlar ile *ender hevâ mu‘allakast* edüp hâlâ niçe yerlerinin dîvârları harâb [u] yebâbdır. Hâlâ ba‘zı kulleleri ve çâh-ı cahîm-âsâ zindânı durur. Gâyet metîn ve vâsi‘ ve sa‘b kal‘a imiş.

Bunu dahi seyr edüp yine gemilere süvâr olup nehr-i Tuna’nın yemîn [ü] yesârın temâşâ ederek Tuna ile baş yukaru yine Medova kal‘asına gelüp anda dizdârdan refîk kulağızlar alup andan atlarımıza süvâr olup 5 sâ‘atde el-ıyâzen billâh Gâzî Alî Beğ derbendinden teper aşağı nüzûl edüp yine Tuna kenârıyla vâsi‘ yerlerde kurâlar geçüp,

Evsâf-ı palanka-i Lıbıkova

Osmânlı binâsıdır. Nehr-i Tuna kenârında Tımışvar eyâletinde Modava beğinin hâssı olup subaşısı hâkimdir ve niyâbetdir. Dizdârı ve altmış neferi var, ammâ kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Kal‘ası nehr-i Tuna’dan iki yüz ***[95a]*** adım ba‘îdce bir düz vâsi‘ çemenzâr ve hıyâbân-ı Acem-misâl bir ağaçlık içinde şekl-i murabba‘ bir küçücük palankacıkdır. İçinde beş hânesi var. Dizdâr ve kal‘a mehteri ve kethudâsı olur, gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Ve iki kat handakı var. Küffâr zamânı gâyet ma‘mûr imiş. Hâlâ beş aded topları ve kapusu önünde handak aşırı varoşda bir tahta minâreli ve tahta örtülü câmi‘i var. Bu varoşda yüz mikdârı bâğ u bâğçeli müselmân evleri ve yüz kadar kefere evleri cümle şindire tahta örtülü ve tahta havlılı fukarâ hâneleridir. Hammâmı ve hânı ve çârsû-yı bâzârı aslâ yokdur, ammâ bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur. Ve bu kal‘anın karşusuna seyr [ü] temâşâ içün gemiyle geçüp ân-ı vâhidde karşu geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i zîbâ Dobrinova

Semendire sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve niyâbetdir. Kal‘ası harâbca olmuş. İmârethâneleri leb-i Tuna’da bir düzlük çemenzâr ve iremistân ve mişeyistân kûh-ı bülendler dâmeninde vâki‘ olup bâğ u bâğçeli cümle iki yüz aded tahta örtülü ve tahta havlılı ma‘mûr hânedânlardır. Mahsûlâtı çok olduğundan lisân-ı Latince Dobrinova, ya‘nî eyi ova demek olur. Ancak bir tahta örtülü ve bir tahta minâreli câmi‘i ve bir etmekçi dükkânı var, gayri imâret yokdur. Cümle halkı Tuna gemicileridir.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp tekrâr gemiyle karşu tarafda Lıbıkova’ya geçüp dizdârdan kulağızlar alup 5 sâ‘at şark tarafınca gidüp niçe uçurum kayalar üzre gidüp Tuna kenârında bir bâğlı ve bâğçeli ve çayırlı yerde çadırımız ile meks edüp etrâf köylerinden re‘âyâlar koyun ve kuzular ve sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbâtlar getirüp hüddâmlarımız ta‘âm pişirmeğe başladıkda hemân hakîr birkaç refîkler ile yine bir gemiye süvâr olup Tuna ile karşu cânibe geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i Dırınkova: Lisân-ı Latin'de (–) (–) demekdir. Bu dahi Semendir[e] sancağı hâk-i pâkinde voyvadalıkdır ve niyâbetdir. Mâ tekaddem bir ma'mûr palankası var imiş, iç el olmak ile harâb olup amâr olunmamış. Ammâ şimdi Tuna kenârında bir dağ eteğinde ve bir vâsi' dere ağzında sâfî bâğlı ve bâğçeli bir şîrîn kasaba-i ra'nâdır kim bir câmi'i minâresi tahtadan olup küçük câmi'dir, bir mescidi var, ammâ keferesi çokdur. Hammâmı ve hânı ve çârsû-yı bâzârı yokdur, ancak bir etmekçi dükkânı ve bir bozahânesi ve bir balıkçı dükkânı var. Cümle imâretleri tahta örtülüdür. Yüz on yedi evdir, ammâ âb [u] hevâsı latîfdir. Bunun dahi cümle ahâlîsi Tuna gemicileridir. A'yân [u] eşrâfları yokdur, ammâ hadîka-misâl bâğları çokdur.

Hakîr bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp gemi ile tekrâr beri tarafda Dobrinova'ya geçüp yine dizdârdan kulağızlar alup şark tarafına 4 sâ'at gidüp,

Der-vasf-ı temâşâgâh-ı Girdâb-ı Tahtalı

El-ıyâzen billâh bu girdâbda her sene yetmiş seksen pâre Tuna gemileri pâre pâre olup bu kadar bin âdem helâk olur. Gerçi bir dar boğaz değildir, ammâ bi-emrillâhi te'âlâ nehr-i Tuna içre beri cânibden tâ karşu cânibe varınca Poraça tarafı Tuna içinde balık sırtı gibi tahta tahta döşeli taşlar ve kayalar olduğiyçün bu mahalle Tahtalu Girdâbı derler. Ve nehr-i Tuna'nın bu mahalde cereyânı feryâd [u] fiğânına âdem tahammül edemez. Ve bu mahalde bir transa gemiyi karadan bin âdem gücile iştirank ipler ile gücile çeküp selâmete vâsıl ederler. Ve ba'zı gemilerin halatları kırılup gemileri hezârân pâre olur. Hattâ Tuna içre niçe morina balıkları ve mersin balıkları bu Tahtalu kayaları arasından geçerken serâsime olup kiminin beli kırılup karaya düşer. El-hâsıl hakkâ ki girdâb-ı Tuna'dır, Hudâ gemileri ve benî âdemleri ol girdâb-ı elemden halâs eyleye, ammâ bu Tahtalı'dan aşağısı selâmetdir.

Bu temâşâları dahi edüp yine refîklerimiz ile nehr-i Tuna kenârınca cânib-i şarka 5 sâ'at gidüp,

Menzil-i Üç Kulle

Medova toprağında bu üç kulle-i azîm mâ tekaddem ma'mûr imiş. Erdel küffârı hayrât etmiş, zîrâ bu üç kulle mahallinin şimâli tarafında ensesindeki dağlar ve yaylalar ardları cümle Erdel vilâyetinin Kolçvar kal'ası yaylalarıdır. Bu hakîr yine bu üç kulle mahallinden bir gemiye binüp Tuna ile karşu Feth-i İslâm kal'ası tarafına geçüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Poraça

Bu mahal Vidin sancağı toprağı ve Feth-i İslâm kal'ası kadısının niyâbetidir ve Vidin subaşısı hâkimdir. Şehir nehr-i Tuna sâhilinde bir dere ağzında ensesi dağları cümle bâğlar ve bâğlarında zâğlar bâğların üzümlerin yedikçe bâğlar sâhibleri zâğlardan feryâd edüp ağlarlar ve ol bâğlı dağların dâmeninde vâki' olmuş bir kasaba-i Poraçacıkdır. Bir câmi'i ve üç mahalle mescidi ve bir hânı ve bir hammâmı ve on aded dükkânı ve bir medrese ve bir tekye ve bir mektebi var. Bunun dahi cümle halkı gemicilerdir. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Bu kasaba nehr-i Tuna'nın bir bucağında vâki' olup azîm limandır. Tahtalı Girdâbı'ndan halâs olan Tuna'nın transa nâm gemileri cümle bu limanda yatırlar. ***[95b]***

Bu hakîr-i kemter bu kasabayı dahi seyr ü temâşâ edüp tekrâr karşu Üç Kulle tarafına geçüp anda kulağızlar alup maşrık tarafına Tuna nehri kenârınca 5 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i İnlik

Bu mahaller bir acâ'ib dar fenâ boğazdır kim Tuna'nın iki tarafı evc-i semâya ser çekmiş yalçın kayalar üzre karşu karşuya kâfir zamânı iki dâne kal'alar var kim gûyâ her biri derbend-i mâşâdır, ammâ hâlâ bu iki aded kal'aların içlerinde âdem ve âdemî-zâd yokdur. Lâkin Tuna gemileri bu mahalde geçdiklerinde "Gemileri Tuna haydudu basup bu boğazda gâret etmesin" deyü İrşova beği bu İnlik kal'asına ve karşu tarafdaki Küpeşte(?) kal'asına ve Vidin beği dahi tüfengliler koyup Tuna kapudanı dahi gemileriyle bu İnlik boğazında on iki pâre firkateleriyle palpa aleste hâzır olup Tuna gemilerin bu hâl üzre geçirmeğe cümle beğler ve kapudanlar me'mûrdur, zîrâ bu İnlik kal'aları boğazı Tuna üzre hakkâ ki girdâb-ı mûhişdir, zîrâ bu boğazda her zamân Tuna kâfirleri gemileri basup nehb ü gâret eder.

Küffâr zamânı bu iki kal'adan birbirlerine Tuna üzre kat-ender-kat âdem kolu kalınlığı demir zencîrleri karşu karşuya bağlayup bir gemi değil bir çırnık bile geçemezmiş. Hâlâ zencîrlerin dollâb yerleri iki tarafdaki kayalarda zâhir ü bâhirdir. Ve bu iki yanındaki kayaları Yanko ibn Madyan ki ibtidâ İslâmbol kal'asına temel bırağup binâ edenin karındaşi Yanvan Kral bu kayaların Tuna kenârların oyup iki araba geçer vâsi' oyulmuş kayadan kesme yollar etmiş kim kûh-ı Bî-sütûn'u ve Amasiyye şehri kayaların kesen Ferhâd-ı kûhken kesmeğe kâdir değil azîm enli kesme yollardır kim makdûr-ı beşer değildir. Hâlâ Tuna gemilerinin rübbân keştîbânları kalın palamar ipler ile gemileri bu kesme kayaların yolunda kuvvet-i renc-i anâ ile çekerler, zîrâ bu mahallin dar boğazından nehr-i Tuna yokuş aşağı yıldırım gibi cereyân etdiğine göz ermez. El-hâsıl bu kayaları Ferhâd dahi kesmeğe kâdir değil ibret-nümâ bir dar ve mehîb boğazdır kim cemî'i leşker bu teng mahalden ubûr etdikde mellâh-ı rübbân-ı keştîbânların feryâd u figânlarından bu dağlar kubbe-i âsumân gibi güm güm gürleyü sadâ verir, ibret-nümâ-yı temâşâgâhdır.

Andan bu mezkûr iki taraf kal'aların altları nehr-i Tuna'ya nâzır kûh-ı Bî-sütûn gibi kayalar delik delik mağâralardır. Ve İnlik beli tarafında olan kal'a bir kayalı burun üzre olmak ile yine Yanvan Kral bu kal'a kayasının dağı ardını bir hayli kesüp nehr-i Tuna'yı akıdup kal'ayı bir cezîre gibi etmek murâd edinmiş, ammâ ömr vefâ etmeyüp hâlâ [hâli] üzre kalmış, ammâ bu kayayı dahi bu mertebe kesüp Tuna akıtmak himmeti dahi makdûr-ı beşer değildir. Eğer eyle olsa bu İnlik kal'ası Sedd-i İskender olurdu. Hattâ kefere zamânı bu boğazda cümle gemilerden gümrük alınırmış. El-hâsıl im'ân-ı nazar ile görüp acâ'ib ü garâ'ib temâşâgâh yerlerdir.

Ba'dehu hakîr bu İnlik belin geçüp cânib-i şarka (–) sâ'at nehr-i Tuna kenârınca gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i köhne-âbâd-ı İrşova

Sene (–) târîhinde Ebü'l-feth ümerâlarından Gâzî Balı Beğ dest-i Erdel küffârından feth edüp niçe sene hâlî ve mu'attal yatup ba'dehu sene (–) târîhinde Süleymân Hân asrında Fâtih-i Tımışvar Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa ta'mîr ü termîm edüp Tımışvar eyâleti tahrîr olunup sancak beği tahtı oldu. Hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre beğinin hâssı 310.000 akçedir. Ve taht-ı livâsında erbâb-ı ze'âmeti 13 ve erbâb-ı tîmârı 556 neferdir. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleri ile beğinin askeriyle hîn-i savaş-ı perhâşda üç bin aded güzîde asker olur.

Kânûn üzre bu sancakda sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal'a dizdârı ve yüz

elli aded merdüm-hisârı ve azebân ağaları ve martolosân ağaları ve gümrük emîni ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve şehir kethudâsı vardır. Ve şer‘-i Resûl-i mübîn tarafından şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve yetmiş pâre nâhiye kurâları vardır.

Ve kal‘ası nehr-i Tuna kenârında şekl-i murabba‘ bir dolma rıhtım binâ palanka-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. Ve iki aded kapusu var. Biri Tuna kenârında maşrık tarafına nâzır küçük ağaç kanatlı kapudur. Ve biri dahi mağrib tarafında Tuna kenârınca varoş kapusudur kim kal‘anın cânib-i cenûbun nehr-i Tuna döğer, ammâ şimâl cânibi havâleli yerlerdir ve alçak handakları vardır. Bu kal‘ada Beğ sarâyı cümle hânedânlardan ma‘mûr olup Tuna kenârındaki dîvâr üzre müte‘addid kâ‘alar ve gûnâ-gûn teferrücgâh maksûreli yerleri var. Ve cümle elli aded tahta şindire örtülü hâneler var. Ve büyük kapu dibinde Tuna’ya nâzır bir küçük müferrih câmi‘i var, cemâ‘ati ***[96a]*** vefret üzredir.

Der-beyân-ı iç kal‘a

Küffâr zamânından kalmış Şeddâdî çâr-kûşe taş binâ bir kal‘a-i zîbâcıkdır. İçinde ancak dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve mehterbaşı anda olur. Ve zindân kullesi dibinde iç kal‘a kapusu üzre bir sâ‘at kullesi var, tahtalıdır. Sâ‘atinin çanı bir fersah yerde sadâ verir. Ve bu iç kal‘anın garb tarafında bir vâsi‘ düz yerde,

Der-vasf-ı büyük varoş

Cümle üç yüz aded tahtânî ve fevkânî kimi kârgîr ve kimi cümle haşebden tahta örtülü evlerdir. Ve bir câmi‘ ve bir mescid ve bir medrese ve bir mekteb ve yüz on aded dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin her metâ‘ bulunur. Ve kal‘anın handak kenârında bir hammâmı ve bir hân-ı tüccârânı var. Ve nehr-i Tuna kenârınca ma‘mûr ve mükellef bâğçeli Rûm keferesi evleri ve bir kenîseleri var. Ve kal‘anın havâlesi olan bayırlar serâpâ bâğlar ve halkının kârı ağlardır kim cümlesi balık avlarlar. Ve bu şehrin maşrık tarafı dağlarının ardları Eflak vilâyetidir kim bu şehir âhıru’l-hudûd olup, Eflak serhaddidir.

Hakîr bunda beğden Eflak beğine hitâben mektûb-ı mahabbet-uslûblar alup diyâr-ı Eflak’a bu İrşova tarafından gidelim deyü müşâvere etdiğimizde,

“Bu tarafın Eflak küffârı henüz isyân üzredir. Tuna’nın karşu Feth-i İslâm tarafından gidüp Vidin’den yâhûd gayri iskelelerden Eflak vilâyetine geçin” deyü re’y-i ahsen gördüklerinde hemân hakîr İrşova’dan atlarımızla gemilere binüp nehr-i Tuna’yı ubûr edüp (–) sâ‘at dahi taraf-ı kıbleye Tuna kenârıyla selâmet gidüp,

Der-beyân-ı acâ’ib [ü] garâ’ib girdâb-ı Demirkapu

Garîb mahûf ve muhâtara cezîre yerdir. Rûm’da Arab u Acem’de ve cemî‘i Freng keştîbânları beyninde meşhûr-ı âfâk bir Tuna nehri girdâbıdır.

Bu kemter ahkaru’l-ibâd otuz altı yılda ekâlîm-i seb‘a seyâhat etme hissemend olup on sekiz pâdişâhlık ve krallık vilâyetlerde (–) aded derbend-i calender-misâl Demirkapular gördüm. Evvelâ, ibtidâ Diyârbekir eyâletinde nehr-i Şatt başı kurbunda Ergani kal‘ası ile Çınarlıdere mâbeyninde İskender Şatt cereyân etsün d[eyü] kayaları kesdiği Ergani Demirkapusu derler. Bir Demirkapu dahi Misis kal‘asından öte (–) (–) giderken derbend-i

calender gibi demirkapudur. Biri de (–) (–) mahalde râh-ı meşakkat demirkapudur. Biri dahi Şirvân ve Şamâhî kal‘aları ile Dağıstân pâdişâhının Tarhu nâm ülkesi kurbunda Bahr-i Harez kenârında İskender-i Zülkarneyn binâ etdiği Demirkapu’dur kim Arab tevârîhlerinde ana Bâbü‘l-ebvâb derler. Sene (–) târîhinde Âl-i Osmân elinden bir hîle ile Acem alup hâlâ dest-i Acem’de bir kal‘a-i Demirkapu’dur. Hakkâ ol dahi sarp demirkapudur.

Biri dahi niçe kerre ubûr edüp hâlâ şimdi bu mâh içinde güzer etdiğimiz Erdel vilâyeti Demirkapusu, bu dahi mel‘ûn memerr-i nâs menhûs demirkapudur. Biri dahi İslâmbol’da Kâğızhâne nehri üzre mutalsem demirkapudur. Niçe bin dahme-küşâ olam diyen âdemler bu Kâğızhâne nehri demirkapusunda helâk olmuşlardır.

Bir demirkapu dahi vilâyet-i Mısır’dan dehlîz-i Habeş olan İsvân vilâyetine giderken nehr-i Nîl içinde yedi şülâl boğazlarının birinde bir demirkapu vardır. Andan dahi bir gemi yükiyle selâmet geçmek ihtimâli yokdur. Niçe gemilerin yüklerin boşaldup ubur ederler, gâyet muhâlif derbend-i calenderdir.

Gerçi bu mezkûr demirkapularda hâlâ demir kapular yokdur. Ancak İskender-i Zülkarneyn bu demirkapuları binâ etdikden berü Hazret-i Risâlet velâdetinden 882 sene mukaddem binâ olunmuş demirkapulardır kim kapuları yok, ammâ eser-i binâları âşikâredir.

Ammâ zikri sebkat eden demirkapulardan eşedd-i ukûbet çekecek bir bu Tuna demirkapusudur kim beher sene niçe yüz pâre gemi ve niçe bin âdem helâk olur. El-hâsıl Şattu’l-arab nehrindeki sedd-i Nemrûd’dan eşed bu Tuna Demirkapusudur. Ammâ bu demirkapuyu İskender-i Zülkarneyn binâ etmemişdir.

Tuna Demirkapusu’nun bânîsi, eşkâl-i binâsı ve tarzın beyân eder

Evvelâ bu Demirkapu nâm yerde cereyân eden nehr-i Tuna’nın içinde sıra sıra hammâm kubbesi kadar iri taşlar vardır. Hattâ nehr-i Tuna mâh-ı Temmûz’da az olduğu mahalde da‘vâ-yı mer[d] ile şehbâz ve merdâne fetâ yiğitler taşdan taşa sıçrayup pertâb ederek beriden öteye ve öteden beri cânibe dek geçmek mümkindir. Lâkin her zamân ol büyük taşlar görünmez, meğer Tuna pek tenezzülde ola. Anıniçün bu taşlar sebebiyle niçe gemiler helâk olur. Ammâ kaçan kim Tuna taşup tuğyân üzre gelüp aksa mezkûr taşlar suya gark olup cümle gemiler selâmetle geçmeğe başlar, ammâ yine havf ederler.

Bu girdâb-ı akabeyi ubûr eden gemiler eğer aşağıda eğer yukaruda her Tuna transa gemileri biner âdem giderler mefret gemilerdir. *Allâhümme âfinâ*, ba‘zı gemiler taşlara urup yâhûd yedek ipleri kırılup bir kenâra gemi urup gemi ve ***[96b]*** âdemleri cümle helâk olurlar. Anıniçün niçe vehhâm tüccârlar gemilerinden çıkup sehel karadan gidüp gemiler girdâbdan halâs olunca yine gemilerine girirler.

Ve bu girdâb mahallinde Tuna’nın feryâd [u] figân sâ‘ika-veş gürüldüsüne benî âdem tâkat getiremeyüp gürlemesi bir konak yerden istimâ‘ olunur. Bu mahalden aşağı gemiler giderken berk-i hâtif gibi giderler. Yukaru giden gemiler bu akabe mahallinden aşağıda cümle yüklerinin nısfların boşaldup cümle esbâbları arabalara ve ufak kayıklara tahmîl edüp Demirkapu’dan yukaruda yükleri dağlar gibi andan gemileri Demirkapu’dan yukaru her gemi kalın palamarlar ile biner bin beşer yüz âdemler boş gemileri derd-i belâ

ile Allâh Allâh deyerek çeküp Demirkapu'dan yukaruda yine beş altı günde yüklerin gemilere doldurup herkes murâd [u] merâmları olan vilâyetlere giderler.

Bu mahalden gemileri geçirir başka üstâd âdemler vardır kim bu girdâbın ahvâline taş be-taş eğri büğrü mahûf u muhâtara yerlerin bilüp gemileri selâmet geçirmeğe der-uhde edüp geçirirler. Ekseriyyâ bu gemileri bu hatarnâk yerden geçirüp kulağız olan âdemler Mora Hafsalı ve Dırınkova kasaba âdemleridir. Her gemiden gemisine göre beşer yüz ve ikişer yüz guruş alup gemileri eğer gemilere bir zarar olursa şer'an ol âdemlere gemilerin bahâsın ödedirler.

El-hâsıl Bahr-i Muhît'[d]e girdâb-ı Okyanûs ve nehr-i Murâd'daki Ca'ber kal'ası boğaz[ı] ve nehr-i Cayık'da Maskov'un Zebun kal'ası boğaz[ı] ve nehr-i Edil'de yine Maskov'un Heşdek kal'ası girdâb[ı] ve Bahr-i Harez'de Demirkapu kal'ası boğazı ve Karadeniz'in Kız boğazı ve nehr-i Şattu'l-arab üzre Nemrûd boğazı ve yine bu nehr-i Tuna'da İnlik kal'ası girdâbı ve yine bu nehr-i Tuna'da mezkûr Tahtalı girdâbı cümle mahûf ve muhâtara yerlerdir, ammâ bu Demirkapu boğazı Okyanûs girdâbından ziyâde azâb-ı elîm berzah-ı bî-amân boğazdır. Ammâ amelîdir, Tahtalı ve İnlik boğazları gibi Yed-i Kudret boğazı değildir. Bu Demirkapu boğazı yonma taşdan amelî boğazdır.

Der-beyân-ı sebeb-i binâ-yı girdâb-ı Demirkapu

Be-kavl-i müverrih-i âlem Yanvan-ı Yûnâniyân ki İslâmbol'u binâ eden Yanko ibn Madyan'ın birâder-i kihteridir. Bu Yanvan üç yüz kırk altı sene mu'ammer olup akl-ı Arasto hakîm bir kral-ı dâll idi, ammâ kendü tevârîhinde,

"Hazret-i Süleymân oğlu Melik Rac'îm'e îmân getirmişim" deyü yazmış. Netîce-i merâm bu Yanvan Alman ve Erdel ve Çeh ve Leh kralı olup Tuna sevâhillerin çok geşt [ü] güzâr edüp cihân-bân bir hakîm kral idi, ammâ Melik Rac'îm'den istimâ' eder kim,

"Babam Hazret-i Süleymân Kudüs-i Şerîf'de Mescid-i Aksâ'yı ve Sahrâtullâh'ı ve Kudüs-i Şerîf'i eyle amâr eyledi" deyü Melik Rac'îm Kudüs-i Şerîf imâretlerin ta'rîf ü tavsîf edince hemân Yanvan Kral'ın Kudüs-i Şerîf'i ziyâret etmeğe gitmesi ârzûları hareket edüp kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek İslâmbol zemîninde olan Makedonya şehrine gelüp karındaşı Yanko ibn Madyan'a buluşup görse kim İslâmbol kal'asın etmeğe mübâşeret edüp bir ucu Sarâyburnu'nda bir ucu taraf-ı cenûbda iki konak yer tâ Silivri şehrinde andan bir ucu cânib-i şimâlde Terkoz kal'asından Karadeniz'i kesüp Silivri kal'ası dibinde Akdeniz'e mahlût etmeğe dörd kat handaklar kesmişler. Ve Terkoz'dan Karadeniz kenârıyla Karadeniz Boğazı yerinden tâ Kurşumlumahzen burnuna andan Galata ve Kâsımpaşa ve Hâsköy'den Kâğızhâne deresi üzre cisirler ile Ebû Ensârî kapusu olan yerde kal'a dâ'iren-mâdâr tamâm ola deyü bu on konak yeri ihâta eder.

Kal'a handaklarının yerlerin Yanvan Kral görüp karındaşı Yanko ibn Madyan'a eydir:

"Bire birâder! Ne aceb hâm sevdâya düşmüşsün. Bu kazdığın on konak ihâta eder handaklar üzre kal'a olmak muhaldir" dedikde Yanko ibn Madyan eydir:

"İnşâallâh Hazret-i Süleymân'ın himmetiyle oğlu Melik Rac'îm pâdişâhımızın du'âsı berekâtıyla bu Makedonya şehri etrâfına ben bir Makedonya-yı kebîr ederim ki içinde bin pâre mu'a[zza]m kend ola ve etrâfı üçer kat handak ve üçer kat dîvâr ola" dedikde Yanvan Kral eydir:

“Behey birâder! Melik Rac‘îm pâdişâhımızdan bildiğimiz ilm üzre yine bizim Yûnâniyân pâdişâhlarından Aleksandıra, ya‘nî İskender nâm cihângîr bir ulu pâdişâhımız Hazret-i Muhammed geleceğinden sekiz yüz seksen bir yıl evvel gelüp Karadeniz boğazın kesüp Karadeniz’i Akdeniz’e akıdırken bu seng binâ edeceğin Makedonya şehrin ve Kaydefâne kızı krale şehrin Karadeniz suyu harâb edecekdir, deyü Süleymân Nebî oğlu Rac‘îm kral efendimden istimâ‘ etdim” dedikde Yanko ibn Madyan eydir:

“Belî ben de Rac‘îm Kral’dan ve babası Süleymân Kral’dan eyle işitdim, ammâ ben de mukaddem târîh ile Karadeniz’i Terkoz kal‘ası yapacağım boğa[z]dan kesüp Azâdlı derelerinden Karadeniz’i tâ Silivri kal‘ası dibinde Akdeniz’e karışdırup bu kazdığım on konak ihâta eder kal‘a etsem gerek” dedikde Yanvan Kral eydir:

“İmdi birâder! ***[97a]*** Allâh ile ahdim olsun ve Dâvûd Nebî hakkıyçün olsun sen bu cirmde kal‘a binâ edüp itmâm edersen ben de Kudüs’den gelüp bu kal‘a temeli âşikâre olduğun görem, bu senin Makedonyana göre ben de Tuna nehrin bu senin kal‘an içinden akıdam” deyü ahd edüp Kudüs-i Şerîf’e gider. Hemân Yanko Kral

“Benim hayrâtımda karındaşım Yanvan’ın hayrâtı olmasın” deyü Istıranca dağlarında olan cümle suları İslâmbol içre akıtmağa cidd [ü] cehd [ü] ihtimâm edüp İslâmbol içinde Kırkçeşme ensesindeki aşağı kat su kemerlerin binâ edüp bir yılda Kırkçeşme suların Eyyûb Sultân ensesindeki dağları delüp tâ (–) günden berü İslâmbol’a su getirir.

Ba‘dehu Âl-i Osmân’dan Sultân Süleymân *aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân* İslâmbol içre Kırkçeşme ve Ebü‘l-feth ve Sultân Bâyezîd-i Velî suları kifâyet etmediğin görüp İslâmbol’dan bir konak ba‘îde Karadeniz kurbundaki dağlarda olan suları (–) günde havz-ı azîmlere cem‘ edüp andan Mi‘mâr Sinân hendesesi ve anın kârıyla İslâmbol içre gelince su kemerlerin kat-ender-kat binâ edüp Sultân Mehemmed câmi‘i haremi kurbundan kemerleri geçirüp mukaddemâ binâ olunan Yanko ibn Madyan’ın Kırkçeşme yanındaki alçak ve kara taşlı kâfirî binâ kemerler üzre birer kat kemerler binâ edüp tâ Bâb-ı hümâyûn önünde terâzû ile Yeni Sarây’a su girüp orta kapuda kuyulara dökülüp andan bostâncı ocağında dollâbcılar atlar ile ve sığırlar ile suları çeküp harem-i hâ[s] ve matbah-ı sultânîye ve helvâhâne ve ekmekhâne ve ıstabl-ı Antere ve iç gulâm-ı hâsda hammâm ve çeşmelere Süleymân Hân suları taksîm etdirüp hayrât-ı azîm edüp İslâmbol halkını saky eder.

Bir pâdişâh-ı selef-i Âl-i Osmân’a ve bir hâkân-ı rây-i Hind’e böyle hayrât müyesser olmamışdır.

Hattâ binâ emîni ve mi‘mârbaşı Sinân ibn Abdülmennân ağaların defterleri mûcebince Süleymân Hân’ın hemân bu suyu hayrâtına sekiz kerre yüz bin ve toksan altı bin üç yüz seksen üç filori masrûf gitmişdir, ammâ şimdiki asrın hisâbınca iki bin iki yüz kırk bir yük akçe olur, ammâ İslâmbol içre Yanko ibn Madyan’ın su kemerleri üzre yeni kemerler binâ olunmasına üç bin yük akçe olurdu, ammâ Kırkçeşme kemerlerin ve su yolların dahi ta‘mîr ü termîm etmeğile üç bin yük akçe masrûf olmuşdur, deyü yazmışlar.

Hulâsa-i merâm ve netîce-i kelâm, yine sadede rücû‘ edelim. Çünki Yanko ibn Madyan İslâmbol Makedonya içre bu Kırkçeşme suyu kemerlerin binâ edüp ibtidâ Kırkçeşme suyu cereyân edüp cemî‘i bennâ ve ırgat ummâllar âb-ı nâb-ı Kırkçeşme’yi nûş

ederek İslâmbol'un temellerin ka'r-ı zemînden rûy-ı arza berâber etdiklerinden mâ'adâ bir âdem kaddi âlî vech-i arza sûr dîvârı çık[dık]da ol mahallerde Yanvan Kral Kudüs-i Şerîf ziyâretinde bârhâne-i azîmiyle İslâmbol'a gelüp Yanko ibn Madyan karındaşına buluşup görse kim İslâmbol kal'asının temelleri rûy-i arzdan bir iki âdem kaddi âlî olup altı kerre yüz bin benî âdemin cidd [ü] ihtimâmlarıyla elbette bu kal'a vücûda geleceğin bilüp Yanvan Kral karındaşı olan Yanko Kral'a eydir:

"Birâder, Allâh mübârek eyleye. Yigirmi yılda bu kal'a itmâm bulur. Ben dahi ahd-i mîsâkım üzre Alman diyârlarıma varup ilm-i usturlâb ve ilm-i hendese ile Tuna suyun senin Makedonya şehri içre akıdayım" dedikde Yanko hicâbından,

"Bizim Kırkçeşme suyumuz kifâyet eder" diyemeyüp mukayyed olmadı. Hemân Yanvan karındaşı Yanko ile vedâ'laşup İslâmbol'dan kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek ilm-i hendese üzre Tuna suyu İslâmbol'a geleceği yolları şakula ve hevâyî terâzûlar ile irtifâ' alarak Tuna kenârında Siverin kal'asına gelüp ilm-i hendese ile bilir kim bu nehr-i Tuna bu Siverin kal'asından İslâmbol'a gider, zîrâ ol mahallin arzı İslâmbol arzından yedi arz bâlâdır, ammâ âkıbet-endîş-i dûrbîn-fikr olan Yanvan Kral ihtimâle haml edüp bu Siverin kal'asından iki konak dahi Tuna kenârıyla yukaru biraz bâlâ dahi gidüp sekizinci arz-ı bâlâda bu Demirkapu mahallinde yine ilm-i hendese üzre irtifâ' alup bilir kim nehr-i Tuna İslâmbol'a baş aşağı yıldırım gibi sür'at üzre cereyân eder.

Hemân ol ân Alman'ın yedi krallık yerinden ve Filimenk ve İsfaç ve Çeh ve Leh ve Tot ve Korol ve Macar ve Maskov ve Rus Sol'ât-ı menhûsundan on kerre yüz bin âdem ummâl ve bennâlar me'kûlât [u] meşrûbâtlarıyla bu Tuna nehrinin eyyâm-ı Temmûz'da tenezzülde olduğu mahalle gelüp ibtidâ bu Demirkapu nâm mahalde bir bâb-ı cedîdi yapup andan içeri tâ Vidin ve Nigebolı ve Torvakutaran dağların ve Kızankaya balkanların on kerre yüz bin benî âdem hendese ilmi üzre mezkûr vilâyetler dağlar delüp Karnabat kasabası ensesinde dağları dahi delüp niçe yerlerindeki derelere sedd-i Nemrûd kemerler yapup bir yılda Tuna suyu yolları Istıranca dağlarına dahi âlî ensesinde hâlâ amâr ola[n] ceyşli köy bayırlarına andan İslâmbol'a bir merhale ***[97b]*** kala yerde hâlâ Âzâdlı nâm ma'mûr karyeye Tuna yolları gelüp andan aşağı İslâmbol'a varınca yokuş aşağı gitmesi âsân olup yolları rûy-ı arza çıkup Taklalı köy derler andan Tuna geçüp Topkapusu'yla Edirnekapusu mâbeynindeki kirdesinden akup kal'anın dîvârındaki demir kafeslerden İslâmbol'un iç hisârı olan hâlâ İslâmbol'dur andan Yenibâğçe içinden Aksarây deresinden Lanka'nın üç aded kal'ası ortasından Tuna cereyân edüp Akdeniz'e karışa, deyü Yanko dahi bu yollara İslâmbol kurbunda imdâd edüp Tuna gelmesine Yanko muntazır olduğun karındaşı olan Yanvan'a haber gönderir.

Yanvan dahi "Tuna suyu İslâmbol'a ziyâde aksın" deyü niçe kerre yüz bin zeber-dest âdemlere nehr-i Tuna içine hammâm kubbesi-misâl biri Demirkapu önünden tâ karşu İrşova tarafına varınca fîl-i Mengerûsî cüssesi kadar taşları Tuna içre bırağup dağlar yığarlar, Tuna suyu önü sedd olup büğenir.

Hâlâ bu Demirkapu önündeki girdâb olan yerdeki taşlar Tuna içre Yanko ibn Madyan'ın karındaşı tevârîh sâhibi Yanvan Kral yığdığın yine Yanvan kendi tevârîhinde mufassal yazmışdır ve Tuna yolların Demirkapu'dan ol kazmışdır ve İslâmbol kurbunda

Yanko ibn Madyan'ın binâ etdiği kırk çeşmelerine Yanvan Tuna'yı akıtmak içün bir yol dahi kazmışdır. Ba'de zamân yedi yılda bu su yolları tâ Demirkapu'dan İslâmbol'a varınca tamâm olup Yanvan Kral vezîrlerine eydir:

"İşte ben ahdime vefâ edüp dîn-i Dâvûd aşkına bu su yolların tamâm etdim. İşte ben Makedonya şehrinde karındaşım Yanko Kral'a giderim. Siz Kızılyumurta'nın ibtidâ günü bu Demirkapu'da kurbânlar kesüp içine birkaç âdemler enüp suyu koyuverin" deyü tenbîh ü te'kîd ü ta'lîm edüp andan Yanvan menâzil kat' ederek İslâmbol'a Kızılyumurta'nın ibtidâ günü girdikde meğer vakt-i asr imiş. Tuna nehrin işte Demirkapu'da ale's-sabâh koyvermişler.

Bu mahalde Yanvan Kral karındaşı Yanko'ya buluşdukda "Yâ karındaşım! Kani Tuna suyu gelmedi ya!" deyince hemân Yanvan Kral mağrûr olup eydir:

"Bu sabâh Tuna'yı Demirkapu'dan koyverdiler. Hâlâ avret gibi saçından sürüyüp getirmedeyim ve köpek gibi ardıma düşüp gelmededir" deyince hemân hikmet-i Hudâ: nehr-i Tuna İslâmbol kurbunda Âzâdlı köğü deresinden yokuş aşağı İslâmbol'a akarken bi-emri Hayy [u] Kadîr nehr-i Tuna gerüye dö[nü]p bir kolu Büyükçekmece'de ve bir kolu Küçükçekmece kaynayup Tuna suyu deryâ gibi çıkup göl olup deryâya mahlût olup deryâ dahi buhayrelere karışır.

Hâlâ Çekmece göller aslı nehr-i Tuna'dır kim sene (–) târîhinde cülûs-ı İbrâhîm Hân gününde Büyükçekmece gölünde Tuna balıklarından bir morina balığı çıkup Topkapulu Mustafa Ağa ol balığı Kara Mustafa Paşa'ya ol dahi Sultân İbrâhîm'e getürür. İbtidâ İbrâhîm Hâ[n] tahta cülûs etdikde Tuna'nın morina balığın yeyüp Diyârbekir'in içindeki Hamrevât suyun ulaklar getirmişlerdi, İbrâhîm Hân'a müyesser olup balık yeyüp Hamrevât içmişdir. Hâlâ yine Çekmece göllerinde Tuna'nın çıka ve uştuka ve som balıkları çıkar.

Ve dahi nehr-i Tuna'nın bir fırkası dahi Karadeniz sâhilinde Varna kal'ası kurbunda Devne değirmenleri suyu Tuna'dandır.

Ve bir kolu dahi Kırkkilise şehri kurbunda Yenehisâr'da ve Bınarhisâr'da çıkar, zîrâ anlarda dahi "Ba'zı zamân Tuna balıkları çıkar" deyü ihtiyârlar nakl etdiler.

Hattâ bu hakîr bir kerre Fâtıma Sultâ[n]zâde Süleymân Beğ merhûm ile kırk elli kişi olup beş on dâne meş'aller ve niçe fânûslar ve niçe şem'-i rîhlar yakup Âzâdlı köyündeki Tuna cereyân eden mağâralara girüp bir sâ'at kâmil gidüp mağâraların kayalarında dörder beşer âdem kaddi bâlâ kayalarda nehr-i Tuna'nın çamurlu suları cereyân etdiğinin alâmetlerin gördük. Hâlâ manzûr-ı âlemiyândır. Dahi ileri gitmek murâd edindik, ammâ çaylak ve güvercin kadar yarasa kuşları çehrelerimize kanatlarıyla urup cümlemizin esbâbları yarasa kuşu necâsetinden rûsvây olup gerüye döndük.

Ve dahi bu hakîr-i kemter fakîr sene 1061 târîhinde efendimiz Melek Ahmed Pa[şa] sadâret-i mühürden ma'zûl oldukda Özi eyâleti ihsân olunup Rusçuk nâm kal'adan bu kulunu Vidin nâzırı muhâsebesin görmeğe gönderdikde sevâhil-i nehr-i Tuna'da niçe kerre seyâhat edüp ol sene nehr-i Tuna tâ ol kadar tenezzülde oldu kim nehr-i Tuna içre Yanvan Kral'ın Demirkapu'da doldurduğu hammâm kubbesi ve fîl cüssesi kadar seng-i hârâlar âşikâre idi. Ve ol mahalde Tuna kenârında niçe yüz aded kimesneler ile Demirkapu'yu

görmek oldu kim ol Demirkapu'nun yeri ve Tuna içre olan girdâb seddi Feth-i islâm kal'ası tarafında bir yar kenârında bir sarây kapusu kadar demir kafes kapudur kim demirlerinin kalınlığı âdem beli kalınlığında vardır, ammâ mürûr-ı eyyâm ile kapunun nısfı çamur içinde gark olmuşdur, yukarusu bir âdem kaddi demir kafes kalmışdır.

Ammâ şimdi Âl-i Osmân pâdişâhı murâd edinse yolların tathîr edüp nehr-i Tuna'yı İslâmbol'un Aksarây içinden akıtmak emr-i seheldir, ammâ çok hazîne gider, lâkin nef'i az olur. Hak Te'âlâ Sultân Mehemmed'e ve Sultân Bâyezîd'e ve Sultân Süleymân'a garîk garîk rahmetler eylesin, cümle İslâmbol halkını Tuna'ya ve gayri suya muhtâc etmedi. Hak Te'âlâ'nın [i]râdet-i aliyyesi ol imiş kim İslâmbol halkı Tuna suyu içmeyeler. Eğer içmiş olsalar ***[98a]*** ehl [ü] ıyâl ve sığâr [u] kibâr başka tabî'atde olup zabt [u] rabtları mümkin olmayup tâ'ife-i nisvânları sâhib-i isyân olurlardı.

Netîce-i kelâm mezkûr Yanva[n] Kral nehr-i Tuna'nın gerü döndüğün göricek bir âh-ı serd çeküp rûhun teslîm edüp Yanko Kral Yanvan'ın na'şını Zeyrekbaşı deyrinde defn edüp ancak nâmıyla Yanvan nâm tevârîhi kalır ve Demirkapu'da Tuna'yı sedd etdiği girdâb-ı azîm kalır kim cemî'i mellâhân-ı keştîbânlar mâbeyninde meşhûr-ı âfâk Demirkapu'dur.

Ve bu Demirkapu'dan aşağı tâ Fethü'l-islâm kal'asına varınca nehr-i Tuna içre ada adadır. Her adanın araları ikişer ve üçer yüz kadar balık dalyanlarıdır. İki sâ'atlik yere varınca ol mahallin Tuna'sı içinden aslâ bir karış balık bile halâs olmayup elbette sayd olur. Ve Tuna kenârında her ne kadar kal'alar var ise mevâcibleri bu balık dalyanlarından hâsıl olur. Azîm emânetdir kim Vidin sancağı beğinin yetmiş yük akçe iltizâmındadır. Hattâ Özü kal'alarının cümle neferâtları dahi bu mukâta'adan vazîfe-i mu'ayyenelerin alırlar.

Hakîr bu temâşâları ederek (–) sâ'atde maşrık tarafına Tuna kenârınca dıraht-ı müntehâları seyr ederek,

Evsâf-ı şehr-i dâr-ı selâm, ya'nî binâ-yı metîn kal'a-i Feth-i İslâm

Sene (–) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân ümerâlarından Gâzî ve Velî Balı Beğ binâsıdır. (–) eyâletinde Vidin sancağı hâkinde yüz elli akçe şerîf kazâ ve nâhiyesi yü[z] yetmiş pâre kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve (yüz) üç yüz aded kal'a neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve balık emîni ve harâc emîni vardır.

Kal'ası nehr-i Tuna kenârında bir bayır üzre şekl-i murabba' on iki aded tahta örtülü serâmed kârgîr binâ metîn kullelerdir. Ve kal'a iki kat dîvârlı ve handaklı ve kıbleye nâzır bir demir kapulu ve kapu üzre kulle içinde tula minâreli Süleymân Hân câmi'i ve içinde dizdâr evli ve dâ'iren-mâdâr kal'ası bin yüz adım bir Şeddâdî taş binâ bir metîn kal'acıkdır. Ve Tuna kenârında olan bölme hisârda evler harâbdır, içlerinde bir kimesne olmaz. Ve Tuna nehri tarafı üç kat kal'a dîvârıdır, ammâ anda eyi(?) bî-nazîr toplar vardır ve cebehâne ve âlât-ı silâhları mükemmeldir. Ve kal'a kapusu önünde bir namâzgâh meydânı ve cenâze musallâsı taşı vardır.

Der-medh-i varoş-ı bîrûn: Bu kal'anın kıble tara[fında] taşra varoşu cümle dörd mihrâbdır. Ve cümle dörd yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve şindire tahta örtülü ve ekseriyyâ la'l-gûn kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî vâsi' kârgîr binâ hânedânları var, ammâ

cümleden Çalık Mustafa Ağa ve Çalık Osmân Paşa evleri mükellefdir kim azîm porta kapuları var. Ve cümle elli aded dükkânları var. Ve cümle çârsû içinde bir latîf hoş-hevâ hammâm-ı rûşenâsı var. Ve cümle bir hânı var, içinde ankâ tüccârları var.

Ve cümle iki medrese-i âlimânı var. Ve cümle iki tekye-i dervîşânı var. Ve cümle beş aded mekteb-i sıbyânı var. Ve cümle Tuna kenârında elli kadar cebehâne dükkânı var. Ve cümle elli aded balık mahzenleri var, zîrâ cümle halkı ankâ balık bâzergânlarıdır. Ve gâyet garîb-dost muhibb-i fukarâ veliyy-i ni‘am merd-i Hudâ kimesneleri var.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf ve mu‘tedil olduğundan ve mu‘tedil mahbûb u mahbûbeleri gâyet âşık-perestlerdir, zîrâ Tuna suyunun hükmü oldur. Cümle halkı Boşnakça ve Türkçe ve Eflakçe dahi bilirler. Ve cümle kırmızı kalpak ve serhadli esbâbı geyüp reng-i rûyları humret üzre olup cümle ünâsı ehl [ü] ıyâlleriyle ehl-i zevklerdir, ammâ du-zevkîler değildir demek olur. Lâkin hovarda halkı olup erbâb-ı ma‘ârifi yokdur. Ancak tâze yiğitleri çârsû-yı bâzârda eyi kopuz ve dilli düdük ve çağırtma düdük çalarlar. Ve dahi şehrin hâricinde bâğ u bâğçesi gâyet bî-hisâbdır. Bu şehirde üç gün gece zevk [u] safâlar edüp Çalık Osmân Paşa ile niçe gûne sayd [u] şikârlar dahi edüp andan bir keştîye süvâr olup atlarımız ile nehr-i Tuna’yı ubûr edüp,

Evsâf-ı (der) vilâyet-i Eflak-ı âk

Bu hakîr-i kemter niçe kerre bu Eflak diyârına geçüp seyr [ü] temâşâlar edüp üç kerre gazâlar edüp niçe gûne mâl-ı ganâ’imler aldık, ammâ,

Bu taraflarda görmediğimiz kurâ ve kasabâtları beyân eder

Evvelâ Feth-i İslâm kal‘asının mukâbelesinde nehr-i Tuna kenârında,

Menzil-i karye-i Çernaş

Bunda meks olunup cümle iki yüz menhûs hânelerdir ve iki kenîse ve üç manastırdır. Ve Eflak beği tarafından bir boyar kâfir hâkimdir. Boyar demek, ya‘nî voyvada demek olur. Bu nevâhînin salb [u] siyâseti ve cür[m ü] cinâyeti boyar elindedir. Beş yüz kefere leşkere mâlikdir. Cümle yüz elli pâre kasaba-misâl köylere hâkimdir, ammâ kâfirler re‘âyâya gâyet zâlimlerdir, ammâ vilâyetleri gâyet emn [ü] emândır.

Bu köyden atlarımıza süvâr olup birkaç aded kefere refîkler alup bir ok menzili gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i atîk Siverin

Sene (–) târîhinde Gâzî Balı Beğ Semendire kal‘asından bu kal‘a üzre serasker olup feth etdikde bu kal‘a niçe yerlerden lağım ile harâb [u] yebâb edüp taşları ile demir kapuları ve cebehâneleri ve topları karşu tarafa geçirüp Feth-i İslâm kal‘asın müceddeden binâ eder. Ve hâlâ bu Siverin kal‘asının Tuna kenârında ba‘zı kulleleri durur. Bu kal‘anın sebeb-i binâsı be-kavl-i Târîh-i Yanvan ol zamânda Eflak vilâyeti Erdel Macarının destinde idi ve Tuna’nın karşu tarafında Feth-i İslâm yeri ve Vidin ve Pileve ve Tırnovi ve Leskofça(?) ve Lofça ve Nigebolı ve Ziştovi ***[98b]*** nâmân kal‘alar dahi Eflak kâfiri ve Lazoğulları ellerinde imiş.

Ba‘dehu bu Siverin kal‘asından Tuna’nın karşu cânîblerinde zikr olunan varoşlara ve şehirlere geçmek içün Eflak banı Koca Mihalko Ban Tuna üzre on iki göz bir cisr-i azîm binâ eder kim her tâkleri Ayasofya deyri kemerleri kadar âlî ve arîz kantara-i azîm binâ

edüp cisrin öte başında, ya‘nî Feth-i İslâm kal‘ası tarafında bir kal‘a-i azîm dahi inşâ edüp ismine kal‘a-i Siverin deyü nâm kor. Hâlâ bu Siverin kal‘ası ve karşuda Siverin kal‘a ve orta yerde nehr-i Tuna üzre on iki göz cisr-i ibret-nümânın ve iki kal‘anın ancak eser-i binâları kalmış, ammâ vâcibü‘s-seyr esâs-ı ibret-nümâları var, ammâ ol asırda bu üç aded kılâ‘eyn cisri nehr-i Tuna gibi su üzre on iki göz cisr-i azîm binâ etmek hayli kuvvet-i kâhire sâhibi olmak gerek.

Niçe yüz yıl bu cisr-i azîm nehr-i Tuna üzre sâbit-kadem olup dururmuş. Tâ kim sene 761 târîhinde Bursa şehrinden Gâzî Hudâvendigâr Rûm diyârına geçüp Edirne kal‘asını Rûm kralı İdrivne Kral elinden alup ve küçük Makedon olan Filibe şehrin ve Sofya şehrin ve Üsküb kal‘asın ve niçe yüz aded kılâ‘-ı metîneleri Gâzî Hudâvendigâr feth edüp Tuna kenârında kılâ‘lara geleceğin küffâr-ı hâksâr işidüp Siverin ve Siverin kal‘alarında cenge müheyyâ olup dururlarken hikmet-i Hudâ Gâzî Hudâvendigâr Kosova’da yedi kral küffârıyla ceng edüp yedi kral leşkerin kırup mansûr [u] muzaffer olup münhezim olan Eflak kralı cümle bakıyyetü‘s-süyûf cünûd-ı cünübiyle firâr ederken Plevneli Gâzî Mihaloğullar eşkinci askeriyle Eflak leşkerin kova kıra Tuna üzre olan Siverin ve Siverin kal‘alarının cisrine küffâr uğrayınca izdihâmdan cisri ubûr edemeyen küffârları guzât-ı müslimîn tu‘ma-i şemşîr edüp niçe bin küffâr cân-ı habîslerin cehennem zebânîlerine ısmarlayup eli kılıç dutar küffâr kalmayınca hemân cüyûş-ı muvahhidîn Allâh Allâh deyüp kılıç urarak Tuna cisrinden karşu geçüp yedi gün yedi gecede Eflak ve Boğdan ve Erdel diyârların harâb u yebâb ve gâret edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenim olup bâ-selâmet Siverin ve Siverin kal‘alarına selâmet gelüp bu iki kal‘aya muhâfazacı kodukları guzâta hisse verüp iki kal‘ayı da câ-be-câ münhedim edüp selâmetle muğtenim Kosova sahrâsına geldiklerinde görseler kim Gâzî Hudâvendigâr sahrâda kırılan leşkeri seyr [ü] temâşâ ederken hemân bir kâfir-i zeber-dest nâmına Miloş Koblaki derler, kâfirin leşkeri aralarından kalkup Gâzî Hudâvendigâr’ı bıçak ile ura ura şehîd eder. Gerçi kâfiri de asker pâre pâre ederler, ammâ çi fâ’ide, pâdişâh-ı sâhib-kıran elden gitdi. Asâkir-i İslâm târumâr olup Gâzî Murâd Hân’ın na‘ş-ı şerîfin Bursa’ya götürüp Eski Kaplıca yanındaki câmi‘i sâhasında defn ederler. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ba‘dehu küffâr bu Tuna üzre binâ etdiği cisri yapdığına peşîmân olup “Bir sû-i tedbîrimizle Osmânlı askerine beri Eflak vilâyetlerine geçmeğe yol imiş” deyü asker üşürüp mezkûr cisri Tuna üzre harâb u yebâb eder. Ba‘dehu Kosova’da Murâd Hân’ın şehîd olduğun istimâ‘ edüp cisri yıkdığına te’essüf eder. İmdi ol asırdan berü mezkûr cisr harâb olmuşdur, ammâ kaçan kim Tuna nehri Temmûz ayında tenezzülde olduğu vakit mezkûr cisrin Tuna içre on iki kademe Şeddâdî binâları nümâyândır kim cümle Horâsânî tula binâdır kim hâlâ dur[ur].

Bu kemter-i ahkar bu mahalde bu köprü pâyelerin görmek olmuşdur, ammâ pâyelerine gör[e] cisri nice olmak gerek idi.

Bu Siverin ve Siverin kal‘aların(ın) ve bir esbâbların dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine Eflak vilâyeti hâkinde cânib-i şarka 5 sâ‘at sahrâ-yı mişeyistânlar içre gidüp **menzil-i karye-i Filordin,** andan yine şark tarafına 4 sâ‘at gidüp **menzil-i iskele-i Poroşık,** andan (–) sâ‘atde,

Menzil-i iskele-i Kalafat: Bu dahi yüz evli ma‘mûr karyedir kim başka boyar hükm

eder. Cümle Eflak vilâyetinin Tuna kenârı iskelelerinin salb [u] siyâseti bu boyarın elindedir. Hakîr bu boyarda atlarımız bırağup bir gemiye süvâr olup Tuna'nın karşu tarafında kal'a-i Vidin'e varup,

Evsâf-ı kal'a-i Vidin

Bâlâda sene (–) târîhinde Nigebolı paşası Kadızâde Şehîd İbrâhîm Paşa ile Uyvar gazâsına giderken bu Vidin kal'ası ve şehrinin evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur. Cild-i (–) nazar oluna, tekrâr tahrîre hâcet yokdur, ammâ şimdi sûk-ı sultânîde ba'zı metâlar alup ve niçe yâr-ı kadîmler ile görüşüp andan yine gitmeğe Eflak tarafında Kalafat köyünde yatup ale's-seher boyardan refîkler alup şark tarafına kâfiristânda gidüp,

Karye-i Boyana, andan **Karye-i Poyeşti,** andan **karye-i Pisinkola,** andan **karye-i Urç:** Bu kurâlar cümle Kalafat iskelesi boyarı hükmünde beşer altışar yüz evli bâğlı ve bâğçeli ve binâ-yı azîm manastırlı ma'mûr kefere köyleridir. Andan üç sâ'at mişezâr sahrâlar ile gidüp,

Menzil-i karye-i Birka, andan **karye-i Komiştin:** Nehr-i Jil kenârında üç manastırlı ve bin evli ma'mûr kenddir. Nehr-i Jil Erdel vilâyetinden gelüp bu mahalle karîb Râhova kal'ası önünde Tuna'ya mahlût olur. Andan,

Karye-i Sadoka, andan **karye-i Kokolna:** Köyde Mani kralın bir orman mişezâr içinde bir binâ-yı mu'azzam manastırı var kim gûyâ bâğ-ı Merâm'dır. Andan 3 sâ'atde maşrık tarafına,

Menzil-i iskele-i Jibel: ***[99a]*** Nehr-i Jibel kenârında beş yüz hâneli beş aded ma'mûr düyûrlu köydür. Nehr-i Jibel, Erdel'in Praşo dağlarından gelüp bu mahalde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Başka boyar oturur ma'mûr iskeledir. Ve atları bu karye-i Jibel'de boyara emânet koyup hakîr birkaç hüddâmlarımla bir gemiye süvâr olup karşu tarafda,

Evsâf-ı kal'a-i Râhova

Vilâyet-i Kürdistân'da Bitlis kal'ası kurbunda Râhova sahrâsı nihâyetinde Râhova nâm bir harâbca küçük kal'acık var, içinde çobanlar sâkin olurlar. Ammâ bu Tuna kenârında Râhova gâyet ma'mûrdur. Bânîsi Sırf krallarıdır. Fâtihi sene (–) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân'dır, ammâ feth ederken usret çeküp ba'de'l-feth kal'anın ba'zı yerlerin münhedim etmişdir. Hâlâ kulleleri (dağ başında hâlâ kulleleri) bir dağ başında Tuna kenârına varınca bir topraklı hisârı bayır üzre şekl-i muhammes Şeddâdî taş binâ kal'a-i ra'nâ imiş, ammâ mürûr-ı eyyâm ile iç el olmak ile gözden bırağılup dahi ziyâde harâb olmadadır. İçinde ancak beş aded hânesi ve bir câmi'i ve bir vîrân hammâsı var, gayri âsâr-ı binâlar yokdur. Ammâ Sultân Ahmed Hânî'de gâyet ma'mûr imiş. Eflak beği olan Koca Mihal küffâr Tuna nehri donunca isyân edüp yüz bin küffâr leşkeriyle Âl-i Osmân'ın Tuna kenârında yüz yetmiş pâre kılâ' ve şehirlerin nehb ü gâret etdikde bu kal'ayı dahi kabza-i teshîre alup harâb eder. Anıniçün ol zamândan berü bu kal'a içi amâr değildir. Ve bir kûh-ı bülendin zirve-i a'lâsında vâki' olmağile halk kal'aya enüp çıkmadan âciz olup amâr olmamışdır. Ammâ,

Aşağı varoşu: Kal'adan yüz adım aşağı nehr-i Tuna kenârında bir dere ağzında cümle evleri bir bayırlı sırta biri biri üzre vâki' olup cümle şindire tahta örtülü kârgîr binâlı dörd yüz ma'mûr hâneli kasabacıkdır. Ancak bir câmi'i var, anı dahi Hacı Mustafa nâm bir

tüccâr henüz binâ ediyor. Ve bir mescidi ve bir medrese ve bir tekyesi ve on beş kadar dükkâncıkları ve bir hâncuğazı var. Hâlâ Nigebolı sancağı hükmünde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle yetmiş pâre nâhiye kurâlı latîf kazâdır. Ve cümle bâğ u bâğçeleri şehrin ensesindeki dağlar serâpâ bâğlardır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ahâlîsi fukarâlardır kim ticâretle geçinirler.

Bunu dahi temâşâ edüp tekrâr bir gemiye süvâr olup karşu Eflak tarafına geçdik. Andan boyar emînden refîkler alup cânib-i şarka 4 sâ‘at gidüp,

Karye-i Dobulen, andan **karye-i Banka** köyünde mihmân olup cümle boyarların bize refîk verdiği kefereler her köyden ulak bârgîrleri çıkarırken cümle köy kâfirleri ellerinde tırpanları ve harbeleri ve kılıçlarıyla üzerimize hücûm edüp bir sâ‘at azîm cengimiz geçüp bizden bir at mecrûh olup anlardan bir gulâm mürd olup âhır-ı kâr “Umûma muhâlefet kuvvet-i hatâdandır” deyüp cengden fâriğ olmuşken anların ölen bir atı yerine bizim bir atımız alıkoyup götürürken hamd-i Hudâ gerüden boyarları yetişüp atımızı alıkoyup,

“Siz Türk ile ceng edersiz. Biz dahi yakında Tatar ve Osmânlı elinde esîr olmadan henüz kurtulduk” deyü köy kethudâsı olan kefereyi kargı urdu. Andan bizimle refîk olup giderken “Zor ile ulak atları alman, zîrâ bu Eflak kefereleri âsîlerdir” deyü nasîhatlar ederek gidüp 5 sâ‘atde semt-i şarka,

Menzil-i karye-i İjler, andan **karye-i Kırla:** Bunda bir gemiye binüp nehr-i azîm Olti’yi gemiyle geçüp karşu tarafda sehel ârâm etdik.

Bu nehr-i âb-ı zülâl tâ Erdel diyârı yaylalarından bu Eflak vilâyetine gelince üç yüz aded enhâr-ı sağîreler karışup nehr-i Tuna’ya Nigebolı kal‘ası mukâbelesinde Çul kal‘ası kurbunda ümmü‘n-nehirân olan Tuna’ya mahlût olur. İçinde ba‘zı ufak gemiler ve kayıklar ve çırnıklar işleyüp Eflak vilâyetinden Osmânlı vilâyetlerine metâ‘ götürüp getirirler. Bu nehri gemiyle ubûr etdiğimizden sonra yine cânib-i şarka nîm sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çul

Sene (–) târîhinde Nigebolı kal‘asın Yıldırım Bâyezîd Hân feth etdikde yine Eflak keferesi isyân [u] tuğyân edüp tekrâr Eflak’ı feth etdikden sonra Eflak cânibinde Nigebolı karşusunda bu kal‘ayı yapmağa mübâşeret eder. Ammâ gâyetü‘l-gâye batak ve çataklı yer olmak ile cümle re‘âyâ vü berâyâlardan ve cemî‘i asâkirlerden niçe kerre yüz bin çul tobra ve gırâr var ise cümle hâr-ı hâşâkleri çullara ve tobralara doldurup ol batağa yığup leb ber-leb edüp bu kulleyi binâ etdikleriyçün Eflak kavmi bu kal‘aya Çul kal‘ası derler. Dâ’iren-mâdâr üç yüz adım ihâta eder bir küçük kullecik olmağile bu kal‘aya kulle dahi derler. Ba‘dehu taşrasına Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân bir varoş-ı sağîr binâ edüp etrâfına metîn palanka dîvâr çeküp biri yere ve bir nehr-i Tuna kenârına kapular edüp bu Çul kal‘ası iç kal‘a gibi ortada kalırlar. Galata kullesi gibi bir müdevver nümâyişli musanna‘ kulle varoşu şindire tahta örtü[lü] sivri kubbe-misâldir. İçinde dizdârdan ve anbâr ve cebehâneden gayri bir şey yokdur. Cânib-i şarka bir küçük demir kapusu önünde haşeb cisri asma köprüdür, ammâ taşradaki varoş üç yüz hâne re‘âyâlar sâkin olurlar. Ayşe Sultân hâssıdır kim on yük akçe iltizâmdır. Gerçi Eflak hâkindedir, ammâ Nigebolı ***[99b]*** sancağı hükmünde niyâbetdir. Ve Eflak vilâyeti içinde zirâ‘at edecek bir hayli hâk-i pâk hudûdu vardır. Ba‘dehu bu kal‘adan yine

atlarımızla bir gemiye süvâr olup nehr-i Tuna'yı karşu ubûr edüp,

Evsâf-ı kal'a-i Nigebolı

Sene (–) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân-ı Gâzî fethi olup sancak beği tahtı tahrîr olunduğu bâlâdaki cild-i (–)nde mufassalan evsâfı tahrîr olunmuşdur. Ammâ şimdi Çelebi Hasan Paşalı Çerkes Ömer Ağa'da üç gün [üç] gece sohbetler edüp iki Ömer Ağalardan ve Nigebolı müsellimi Mehemmed Ağa'dan Eflak beğine hitâben mahabbetnâmeler ile hedâyâlar ve refîkler alup cümle ahbâb ile vedâ'laşup yine bir gemiye süvâr olup tekrâr karşuda Çul kullesine geçüp kulle dizdârından dahi refîkler alup

Eflak tahtı olan Bukreyş şehrine revâne olduğumuz konakları beyân eder

Evvelâ bu vilâyeti niçe kerre seyâhat edüp niçe kerre gazâlar edüp şikârlar aldık, ammâ bu yollara gelmemiş idik. Evvelâ Çul kullesinden şark cânibine 3 sâ'atde,

Karye-i Moyli: Bizim kulle nâhiyesidir. Andan yine şarka,

Karye-i Oloç, andan **karye-i Komişan:** Bunlar ma'mûr Eflak köyleridir kim bunları geçüp 5 sâ'at dahi ma'mûr fezâlarda gidüp,

Karye-i Palosin: Yine Palus nehri kenârında Erdel dağlarından gelüp nehr-i azîm Evken'e karışır küçük sudur. Andan batı tarafına sehel gidüp,

Menzil-i varoş-ı ma'mûr Orşan

Başka boyarlıkdır kim Eflak vilâyetinin gâyet âbâdân yerleridir. Hattâ balmûmu yerde biter. Meselâ şiddet-i hârdan yerler çatlayup bal arılarının azgınları ol yerin çatlaklarında bal yeyüp kalır. Şitâ eyyâmlarında yağmurlar kesret ü vefret üzre yağdığından yerler şişüp yer yarıkları dolup cümle balmûmu taşra çıkar. İşte "Eflak diyârında balmûmu yerde biter" dediklerinin aslı budur. Hakkâ ki gâyet mahsûllü nâhiyedir.

Boyarına seksen kîse iltizâm olmak ile boyarı altı yüz âdem ile hükûmet edüp etrâf-ı vilâyetin her bâr devr eder. Ammâ kasabası bir düz vâsi' çemenzâr yerde bin hâneli ve yedi manastırlı ve bir çanlı ve üç yüz dükkânlı kasabadır. Bu şehirde yılda bir kerre azîm panayur, ya'nî bâzâr durup kırk gün kırk gece Hind u Sind ü Arab u Acem ve Rûm'un bâzergânları gûnâ-gûn metâ'lar getirüp fürûht edüp metâ' alırlar.

Hikmet-i Hudâ hakîr anda iken cem'iyyet-i kübrâ günleri idi. Cihânı kara şapkalı ve kelle bağlı, ya'nî kalpaklı küffâr bâzâr yerin kefereler zeyn etmişlerdi. Üç gün gece bunda cemî'i gûnâ-gûn kefereleri ve mahbûbe bânû çehre zenâneleri ve ser-bürehne pâkize kızları seyr [ü] temâşâ edüp yine bu diyârdan refîkler alup 7 sâ'atde ma'mûr yerler geçüp,

Menzil-i kasaba-i Deliorman

Nehri tâ Erdel'den gelüp bu kasabadan geçüp nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Bu Deliorman nâhiyesi kurâlardır, başka kasaba değildir, ammâ başka boyarlık olup ma'mûr nâhiyedir. Andan,

Karye-i Kürten, andan kalkup (–) sâ'atde ağaçlı ma'mûr dağlar içre giderken nehr-i Laveho ve nehr-i Rajovay ve nehr-i Arcis kenârında bir çemenzâr yerde,

Menzil-i karye-i Yeseçen: Bu merkûm nehirler cümlesi poyraz cânibinde Erdel vilâyeti yaylalarından gelüp Eflak vilâyetinden geçüp nehr-i Tuna'ya mahlût olurlr.

Andan kalkup 5 sâ‘atde.

Evsâf-ı taht-ı Eflak, şehr-i azîm Bukreyş

Mukaddemâ sene (–) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında Köpürlü Mehemmed Paşa sadrıa‘zam iken diyâr-ı Boğdan’da Burunsuz Kostantin isyân edüp şehr-i Yaş‘a kapanup İsmâ‘îl ve İbrâ’il ve İshâkçı şehirlerin harâb u yebâb etdi ve vilâyet-i Eflak’da Ken‘ân Paşa sultânı Âtike Sultân elinde büyüyüp oğulluğu olan Cüvan-ı Urum Mihne Çelebi denilen mel‘ûn muhibb-i hânedân-ı Âl-i Osmân iken Eflak beği olup isyân edüp kırk elli bin ümmet-i Muhammed bâzergânları Eflak’da kılıçdan geçirüp Yergöğü kal‘asından Fazlı Paşa ve Cân Arslan Paşa ve Konakçı Kara Alî Paşa ve niçe paşaları Yergöğü‘nde kapadup germâ-germ ceng etdiği ve Boğdan beği isyânı Köpürlü Mehemmed Paşa’nın mesmû‘u olup Yedikulle’de mahpus sâbıkan Boğdan beği olan Lipul Beğ‘in oğlu Dilber İstifan Beğ Boğdan’a beğ olup Gazzâzzâde Ahmed Ağa sancak ağası olup Kızlarağası Muslu Ağa efendimiz bu hakîri Gazzâzzâde Ahmed Ağa’ya koşup Edirne’den kat‘-ı menâzil ederek İstifan Beğ ile on yedi günde İsmâ‘îl şehrine vardıkda cümle yigirmi bin asker olduk, ammâ cemapur askeri gibi ecnâs-ı milelden ve Kılbarak’dan bir barak kefere ve Ermeni ve bakkal ve çakkal ve bozacı ve meyhâneci kavmi bile idi, ammâ askerinden Yahûdî yok idi.

Bu kadar asker-i cemapuriyle İsmâ‘îl şehrinden kalkup ikinci menzilde hamd-i Hudâ Bucak Tatarıyla Mehemmed Geray Hân’ın mübârek Geray kalga sultânına kırk bin asker-i Tatar-ı sabâ-reftâra râst gelüp ol gün gece ılgar edüp hamd-i Hudâ Boğdan’ın Yaş şehri içre kapanan Burunsuz Kostantin’e mâh-ı (–) (–) gününde bir sâtûr-ı Muhammedî urup ân-ı sâ‘atde küffârın lâşe-i murdârları beyâz kar üzre beyâz kefere cesedleri ceste ceste olup bakıyyetü‘s-süyûfları dest ber-kafâ beste beste olup niçe bin aded firâr eden küffârların akîblerine kalga sultân ile düşüp bu hakîr dahi âlem-i fetâlığımız olmağile bile seğirdüp üç gün gece Eflak vilâyetine ***[100a]*** kadem basup anda dahi üç gün gece çapul bırağup yaka yıka ale’l-gafle Bukreyş şehrini basup (–) esîr(?) mâl-ı ganâ’imler alup şehr-i azîmin âteş-i Nemrûd’a urup ol kadar şehr-i mu‘azzam bir ânda hâke berâber olup andan Tirkoviş şehrin urup hem-çünân ol kadar mâl-ı firâvân alup andan Yergöğü kal‘ası önünde Eflak beği olan mezkûr Mihne Cüvan’ın olan ol hîz-i bî-temîzin taburun bozup kırk bin askerin dendân-ı tîğdan geçirüp bakıyyetü‘s-seyf olan küffârları cân havlleriyle nehr-i Tuna’ya kendülerin urup cümle gark-ı âb oldukları bâlâda sene (–) târîhinde bu gazâlarımız mufassal tahrîr olunmuşdur, nazar oluna tekrâr terkîmi hâcet yokdur.

Muhassal-ı kelâm ol asırda bu mezkûr Bukreyş şehrini ihrâk bi’n-nâr etmişdik. Ol zamândan berü (–) sene olup bu şehr-i Bukreyş ol kadar ma‘mûr u müzeyyen şehr-i âbâdân olmuş kim guya bâğ-ı Merâm olmuş.

Der-beyân-ı sitâyiş-i şehr-i Bukreyş

Be-kavl-i tevârîh-i Macar İrşek ibtidâ bânîsi Hazret-i Ömer hilâfetinde şer‘ile gözün kısâs etdirmeğe rızâ vermeyüp Benî Kureyş kabîlesinden Cebel-i Elheme Hazret-i Ömer’den firâr edüp Antakiyye’de kayser-i Rûm’a ilticâ edüp dahl düşer. Ol dahi Cebel-i Elheme’ye Şâm-ı Trâblûs deryâsı sâhilinde sarp sengistân dağları verüp Cebel-i Elheme anda sâkin olup kal‘alar binâ etdiğinden hâlâ ol diyâra Cebel-i Elheme nâmıyla

Cebeliyye derler. Anda Hazret[-i Ömer] Kudüs-i Şerîf'i feth etdikde Cebel-i Elheme Cebeliyye'de karâr-dâde olamayup havfinden gemilere ehl [ü] ıyâlleriyle binüp on yedi evlâdıyla Akdeniz deryâsından geçüp İşpanya'ya varırlar. Ol dahi Avlonya dağlarında Kuryeleş nâm dağı bunlara cây-ı vatan verir. Birkaç evlâdları İslâmbol'da Ciniviz kralına gelüp birine Karadeniz sâhilinde Abâza'ya da Abaza dağların ver[ir] Çerâkise'ye Çerkes dağların verir, Lazka'ya Gönye dağların verüp Laz kavmi olur. Kureyş nâm pelîde Tuna sâhillerinde yüzdürüp(?) bu Kureyş geşt [ü] güzâr ederek bir hâk-i pâk-i anber-âsâ zemîni beğenüp anda tavattun edinüp amâr eder.

Bu şehir Ebû Kureyş binâ etdiğinden galat-ı meşhûr olup Bukreyş derler, deyü müverrih-i âlem olan Macar [İr]şek mufassal tahrîr etmişdir. Hattâ Erdel vilâyetinde Seydî Ahmed Paşa ile kışladığımız sene Sibin kal'asında bir Macar esîrimiz var idi, ol tevârîhi mufassal okuyup hakîr eylece tahrîr etdim.

Ba'dehu bu Bukreyş şehri niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp ba'dehu devlet-i Âl-i Osmân'da sene 793 târîhinde dest-i Eflak'dan kuvvet-i bâzû ile bu kal'ayı Sultân Yıldırım Bâyezîd Hân feth edüp kal'asın cümle münhedim edüp bir dahi kâbil-i süknân olmadı, zîrâ âsâr-ı binâdan bir kal'a alâmeti yokdur, zîrâ Yıldırım Hân asrında bu Eflak küffârı on bir kerre isyân etdi, ammâ bir sene içre yedi kerre isyân edüp Yıldırım Hân bir senede kal'a-i Sinop'dan, ya'nî Sınap'dan Eflak'a geçüp yedisinde dahi küffârı kırup bir yılda yıldırım gibi yedi kerre yetişdiğiyçün Emîr Sultân Bursa'da "Bâyezîd'im sen yıldırım oldun", deyü nutk etdiklerinde Yıldır[ım] Bâyezîd Hân dediler.

Hattâ Eflak'ı yedinci bozuşunda Tatar askeri Eflak küffârıyla bile idi, zîrâ ol asırda dahi Tatar hânlar Âl-i Osmân'a mutî' münkâd değiller idi. Tâ Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Kili ve Akkirmân ve Kefe kal'aların feth ederken Mengli Geray Hân Âl-i Osmân'dan Bâyezîd Hân'a mutî' olup bir evlâdın rehin verüp Yedikulle'de göz hapsinde dururdu.

Ba'dehu Gedik Ahmed Paşa Kefe kal'asın Ciniviz Frengi elinden feth edüp fetih mübeşşiriyle dâru's-saltanati'l-aliyye olan İslâmbol'a geldikde ricâsıyla Mengli Geray Hân'ın oğlunu Yedikulle hapsinden ıtlâk edüp Edirne kurbunda Yanbolı şehrinde hâss-ı hümâyûn verdiler. Ol asırdan berü hânların ma'zûlü ve hânzâdeler ve sultânlar Yanbolı ve İslimye ve Kızılağaç'da ve Tavşanbeli'nde [ve] Zağra'da ve Zağra Yenicesi'nde sâkin olurlar.

Ba'dehu Süleymân Hân Malta olan Rodos kal'asın *"Fetahtümâ"* târîhinde feth edüp ibtidâ Tatar hânlar ma'zûlün ve [re]hin sultânların Rodos kal'asında kal'abend etmek Süleymân Hân'dan kalmışdır. Ammâ sene (–) *"âhırûn"* ve dahi *"belde-i tayyibe"* târîhlerinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî İslâmbol'u feth etdikde Kostantiniyye patirgâhı ya'nî irşek-ı ser-kıssîsân ruhbân olan patrik Hazret-i Risâlet-penâhın dest-i şerîfi nakşın ceyran derisinden kâğız üzre Sultân Mehemmed'e gösterdikde Ebü'l-feth pençe-i Muhammediyyeye yüz sürüp Hazret-i Osmân hattıyla cemî'i papasların harâcdan ve gayri tekâlîf-i örfiyyeden mu'âfnâmeler ve her pâdişâh-ı Emeviyyûn Abbâsiyân Çerâkise ve Ekrâd ve Türkmân pâdişâhlarına mu'âfnâmesin patirgâh, Mehemmed Hân'a gösterdikde Ebü'l-feth dahi yarlığ-ı belîğ-i şâhîsin patrike verüp cümle tekâlîf-i şâkkadan berî olduklarında Mehemmed Hân Resûl-i Ekrem'in

pençesi nakşı ki mübârek kendü dest-i şerîfleri {resmi olduğuna şübheleri kalmayup,

“Bu papaslara neden kalmışdır?” deyü Akşemseddîn hazretlerinden su’âl etdikde anlar hikâyet ederler kim,

“Kaçan Hazret-i Resûl-i Ekrem} âlem-i sabâvetde ammîsi Ebî Tâlib ile Busrâ şehrine ticârete ***[100b]*** geldiklerinde Bahîrâ Papas Hazret-i Resûl’ü görüp bildi kim bu âhir zamân peygamberi olacak Muhammed Emîn’dir. Ve gördü kim dahi âlem-i sabâvetde Hazret’in gölgesi yere düşmez ve üstünde bir pâre bulut gezer, aslâ güneş te’sîr etmez. “Muhakkak bu Muhammed olacakdır” deyü ilhâm-ı Rabbânîyle kalbi şehâdet edüp “Hele bu oğlan kırk yaşında olup buna tâc-ı nübüvvet geldikde buna îmân getiririm” deyüp tevakkuf edüp eydir:

“Yâ Ebî Tâlib! Bu oğlan senin nendir?” deyü su’âl etdikde Ebû Tâlib eyitdi:

“Bu oğlan benim karındaşım Abdullâh’ın oğludur kim babası Medîne kurbunda Dâru’n-Nâbığa nâm mahalde ticârete gidüp Şam’dan gelirken Nâbığa’da merhûm olup na‘şın Medîne’de Bakî‘‘e getirdüp anda defn etdirdim. Ve bu Muhammed’in vilâdetinden altıncı sene vâlidesi Emîne Hâtûn ehli Abdullâh karındaşımın mîrâsın ahz u kabz etmeğe Medîne’ye gidüp bu Muhammed’i altı yaşında iken bile götürüp bir ay Yesrib şehrinde oturup muhallefât-ı Abdullâh’dan cüz’î ve küllî şeyler bulup Yesrib’den yine Mekke’ye bu Muhammed anasıyla gelirken Mekke kurbunda Ebû Enâm nâm mahalde vâlidesi dahi merhûme olup na‘şını Mekke’ye getirdüp anda defn edüp bu Muhammed babadan ve anadan öksüz kaldığından cümle kabâ’il-i Kureyş buna Muhammed-i yetîm derler. Karındaşım evlâdı olmak ile benimle bile ticâret ile kâh Şam’a ve kâh bu Busrâ şehrine getiririm” deyü Ebû Tâlib bu hikâyeleri nakîr kıtmîr cümle Bahîrâ papasa nakl etdikde Bahîrâ papas-ı ehl-i vukûf-ı zû-fünû[nı]‘d-dehr eydir:

“İmdi müjde sana! Karındaşın oğlu âhir zamân peygamberi Muhammed olacakdır. Ve cemî‘i dünyâ bunun ümmeti Arab u Acem ve Hind ü Sind ve Tatar ü Türkmân müslümânları altında olacakdır. Bu rûy-ı arza kadem basdıkda ol gece niçe kerre yüz bin alâmetler bu dünyâda zâhir ü bâhir olup Âteşgede-i Nemrûd ve Tâk-i Kisrâ ve Ayasofya kubbesi ve Kızılelma-yı Roma kubbesi ve Kızılelma-yı Ungurus-i Budin’in manastırı çanlığı ve İslâmbol’un üç yüz altmış altı aded tılsımâtları cümle bu oğlan tevellüd etdiği gece münhedim oldu. Yâ Ebû Tâlib! Sen bu oğlanı Mekke düşmanlarından pek hıfz edüp böyle vilâyet vilâyet ticârete gezdirme. İnşâallâh bu ma‘sûm-ı pâk kırkına bâliğ oldukda ben buna îmân getiririm. Ammâ hele şimdi sen ceyran derisi üzre mürekkeble sağ eli pençesin basup pençesi nakşı bende dursun. Eğer dahi mu‘ammer olursam bende durup tekâlîf-i avândan berî olurum. Benden sonra sâ’ir pa[pa]sların her kangısında bu dest-nakş-ı Muhammed bulunursa mu‘âf u müsellem olurlar” dedikde hemân Ebû Tâlib Bahîrâ papasın hâtırıyçün eydir:

“Yâ Muhammed! Şu kâğıza mürekkeble bir parmağın bas” deyü ricâ etdikde Hazret dahi ammîsi ricâsın kabûl edüp bir kâse içre mübârek şehâdet parmağın mürekkebe batırayım derken Bahîrâ papas tama‘-ı hâma düşüp Hazret-i Risâlet’in dest-i şerîfinden yapışup büsbütün pençe-i Resûl’ü mürekkebe batırup ceyran derisi kâğıza basdırdı, ammâ bi-emri Hayy [u] Kadîm mürekkeb siyâh iken dest-i şerîfin nakşı kâğız üzre yeşil nûr-ı mübîn gibi basıldı. Bahîrâ papas bu dest-i şerîfin nakşın öpüp bir cevâhirli kutu içre hıfz

etdiğinden Hazret-i mahdûm-ı mükerrem hazz edüp

“Yâ Bahîrâ! Bu benim elim gölgesi ile cihân kâfirleri zabt ola ve her kimde bu pençem bulunursa ol mu‘âf [u] müsellem olup hâkim ola” deyü nutk-ı dürer-bâr buyururlar.

Ba‘dehu Bahîrâ ölüp bu pençe-i Resûl Ruhâ‘daki deyr-i Âzer’de olan Angeli papasa değer. Andan Kudüs-i Şerîf’de baş ruhbân olan Filvarili’ye(?) değer. Andan gele gele İslâmbol patirgâhında karâr eder, deyü bu hikâye’i Hazret-i Akşemseddîn nakl etdikde İslâmbol patirgâhı eydir:

“Belî pâdişâhım, bizim tevârîhlerde dahi böyle yazar” deyü Akşemseddîn hazretlerinin nutk-ı dürerbârların patirgâh hüsn-i ta‘bîr ile tasdîk edince Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed eyitdi:

“Efendi! Biz bu dest-i şerîf resmin bu papas-ı murdârlardan alup hazîneme korum” dedikde cümle papaslar pâdişâhın ayağına düşüp,

“Pâdişâhım, cümlemiz kırarsın sonra Hazret-i Muhammed’in kendi mübârek eliyle bize emânet verdiğin görürsün” deyü feryâd edüp eyitdiler:

“Pâdişâhım, bu dest-i şerîf resmi bir dahi Rimpapa Kızılelması kim Rûmiyyet-i Kübrâ‘dır, anda Rimpapa hazînesinde durur. Bir dest-i şerîf nakşı dahi Van deryâsı içinde Ahdimvar cezîresindeki Ermenî kenîsesi papaslarında durur. Biz bu resm-i şerîfi anlardan ziyâde cevâhir içinde hıfz ederiz. Bu bizim cemî‘i kâfiristân papasları üzre tasaddur etmemize bâ‘is olup bizde olmak ile tefâhür kesb ederiz” deyü cümle papas ve kıssîs ve ruhbân ve bıtrîk ve ladika ve keşîş-i palâs-pûşân sâhib-i zünnârlar ricâ etdikde Mehemmed Hân ricâların kabûl edüp

“Ammâ bir hoşça pâk hıfz edüp bir kefere el urup görmesin” deyü tenbîh [ü] te’kîdler eyleyüp bir hatt-ı şerîf tahrîr edüp buyururlar kim

“Benden sonra gelen evlâd-ı evlâdlarım bu emâneti papaslardan alırlarsa Fir‘avn ve Kârûn [ve] Şeddâd [ve] Yezîd’in la‘neti almak kasdında olanların üstüne olsun” deyü bir yarlığ-ı şâhî dahi tahrîr edüp buyururlar kim: ***[101a]***

“Bu resm-i dest-i şerîf kimin zabtında olursa ol cemî‘i bıtrîkların üzerlerine tahakküm edüp ser-çeşme-i palâs-pûşân-ı millet-i Mesîhiyye olup cemî‘i kâfiristâna hükmü nâzır ola” buyururlar.

Ba‘dehu ol papas dahi Ebü‘l-feth’in kendüye bu mertebe i‘zâz [u] ikrâm edüp her ricâsın kabûl etdiğine karşılık Hazret-i Resûl-i Ekrem’in dest-i şerîfi resmini sarılı tâ Ruhâ‘dan, ya‘nî Urfa şehrinde deyr-i Âzer’den resm-i mübârek bu papaslara sarkısıyla geldikde meğer ol sarılan makrama Hazret-i Îsâ‘nın mübârek yüzün sildiği makrama imiş kim Hazret-i Îsâ bu makramaya bir kerre mübârek cemâl-i bâ-kemâl vech-i hüsnün sildüğü ân ol rûy-ı mübârek vechinin aksi makramaya te’sîr edüp kalır. Ol makrama Antakiyye kal‘asında ser-i sa‘âdeti olan Habîb-i Neccâr’a değer. Andan Şem‘ûn-ı Safâ havâriyyûna değer. Andan Ruhâ papaslarına intikâl edüp anlar da Hazret-i Risâlet-penâh’ın dest-i şerîfi resmin sarup hıfz ederler. Bir kerre “kirlendi” deyü makramayı yaykamak isterler, aslâ sudan bir katre su te’sîr edüp ıslanmaz ve makramayı âteşe bırağırlar, yanmaz. “Mu‘cize-i Mesîh’dir” deyü saklayup âhır-ı kâr bu mahalde İslâmbol

bıtrîki Ebü‘l-feth’in ihsân etdiği mu‘âfnâmelerden hazz edüp Hazret-i Îsâ‘nın vech-i şerîfi nakışlı mezkûr makramayı dest-i şerîfin taşra zarfıy[l]a hedâyâ verdiğinden Sultân Mehemmed ol kadar hazz edüp destmâl-ı şerîfi rûy-ı münevverine sürüp hıfz eder. İlâ hâze’l-ân hazîne-i hâssu’l-hâs çilhânesinde zarfıyla mahfûzdur. Ba‘dehu Ebü‘l-feth Mehemmed Hân eydir:

“Bire papas! Bana bir yeni dünyâ bağışladın, dile benden ne dilersen” ded[ikd]e başbıtrîk ser ber-zemîn edüp huzûr-ı pâdişâhîde yer öpüp eydir:

“Pâdişâhımdan ricâ vü temennâm oldur kim kaçan cedd-i ızâmın Yıldırım Bâyezîd Hân *tâbe serâh* sene (–) târîhinde Eflak vilâyetin feth edüp kabza-i teshîre aldıkda ol asırda benim berrâkulvech karındaşım Eflak beği beğenüp hikmet-i Hudâ cümle re‘âyâ karındaşım üzre gulû-yı âm edüp Yıldırım Hân’a isyân edüp ol sene harâcların vermezler. Hemân Yıldırım Hân da ılgar ile Anatolu iskelelerinden Sinab’a gelüp anda beş yüz pâre gemilere binüp karşu geçüp ale’l-gafle Eflak vilâyetin şebhûn ile basup niçe bin Eflak keferelerin tu‘ma-i şemşîr ve niçe binini esîr-i bend-i zencîr edüp karındaşım dahi esîr olup ilâ hâze’l-ân bî-günâh iken Bursa kal‘asında hâlâ hapisdir. Pâdişâhımdan ricâm oldur ki bizde emânet olan Hazretin dest-i şerîfi hürmetine ve sizde emânet ola[n] Rûhullâh makraması hürmetine olsun benim karındaşım hapisden ıtlâk eyleyüp yine Eflak beğliği sadaka olunmasın ricâ ederim” deyü yer öpdükde Mehemmed Hân eydir:

“Ya gine kardaşın isyân ederse senin hâlin nice olur?”

“Eğer pâdişâhım, siz ihsân ediniz, eğer isyân ederse Âl-i Abbâsiyân’dan Hârûnu’r-reşîd tâ Bağdâd’dan Seydî Battâl Gâzî ile İslâmbol’a gelüp feth edüp Silivrikapusu’ndaki Zencîrliservi yanında Kızlar kenîsesin kal‘a yapup Ayasofya kilisesinin çanlığına Seydî Battâl Alina kralımızı asdığı gibi siz de beni ol ça[n]lığa asup ibret-i âlem olayım. Ve nitekim karındaşım beğdir, isyân [u] tuğyân etmeyeceğine ben zâmin olup sene başı tamâm olmadan Eflak hazînesi içün kânûn-ı kadîm üzre üç yüz kîse pâdişâhıma bir günde poliçse kâğızıyla teslîm edeyim” dedikde Mehemmed Hân bu sâdıkâne cevâb-ı hoş-edâlardan hazz edüp tîz bir yarlığ-ı şâhî yazup bıtrîkin karındaşın Bursa sicininden ıtlâk edüp geldikde görse kim bir pîr-i muğân sâhib-i zünnâr, yine Eflak beği olup vardıkda adl-i adâlet edüp ol ân hazîne-i pâdişâhı ılgar ile der-i devlete gönderüp şehr-i Bukreyş‘i ve şehr-i Tirkoviş‘i eyle ma‘mûr eder kim iki şehr-i azîm mânend-i Belgrad ve Edirne gibi olur. Ba‘dehu bir yıldan sonra koca beğ mürd olup veled-i pelîdi yine İslâmbol bıtrîkinin kefâletiyle müstakil beğ olur.

Hulâsa-i kelâm Ebü‘l-feth ve Bâyezîd Hân ve Selîm Hân-ı Evvel asırlarında Eflak beğleri İslâmbol bıtrîklerinin kefâlet-i vekâlet-i himâyetleriyle beğ olup Eflak vilâyetinde isyân [u] tuğyân olmayup Âl-i Osmân âsûde-hâl olurlarmış.

Bâyezîd Hân ve Selîm Hân-ı Evvel asrında Boğdan beğleri Tatar hânlar ricâsıyla olup ol tarafda âsûde-hâl geçinirlermiş. Ba‘dehu Süleymân Hân asrında Rüstem Paşa tama‘kârın sû-i tedbîriyle kânûn-ı Bâyezîd Hân’dan ziyâde teklîf etdiklerinde Eflak ve Boğdan Süleymân Hân asrında isyân edüp bizzât kendüleri Boğdan’a sefer edüp gücile feth edüp Yaş şehrinde bir câmi‘ binâ edüp hâ[lâ] kenîse etmişlerdir. Ne çâre gayret-i İslâm kayırır kalmadı. Ve Eflak’ı da feth edüp Tirkoviş ve Bukreyş‘de birer câmi‘ binâ edüp eser-i esâsları kalmamışdır.

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Gerçi bu Eflak vilâyetin ibtidâ Yıldırım Bâyezîd Hân feth etdi, ammâ Süleymân zamânında ziyâdesiyle amâr olup beğlerine rağbet edüp Mora paşası pâyesiyle iki tuğlu ve sancağ u bayrak ve yedekleri ve mehterhâneleri ve mataracıları ve tüfengcileri ve şâtırları ***[101b]*** ve emîr-i âhûru ve bâzâra gideni ve altı nefer çukadârları ve altı aded sarrâcları ve bir dîvân efendisi ve onar aded sekbân bölükbaşıları cümle taraf-ı pâdişâhîden müselmân kimseler verdiler. Tâ bu mertebe Eflak ve Boğdan beğlerine ruhsat verilip ilâ mâşâallâh cümle beğler ile muhteşemâne Süleymân askerleriyle kefere beğleri hükm-i hükûmât edüp mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl eder. Kendü kendine tahammülüne göre her ne kadar tarabans nâm ne kadar piyâde tüfengli asker yazarsa kendi bilir, ammâ hâlâ kânûn üzre sancakları ardında Âl-i Osmân mehterhânesi çalar, önü sıra alarkada keferelerin Efrâsiyâb boruları ve tablları çalınur.

Ve hâlâ kânûn üzre yüz elli akçe pâyesiyle bir mu‘tedil kadısı var, zîrâ müselmân bâzergânları çokdur niçe şer‘î da‘vâlar düşer ve müselmân ağalara kânûn üzre imâm ve mü’ezzinler vardır. Ve beğlerin bir âlim ve mu‘tedil ve kâmil ayâr hocası vardır. Ve kendüsüne müte‘allık olan keferelerden ser-i kârda yetmiş aded mertebe sâhibi hatmanları ve kapudanları ve kopar ve vamoş logofetleri vardır. Bunlar dahi mahalleriyle mertebelerince zikr olunurlar.

Ve cümle eyâletinde altı yüz yetmiş aded boyarları ve vamoş hâkimleri vardır.

Ve cümle taht-ı hükûmetinde üç bin altı yüz aded çiftlikli ma‘mûr kurâlardır kim her birinde çârsû-yı bâzâr ve binâ-yı azîmli köyler vardır.

Ve cümle yüz yigirmi pâre şehirleri var kim her birinden hazîne hâsıl olur bender şehirlerdir kim aşağıda mahalleriyle zikr olunur. Ammâ bu Eflak vilâyetinde aslâ kal‘alar yokdur. Cümlesin Tatar ve Osmânlı harâb etmişdir, zîrâ mahsûllü vilâyet olduğundan re‘âyâsı mâl-ı Kârûn’a mâlik olup germiyyet-i şarâb-ı bî-hicâb ile cümle kefereleri isyân edüp Tatar ve Osmânlı bunları kıra kıra niçe binin dahi esîr-i kayd [u] bend edüp eli vilâyeti ve kal‘aların harâb u yebâb ederler.

Ve yine Âl-i Osmân isyânlarına bakmayup gayri beğ nasb eder, zîrâ bu vilâyetin beğlerinin azl nasbları Âl-i Osmân pâdişâhı elindedir, ammâ Tatar Hân ricâsıyla olan beğ isyân edemez. Eğer isyân ederse Tatar Hân vilâyet-i Kırım’dan üç gün üç gecede yüz bin asker ile Boğdan vilâyetine ve Eflak vilâyetine girüp halkın kırup niçe binin esîr-i bend-i zencîr edüp şehirlerini ihrâk bi’n-nâr eder.

Bu vilâyetin tûlu geçen köylerde uğradığımız bizim Osmânlı hudûdunda İrşova’mız kal‘asından şark tarafında Fohşan şehrine varınca tûlı kâmil on beş konakdır, ammâ Fohşan nehrinin öte şark tarafı Boğdan vilâyeti hudûdudur, ammâ Eflak vilâyetinin arzı şimâl cânibinde Erdel vilâyeti ile müşâ olup arzı Tuna kenârlarına varınca beşer ve altışar ve üçer konak yerleri vardır. Hâlâ Âl-i Osmân’a mutî‘ re‘âyâlı bir aceb ma‘mûr u âbâdân sev[â]d-ı azîm vilâyetdir.

Ve cümle üç yerde bakır ve gümüş ve demir ve altun ve tuz ve güherçile (–) (–) ma‘denleri vardır, ammâ Okna nâm tuz ma‘denleri ibret-nümâdır kim beher sene birer Mısır hazînesi hâsıl olur. Ve dahi zift ü neft ü katrân ve balmûmu yerde biter ma‘denlerinden mâ‘adâ yetmiş altı gûne ma‘âdin mahsûlâtları dahi vardır.

Ve bunda hâsıl olan bal u yağ ve basdırma ve nebâtât-ı giyâ[hâ]t meğer vilâyet-i Erdel'in Bihar nâhiyesinde ola. Ve bu vilâyetde olan at ve sığır ve câmûs ve koyun hisâbın Hudâ-yı Perverdigâr bilür, ammâ deve ve katır ve eşek aslâ yokdur, ammâ câ-be-câ keçiler vardır.

Sitâyiş-i eşkâl-i şehr-i Bû Kureyş, ya'nî bender-i Bukreyş

Bu şehir bir bayırlı yere vâki' olup şehir içinden nehr-i Domboviçse cereyân edüp bu nehrin iki tarafı şehirdir. Bir tarafdan bir tarafa yigirmi bir yerden ağaç cisirlerle geçilir şehr-i mu'azzamdır, ammâ kal'ası yokdur, ammâ cümle on dör[d] manastır-ı azîmleri vardır kim her biri birer hısn-ı hasîn kal'a-misâl düyûrlardır. Evvelâ Koca Mihal deyri, bir bayır üzre yüz aded kârgîr odalı deyrdir. Andan Kâsım Voyvada manastırı ve İsvet-i Nikola manastırı ve Kostantin Beğ deyri ve Radul Beğ deyri ve Sarı Saltık deyri ve Meryem Ana manastırı. Bu mezkûr düyûrlar cümle demir kapulu kal'a-misâl manastırlardır. Bâ-husûs kral kortası, ya'nî beğ sarâylarına bu diyârda korta derler.

Der-vasf-ı Beğ sarâyı

Şehrin tâ ortasında cânib-i etrâfı kalın meşe ağaçlarından yalın kat palanka dîvârlı sarâydır. Bu sarây içre gûnâ-gûn kârgîr binâ odalar ve müte'addid dîvânhâneler ve bir müzeyyen manastır ve cânib-i erba'asında iki yüz aded tahtânî ve fevkânî tüfeng-endâz tarabans, ya'nî yeniçeri odaları ve sarây ortası bir azîm meydândır. Bir tarafı büyük âhûrdur. Ve dîvânhânesinden içeri iç oğlanları hücreleri ve gûnâ-gûn maksûreler ve harem odaları ve domna, ya'nî beğ karısı hücreler ve hammâmları ve niçe yüz âsâr-ı binâlarla ârâste ve bir müzeyyen bâğçe ile pîrâste olmuş korta sarâydır. Ve Âl-i Osmân'ın bir tarafa seferi oldukda kânûn üzre bu Eflak beği on iki bin asker ile sefer eşer. Ve bu korta sarâyın su aşırı karşusunda bir hammâm-ı hoş-hevâsı var.

Ve bu şehir cümle on iki bin saz ve tahta şindire örtülü çoğu fevkânî vâsi' evlerdir. Kârgîr binâlı dâr-ı menhûslar azdır, zîrâ kefereleri yedi sekiz yılda bir isyân edüp Tatar ve Osmânlı bu şehri ihrâk edüp yine ol senede müfîd [ü] muhtasar tahtânî evler yaparlar.

Ve cümle bin mikdârı tahtânî dükkânlarında cümle mahbûbe kızlar oturup içerde metâ'ların fürûht ederler.

Ve her dükkânların altlarında zîr-i zemînleri mukarrer olup gûnâ-gûn hamr-ı la'l-gûnlar ve balsuyu ve horilka ve med ve pivo nâm müskirâtlı meşrûbâtlar doludur. Lâkin ***[102a]*** bâğları yokdur, zîrâ şiddet-i şitâsı çokdur, zîrâ her bâr isyân etdiklerinden şehirleri ve bâğ u bâğçelerin Tatar ve Osmânlı harâb etdiklerinden bâğ u bâğçesi memdûh değildir ve olan bâğların dahi üzümleri ekşi olur. Ve cümle yedi aded bâzergân hânları ve gümrükhâneleri vardır. Hâlâ bu şehir günden güne amâr olmadadır.

Der-medh-i müsâfirhâne-i müslimîn: Kaçan kim taraf-ı pâdişâhîden ve sadrıa'zamdan ve gayri yerlerden gelen müselmânlar içün şehirden taşra nehr-i Bomboviçse'nin karşu tarafında bir ağaç köprü ile geçilir cisir başında hân gibi elli aded odalı bir kârbânsarâyı var. İçinde bir mescidi ve başka mezârlı ve bâğçeli bir müferrah ve dilküşâ sarâydır. Başka hüddâmları ve aşbâzları keferelerdir. Beğ tarafından gelen ta'ayyünâtı aşbâzlar pişirir. Ve bu sarâya muttasıl su aşırı bir müferrah avretler hammâmı var.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Husûsan pâkîze kızları cümle başı kına siyâh kâküllerin târ kılup kubâdî sarı pâbûc ile reftâr etdikde âdemin aklı kâkül nigârpâre gibi perîşân olur, ammâ ekseri fâhişeciklerdir. Ve cümle zenânesi yüzü açık gezüp dîbâ ve zîbâ ve şîb ve zerbâf fisdân-ı elvânlar geyerler, ammâ cümle kefereleri mâvî dolama ve çuka kontuş ve serhadli geyüp başlarına Tatar kalpağı geyüp sağîr ü kebîrlerinin boğazlarında altundan ve gümüşden yâhûd pirinçden birer haç asılıdır, zîrâ bu kefereler millet-i Mesîhiyye'den olup kitâbları İncîl'dir. Ve âyîn-i bâtıla ve ıyd yerine bednâm günleri, ya'nî Kızılyumurta günleri Rûm kefereleriyle berâberdir ve Ermeni kavmiyle hüsn-i ülfet ederler, ammâ Yahûd'u aslâ sevmezler.

Erbâb-ı ma'ârif kefereleri çokdur. İlm-i hey'et ve ilm-i hikmet ve ilm-i usturlâba mukayyedlerdir. Hattâ şehirlerinin tâli'-i imâretiyçün burc-ı akrebde beyt-i merrîh-i mâ'î deyü istihrâc etmişlerdir. Anıniçün merrîh-i cellâd Tatar-ı adû-şikârlar birkaç senede bir gelüp kılıç ururlar.

Ve ilm-i nücûm üzre şehirleri ekâlîm-i hâmisde bulunup arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı (–) sâ'at ve derîce ve dakîkadır.

Ve memdûhâtından balı ve yağı ve balmûmu ve gûnâ-gûn horilka nâm rakısı ve mahbûb mahbûbesi ve francıla nâm beyâz ekmeği cümle meşhûr memdûhdur.

Ve beğinin azl [ü] nasbı mahallinde pâdişâha bin kîse ve sadrıa'zama iki yüz kîse ve cümle iş erlerine dahi iki yüz kîse hâsıl olur. Bin beş yüz kîse de beğine kalır. Ve iki bin kîse dahi vilâyet zâbitleri boyarlara ve hatmanlara ve kapudanlara hâsıl olur.

Ve her sene üç yüz kîse mâl hazîne-i pâdişâhîye gelüp kânûn-ı Süleymân Hân üzre matbah-ı âmireye üç yüz kîselik bal ve yağ ve balmûmu ve tuz getirirler. Ve her sene tershâne-i âmire içün üç yüz kîselik sığır gönü ve gemileri yağlamak içün don yağı ve esîrlere kara kendir bezi gömleklik bez verirler.

Ve her sene Silisre paşasına onar kîse ve bu kadar çuka ve atlas ve birer araba-i münakkaş ile envâ'-ı metâ' gönderirler. Ve menâsıbda olan mîr-i livâlara dahi hedâyâlar gönderirler.

Ve beher sene Tatar hânlara birer hınto araba yükü envâ'î hedâyâlar ile elli re's yorga bârgîr ve yigirmi kîse nükûd gön[der]diklerinden mâ'adâ her sene Tatar hân tarafından bir mirza ağa gelüp yüz fıçı bal tahsîl edüp ağaya da on kîse hidmet edüp Kırım'a ağa-yı mezbûru balıyla gönderirler. Bal ağası nâmında bir derâmedli ağalıkdır.

Ve İslâmbol'da pâdişâh matbahına (–) koyun ve sadrıa'zama rûzmerre kapu kethudâsı bin vukıyye et ve üç bin vukıyye lahm-ı gûsfend dahi monla ve kadıaskereyn ve İslâmbol kadısına ve a'yân-ı kibâra ta'yîn verirler. Hakkâ ki bunun emsâli niçe bin masrafları vardır, ammâ vilâyetlerinden beş Mısır hazînesi mâl hâsıl olur.

Bu şehir niçe bin ahvâlâtlarına vâkıf olduk, ammâ muharrir-i âlem gibi her şey'i tahrîr olunmak mümkin olmadığından bu kadarla iktifâ edüp kendü âlemimize meşgûl olup bir gün beğ ile ve bu kadar askeriyle atlanup seyr [ü] temâşâ ederek maşrık tarafına bir sâ'at gidüp,

Nehr-i Kolintina sâhiline vardık, ol kadar büyük su değildir. Ve bâğı şimâl tarafında

dağlarda olup katı yakındır. Bu şehrin kenârında beğlere mahsûs bir kasr-ı âlî var cümle cibisdendir. Cümle krallar donaları ve boyar ve vamoş ve logofetleriyle bunda zevk u safâlar edüp anda olan buhayrecikden ve cereyân eden uyûndan gûnâ-gûn mâhîler sayd edüp beğe hedâyâ getirilir ihsânlar olup bu cây-ı hıyâbânda ayş [u] işretler ederler. Hakkâ ki bir gül-i gülistân çemenistân murğzâr lâle'ızâr yerdir kim hezâr hezârânın nağamât-ı hoş-nevâları âdeme hayât verir. Bir tarafda mutrıbân ve hânendegânlar rehâvî makâmında âğâzeler etdiklerinde bir yanında dahi bülbülân-ı çemenistân asvât-ı hazînleriyle nevâsâzlık ve demsâzlık ederler. Hakkâ ki âb [u] hevâsı latîf gün görünmez dıraht-ı müntehâların zıll-ı himâyesinde nişîmenler üzre eğer müslim ve gayr-i müslim cümle mahlûk-ı Hudâ taraf taraf cavk cavk olup zevk ü şevk edüp pâdişâh-ı bî-hemtâya hamd [ü] şükr ederler. Hulâsa-i kelâm böyle bir bâğ-ı Merâm Ulah memleket[in]de görmedim. Hudâ-yı Bîçûn dâ'imâ amâr edüp kulların şâdân [u] mesrûr ede. Anda bir ziyâfet-i azîm tenâvül olunmuşdur kim her bir sâhib-i cû' pür-şikem olup gûyâ her bir benî âdem Ma'dî-Kereb gibi ekûl oldular.

Ba'de'z-ziyâfe hazm-i ta'âm içün atlara süvâr olup cânib-i garba sayd [u] şikâr ederek Kolintina manastırında ***[102b]*** baş vornik ahşam ziyâfetin etdi kim bu dahi ve mine'l-acâ'ib idi. Ve üç yüz âdeme hedâyâlar verüp hakîre bir yorga bârgîr bisâtıyla hisse değdi.

Andan yine atlara süvâr olup niçe bin meş'aller ile mehterhâne-i Âl-i Osmân ve mehterhâne-i Efrâsiyâbî fasılları olarak ba'de'l-ışâ alay-ı azîm ile şehr-i Bukreyş'e gelüp câmehâblarımızda istirâhat etdik.

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Bukreyş:

……(2 satır boş)……..

Der-fasl-ı ıstılâhât-ı esmâ-i sâhib-i merâtibler

Evvelâ cümleden melik baş logofetdir kim cümle boyarın, ya'nî cümle hâkim beğlerin ser-çeşmesidir kim cümle vilâyetin mührü anın elinde durur.

Andan küçük vornik cümle vilâyetin nısfı anın hükmündedir kim düşen da'vâları ol dinler.

İkinci vornik, vilâyetin bir nısfının da'vâsın dahi bu dinler.

Ve baş hatman, ya'nî cümle vilâyet askerinin baş serdârıdır.

Ve ikinci hatman; bu dahi vilâyetin askerîsin cem' eder.

Ve postenlik; beğin kapucılar kethudâsıdır.

Ve behranik ve kopar; bunların ikisi beğin kendi mu'temedleri olup dâ'imâ bunların ellerinden şarâb içer.

Ve vistiyar, ya'nî beğlerin yanında kılıç dutar silihdâr gibidir.

Ve viştibar; cümle mâla defterdârdır.

Ve komsin, ya'nî imrâhordur.

Ve zihnigar; arpa emînidir.

Ve üçüncü logofet, ya'nî tezkirecidir, ammâ müselmân dîvân efendisi başka vardır.

Ve uşar; başkapucıbaşıdır.

Ve şatrar; çadır mehterbaşıdır.

Ve kamaraş, ya‘nî beğ hazînedârıdır.

Ve armaş; asesbaşıdır. *Allâhümme afevnâ* mücrimlere bunlar işkence etdiklerinde Erdel diyârında bile eyle siyâset edemezler.

Ve ustolnik, ya‘nî iskemleci.

Ve ustonik; çâşnigîrbaşıdır.

Ve vetah; çavuşlar kethudâsıdır.

Ve boyar; nâhiye beğleridir.

Ve porkalab; yine hâkimlerdir.

Ve kolçar; kilarcıbaşıdır.

Ve medeninkar; sofracıbaşıdır.

Ve selçar; kassâbbaşıdır.

Ve darabans ağası; yeniçeri ağasıdır.

Ve vamoş; gümrük emînidir. (–) (–) (–).

Niçe bin gûne anlara müte‘allık ıstılâhları var, ammâ bununla iktifâ etdik. Bu mezkûrlar vilâyetin nizâm [u] intizâmına pâdişâh tarafından hâkimlerdir. Bu mezkûr mertebe sâhibleri cümle pâk ü müsellah kavm-i askerîdir, ammâ piyâde tarabans askerîsi çokdur. Bunların cümle sancağ u bayraklarında iki kanatların açmış şâhîn kuşu tasvîri alâmeti taşırlar ve her mertebe sâhiblerinin koşlarında bir gûne tablbâzlar çalınup alay alay olup pür-silâh giderler.

Penez nâm akçelerinin hatların beyân eder: Zamân-ı kadîmde Âl-i Osmân tulû‘ından mukaddem bunlar dahi başka krallık idi ve altun ve gümüş ma‘âdinleri olmak ile paçka(?) nâm beşlik ve porkab(?) nâm altun ve babka nâm guruş keserlerdi. Dest-i Âl-i Osmân’da giriftâr olalı sikkeleri ref‘ olup ancak bakırdan penez nâm akçeleri vardır. Bukreyş şehrinde ve Tirkoviş şehrinde kesilirdi. Şimdi anı da kesmez olup eski penezleriyle ve Erdel penezleriyle bey‘ [u] şirâ ederler. Penezlerinin bir yanında beğlerinin ismi ve kenârlarında târîhleri var. Bir yanında Hazret-i Îsâ sûreti ve târîhi yazılıdır.

Der-beyân-ı lisân-ı kavm-i Eflak-ı âk

Gerçi Boğdan kavmi ile bunlar dahi Îsevîlerdir, ammâ mezheblerinde ba‘zı şeyleri birbirlerine muhâlif ve muğâyirdir ve lisânları kezâlik birdir, ammâ ba‘zı lugatları muttarıd olmayup başka ıstılâhât [u] ibâret-i nezâketli kelâmları vardır. Meselâ mâl hisâb ederken akçe saymaları böyledir. Evvelâ,

unu	*doy*	*tiri*	*patrı*	*şins*
1	2	3	4	5

şyes	*şapti*	*optı*	*novı*	*zeş*
6	7	8	9	10

şu una	*şu doy*	*şi tiri*	*şi patrı*	*şi sinis*
11	12	13	14	15

şi şes	*şi şapt*	*şi obt*	*şi novı*	*doy ziş*
16	17	18	19	20

tiri ziş	*patru ziş*	*siniş ziş*	*şes ziş*	*şabti ziş*
30	40	50	60	70

obtı ziş	*novı ziş*	*o suta*
80	90	100

Bu hisâbları Leh lisânına ve Erdelistân Ulah'ına ve Tot ve Korol lisânına benzer.

(–) (–)	(–) (–)	*pina*
Allâh ismi	peygamberler ismi	ekmek

apa	*karin*	*pirinza*
su	et	tulum peyniri

kaş	*mel*	*unt*
kaşkaval peyniri	bal	yağ

farina	*oçetu*	*labti akru*
un	sirke	yoğurd

oye	*purun*	*meri*	*peri*
koyun	erik	elma	armud

iskoruşe
üvez

porum birel
gügüm yemişi

çoma
üzüm

persiş
şeftâlû

şireş
kiraz

yeşina
vişne

nuka
ceviz

ovu
yumurta

gayna
tavuk

gayna nurşaka
Mısır tavuğı

gınska
kaz

porump
güvercin

zin koç şedi
gel otur buraya

ıskolıde duç
kalk var git

dadi orç
getir arpa

[103a]

nuya duça
getirmem

adu kırıv
getir buğday

adu ovız
getir yulaf

adu pay
getir saman

adu malay
getir darı

vaka
inek

buğ
öküz

bi pol
su sığırı

bey çil
buzağı

kapra
keçi

mil
kuzı

ursu
ayu

lup
kurd

hulpe
tilki

yepule
tavşan

oğarka
dişi tazı

fata
kız

baba
karı

purunk
oğlan

nevasta
gelin

gazta
ev sahibi

düj
koca

fıtı ten pizda mınata

valideni filân edeyim

kul kat

yat aşağı

fıtı tan kurul

edebde götüni filân edeyim

unda duç jupun

nereye gidersin ağam

fıtıt ba sorta

kız kardaşını filân edeyim

iskol

kalk

Bunun emsâli niçe kerre yüz bin elfâz-ı mâlâya‘nî mühmeleleri vardır. Tahrîr etmedik, ammâ seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî âdem olup cihângeşt olan kimselere her lisândan bilmek lâzımdır kim senden hazz etmeyüp aleyhine bir söz söylediklerin anlayup âgâh olasın. Ve yol sormağa ve me’kûlât [u] meşrûbâtdan bir şey isteyecek kadar bilmek elbette seyyâhlara lâzımdır, necât bula. Ve her şey’in cehlinden ilmi yeğdir.

Husûsan böyle kâfiristâna düşesin, elbette cüz’î ve küllî lisânların bilmek lâzımdır, ammâ söylememek evlâdır. *Afallâhu Te‘âlâ an şürûrı enfüsinâ ve hakavât-ı lisâninâ ve gaferallâhu limen yetecennibü mimmâlâ ya‘nîhi ve lenâ.* [50]

Ez-în-cânib bu şehr-i Bukreyş‘i dahi seyr [ü] temâşâ edüp beğden Boğdan beğine ve Bender kâ’immakâmına ve yalı ağası Akkirmân ağalarına ve Özü beğine ve bizzât Kırım hâkimi olan Mehemmed Geray Hân efendime ve oğlu Serdâr Ahmed Geray Sultân’a ve kalga sultâna ve nûreddîn sultâna mektûblar ve hedâyâları beğden alup hakîre dahi Eflak beği bir kîse guruş ve bir sammûr [le]pâçesi kürk ve iki yorga at ve iki bârgîr ihsân edüp hüddâmlarıma yigirmişer altun ve birer çuka ve kumâşlar ve refîkler verüp,

Eflak vilâyetinde Bukreyş şehrinden Kırım vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Bukreyş‘den kalkup cânib-i şimâle sahrâlar ve bayır ve çayırlar içre ma‘mûr u âbâdân yetmiş pâre bâğ-ı İrem-âsâ fezâları 9 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı taht-ı sânî şehr-i azîm Tirkoviş

Lisân-ı Ulah’da (–) demekdir. Bunun dahi bânîsi Cebel-i Elheme oğlu Ebû Kureyş‘dir. Ba‘dehu Erdel kralı ve Leh kralı ve niçe düvelden düvele intikâl etmiş bir vakıf şehr-i Tirkoviş‘dir. Bir kerre Timur Hân bir kerre Tohtamış Hân ve niçe kerre Tatar hânlar bu şehri ihrâk edüp yine amâr etmişlerdir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân dest-i Ulah kâfirinden kabza-i teshîre alup yine küffâr istîlâ edüp âhır-ı kâr sene (–) târîhinde Süleymân Hân feth edüp Eflak beğlerinin bir tahtı dahi budur.

Mâ-tekaddem bir şehr-i azîm imiş. Bu diyâr-ı hurrem-âbâdda çok tek-i pûmuz vardır, ammâ bu şehri görmemişidim. Hâlâ şimdi vîrân buldum, henüz amâr etmededirler. Meğer sene 1071 târîhinde Eflak beği olan Mihne Cüvan Beğ isyân etdikde cümle bâzergân-ı

ümmet-i Muhammed'i kırup mâlların alup Yergöğü kal'asında Serdâr Fazlı Paşa'yı ve üç vezîri kapadup ceng ederken bu hakîr Boğdan vilâyetinde Yaş şehrinde Tatar askeriyle Burunsuz Kostantin nâm kefereyi Yaş altında bozup kırdığımızdan sonra Eflak diyârında akın ve çapul bırağup Eflak diyârın ihrâk edüp mâl-ı ganâ'imler ile niçe bin esîrler aldığımız mahalde bu Tirkoviş şehrin dahi Konakçı Kara Alî Paşa ile Dobruca ve Deliorman askerleri bu Tirkoviş şehrin ale'l-gafle basup bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı menâllerin alup şehrini ihrâk bi'n-nâr etmişler. Hâlâ beş yüz kadar şindire tahta ve saz örtülü evleri henüz amâr olmadadır. Ancak cümle tokuz aded kal'a-misâl kârgîr manastırları kalmış ve bâğ u bâğçeleri dahi vîrân idi.

Ve cümle elli kadar dükkânları ve cümle iki aded hânları var. Şehrin zemîni bir mürtefi' yere vâki' olmuş. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir, zîrâ Erdel vilâyeti yaylaklarına gâyet yakındır. Hikmet-i Hudâ biz bunda bir gün beğ boyar beğ büyük vo[r]nikde meks edüp zevk [ü] safâ ederken Âsitâne-i sa'âdet tarafından bir kefere ulak gelüp "Beğ ma'zûldür, birisi Esîr Debecioğlu (–) Beğ'e Eflak eyâleti sadaka olundu" deyince hemân küffârlar ve kâ'immakâm ve boyarlar ve vornikler şaşup der-akab ulağı Bukreyş'de ma'zûl olan (–) beğe haber gönderdiler.

Hemân ertesi gün alay-ı azîm ile yeni beğ olan Esîr Debecioğlu (–) Beğ iskemle ağası ve sancak ağasıyla gelüp bu taht-ı sânî Tirkoviş'de ***[103b]*** iskemle ağasının taraf-ı pâdişâhîden gelen iskemle üzre karâr-dâde olup önüne pâdişâhın ihsân etdiği tuğları ve sancağ u bayrakları koyup eline topuzun alup dîvân-ı azîm etdikde cemî'i mertebe sâhibi boyarlar yeniden(?) bî'at edüp herkes mertebesinde karâr-dâde olup tahsîl-i mâla şürû' edüp ol gün hakîr refîklerimle mübârek-bâda vardıkda,

"Hay cânım Evliyâ Efendi, bire safâ geldin. Yâ biz seni Beç kralından Alman vilâyetlerine gitdi işitdik. Bire sen hoş geldin" deyü sergüzeşt [ü] serencâmlarım ve yedi krallık yeri iki buçuk yılda seyâhat etdiğim bir şemme nakl etdiğimde vâfir hazz edüp hakîre bir konak döşedüp ulûfe ve ta'ayyünâtlar verüp kâmil bir hafta anınla dahi zevk u safâlar edüp ba'dehu andan dahi Boğdan beğine ve Tatar hâna ve hânzâdelere mektûblar ve iki yorga ve üç bârgîr ve iki çuka ve iki kumâş ve üç yüz guruş ve refîkler [alup],

Boğdan vilâyeti üzre Kırım vilâyetine gitdiğimiz konakları bildirir

Evvelâ **Tirkoviş'**den çıkup cânib-i şarka 7 sâ'atde gidüp,

Menzil-i karye-i Çarpa

Eflak beği hâssı olup beş yüz hâneli bir ma'mûr âbâdân bâğ u bâğçeli köydür.

Der-beyân-ı temâşâgâh-ı sun'-ı Hudâ: Bu köyde bir şekl-i acîbe vü garîbe mûhiş bir çehre-i acûbe kefere gördüm. Cümle a'zâsı yerinde, ammâ başı tahta gibi yassı, ammâ burnundan ensesine doğru yassı. Ve bir kulağı ve bir gözü ve bir kaşı tahtanın bir tarafında ve öbür kulağı ve bir kaşı ve bir gözü tahtanın sağ tarafında. Gûyâ alnı olacak yeri ve ağzı ve burnu ve çenesi tahtanın kenârında. Ve tahtanın iki tarafında ikişer dâne deve dişi gibi dişleri taşra çıkmış, ammâ gerdânı yeri sehel tahta gibi yassı başından kalınca halk olmuş ve kulakları iki tarafda fîl kulakları gibi olup dâ'imâ kulakları yekpâre gibi oynar, ammâ kulakları içinden neft yağı gibi bir sarı su akup sinekler üşdüğünden kulakları oynar ve gözleri ügü kuşu gözleri müdevver, ammâ ol kadar latîf ve mükehhal kirpikli nergis

gözleri var kim gören hayrân kalır. Ve kaşları ağzındaki bıyıklarına karışmış, gûyâ kaşı bir bıyık gibi dahi halk olmuş. Lâkin sakalı yeri, ya‘nî çenesi tahta gibi yassının bir kenârına vâki‘ olmağile sakalı kırk elli kadar kıllardır. Ve her ne bulursa yer. Hattâ bir manastır önünde oturup cemî‘i gelüp giden kefereler buna me’kûlât [ü] meşrûbâtıdan her şey getirirler, ammâ ekseriyyâ buğday ve arpa ve samanı çok yer. Ve fîl ve câmûs kadar su içüp kalkup çârsû-yı bâzârda gezüp arı gibi vızlayup kelimât eder. Hattâ yatdığı zamân arkası üzre yatır, gayri gûne yatamaz. Aceb hikmetdir. [51]

Bunu dahi seyr edüp andan nehr-i Prahova’yı geçüp,

Menzil-i karye-i Sirinba: Boyarlı bir ma‘mûr köydür ve bir âlî manastırı var.

Andan 5 sâ‘atde yine şarka gidüp **nehr-i Yaloniçse’**yi atlar ile geçüp 6 sâ‘at dahi şark tarafına gidüp,

Der-vasf-ı kasaba-i Gergiçse

Mukaddemâ gâyet ma‘mûr iken görmüşdük, ammâ sene 1071 târîhinde Boğdan ve Eflak isyân etdiklerinde hakîr Boğdan’ın baş şehrinden Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile çapul civerüp bu mahalle geldikde bu Gergiçse kasabasının mâl-ı ganâ’imin alup ihrâk bi’n-nâr etmişdik. Hâlâ henüz ma‘mûr olmadadır. Şehri bir sahrâya vâki‘ olup bâğ u bâğçeli ve iki manastırlı ve elli aded dükkânlı Eflak şehridir. Boyar hâkimi Eflak beğinin kâğızına amel edüp cümle me’kûlât [ü] meşrûbâtılarımız ve rûz-merre birer(?) guruş harc-ı râhımız verüp i‘zâz [u] ikrâm etdi.

Andan kalkup **nehr-i Prahova**‘yı tekrâr geçüp ve bir sahrâyı (–) sâ‘atde cânib-i şarka ubûr edüp,

Der-medh-i kasaba-i Buzav

Bu dahi başka boyarlıkdır. Bunda dahi azîm vezni üzre ta‘zîm ü tekrîmler edüp bir gece râhat olduk. Bu şehir bir düz vâsi‘ fezâda beş yüz hâneli ve bir nev binâ ve bir köhne binâ iki manastırlı ve yüz dükkânlı ve bâğ u bâğçeli kasaba-i şîrîndir, ammâ mahbûb u mahbûbeleri dahi ziyâde şîrîndir.

Andan kalkup yine taraf-ı şarka giderken hemân şehir kenârında nehr-i Buzav’ı atlarla ayakdan geçüp (–) sâ‘at sahrâ-yı ma‘mûrlarda gidüp,

Der-zikr-i şehr-i zîbâ-yı Rimlik

Bu dahi başka boyarlıkdır. Hakîri boyar bir mükellef sarâya kondurup i‘zâz [u] ikrâmlar etdi. Bu şehr-i ra‘nâ nehr-i Rimlik kenârında ve bir yayla kûh-ı serbülend dâmeninde bâğlı ve bâğçeli şehirdir. Altı aded manastırları ve beş yüz kadar dükkânlarında kızlar oturup kâr ederler. Bunda hâkim olan boyardan ulûfe ve refîkler ve iki talika arabalar alup seyishânelerimizin bârların arabalara tahmîl eyleyüp andan yine semt-i şarka (–) sâ‘at giderken bir yağmur ve mihnet ile bir sahrâ-yı azîm içre giderken âhıru’l-emr,

Menzil-i ma‘den-i güherçile

Bizler dahi gelüp meks etdikde bârân-ı rahmet dinüp bir küşâde hevâ olup etrâf-ı eknâfdan teferrüc etdik. Mâ-tekaddem bu sahrâ-yı bî-pâyânda Eflak ve Boğdan kralları kırk gün kırk gece ceng-i azîm edüp cümlesi birbirlerin dendân-ı tîğdan geçirüp hâlâ leşleri bir kûh-ı bâlâ gibi yığup üzre toprak örterler, henüz bir kûh-ı ser-bülenddir. Bu

püşte zeylinde bir maksûre çit içinde başka bir emîn oturup cümle ol köy re‘âyâları tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf olup ol dağdan ***[104a]*** re‘âyâ güherçile çıkarup bârûd ederler.

Ammâ bunda bir hikmet-i Hudâ var: Zamân-ı evâ’il[d]e bu dağa gömülen kâfir kemikleri çıkup ol dahi güherçile olmuş bulunup kazganlarda kaynadup beyâz güherçile olur. Hattâ bu hakîr-i pür-taksîr İsfaç kralı vilâyetin seyâhat ederken kâfirler âdem kemiklerin âteşe yakup külünden beyâz bârûd yapup tüfengde kurşum atıldıklarında aslâ bârûdundan kara dûd çıkmayup tüfengi sadâ vermeden kurşum menzil ururdu. Bu Eflak vilâyetinde bu âdemlerin kemiklerinden güherçile olduğun görüp ta‘accüb etdim. Ve bu güherçile ma‘deni üzre başka emîn oturup hayli hazîne hâsıl eder. Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine cânib-i şarka 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm Fohşan

Karşu karşuya iki şehr-i azîmdir kim ortalarından nehr-i Kovel(?) suyu cereyân eder. Beri Eflak tarafındakinin hâkimi Eflak beği tarafındandır. Köprünün karşu tarafındaki şehrin hâkimi Boğdan beği boyarı hükm eder. İki tarafında yeni binâ olunmuş şehr-i müzeyyenelerdir kim mukaddemâ sene 1071 târîhinde Tatar ile bu iki şehrin de harâb edüp bu hakîr hayli şikâr almışdım. Ve bu mahal tâ şimâl cânibinde diyâr-ı Erdel’in Praşo dağlarına varınca bu Fohşan suyu hudûddur kim öte tarafı vilâyet-i Boğdan’dır kim suyun şark cânibidir. Beri tarafı garb semtidir kim Eflak diyârıdır kim bu mahalde tamâm olur.

Ve bu nehr-i Fohşan yine Eflak vilâyetlerinde Seykel vilâyeti dağlarından gelüp bu şehr-i Fohşan içinde çit cisirler altından geçüp cânib-i kıbleye cereyân edü[p] nehr-i Tuna’ya mahlût olunca yine şark tarafı Boğdan ve garb tarafı Eflakân vilâyetidir kim mâbeyne-hümâya bu nehir hudûd vâki‘ olmuşdur. Ve bu Fohşan cisrinin berü başında Eflak beği tarafından bir gümrük emîni oturup âyende vü revendeden bâc-ı bâzâr alır. Ve cisrin karşu cânibinde Boğdan beği emîni gümrük alır, gâyet büyük emânetlerdir kim cemî‘i geçen keferelerden dahi harâc alırlar kim iki kerre yüz bin guruş hâsıl olur.

Ve iki taraf şehri gâyet ma‘mûr benderler olmuş. Hâlâ dahi ziyâde amâr olmada. Hamd-i Hudâ mukaddemâ ihrâk etmişdik. Şimdi yine amâr olmuş gördük. İki tarafı cümle beşer bin aded şindire tahta örtülü ve sazdan ve saz örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr hânelerdir, ammâ çoğu tahtânîdir. Ve tarafeynin yedişer aded kârgîr binâ manastırları vardır kim Tatar ile bu şehri şebhûn etdiğimizde niçe bin küffârlar bu düyûrlara kapanup hayli ceng edüp âhır-ı kâr kiliseleri feth edüp içindeki keşîş palâs-pûşânları ve gayri keferelerin kimin kırup kimin esîr-i bend-i zencîr etmişdik. Hâlâ kenîseler evvelkiden ziyâde amâr olmuş. Bâ-husûs Eflak hudûdu tarafında Eflak beği olan Lağorveşli(?) nâm zimmî beğ bir manastır binâ etmiş. Gâyet müzeyyen ve evkâfı çok ve içinde bir âb-ı hayât su kazmış ve bir imâret yasamış. Rûz-merre buğday çobrası pişüp Meryem Ana rûhiyçün beze miskîn keferelere ve yolcuların mü’min ve gayr-i müslimlerine birer nân-pâre ile âdem başına birer çanak çobrası mebzûldur.

Bu hakîr diyâr-ı Alman’dan sonra bu şehre gelince yedi krallık yeri geşt [ü] güzâr etdim, imâret-i dâru’z-ziyâfe bunda dahi gördüm, ammâ vilâyet-i Alman’da ve vilâyet-i Donkarkız [ve] vilâyet-i Danimarka’da imâret-i ıt‘âm çokdur, ammâ bu Fohşan şehrinin Eflak tarafı köyleri ma‘mûr ve müzeyyen olup bu Fohşan’a pek yakın köyler olduğundan bu şehr-i Fohşan gâyet ma‘mûr ve müzeyyen olmadadır.

Der-fasl-ı sitâyiş-i panayur-ı şehr-i Fohşan

Bu şehrin Eflak tarafında yılda bir kerre yaz panayurudır. Ve yılda bir kerre Boğdan tarafında güz bâzârıdur. Bu hakîr şimdi Eflak tarafındaki Temmûz bâzârına râst gelüp garîb ü acîb temâşâlar etdim ki yedi iklîm çâr-kûşeden yüz binden mütecâviz kara şapkalı ve elvân çuka kalpaklı tâ Kılbarak'dan ve vilâyet-i Kozak'dan ve Çîn [ü] Mâçîn Fağfûr ve vilâyet-i Mâhân'dan benî âdem metâ'larıyla gelüp niçe bin çalaşdan ve çadırdan ve kilimden dükkânlar yapup şehir kenârındaki kârgîr binâ dükkânlarda ankâ kefere tüccârları dîbâ ve şîb ü zerbâf ve atlas ve kâmhâ ve hârâ ve dârâyîlerin fürûht edüp yük çözüp yine yük bağlayup kırk gün kırk gece germâ-germ bâzâr-ı Îsevî(?) durup herkes metâ'-ı nevâdirlerin fürûht ederler.

Ammâ Eflak tarafında beş yüz aded dükkân ve Boğdan cânibinde hem-çünân beş yüz dükkân-ı kadîm olup anlarda dahi ke'l-evvel bey' [u] şirâlar olup zer-ender-zer zerdûz metâ'lar anlarda bî-hadd [ü] bî-kıyâs bulunup kırk günün üç gün üç gecesi niçe yüz bin kanâdîl ve çerâğdân ve fânûs ve meş'ale ve şem'-i asel ve şem'-i rîhler ile çârsû-yı bâzârı çerâğân edüp gûnâ-gûn her diyârın sâzende ve mutrıbânları köşe be-köşe erganon ve nâkûs [ve] zümmer ve luturyanî boruları çalup niçe bin fâhişelere de sâzlı ve telli fasıllar çalup cân sohbetleri edüp zevk u safâlar ederler kim bir diyâra mahsûs değildir. Ve hakîr bunları üç gün üç gece temâşâ edüp Eflak vilâyetinden karşu geçüp Boğdan şehri boyarından refîkler alup,

Der-hudûd-ı vilâyet-i Boğdan

[104b] Evvelâ Fohşan şehrinden şark tarafına 3 sâ'atde gidüp,

Nehr-i Pokna'yı atlar ile geçdik. Bu nehir Seçova Dağlarından gelüp Tuna'ya karışır. Andan (–) sâ'at dahi gidüp,

Nehr-i Siret: Eflak vilâyeti ile Leh vilâyeti mâbeyninden tülû' edüp cenûb cânibine Boğdan vilâyeti içinden cereyân ederek nehr-i Tuna kenârında Kalas kal'asına karîb Tuna'ya mahlût olur. Hakîr bu nehr-i Siret'i gemiyle geçerken renc-i anâ çekerek selâmet ubûr edüp (–) sâ'at dahi gidüp,

Der-alâmet-i şehr-i Teküç: Bunda Boğdan boyarı oturur. Bâğlı ve bâğçelidir, ammâ dükkânsız ve manastırsız nehr-i Birlad kenârında bir küçük kasabacıkdır, ammâ nâhiye köyleri gâyet ma'mûrdur. Nehr-i Birlad yine Boğdan d[ağ]larından gelüp nehr-i Siret'e mahlût olur.

Andan yine cânib-i şarka (–) sâ'at nehr-i Birlad kenârınca bir vâsi' öz içinde sâfî bâğlı ve bâğçeli yüz pâre ma'mûr kurâları geçüp,

Der-manzara-i kasaba-i Birlad: Bunun dahi hâkimi Boğdan boyarıdır kim şehri bir sarp bayır üzre iki yüz tahta şindir[e] ve saz örtülü evlerdir. Cümle iki yüz dekâkînleri ve bir bayır eteğinde kal'a-misâl manastır-ı musanna'ı var, ammâ bâğları ve bâğçeleri yokdur. Bundan dahi kulağızlar ile arabalar alup 6 sâ'at yine mezkûr Birlad deresi özü içre gidüp ol dere içre nehr-i Birlad sol tarafda dağlar içre kalup yine ol öz içre 4 sâ'at gidüp

Nehr-i Vasiluy: Bu nehr-i câriye dahi Boğdan dağlarından gelüp nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Atlar ile geçilir bir küçük sudur, ammâ âb-ı hayâtdır. Yine bu Vasiluy

suyu kenârınca gidüp,

Der-dâstân-ı kasaba-i Vasiluy

Hâk-i Boğdan'da boyar hükmünde şehri bir bayır üzre bâğsız ve bâğçesiz ve çârsû-yı bâzârsız üç yüz tahta ve saz örtülü evleri ve bir ma'mûr kenîseli şehirdir. Bu mahalle gelince dahi nehr-i Birlad deresi tamâm olmadı.

Ve yine bu şehir boyarından arabalar ve kulağızlar alup nısfu'l-leyl-i mâh-ı tâbda kalkup yine nehr-i Birlad deresiyle 6 sâ'at gidüp sabâhısı yine Birlad deresi sol tarafımızda kalup maşrık tarafında karşumuza ayn-ı Iskıntı deresi gelüp Birlad deresine mahlût olup dahi ol Iskıntı deresiyle 2 sâ'at gidüp,

Der-nişâne-i kasaba-i Iskıntı

Bunda dahi Boğdan boyarı hükm eder. Âsâr-ı binâları bir mürtefi' topraklı bayır üzre üç yüz aded tahta ve saz örtülü evleri ve dükkânları ve manastırları var, ammâ şehrinde âdemleri cümle tâ'ûndan dağlara firâr etdiklerinden hayli meşakkat-i râh çekmişken anda mihmân ola[mayup] yine şark tarafına dağlar ve ağaçlı ormanları geçüp (–) sâ'atde bî-mecâl gidüp,

Menzil-i kasaba-i Galata

Boğdan tahtı olan Yaş şehri gölü kenârında başka boyarlık, ma'mûr hâneli ve çârsû-yı bâzârlı ve bâğ u bâğçe ve ma'mûr manastırlı rabta-i zîbâdır. Andan cânib-i gölü dolaşup 1 sâ'atde,

Der-menzil-i bilâd-ı taht-ı kefere-i Boğdan-ı Kallâş, ya'nî belde-i âbâdân-ı kadîm şehr-i Yaş

Mâ-tekaddem sene (–) târîhinde Lipul Beğ oğlu İstifan Beğ'i ender[û]ndan Boğdan beği edüp Burunsuz Kostantin ile bu Yaş şehri altında Tatar ile Burunsuz Kostantin'e bir kılıç urup Yaş şehrine İstifan Beğ hâkim olduğu ve diyâr-ı Boğdan ve vilâyet-i Eflak'ı nehb ü gâret ve harâb [u] yebâb etdiğimiz sene-i merkûmda Yaş şehri evsâfıyla mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ şimdi bu gelişimizde (–) (–) Beğ'e buluşup Eflak beğinin ve Nigebolı müselliminin mektûblarıyla Beç kal'asında Nemse kralının bu hakîre verdiği emân kâğızı ve ta'yînât defterlerin verdikde Boğdan beği Nemse çâsârının hattını yüzüne gözüne sürüp ayağa kalkup hakîre hayli ta'zîm ü tekrîm edüp Divan Efendisi Mehemmed Efendi'nin konağına muttasıl hakîre bir menzil ârâste edüp ulûfe ve ta'yînâtlarımız beleğan-mâ-belağ verüp üç gün istirâhat edüp dördüncü gün yol mektûbların boyarlarına ve Bender beğine ve yalı ağasına ve bizzât Tatar Hân efendimize ubûdiyyetnâmeler ile hedâyâlar verüp ve elli aded pür-silâh kefere refîkler ve arabalar verüp bir kîse harc-ı râh ve yüz altun hüddâmlarıma verüp,

Boğdan diyârından Kırım vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Yaş'dan 3 sâ'at gün doğusu tarafına gidüp,

Nehr-i Jota: Tâ Leh vilâyetinden gelüp bu mahalde nehr-i Pijen'den(den) ayrılup yine nehr-i Pijen'e mahlût olur bir azîm sudur. Bu iki nehri bir gemi ile ubûr edüp 2 sâ'at dahi gidüp,

Nehr-i azîm Brut: Tâ Leh vilâyetinde (–) (–) dağlarından gelüp (–) nâm mahalde nehr-i Tuna'ya dâhil olur nehr-i kebîr-i âb-ı nâbdır kim kenârında,

Karye-i Sosora: Bir ma‘mûr köydür kim bir binâ-yı âlî manastırı va[r], cümle Kazak vilâyetinden gelen kefereler bunda konarlar. Memerr-i nâs bir âbâdân köydür, ammâ bu köy porkalabı bizi kondurmayup derhâl vamoş gemiler getirüp nehr-i azîm Brut’u gemiler ile karşu tarafa ubûr edüp porkalab ve vamoş ve boyar kefereleri bize istikbâle çıkup,

Menzil-i evsâf-ı şehr-i kadîm-i harâb Çuçora

Şehr-i Yaş‘dan kalkan kârbân ve Yaş‘a girecek tüccârân ve âyende vü revendegân bu Çuçora kasabasına konar, zîrâ nehr-i Brut kenârında olmak ile cemî‘i gümrük bunda alınır âdet-i kadîm budur. Yetmiş yük akçe büyük iltizâmdır.

Ve bu Çuçora kasabası zamân-ı kadîmde bender şehr-i azîm imiş. Hâlâ sarâyları ve manastırları ve çârsû-yı bâzârları ve cümle ***[105a]*** sokaklarının alâmetleri zâhir ü bâhirdir. Lâkin Fâtih-i Revân u Bağdâd Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında Kazak-ı âk ve Boğdan-ı fınlak(?) ile iki leşker-i cünüb bu mahalde ceng-i azîm ederken Boğdan beği olan Lipul Beğ Kazağ‘a galebe mahallinde ale’s-sabâh Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr yetişüp bu mahalde Kazağ‘a ve Boğdan’a bir sâtûr-ı Cingizi çeker kim hâlâ cemî‘i küffârların kemikleri dağı püşte püşte yığılıdır. Ve bu mahalde Kazak bir tabur çevirmişdir kim bir günde gücile devr olur. Bu tabur-ı azîmin fethinden sonra Tatar askeri mezkûr Çuçora şehrini ihrâk edüp mâl-ı ganâ’imiyle Kırım’a giderler. Ol asırdan berü hâlâ şehr-i Çuçora harâb olup kasaba-misâl bir rabtacıkdır. Yüz hânesi ve iki kenîsesi ve elli kadar dükkânları ve nehr-i Brut kenârında gümrükhâneli kasabadır.

Bu mahalden hakîr yine kalkup şark tarafına bayırlar ve dağlar ile **Dilsevar dağı**n aşup 8 sâ‘atde iki tarafı bayırlı bir öz içinde gidüp,

Nehr-i Nestorol: Küçük sudur kim Leh dağlarından gelüp nehr-i Siret’e mahlût olur. Lâkin küçük sudur. Ol dere kenârınca giderek sol tarafımızda biz öz içre karye-i Porkalab’ı geçüp andan yine (–) sâ‘at şarka gidüp,

Der-sıfat-ı eşkâl-i kasaba-i Kişinev: Bu dahi bir mükellef boyarlıkdır. Nehr-i Nestorol kenârında gâyet ma‘mûr kasabadır kim gûyâ bir şehr-i müzeyyendir. On yedi kenîsesi var, ammâ manastırları yokdur. Lâkin dükkânçeleri çokdur. Ve cümle evleri saz örtülüdür. Ve bu vilâyet fezâları ekseriyyâ saz ile mestûrdur. Hattâ bâğ u bâğçelerinde birer haşebden mebnî kasırlarında fâhişeleri gelüp âdemin dizine otururlar.

Bunu dahi geçüp 5 sâ‘at semt-i şarka gidüp,

Karye-i Boboj, andan **karye-i Sihara:** Nehr-i Yişinoç kenârında ma‘mûr köylerdir. Bu nehir dahi Leh vilâyetinde[n] berü gelüp nehr-i azîm Siret’e karışır, ammâ mezkû[r] Sihara köğünde bir gece mihmân olup aceb zevk [u] safâ etdik.

Andan kalkup yine cânib-i şarka giderken,

Karye-i Loçen, andan **karye-i Bonareş:** Bir ma‘mûr köydür. Bunda ahşamlayup sabâha dek cân sohbetleri etdik, zîrâ bu köy Boğdan vilâyetinin âhıru’l-hudûdu olup Bender sancağı hâkiyle müşâ olduğundan re‘âyâsı gâyet mutî‘ [u] münkâdlardır.

Andan taraf-ı şarka 3 sâ‘at gidüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i dâru’l-islâm der-livâ-yı kal‘a-i Bender-âbâd’a kadem basup karye-i Paşa

Üç yüz hâneli ve iki kenîse-i ma‘mûr Osmânlı köyüdür kim Bender beğinin hâssıdır ve voyvadası hâkimdir. Lâkin cümle re‘âyâları mutî‘ [u] münkâd Boğdan kefereleridir. Ve nehr-i Turla’ya karîb ma‘mûr köydür. Andan yine (–) sâ‘at mahsûllü fezâlar içre cânib-i şarka meyillice gidüp,

Menzil-i kal‘a-i binâ-yı Süleymân Hân, ya‘nî hisâr-ı Bender-âbâd cây-ı emân

Mâ-tekaddem sene 1067 târîhinde sebeb-i binâsıyla ve tarz-ı tavr-ı eşkâliyle bu kal‘a Leh memleketine Rakofçioğlu cengine giderken bâlâda (–) cildde mufassal tahrîr olunmuşdur. Bunda cümle hayâtda olan ahbâb ile görüşüp kal‘a ağasından refîkler alup cânib-i şarka giderken Yeni köyü geçüp ve **Kopan** köyün geçüp ve **Levonta** köyün ve **Livaza** köyün cümle (–) sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Bâzâr-ı Çöplüce, andan **karye-i Sultân Sıvat**‘ı, andan **karye-i Korkmaz,** andan **Hacı Hasan Kışlası:** Bu ma‘mûr kasaba-misâl köyler cümle Bender kal‘ası hâkinde yalı ağası hükmünde olduğu bâlâda altmış birde ve altmış yedi târîhlerinde mezkûr kurâların evsâfları tekrâr be-tekrâr tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi

Menzil-i Hân Kışlası nâm mahalle geldikde bunda yalı ağası sâkin olur, ammâ meğer Mehemmed Geray hazretleri ki vilâyet-i Kırım hânıdır, meğer sefere gelüp bu Hân Kışlası‘nda konmuş. Hemân bu abd-i kemterin cânı yerine gelüp bilâ vâsıta efendim pâdişâhım Mehemmed Geray Hân hazretlerinin huzûr-ı şerîflerine varup baş urup lisân-ı Tatarca tavatlar(?) aytup tavalar edüp başımdan çalmamı taşlayup huzûruna baş koyup savu sağlayup gözümden çekîde çekîde yaşlar cereyân ederek dest-i şerîfin bûs etdikde Hân eydir:

“Bire kazakdaş yoldaş kardaşım Evliyâm, sen hoş geldin. Kaydan cüğürüp gelesin. Sen benim olum Ahmed Geray Sultânımla Uyvar seferinde ve Raba seferi bozkunluğunda bile olup sonra sen Alman kralına elçi paşa ile gitmişsin. Şimdi kaydan gelirsen?” dedikde hakîr eyitdim:

“Vallâhi pâdişâhım benim bu seferlerde sergüzeşt [ü] serencâmım kopdur, ammâ Nemse kralında [pa]pintalar alup Bahr-i Muhît kenârında vilâyet-i Donkarkız ve vilâyet-i Danimarka ve vilâyet-i Lonçat ve vilâyet-i Filimenk’de Amstırdam ve vilâyet-i İsfaç ve memleket-i Çeh ve vilâyet-i Tot ve memleket-i Macar ve ülke-i Erdelistân, andan diyâr-ı Âl-i Osmân, andan vilâyet-i Eflak andan vilâyet-i Boğdan, el-hâsıl pâdişâhım Uyvar seferinden beri yedi krallık yeri ve niçe ban u herseklik vilâyetleri kâmil üç yılda devr edüp el-hamdü lillâh pâdişâhımın mübârek cemâl-i bâ-kemâlin bu mahalde yine gördüm. Şimden gerü öldüğüme gam yemem” deyüp yine Hân’ın destin bûs edüp zânû be-zânû oturup niçe musâhabetden sonra,

“Evliyâm biz dahi bu Akkirmân altında Kuban Bucak Tatarıyla Âdil Noğay Tatarların Kırım’a götür hatt-ı şerîfi fermânıyla gelmişiz. Ammâ Allâhu a‘lem Tatar bizimle uruş ede gibi” dedikde hakîr eyitdim:

“İnşâallâh pâdişâhım Mekke Medîne pâdişâhının ***[105b]*** hatt-ı şerîfiyle sizin Kırım askerine anlar karşu duramazlar. Eğer mukâbil olurlarsa hemân kırk kişi ile Ve’l-âdiyât sûresin okuyup Noğay askeri üzre üfürelim, bi-emrillâhi te‘âlâ havâss-ı Kur’ân-ı azîm ile anlar münhezim, bizler mansûr [u] muzaffer oluruz” dediğimden Hân bu cevâb-ı pür-

savâb-ı müferr[ih-i] cândan hazz edüp hakîre iki at ve bir semmûr kafâsı ton ve yüz altun ihsân edüp Yalı Ağası Ahmed Ağa yanında hakîre konak verüp konakbânımız Ahmed Ağa oldu.

Netîce-i kelâm Hân hazretleri üç gün gece Noğay Tatarı ve Bucak Tatarıyla müşâvere ve mücâdeleler edüp Tatar yurdlarını bırağup vilâyet-i Kırım'a gitmeğe aslâ rızâ vermediklerinde Hân eyitdi:

"İmdi karaşıları biz sizi geçen günlerde gelen hatt-ı şerîf mûcebince sizi urup şapup elbette Kırım'ğa götürürem" dedikde Noğay ve Bucak Tatarı eyitdiler:

"Eğer hânım kâdirsen bizi Kırım'ğa götür. Seninle uruş edüp barımız da kırılup senin leşkerini ve seni sokamız. Bildiğinden kalma" deyüp gitdiler. Ertesi gün oldu, Noğay'dan bir Tatar ale's-seher gelüp Hân'a eyitdi kim:

"Pâdişâhım, mina, ya'nî işte Noğay ve Yalı Tatarları'nın barı da atlanup sadaklı ve savatlanup hânımın üstüne cav düşmeğe hâzır gitdiler" deyü Hân'ı haberdâr edüp ol ân Tatar gâ'ib oldu.

Sene (–) târîhinde Akkirmân kurbunda Mehemmed Geray Hân Âdil Noğay ve Bucak Tatarıyla ceng-i azîm etdiği uruşu beyân eder

Mâh-ı mezbûrun (–) günü hemân Hân dahi Kırım askerinin Narağı ve Mansûrî ve Şîrînli ve Sincivitli ve dahi Olanlı ve Arkınlı ve Dayirli ve Kerşli ve Çikişke ve Arbatlı askerleriyle fi'l-hâl seksen yedi bin aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen sadaklı ve savatlı ve koş kol atlı zor batır yiğitler ile atlanup âmâde tohtadılar.

Öte tarafda dahi Âdil Noğay ve Bucak Tatarı kırk elli bin asker ile hân askerine mukâbil olup hemân der-ceng-i evvel Noğay askeri at başı berâber olup "yov yov" sadâsıyla hân-ı âlîşân askerinin kapukulu üstüne düşüp iki başdan asâkir-i müslimîn birbirlerine girüp eyle tîr-i bârân etdiler kim güneşin te'sîri yere eser etmeyüp er süheyli ve at süheyli eflâke peyveste olup kâmil üç sâ'at-i nücûmî neberd-i sultânî olup âhıru'l-emr Hân tarafı sûre-i *Ve'l-âdiyâtı dabhan* hürmetine Noğay Tatarları münhezim olup alacıkları ve koşlarına kaşdıklarında Kırım askeri kavm-i Noğay'ın akîblerine düşüp Noğay'ın ehl [ü] ıyâli obalarına vardıklarında kavm-i Noğay avretlerinden nâmûs edüp eyle bir gırîv ü feryâdlı uruş olmuşdur kim Hûşeng Şâh ve Cingiz Hân ve Tohtamış Hân ve Timur Hân ve Mengli Geray Hân'dan ber[ü] böyle bir savaş-ı perhâş olmamışdır, zîrâ bir yanında Âdil Geray askeri ve bir yanından obalardaki avret ve oğlan Kırım Badrağı kavmi başına üşüp evvelki cengden ziyâde bu obalar içinde Kırım askerinin çoğu câm-ı şehâdet-i şehdî şerbetin nûş etdiler.

Hân dahi bunları men' edemeyüp vakt-i zuhurda Noğay askerinden el kaldırır kalmayup cemî'i Noğay'ın obaların nehb ü gâret edüp niçe bin pâkîze duhter-i nâ-şüküfte-ahterlerin bekâretin izâle edüp fakîre gül-çehre bintânların sinirinden kanları cereyân ederek niçe bin aded kâlive hâtûnları ehilleri önünde if'âl bâblarına çeküp ol kadar mâl [u] menâl-ı firâvânlar alup ol kadar rüsvây-ı bed-nâmlıklar olmuşdur kim bu sitemkârlığı Tatar-ı Hula[gu] Bağdâd'a ve Buhtunnasır Sıfat'a ve Kudüs'e ve Mısır'a etmemişdir.

Der-beyân-ı sebeb-i neberd-i tarafeyn

Mukaddemâ bu kavm-i Âdil Noğay ve Şıdak Noğay ve Urumbet Noğay ve Kör Yûsuf

Mirza Noğay elleri Kırım cezîresi vilâyeti hâricinde Or kal‘asından taşra Heyhât sahrâsı nihâyetinde Kırım’a muttasıl yerlerde konup göçüp zevk u safâ edüp hânlara otlak hakkı verüp Kırım diyârın ve Osmânlı vilâyetlerin yağ u bal ve sığır ve koyun ve kuzu ile ve Kazak-ı âk vilâyetleri ve Maskov ve Leh ve Krakov vilâyetlerinden aldıkları esîr-i mâl-ı ganâ’imle diyâr-ı İslâmı ganîmet ederlerdi.

Hikmet-i Hudâ sene (–) târîhinde Kalmık pâdişâhlarından Taysı Şâh ve oğlu Ormit Şâh ve Koba Kalmah Şâh ve Moyinçak Şâh Çîn u Fağfûr ve Mâhân vilâyetlerinde şiddet-i şitâdan ve etrâfında olan İslâm kavmi kurakdan firâr edüp “Vilâyet-i Maskov’a gelüp karâr-dâde olam” deyü birkaç sene meks edüp anda dahi kabarıp isyân [u] tuğyân edüp Maskov diyârında re‘âyâ olan on iki kerre yüz bin ümmet-i Muhemmed Heşdek kavmi gece ve gündüz bu Kalmık pâdişâhların çapa çapa Kalmık’ın mâlları kalmayup âhır-ı kâr nehr-i Edil’i şehr-i Sarây kurbunda karşu Heyhât sahrâsına geçüp anda dahi şiddet-i şitâdan ve ulu Noğay derdinden ve bir yanında nehr-i Kuban kenârında sâkin olan Çerkes kavmi ve Dağıstân askeri derdinden Azak kal‘ası altına gelüp anda dahi Âl-i Osmân askeriyle ceng ede ede âhır-ı kâr Azak muhâfazasında olan ***[106a]*** Gürcî Mustafa Paşa ile ceng-i azîm edüp kendülerinden yetmiş mirza ve Moyinçak Şâh düşüp Cenâb-ı Bârî yârî kılmayup Azak vezîri Mustafa Paşa da Kalmık elinde mızrak ile şehîd olup andan Kalmık küffârı Azak altında nehr-i Diri Ten’i ve Ölü Ten’i ve Moyin suların yaldadup geçerler. Andan Kırım taşrasında sâkin olan Âdil Noğay ve Urumbet Noğay ve Şıdak Noğay ellerin urup bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı firâvânlar alup mel‘ûn Kalmık yine Azak cânibine giderler. Bu ahvâl-i pür-melâli Âdil Noğay ve gayri Noğay mirzâları Mehemmed Geray Hân’a i‘lâm ederler. Mehemmed Geray Hân eydir:

“Ne çâre biz dahi korkarım ki bir gün bu sâhib-hurûc Benî Asfer Kalmık Kırım cezîresine Or ağzından içeri yâhûd Çikişke ve Arbat boğazlarından içre girir. Ve bizi Köpürlüoğlu Uyvar seferine da‘vet etmiş. Biz Kalmık’a cevâb nice verüp sizin içün intikâm alayım” dedikde hemân kavm-i Noğay,

“Hikmet haberin Lokmân’dan aldım” deyüp Hân’a otlak hakkını vermeden bir gün geçüp kat‘-ı menâzil ederek kal‘a-i Kılburun’a andan nehr-i Özü‘yü gemilerle geçüp Özü kal‘asına andan beşinci günde nehr-i Turla’yı yıldırup Akkirmân nevâhîlerinde tavattun edüp Bender beğine ve yalı ağasına ve Bucak Tatarının ot ağalarına avâ’id-i fevâ’idlerin verüp hâmûş-bâş yatırlar, ammâ birkaç aydan âsûde-hâl yatmayup Boğdan ve Akkirmân’ın re‘âyâ vü berâyâlarından niçe bin hayvânâtlar çalup ve yollar kesmeğe başlayup emn-i tarîk olmaz oldu.

Anlardan cümle re‘âyâ sa‘âdetlü pâdişâha şikâyet edüp derhâl Tatar Hân’a Ser-bevvâbân Halîl Ağa yediyle hatt-ı şerîf gelüp,

“Sen ki Mehemmed Geray’sın. Noğay aşkıyâların Akkirmân’ım hâkinden kaldırup vilâyet-i Kırım’a koyasın” deyü fermân-ı şehriyârî geldikde derhâl Mehemmed Geray Hân kalga sultân ile Kırım’dan kırk bin asker gönderüp kavm-i Noğay yerlerinden bir kadem ayrılmayup kalga sultâna dah deyüp derler kim:

“Biz pâdişâha kul olup arabalarımızı kırup her köle (…) evli tahrîr olunup Akkirmân’da Sultân Bâyezîd Hân re‘âyâsı kayd olunduk” deyü kalga sultâna emirler ve hatt-ı şerîfler gösterirler.

Kalga sultân Noğay Tatarı‘nın kalkmadıkların Hân’a i‘lâm eder, ammâ “Ellerinde emr-i hatt-ı şerîf vardır” deyü bildirmez.

Hemân Kırım’dan Hân-ı âlîşân seksen yedi bin asker ile ol gelen hatt-ı şerîfe amel edüp Akkirmân altında Noğay kavmiyle ceng edüp Noğay talava urup kırup geçirüp nehb [ü] gâret ve hasâret edüp ceng-i azîm olması menba‘ı ale’l-müfîd muhtasar budur kim hikmet-i Hudâ bu savaş-ı perhâşda bulunduk, ammâ Hudâ-yı Müte‘âl’e ayândır bu Noğay kavminin dâne-i hardalından bir şeylerine vaz‘-ı yed etmedim. Husûsan mâl-ı ganâ’imin güzîde yerlerinde bulundum ve hüddâmlarımın alduğu eşyâları dahi taşıyup anlara da bir habbe ve (bir habbe ve) bir [d]ank ve bir dînâr deyyâr aldırmamışımdır, ammâ Mehemmed Geray-ı dûrbîn-fikr Akkirmân askerinin köylerini nehb [ü] gâret etdirmemişdir. Ba‘dehu bu hakîr Hân-ı âlîcâh ile,

Akkirmân altından Kırım vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Hân Kışlasından,

Menzil-i kal‘a-i Yanık: Mâ-tekaddem sene (–) târîhinde mevsûfdur. Bir Yanık kal‘ası dahi Nemse çâsârı elinde nehr-i Tuna kenârında vardır, ammâ bu Yanık nehr-i Turla kenârında dest-i Âl-i Osmân’dadır. Bu kal‘a-i Yanık’ın önünde nehr-i Turla’dan bir ark akar. Anın ağaç cisrinden cümle Tatar-ı adû-şikâr ve cümle nehb ü gâret olunan kavm-i Noğay’ın ehl [ü] ıyâlleri ve niçe kerre yüz bin hayvânâtları cümle cisrden ubûr edüp (–) sâ‘at kamışlık ve sazlık ve bataklık içinde Turla kenârıyla gidüp,

Menzil-i Mayak geçidi

Tatar kavmi bu mahalle Mayak geşivi derler. Turla kenârında bir mehîb geçitdir kim deryâ-misâldir. Hân bu mahalde gemiyle Turla’yı geçüp karşu tarafda bir küçük çadır ile meks etdi.

Ba‘dehu cümle Tatar askeri hemân Turla suyuna urdular. Hakîr dahi Allâh’a sığınup iki at ile yaldayup selâmetle karşuya geçüp hamd-i Hudâ Kelâm-ı İzzet’im ve niçe kitâblarım ve Eflak ve Boğdan beğlerinin Hân’a verdikleri mektûbları ve hedâyâları aslâ ıslanmayup ol mahalde hedâyâları ve mektûbları Hân’a teslîm etdiğimden vâfir hazz edüp Eflak ve Boğdan beğlerinin âsûde-hâllerin su’âl edüp hüsn-i hâllıkların ve istikâmetlerin arz eyledim.

Ammâ *el-azametullâh* bu kadar kerre yüz bin hayvânât bu nehr-i Turla’ya girdiklerinde nehr-i Turla deryâ-misâl büğenüp gûyâ akmaz oldu. Hemân cümle salt atlı Tatarların âk olup kazaklanmış âdemleri büğenmiş suyun alt yanından geçdiklerinde nehr-i Turla gibi deryâ-yı azîm atlarının karınlarına çıkup çıkmayup tarfetü‘l-ayn içre bilâ usret geçdiler, ammâ fakîr koyun ve sığır ve sâ’ir hayvânâtlar ***[106b]*** ve benî âdemler gırîv [ü] feryâd ederek bir hây hû ile ubûr etmişlerdir kim gûyâ yevm-i haşirden bir nişâne idi.

Beri tarafa geçenler selâmetle alacıkların ve derim obaların kurup esbâbların kurutmağa başladılar, zîrâ nehb olunan Noğay kavminin ehl [ü] ıyâlleri çok idi. Ve niçe at ve koyun ve sığır ve niçe benî âdem gark oldu. Bu mahalde,

Ziyâret-i Mayak Baba Sultân

Lisân-ı Tatar’da Yağlı Baba demekdir, zîrâ bir kerre bu azîzden ahâlî-i vilâyet bir

kerâmet isterler. Ol dahi buyururlar kim:

“Bizde bir şey yokdur. Boş tobra gibi bir kişiyim. Ve evliyâlara kerâmet göstermek avretler hayz bir şey göstermek gibidir ve âhirete intikâl etmek görinür. Varın kuzular bende bir kerâmet yokdur” deyü ricâlar eder. Âhır-ı kâr ellerinden kurtulmayup hemân ol mahalde nehr-i Turla’ya nazar edüp,

“Yâ nehr-i azîm bi-emrillâhi te‘âlâ yağ-ı sâfî sarı semîn ak” dedikde bi-iznillâh ol ân nehr-i Turla sarı say yağı akmağa başlayup üç gün üç gece yağ akup Karadeniz’in yüzünü yağ bürüyüp Akdeniz’e bile yağ cereyân edüp cemî‘i leb-i deryâda olan benderlerin ahâlîleri ol kadar yağ cem‘ ederler kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Böyle keşf [ü] kerâmet etdiklerinde rûh teslîm edüp ol mahalde defn ederler. Ba‘dehu üzerlerine selef hânları bir kârgîr binâdan bir kubbe-i âlî edüp hâlâ anda âsûde-hâldir. Ve cenbinde niçe bin şehîd-i şühedâlar dahi medfûnlardır. Ve zamân-ı evâ’ilde bu Mayak Baba Sultân kurbunda bir kal‘a-i metîne var imiş. Âsâr-ı binâları hâlâ zâhir ü bâhirdir. Ve hâlâ bu mahalde otlayan hayvânâtların yağı eyle çok olur kim Mayak yağı deyü rub‘-ı meskûnda meşhûr-ı âfâk olup misk [ü] anber-i hâm gibi râyiha-i tayyibeli may-ı sâfîdir. Ve bunda otlayan koyunların niçe bininin dişleri altun gibi sarı olur derler, ammâ hakîr görmedim. Niçe gâzîler bu vâdîlerde kîmyâ otu vardır, derler. Hattâ niçe kerre Leh ve Freng kâfirlerinin bu mahalden nebâtât [u] giyâhât cem‘ etdiklerin görmüşlerdir.

Andan yine hân ile kalkup cânib-i şimâle Karadeniz sâhiliyle 15 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Büke bulağı

Hoca Bay’ın bükesi koyunları bu yurdda otlarmış. Anıniçün Büke bulağı derler. Lisân-ı Tatar’da büke hâtûn kadıncıklara derler. Galat-ı meşhûru kadıncıkdır, ammâ aslı hâtûncukdur. Ba‘dehu Büke bulağından cümle asker-i Tatar ile mağrib tarafına vilâyet-i Kazak içine gitdiler kim nehr-i Perezen’i tâ başından ayaklap geçeler, zîrâ leb-i deryâda gemiyle geçmek emr-i azîm usretdir. Anıniçün nehr-i Perezen’in Kazak içinde başına gitdiler. Ammâ bu hakîr Hân-ı âlîcâh ile keştîlere süvâr olup nehr-i Perezen’i ubûr edüp (–) sâ‘at dahi gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Cânkirmân yâ‘nî hisâr-ı cây-ı emân Özücân

Mukaddemâ sene 1067 târîhinde mürûr etdiğimiz yollar ve bu kal‘alar mufassalan medh olunmuşdur, tekrâra hâcet yokdur, zîrâ ol sene-i mübârekde bu Özü kal‘asında kırk bin Kazak ile yedi gün yedi gece ceng-i azîm etdiğimiz de bâlâda cild-i (–) merkûmdur kim tekrâr tahrîre hâcet yokdur. Bu kal‘a-i Özü ağaları hân içün yüz pâre gemiler ve kayıklar ve potlar hazırlayup Hân ve cümle asker gemilere süvâr olup cümle askerin atları ve sığırları başına birer rub‘ ve koyun başına birer akçe alup karşu tarafa ubûr etdiler. Hakîr dahi Hudâ‘ya sığınup selâmetle ubûr edüp karşu taraf ki Kırım hâkinde Heyhât sahrâsının bir ucunda,

Menzil-i kal‘a-i Kılburun

Bu dahi bâlâdaki cildin sene 1067 târîhinde mufassalan terkîm olunmuşdur. Bundan kalkup ılgar ile sahrâ-yı Heyhât ucudur kim bu Kılburun kal‘asında nihâyet bulur, bu sahrâ içre cânib-i şarka gidüp 15 sâ‘atde,

Menzil-i vâdî-i Kopkuyu

Nehr-i Özü ile Karadeniz mâbeyninde bir kumsal zemînde sehel tatlı kuyular olduğundan kavm-i Tatar Kopkuyu, ya‘nî çok kuyulu yerler demek olur. Âsâr-ı binâdan aslâ bir şey yokdur. Ancak küffârın yollar üzre pusu yerleri çokdur. Andan kalkup semt-i şarka (–) sâ‘at gidüp,

Menzil-i Sarıkamış

Nehr-i Özü kenârında bir mahûf ve muhâtara kamışlık yerdir kim Kazak-ı âk kefereleri ol kamışlık içinde pinhân olup âyende vü revendeleri sayd edüp esîr-i bend-i zencîr ederler. Andan yine şark semtine (–) sâ‘atde,

Menzil-i Çorga

Nehr-i Özü ile Karadeniz mâbeyninde bir ince yoldur. Karadeniz taşsa yoldan atlayup nehr-i Özü‘ye deryâ karışır eğer Özü nehri taşsa Karadeniz’e karışır. Kılburun dedikleri bu ince yoldur, ammâ emândır, zîrâ Kazak saklanacak yerleri yokdur. Andan yine şark tarafına Heyhât yoluyla (–) sâ‘at otlu ve sulu yerlerde gidüp,

Menzil-i Bahşeli

Bunda dahi acı ve tatlı kuyular vardır. Niçe asker bunda yatmayup ileride **Ken kuyu’**yu geçüp, ***[107a]***

Menzil-i Baydipi

Bir şiddet-i şitâda bu mahalde dipi ve borandan niçe bay ankâ âdemler sovukdan helâk olduklarıyçün Tatar kavmi bu mahalle Baydipi derler. Andan yine cânib-i şarka 5 sâ‘atde,

Kayğaç Gölü

Lisân-ı Tatar’da (–) (–) demekdir. Nehr-i Özü‘den müteferrik bir buhayre-i azîmdir. Ba‘zı zamân içinde Kazaklar kayıkların arkalarıyla getirüp bu göle koyup şikâr alırlar.

Bu gölü geçüp 5 sâ‘at yine taraf-ı şarka gidüp ve bu çöllerde acı sular içüp Kazak ve Kalmık havfin çeküp kat‘-ı menâzil ederdik. Bu çölistânda Kılburun kal‘asından cânib-i şarka Kırım cezîresi ağzında tâ Or kal‘asına varınca otuz sâ‘atlik zemîn-i Heyhât’dır kim şenlik ve şâdımânlıkdan aslâ eser yokdur. Hattâ güneş çölde doğar ve çölde batar.

Ammâ bu Heyhât bu çöl-i Heyhât’dır kim şarkdan garba tûlı toksan yedi konakdır kim şark tarafı nihâyeti Bahr-i Harez’de tamâm olur. Garb tarafında mezkûr Kılburun’da nihâyet bulur. Müverrihân-ı Acem bu Heyhât’a deşt-i Kıpçak deyü tahrîr ederler. Ammâ bu Heyhât’a muttasıl tâ Maskov vilâyeti içinden bir yıllık yol Çîn ü Mâçîn ve Fağfûr ve Kozak ve Kızlar vilâyetine varınca büyük Heyhât‘dır kim içinde gulbeyâbânî ve yaban âdemleri ve gayri ecnâs-ı mahlûkât mevcûddur.

Bu Heyhât’da dahi gulbeyâbân ve yaban atları ve develeri ve niçe bin envâ‘î haşerât-ı mahlûkâtların mevcûd olduğu inşâallâh eğer seyâhati nasîb olursa alâ kadri’l-istitâ‘a tahrîr ederiz.

{Ammâ nehr-i Özü kenârında Heyhât sahrâsı ucunda kal‘a-i Kılburun’dan tâ bu kal‘a-i Or’a gelince ve Or taşrasından tâ kal‘a-i Azağ‘a on günde varınca Âl-i Osmân hükmündedir, ammâ Or kal‘asından içeri cezîre-i Kırım ortası hânlarındır, ammâ Kırım cezîresi etrâflarındaki kal‘alar yine Osmânlınındır. İllâ bu Or kal‘ası ve Gözlev kal‘ası ve Bâğçesarây kurbunda Çufud kal‘ası hânlarındır. Mâ‘adâ kal‘alar Osmânlınındır.}

Hele hamd-i Hudâ sihhat ü selâmetle Hân hazretleriyle cümle asâkir-i İslâm ve gâret olan kavm-i Noğay ile kal‘a-i Or kapusundan içeri girirken Hân hazretlerine kal‘a-i Or’dan niçe yüz şâhî ve kolomburuna toplar şâdımânları edüp Or beği Kıraş Beğ Hân’a gelüp buluşdu.

Evsâf-ı hudûd-ı vilâyet-i Sol‘ât taht-ı Âl-i Cingiziyân, ya‘nî ibtidâ serhadd-i hisâr-ı üstüvâr-ı Or, ya‘nî Ferahkirmân

Cemî‘i Tatar tevârîhlerinde bu Or kal‘asına Ferahkirmân deyü tahrîr etmişlerdir. Bu cezîre-i Kırım Ciniviz küffârı elinde iken ibtidâ bu cezîre-i Kırım’a mâlik olan Cingiz Hân oğlu Cuci Hân sene (–) târîhinde bu Or kal‘ası yerindeki kal‘ayı Ciniviz Frengi elinden alup Azak denizi boğazından Ölüdeniz boğazına varınca bu Kırım cezîresinin karaya muttasıl olan (–) adım yerine bir or kazup, ya‘nî bir handak kazdığiyçün bu kal‘aya Or kal‘ası, ya‘nî handak kal‘ası derler, ammâ müverrihân-i Tatar Ferahkirmân derler.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde yine nesl-i Âl-i Cingiziyân’dan Sâhib Geray Hân bir müdebbir ve âkıl ve sâhib-zuhûr hân-ı cem-cenâb olmağile cedd-i ızâmı Cuci Hân’ın Ciniviz Frengi elinden feth etdiği Or kal‘asın temelinden münhedim edüp müceddeden bu Or kal‘asın Kırım cezîresinin Heyhât sahrâsına muttasıl olan iki tarafı de[r]yâ olanın tâ ortasındaki or mahalline bu kal‘a-i Or’u binâ edüp dilşâd [ü] ferahnâk olduğundan ismine Ferahkirmân deyü nâm verirler.

Ammâ müverrihân-ı Arab ve kitâb-ı *Füsûs* sâhibi Hazret-i Muhyiddînü‘l-Arabî bu cezîre-i Kırım’a ve vilâyet-i Kazak-ı âk’a bilâd-ı Sol‘ât derler. Ve Cıfr-ı Câmi‘de ve niçe kelâm-ı Alî‘de Tataristân’a bilâd-ı Sol‘ât derler. Hattâ bir kitâb-ı cıfırda *“Yâ bilâde’s-Sol‘ât ahzir an sığârı‘l-uyûn min nefsih[küm]*” buyurmuşlardır, ya‘nî “Yâ Kırım halkı sizin nefsinizden olan küçük gözlü kavimden hazer edin, ya‘nî Kalmık kavminden pek korkun” deyü Kırım halkına kavm-i Sol‘ât derler. Ammâ çünki Tataristân’a bilâd-ı Sol‘ât dedikden sonra vilâyet-i Hind ü Sind ve Keşmir ve Gûlkend-i Dekend ve Çîn [ü] Mâçîn ve Hıtâ ve Hoten ve Fağfûr [ve] Özbek ve Belh u Buhârâ ve vilâyet-i Acem ve Horâsân ve vilâyet-i Kozak ve vilâyet-i Türkistân [ve] vilâyet-i Mâhân kavm-i Moğol ve kavm-i Boğol ve kavm-i Kaytak [ve] kavm-i Dağıstan ve kavm-i Noğay ve kavm-i Kalmah ve kavm-i Heşdek ve kavm-i Maskov ve kavm-i Leh ve kavm-i Lipka müslimi ve kavm-i Macar ve kavm-i Kırım cümle yetmiş yedi akvâm-ı gûnâ-gûn bunlar cümle Tatardır kim kavm-i Sol‘âtdır. Hattâ İsfaç kralının taht-ı hükûmetinde Maskov’un Heşdek Tatarı gibi İsfaç’ın dahi on iki kerre yüz bin göçer evli Tatarı var. Hattâ Âl-i Osmân ve cümle kavm-i Türkmân dahi kavm-i Tatar’dır.

Tuhfe nâm bir târîhde ve Rûm Yanvan târîhinde ve Ermenî Mığdisi târîhinde ve Latin (…) târîhinde ve Kabâbıta müşkil-küşâ târîhlerinde eyle tahrîr etmişler kim bu rûy-ı arz kim Bahr-i Muhît seksen yedi bin mîl bir cezîredir, bu cezîrenin nısfını kavm-i Sol‘ât, ya‘nî kavm-i Tatar dutmuşdur. Bu edîm-i arzda siyâh Arablar ile Tatar kavminden (bir) çok kavim yokdur, deyü yazmışlar ve niçe yüz kavm-i Nasârâ bu Tatar kavminden azmışlar, deyü yazmışlar. Hattâ *Târîh-i Tuhfe*‘de birkaç mürsel nebîlerin hılye-i şerîflerin ***[107b]*** **“**Cenâb-ı Kibriyâ ibtidâ Hazret-i Âdem’i yed-i kudretiyle tînden halk etdikde Tatar sıfatında halk etmişdir” deyü mufassal yazmış. Ve be-kavl-i müverrih-i âlem müfessir İshâk, sûre-i (–): [52] tefsîrinde “Hazret-i Îsâ da Tata[r] mahbûbu şeklinde halk

olmuşdur” deyü tahkîk etmiş.

Hattâ kavm-i Yûnâniyân-ı kefere-i Rûm millet-i Mesîhiyye olduklarından Hazret-i Îsâ a*leyhi's-selâmın* cemî‘i evzâ‘, etvâr, libâs ve hilye-i şerîfin sıhhati üzre yazup ale’l-ittifâk Tatar eşkâlinde yazmışlardır, ammâ cemî‘i kefereler kavm-i Tatar’ı sevmeyüp adû-yı hâyinleri geldiklerinden,

“Hâşâ Hazret-i Îsâ Tatar sıfatında değil idi. Hemân Hazret-i Yahyâ gibi seyrek sakallı ve mükehhal süğlün gözlü idi. Hattâ Hazret-i Yahyâ Hazret-i Îsâ‘yı kucağında gezdirirken görenler ‘Bu Îsâ Hazret-i Yahyâ‘ya benzer, geçen nebî dahi kavm-i Sol‘ât’a benzer’ derlermiş, ammâ Rûm keferesi kavm-i Sol‘ât Yûnâniyân bizim kavmdir” derler.

Hulâsa-i kelâm kavm-i Sol‘ât-ı Tatar bu rûy-ı arzı dutmuşdur, ammâ li’llâhi’l-hamd bu cezîre-i Kırım Tatarı üzre Cenâb-ı Kibriyâ‘nın nazarı ta‘alluk edüp her ne cânibe teveccüh ederlerse her bâr mansûr u muzaffer gelüp cemî‘i kâfiristâna bî-rahmlikleri velvele salup kavm-i Tatar’ın havf [ü] haşyetlerinden cemî‘i kâfiristân kâfirlerinin amânları kesilüp bî-îmân kalmışlardır. Hamd-i Hudâ bu kavm-i Tatar mü’min ve muvahhid ve ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘atden bir alay gâzîyân-ı mücâhidânlar olup mu‘cizât-ı Muhammedü‘l-Mustafa’nın du‘âsı berekâtıyla cezîre-i Kırım’da ve gayri bilâdlarda sâkin olup cânib-i erba‘ada olan küffâr-ı dûzah-karârların karârgâhları olan memleketlerin alan u tâlân ve keferelerin esîr-i nâlân edüp sığâr [u] kibâr evlâd nisvân bintânlarını esîr-i pây-beste ve dil-haste şikeste beste edüp niçe bin gûne şikence edüp at derisi ve at şikenbesi ve at bağırsakların esîrlere yedirerek cümle keferelerin evlâd [u] ensâbların diyâr-ı İslâm’a getirüp İslâm ile müşerref ederler. Hattâ bu kavm-i Tatar-ı adû-şikâr hakkında hadîs-i sahîh vardır. [53]

Hakkâ ki bî-rahm kavmdir, ammâ min-indillâh Âl-i Osmân önüne sedd olup her bâr küffâr ile ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl ederler. Ve gâyet salt ve sebük-bâr askerdir, zîrâ kavm-i Noğay Tatarlarının yanlarında hall [u] hurmetden bir şey bilmezler bir alay mübâhî kavimdirler.

Hîn-i zarûretde gayri mahalde zî-rûh nesli olup anın cânı ola ve kanı çıka, elbette anı yerler ve kanına darı potğası karışdırup cemî‘i hayvânât kanını şurba gibi içerler. Dâ’imâ yedikleri atdır, etin yerler. Her hayvânın derisin geyerler, ya‘nî kürkün geyerler. Ve ekmek yeseler yüreklerine yapışup ölürler. Dâ’imâ yedikleri darı ve geydikleri deri. Evleri saz kendüleri nâ-sâz bir alay kavm-i gâziyân-ı mücâhidândır. Dâ’imâ hekîmâne bir gûne ta‘âm yerler, gayri şey yemezler ve bilmezler. Âb [u] hevâlarının hükmünden mi‘deleri gâyet serî‘u’l-hazmdir. Hattâ bir Tatar üç dör[d] günlük ta‘âmı bir fıçı bozayı yeyüp içüp yine üç dörd gün ta‘âm yemese mümkindir. Bulur[sa] polad-ı Nahşevânî‘yi yer ve yağın [i]çer(?).

Niçe kerre yüz bin Tatar vardır kim ömründe su içmemişdir. Kımız nâmında bir gûne altı yedi günlük at südü içerler. Talkan nâmında darıyı kavurup değirmenden çeküp un gibi edüp anı at südü ve deve südüyle karışdırup içerler. Def‘-i cû‘ etdiğinden mâ‘adâ sehel sekir verir. Bir dahi kurut ayranı, ya‘nî ekşimiş ve belemiş(?) yoğurd keşin ısladup yerler. Bir dahi yazma nâmında ilik gibi bir kaymağı alınmamış yoğurdu at südüyle ayran edüp anı içerler. Ve ilik gibi koyu ve lezîz bozaları olur.

Sefer ve (sefer ve) hazarda bu gibi olan eşyâları yeyüp içerler. Ekmeğe suya anıniçün rağbet etmezler ve,

“Ekmek neçikdir kayda olur?” deyü su’âl eder. Su’âline cevâb verilir, derler kim,

“Ekmek çöpikde bitkendir, değirmeninde un yasadup hamur edüp bişkendirüp âteşde göyündürürler, ekmek olur” dediklerinde,

“Allâh ilâh ekmek şolay mı olur?” deyü ta‘accüb edüp,

“Âdem atayı cennetden çıkarmağa sepep şol çöpikde bitken ötmek midir. Behey atan anan cavlı bolayım. Özüm sokulursa da ben onu aşamamdır” der, ya‘nî ben ölürsem de ben ekmeği yemem, der.

Garîb ü acîb sofra yerler. Bu tabî‘atde halk olunmuş şecî‘ kavimdirler.

Ammâ bu Noğay kavminden mâ‘adâ bizim Kırım cezîresi içinde benî âdem ile ihtilât etmeğe mu‘tâd edüp sâhib-i tab‘ geçinir Badrak nâm bir alay kavm-i benâmlar vardır. Anların içlerinde niçe bin Badrak kavmi ebeden ekmek yemez ve su içmez âdemleri vardır.

“Niçün su içmezsin [54] değil midir?” desen,

“Vallâhi bizi Çalap Allâh yasatdıkda toprağı su ile cıvık çamur edüp yaratdı. Çamura çok su katılsa elbette çamurun bir yanını coyar, ya‘nî bir {tarafın koparır}. İndi Âdem evlâdının da aslı çamurdur. Suyu kop içmemek gerek. İşte at südü ve deve südü dahi ***[108a]*** sudur” deyü misâl te’vîller ederler.

Gerçi su içmezler, ammâ lahşa şorbası ve deve ve koyun ve sığır ve câmûs südleriyle darı ve pasta çorbasın çok yerler. Lahşa şorbası, ya‘nî lâkşe çorbası yerler, zîrâ Hazret-i Risâlet’in hadîs-i şerîfinde [55] buyurmuşlardır kim ana un çorbası ve dutmaş çorbası derler ve cemî‘i Tatar ulemâsı ve sulehâsı ve pâdişâhları at eti yerler.

Ve elsine-i muhtelifeleri birbirlerine muğâyirdir, zîrâ cümle Tatar on iki lisân üzre tekellüm edüp birbirlerinin lisânların tilmaş ile, ya‘nî tercümân ile anlanır kelimât-ı lugatları vardır. Ve asfah u fasîh u belîğ elfâz-ı dürerbârları var.

Evvelâ lisân-ı Çağatay ve lisân-ı Kumuk ve lisân-ı Moğol ve lisân-ı Boğol ve lisân-ı Türkmân ve lisân-ı Noğay ve lisân-ı Kaytak ve lisân-ı Kozak ve lisân-ı Heşdek ve lisân-ı Dağıstân. Acem ve Hind ve Özbek ve Bulgar, bunlar dahi Tatar olmağile başka lisânları ve başka gûne kitâbetleri var kim bir lisâna müşâbih değildir. Her biri birer gûne lehçe-i mahsûsaları vardır.

Ve bu kavm-i Tatar hergiz gıybet ve mesâvî ve sû-i zan ve kîn ü kibr ve buğz [u] adâvet ve remm ü nemm etmek yokdur. Biri birleri içinde gâyet ayıbdır. Bir kişi gıybet ve mesâvî kelecisi işitğe andan gayri kişiler nefret eder. Ancak buğz u adâvetleri gayri kavm ve gayri düşman üzre gidüp nehb ü gâret etme adâvetin ederler kim el-buğzullâhdır.

Ve Kırım halkının mezhebleri Hanefî‘dir. Şâfi‘iyyü‘l-mezhebleri dahi vardır, ammâ Kırım’dan taşra ellerde vilâyetlerde olan Ulu Noğay ve Şıdak Noğay ve Urumbet Noğay ve Geçdi Noğay ve Mansûrlu ve Sincivitli ve Şîrînli ve Mankıtlı ve Çobanelli ve

Nevrûzelli ve Deveyelli ve niçe bunun emsâli niçe bin gûne ellerin kişileri cümle Şâfi‘iyyü‘l-mezheblerdir kim bu kadar yüz bin ulemâ-yı mütebahhirînleri var kim ta‘bîr olunmaz. Cümlesi elleriyle sahrâlarda obaları ve medreseleriyle konup göçerler.

Bu ulemâların izn-i şerîfleriyle cümle kavm-i Tatar at eti yerler. Hattâ Ebû Hanîfe ki Nu‘mân bin Sâbit’dir kim İmâm-ı A‘zam ve hümâm-ı akdemdir, anların kavl-i şerîfi üzre at eti yemek mekrûhdur, zîrâ [at] âlet-ı gazâdır, at yemeğe ruhsat verilse ihtimâldir atlar inkırâz bula. Ammâ İmâm Mâlik katında kerâhet tahrîmîdir. Lâkin İmâm Şâfi‘î ve İmâm Hanbel kavlleri üzre helâldir, zîrâ anlar Hazret-i Risâlet’den bu hadîs-i şerîfi sened edinmişlerdir. [56] bu hadîs-i sahîh içün Müslim ve Buhârî müttefekun aleyh derler.

Anıniçün kavm-i Tatar at eti yerler, zîrâ bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır. Seferlerde usret mukarrerdir.

Bir hadîs-i şerîfde dahi: [57] buyurmuşlardır.

İmdi bu kavm-i Tatar-ı sebükbârın bârhâneleri olmayup seferlere aslâ zahîreden bir şey götürmezler. İllâ talkan ve kurut ve at kaburkası kazısı götürürler. Ol dahi kifâyet etmeyüp hemân yollarda lengpâ olan atları ve sehel hastalığa yüz dutup yorgun ve argın ve du[r]gun atlar kâfire kalmış deyü hemân ol ân ol atı Hak yoluna kurbân edüp derisiyle pâreleyüp paylaşırlar, kimi pişirüp kimi çirki nâm tegeltisi altına koyup üstüne binüp at ile yorta yorta at etinin suyu çekilüp pişdi deyü tegeltisi altındaki at etin yeyüp def‘-i cû‘ edüp kâfiristâna akınlar ve çapullar civerüp cemî‘i düşmanlarına şemşîr-i sitîz-i tîğ-ı sertîzi bî-dirîğ urup bakıyyetü‘s-süyûf olan kefereleri evlâd [u] ıyâlleriyle keşân ber-keşân sürüyüp diyâr-ı İslâm’a getirüp İslâm ile müşerref ederler. Min-indillâh bir alay gâziyân-ı ser-bâzân-ı âşıkân-ı Âl-i Cingiziyândır. *Hafizakallâh.*

Bunların gazâ etmeden gayri bir kârları dahi dihkânî ve zirâ‘atdir, ya‘nî ekinci ve çiftçilerdir kim ekseriyyâ darı ekerler, zîrâ darı bu diyârda bir kîlesi yüz yüz on kîle verir. Ve dâ’imâ yedikleri darıdır, ammâ ehl-i hâl olan meşâyihân ve sofîleri arpa eküp ekmeğin yerler, zîrâ Hazret-i Peygamber dâ’imâ arpa ekmeği yerdi derler. Anıniçün buğday ekmeği yemezler.

Ve bir esnâfı dahi tüccârdır. Vilâyet vilâyet esîrleri götürüp fürûht ederler ve gayri metâ‘ da götürüp bey‘ [ü] şirâ edüp gayri eşyâlar getirirler. Ve bir sınıfı ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân ve sofîlerdir kim Halvetî ve Celvetî tarîkında kırk bin kadar ehl-i tevhîd sofîleri olduğun Sefer Gâzî Ağa Vezîr tahrîr etmişdir.

Cümle cezîre-i Kırım içre olan yigirmi bir bin câmi‘ ve mesâcid ve buk[‘]alarda şeb [ü] rûz cümle Tatar sofîleri tevhîd [ü] tezkîr ederler, gâyet ehl-i tevhîd ve ehl-i tarîk âdemleri vardır. Husûsan bâlâdaki evrâklarda evsâfına şürû‘ etdiğimiz Or kal‘asındaki Sâhib Geray Hân câmi‘inde savma‘a-nişîn sâhib-i sülûk mazınne-i kerâme (–) Efendi azîz hazretleri vardır. Kırk yıldır çokluk ile ülfet etmeyüp zî-rûh kısmından hayvân eti ve buğday ekmeği yemeyüp el değirmeninde arpayı övüdüp kendi eliyle pişirüp yer ve kendi eliyle arpa eker. Ekdüğü zemîni sâhibü‘l-hayrât Sâhib Geray Hân şeyhin pederine ihsân edüp irsile intikâl eden hâk-i pâkde arpa eküp biçüp kendi eliyle el değirmeninde ***[108b]*** çeküp pişirüp yer. On binden mütecâviz fukarâ-yı bâbullâh köşe-nişîn sofîleriyle Sâhib Geray câmi‘inde cümle âşıkân halka-i zikrullâha girdikde kaçan tevhîd-i erre geldiklerinde

cemî‘i Or halkı âlem-i hayretde kalırlar. Hattâ cümle Or kal‘ası halkı azîz-i mezbûrun mu‘tekidleridir. Hattâ her gece Or kal‘asının der-i dîvârları üzre kal‘a neferâtları gibi şeyh-i muhterem fukarâlarıyla rabât bekleyüp “Allâh yeğdir yeğ” deyü bâng-ı Muhammedî sadâsı verirler.

Der-beyân-ı zemîn-i eşkâl-i tarz-ı tavr-ı kal‘a-i Or, ya‘nî Ferahkirmân

Bu kal‘a-i bâlâyı sene (–) târîhinde Âl-i Cingiziyân’dan Sâhib Geray Hân binâ edüp iki kat Şeddâdî-misâl seng-i tırâş kal‘a-i savaş olup zemînden kaddi kâmil yigirmi üç arşın âlîdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dîvâr bedenleri üzre kâmil üç bin adım iki kat hisâr-ı üstüvârdır. Ve gird-â-girdi beş köşe olup yigirmi aded çâr-kûşe kulle-i bâlâları var kim Heyhât sahrâsının her ne tarafından gelirken bu Or kal‘asının kulleleri beşer konak yerden nümâyândır kim cümle kullelerinin üzerleri la‘l-gûn kırmızı kiremit örtülülerdir. Ba‘zı tahta örtülü alçak kulleleri var.

Ve derûn-ı kal‘ada cümle seksen aded Tatar evleri var. Cümlesi toprak örtülüdür. Dizdârı ve beş yüz aded tüfengli sekbân neferâtları var, ammâ cümle Rûm yiğitleridir, zîrâ Tatar kavmi tüfeng atmak bilmezler ve tüfengden korkup tüfengin olduğu yere “Mıltık kop” deyü varmazlar. Kavm-i Tatar tüfenge mıltık derler. Ve bu kal‘anın kâmil beş yüz aded Beşevli nâm Tatar atlısı askeri var kim cümle yarar ve zor-âver ve dilâver ve server-i hünerver batır yiğitleri var. Şehrin dizdârı ve on beş aded kal‘a ağaları ve topçubaşı ve cebecibaşısı vardır.

Ammâ kal‘ası Or sahrâsında aslâ hav[â]lesiz ve handakı on beş kulaç kesme toprak derin handakdır. Kıbleye nâzır üç kat metîn ve kavî demir kapuları var, iki tarafında handaka nâzır acâ’ib topları var. İç kal‘asında Sâhib Geray Hân mescidi ve buğday anbârları ve cebehâne hücreleri ve su kuyuları var, gayri şey yokdur.

Sitâyiş-i taşra kal‘a içre yüz aded toprak örtülü evleri olup çârsû-yı bâzâr hammâm ve hân bu kal‘ada yokdur. Ancak kal‘a bânîsi Sâhib Geray’ın bir câmi‘i var, tûlen yüz elli ayakdır ve arzen yüz aded kademedir. Mihrâbı üzre *“Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün resûlullâh”* tahrîr olunup bu hat üzre âyetü‘l-kürsî tahrîr olunmuşdur kim üstâd-ı mermer-bür bu hatları taşa eyle yazmış kim cidden sikkeyi mermerde kazmış. Minâresi câmi‘in solunda bir alçak beyâz taş minâre-i zîbâdır. Câmi‘ dahi tarz-ı kadîm alçacık toprak örtülü bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir kim gazâ mâlıyla binâ olmağın gâyet rûhâniyyetli ve cemâ‘at-i kesîreli dâru’t-tevhîd bir musallâ-yı atîkdir. Hattâ bu câmi‘in sol tarafında maşrık cânibine nâzır kal‘anın bir küçük kapucuğu var, ammâ atlı(?) gücile girir çıkar. Bu kapucuğun önündeki handakı üzre makaralar ile asma köprüsü var. Karşu handak kenârında Mehemmed Geray Hân’ın bir küçük hoş hevâ ve hoş binâ hammâm-ı rûşinâsı var, varoşda vâki‘ olmuşdur.

Der-medh-i taşra varoş-ı Or

Cümle on iki mihrâbdır ve bin beş yüz toprak örtülü ekseriyyâ tahtânî evleri var. Üzengi(?) sarâyı bunda mükellef sarâydır. Kal‘a dibinde ancak bir hânı var ve bir ulu yolun yemîn ü yesârında cümle beş yüz aded müfîd [ü] muhtasar dükkânları var, bezzâzistânı yokdur.

Meşhûrâtından keskin ve aru, ya‘nî pâk, Tatar bozası olur. Hattâ ibret içün bu bozayı

abdest makramasına koyup evlerine götürürler, bir katre akmaz. Tâ şol mertebe koyu ilik gibi tatlı bozası olur. Hattâ kavm-i Tatar beş konak yerden atlanup "Or bızkası içelim" deyü gelirler. Bir tostağan bozasın içen, sermest olup kılalay ve bolalay türkisi ırlar. Tâ bu mertebe sekir verir bozası vardır. Bu diyârda şarâb içmek ayıbdır. Ve bâğ u bâğçe olmadığından şarâbı dahi yokdur, zîrâ şiddet-i şitâsı katıdır, bir ağaç yemiş değildir, odunu dahi yokdur. Cümle sığır tezeği yakarlar ve at ve deve tezeği dahi satarlar. Ve ekseriyyâ halkı sığır boku kokarlar, zîrâ fukarâları çokdur. Bu varoş bir kumsal zemîn başına vâki' olmağile şehir içre aslâ kaldırım yokdur. Cânib-i erba'asında kal'a dîvârı dahi olmayup dâ'iren-mâdâr etrâfı derin handakdır. Üç yerde vâsi' ağaç kapuları vardır.

Ammâ bu varoş içre **ziyâretgâh-ı İzzeddîn Sultân,** ziyâretgâ[h-ı] âşıkân-ı erbâb-ı [di]lândır. *kuddise sırruhu.*

Ve bu kal'a Or kal'ası demeden murâd oldur ki bu Kırım vilâyeti Karadeniz kenârında yedi yüz yetmiş mîl bir cezîre-i şekl-i müselles vâki' olup sağ cânibi taraf-ı garba Ölü denizdir kim Karadenizden girmiş bir sığ deryâdır. Ölü deniz demeden murâd bir gemi yâhûd bir kayık Karadeniz fırtınasıyla bu deryâya düşerlerse aslâ halâs mümkin değildir. Cümle âdemleriyle gemileri gark olup öldüklerinden Ölü deniz derler. Ve kıble cânibi Karadeniz'dir ve şark tarafı ***[109a]*** Azak denizidir, Balısıra denizi dahi derler.

Bu mezkûr deryâların üçü dahi birbirlerine muttasıldır, ammâ bu cezîre-i Kırım'ı üç deryâ dahi ihâta etmişdir. Bunların içinde Kırım şekl-i müselles bir adadır. Kıble tarafı Balıklava kal'ası burnudur. Maşrık tarafı Kerç kal'ası burnudur. Mağrib tarafı bu Or kal'ası ağzıdır kim bu mahalde Kırım cezîresinin Or'dan taşra çıkarken Azak denizi sağ tarafdadır. Sol tarafı semt-i cenûb Ölü denizdir. Ölü deniz ile Azak denizi mâbeyni ancak sekiz bin adım Heyhât sahrâsına muttasıl karadır. Anı dahi selef hânlarından Selîm Hân-ı Sânî asrında Semiz Mehemmed Geray Hân bu Or boğazına kâfir gelmesin deyü bir handak-ı uzmâ bir denizden bir deniz kesüp bir çâh-ı gayyâ-misâl handak-ı amîk kazmış. Tatar kavmi handaka or der. Anıniçün bu kal'aya Or derler, ammâ müverrihân-ı Tatar bu kal'aya Ferahkirmân derler. Hakkâ ki Heyhât sahrâsından gelüp bu kal'a-i Or'a giren ferahşâd olur. Hattâ ol zamân bu handakı eyle derin kazmışlar kim Azak denizi gelüp Ölü denize mahlût olup henüz Kırım ol zamân cezîre olur.

Azak denizi kenârındaki Balısıra kal'ası ve Çikişke ve Arbat kal'aları önünde su çekilince kal'alar karada kalup Ten nehri Kazağı dahi iki yüz pâre kayık ile Azak altında Kazıklı Özek boğazından çıkup cümle gemileri ile dosdoğru yeni kazılup su geçen Or kapusu boğazından geçüp Ölü denize girüp bir gece ale'l-gafle gelüp bizim Akkirmân kal'amızın taşra varoşun urup bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı firâvân ve üsârâ-yı bî-pâyân alup yine yeni kesilen Or boğazından bî-bâk ü bî-pervâ geçüp yine dâr-ı menhûslarına giderler.

Ba'dehu sene (–) târîhinde Selîm-i Sânî asrında Kılıç Alî Paşa Kefe kal'asına donanma-i hümâyûn ile gelüp liman-ı Kefe'de lenger-endâht oldukda Semiz Mehemmed Geray Hân Kefe'ye gelüp Uluç Alî Paşa da buluşdukda Alî Paşa eydir:

"Baka Hân! Niçün Or boğazın kesüp Kırım'ı bütün cezîre edüp Azak kâfirine yol açup bizim Akkirmân kal'asının nehb ü gâretine sebeb oldun" deyü Semiz Mehemmed Geray Hân'ı Kefe'nin Uzunçârsûsu başında salb etmişdir.

Ba‘dehu yerine (–) (–) hân olup görürler kim hadd-i zâtında hâl mükedder olup Azak denizi tarafındaki kesilen mezkûr handakı sehel doldurup yine cezîre-i Kırım’ın karaya ittisâli olup diyâr-ı Kırım ve Çikişke ve Arbat ve Balısıra kal‘aları yine su içinde kalup diyâr-ı Kırım ve kal‘a-i Akkirmân dâr-ı emn ü emân olur.

El-hâsıl azîm handakdır kim bir denizden bir denize tûlı bir sâ‘at ve sekiz bin adımdır. İçine bakmağa âdem cür’et edemez. Hemân bu handakdan su aksa yine Kırım bir ada olur.

Ve Mora cezîresi dahi İnebahtı boğazıyla İne boğazı arası sekiz bin adım karadır. Anı dahi selef kralları “Ebü‘l-feth Mora’ya gelmesin” deyü kesüp deryâ akıdup Mora vilâyetin cezîre etmişdir. “Kişi korkduğuna uğrar” dedikleri gibi Ebü‘l-feth Mora’ya varup mezkûr boğazı üç sâ‘atde doldurup Kördüs kal‘asın ve Misistre kal‘ası ve Badra kal‘aların feth eder.

Ammâ bu Kırım’ın Or handakı mürûr-ı eyyâm ile dolup Kırım içinden taşra esîrler firâr etmeğe başlayup taşradan Kazak-ı âk ve Tatar-ı Kalmak dahi Kırım’a girmeğe râh-ı âsân buldular. Hemân efendimiz Mehemmed Geray Hân sene (–) târîhinde vilâyet-i Kırım’ın âdem deryâsın ve dör[d] kerre yüz bin esîr keferelerin bu Or mahalline cem‘ edüp mukaddemâ Or handakının iç yüzünde yığılı olan toprağı üzre handakın toprağın şarkdan garba bir sâ‘atlik yerün handakın tathîr edüp iç yüzde handak toprağı dağlar gibi yığıldı.

Ba‘dehu Mehemmed Geray Hân bu toprak üzre bir denizden bir denize bir sâ‘atlik yer bir metîn kal‘a dîvârı çeküp birbirinden birer tüfeng menzili ba‘îd handak içine nâzır birbirlerin korudur Sedd-i İskender-vâr metîn ebrâclar edüp her birine beşer aded şâhî darbzen toplar koyup her bir kulleye ellişer yiğit tüfeng-endâz Rûm yiğitleri kodu, zîrâ ol asırda kâfirin pek isyân [u] tuğyân hareketi var idi.

Ve dîvârı zemîn dibinden on arşın bâlâ taş dîvâr edüp üç arşın enli edüp bu dîvârın iki başındaki kulleleri mahsûs kal‘a gibi azîm kulleler edüp ikişer yüz yiğit kodu. Ve Or kal‘ası dibinde bu dîvâra yan yana iki aded ikişer kat kulle-i azîmler inşâ edüp her kullede ellişer aded Rûm yiğitlerinden ergen, ya‘nî azeb odabaşılar koyup cemî‘i kullelerdeki yiğitlere bunları zâbıt edüp her gece dendân-ı beden üzre kol dolaşup uyuyan müstahfızânları ta‘zîr edeler. Ve bu orta kullelere dahi beşer aded şâhâne kolomburna toplar ve yüz yiğit topçular ve ellişer yiğit cebeciler koyup bu iki kulle-i azîmlere birer azîm vâsi‘ ve âlî demir kapular eyledi kim bu iki kapudan gayri yerden cezîre-i Kırım’a girilmez oldu. Meğer deryâdan gemilerle gelinir, girir ola. Ve bu Or’un iki kapusundan çıkan Heyhât sahrâsın geçüp ***[109b]*** isterse şark cânibine kal‘a-i Azak’a isterse şimâl tarafında ol sâ‘at Kazağ‘a isterse garb cânibinde otuz(?) {altı} sâ‘at çöl ile kal‘a-i Kılburun kal‘asına gider, ammâ bu mezkûr yollara yüz iki yüz âdem gidemez, beş altı yüz âdem gider.

Ve bu Or şehrinin suları cümle şorca kuyu sularıdır, ammâ Or kapusunun taşra bir ok menzili bir âb-ı hayât kuyusu var. Cümle âdemler silâhlanup ol kuyudan acele ile su alırlar, zîrâ Kalmık ve Kazak niçe kerre yerde bulunup suya çıkanları kapup esîr etmişdir. Ammâ Mehemmed Geray Hân bu Or kal‘ası ve Or handakın amâr edüp Or kal‘ası henüz Sedd-i İskender olup handak kullelerine ta‘mîr [ü] termîmine Or beği ve Or tuzlası emîni nâzır ve mu‘temed olmuşlar.

Der-feth-i buhayre-i kal‘a-i Or: Bu Or kal‘asının iç yüzünde bir sahrâ-yı yâbisde bir buhayre-i berrâkdır kim anda Kefe tuz dedikleri tuz bu Or’da hâsıl olup Kefe’ye ve vilâyet-i Kırım’a ve İslâmbol’a ve cemî‘i vilâyetlere gider. Kerpiç gibi kesile kesile hâs ve beyâz ve lezîz tuzdur. Kırk yedi yük akçe iltizâmlı emânetdir. Or halkının cümlesi bu Or tuzun çıkarmalarıyçün mu‘âf u müsellemlerdir. Ve mücrim ve vâcibü‘l-katlleri bu tuz buhayresine korlar. Mâh-ı Temmûz’da bu buhayrenin yüzü buz gibi tuz donup bir karış kalınlıkda oldukda kilim kadar pâre pâre kırup dağlar gibi yığup bâzergânlara emîn-i memleha fürûht edüp kal‘a-i Or neferâtlarına ve ulemâ ve meşâyihlerine ve Or beğine ve Or müftîsi ve nakîbi ve kadısına cümle ulûfe verüp mâbâkîsin hazîne edüp hâna gönderir. Dâ’iren-mâdâr beş mîl ihâta eder zehr-i mâr bir küçük buhayredir.

Der-beyân-ı hâkimân-ı Ferahkirmân: Cezîre-i Kırım içinde hân-ı âlîşânlar eyâletinde Or beği tahtıdır kim üç yüz pâre kurâya mâlikdir. Beği hîn-i savaş-ı perhâşda üç bin sadaklı ve kübe geyimli askere mâlik olup her uruşa hânlara talî‘a-i asker olmak kânûn-ı Âl-i Cingiziyân’dır. Ammâ bizim Mehemmed Geray Hân’ımız asrında Or beği on iki bin asker ile uruşa giderdi, zîrâ Or beği olan Kara Kıraş Beğ nefsinde bir zor-âver ve dilâver server batır yiğit idi, zîrâ bu Or Kırım’ın gâyet sedd-i sedîd kilididir. Her ne kadar düşman Kırım’a kasd etse bu Or cânibinden gelir. Anıniçün dâ’imâ on iki bin koş kol atlı şehbâz askerler atlarıyla âmâdedirler. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır kim bunların azli nasbları cümle hân elindedir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Or:

……(2/5 satır boş)……..

Bu şehrin seyr ü temâşâların edince hân hazretleri Akkirmân’dan sürüp getirdiği Noğay kavmine ve Kırım re‘âyâları ve üsârâlarına Or handakın tathîr etdirüp ve müceddeden mezkûr kal‘a dîvârın kal‘alarıyla Sedd-i İskender edüp cümle Kırım halkına izin verüp Akkirmân’dan gelen Noğay kavmin Kırım içre köylere Beş evli ta‘bîr etdikleri gibi re‘âyâ yazup cümle köylere kavm-i Noğay gönderüp kendüler Or kal‘ası muhâfazasında asâkir-i bî-[pâ]yân ile karâr-dâde otururken bir gün,

“Âyâ ne cânib keferesine bir sefer edüp gûşmâl etsek” deyü cemî‘i yurt eyeleri, ya‘nî kadîmden Kırım sâhiblerinin kartlarıyla ve kazakdaş ve emekdaş ve atalıklar ve Şîrinli ve Mansûrlu ve Sincivitler ve Badrak kavmi ve olanlar, ya‘nî hân hısımlarıyla cümle bir yere gelüp ken[g]eş, ya‘nî müşâvere edüp dururken hikmet-i Hudâ mukaddemâ Kazak vilâyetine beş baş‘a, ya‘nî çeteye giden gâzîler gelüp Kazak-ı âk’dan feryâd [u] fiğânlar edüp Kazağ’ın Kırım üzre gelmesi mukarrerdir dediklerinde hemân hân-ı âlîşân,

“Tîz cümle asker-i İslâm hâzır-bâş olsunlar, aylavdır(?)” deyüp nefîr-i Efrâsiyâbı çalup Or kal‘asına yasak içün bin aded tüfeng-endâz ile nûreddîn sultân ki (–) (–) sultândır, anı muhâfazacı koyup gitdiler. Sene (–) mâh-ı (–) gününde kırk bin askerle tabl-ı kudûmün döğüp Or’dan taşra meks etdi.

Sene-i mezbûrda Kazak-ı âk vilâyetine sefere gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ Or’dan taşra meks olundukda ol gün kırk yedi bin asker-i Tatar cem‘ olup iki kerre yüz bin esb-i tâzî ile Heyhât sahrâsına düşüp şimâl cânibine kâmil on beş sâ‘at yer

yortup anda tohtayup durduk. Ol gece Kırım'dan yigirmi bin atlı dahi gelüp yetişdi, ammâ atların izi on iki kat tapkır olup yol oldu. Bu kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr eyle yortarlar kim bunlara kuş yetişmez, ammâ *Allâhümme âfinâ* bu seğirdimde bir âdem {atdan} tekerlense eger atı ve eger kendi davranmayup gerüden gelenlerin atları ayağı altında pâymâl-i rimâl olup âdem herîse olup ***[110a]*** atı keşkek olur.

Ertesi bu sahrâdan kalkup yine cânib-i şimâle üç gün üç gece gidüp cümle asker bildi kim "Hemân Tatar Hân Maskov vilâyetine gider" deyüp tesellî-i hâtır buldular.

Ertesi gün ki olup dördüncü gün hemân cümle ol ağaları tuğu ve bayrağı çevirüp garb tarafına dönüp eyle yortum etdik kim beşer kerre at değişdirdik. Ol gün yine 26 sâ'at yer seğirdüp,

Menzil-i Oba'yı geçüp andan **menzil-i Cerikli**'yi geçüp cümle atları otarup sehel talkan ve kurutlar yeyüp istirâhat etdik. Bu Cerikli nâm mahal Özü suyu içinde bir kamışlı adadır. Meğer bu cezîre içre üç bin aded Kazak dörd def'a hatmanlarına isyân edüp bu cezîreye kapanmışlar. Asker-i Tatar'ı görünce niçe bin tüfeng atdılar.

Der-beyân-ı feth-i cezîre-i Cerikli

Meğer mukaddemâ Or'dan beş başa gidüp "Kazak Or'a geliyor" dedikleri küffâr bunlar imiş. Hemân hân-ı âlîşân fermân edüp cümle tüfeng-endâz atlarından piyâde olup cezîre gölü kenârında küffâr ile çet-a-çat tüfengleşirken hemân gerüden kırk elli bin Tatar "Allâh Allâh" deyüp sazlık ve bataklık içre atlarıyla göle girüp cezîreye kadem basdıklarında ân-ı vâhidde üç bin küffâra amân u zamân vermeyüp dahi tu'ma-i şemşîr olmadan(?) cümlesin kayd [u] bend-i der-çenber edüp bunları iki bin asker Kırım'a götürü[p] yine gelmek üzre Kırım'a revâne oldular. Hamd-i Hudâ altı âdem câm-ı şehâdetden nûş edüp ve yigirmi at ölmüş şehîdlerini de atlarıyla sal çatup vücûdların Kırım'a götürdüler.

Andan yine cümle asker-i Tatar "İnşâallâh uğurdur" deyüp yine cânib-i şimâle 7 sâ'at çölistân berr-i beyâbânda gidüp,

Nehr-i Yılkı'yı geçdik. Bu nehir tâ Maskov vilâyetinde Gürlev dağlarından gelüp bu mahalde Özü nehrine mahlût olur.

"Bu nehirden Urus-ı menhûs kayıklarıyla geçmesin" deyü vezîr-i a'zam olan vezîr Süleymân Paşa bu Yılkı nehrin hâr u hâşâk dıraht-ı müntehâlar ile doldurup bir dahi küffâr bu nehr-i Yılkı Ten'den(?) kayıklarla geçmeyüp muztarr-ı hâl kaldı.

Târîh-i bend-i nehr-i Yılkı:

Evliyâ âşık dedi itmâmının târîhini,

Deyüler bu mâi bend etdi Süleymân geçmeğe.

Sene (–).

Andan cümle asâkir-i Tatar bu Süleymân Paşa bend [ü] sedd etdiği Yılkı nehri yerinden ubûr edüp,

Der-vasf-ı kal'a-i sağîr Şâhînkirmân

Sene (–) târîhinde Şâhîn Geray Hân binâ etmişdir. Nehr-i Özü üzre şekl-i murabba‘ bir seng binâ kal‘a-i ra‘nâcıkdır. Bir kumsal yerde dâ’iren-mâdâr cirmi bin yüz adımdır. Beş kiremit örtülü serâmed kulleleri ile iki kapusu var. Biri kıble cânibiyle şarka meyyâl büyük kapudur ve bir kapusu yıldız tarafına nâzır nehr-i Özü kenârında, bu dahi demir kapudur kim nehr-i Özü karşusundaki Gâzîkirmân’a, ya‘nî Doğan geçidi kal‘asına nâzır iskele kapusudur. Bu kal‘a içinde ancak seksen kadar toprak örtülü Tatar evleri ve bir câmi‘i var, Şâhîn Geray Sultân’ındır.

Ve cümle sekiz aded dükkâncıkları var, ammâ hân ve hammâmları yokdur. Câmi‘-i zîbâsı Kırım kapusu üzre vâki‘dir. Kara taraflarında derin handakları ve kal‘a dizdâr[ı] ve beş yüz aded kal‘a neferâtları vardır. Ulûfe-i mu‘ayyenelerin cümle Tatar hânlar verir, zîrâ bu kal‘a Tatar hânlarındır, ammâ zemîni Âl-i Osmân hükmündedir, zîrâ Or kal‘asından taşradır.

Bu kal‘anın sebeb-i binâsı oldur kim her bâr Tatar-ı sabâ-reftâr nehr-i Özü nehrin ale’l-gafle geçüp Leh ve Kazak vilâyetlerin nehb ü gâret edüp avdet mahallinde bu nehr-i Özü‘den beri Kırım cânibine ubûr ederken küffâr-ı Kazak bu kurâlarda ve nehr-i Özü sazlıklar[ı] içre pinhân olup Tatar meşakkat-i belâ ile nehr-i Özü‘yü geçerken her bâr Tatar’ı urup kırup cümle şikâr-ı mâl-ı ganâ’imlerin kurtarup cümle kefere vilâyetlerine giderlerdi. Âhıru’l-emr Gâzî Şâhîn Geray Hân Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ izniyle bu kirmânı bu mahalde yasayup asker-i Tatar selâmetle top altından bî-bâk ü bî-pervâ geçüp emn [ü] emân oldu. İlâ hâze’l-ân bir güzel cây-ı menâs memerr-i nâs geçiddir. Hâlâ kal‘a altında yetmiş seksen pâre kayıklar ve çırnıklar vardır kim her bâr kal‘a limanında âmâdedirler.

Ve kal‘a hâricinde birkaç azbar samanlıkları ve bozahâneleri vardır, ammâ bâğ u bâğçeleri yokdur. Lâkin müşebbek bostânları gâyet çokdur. Ve kavunu ve karpuzu ve darısı memdûh olduğundan Tatar bozası meşhûrdur.

Bu dahi Kırım diyârının bir intihâ-i serhaddidir kim garîb gâzî şehbâz batırları var kim her bâr Leh ve Maskov ve Kazak-ı âk ile ceng [ü] cidâl ederler. Bu mahalden Kırım’a üç merhale yerdir, ammâ Heyhât çölistânıdır.

……(1 satır boş)……..

Andan cümle asâkir-i Tatar’ın kimi gemilerle ve niçe bini atlarıyla yov yov deyerek nehr-i Özü‘yü yıldırup karşu selâmet geçdiler, ammâ hakîr ile Gâzî Mehemmed Geray Hân hazretleri ile gemilere binüp karşu ubûr edüp meks etdik.

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı sedd-i emân Gâzîkirmân, ya‘nî kal‘a-i Doğan

Zamân-ı kadîmde bu kal‘a zemîninde sene (–) târîhinde Kırım hânlarından Tohtamış Geray Hân, ya‘nî Durmuş Hân oğlu Toğan Hân bir kal‘a-i azîm ***[110b]*** ba‘dehu Timur Hân-ı sâhib-hurûc bu diyârlara deşt-i Kıpçak’dan gelüp bu kal‘ayı yere berâber münhedim edüp tâ Sultân Bâyezîd-i Velî asrına dek bu kal‘a-i Toğan Hân esâsı mu‘attal kalup tâ ki Sultân Bâyezîd-i Velî Kili ve Akkirmân kal‘aların Boğdan ve Kazak-ı âk elinden feth etdikde nehr-i Özü ile birkaç kerre Kazak gelüp Akkirmân [ve] Kili kal‘aların nehb ü gâret eder.

Ba‘dehu Sultân Bâyezîd-i Velî bu mezkûr Doğan geçidi mahallinde esâs-ı kadîmi üzre

bir kal‘a-i azîm binâ edüp ismini Gâzîkirmân kor.

Andan kal‘a-i Akkirmân ve kal‘a-i Kili Kazak-ı âk keferelerinin şûr [u] şerlerinden emn [ü] emân olur. Lâkin Sultân Bâyezîd-i Velî karındaşı Şehzâde Korku(r)d Hân [58] ile Anatolu vilâyetinde niçe sene muhârebede iken beri tarafda Kazak fursat bulup bu Doğan geçidi kal‘asını alup Timur Hân münhedim etdiği gibi yere berâber eder.

Ba‘dehu bu abd-i kemter diyâr-ı Kırım’dan sene 1051 târîhinde İslâm Geray Hân ile Leh seferine ve Krakov vilâyetiyle Daniska vilâyetlerine giderken bu nehr-i Özü‘yü yıldırup ubûr etdikde sâ’ir asâkir-i İslâm nehr-i Özü‘yü geçince sehel ârâm etdi. Toğan kal‘ası zemînin seyr ü temâşâ edüp,

“Hayfâ dirîğ, ne aceb metîn ve sa‘b kal‘a olacak zemîn olur. Âh Âl-i Osmân bu püşte kaya üzre bir kal‘a yasasa vilâyet-i Kırım ve vilâyet-i Özi ve Karadeniz etrâfları Kazak şerrinden emîn olurdu” [de]yü İslâm Geray Hân nutk etdikde hakîr hemân bi’l-bedâhe bu nutk-ı dürerbârı vücûd bulmasıyçün “Bu niyyete el-fâtiha” deyüp niçe bin sülehâ-yı ümmetden Tatar mücâhidân-ı hâzırûn Fâtiha-i seb‘u’l-mesânî tilâvet edüp el yüze sürdüler.

Ba‘dehu yine hân ile ayak reftârı kal‘a kapusu münhedimi yerine gelüp hakîr gördüm ki zemîn üzre çâr-kûşe mermer üzre bir âb-ı hayât sülüs hat ile,

Hâzâ hisâr-ı Toğan Gâzî kirmân târîhuhu fütihatâ

Sene 889

deyü tahrîr edüp *“Ketebehu abdü‘l-müznib eş-Şeyh hâmiden ve musalliyen lîllâhi te‘âlâ”* deyü bir hatt-ı zerefşân tahrîr etmiş kim andan ma‘lûmumuz oldu kim Bâyezîd-i Velî asrında bu kal‘a amâr oldukda Şeyh hazretlerinin târîhidir. Zîrâ ol azîz-i muhterem Bâyezîd-i Velî Hân hattâtlarından idi. Sonra yine sene 1067 târîhinde kal‘a-i Özü‘yü dest-i küffârdan istihlâs edüp küffârı kova kıra bu mahalle dek geldikde ol hüsn-i hat tahrîr olunmuş taşı göremedim.

“Hamd-i Hudâ, İslâm Geray Hân ile bu Toğan Hân kal‘ası yine amâr ola” deyü du‘â etdiğimiz âsârı gelüp mürûr(?) etdiğim sene 1076 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında be-dest-i Vezîr-i a‘zam-ı sâbık Süleymân Paşa bâ-fermân-ı Köpürlü Vezîr-i a‘zam Mehemmed Paşa ağasıyla Tatar Hân ve eyâlet-i Rûmeli ve eyâlet-i Özü ve asâkir-i Bucak Tatarı ve eyâlet-i Eflak ve eyâlet-i Boğdan kefereleriyle yüz elli bin asker-i deryâ-misâl olup bu Toğan geçidi kal‘asın müceddeden bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn olmuşdur kim hâlâ Kazak-ı âk-ı dâll-i Kazak içinde binâ olunmuş bir böğür iği kal‘a-i bî-misâldir.

Zamân-ı kadîmde Toğan Hân binâsı olmak ile yine bu kal‘aya kavm-i Tatar Toğan kal‘asından galat-ı meşhûr Doğan kal‘ası derler, ammâ Osmânlı Gâzîkirmân derler.

Târîh -i binâ-yı kal‘a-i Doğan güfte-i Evliyâ:

Evliyâ hayr du‘â ile dedi târîhini,

Hak Te‘âlâ eyleye bu hısn a‘dâdan emîn,

Sene 1072.

Dîğer târîh-i zîbâ:

Ede İslâm ellerin Hak mekr-i a‘dâdan emîn,

Sene 1072.

Dîğer târîh-i ra‘nâ:

……(1 satır boş)……..

Hâlâ kal‘a-i Doğan Mehemmed Hân-ı Râbi‘ tahrîri üzre Özü eyâletinde sancak beği tahtıdır. Beği taraf-ı pâdişâhîden salyâne alur. Zirâ eyâleti nâhiyeleri cümle kâfiristândır kim etrâfı derbend-i calender bir intihâ-i serhaddir kim hâlâ dest-i Âl-i Osmân’da böyle bir bî-emân kal‘a-i Gâzîkirmân yokdur. Tîmâr ve ze‘âmet ve alaybeğisi ve çeribaşısı yokdur. Kapusundan taşra yüz, iki yüz adım çıkmağa iktidârları yokdur. Kal‘ası nehr-i Özü kenârında bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘dan tûlânî bir Sedd-i İskender-misâl mutarraş taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim Bender kal‘asından bin kat metîndir. Cirmi dâ’iren-mâdâr kâmil bin iki yüz germe adım iki kat kal‘a-i kavîdir. İç hisârda cümle yüz yetmiş kadar müfîd [ü] muhtasar hâneleri ve bir müferrah Hünkâr câmi‘i var, minâresi ol kadar âlî değildir. Yolları kesme kayadır.

{Der-vasf-ı taşra kal‘a}: Taşra kapusu ikidir. Biri Özü kenârında biri kara tarafındadır. Bu kal‘a dîvârı tâ iç kal‘adan yokuş aşağı tâ nehr-i Özü kenârına gelince iki kat dendân-ı bedenli ve mahbûb u mevzûn metîn kulleli iki kat kal‘a dîvârıdır kim taşra handakları kesme kayalardır. Ammâ nehr-i Özü kenârında gâyet metîn kullelerinde balyemez topları vardır. Ve evleri biri biri üzre nehr-i Özü‘ye nâzırdır.

Ve iç kal‘ası bir yalçın kaya üzre vâki‘ olup beş aded kulleli kal‘a-i üstüvârdır kim bir tarafından lağım ve meteris havflerinden emîn ve sâlimdir. Ancak bir kapusu taşra varoş kal‘asına açılır. Bunda dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve çalıcı mehterbaşı evleri ve cebehâne ve anbârlardan gayri çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm yokdur, ammâ gâyet metîn nârin hisârdır. Ve handaklarına nâzır ve şimâle ve yıldız cânibine nâzır cümle balyemez topları kirpi tüğü gibi zeyn olmuş şâhâne topları var.

Ve bu kara dîvârı tarafı kâmil yigirmi yedi arşın âlî ve yigirmi ayak enli dîvâr-ı sedd-i calenderdir, zîrâ bu kal‘anın havfi bu cânibdendir, ammâ bu tarafda beş aded tabya kulleleri gâyet sarp ebrâclardır. Ve dizdârı ve on iki ***[111a]*** ağası ve altı oda yarar ve nâmdâr cebeci gâzîleriyle cebecibaşısı var. Bunda aslâ yeniçeri yokdur. Ve iki oda ile topçubaşısı ve bin sekiz yüz kal‘a kulu ve sekiz yüz aded Karatayak Tatarı neferâtları vardır. Hattâ hîn-i ma‘rekede cümle üç bin aded güzîde askeri mevcûddur. Ammâ cebehânesi ve zahîresi gâyet çokdur. Ve cümle sığâr u kibâr seksen altı pâre topları vardır, ammâ güzîde topları karaya ve nehr-i Özü câniblerine nâzır kullelerde azîm balyemez topları var kim Özü kal‘asında böyle toplar yokdur, meğer Özü‘de Hasan Paşa kal‘asının topları ola.

Bu kal‘a Özü kal‘asına ve Bender kal‘asına ve Kırım cezîresi ağzında mezkûr Or kal‘asına üçer konak yerlerdir, ammâ her tarafı çöllerdir. Hemân bu kal‘a nehr-i Özü kenârında bir yalçın kaya püşte üzre bir burunda cezîre misâl doğan gibi konmuş ismi müsemmâsına mutâbık bir kal‘a-i Doğan’dır kim her bâr sayd [u] şikâr gözedir. Târîhimize göre Hak Te‘âlâ dâ’imâ mekr-i a‘dâdan emîn ede âmîn.

Dîğer târîh-i münâsib:

Evliyâ çâr isme dü zâidle târîhin dedim

Yâ Azîz ü yâ Basîr ü yâ Kavî ü yâ Metîn.

Sene 1072.

Bu esmâ'ü'l-hüsnâ (…) Hünkâr câmi'inde rûy-ı dîvâra tahrîr etmişim. Bu esmâ'ullâh hürmetine Cenâb-ı Kibriyâ bu kal'ayı masûn [u] mahfûz [ede], zîrâ bu kal'a dörd beş konak yer İslâm diyârından ba'îd tâ kâfirin gözü bebeğinde binâ olunmuşdur. Hakkâ ki mahallinde inşâ olunmuşdur, zîrâ bu kal'a yok iken Izbaraş seferinde münhezim olup yedi gün yedi gece kaçup bu mahalle geldiğimizde meğer kâfir beri kemîngâhlarda katlanırmış. Atlarımız erenlerimiz yorgun argın bu mahalle geldikde kâfir önümüz alup bir ceng-âşûb edüp aldığımız mâl-ı ganâ'imi cümle üsârâları bırağup cân havliyle nehr-i Özü'ye kendümüz urup karşu Şâhînkirmân'a geçüp cân kurtarup niçe yüz atlarımız ve gâzîlerimiz suda yaldadırlarken kurşumla küffâr su içinde altı yüz aded gâzîlerimiz şehîd edüp binden mütecâviz gâzîler mecrûh beri tarafa çıkdılar. Hattâ bu hakîrin ol asırda bir abd-i memlûküm ve iki atım bu Özü suyunda gark-ı âb oldu.

Ammâ şimdi hamd-i Hudâ bu kal'a binâ olalı iki üç kadar atlılar Şâhînkirmân'dan bu Doğankirmân'a geçüp kâfiristândan şikârların alup sâlimîn ü gânimîn toğan gibi şikârlıca Doğan kal'asına gelüp andan bî-bâk ü bî-pervâ karşu Şâhînkirmân'a ubûr eder, andan vilâyet-i Kırım'a gider.

Ammâ bu kal'anın taşra hisârında henüz binâ olunmuş müfîd [ü] muhtasar yetmiş seksen kadar dükkâncıkları vardır ve henüz bir hân binâ olunuyor ve taşrada bir küçük hammâmı ve yigirmi otuz kadar bozacı dükkânları ve saz örtülü samanlıkları ve buz koyacak poyataları var, dahi henüz amâr olmada bir kal'adır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bu kal'anın karası cânibinde varoşu bir bâğ u bâğçesi yokdur. Lâkin bostânları gâyet çokdur. Ve hevâsı gâyet sovukdur, ammâ bu kal'a ile Şâhînkirmân mâbeyninde nehr-i Özü içre azîm vâsi' adalar vardır. Eğer ol cezîrenin birisine Âl-i Osmân himmet edüp bir boğazda bir metîn kal'a dahi yasasa aslâ Kazak gemileri geçmek ihtimâlleri olmayup ol mahalde hâsıl olan tuzlaların da Âl-i Osmân zabt edüp cümle kal'a kulları mevâcibleri tuzlalardan hâsıl olup kâfir-i Kazak bir dank tuza muhtâc olurlardı.

Bu kal'ayı dahi seyr [ü] temâşâ edince asâkir-i Tatar beri tarafa selâmetle ubûr edüp nefîr-i Efrâsiyâblar çalınup cânib-i şimâle 8 sâ'at yortup, **nehr-i azîm Aksu**'yu koyun geçidinden geçerken hân sehel ârâm etdi.

Bu Aksu tâ Maskov ile Leh mâbeyninden gelüp Sirge Kazağı içinden geçüp Doğan kal'asından aşağı Andirya adasında nehr-i azîm Özü'ye dâhil olur. Ve nehr-i Özü kâh şimâle ve kâh kıbleye akarak tâ Maskov ile Leh diyârı arasından gelüp bu mahalden ubûr edüp Özü kal'ası önünde Hasan Paşa kal'ası burnunda Karadeniz'e munsabb olduğu bin altmış yedide mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ba'dehu Aksu'nun Koyun geçidinden cânib-i şimâle (–) sâ'at,

Nehr-i Özü‘den berisi cümle Durujunka’nın vilâyetidir. Mukaddemâ Kardaş Kazağa tâbi‘ idi. Şimdi âsî olup yüz pâre şayka binâ edüp İslâmbol boğazın urmağa kasd etmişdi. Aksu üzre cümle şayka gemilerin bulup cümle ihrâk bi’n-nâr edüp vilâyetine çapul, ya‘nî akın seferi edüp elin vilâyetin ihrâk bi’n-nâr edüp kâmil yedi aded güzîde esîr alınup Doğan kal‘asına gönderildi.

Andan yıldız rûzgârı cânibine beş konak yer gidüp kurâ ve kasabâtları harâb u yebâb esîrler alarak gidüp,

Sitâyiş-i vilâyet-i Sirge Kazak

Bu dahi Leh re‘âyâlığından ayrılup Kardaş Kazak ile eşüp yortarken Kardaş Kazak’dan ayrılup Durujunka Kazağıyla Karadeniz etrâf[ın] urmak isterdi. Bunun dahi memleketin elekden dest-i felekden geçirüp elli pâre gemilerin nehr-i Tasma üzre gelüp ihrâk edüp altı bin altmış kadar esîrler ve bu kadar mâl-ı ganâ’imleri alındı.

Andan semt-i garba giderken Kardaş Kazak ülkesine kadem basup,

Der-beyân-ı memleket-i Kardaş Kazak

Bunlar Mehemmed Geray Hân ***[111b]*** ile kardaş, ya‘nî barışık olduklarından bu keferelere Kardaş derler. Ülke-i azîm ve leşker-i elîm sâhibi mel‘ûnlardır. Mukaddemâ bunlar Leh krallarının re‘âyâları olup ba‘dehu Leh kavmi ve Leh Yahûdîsi zulmünden bunlar Leh’den rûgerdân olup kâmil seksen bin tüfeng-endâz Kazak Kırım hânı İslâm Geray Hân’a tâbi‘ olup bunların i‘ânetiyle İslâm Geray Hân yedi sene kâmil Leh diyârına yetmiş bir kerre sefer edüp tâ Krakov ve Daniska ve Çeh ve Korol ve İsfaç memleketlerinin altı krallık yerlerin yedi yılda sekiz kerre yüz bin esîr alup elini vilâyetini harâb etdiğinden mâ‘adâ hemân Leh diyârından iki kerre yüz bin Yahûdî esîr çıkup birer lüle tütüne kavm-i Tatar Leh çufudu vermişlerdir. Ol asırdan berü Tatar kavminin mirzaları semmûr kürk ton ve semmûr şıpırtma kalpak geymeğe başlayup Kardaş Kazak dahi Leh’in mâl-ı Kârûn’una mâlik olup semmûr kalpak ve kırmızı çuka gümüş düğmeli dolamalar geymeğe başlayup hâlâ ankâ kefereler oldu. Ammâ isyân [u] tuğyânları olmadığından bunların vilâyetleri nehb ü gâret olmayup on bin güzîde tüfeng-endâz imdâd kefereler verüp kendülere mutî‘ olmayanları nehb [ü] gâret etmeğe azîmet olunup cânib-i garba bir gün ve cânib-i şimâle üç gün eli vilâyeti harâb ederek gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Gürlev

Bu kal‘a Krakov vilâyeti hâkinde olup Leh kralı hükmünde iken sene 1053 târîhinde İslâm Geray Hân asrında Kardaş Kazak bu kal‘ayı hân kuvvetiyle Krakov kralı elinden alup içinde niçe zamân sâkin olup yine Leh kralına verüp kendüleri kal‘a içre askerî tâ’ifesi kaldıkları bâlâda mevsûf olup andan sene 1067 târîhinde yine Mehemmed Geray Hân ile Leh diyârında Rakofçioğlu’nun Erkek Macarı, ya‘nî Erdel Macarı taburunu bozduğumuz sene Tatar Hân ile bu Gürlev kal‘ası altında meks etdiğimiz dahi mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ammâ şimdi bu kal‘adan Hân hazretlerinin istikbâline Kardaş Kazak Hatman kırk elli atlı ile çıkup hânın pây-i semendine rûy-mâlîde kılup azîm ziyâfetlerden sonra vâfir hedâyâlar verüp andan Kardaş Kazak askeriyle atlanup bu mahalde nehr-i Özü‘yü kayıklar

ile cümle asâkir-i İslâm karşuya ubûr edüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i Kazak-ı âk, Berabaş-ı Yunak

Evvel ve âhir Maskov krallarına tâbi‘ elli bin kadar küffâr-ı Kazak’dır. Hân bunlara nâme ile bir elçi gönderüp nâmeyi kırâ’at etmeden kabûl etmeyüp “Hân bildiğinden kalmasın” deyü elçimizi kovdular. Derhâl Hân dahi Özü nehrin âsân vech ile ubûr edüp yıldız cânibine Berabaş Kazağı vilâyetin alan u tâlân ederek becenelerinde olan kâfirleri esîr ederek cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kirmançık

Lisân-ı Maskov’da Yaşlovız Kirmân derler. Bu dahi ağaç kal‘adır, ammâ iç kal‘ası taş olup Potnik hatmana tâbi‘ oldukları bu dahi sene 1067 târîhinde yine Mehemmed Geray Hân ile Leh vilâyetine girüp Rakofçioğlu taburuyla ceng etdiğimiz sene bu kal‘a evsâfı mufassal merkûmdur. Ammâ şimdi bu kal‘a semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup toplar atmadan aslâ fâriğ olmayup asâkir-i Tatar yanına varamayup cânib-i erba‘asın beş gün beş gece urup ihrâk ederek bilâ hadd ü lâ-gâyet esîr mâl-ı hazâ’inler alup andan ol gün seğirdüp yine ganîmetler alarak,

Evsâf-ı kal‘a-i Çarkazı

Bu dahi Potnik’e tâbi‘ olup Durujunka hâkinde metîn kal‘a olduğu yetmiş yedi senesinde mastûrdur. Bu kal‘aya dahi Tatar nazar etmeyüp elin vilâyetin berbâd edüp tekrâr yine nehr-i Özü‘yü beri Kardaş Kazak cânibine ubûr edüp 5 sâ‘atde ağaçlı ve bataklı ve kamışlı yerler geçüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Nijen

Bu dahi Kardaş Kazağ’ın olmağile hasâre olunmayup kal‘adan hâna hedâyâlar ile ziyâfetler geldi. Kal‘ası ağaçdan bir küçük kal‘adır, ammâ Özü nehrinden büğenmiş bir su kenârında sarp kirmândır.

Andan yine cânib-i garba kurâları alan u tâlân ederek ve niçe azmaklar geçerek gidüp 5 sâ‘atde,

Ta‘rîf-i kal‘a-i Kaniv

Palanka-i azîmdir, ammâ içinde beş bin ev olup bu dahi Potnik hatman[a] tâbi‘ olduğu bâlâdaki cild-i (–) de yetmiş yedi târîhinde bu dahi mevsûfdur. Bu kal‘a Kirmâncık kal‘asına bir merhale yerdir. Ba‘dehu bunun dahi nevâhîlerin hâke berâber edüp niçe bin üsârâlar alup yine cânib-i şimâle nehr-i Özü kenârınca urup yakarak ve yıkup berbâd ederek,

Der-beyân-ı vilâyet-i Potkalı

Kâh Leh kralına ve kâhîce Maskov kralına tâbi‘ olur bir alay küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karârlardır, ammâ hâk-i nâ-pâkleri gâyet sazlık ve (sazlık ve) bataklık olmak [ile] ba‘zı nevâhîlerine on gün on gece bir yerde durmayup etrâf [u] eknâflarına çapullar civerüp, bu ülkeyi harâb berbâd edüp gücile yigirmi yedi bin esîr-i nevâdir şikâr alınup cümlesin evli evlerinde gâfil bulduk, zîr[â] şid[det-i] şitâ güz eyyâmları olmak ile cümle küffâr ehl [ü] iyâlleriyle evlerinde âteş kenârında (…) zevk u safâ ederlerken esîr-i bend-i zencîr oldular. Ammâ bu vilâyetin karşu tarafı Berabaş hâkidir. Mukaddemâ harâb etmişdik. Andan

cânib-i garba bir gün çapup,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Praziçse

Bu dahi {nehr-i Özü kenârında bir kal‘adır, ammâ içine girüp görmedim. Andan} ***[112a]***

Sene (–) târîhinde Mehemmed Geray Hân hazretleri Maskov memleketine gazâya gidüp (–) nâm mahalde üç kerre yüz bin küffâr leşkeri taburuna râst gelüp Şeremet Ban vezîri münhezim etdiğimiz beyân eder

Evvelâ Mehemmed Geray Hân bir sefer içre dörd kerre gazâ-yı azîmler edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imle vilâyet-i Kırım’a gitmek sadedinde iken vilâyet-i Kazak’da Praslov-ı atik kurbuna gelindikde Maskov vilâyetinde re‘âyâ vü berâyâ kalan on kerre yüz bin Heşdek Tatarları mü’minîn muvahhidînlerden Hân’a nihânîce haber geldi kim,

“Pâdişâhım, işde üç kerre yüz bin Maskov küffârı Vezîr Şeremet Ban ile ‘Hân seferdedir, ve Kırım boşdur’ deyü cümle küffâr Kırım vilâyeti üzre gitmededirler. İki yüz pâre topları var ve iki kerre yüz bin aded kâmil Kalmık kâfirleri imdâdları var. Cümle beş kerre yüz bin kâfir oldu ve yüz binden ziyâde bârhâne götürmeğe ve kondukları yere arabaları tabur yapmağa demirden zencîrler ile bağlı arabaları var. Hâlâ nehr-i azîm Edil suyun cümle gemilerle geçüp Heyhât sahrâsı içinden ibtidâ Kırım’a varup andan kal‘a-i Azağ‘a gelüp Azağı ve Kazağı alsa gerek. Hâlâ Maskov’un (–) nâm kal‘ası üzre deryâ-misâl leşker ile gitmededirler. Bilin, âgâh olun, ana göre pâdişâhım bir tedârik görün. Bolay kim bu kâfire bir kırlıkda ve Heyhât sahrâsı çölünde râst gelesiz” deyü Hân hazretlerine Maskov’un Heşdek müselmânlarından böyle haber gelince Hân-ı âlîşân şâd-ı handân olup cemî‘i iş erleri kart kişiler ve kart atalıklar ve ot ağaları ile müşâvere edüp fi’l-hâl kendü yanında olan seksen yedi bin aded Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikârlarının cümle üsârâları ve mâl-ı ganâ’imlerin Kırım’a gönderdi, zîrâ Kırım Tatar ılgarıyla bir merhale yer kalmışdı.

Ve fi’l-hâl bir bâd-ı sabâdan şedîd bir Tatar’ı yarlığ-ı belîğ-i şâhî ile cezîre-i Kırım askerlerine car salup,

“Ata dona mâlik olan elbette sefere gelsinler” deyü haber gitdikde ol gün haber gidüp ol gece kırk bin atlı gelüp Hân’ı Praslov kal‘ası altında tapdılar.

Ertesi gün kalga sultân otuz bin asker ile gelüp yetdiler.

Ve yine ol gece otuz bin aded Noğay askeriyle nûreddîn sultân ile gelüp Hân askerine katıldılar.

Ertesi gün Or Beği Kara Kıraş Ağa on bin taşra Noğay leşkeriyle gelüp colukdular.

Yine ol gece Or kal‘amızın kapusun Selîm Geray Sultân ve Hacı Geray Sultân ve Kırım Geray Sultânlar Or kapusun açdırup on bin aded güzîde Badrak ve Şıdak Tatarlarıyla Hân leşkerine erişüp Hân hazretleri yanında cümle iki kerre yüz bin asker olup hemân Hân hazretleri “Bismillâh niyyetü‘l-gazâ” deyüp vilâyet-i Maskov’a deryâ-misâl asker ile müteveccih olup azamet-i Hudâ iki kerre yüz bin cüyûş-ı muvahhidînin sekiz kerre ve tokuz on kerre yüz bin alaşa atları olur, deryâ-yı benî âdem ve devâbât Bahr-i Ummân talattumu gibi temevvüc edüp atlandıklarında âdem deryâsı çalkanup fecc-i amîk-vâr bahr-i âdem akup zemînin gubârı evc-i âsumâne peyveste olup bir dırahtın kökleri üzre

esb-i sabâ-sür‘at ayakları uğrasa ol ağacın kökleri sofî misvâkı gibi tiftik tiftik olur, *allâhümme afûnâ.*

Hamd-i Hudâ bu cem‘iyyet-i kübrânın esrâr-ı hafiyyesinden bir ferd-i âferîde küffâr zerre ve şemme haberdâr olmayup üç gün üç gece Heyhât sahrâsında yortup giderler.

Der-beyân-ı kânûn-ı Âl-i Cingiziyân

Bu kavim ol kavm-i sâ‘ıka-i ra‘d-vârdır kim tahmînen küffâr bir iki merhale yerlerde kalınca cemî‘i Tatar’a çapul bırakmak, ya‘nî ılgar ile gitmek fermân olundukda cümle kavm-i Tatar mukaddemâ arpaya bağlanmış ve yaranmış ve kızaklanmış ağırmak küheylân atlarına ol gün süvâr olup seğirdirler. Allâh ırağ eylesün ol mahalde bir âdem atdan tekerlense aslâ halâs mümkin değildir. Hemân ol âdem at ayakları altında pâymâl-i rimâl olup şehîd olur, zîrâ ol mahalde bu kavm-i Tatar ardlarına ve izlerine bakmak de’bleri değillerdir, zîrâ onar ve on beşer kadar atlar birbirlerinin kuyruklarına arkanlarla bağlı olup cümle atlar birbirlerin keşân ber-keşân çekerler. Eyle ana baba gününde bir at dahi yıkılsa ol at bir dahi davranmayup atların ayakları altlarında helâk olur, değil ki benî âdem atdan yıkılup halâs ola. Ol at dahi zîr-i pây-i semendde ve benî âdem dahi atların ayakları altlarında herse ve ma‘cûn ve lahm-ı acîn gibi olur *Allâhümme âfinâ.*

Hele bu hakîr-i kemter bu havfden Tatar askerinden alarka hân ve kalga ve nûreddîn sultân koşlarıyla giderdim. El-hâsıl âkılâne hareket eden bu kavim içre gitmeyüp,

Eger hâhî selâmet der-kenârest” [59]

deyüp kenârda gitmek âkıbet-endîşlikdir.

Ve eğer yay faslı ise askerden taşrası râhatdır, ammâ kış günlerinde ise bu asker içinde giden ***[112b]*** atların ve benî âdemlerin buhârlarında kan tere batup aslâ sovuk te’sîr etmez.

Ammâ asker-i Tatar içre Âl-i Cingiz’den berü bir kânûn dahi var kim hânlar bir sefere gitseler on iki ot ağaları ileriye kulağız ta‘yîn olunup on iki aded tapkır olur, ya‘nî asker on iki katâr yol olup dere ve depe ve geçidler gelse on iki katâr asker birbirlerinin ardlarından aslâ münfek olmazlar.

Ammâ kalga sultân sefere atlansa elli bin asker olup cümle sekiz aded tapkır asker olur.

Ve dahi nûreddîn sultânlar sefere gitseler kırk bin asker gidüp altı tapkır asker olur.

Ammâ hân vezîri ve Kazak sultânlar ve yalı ağaları ve Şîrînli ve Mansûrlu ve Sincivitliler sefere atlansalar otuz bin asker olup beş tapkır yol olurlar.

Mâ‘adâ mirzalar ve boy beğleri çapula gitseler onar bin asker olup bunlar dahi dörd katâr asker olurlar. Ammâ bunlara sefer demezler, hemân onar bin âdemle ayda bir ve haftada bir çapula gitseler buna beşbaş derler bir iki haftada çalup çarpup ansızdan kâfiristânı talava urup şikâr alup Kırım’a dâhil olurlar.

Ve dahi gayri karaçı halkı mâbeynlerinde bir ankâ mirza baş olup iki üç bin batır yiğitler ile bir top olup beşbaşa giderler. Bunlar niçe olursa giderler, tapkır hisâbları yokdur, hemân cemapur askeri gibi giderler. Ammâ küffâr bu askerden ziyâde havf eder, zîrâ bunlar düşmana amân u zamân vermeyüp ve sefere gitmeleri zamânında olmayup biri biri ardları sıra araları kesilmeyüp kâfiristâna bir beşbaşı gider. Biri dahi bir gayri yoldan

gider. Anıniçün küffâr bu kavimden gâyet havf eder, zîrâ küffâr ne dağlara ve ormanlara odun kesmeğe ve tarlalara ekin ekmeğe ve köylerinde oturmağa râhatları yokdur. Gûyâ kâfire bu kavm-i Tatar tâ‘ûn askeridir.

Hulâsa-i kelâm, bu zikri sebkat eden tapkırları selef hânları vaz‘ etmişler kim sefere giderken ale’t-tertîb gidüp âdem ve at tekerlense helâk-i pâymâl olmaya. Hakkâ ki bu ma‘kûl şeydir. Ammâ çapul koyverildiği mahalde velâ tapkır velâ katâr velâ tertîb vardır kim rûz-ı mahşerden bir nişân olur. Hemân cümle Tatar askerin Hudâ hıfz-ı amânda ede.

Bu minvâl üzre Hân hazretleri talattum-ı Bahr-i Ummân-vâr at ve âdem deryâsıyla cereyân edüp üç gün üç gecede seğirdüp Azak kal‘ası şark cânibinde sağ tarafımızda kalup nehr-i azîm Süd başından cümle asker âsân vech ile Süd nehrin yıldırup anda bir çemenzâr yerde meks eyleyüp etrâf [u] eknâfa karavullar ta‘yîn olundu. Hikmet-i Hudâ bu mahalde gece bir kâfir-i Kazak kayığı nehr-i Süd içre ubûr ederken Tatar bu kayığa tîr bârân edüp niçe Tatar gâzîleri atlarıyla kendülerin suya urup yıldırup kayığı kenâra getirüp keferelerin Hân tilmaşlarla, ya‘nî tercümânlar ile söyledüp,

“Vallâhi hâlâ Şeremet Vezîr üç kerre yüz bin asker ile bu Süd suyunun başında dahi asker cem‘ edüp kraldan gelecek on pâre toplara ve on nukrad hazînesi gelmesine bakup andan Kırım’a gitseler gerek. Hâlâ Niskikirmân kal‘asında otururlar. Buradan on bir konak yerdir” deyü haber verdiklerinde Hân buyurdular kim,

“Kalmık askeri bile midir?” deyü su’âl etdiklerinde,

“Belî, evvel iki kerre yüz bin Kalmık askeri bile idi. Sonra Edil suyu kenârında Moyinçak Şâh nâm pâdişâhları hasta olup babası olan Taysı Şâh, ‘Oğlum hastadır, seferi bırağup gelesiz’ deyü Kalmığ‘a haber gelince Kalmık dahi Şeremet Ban’dan izin istediklerinde izin vermeyüp mâl istediler mâl dahi vermeyüp inâd-ı muhâlefet etdiği ecilden Kalmık dahi Şeremet Ban’a küsüp yedi gündür Heyhât sahrâsına gitdiler” deyü Hân’a şâfî haber verdiklerinde derhâl bu kâfirlerin yigirmisin de dendân-ı tîğ ile murâdlarına ergirdiler, cân-ı habîslerini nîrâna gönderdiler.

Andan Hân-ı âlî-tebâr ale’s-sabâh kerrenâ-yı Efrâsiyâblara rehâ verdirüp şems-i âteş-tâb kulle-i felekden baş gösterdiği gibi esb-i tâzî sabâ-sür‘atlerine süvâr olup *mütevekkilen alallâh lâ havle velâ kuvvete illâ billâh* evrâd [u] ezkârlarına müdâvemet ederek,

……(2 satır boş)……..

nâm kal‘a altına vardıkda ol vâdî-i Tîh’de asker-i küffâr deryâ-misâl nümâyân oldukda ot ağaları Hân’a haber verdiler.

Derhâl ceng-i sultânî kebirgelerine turreler urulup cümle guzât-ı müslimîn yarar kazakdaş ağırmak atlarına süvâr olup cümle ağırlıkları yigirmi bin asker ile kazan tüp edüp her koşdan onar kişi {dahi} kalup seksen bin aded güzîde sadaklı {tirkeşli} ve savatlı {pusatlı} ve kübeli {zırhlı} zor batır {keskin bahâdır} yiğitler ileriye talî‘a-i ***[113a]*** asker olup hemân küffâr askerine Allâh deyüp sadak cılovu(?) ve atların süheylleri eflâke peyveste olup çapul-ı azîm civerüp {sefer koyverüp} rûz-ı mahşerden bir gün olup rûy-ı zemînin hâk-i pâkinin gubârı âsumâna urûc edüp âfitâb-ı âlem-tâbın şu‘lesi dutulup münkesif oldu.

Ve cümle asker tarfetü‘l-ayn içre küffârın taburuna çatdı. Hân hazretleri ise deryâ-misâl asker ile âheste âheste bir çapul yerden gelmede. Ammâ biz küffârı sahrâda coluguruz {râst geliriz} zann ederdik. Meğer küffâr havfinden Süd nehrine arka verüp cümle cünûd-ı anîd velîd-i pelîdiyle ol sahrâya konup üç kat handaklı bir tabur-ı azîm kazup kırk elli bin arabaların ve yigirmi bin hınto arabaların dâ’iren-mâdâr cümle kanad kanada ve tekerlek tekerleğe çitüp tabur etrâflarına arabaları dizüp cümlesin birbirlerine kalın zencîrlerle bağlayup arabaların iç yüzlerine derin handaklar kazup cümle handak toprakların dağlar gibi iç yüzlere yığup üstlerine balyemez ve şâhî topları koyup kırk yerde kûh-ı Demâvend-misâl toprakdan tabyalar ihdâs edüp durur ve yedi yerde bu tabur-ı azîme şarampavlı sarp parmaklı ağaç kapular yapmış. Bu taburun tâ ortasında bir küçük tabur-ı azîm dahi kazup anda avret ve oğlanları ve cebehâne ve mâl-ı hazâ’inleri koyup kamanup durur.

Eyle sarp tabur etmiş kim bir tarafdan bir vech ile bu tabura rahne verüp zafer bulmak mümkin olmayup bir top menzili ba‘îd yere cümle asâkir-i Tatar ile alacıklarımızı kurup taburun üç tarafın kamadık, ammâ su tarafı kamanmak mümkin olmayup ol tarafdan kâfire imdâd ve zahîreleri gelir. “Ne çâre” deyü Safî Geray Sultân’ı suyun yukaru cânibinde bir boğaz yere on bin aded güzîde Tatar askeri ve iki bin tüfengli sekbânlar ile mezkûr Süd boğazına ta‘[y]în etdi kim “Küffârın imdâdı ve zahîresi kayıklar ile geçmeye” deyü cânib-i erba‘aya karavullar kodular.

Ol gece dâr-ı emân-misâl atlarımızı sahrâya salup Tatarlar mu‘tâdları üzre mâvî ve kırmızı gömlekleri ve tumanların çıkarup hâb-ı râhata yatdılar. Ol gece mel‘ûn kâfirler sabâha dek hâb-ı râhat görmeyüp Ferhâd gibi çalışup taburdan taşra bir kat tabur dahi binâ edüp ana dahi bir fecc-i amîk-vâr handak kazup türâbın ileri atdı. Ve üç yerden kapular yapdı ve yedi yerden azîm tabyalar çatdı ve her bir tabyalara onar pâre balyemez toplar koyup asker-i İslâm üzre atdı. Ve ba‘dehu hâmûş-bâş olup yatdı.

“Âyâ bu kâfire ne re’y tedârik edüp taburdan çıkarsak” deyü kartlar {ihtiyârlar} ile müşâvere üzre iken Heyhât sahrâsının kıble cânibinden bir toz evc-i âsumâna peyveste olup meğer bizim yılkı atların yanında olan koş kazan tübi şuralar {ağırlıkta geri kalan oğlanlar} imiş, at boynuna düşüp “Bire meded! Bir azîm asker gele turıyor, muna {işde} göründü” deyü haber etdiler.

Hemân cümle asker-i İslâm sadaklanup kazaklanmış bural atlarına süvâr olup,

“Acabâ Kalmık kavuru miken” deyü tohtap dururken hemân kızıl salgak {altın alem} ve yaşıl sancak ve bayraklar nümâyân olunca cümle asker-i Tatar’ın cânları yerine gelüp bildiler kim İslâm askeri imdâda gelir. Meğer bizim Ulu Noğay ve Kiçi Noğay ve Şıdak Noğayı ve Âdil Noğayı ve Kör Yûsuf Noğayı ve Çobaneli Noğayı ve Nevrûzeli Noğayı ve Deveyeli Noğayı ve Aslan Beğeli Noğayı ve Urumbetli Noğayı ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) el-hâsıl cümle ellerin yüz kırk bin Tatar-ı adû-şikârları geldiler.

Andan sonra üç bin aded tüfengli Çerkezistân askerinden evvelâ Şağake askeri ve Jana kavmi ve Mamşuh kavmi ve Âdemî kavmi ve Bolatkay aşîreti ve Besni kabîlesi ve Kabarti beğlerinin on iki aşîreti ve Tavustân kavmi cümle beğleriyle gelüp Hân’a buluşup asker-i İslâm’ın bir tarafında başka oymak olup kondular ve küffârın taburu muhâsarası ve muhâfazasıyla mukayyed oldular.

Ertesi gün yine Süd suyu kenârında bir kaç dil küffâr dutulup söyledildikde,

“İşte tabura kırk bin hıristiyan imdâda geliyorlar” deyü haber verdiklerinden hemân Âdil Mirza işidüp Hân hazretleri huzûrunda baş urup tavalar aytup {baş eğüp du‘âlar deyüp} ya‘nî du‘âlar edüp Hân dahi Âdil Mirza’ya destûr verüp başına bir şıpırtma semmûr kalpak geydirü[p] “Cügür kişi Alay coluk bersin” {Seğird âdem Allâh yol versin}, ya‘nî “Yürü âdem Allâh yolun âsân etsin” dedikde Âdil Mirza Akkirmân’da Hân elinde talava urulduğun hâtırına getirmeyüp dîn uğuruna elli bin aded *“Benem, dîğer nîst!”* diyen zor-âver bahâdır yiğitlerle atlanup ol sâ‘atde çapul civerüp berk-i hâtif gibi gitdiler.

Bir gün bir gece küffâra âmedâne erişüp ol ***[113b]*** beyâbânda küffârı at üzre râst gelüp ne Tatar askerinden ve ne küffârın cünûd-ı cünübünden bir merd-i ferdin burnu kanamadan cümle küffârın hınto arabalarıyla avret ve oğlan ve mâl-ı hazâ’inlerinin ardları ve önlerin çevirüp on pâre balyemez topları ve cebehâne ve tüfengleriyle mâh-ı (–) gününde cümle küffâra el kaldırtmadan esîr-i bend-i zencîr edüp bir alay-ı azîm ile ser-nigûn haçlı peykerleri ve tabl [u] nefîr ve erganon nâkûsların çaldırarak küffârın taburu önünden ubûr ederlerken ba‘zı Tatar-ı bî-rahimler küffârın koca papaslarını ve sıbyân uşaklarını kılıçlar ile küffâra karşu pâre pâre ederek ubûr etdiklerinde derûn-ı taburda olan küffâr-ı hâksârlar bu hâl-i ahvâl-ı perîşân-ı pür-melâlleri görüp âlem-i hayretde kalup bildiler kim dahi taburlarına bir cânibden imdâd gelmek muhâldir. Tabur içinde sît u sadâları kesilüp yatdılar. Ba‘dehu cümle kartlar ve atalıklar ve cümle ot ağaları ve iş erleri,

“Biz bu kırlıkda ve {kıtlıkda} ne dururuz. Hemân bir kerre göz karardup şu taburun her yanından bir kerre uğrayalım vermek Allâh’ındır” deyü terkîm-i dürüst etdiler.

Hemân taburun sol kolundan on bin aded Mansûrlu Tatarı ve yigirmi bin askerle sağ koldan Şîrîn beğleri ve yigirmi bin bahâdırânlar ile Hân’ın sağ tarafından kalga sultân ve yigirmi bin askerle sadaklı ve savatlı erler Hân’ın solundan nûreddîn sultân ve hân hazretleriyle iki bin *“Benem, dîğer nîst!”* diyen şehbâz Rûm yiğidi tüfeng-endâz sekbânlar ile on iki bin aded Hân’ın kapu kulları ve’l-hâsıl cümle on bin karaçı halkı ve Badrak kavmi ve Safî Geray Sultân ve Hacı Geray Sultân ve gayri sadaklı ve savatlı yigirmi yedi aded sultânlar kul karavaşlarıyla ve cümle sekbânlar ile kol kol saf saf âmâde durup cümle Sincivit askeri ve Mankıtlı ve Arkınlı ve Dayirli ve Bolganaklı ve Çoyunçlu ve Küleçli ve Kerçli ve Tübelli ve Corganalı ve dahi niçe yüz aded el vilâyet kabîleleri cümle Hân kolunda hâzır-bâş durdular.

Sonra imdâda gelen Âdil Mirza Noğaylarında yüz bin aded zor batır er cigitler ile iki bölük yerde zü‘l-cenâheyn-vâr ellişer bin batırla talî‘a-i asker olup andan cümle Çerkes beğleri tüfeng-endâzları kazan tübi, ya‘nî dündâr kalup cânib-i erba‘aya birer sâ‘at ba‘îd karavullar ta‘yîn olunup cümle ot ağaları bir yere gelüp cümle ulemâ ve sulehâlar feth-i şerîfe müdâvemete meşgûl olup hemân asker-i deryâ-misâl âheste âheste tabur üzre yürüyüp tabura bir top menzili yer kaldıkda cümle asker-i İslâm el sadağa urup her kemânın çilesine ikişer ve üçer dâne tabur okları gezleyüp her okun demrenlerine birer ikişer kibrîtler bağlayup kibrîtlere âteşler edüp ale’l-umûm cümle guzât var kuvvetlerin bâzûya getirüp derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup zemîn ü âsumân at süheylinden ve Allâh Allâh sadâsından ve tîrkeşlerin gürüldüsünden

eflâk-i âsumân lerze-nâk olup cümle asker bir kerreden göz karardup tabur üzre at bırağup ellerindeki yayların çilelerinde olan hadeng-i belâlara şast ber-kabza küşâd verüp niçe kerre yüz bin av okları ve niçe yüz bin çatal kurşumlar hevâdan tabur içine bârân-ı la‘net gibi yağınca cümle Tatar yan verüp alarkaya gitdiler.

Hemân bi-emri Sübhân tabur içre bir gırî vü feryâd ü vâveylâ vü vâ-veledâ kopup kıyâmetden bir nişân olup hemân taburdan bu kadar yüz bin küffâr bir fitîlden bu kadar yüz bin tüfenglere ve bu kadar şâhî ve balyemez toplara âteşler edüp cümle asker-i İslâm âteş-i Nemrûd içinde kalup cümle guzât sahrânın nihâyetine azm eylediler.

Netîce-i gazâ-yı tabur-ı Şeremet Ban

Hemân küffâr gördü kim tabur içinde ok zahmından mecrûh olmadık âdem ve helâk olmadık avret ve oğlan kalmayup çıplakda olan niçe kerre yüz bin atların arkalarına hadeng-i belâlar sancılup ve kibrît ile fakîr atların arkaları yanup pây-bend-i kösdeklerin {kırup} cümle atlar birbirleriyle depişerek niçe bin küffârlar at altında pâymâl-i rimâl kaldıkların görünce hemân cümle küffâr,

“Ölümden dirlik yeğdir. İşde Tatar bir yaylım ok atup kaçup gitdi. Hemân arabalı toplarımızla Tatar’ı tâ Kırım’a dak kovalım” deyüp küffârın sonradan ihdâs etdiği taşra taburun kapuların açup atlarıyla topların çeküp taburun kemîngâhlarında nühüfte olan cünûd-ı ***[114a]*** hanûdlarından cân ve başa kalmayan cebbâr-ı anûdlarından yarar kefereleri cümle taburdan taşra çıkup oklanmış hınzîr {gibi} asker üzre bir hücûm eylediler kim asâkir-i İslâm’ı yasadılar.

Ve iki asker ol meydânda birbirlerine girüp murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldılar. Ol gün rûz-ı rûşen vakt-i Şâfi‘î-misâl olup asker birbirlerin farkdan kalup ceng etmeğe iktidârları kalmadı. Derhâl asâkir-i İslâm bir kaytavul, ya‘nî dönek edüp cümle asker rûzgâr-ı zorkâr üzre çıkup dumandan gözlerin açdılar ve asker-i muvahhidîn birbirlerin cenge terğîb etmeğe başladılar, ammâ iki binden ziyâde âdem mecrûh olup bin mikdârı kadar yiğitler şehd-i şehâdet câmından nûş edüp serhoş oldular.

Hakîkatü‘l-hâl küffârın ol hücûmuna kûh-ı Demâvend bile mukâbil olsa ber-karâr durmak muhâl {idi}, zîrâ küffâr tabur içre mütehassın olup pür-âteş. Ammâ fakîr Tatar’ın ne âteşi ve ne siperleri var, hemân sünnet-i Resûlullâh üzre bir okları ve bir yayları ve birer kamçısı var.

Netîce-i kelâm küffâr-ı dûzah-karâr Tatar’ın bu yan verdiği hâlin görüp kaçdı mülâhazasında olup taburunun cümle kapuların küşâde kılup ölüsü dirisine binüp balyemez topların taşra çeküp iki bin kadar arabaların tabur ve küren çatarak top tüfenglerin atarak erganon ve torompete ve luturyan boruları ve nâkûsların çalarak üzerimize cemapur askeri gibi gelir, ammâ taburundan dahi çok alarka olmağa havf edüp âheste âheste gelerek bizim askerimizin meydân-ı ma‘rekede binden mütecâviz güzîdesi belki dahi ziyâdesi câm-ı eceli nûş edüp bî-hûş zîr-i zeber yatdıklarını küffâr görüp,

“Tahkîk Tatar kırılmış, anıniçün bozulup kaçmış. Bire meded Tatar’ı kovalım, fursat bizimdir” deyü taburlarından alarka olmağa cür’et edüp üzerimize küffâr geldikçe Tatar alak bulak gerü gerü gitmede. Tâ ol mahalle vardılar kim küffâr-ı hâksâr taburlarından iki sâ‘at ba‘îd araba taburlarıyla sahrâya çıkdı. Bizim asker dahi bir yerde

karâr ve birbirlerine kafâdâr asker-i bî-şümâr bir yere top olup durdular. Ve cümle Tatar mâbeynlerinde yemîn-billâh etdiler kim hemân ale'l-umûm küffâra bir kerreden dalkılıç olup,

"İbtidâ küffârın taburu tarafına varalım. Amân vermeyüp taburu kuşadalım ki küffâr sahrâ-yı felâketde ve vâdî-i melâmetde kalsınlar" deyü ahd-i mîsâk etdiler.

Küffâr gördü kim Tatar çok kırılup harekete iktidârları yok. Hemân iç kat taburun dahi yedi yerden kapularını küşâde edüp ibtidâ üç bin kadar papas ve bıtrîkleri ve binden mütecâviz haçlı Nûşirvân bayraklarıyla ve boğazlarında İncîl payçıllarıyla ve ellerinde mecmereleri bellerinde zünnârların kuşanup savt-ı a'lâlar ile İncîl okuyup çelipaların çalarak kâfirlerin üzerlerine süpürgeler ile sular seperek aforos ve mandalos ve kiryelos ederek küffârları cenge terğîb ederek âheste âheste cümlesi topların çekerek gelüp bir yere cem' oldular.

Ammâ Hudâ âlimdir semmûr kalpaklı ve kara şapkalı âdem deryâsı temevvüc edüp ileriye yetmiş aded mâvî harîr haçlı peykerler ve kırk bölük alaylar cümle askerleriyle kol kol seçilüp aralarında yüz elli aded sağîr ü kebîr toplar zâhir olup cümle topların ardlarında kara nahır gibi kara şapkalı Nemse ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Tot ve Korol ve Macar ve Kurs küffârlarının niçe bin tüfeng-endâzları nümâyân oldu. Ve yetmiş yerden "Yajuj ve Yajuj" sadâsı gelüp çam çakalları gibi uluşup feryâd ederlerdi.

Ammâ asâkir-i İslâm küffârın câniblerine aslâ bakmayup sahrâ tarafına yüz dutmuşlar idi. Hemân küffâr Tatar'ın bu gûne batıyyu'l-hareke olduğun görüp tenezzülde olduklarına vâkıf-ı esrâr oldum zannn edüp hemân bir uğurdan cümle küffâr,

"Dut bizi yâ Îsâ ve yâ Meryem Ana ve yâ İsvet Nikola ve yâ Avusdos ve yâ Kâsım günü ve yâ Sarı Saltık Sultân'lar. Sizlere dayanup Tatar'a gitdik" deyü hınzîr sürüsü gibi gelirler, ya'nî zu'm-ı bâtıllarınca Îsâ ve Meryem ve Kâsım'dan isti'ânet taleb edüp haçlı bayrakların salup derûn-ı askerlerinden ancak bir büyük balyemez top ve bir azîm fişeng-i hevâyî atılınca azamet-i Hudâ deryâ-misâl küffâr bir kerre deryâ gibi çalkanup "Yajuj ve Yajuj" deyüp ibtidâ niçe bin pür-silâh atlıları Hân alaylarına at koydular.

Hemân Tatar dahi Bahr-i Ummân gibi talattum edüp el sadağa urup bir sadak sâ'ikası edüp andan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup iki leşker birbirlerine girüp gird-i siyâhdan kâfir ve müslim nâ-ma'lûm olup kâmil yedi sâ'at-i nücûmî bir ceng-i perhâş ve bir bahâdırâne uruş-ı ***[114b]*** savaş olmuşdur kim Hazret-i Dâvûd Melik Tâlût ile bir olup Melik Câlût kâfiri kıraldan berü nev'-i benî âdem böyle bir neberd-i azîmi görmemişdir.

Hemân bu ceng içre Tatar'ın gerüde kalan nısfı taburu kabza-i tasarrufa almağa at sürüp gitdiler. Meğer dahi tabur içinde küffâr mâl-â-mâl imiş. Ve niçe bin gûne hıyel-i şeytanatlar ile tabur memlû imiş. Varan Noğay askerin âteş-feşânlıklar ile ihrâk bi'n-nâr edüp Arslan Beğelinden ve Çobaneli'nden ve Nevrûzelinden ve Devey elinden bî-hisâb zor-âver batır yiğitler ol ma'rekede hâke helâk düşüp bakıyyetü'n-nâr olan asâkir-i Tatar yine büyük askerimiz içine girüp meydân-ı ma'rekede olan küffârlara ihtimâm-ı tâm edüp küffâra bir sâtûr-ı Mehemmed Hânî uruldu kim vakt-i zuhurdan gurûba dek ceng mütemâdî olup vakt-i şâm mâni'-i savaş oldu.

Çün a[h]şam olup mahall-i ma'rekede herkes ac u zâc koşlarına varup küffâr dahi bî-

tâb u bî-mecâl bî-bâl ve pür-vebâl tabur-ı menhûshânelerine girüp mütehassın olup ol gece sabâha dek küffâr tabur etrâfların çerâğân ile şâdımânlar edüp beri tarafdan Tatar atlıları meydân-ı savaşda kalan şühedâların cümle atlar ile koşlarına taşıyup Kırım'a götürecek meyyitleri başka tuzlayup hıfz etdiler. Niçelerini de hâk-i pâk içre defn etdiler.

Ammâ bu gece Tatar askerinin bahâdırânları tâ sabâha dak hâb-ı râhat görmeyüp küffârın fezâ-yı ma'rekede dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan ve kavs-ı sehm-i pertâbdan mürd olup pâymâl-i rimâl olup yatan lâşe-i murdârları ki sakar makar olanlardan yigirmi yedi bin aded küffârdan mütecâviz kefere ve fecereler kazâ-yı sehme hedef olup râh-ı nîrâna revâne olup lâşe-i menhûs-ı necisleri telef oldu.

Ve meydân-ı siyâsetde kalan küffârın leşlerini Tatar'ın cüst ü çapükleri hâb-ı râhatı kendülere harâm edüp tâ sabâha dak küffârların lâşe-i cîfelerin soyup ol kadar zî-kıymet esvâb-ı eskâller ve ba'zı kelepür ve kâmyâb bî-kıymet girân-bahâ cevâhir makûleleri ve bellerinde ikişer üçer ve biner altunlu kefere leşlerini soyup cümle küffârı arsagâh-ı veğâda uryân bırağup andan yine ceng yerinde kalan yigirmi bin tabur arabaların boşadup ve kırk binden ziyâde araba atların ve gayri mürd olan küffâr atların ve cemî'i ganâ'imâtların alup bu kadar mâl-ı ganâ'imleriyle herkes koşlarına gelüp cümle işlü işlerinde ve aklı başlarında olan batır yiğitler ağırmak alaşaların avnadup, ya'nî yuvarlandırup ve niçe kişiler atların arkanlayup, ya'nî iplerle bağlayup alaçıklarında kılıçların yağlayup ve cebe ve cevşen söküklerin diküp tekrâr cümle asker-i Tatar ahd-i emân ve yemîn-i imân-ı muğallaza eyleyüp vakt-i Şâfi'îde deryâ-misâl asker atlanup tabur-ı makhûrun üç tarafların tekrâr kat-ender-kat kamadılar.

Meğer küffâr ol gece taburdan Süd suyu üzre kat-ender-kat arabalardan bir cisr-i azîm ihdâs edüp küffârların nısfı karşu tarafa geçmişler kim (–) (–) kal'aya cân atalar. Hemân Tatarlar bu hâli görüp,

"Bire meded küffâr dahi karşu tarafda bir sarp tabur yasatmadan Süd suyun karşu tarafa ötelim" deyüp fi'l-hâl cümle Tatar suyu öteye ötüp iki bölük olmuş kalmış kâfire bir ânda bir kılıç urup niçe bin kâfiri süd gibi beyâz gevdeleriyle Süd suyuna dökdüler kim ol kâfirlerden bir cân kurtulmayup cümle mâl-ı ganâ'imleriyle asker-i Tatar mansûr [u] muzaffer yine suyu berü geçüp yine taburu muhâsara etdiler.

Hemân küffâr-ı dûzah-karârın tabur içre karârları kalmayup gördüler kim bu vâdîlerde Tatar askerinin ellerinden amân yokdur. Hemân ol ân taburdan taşra kırk aded küffârı elçiliğe gönderüp sulha rağbet etdiler.

Hân hazretleri sulha aslâ rızâ vermeyüp ihtiyâten taburun etrâfına karavullar koyup cengi sabâha alıkodular, zîrâ mukaddem suyun karşu tarafında küffâr ile yedi buçuk sâ'at ceng-i azîm-i Cingizî ve bu kadar küffâr mâlların beri cânibe ötdürünce tang vakit oldu ve Cingiz gâzîleri bî-tâb u bî-mecâl kaldı idi.

Meğer ol gece küffârın karşu tarafdan kırk bin aded küffâr-ı bed-girdârları araba cisr üzre ubûr edüp tabura imdâdları meded geldi zann edüp tâze cân bulduk sanırlar.

Hemân ol gece bu haberi tabur içinde olan Maskov'a tâbi' Heşdek re'âyâsı olan ümmet-i Muhammedlerden bir hayli müselmânlar taburdan taşra çıkup küffârın imdâdları

geldiği haberi Hân'a getirüp tapşırdılar ve anlar artık tabura gitmeyüp Hân yanında kaldılar.

Hemân Hân bu haberden âgâh olunca cümle askere çav çaldırup cümle asker pâk âbdestler alup kıbleye müteveccih ikişer rek'at hâcet namâzları kılınup ba'de'd-du'â ve's-senâ el yüze sürülüp cümle asâkir-i muvahhidîn esb-i sabâ-reftârlarına süvâr olup cümle Noğaylı askerin gerüde ağırlıklar yanında kazan tübi alıkoyup ba'dehu asker-i deryâ-misâl tabura müteveccih oldular ve at başı berâber olup on iki kol oldular. Fi'l-hâl meydân-ı ma'rekeye varup küffâra muntazır olup durdular.

Hân hazretleri ve kalga ve nûreddîn sultânlar askerleriyle ağırmak küheylân atlarına süvâr olup her biri ***[115a]*** alay çavuşları gibi asker içinde tarafeyne selâm vererek ve askere bî-had du'â ve senâlar ederek cenge rağbetlendirerek Hân mübârek başın açup beyâz saçların perîşân kılup,

"Amân çuralarım {oğullarım}, amân batır cigitlerim {bahadır yiğitlerim} ve karaçı {iş erleri} kardaşlarım , gün bugünkü gündür. Dîn-i Muhammed aşkına ve ceddimiz Cinkız Hân cânın şâd yasadın {yapın}. Çalab {Allâh} Ellâh korsa bizge {bize} pırsat {fırsat} ve nusrat berirse {verirse} doyum bolğanda {zengin olanda} barınızın {cümlenizin} kollarında olan şuralar ve devgelerinizden carım {yarım} savka {öşr} alayım ve size semmûr ton ve semmûr şıpırtma kalpaklar vereyim" deyü askere fevka'l-had istimâletler verüp gûnâ-gûn dilnüvâzlıklar eyledi ve

"Benim karaçılarım sakının doyum {zengin} olmağa aşkıman {acele} burun {ön} kavurun {kâfirin}, arısın sokup cuyun {öldürün yok edin} sonratın {sonrası} balını aşayın. Kop {çok} mâl tapmağa {bulmağa} tüşmen {düşünmen} ve kelepüre {şikâra} derilüp {cem'} üşmen. Kop ülken asker doyumluğa aşıkırken {acele} bozulup kaytavul {dönek} etüp {edüp} sınganlardır {bozulmuşlardır}" deyü Hân hazreti kol kol asker içre bu nasîhatleri {lisân-ı Tatarca} tenbîh ü te'kîd ederken âfitâb-ı burc-ı sa'âdet sa'd-sâ'at-i tâli'-i meymûnda tulû' edüp iki cıda kaddi nümâyân oldu. Beyt-i münâsib:

Seher çûn germ olup bâzâr-ı mihrin,

Asar altun terâzûsun sipihrin,

Anıniçün zühre germ etmişdi bâzâr,

Ki nakd-i ömre kızgın müşterî-vâr,

Meğer mîzâna çekmiş Yûsuf'u mâh,

Ki genc açmış Züleyhâ-yı sehergâh,

Seherden doğdu çûn nûr-ı İlâhî,

Zümürrûd kubbenin zerrîn külâhı,

Süvâr oldu kamu sâhib-kırânlar,

Pelengi bebre bindi pehlivânlar.

Mazmûn-ı ebyâtları üzre mihr-i âlem-tâbın şiddet-i harâreti tarafeyn askeri üzre müstevlî oldukda şiddet-i harâretden iki leşker germâ-germ olup ibtidâ Hân tarafından

ceng tabllarına turreler urulup kânûn-ı Cingiziyân üzre kerrenây-ı Efrâsiyâbî ve tabl-ı Skenderî ve sûr-ı nây-ı Cemşîdî ve nakâre-i Hûşeng Şâhî ve kös-i hâkâniyânî ve zîl-i Dârâ Şâhî sâzların çalarak cümle asker at başı berâber olarak iki koldan leşker-i Tatar meydân-ı şecâ‘ate vardılar ve direfş-i Gâviyânî zeylinde âmâde durdular.

Karşu tarafdan dahi kırk elli alay küffâr taburlarından çıkup domuz sürüleri gibi sürü sürü ibtidâ piyâde tüfenglisi bayraklarıyla ve haçlı papaslarıyla meydâna çıkup taburları yanında durdular. Andan elli pâre topların taşra meydâna çıkarınca taburun yedi kapusundan cümle küffâr birbirlerine tirkeşüp nahır sürüsü gibi reme reme taburdan çıkup luturyânî boruları ve torompete ve erganon ve nâkûs ve tabl mizmerâtlarların çalarak ve ba‘zı küffârlar ellerinde kılıçlarıyla hora depüp oynayarak ve papasları İncîl okuyarak ve kimisi yırlayarak bir alay mest [ü] medhûş sarhoş Mesköv kâfirleri ve Çeh ve Leh ve Kazak-ı âk fâcirleri dûzah-karâr olmağa karârları kalmayup hınzîr topu gibi tortop olup onar onar yayaları birbirlerine zencîrler ile bağlanup cümle soltat ve mortatları yap yap gelüp cümle topları bu bağlı piyâdelerin ardları sıra zencîrler ile bağlayup ale’t-tertîb durmuşlar ve cümle kefereler sahrâyı mâl-â-mâl etmişler. Ve cünûd-ı cünüb-i küffârlar domuz gibi suyun bataklığına arka vermişler.

Hemân bu piyâde küffâr meydân-ı ma‘rekede toplarına ve bu kadar bin arabalarına siperlenüp durunca deryâ-misâl atlı küffârlar ecel meydânına atların sürüp çıkup cenge âheng edüp bizden ve anlardan ceng-i germâ-germ küffâra gece imdâda gelenler dahi Tatar’ın kerâmetlerin görmemişler. Hemân mel‘ûnlar var kuvvetlerin bâzû-yı keclerine getirüp çarha savaşına çıkdılar.

Hemân asker-i Tatar dahi kavl-i ma‘hûdları üzre top ve tüfeng ağzından alarka hücûm ederler şekilli olup kâh yan verüp kâh uğrar şekilli olup yine küffârlar kâmil bir top menzili araba taburlarından ve top ağızlarından küffârın bir hayli alarka oldukların Tatar görünce *el-azametullâh* asker-i Tatar içre bir ün ve bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup evce peyveste olup at ata ve rikâb rikâba olup at süheyli ve er süheyli ve sadak gürüldüsü cihânı dutup hemân cümle Tatar bir uğurdan dalkılıç ve daltîrkeş ve cân-keş olup kâfir üzre yıldırım gibi dokunup yine bir kerre yan verdiler.

Küffâr bu kerre cümle top ve tüfenglerin hebâya attılar. Bir dahi top ve tüfeng sıkılamağa kalmadı. Hemân Tatar askeri yedi günden berü kanıkmış asker aç kurd gibi koyuna ve koyun tuza sunar gibi sunup Tatar küffâra tâ‘ûn-ı ekber girir gibi eyle girdiler kim ileri gelen küffârlardan bir cân kurtulmayup kanları ve cânları çıkup piyâde olan birbirlerine bağlı küffârlar toplar yanlarında kalup toplar arabaları altlarına yaya kâfirleri girüp cenge âheng edelim deyü cür’etler edüp, ammâ kimi arabalara girir ve kimi çıkar, kollarında bağlı olan zencîrleri kırmağa çalışırlarken arabaların kürelenmiş kâfir atları kimi okdan ve kimi tüfeng ve kılıç zahmından zahmdâr olup bu sahrâ-yı arsagâhda cümle arabaları atlar çekerken zahmlarından ve hây hûy figân-ı ürkündüden arabaları atlar piyâde olan zencîrle bağlı küffârlar üzre arabalar uğrayup bu piyâde küffârları Tatar kırmadan arabalar hurd-ı hamîr ederek kırmada. Tatar dahi anlara gelüp sağ kalanları esîr edüp arabaları atları ve mâllarıyla ganîmet etmede.

Meğer bu cânibde Şîrînli ve Mansûrlu ve Sincivitli kırk elli bin yarar bahâdır Tatarlar ile mukaddem küffârın taburuna girüp feth edüp kabza-i tasarrufa almışlar.

Hemân küffâr bu meydân-ı veğâda kılıç bâzârın görünce gerüye dönüp ***[115b]*** taburlarına kaçup kamanayım derken görse kim taburları içre Tatar girüp anda dahi başka bir kılıç bâzârı var. Ol ân küffâr taburdan dahi me'yûs olup Süd suyu üzre binâ etdikleri cisre cümle küffâr cân havliyle uğrayup karşu cânibe ubûr edeyim derken cümle cisr arabaları kırılup niçe bin küffârlar atlarıyla {suya} gark-ı âb olup Tatar ve Çerkes askerleri atları değşirmede.

Beri tarafda bizimle sahrâda ceng eden Şeremet Ban Vezîr taburun feth olduğun ve cisrin bu gûne kırıldığın görüp bakıyyetü's-seyf olan küffârlar ile târumâr olup hamd-i Hudâ münhezim olduklarında "Tut bizi yâ Îsâ!" deyü firâr ederlerken Hazret-i Îsâ da ricâları üzre niçe bin küffârları tutup Tatar'a verüp esîr etdiler.

Andan Maskov kralzâdesi yüz bin leşkeriyle bir cânibde ceng ederdi. Ol dahi bu inhizâmı görüp askeriyle tabura cân atup geldikde gördüler kim tabur içinde bir vâveylâ vü vâ-veledâ ve feza' u çeza' oluyor. Hemân kralzâde tekrâr gerüye dönüp bir cânibe rehâ bulam derken iki Tatar askerinin ortasında kalup yüz bin küffâra yine eyle bir seyf-i miczem urdular kim bu gûne seyfi Mısır diyârında kabâ'il-i Benî Seyf Arabı Berberistân ve Funcistân Arablarına urmamışlardır. Hattâ bu günkü gün ceng [ü] cidâl bir mertebe karışdı ve her bahâdırlar adûlarıyla duruşdu.

Hamd-i Hudâ bâd-ı zafer, Hân hazretleri cânibine esüp küffâr-ı hâksârlar dendân-ı tîğdan meydân-ı ma'rekede kaldı. Ve mağlûb ve menkûb olup vakt-i sabâhdan tâ ba'de'l-asra dek eyle bir ceng-i savaş-ı perhâş olmuşdur kim sahrâ-yı Maskov hûn-ı insân ile deryâ-yı Nîl-vâr sürh-reng olup pây-ı esb ve pây-i benî âdem dem-i nühûrda şinâverlik ederdi.

Hamd-i Bîçûn bu gazâ-yı meserret-eser sene (–) târîhinde olup cümle küffârların lâşe-i mürdârlarının sînelerin şerha şerha edüp alâmetle add olunup yetmiş yedi bin küffâr meydân-ı arsada cümlesi sehm-i kazâdan ve dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp sahrâ-yı Tîh cesed-i benî âdem ile Şecere-i Vakvâk dibi gibi zeyn olmuşdu.

Ve cümle altmış altı bin esîr-i bend-i zencîr olmuşdur.

Ve cümle yüz bini dahi Süd nehrinde gark olmuşdur. Ve cümle Şeremet Ban ile üç vezîr esîr olmuşdur.

Ve cümle iki yüz aded hatman ve cümle iki yüz Mujik kapudan ve bu kadar bî-hisâb avret ve oğlan ki her biri birer meh-veş ve şehzâde-veş gılmânlar ve cümle yigirmi altı bin bikr-i nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-ahterler esîr oldu.

Bâ-husûs Maskov kralının başvezîri olan Sarı Şeremet Vezîr Ban ki anın koynunda üç yüz kıt'a elmâs ve yetmiş aded dürr-i yetîm incüler ve kırk kıt'a la'l-i Bedahşânlar ile esîr olup avrediyle Hân huzûruna getirüp dest-beste dil-haste edüp pâyine iki kat kalın demir neybeler urup karısıyla ikisin bir araba içre kayd etdiler. Ve cümle elmâs cevâhirlerin aldılar.

Ve Tatar askeri bu kelleleri galtân olan küffârların meydân-ı berzahda kalan yetmiş yedi bin aded cîfe-i murdârların soyarken her birinde bu kadar cevâhir, la'l, yâkût ve zümürrûd elmâslardan mâ'adâ yüzer ve ikişer ve üçer yüzer altunları ve kıt'a kıt'a zî-

kıymet girân-bahâ şeyler buldular. Ve Tatarlar bay geray oldular. Ve lâşe-i murdârların uryân edüp vâdî-i Tîh'de bırağup hûş tuyûra ve mûr-ı mâra gıdâ etdiler. Şi'r-i münâsib:

Sahrâyı dutmuşdu Maskov'un leşi,

Kürkile rûbâh olmuşdu her leşi.

Felillâhi'l-hamd bu cengde kâmil kırk üç bin araba mâl-ı ganâ'imin envâ'ından bilâ hadd ü lâ-nihâyet semmûr post ve beyâz semmûr ve beyâz tilki ve siyâh tilki ve la'l-gûn tilki kürkleri ve bî-hisâb niçe yüz araba balık dişleri ve üç yüz kîse altun ki her bir kîse-i Maskovî olup her birinde onar bin altundur.

Ve cümle sekiz yüz kîse nukrad nâm akçe ve sekiz yüz kîse esedî guruş ve sâ'ir mâl-ı ganâ'imlerin hadd [ü] hasrların ihsân eden Cenâb-ı Bârî bilür.

Hamd-i Hudâ cemî'i asâkir-i İslâm mansûr [u] muzaffer olup Kırım'a gitmeğe müteveccih olundukda müşâvere-i azîm olup bu kadar araba bârhâne ile gayri yoldan gitmeğe azm-i râh etdiler.

Târîh-i gazâ-yı feth-i tabur-ı Maskov:

(–) (–) (–) (–) (–) (–)

(–) (–) (–) ülke-i gazâ.

Sene (–)

Bu bârhâne-i ganâ'imle Kırım'a giderken beşer altışar sâ'at ileri cânib-i erba'aya karavullar ta'yîn olunup Kalmık Tatarı küffârları havfinden basîret üzre giderek âhır cümle Kırım halkı ken[g]eş ve meşveret edüp,

"Büyük Heyhât sahrâsı arz-ı hâliyedir, andan ubûr edelim" deyüp yolumuz garba iken yedi gün şark cânibine gidüp bir dîvâr-ı tavîl-i azîme râst gelinüp kaddi evce ser çekmiş ve birer top menzili yerlerde birer dâne kulle-i azîmleri var, ammâ kulleleri içlerinde âdem ve âdemî-zâtdan eser yok. Meğer bu dîvârı selefde Maskov kralları Kalmık memleketlerin harâb u yebâb etmesin içün binâ etmiş. Kâmil üç aylık yol bu dîvârı sedd etmiş. "Nihâyeti tâ Bahr-i Harez'e varır" deyü yine Maskov esîrleri haber verdiler.

Âhır-ı kâr ol haytın dibinde bir gece meks edüp üç yerden dîvârı münhedim edüp ve ol gece taburdan alınan topları nihânîce yere defn edüp ale's-sabâh münhedim olan dîvârdan geçüp kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek cânib-i garba yedi gün yedi gecede,

Kal'a-i Praslov altına gelindikde Hân hazretleri ahd-i mîsâkına vefâ edüp cümle asker-i İslâm'ın üsârâ ve mâl-ı ganâ'imlerinden nısfıyyet üzre savkaların alup bu hakîrin on sekiz esîrinden bir şey almadığından mâ'adâ yedi esîr ve iki yorğa verüp cümle askerin esîrlerin altı bin askerle Kırım'a gönderüp cümle salt kaldılar.

Evsâf-ı kal'a-i kadîm Praslov

Bu dahi ***[116a]*** nehr-i Özü ile nehr-i Tasma birbirlerine mahlût olduğu mahalde bir palanka-i hisâr-ı metîndir. Durujunka hükmünde olup üç bin askere mâlik olup beş bin kadar tahta ve saz örtülü evleri ve kenîse-i mu'azzamları olduğu bâlâda (–) cildde sene 1067 târîhinde mufassalan evsâfı mektûb olunmuşdur, ammâ şimdi kati ma'mûr ve

müzeyyen ve âbâdân olup yanında meks etdiğimizden havf edüp bütün gün bütün gece tâ sabâha dek kal‘a etrâfların neft u katrânlar ile çerâğân edüp bî-ma‘nâ yere niçe bin top ve niçe kerre yüz bin tüfengler atdı. Andan bu kal‘aya dahi aslâ rağbet etmeyüp andan yine cânib-i şarka ve taraf-ı şimâle Özü nehri kenârıyla üç gün seğirdüp Leh vilâyetinin Krakov diyârı kûhlarının ardlarında,

Der-ta‘rîf-i vilâyet-i İhmilniç

Bu ülke dahi ale’l-gafle seğirdüp basmak ile (ile) harâb u yebâb kâfirlerin esîr ü kebâb ve hânelerin türâb edüp iki yüz pâre (şehir) kurâ ve kasabâtlar ve yedi pâre şehr-i azîm harâb olanların evvelâ birisi **şehr-i azîm Krakov-ı kadîm** idi. Yedi gün gece altından kalkmayup mâl-ı ganâ’imi alındıkdan sonra bir rîh-ı akîm yıldız rûzgârı esdiği mahalde şehrin üst yanından rûzgâr-ı zorkâra karşu şehre bu kadar bin Tatar âteş edince bir gün bir gecede niçe yüz yıllık ma‘mûr u âbâdân şehr-i Krakov hâke berâber olup dûd-ı siyâhı evc-i âsumâna peyveste oldu. Ancak iç hisârı ve yüz beş pâre kal‘a-misâl manastırları kârgîr olmak ile sütûhları yanup Şeddâdî binâları âteş-i Nemrûd içinde sögele kaldı. Andan,

Nehr-i Desne: Kenârınca semt-i garba gitdik. Bu nehr-i Desne Krakov dağlarından cem‘ olup nehr-i Özü’ye munsab olur, at ile geçilir küçük sudur. Bu nehr-i zülâl kenârında,

Evsâf-ı kal‘a-i Küyür

Krakov hâkimi hükmünde İhmilniç hatman kapudandır. Yedi sene bu Leh diyârıyla Krakov vilâyetinden çıkmayup yetmiş yedi kerre gazâm vardır, bu kal‘ayı görmemişdim. Bir düz vâsi‘ fezâda sazlık ve bataklık içinde handak-ı azîmli kal‘a-i Sedd-i İskender’dir. İç kal‘ası bir mürtefi‘ topraklı amelî yığma bayır üzre tula binâdır. Asker-i İslâ[m] cengine hayli toplar atdı.

Buna dahi kavm-i Tatar bakmayup bir sahrâda koş kolan arkanlar ve alaçıklarımız ve yağmurlukdan çadırlarımızla ol şiddet-i şitâda meks edüp bu kal‘a-i Küyür vilâyetlerinde üç yüz pâre kal‘a ve yüz seksen pâre varoş-ı azîm ve niçe bin pâre kurâ ve kasabâtların mâl-ı ganâ’imlerin âmadânî nehb ü gâret edüp niçe bin esîr ü mâl-ı firâvân ile asâkir-i İslâm muğtenim olup cemî‘i mâl-ı ganâ’imi yedi bin Tatar ile Kırım’a gönderüp yine cümle asker salt u sebük-bâr kalup cemî‘i kart leşker ve yüz dânesi umûr-dîde ot ağalarıyla Maskov şehirlerin gâret ü alan [u] tâlân etmeğe keneşler edüp kasem billâh yemîn billâh ile vilâyet-i Maskov’a gitmek sadedinde iken anı gördük:

Sene 107[5] târîhinin mâ[h]-ı (–) günü sulh [u] salâhı kavî dostumuz Leh kralı tarafından elli aded kefere ulakları nâme-i mahabbet-uslûblar ile Leh kralından âdemler gelüp mefhûm-ı me’âl-i kelâmı,

“Pâdişâhım Osmânlı elinden yalı ağalığın alup yalı ağası hükûmetinden kovup cümle Bucak Tatarların Özü vezîri Yûsuf Paşa zabt etdi. Ve cümle Kırım ağalarının ve cümle sultânlarınız ve bizzât pâdişâhımın kışlaların dahi siz nice bu vilâyetleri ihrâk bi’n-nâr etdiniz ise Osmânlı dahi sizin otarlarınızı ve kışla çiftliklerinizi âteşe urup niçe bin kul ve karavaşlarınızı ve niçe kerre yüz bin koyunlarınızı ve gayri hayvânât makûlesi mâllarınızı sizin hasmınız olan Ulu Noğay’a urdurup mukaddemâ Noğay’dan aldığınız mâl yerine Noğay ve Osmânlı mâllarınız alup kavm-i Noğay ve Osmânlı bay oldular” deyince hânın

aklı başından gidüp rûy-ı ahmer-gûnu asferu'l-levn olup bir kerre âh-ı dâğ-ı derûn çeküp eydir:

"Evliyâm! Gördün mü Osmânlı hâ'in bize ne zulüm etdiler" deyüp nakıl bi'l-mısdar Leh kralının tahrîr etdiğin bir bir takrîr edüp eydir:

"Biz kâfire dîn uğuruna kılıç urup pâdişâhımız ve İslâmbol'da ve Karadeniz etrâfında cemî'i mahlûk-ı Hudâ [â]sûde-hâl olsunlar deyü kâfiristâna kılış urarken bizim Akkirmân ağalığımızı elimizden aldıklarından mâ'adâ cümleden otarlarımız âteşe urup mâl-ı menâllarınız Osmânlı sürüp götürmüş" deyü bükâ-âlûd oldukda Çolak Dedes Ağa ve Sübhân Gâzî Ağa ve gayri kart ağalar eydir:

"Hânım bu Leh mektûbu ötrükdür. Sizi bu vilâyetden kalkup gitsin belki benim Daniska vilâyetim de ururlar, deyü havfinden bu ötrük-nâme yazmışdır. İ'timâd etme hânım. Hemân bu vilâyetlere şu cem'iyyetinle gelmişken Mesköv vilâyetin urup yere berâber edelim, olmaya [illâ] hayr" deyü niçe gûne güft [ü] gûlar etdiler.

Hemân ol ân Yalı Ağası Ahmed Ağa'dan dahi üç yüz Tatar ulak gelüp mektûblarında,

"Amân pâdişâhım! Beni yalıdan kovdular ve cümle kışlalarda olan mâlları Osmânlı alup otarları âteşe urdular" deyü Leh kralının feryâdnâmesinden ziyâde Ahmed Ağa mektûbu dahi ziyâde vâveylâlı tahrîr etmiş. Hemân derhâl Hân nefîr-i rıhletler çaldırup ol ân gerüye asker-i İslâm'ın mâl-ı ganâ'imiyle dönüp ***[116b]*** bir günde kıble cânibine ılgar edüp,

Vilâyet-i Durujunka'ya kadem basup anda dahi anda dahi şâfî haberler alup **kal'a-i Ladicin** altında meks olundu. Hükm-i Durujunka hatmanıdır. Andan yine semt-i şarka gidüp,

Menzil-i kal'a-i Oman: (Şehir) palanka-i azîm ve şehr-i kadîm olup bâğlı ve bâğçeli olup Durujunka hükmündedir. Andan bir günde şarka ormanlar ve düz vâdî-i lâlezârlarda gidüp yine,

Kal'a-i Praslov

Nehr-i Tasma kenârında bir palanka-i azîm olup Durujunka hükmünde olduğu bâlâdaki cildde merkûmdur. Andan Praslov kal'asının taraf-ı şarkîsine bir konak gidüp,

Kal'a-i Duşka: Bu dahi nehr-i Tasma suyu kenârında olup değirmenler dibinde geçitden nehr-i Tasma'yı geçüp yine bir konak gidüp,

Menzil-i kal'a-i Kapusna: Doline suyu kenârında bir bataklık içinde üç kat palanka olup Sotnik hükmünde olduğu merkûmdur. Andan yine semt-i şarka çöl ile bir konak gidüp,

Menzil-i kal'a-i Jabotin: Nehr-i Tasma bataklığı içinde olunup ma'mûr palanka olduğu merkûmdur. Andan bir konakda,

Kal'a-i Vedmeduka: Tatar'dan mürted olmuş Ayo nâmında bir kefere binâsı olup iç kal'ası taş taşrası palanka olup bir yanı nehr-i Tasma suyu olduğu bâlâda bu dahi müsevvede olunmuşdur. Andan nehr-i Tasma'nın iki sâ'atde tûl-ı dırâz ağaç köprüsünden geçüp ol gün,

Menzil-i kal‘a-i Çehrin: Ve Çehril derler, ammâ Kazak Çehriliçse derler. Sol tarafında nehr-i Özü dibinde nehr-i Tasma üç kat konaklıka(?) ve üç kat handaklı Şeddâdî binâ iç kal‘a ve taşrası palanka hisâr olup Durujunka hükmünde olunduğu bu dahi bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Andan, **karye-i Lomovat** geçüp bir konak şarka gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Çarkazı: Nehr-i Özü kenârında dolma palanka olup Pokovnik Holap, ya‘nî Tatar’dan dönme bir kefere hâkimi olduğu mahrûrdur. Andan bir konak çölde gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Kanıv: Geçen günlerde nevâhîlerin berbâd etdiğimiz mahalde evsâfı terşîd olunmuşdur. Andan yine tekrâr,

Kal‘a-i Kirmâncık: Taş kal‘adır. Anı geçüp andan yine şarka giderken,

Kal‘a-i Bobno: Özü nehri kenârında palankadır. Anı geçüp,

Menzil-i palanka-i Kırılov: Nehr-i Özü kenârında taş binâ kal‘a olduğu bâlâdaki sene 1067 târîhi cildinde bu dahi mastûrdur. Andan yine bu Durujunka vilâyeti içre bir konak cânib-i kıbleye gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Kobilak, ya‘nî Kısrak kal‘ası demekdir. Bu diyârın Rus-ı menhûsu nehr-i Özü’ye Nipirvoda derler. Bu kal‘a dahi bâlâda yetmiş târîhinde ve altmış yedide mufassalan tahrîr olunmuşdur kim Özü nehri kenârında olup Durujan hükmünde âhıru’l-hudûd kal‘aları olup nehr-i Özü karşusu artık Kırım diyârında Or kal‘asına dek Heyhât çölüdür. Lâkin bu sefer-i meserretimizde çirkli(?) yollarından kâfiristânın imâret yerlerine girüp gâret etmişdik. Bu Kobilak kal‘asının kıble tarafı on konak yer Sarıkamış vilâyetidir. Rus-ı menhûs lisânı üzre bu kavme Zaporoska kavmi derler. Bir ma‘nâda cezâyirli yiğit demekdir, bir ma‘nâda kapu eşiği demekdir.

Ba‘dehu Hân-ı âlîşân ile yine kal‘a-i Kobilak altından kalkup bir konak yortup Aksu’yu koyun geçidinden geçüp giderken,

Der-beyân-ı feryâdnâme-i kal‘a-i Özülü

Bu mahalde Özü kal‘amız ağalarından ve beğlerinden üç yüz aded pür-silâh yiğitler Hân’a gelüp,

“Amân pâdişâhım! Andirya Kazağı ve Sirge Kazağı ve Sarıkamış Kazakları pâdişâhımın sefere gidüp bozuldu deyü haber çıkarup ‘Şimden gerü Hân’ın uğuru döndü ve Osmânlı kendiden yüz çevirdi ve Akkirmân’da Hân elindeki yalı ağalığın alup kışlaların cümle âteşe urdu. Fursat ganîmetdir. Biz de Özü kal‘ası askerinin mâlların sürelim’ deyü bu vakt-i seherde on bin kâfir gelüp cümle hayvânât hergelelerimiz sürüp işte henüz Andirya adasına doğru gitmededirler. Lâkin hayvânâtları pek süremeyiyorlar. Eğer pâdişâhım, bu kadar bin askerle murâd edinirseniz ılgar edüp sürülen(?) mâlımız kurtarup mansûr [u] muzaffer olursuz” dediklerinde Hân eyitdi:

“Osmânlı bizim Akkirmân mansıbın değil hânlığımdan dahi ma‘zûl edüp cümle milk-i emlâkim Akkirmân’da talava ursa biz Selâmet Geray Hân evlâdınız ne deriz(?) Osmânlıdan yüz çevirmeziz. Yine biz Âl-i Osmân’ın eylediğine kalmayup pâdişâh uğuruna bu maslahata sefer edelim. Tevekkülen alallâh kardaşlarım atlanınız(?)” deyüp azm-i râh eyledi.

Aksu kenârından Andirya Kazağı adasına çapula gitdiğimiz gazâyı beyân eder

Evvelâ Aksu sâhilinden çöl-i çölistân ile ol gün ılgarlayup Andirya Kazağı kapandığı cezîre etrâfına varup küffâr bizi görünce,

“Bire hay meded, bizi Tatar basdı” deyü cümle Özü askerinin mâlların Özü’ye koyup

cemî‘i kâfir cezîrenin etrâfında meterise girüp kapandılar.

Hemân Hân hazretleri mukaddemâ âteş-pâre olmuşken dibelik âteş-i mahz olup fi’l-hâl dellâllar nidâ etdirüp,

“At ve ton ve mâl ve rızık ve kul ve karavaş isteyen bu adaya bir hâl edüp koyulsunlar” deyince *el-azametullâh* yetmiş yedi bin Tatar yaylarının çilelerine ikişer dâne iri ***[117a]*** temrenli tabur okların yay çilelerine gezleyüp cümle asâkir-i İslâm kat-ender-kat Andirya cezîresin ihâta edüp bir gezden cümle gâzîler sadâ-[yı] Allâh Allâh’a rehâ buld[ur]up cezîre üzre her tarafdan at bırağup cezîre içre bir yaylım tabur okların atınca bi-emrillâhi te‘âlâ cemî‘i oklar cezîrenin içinde olan hayvânâtlara ve âdemlere hadeng-i belâ isâbet edince bu kadar yüz bin hayvân hemân bir kerre ürküp cezîre etrâfında meterise girmiş kefereleri çiğneyerek cümle hayvânâtlar suya urup beri bizim tarafımıza geçerken Tatar gördü kim cezîreye geçmek mümkin. Bu hâlde küffâr dahi hayvânât çiğnediğinden şaşup bir tüfeng atmağa iktidârları olmayup serserî gezerlerken hemân Tatar bir kerre dahi Allâh Allâh ile bir yaylım okların dahi perrân edüp hemân cümle guzât cezîrenin her tarafından göle at bırağup bî-bâk [ü] bî-pervâ batağı geçüp küffâra kılıç urup tîr-i bârân atmağa başlayınca küffârın niçe bini cezîreden beri bizim tarafımıza yüzüp selâmet kenârına çıkdım derken melâmet yakasın ele verüp esîr-i bend-i zencîr oldular.

Muhassıl-ı merâm-ı kelâm ol gün tâ vakt-i asra dak bin sekiz yüz kâfir dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp iki bin tüvânâ Kazak esîr ve üç bin yedi yüz altmış aded avret ve oğlan ve bintânlar bend-i zencîr olup adadan taşra yigirmi binden ziyâde mâl çıkarup Özü kulu damkalarıyla olan mâlları adâlet edüp Özülü yedi bin yüz altmış aded hayvânâtlar verüp pâdişâha hidmet edüp Özü kulunu hâkden ref‘ edüp cümlesi memnûn olup Hân’a hayr du‘âlar edüp gitdiler. Hân-ı âlîşân dahi “fi’l-bereke” deyüp bu kadar mâl-ı ganâ’im ve bu kadar esîr ile asâkir-i Tatar-ı adû-şikâr sîr olup andan sâlimîn ü gânimîn şark tarafına 10 sâ‘at seğirdüp mansûr [u] muzaffer,

Menzil-i kal‘a-i dâr-ı emân ya‘nî hisâr-ı Doğan

Anda kal‘adan Hân’a top şâdım[ân]ları edüp Hân dahi kal‘a ağalarına yüz aded at ve sığır ve on baş esîr geçit hakları verüp ol gece mâhtâbda cemî‘i asâkir-i İslâm nehr-i Özü‘yü gemi ile yıldırup kimi gemilerle güzer edüp karşu tarafda Kırım diyârı hâkinde Heyhât sahrâsı nihâyetinde,

Menzil-i kal‘a-i Şâhînkirmân

Bundan dahi Hân’a şâdımân topları atılup kal‘a ağalarına geçit hakkı verilüp andan kalkup bir gece mâhtâbda Heyhât sahrâsı içre cânib-i kıbleye gidüp anda,

Menzil-i Kan[g]lıçak

Lisân-ı Tatarca araba yolu demekdir. Bu mahalde Şâhîn Geray Hân bir tabur kazmış dururdu. Meğer Hân hazretleri kâfiristânı urmağa gitdikde Kırım vilâyeti boşdur deyü fi’l-hâl Sirge Kazağı‘ndan ve Berabaş Kazağı ve Andirya Kazağı ve Zaporoska Kazaklarından yedi hatmanla on bin Kazak ve iki bin Kalmık Tatarı kefereleri Kazak ile bir olup Kırım’ı urmak içün bu mahalle gelüp kapanırlar. Hikmet-i Hudâ bu kâfir[ler] Kırım’da Or kal‘asına gitmek sadedinde iken Hân askerinin atları eşkincilerin görünce tarfetü‘l-ayn içre tabur içre kamanup biz dahi asker-i deryâ-misâl ile tabur etrâfında meks edüp Hân-ı

âlîcâh cümle karaşı kartlar ve Şîrînli ve Mansûrlularla müşâvere edüp ale'l-ittifâk cenge âheng etdiler.

Der-beyân-ı ceng-i âşûb-ı tabur-ı yurd-ı Kan[g]lıçak

Hemân ol ân Kırım'dan Hân'a istikbâle gelen beş altı bin âdemlere cümle mâl-ı ganâ'imlerimiz tapşırup anlar Kırım'a revâne oldukda cümlemiz salt u sebük-bâr kalup ale's-sabâh ceng tablına turreler urulup Kırım'dan gelen dinç atlı askeri ileri koyup cümle asker-i Tatar at başları berâber olup ellerine yayların alup her çileye ikişer üçer aded tabur okları gezleyüp bir ağızdan Allâh Allâh'a rehâ buldurup tabur üzre hamle edüp bir yaylım ok tabur içre bârân-ı la'net gibi sihâm-ı kazâ yağup kâfirden dahi toplar ve niçe bin tüfengler atılup bizim asker karış katış olup bir takrîb ile tabura karîb varup zafer bulamadık ve sehel gerü durduk.

Hemân küffâr "Hay Tatar yan verdi" deyüp cümle kefereler taburdan taşra hınzîr sürüsü gibi çıkup biz dahi cümle askerle semt-i şarka yan verince küffâr bizi nısf sâ'at kadar taburundan alarka olduğumuz görüp "Bire Tatar kaçdı" deyü bizi kova kova meydân-ı arsagâha çıkınca hemân Şîrînli ve Mansûrlu ve kapu kulları bir kerre,

"Bire kâfirler dönekdir" deyü ot ağaları tuğlarıyla kâfir üzre bir kerre asker-i İslâm dönüp at süheylinden ve benî âdemin sadâ-yı Allâh'dan zemîn ü zamân [ve] evc-i âsumân dir dir ditreyüp tarfetü'l-ayn içre küffârı bu sahrâda ortaya alup küffâr askeri içre gâzîler aç kurd koyuna girir gibi girüp bir kılıç şakırdısı ve bir tüfeng patırtısı ve bir sadak kütürdüsü hamd-i Hudâ sene 1076 târîhinin rûz-ı Kâsım'ında küffârı ân-ı vâhidde Kan[g]lıçak taburuna girmeyüp cümle küffârı münhezim edüp kırmağa başladık.

Ammâ Kalmık Tatarıyla köpek cengi ederek kâh anlar bizi kâh biz anları sürerek tâ Potnabaşı nâm mahalle varınca Kalmığı da kıra kıra mansûr u muzaffer olup sad kez şükr-i Hudâ bu cengden dahi yedi bin esîr ve altı bini tu'ma-i şemşîr olup sekiz yüz Kalmık Tatarı esîr-i sîr kayd [u] bend-i zencîr ve iki bini dahi firâr etmeğe tedbîr ederken anlara dahi gâziyân-ı Cingiziyân yetişüp kıra kıra kazgan kadar kellelerin ve Hân ***[117b]*** huzûrunda kellelerin zemîne galtân etdiklerinde bu gâzîlere Hân-ı âlîşân-ı cem-cenâb börkler ve çekman tonlar ve şıpırtma kalpaklar ihsân olundu.

Cemî'i zamânda Tatar mâbeyninde baş getirmek ayıb iken Kalmık başı getirenlere ihsân olundu, zîrâ cemî'i zamânda bu âna dek bir Kalmık başı alınmamışdır, zîrâ gâyet dilâverâne ceng ederler. Dâ'imâ Kırımlıyı bozagelüp Kırım halkının ödün sındırmışdır, zîrâ hulûlî mezheblerdir "Ölüp yine bir avret karnındaki ma'sûm cânına cânım girüp yine dünyâya tâze gelirim" der. Ve dâ'imâ ceng ederlerken sihr edüp asker bozarlar.

El-hâsıl anlar ile bir vecih ile intikâm alınup savaş-ı perhâş olamaz. Îzed [ü] Yezdân'a sad-lek hamd [ü] senâ olsun bism-i İlâh ile der-ceng-i evvel bu kadar Kalmık katl olup sekiz yüz adedi esîr oldu. Ve ancak üç yüz yiğitlerimiz şehd-i şehâdet şerbetin nûş edüp cümlesin bile serhoşla atlarına yükledüp Or kal'ası dâhilinde defn etdik.

Andan sürûr [u] şâdımân ile bir alay-ı azîm ederek sâlimîn ü gânimîn 6 sâ'at cânib-i kıbleye gidüp,

Vilâyet-i cezîre-i kal'a-i Ferahkirmân-ı hisâr-ı üstüvâr-ı Or

Bunda muhâfazada kalan nûreddîn sultân kal‘adan niçe yüz aded şâhâne toplar atdırup azîm şâdımânlar olundukdan sonra asker-i İslâm’a yüz sığır ve yigirmi re’s at kebâbları ziyâfeti ile yüz fıçı boza nûş olunup cümle asker-i İslâm’ın esîrlerinden savka içün esîr başına beşer guruş alınup defter mûcebince bu sâl-i mübârekde bir sefere çıkışda yedi kerre gazâ olduğu bir târîhde tahrîr olunmamışdır. Ve yedi kerre uruşda cümle (–) bin kadar esîr ve üç kerre yüz bin at ve bilâ-hadd ü lâ-gâyet sâ’ir mâl-ı ganâ’im alındığı cümle tahrîr olunmuşdur. Hamd-i Hudâ bu hakîr-i ahkarın dahi eline on yedi esîr ve kırk re’s at girmişdir. Ba‘dehu Hân-ı âlîşân bu Or kal‘asında muhâfazaya kalup bu hakîre beş köle ve beş yorga at biri raht-ı tahtıyla ve bir semmûr ton-ı çekman ve hüddâmlarıma da birer at ve onar altun ve birer çuka kumâş ihsân etdikde bu hakîr Hân huzûrunda baş urup,

“Pâdişâhım niçe kerre Kırım vilâyetine gelüp sefer-i meserretlerden elim değüp vilâyet-i Kırım’ı bir hoş temâşâ etmemişimdir. Hânıma baş urup tava etdim” dedikde hemân Hân-ı âlîşân dest-i şerîfine kilk-i cevâhir-nisârın alup,

“Ey Kırım eyeleri ve atalıkları ve iş erleri kocalaklar, her kansı bendere ve şehre yarlığ-ı belîğ Hânî ile kazakdaş kardaş sırdaş hâldaş seferdaş yoldaşım kart kazakım Evliyâ Efendi her kanda barırsa özümün hâtırıyçün ihsân [u] in‘âmlar edüp geydirüp kuşadup kızılga altun harçlıklar berüp mu‘temed yoldaşlar koşup vilâyetim temâşâ edüp atlarına ve kendüye ve refîklerine ri‘âyet edüp azıkların veresiz. Ve sen ki Gözlev kal‘ası ağası Ahmed Ağa’sın, Evliyâ Çelebi karandaşım sana bardıkda bir sarâya kondurup cümle me’kûlât [ü] meşrûbâtıın berüp her gün birer kızılga altun harçlık berüp gideceği(m) zamân bir semmûr ton ve yüz kızılga altun veresin ve ne cânibe azîmet ederse mu‘temed yoldaşlar koşasın, ve’s-selâm” deyü kâğızları alup Hân ile vedâ‘laşup,

Or kal‘asından Kırım vilâyetin muharrir-vâr geşt [ü] güzâr etdiğimiz kılâ‘ ve şehirleri beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Or’dan cânib-i kıbleye düz sahrâda 6 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Tuzla: Bir acı göl kenârında üç yüz aded toprak örtülü ve dîvârları sığır tezeği ve deryâ eriştesiyle binâ olunmuş evlerdir. Cümle halkı cabalıkdır kim gölden kaya kaya tuz çıkarup tuz emînine verirler. On bin guruş hâsıl olur emânetdir. Elimizde olan yarlığı emîn görüp vâfir ri‘âyet edüp bir altun ulûfemizi verüp bizimle gelen refîkleri kaytarup gayri sekbânlar hâzırladı.

“Ve şimden gerü her konakda böyle ulûfe ve böyle refîkler verirler” deyü emîn bize yemîn edüp tatyîb-i hâtırımızla mukayyed olup ertesi gün yine kıbleye 3 sâ‘atde,

Karye-i Kişkara andan **karye-i Kenekes** andan **karye-i Celâyirli:** Bu kurâları eğer cümle imâretiyle ve eşkâliyle tahrîr eylesek mecmu‘a-i nâ-matbû‘ımız şütürbârî olur. Ancak esmâların tahrîr ederek bu karyeleri geçüp,

Menzil-i karye-i Kocamak: Mezkûr kurâlar cümle kırlıkda ağaçsız ve bâğ u bâğçesiz cümle halkı sığır tezeği ve deve kemresi ve at tersi yakarlar ve dâ’imâ tezek kokarlar. Lâkin gâyet ekinleri çok olur. Hattâ bir kîlesi elli altmış kîle verir. Ve cümle evlerinin dîvârları toprak kerpiçidir ve iki kerpiç mâbeynleri deryâ eriştesi ve çürük samandır, ammâ ne pek metîn dîvârları olur. Ammâ çölistân yer olmak ile susuz yurtlardır. Yüzer ve seksener ve ellişer kulaç kuyularından atları sığır tulumlarıyla sular çeküp hayvânâtları ve kendilerin sıvarlar.

Andan semt-i kıbleye kurâlarla 5 sâ‘at gidüp,

Karye-i Beşavlulu andan **karye-i Eliksen** andan **karye-i Kocalak** andan **menzil-i Butaş:** Hân sancakdârlarının ma‘mûr kurâlarıdır. Bunların evleri dahi toprak örtülüdür, ammâ cümle taş ile mebnî ***[118a]*** dîvârlardır, ammâ bunda ancak üç aded büyük söğüd ağaçları var kim cezîre-i Kırım’da ma‘rûfdur. Bunlar dahi tezek yakarlar, ammâ müsâfire pek bakarlar. Ni‘metleri mebzûldur kim elbette ta‘âmları at eti ve lahşa çorbası ve talkan ve kurud ve yazma ve maksima nâm tatlı bal gibi bozadır. Andan yine taraf-ı kıbleye 5 sâ‘atde,

Karye-i Soğanlı andan **karye-i Yayşili** halkı acîb ü garîb üstâdâne Tatar yayları işlediklerinden Yayşili, ya‘nî Yaycılı derler. Andan,

Karye-i Şinike andan **menzil-i karye-i Bozyayşi:** Bunda dahi tuhaf işlerler. Bunların dahi evleri cümle taşdan mebnîdir, zîrâ taşlık yakındır.

Andan niçe ma‘mûr u âbâdân kurâları 6 sâ‘atde geçüp,

İbrâhîm Efendi çiftliği: Bunda sehel istirâhat edüp ta‘âm tenâvül edüp andan (–) sâ‘at dahi kıbleye giderken Karadeniz’den gelme bir göl kenârında dörd gözlü bir taş cisrden geçüp,

Evsâf-ı şehr-i gözlü ev, ya‘nî şîrîn Gözlev

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim sene (–) târîhinde bu sâhil-i bahre Tohtamış Geray Hân Tatarlarından bir kişi gelüp bu mahalde tavattun edince obasının yerine obası gibi depesi delik bir gözlü ev binâ edüp hevâsının letâfet ve tarâvetinden bu ev sâhibi âdem tenâsül bularak niçe gözlü evler inşâ ederek bir mu‘azzam köy olup ismine Gözlü Ev derler. Gözlü Ev’den galat meşhûr olup hâlâ Gözlev derler.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Gedik Ahmed Paşa bu cezîre-i Kırım etrâfında olan kılâ‘-ı azîmleri cümle Ciniviz Frengi elinden feth edüp Mengli Geray Hân ile ahd-i mîsâk ederler kim leb-i deryâsı cezîre-i Kırım’ın Âl-i Osmân’ın ola, cezîre ortasındaki sahrâsı kavm-i Tatar’ın ola, deyü ahd-i emân edüp Mengli Geray Hân bir karındaşın kavl-i karâr üzre der-i devletde Yanbolı şehrine rehin gönderüp cezîre-i Kırım nizâm [u] intizâm bulur.

Ba‘dehu ol sene Kefe vezîri olan Sencüvân Paşa bu Gözlev limanına gelüp görür kim bir bender-i calender olacak iskele yeridir. Hemân der-i devlete arz edüp fermân-ı şehriyârî gelüp bu Gözlev limanı kenârına dâ’iren-mâdâr bin arşın zemîne bir temel bırağup kal‘a rûy-ı zemînden iki âdem kaddi âlî oldukda Sencüvân Paşa merhûm olup kal‘a-i Gözlev nâ-tamâm kalır.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde fermân-ı pâdişâhî ile Sâhib Geray Hân binâ ederken ol dahi dâr-ı bâkîye irtihâl etdikde gayri hânlar bu kal‘ayı itmâm etdiler.

Cümle etrâfında yigirmi dörd aded çâr-kûşe kullelerinin üstleri cümle kırmızı kiremit örtülü serâmed kullelerdir. Ve her kulle mâbeynleri yüz ellişer germe adımdır. Bu hisâb üzre kal‘a-i Gözlev’in dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin dör[d] yüz hatvedir ve gird-â-girdi beş köşe bir Şeddâdî yonma taş bir müzeyyen kal‘a-i savaşdır. Ve leb-i deryâda bir düzlük yerde cânib-i erba‘ası deryâ olup hemân bir burunda cezîre-misâl vâki‘ olmuşdur.

Ve cümle beş aded metîn ve kavî hadîd ü cedîd kapuları var. Cânib-i şarka deryâ kenârında iskele kapusudur. Bu taraf kal‘asını liman denizi döğmek ile handakı yokdur.

Ve hân tarafından Gümrük Emîni Ahmed Ağa bu gümrükde oturup cemî‘i âyende vü revende gemilerden gümrük-i pâdişâhî alır, zîrâ Kırım’ın büyük bender-i azîmidir. Bin pâre gemi alır a‘lâ demir dutar yataklı liman-ı kebîrdir. Lâkin kıble ve gün doğusu ve lodos rûzgârlarından emîn değildir, zîrâ bu limanın ol taraflara ağzı açıkdır.

Ve kassâbhâne bu liman kenârında olup günde yüz sığır ve on at boğazlanır. Ve esîr bâzârı dahi bu liman kapusu taşrasında her sabâh durup niçe yüz cevârîler ve mahbûb gulâmlar fürûht olunur.

Ve dahi maşrık tarafında odun bâzârı kapusu, cümle kerâste direk ve odun bu kapudan taşradaki meydânda satılır azîm bâzâr durur.

Ve bu mahalde iki müselmân mahallesi var. Bir şîrîn câmi‘in bir mevzûn ve musanna‘ taş minâresi var. Ve dahi iki aded Çingane kavmi mahallesi ve bir Ermenî keferesi mahallesi bir kenîseleri var, ammâ Rûm ve Frenk ve gayri millet mahallesi yokdur.

Ve cümle bu varoşda yüz aded müfîd ü muhtasar fukarâ dükkânları vardır, ammâ bu varoşun etrâfında handakı ve palankası yokdur. Hemân deryâdan girme bir göl kenârında emn [ü] emân mahallâtlardır.

Andan poyraz rûzgârı tarafına açılır toprak kapu taşrasında ikinci varoşda bir müselmân mahallesi ve bir mahalle mescidi ve yigirmi beş aded büyük ve vâsi‘ bozahâne kârhâneleri var kim her birinde şeb [ü] rûz beşer altışar yüz boza Bekrîsi Tatarlar leb ber-lebdir, zîrâ pâk ü pâkîze sıfâtlı ince elekden geçmiş koyu ve lezîz ilik gibi boza işleyüp üç vukıyye bozayı bir Kırım akçesine verirler. Hattâ bir Tatar hemân at üzre beş akçelik bozayı nûş edüp esrik olup gider. Beş akçe boza on beş vukıyye eder. Hemân iki nefesde on beş vukıyye bozayı nûş edüp sarhoş olup gider. Bahs ile bir günde yüz vukıyye boza ve bir koyun yemiş Tatar bî-hisâbdır. Bozayı ***[118b]*** hem içer ve bir tarafdan işer.

Ve bu bozahâne taraflarında on aded taş kulle-i bâlâlar üzre yel değirmenleri var kim acâ’ib ü garâ’ib tarz-ı âhar âsiyâb-ı rîhlardır kim bu tarz yel değirmenlerini bir diyârda görmemişim.

Andan yıldız rûzgârı cânibine Akmonla kapusu, cümle şehrin âb-ı hayât suları bu Akmonla kapusundan taşra at arabalarında iri fıçılarla suyu şehre taşırlar. Bu tarafda elli aded bâğlı ve bâğçeli mükellef evler vardır. Ve bu mahalle üç yüz adım yakın batı cânibine nâzır At kapusu araba sığmaz bir küçük kapudur. Ancak atlı ve yayan âdemler girüp çıkarlar.

Sitâyiş-i enderûn-ı imâret-i kal‘a-i Gözlev: Bu kal‘a-i azîmin içinde cümle yigirmi dörd aded mihrâbdır. On ikisi câmi‘-i selâtîn ve gayri a‘yân cevâmi‘leridir. Mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle on iki aded taş binâ minâre-i ra‘nâlar nümâyândır, ammâ cümleden âlî ve mükellef ü mükemmel Bahâdır Geray Hân câmi‘idir kim tûlen ve arzan kıble kapusundan tâ mihrâba varınca yüz elli kademedir. Bu câmi‘in sol tarafında hân-ı âlîşânların namâz kılacak bir musanna‘ mahfili vardır. Ve cümle iki serâmed minâresi vardır, ammâ birini

zelzele münhedim etmiş, ammâ sağ tarafında minâresine hakîr urûc edüp şehrin cümle amâristân tarz-ı tavr-ı şekl-i muhammesin seyr [ü] temâşâ edüp minâreden enerken yüz beş kademe add etdim, ammâ hakkâ ki serâmed minâre-i musanna‘dır, zîrâ Sultân Süleymân câmi‘ini İslâmbol’da binâ eden Koca Mi‘mâr Sinân Ağa ibn A[b]dülmennân’ın kârıdır. Hakkâ ki pesendîde bir müferrah ve dilküşâ ma‘bedgâh-ı zîbâdır. Lâkin bu câmi‘e göre haremi küçükdür, zîrâ şehrin izdihâmı yerinde çârsû-yı bâzâr içinde vâki‘ olup cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir câmi‘-i selâtîndir. Hattâ bu şehr içre bu câmi‘den gayri rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr câmi‘-i pür-nûr u ma‘mûr yokdur. Bir fersah yerden kıbâblarının kurşumları şa‘şa‘ verir. Ve mihrâbı önünde biyimler ve bükeçler ve sultânlar medfûnlardır.

Ve haremine karşu yol aşırı bir latîf binâ-yı ra‘nâ hammâm-ı rûşinâsı vardır kim misli meğer Şâm’da Defterdâr hammâmı ve Sinâniyye hammâmı ola. Cümle bisâtları pâk ve cümle dellâkleri mahbûb ve cüst [ü] çâlâk pençe-i âfitâb hüddâmları var kim murâd [u] merâmın üzre hidmet ederler.

Ve yine bu câmi‘ harreminin sol tarafında yol aşırı şehrin iç kal‘asıdır kim handaksız çâr-kûşe taş binâ bir nâzük hisâr-ı ra‘nâ olup cirmi kâmil üç yüz adımdır. Anda dizdâr ve zindân ve anbârlardan gayri bir şey yokdur. Ortası meydândır, ammâ bu iç kal‘anın şark tarafında bir azîm kulle-i zîbâsı var. Anda acâ’ib serâmed topları cümle limana nâzırdır. Ve her Cum‘a günü bu kullenin dendân-ı bedenlerin dizdâr ağa sancağ u bayraklar ile zeyn eder. Salâdan sonra kal‘a kapusun sedd eder. Taşra kal‘aya açılır, ancak bir demir iç hisâr kapusu var. Ve aşağı cebehâne hazîneleri kurbunda yine limana nâzır balyemez topları var, zîrâ niçe kerre Kazak şaykalarıyla gelüp limandan gemiler almışdır(?).

Bu iç kal‘anın deryâ tarafında aslâ handakı yokdur, zîrâ alçacık kumsal yerdir, ammâ kal‘anın kara cânibleri dâ’iren-mâdâr kesme kaya handakdır kim Mehemmed Geray Hân Gâzî mâl-ı firâvân sarf edüp henüz bu handeği niçe bin kûhkenlere kazdırmışdır kim makdûr-ı beşer değildir.

Andan câmi‘-i Nûreddîn Sultân; sâde çatma kiremit örtülü câmi‘i- mahbûbdur kim minâresi mevzûn ve musanna‘dır. Ma‘lûmumuz olup ibâdet etdiğimiz bunlardır. Mâ‘adâ (–) aded mesâcid-i muvahhidândır, ammâ çârsû-yı bâzârı içinde birkaç ma‘mûr vâsi‘ mesâcidleri var kim câmi‘ olmağa isti‘dâdları vardır.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Cümle beş aded hammâmları var. Evvelâ mezkûr Sâhib Geray Hân hammâmı, andan Eski hammâm, andan Yeni hammâm, andan Küçük hammâm. Bunların binâsı ve hevâsı ve mâsı gâyet latîf ve müferrah ve dilküşâ hammâm-ı ra‘nâlar, ammâ cümleden latîf Hân hammâmıdır.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Cümle on bir aded vekâle-i âyende vü revende-i mihmânsarây-ı sevdâgerândır, ammâ üç aded hânları gûyâ kal‘adır. Demir kapulu ve kulleli ve mazgal delikli kal‘a-misâl hânlardır. Cümleden mükellef İslâm Geray Hân efendimiz merhûmun hânıdır kim içinde âb-ı hayât çeşme-sârları var. Bu hân kapusunun atebe-i ulyâsı kemerinde çâr-kûşe beyâz mermer üzre celî hattı müzehhebli târîh-i zîbâsıdır:

Dedi gûş eyleyüp bünyâdını târîh içün Cevrî,

Yapıldı hân-ı vâlâ menzil-i ehl-i sebîl oldu.

Sene 1062.

İki yüz kırk beş aded kat-ender-kat tahtânî ve fevkânî odaları var. Bevvâbları dâ'imâ dervezeleri dam u bâmlarında muhâfaza ederler. Kapusundan içeri değme âdemi komazlar.

Andan bu mezkûr hâna karşu Ulucâmi'e muttasıl efendimiz Gâzî Mehemmed Geray Hân binâsı hân-ı zîbânın kapusu üzre mermer üzre müzehheb târîhi budur:

Mehemmed Şâh-ı Gâzî hân-ı a'zam,

Menâzil kad(?) bu hânı hayr-ı a'lâ,

Lisân-ı ehl-i dilde düşdü târîh,

Menâzil bâd guyed ez hân-ı zîbâ.

Sene (–),

Diğer târîh-i ra'nâ, bu târîh kal'a dîvârı dibindeki kapusu üzre mastûrdur:

Mehemmed Şâh-ı Gâzî hân-ı a'zam,

Binâ kerdend în hân-ı mu'azzam, ***[119a]***

Be-gûyîd hân-râ manzûm târîh,

Çi a'lâ hân u zîbâ hıs-ı mühkem.

Sene (–),

Hakîkatü'l-hâl bu hân Gözlev kal'asının iç kal'asından büyük ve metîn kal'a-misâl hân-ı a'lâdır kim kat-ender-kat iki yüz seksen aded içli ve taşralı ve haremleri ile ma'mûr demir kapulu hân-ı mihmânsarâydır. Bunlardan mâ'adâ hânlar böyle metîn ve müstahkem değillerdir, ammâ yine her biri tüccârlar ile pürdür.

Der-ilm-i medrese-i âlimân: Cümle iki aded medrese-i dâru'l-ulûm-ı müfessirândır. Ammâ mahsûs dâru'l-hadîs dâru'l-kurrâları aslâ yokdur, zîrâ ulemâ-yı muhaddisîni ve ulemâ-yı hâfız-ı Kur'ân'ı yokdur.

Der-vasf-ı mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân: Cümle beş aded dâru't-ta'lîm-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserânları vardır.

Der-zikr-i tekye-i dervîşân: Cümle üç aded tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-i Âl-i Abâ-yı Celvetî ve Halvetî tekyeleri vardır. Cümleden Güleçli Ahmed Efendi halîfesinin tekyesi amârdır.

Der-beyân-ı çeşmesâr-ı âb-ı revân: Cümle yedi aded [60] misilli âb-ı zülâl uyûnları var. Cümleden şehir içinde İslâm Geray hânı çeşmesi ve Çârsû çeşmesi tâ şehrin orta yerinde çâr-kûşesi kubbeli çeşmesâr-ı azîmdir kim târîhi budur.

Hân-ı Cem kevkebe-i İslâm Geray,

O kendi gâzî-i cünd-i gazavât,

Dedi târîh-i binâsın Cevrî,

Cân-fezâ ve zehî çeşme-i ayn-ı hayât.

Ve bu çeşmelerin suları At kapusundan taşra rub‘ sâ‘at ba‘îdce kuyulardan atlar çeküp terâzûlar ile üstâd-ı kâmiller derûn-ı şehre getirüp hân ve câmi‘ ve hammâmlara ve mezkûr çeşmelerden cereyân edüp cemî‘i bay u gedâ ve mahlûk-ı Hudâ nûş edüp şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ervâhların yâd ederler. Bir acîb ü garîb dollâblı kuyulardır kim temâşâgâh-ı ibret-nümâdır. Ve azîm evkâfları üzre cümle şehir a‘yânları nâzıru’n-nuzzâr olduklarından bu hayrât fenâ bulmak ihtimâlleri yokdur.

Der-ayân-ı sebîlhâne-i erbâb-ı atşân: Cümle yigirmi aded sebîlhâne-i cân-sitân vardır. Niçe hayrât sâhibleri ba‘zı köşelerde sebîller edüp ehl-i atş olanları rızâ’en lillâh sakiy ederler.

Der-medh-i hân-ı mücerredân-ı garîbân: Cümle altı aded bekâr odalarıdır kim erbâb-ı ma‘rifet ehl-i sanâyi‘ gûnâ-gûn şeyler işleyüp ekserî pabuç ve arakıyye ve çıkrıkçılık ve gayri pîşe-bâzlık ile kifâf-ı nefs edinen mücerredân hücreleridir kim bunların da bevvâbları vardır.

Der-kâr-ı çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle enderûn [u] bîrûn-ı Gözlev’de altı yüz yetmiş aded dükkânçeleri vardır. Her ne murâd edinsen cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın zî-kıymet kâlây-ı vâlâ-yı kâmhâ ve dâr[â]îleri bî-kıymet ve bî-minnet bulunur, ammâ kurşum örtülü kârgîr binâ kubbeli bezzâzistânı yokdur.

Der-medh-i reng-i rûy-ı pîr [u] cüvân: Ekseriyyâ halkının çehreleri humret üzredirler.

Der-vasf-ı sıfat-ı mahbûbe-i mahbûbân: Câ-be-câ Tatar-pîçe mahbûb gulâmları ve mahbûbe kızları bulunur, ammâ ekseriyyâ asferü‘l-levn, ya‘nî sarı çehreli gulâmlardır.

Der-esmâ-i eşrâf-ı a‘yân-ı kibârân: Umur Atalık ve Salman Atalık ve Alp Mirza ve Ömer Ağabay ve Saltık Atalık ve Sevindi Bay ve Gelgen Bay.

Der-beyân-ı ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân: Bu vilâyetlerde ehl-i maraz nâdirdir, ammâ yine şehr-i mu‘azzam olmağile Alişa Mirza ve Dedes Ata üstâd hekîmlerdir.

Der-ta‘rîf-i üstâd-ı cerrâhân: Hâlâ bu diyârlarda ceng [ü] cidâli kâfirler ile eksik olmadığından üstâd-ı cerrâhlardan Macar Kansi kadar cerrâh olmazdır.

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı meşâyihân: E’imme ve hutebâ ve meşâyihândan mazanne-i kerâme halkdan münzevî müteverri‘ ve sâhib-i sülûk ehl-i hâl kimesneleri çokdur.

Der-fasl-ı hevâ-yı hûb-ı câvidâ[n]: Mehemmed Geray Hân hazretleri bu kal‘a taşrasına handak kazdırırken handak yerinde bir büyük tuç kumkuma bulurlar. Bu kumkumayı bir hâl ile kırup içinden üç gûne su çıkar kim birbirlerine karışmamış, biri sarı ve biri yeşil ve biri kibrîtî renkli sular. Hemân sâ‘at bu kumkumaları kıran âdemleri ısıtma dutar ve birini tâ‘ûn urur ve biri sinekden helâk olur. “Ol günden berü şehrimizin hevâsı bed olup halkı tâ‘ûn da urmağa başladı ve çârsû-yı bâzârda kara sinek dahi çok görünür oldu” deyü ahâlî-i vilâyet şikâyet ü hikâyet etdiler. Meğer evâ’illerde bu şehir içre ısıtma ve tâ‘ûn ve sinek aslâ yok imiş. Hudâ-yı Bîçûn yine def‘ ede.

Der-vasf-ı şehrengîz-i tetimme-i külliyât-ı şehr-i Gözlev: Evvelâ bu kal‘a sâ’ir

kılâ‘lar gibi ikişer üçer kat dîvârlı değildir, ancak yalın kat dîvârdır. Ammâ kırk arşın enli âlî ve dörder arşın enli dîvârlı ve hendese üzre dizilmiş dendân-ı bedenli ve her bedende mazgal delikli kal‘adır kim bir buruna vâki‘ olup kıble cânibi ve maşrık tarafı ve poyraz tarafı deryâ fırtınasından cem‘ bir gölün burnundadır. Ve Odun kapusundan taşra çıkup deryâ ile halîc ortasında üç sâ‘atlik yer karadır. Gölünde gûnâ-gûn mâhîleri çıkar başka emînlikdir.

Der-beyân-ı hâkimân-ı Gözlev: Hâkim cümleden mülki emîn Ahmed Ağa ve kal‘a dizdârıdır. Ve cümle üç yüz kulları vardır. Vazîfe-i mu‘ayyenelerin gümrük emîninden alırlar. Hâkim-i şer‘i ulemâ-yı şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve a‘yân u eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle mahsûllü kazâdır kim cümle nevâhîleri yüz on pâre ***[119b]*** kasaba-misâl kurâları var. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, zîrâ Tataristân’dır. Bunda yeniçeri sipâhîlik bir akçe etmez, illâ kalmaz(?). Hânın kulları karaçı halkıdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp emînden hân-ı âlîşân fermânı üzre iki yüz guruş ve bir kat esvâb alup,

Balıklava’ya gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Gözlev’den maşrık tarafına 4 sâ‘at leb-i deryâ ile gidüp ve **Gözlev emîni tuzlası**n geçüp bu dahi bir buhayre-i azîmde hânlık büyük tuzladır kim milhi milh-i Ücâc gibi lezîzdir kim dağlar gibi kesile kesile tuzlar yığılıdır. Andan,

Karye-i Tuzla‘yı andan yine **karye-i Mustafa Atalık**‘ı geçüp andan leb-i deryâ ile niçe ma‘mûr kurâlar dahi geçüp 3 sâ‘at dahi gidüp,

Karye-i Elmalı

Bir dere içine vâki‘ olmuş bâğlı ve bâğçeli ve âb [u] hevâsı latîf mesîregâh teferrücgâh bir vâdîde vâki‘ olmuşdur. İbtidâ cezîre-i Kırım’da ravza-i Rıdvân misilli bâğ u bâğçe bu köyde peydâ olmuşdur. Bu kend-i ma‘mûr içinden nehr-i Elma cereyân edüp Balıklağa ve Corguna ve İnkirmân {ve Çadır} dağlarından gelüp bu mahalde Karadeniz’e mahlût olur. Bu nehr-i Elma kenârında bâğ-ı İremden nişân verir nûreddîn sultân sarâyında bir gece mihmân olup hakkâ ki pâdişâhâne zevk u safâlar edüp niçe bin bülbüllerin nağamât-ı hoş-elhânların istimâ‘ edüp rûh-efzâ demler etdik. Diyâr-ı Kırım’da bu bâğın misli yokdur, meğer Bâğçesarây kurbunda Aşlama Bâğı ola. Bu bâğ-ı Elma’da Nûru’d-dehr Sultân bir kasr-ı müşeyyed binâ ederken hakîr râst gelüp bi’l-bedâhe bu târîh kasrın kitâbelerine tahrîr olunmuşdur:

Evliyâ bu kâha târîhin dedi,

Mübârek ola kasrın pâdişâhım.

Sene (–)

Ba‘dehu bu bâğ-ı Merâm’dan semt-i şarka giderken,

Karye-i Kaçı

Nehr-i Kaçı kenârında üç yüz evli bâğ u bâğçeli ve iki câmi‘-i kadîmli ve bir hammâmlı ve bir mihmânsarâylı bir ma‘mûr köydür, ammâ gûyâ bir kasaba-i ra‘nâdır.

Bunda Hızır Şâh Efendi hazretlerinin tekyesinde mihmân olup her bâr kendülerinin şeref-i sohbetleriyle müşerref olup şeb [ü] rûz tarîk-i Halvetî‘nin halka-i zikrine girüp tevhîd [ü] tezkîr ederdik. Bu azîz hâlâ vilâyet-i Kırım’da kırk bin mürîde mâlikdir. Bir azîm âsâr-ı binâlı kârgîr kıbâblarla mebnî bir ulu âsitânedir. Şeb [ü] rûz âyende vü revendelere sofra-i bî-imtinânıyla ni‘metleri bay u gedâ ve pîr [ü] cüvâna mebzûldur. Hattâ bu hakîr-i fakîr küstâhâne bi’l-bedâhe Hızır Şâh Efendi’ye münâsib bu ebyât denilmişdir, beyt:

Cihânda Hazret-i Hızr’a erem dersen garîb âşık,

Tarîk-i Hızr Efendi pîşvâdır Hızr’a ey sâdık.

Hakkâ ki Hızır Efendi azîz müstecâbü‘d-da‘ve bir ulu er serverdir kim kemâl mertebe riyâzât-ı mücâhede ile kûşe-nişîn hırka-pûş fakr-ı fâka erenlerinden bir ulu sultândır.

Ve peder-i azîzleri Mehemmed Efendi ve dedeleri Hüseyin Efendi bu tekye cenbinde bir kubbe-i âlî içinde âsûdedirler kim ol kubbe-i pür-envâr tekyenin sol tarafına vâki‘ olup hâlâ ziyâretgâh-ı hâs u âm erbâb-ı dilândır.

Ve bu tekye önünde cereyân eden nehr-i Kaçı Kırım’ın kıble tarafındaki Tateli nevâhîlerinde Çadır dağlarından gelüp niçe yüz pâre kurâlara uğrayup ve niçe bin mezâri‘ât-ı cinî[n]leri rey edüp ve niçe vâdîleri saky eder. Bu Kaçı köyünden ubûr edüp bu karyeden nîm sâ‘at cânib-i cenûba bu âb-ı zülâl cereyân ederek Bahr-i Siyâh’a rîzân olur.

Ba‘dehu bu Hızır Şâh Efendi’yle vedâ‘laşup nîm sâ‘at gidüp Sefer Gâzî Ağa’nın taş binâ cisrini nehr-i Kaçı üzredir, anı geçüp bir sâ‘at dahi semt-i kıbleye gidüp bâğ-ı İremden nişân verir dağ u râğ u bâğ [u] bostân ve behişt-misâl hıyâbânlar içinde,

Nehr-i Kabarta: Bu dahi cânib-i şarkda Tateli dağlarından tulû‘ edüp niçe yüz aded ma‘mûr kurâlara uğrayup **Bû Ba‘ilbek bâğları** içinden geçüp Karadeniz’e mahlût olur. Bir âb-ı hayâtdır kim Kırım’ın tâ ortasındaki karlı dağlardan gelüp Tatelin geçer. Ve Bû Ba‘ilbek bâğları yetmiş bin dölüm bâğdır derler. Bu bâğlarda aslâ köylük yokdur, ancak bâğları bekleyen tarkan(?) nâm köleler her bâğda ehl [ü] ıyâlleriyle sâkinlerdir.

Ve Bû Ba‘ilbek bâğları deresin geçüp semt-i kıbleye 2 sâ‘at dağlar ve ormanlar içre âbâdân çiftlikleri seyr [ü] temâşâ ederek ubûr edüp,

Evsâf-ı dâr-ı amân, ya‘nî kal‘a-i İnkirmân

Lisân-ı Frenk’de ismi (–) dir. Lâkin kayalarında inleri, ya‘nî mağâraları çok olmak ile kavm-i Tatar bu kal‘aya İnkirmân derler. Zamân-ı kadîmde bu cezîre-i Kırım Ciniviz Frengi elinde iken bu kal‘ayı Onanfarav nâm bir kral karısı binâ etmişdir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Sânî vezîri Sencüvân Paşa Ciniviz Frengi elinden dest-i kahr ile alup hâlâ Kefe eyâleti hükmünde voyvadalıkdır. Bu Kabarta nehrinden berisi tâ kal‘a-i Kefe’ye ve kal‘a-i Kerş‘e varınca ve maşrık ve kıble taraflarında tâ Tat elleri içinden Basdak kal‘asına ve Tat kal‘asına ve Anapa kal‘ası burnuna ve Balıklava kal‘asına ve bu İnkirmân kal‘asın geçüp ***[120a]*** tâ Sarkirmân kal‘alarına varınca cümle deryâ kenârlı ve Çadır dağları ve Menkup kal‘ası cümle Kefe eyâletidir kim Âl-i Osmân hükmündedir. Hânların zerre kadar dağlarda hükmü yokdur. Ancak leb-i deryâda Gözlev kal‘ası ve Kırım’ın ortasında çöl yerleri hânların hükmündedir.

Ve bu İnkirmân kal‘ası Balıklava kal‘ası kazâsı hükmünde niyâbet ve voyvadalıkdır. Ve kal‘ası leb-i deryâdan içeri şimâl cânibine karaya beş bin adım gidüp kal‘a-i İnkirmân’dır kim nehr-i Kazıklı Özek nâm uyûn-ı câriye kenârında ibret-nümâ kûh-ı Bî-sütûn üzre semâya kad-keşân olmuş bir yalçın kırmızı alaca iri kaya üzre şekl-i bâdemî bir kal‘a-i metîndir. Ancak maşrık cânibi beş yüz adım tûlı kalın ve âlî Şeddâdî metîn dîvârdır.

Ve cümle altı kullelerdir. Ve dîvârı temelinden aşağı handak dibine varınca üç âdem kaddi kadar kesme sarp kayalı vâsi‘ handak-ı azîmdir. Kıble ve cenûb taraflarında aslâ kal‘a dîvârları yokdur. El-ıyâzen billâh âdem aşağı bakmağa cür’et edemez, zîrâ kûh-ı Bî-sütûn gibi altı boş kayalardır.

Ve kapusu tarafında handakı kâmil yigirmi adım germe kayadan kesme derin handakdır kim bu kayayı böyle kesüp handak-ı amîk yapmak makdûr-ı beşer değildir kim zamân-ı kadîmde küffâr, Tatar havfinden bu handaka aceb himmet sarf etmişdir. Mâ-tekaddem Ciniviz elinde iken lağımsız Sencüvân Paşa feth etmişdir. Bu dahi makdûr-ı beşer değildir, zîrâ bu kal‘aya bir tarafdan siba ve meteris ve lağım mümkin değildir.

Ve poyraz cânibinde bir (bir) kal‘a-i azîmi var. Anda bir demir kapu-yı mesdûd üzre Ciniviz Frengi hattıyla bu kal‘anın târîhi var. Ve bu kapu üzre bir küçük kenîsecik var. Ve bu kapudan içeri kefere krallarının dîvânhâne-i nâ-mübârekleri var. Kıbleye münâsib olmağile hâlen bu dîvânhâne Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘idir, lâkin minâresi yokdur. Ve mihrâbı önünde kayadan kesme bir âb-ı hayât su kuyusu var, tâ aşağı Kazıklı Özek nehrinden ka‘r-ı zemîn ile bu kuyuya su gelir, menfezi nâ-ma‘lûmdur.

Ve bu kal‘a içre ancak on aded evler vardır, ammâ içinde âdemleri yokdur. Kal‘a kapusunu bevvâblar sedd edüp dizdârdan gayri neferâtların ellisi de cümle aşağı dere kenârındaki bâğ-ı İrem köyde olurlar. Hîn-i havfde aşağı varoşda olanlar ve etrâf köylerde ve leb-i deryâda olan kurâların cümle ahâlîleri bu kal‘aya gelüp girirler, zîrâ ekseriyyâ Kazak’dan havf ederler. Kifâyet mikdârı cebehâneciği ve beş pâre şâhî topları vardır.

Ve bu kal‘anın altındaki kayalarda niçe yüz gâr-ı yetîmânlar var kim her birinin içlerine biner ikişer biner koyun sığar. Kış günleri cümle bu diyâr a‘yânının koyunları bu mağâralarda yatır. Anıniçün bu kal‘a hâneleri azdır. Benî âdem çok olsa hep bu mağâralarda sâkin olurlardı. Ve gârların içinde sokak s[ok]ak kayadan kesme yolları vardır. Ve kayaların ba‘zı yerlerin kûh-kenler delüp mağâralar içre aydınlık gelir bâdgîr yerleri var. Azametullâh garîb ü acîb temâşâgâh kal‘adır. Hattâ cümle ehl-i vilâyetin mâl-ı erzâkları bu mağâralardadır kim kilidli durur, yine bevvâbları vardır.

Ve bu kal‘anın şark tarafında kal‘a bedeni üstünden taş cisr ile geçilir handak içinde bir metîn ve kavî zindân kullesi var, çâh-ı gayyâ-yı derk-i esfelden nişân verir. Cümle şehir halkının esîrleri bu sicinde mahpûs olup yine bevvâblar bekler.

Ve yine kal‘a kapusu önünde ziyâretgâh-ı şühedâlar merkadi var kim ziyâretgâh-ı hâss [u] âmdır.

Taşra varoş-ı kal‘a-i İnkirmân

Bu kal‘anın taşra maşrık tarafında bir müselmân mahallesi var, cümle üstleri toprak örtülü taş dîvârlı kârgîr binâlı üç yüz aded tahtânî ve fevkânî Tatar evleridir. Bunda bir

câmi‘ ve bir mahalle mescidinin kapusu kemerinin iç yüzünde celî hat ile târîhi budur:

Kâne itmâmü hâze’l-mescid, târîhi,

Sene 929.

Bu mescidin bir musanna‘ minâreli ve bir dâru’t-tedrîs mesâ’il-i şer‘iyye tilâvet olunacak medresesi var, kân-ı fukarâ bir mescid-i atîkdir.

Bu zâviye-i kadîm sâhasında Halvetî tarîkında eş-Şeyh Ya‘kûb Efendi anda medfûndur kim kutbiyyete kadem basmışdı derler. Hattâ karye-i Kaçı‘da medfûn Hüseyin Efendi’nin bu Ya‘kûb Efendi pîşvâsıdır kim ulu sultânlardır, *kaddesenallâhu bi-sırrıhi’l-azîz.*

Ve bu mezkûr varoşdan aşağı varoşa giderken bir yalçın kaya üzre bir vâsi‘ çemenzâr meydânda çâr-kûşe bir metîn ve sa‘b Şeddâdî kulle var. Çâr köşesinde top mazgallarıyla ârâste kulle-i azîmdir. Küffâr zamânı bu mezkûr çemenzâr-ı vâsi‘ zemîni(?) bu çâr-kûşe kulle ile taşra varoş kal‘ası yapmak murâd edinmiş. Lâkin müyesser olmamış. Eğer eyle olsa bu kal‘a-i İnkirmân sedd-i bî-emân amân olurdu. Ve mezkûr çâr-kûşe kulle[de] dahi bir azîm kemer kapu vardır. Bu kapudan kal‘aya ve taşra mezkûr varoşa çıkar sarp kapudur. Ardı önü kesme kayalı handakdır. Bir tarafı cânib-i cenûba uçurumdur. Bu kapudan aşağı enerken,

{Der-vasf-ı aşağı varoş

Evvelâ yol üzre} bir küçük hammâm ve bir taş minâreli vakıf mescidi var ve bu mescide muttasıl hâlâ nûreddîn sultân ***[120b]*** efendimizin bâğ-ı cinândan nişân verir sarây-ı azîmi var kim gûyâ yalancı fânî dünyânın bâğ-ı behiştidir. Bunda olan müte‘addid kâ‘alar ve gûnâ-gûn fıskiyye ve havuz ve şâzrevânlı hücreler diyâr-ı Kırım’ın bir sarâylarında yokdur. Ve bir müferrah ve dilküşâ âb [u] hevâsı ve binâsı latîf hammâmı var.

Ve bu varoşda cümle iki yüz elli mikdârı toprak örtülü kârgîr binâlı müselmân hâneleri vardır. Ve cümle iki yüz Urûm keferelerinin dâr-ı menhûsları ve bir deyrleri var. Ammâ mâ-tekaddem bu aşağı varoş bu Kazıklı Özek deresi kenârında kırk bin aded ma‘mûr u müzeyyen evler imiş. Tohtamış Geray Hân ma‘rekeleri mahallinde küffâr-ı dûzah-karâr fürce bulup yüz pâre gemiyle bu İnkirmân limanına Kazak küffârı gelüp bu şehri harâb u yebâb edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imler dahi alup gider. Hâlâ ol harâbistânın âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir.

Ve bu harâb olan varoş deresinin iki tarafında olan evce ser çekmiş kayalarda kat-ender-kat şâhnişîn ve mefreşli ve fürûşlu ve yüklük sergili ve bacalı ve musanna‘ ocaklı kayadan oyma soffa soffa mağâralar var kim gûyâ henüz Ferhâd-ı Kûhken tîşesinden çıkmış gâr-ı yetîmânlardır kim gören benî âdem engüşt ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân kalır. Ammâ bi-emrillâhi te‘âlâ ol zamân âdemlerine seng-i hârâlar musahhar etmiş kim bu kayaları peynir oyar gibi oyup sarâylar ve dûdehâne ve dîvânhâneler etmişler. Andan ma‘lûmdur kim zamân-ı kadîmde bu İnkirmân şehr-i azîm imiş. Hâlâ yine bu mağâraların hadd [ü] hasrın Cenâb-ı Bârî bilür. Anıniçün bu şehre İnkirmân derler. Lisân-ı Tatar’da in mağâraya derler.

Ve bu harâb varoş içinden cereyân eden Kazıklı Özek nehri maşrık tarafında Anapa dağlarından gelüp bu İnkirmân önünden geçüp aşağı tarafda liman içinde Karadeniz’e

mahlût olur. Kadîm-i evvelde bu nehir üzre yedi bin su değirmenlerinin hâ[’it] temelleri nümâyândır.

Sitâyiş-i liman-ı azîm-i İnkirmân

İbtidâ büyük liman dâ’iren-mâdâr üç mîldir. Ve boğaz boğaz kayalar arasında cümle sekiz aded limanlardır kim her birine biner pâre gemi sığar. Biri biri içinde kuyulu(?) limandır. Âb [u] hevâları gâyet latîfdir.

Memdûhâtından, niçe bin elvân mâhîleri var kim gûyâ Mısır’da İskenderiyye limanlarıdır, ammâ bu limanların etrâfındaki dağların karaca ve sığın ve kebş-i beyâbânîleri bir diyârda yokdur. Ve eyyâm-ı şitâda limanlar içre kaz ve ördek ve kuğu ve balıkçıl ve karabatak ve sürhâb [ve] sakka kuşlarının hisâbların Hâlık-ı Kevneyn bilür.

Ve limanların bayırlarında avretlerin hammâmda başlarına sürdükleri kil dedikleri bir gûne yağlı çamurdur bu dahi bir diyâra bunun gibi kil mahsûs değildir. Keştîbânlar dağlardan kazup çıkarup niçe yüz pâre gemilere bu kili doldurup götürürler. Hattâ İslâmbol’da yağlı Kefe kili deyü satdıkları bu İnkirmân kilidir. Yohsa Kefe’de Kefe tuzundan ve tirkiz balığından gayri bir şey olmaz. Ammâ bu İnkirmân etrâfındaki dağlarda keklik ve çil ve turaç ve süğlün ve toy ve an[g]ıt misilli tuyûrlar olup sayd [u] şikârgâh ve mesîregâh limanlardır.

Bundan sonra cenûb tarafına Karadeniz sâhiliyle giderken **Avlota** limanı ve **Hammâmlı** liman ve **Suluca** liman ve **Ulu** liman ve **Bâğçeli** liman ve **Corguna** liman, hulâsa-i kelâm bu taraflarda on sekiz aded limanları harâb-âbâd kal‘aları ve kulleleriyle seyr [ü] temâşâ edüp niçe ibret-nümâ âsâr-ı acîbe gördüm.

El-hâsıl Karadeniz’in yemîn [ü] yesârın iki kerre devr eylemek müyesser olup bu mahallerde olan limanlar gibi sekiz rûzgârdan emîn liman-ı cây-ı menâslar görmedim. Cümle limanlar sekiz rûzgârdan masûn u mahfûzlardır. Her ne eyyâmda bu limanlara gemiler girse aslâ demir bırakmayup yatırlar. Ve cümle gemilerin başları bağlatmadan yatmak mümkindir.

Ve bu limanların cânib-i erba‘asındaki dağlar cümle sakız ağaçlarıdır. Küffâr zamânı bu eşcârlar cümle sakız verirlermiş, ammâ şimdi kıymetin bilmeyüp Tatar kavmi kesüp odun ederler.

Ve bu liman etrâfındaki dağlarda ve kayalardaki gârlarda cümle Kırım halkının koyunları kışlar azîm mandıra ve sayalar vardır.

Bu mahalleri kâmil on gün görüp seyr [ü] temâşâlar edüp mandıralarda çobanlar ile koyun ve kuzu ve bal ve tereyağı ve kaymak ve gölemez ve hoşmerim ve ağız ve katık ve teleme peyniri ve kesmik ve surutka ve gûnâ-gûn peynirler ve latîf südler zevk u safâların etmişizdir kim Hudâ bilür. Ve seyishânelerimize tâze tekerlek peynirlerin tahmîl edüp andan şarka gidüp 6 sâ‘atde,

Der-vasf-ı kal‘a-i köhne-âbâd Sarkirmân

Zamân-ı kadîmde Leh kralları binâsıdır. Andan Ciniviz Frengi Kırım’a mâlik olmak ile Ciniviz bu kal‘aya istîlâ edüp yetmiş yıldan sonra yine Leh kralı ile Akkirmân sâhibi Salsaloğlu yek-dil [ü] yek-cihet olup bu kal‘ayı dest-i Ciniviz’den ele alup kabza-i

tasarrufunda kalup içindeki Leh beğzâdenin birisi karındaşıyla hüsn-i zindegânî edemeyüp Mikal nâm Leh beğzâdesi Maskov kralına firâr edüp Özü suyu ile üç bin pâre kayık ile bu Sarkirmân üzre asker-i bî-pâyân çeküp gelür. Niçe zamân karındaşıyla harb [ü] kıtâl edüp âhır-ı kâr karındaşı bir gece kal‘adan gemilere binüp firâr etdikde Maskov’dan gelen karındaşı bu ***[121a]*** kal‘a-i Sarkirmân‘ı “Karındaşıma yine kalmasın” deyü Maskov askeriyle bir yıl kal‘ada oturup gücile bir [yıl]da harâb eder. Hâlâ kal‘asının câ-be-câ yerleri vîrândır. Ol zamân bu kal‘a içinde yetmiş bin aded ma‘mûr hânedânları var imiş. Bu kal‘anın zemîni bir liman ağzına vâki‘ olup kıble tarafı liman-ı azîmdir kim içine on bin pâre gemi sığar gûyâ cezîre-i Girid’de Hanya kal‘ası kurbunda Suda limanıdır. Ammâ bu Sarkirmân kal‘ası iki liman-ı azîm ortasında bir buruna vâki‘ olup bu kal‘a limanlarının karşu tarafında bir mîl karşı,

Şehr-i azîm Salonya kal‘ası

Yeri vardır. Bunda dahi yüz seksen bin aded hânedânlarının ve kırk bin dükkânlarının ve kö[şe] başına birer kenîselerinin ve niçe kerre yüz bin âsâr-ı imâretlerinin serâmed somâkî mermer sütûnları yerde yatup her âsâr esâsları hâlâ zâhir ü bâhirdir. Bu Salonya şehri ile Sarkirmân şehri karşu karşuya vâki‘ olup mâbeyne-hümâlarında mezkûr limanlar olmağile bir şehirden bir şehre kırk bin kayık âdem taşırlar imiş. Bunu dahi Leh kralı beğzâdesi Maskov leşkeriyle harâb etmişdir kim içlerinde bûm u gurâb ve yılan ve çıyan âşiyâne ve mesken edinmişlerdir. Ammâ vakt-i şitâda bu harâbistân kal‘alar içre Kırım a‘yânlarının niçe kerre yüz bin sürü koyunları kışlayup kışla hakkın Balıklağı kal‘ası emînine verirler, zîrâ bu kal‘ateynlerin zemîni Âl-i Osmân hükmünde Kefe eyâleti hâkinde Balıklava nâhiyesidir. Ammâ bu zemîn yoldan hilâf nâ-ma‘lûm bir sapa yerde Karadeniz sâhilinin bir körfezi içinde iki liman ortasında yalçın kayalar üzre metîn kal‘alar imiş. Amâr olsa her mahsûlâtlarından üç Mısır hazîneleri hâsıl olurdu.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine leb-i deryâ ile giderken ma‘mûr kurâları 3 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı liman-ı cân-halâs, ya‘nî kal‘a-i Balıklava-yı cây-ı menâs

Kavm-i Tatar Balıklağı kirmân derler. Bi-kavli müverrihân Caneva, ya‘nî Ciniviz keferelerinin müverrihleri kavlleri üzre bu kal‘a Caneva kavmi vilâdet-i Resûl-i Kibriyâ‘dan mükaddem sene 882 târîhinde İskender-i Kübrâ vefâtında bu kal‘ayı Caneva nâm kral-ı dâll Salsaliyân menhûsları havfinden bu kal‘a-i Balıklava’yı binâ edüp ismine lisân-ı Ciniviz’ce (–) (–) derler. Balığı vefret üzre olmak ile kavm-i Tatar Balıklağı dediler.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Serdâr-ı mu‘azzam Gedik Ahmed Paşa bâ-i‘ânet-i Mengli Geray Hân ile cebren ve kahren Ciniviz Frengi elinden dest-i kahr ile feth edüp Ciniviz banı beğzâdesi Karadeniz’den gemileriyle Azağ‘a firâr ederken donanma-i hümâyûnumuz deryâda Ciniviz banı beğzâdesine yetişüp gemileriyle anı da alup esîr etdiklerin Tatar tevârîhlerinde mufassalan tahrîr olunmuşdur.

Hâlâ bu kal‘a-i Balıklava Bâyezîd-i Velî tahrîri üzre Kefe eyâleti paşasının voyvadalığıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle Âl-i Osmân tarafından sadaka olunur şerîf kazâdır, Hân-ı âlî-kadrler kazâlarından değildir. Şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve kapukulu serdârı yokdur. Lâkin fetvâların yâ Kefe’den yâhûd Bâğçesarây müftîsinden alırlar. Ve bir hâkimi dahi gümrük emînidir kim azîm liman ve bender-i kadîm

iskeledir. Bir hâkimi dahi kal‘a dizdârıdır. Ve cümle yüz seksen aded kal‘a neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir liman içinde limanın cânib-i şarkîsinde evc-i âsumâna kat-ender-kat ser çekmiş yalçın kırmızı reng kayalar üzre şekl-i müselles eğri büğrü ve eniş yokuş Şeddâdî taş binâ bin hısn-ı hasîn bir kal‘a-i bâlâdır. Maşrık tarafı yalçın kırmızı kayaları eyle bâlâdır kim leb-i deryâdan tâ zirve-i a‘lâsına varınca bu kayaların kaddi beş yüz mi‘mâr arşını âlîdir kim Anapa dağlarıdır. Bu kûh-ı bâlâlar tâ Anatolu tarafında Sinop, ya‘nî Sınap dağlarından ve Rûmeli’nde Belgrad kayaları dağlarından üç yüz mîl ba‘îd yerlerden bu Balıklava dağları nümâyândır kim bu Balıklava’nın iç kal‘ası tâ ol serâmed kayaların zirve-i a‘lâsında bir kal‘a-i serâmeddir.

Bu kal‘adan âdem Bahr-i Siyâh’a nazar etse deryâda gezen gemiler sinek gibi görünür. Ve bu iç kal‘ada olan serâmed nârin kullesi tâ zirve-i a‘lâsında bahâr eyyâmlarından tâ rûz-ı kâsıma varınca altı ay bu iç kal‘a kullesi üzre on fitîlli kandîl çerâğdân yanar, zîrâ deryâda gezen gemiler bu kandîl fânûsu görüp bilirler kim Balıklava kal‘asıdır, andan doğrulup geldiklerinde Balıklağı limanına girüp selâmete dâhil olurlar. Ammâ rûz-ı kâsımdan sonra Karadeniz’de gemiler gezmek ihtimâlleri yokdur, zîrâ hakkâ ki Bahr-i Siyâh’dır.

Ve bu kal‘anın cirmi kâmil üç bin adımdır. Ammâ leb-i deryâya nâzır kayaları üzre kal‘a dîvârları yokdur, zîrâ ol tarafları *ne‘ûzü billâh* gayyâdır, ammâ yalın kat Şeddâdî taş dîvârdır. Ve cümle kırk aded çâr-kûşeli musanna‘ kulleleri ve dendân-ı bedenleri gâyet musanna‘ kal‘a-i zîbâdır kim içinde üç kat bölme hisâr dîvârları var, birbirine geçilir kapuları ve handakları vardır. Aceb hikmetdir kim böyle serâmed kayalardan sular çıkup kal‘adan taşra âb-ı hayât uyûnlar akar. El-hâsıl bu kal‘aya bir cânibden aslâ zafer ***[121b]*** mümkin değildir. Ancak muhâsara ile alınır.

Ve bu kal‘anın poyraz cânibine nâzır iki kat bir demir kapusu var. Bu kapunun iç yüzünde cândan lezîz bir âb-ı hayât çeşme cârîdir. Ve bu kal‘anın etrâfında aslâ handakı yokdur ve olmak da muhâldır. Hattâ kapusu kemeri üzre Ciniviz keferesinin hattıyla târîhi var, zîrâ bu kal‘a zamân-ı Bâyezîd Hânî‘de Ciniviz Frengi elinden feth olmuşdur.

Ve kal‘a içinde elli aded kiremitli neferâtların evleri vardır. Biri biri üzre kayalara yapışmış evlerin pencereleri cânib-i şimâle ve garbda limana nâzır pencereli hâne-i müfîd [ü] muhtasarlardır. Ammâ ol tarafda bir azîm kullesi liman ağzına nâzır olup anda şâhâne topları vardır kim cümle yigirmi pâre toplardır. Bu zikr olunan âsârlardan gayri derûn-ı kal‘ada aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâmdan bir nişân yokdur. Hemân kal‘a dizdârı kapu önünde neferâtlarıyla oturup nevbet bekler, ammâ ba‘zı zamân kal‘a kapusun berk edüp aşağı iskeleye gider.

Der-sıfat-ı eşkâl-i varoş-ı kal‘a-i Balıklağa

Bu kal‘adan aşağı taşra gidüp liman kenârında cümle iki mihrâblı biri câmi‘ ve bir mescidli ve iki mahalleli cümle iki yüz kiremit örtülü kayalar üzre ikişer üçer kat evlerdir. Çoğu tahtânîdir.

Ve cümle bir küçük hammâm ve cümle bir küçük hândır. Ve cümle seksen aded dükkânlardır. Ve yine leb-i deryâda gümrükhânedir. Ve cümle yetmiş aded Rûm

keferesi evleridir. Ve taşlık zemîn olmak ile aslâ bâğ u bâğçesi yokdur. Ve bunda çeşmeler dahi yokdur âb-ı hayât kuyu suları nûş ederler. Ve latîf âb-ı nâb kaynak uyûnları vardır.

Ve limanı beş yüz pâre gemi alır sekiz rûzgâr-ı zorkârdan emîn liman-ı sâlimdir. Hattâ bu limanda dörd mevsim balıkları çıkar kim hisâb [u] kitâbın Hudâ bilür. Anıniçün Balıklava derler. Ve cümle halkının kârları balıkçılıkdır ve gemicilikdir. Ve ekseriyyâ kavmi ahıryan Laz tâ'ifesidir. Tatar kavmi bu kayalar arasında duramazlar.

Ammâ bu limana Karadeniz'den girüp çıkmak gâyet müşkildir, zîrâ liman boğazları daracıkdır. Karadeniz'den taşra gelirken değme re'îs-i mellâh-ı keştîbânlar boğaz ağzın bulamayup gemilerin paraladırlar. Hudâ hıfz ede. Bir garâ'ib ü acâ'ib liman dahi budur. Gûyâ bir çanak içindedir. Etrâfları evce peyveste olmuş yalçın kaya-yı gûnâ-gûnlardır.

Bu kal'ayı dahi seyr ü temâşâ edüp Ak Mehemmed Paşa subaşısından ve gümrük emîninden harc-ı râhlarımız alup bu cezîreden yine gerüye avdet edüp üç bin adım gidüp,

Menzil-i Kadıköyü: Sâfî Tatar müselmânlarıdır. Bâğlı ve bâğçeli ve bir hammâmlı ve iki yüz kiremit örtülü ma'mûr evli mu'azzam köydür. Andan semt-i şimâle bir sâ'at gidüp, **nehr-i Kazıklı Özek** üzre İslâm Geray ve Mehemmed Geray Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa'nın dörd göz taş cisrinden ubûr ederken bir sedd üzre bir namâzgâh mihrâbı üzre celî hat ile târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

Âsaf-ı a'zam Sefer Gâzî Ağa,

Himmetiyle bu cisr etdi binâ,

Hak murâdın hemîşe ede atâ,

Kabila'llâhu hayraküm târîh ola.

Sene 1067.

Andan şark tarafına **Kamara nâm köyleri** sağımızda bırağup bir sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Corguna: Kazıklı Özek nehri kenârında bir vâsi' öz içinde bâğlı ve bâğçeli ve yüz elli aded kiremit örtülü bir câmi'li ve bir hammâmlı ma'mûr evlerdir. Bâhusûs hânemiz sâhibi Corgunalı Mustafa Ağa ve Ahmed Ağaların hânelerinde kulle-i azîminde demir kapuların önünde asma cisrleri var. Bu hânedân sâhibinin ni'metleri âyende vü revendeye mebzûldür.

Andan semt-i şarka 4 sâ'at dağlar ve dereler geçüp,

Sitâyiş-i kal'a-i Menkûb-ı Kahkahâ-yı vilâyet-i Kırım

Bânîsi Ciniviz kefereleridir, ammâ fâtihi sene (–) târîhinde Bâyezîd Hân fethidir, be-dest-i Gedik Ahmed Paşa. Yedi kerre bu kal'aya sefer edüp sekizincide yedi bin yeniçeri kırdırup feth etdiğiyçün Gedik Ahmed Paşa'nın sebeb-i şehâdeti bu kal'a fethinde yeniçeri kırdır[d]ığiyçün olmuşdur.

"Zîrâ cânib-i erba'ası feth olup ortada kalmış kal'a alâ mehil muhâsara ile olmayup yürüyüş ile kullarım kırdırdın" deyü Gedik Paşa katl olunmuşdur.

Hâlâ Kefe eyâletinde voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Yetmiş pâre nâhiye kurâlarıdır. Gayri hâkimleri yokdur. Ancak dizdârı ve on beş aded merd-i hisârları vardır,

zîrâ Kırım'ın iç elidir.

Eşkâl-i kal'ası: Evc-i âsumâna ser çekmiş bir beyâz kayanın burnunda bir kal'a-i bâlâdır kim bu kal'a olduğu kal'anın dâ'iren-mâdâr cirmi yigirmi bin adım ihâta eder bir düz çemenzâr ve lâle'ızâr sahrâdır. Ve bu kayanın cânib-i etrâfı biner arşın çâh-ı cahîm dereleridir. Ve her tarafı altları kûh-ı Bî-sütûn gibi boşdur. Gûyâ bir mantar gibi beli ince yukarusu vâsi' halk olunmuş kaya üzre sahrâdır. Bir tarafından bu kal'aya varılmak muhaldir, illâ kapusu yolundan tarafa varılsa mümkindir. Ammâ yedi kat burûc-ı akabeleri var kapulardan geçmeğe muhtâcdır kim her bir kapusu derbend-i calenderden nişân verir kapulardır. Hemân düşman oturduğu yerlerden aşağı taş yuvarlasa kifâyet eder, gayri top ve tüfeng atmak lâzım değildir. Hattâ bu kayadan yüksek cânib-i erba'asında bâlâ kayalar yok iken hikmet-i Hudâ bu kaya üzre üç yerde âb-ı hayât çeşmesârlar ve su kaynakları vardır.

Ve kal'ası bu kûh-ı bâlânın şark ***[122a]*** tarafında bir burunda vâki'dir. Ancak bir kat kalın dîvâr çekilmişdir. Gayri kal'alar gibi bu kal'a dîvârında bedenler ve kulle-i bî-bedeller yokdur. Ve gayri uçurum yerlerinde dahi kal'a dîvârları aslâ yokdur ve lâzım da değildir, zîrâ Yed-i Kudret ile bu kaya kal'a halk olunmuşdur.

Ve cânib-i garba mekşûf bu uçurumda bir küçücük demir kapusu vardır, araba değil at bile gücile girir çıkar. Hîn-i fetihde cemî'i kapukulu yeniçeriler bunda şehîd olmuşlardır.

Ve bu iç kal'ada aslâ evler yokdur. Ancak taş kubbeli kenîseden bozma bir mescidi ve bir uzun kiremit örtülü evi var ve bir su kullesi var elli ayak nerdübân ile enilüp su alınır. Ve bu iç kal'a kapusu üzre Ciniviz keferesinin hattıyla bu kal'anın târîhi var. Dahi üstündeki çâr-kûşe kullede küffâr sarâyı imiş, hâlâ şimdi içinde cebehâne ve top ve tüfeng mühimmâtları durur.

Ve bu kal'a cemî'i zamânda makfûl durur, miftâhları dest-i dizdârdadır. İçinde aslâ âdem ve âdemî-zâd yokdur.

Ve bu iç kal'a kapusundan cânib-i şarka yüz adım ba'îd bir vâsi'ü'l-(…) meydânda hemân Sultân Bâyezîd-i Velî câmi'i var, tarz-ı kadîm çatma kiremit örtülü minâresiz bir küçük câmi'dir. Hattâ kapusu üzre çâr-kûşe burcunda celî hat ile târîhi budur:

Sâhibü'l-hayrât Sultân Bâyezîd,

Etmişidi bunda bir câmi' binâ,

Rûzgâr ile harâba müşrifin,

Gördü anı Cizyedâr Mehemmed Ağa,

Hak Te'âlânın rızâsın gözleyüp,

Etdi ihyâ câmi'i kıldı binâ,

Haşre dek ola ibâdet târîhi,

Mahz-ı lütfundan kabûl ede Hudâ.

Sene 1056.

Bu câmi‘in ancak bir kapusu var. Etrâfında hiç evler yokdur, hemân bir çemenzâr yerde ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Ammâ bu câmi‘den sehel aşağı bir müselmân mahallesi ve bir mescidi ve yüz aded kiremit örtülü hâneleri ve küçük hammâmı ve iki aded çeşmesi var, gayri imâret yokdur. Bu mahalden aşağı serâpâ yedi aded çufud mahallesidir. Ve cümle bin mikdârı kiremit örtülü Yahûdîlerin menhûshâne-i mahsûslarıdır kim murdâr ve mülevveslerdir.

Ve cümle seksen aded tabak dükkânları vardır. Cümle Yahûdîler güderi ve kösele işlerler. Kırım diyârında Menkûb köselesi meşhûrdur. Ve ancak iki aded kassâb dükkânı ve bir bozahânesi vardır. Ammâ cümle Yahûdîler Karâyî mezhebinde çufud-ı cuhûdlardır. Sâ’ir Yahûdîler bu mezhebde olan cuhûdları sevmezler. Ve ta‘âmlarında kaşer ve turfa nedir bilmezler. Her kimin ni‘meti olursa say yağlı da olsa ve siniri çıkmamış her ne gûne et olsa yerler. Meselâ bunlar Yahûdîlerin kızılbaşlarıdır ve rûz-ı mahşer günü bunlar kızılbaşa binmezler, ammâ öbür İsrâ’ilî çufudlar yevm-i mahşerde(ki) kızılbaşa binerler derler. Mısra‘:

Râfizî rûz-ı kıyâmet har buved zîr-i Yehûd.

demişler.

Ammâ bu çufudlar gerçi İsrâ’ilî ve Mûsevîlerdir, Tevrât ve Zebûr okurlar, ammâ aslâ çufud lisânı bilmezler, cümle Tatarca kelimât ederler. Ve cümle mor çukadan Tatar kalpağı geyerler, şapka geymezler. Ve gâyet mahbûbları çokdur, zîrâ bu Menkûb’un âb [u] hevâsının letâfetinden Yahûdî piçelerin reng-i rûyları humret üzre marâlî ve gazâlî gözlü kırmızı yüzlü ve şîrîn sözlü gulâmları olur. Hattâ Kırım diyârının muğlim mahbûb dostları bunda gelüp gulâmpârelik ederler. Hattâ bir sefîh-i mühmel ü cühmel sayyâd-ı gulâm bu ebyâtı terennüm etmiş. Beyt-i mâlâ-ya‘nî:

Bir Yahûdî pîçeye dîn aşkına zerk eyledim,

Âferîmler eyleyüp şeytân tahsîn eyledi,

demiş, bed kârı gibi necis yemiş.

Ammâ bu taşra kaya kal‘anın iki aded kapusu var, biri bu çufudların küçük kapusudur kim cânib-i şimâle meftûhdur, yüklü at giremez. Andan taşra cümle dahi tabbağ dükkânlarıdır. Ve bir kapusu dahi taraf-ı şarkda iç kal‘a altında müslimler kapusudur kim yalçın kayaları kesüp yol etmişlerdir. Ve bu yoldan içeri bir küffâr kenîsesi var. Kapusu üzre çâr-kûşe beyâz mermerden cesediyle bir at üzre eli mızraklı bir âdem atının ayağı altında bir ejde[r]hâyı öldürmüş şekilli taşdan oyulmuş bir tasvîrdir kim gûyâ sihr-i i‘câzdır.

Ve bu kal‘anın enderûn [u] bîrûnunda niçe bin gûne mağâralar var kim gören âdem hayrân kalır, ammâ cümle Kırım vilâyeti halkının zî-kıymet mâlları bu Menkûb kal‘asındaki gârlarda mahfûzdur, zîrâ bu kal‘a rub‘-ı meskûnda ne Mardin’e ve ne Şebinkarahisâr’ına ve ne Van’a ve ne İmâdiyye’ye ve ne Dühek’e ve ne Akra’ya ve ne Acem’de Malu’ya ve ne Kahkahâ‘ya ve ne Zübdâniye’[ye] ve ne Şıkıf kal‘asına ve ne diyâr-ı Mora’da Benefşe kal‘asına ve ne Afyonkarahisârı‘na ve ne Amık kal‘asına el-hâsıl bu zikr etdiğimiz kal‘aların birine dahi bu Menkûb kal‘ası benzemek ihtimâli yokdur, zîrâ

mezkûr kal‘aların [her] birinin birer gûne kubhu vardır, ammâ bunun içinde zahîresi oldukdan sonra Silifke sancağında Ermenak kal‘asına mânend bir kal‘a-i Menkûb’dur. Anıniçün müv[erri]hân-ı Cingiziyân bu kirmâna Kahkahâ-yı Kırım demişler, Hudâ hıfz-ı emânda ede, zîrâ bu hemân Yed-i Kudret ile kal‘a içün halk olunmuşdur. Bunu görmeyen cihânda bir kal‘a temâşâ ***[122b]*** etdim, demesin.

Ve cânib-i erba‘ası kayalarında şâhîn ve zağanos ve (…) ve balaban ve devlingeç ve miski kartallar âşiyânlar etmişler. Hattâ aşağı derelerinde bir âdem bir na‘ra haykırsa kayaları nîm sâ‘at sâ‘ika gibi gürül gürül gürleyüp âdeme dehşet hâsıl olur. Hattâ Kırım vilâyeti feth olup yedi yıl bu kal‘a dest-i küffârda kalup Gedik Ahmed Paşa bu kadar asker kırdır[dı]ğiyçün kendüsü dahi gazab-ı şehriyârî ile şehîd olduğundan bu kal‘aya Menkûb dediler, ammâ lisân-ı Kırı[m]‘da ismi (–) dir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu kal‘a-i bî-misâli dahi seyr [ü] temâşâ edüp semt-i şimâle Cuhûd kapusundan yokuş aşağı enüp bir vâsi‘ derede gidüp,

Karye-i Koca salâsı

Bir câmi‘li ve bir hammâmlı ve yüz aded kiremit örtülü müselmân evli bâğlı ve bâğçeli ve bir âb-ı hayât dereli iki yalçın kayalı dere mâbeyninde bir ma‘mûr köydür.

Andan yine ol dere içre bir sâ‘at şimâle gidüp,

Menzil-i karye-i Süren-i bâğ-ı İremezât

Nehr-i Kazıklı Özek kenârında bir bâğ-ı Merâm misilli köydür kim Mehemmed Geray Hân’ın anda bir sarây-ı azîmi var. Gûnâ-gûn kasr-ı Havarnaklar ve müzehheb kâşâneler var kim gûyâ her biri birer gûne nakş-ı nigârhâne-i Çîndir. Eğer bu bâğ-ı cinâne nüzhet-âbâdların mâ-vaka‘ı üzre ta‘rîf ü tavsîf etsem bir tomar-ı dırâz olur. Hudâ-yı Lem-yezel sâhibine mübârek ede. Hattâ bu du‘âya münâsib bir ebyât hâtıra hutûr edüp rûy-ı dîvâra tahrîr etdim. Beyt:

Sâhibine mübârek ede Hudâ,

Tavvelallâhu ömrehu ebedâ.

deyüp bir gece mihmân olup bostân [u] gülistânları içre cârî âb-ı revânları kenârındaki maksûrelerde niçe hezârın hezârân asvât-ı hazînlerin istimâ‘ etmeden kesb-i hevâ-yı tarâvet peydâ edüp ertesi cânib-i şarka 3 sâ‘at ma‘mûr kurâlar içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Gevherkirmân

Ammâ lisân-ı Ciniviz Frenginde ismi Bonmay’dır. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Âl-i Cingiziyân’dan Cuci Hân Mâhân diyârından gelüp ibtidâ Kırım sâhibi oldukda Ciniviz Frengi elinden bu kal‘ayı feth edüp ulemâ-yı Tatar bu kal‘anın ismine Gevherkirmâ[n] dediler. Hakîkatü‘l-hâl ol asırda cümle der-i dîvârlarında ve kal‘a dervezelerinde zî-kıymet cevâhir taşları zer-feşân etmişler bir kal‘a imiş. Tatar eline girdikden sonra su’âl ne lâzım, cevâhir mi kalır, ammâ hâlâ zer-efşân yerleri zâhir ü bâhirdir. Yine bir kerre küffâr-ı Ciniviz bu kal‘aya istîlâ edüp sene (–) târîhinde Mengli Geray Hân dest-i Ciniviz’den Gedik Ahmed Paşa i‘ânetiyle feth edüp Kırım hânlarına tahtgâh-ı evvel bu kal‘adır. Ol asırda gâyet amâr olup içinde güzîde askeri var imiş.

Ammâ bu kal‘a aşağı eski Salâcık kal‘asının üstünde bu kal‘a evc-i âsumâna su‘ûd etmiş bir kırmızı yalçın kaya üzre şekl-i bâdemî bir kudret kal‘asıdır kim cirmi sekiz bin adım bir kayadır. Cânib-i erba‘asında aslâ kal‘a dîvârı yokdur, zîrâ her tarafı biner arşın şâhîn ve kartal yuvalı kuş tırnağı ilinmez kayalardır kim aşağısı çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir uçurumlardır.

Ammâ bu kayanın kıblesi tarafında bir uçurumdan bir uçurum yakasına varınca küffâr zamânı üstâd-ı kûhkenler seng-i hârâ kayaları kesüp bir çâh-ı amîk handak-ı azîm kesüp handakın iç yüzüne bir Şeddâdî kârgîr binâ yüz arşın tûlu bir dîvâr çeküp üç kulle-i azîm ihdâs etmiş ve orta kullede bir demir kal‘a kapusu etmiş. Kıble tarafındaki dağlara bu kapudan gidilir.

Ve bu kapudan içeri üç yüz adım semt-i şimâle gidüp yine bir uçurum dereden bir uçuruma varınca aykırı bir kat kal‘a dîvârı dahi çekmiş. Bu dîvârda dahi üç aded kulle-i azîmler edüp yine orta kullede bir ağaç kanatlı kapusu var.

Bu mezkûr iki dîvârların mâbeyninde iki yüz kırmızı kiremit örtülü çufud evleri var. Ve bu iki kat dîvârdan gayri yerde mebnî aslâ kal‘a dîvârları yokdur. Cümle her cânib-i etrâfları yalçın uçurum kayalardır kim *el-iyâzu billâh* âdem aşağı bakmağa zehresi çâk âkıbet yeri hâk olur, ammâ aşağı bakmayan bî-bâk ü bî-pervâ olur.

Ve kıbleye yakın ferkadân yıldızı tarafına bir küçük demir kapusu dahi var. Ana kal‘a evlerinden yüz ayak kesme kaya taş nerdübân ile enilir yoldur. Ve bu yolun iki cânibleri kesme mağâralardır kim anda fakîrü‘l-hâl Yahûdîler sâkin olurlar.

Ve bu kal‘a içre cümle bin beş yüz otuz aded kiremit örtülü kârgîr binâlı mükellef ü mükemmel ve ma‘mûr çufud evleri vardır. Aslâ müselmânlar yokdur. Hattâ kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtları ve kapucuları cümle Yahûdîlerdir. Kal‘a kapuları mâbeynlerinde âlât-ı harb silâhlar çokdur, ammâ bu silâhları kullanmağa çufudların yürekleri yokdur. Anıniçün bu kal‘aya çufud kal‘ası derler, ammâ ismi Gevherkirmân’dır, ammâ topları ve tüfengleri yokdur, zîrâ kavm-i çufudlar top ve tüfeng atmak değil sadâsı işitmeğe yürekleri yokdur.

Hakkâ ki bir diyârda böyle çufud kal‘ası yokdur. Vilâyet-i Kırım’ın ***[123a]*** ve Bâğçesarây’ın cemî‘i ehl-i dükkân cuhûdları ve ankâ Yahûdî bâzergânları bu Çufud kal‘asında ve Menkûb kal‘asında olup her sabâh bu kal‘adan yokuş aşağı enüp bir sâ‘atde Bâğçesarây’da dükkânlarına varup gelirler. Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asındaki kayalara cuhûdlar niçe kerre yüz bin kayaları dağlar gibi yığmışlar. Hîn-i muhâsarada (…) düşmana kayalardan aşağı el kayaları atalar, zîrâ ön son tüfeng ve top atamazlar.

Ve bu kal‘a içinde selef hânlarından Gâzî el-Hacı Geray Hân tarz-ı kadîm bir câmi‘ binâ etmiş. Kapusu üzre celî hat ile târîhi böyledir. Târîh:

Benâ hâze’l-mescide’l-mübârek es-sultânu’l-a‘zam ve hâkânu’l-mu‘azzam mevlâ mülûki’l-Arab ve’l-Acem, es-Sultân Hacı Geray Hân bin Gıyâseddîn Hân bin Erdoğmır(?) Hân ammere ve ebbede devletehu, Sene tis‘a ve hamsîn [ve] semâne mi’e.

deyü tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu fakîr câmi‘ çufudlar içre kalmak ile dâ’imâ kapusu makfûl durur. Müslim cemâ‘atden nâm [u] nişânı yokdur.

Hattâ bu kal‘ada aslâ çârsû-yı bâzâr dükkânları ve hân ve hammâmları ve bâğ u bâğçeleri ve suları yokdur. Cümle suları aşağı Hacı derelerinden eşeklerle kal‘aya su taşırlar. Zamân-ı kadîmde ma‘mûr sarnıçları var imiş, hâlâ mu‘attaldır.

Ve bu kal‘ada hân esîrlerinin zindânı var kim cihânda böyle bir dâ[r-ı] cahîm sicni yokdur, meğer Tımışvar eyâletinde Solmoş kal‘ası zindânı yâhûd kâfir elinde Yanık kal‘ası zindânı ola, ammâ bu Çufud kal‘ası zindânından halâs bir vecih ile mümkin değildir, illâ tâbût ile çıkup halâs ola. Tâ bu mertebe zindân-ı sicn-i cahîmdir.

Der-beyân-ı sun‘-ı Hudâ-yı Cenâb-ı Bârî

Bâlâda zikri sebkat edüp neberd-i azîmi tahrîr olunan Maskov kralı vilâyetinde ceng-i azîm edüp Şeremet Vezîr’in üç kerre yüz bin cünûd-ı cünübün kırup esîr edüp bizzât Şeremet Vezîr’i ve yetmiş aded beğzâdeleri ve yedi yüz aded hatmanları ve kapudanları yüz bin kâfir ile esîr edüp Kırım şehrine gitdiğimizde Şeremet Vezîr’i Mehemmed Geray Hân efendimiz bu Çufud kal‘asındaki zindâna haps edüp ayağına yetmiş vukıyye demir neybe urup mahpûs etdi.

Ba‘dehu Hân’a üç bin kîse nukrad hazîne verüp halâs olmak ümniyyesinde olup ricâ eder. Mehemmed Geray Hân rızâ vermeyüp haps-i ebed kalacağın mukarrer bilüp zindân-ı calenderde kalınca hemân dâğ-ı derûnundan henüz beş altı aylık kundakdaki ma‘sûmun anası koynundan alup bu Çufud kal‘ası zindânı bâdgîrinden aşağı fırladup ma‘sûmun atar.

Takdîr-i Hudâ ma‘sûm-ı pâk kundağının yüz kulaç kayalardan aşağı kuş gibi uçup enerken hemân kayalarda âşiyân etmiş miski kartallar ve karakuşlar bu ma‘sûmu bir şikâr sanup yuvalarından bu ma‘sûma süzülüp minkâr ururlar.

Bu kuşlar ma‘sûmu keşâ-keş yuvalarına götürmeğe çalışarak birbirleriyle döğüşüp birbirlerin nahçirleyerek ma‘sûmun kundağın âşiyânelerine çıkaramayup bir murğ-ı ukâbın minkârında ma‘sûm kalup âhır-ı kâr kundağı kayaların dibinde hân-ı âlîşânlara mahsûs Aşlama bâğının ağaçları dalları üzre murğ-ı zeyrek ma‘sûmun kundağın bırağup ukâb kuşu âşiyânına pervâz edüp gider.

Ma‘sûm-ı pâk kundağıyla ağaçların nihâlleri üzre kalup bir zamândan sonra ma‘sûm feza‘ u çeza‘a başlar. Bir yanından anası yukaru zindân bacasından âh u vâveylâya başlar.

Hikmet-i Bârî yârî kılup Aşlama nâm bâğın bâğbânları bâğ-ı İrem içre seyerân u deverân ederek görseler kim bir dıraht-ı müntehânın tâze nihâlleri üzre bir nâ-resîde ma‘sûm sadâsı gelir.

Derhâl bâğbânın bir cüst ü çâpüğü şecer-i bâlânın zirve-i a‘lâsına çıkup lütf ile ma‘sûmun kundağın alup Mehemmed Hân huzûruna getirüp ahvâl-i serencâm-ı ma‘sûmı bir bir takrîr etdiklerinde hemân Hân-ı âlî-kadr-i tîz-fehm-i sâhib-i tab‘,

“Bu ma‘sûm gulâmın ismi Necâtî olsun” buyurup tayalara verüp perveriş ederek kemâlin bulup bir pençe-i âfitâb mehtâb gulâm-ı reşîd oldu. Hudâ‘ya ayândır kim böyle olmuşdur.

İmdi azîzim, Feyyâz-ı Mutlak-ı Bârî yârî kıldıkda kulların böyle ukâb kuşları pençesiyle halâs eder, *ve’s-selâm.*

Bu hakîr-i ahkar dahi mezkûr zindânı temâşâ edüp Şeremet Ban'a buluşup vâfir kelimât etdim,

"Elbette ben bundan halâs olup Kırım vilâyetin yere berâber ederim" demeden gayri bir kelâm söylemezdi.

Ba'dehu bu Çufud kal'asından aşağı hânların Aşlama bâğı yolu ile veyâhûd çeşme yoluyla Eski Salacığa gider yokuş aşağı dörd bin adımdır kim hakîr yokuşu piyâde enüp hisâb etdim. Ve iki bin adımı mahallinde çeşmeler kurbunda,

Ziyâretgâh-ı azîm eş-Şeyh Mansûr-ı Medenî: Hazret-i Risâlet'in sahâbe-i kirâmlarındandır. Hattâ Akkirmân cenginde Salsal la'înin ok zahmıyla şehîd etdiği Mâlik Eşter hazretlerin bu Şeyh Mansûr hazretleri gasl edüp Kırım Bâğçesarâyı şehri hâricinde Eski Yurd nâm yerde Mâlik Eşter'i defn etmişdir. Ba'dehu Şeyh Mansûr hazretleri bu kal'a cenginde şehîd olup bu çeşmeler ***[123b]*** mahallinde defn etmişlerdir. Hâlâ âsâr-ı binâ-yı mu'azzamlarla âsitânesi ma'lûm bir ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Andan aşağı cânib-i garba kayalar arasında gidüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm kal'a-i Eski Salâcık

Bi-kavli müverrihân-ı Âl-i Cingiziyân ibtidâ kavm-i Tatar bu Kırım memleketine Ciniviz keferesi elinden mâlik olan sene (–) târîhinde Cuci Hân ve Ertoğmır Hân ile kırk bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr kavimleri bu cezîre-i Kırım'a eye çıkup vâdî-i Kırım'ı geşt [ü] güzâr ederek bir mahalde bir cây-ı menâs beğenmeyüp illâ bu Eski Salâcık deresin kendülere münâsib görüp küffâr havfinden bu dere içinde bu Eski Salâcık kal'asın yasayup ba'dehu ensesindeki kayalar üzre mezkûr kal'a-i Gevherkirmân'ı, ya'nî Çufud kal'asın Ciniviz elinden feth ederler, ammâ bu Eski Salâcık burnundan hazz edüp şarkdan garb tarafına dörd bin adım enli bir dere içinin iki başlarında ve iki câniblerindeki yalçın kayalar evc-i âsumâna berâber serâmed kayalar olup cümle kayaların altları kûh-ı Bî-sütûn gibi boş olup mağâra mağâra inler ve üzerleri şâhîn ve zağanos yuvalı kızıl kayalar olup aslâ bir tarafdan düşman enüp çıkmak mümkin olmaduğun Cuci Hân ve Ertoğmır Hân bilüp bu dereyi kendülere cây-ı amân bulup bu derenin iki başları daracık olan yerlerine iki başında kayadan kayaya dere ağzına kal'a dîvârları çekmişler ve birer ağaç kapu yasamışlar. Hâlâ ol kapular durur.

Ve bu kapulardan gayri yerden bu dere içre kuş uçmaz. Ve bu kayaların arasında âb-ı hayât Aşlama suyu cereyân eder. İbtidâ bu uyûn-ı câriyenin matla'ı yine bu mahalde kayalardan hurûc edüp hânların Aşlama bâğ-ı İremi içinde niçe hav[z] u şâzrevânlardan geçüp bâğ-ı Merâmı saky edüp dahi aşağı Salâcık mahalleleri içinde niçe âsiyâb-ı mâları deverân etdirüp andan aşağı Eski Bâğçesarây'ı şehri derelerinden cereyân ederken bu ayna Çürüksu derler, gâyet müsta'mel sudur içilmez.

Ve bu Salâcık'da bu nehrin iki cânibi sâfî bâğ u bâğçeler ile ârâste ve gûnâ-gûn hânedânlar ile pîrâste olmuş bir şehr-i atîkdir kim cümle üç bin aded kırmızı kiremit örtülü musanna' baca-i serâmedli ve cümle kârgîr binâ taş dîvârlı mükellef ü mükemmel ve müzeyyen ve tarz-ı kadîm odalardır. Ve niçe yüz aded hücreleri kayalar altındaki mağâralar içindedir. Mâh-ı Temmûz'da bu gârlardaki evler gâyet serdâb olup eyyâm-ı şitâda ısısı olur mağâralardır.

Ve cümle beş mahalle ve beş mihrâbdır kim beş mihrâbında dahi beş aded tarz-ı kadîm minâreler vardır, ammâ bu şehirde aslâ dükkân ve hân u hammâmlar yokdur, zîrâ Bâğçesarây şehri bu şehre muttasıldır.

Ve mâ-tekaddem bu Eski Salâcık şehr-i kadîm iken niçe hân ve câmi‘ ve hammâm ve medreseler var imiş. Hâlâ Mengli Geray Hân’ın medrese-i azîmi ma‘mûr kalup bâb-ı âlîsi üzre celî hatt-ı Musta‘sımî üzre târîhi budur:

Emere hâzihi binâe’l-medreseti bi-avnillâhi’l-Meliki’l-Mennân, Mengli Geray Hân bin el-Hacı Geray Hân halledallâhu mülkehû ilâ inkırâzı‘d-devrân, sene 956.

merkûmdur.

Ve bu medreseye muttasıl bir latîf hammâm-ı rûşinâ kalup âb [u] hevâsı ve binâsı dahi latîfdir. Ve bu hammâma karşu yol aşırı,

Sarây-ı kadîm Cuci Geray Hân: Mâ-tekaddem hân-ı süluflar(?) bu hânedânda olurlarmış. Hâlâ çâr-kûşe bir kârgîr binâ bir küçük kal‘acıkdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi iki yüz adımdır. Etrâfında dört aded kulleleri ve garba nâzır bir demir kapusu var, içinde iki aded alçacık minâreli bir câmi‘i var, ammâ minâresi küçücük olmak ile âdem sığmaz ve ezân okunmaz.

Ve bu sarâyın yol üzre âlîce bir adâlet köşkü var, anda hânlar görinüş edüp dîvân edermiş kim tahta örtülü ve sâfî altun alemli bir köşkdür. Ve hâlâ bu sarâyda cebehâneden gayri bir şey yokdur, ammâ hânlara müte‘allık eşyâlar çokdur. Dâ’imâ kapusu makfûl durur. Hattâ bâb-ı musanna‘ı üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Bu mübârek sâ‘at içinde bi-avn-i Müste‘ân,

Kıldı âbâdânda bir devlet sarâyın bu zamân,

Şâh evlâd u elini şîb ü zafer-peyker livâ,

Âl-i Cingiz, ya‘nî kim Sâhib Geray-ı ohsan(?),

Zâhir oldu çünki Hicretden tokuz yüz kırk iki,

Anda hatm oldu muhakkak bu mu‘allâ sâyebân.

Sene 942.

Ve medrese-i Sâhib Geray Hân’a selef hânlarının türbe-i pür-envârları anda sivri sivri kubbeler içinde âsûde olan pâdişâhları inşâallâh mahalliyle tahrîr ederiz.

Ve bu şehr-i Eksi Salâcık’ın üst yanında cânib-i şarkda mezkûr Çufud kal‘ası kayaları dibinde bâğ-ı İrem-misâl olan Aşlama bâğında kadıasker-i vilâyet-i Kırım olan Murtazâ Alî Efendi ile ziyâfete gidüp bu bâğ-ı Merâm’da aceb zevk u safâlar edüp seyr [ü] temâşâ etdim.

Der-sitâyiş-i bâğ-ı hadîka-i ravza-i Rıdvân-ı Aşlama

Cümle hânlar ve hânzâdeler ve sultânlar ve biyim ü bükeçler bu ***[124a]*** bâğ-ı cinînde zevk u safâlar ederler. Böyle bir bâğ-ı Aspuzu’dur kim bâğ-ı behişt gülistânları içre köşe be-köşe cârî âb-ı revânları kenârında olan maksûrelerde meks eden hânlar cânânlarıyla

sohbet-i hâssu'l-hâssında iken bülbüllerin nağamât-ı hoş-elhânların istimâ' edenler, rûh-efzâ safâlar edüp dem be-dem ayş [u] işret ederler. Ve âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim bunda bir sâ'at teferrüc eden elbette gamm u gussa endûhu ferâmûş edüp sürûr-ı şâdımânda olur. Her hân-ı âlîşânların bu bâğ-ı hıyâbân içre birer semtde gûnâ-gûn müzehheb ve münakkaş ibret-nümâ maksûreler ve kâhları ve müte'addid kâ'a ve hücreleri var kim gûyâ her biri birer kârhâne-i fağfûr-ı Çîndir. Ve her hânların gûnâ-gûn aşren fe-aşr havzları ve fıskiyye ve şâzrevânları ve kasr-ı Havarnakları var kim ilm-i mi'mârîye mâlik olanlar gördükde engüşt ber-dehen edüp aklı perîşân olur.

Bunda olan dıraht-ı meyvedârlar Kırım'da değil gayri büldânlarda yokdur. Ve ol kadar meyve-i âbdârları çokdur kim sâ'ir şehirlere meyvelerinden hedâyâ içün götürürler. On fersah yerde gitse yine fevâkihelerinin halâvet [ü] letâfetleri bâkîdir. Ve atvel-i eyyâmda meyvesinin lezzetine kat'â tağayyur gelmez, zîrâ hevâsı latîf yerde hâsıl olmuş müsmirâtlardır.

Ve cemî'i vilâyetlerden hânlara hedâyâ gelen şükûfe-i hezâr-gûnların râyiha-i tayyibeleri âdemin dimâğların mu'attar eder. Husûsan Anatolu'da Bakrazbeli müşk-i Rûmî soğanları ve Tarabefzûn karanfîllerinin kanırtmaçları ve İslâmbol'un zerrîni ve Monla Çelebi'nin ablak lâlesi ve Çelebi Cüce'nin filandıra lâlesi ve Kâğızhâne lâlesi ve gûnâ-gûn şakâyık-ı nu'mânîler ve İstanköy sünbülleri ve niçe yüz bin gûne hedâyâ gelen çiçek soğanlarının şükûfeleri bu bâğ-ı kûhistân içre zeyn olup görenler ve bu bâğ içre girenler gûyâ cennet-i huld-i berîne girdik zann ederler. Ammâ vakt-i bahârda her dıraht-ı meyvedârın şükûfeleri küşâde olup erik ve elma ve emrûd ve kiras [ve] vişne çiçekleri kaçan küşâde olduğu mahalde âdem râyiha-i tayyibelerinden sermest olup bu bâğ-ı İremezâtü'l-ımâd gûyâ fânî cihânın Firdevs-i berîn-misâli olur. Ammâ bu hıyâbân-ı latîf bu Mehemmed Geray Hân asrında böyle müzeyyen olmuşdur, zîrâ bir sâhib-i tab' ve bir sâhib-i cûd-ı keremkârî hân-ı âlîşândır.

Ve gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâların zıll-ı himâyesinde gûnâ-gûn çemenzâr u lâlezâr nişîmen soffalarda selsebîllerden uyûn-ı câriye cereyân edüp niçe yüz yerde fevvârelerden âb-ı nâblar dıraht-ı müntehâların berk-i bârlarına pertâb edüp her dırahtdan bârân-ı rahmet gibi şâzrevânların suları cereyân eder. Ve her diyârın üstâd-ı kâmilleri bu diyâra gelüp ve niçe bin üsârâ-yı zû-fünûn Cemşîdler arz-ı ma'rifet içün bu bâğ içre gûnâ-gûn alâmetler ihtirâ' etmişler. Hakkâ ki bu bâğ-ı Aşlama'da olan musanna' âsârlar meğer belde-i Tayyibe, ya'nî Kostantiniyye şehri olan İslâmbol'umuzda ola.

Ammâ cümleden musanna' zikr olunacak maksûrelerin târîhlerin beyân eder

Evvelâ Bahâdır Geray Hân efendimizin kasr-ı ibret-nümâsının târîhidir

Bir tâk-ı hoş-nümâdır,

Tâm olsa hem-sezâdır,

İtmâmına revâdır,

Târîhi kasr-ı hûbân. Sene 1049.

Andan kasr-ı Mehemmed Geray Hân efendimizin târîhidir:

Nedir dedi Rızâyî ana târîh,

Dedik nâmına kasr-ı cennet-âbâd.

Sene 1052.

Bu dahi Mehemmed Geray Hân kâhının bir musanna‘ târîhidir:

Hisâb-ı sâl-i binâyeş su’âl kerd dilem,

Hıred be-güft ki târîh-i kasr-ı şehinşâh.

Sene 1052.

Diğer târîh-i kasr-ı Mehemmed Hân:

Binâ-yı Mehemmed Geray Hân bigû,

Binâ-yı târîh-i âbâdeş.

Sene (–)

Diğer târîh-i zîbâ:

Eltâf-ı hudâvendî Kadrî‘yi edüp gûyâ,

Târîhini bu kasrın rindâne düşürdü gör.

Sene (–).

Netîce-i merâm bu bâğ-ı Merâm’ın imâretleri târîhlerin ve niçe gûne musanna‘ âsâr-ı binâların ta‘rîf ü tavsîf etsek mecmû‘a-i müsevvedâtımızı tas[h]iha geçirmeğe ve sâ’ir diyârları seyâhat etmeğe mâni‘ olur. El-hâsıl diyâr-ı Kırım’da böyle bir teferrücgâh mesîregâh koyah hıyâbân-ı Acem gibi bir İrem olmazdır. Hudâ inkırâzu’d-devrân ma‘mûr u müzeyyen âbâdân ede.

Ba‘dehu bu ednâ kemter bu ravzada gûnâ-gûn zevkler edüp **Eski Salâ şehri** içinden geçdik. Eski Salâ demeden murâd ibtidâ bu cezîre-i Kırım’da Cum‘a salâsı bunda tilâvet olunduğiyçün Eski Salâ şehri derler. Bu şehri geçerken garb tarafında bâğ u bâğçelerden ve bu Eski Salâ‘nın iki cânibinde olan yalçın kayalardaki gârları seyr ederek Salâ kapusundan taşra çıkınca hemân,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve tahtgâh-ı kadîm ve güzîde-i şehr-i Kırım, ya‘nî dâr-ı gâziyân-ı kân-ı Geray misl-i İremezât Bâğçesarây *[124b]*

Kavm-i Tatar’ın müverrihleri kavilleri üzre ibtidâ fâtih-i Kırım Eski Salâcık yurdunda sâkin olarak Mâhân ve Ahlât ve Kirmân ve Yesev şehirlerinden ve Kazan ve Ejderhân ve Sarây ülkelerinden Kırım’a Tatarlar gelerek tenâsül bularak Eski Yurda sığmayup bu Bâğçesarây yurdunda tavattun edüp büsbütün Kırım cezîresine dest-i bâzûlarıyla müstevlî olup ancak leb-i deryâda Ciniviz kefereleri kal‘alarında kalup kirmânlarından taşra küffârın çıkmağa iktidârları olmadığından vilâyetlerine kaht [u] galâ olur. Andan zirâ‘at ile geçinen Tatar tâ’ifelerine {kâfirler} mürâca‘at edüp mâl-ı firâvânlar verüp kavm-i Tatar’dan gılâl alarak kavm-i Tatar ankâ olup bu Bâğçesarây’ı âbâdân ederler. *Ammerehu’llâhu te‘âlâ ilâ inkırâzı‘d-devrân.*

İmdi Bâğçesarây’ın ibtidâ amârına bâ‘is fâtih-i cezîre-i Kırım Cuci Hân ve Ertoğmır Hân olmuşlardır. Bu şehir dahi Eski Salâcık deresi içinden aşağı enen derenin iki yanında

vâki‘ olup Salâcık kapusundan tâ Eski Yurd kenârına varınca bu Bâğçesarây’ın şarkdan garba tûlu kâmil sekiz bin germe yiğit adımıdır. Yohsa bir yalı âdemi adımı değildir. Bir yalı adımıyla kâmil bir fersah tûllu bir şehr-i zîbâdır. Bir fersah on iki bin adımdır, ammâ zinde levendât hatvesiyle sekiz bin adım Bâğçesarây şehridir. Pravadi şehri gibi iki cânibi yalçın kayalı bir vâsi‘ dere içine düşmüş bir sevâd-ı mu‘azzam şehr-i azîmdir.

Bunun dahi iki cânibindeki kayalarda bi-emrillâhi te‘âlâ at gibi ve fîl ve deve ve gemi gibi halk olunmuş acîb ü garîb ve mehîb mağâralı kayalar vardır. Bu kayaların ba‘zı yerleri topraklı bayırlardır.

Ancak bu derenin cânib-i şarkîsinde Eski Salâcık yolu ve taraf-ı garbında Eski Yurd yolu ve şimâlinde Akmescid yolu ve cenûbunda Gözlev kal‘ası yolu var. Bu dörd yoldan gayri Bâğçesarây’a şâhrâh yollar yokdur, ammâ kayalardan keçi gibi tırmanır piyâde yolları elbette çokdur, ammâ gayri yerleri gâyet sarpdır. Ve dörd tarafdan gelen yolların tâ kayaları bâğına gelmeyince aşağı dere içinde Bâğçesarây şehri görünmez.

Ve bu şehre Sarây demesinin bir aslı dahi ibtidâ Cuci Hân diyâr-ı Mesköv’de nehr-i Edil kenârındaki Sarây şehrinden gelüp bu şehri amâr edüp nâmına Bâğçesarây dediler. Ve bu şehrin tâ ortasındaki cereyân eden Salâcık şehrinden gelen Aşlama suyu gâyet müsta‘mel su olduğundan Çürüksu derler. Niçe değirmenleri deverân etdirüp ve niçe bin muzahrafât kâzûrâtları götürüp şehrin cânib-i garbî aşağısında cebehânelere ve niçe âsiyâb-ı mâlara ve niçe müşebbek bostânlara uğrayup Eski Yurd’a gider. Ba‘dehu andan aşağı nehr-i Kaçı’ya mahlût olur.

Bu Çürüksu üzre şehrin içinde kırk üç yerde taş ve ağaç cisirlerle şehrin bir yanından bir yanına geçilüp bu şehrin yemîn ü yesârında kat-ender-kat tahtânî ve fevkânî cümle kârgîr binâlı ve serâpâ la‘lgûn kırmızı kiremit örtülü bayırlara ve kayaların dibine varınca bâğlı ve bâğçeli {hânedânlardır}.

Evsâf-ı sarây-ı a‘yân-ı hân-ı hânân

Cümle dörd bin beş yüz kiremitli ve taş dîvârlı ve serv gibi serâmed bacalı ve musanna‘ dervezeli sarây-ı azîmlerdir. Cümleden şehrin içinden cereyân eden Çürüksu’yun cânib-i cenûbunda hân-ı âlîşânlar sarâyının görünüşü vardır.

Sitâyiş-i Görünüş sarây-ı âlîşân

Bu şehr-i Bâğçesarây bir vâsi‘ dere içi olmak ile gerçi Cuci Hân bunda sâkin olmuşdur, ammâ hemân mücâhidün fî-sebîlillâh olup şehrin amârına mukayyed olmayup oluruyla geçinmiş, ammâ sene (–) târîhinde Sâhib Geray Hân sâhib-zuhûr olup ulu azîmü’ş-şân pâdişâh-ı devrân olup Salâcık deresindeki gibi gayyâ deresinde oturmağı cemî‘i düşmandan âr edüp ejder-i heft-ser gibi Salâcık dereleri gârından çıkup bu Bâğçesarây’ı mesken [ü] me’vâ edinmeği murâd edinüp yedi yılda bu Bâğçesarây’ın Görünüş sarâyın itmâm eder.

Bu sarây-ı behişt-âsâya âdem im‘ân-ı nazar ile nazar etse dem-beste ve vâlih [ü] hayrân olur. Gerçi evsâfında cemî‘i vassâfların lisânları lâldir, ammâ bu hakîr-i pür-taksîr alâ kadri’l-istitâ‘a deryâda katre ve güneşde zerre kadar kilk-i cevâhir-nisârımızla sehel ta‘rîf ü tavsîfe şürû‘ edelim.

Evvelâ bu sarây-ı dilküşânın cânib-i erba‘ası bâğ-ı İremler olduğiyçün Bâğçesarây’dır. Cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl çâr-kûşe Şeddâdî-misâl kârgîr taş binâ dîvârlı sarây-ı hâssu’l-hâsdır, ammâ etrâfında dendân-ı bedenleri ve kulle yasdıkları yokdur. Dâ’iren-mâdâr cirmi beş bin altmış adım olup cümle dörd yerde kavî ve metîn demir kapuları vardır.

Evvelâ biri şimâl cânibine darbhâne kapusudur kim ol tarafda matbah-ı Keykâvûs vardır. Ve kilar-ı âmire ve çâşnigîrân ve kilarcıyân odaları ***[125a]*** vardır.

Ve bir kapusu dahi cânib-i cenûba bâğçe kapusudur.

Ve bir kapusu semt-i kıbleye mekşûf Eski Görünüş kapusudur.

Ve biri dahi Yeni Görünüş kapusudur kim hareme bu kapudan girilüp arada bir bâğçe-i iremi geçüp kara hâdım ağalar durduğu büyük harem kapusudur.

Ve bu kapuların içinde cümle üç yüz altmış aded kat-ender-kat şâhnişîn ve kâ‘alı ve cihân-nümâ kasr-ı âlîler ve müta[‘a]ddid gûnâ-gûn nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn hücrelerdir. Her biri birer pâdişâhın âsâr-ı binâlarıdır.

Ve cümle üç yerde görünüşler var kim her birine üçer bin âdem sığar, ya‘nî dîvânhânelerdir kim lisân-ı Tatar’da görünüş derler. Bir görünüş Sâhib Geray Hân’ındır. Ve biri Bahâdır Geray Hân’ındır. Ve biri Sarây meydânına nâzır yeni görünüş İslâm Geray Hân’ındır. Ve bu görünüşlerde hânlar cülûs edüp kânûn-ı Âl-i Cingiziyân üzre dîvân-ı şehinşâhî edüp hükm-i hükûmât adl-i adâlet eder.

Der-beyân-ı dîvân-ı kânûn-ı kâ‘ide ümerâ-yı Âl-i Cingiziyân

Evvelâ hân-ı âlîşânlar her kankı görünüşün tahtgâhında karâr etse cemî‘i kapu kulları ve karaçı halkları el kavşurup âdâb üzre herkes yerlü yerlerinde sâkin olup Hân-ı Cem-cenâbın sağ tarafında kalga sultân oturur kim anın bu Kırım ülkesinde tahtgâhı Akmescid şehridir. Andan tâ Kırım’ın cânib-i şarkî nihâyetinde Kiriş kal‘asına ve Güleç köyleri nâhiyelerine varınca üç yüz pâre kurâlara hükm eder.

Andan hânın sol tarafında nûreddîn sultân oturup tâ Kaçı deresinden tâ Gözlev kal‘asına ve Or kal‘asına ve Çikişke ve Arbat kal‘alarına varınca iki yüz elli pâre köylerde düşen da‘vâları hân huzûrunda nûreddîn sultân dinleyüp hükm-i hükûmât eder. Ammâ hân-ı âlî-cenâblar kalga sultâna ve nûreddîn sultâna hükm edüp yarlığ-ı belîğ-i şâhî, ya‘nî tuğrâ-yı garrâ-yı hânî yazup cümleye hükm eder.

Ve yine sağ tarafında şeyhülislâm-ı Hanefî ve üç mezheb sâhibi müftîler dururlar. Ve sol tarafında kadıasker Murtazâ Alî Efendi, anın alt yanında şehir monlası ve cezîre-i Kırım’ın yigirmi dörd kadısı oturur. Taht-ı kazâlarında düşen da‘vâları dikkat üzre dinleyüp kat‘-ı alâka ve fasl-ı husûmet ederler. *Allâhümme âfinâ,* biri bir hilâf-ı şer‘ za‘îf kavl üzre bir hükm etse ulemâ-yı Tatar ol bâr ol bâtıl hükm eden âsîyi taş ile depelerler, aslâ amân vermezler.

Ammâ hân vezîri Sefer Gâzî Ağa ayak üzre durur. Kâhîce kalga sultân tarafında oturur ve kapucular kethudâsının elinde gümüş deyenek ile gezüp şikâyetçileri ileri çeker. Bu dîvânda kapucular yokdur.

Andan ot ağaları dahi ayak üzre hidmetdedirler. Ve defterdâr, kalga sultân tarafında ve

dîvân efendisi nûreddîn sultân tarafında dururlar. Ve gayri ümenâ ve hazînedârlar ve mültezimîn ve dîvân kâtibleri cümle başka rûznâmeci tarafında dururlar.

Ve dahi ba‘de’d-dîvân summât-ı Muhammedî çekilüp gûnâ-gûn ta‘âm-ı nefîseler içinde elbette bir tay eti mukarrerdir, zîrâ kavm-i Tatar Şâfi‘î mezheblerdir. At eti anlarda sırf helâldir. Bu ta‘âmları hân ile kalga ve nûreddîn ve müftî ve kadıasker ve şehir monlası bile oturup ta‘âm yerler. Gayri kadılar başka yerler. Vezîr ile Şîrînli ve Mansûrlu ve gayri imirzalar bir yerde yerler. Kapucular kethudâsıyla kapucubaşılar bir yerde yerler. Ve kapu kullarının eşbehleri defterdâr beğ ile yerler. Ve sâ’ir ümenâ ve mültezimîn atalıklar ve ot ağalarıyla bir yerde ta‘âm yerler. Ve cümle Kazak sultânlar hânzâde sultânlarıyla bir yerde yerler. Ve cümle görünüş kâtibleri rûznâmeciyle yerler.

El-hâsıl böyle dîvân-ı âlîler gününde yigirmi iki yerde summât-ı Muhammedî çekilüp cümle erbâb-ı dîvân def‘-i cû‘ edüp ba‘de’z-ziyâfe du‘â vü senâlar olur, *ve’s-selâm*.

Tetimme-i kânûn-ı Kırım

Bi’n-nefs cezîre-i Kırım cümle dâ’iren-mâdâr yedi yüz yetmiş altı mîl yerdir. Bu cirmde olan bir cezîrede cümle yigirmi dör[d] kadılık yer. Cümle kadıların azl [ü] nasbları cümle hân elindedir. İllâ dördü Kefe eyâletinde olmak ile Âl-i Osmân’ın elinde dörd kazâ yerdir.

Ve cümle Kırım’da kırk beğlik hükûmet yerdir. Cümle beğlerden mükellef ü mükemmel intihâ-i serhad olan Or beğidir kim tabl [u] alem sâhibidir. Ba‘zı zamân bu Or beğliğin Kazak sultânlara verirler.

Andan kânûn üzre Şîrîn beği yigirmi bin cürd atlı Tatar’a mâlikdir. Hân kızlarından hâsıl olurlar. Yine hasîbü’n-nesîb Âl-i Cingiziyândandır, zîrâ bu Şîrî[n] beği mâ-tekaddemden hânlar (…) dan evvel Kırım eyeleri idi, zîrâ Cuci Hân Kırım’a mâlik olurken ibtidâ Kırım’a girüp kılıç urup Kırım’ı mutalayan(?) bu Şîr[în] beğlerinin ecdâdlarıdır kim Cuci Geray Hân bu gâzîlere ibtidâ duhter-i pâkîze-ahterin verdiklerinden ilâ hâze’l-ân kânûn-ı Cuci Hân’dır kim cemî‘i hânlar kızların bu Şîrîn beğlerine verirler. Anıniçün hânlara bunlar akrabâdırlar. Ve bu Şîrîn beği eli altında üç yüz aded hasîbü‘n-nesîb mirzalar vardır. Hakkâ ki bu kavm-i kabîle büyük oymaklardır kim Çadır dağı ***[125b]*** altında Nakşevân elinde sâkin olur.

İkinci boy beğleri Sincivit beğleridir.

Üçüncüsü Dayir beğleridir kim bunlar onar bin yiğit ile enüp binüp Şîrîn beğleri add olur kim kalga sultân ile sefer eşerler.

Ammâ hânların solunda nûreddîn sultân ile sefer eşen beğler Mansûrludur kim bunlar da gâyet şecî‘ ve bahâdır oymakdır. Serçeşme-i pîşvâları Gâzî Kaya Beğ‘dir. Cümle sadaklı ve savatlı pür-silâh yigirmi bin kübeli, ya‘nî zırhlı ve zireh-külâhlı zor batır yiğide mâliklerdir kim aslâ bir düşmandan cemî‘i zamânda rû-gerdân olmamışlardır. Her kaçan kim bir uruş savaş-ı perhâş olsa ibtidâ kapukuluyla bu Mansûrlu kâfire at salagelmişlerdir. Ve Kaya Beğ‘in eli altında yüz kırk aded güzîde mirza beğler vardır. Cümle Mankıt beğleri ve Teb(?) Sarhân beğleri ve Sincivit beğleri ve cümle Or eli beğleri nûreddîn sultân kolunda sefer eşerler, ammâ bu beğlerden Şîrîn beğleri üstdür.

Ve bu yedi yüz yetmiş altı mîl olan cezîre-i Kırım'da bin altı yüz köydür ve altı bin aded otar, ya'nî çiftliklerdir. Bu kadar kurâlardan cümle yüz bin ve yigirmi altı bin asker olur, ammâ hîn-i sefer[d]e kırk bini gider. Eğer hânlar murâd etse seksen bin Tatar askeri uruşa gidüp mâ'adâsı Kırım'da kalır, zîrâ nefs-i Kırım'da dörd kerre yüz bin Kazak esîr olduğu muhakkakdır. Ve dörd(?) kerre yüz bin dahi Kazakların avretleri ve üç kerre yüz bin aded kopna nâm küçük evlâdları kızları vardır. Ve yigirmi bin de Rûm ve Ermenî ve Yahûdî kefereleri vardır, ammâ Freng ve Macar re'âyâları yokdur.

Bu kadar Kazak esîrleri Kırım içinde olduğundan cümle askerî tâ'ifelerin sefere götürmeyüp ancak hânlar seksen bin aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen asker ile sefer eşüp cemî'i kâfiristândan intikâm alup sürü sürü evlâdların sürüp cezîre-i Kırım'a getirirler ve vilâyet vilâyet götürürler.

Ammâ mezkûr seksen bin Tatar askerinden mâ'adâ dâ'imâ hân yanında Bâğçesarây'da ve Sarây kurbundaki köylerinde otarlarında sâkin üç bin kapu kulları vardır kim bunları Sultân Bâyezîd-i Velî Mengli Geray Hân-ı Sânî'ye Âsitâne-i sa'âdet kullarından tüfeng-endâz asker komuşdur.

Ammâ ol asırda kâmil on iki bin kapu kulları imiş. Mürûr-ı eyyâm ile bu tâ'ifeler coyılup, ya'nî bozulup üç binden ziyâde kalmışlardır. Lâkin yine "Etrâf düşmanlarında on iki bin Kırım'ın kapulusu var" deyü add olunur. Hâlâ hân kulu şeklinde kalmışlardır, ammâ Tatar değillerdir, bir alay Abaza ve Çerkes ve Gürcî kavmi evlâd-ı evlâdlarıdır. Ve Âl-i Osmân'a bunlardan cemî'i zamânda hıyânet sâdır olmamışdır. Hattâ Âl-i Osmân bir sefere hareket eylese Tatar hânlara çizme-bahâ gönderdiği on iki bin altun bu kapukulu ulûfesi içün irsâl olup kapu kullarına taksîm olur.

Ammâ hânın hâss-ı hümâyûnu kânûn-ı pâdişâhî üzre Rûmeli beğlerbeğisi pâyesiyle on bir kerre yüz bin akçe hâss-ı hümâyûnu olup cümle hânlar hâssının harçlığın Kefe gümrügünden alup emîn-i mezbûr Der-i devletde defterdâr ve rûznâmecilerle muhâsebesin görür, kânûndur.

Ve hânlar iki tuğlu ve iki sancağ u bayraklı ve yedişer kat mehterhâne çalmağa ruhsat verilmiştir, ammâ kendülerinin askeri önünde ecdâdlarından kalma tarz-ı Efrâsiyâbî boruları ve tarz-ı Cemşîdî sû[r]nâ ve tablları döğülür. Hakkâ ki azîm vezni üzre hâzır-bâş askere mâlikdir kim ne seyishâne ve ne bârhâne ve ne kilar ve ne matbah ve ne araba ve ne deve ve ne katâr u mehâr ve ne top ve ne tüfeng ve ne hayme ve ne hargâh-ı bâr [u] büngâhdan bir nişân olmayup hemân seksen bin aded salt atlı sadaklı ve savatlı ve elleri şıdaklı askerin altı kerre ve yedi kerre yüz bin atları ve alaşaları koş koş cümle atlar[ı] birbirlerinin kuyruklarına bağlayup her koşda, ya'nî yüz adımda bir hoşçı nâm kazanları bir bârgîr üzre tokmak kayışlarıyla bağlı olup ve birkaç bârgîrler üzre koyun ve keçi derileri içre yüz(?) pastırması, ya'nî kavrulmuş darı ve keşkurutları var, gayri me'kû[lâ]tları yok bir alay Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikârlardır kim dâ'imâ mu'tâdları budur kim on konak yeri bir günde alırlar.

Garâ'ib bunda kim atlarının yemi ve yiyecekleri ve tîmârları yokdur. Hemân atdan endikleri gibi atların sahrâlara bir oğlanları ile salıverirler. Anlar birkaç kerre yuvarlanup avnar ve oynaşup otlamağa başlar. Eğer kış seferi ise atları karı eşüp altında olan otları, ya'nî kurumuş bıldırdan kalan otları kar altlarında bulup yerler. Aslâ arpa vermezler,

ammâ sefere at bağladıkları zamân kırk elli gün atlarına saman ve otluk vermeyüp şeb [ü] rûz at başlarından arpa ile dolu torbaları eksik değildir.

Ve cümle Tatar'da ol diyârların şiddet-i şitâsında çadırları olmayup hemân dört çubucakların uçların bir yere tokmak kayışıyla bağlayup çubukların aşağı uçların yere sokup arkasındaki abâ yağmurluğun çubuklar üzre koyup çadır gibi oldukda atının çirkisi, ya'nî tegeltisi altındaki kar üzre döşeyüp eğerin başı altına koyup eğer hânesinde kılıcı ve sadağı, ya'nî tirkeşi bağlı olup kendüsü gömleğin bile çıkarup kürk tonun üstüne örtünüp cümle uryânen yatırlar.

Ale's-sabâh kırmızı ve mâvî bez gömleklerin geyüp hemân kalkınca üstünde yağmurluk çadırı arkasına keçe döşeyüp eğerin at üstüne koyunca atın biri kolan yerinden ve birin kasığından iki kolanın çeküp hemân tarfetü'l-ayn içre atına süvâr olup kılıcı ve tîrkeşin at üstünde koşunup ata bir iki kamçı şıdak urup yortar. Atı ve kendüsü ol şiddet-i şitâda ***[126a]*** kızup azm-i râh ederler.

El-hâsıl sefer içün halk olunmuş bir alay mahlûk-ı Hudâ kavimdir. Ammâ hemân hânın ve kalganın ve nûreddîn ve Şîr[în] beğine birer küçük gece obacıkları ve hânın sekiz hazîneli bir ten-getir çadırcığı var, *[v]e's-selâm*.

Netîce-i kelâm Kırım askeri cemapur askeri gibi bir turfa leşkerdir. Ve Kırım hânlarının kânûn-ı kâ'ideleri hükûmetleri garîb ü acîb temâşâdır. Hattâ Âl-i Osmân ve Acem şâhlar ve gayri pâdişâhlar ve krallar gibi dârât-ı azamet ihtişâmları yokdur ve istemezler de, zîrâ "Âbâ ve dedemizden gördüğümüz yokdur, bid'at etmeziz" der.

Ammâ sikke ve hutbelerine aşk olsun, zîrâ başka sikke sâhibidir. Âl-i Osmân akçesi cezîre-i Kırım'da Tatar arasında geçmez, ammâ Kefe'de geçer. Lâkin bu hân akçesinin sekizi bir dirhem olup hâlisü'l-ayâr sırma gümüş beyâz akçedir. Sikkelerinde "Es-Sultân Mehemmed Geray Hân ibn Selâmet Geray Hân azze nasrahû duribe Bâğçesarây" deyü tahrîr olunmuşdur. Bu diyârda gümüş ma'deni yokdur. Ammâ cemî'i kâfir krallarından gelen hazîne-i bî-hisâbları eridüp akçe keser.

Ammâ hutbesinde evvel benâm-ı Hudâ *celle celâluh* andan Muhammed Mustafa andan çâryâr-ı bâ-safâyı ibn ammi'n-Nebiyyi şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ, ba'dehu hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn mevlâ mülûki'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Irâkeyn Sultân hâkânu'l-berreyn ve'l-bahreyn es-Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân ahî Gâzî Murâd Hân ibneyi's-Sultân Ahmed Hân deyüp andan sâhibü'l-Kıpçağ ve's-Sol'ât zü'l-kadri ve'l-kuvve es-Sultân Gâzî Mehemmed Geray Hân ibn Sultân Selâmet Geray ibn (–) (–) (–) deyüp tâ Sâhib Geray, Hacı Geray, Mengli Geray Hân'a varınca hatîb ecdâd-ı hânları böyle yâd edüp ba'de'l-mev'ıza [61] âyetin tilâvet edüp hutbeyi tamâm eder, ammâ Âl-i Osmân'ı mukaddem yâd eder, zîrâ Mekke ve Medîne pâdişâhı olduğu haysiyetden ve cümle hânların azl [u] nasbları Âl-i Osmân elinde olduğundan ibtidâ Âl-i Osmân'ı hutbelerinde yâd ve ervâh-ı şehîdânı şâd ederler.

Ve hutbede tilâvet etdiği mev'ızaların cümlesi guzâtı cenge terğîb etme âyetleri ve hadîsleri hatîbler tilâvet ederler. Hakkâ ki ulûfe ve yıllıksız bir alay mücâhidân-ı gâziyân-ı fî-sebîlillâh hoş müselmânlardır. Ve vilâyetlerinde gâyet emn ü emân ve adâletlerdir.

Der-vasf-ı ahlâk-ı hamîde-i sâhib-i hulk Mehemmed Geray Hân-ı Gâzî

sellemehullâh

Evvelâ gâyet sâlih ve mütedeyyin ve halîm ü halûk dîndâr ve harâmdan perhîzkâr ve müttakî ve tama‘-ı hâmlıkdan berî bir pîr-i nûrânî ehl-i vukûf sâhib-i kerem ve sâhib-i him[em] hayrât [u] hasenâta mâil cemî‘i ken[g]eşlerde, ya‘nî müşâverelerde hak söze kâ’il ve erbâb-ı ma‘âriflere mâil ve niçe kibâr-ı evliyâullâhların şeref-i sohbetlerine nâ’il olmuş nüktedân ve zarîf ü reşîd ve hezârfen pür-ma‘rifet-i dünyâ ve ma‘rifetullâh-ı uhrâ sâhibi sâhib-i sülûk ve bir ankâ-yı cem-cenâm sâhib-i sülûk kimesnedir. Ve dâ’imâ hem-enîsi ve hem-celîsi seyyâhân-ı berr [ü] bihâr ve ulemâ-yı müdekkıkîn ve fuzalâ’u’d-dehrden kimesneler ile künc-i vahdeti ve savma‘asında mübâhese-i ilm-i şer‘iyye ve gûnâ-gûn ulûm-ı Arabiyye ve Acemiyyeye meşgûller idi. Ve kendülerinin dahi ilm-i şi‘rde dîvânı olup Çağatayî pâkîze eş‘âr-ı belîğleri vardır kim “Hânî” tahallüs eder.

……(2 satır boş)……..

Ammâ dâ’imâ zikrullâh ile meşgûl olup kâr [u] kisbleri mücâhidün fî-sebîlillâh olup küffârdan intikâm alup gazâ mâlıyla kifâflanırlardı. Bu gûne bir meşrebde nâmdâr u yarar server dilâver-i tâcdâr bir hân-ı âlîşân-ı bâ-vakâr görmedim. Cenâb-ı Kibriyâ dâ’imâ vaka‘ [u] vakârın min indillâh ziyâd be-ziyâd ede, zîrâ müddet-i ömürlerinde tevâbi‘ ü levâhıkları ve cevârî-i memlûkların çerâğ-ı efrûhte edüp şehr-i Bâğçesarây içre hayrât hasenât edüp şehr[i] amâr etmeğe mâ’illerdir. Rabbü‘l-İzzet anı sa‘âdet-i dâreynle amâr ede.

Evvelâ şehr-i Bâğçesarây’da imâret etdiği âsârların ve gayri amâristânları ayân u beyân eder

Evvelâ

Der-beyân-ı imâret-i câmi‘-i selâtîn-i ehl-i îmân: Cümle derûn-ı şehr-i Sarây’da yigirmi dörd mihrâbdır. Evvelâ sâhib-i hayrâtlardan Hân sarâyının havlısı içre iki aded ma‘mûr kurşun örtülü kıbâblar içre selef hânlarından (–) (–) (–) (–) hânlar medfûnlardır. Ve bunda Gâzî İslâm Geray Hân ibn Selâmet Geray Hân evlâd [u] ensâb ve biyim ve bükeçleriyle kubbe-i pür-nûr içinde âsûdedirler. Sandûkaları sof-ı sebz-gûn ile mestûr, kubbe-i ma‘mûr u müzeyyen ve türbedârları ve evkâfları vardır. Türbe-i mehbıt-ı pür-nûra muttasıl,

Sâhib Geray Hân câmi‘i: Der-i dîvârları metîn kârgîr binâ dir, ammâ üstü çatma haşeb harpüşte kiremit ile mestûr tarz-ı kadîm beytullâh-ı ma‘mûrdur, ammâ gazâ mâlıyla binâ olduğundan bu câmi‘de gâyet rûhâniyyet vardır. Ve içinde hâl sâhibi mazınne-i kerâme kimesneler çokdur. Husûsan imâmı Arab (–) (–) Efendi ve topal ve meflûç mekteb hocası ve niçe sulehâ-yı ümmetden âdemler bu câmi‘de bulunurlar.

Ammâ bu câmi‘-i kadîm kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlen yüz on ayakdır ve arzen yetmiş ayakdır. Ve içinde yetmiş aded hüddâmları mevcûddur. Ve derûn-i câmi‘ içre yigirmi aded mişe dırahtlarından amûd-ı müntehâlar üzre kürsîler ve dahi üstünde musanna‘ tarz-ı kadîm sâde tavandır. Bu câmi‘in sağ tarafında hân-ı âlîşânların ibâdethâneleri mahfili var, gümüş kanâdîller ve gûnâ-gûn âvîze-i maslûbât-ı musanna‘lar ile müzeyyen olmuş ***[126b]*** bir mahfil-i münîfdir. Ammâ bu câmi‘in haremi yokdur, zîrâ Çürüksu deresi kıble kapusu önünden cereyân eder. Kıble kapusu ve hân kapusu ve bir alçak tarz-ı kadîm minâresi ve yemîn [ü] yesârında ve kıble tarafındaki türbe bâğçesine

nâzır câmi‘in pencereleri var. Andan,

Kuba câmi‘i: Çârsû içinde vâki‘ olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Bu dahi kiremitli ve taş minâreli bir câmi‘-i kadîmdir. Andan,

……(1 satır boş)……..

Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Der-beyân-ı aded-i mesâcid-i muvahhidân: Cümle (–) aded mahallât nafakaları ve mezgit ve zâviyelerdir. Cümle[den] Kuba mescidi ve Sefer Gâzî Ağa sarâyı önünde Sefer Gâzî mescidi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bu şehir içre beş aded taş minârelerdir.

Bâb-ı ulûm medrese-i âlimân-ı müfessirân: Cümle (–) aded dâ[ru]‘t-tedrîs-i muhaddisân-ı huffâzândır. Evvelâ Salâcık’da Mengli sarâyı kurbunda Sâhib Geray Hân medresesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ammâ dâru’l-hadîs dâru’l-kurrâ-yı mahsûsu yokdur.

Der-ayân-ı mekteb-i tıflân-ı ciğer-gûşe-i püserân: Cümle on yedi aded mekteb-i ebcedhândır. Cümleden Bahâdır Geray Hân ve İslâm Geray Hân ve Mehemmed Geray Hân mektebleri ma‘mûrdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-zikr-i tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümle tokuz aded zâviyegân-ı Âl-i Abâ’dır. Evvelâ

…….(1.5 satır boş)……..

Der-vasf-ı çeşmesâr-ı âb-ı revân: Cümle yetmiş aded uyûn-ı câriyeler var kim her biri birer gûne âb-ı nâb-ı âb-ı hayât mâ-i zülâlden nişân cûy-ı berrâklardır. Cümleden Sefer Gâzî sarâyı kurbunda Hân cenâb aynıdır kim mâh-ı Temmûz’da bir âdem üç yudum safâ-yı hâtırla nûş edemez. Tâ bu mertebe sovuk turna gözü-misâl berrâk ve rakîk mâ-i tâhirdir. Ve bunun emsâli niçe çeşmesârlar kayalardan tulû‘ etdiği bâhirdir. Ammâ şehr içre Ahmed Ağa çeşmesinin târîhidir:

Menba‘-ı lutf u kerem ayn-ı adâlet ya‘nî,

Sadr-ı sultân-ı Kırım Hazret-i Ahmed Ağa,

Kıldı bir çeşme binâ kim anı görse Hızrî,

Reşk edüp anmaz idi âb-ı zülâli aslâ,

Oldu târîhine Zihnî kaleminden câri,

Eyledik kâ‘ide-i ayn-ı hayâtı icrâ.

Sene (–)

Andan Ebû Ahmed Ağa çeşmesi ve Sefer Gâzî Ağa çeşmesi ve Mehemmed Geray Hân aynı ve niçe uyûnlar dahi var.

Der-aded-i sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle kırk yedi yerde şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhiyçün niçe köşelerde sebîlhâneler vardır. Evvelâ İslâm Geray Hân sebîli ve Sefer Gâzî sebili ve Tat Ağası Tanbûrî Ramazân Ağa sebîli ve Alemşâh sebîli ve niçe sebîlhâneler var.

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahallât-i büldân: Cümle (–) aded mahallâtlardır. Evvelâ Hân mahallesi ve Sefer Gâzî mahallesi ve Kuba mahallesi ve İslâm Ağa'nın mahallesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) meşhûr mahallâtlar bunlardır.

Der-hakk-ı aded-i sarây-ı hânedân-ı kibâr [u] a'yân: Evvelâ hân-ı âlîşânlar sarâyı, andan Vezîr Sefer Gâzî sarâyı ve Salâcık'da Mengli Geray Hân sarâyı ve {Kaytas Ağa sarâyı} [ve] Defterdâr İslâm Ağa sarâyı ve Yalı ağası Ahmed Ağa sarâyı ve Şâh Polat Ağa sarâyı ve Ebû Ahmed Ağa sarâyı ve Emildeş Ahmed Ağa sarâyı ve niçe sarây-ı azîmler var.

Der-fasl-ı mihmânsarây-ı kârbân-ı revân: Binâ-yı azîmler ile mebnî sarây-ı kârbân-ı hasbîler yokdur, ammâ bu şehr-i Sarây'ın iki yanındaki kayalarda niçe yüz gâr-ı yetîmânlar vardır kim içine niçe yüz âdemler girüp konup göçerler acâ'ib ü garâ'ib kârbânsarây-ı mihmânhâne-i hasbîlerdir.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı sevdâgerân: Cümle yedi aded hândır, ammâ cümleden çârsû içre kal'a-misâl Sefer Gâzî Ağa hânı yüz altmış yedi aded [hücreli] tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ bir hân-ı zîbâdır kim diyâr-ı Kırım'da nazîri yokdur. Gûyâ şehrin bezzâzistânıdır. Rûm u Arab u Acem'in sevdâgerleri bunda sâkin olurlar. Demir kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Yaraşur her gören dise târîh

Hân-ı ma'mûre-i cây-ı zîbâ.

Sene 1071.

Der-alâmet-i vekâle-i mücerredân-ı garîbân: Cümle yedi aded bekâr odalarıdır kim her birinde gûnâ-gûn erbâb-ı ma'ârif garîbü'd-diyâr bekâr âdemler sâkin olup kâr ederler. Ekseriyyâ pâypûşçu, ya'nî pabuççu bekârları ve takyeci ve derzî bekârları sâkin olur. Bunların da hâncıları ve vakıf câbîleri vardır.

Der-kayd-ı çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle şehr-bender şehrîdir hisâbınca bin yüz aded dükkânlardır, ammâ kıbâblı kârgîr binâ bezzâzistânı hânlardır kim metâ'-ı bî-nihâye bulunur. Derzileri ve haffafları ve attârları ve kahvehâne ve kuyumcuları ve bozahâneleri gâyet çokdur, ammâ zırhcıları yokdur.

Der-medh-i hammâmât-ı rûşinâ-yı râhat-ı cân: Cümle dörd aded hammâm-ı hoş-hevâlardır, ammâ cümleden mükellef ü mükemmel germâ-yı azîm Mehemmed Gira[y] Hân hammâmıdır. ***[127a]*** Serâpâ cümle kıbâbları bir gûne musanna' kırmızı la'l-gûn kiremitler ile mestûr hammâm-ı pür-nûrdur, ammâ eyle bir kıt'a-i zîbâ bir binâ-yı ra'nâ hammâm-ı dilküşâ diyâr-ı Kırım'da yokdur kim âb [u] hevâsı ve binâsı ve tarh-ı tarzı lâ-nazîrdir. Bu hammâma müşâbih meğer İslâmbol'da Haydar Paşa hammâmı ola. Bu hammâm-ı bî-bedelin kapusu üzre altunlu ve lâciverdli celî hatt ile târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât es-Sultân Gâzî Mehemmed Geray Hân ibn Selâmet Geray Hân ibn Devlet Geray Hân dâme ömrühu ve devletühu ilâ nihâyeti'z-zamân ve nihâyeti'd-devrân âmîn yâ Mu'în ve yâ Müste'ân.Fî sene 1070.

Dîğer târîh-i zîbâ, bu dahi hammâmın câmekânında bir tahtalı kâğız üzre tahrîr

olunmuş târîhdir:

Hân ibn-i hân ibn-i Selâmet Geray Hân,

Ya‘nî ki Hân Mehemmed o sultân-ı bâ-safâ,

İz‘ân-ı pâkine tahsîn ü sad-hezâr

Kim bu arada idi bu germâbe-yi binâ,

Gördükde resm-i tarhını der ehl-i sun‘ olan,

Peh bârek[allâh] özge makâm-ı ferah-fezâ,

Fazlî-i kemter eyledi târîhini beyân,

Cây-ı sürûr-ı zât-ı musaffâ-yı dilküşâ.

Sene 1070.

Yetmiş kadar böyle târîh değer bir gûne rûşen binâ hammâm-ı hoş-hevâdır kim gûyâ germâ-yı Ebû Alî Sînâ‘dır. Cümle ferşi gûnâ-gûn zî-kıymet ruhâm-ı hâm-ı beyâz mermerlerle mefrûş hammâm-ı hoşdur.

Ve altı aded halvetlerindeki kurnalarının kadehleri balğamî ve yerekânî mücellâ ve musaykal ve musanna‘ kurnalar üzre lüleleri altun ile mutallâ olup taşları dahi hem-çünân zeheb-i hâlis ile mutallâdır.

Ve orta soffası bir vâsi‘ şekl-i müsemmen soffadır kim ortasındaki fevvâreleri tâ kubbenin zirve-i ulyâsında olan billûr ve necef ve moran câmlara şâzrevânlar pertâb eder bir nakş-ı bûkalemûn soffa ve bir ibret-nümûn şâzrevân kadehi vardır.

Ve cümle dellâkleri ibrîşim futalar ile sîm-gûn bedenlerin dirâğûş etdirüp bellerinde fütûnî kîseler ve ellerinde sünnetî zînetî(?) hınnâlar urunmuş onar ve on beşer yaşında üstâd-ı Çerkes ve Abaza ve Gürcî ve Rus ve Leh ve Maskov dilberleri tâvûsî reftâr ile hırâm ederek gelüp âdeme yapışup gûnâ-gûn musanna‘ şîvekârlık ile herkesin murâd u merâmları üzre hizmet etdiklerinde âdemin sehâ damarları depreşüp cândan azîz şeylerin ol uryân hâlde iken vermek mukarrerdir. Tâ bu mertebe muğlim dellâk-i pâkleri var. Ve her bir gulâmlar âlüfte ellerinde mecmerelerle ûd-ı mülebbesler ve buhûr-ı hâverîler ihrâk edüp râyiha-i tayyibeden gasillerin dimâğları mu‘attar olur.

Hulâsa-i kelâm bir hammâm-ı rûşinâdır kim her gü[n] âdem girse niçe ahbâb-ı dilberânlar ile âşinâlık kesb-i tarâvetcik eder, bir âb [u] hevâsı ve binâsı latîf midhatden ârî bir hammâm-ı Mehemmed Hân Gâzî‘dir. *Ammerahullâh.* Andan,

Hammâm-ı Sâhib Geray Hân: Bu hammâm-ı cân-sitân hân sarâyına yakındır. Hattâ kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Bu makâm-ı a‘lâyı yasadkan Sultân-ı âdil Sâhib Geray Hân ibn Mengli Geray Hân ibn Hacı Geray Hân. Sene 939.

Andan **Çürük hammâm:** Bânîsi ma‘lumum değil bir hammâm-ı kadîmdir. Andan,

Tabahâne hammâmı: Alçak kapalıca bir muzlım hammâm-ı atîkdir, ammâ,

Der-ayân-ı hammâmât-ı mahsûs-ı kibâr [u] a‘yân: Cümle şehir zurefâlarının kavl-i sahîhleri üzre altı yüz aded hânedân-ı sarây-ı azîmlerin hammâmları vardır deyü âlüftegân-ı Kırım tefâhür kesb ederler ve kavillerinde sâdıklardır.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı binâ-yı âbâdân: Bu şehir içre cümle kırk üç yerde Çürüksu üzre taş ve ağaç binâ cisr-i musanna‘lar var, ammâ aşağı Kaytas Ağa sarâyı yolunda Hacı Osmân Ağa’nın pür-nûr kârgîr binâ cisrine bu hakîrin târîhidir:

Mübârek eyleyüp dâim bu cisri Hak te‘âlâ’llâh,

Deyüpdür Evliyâ târîh bu hayrun fî-sebîlillâh.

Sene (–).

…….(1/3 satır boş)……..

Der-imâret-i dâru’z-ziyâfe-i fakîrân-ı garîbân: Cümle üç yerde dâru’l-ıt‘âm-ı mesâkînler vardır kim mâh u sâl bi’l-guduvvi ve’l-âsâl bay u gedâya ve pîr [u] cüvâna ni‘metleri mebzûldür. Evvelâ Hân Sarâyı imâretine varan elbette def‘-i cû‘ edüp selef pâdişâhlarına hayr du‘âlar ederler.

Der-mesîregâh-ı erbâb-ı merâm-ı yârân-ı âşıkân: Cümle yigirmi altı yerde teferrücgâh bâğ-ı İremler vardır.

Evvelâ cümleden nazargâh-ı kadîm zikri sebkat eden pâdişâhlara mahsûs Aşlama bâğı ehl-i gazâ olanlara bâğbânlar mâni‘ olmayup yârân âşıkân ma‘şûkân erbâb-ı ma‘ârifân ve seyyâhân-ı berr [ü] bihârânlar varup im‘ân-ı nazar ile nazar ederek teferrüc ederler.

Andan, teferrücgâh-ı Kaçı bâğları andan Süren bâğları andan Sefer Gâzî sarâyı havlısı çemenzâr ve mesîregâh emrûd ağaçlı bir şükûfe-zâr zemîn-i lâle-zârdır.

Andan (–) (–) andan Kuba bâğları andan Eski Yurd bâğları andan Bâğçesarây kıblesi tarafında bir bayır üzre teferrücgâh-ı musallâ-yı Mehemmed Geray Hân, yetmiş seksen bin âdem alur bir vâsi‘ çemenzâr-ı hâmûndur kim bunda bir kerre ser-ber-zemîn edüp secde eden elbette sa‘âdet-i dâreyne nâ’il olup ***[127b]*** takarrrüb-i Hak bulur. Bu namâzgâhın kıble kapusu üzre târîhi budur:

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Namâzgâh-ı hayât Hân Mehemmed bî-bedel bûde.

Sene 1071.

Bu ma‘bedgâh-ı sahrâdan yukarıya cânib-i kıbleye gidüp,

Teferrücgâh-ı kasr-ı Yûsuf Mehemmed Geray Hân: Hakkâ bu kasr-ı Havarnak cihân-nümâ bir kâh-ı bâlâdır kim cümle Bâğçesarây şehrinin dam u bâmları ve bâğçe vü bâğları ve her hânedânın dûdkeş biheyri bacaları birer birer nümâyândır. Tâ bu mertebe eflâke kad keşân olmuş bir zemîn-i âlîde temâşâgâh yerdir. Gûnâ-gûn maksûreler ve soffalar ve matbah ve müte‘addid hücreler ile ma‘mûr u ârâste ve henüz nev-nihâl eşcârlar ile pîrâste olmuş âb-ı hayâtları cereyân eder bâğlı ve bâğçeli cihân-nümâ seyrângâh yerdir. Andan,

Mesîregâh-ı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân: Cümle ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer olup kuvveti gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömr-i azîz girân-mâyesi yüz yetmişe yetmiş ve musâhabetden bi’l-külliye kalmış zâl-ı pîr-i nâ-tüvân olmuşken yine reng-i rûyları humret üzredirler. Tâze yiğitleri evlâ bi’t-tarîk zinde yiğitlerdir.

Der-sûret-i çîn meh-cibîn-i mahbûbe [vü] mahbûbân: Hüsn-i cemâlleri bir mertebededirler kim geysûlarının her târları şeb-târdır. Ve hâllarının her dânesi hâl-ı Hâşimî-vâr bin gez reşk-i müşk-i Tatar değer hakkâk(?) destleri değmemiş zâhide sâhib-i cemele ehl-i perde havâtînleri vardır.

Der-esmâ-i şerefyâb-ı ihvân-ı yârân-ı zarîfân: Âlüfte âşüftegândan hüsn-i ülfet etdiğimiz ahbâb-ı dostânlarımızdan bürâder-i cân-berâberimiz Tat eli Ağası Tanbûrî Ramazân Ağa ve Kâtib Hasan Efendi ve Alî Hân ve Memiş Hân ve Çolak Dedes Ağa ve Corgunalı Mustafa Ağa ve Ebû Ahmed Ağazâde Çelebi ve niçe yüz yârânlar var.

Der-şinâhî-i ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân: Bu şehr-i kadîm menba‘-ı ulemâ ve mecma‘-i fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ olduğundan ulemâ-yı etibbâsı çokdur. Lâkin hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı gâyet üstâdlar, ammâ Aliş Ata ve Eli Ahmed Ağa kölesi gûyâ ilm-i nabzda Câlinûs mertebesinde üstâdlardır.

Der-âmûhtî-i üstâd-ı kâmil-i cerrâhân: Bu diyâr halkının müddet-i ömrleri dâ’imâ ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ile güzerân edüp elbette her çapuldan birkaç yüz âdem mecrûh geldikde Hân cerrâhı Dede Ma‘sûm ve Tarkan Köle ve Alp Akay bunlar cellâd-misâl cerrâh-ı kâmillerdir kim bir diyârda nazîrleri yokdur.

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı e‘ızze-i kirâm-ı meşâyihân: Evvelâ Sâhib Geray Hân câmi‘i imâmı ve mekteb hocası Topal Hoca ve Zârî Efendi ve Kuba imâmı ve Sarı Ata.

……(1 satır boş)……..

Der-na‘t-ı musannifîn-i güzîde-i şâ‘irân: Evvelâ cümleden pâkîze-güftâr Hân hazretlerinin dîvân efendisi Kastamonî Abdülmü’min Efendi (–) tahallüs eder. Kasîde-perdâz ve hattât ve ressâm kimesnedir.

Andan Fazlî Çelebi ilm-i târîh güftesinde lâ-nazîrdir. Ve Selîm Geray Sultân efendimizin Feyzî Çelebisi cümle kırâ’ât ve aşere takrîbini ilm-i tecvîdde tekmîl etmiş bir harâbâtî cândır, ammâ niçe penç beytlerinde hakkâ hayâl-pesend fikirler ile mazmûnları var kim sihr-i helâldir. Ve hân kâtibi Necâtî Çelebi ve “Kâtibî” tahallus eder Hasan Akay Efendi ve niçe şâ‘irler dahi vardır.

Der-hasb-i hâl-i mazınne-i kerâme-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

……(1.5 satır boş)……..

Der-kıyâfetnâme-i kabâ-yı merd-i insân: Cümle halkı çuka kontuş ve çuka çakşır geyerler, ammâ kapukulları ve ot ağaları ve atalıkları ve mirza ve sultânlar cümle semmûr ton ve semmûr kalpak geyerler, nâdir kimesneler vardır kim beyâz sarık sara. Ve cümle kubâdî pâbûç ve çizme geyüp at ile gezerler.

Der-câme-i eşkâl-i nisvân: Cemî‘i havâtînleri dahi çuka ferrâce geyüp yassı başlı olup ayaklarına iç edik ve çizme geyerler. Meğer hammâma çıkup gezeler, ammâ Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde-i zâhide ve sâliha sâhib-i cemâl havâtînleri ve duhter-i pâkîze-ahterleri gâyet perhîzkârlardır.

Der-ta‘rîf-i hevâ-yı hûb-ı latîf-i câvidân: Âb [u] hevâsı gâyetü‘l-gâye latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri ten-dürüst olup tenâsüb-i a‘zâları kulak şahmesi gibi yumuşakdır. Ekseriyyâ zenâneleri ve gulâm-ı meh-pâreleri Çerkes ve Abaza’dır. Leh ve Rus ve Maskov güzelleri var, ammâ Gürcî azdır.

Der-dâstân-i esmâ-i merd-i meydân: Kavm-i Sarây’ın ekseriyyâ esmâları Aliş Aka ve Dedes Aka ve Sübhân Gâzî Ağa ve Olan Mehemmed Ağa ve Cân Mirza ve Cân Atay ve Eli Cân ve Çâker Aka ve Kaytas Aka ve Arbadan Aka ve Kutlu Bay ve Memay ve Hân kulu ve Kerem Bay ve Söyünç Bay ve Boğa Aliş, bunun gibi esmâları var.

Der-âğâze-i nâmhâ-yı zenâne-i ehl-i isyân: Gülefzûn ve Sabâ Cân ve Bike Cân ve

……(1.5 satır boş)…….. ***[128a]***

Der-müş‘ir-ı benâm-ı çâkerân-ı halka be-gûşân: Kölelerinin niçe bin gûne esmâları var, ammâ meşhûr olan karavaş esmâları bunlardır: Evvelâ Timurşa ve Yaşarşa ve Bayızbay, Güleçbay, Lâçîn (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-elkâb-ı cevârî-i garîbân-ı bintân:

……(1.5 satır boş)……..

Der-kavl-i Hakîm Batlîmûs iklîm-i büldân: İlm-i usturlâb ve rub‘ dâ’ire hükmünce bu diyâr-ı Kırım-ı Sol‘ât 28 sekizinci iklîm-i örfiyyede ve beşinci iklîm-i hakîkîde

bulunmuşdur.

……(3/4 satır boş)……..

Der-hükm-i müneccimân-ı tâli‘-i amâristân: İlm-i nücûmda kâmyâb ve dânende-i rümûz-ı usturlâb olan Alî Kuşçı ve Mengli Geray Hân kavilleri üzre bu şehr-i Bâğçesarây’ın binâ-yı tâli‘-i imâreti burc-ı akreb beyt-i merrîh mâ’î olduğundan askerî tâ’ifeleri kattâl ve bî-rahm ve hûnî gâzîlerdir.

Der-makâm-ı dâru’ş-şifâ-yı bîmâristân: Gerçi her hânda hasta ve sâhib-firâş olanları hânedân sâhibleri gözedirler, ammâ bu kavm-i Tatar tâ‘ûndan havf edüp firâr ederler. Ol ecilden Sâhib Geray Hân câmi‘i kurbunda bir iki hücre bîmârhâne vardır, {hasta} gözedirler.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı bıtrîkân: (–) semtinde Urûm ve Ermenî kenîseleri vardır. Ammâ Yahûdî sinagoları yokdur, cümle Yahûdîler yukaru Çufud kal‘asında sâkin olmağile sinago nâm deyrleri dahi andadır. Ammâ şehr-i Sarây’da Macar ve Leh kenîseleri dahi yokdur.

Der-kâr [u] kisb-i memdûhât-ı sanâyi‘ât: Bu şehir halkının ekseriyyâ memdûh kâr [u] kisbleri gûnâ-gûn at eğerleri ve Tatar şıdakları, ya‘nî kamçılar ve kücügen yelekli okları ve Sarây’ın ak kenârlı bezleri ve münakkaş gömlekler[i] bir diyârda olmazdır. (–) (–)

Der-nişâne-i hubûbât-ı mahsûlât: Evvelâ altı gûne dânedâr deve dişi buğday olur. Ve bir gûne siyâh arpası olur, dörd vukıyyesin bir at yiyemez. Bir kîle gendümü elli kîle verir. Ammâ boza darısın re‘âyâları çok eküp yerler ve boza ederler. Bir kîlesi yüz kîle darı verir.

Bâb-ı fasl-ı nebâtât-ı giyâhât: Evvelâ vâdîlerinde gûnâ-gûn tirfil ve yonca ve ayrık ve anız misilli nebâtâtları çok olur. Ve karalı ot nâmında dilber perçemi gibi bir otluğu olur. Bir at bir hafta yese lahm [u] şahmından yürüyemez. Soğanı ve teresi ve na‘nâsı meşhûrdur.

Der-ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Her ni‘metleri memdûhdur, ammâ Leh tavuğu nâmıyla meşhûr fîl hortumu gibi sarkmış kırmızı et pâresi burnu üzre durur. Anın kebâbı ve bir araba tekerleği âteşinde pişmiş bir şişde pâre pâre koyun kebâbı memdûhdur.

Der-fasl-ı envâ‘-ı müsmirât: Her meyvesi âbdârdır, ammâ emrûdu ve vişne ve kirazı ve eriği ve elması gâyet çok olur, ammâ şiddet-i şitâsı şedîd olduğundan üzümü âbdâ[r]dır, ammâ turş-hordur. Zeytûnu ve inciri ve rummânı dahi olmayup Tat elinden gelir.

Der-hayât-ı cân-perver-i gûnâ-gûn meşrûbât: Evvelâ niçe yüz âb-ı hayât sularından mâ‘adâ ilik gibi ince el[ek]den geçmiş Tatar bozası ve dörd beş günlük at südü kımızı ve yağı alınmamış yoğurd yazması ve talkanı ve meşâyihler nûş edeceği maksima bozası memdûhdur.

Der-nazargâh-ı bâğ-ı hadîka-i İremezât: Muhtesib ağası tarkanı defteri mûcebince şehr-i Bâğçesarây etrâfında cümle tokuz bin aded bâğ-ı İremezât-ı cinândır. Lâkin Bacı bâğları ve Süren bâğları ve Kazıklı Özek bâğları ve Balbek(?) bâğları semtleri sehel sehîl olduğundan üzümleri lezîz olur.

Der-zemîn-i mahsûldâr-ı mezâri‘ât: Bu şehr-i Sol‘ât-ı Kırım’ın her tarafında gül-i gülistân ve sünbül-i reyhânistân ve ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinân-ı hasbîler ve müşebbek bostânlar var kim hisâbın Bâğbân-ı Rabbü‘l-İzze bilir, zîrâ bu şehrin zemîni bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve dahi bir rahîsatü‘l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr edîm-i arzda mânendi yokdur, meğer diyâr-ı Şâm’da Havrân ovaları ola, zîrâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ halkı düşmandan intikâm almak ile mesrûr âdemlerdir. Ve dahi nafakaları hûb ve hâk-i amber-pâki beyne’l-ünâs merğûb ve mezâri‘âtları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir niçe deşt-i Kıpçağ ve sahrâ-yı Heyhâtları nebâtât [u] giyâhât ile mahsûldâr hâmûnlar olup her tarafında sayd [u] şikârları bî-had ve bî-pâyân vilâyetdir. Gerçi fukarâları ve gâzî batır yiğitleri boza ve talkan ve kurut ve yazma ve lahşa çorbasıyla geçinirler, ammâ a‘yân-ı kibâr-ı kübbârlarının ni‘metleri firâvân ve Bâğçesarây’dan gayri dağ eteklerinde olan şehirlerinden uyûn-ı câriyeleri cârî ve revân bir şehr-i Bâğçesarây-ı âbâdândır.

Hattâ kış geceleri ***[128b]*** cümle vilâyet-i Kırım’da oda sohbetleri edüp niçe gûne helvâlar ve ta‘âmlar ve gûnâ-gûn şarâblar yenüp içilüp eyyâm-ı şitâyı sohbet-i hâs ile geçirirler. Hattâ ol sohbet-i hâs geceleri elli vukıyye gelir bir semîn koyunu kurbân edüp şukka şukka edüp bir demir kebâb şişine ol koyunun lahmını şîşe sancup iki başları ince ortası kalın bir gûne hemvâre eti dizerler kim bir zerre yeri birinden taşra dizmezler. Andan bir araba tekerleğin kırup kebâb altına te’ennî ile germâ-germ âteş edüp bir gûne kebâb pişirirler kim gûyâ ilik olur. Tatar mâbeyninde böyle pişmiş elli vukıyye gelir bir koyun kebâbın yemiş ve yüz vukıyye boza içmiş Tatar çokdur, ya‘nî bunları bir oturuşda bir Tatar yemişdir, tâ bu mertebe latîf ter ü tâze ve nerm kebâb pişirirler kim rub‘-ı meskûnda eyle kebâb pişmek ihtimâli yokdur, ammâ araba tekerleğiyle pişirmek Tatar mâbeynlerinde şartdır.

{Hikâye}: Zîrâ bir kerre Heyhât sahrâsında konar göçer Tatar’ın birine bir Noğay Tatarı konak olup oba sâhibi bu müsâfir Noğayı sıylamak lâzım, ya‘nî ri‘âyet etmek lâzım. Meğer oba sâhibinin arabası üzre bir mahbûbe gelini var imiş kim cânından azîz imiş. Hemân koyunlarından bir semiz koy basup boğazlayup mahbûbesinin arabası tekerleğinin birini kırup kebâb pişirir. Ne çâre deşt-i Kıpçak’da odun yok. Ma‘şûkasını Heyhât’da bırakmağı irtikâb edüp koyun kebâbın pişirüp müsâfir Noğay’ı sıylar. Ba‘dehu ol Noğay elinden ale’l-fevr yedi araba mâl getirüp konak bayına verir. Ol zamândan berü Tatar kavmi mâbeyninde birbirlerine ta‘zîmen araba tekerleğiyle pişmiş koyun kebâbı yedirüp birkaç tostağan boza, ya‘nî kulplu kadeh bozayı içirirler.

Hattâ bir Tatar bir kişiyle çekişse “Neni görgenmin, bana ne minnet kıstarsın. Yohsa araba tegregiyle pişmiş kebâbın mı aşadım”, ya‘nî yedim deyü Tatar mâbeynlerinde darb-ı mesel olmuşdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Diyâr-ı Kırım’da hâsıl olan ve olmayan fâkihât: Emrûdu ve eriği ve elması ve üzümü, vişnesi ve kirazı olur, ammâ ayva ve incir ve zeytûn ve nâr ve üvez ve muşmula ve bâdem ve fındık ve fısdık ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Memleket-i Sol‘ât’da menbût olan ve hâsıl olmayan eşcârât: Evvelâ şehr-i Sarây’da kavak ağacından ziyâde dıraht-ı müntehâ yokdur. Lâkin kûh-ı bülendlerinde ardıç ağacı gâyet çokdur. Servî ve çam ve sanavber ve çimşîr ve çınar ve incir ve nâr ve

dûd ağaçları yokdur, ammâ söğüd (–) (–) (–) (–) (–) ağaçları çokdur.

{Der- vasf-ı nâhiye-i Tat eli}

Lâkin Kırım'ın kıblesi tarafında Çadır dağının ardında kıble tarafı ki Karadeniz sâhilleridir kim Kefe eyâletinde ol mahalle Tat elleri derler, şiddet-i şitâsı yok sevâhil ve âb [u] hevâsı latîf bir nâhiye-i azîmdir. Ekseriyyâ kavmi Rûm keferesi ve Laz Ahıryânları sâkin olur, zîrâ bu ülkenin karşu tarafı Karadeniz aşırı üç yüz mîl Tırabzan vilâyeti olmağile anın halkı bu Tat eline gemiyle geçüp sâkin olurlar.

Âb [u] hevâsı hûb ve Rûm gulâmları ve mahbûbe kızları merğûb mahbûb olup bir zevk u safâ yerleridir kim Kırım cezîresinin nısfı bu tarafdır kim bi-emri Hayy-ı Kadîr sevâhildir.

Hattâ kûhlarında ve kurâlarında incir ve limon ve turunc ve zeytûn ve nâr ve şeftâli ve kiraz ve vişne [ve] tut ve servî ve kavak ve bîd-i ser-nigûn ve çimşîr ve üvez ve muşmula ve latîf ayva ve kestâne ve gûnâ-gûn âlûları, ya'nî erikleri ve kaysı ve zerdâlûleri olur kim lâ-nazîr kabîlesindendir. Hattâ Tarabefzûn'da, ya'nî Tırabzan şehrinde olan gibi karanfîlleri olur kim râyihasından âdemlerin dimâğları mu'attar olur.

Hattâ bu Tat eline hân tarafından Tat ağası nâmında bir ağa hâkimdir. Ol ağa her bâr hânları ve kalga ve nûreddîn vüzerâ ve gayri sultânlara meyvenin zamânında her envâ'ından meyve-i âbdârlar getirir kim âdem yemeden doymaz, ammâ incir ve ayvası ve üzümü ve nârına aşk olsun. Hattâ şele sepetler ile iki merhale yerden atlar ile engûrü ve inciri ve gayri müsmirâtları gelüp henüz letâfet [ü] halâveti bâkî gelir.

Ve tûl-ı zamânda meyve-i âbdârlarının reng-i rûylarına aslâ ve kat'â tağayyür gelmez. Böyle bir hevâsı latîf yerde hâsıl olmuş meyve-i gûnâ-gûnlardır.

……(1 satır boş)……..

Der-kelâm-ı Kara Badrak lehçe-i mahsûs-ı ıstılâhât: Nefs-i Kırım cezîresi içinde hâsıl olmuş kavm-i Badrak derler bir turfe kabîledir. Gerçi Tatar'dır, ammâ şehirlerde hâsıl olduklarından bir gûne lisân-ı ıstılâhları var. Anların kelâmların taşra Noğay kavmi anlayamazlar, zîrâ lisân-ı Noğay Tatarı altı gûne lisândır. Ammâ bu Badrak kavminin ıstılâhâtlarının lugâtları bunlardır kim bu mahalle tahrîr olundu.

……(1 satır boş)……..

Tekerlemeleridir. Vezn-i müstef'ılâtün:

A baba baba sakalı kaba,

Oyna var ise iti de kapa,

Kazganda {kazan} börek kaynasa gerek,

Çârtâkda {çardak} kızlar oynasa gerek. ***[129a]***

Der-sitâyiş-i velîni'am-ı selâtîn ümerâ-yı kibâr-ı ağavât: Evvelâ hân-ı âlîşân efendimizden sonra kalga (–) Geray Sultân bir serâmed serv-kad şehbâz ve gâzî sultândır kim dervîş ü dilrîş meşreb herkes ile hüsn-i ülfet etmeğe mâ'il pâdişâh-ı âlî-cây bir Cem-cenâb-ı sultân-ı dilâverdir.

Andan nûreddîn (–) Geray Sultân miyân-kad cüssedâr ve şecî‘ ve hûnî seffâk sultân-ı Özbek idi, ammâ meşâyih-i ızâm ile hem-sohbet olup dâ’imâ tilâvet u kırâ’ata meşgûl bir gazûb celâl-sıfat gâzî pâdişâh-zâde idi. Kalga ve bu nûreddîn sultânlar selâmet Geray evlâdlarından olmak ile Mehemmed Geray Hân’a “Akaçayım” derlerdi, ya‘nî “Ulu ağam karındaşım” derler.

Der-vasf-ı ahlâk-ı hamîde-i Şehzâde Selîm Geray Sultân ibn Bahâdır Geray Hân
nevverallâhu mazcı‘ahümâ bi-envâri’l-gufrân

Bu sultân-ı Cem-cenâb üç aded bürâderlerdi. Biri Mübârek Geray Sultân, Çerâkese vilâyetinde Zaba kabîlesi içinde ösmüşdür, ya‘nî perveriş bulup büyümüşdür. Biri Dede Mehemmed Geray Sultân’dır, ammâ bu Selîm Geray Sultân bu bürâdereynlerden uluca olup Dede Geray ile şehr-i Bâğçesarây’da neşv [ü] nemâ bulup cemî‘i ulûm-ı garîbe-i acîbeye mâlik olduğundan gayri hâfız-ı hamele-i Kur’ân ve Fârisî ve Mesnevî-hân bir şûh ve hezârfen pâdişâh-ı zekîdir kim her ne cânibe teveccüh etse bi-emrillâhi te‘âlâ mansûr u muzaffer olup sâlimîn ü gânimîn Kırım’a dâhil olur, ammâ kabza-i tasarrufunda olan mâl-ı ganâ’imden bir şey komayup cümlesin tevâbi‘ât u levâhıkât ve fukarâ ve mesâkînlere bezl eder.

Ve her çend gazâdan gelse Mehemmed Geray Hân hazretleri efendimiz bunlara gâyet i‘zâz [u] ikrâm zer-ender-zer hil‘at-i fâhireler ve postîn kaplı semmûr kürkler ve egninde(?) birer Kelâm-ı İzzet ihsân eder, zîrâ ilm-i tecvîdde İbn Kesîr ve Seb‘a kırâ’atların tekmîl-i mâdde etmişdir kim ilm-i mehârîc-i hurûfda lâ-nazîr kabîlesindendir. Ve dahi şeb [ü] rûz Hân hazretleriyle hem-enîs ü hem-celîs olup sohbet-i hâs edüp mübâhase-i ilm-i şer‘iyye ve niçe gûne ulûm görürler.

Ve her bâr Hân-ı Cem-haşmet “Selîm’im hakkâ ki selîm olup ismin müsemmâna mutâbık olup mücâhidün fî-sebîlillâhsın” deyü Selîm Geray’a ta‘zîm ü tekrîm mahabbet ve meveddet edüp gûnâ-gûn zî-kıymet mücevher eşyâlar ve tuhaf âvânî kerevke kübeler, ya‘nî zırhlar ihsân eder. Hakkâ ki böyle bir pâdişâh-ı Cem-cenâbın iltifâtına mazhar olacak bir deryâ-dil bir pâdişâh-zâde-i kerîmü’ş-şândır kim kendüye ihsân olunan şeylerden yanında bir şey koymayup müstahiklerine bezl eder. Ve kendülerden cemî‘i zamânda bir efrâd-ı âferîde zerre mikdâr gücenmez. Ve bir pişşe ve mûr-ı za‘îf incitmez. Dâ’imâ erbâb-ı ma‘rifete ve bu fakîr seyyâh-ı âlem Evliyâ’ya mâ’il olup rûz [u] şeb erbâb-ı dilân ve abdâlânlar ile üns-i ülfete kâyil olup, ya‘nî erbâb-ı hâlden olup âlüfte ve âşüfte-meşreb görünür bir sâhib-i sülûk ve bir kerem-kârî ve mülûk-ı sâhib-dil şâhdır.

Ve şu‘arâlardan Lem‘î Çelebi ve Mü’min Efendi ve Fazlî Çelebi [ve] Dârâtî Çelebi ve Emîr Medhî Çelebi ve Nedîmî Çelebiler ve gayriler nedîm-i hâsları olup kendülerinin dahi cevelân-ı tab‘-ı nâzükleri oldukda tâze-zebân hoş-âyende penç-beyt gazeller ve müseddes ve muhammes ve rubâ‘îler buyururlardı kim Azmîzâde Hâletî Çelebi böyle rubâ‘iyyât demeğe kâdir değiller idi. Bu fünûnda dahi sâ’ir sultânlardan ve bürâder-i ahterlerinden mümtâz ü müsellem bir müslim Selîm Geray’dır kim beyne’l-akrân yegâne-i asrdır.

Ve dahi dervîşândan ve gayri ünâsdan bir garîbü‘d-diyâr bir kimse yâ bir kasîde veyâ bir tuhaf şey veyâ cüz’î ve küllî alâ tarîki’l-hedâye kendüye bir şey getirseler elbette ol kişiye murâd [u] merâmına göre bir at ve bir köle veyâhûd bir nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-

ahter ve bir kat lipâçe-i zîbâ ile bir hayli harc-ı râh verüp ol kişinin tatyîb-i hâtırıyla mukayyed olup vatan-ı aslîsine gönderir yâhûd yanında alıkoyup ol kişiden bir ma‘rifet tahsîl eder, ammâ beyne’l-ünâs sâhib-i gurûr ve sâhib-i vakâr ser[d]âr görünür.

Ammâ sohbet-i hâssında “Meclis emânetdir” deyüp hem-celîs ü hem-enîsi ve mûnis gam-güsâr ve gam-horları bir niçe pençe-i âfitâb mehtâb mahbûb u mahbûbe Çerkes ve Abaza ve Gürcî cüvânlarından üstâd-ı kül hânende ve sâzendeler dâ’ire ve tanbûr ve santûr ve ceng ve rebâbların ellerine alup ilm-i mûsîkârdan ilm-i edvâr kavli üzre kaviller okuyup darb-ı feth ve nîm-devr [ve] nîm-sakîl usûllerinde aslı ve fer‘i ile on iki makâmı ve yigirmi dörd usûlü ve kırk sekiz terkîbi icrâ edüp Hüseyin Baykara fasılları etdiklerinde müstemi‘ olan yârânlar engüşt ber-dehen edüp dem-beste hayrân kalırlar.

Hânendeleri hüsn-âvâz hoş-elhân ile kâr ve nakş ve savt ve zecel ve amel ve tasnîfâtları kânûn üzre dâ’ireden çıkmayup sâz dil-nüvâz sözler ile nevâ-sâzlık edüp rakkâs-ı mehtâb gulâmlar meydân-ı mahabbetde bedr-i mübîn gibi deverân u seyerân etdiklerinde gûyâ zühre raks eder. Hattâ bu hakîr meclis-i hâslarından bir ân münfek ***[129b]*** olmayup hergiz tek ü tenhâlarında nedîm-i hâslarıyla âlem ağyârdan bî-haber iken âlem tâb ve âdem harâb olmadan bilâ fısık velâ nısık şeb-i yeldâlarda Hüseyin Baykara sohbetleri ederdik.

Ve yine âlem halkı hâb-ı râhatda bî-haberler iken şâhımın nüdemâlarından birkaç bezle-gûy mağrûr olmuş şîrînkâr üstâd-ı kâmil mukallidler kim her biri şîrîn-güftâr sebük-reftâr fasîhu’l-lisân ve bedî‘u’l-beyân edebden hâric olmayan mesîh-i enfâs-vâr mevtâyı güldü[ri]ci mukallidlerden Sûrnâ Ahmed Çelebi ve Edirneli Neyzen Dervîş Receb Çelebi ve Cilve Çavuş ve Çakman Celeb ve Boruzân Osmân Çelebi nâmân mukallidân tarab-efzûnların her biri birer gûne elsine-i muhtelife ile her kavmin bî-ma‘nâ evzâ‘ [u] etvâr-ı bezle kelâmların lehçe-i mahsû[s]larıyla taklîd etdiklerinde âdem gülmeden ussı gider.

Ve bu veled-i zinâların yetmiş hîleleri birbirleriyle mücâvere ve mübâhese-i şakâ-yı gûnâ-gûn etdiklerinde istimâ‘ olunmamış hârık-i âde mûhiş şeyler söyleyüp eşkâl tonlara girdiklerinde âdem havf ü haşyete düşüp yine bikr-i şakalar ile meclis-i şerîflerin neşât [u] sürûr ile mesrûr ederler. Ekser eyyâmda bu gûne şakâlar da olur. Ba‘de’l-meclis herkes hücrelerine giderken herkese belağan mâ-belağ ihsân [u] in‘âmlar olunur.

El-hâsıl bu tabî‘atde bir Cem ü Cemşîd-sıfat ve bir Hâtem-i Tayy ve bir Ca‘fer-i Bermekî gibi sâhib-i kerem Âl-i Cingiziyândan böyle bir sâhib-i himem bir şehzâde-i cüvân-baht gelmemişdir. Hüsn-i hulku gibi münevver yüzlü ve şîr[în sö]zlü ve merâlî ve gazâlî gözlü vasatu’l-kâme dest-i keffi vâsi‘ kuvvet-i kudret pençesine mâlik her ne cânibe dest ursa düşmandan intikâm alır ve mesâkîn ü fukarâlara gâyet mahabbet edüp el-âye[t]: [62] âyetin tilâvet edüp bu nass-ı kâtı‘a amel edüp elbette bir bahâne ile bir berk-i ahzar getirenlere veyâ bir verd-i ahmer getirenlere ednâ mertebe yüz aded Kırım sikkesi onluk ihsân edüp tehî-dest göndermez.

Hilkati bunun üstüne halk olunmak ile halk ile hüsn-i ülfet hüsn-i hulk ile geçinir. Böyle iken her leyle-i Cum‘ada ve gayri leyle-i mübârekelerde Bâğçesarây’ın müte‘addid ulemâ ve sulehâ ve meşâyihlerin hânedânına cem‘ edüp ziyâfet-i uzmâlar tenâvül olunup

mübâhase-i ilm-i şer‘î ve mesâil-i fıkıh ve ferâiz ve ilm-i usûl [u] furû‘ [ve] ilm-i edeb görülüp bu meclisde edebden hâric bir vaz‘-ı nâ-hemvâr görülmezdi. Cemî‘i zamânda salâhü‘l-hâli cemî‘i ahlâk-ı hasenelerine gâlibdir.

Hattâ alâ mâ-farazallâh evkât-ı hamseyi edâdan sonra salât-ı ebvâbeyni ve teheccüd ve işrâk duhâ namâzların sefer ve (sefer ve) hazarda terk etmeyüp âbdestsiz bir kademe kadem basmamışdır. Ve bî-vudû‘ ata süvâr olmamışdır. Ve’l-hâsıl salâh hâli hâlâ aded-i meşâyihlerinde yokdur. Hudâ’nın hıfz [u] emânında olup böyle şehzâde-i cüvân-bahta taht-ı Âl-i Cingiz’i cenâb-ı Bârî müyesser ede, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Bu şehzâde-i âzâdeye mahabbetimizden mecmû‘a-i nâ-matbû‘umuza hâtıra hutûr eden evsâf-ı şerîflerin alâ kadri’t-tâka tesvîde cür’et etdik. *Alimallâh ve şehidallâh ve kefâ billâh Muhammeden resûlallâh,* deryâda katre ve güneşde zerre ve şemme tahrîr olunmak muhâldır.

Hamd-i Hudâ böyle bir şehzâde ile hüsn-i ülfet edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olduk, *ve’s-selâm.* Andan,

Sefer yoldaşımız Ahmed Geray Sultân ibn Mehemmed Geray Hân

Bu dahi Mehemmed Geray Hân’ın nûr-ı dîdesi ve ciğer-gûşesi olan Ahmed Geray Sultân’dır kim sene 1073 târîhinde Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Uyvar gazâsına gitdikde bu Ahmed Geray Sultân altmış bin Kırım Tatar’ına serasker gelüp bunlar ile Alman diyârların ve Macar ve İslovin ve Hırvad ve Dodoşka ve Orta Macar ve Tot ve Leh ve Çeh ve Korol ve Filimenk ve İsfaç vilâyetlerine dek çapul gazâlar etdiğimiz bâlâda mufassalan musarrahdır.

Bu gazâların mâl-ı ganâ’imlerinden bir habbe ve deyyâr katre almayup cümle mâlı karaçı halkına ve Osmânlı gâzîlerine bir-ender-bir keremkârây şehzâdedir. Hâlâ diyâr-ı Kırım’da yine görüşüp ihsânların aldık. Bu dahi bir dârât [u] azamet ve hadem ü haşeme ve esbâb [u] ihtişâma mâlik bir melek-sıfat nevhat cüvân-bahtdır kim dâ’imâ ilm-i ferese meşgûl olup erbâb-ı ma‘ârif ile ihtilât eder, ammâ haftada bir kerre taraş ve tula ve yetgen nâm tâzîleriyle sayd u şikâra gider. Ve dâ’imâ harîr libâslar geyüp gezer. Hudâ-yı Bîçûn mu‘ammer ede.

Andan Ivaz Geray Sultân, andan Cânbe Geray Sultân, andan Mübârek Geray Sultân, Ahmed Geray Sultân ile bu mezkûr dörd aded şehzâde-i cüvân-bahtlar cümle Mehemmed Geray Hân’ın oğullarıdır.

Kübeli Ivaz Geray Sultân henüz on beşine bâliğ bir nûr-ı İlâhî sultân idi kim meh-pâreliğinden nazar değmesin deyü dâ’imâ haremde pinhân idi.

Andan dahi küçük ***[130a]*** Cânbe Geray Şehzâde on dörd yaşında celâl-sıfat enüp binmeğe mâ’il bir yarar yiğit kopacak şehzâdedir.

Andan küçüğü Mübârek Geray şâhım henüz on ikisine bâliğ okuyup yazmağa mukayyed harem-nişîn bir şehzâdecikdir.

Andan Kaçı bâğları kurbunda sâkin Hacı Geray Sultân halkdan münzevî bir sultândır.

Andan Sâfî Geray Sultân ibn (–) Hân, ilm-i kemâl-i ma‘rifete meşgûl bâğbân bir

sultândır.

Andan Kırım Geray Sultân ibn (–) Hân, andan Çobaneli Noğayında hâsıl olmuş (–) Geray Sultân ibn İslâm Geray Hân dahi nâ-bâliğ küçük sultândır.

Andan (–) (–) (–) cümle sadaklı ve savatlı yetmiş yedi aded sağîr ü kebîr Kırım ve Yanbolı sultânlarıdır.

El-hâsıl diyâr-ı Kırım'ı bu mertebe sultânların cem'iyyet-i kübrâsıyla görmemişimdir. Hudâ-yı Müte'âl dahi ziyâde edüp düşmanla uruş ve savaş edeler. *Âmîn bi-hakkı Seyyidi'l-Mürselîn.*

Der-medh-i vüzerâ-yı Kırım: Evvelâ Olan Mehemmed Ağa ve Sefer Gâzî Ağa ve hâlâ vezîr-i benâm Kaytas Ağa ve Ahmed Ağa ve Şâhpolad Ağa ve Alev Ahmed Ağa ve Defterdâr İslâm Ağa ve Sefer Gâzî Ağazâde İslâm Ağa ve karındaşı Banas Mehemmed Ağa, bunlar vüzerâ ve vüzerâzâdelerdir, ammâ bunlardan mâ'adâ,

Der-sitâyiş-i ümerâ-yı Bâğçesarây:

……(1.5 satır boş)……..

Der-beyân-ı etrâf-ı meşâ-yı kurâ vü kılâ' kasabât: Evvelâ Bâğçesarây'ın cânib-i şarkîsinde bir merhale yerde Akmescid şehridir kim kalga sultânların tahtgâhlarıdır. Ve cânib-i kıblesinde iki merhale yerde Tat eli nevâhîleridir. Ve taraf-ı cenûba meyyâl bir menzil yerde kal'a-i cihân-nümâ Menkûb'dur. Ve semt-i cenûbda iki konak yerde kal'a-i Balıklava'dır. Ve taraf-ı garba meyyâl iki günde kal'a-i İnkirmân ve Sarkirmân kal'alarıdır. Ve cânib-i şimâle üç konak yerde kal'a-i Or'dur. Ve şimâl ile şark mâbeyninde kal'a-i Çikişke ve kal'a-i Arbat'dır kim sene (–) târîhinde bu kal'aları Mehemmed Geray Hân binâ etmişdir. Ammâ cezîre-i Kırım'ın dahi etrâflarında mesâfe-i ba'îde olan kurâ ve kasabât ve kılâ' u şehirleri dahi mahalleriyle inşâallâhu te'âlâ tahrîr ederiz. *Ve billâhi'l-Müste'ân.* (–) (–) (–)

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Bâğçesarây:

……(6.5 satır boş)……..

Der-zikr-i hayr-ı ziyâretgâh-ı Bâğçesarây hâricinde âsûde olan mülûk-ı selâtîn-i mâzî ve ulemâ ve meşâyih ve kadı ve kibâr-ı evliyâların [63] emrine râzî olan pâdişâh-ı mağfûrların vedâ'-ı mülk-i fânî edüp saltanat-ı câvidânîye intikâl edenleri *nevverallâhu mazcı'ahümâ bi-envâri'l-gufrân* **ve sahâbe-i kirâmın ve eimme-i müctehidînin ve gâziyân-ı mücâhidînin merkad-i pür-envârların ayân u beyân eder**

Evvelâ şehr-i Bâğçesarây'ın aşağı garb tarafındaki bâğçeleri ucunda iki bin adım ba'îd,

Karye-i Eski Yurd: Zamân-ı kadîmde bir şehr-i muazzam imiş. Hâlâ niçe bin yerde âsâr-ı binâları nümâyândır, ammâ şimdi henüz üç yüz evli ve bâğ u bâğçeli ve her hânedânlarda âb-ı hayât suları cereyân eder bir ma'mûr köydür. Bu cây-ı firâkda üç aded kurşumlu kubbeler içinde selef şehinşâh hânları vâdî-i hâmûşân serîrlerinde hâmûş-bâş olup yatırlar. Her kıbâb-ı pür-envârlar eyle müzeyyen ve eyle musanna' âvîze ve kanâdîller var kim gûyâ her bir kubbe cây-ı mehbıt-ı pür-envârdır. Niçe yüz gûne şam'dân ve buhûrdân ve çerâğdân ve sîm ü zer kanâdîller ile ârâste ve ibrîşim hâlîçeler üzre merkad-i pür-envâr etrâflarında hüsn-i hat kelâm-ı şerîfler musanna' rahleler üzre pîrâste olmuş kıbâblardır.

Ba‘zı pâdişâhların ser-i sa‘âdetleri yerinde destârları üzre turna cığaları ve çelenkler sokulmuş durur. Ve her kubbede türbedârlar mukarrerdir kim her bâr hânlar ***[130b]*** ve sultânlar ve biyim [ve] bükeçler gelüp ziyâret edüp ûd [u] amberler ihrâk etdirüp hatm-i şerîfler tilâvet olunur ziyâretgâh-ı hâss u âmdır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Andan bu kıbâbların hârici etrâfında cemî‘i kalgalar ve nûru’d-dehrler ve sultânlar ve biyim ve bükeçler ve Kazak sultânlar ve cümle vüzerâ ve mirzalar ve atalıklar ve’l-hâsıl Bâğçesarây’ın cemî‘i a‘yân-ı kibâr-ı kübbârları ve bay [u] gedâları bunda medfûnlardır, zîrâ tâ Hazret-i Risâlet-penâh asrından berü bu mahal cebbâne-i hâmûşândır.

Ziyâretgâh-ı Bereket Hân: Âl-i Cingiziyân’a şöhret verüp diyâr-ı Kırım’ı ma‘mûr u âbâdân eden Bereket Hân’dır kim sene 666 târîhinde dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya rıhlet etdi. Kabri üzre kıbâbı yokdur. Hemân seng-i mezârının târîhinden ma‘lûmdur. Andan,

Ziyâret-i Toğar Hân: Âl-i Osmân’ın ammîzâdelerindendir. Kaçan kim sene (–) târîhinde Âl-i Osmân ecdâdı Ertuğrul ibn Serbay Beğ karındaşı Süleymân Şâh ile üç bin nefer kimesneler diyâr-ı Mâverâü‘n-nehir’de Mâhân vilâyetinde Hulâgû Hân Tatarları zulmünden cilâ-yı vatan eyleyüp diyâr-ı Rûm’un Konya’sında Âl-i Selçukiyân’dan Sultân Alâeddîn’e gelirken nehr-i Murâd sâhilinde Ca‘ber kal‘ası nâm kirmân altında cümle oymak-ı Erduğrul su kenârına meks ederler.

Hikmet-i Hudâ Ertuğrul Bay’ın bürâderi Süleymân Şâh’a gusl îcâb edüp nehr-i Murâd’da gusl ederken gark olup hâlâ Ca‘ber kal‘ası altında medfûndur.

Bu Süleymân Şâh Ertuğrul’un ülkeni, ya‘nî büyüğü olmak ile Ertuğrul kabîlesi içre tefrika düşüp Süleymân Şâh’ın dörd oğlu var idi. Biri Kızıl Toğar Hân’dır. Rakka’ya, ya‘nî Urfa’ya varup anda beğ olup gazâlarında anda hayli nâm bulup hâlâ Urfa’da İbrâhîm Halîlullâh âsitânesi kurbunda yatır.

Andan Süleymân Şâh’ın bir oğlu dahi Bayındır Hân’dır, ol dahi babası gark-ı âb olıcak ammîsi Ertuğrul’a bakmayup Ahlât pâdişâhına varup anda medfûndur.

Süleymân Şâh’ın üçüncü oğlu Boğa Hân’dır.

Andan dördüncü oğlu Bay Toğar Hân’dır kim babası Süleymân Şâh gark-ı âb olunca dâğ-ı derûnundan üç yüz aded âdemiyle ammîzâdelerine Kırım’a gelüp niçe nâmdârlıklar edüp âhır-ı kâr Kırım’da bu Eski Yurd mezâristânında medfûndur. Andan,

Ziyâret-i Yatı Beğ ibn Ertuğrul Bay, andan **ziyâret-i Gündüz Bay ibn Ertuğrul Bay:** Bu iki bürâderler dahi babaları Ertuğrul Konya’da Sultân Alâeddîn’e toğrulup varınca Sultân Alâeddîn görür kim bu Ertuğrul bir şecî‘ ve gâzî ve müdebbir yarar ve nâmdâr kimesnedir. Hidmetinden hazz edüp kendüye tuğ sancağ u bayrağ u tuğ ve tabl [u] alem verüp Ertuğrul’u boy beği edüp niçe sene gazâlar eder. Ba‘dehu Ertuğrul Bursa tekruruyla Yalakâbâd kal‘ası üzre ceng-i azîm ederlerken bi-emri Hudâ Ertuğrul şehîd olup hâlâ Söğüd nâm bir kasabada Ertuğrul medfûndur. Hemân Sultân Alâeddîn tuğ u sancağ u bayrakları küçük Osmâncığ‘a verüp boy beği eder.

Hemân ol mahalde Osmâncığın karındaşları mezkûr Yatı Beğ ve ülken karındaşı Gündüz Bay Beğ kendülere boy beğliği verilmeyüp küçük bürâderi Osmâncığ‘a verildiğinden rû-gerdân olup iki bürâder toğru ammîzâdelerine Kırım diyârına gelüp biri

Mankıt beği ve biri Or beği olup niçe zamân gazâlarda bulunup âhır ikisi de Kırım'da merhûmeynler olup ammîzâdesi Bay Toğar Hân yanlarında medfûnlardır.

Kavm-i Tatar içre "Âl-i Osmân'ın ammîzâdeleri ve bizim neslimizden akrabâlarımızdır" deyü ziyâret ederler. Hakkâ ki Âl-i Osmân be-kavl-i müverrihîn Âl-i Cingiziyân neslindendir kim Cingiz Hân'ın ammîzâdelerindendir.

Elli birinci atada Âl-i Osmân'ın silsileleri Yâfes ibn Hazr[et-i] Nûh *aleyhi's-selâ[ma]* müntehîdir. Cümle hasîbü'n-nesîbleri anane ile pâdişâh ve pâdişâhzâdelerdir. Anıniçün Tatar hânlar ile ammîleri tarafından akrabâlardır. Ammâ vâlideleri tarafından sülâle-i zülâl-i Hüseynî sâdât-ı kir[â]mlardır, zîrâ (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) nâm sâdât-ı kir[â]mdan bir seyyide bânû-sıfat duhter-i pâkîze-ahter alup (–) (–) Hân ol kızdan vücûda gelüp anadan evlâd-ı Resûllerdir kim niçe tevârîhlerde musarrahdır. Ammâ Ertuğrul'dan öte ammîzâdeleri tarafından Âl-i Cingiz'dir.

Dahi hakîkate nazar olunsa siyâh Zengî Arab ve Hazret-i İsmâ'îlî beyâz Arablardan mâ'adâ cümle Hind ü Acem ve Özbek ve Moğol u Boğol ve Çîn ü Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Kozak ve Türkmân ve Maskov ve Macar ve'l-hâsıl cümle üç yüz yetmiş aded kavm-i kâfiristânın bilesi âdemleri cümle Tatar'dan azmışlardır kim cemî'i müverrihân-ı Arab u Acem ve Latin ve Kıbtî [ve] kavm-i Yûnâniyân müverrihleri eyle tahrîr etmişlerdir. Anıniçün kavm-i Tatar ulu soy olup Cingiz Hân'dan berü niçe evlâdları sâhib-hurûc ve ***[131a]*** sâhib-zuhûr olup vilâyet-i Kırım'ı mesken [ü] me'vâ edinmişlerdir.

Ziyâretgâh-ı Ebû Sa'îd Hân ibn Cingiz Hân: Bu Ebû Sa'îd Hân Banasarây'da hân iken babası Cingiz Hân'dan evvel müslim ve mü'min ve muvahhid olup diyâr-ı Irâk'dan ulemâ-yı Acem ve ulemâ-yı Arab bunun yanına cem' olup ismine Ebû Sa'îd deyü nâm verdiler, ammâ babası Cingiz Hân'ın koduğu isim Tamuras Hân'dır. Yedi sene Balıkhân'da ve yedi sene Ejderhân'da ve yedi sene vilâyet-i Kazan'da ve yedi sene şehr-i Edilsarâyı'nda andan yedi sene Kırım'da hân olup bi-kavli müverrihân-ı Cingiziyân cümle otuz beş sene hân olup âhır-ı kâr bu Kırım('a) karâfesinde âsûde-hâl yatır, ammâ ulu pâdişâh-ı müslim imiş. *Rahmetullâhi aleyh.*

Der-beyân-ı ahvâl-ı münâsib-i Cingiz Hân: Bi-kavli müverrihân bu Cingiz Hân'ın iki oğlu var idi. Biri merhûm Tamuras, ya'nî Ebû Sa'îd Hân ve biri Kazan Hân'dır. Bu dahi İslâm ile müşerref olup ismine "Mehemmed Şâm-ı Kazan" deyü nâm kodu. İbtidâ kavm-i Tatar'da Mehemmed ismini bunlar komuşdur. Hâ[nın] kabr-i şerîfi Âzerbâycân vilâyeti tahtı ola[n] şehr-i Tebrîz kurbunda İslâmbol'daki Galata kullesi gibi bir serâmed kulle-i bâlâ içinde medfûndur kim hâlâ ziyâretgâh-ı hâss u âmm bir tekye-i hânkâhdır. Kavm-i Moğol lisânları üzre bu âsitâneye "Şembet-i Kazan", ya'nî "şembet" türbeye derler. Moğol kavmi "Bu Mehemmed Gazan Kazan vilâyetinde bizden idi, sonra müselmân oldu" derler.

Ve Cingiz Hân'ın bir oğlu dahi Olcayto Hân'dır. Ammâ Cingiz Hân merhûm oldukdan sonra Şâm-ı Kazan Hân'ın vâlidesin Kenkaç Hân alup Mehemmed Kazan Hân'a ögey baba olmuşdur. Kenkaç Hân'ın babası Abakay Hân'dır kim Îrân [u] Tûrân'ı harâba hazâne veren Hulâgû Hân anın babasıdır. Bu Hulâgû Hân'ın on dörd oğlu var idi, ba'zıları hân oldular, ba'zıları olmadılar. Ammâ bu Abakay Hân şecî' ve bahâdır ve sâhib-hurûc olup cümle Irâk-ı Dâdyân'da bunlar Enûşirvân oğlu Hürmüz-i Tâcdâr yanında şembetler,

ya‘nî mezârlıklar binâ etmişdir.

Ve Hulâgû Hân’ın babası Kubilay Hân’dır kim bu Kubilay Hân’ın yedi oğlu Irâk-ı Dâdyân ve vilâyet-i Kazan’a ve vilâyet-i Ejderhân’a hân olup ol diyârda Moğol ve Boğol ve Kalmak ve Mesköv keferelerinden nâm [u] nişân komamışlardı.

Bu yedi aded hânlar cümle Irâk-ı Dâdyân’da Hürmüz-i Tâcdâr yanındaki türbeler içre medfûnlardır kim etrâfları cümle ardıç ağaçlarıdır kim bu cihânda eyle ardıç ağaçları halk olmamışdır. Ve niçe alâmetleri ve başları uçlarındaki seng-i mezârlarında sin ü sâlleri ve saltanatları ve hasîb ü nesîbleri cümle mastûrdur. Ammâ mezkû[r] Kubilay Hân’ın babası Cingiz Hân’dır kim sene 61 târîhinde Hazret-i Risâlet-penâh bu Cingiz Hân’a nâme-i dürerbâr ile Mu‘âz ibn Cebel hazretleri nâm kimesneyi elçi gönderüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek elçi Cingiz Hân huzûruna varup,

“Safâ geldin yâ Arab” deyüp ayağa kalkup elçiye ta‘zîmler etdikden sonra nâme,

“Es-selâmü alâ meni’t-tebe‘a’l-hüdâ” deyü tilâvet olundukda elçi Cingiz Hân’ı İslâma gelmeğe teklîf etdikde Cingiz Hân eydir:

“Yâ Mu‘âz ibn Cebel! Âhir zamân peygamberi Arab Muhammed’in bize arz eyledüğü mezhebi nedir?” deyü su’âl etdikde ibtidâ alâ mâ [e]merallâh İslâmın ferâ’izlerin şurût u kuyûduyla âyet-i şerîf: [64] nass-ı şerîfin tilâvet edüp bir bir Cenâb-ı Kibriyâ‘nın farz etdiği şeyleri ta‘lîm etdükde Cingiz Hân eydir:

“Poh ne güzel yerlerin göklerin hâlıkı Allâh ne güzel buyurmuş. Bu beş aded şeyler ki dedin, cümle kabûl etdim. Eyi şeylerdir kim Allâh emr etmiş.” Mu‘âz eydir:

“Peygamberimizin dahi şeyleri budur kim beş vakit önünde ve âhirinde ikişer ve dörder rek‘at namâz-ı sünnet kıla. Ve zekerinin ucunda bî-ma‘nâ eti kesüp sünnet ede” deyü cümle sünen-i müstehıbbât vâcibât salât vudû‘-ı dakîki âdâb-ı salâtın şurût kuyûduyla Mu‘âz ibn Cebel tezkîr ü ta‘lîminde ta‘assubâne ta‘lîm etdikde yine Cingiz Hân:

“Bu da ne güzel pâk mezheb ve sünnet ferâ’izler ve ne güzel pâk edebdir, ammâ zekerin bir âdem kesmek bu fenâ mezhebdir. Bu bizim memleketlerimizde bir âdem bir âdemden bir katre kan akıtsa biz ol âdemi katl ederiz. Zîrâ vilâyetimiz şiddet-i şitâ kânı olmak ile teşeniş maraz[ı] vardır. Elde kolda ve başda olan bizlerdeki yaradan âdem helâk olur. Husûsan cerâhat âdemin eyle cümle tamarları cem‘ olduğu zekeri kesesin, elbette teşeniş olmak mukarrerdir. Ne ân ki bir âdem yetmiş seksen ve yüz yaşına gire, ‘Yeni mezhebin sünnetidir sikinizin uçlarını kesün’ deyü tenbîh etsen deli olan bu sünneti kabûl etmez. Ve Allâh’ın emr etdiği teklîflerden müşted bir teklîf-i mâlâ-yutâkdır kim zekerin kesmiş âdemler helâk olması mukarrerdir, hele dahi ma‘sûmlarımızı kesüp sünnet ederek halkı kılındıralım. Ve evvel bahârda emir Allâh’ın ibtidâ ben sünnet olayım, yohsa bu vakt-i şitâda bu ***[131b]*** bizim vilâyetimize bu sünnet teklîfi el vermez” dedikde Mu‘âz ibn Cebel eydir:

“Ammâ ol kesilecek yer bir lahm-ı zâ’iddir. Gasl ederken pâk olmaz ve ehliyle bir hoş huzûr ile cimâ‘ etmeğe komaz. Eyle bir lahm-ı zâ’iddir” dedikde Cingiz Hân eydir:

“Hallâk-ı Âlem on sekiz bin âlemi ve benî âdemi halk etdikde aslâ bî-ma‘nâ bir şey

halk etmemişdir. Hep cümle hikmet-i ezelîsi ile isteyüp halk etmişdir. Cenâb-ı Çalab anın lahm-ı zâ'id olacağın bilmedi de mi halk etdi? Vücûd-ı insânda değil cemî'i mevcûdâtı yed-i kudretiyle bilüp halk etdi" deyü Mu'âz ibn Cebel'e i'tirâz üzre cevâblara başlar. Ve yine Cingiz eydir:

"Allâh beş vakit namâzı farz eylemiş, ne güzel emrullâhdır, ammâ Allâh'ın emri farzdan ziyâde sizin sünnet namâzlarınız var. Bu halkı ta'cîz etmekdir. Yâ garîb insân kifâf-ı nefs-i ehl [ü] iyâl içün ne zamân kâr [u] kisb eder. Hele ben Allâh'ın farz etdiği namâzdan gayri namâz kılmam" der ve yine Cingiz Hân eydir:

"Yâ Mu'âz Ka'betullâh Allâh evidir. Ana ömründe mâlı çok olan bir kerre varmak farzdır, dedin. Bu ne güzel buyurmuş. Hem ziyâret ve hem ticâret ve hem seyâhat olur, ammâ biz ata ve dedelerimizden eyle istimâ' ederiz kim Allâhu Te'âlâ evden barkdan ve şeş cihetde olmadan bir bî-zevâl lâ-yezâl bî-mekân Allâh'dır bilirdik. Şimdi Allâh'a bir mekân mı isbât edersiz? Yâ Allâh evine varan Allâh'ı görür mü, eger görürsem şimdi giderim" dedikde Mu'âz eyitdi:

"Görmezsin, ammâ Allâh eyle buyurmuş. Âye[t]: [65] buyurmuşdur kim âye[t]: [66] deyü Allâh emr edüp mâlı olanlar beytime gelüp hacc edeler buyurmuşdur" dedikde Cingiz Hân eydir:

"Vallâhi emr-i Hak ile yolda gidüp ziyâret etmek lisânım üzre eyi seyâhatdir, ammâ bu benim Balıkhân'ımız şehrinden tâ Bahr-i Kulzum kenârında Beytullâh'a varınca bir yıllık yoldur. Ve tarîk-i âm üzre benim yedi aded pâdişâhlar hasm-ı kavî adû-i hâ'inlerimdir. Anların vilâyetlerin atlayup nice geçüp Mekke'ye gidüp geleyim. Bu dahi zekerin kesmek gibi müşkil teklîfdir. Ammâ yılda bir kerre oruç dutmak farzını kabûl eyledim, zîrâ hakîmâne emrullâhdır. Bir âdem müddet-i medîd-i ömründe yiye içe vücûdunda niçe gûne safrâ ve sevdâ ve balgam ve ahlât-ı fâsideler cem' olur, ammâ yılda bir kerre bir ay sâ'im olunca on bir aylık emrâz-ı muhtelifeler mahv olup ten-dürüst olur. Yarın inşâallâh sâ'im olurum. Poh ne güzel emr-i hakdır. Ve cemî'i vilâyetlerimin halkına car salup mâh-ı Ramazân'da şenlik şâdımânlıklar edüp oruç dutdurup hemân beş vakti kılmak içün mezgitler ve eyne damları yasadırım, der. Ve Allâhu Te'âlâ zekât verin demiş. Hakkâ güzel buyurmuş. Bu emrullâhı da kabûl eyledim. Hakkâ ki bir âdem mâl-ı Kârûn'a mâlik olup yığa yığa kayda götürür. Müstahak olan fukarâlara mâlının zekâtın vermek ne güzel dîndir.

……(1.5 satır boş)……..

Hulâsa-i kelâm Cingiz Hân hacc-ı şerîf farzıyla zekerin kesmesine özr-i kavîler bulup gayri (gayri) alâ mâ-farazallâhı cümle kabûl edüp dîn-i İslâm'a gelüp,

"Allâh bir peygamber Muhammed hakkâ ki peygamberdir, inandım" dedikde Mu'âz ibn Cebel ta'assub edüp hacc-ı şerîfi ve zekerin sünnet etmeği ve salâtın sekiz şartını ve salâtın altı aded erkânını ve yedi aded vâcibâtlarını ve on dör[d] yerde salâtın sünnetlerini ve yigirmi beş yerde müstehibbâtlarını ve on iki yerde salâtın mekrûhâtını ve on dörd yerde salâtı fesâd eden sebebleri ve dörd yerde âbdestin farzlarını ve on yerde âbdestin sünnetlerini ve altı yerde âbdestin müstehibbâtlarını ve altı yerde vudû'un âdâblarını ve yedi yerde vudû'un nevâfillerini ve altı yerde mekrûh-ı vudû'u ve beş yerde menhiyyât-ı

vudû‘u ve yedi yerde nevâkız-ı vudû‘ları ve üç yerde guslün farzlarını ve altı yerde guslün sünnetlerini ve on iki yerde gusl îcâb eden sebebleri ve dörd yerde gusl etmenin sünnetlerin.

El-hâsıl müctehidîn gibi Mu‘âz ibn Cebel ta‘assubâne bu mezkûr sünen ferâ’izât müstehibbât vâcibâtları bir bir takrîr edüp,

“Bunlardan biri eksik olup bu âdâbları şurût [u] kuyûdlarıyla bilmeyenin salâtı sahîh olmayup îmânı dürüst olup mü’min ve muvahhid olup peygamberimize ümmet olamaz” deyü Cingiz Hân gibi dağ âdemisi pâdişâha bu gûne sarpa çeküp cevâb verince Cingiz Hân eydir:

“Biz ümmî âdemiz, henüz dîn-i İslâm ile müşerref olup Allâh bir peygamber hak bilirim. Öbür dediğin sünnetleri de Buhârâ‘dan bir fakîh getirüp öğrenirim” dedikde Mu‘âz ibn Cebel gazab-âlûd olup Cingiz Hân’a kelime-i tevhîdi ve îmân du‘âsın okudup bâtıl dînden çıkup hak dîne girüp Hazret-i Îsâ Allâh’ın kulu ve Meryem Ana câriyesi ve dörd kitâba inandım, dedirmeği ferâmûş edüp gazabından atlarına süvâr olup kat‘-ı menâzil ederek Medîne-i Münevvere’ye geldikde {hikmet-i Hudâ} Hazret-i Risâlet-penâh altmış üç yaşında dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye intikâl etmiş olup Hazret-i Resûl’ün vasıyyeti üzre na‘ş-ı şerîf-i Resûl-i Kibriyâ‘yı Hazret-i Alî tenhâ yerde Hazret’i gasl edüp Hazret-i Abbâs’ın iki aded oğlu Fazl ve Kusem Hazret üzr[e] su ***[132a]*** döküp Hazret-i Alî Hazret’in vücûd-ı şerîflerine el değirmeden mübârek kamîsleri üzr[e] gasl edüp kamîs-i şerîfleri üzre iki kat kefenler sarup hâlâ Medîne-i Münevvere’de Ravza-i Mutahhara içre defn etdiler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ Hazret-i Resûl’ün tokuz evlâd[ı] olup Fâtımatü’z-Zehrâ‘dan mâ‘adâ evlâdları Hazret’den evvel intikâl etdiler, ammâ Fâtıma Hazret-i Alî‘nin taht-ı nikâhında iken Hazret-i Fâtıma, Hazret’den altı ay sonra vefât edüp Hazret-i Resûl’ün sol tarafı cenbinde yine bir demir kafesli yerde defn etdiler. Müddet-i ömrü sene 28.

Ammâ Hazret’in müddet-i ömrlerinde cümle on beş aded hâtûn tezvîc etmişlerdi. Kendülerden sonra kalan ezvâc-ı Resûl Â’işe binti Hazret-i Ebâbekir ve Hafza binti Hazret-i Ömer ve Sevde(t) binti Zem‘ad ve Zeyneb binti Cahş ve Meymûne binti el-Hâris ve Safiyye binti Hay ve Cüveyre binti el-Hâris ve Ümmü Habîbe binti Ebî Süfyân ve Ümmü Seleme binti Ümeyye *radıyallâhu anhünne,* ammâ bu Ümmü Seleme’yi Hazret kırk dörd yaşında iken nikâh etdi.

Hazret-i Risâlet’in evlâdların beyân edelim: Evvelâ cümle tokuz aded evlâdlarının beş adedi zükûrdur dördü inâsdır.

Evvelâ Kâsım, Mekke-i Mükerreme’de müştak olmuşdur. Tayyib ve Tâhir ve Abdullâh bu üçleri Hadîce-i Kübrâ‘dandır. Ammâ İbrâhîm, Mısır’dan Mukavkıs nâm Kıbtî meliki hedâyâ gönderdiği câriye Mâriye nâm Kıbtî kızından mütevellid olmuşdur kim Medîne’[ye] Hicret’den sonra olmuşlardır. Ammâ İsmâ‘îl ve dörd kızlar Hadîce Anadan olmuşlardır.

Ammâ Zeyneb binti Resûli Ekrem Ebü‘l-Âs bin Rebî‘ bin Abdü‘l-uzzâ hibâlesinde idi. Rukıyye ve Ümmü Külsûma Hazret-i Osmân’da idi. Anıniçün Osmân-ı Zu’n-nûreyn derler kim Hazret’in bu iki kızların nikâh ile almışdır. Fâtımatü‘z-Zehrâ Hazret-i

Alî‘de kalmışdır kim Hicret’in ikinci senesinde Medîne’de izdivâc-ı Hazret-i Alî bâ Fâtımatü‘z-Zehravî olup Fâtıma on sekizine bâliğ idi. Hazret-i Aliyy-i Kerrâr yigirmi yaşında idi, *ve’s-selâm.*

Ez-în-cânib Hazret-i Risâlet-penâh dâr-ı bâkîye irtihâlden sonra seccâde-i Resûl’e Hazret’in vasiyyeti üzre Hazret-i Ebâbekir halîfe-i emîri’l-mü’minîn olunca bu ân Ebâbekir’e Mu‘âz ibn Cebel Cingiz Hân elçiliğ[in]den gelmiş idi. İsbât-ı vücûd etdikde Hazret-i Ebâbekir,

“Yâ Mu‘âz! Me’mûr olduğun hidmet-i Cingiz Hân neye müncer oldu?” deyince Mu‘âz eydir:

“Yâ Emîre’l-mü’minîn cümle alâ mâ farazallâhı kabûl edüp ‘Allâh bir peygamber hak’ dedi, ammâ hacca gelmeği kabûl etmeyüp ‘Yolumda bu kadar âsî pâdişâhlıklar vardır. Emn-i tarîk olmamak ile hacca gidemem’ deyü özürler etdi ve zekerin kesüp sünneti dahi kabûl etmeyüp ‘Bu sinn-i sâlimde bu şiddet-i şitâ vilâyetde zekerim kesersem teşeniş olurum’ deyü özür edüp kaldı. Biz dahi ‘Bunların biri nâkıs olsa dürüst müselmân olmazsın’ deyüp gazaba gelüp gitdim.”

Hazret-i Ebâbekir eydir:

“Yâ sünnet olmayup hacca gelmemek ile mü’min muvahhid olmamak iktizâ etmez. Hemân kelime-i tevhîd ile îmân du‘âsın okutdun mu?”

“Yok okutmadım, yâ emîre’l-mü’minîn” deyince hemân Hazret-i Ebâbekir gazaba gelüp,

“Cümle şerâ’it-i İslâmın elzem-i levâzımların kabûl edüp mü’min olmuş, ammâ tîz bu bizim nâmemiz götür, selâmımız teblîğ edüp kelime-i tevhîdi ve *âmentü billâhi ve me[lâ’i]ketihî ve kütübihî ve rusulihî* âyetlerin ta‘lîm edüp gelesin” deyü dîvân-ı Resûl’den Mu‘âz’ı kovup yine Mu‘âz kat‘-ı menâzil ederek bir yılda vilâyet-i Kazan’a gelince,

“Cingiz Hân Kırım vilâyetine gitdi” derler. Hemân Mu‘âz yine azm-i râh-ı Kırım deyerek vilâyet-i Irâk-ı Dâdyân’a varınca haber alır kim vilâyet-i Ejderhân’da Cingiz Hân merhûm olup anda defn ederler.

Ammâ İslâm ile gitdiği müsbetdir, zîrâ mukaddemâ sene-i mâzîde cümle alâ mâ farazallâhı kabûl edüp “Allâh bir peygamber hak” demiş idi. Anıniçün ulemâ-yı Tatar Cingiz Hân’ın İslâm ile âhirete gitdiğine zâhib olmuş. Ammâ niçeler “A‘râf”da kaldı, zîrâ bir pâdişâh-ı âdil ve gâzî ve kavl-i İslâma râzî pâdişâh idi. Muhakkak İslâm ile rıhlet etdi” [derler].

Hulâsa-i kelâm Âl-i Osmân’ın ammîleri tarafından haseb ü nesebleri mü’min ve muvahhid Cingiz Hân’a müntehî olup hâlâ Tatar hânlar ile karâbetleri vardır, *ve’s-selâm*.

Ba‘dehu Mu‘âz ibn Cebel hazretleri Cingiz Hân’ın ülken oğlu (–) Hân, hân-ı âlîşân olup anınla vilâyet-i Kırım’a gelüp Kırım’ın bu Eski Yurd’unda medfûn sahâbe-i güzînleri ve serdâr-ı mu‘azzam olan sahâbe-i kirâmdan Mâlik Eşter hazretlerin ziyâret edüp Cingiz Hân oğlu (–) Hândan Hazret-i Ebâbekir’e ve kendüye hedâyâlar alup andan gemiyle Kostantiniyye şehrine gelüp anda tekrur kraldan hedâyâlar alup yine gemiyle Sayda

vilâyetine gelüp bir zamân Şâm'da kalır. Ba'dehu Hazret-i Ömer hilâfetinde Mu'âz ma'tûnen merhûm olup Şam'da Koyun kapusunda Bilâl-i Habeşî kurbunda medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ yine sadede rücû' edelim. Vilâyet-i Kırım Bâğçesarây'ının ziyâretgâhların beyân ederken münâsibiyle *"El-kelâmu yecürrü'l-kelâm"* [68] mazmûnu üzre Âl-i Cingiziyânın ahvâllerin ve Eski Yurd'da medfûn âl ***[132b]*** akrabâları ziyâretlerin tahrîr etmişdik, ammâ bu Eski Yurd'da Mu'âz ibn Cebel'in ammîsi,

Ziyâretgâh-ı mâlik-i asker vâlî-i mihter sultân-ı server Hazret-i Mâlik Eşter hazretleri: Bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın sahâbe-i kirâmlarından olup sipâhiyân ağalarından idi. Tebük gazâsından sonra Yemen hudûdunda Yelemlem nâm bir mahalde bir ejde[r]hâyı katl etdiğinden beyne's-sahâbe lakabları Mâlik Ejder idi, ammâ mübârek gözünün biri cengde yırtlas olup Hazret-i Risâlet-penâha gidüp tâbût(?) kurusu mâlikliğin verüp Mâlik Eşter, ya'nî gözü yırtlas deyü kendülere künye etdi.

Ba'dehu Hazret-i Risâlet-penâh intikâl edince dâğ-ı derûnundan baş alup diyâ[r-ı] Rûm'da Erzurûm şehrine andan Dağıstân'a gelüp üç bin kadar güzîde aznavur âdemleri İslâm ile müşerref edüp andan vilâyet-i Kazan'a ve vilâyet-i Ejderhân'a ve vilâyet-i Balıkhân'a ve şehr-i Sarây'a ve vilâyet-i Heşd[ek]'e gelüp bu kadar diyârları seyâhat ederek kırk bin aded güzîde âdemleri İslâm ile müşerref edüp vilâyet-i Kırım'a gelüp anda dahi on bin âdem müselmân edüp elli yedi bin aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen asker ile menâzil kat' ederek nehr-i Özü'yü ve nehr-i Turla'yı Akkirmân kal'asından yukaru nehirden ubûr edüp Akkirmân altında Saratay deresi altında Salsal kral-ı dâll ile kırk gün kırk gece ceng-i azîm edüp küffârı kıra kıra Akkirmân altında Kamerü'l-kum içine küffârı dıkar.

Ecinne kavmi dahi tılsımât-ı Kamerü'l-kumdan boşanup cümle küffârı sar'a zahmeti gibi ecinne dutu[p] niçe bin küffâr anda dahi helâk olup Salsal kral-ı dâll ile Mâlik Eşter kalup âhır-ı kâr Salsal la'în Mâlik Eşter'i bir hadeng-i sertîz ile mecrûh edince hemân kırk altıncı hamle Mâlik Eşter hazretlerine değüp Salsal'ın sîne-i pür-kînesine bir hadeng-i eşterî eyle urur kim okun yalmanı arkasından iki karış taşra çıkup fi'l-hâl Mâlik Eşter kendi zahm-âlûd olduğuna bakmayup Salsal-ı la'în üzre at bırağup başını kesüp dişlerin çıkarır. Hâlâ la'în Salsal'ın dişleri Akkirmân kal'asının kapusu üzre (–) vukıyye gelir zencîr ile dişleri ve kaburka kemikleri maslûbdur. Kellesi handak içinde bir kaya deliğinde durur, bir İslâmbol güllesi kadar büyük kelledir.

Andan Mâlik Eşter askeri mâl-ı ganâ'imle muğtenim Kırım'a gelüp Mâlik Eşter dahi Salsal'ın oku zahmından şehîd olup Çufud kal'ası altında medfûn olup ziyâret etdiğimiz Şeyh Mansûr hazretleri Mâlik Eşter hazretlerin gasl ü defn ederler, ba'dehu Şeyh Mansûr da merhûm olurlar. Ammâ bu Mâlik Eşter hazretleri Eski Yurd'da medfûndur, ammâ üzerinde aslâ türbe kubbesi ve âlî binâlardan bir alâmet yokdur. Ancak Mehemmed Geray Hân efendimizin câmi'-i rûşen-âbâdı sâhasında medfûn olup başları ve ayakları ucunda birer amûdlar dikilidir kim tarz-ı kadîm hatlarından ayândır. Kadd-i şerîfleri kâmil elli ayakdır. Ve etrâfı gûyâ bâğ-ı İrem ve gül-i gülistândır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Hattâ hâtıra bi'l-bedâhe hutûr edüp Mehemmed Geray Hân câmi'inin rûy-ı dîvârına şikeste beste bu ebyâtı tahrîr etdim. Beyt:

Râh-ı Hak üzre şehîd olan o serverdir bu,

Salsal'ı küşte eden Mâlik Eşter'dir bu.

Ammâ bir fütüvvet-nâme kitâbında bu azîzi, "Hazret-i Resûl'ün sipâhîler çavuşu olduğundan Hazret-i Alî Hazret huzûrunda kemerin bağlayup alay çavuşlarının ve dîvân çavuşlarının silsileleri bu Mâlik Eşter'e müntehîdir" deyü tahrîr etmiş. Hakkâ güzel demiş.

Andan ziyâret-i

……(1 satır boş)……..

Andan yine Bâğçesarây'a gelüp on gün dahi meks edüp zevk [ü] safâlardan sonra hân hazretlerinin kâ'immakâmı olan Kilarcıbaşı Hasan Ağa'dan hân hazretlerinin elimizde olan yarlığ-ı belîğ-i şâhîsi mûcebince ihsân [u] in'âmlar aldık, zîrâ hân hazretleri dahi Or kal'ası muhâfazasında olup şehri ve vilâyeti kısta verdi. Anıniçün Bâğçesarây'da durmayup hân Or kıstavından gelince Kırım vilâyetin temâşâ etmeğe teveccüh etdik.

Evvelâ Bâğçesarây'dan şark tarafına dârağacı yolundan giderek **nehr-i Badağ**'ı atlar ile ubûr etdik. Bu nehir Çadır d[a]ğından gelüp nehr-i Elma'ya karışır.

Andan nîm sâ'at giderken **nehr-i Salkır['ı]** ubûr etdik. Bu dahi Çadır dağından tulû' edüp bu dahi nehr-i Elma'ya mahlût olur. Bunu dahi atlar ile geçüp cânib-i şarka sahrâ ve mahsûldâr mezâri'âtlar içre ve ma'mûr kurâları 4 sâ'atde âheste reviş giderek,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kalgay sultân, ya'nî şehr-i kadîm Akmescid-i binâ-yı âbâdân

Cümle kalga sultânların tahtgâh-ı karârgâhları bu şehirdir kim kânûn-ı Cingiziyân üzre üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve üç yüz altmış pâre nevâhî kurâları vardır kim on aded nâhiye nâ'ibleri vardır. Hâkimi kalga ve kadı ve subaşı ve muhtesibdir. Gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i şehrin beyân eder: Bu şehr-i müzeyyen bir çemenzâr ***[133a]*** vâsi' ova kenârında kıble tarafı üç sâ'at ba'îd evc-i âsumâna ser çekmiş Çadır dağıdır kim cezîre-i Kırım'ın göbeğidir. Her tarafda beş konak yerden nümâyân bir kûh-ı ser-bülenddir kim Tûfân-ı Nûh'dan berü üzerinde karı ve selc-i rahmet içre âb-ı zülâl ta'bîr etdikleri cânlı kar kurdu vardır.

Bu Akmescid kûh-ı bî-hemetânın dâmeninden ba'îd bir zemîn-i mahsûldâra vâki' olmuşdur. Bu şehrin şark tarafı kesme yalçın mağâralı kayalar üzre vâki' olup cümle iki bin aded kırmızı la'l-gûn kiremit örtülü cümle kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî ve taş dîvârlı ma'mûr şehirdir kim cümle evleri vâsi'dir. Ve cümle iki yüz kadar dükkânları var ve iki başı kapulu iki bâbları bezzâzistân gibi başka dükkânları ve yanında bir Acem tüccârı hânı var.

Bu şehirde aslâ bâğ yokdur, ammâ Sefer Gâzî Ağa sarâyının bir bâğ-ı İremi var kim midhatinde lisânlar kâsır ve kalemler kâsırdır.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârânları vardır. Cümleden Sefer Gâzî Ağa'nın ehli Ayşe Hâtûn kal'a-misâl bir hân-ı sevdâgerân etmişdir kim cümle tüccârân-ı berr [ü] bihâr sevdâgerânın ankâ bâzergânları bu kal'aya mânend vekâlede konarlar.

Ve cümle beş aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden kalga sultânlar sarâyının havlısının tâ ortasında Mengli Geray Hân câmi‘i, kiremitli ve bir taş minâreli tarz-ı kadîm küçük câmi‘dir.

Andan taşra şehirde Abdürrahmân Beğ câmi‘i, bu dahi kiremit örtülü ve bir taş minâreli ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Kapusu üzre mastûr olan târîhi budur:

Benâ hâze’l-mescide’l-mübâ[re]ke fî eyyâmı devleti’s-Sultân Mengli Geray Hân az‘afu’l-ibâd Abdürrahmân bin Alî Beğ. Gaferallâhu leh ve li-vâ[li]deyh. Sene şehr-i muharremi’l-harâm e[r]ba‘a aşere ve tis‘a mi’e.

tahrîr olunmuşdur. Bu iki mezkûr câmi‘lerden mâ‘adâ cümle üç aded mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle iki medresedir.

Ve cümle üç tekye-i Halvetî Güleçli ve Çüyençili Mehemmed Efendi tekyelerinin başları misvâklı kalpak üzre sarıklı bıyıkları tıraş sofîleri vardır. Bıyıkların anıniçün tıraş ederler kim “Bozaya bulaşup bozayı mekrûh etmesin” deyü şevâriblerin ustura ile dibinden tıraş eder şekl-i garîbü‘l-heykel kubh mazaralı sofîleri vardır. Hattâ bu hakîr birine su’âl etdim:

“Kişi sen müselmân mısın?” dedim.

“Conk men sopumen” dedi, ya‘nî “Yok ben sofuyum” dedi.

“Ey imdi müselmân imişsin” dedikde darılup,

“Conk hey kişi sopumen sopu muna başımda misvağım bar görsene” dedi. Hakîr eyitdim

“Çünki sopu kişisin, bizim Hazret-i Peygamber’in babası ve anası kimlerdir” dedim.

“Şu anın anasını atasını bilüp tavuşladığım yokdur, ammâ biz[im] Oran(?) Kazağın peygamberi Îsâ kişinin anası Meyrem Ana imiş. Babası bizim Kazak yahşi söyleni turur. Andan işitdim” der. İşte benim rûh-ı revânım bu gûne sofuları var, ammâ ulemâ-yı Tatar’a aşk olsun.

Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyân-ı ebced-hân var.

Ve cümle dörd aded âb-ı hayât çeşmesârlar vardır.

Ve cümle bir hammâm-ı kadîminde iki halvetli ve orta soffalı ve câmekânı şâzrevânlı bir küçük hammâmdır.

Sitâyiş-i sarây-ı kalga sultân: Bu mahrûr olan şehrin cânib-i cenûbuna muttasıl kayalar altında bir şehircik dahi vardır. Cemî‘i kalga sultânların sarâyları budur kim cümle iki yüz aded kat-ender-kat kârgîr binâlı görünüşlü ve şâhnişîn ve revzenli musanna‘ hücreleri var, ammâ ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir, ya‘nî Bâğçesarây’da Hân sarâyı gibi değildir. Bir yanında sekbân odaları ve matbah-ı Keykâvûsu vardır, ammâ bir vâsi‘ sarây meydânında zikri sebkat eden taş minâreli câmi‘i var.

Ve bu şehircik cümle üç yüz yetmiş aded kârgîr binâ dîvârlı ve serâpâ kiremit ile

mestûr varoş-ı ma‘mûrdur kim cümle evleri Salkır suyunun Akmescid’i tarafındadır. Ancak birkaç dükkâncıkları ve bir hânı ve bir câmi‘i mescidi var.

Ve nehr-i Salkır Çadır yaylağı dibinden bir kaynağ-ı azîm mesîregâh çemenzâr-ı hıyâbândan tulû‘ eder kim dıraht-ı müntehâların zıll-ı himâyesinden güneşin ziyâsı zemîne te’sîr etmez. Cümle pâdişâhlar ve kalga ve sultânlar bu mesîregâha gelüp âb-ı hayâtlar kenârında hayme ve hargâhların kurup birer ikişer ay zevk u safâlar edüp dağlarında sayd [u] şikârlar ederler. Biz dahi üç gün safâ vü sürûr etdik.

Bu kûh-ı bâlânın şimâl cânibinden tulû‘ eden uyûn-ı câriyeler cümle şimâl cânibine cereyân edüp yıldız cânibinde Azak denizine mahlût olur.

Ve bu kûh-ı bülendin kıble ve şark ve cenûb cânibinden hurûc eden enhârlar cümle Tat eli nâhiyelerin rey edüp Karadeniz’e munsab olur.

Ve bu Akmescid şehrinin gerçi bâğ u bâğçesi yokdur, ammâ şehir ortasından cereyân eden nehr-i Salkır’ın karşu cânibinde cümle şehrin bâğ u bâğçeleri nehrin karşu tarafındadır, zîrâ o cânibi otlu ve sulu ve topraklı zemîn-i mahsûldârdır, ammâ hakkâ ki Akmescid taşlıkda binâ olunmuş dârdır. ***[133b]*** Ve Sefer Gâzî Vezîrin bâğ-ı Merâm’dan nişân verir sarâyı bu tarafdadır. Cümle binden mütecâviz bâğ u bâğçelerdir.

Ve **memdûhâtından** ayvası ve emrûdu elması ve eriği gibi âbdâr meyveler Kırım diyârında yokdur, zîrâ âb [u] hevâsı ve binâsı latîf şehirdir, zîrâ bu şehir Çadır yaylası dâmeninde vaz‘ olunmuşdur. Ammâ bu Akmescid Kırım diyârının şekl-i müsellesi ortası olup Tataristân’ın güzîde yerleri budur kim sırf Tatarlardır.

Der-beyân-ı lisân-ı kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr

Bir iki deyü hisâbları yine dürüstdür. Evvelâ,

Allâh ismi	Peygamber ismi	*kömeç*
Çalap	*Yalavaç*	ekmek
potğa	*oyan*	*may*
lapa	çorba	yağ
kemertme	*çom*	*salabcı*
ahlad armudı	kızılcık	leğen
kumğan	*çömlek*	*ayak*
ibrîk	bardak	çanak
bulduk	*melenrek*	*koş kulak*

maşrapa	orta bardak	iki kulplu bardak
topan saman	*çepeç* tavuk	*köykenek* kerkes
kargı atmaca	*bükterek* delice kuş	*topalken* çaylak
laçin şâhîn	*karçığa* doğan	*büdene* bıldırcın
torgay serçe	*kücügen* ok yeleği kuşu	*bural alaşa* çil at
çapdar at kula at	*ceyren at* al at	*boz at* kır at
ağırmak küheylân at	*alaşa* beygir at	*taylak* tay
cügürgen seğirdicidir	*ereş* çavdar	*akay* ağa
abı ana	*şura bar mı* köle var mı	*devge* kız
marya karı halâyık	*tohta* dur	*yahşı* eyi	*cahşı* eyi
yaman fenâ	*caman* fenâ	*atmaca bursun* tâ‘ûn vursun

batır cigit aş bolsun
yarar yiğit aş çok olsun

kart kişi
koca adam

çöngelgen
eğrilmiş

neyleyek köngül düşger
neyleyim gönlüm düşer

özümge
bana

seni severmen
seni severim

köp
çok

talkan
kavrulmuş darı unu

kımız
kısrak südü

yazma
yoğurd ayranı

bızka bar mı
boza var mı

konak
yoldaş

çügür
git

tileyim(?) bar aytıyım
isteyeceğim var söyleyem

bir sadak berçi manga cigit
bir tirkeş veriniz bana yiğit

şıdaknı bile bolsun
kamçısı bile olsun

kirmân
kal‘a

hân
pâdişâh

carlık
emr-i şerîf

yarlık
emr-i şerîf

salay
köğler

beceneyk
sarp ormanlar

bar kişi
var âdem

batır kişi coluk bolsun
yarar âdem yolun âsân olsun

alay bolsun
eyle olsun

kızılga
altun

akına barup doyum bolganda bergenim bar

sefere varup mâl bulursam vereceğim var

Çalab tanıgandır

Allâh görücüdür

cahşı devgeler tilersen koşumuza kelçi

eyice kızlar istersen ordumuza geliniz

özün bilir batır

sen bilirsin yiğit

kayda barasın tentek

nereye gidersin köpek

özünü sokarım

seni öldürürüm

özünü atmaca tapsın bursun

Seni yumurcak bulsun vursun

özünü sokar mıltık cügürme cigit

seni öldürür kurşum gitme yiğit

kutak

edebde taşak

kötlek şura

puşt köle

azıngı burnunu çom yemiş yite oşatırım senin özünü

ağzını burnunu kızılcık yemiş köpeğe benzedirim senin kendini

Niçe kerre yüz bin gûne elfâz-ı kadîmleri var, ammâ tahrîre ne hâcet deyüp bu kadar lugat-i bî-ma‘nâlar ile iktifâ etdik. Hakkâ ki lisân-ı kadîm ve lugat-i azîm Tatar lisânıdır. Yine bu Kırım lisânı anlanır, ammâ Ulu Noğay ve Kiçi Noğay ve Şıdak Noğay ve Uzak Noğay ve’l-hâsıl niçe yüz aded kabâ’il-i Noğay vardır, ammâ cümlenin on iki aded lisânları vardır kim biri birlerinin lisânların tılmaş ile, ya‘nî tercümân ile anlanır. Kırım’ın Badrak Tatarları dahi gûnâ-gûn Noğay lisânların aslâ bir lafzın(?) bile anlayamazlar. Ve Ulu Noğay kavmi mâbeynlerinde şehir oğlanlarının kuş dilleri gibi Noğay’ın dahi

mâbeynlerinde bir gûne turfe lisândır kim anlar dahi anlayamazlar. Ancak mâbeynlerinde okumuş yazmış zarîf Noğay mirzâları vardır, kimse anlayamasın deyü anlar ol lisân-ı garîbe mahalliyle söyleşirler. Biz de inşâallâh mahalliyle ol müşkilât lisânların da tahrîr ederiz, zîrâ mısra‘:

Ser-rişte-i aşk eldedir el-minnetü lillâh.

mısra‘ı üzre ***[134a]*** kuvvet-i hâfızamız sebebiyle “*El-ma‘nâ fî batnı’ş-şâ‘ir*” [69] kelâmı üzre derûnda çok Tatar lugâtı vardır. Sehelce anlardan da tahrîr olunur.

Ba‘dehu bu Akmescid’den dahi kalkup şark tarafına (–) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Azîzler: Bir dereli ve depeli yerde Mehemmed Geray Hân efendimiz bir hân-ı mihmânsarây-ı hasbî binâ etmişdir kim bir pâdişâha müyesser olmamışdır. Cümle yigirmi ocakdır, ammâ gâyet vâsi‘ hân-ı azîm olmağile derûn-ı hâna yüz tavla at sığar, serâpâ kiremit ile mestûr kârgîr binâlı bir hân-ı ma‘mûrdur kim kapusu üzre târîhi budur:

Âsumân-rif‘at Mehemmed hân-ı hurşîd iştihâr,

Hayr içün etdi bu hânı gelüben fikrine hayr,

Göricek Fethî bu hânı bî-nazîri sıdk ile,

Dedi bu hân târîhini fî-sebîlillâh hayr.

Sene 1062.

Hakîkatü‘l-hâl aceb mahallinde hayrât-ı azîmdir. Ve bu hâna muttasıl,

Ziyâretgâh-ı Baba Yâdigâr: Ulu sultândır. Türbedârı Baba Hindî‘nin hâna muttasıl bir bâğ-ı Merâm-misâl tekyesi ehl-i iyâli var. Âyende vü revendelere ni‘meti mebzûldür.

Andan yine şark tarafına 3 sâ‘atde Olasın deresin geçüp andan sahrâlar içre ma‘mûr u âbâdân kurâları seyr [ü] temâşâ ederek,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve ma‘mûra-ı kadîm belde-i dilcû, ya‘nî bender-âbâd Karasu
hamâhâllâhu te‘âlâ min şerri’l-a‘dâ bi-hakkı yâ Hû

Bu şehr-i ma‘mûre-i müzeyyene yine kalga sultân ve hânların gümrük emîni Şeytân Bâkî Çelebi nâm bir kimesne hükmündedir. Ve üç yüz akçe pâyesiyle kadısı var. Cümlesi on iki nâhiyesi nâ’ibleri var. Şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve Kefe yeniçeri ağası tarafından yeniçeri serdâr[ı] var, ammâ sipâh kethudâyeri yokdur. Muhtesibi ve bâcdârı ve şeyh-i benderi vardır, emâneti yigirmi yedi yük akçe iltizâmdır.

{Sitâyiş-i mahallât-ı binâ-yı hânedân}: Bu şehir içre nehr-i Karasu cereyân edüp iki tarafı ma‘mûr u âbâdân şehr-i azîmdir. Kıble tarafı sâfî bayırlar üzre ekseriyyâ Ermenî re‘âyâsı evleridir. Batı tarafı düz sahrâya vâki’ olmuş bâğlı ve bâğçeli ve cümle kiremit örtülü beş bin beş yüz iki kat evlerdir. Câ-be-câ toprak örtülü evleri vardır. Ve dahi hâlâ bu şehrin cânib-i erba‘asında tahtânî ve fevkânî sarây-ı âlîler binâ olup bu şehir ma‘mûr olmadadır. Ekseriyyâ halkı Anatolu zulmünden Tokad ve Sivas [ve] Amasiyye şehrinden göçüp bu cezîre-i Kırım’a gelüp adl-ı adâlet görüyorlar. Anıniçün Kırım şehirleri ma‘mûr u müzeyyen olunur.

Ve bu şehir tâ Kırım'ın ortasıdır, ammâ ekseriyyâ evlerinin havlıları çitdir. Havf ü haşyet olmadığından niçe yüz hânelerinin kârgîr binâ dîvârları olmayup çitden mebnîdir. Ve her hânedânda birer uyûn-ı câriye cereyân etmesi mukarrerdir.

Der-defter-i âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Bu şehre cereyân eden nehir üzre yüzden mütecâviz su değirmenlerindan cereyân edüp şehir içre fırka fırka âb-ı hayâtlar cereyân edüp bâğ-ı hadîkaları rey eder.

Der-binâ-yı cüsûr-ı memerr-i nâs [u] hayvânât: Cümlesi sekiz yerde ahşâbâtdan cisirler vardır, zîrâ Karasu tuğyân ile geldikde kârgîr binâlı kantaraları temelinden münhedim eder dîvâne-vâr cûş [u] hurûş eder bir nehr-i azîmdir, ammâ Temmûz'da azacık cereyân eder. Bu nehrin menba'ı yine Çadır dağının maşrık cânibinden çıkup bu şehrin tâ ortasından ubûr edüp şimâl tarafında Şeyheli karyesinde nehr-i azîm olup Azak kal'ası denizine mahlût olur âb-ı nâb sudur.

Der-kâ'ime-i aded-i cevâmi'hâ-yı ehl-i îmân: Kamusu yigirmi sekiz aded mihrâbdır. Beşinde salât-ı Cum'a edâ olunur, beşi de kârgîr ve kiremit örtülü ve taş binâ minâreli câmi'lerdir. Cümlesi cemâ'at-i kesîreye mâlik ma'bedgâhlardır kim ahâlî-i vilâyet gâyet musallî ehl-i takvâ âdemlerdir. Evvelâ çârsû içinde (–) (–) câmi'i ma'mûr ve müzeyyendir. Sâhibü'l-hayrâtı mihrâb önünde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Andan (–) (–) câmi'i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-şerh-i mesâcid-i muvahhidân: Dükelisi (–) aded buk'a-i sâlihândır. Evvelâ (–) mescidi (–) (–) (–) (–). Ammâ bu şehir içre aslâ kurşum örtülü imâret yokdur, cümle la'l-gûn kırmızı kiremit ile mestûr hayrât-ı ma'mûrlardır.

Der-fihris-i aded-i dâru't-tedrîs-i müfessirân: Hepisi beş aded âlimân-ı muhaddisânı var, ammâ mahsûs binâ-yı azîm dâru'l-hadîs dâru'l-kurrâsı yokdur. Lâkin medreselerinde ve derûn-ı şehrinde ulemâ-yı muhaddisânı çokdur. Lâkin ilm-i tecvîd ile Kur'ân-ı azîm tilâvet edüp İbn Kesîr ve Seb'a kırâ'ati okur hamele-i hâfız-ı Kur'ân'ları yokdur, ammâ gayri ulûmda bahr-i me'ânî fuzalâyu'd-dehrden tekmîl-i fünû[n] ve tekmîl-i mâdde etmiş gencîne-i ma'ânî ulemâ-yı Tatar'ı çokdur. Ekseriyyâ cümle zükûr inâsları Şâfi'î mezheblerdir.

Der-şehrengîz-i dâru't-ta'lîm-i mekteb-i sıbyân: Amûmisi sekiz aded ***[134b]*** mekteb-i ciğer-gûşe-i püserânlar vardır.

Der-tavsîf-i tekye-i erbâb-ı tarîk-ı dervîşân-ı zî-şân: Olancası dörd aded tekyegâh-ı hânkâh-ı fukarâ-yı abdâlândır. Evvelâ Pabuccular çârsûsu başında (–) (–) tekyesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ta'rîf-i sebîlhâne-i cân-sitân: Barısı çârsû içre yigirmi yedi yerde sebîlhâne-i atşân-ı teşnegânları var kim nûş eden heyât bulur.

Der-tahrîr-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Bardası sekiz aded hân-ı sevdâgerân-ı azîmleri var. Cümleden tâ şehrin ortasında çârsû içre Vezîr-i a'zam Sefer Gâzî Akay hânı, Karasu şehrinin gûyâ kal'asıdır, zîrâ bu şehrin kal'ası yokdur. Bu vekâle-i azîmin dâ'iren-mâdâr cirmi dörd yüz aded germe adımdır. Ve bir metîn ve kavî Şeddâdî binâ misilli bir taş binâ bir kal'a-i zîbâdır kim iki demir kapusu var. (İçinde âb-ı hayât suyu var). Cümle

iki kat içli ve taşralı yüz yigirmi aded odaları var. Cânib-i erba‘ası mazgal deliklidir ve dörd köşesinde karavulhâne kulleleri gibi kulleleri var. Hîn-i muhâsarada kal‘adan metîn bir hân-ı kebîrdir. Ancak etrâfında handakı yok, zîrâ şehir dîk yerinde çârsû içre vâki‘ olmuşdur. Eğer handakı olsa bir hısn-ı hasîn kal‘a-i üstüvâr olurdu.

Ve bu hân içre bir minâresiz fevkânî musanna‘ zâviyesi var. Kapularında bevvâbları âyende vü revendeler[e] dîdebânlık edüp değme âdemi bu hâna komazlar, zîrâ cemî‘i ekâlim-i seb‘anın ankâ bâzergânları bunda sâkin olur. Ve iki aded kapularının üstlerinde bu târîh terkîm olunmuşdur:

Âsaf-ı devr Sefer Gâzî Ağay-ı dânâ,

Eyledi hendesesi akl ile bir hân binâ,

Görüp itmâmını bu hân-ı imâretgâhın,

Dedi Fethî ola târîh-i binâ-yı Ağa.

Sene 1065.

Ve bu hân-ı zîbâya karîb haffâflar, ya‘nî kavaflar içinde Şîrîn Beği hânı, hemân bu Sefer Gâzî Ağa hânı resminde vaz‘ olunmuş, ammâ küçükdür. Bu ikisinden mâ‘adâ kal‘a-misâl demir kapulu hânlar yokdur, ammâ anlar da ma‘mûr hânlardır.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Olanıdası dörd aded hammâm-ı dilsitândır. Evvelâ çârsû içinde Tayman Mirza hammâmı, küçükdür, ammâ hevâsı ve binâsı latîfdir. Andan Şîrîn Beği hammâmı, hakkâ ki şîrîn hammâm-ı müferrahdır. Ve yine hânına muttasıl olup bir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn-ı hammâm-ı ferah-fezâdır.

Der-tektîb-i çârsû-yı kappân-ı bezzâzistân: Hamusu bin yüz kırk aded dükkânları var. Pâbûççusu ve Tatar yaycısı ve bozacısı gâyet çokdur, zîrâ Tatar kavmi bozaya mâ’illerdir. Hemân yüz beş kadar bozacı dükkânları vardır, ammâ kârgîr binâlı bezzâzistânı yokdur. Lâkin her metâ‘-ı zî-kıymet hânlarında çokdur.

Ve gayri esnâfın envâ‘ı çokdur. {Hattâ on aded kahvehâne ve kırk aded meyhâneleri vardır} Ammâ iki gûne ehl-i hırefi sâ’ir diyârlardar ziyâdedir.

Evvelâ kırk elli yaşında mutarraş Kazak köleleri hammâma koyup fütûnî kîseleri sürüp hammâmdan çıkdıkda bu Kazağa bir mu‘âlece edüp ne sakal ve ne bıyık kalup bir pençe-i âfitâb nûrânî çehreli bir mahbûb köle edüp niçe yüz esîr alup satmış esîrcileri bile aldadup bu gûne aşlama dilber köleleri fürûht eder ve alanlar götürüp giderler. Bir iki aydan sonra yine ak sakalı ve bıyıkları gelüp bir akçe etmez karavana köle Kazak olur.

Ve bir ma‘rifetleri dahi yedi sekiz kerre vaz‘-ı haml etmiş memeleri tobra gibi sarkmış avretleri hammâma koyup ba‘de’l-hammâm yine gûnâ-gûn saçı kırpık(?) ve düzgünce ve ayva çekirdekleri ve şâb ve mazı ile yüzüne ve gözüne ve aşağısına mezkûr mu‘âleceleri edüp la‘l-gûn yanaklı ve turunc memeli bir duhter-i pâkîze-ahter edüp sıkma dârâyî haftanlar ile üsârâ tahtaları üzre oturdup kaçan bu cârîye-i zâl-ı zamâne fertûte arz-ı cemâl etdikde elbette müşterînin biri bu müşterî-sıfat cârîyeyi gördükde alup mülhid çukura düşer gibi düşüp bu cârîye ay başında hayz gördükde cârîyeyi alan,

“Âh cânım vâh mâlım gitdi” deyü feryâda başlar, ammâ çi fâ’ide, küllî ayıbıyla

almışdır. Ya‘nî şehr-i Karasu’da bu gûne ayyâr-ı cihân esîrciler vardır, ammâ Tatar kavmi değildir. Yine Anatolu’dan Kayseriyye vilâyeti halkıdır.

Ve ehl-i kıble nâm ebe karılar vardır. “Bu kız bâkiredir” dediklerine i‘timâd etmemek gerek, zîrâ mekkâre mel‘ûneler cümle vâsıta ebe karılardır, gâfil mebâş.

Ve bu şehir içre kaldırım azdır. Vakt-i şitâda yokdur. Yüz bin atlı Tatar’ın şehre gelüp gitmesinden şehrin çamuru deryâ olup âdem gark olur, ammâ üstleri tahta örtülü çârsû-yı bâzârları içre taş kaldırım döşelidir. Ve sokakları başında Tatar atlısı bu çârsûya girmesinler deyü her köşeden köşeye aykırı direkler mıhlamışlardır. Hakkâ ki atlı Tatarlar giremezler ve o sûk-ı sultânîlerde aslâ çamur olmaz, pâk bâzâr-ı sultânîlerdir. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî‘i dîbâ ve şîb ve zerbâf zîbâ metâ‘ları bulunur, gâyet ***[135a]*** bender şehr-i müzeyyendir.

Bu şehir içre iki bin aded Ermenî re‘âyâsı harâcı vardır. Ve beş yüz aded Rûm keferesi harâcı ve üç yüz aded çufud harâcları vardır.

Ve cümle re‘âyâ kefereleri dahi Tatar kalpağı gibi şıpırtma nâm kalpak giyerler, ammâ cümle mâvi ve mor kalpakları üzre kefere-i Rûm ve Ermenîler birer guruş kadar mâvi çuka pâresi nişân taşırlar ve Yahûdîler kalpakları üzre sarı çuka pâresi dikerler. Ammâ cümle Yahûdîleri Karâyîlerdir, ya‘nî çufudların kızılbaşları gibidir. Ve Yahûdî Ermenî ve Urûmlar hammâmda ayaklarına na‘lin giymediklerinden mâ‘adâ topuklarına çıngırak bağlayup başka halvetde yaykanırlar. Kefere ve Yahûdî oldukları bu alâmetlerden ayândır.

Ve büyük cisr başında bir vâsi‘ meydânda Şîrîn Beği hânının dîvârı dibinde bir azîm esîr bâzârı durur. Bu dahi bir ibret-nümâ bâzâr-ı nuhûsetdir kim haklarında

“Bâyi‘u’l-beşer ve kâtı‘u’ş-şecer ve hârıku’l-hacer la‘anallâhu fi’d-dünyâ ve’l-âhireh” [70] denilmiş esîrci kavimleridir.

Bu bâzârı görmeyen cihânda {bir şey} görmüş değildir. Anayı oğuldan ve oğulu baba ve karındaşdan ayırup her biri birer gûne feza‘ u çeza‘ ederek fürûht ederler.

Der-tastîr-i vekâle-i mücerredân-ı garîbân: Yekûnîsi yedi aded mihmângâh-ı mücerredândır kim cemî‘i esîrler bundadır. Ve cemî‘i ehl-i sanâyi‘ mücerred bekârlar ve bîkârlar bunda olup kâr ederler.

Ve bu şehir içre bâğçesiz ev nâdirdir, meğer büyût-ı kâfirdir ola, ammâ serv-misâl surâhî ve serâmed kavak ağaçları çokdur, ammâ hakîkat servî ağacı yokdur.

Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Husûsan dûledâr Rus câriyeleri ve Çerkes ve Abaza ve Leh gulâmı ve kızları çokdur.

{Memdûhâtından}: Ve şehrin iki başında Karasuyun yemîn ü yesârında bâğ u bâğçeler bî-hisâbdır, ammâ üzümü türş lezzetde olduğundan memdûh değildir, ammâ kirazı [ve] vişnesi ve eriği ve elması ve bir buçuk vukıyye ak ekmeği bir akçeye ve bir vukıyye koyun eti iki akçeye ve sığır lahmı bir akçeyedir, ammâ “Kuzu eti dahi kâmil değildir” deyü Tatar kavmi kuzu eti yemezler, ammâ at eti üzre alırken gavga edüp şehîd olurlar, zîrâ at eti hem mukavvî ve hem hâzımu’l-ifrât bir lahm-ı mu‘tedildir.

Netîce-i kelâm bu şehri mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi olmadığından mâ‘adâ kesret-i kitâbet olup seyâhatimize mâni‘ olur.

Ba‘dehu bu şehirde hüsn-i ülfet etdiğimiz sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibi kimesneler ile vedâ‘laşup andan cânib-i şarka bir buçuk sâ‘at gidüp,

Küçük Karasu: Bu dahi Çadır dağından tulû‘ eder. Bir fırkası dahi Kefe kurbunda Sudak kal‘ası dağlarından gelüp ikisi bir olup Azak denizine mahlût olur. Bu Küçük Karasu’yu dahi atlar ile ubûr edüp hemân ol mahalde,

Menzil-i karye-i Küçük Karasu: İki yüz evli ve bir mescidli ve bir hân ve hammâmlı ve üç yüz hâneli köydür. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i Toylu köy[ü]: Bir bayırlı dere içinde yüz hâneli Ermenî keferesi köyüdür, ammâ cümle evleri Erzurûm diyârının evleri gibi çam direklerinden kırlangıç kanadı-misâl çam direğinden kubbeli Ermenî evleridir. Ve bir bayır başında bir mesîregâh kenîseleri var. Bu karyeden yine kıble cânibine 2 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Çerkes: Bir mürtefi‘ bayır üzre bir câmi‘li ve yüz aded Çerkes evli köydür. Andan 3 sâ‘atde,

Karye-i Sovuksu: Bir dere içre bir müselmân köyü olup gâyet koyunları çokdur. Bu mahal,

Der-beyân-ı eyâlet-i Kefe

Kefe eyâleti hâkidir kim Osmânlı subaşısı hükmündedir. Bu Sovuksuyun garb tarafı hânlıkdır. Beri kıble ve şark tarafı Osmânlınındır.

Andan yine cânib-i kıbleye 2 sâ‘at gidüp **Kurbağa kayası**n ve **Balık kayası** derelerin geçüp 2 sâ‘at yine ol dere içre tâ kal‘a-i Sudağ‘a varınca cümle bu dereler içre otuz bin bâğdır kim Kefe vâlîlerine öşr-i sultânî verirler. Ve cümle bu bâğlar Kefelilerindir kim altı ay kâmil yay günlerin Kefe kavmi bu bâğlarda ederler kim Kırım cezîresinde bu Sudak bâğları gibi bâğ-ı Merâm yokdur. Gerçi Menkûb kurbunda ve Kaçı derelerinde ve Balbek bâğları vardır, ammâ bu Sudak bâğlarına mu‘âdil olamaz. Andan bu bâğ-ı Merâmlar içre gidü[p],

Der-sitâyiş-i bâğ-ı ezvâk, ya‘nî kal‘a-i metîn Sudak

Sene (–) târîhinde bâ-i‘ânet-i Mengli Geray Hân Sultân Bâyezîd-i Velî Hân Ciniviz kralı Frengi elinden be-dest-i Gedik Ahmed Paşa feth etmişdir. Tahrîr-i Bâyezîd Hân üzre hâlâ Kefe eyâletinde voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır kim cümle (–) aded nâhiye kurâları vardır. Dizdârı ve elli aded merdüm-hisârı var, gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Sudak: İbtidâ bânîsi Âl-i Emeviyyûn havfinden bir Ciniviz kralzâdesi cezîre-i Girid’de kal‘a-i Suda’yı bırağup gelüp bu kal‘ayı binâ edüp ismine Suda deyü tesmiye eder, ammâ kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr Sudak kirmân derler. ***[135b]*** Hâlâ kal‘ası Karadeniz kenârında evc-i âsumâna kehkeşân-vâr ser çekmiş bir tell-i refî‘ üzre bir pilav depesi gibi halk olmuş bir mavî kaya üzre çâr-kûşe bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn binâ-yı refî‘u’ş-şân ve halkı azîmü’ş-şân hâl sâhibi kimesneler vardır kim bir serâmed Kahkahâ-âsâ iç kal‘aya mâliklerdir, ammâ içinde aslâ evler ve imâretler yokdur. Ancak bir karavulhânesinde birkaç âdem nevbet ile beklerler, zîrâ Kazak-ı âk keferesinden

havf ederler.

Mâ-tekaddem bu iç kal‘ada fânûs yanar imiş, zîrâ Karadeniz içinde yüz elli mîl mesâfe-i ba‘îde deryâdan görünüp fenerinden bilirler imiş kim “Suda kal‘asıdır” deyü nısfu’l-leylde limanına gemiler girirler imiş.

Bu kal‘a içinde benî âdem olmadığının aslı evc-i âsumânda bulutlar içre bir kal‘a-i bâlâ olmağile nüzûl [u] urûcunda benî âdem usret çekmelerinden kaçup bu kal‘ada bir ferd-i âferîdeden kimesne sâkin olmaz. Ancak nevbet ile bekler birkaç dîdebânları ve cânib-i şimâle mekşûf bir demir kapusu var. Ammâ bu iç kal‘ada on aded kâfiri kârgîr binâ evlerin kapuları mesdûddur, ammâ sâhiblerinin esvâb-ı eskâlleri var.

Ve kız kullesinde leb ber-leb darusu var ve ancak bir haber topu var, şeb [ü] rûz ağızlı ve sıkılı durur. Şâhâne bir top-ı kal‘a-kûb-ı tavîldir. Garâbet bunda kim bu topu bulutlar içre olan kûh-ı bâlânın tâ zirve-i a‘lâsına nice çıkarabildiler, garîb temâşâgâhdır. Bu iç kal‘aya Sudaklılar Kız kal‘ası derler. Andan aşağı,

Sitâyiş-i aşağı orta kal‘a: Buna iç kal‘a derler. Bu dahi bir kat tolma kârgîr dîvârlı kal‘adır kim kâmil bin adım cirimli dîvârdır. Ve cümle şimâle nâzır bir kapusu var, ammâ iki kat dolamaç demir kapulardır. Ve cümle altı kullesi vardır. Bu bir kat kal‘a içinde on mikdârı kiremit örtülü neferât evleri var, ammâ bunda dahi kimesne sâkin değillerdir. Bu dahi gâyet kal‘a-i bâlâ olmak ile enüp çıkmak müşkil olduğundan derûn-ı hisârda bir âdem olmaz, ammâ bunda dahi nigâhbânlar vardır. Ammâ bu ikinci kat kal‘anın deryâ tarafında aslâ kal‘a dîvârı yokdur, zîrâ ol tarafı deryâya enince kâmil üç yüz arşın bâlâ yalçın kayalardır kim gûyâ kûh-ı Bî-sütûn’dur. Kayalar altına ba‘zı ufak gemiler direkleriyle girüp yatırlar. Tâ bu mertebe şâhîn ve zağanos ve miskî kartal kuşu âşiyânlı kayalardır kim kuş tırnakları ilinmez mavî yalçın mehîb kayalardır.

Hikâye: Kaçan kim bu kal‘ayı küffâr Gedik Ahmed Paşa’ya vere ile vereceği gece bu kal‘a kayasını bir gecede üç bin ayak nerdübân kesüp cemî‘i zî-kıymet eşyâların gemilere koyup Girid altında vatan-ı asılları olan Suda kal‘asına varup yine Suda’yı amâr ederler. Anıniçün bu kal‘aya Sudak derler. Hâlâ küffârın bir gecede kesdiği kayadan nerdübânlar durur kim makdûr-ı beşer değildir. Ve bu orta kal‘adan aşağı düzde,

Der-beyân-ı aşağı hisâr

Yukaru kal‘ayı bu aşağı varoş hisâr şekl-i mukavvis kuşadup bir tarafdan bir tarafa orta kal‘ayı ihâta etmişdir. Cirmi kâmil üç bin adım dolanır taş ve metîn dîvârlı rabât-ı üstüvârdır, ammâ yalın kat haytu’l-acûz-vâr Şeddâdî binâ-yı kavîdir kim bir kal‘aya müşâbih dîvâr değildir.

Ve cümle yigirmi dörd aded serâmed kulle-i Kahkahâlardır. Her kullelerin iki taraflarında çâr-kûşe beyâz mermerler üzre Ciniviz Frengi keferelerinin tamgaları ve tasvîrleri var. Ve her bir kulleyi binâ eden ban ve krallar ve beğlerin eşkâl-i acûbeleriyle timsâlleri var, zîrâ bu kal‘aya bin aded küffâr-ı Freng beğleri imdâd etmeğile binâ olunmuş. Yohsa yüz yılda itmâm bulmaz bir hisâr-ı kebîrdir. Anıniçün her beğin sûretleri her kullede nişâneleriyle tasvîr olunmuşdur.

Ve bu kal‘anın handakı bi-emri Hudâ kesme kaya bir dere-i azîm vâki‘ olmuşdur kim derk-i esfelden nişân verir.

Ve poyraz cânibine meftûh ancak bir kapusu var. Ve liman kapusu ve bâğlar tarafı kapusu dâ'imâ kilidli durur.

Ve bu kal'a-i kebîr içre kefere zamânı kâmil bin aded küçük küçük kilisecikler var imiş. Hâlâ durur, ammâ içinde sığır ve sıpalar bağlanır.

Ol asırda bu sûrun ma'mûr [u] âbâdânlığı ol kadar imiş kim bu kal'a içre kayalara yapışmış biri biri üzre binâ olunmuş kırk bin aded evler imiş. Ol asırda ma'mûr [u] âbâdânlığına şâhid-i âdil hâlâ kırk bin aded bâğlarıdır. Ammâ hâlâ şimdi bu aşağı varoş kal'ası içre {cümle} yüz aded kiremitli ve ba'zısı toprak örtülü evlerdir.

Ve cümle iki cum'a kılınur biri kal'anın maşrık tarafında deryâ kenârında Sultân Bâyezîd-i Velî câmi'i, taş kubbeli ve taş minâreli (…) taşı gibi bir yumuşak taşdan mebnî câmi' ve minâre-i kadîmdir. Ammâ bu câmi'in yine ol taşdan oyma bir mihrâb-ı nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûnu var kim âdemin aklı hayrân olur. Gûyâ Sivas eyâletinde Keskin içinde Şeyh Şâmî hazretlerinin câmi'i mihrâbı gibi bir musanna' mihrâbdır. ***[136a]*** Ammâ bu câmi'in kubbe-i âlîleri üstünün kireçleri mürûr-ı eyyâm ile fenâ bulmuş. Âye[t]: [71] nassı üzre ta'mîr ü termîme muhtâc câmi'-i selâtîndir.

Küffâr zamânında bir Özbek pâdişâhzâdesi deryâda tevâbi' [ü] levâhıkıyla bu Sudak kal'asının Ciniviz Frengi kâfirine esîr olup kral-ı dâllin izniyle bu câmi'i tevâbi'iyle binâ eder. Anıniçün kıblesi dürüstdür.

Ba'dehu bu Özbek pâdişâhzâdesi evlâd-ı evlâda tenâsül bularak üç bin kadar ümmet-i Muhammed olurlar. Küffâr-ı hâksâr bunların çok olmasından havfe düşüp bir gün bunlar câmi'de cem' olup cum'a namâzı kılarlarken küffâr bunların cümlesin şehîd edüp bu câmi'in cânib-i erba'asında defn eylerler. Ve hâlâ derûn-ı câmi'in rûy-ı dîvârlarında şühedânın kanları zâhir ü bâhirdir.

Ve sa'îd ü şehîd Özbek şehzâdesi dahi bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Bu câmi' tarafında aslâ evler yokdur. Ba'dehu ba'de'l-feth bu şühedâ câmi'in yine Bâyezîd Hân-ı Velî câmi' etmişdir, ammâ cemâ'atden garîbdir.

Ve bu mahalde Hacı Bay mescidi var, ammâ dükkânlar ve hân [ve] hammâmlar ve medrese ve mekteb ve tekyeler yokdur. Kal'anın bir arz-ı hâliye kalmış yerleridir, ammâ bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur. Ve bu mahalde su dahi yokdur, ammâ azîm su sarnıçları çokdur. Lâkin mu'attallardır kim henüz üstâd ellerinden çıkmış su sarnıçlarıdır.

Ve bu Sudak kal'ası tâ yukaru iç fener kal'asına varınca aşağı hisâr ile üç kat kal'a olmuş olur, ammâ aşağı kal'anın garb tarafında havâlesi vardır, ammâ yine bir vecih ile yanına varılmaz, zîrâ her tarafı sarpdır. Bir yerden lağım ve meteris ile handakı kenârına varılmaz. İllâ kesret-i muhâsara ile zebûn olur. Lâkin bir tarafdan eğer imdâdı ve zahîresi gelmezse zebûn olup vere ile Gedik Ahmed Paşa alduğu gibi alınır.

Ve aşağı kal'a kapusundan taşra dere aşırı bir müslim mahallesi var. Cümle iki yüz aded toprak örtülü ve bir mescidli ve bir âb-ı hayât çeşmesinin namâzgâh soffası üzre rûy-ı dîvârda çeşmenin târîhidir:

Çeşmesâr edüp o kim buldu mahallinde vukû',

Zâhir oldu sanasın ayn-ı hayât-ı selsebîl,

Kandî bu hayr-ı şerîfin hoş dedi târîhini,

Hacı Ahmed çeşmesi suyun ede cârî Celîl.

Sene 956.

Bu çeşmeden aşağı olan varoşun dahi aşağısında bir kayadan bir kayaya varınca bir kat kal‘a dîvârı dahi var, tâ yukaru orta kal‘a kayalarına muttasıl Sedd-i İskender-vâr bir dîvâr-ı üstüvârdır. Mâ-tekaddem kefere zamânı bir azîm varoş-ı bender imiş.

Ve dahi leb-i deryâ tarafında bir azîm vâsi‘ kemer vardır. Ol derelerden akan sular bu kemerlerden geçüp niçe değirmenlere ve bâğ u bostânlara uğrayup deryâya mahlût olurmuş.

Ve dahi deryâ kenârında bir liman varoş var imiş. Kadırgalar yapılacak tershâneleri anda imiş. Hâlâ eser-i binâları nümâyândır, ammâ hâlâ limanı elli pâre gemi alır a‘lâ demir dutar yataklı limandır.

Hulâsa-i kelâm bunda eğer âdem olup ma‘mûr olsa Kırım cezîresinin Merâm-ı İremi olurdu, ammâ yine seyyâhân-ı berr [ü] bihâr içre Sudak kal‘asının bâğ u bâğçeleri meşhûr-ı âfâkdır.

Memdûhâtından: Hevâsı latîf olup kırk bin aded bâğlarında niçe bin maksûreler ve niçe bin matbah ve hücreleri ve musanna‘ kâh-ı Havarnaklarında niçe bin fıskiyye-i havz u fevvâreli kasr(?) nüzhetgâhlar ile ârâste ve gûnâ-gûn nişîmenler ile pîrâste olmuş Sudaklar bâğlarıdır kim rub‘-ı meskûnda Konya’nın Merâm-ı İ[re]mi ve Malatiyye’nin Aspuzu’su ve Mar‘aş diyârının Deride bâğı ve Tebrîz-i dilâvîzin Cihânşâh hıyâbânı ve Şâm-ı cennet-meşâmın Mîze bâğları ve Rû[m] diyârında Peçoy-ı dilcûy Sirem-mânend bâğ-ı İremin Bârûdhâne’si ve İslâmbol’un Göksu’yu ve Kâğızhâne’si ve bu Kırım diyârının Sudak bâğı Rûm u Arab u Acem’de meşhûr olup bu Sudak bâğlarında zevk edenlerde aslâ sudâ‘ olmazdır.

Memdûhât-ı müsmirâtından: Evvelâ beyâz kirazı ol kadar âbdâr ve hoşhordur kim Bosna diyârında Banyaluka şehr[i] kirazından âbdâr ve lezûz(?) âbdârdır kim iki kirazı bir esedî guruş ile denk-â-denk gelmişdir. Ve ne kadar bir âdem kirazın tenâvül etse aslâ ve kat‘â vücûda sıklet vermez. Gâyet serî‘u’l-hazm bir gûne âbdâr beyâz ve hâs gülnarı, ya‘nî kirazı olur.Ve ayvası da memdûhdur.

Elması rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ Malatiyye Aspuzu bâğının nâzlı elmasından ve Rûmeli’nde Köstendil bâğı elmasından bu Sudak tüffâhı meşhûr-ı âfâkdır kim misk-i amber gibi râyiha-i tayyibesi vardır. Hattâ musannifîn ve mü’ellifînden (–) (–) kimesne ***[136b]*** (–) nâm kitâbı dibâcesinde *“Ve râhin râhı râhın misle tüffâh ve billâhi i‘tasım, ammâ yasım”* [73] dediği tüffâh bu Sudak bâğı elmasıdır kim İzmit sancağı müşâsında Kocaeli şehrinin misket elmasından lezîz ve hoşhor ve ho[ş]-lezzet bu Sudak yablokasıdır kim asfaru’l-levn sekizi bir vukıyye gelüp içinde çekirdeği çıkar(?) tüffâhdır kim tenâvül edenin dimâğları mu‘attar olup gâyet mukavvîdir. Hattâ beyâz kutular içinde pembelere bu elmaları sarup sarmalayup Kırım hânlarına ve sultânlar vüzerâlarına niçe yüz kutu elmayı hedâyâ götürürler. Husûsan niçe bin kutular ve niçe yüz sepetler ile pembeye sarılmış

mümessek elmaları gemilerle tâ İslâmbol'da Âl-i Osmân pâdişâhına ve ulemâya ve vüzerâya hedâyâ götürürler. Henüz letâfeti ve halâveti bâkî olup tûl-ı zamânda rengine tağayyür gelmeyüp gûyâ şeceresinden henüz kopmuş gibi lezîzdir. Hulâsa-i kelâm Sudak elması gibi bir elma olmazdır. Hudâ ziyâde ede.

Bu kal'ayı dahi seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp yine şimâl cânibine bâğlar içre zevk u safâlar ederek (–) sâ'atde (…) yolundan,

Der-sitâyiş-i yaylağ-ı İrem Tat eli: Bir kûh-ı bülenddir kim zirve-i a'lâsından cümle Kırım adası şekl-i müselles râygân temâşâ olunur, zîr[â] mezkûr Sudağ'ın şarkî ve garbî tarafları cümle Tat eli dağlarıdır, ammâ yine cümle Kefe eyâletidir. Lâkin sarp dağları ve belleri çokdur. Ve cümle halkı Rûm ve Laz kavimleridir kim Rûm lisânı söyleşirler. Cümle on beş bin kadar tüfeng-endâz Tat kavmidir. Bunların dani Rûmca kelimâtlar arasında başka ıstılâhları var[dır].

Der-fasl-ı lehçe-i mahsûs-ı ıstılâhât-ı kavm-i Tat-ı Murtat

……(3 satır boş)……..

Zîrâ Tat eli nevâhîleri Kırım cezîresinin kıblesi tarafında bir burun ucunda vâki' olmağile sapa yerde olup başka bir gûne ağır kelimâtları vardır. Ne Urûm lisânıdır ve ne Çağata [ve] Laz kavmi lisânıdır. Hemân başka bir lehçeleri var, ammâ kendüleri tekellüm etdiklerinde âdem hayrân kalır.

Ammâ bu Tat eli nevâhîlerinin âb [u] hevâsı sevâhildir. İnciri ve üzümü [ve] nârı ve zeytûnu ve limonu ve turuncu ve gûnâ-[gû]n meyve-i âbdârları olduğu Bâğçesarây evsâfı mahallinde mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu dağların şimâl cânibleri sahrâlar olup cümle Tataristân'dır kim şiddet-i şitâsından ağaçları ve meyveleri olmaz.

Andan bu Tat ellerin dahi yine seyr [ü] temâşâlar edüp niçe ma'mûr kurâlar ubûr ederek (–) sâ'at dahi semt-i şimâle gidüp dağlar ve ormanlar aşup,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kadîm, ya'nî kal'a-i Eski Kırım

Sene (–) târîhinde Kırım adası Ciniviz Frengi elinde iken [Ta]tar hânlardan (–) Hân Kırım'a müstevlî olup leb-i deryâda olan sarp kayalardaki Tat eli dağları ve Kefe kal'ası ve Sudak kal'ası ve Menk[û]b kal'ası ve Balıklava kal'ası ve İnkirmân kal'ası ve Sarkirmân kal'ası ve niçe kal'alar dahi küffâr elinde kalup cezîre-i Kırım'ın nısfı sahrâlar olmağın tâ Or kal'asına varınca Tatar'ın olmak üzre küffâr ile akd-i sulh edüp cezîre-i Kırım'ın nısfı Freng'in ve nısfı Tatar'ın olup kalır.

Ol asırda Özbek pâdişâhının bir ülken oğlu ticâret tarîkıyla bir bârhâne-i azîm peydâ edüp bu Eski Kırım yurdunda meks eder. Hikmet-i Hudâ ol gece bu Özbek pâdişâhı kârbânı halkın, küffâr gelüp nehb [ü] gâret edüp bu kadar mâl-ı firâ[vâ]nlar ile küffâr-ı hâksâr bir tarafa gitmede. Pâdişâhzâde kayd-ı dünyâdan âzâde olup süfl-i yed kalır. Hemân şehzâde kârbân halkıyla Sudak kralına varup tazallum ederler. Derhâl kral-ı dâll-ı âdil bunların cümle nehb olunan mâlların tahsîl eyleyüp bunlara niçe ihsân [u] in'âmlar edüp dil-nüvâzlıklar eder. Bu kârbân halkı da görürler kim kral bunlara meyl-i mahabbet ile mu'âmele ederler. Hemân cümle kârbân halkı krala yalvarup,

"Senin adâletin konşuluğunda sâkin olup mâlımız talava urulduğu mahalde bir kal'a

şekilli bir binâ edüp içinde sâkin olup kralım ile bey‘ u şirâ edüp sâye-i himâyende hoş geç[in]elim” dediklerinde krala bu hoş-âyende cevâb-ı bâ-savâblar ***[137a]*** hoş gelüp,

“Varın murâd edindiğiniz yerde bir kal‘a ve şehir yapup sâkin olun” deyü izin alup gâret oldukları yerde bir kal‘a bünyâd etmeğe başlayup ismine Karım kirmân derler, ya‘nî Karım hasımlarından mâllar tahsîl edüp intikâm aldıklarıyçün Karım kirmân deyü tesmiye ederler. Ba‘dehu “Karım”dan Kırım galat-ı meşhûr kalır.

Ba‘dehu cümle Hıtâ ve Hoten’de ve Îrân u Tûrân’da ve diyâr-ı Belh u Buhârâ ve Horâsân’da olan cemî‘i sevdâgerler Özbek pâdişâhı oğlunun Kırım cezîresinde bir kal‘a ve bir şehr-i mu‘azzam etmeğe mübâşeret etdiğin mezkûr bâzergânlar işidüp Kırım’a gelüp şehzâdeye mâl-ı firâvânlar ile imdâd edüp bu Eski Kırım’ı eyle ma‘mûr [u] âbâdân ederler kim gûyâ cezîre-i Kırım’ın bezzâzistânı olup bir yılda yedi kerre yüz bin Özbek ve Moğol ve Boğol ve Kıpçağ u Kumuk ve gayri diyâr kavimleri cem‘ olup günden güne bir sevâd-ı mu‘azzam olur.

İşte bu Eski Kırım şehrinin sebeb-i binâsı bu vech üzre olup kırk yılda itmâm bulmuş bir diyârdır kim niçe kerre bu Eski Kırım sebebiyle Hulâgû Tatarı ve Cingiz Hân Tatarı ve Timur Leng Tatarı ve Tohtamış Hân Tatarları Kırım’a gelüp nehb [ü] gâretler edüp gitmişlerdir. Âhır yine amâr etmişlerdir. Niçe mülûkdan mülûka intikâl etmiş bir dâr-ı diyâr-ı atîkdir.

Âhır-ı kâr devlet-i Kırım Cuci Hân’a intikâl eder kim hâlâ hân-ı âlîşânların Kırım’a ibtidâ mâlik olan ecdâdlarıdır.

Andan sene (–) târîhinde bu cezîre-i Kırım Mengli Geray Hân i‘ânetiyle Sultân Bâyezîd-i Velî destine Ciniviz Frengi elinden kabza-i tasarrufa alup bu Eski Kırım kal‘asına dahi Âl-i Osmân mâlik olup yine Mengli Geray Hân’a bu Eski Kırım’ı ihsân eder.

Hâlâ hânlar hükmünde olup kalga sultânların emînlerinde hükm eder. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve cümle (–) aded nâhiye kurâları vardır. Gayri hâkimleri yokdur. Ve kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtları dahi yokdur, zîrâ Kırım cezîresinin iç elidir, serhad yeri değildir.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Eski Kırım

Kal‘ası mağrib tarafıyla maşrık cânibleri alçacık topraklı zemîndir kim alçak dağların arasında bir vâsi‘ öz içinde bir düzlük yere vâki‘ olmuş bir sevâd-ı mu‘azzam imiş. Kal‘asının cirmi dâ’iren-mâdâr on yedi bin adım bir şekl-i murabba‘ ve mutarraş ve musaykal taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ imiş. Hâlâ ba‘zı yerlerinde dîvârlarının münhedim olan yerleri zâhir ü bâhirdir.

Ve bu Kırım-ı atîk zamân-ı selefde eyle ma‘mûr u âbâdân bender-âbâd-ı mu‘azzam imiş kim cümle bin aded mihrâb-ı ma‘bedgâh-ı selâtîn-i selef var imiş. Bir kimse bir kimsenin câmi‘ine varup ibâdet etmeğe tenezzül etmeyüp kendi tevâbi‘ [ü] levâhıkıyla yine kendü binâ etdiği câmi‘inde namâz kılarmış.

Ve cümle bin aded hammâm-ı rûşenâ ve cümle kırk bin aded dükkân ve cümle bin aded binâ-yı ülken hânlar ve cümle üç yüz altmış medrese ve cümle kırk aded imâret-i dâru’z-

ziyâfe ve cümle bin aded mekteb-i sıbyân ve cümle iki bin aded çeşmesâr-ı aynü'l-hayâtlar ve cümle üç yüz aded tekyegâh-ı dervîşân ve cümle üç yerde bezzâzistân ve cümle yedi aded kappânhâne ve cümle iki bin yerde sebîlhâne-i atşân ve cümle üç bin altı yüz mahallât-ı mü'minân ve cümle bin aded mahalle-i kefere ve Yahûdî ve muğân ve cümle iki bin aded sarây-ı eşrâf [u] a'yân ve cümle üç yüz aded mihmânsarây-ı kârbân ve cümle altı yüz yerde vekâle-i garîbü'd-diyâr-ı mücerredân ve cümle yetmiş aded dâ[ru']ş-şifâ-yı bîmâristân ve cümle altı yüz aded âsiyâb-ı tahhân ve cümle kırk bin aded çâh-ı mâ-i hânedân ve cümle üç yüz aded mesîregâh-ı pîr [ü] cüvân ve cümle iki merhale yerde yüz yetmiş altı bin aded bâğ-ı İremezât-ı a'yân ve cümle sekiz yüz altmış aded kenîse-i râhibân-ı Mığdisiyân, hulâsa-i kelâm bu sevâd-ı azîmin bir ucundan nihâyetine bir merhale yer imiş.

Bu şehr-i mu'azzam amâr iken ol asırda edîm-i arzda ma'mûr olan belde-i mu'azzamaların ibtidâsı kûh-ı Elburz dibinde şehr-i Irâk-ı Dâdyân ve sevâd-ı Bakühân ve sevâd-ı Ejderhân ve sevâd-ı Alatır ve belde-i azîm Sarây-ı Ejderhân ve şehr-i Ejderhân ve bilâd-ı Irâk'da Medâyin ve sevâd-ı azîm Kûfe ve Bender-âbâd Nûh-âvînd, ya'nî Nihâvenddir ve şehr-i Çîn ve şehr-i Mâçîn ve şehr-i Kâşgar ve şehr-i Dâbûl ve Mısr-ı Kâhire-i Mu'izziye ve Şâm-ı Dârı's-selâm ve Halebü'ş-şehbâ ve Antakiyye ve Kayseriyye ve Konya ***[137b]*** ve şehr-i Sivas ve kal'a-i Bursa ve kal'a-i Kostantiniyye ve kal'a-i Kavala ve kal'a-i medînetü'l-hukemâ ve'l-kudemâ Atina ve şehr-i Paris ve şehr-i Kurtuba ve şehr-i Amıstırdam ve şehr-i kal'a-i Kamerü'l-kum, ya'nî Akkirmân.

Bu zikr olunan şehr-i kılâ'-ı azîmler birer günde devr olunmaz sevâd-ı mu'azzamlar iken bu şehr-i Kırım-ı Atîk mezkûr şehirlerden mu'azzam şehr-i azîm ve ma'mûr u müzeyyen imiş, ammâ hâlâ mezkûr imâretinin âsâr-ı binâları ve kıbâblar bir fersah yere varınca cümle durur. İçlerinde âdem ve âdemîzâd olmayup bûm u gurâblara âşiyân ve mûr-ı mâr çıyanlara mekân olmuş bir şehr-i harâbistândır.

Der-beyân-ı harâbî-i şehr-i Eski Kırım

Ahâlîsi gâyet ankâ bâzergânlar olup mâllarının zekâtların vermeyüp kuvveti olanlar aslâ hacca gitmeyüp garîbü'd-diyârlara ve fukarâ ve mesâkîn ve zu'afâlara ri'âyet ve ikrâm etmeyüp müsâfir katlanmaz olup hisset ü denâ'etlerinden kapularını kapayup ulemâ ve sulehâ ve gurebâlardan yüzlerin saklar oldular.

Hikmet-i Hudâ: Bir gece bir za'îf beze miskîn fakîr dervîş-i dilrîş kışda kıyâmetde ac u zâc ve uryân bir kâmiyâbun dervezesine gelüp berk-i hazân gibi ol hizân dervîş ditreyüp "Şey'en lillâh" deyü feryâd eder. Aslâ bu dervîşin feryâdına ve yüzüne bir ferd-i âferîde nazar etmeyüp dervîşi kovarlar.

El-hâsıl her kanda kapular önüne varup "Şey'en lillâh" dedikçe feryâdına kimesne bakmayup müsâferete kabûl etmezler. Ol dervîş her ne hâl ise bir künçe ve pünçede pinhân olup zâr zâr her ne hâl ise sabâh eder.

Çünki vakt-i seher oldu, bu dervîş eline bir menşefe, ya'nî süpürge alup Kırım şehrinin sokaklarını süpürmeğe başlar. Hemân ol günden şehir içre halk süpürülüp kimi ölmeğe ve kimi göçmeğe başlayup bir yıla varmaz, böyle bir sevâd-ı azîm harâb [u] yebâb kalup mezkûr dervîş harâbistân olan hânedânlarda oturup zevk [u] safâlar edüp ol dahi âhirete

intikâl edüp hâlâ Kemâl Ata Dede hazretleri cenbinde medfûndur.

İşte Kırım-ı Atîk'in harâbistân olmasına sebeb budur. Eğer bu hakîrden su'âl olunursa bu kadar amâristân âbâdân vardır kim tahrîr etmişsin denilirse hâlâ bir merhale yerde yüz bin kadar âsâr-ı binâ kıbâblar müheyyâ durduğundan mâ'adâ Kırım kapusu iç yüzünde Mengli câmi'inin kurbunda bir amûd-ı müntehâ mermerin sadrına cemî'i imâret-i Kırım'ı evkâf sâhiblerinin esmâlarıyla tahrîr etmişler. Hakîr andan ahz edüp bu mecmû'a-i müsevvedâtımıza tahrîr etdik. İnşâallâh dahi mahalliyle bâkî olan imâretleri henüz terkîm olunur. El-hâletü hâzihî kelâmı üzre,

Kırım-ı Atîk'in imâretlerin beyân eder

Evvelâ cümle beş aded mihrâbdır. İkisi Cum'a ve gayriler mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle bir aded eski hammâmı var.

Ve cümle dörd aded mahalle-i müslimîndir. Ve cümle bir mahalle-i Yahûdî ve beş mahalle-i kefere-i Rûm ve Ermenîlerdir.

Ve cümle beş yüz aded yine câ-be-câ tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ ve kiremit örtülü ma'mûr evleri var, ammâ birbirlerinden seyrek hânedânlardır kim hemcivârları gidüp ba'zı evler meydânda kalmışdır. Mâ'adâ şehr-i kadîm içi bâğ u bâğçeler ve çayır ve tarlalardır.

Ve cümle iki tekye-i dervîşân ve cümle iki medrese-i âlimân ve cümle bir aded mekteb-i sıbyân ve cümle bir hân ve cümle yigirmi aded kiremitçi ve destici dükkânları var ve yigirmi aded dahi gayri çârsû dükkânları var.

Ve bu şehr-i atîk içre iki yerde dereler vardır. Zamân-ı kadîmde anların kenârında olan imâretleri harâb-âbâd âsârların tahrîr etsek bir harâb-nâme olur. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve,

Memdûhâtından: Beyâz gömeç balı rub'-ı meskûnda nazîri yokdur. Zîrî misk-i amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibesi olup tenâvül eden âdemlerin dimâğları mu'attar olup balını ve sarı yağını vilâyet vilâyet destiler ile hedâyâ götürürler. Ve anıniçün cümle kefereleri bal ve yağ komak içün toprak desti işlerler. Ve bir tîn-i amber-i çîn-misâl hâk-i pâki var kim gûnâ-gûn surâhî bardaklar ve çanaklar ve hoşâb kâseleri işlenir.

Bu şehrin amâristânı târîhlerin beyân eder

Evvelâ cümleden Ulu câmi'in kapusu üzre celî hatt ile tahrîr olunan târîhdir:

Elhamdü lillâhi alâ âlâ'ihi. Ve sallallâhu alâ Muhammedin ve ale'l-beriyye. Ve hulefâ'ih emîr hâze'l-imâreti'l-mescidi'l-mübârek. Fî eyyâmi devleti'l-hânı'l-a'zam Mehemmed Özbek Geray Hân.

deyü tahrîr olunmuşdur.

Ammâ bu mescidi câmi' etdiklerine minber üzre tahrîr olunan târîhdir:

Kad emere bi-inşâi hâzihi'l-minberi'ş-şerîf el-mükerrem zürriyeti's-selâtîn Mengli Geray hân bin Hacı Geray Hân hallede mülkehu. Sene 918.

deyü tahrîr olunmuşdur.

Bu câmi' içre dörd aded sütûn-ı müntehâlar vaz' olunup münakkaş tavan üzre

kiremit örtülü ve bir kıble ***[138a]*** kapulu câmi‘dir. Ve bu kıble kapusundan mihrâba varınca tûlu iki yüz ayak ve arzı yüz elli ayakdır. Ve tarz-ı kadîm bir münakkaş mihrâb minberi var kim sihr-i mübîndir.

Andan bu câmi‘in mihrâbı önünde İnci Beğ Hâtûn medresesinin kapusu üzre tahrîr olunan târîhdir:

Emere bi-imâreti’l-medreseti’l-mübâreketi fî zemîni’s-sultânı‘l-âdil Mehemmed Geray Hân hallede mülkehu el-hayru’l-mahzariyye seyyidü‘d-dünyâ ve emînü‘l-‘âfî İnci Beğ Hâtûn binti Kılburun Beğ (el-)emîrü‘l-ümerâ’i’l-merhûmu’l-mağfûr, nevverallâhu kabrehû Fî sene selâse ve selâsîn ve seb‘i-mi’e.

tahrîr olmuşdur, ammâ bu bâb-ı azîm gâyet münakkaş ve musanna‘ kapudur.

Andan Tâhir Beğ tekyesinin kapusunun kemeri üzre olan târîhdir:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Büniyet hâzihi’l-imâretü alâ ismihi’s-selâtîn el-a‘zam sultânu’l-berri ve’l-Acem hân bin Tâhir Beğ Hân edâme bereketehu ve yezîde saltanatahu fi’l-âlemîn, Bay Bû ‘Alî Hâtûn zâte mu‘azzama ve emerehu’llâhu’l-mü’essere ibn Tankatay bin Kutluğ bin Timur bin Boğa Bay,

deyü tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu tekye ba‘dehu mahalle mescidi oldukda bu merkûm târîhe muttasıl yine çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre bir nâzük hatt-ı Musta‘sımî ile tahrîr olunan târîhidir:

Büniye imâretü hâzihi’l-buk‘ati’l-mübâreketi bi-avnillâhi ve tevfîkıhî alâ ismi eş-Şeyh Alî el-Bâkırî nevverallâhu rûhahu’l-azîz. Ve kâne fi’t-târîh ve fî sene şehr-i cemâzi’l-âhir ve fi’l-yevmi’l-hâmis ve’l-ışrîn semâne mi’e.

deyü merkûmdur. Ammâ hâlâ câmi‘-i kebîr olmağa müsta‘iddir. La‘l-gûn kırmızı kiremit örtülü bir kârgîr kubbe-i azîmli mescid-i kebîrdir.

Andan Kefe kapusunun kurbunda el-Hacı Mehemmed câmi‘inin kapusu üzre olan târîhdir:

Benâ hâze’l-mescide’l-mübâreke’l-hayrât fî eyyâmi devleti’s-sultânı‘l-mu‘azzam ve hâkânı‘l-mükerrem Şâdî Geray Hân halledallâhu mülkehu ve ebbede saltanatahu vüs‘âti’l-emâlikîn, el-abdü‘z-za‘îfü‘l-muhtâcu’r-râcî ilâ rahmeti Rabbih Mehemmed bin el-Hacı Bayrâm Hoca. Sene şuhûr-ı Receb seb‘a semâne mi’e.

tahrîr olunmuşdur.

Andan çârsûya karîb el-Hacı Ömer mescidinin kapusu üzre merkûm olan târîhidir:

Emere bi-imâreti’l-mescidi abdü‘z-za‘îf bin Hacı Ömer el-Buhârî, târîhi zi’l-ka‘de sene ihdâ [ve] sittîn ve sitti mi’e.

deyü mahrûrdur.

Andan çârsû içinde Paşa Hâtûn mescidinin atebe-i ulyâsı üzre olan târîhdir:

Hâzihi imâretü‘l-berriyyeti li-şehîdi’l-merhûmeti’l-mağfûre Paşa Hâtûn alâü‘d-devri’l-kameriyye.

deyü merkûmdur.

Andan yine çârsû içinde Kemâl Ata Sultân hazretlerinin kabr-i şerîfi yanındaki çeşme-i aynü‘s-safânın târîhidir: Evvelâ,

Ve mine’l-mâ’i küllü şey’in hay,

ve

Kemâl Ata rûhiyçün fâtiha.

Sene 1057.

deyü tesvîd olunmuşdur.

Hulâsa-i kelâm ve netîce-i merâm eğer bu şehr-i atîkde olan bî-hadd ü bî-pâyân hân ve câmi‘ ve hammâm ve mesâcid ve tekye ve medrese ve gayri niçe kerre yüz bin aded içinde benî âdem olmayan imâretleri târîhlerin tahrîr eylesem hemân bir mecmû‘a-i tevârihât olur. Hâlâ niçe kerre yüz bin aded binâ-yı azîm henüz üstâd-ı mühendis elinden çıkmış gibi binâ-yı metîn olduklarından hâlâ dururlar, ammâ bûm u gurâb ve masasa ve yarasa kuşlarına lâne olmuş bir şehr-i azîm-i harâb-âbâddır. Bu sinn-i sâlimizden sonra yine ma‘mûr u âbâdân görmemiz Cenâb-ı Allâh müyesser ede âmîn.

Hikâye-i münâsib: Bu şehr-i atîk amâr iken bunda ol kadar ankâ âdemler ve mâl-ı dahme-i Efrâsiyâb’a mâlik bâzergânlar var imiş kim Kırım kal‘asının Kefe kapusu iç yüzünde bir tüccâr-ı ankâ bir câmi‘ bünyâd etmeğe mübâşeret edüp niçe bin âdem cem‘ olup kimi esâs hafrına ve kimi cibz ü cibs ve tîn-ı türâbına çalışırlarken Hıtâ ve Hoten ve Çîn [ü] Mâçîn’den bir ulu bâzergân on katâr deve yükü misk ü amber-i hâm ile binâ olunacak câmi‘ önünden bu bâzergân katâr-ı mehârıyla geçerken câmi‘ sâhibi eydir:

“Ey bürâder, (…) sâlâr kâfile salar kandan gelüp kanda barasız ve develerinizde yükleriniz nedir?” deyü su’âl etdikde bârhâne sâhibi sevdâger tenezzül edüp aslâ cevâb vermez.

El-hâsıl câmi‘ sâhibiyle kârbân mâliki vâfir lecden sonra derhâl câmi‘ sâhibi on katâr deve yükü miski ve amber-i hâmı yıkdırup sâhibinin gözü önünde câmi‘in çamuru içine bu kadar yük miski ve amberi ummâllar çamur içine karup katup halt ederler.

Bâzergân âlem-i hayretde kalup vâveylâ derken hemân câmi‘ sâhibi bâzergânı hânesine götürüp bu kadar ta‘âm-ı nefîseler ile bir ziyâfet-i uzmâ edüp ba‘de’t-ta‘âm on katâr develerine on katâr yükü altun kızılga yükledüp,

“Var imdi bürâder-i cân-berâberim” deyüp bâzergânın hâtırın hoş eder. İşde bu Eski Kırım’da ***[138b]*** tâ bu mertebe mâl-ı Kârûn’a mâlik ankâ bâzergânlar var imiş, ammâ hâlâ ahâlîleri bir akçeye mâlik değillerdir.

Ve ba‘dehu câmi‘ sâhibi ma‘bedgâhı tamâm edüp ismine Amber-i Çîn câmi‘i deyü nâm korlar. Hâlâ ol câmi‘ belde-i Eski Kırım’ın Kefe kapusu dibinde vîrândır. Kaçan kim bir bârân-ı rahmet yağsa bâkî kalan dîvârları misk ü amber-i hâm kokar. Hattâ bu hakîr-i fakîr tecrübe içün türâbından âteşe bırakdım. Hakkâ ki amber râyihası şemm olundu. Ve hâlâ bu şehr-i harâb içre böyle niçe yüz aded câmi‘ler harâb olup dur[ur]. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Eski Kırım

Evvelâ Kefe kapusu kurbunda,

Ziyâret-i Kemâl Ata Sultân *kuddise sırruhu* ve anın kurbunda Eski Kırım'ın harâbına bâ'is ü bâdî olan,

Ziyâret-i Dervîş Harâbî *rahmetullâhi aleyh:* Kırım halkı bunu ziyâret etmeyüp "La'netullâhi aleyh" derler, ammâ nefes sâhibi ulu sultân imiş. Andan bâzâr yerinde Kemâl Ata bürâderi,

Ziyâret-i Çoban Ata *kuddise sırruhu*. Andan Eğrikapu kurbunda,

Ziyâret-i Alemdâr Sultân, sahâbe-i kirâmdandır. Andan hammâm yanında,

Ziyâret-i Pençeli Baba Sultân.

Bu şehir içre niçe yüz bin yerde kibâr-ı kümmelîn Horâsân ve Belh u Buhâr[â] ve Kırım evliyâları medfûnlardır kim hadd [ü] hasrları yokdur. Ve niçe yüz kibâr-ı evliyâullâhları ziyâret eyledim, ammâ tahrîri mümkin değildir. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Ammâ hâlâ hayâtda olup Ulu câmi'de kırk yedi sene münzevî olup müstecâbü'd-da've mazınne-i kerâme bir gözü a'mâ Kör Yûsuf Dede'nin himmeti hâzır ola. Hamd-i Hudâ şeref-i sohbetleriyle müşerref olup du'â-i hayrlarıyla behre-mend olup esrâra müte'allık niçe kelimâtlar olundu. Hudâ mertebesin dahi âlî ede. Bu hakîre buyurdular kim,

"Hak Te'âlâ sana sa'âdet-i dâreyn verüp seyâhatden ayırmayup an-karîb Dağıstân pâdişâhına erüp andan Acem vilâyetine andan Maskov vilâyetine andan Azak vilâyetine andan yine bana gelesin. Andan bir gayri Kırım cânibine düşe gelesin. Andan Osmânlı'ya gidüp bin seksen yılında Malta'da Kandiye fethinde bulunup yurd sâhibi bolasın" deyü niçe gûne rumûz-ı künûzlar deyüp hayr du'âlar etdi. Allâh hayrlar ile mukadder etmiş ola, *ve's-selâm*.

Bu şehr-i Kırım'ı dahi seyr [ü] temâşâ edüp maşrık tarafına 4 sâ'at bayırlar aşup,

Der-fasl-ı şehrengîz-i taht-gâh-ı kadîm sedd-i üstüvâr-ı kal'a-i azîm, ya'nî hisâr-ı Kefe-i hâk-i pâk-i Kırım

Müverrihân-ı Yûnâniyân Latin ve İfrenc müverrihlerinin kavl-i sahîhleri üzre Hazret-i Dâvûd *aleyhi's-selâm* asrında Cenave kralı, ya'nî Ciniviz banı Hazret-i Dâvûd'a îmân getirüp illâ üç aded velîd-i pelîdleri Dâvûd dînine îmân getirmeyüp babalarından rû-gerdân olup üçü de terk-i diyâr edüp birisi hâlâ İşpanya kurbunda Ciniviz diyârı ola[n] şehr-i (–) de firâr edüp amâr eder.

Andan bir karındaşı Akdeniz içinde yüz pâre gemileriyle gezerek cezîre-i Sakız'ın âb [u] hevâsı ve hâk-i amber-pâkin beğenüp Sakız'ı tahtgâh eder.

Bir karındaşı yine donanma gemileriyle Pozanta nâm diyârın kralına, ya'nî Kostantiniyye şehrinin eski ismi Pozanta'dır, sonra "Makedon-ı Kübrâ" deyü nâm verdiler. Sonra Kostantin amâr etdiğiyçün "Kostantin" dediler. Netîce-i kelâm Ciniviz kralı oğlu Pozanta kralına dahl düşüp niçe sene müsâfiri olup hikmet-i Bârî Pozanta tekruru mürd olup Ciniviz kralızâdesi Pozanta şehri Rûmları üzre müstakil bir kral olur

kim Yanko ibn Madyan gibi cihângîr olmağa az kalup hâlâ İslâmbol'da Galata kal'asının dörd katını da Ciniviz kralı oğlu (–) nâm kral binâ etmişdir.

Ba'dehu bin pâre gemiler ile Karadeniz'e çıkup Bahr-i Siyâh'ın yemîn [ü] yesârında her ne kadar kılâ'-ı metîneler ve şehr-i bender-i azîmler var ise cümle kabza-i teshîre alup ba'dehu bu Kefe kal'ası limanına lenger-endâht olup görse kim âb [u] hevâsı latîf nebâtât [u] giyâhâtı firâvân ve enhârları cârî ve revân bir cây-ı emâ[n] ve bir latîf liman olduğun görü[p] "Tîz bu mahalde bana bir kal'a binâ edin" dedikde asker-i deryâ-misâl ve niçe bin ummâl ve niçe bin üstâd-ı kâmil bennâlar üşüp yedi ayda yedi kapulu bir kal'a-i mu'azzam binâ edüp kral kendi ismi ile, Kefey(?) Ban deyü nâm korlar. Galat-ı meşhûr evlâ olmağın başına banın kaldırup Kefe derler, ammâ ba'zı müverrihîn Kefa'dan galat Kefe derler, ya'nî kefâ yeter demek ola derler, bunu yazmışlar. El-hâsıl bânîsi ve sebeb-i tesmiyesi bâlâda tahrîr olunduğu gibidir. Ammâ sene (–) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında bâ-i'ânet-i Mengli Geray Hân be-dest-i Serdâr-ı mu'azzam Gedik ***[139a]*** Ahmed Paşa Ciniviz Frengi elinden kuvvet-i bâzû ile feth etdiğine târîh-i zîbâdır:

Kefe halkına Hak'dan erdi rahmet,

Ki oldu fethinin târîhi şefkat.

Sene 880.

Ba'de'l-feth Şehzâde Selîm Hân bunda beğlerbeği olmuşdur. Ve Şehzâde Süleymân Hân yine bunda beğlerbeği olup tahtgâh edinüp Âl-i Osmân nâmına sikke kesmişlerdi. Hâlâ darbhânesi ve tahtgâh olan sarây-ı hoş-binâsı durur.

Sultân Bâyezîd-i Velî tahrîri üzre eyâletdir kim iki tuğlu ve üç tuğlu vüzerâlara dahi ihsân olunagelmişdir. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 507.766 akçedir, ammâ tîmâr ve ze'âmeti yokdur, zîrâ cümle hâki Tatar hânlarının köyleridir. Alaybeğisi ve çeribaşısı dahi yokdur. Ancak mâl defterdârı ve dîvân halîfeleri vardır. Lâkin şehzâde tahtı iken çavuşlar kethudâsıyla üç yüz aded çavuşân ve çavuşlar kâtibi el-hâsıl on iki kalem dîvân hüddâmları ref' olmuşdur. Hâlâ anların dahi odaları durur.

Ammâ hâlâ bir hâkimi dahi gümrük emînidir kim liman kapusu dibinde elli nefer tevâbi'âtleriyle âyende vü revende gemilerden öşr-i sultânî alup azîm emânetdir.

Bir hâkimi dahi bir oda yeniçeri ağası ve bir oda cebeci ağası ve bir oda topçu ağası Âsitâne'den gelüp muhâfaza eder.

Ve iki yüz âdem ile Kefe kapudanı beş firkate ile deryâda gezer. Ve yeniçeri ocağından dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı ve cümle tuğ sâhibi sekiz aded kal'anın ağaları vardır. Bir aceb kânûn kâ'[id]e-i atîkdir.

Ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve şehremîni ve harâc emîni ve şehir subaşısı ve balık emîni ve mi'mâr ağası ve bârûtçubaşı ve meremmâtçıbaşı ve müsellim ve kâ'immakâm ve sipâh kethudâyeri (–) (–) (–)

El-hâsıl kırk aded askerî hâkimleri vardır.

Taraf-ı şer' hâkimlerin beyân eder: Beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle şeyhülislâm-ı mezheb-i Hanefîsi vardır, ammâ Şâfi'î ve Mâlikî ve Hanbelî müftîsi yokdur

ve iktizâ da etmez, ammâ lâzım olursa yine Hanefî müftîsi müşkil-küşâlık eder.

Ve bir hâkim-i şer‘ dahi sülâle-i Âl-i Muhammed’den nakîbü‘l-eşrâfdır. Ve bir hâkim-i şer‘ dahi üç yüz akçe pâyesiyle gûyâ mevleviyyet bir kazâdır. Beher sene kadıya (–) pâre nevâhî kurâlarından ber-vech-i adâlet üç bin guruş pîş-tahta mahsûlü olur.

Paşasının cevz-i ma‘dûdu hâslarından on altı bin guruş olup bâc-ı bâzâr ve cürm [ü] cinâyet ve salb [u] siyâsetden dahi ve gayri mahsûlâtlar ile cümle beher sene yigirmi altı bin guruş olur, ammâ Monla Ganî Paşa ve Ak Mehemmed Paşa ve Sarhoş İbrâhîm Paşa kırkar bin ve ellişer bin guruş tahsîl ederlerdi.

Ve bir hâkim-i şer‘i dahi şehir kapusu nâ’ibidir. Biri dahi muhtesib nâ’ibidir. Biri dahi taşra (–) nâ’ibidir.

Eyâlet-i Kefe’de olan livâları bildirir

Cümle yedi aded mîr-i livâlardır. Evvelâ Kiriş kal‘ası sancağı ve ada-yı şâhı Taman sancağı ve Tat eli sancağı ve Azak deryâsı içre Balısıra sancağı, bu livâ beğinin kurâları olmayup yigirmi pâre firkateler ile Azak denizin muhâfaza eylediğiyçün Kefe gümrüğünden on kîse salyâne alır, kânûndur.

Ve sancağ-ı Adahon beği Çoçka boğazın ve Yeleşke boğazın ve Azak denizi boğazın ve Kuban nehri boğazın ve Temrik kal‘ası boğazın on pâre firkateler ile muhâfaza etmek şartıyla bu dahi Kefe mâlından on kîse salyâne mâl alır.

Ve Azak kal‘ası sancağı, bunun dahi beği yigirmi kîse Azak balığı dalyanlarından mâl alır.

Ve Kefe sancağı, paşaların tahtgâhlarıdır, ammâ sene 1067 târîhinden berü Kefe vezîrlerinin tahtgâhları kal‘a-i Azak olup Azak beği ref‘ olup kal‘a-i Kefe gibi bir şehr-i mu‘azzam kâ’immakâmlık oldu. Dîn [ü] devlete Köpürlü Mehemmed Paşa eyi etdi, ammâ Azağ’ı muhâfaza eden vüzerâlara azâb-ı elîm oldu.

Ve eyâlet-i Kefe’nin bu mahalde yedi aded sancakları kânûn üzre tamâm oldu.

Çerkes vilâyeti beğleri kânûn üzre Kefe’ye tâbi‘lerdir anları bildirir

Selîm Hân-ı Sânî asrında Özdemiroğlu Osmân Paşa sene 991 târîhinde Şirvân ve Şamâkî‘ya Çerkezistân’dan giderken beğlerin Kefe eyâletine tâbi‘ edüp rehinlerin almışdır ve kendüsü de Kabarti beğine bir câriyesiyle bir oğlun koyup Kabarti’den bir kız alup berâ-yı maslahat Çerkezistân ile akrabâ olup yetmiş bin aded Çerkes bahâdırlarıyla Gence ve Şirvân ve Şamâkî ve Tiflis [ve] Tomanis’i ve Demirkapu’yu ve Şirvân’ı ve şehr-i Serîrü‘l-lân’ı ve şehr-i Ereş‘i ve şehr-i Niyâzâbâd’ı ve şehr-i Şâbûrân’ı el-hâsıl yetmiş altı pâre şehr-i azîmleri Çerkes beğleri ve Dağıstân pâdişâhı yeğleri ile mezkûr kal‘aları feth edüp Kabarti beğlerinden İskender Beği Kefa paşası edüp Taman cezîresin Çerkes kavmiyle doldurup Azak küffârı Kazak’ı Karadeniz’e çıkarmaz oldu.

Evvelâ Çerkes beğleri cezîre-i Taman’dan şark cânibinde yetmiş konak yer tâ kûh-ı Elburz’a varınca cümle salyâne ile kırk aded Çerkes beğleri vardır. Âl-i Osmân’ın bir seferi olsa Kefe paşasıyla sefer eşüp salyâneleri yerine abâ ve kebe ve yay ve tüfeng ve bârûd ve kurşum asdar ve bez ve boğası alup Osmânlı eli altlarındadır. Azl [u] nasbları yine Âl-i Osmân hükmündedir. Bir beği ölse yerini oğluna yâhûd akrabâlarının bir

müstahıkkına ihsân olunur. Ammâ ***[139b]*** tuğ ve sancağ u bayrağ u tabl [u] alemleri yokdur. Lâkin tablbâzları vardır. Tâ Özdemiroğlu Osmân Paşa'dan beri Âl-i Osmân'a gâyet mutî' [ü] münkâd idiler.

Sene 1031 târîhinde Hotin'e Âl-i Osmân'ın Sultân Osmân seferinden berü mezkûr Çerkes beğlerine Kefe defterdârları vazîfe-i mu'ayyene-i salyâneleri kat' olaldan berü anlar da ne âsî ve ne mutî' harbe ucuyla geçinüp edâ-yı hidmete gelmeyüp kâhîce Kırım hânlarına gelüp gidüp ba'zı şeyleri mürâca'at eder oldular. Ammâ tatyîb-i hâtırlarıyla mukayyed olacak lâzımlı ulûfesiz Çerkezistân askerleridir. Gerçi müselmân ve bir mezhebde değillerdir, ammâ Hudâ dahi ziyâde ede, bir gûne mahbûbu'l-kulûb dağ âdemleridir kim müselmânlığ ve kâfirlik nedir bilmezler, ammâ haşr [ü] neşri de inkâr etmezler, bir turfe garîb âdemlerdir.

Kefe eyâletinde olan kazâları ayân eder

Evvelâ Kefe ile cümle yedi kazâ yerdir. İbtidâ Tat eli ve Balıklava ve Sudak ve Menkûb ve Kiriş ve Taman ve Temrik ve Azak kazâları bunlardır.

Ve cümle sekiz aded voyvadalıkları yine ol kazâlardadır. Bu voyvadalıkları hâslarından tahsîl olan mâl ile paşası üç bin askerle sefer eşer. Eğer Çerkes beğleri gelirse yigirmi bin asker olur, *ve's-selâm*. Hudâ dahi ziyâde ede.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Kefe: Karadeniz sâhilinde bir körfez liman-ı azîmin cânib-i garbîsi ve cenûbîsi arasında leb-i deryâdan tâ Yapraklı dağı nâm kûh-ı bülendin zirve-i a'lâsına varınca şekl-i mukavvis bir Şeddâdî seng-i mutarraş bir kal'a-i hâzır-bâş-ı li-ecl-i savaş kirmân-ı cây-i emândır.

Dâ'iren-mâdâr cirmi sekiz bin adımdır kâmil. Hattâ Selânik kal'asıyla adımda ve âdem ile pür olmada birdir. Ammâ bu Kefe'nin kara tarafı altı bin adımdır, deryâ tarafı kâmil iki bin adımdır. Hattâ üç kerre kendi hatvemle adımlamışımdır.

Ammâ kara tarafı biri biri ardında iki kat Sedd-i İskender-vâr hisâr-ı üstüvârdır. İç kat hisârı elli arşın âlî ve beş arşın enli dîvârdır. Dahi önündeki dîvâr otuz arşın âlî ve yedi arşın enli Sedd-i Ye'cûc-vâr fîl cüssesi kadar iri taşları var. Dahi önünde fecc-i amîk yigirmi arşın derin kesme kaya handakı elli arşın elli handakdır. Kapuları önünde haşeb cisrleri var. Hîn-i muhâsara ve muhâtarada cüsûrları kaldırup kal'anın demir kapularına dayarlar.

Ve bu kara tarafının iki kat dîvârlarında cümle yüz on yedi aded gûnâ-gûn burc-ı bârûlar var. Ve cümle iki katında iki bin altı yüz aded dendân-ı bedenleri var, ammâ leb-i deryâda ancak bir yalın kat dîvârı var, kaddi yigirmi arşındır ve beş adım enli dîvârdır, ammâ leb-i deryâ olmak ile bu tarafdan aslâ handakı yokdur, ammâ kulleleri ve dendân-ı bedenleri çokdur. Lâkin ne kadar kulle ve bedenleri olduğu ma'lûmum değildir.

Ve bu zikr olan kal'anın dâ'iren-mâdâr etrâflarında cümle on iki aded binâ-yı azîm ve metîn ü kavî cümle demir kapulardır, ammâ dörd aded bâb-ı sedîd-i hadîdları kara tarafındadır.

Evvelâ Kulle kapusu cânib-i yıldıza nâzırdır.

Andan yukaruya gidüp Ya'kûb Ata kapusu semt-i cenûba mekşûfdur.

Andan kıble tarafına Yûsuf Hân kapusu meftûhdur.

Andan yine kıble yanasına açılır Arslan kapusudur.

Bu mezkûr kapular ikişer kat bâb-ı hadîdlerdir kim dîdebânları ve gümrükçü kolcuları dâ'imâ nigehbânlık edüp vakt-i gurûbda sedd-i bâb edüp miftâhların her şeb yeniçeri ağasına teslîm edüp ale's-sabâh yine alup du'â ve senâ ve gülbâng-ı Muhammedî ile kapuları küşâde ederler. Ammâ Şehzâd[e] Selîm ve Şehzâde Süleymân Hân bu Kefe'de hâkim iken her sabâh her kapuda birer kurbân du'â ile kesilüp kapuları açarlarmış, ammâ şimdi bir tavuk bile boğazlamazlar. Bu haberi iki yüz yaşında kart Tatarlardan istimâ' edüp kurbân ahvâlin yazmışım.

Ammâ deryâ kenârındaki dîvârda cümle sekiz aded kapulardır. İkisi liman kapularıdır kim gâyet musanna' bâb-ı latîflerdir.

Biri iskele kapusudur kim cümle keştîler anda yanaşırlar. Ve gümrük emîni bu kapu taşrasında gümrükhâne-i azîmde oturur leb-i deryâya nâzır şâhnişîn ve pençereleri var bir mükellef emînhânedir. Ve Kefe paşalarının kat-ender-kat sarây-ı cihânnümâsı bu iskele kapusu üzredir. Cemî'i dîvânhâne ve hücrelerinin şâhnîşin ve revzenleri limana nâzırdır. Ve bu iskele kapusunun taşrasında kapudan içeri girirken sağ tarafda kal'a dîvârında yere yakın üç aded âdem bâzûları kalınlıkda demir halkalar vardır kim içlerinden âdemler geçmek mümkindir. Limanda lenger-endâz olan gemiler kıçları bu demir halkalara bağlarlar.

Andan Balıkbâzârı kapusu, bu yalın kat demir kapudur.

Andan Boyacı kapusu, bu dahi yalın kat küçük demir kapudur.

Andan Orta kapu, bu dahi küçük hadîd kapudur.

Andan Küçük kapu, bu dahi demir kapudur.

Andan Lonca kapusuna Uğrın kapu dahi derler, dâ'imâ mesdûd durup hîn-i mahalde açılır.

Bu zikr olunan sekiz aded kapuların cümlesi limana mekşûf işlek kapulardır. Ve cümle cânib-i ***[140a]*** şimâle nâzır deryâda önleri kumsal yerlerdir. Cümle yüz on yedi aded kulle-i bâlâlardır.

Ve bu kal'anın enderûn [u] bîrûnunda kal'aya muttasıl âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. İllâ mîrî gümrük ve paşa sarâyı vardır. Cümle kal'adan alarka binâlardır. Gerçi deryâ tarafı dîvârı alçakdır, ammâ kulleleri ve bedenleri ve karavulhâneleri sık sıkdır ve kâhîce kal'a dîvârların deryâ talattumu döğer. Anıniçün leb-i deryâda handakı yokdur.

Evsâf-ı iç hisâr-ı kal'a-i Kefe: Bu iç kal'aya ahâlî-yi vilâyet Freng hisârı derler. Bu dahi ol taşra kal'anın cânib-i şarkîsi tarafı köşesi içinde bir kat bölme kal'a dîvârlı metîn kal'adır. Lâkin taşra büyük kal'a gibi iltifâtda değildir, zîrâ şehrin içinde kalmışdır. Cümle dîvârı iki bin germe adım handaksız bölme Şeddâdî taş binâlı dîvârdır. Lâkin bu kal'anın deryâ tarafı taşra kal'a dîvârındandır. Hemân bu Freng dîvârı şehir içinden bölünmüş bir kat enli ve âlî dîvârdır.

Bu dîvârın cümle beş aded kapuları vardır. Beşi de şehir içlerine açılır

haşeb kapulardır. Zamân-ı kadîmde cümle demir kaplı imiş.

Evvelâ aşağı çârsû yolunda Dede furunu dibinde Atlı kapusu demenin vech-i tesmiyesi oldur kim bu kapunun atebe-i ulyâsı kemeri altında bir beyâz mermerden bir taş at üzre yine bir taş âdem ata süvâr olmuş. Atının ayağı altında bir ejde[r]hânın yine taşdan sûreti var. Anıniçün bu kapuya Atlı kapusu derler. Hakkâ ki üstâd-ı mermer-bür aceb tuhfe at sûreti kazmış. Gûyâ ki zî-rûh durur.

Andan öte Hammâm kapusu, andan (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bu Freng hisârından yukaruda,

Sitâyiş-i Nârin Hisâr: Bu kal‘a taşra büyük hisârın cânib-i şarkîsi köşesinde bir sarp kayalı püşte üzre bir buruna vâki‘ olup deryâya havâle kaya-yı mehîb üzre bir Sedd-i Sikender nârin kal‘adır kim cümle şehre havâle olmağın şehrin her hânedân âsâr-ı binâları bu kal‘a-i âlîden nümâyândır. Selîm Hân ve Süleymân Hân ve gayri şehzâdegânlar bunda hâkimler iken sarâyları ve darbhâneleri ve türbe-i pür-envârları cümle bundadır.

Bu kal‘anın etrâfı yalçın kayalar olmak ile handakı yokdur ve handak olmak da muhâldır. Ancak Freng hisârına açılır bir kapusu var. Ve kırk elli kadar evleri ve bir câmi‘i ve gılâl anbârı ve cebehâne hücreleri ve dizdâr hânesi var, gâyet metîn ve müstahkem hisâr-ı üstüvârdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i zâhidân-ı ânidân: Cümlesi altmış aded mihrâb-ı muvahhidândır. On adedi salât-ı Cum‘a edâ olunur eyne tamlarıdır.

Cümleden câmi‘-i selâtîn taşra büyük kal‘ada Şehzâde Süleymân Hân: Bunda hâkim iken binâ etmişdir. Cemî‘i enderûn u bîrûnunda cümle imâretlerinin kıbâbları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i pür-nûrdur. Kıble kapusundan tûlu mihrâba varınca yüz elli ayakdır. Ve bir yanından bir yanına arzı kâmil yüz ayakdır. İki yan kapusu ve bir kıble kapusu vardır. Taşra soffaları altı aded sütûnlar üzre beş aded musanna‘ kıbâblardır. Derûn-ı câmi‘ bir hayli vâsi‘dir kim cümle on bin âdem alır. Ammâ çârsû-yı bâzâr içinde vâki‘ olup daracık zemînde olmak ile taşra haremi küçükdür, câmi‘inin büyüklüğüne göre değildir. Ve minâresi ve minber mihrâbı tarz-ı kadîm âsârlardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan,

Müftî câmi‘i: Bu dahi kurşum ile mestûr bir musanna‘ taş minâreli câmi‘dir. Bu câmi‘-i nazîf kapusunun iç yüzündeki tahrîr olunan celî hatt-ı latîf ile târîhi budur:

Şuri‘a’l-binâ bi-himmetih,

Bi-i‘âneti’l-meliki’l-mu‘în,

Müftîyü şer‘in hâdimün,

Bi-mevleviyyeti emri’d-dîn,

Ve hüve’l-lezî kâne ismehû,

Mûsâ eş-şerîf el-miskîn,

Ni‘me’l-(...) hâzihi,

İz ammerehâ li-âbidîn,

Kabile'l-ilâhu bi-lutfihi,

Hıdemâtehu li-şer'i'l-mübîn,

Vaza'a'l-esâsa ve-errahahu,

Ve le ni'me dâru'l-müttakîn.

Sene (–)

Bu târîh bir hüsn-i hatt-ı sülüs ile çâr-kûşe mermer üzre altun ile tahrîr olunmuşdur. Ve yine bu câmi'in taşra harem kapusu üzre tarîk-i âmme nâzır olan târîhdir:

Müslimânâ-yı biyâ (–) (–) nemâz,

Hâşa lillâh ki gûyemet tevbîh,

Fikr kün zi-nemâzem în buk'a,

Niyyetün li's-salâti şüd târîh.

Sene (–)

Andan Yeni câmi': Bir ma'bedgâh-ı müferrahdır. Karîbü'l-ahd binâ olunmağile Yeni câmi' derler. Kurşumsuz kiremit örtülüdür.

Andan Gölbaşı câmi'i: Bu dahi kiremit ile (bir) mestûr bir mezgit-i ma'mûrdur. Andan Yenikapunun iç yüzünde,

Tâcir Hacı Nebî câmi'i: Kurşumlu bir musanna' ve kadîm câmi'-i azîmdir. Kapusu üzre târîhi budur:

Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün Resûl[allâh],

Bismillâhirrahmânirrahîm,

Tahrîrinden sonra

[Kad] benâ Hacı Nebî Tâcir za'îf ***[140b]***

Mescide'l-aksâ li-de'bin el-imâm,

Kâle ehlu'l-kadri fî târîhihî,

Vehve üssü'l-ka'beti huldün enâm.

Sene (–)

Andan Kı[b]le kapusu câmi'i: Kurşumsuzdur, ammâ gâyet musanna' câmi'dir kim büyük kıble kapusu kanadları eyle hurde nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn oyma islimi ve şükûfe-i gûnâ-gûnlar oyulmuşdur kim hezârfen Ressâm Bursalı Fahrî Çelebi kâğızdan eyle oymalar oymağa kâdir değildir. Hudâya ayândır kim erbâb-ı ma'rifet olan bilir, bu bâb-ı mu'allâda ol kadar şîrîn kâr kalemkârlık ma'rifeti var kim gûyâ sihr-i helâldir. Gerçi Ciniviz levhasına oyulmuşdur, ammâ bu günde eyle musanna' dervezeyi çeşm-i benî âdem görmemişdir. Hattâ bu kapu üzre târîhi budur:

Hâzihî buk‘atun mübâreketün,

Bi-niyyetin li’llâhi merreten uhrâ,

Sâre târîhü hatmi mebnâhâ

Mescidün üssise ale’t-takvâ,

Sümme’cteme‘at te‘dâduhu iz,

Ma‘ahu cîmü mescidi’l-aksâ.

Sene 888.

Meşhûr cevâmi‘-i ma‘mûreler bu mezkûrlardır kim bunları temâşâ edüp riyâ olmaya içlerinde ibâdet dahi edüp sâhibü‘l-hayrât ve’l-hasenâtların rûhlarıyçün fâtiha tilâvet ederdim.

Evsâf-ı mesâcidhâ-yı âbidân-ı zâhidân: Cümle elli aded mahalle mesâcidleri vardır. Evvelâ Hacı İdrîs mescidinin kıble kapusu üzre târîhi budur:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Kul Allâhümme mâlikü‘l-mülk

Bihi za‘m El-Hacı İdrîs

Câmi‘ olmağa müsta‘id bir kurşumlu kubbe-i âlîli mescid-i ra‘nâdır.

Andan Kıble kapusu kurbunda Köprübaşı mezgiti, andan Orta kapu buk‘ası, andan Kapuağası zâviyesi, andan Azebler eynesi, andan Hâtûniyye cuması, andan Müftî câmi‘i kurbunda Çanlı mescid, andan Bâlâ Hâtûniyye zâviyesi, andan Freng hisârı kurbunda Ahmed Ağa eynesi, andan Müftî secdeliği, andan Çîn eli mescidi, andan Hisâr namâzgâhı mescidi. Niçe ma‘mûr u âbâdân zâviye ve mesâcid ve buk‘alar ve mezgitler ve secdelikler vardır, ammâ ma‘lûmumuz olup temâşâ etdiğimiz mesâcidlerin güzîdesi bunlardır, *ve’s-selâm*.

Ve bu şehirde yigirmi yerde kurşumlu imâretler vardır. Ve cümle kırk aded kârgîr minâreler vardır. Mâ‘adâ alçak minârelerdir. Bu imâretleri cümle Yapraklı kulle-i bâlâsından temâşâ edüp tahrîr etmişim.

Der-aded-i dâru’t-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: Cümlesi beş aded medrese-i dâru’l-ulûmdur. Evvelâ Hacı Ferhâd medresesi, cümleden mükellef ü mükemmeldir. Ve (–) (–) (–) (–) (–) Ammâ binâ-yı dâru’l-hadîs ve dâru’l-kurrâları yokdur.

Der-zikr-i tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-i meşâyihân: Kamusu tokuz aded hânkâh-ı dervîşân-ı dil-rîşân-ı mesken-i Âl-i Abâ dergâhlarıdır.

Cümleden Kefe’nin garb tarafı hâricinde Topraklık nâm varoş içinde Ahmed Efendi tekyesi var. Âyende vü revendeye matbah çekilmişinden ni‘meti mebzûldür kim iki yüzden mütecâviz tarîk-i Halvetî‘de pâ-bürehne [ve] ser-bürehne fakr-ı fâkada fenâ-fillâhdan fukarâ-yı bâb-ı Allâhlar vardır.

Andan Dâmâd Efendi tekyesi: Bu dahi bir ulu âsitâne-i dervîş-i dil-rîşândır. Bunun dahi subh u mesâ imâret-i dâru’z-ziyâfesinden bay u gedâ-yı pîr [ü] cüvâna ni‘meti

mebzûldur. Ammâ bunda olan zikrullâh tevhîd-i erre bir tekyede olmaz, zîrâ Dâmâd Efendi hazretler[i] bir pîşvâ-yı reh-nümâ-yı Âl-i Abâ‘dır kim rûhâniyyetlerinden cemî‘i âşıkân-ı sâdıkânlar sermest olup aşk-ı İlâhî ile kendülerden geçerler, bir gûne tekye-i mehîbdir.

Andan Kefe Topkapusunun iç yüzünde yine Dâmâd Efendi tekyesi var. Bu dahi hânkâh-ı ma‘mûredir.

Hâsıl-ı merâm bu Kefe ahâlîsi cümle ehl-i tevhîd olmaları cihetden Halvetî ve Celvetî ve Kâdirî ve Gülşenî tekyeleri vardır, ammâ tarîk-i Mevlânâ tekyesi, ya‘nî Mevlevîhânesi yokdur.

Der-aded-i mektebhâ-yı ebcedhân-ı ciğerkûşe-i püserân: Dükelisi kırk beş aded dâru’l-ulûm-ı sıbyân-ı mahbûbândır, ammâ nâ-resîde evlâdlarının tabî‘atları ol kadar tîz-fehm olup gâyetü‘l-gâye necîb ü reşîd ve zekiyyü‘t-tab‘ püserleri var kim niçe kitâbları hıfzen tekmîl etmişlerdir.

Der-medh-i hammâmât-ı tâhirân-ı râhat-ı cân: Hepisi on aded germâb-ı rûşenâlardır.

Evvelâ Freng hisârı içinde Hacı Murâd Hammâmı, Acı Hammâm, Tatlı Hammâm. Taşra büyük kal‘ada Sultân Süleymân Gâzî şehzâde hâkim iken esâsın urup ba‘dehu hilâfeti asrında itmâm bulmuş bir vâsi‘ ve hoş-hevâ ve hoş-binâ bir hammâm-ı müferrih-ı dilküşâdır kim misli meğer Bâğçesarây şehrinde Mehemmed Geray hammâmı ola. Serâpâ cemî‘i kıbâbları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir hammâm-ı ma‘mûrdur kim Kefe halkının mahbûb esîr gulâmları bunda cem‘ olup her hidmete cân u baş ile müsta‘cillerdir, ammâ münfa‘il ve mef‘ûllerden sehel değillerdir. El-hâsıl ruhâm-ı hâm-ı gûnâ-gûn ile mefrûş olmuş altı halvetli bir hammâm-ı rûşenâdır.

Ve buna karîb Çömlek hammâmı, ol kadar memdûh değildir.

Kulle kapusu ndan taşrasında Eski Hammâm hûbdur ve dellâklari ve hüddâmları cümle mahbûbdur.

Ve iki aded hammâmlar dahi vardır, ammâ isimleri ma‘lûmum olmadığından tahrîr olunmadı.

Der-vasf-ı hammâm-ı mahsûs-ı a‘yân-ı hânedân: Be-kavl-i yârân-ı âlüfte âşüftegân “Şehr-i Kefe içre altı yüz aded ev hammâmlarımız vardır” deyü tefâhür kesb ederler. Ve kâllerinde sâdıklardır kim hakîr elliden ziyâde sarây hammâmların bilirim, zîrâ ehl-i ırz hâtûnları bâzâr hammâmına gitmezler ve sokağa dahi çıkmazlar, gâyet aybdır.

Der-alâmet-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Umûmîsi kırk üç aded vekâle-i sevdâgerânlardır.

Evvelâ cümleden ***[141a]*** Koca Kâsım Paşa hânı: Cümle hânlardan kadîmdir. Kapusu üzre târîhi budur:

Cenâb-ı Hazret-i Paşa-yı ekrem,

Olupdur Kâsım ihsân [u] in‘âm,

Ki hayra sarf edüp mâl-ı firâvân,

Bu hân-ı dilküşâyı etdi itmâm,

Olup târîhi anın akla mülhem

Denir ol dem sarây-ı râhat-encâm.

Sene 981.

Andan Sıçanlı hân: Bu iki mezkûr hânlar Freng hisârı içindedir.

Andan taşra kal‘ada Vezîr hânı, andan Sefer Gâzî Ağa hânının kapusu üzre yazılan târîhi budur:

Selâmî dedi itmâmına târîh,

Zehî hân-ı müzeyyen bârekallâh.

Sene 1069.

Andan Esîr hânı, andan Bâzâryeri hânı. (Niçe) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Niçe hân-ı zîbâlar dahi var, ammâ kal‘a-misâl binâ-yı azîm hânlar bunlardır.

Der-tahrîr-i bekârhâne-i garîbân: Olancası tokuz aded bekâr odalarıdır kim cümle ehl-i sanâyi‘ garîbler sâkin olurlar.

Der-aded-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Barısı, ya‘nî Tatarca cümlesi bin on aded dükkândır, ammâ taşra Topraklık varoşu dekâkînleri bile hisâb olunmuşdur, ammâ Uzun çârsû ve Orta Meydân bâzârı ve Şem‘ahâne bâ[zâ]rı ve Haffâfhâne çârsûsu cümleden müzeyyen sûk-ı sultânîlerdir. Ve yigirmi üç aded mükellef ve müzeyyen hânende ve sâzendeli şâ‘irân [u] meddâhânlı mükemmel ve ma‘mûr fevkânî ve tahtânî kahvehâneleri ve bozahâneleri [ve] meyhâneleri var. Lâkin kârgîr binâ kıbâblı bedesteni yokdur.

Der-vasf-ı çeşmesâr-ı dil-i cân: Bardası yigirmi aded çeşme-i ayn-ı zülâllerdir, ammâ suları şorlardır.

Der-hayrât-ı sebîlhâne-i atşân: Olandası yüz beş yerde sebîlhâne-i cân-sitândır kim her köşe-i esvâkda şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhiyçün binâ olunmuş hayrât-ı azîm sebîlhânelerdir.

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahalle-i mü’minân: Hamusu enderûn [u] bîrûn-ı Kefe’de bu resm üzre seksen aded mahalle-i müslimdir, ammâ Ermenî ve Rûm ve Yahûdî ve Çingane alacıklı ve obalı evleriyle cümle yüz yigirmi cemâ‘at mahalle add olunmuşdur, ammâ Topraklık nâm varoş kurbunda çok mahalle Tatar obalıları fukarâlardır. Lâkin derûn-i şehirde cümle la‘l-gûn kırmızı kiremit örtülü sarây-ı azîmler ve hânedân-ı kadîmlerdir.

Der-hisâb-ı cemî‘i büyût-ı kibâr [u] a‘yân: Yekûnîsi tokuz bin altmış aded hânedân-ı büyût-ı âlîlerdir.

Evvelâ cümleden Sâbit İbrâhîm Efendi sarâyı ve Kâ’immakâm sarâyı ve Abdülbâkî Çelebi sarâyı ve Paşa sarâyı ve Bürâdereyn Yağcızâdeler sarâyı ve Dâmâd Efendi sarâyı ve Müftî Efendi sarâyı, meşhûr hânedânlar bunlardır. Ve bu hânedânların ve cümle

çârsû-yı bâzârın şâhrâhları serâpâ beyâz kaldırım taş döşeli tarîk-i âmmlardır kim cümle yetmiş zokak add olunmuşdur. Cümlesi pâk ü pâkîze tarîk-i âmmlardır. Lâkin ba‘zı râhları eniş ve yokuş yerlere vâki‘ olmuşdur. Ekseriyyâ Kırım zemîninde vâki‘ olan hânelerin şâhnişîn ve pençereleri cânib-i şimâle liman deryâsına nâzır hâne-i zîbâlardır.

Der-tektîb-i taşra varoş-ı Topraklık: Kal‘a-i Kefe’nin garb cânibi taşrasında bir varoş-ı azîmi var, ana Topraklı varoş derler, zîrâ niçe bin hânelerinin sütûhları hâk-i pâk ile mestûr olduğundan topraklı varoş derler, ammâ niçe yüz aded hânedân-ı mu‘azzamları kırmızı kiremitlidir. Bunda üç aded câmi‘leri ve mesâcidleri ve medreseleri ve tekyeleri vardır kim niçe imâretleri bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Der-kayd-ı kal‘a-i varoş-ı Topraklı: Bunda bir bayır üzre bu Topraklı şehrini muhâfaza içün şehre havâle bir şekl-i müdevver kârgîr binâ bir kulle-i bâlâsı var, cirmi kâmil iki yüz adımdır. Cânib-i garba bir âlîce yerinde ancak bir demir kapusu var. Ve demir kapulu top mazgalı delikleri var, ammâ etrâfında handakı yokdur. Hemân leb-i d[er]yâda bir âlî püşte üzde sa‘b kulle-i bâlâdır. İçinde ancak bir dizdârı ve on aded merdüm-hisârı ve kifâyet mikdârı cebehânesi var. Sene (–) târîhinde Kantemur Hân Âl-i Osmân’a isyân etdiği asırda (–) kapudan paşa bu Kefe limanına donanma-i hümâyûn ile lenger-endâht oldukda bu kulle-i serâmedi inşâ etmişdir, ammâ hakkâ ki yerinde bir bî-bedel kulle etmişdir. Lâkin henüz şeb [ü] rûz kapusu mesdûd durur. Bu kullenin hâlâ cânib-i erba‘ası mezâristândır. Ana karîb mezkûr Ahmed Efendi tekyesidir.

Der-beyân-ı çâh-ı mâ-i hânedân: Şehr-i Kefe’de cem‘âsı dörd bin altmış aded evlerde kuyular olduğu sicilde merkûmdur. Sarmaşıklı bayırı dibinde olan evlerin kuyuları lezîzdir, ammâ aşağıda olan bi’r-i mâlar sehel şorcadır. Ekseriyyâ evleri kuyuya muhtâclardır.

Der-tastîr-i dakîk-i değirmen: Ümmeten yüz altmış aded un değirmenleri var kim cümle atlar çeker, zîrâ bu şehirde nehr-i cârî yokdur, ammâ niçe fukarâlar el değirmenleri çekenleri çokdur.

Der-terkîm-i müşerref olduğumuz yârân-ı ihvân: Evvelâ Hüsâm Efendi ve Ahmed Efendi ve kâ’immakâm Ak Mehemmed Paşa, Durmuş Ağa ve Abdülbâkî Çelebi ve Şeyhülislâm Efendi ve Yağcızâdeler ve Emîr Efendi ve oğlu Seyyid (–) Çelebi ârif ü zarîf ü nedîm ve hoş-sohbet ve hoş-lehce bir sebük-rûh zât-ı şerîf hakkâ ki şerîf çelebidir. Ve ilm-i kâfda kâmil ve sâhib-i ayâr Nâ’ib İbrâhîm Efendi, mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübînde bir nâ’ibdir, ammâ cemî‘i hânlara ve kalga ve nûreddîn ve gayri sultânlara ***[141b]*** ve cemî‘i vüzerâ ve vükelâlar ve fukarâ ve zu‘afâlara ni‘met-i ihsân [u] in‘âmı mebzûl bir âdemdir.

Bu hakîr bu âna dek kırk bir yıldır kim cihân-bân olup âlemi geşt [ü] güzâr edüp kimyâya mâlik sâhib-i ayâr görmemiş idim, ammâ niçe bin mukallidler ile görüşmüşdüm. Bu ilmin aslı ve faslı yokdur deyü ilm-i kâfe münkir idim, ammâ elhamdü lillâh bu Kefe şehrinde Nâ’ib İbrâhîm Efendi’de görüp ilme’l-yakîn ve hakka’l-yakîn ve ayne’l-yakîn vâsıl edüp hakîre dahi bir sebüke altun ihsân etdi kim elimde balmûmu gibi ovalardım. Hattâ bu altunlardan İbrâhîm Efendi habbeler yapup birin sabâh ve üç dâne habbe ahşam yudup ol gün gece aslâ ta‘âm yemezdi. Lâkin bu mertebeye ve bu vasle-i fukarâlara ol kimesne vâsıl oluyor kim ehl-i hâl ola ve salâh-ı hâlde olup kemâl mertebe

riyâzât [u] mücâhedeye meşgûl olup esrârı hıfz edüp halkdan münzevî ola. El-hâsıl kibâr-ı evliyâ zümresinden olana, bu kâr nasîb oluyor, *ve's-selâm*.

Der-vasf-ı âb [u] hevâ-yı hûb-ı câvidân: Hevâsı gâyet latîf ve mu'tedildir, zîrâ leb-i deryâda vâki' olmuşdur, ammâ suları sehel şorcalardır. Ve bâğ u bâğçeleri azdır. Cümle bâğları terkîm olunan Sudak dağlarında bâğlar bu Kefelilerindir.

Memdûhât-ı me'kûlât-ı ni'met-i uzmâ-yı müsmirât: Evvelâ Kefe'nin tereyağı ve sarı mayak yağı misk [ü] amber-i hâm râyihalı semnlerdir. Ve yâsemen ve Kefe lâlesi ve limanında tirkiz balığı ve levrek ve tekir balığı ve yâhûd uskumr[u] balıklarının envâ'ları on iki aded deryâda olmaz. Hattâ Bahr-i Muhît ve Bahr-i Malgayan ve Bahr-i Okyanûs'da ve Bahr-i Harez'de ve Bahr-i Ummân ve Bahr-i Kulzum'da dahi Kefe balığı gibi bir mâhîler görmedim. Hattâ tirkiz nâmındaki balığı mâh-ı Hamsînde sayd edüp niçe yüz gemilere tuzlayup korlar ve cemî'i ekâlimlere bâzergânları götürürler. Bir garâ'ib balık emânetidir kim başka mukâta'adır. Emînin rızâsı olmadan bir ferd-i âferîde bir balık sayd edemez, ammâ gece karanlığında oğlancıklar kalaklı kefal balığı dutup yerler. Balık emîni anlara bir şey demez, ammâ şehir subaşısı duyarsa gulâmları cerîmiye keser.

Ve dahi beyâz etmeği ve semîn eti birer vukıyyesi birer akçeyedir. Ve bir buçuk vukıyye sığır eti ve deve eti bir akçeyedir, ammâ at etinin vukıyyesi iki akçeyedir. Ve şehir içre kara dud ağaçlarından çok bir tirek yokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ilm-i usturlâb ekâlîm-i arz-ı beled-i büldân: İklîm-i sâdisde bulunup arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı (–) derîce ve dakîkadır. Ve atvel-i leyâlı (–) dır.

Der-kavl-i müneccimân-ı tâli'-i amâristân-ı Kefe: Burc-ı sevrde beyt-i zühre türâbî hânesinde bulunup anıniçün halkı zühre gibi zevk [u] şevkde olup türâbî oldukları cihetden hâkiyle yek halûk ve halîm ve selîm âdemleri vardır. Sevr burcunda oldukları haysiyyetden cümle sığırları semîn ve kebîr bakarları çokdur.

Der-medh-i sıfat-ı mahbûbe [vü] mahbûbân: Hevâsının letâfetinden gılmân [u] nisvân-ı bintânları gâyet hüsn-i cemâlde ve lütf-ı i'tidâlde olup kelimâtları cümle mevzûn ve dişleri gûyâ dürr-i meknûn müstesnâ cüvân [u] bintânları olur kim geysû-yı müşk-bârların sarkıtdıklarında uşşâkânların gönüllerin kendülerine cân ü dil ile akıdırlar. Ve duhter-i pâkîze-ahterleri var kim hakkâk desti değmemiş bir dürr-i yektâlardır. Ve dâmenlerine hâr ilişmemiş birer mehtâbelerdir. Ve cümle Çerkes ve Abaza ve Gürcî ve Leh vilâyetlerinden gelme pençe-i âfitâb mehtâb gulâmları sîm-beden ve nâzük ter ü tâze kulak şahmesi gibi yumuşak ve nerm ü râm ve nâzük-endâm gulâm-ı mehpâreleri olur kim mahbûb-dost gulâmpâre bürâderlerimiz bu mâhpâreleri gördüklerinde pâre pâre olurlar. Hattâ Kavâflar bâzârı yanında her sabâh esîr bâzârı durur, bunda olan dilberân cem'iyyeti İslâmbol'da Oğlan Şeyhi tekyesinde olmazdır. Niçe züğürd ve müflis mendebûr âşıklar göz cizircikiyle, ya'nî göz zinâsıyla geçinüp günc-i mihnethânesine âh-ı dâğ-ı derûn çekerek gider. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-kâr [u] kisb-i ehl-i sanâyi'ât-ı üstâdân: Yüz altmış yedi gûne ehl-i hırefleri gâyet üstâd-ı kâmillerdir, ammâ derzisi ve kuyumcuları ve pabuççuları ve keçe seccâde yapıcıları gâyet üstâdlardır. Dahi ekseriyyâ halkı ankâ tüccârlardır kim bal ve yağ ve üsârâlar alup satarlar bir alay bâzergân âdemleri çokdur.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı kıssîsân: Rûm ve Ermenî keferelerinin üç aded [dü]yûrları var, âyîn-ı bâtıla ederler, ammâ Yahûdîlerin bir sinagoları vardır.

……(1 satır boş)……..

Der-vasf-ı şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Kefe: Bu şehr-i kadîm mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ olup iklîm-i acîbe ve garîbe olduğundan ulemâları dahi ulûm-ı garîbe ve fünûn-ı kesîreye mâliklerdir. Hattâ hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı dahi bî-kıyâsdır.

Ve şehrinin etrâfında olan hâk-i amber-pâkleri gâyet mahsûldârdır kim gendümü ve gûnâ-gûn şa‘îri ve yulaf çavdarı ve baklası ve nohudu gâyet bî-kıyâs olur. Gerçi bâğ u bâğçeleri azdır, ammâ müşebbek bostânları çokdur kim zemîni bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr arz-ı Kırım’da misli yokdur. ***[142a]***

Andan bu şehrin kış gecelerinde oda sohbetleri mahallinde olan ni‘met-i nefîseleri ve on gûne mümessek hoşâblarına aşk olsun.

……(1 satır boş)……..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı meşhed-i cebbâne-i şehr-i Kefe: Evvelâ Topraklık varoşunda ziyâret-i Topçu Baba Sultân ve kurbunda Şeyh Efendi Sultân bir kubbe-i âlî içinde akrabâ ve ta‘allukâtlarıyla âsûdedirler. Ve ser-i sa‘âdetleri ucunda Dâmâd Efendi Sultân, anın baş ucunda bir köşede çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre bu târîh mastûrdur:

Kutb-ı âlî rıhlet etdi bu fenâdan âlîye,

Ey ahî fırkat odıyla rûz [u] şeb bağrını yak,

Muhlısî Dâmâd Efendi târîhin kıldı ayân,

Nâyim aç kalb gözünü ol cennet-i a‘lâya bak.

Sene (–)

Ve yukaru iç kal‘ada mermer sandûkalar içre ziyâret-i şehzâdegân-ı Âl-i Osmân, Şehzâde Meymendî ve Şehzâde Elem Şâh ve Şehzâde Alî Hân ibn Şehzâde Süleymân Şâhlardır. Bunların sandûkaları cenbinde yine sehel harâbca mermer sandûkalar içre ziyâretgâh-ı Şehzâde Kubâd Şâh ve Şehzâde Bâyezîd Şâh ve Meryem Bânû ve Neslihân Bânû. Bunlar Şehzâde Süleymân Hân’ın evlâdları ve kerîmeleridir.

Ve aşağı büyük kal‘ada Şehzâde Süleymân Hân câmi‘inin haremi kapusu önünde ziyâret-i Mustafa Paşa: Kabrinin seng-i mezârında olan târîhdir:

Mîr-i mîrân etdi ukbâya sefer,

Ver Hudâyâ ana hüsn-i hâtime,

Bir ziyâde eylesen târîh olur,

Oku rûh-ı Mustafâ‘ya Fâtiha.

Sene 1070.

Ve dahi ziyâret-i Şehîd Baba: At kapusunun iç yüzünde medfûndur. Ve,

Ziyâret-i eş-Şeyh Ebûbekir:

……(2 satır boş)……..

Be şehr-i Kefe'yi dahi seyr [ü] temâşâ edüp on beş gün Ak Mehemmed Paşa'nın kâ'immakâmı olan Durmuş Ağa'dan fermânlar ve ihsânlar alup Kefe'den maşrık cânibine niçe kurâlar geçüp ve şûre sular içüp Tataristân içinden geçüp 5(?) sâ'atde,

Menzil-i karye-i Yozmak, andan yine cânib-i şarka 5(?) sâ'atde sahrâlar içre yine Tataristân'ı geçüp acı sular içüp,

Evsâf-ı kal'a-i şîrîn Kerç: Kavm-i Tatar Kiriş derler. Vech-i tesmiye (–) (–) (–) bânîsi Ciniviz Frengidir. Sene (–) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir. Be-dest-i Gedik Ahmed Paşa. Hâlâ Kefe eyâletinde Kefe subaşılığıdır. İskelesinde kalgay sultân emîni oturur. Ve üç yüz akçe pâyesiyle kazâdır. Ve nâhiyeleri (–) kurâdır. Ve kal'ası leb-i deryâda bir körfez bucağında bir liman-ı azîm kenârında şekl-i murabba' bir Şeddâdî taş binâ kal'a-i ra'nâdır. Dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil bin adımdır.

Ve etrâfında iki kapusu var. Leb-i deryâda olan küçük demir kapusu cânib-i maşrıka mekşûfdur kim bu kapudan içeri arabalar girüp çıkamaz, gâyet küçük bâb-ı musanna'dır. Bu kapu üzre târîhi budur:

Hâzâ hısnu'l-Kerc ummire li-Sultân Bayezîd ibn Mehemmed Hân hallede'llahu mülkehu [74]

Ve bu târîhe muttasıl sol cânibinde çâr-kûşe beyâz mermer üzre dörd ayaklı ve kanatlı ve deve başlı bir tasvîr vardır kim küffârın ilm-i nücûmda yed-i tûlâ sâhibleri olanlar bu tasvîr-i rümûz [u] künûz etmişlerdir kim "Bir zamân bu vilâyete kuş gibi uçup seğirdir Tatar kavmi develeriyle gele" işâretin etmişdir, ammâ hakîkatü'l-hâl acîb ü garîb deve sûretidir. Ve bu kapu iki katdır. Ve deryâ kenârı olmak ile bu tarafda aslâ handak yokdur.

Ve iskele başıdır. Cümle Karadeniz ve Azak denizi gemileri bu iskeleye yanaşırlar, azîm limandır kim lodos ve yıldız ve batı rûzgâr-ı zorkârlarından emîn bir limandır kim bin pâre gemi alır, a'lâ demir dutar balığı çok limandır.

Andan kara tarafında büyük kapu, cânib-i garba nâzırdır kim târîhi budur:

Kad benâ hâze'l-bînâ'e imâmunâ [75]

Kutbu dîn Sultân Süleymân-ı sabâ

Kultü fi'l-itmâmi târîhen lehâ

Udhulûhâ bi-selâmin âminâ

Sene (–),

Bu kapu dahi iki kat bâb-ı kavîdir, ammâ bu iki kat kapu mâbeyninde iç yüzündeki kapunun üzerinde bir mermer arslan tasvîri var kim gûyâ üstâd-ı Ressâm Bihzâd ve Şâhkulu ve Ağa Rızâ tasvîridir. Üstâd-ı mermer-bür bu esede var makdûrun sarf edüp bir gazanfer-i subû' tasvîr yazmış kim görenler anı zî-rûh zann ederler bir mehîb arslandır.

Ve bu kapudan taşra bir denizden bir denize varınca kesme handakdır. Ve iki kat sarp sedd-i metîn kal'a dîvârında metîn ebrâcları ve şîrîn ve musanna' dendân-ı bedenleri var kim cümle elli aded kullelerinde handaka ve deryâya nâzır şâhâne topları var. Ammâ bu

handak içinde küffâr zamânı deryâ dolaşırmış, mürûr-ı eyyâm ile dolmuş, ammâ yine açmak mümkindir, zîrâ bir deryâdan bir deryâya gâyet yakındır. Hemân kal‘a-i Kerc gûyâ bir burun cezîrede vâki‘ olmuşdur. ***[142b]***

Ve bu Kerç kal‘ası içinde ancak Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i var, tarz-ı kadîm kiremit örtülü bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Mihrâbının taşrasında yol üzre câmi‘in sol köşesinde beyâz çâr-kûşe mermer üzre târîhi budur:

Benâ bi-‘imâreti hâze’l-câmi‘i es-Sultân Bayezîd ibn Mehemmed Hân -hallede’llâhu mülkehu- fî sene selâs ve erba‘în ve semâne mi’e [76] dir.

Ve minâresi bir kerre bir zelzele-i azîmden münhedim oldukda cânib-i vakfdan tecdîd etdiklerinde minârenin temelinden bir âdem kaddi bâlâda celî hat ile târîhi budur.

Ta‘mîrü hâza câmi‘i’ş-şerîf bi-kal‘ati Kerç sâhibü‘l-hayrât ve’l-hasenât Hadîce Hâtûn bint Murâd Hân sene seb‘ ve elf mine’l-hicre [77]

Ve bu kal‘a içinde cümle iki yüz aded tahtânî ve fevkânî kâ[r]gîr binâ bâğ u bâğçesiz sık hâneler cümle toprak kiremit örtülü evlerdir.

Ve cümle bir hammâm-ı kesîfi var. Ve cümle on aded dükkâncıkları var. Ve cümle elli aded kârgîr mahzenleri var. Ve ancak bir kefere kenîsesi var. Mâ-tekaddem Ciniviz keferesi deyri imiş. Cemî‘i tesâvîrlerinden ma‘lûmdur.

Andan Bâyezîd Hân câmi’inin tarafında iç kal‘adır. Cânib-i mağribe nâzır bir küçük demir kapusu üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Bi-‘imârâti’l-hisâri’l-Kerc fî zemânı Sultân Mehemmed Hân ibn Murâd Hân hallede’llâhu hilâfetehu sene 889 [78]

Ve bu iç kal‘a içinde yigirmi mikdârı hânelerdir. Ve bir mescid ve anbâr ve cebehâne ve su sa[r]nıcı ve dizdâr evi ve yüz elli aded kal‘a neferâtları bunda sâkinlerdir. Ve şâhâne şâhî topları cümle limana nâzırdır. Ve handakı gâyet her savaşa hâzırdır. Ve büyük kapudan taşra varoş-ı ma‘mûrda handak kenârında Mustafa Çelebi câmi‘inin târîhidir:

Benâ hâzâ‘l-câmi‘e’ş-şerîf sâhibü‘l-hayrât ve’l-hasenât Mustafâ Çelebi fî evâsıt şehr-i Cümâzi’l-âhir sene 995 [79]

Leb-i deryâda bir mesîregâh-ı mecma‘u’l-irfân bir kurşum örtülü kubbe-i âlîli câmi‘-i rûşen binâdır. Hattâ haremi altında beş yerden kol kalınlığı âb-zülâlden nişân verir çeşmesârları var. Cümle şehir halkları bu uyûn-ı câriyelere muhtâclardır.

Ve bu câmi‘e muttasıl cümle yüz aded dükkânlar var. Ve cümle üç yüz aded toprak ile mestûr hâne-i ma‘mûrlar vardır. Ve bir câmi‘ dahi kayalar dibinde var, ammâ ismi hâtırımda yokdur. Ve bir mescid ve bir hammâm ve bir hân, bir mekteb-i sıbyân, bir tekye-i dervîşân, bir medrese-i âlimân var. Ammâ bu şehirde aslâ bâğ u bâğçe yokdur, zîrâ âb [u] hevâsı gâyet bürûdet üzredir.

Memdûhâtından: Kalkan balığı ve Tatar bozası meşhûr[dur].

Ve bu şehrin garb cânibinde depe depe yığınlar vardır kim içlerinde birer

kral medfûndur derler. Ba‘zılar defîne vardır, derler, bî-hisâb püştelerdir.

Bu kal‘adan gidüp cânib-i şarkdan taraf-ı şimâle limanı devr ederek 4 sâ‘atde,

Karye-i Çerkes: Tatar hânlara tâbi‘ ma‘mûr Çerkes köyüdür. Andan bir sâ‘at yine maşrık tarafına ma‘mûr kurâlar geçüp,

Kal‘a-i vîrân Kilisecik

Kefere zamânı gâyet metîn kal‘a imiş. Kerc kal‘ası dest-i Âl-i Osmân’a girince Azak Kazak’ı bu kal‘ayı münhedim eder, zîrâ geçit başıdır. “Osmânlı bu kal‘adan Kazak gemilerin Karadeniz’e çıkmağa komaz” deyü mukaddem târîh ile bu kal‘ayı münhedim etmişdir. Ammâ hakkâ ki amâr olacak boğaz kesen kal‘ası olurdu, zîrâ Azak denizi Karadeniz’e mahlût olduğu dar boğazda vâki‘ olmuş bir zemîndir kim yalçın kaya üzredir. Karşu cânibde Taman adası burnunda deryâya çıkmış bir sivri Çoçka nâm bir burun var. Bu mâbeyn bir dar boğazdır kim iki mîldir. Bu boğazdan içeri şimâl cânibine gidüp Azak denizidir. Bu hakîr bu Kilisecik nâm vîrân kal‘a kenârıyla Azak bahrince şimâl tarafına 8 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Tanabay, ya‘nî Danabay

Bir mescidli ve üç yüz aded toprak örtülü Tata[r] köyüdür.

Andan 9 sâ‘at Azak deryâsı kenârınca yine Kırım cezîresi hâkinde **Şeyheli** nâm bir ma‘mûr el vilâyet içinde gidüp,

Menzil-i karye-i Karaalp

Cümle Tatarları Güleçli Ahmed Efendi hazretlerinin bıyıkları tırâş dörder ve beşer sakal telli gâyet köse Tatar sopuları, ya‘nî sofîleri köyüdür. Bir mükellef câmi‘li ve hammâmlı ve birkaç dükkânlı sehel erik ve elma bâğçeli kasaba-misâl ma‘mûr köydür.

Hikmet-i Hudâ bu köyde hâb-âlûd olup yatırken bir köse Tatar karşu Taman deryâsı kenârında durup bu hakîri çağırup eydir:

“Evliyâ Akay, Hân Mehemmed Geray ile bu yakaya ötüp gelçi bu yahşı emînlik yurdlardır” deyü bu hakîri karşu tarafa kolun salup düşümde çağırır. Hemân hakîr hâbdân bî-dâr oldum. Meğer sabâh imiş. Edâ-yı salât-ı fecr edüp hânemiz sâhibi sulehâ-yı ümmetden bir kişi idi. Vâkı‘amı ana ta‘bîr etdirdim. Ol kişi eyitdi:

“Elim başıma koya koya seni karşu yakaya çağıran ben idim. Sen Mehemmed Geray Hân ile şimden gerü karşu geçüp Dağıstân pâdişâhına gidüp dahil düşün. Osmânlı hünkârı Mehemmed Hân Mehemmed Geray Hân’ı ma‘zûl etse gerek. Sonratin Mehemmed Geray Tavustân’a gitse gerek. Sen bile gidüp yine bana cügür gel” deyü vâkı‘amı ta‘bîr etdikde hayr ola deyü ***[143a]*** Fâtiha tilâvet etdik.

Ba‘dehu bu köyden kalkup Azak denizi kenârınca Kırım cezîresi içinde cânib-i garba (–) sâ‘atde ma‘mûr kurâlar geçüp,

Der-vasf-ı kulle-i Arbat

Azak denizi içre bir sivri burunda Kırım cezîresi hâkinde bir düz çemenzâr zemîn-i lâlezârda şekl-i müdevver kârgîr binâ-yı azîm bir kulle-i metîndir. Sene (–) târîhinde Mehemmed Geray Hân efendimiz binâ etmişdir. Sebeb-i binâsı oldur kim bir kerre Kırım

Kazaklarından birkaç köle Kazaklar fursat bulup bu burundan Azak deryâsı içre yüze yüze karşu tarafda Heyhât sahrâsına geçüp andan Kalmık Tatarlarına varup

“İşde biz Arbat burnundan Azak denizi sığ imiş, andan kaçup size gelüp haber etdik. Hemân durman, varalım Kırım adasın uralım ve Tatar’dan çok mâl alalım ve bu kadar esîrlerimiz kurtaralım” deyüp bu kadar küffâr Kalmık Kazaklar ile bu Arbat burnuna Azak denizi sığlığından [yol] bulup Kırım’a girüp Kırım’ı ale’l-gafle alan u tâlân edüp bu kadar mâl-ı ganâ’im ve bu kadar esîr-i firâv[â]nlar alup tâ Güleçli Ahmed Efendi gölü câmi‘in ve Kerç kal‘ası etrâfların Kalmık urup yine bu Arbat burnundan Kalmık bu kadar mâl-ı ganâ’imle üç gün olur gideli, hemân Gâzî Mehemmed Geray Hân kırk yedi bin aded Tatar gâzîleriyle tarfetü‘l-ayn içre atlanup Kırım’ın Or kal‘asından taşra çıkup gideli üç gün olmuş, Kalmığ’ın ardlarına düşüp bir gün bir gece yortup Heyhât içinde Kalmığ‘a sataşup cümle Kalmıh’ı dendân-ı seyf-i Muhammedî‘den geçirüp kırk yedi bin Kalmık atları ve Kırım’dan bile firâr eden Kazakları yine cümle esîr edüp Kırım’a gelirler. Ve her Kazak’ı birer eşedd-i ukûbetle katl ederler. Ba‘dehu bu Arbat kal‘asın inşâ ederler.

Sebeb-i binâsı şolaydır, ammâ hakkâ ki metîn ve kavî kulle-i calenderdir kim cirmi kâmil yüz elli germe adımdır. Dizdârı ve yüz elli aded sekbânı ve mükellef cebehâne ve şâhî şâhâne topları mazgal deliklerinde âmâde durup Kırım tarafına nâzır bir âlî yerde bir demir kapusu va[r]. Bu kulle üstü tahta örtülü kubbe-i âlîdir.

Hamd-i Hudâ bu kulle-i bâlâ binâ olalı Kazak ve Kalmık Kırım’ın nâm [u] nişânın anmaz oldular.

Ve bu kulleden 9 sâ‘at cânib-i şimâle gidüp bir ince burundur. Azak deryâsın bulmuş(?) sebzezâr çemenzâr bir vâdî-i lâlezârdır kim iki tarafı Azak deryâsıdır. Bu burun içinde cümle Kırım halkının hayvânâtları otlayup gezerlerken Kalmık küffârı bu buruna Azak denizi sığlarından yol bulup bu burunda olan cümle Kırım halkı hayvânâtların sürüp götürdükde yine Mehemmed Geray Hân Or kal‘ası kapusundan Kalmığ‘a yetişüp cümle hayvânâtları Kalmığa bırakdırup halâs etdi, ammâ Kalmık sihr edüp halâs olup kırılmadı. Ba‘dehu bu mezkûr burunun tâ ucuna bir kal‘a yasadup ismine Çikişke deyü nâm verdi.

Der-sitâyiş-i kal‘a-i musanna‘-ı Çikişke: Bunu dahi sene (–) târîhinde Mehemmed Geray Hân binâ edüp Kırım’a aslâ Kalmık girmez oldu. Mukaddemâ bin elli senesinde Bahâdır Geray ve İslâm Geray Hânlar asrında aslâ Kalmığ’ın Heyhât sahrâsına geldiğin bile işitmezdik. Şimdi bu senelerde Heyhât’ı ve kal‘a-i Azağ’ı ve vilâyet-i Kazağ’ı geçüp cezîre-i Kırım’a istîlâ etmeğe başladı. Allâh hayrlar vere. Ammâ bu kal‘a bu mahalle binâ olunduğu aceb isâbet oldu, zîrâ karşu tarafı Azak denizi aşırı Heyhât sahrâsıdır. Kalmığ’ın ve Azak Kazağ’ının konup göçdüğü sâzlı yerlerdir. Bu kal‘aya Mehemmed Geray Hân aceb mâl-ı firâvân sarf edüp binâ etdikde içine dizdârı ve iki yüz seksen aded sekbân tüfenglisi ile cebehâne ve şâhâne topları ve zahîrelerin kodu. Bunun dahi üstü tahta örtülü ve cenûba nâzır demir kapusu var, ammâ gâyet bî-amân yerdir.

Andan yine bu hakîr Azak deryâsı kenârıyla Kırım adası içre semt-i garba {4 sâ‘at} gidüp şehr-i Karasu içinden cereyân eden Karasu deryâya mahlût olduğu yerden bu nehr-i azîmi atlar ile ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Yagub Ata, ya‘nî Ya‘kûb Dede: Sâfî ayvalı ve yüz evli ve bir

câmi‘li ve bir hammâmlı Tatar köyüdür. Andan yine 4 sâ‘atde Nakşevân eli, ya‘nî Şîrîn beğleri ülkesi içre ma‘mûr kurâlar geçüp,

Menzil-i (–) Çonkar: Bu dahi Azak denizi kenârında bir tehlikeli geçitdir. Niçe at ve âdemler gark olur muhâlif yerder. Andan yine taraf-ı garba 9 sâ‘atde **Sasıklı Geçidi** kenârından geçüp,

Karye-i Tüp: Kavm-i Tatar Tüp geçidi, ya‘nî Dib geçidi derler, ammâ mezkûr Sasıklı geçidi, ya‘nî Kokar geçit, hakkâ eyle kokar kim *Allâhümme âfinâ* bed râyiha-i habîsedir. At ve âdem helâk olur. Ba‘dehu Tüp köyünden kalkup ma‘mûr salalara konup lahşe, ya‘nî lâkşe şurbaları ve semiz taylak at etleri yiyüp zevk [u] safâlar edüp talkan ve kurut ve yazma ve kımızlar nûş ederek,

Menzil-i diğer kal‘a-i Or: Hamd-i Hudâ yine bu kal‘aya iki buçuk ayda dâhil olup yedi yüz yetmiş mîl Kırım adasını devr edüp seyâhatimiz tamâm oldu.

Anda bir gece Or beği olan Tiryâkî ***[143b]*** Ferrâş(?) Beğ‘de mihmân olup Mehemmed Geray Hân efendimizin Bâğçesarây’a revâne olduğun istimâ‘ edüp ale’s-sabâh Or’dan kalkup cânib-i kıbleye 6 sâ‘atde,

Karye-i Beştavlı: Ma‘mûr Tatar salasıdır. Andan 9 sâ‘at sahrâlar içre yüz beş pâre ma‘mûr Tatar salalar, ya‘nî köylerin geçüp Hân efendimiz devletinde zevk u safâlar edüp,

Bolganak salası: Bu dahi ma‘mûr câmi‘li saladır. Andan 5 sâ‘at gidüp yine,

Sitâyiş-i tahtgâh-ı Âl-i Cingiziyân şehr-i Bâğçesarây dâr-ı selâtîn-i Hân ibn hânâniyân

Hamd-i Hudâ sene 107[6] Şa‘bânu’l-Mu‘azzam’ının yigirminci [günü] Mehemmed Geray Hân efendimiz sarây-ı bâğ-ı Merâm’ında murâd [u] merâmımız üzre bulup mülâkât oldukda,

“Evliyâ kazakdaş yoldaşım, safâ geldin” deyüp gerdânıma sarılup niçe bin gûne dilnüvâzlıklar edüp buyurdular kim,

“Evliyâm, bir kışı bunda edüp cân u hân sohbetleri edelim” deyüp hakîre bir oda döşeyüp iki köle ve iki re’s corğa atlar ihsân edüp sekiz aded evvelki atlarımla beher yevm onar at yemleri verüp her şeyden beleğan-mâ-belağ ta‘yînâtlarımız verüp cemî‘i evlâdları ve akrabâları sultânlar ile ve kapu kulları ve cümle ağavâtlar ile zevk u safâlara meşgûl olup gecemiz leyle-i Kadr ve rûzumuz rûz-ı ıyd-ı adhâ olup şeb [ü] rûz devâm-ı devlet-i pâdişâhîde Hüseyin Baykara gibi cân sohbetleri ederdik. Bundan sonra mâh-ı Ramazân gelüp Hân-ı âlîşân ile ve musâhib-i şehriyârî olan Kazak sultânlar ile bâ-husûs veliyy-i ni‘amım Selîm Geray Sultân ile bir Ramazân-ı şerîf zevkin etmişimdir kim bir diyârda etmedim. Ba‘dehu ıyd-ı şerîf gelüp taraf taraf cemî‘i a‘yân-ı kibâr-ı kümmelîn ve ağavâtlar ve sultânlar birbirlerine arz-ı mahabbetler edüp birbirlerinin hânedânlarına varup gelmede iken,

{Ve min bedâyi‘u’l-garâ’ib, er-rü’yâyı‘s-sâliha: Hikmet-i Hudâ} ıyd-ı şerîfin üçüncü gecesi vâkı‘ada görürüm kim mukaddemâ Eski Kırım’da Kör Yûsuf Dede deyü du‘âsın aldığımız kişi ve Karaalp köyünde vâkı‘amızda konağımız sâhibin görüp “Hân ile Dağıstân pâdişâhına gidin” deyü deryâ aşırı bu hakîri el salup çağıran konağımız sâhibin yine vâkı‘amda Kör Yûsuf’u ve konağım sâhibin görüp,

“Kalkın Osmânlı‘ya âsî olman. Hân ile sabâh Dağıstân’a gidüp emîn ü sâlim olup yine Evliyâ sen Kırım’a gel. Hân Dağıstân’da kalsın. Hân’ın vücûdun yine Kırım’a getirsinler” dediler. Hemân cân hulkûmuma gelüp ol ân hâbdan bîdâr olup dahi vakt-i Şâfi‘î olmadan leyle-i ıyd olduğundan Hân’a varup bism-i İlâh ile vâkı‘amı gördüğüm minvâl üzre Hân’a bir bir takrîr etdim. Derhâl Hân-ı Cem-cenâb “Allâh hayırlar vere” deyüp Ulucâmi‘ imâmı Arab İmâm’ı getirdüp benim düşümü nakl-ı bi’l-mıstar Hân şeyhe nakl eyledikde şeyh eyitdi:

“Allâhu a‘lem ve Resûlühû. Hânım cenâbınız Dağıstân tarafına bir seyâhat edersiz, yâhûd cezîre-i Kırım’ın dağlı taşlı yerlerine sayd [u] şikâr tarîkıyla bir hareketcik edersiz” deyü bir hüsn-i ta‘bîr ve tevcîh etdi. Ve el-fâtiha deyüp şeyh hânesine gitdi. Hikmet-i Hudâ,

Der-beyân-ı azl-i Mehemmed Geray Hân ibn Selâmet Geray Hân
sellemekallâh

Hikmet-i Bârî bu vâkı‘ayı gördüğümüzün sabâhısı ıyd-ı şerîfin üçüncü gün olup yine cümle a‘yân-ı Kırım birbirlerine varup gelmede iken hemân Âsitâne tarafından vezîr ağalarında Babadağlı(?) yine Tatar âdemîsi Tatar Süleymân Ağa nâm bir çolak solak âdem Köpürlüoğlu Fâzıl Ahmed Paşa’dan emr-i pâdişâhî ve mektûblar getirüp Hân görünüşünde mektûblar kırâ’at olunup netîce-i kelâm mektûb bu ki

“Sâbıkan Kırım hânı Mehemmed Geray, sa‘âdetlü Mekke ve Medîne pâdişâhı seni Kırım hânlığından ma‘zûl edüp hânlığı Çoban Geray oğlu (–) Geray Hân’a ihsân edüp merhûm sa‘îd ü şehîd Sefer Gâzî oğlu İslâm Ağa vezîri ve Mübârek Geray Sultân nûreddîni ve Kırım Geray Sultân kalgası olup Özü eyâleti askeri ve Eflak ve Boğdan askerleriyle Kırım’a varmak üzerelerdir. İmdi mektûb-ı mahabbet-uslûbum varup vusûl buldukda emr-i pâdişâhîye itâ‘at edüp cemî‘i sultânlarınla Âsitâne-i sa‘âdete gelesin. Cümle sultânlarına ve sana kânûnlarınızdan ziyâde ihsân [u] in‘âmlar olunur. Elbette der-i devlete gelesin. Ve illâ cezîre-i Girid’e donanma-i hümâyûn gitmeden bir şâfî haber gönderesin, *ve’s-selâm*” deyü bu mektûb-ı mûhiş dîvânda tilâvet olunca cümle Kırım halkına car salınup Hân görünüşünde ken[g]eş-i azîm, ya‘nî müşâvere olup *el-azametullâh* Kırım askeri deryâ-misâl olup çalkandı otadı(?) ve bulandı ve deryâ gibi cümle karaçı halkı cûş-ı hurûşa gelüp taraf taraf mevc mevc olup cümle kapu kulları müşâvereye başlayup,

“Bir ölmez Hân kuluyuz ve biz Âl-i Osmân’ın Sultân Bâyezîd Hânından berü hânlar üzre me’mûr on iki bin kapu kullarıyız. Her kangı hân gelirse gelsin. Allâh mübârek eylesin” dediler. Karaçı halkı ve Badrak halkı ve Noğay halkı ve Şîrînli ve Mansûrlu alkandı ve çalkandı ve niçe bin gûne müşâvereler etdiler. Âhır-ı kâr cümlesi sözü bir yere koyamadılar. Ba‘zısı “Hacı Geray Sultân varsın, Kefe kal‘asın kapatsın”. Ba‘zısı,

“Or kal‘asında yığnak edüp gelecek ***[144a]*** hân vezîri İslâm Ağa’yı ve kalgası Kırım Geray’ı Kırım’a komayalım. Osmânlıyla uruşalım.” Niçesi de,

“Yok Osmânlı Yanbolu ve İslimye’de ve Pravadi şehri dağlarında tavşan avlarmış. Biz de Kırım’dan atlanup Edirne’de veyâ Selânik’e varınca âdem avlayalım” deyü niçe nâ-sezâ cevâblar söylediler. Âkıllar ve iş erleri kartlar ve atalıklar aslâ bu sözlere kulak

dutmayup heleci ve keleci sözlere vücûd vermeyüp,

“Eyle olur pâdişâhım. Bu mansıb-ı dünyâ bir destmâl gibidir. İki kerre ma‘zûl oldun, yine Osmânlı sana hânlığı ihsân etdi. Yürü Edirne’ye gidelim, hayr ola ne olursa anı görelim” dediler. Hemân karaçı halkı eyitdiler:

“Eğer hânım sen Osmânlıya cügürüp kitersen senin ve olanlar(lar)ının barısın da sokup öldüre. Hemân cügür Osmânlı ile bozuşup uruş edemiz” dediler. Âhıru’l-emr “*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir”* [80] fehvâsınca netîce-i kelâm hân-ı âkıbet-endîş dûrbîn-fikr mü’min ve muvahhid pâdişâ[h-ı] Cem-azamet aslâ Kırım halkına mütâba‘at yüzün göstermeyüp âsî olmağı kendüye revâ görmeyüp derûnundan dahi Âsitâne’ye gitmeği ma‘kûl görmeyüp ığmâz-ı ayn eyleyüp “Der-i devlete gidinler eğer deryâdan ve eğer karadan gitsinler, ben dahi işim gücüm görüp karadan karaçılarımla giderim” dedikde Kırım halkı bu cevâbdan hazz edüp “Hân karadan Osmânlı vilâyetin elbette çapar” deyü mülâhaza etdiler ve hayli tesellî-i hâtır buldular.

Der-beyân-ı müşâvere-i netîce-i hân-ı âlîşân: Bir gece hân kendü nedîm-i yâr-ı gâr kazakdaş ve yoldaşlarıyla müşâvere edüp eydir:

“Baka kişiler, yigirmi yedi yıl evvel bir vâkı‘a gördüm idi. Dağıstân pâdişâhının eteğin kaldırup başımı eteği altına sokup ‘Dahil pâdişâhım’ dedim. Ol zamân bu düşümü Evliyâ Çelebi’ye eyitdim idi. O da ‘Belki pâdişâhım Dağıstân pâdişâhı üzre gidesiz’ dedi. Şimdi işte ol düş bu günkü gün zuhûr ediyor. Ben Kumuk şâhına gidüp başımı hırkaya çeküp şimden gerü bu sinn-i sâlimde bana ne tâc ve ne raht u baht u taht lâzım değildir” deyüp hazînesin açup meğer birkaç gece evvel yüz hurc yükü götürmede yenli ve bahâda ağır şeyleri bırağup büyük oğlu Ahmed Geray Sultân’ı bırağup Selîm Geray Sultân [ve] Ivaz Geray ve Cânbeh Geray ve Mübârek Geray nâm oğullarını alup üç yüz aded yarar koşkol atlı askeri âmâde edüp Çufud kal‘asından esîri olan Şeremet Ban kâfiri demirden çıkarup anı dahi bir ata bindirüp dest ber-kafâ kayd [u] bend edüp ol dahi hâzır oldukda hemân hakîr gördüm kim bu seferde Kırım’a gelişim rûz-ı menhûs imiş. Ayrılık günlerin görünce bir âh-ı serd-i kebûd(?) çeküp eyitdim:

“Yâ Hânım ben garîbin kime taşlarsın. Senden sonra bir ân bana Kırım’da durmak harâmdır. Ben hânımla her kanda cügürsen bile kitemen” dediğimd[e] hân eyitdi:

“Evliyâm! Tâc [u] raht [u] bahtımdan ayrıldığıma gam yemem, yürü bile gidelim” deyü hakîre bir semmûr ton ve yedi at ve üç yüz altun harc-ı râh verüp “Akrın akrın Evliyâm gele(dir) dur” deyüp ale’s-sabâh Hân güzîde askeriyle Bâğçesarây’da tâc [u] taht [ve] raht u baht ehl [ü] ıyâl-i hânedânın bırağup du‘â vü senâ ile sarâyından çıkup Bâğçesarây karşusunda dârağacı dibine gelüp atdan enüp iki rek‘at namâz kılup eydir:

“İlâhî! Beni tâc [u] tahtımdan bu ihtiyârlığımda ayıranları sen Pâdişâh-ı Perverdigâr kara vezîri kâ’immakâmı ve Defterdâr Hüseyin Paşa’yı ve Kapucubaşı Halîl Ağa’yı îmânlarından ayırup pâdişâhın böyle siyâset meydânına an-karîb başları gele ve Köpürlüoğlu tâzeliğine doyup mu‘ammer olmaya” deyü Fâtiha okuyup esb-i tâzî sabâ-sür‘atine süvâr olup azm-i râh etdikde cümle karaçı ve Badrak kavimleri hânın başına üşüp,

“Kânım kayda barasın” dediklerinde Hân eyitdi:

“Hacı Geray ile Kırım Geray Kefe kal‘asın kapadup suların kesmeğe gönderüp Akkaya altında dernek etmeğe giderim” dedikde cümle karaçı halkı bu haberden hazz edüp gâyet tesellî-i hâtır bulup,

“İmdi Hân’ım! Osmânlıyla uruşursan karaçı halkına yüz kese mâl ver, sonra Osmânlıyla döğüşelim” dediler. Hân eyitdi:

“Hele bir yere cem‘ olup Akkaya altında ken[g]eş edelim, sözü bir yere koyup sonra mâl verelim” deyüp Akmescid’e varup anda cümle sadaklı ve savatlı sultânların kırk adedin Balıklava’da gemilere gönderüp anlar Âsitâne-i sa‘âdete gitmede.

Hemân hakîr dahi cümle hüddâmlarımla tedârikim görüp yine Tatar gibi şıpırtma semmûr kalpaklarımız geyüp,

Sene 1077 târîhi gurresinde Bâğçesarây’dan Dağıstân pâdişâhı vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Der-beyân-ı sebeb-i azl-i Mehemmed Geray Hân: İbtidâ sene (–) târîhinde Köpürlü Koca Mehemmed Paşa Yanova gazâsına gitdikde Mehemmed Geray Hân dahi Yanova seferine me’mûr olup avk [u] te’hîr ederek gidüp Yanova seferinde bulunmadı. Köpürlü vezîr dahi Yanova’dan dönüp ***[144b]*** Celâlî Hasan Paşa katlına ılgar ile İslâmbol’a gelüp Mehemmed Geray Hân Köpürlü‘ye buluşmak müyesser olmadığından bir adâvet Köpürlüzâde’ye mîrâs kaldı.

Mâdde-i sânî budur kim: Köpürlüzâde Fâzıl Vezîr Ahmed Paşa sene 1073 târîhinde Uyvar seferine müteveccih olduklarında Mehemmed Geray Hân dahi fermân-ı pâdişâhîyle Uyvar gazâsına me’mûr olup Çavuşbaşı İbrâhîm Ağa Hân’a on iki bin altun getirüp Hân Uyvar’a gelmek üzre iken Kalmık küffârı Çavuşbaşının gözü önünde Kırım’ın içine girüp hayli nevâhîleri Kalmık urup yine sâlimîn ü gânimîn Heyhât’a çıkup gitdiler. Bu havfden Mehemmed Geray Hân Uyvar gazâsına gidemeyüp oğlu Ahmed Geray Sultân’ı kırk bin aded Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile Uyvar gazâsına gönderdi. Cünûd-ı münâfıkînler Köpürlüzâde’ye dediler kim,

“Vezîr bir genç oğlandır. Benim oğlum da bir genç şehzâdedir. Oğlan oğlanla eyi geçinir. Ben anın Köpürlü babasına bile varmadım, ya oğluna varır mıyım?” dediklerinde Köpürlüzâde “Olmaya [illâ] hayr” dedi.

Mâdde-i sâlis: Kaçan ki sene 1076 târîhinde Akkirmân’a Kalmık derdinden gelen Âdil Noğay Tatarından Eflak ve Boğdan keferelerinin beğleri teşekkî ve tazallum etdiklerinde Kapucubaşı Halîl Ağa hatt-ı şerîf ile Hân’a gelüp,

“Elbette Bucak Tatarın ve Âdil Mirza’nın Noğay Tatarların Kırım’a kaldır” deyü Hân’a hatt-ı şerîf vardıkda Hân Noğay kavmi üzre bir sultân gönderüp Akkirmân altından Noğay Tatarın kaldırmağa cehd-i itmâm etmedi. Osmânlı da Noğay Tatarlarını yeni binâ olunan Vâlide câmi‘ine re‘âyâ kayd edüp Noğayîler arabaların kırup be-dürüstî re‘âyâ oldukların Hân istimâ‘ edüp mukaddemâ sene-i mâzîde gelen hatt-ı şerîfe amel edüp Akkirmân’da Noğay ile Hân ceng-i azîm edüp cümle Noğay’ı cezîre-i Kırım’a sürüp getirdi. Osmânlı bu mâddeyi dahi kabâhat add edüp sebeb-i azl-i Mehemmed Geray Hân bu kavm-i Noğay-ı Badrakan olduğuna bu hakîrin şikeste beste târîhidir. (–) (–) (–)

Hân azline sebebdir târîhidir Noğayî.

Sene 1077.

Ba‘dehu bu hakîr-i pür-taksîr Hân’ın akîbince Bâğçesarây’dan kalkup tevekkülen alallâh deyüp yine cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i şehr-i Akmescid, andan **Eski Kırım,** andan **menzil-i Güleç salası, ya‘nî Güleç köyü**: Kefe kal‘ası kurbunda iki yüz Tatar evli ve bir kubbe-i âlîli ve taş minâreli câmi‘i ve bir hammâmı cümle kurşum imâretli câmi‘dir ve bâğ u bâğçesi var ma‘mûr köydür. Bunda Güleçli eş-Şeyh Ahmed Efendi hazretleri e‘izze-i kirâmdan mazınne-i kerâme ulu sultândır kim hâlâ kırk bin bıyıkları tıraş mürîde mâlik tarîk-i Halvetî‘de pîşvâ-yı tarîk-i Âl-i Abâ‘dır. Kırk bin mürîdi dahi derûn-ı Kırım’da sâkin mu‘tekid muhibleri vardır. Âsitânesinde ni‘meti âyende vü revende ve bay u gedâya şeb [ü] rûz mebzûldur. Andan cânib-i şarka 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kuyular: Bu köylerin hâk-i pâklerinde neft yağları kaynayup çıkar. Kepçeler ile su yüzünden neftleri (olup) [alup] kandîllerde yakarlar. Osmânlıda olsa mîrî mâla bağlarlardı. Andan Hân Kefe kal‘asın muhâsara eder şeklinde gidüp ol gece asker-i Tatar içinden gâ’ib olup 9 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Kerç: Mukaddemâ bâlâda mevsûfdur. Bunda kal‘ayı dizdâr kapayup Hân’ı kal‘aya komayup dahi cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i Kilisecik burnu: Bu mahallerde gemiler peydâ edüp cümle asker ile hân on sekiz mîl Karadeniz boğazın selâmetle tarfetü‘l-ayn içre karşu ada-yı Şâhî‘ye geçüp,

Evsâf-ı kirmân-ı dâr-ı emân, ya‘nî kal‘a-i atîk Taman

Buna Defter-i Hâkânî‘de ada-yı Şâhî derler kim altmış yedi mîl cezîredir. Üç tarafını Karadeniz’in Çoçka boğazı sığlarıdır. Kıble tarafı Heyhât sahrâsıyla Çerkezistân arasından gelen Kuban nehri kenârında şekl-i müseddes bir şîrîn ve ma‘mûr ada-yı Şâhîdir kim içinde seksen pâre Çerkes kurâları vard[ır]. Bu mahalle Mehemmed Geray Hân geçince karşu Kırım tarafında kavm-i Tatar ülüşe kalup “Hay meded, Hân âsî olmayup elimizden kaçdı” deyü hayli te’essüf çeküp târumâr oldular. Hân hazretleri Tatardan kurtulup kal‘a-i Taman’da kaldılar.

Der-beyân-ı eşkâl-i Tamankirmân

Sene (–) târîhinde Ciniviz Frengi elinden Sultân Bâyezîd-i Velî asrında be-dest-i Gedik Ahmed Paşa fethidir. Bu cezîre kurâ ve çiftlikler ile müzeyyen olup derûn-ı cezîrede üç aded ma‘mûr kal‘aları var, ammâ bu Taman kal‘ası cümleden ma‘mûrdur. Kefe eyâletinde sancakdır. Kânûn üzre beğinin hâssı 320.000 akçedir, salyâne alır, ammâ tîmâr ve ze‘âmetleri yokdur ve voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle Osmânlı elinde şerîf kazâdır. Cümle üç aded nâhiyeleri vardır. Bu Taman kal‘ası leb-i deryâda bir topraklı bayır üzre şekl-i muhammes kârgîr köhne binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cirmi dâ’iren-mâdâr altı yüz adım küçük kal‘adır. Ve etrâfında üstü örtülü on aded kulle-i serâmedler vardır. Ve on aded kulleler dahi üstleri tahta ve kiremit örtüsüz açık kuleler vardır. Ve mağrib tarafı yokuş yukaru köşesinde bir azîm kulle ***[145a]*** dir kim iç hisârcık kullesidir. Bunda dizdâr hânesinden gayri ev yokdur. Cümle cebehâne ile leb ber-lebdir. Bu nârin kullede liman ve handaka nâzır serâmed ince toplar vardır.

Sitâyiş-i taşra hisâr: Bu tarafda cânib-i garba nâzır taşra hisârın iki kat küçük demir kapuları vardır, zîrâ bu taraf kal‘asının dîvârı iki kat olmağile iki kat demir kapucuklardır. Kapuların önünde handak üzre asma makaralı haşeb [cisirleri] var. Ve bu kapucuklardan içeri girince şehir içre yokuş aşağı daracık yollar ile gidüp iskele kapusu dahi demir yalın kat bâb-ı kavî cânib-i şimâle nâzır işlek kapudur. Liman bu kapu önündedir kim cümle gemiler anda yanaşır vâsi‘ ve demir dutar beş rûzgârdan emîn limandır. Ve bu liman kapusundan içeri bir âb-ı hayât sulu kuyusu var. Cümle ahâlî-i vilâyet bu çâh-ı mâdan def‘-i atşân ederler. Ve bu kapunun önünde iç kal‘a lonca köşkü şekilli oturacak yeri var. Bu mahalle nâzır yigirmi pâre şâhî topları bu lonca mahallinden aşağı,

Der-vasf-ı aşağı iç kal‘a: Başka handaklı ve mağrib cânibine nâzır bir demir kapulu ve içinde üç aded evli kal‘a-i sağîrdir. Kâfir zamânında liman kal‘ası imiş. Hâlâ deryâ kenârında liman kapusu var, ammâ mesdûddur. Ve bu kapunun iki tarafında beyâz mermerden birer arslan tasvîr olunmuşdur. Ve bu iç kal‘a üç aded kulle-i azîmlerdir. ammâ,

Der-medh-i imâret-i orta kal‘a: Evvelâ Kâsım Paşa câmi‘i bir hâk-i amber-pâk örtülü tarz-ı kadîm câmi‘-i ma‘mûrdur. Minâresi haşebdendir, ammâ musanna‘ minâre ve küçük câmi‘dir. Ve içinde iki aded beyâz mermer sütûn-ı müntehâları var kim billûr gibi mücellâ olup gûyâ hakkâk destinden henüz çıkmış (bir) musaykal amûdlardır. Ve kıble dîvârında taşra sokağa nâzır mahalde bir çâr-kûşe beyâz mermerde celî hatt ile tahrîr olan târîhidir:

Benâ hâze’l-câmi‘ Hacı Geray Hân.

deyü tahrîr olunmuşdur, ammâ Kâsım Paşa câmi‘i derler. Bu câmi‘in kapusu önünde Kâsım Paşa hâmmâmı gâyet latîfdir. Bir hammâm dahi var, ammâ kesîfdir.

Bu mahalde olan evlere Kâsım Paşa mahallesi derler. Cümlesi iki yüz aded toprak örtülü evlerdir. Ve cümle elli aded dükkânlardır. Ve mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn bundadır. Ammâ cümle sokakları gâyet daracıkdır ve aslâ kaldırım yokdur. Eyle dîk yollardır kim aslâ araba giremediğinden mâ‘adâ iki atlı birbirlerine râst gelseler geçemezler ve gerüye dönemezler. Anıniçün bu kal‘aya atlılar dahi giremezler, zîrâ kapuları dahi küçükdür.

Bu kal‘ada bir medrese ve bir tekye ve iki mekteb var, gayri hayrâtlar yokdur.

Der-sıfat-ı eşkâl-i taşra varoş: Bu Taman kal‘asının mağrib cânibi taşrasında bu kal‘a ile varoşun tâ ortasında bir tatlı buhayre var, ammâ müsta‘mel olmak ile içilmez. Bu gölün öte garbî tarafında bir alçak topraklı bayır üzre bu varoş-ı Taman vâki‘ olup cümle evler bu göl kenârında zeyn olmuş vâsi‘ tahtânî serâpâ hâk-i pâk örtülü evlerdir kim cümle bin aded hânedânlardır. Bu evlerin hüddâmları cümle hayvânâtların bu gölden saky edüp ba‘zı esvâbların yaykayup isti‘mâl etdiklerinden benî âdem içemez. Cânib-i etrâf derelerinin matar-ı rahmetden cem‘ olur bir gölcükdür kim dâ’iren-mâdâr cirmi bir mîldir. Bu gölün ortasında sivri sivri kayalar vardır. Ve bu gölün batı tarafında bir beyâz minâreli Hacı Ferhâd câmi‘i var. Bu varoşun maşrık tarafında,

Der-hakk-ı varoş-ı Kâfir Bâzârı: Bu dahi bir varoş-ı müzeyyendir. Hacı Ağa câmi‘i toprak örtülü ve mevzûn minâreli câmi‘ bu varoşdadır kim gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir, zîrâ cümle yağ bâzergânları bundadır.

Ve cümle yüz elli aded dekâkînlerdir. Ekseriyyâ bunda kefere Tatlar ve Urûmlar ve Ermenîler sâkinlerdir. Bu göl etrâfında olan iki aded varoşların dahi çevrelerinde hisâr ve handaklar yokdur.

El-hâsıl bu Taman şehrinin enderûn [u] bîrûnunda cümleten tokuz mihrâbdır. Beşi salât-ı cum‘a edâ olunur cevâmi‘lerdir. Gayrileri ümmeten dörd aded mahalle mesâcidleridir. Ve âmmeten bin yüz aded toprak örtülü sâde binâ hânedânlardır. Ve hemeten üç medresedir. Ve yekûneten yedi mektebdir. Ve barıten üç aded tekyedir. Cem‘aten iki hammâmdır kim kal‘adadır. Ve dükeleten beş aded hâncıklar ve kişkeneklerdir. Bu Tatarşa ıstılâhlı bu kadar imâretleri vardır, ammâ müftî ve nakîbü‘l-eşrâfı yokdur. Kal‘a dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı ve muhtesib ve emîni ve bâcdârı ve yeniçeri serdârı vardır. Lâkin sipâh kethudâyeriyle gayri hâkimleri yokdur. Ve tarîk-i âmlarında dahi aslâ kaldırımları yokdur. Ve bâğ u bâğçesinin dahi bu cezîrede ve bu şehirde vücûdu yokdur, zîrâ hevâsı gâyet bürûdet üzredir ve suları acıdır. Cümle kuyulara muhtâclardır.

Memdûhâtından: Taman böreği ve say yağı ve tereyağı ve tokmak kayışı ve Tatar kamçısı meşhûr.

Hân hazretleri bunda iki oğlun Âl-i Osmân’a rehin gönderüp,

“Ben ***[145b]*** tâc u taht u raht u bahtdan ferâğat edüp seyyâh-ı âlem oldum” deyü der-i devlete i‘lâm edüp Hân bunda asker cem‘ etmeğe birkaç gün kalup hakîr bu Taman cezîresini seyr ü temâşâ etmeğe azîmet etdik. Evvelâ Taman’dan kalkup cânib-i şarka 5 sâ‘atde cezîre içre gidüp,

Menzil-i Şolomkay salası: Cân Arslan Paşa‘nın köyüdür. Bu dahi bir göl kenârındadır. Andan 5 sâ‘atde göller kenârınca acı sular içerek kâhîce kumsal yerler geçerek,

Ramazân Beğ salası: Ramazân Beğ‘in ülken oğlu Mustafa Beğ bunda sâkin olur. Bu köy dahi Karadeniz’den azma göl kenârında bir ma‘mûr saladır. Bunda kavun ve karpuz turşuları yedik, bir diyâra mahsûs değildir, illâ bu Taman cezîresindedir.

Andan niçe âbâdân kurâlar geçüp, **Tamanlı Osmân Paşa** oğlunun çiftliği, bir göle karîb hânedân-ı azîmdir.

Andan Adahon boğazında **Şânmerd salası;** bu dahi Ada-yı Şâhî Çerkezi köyüdür.

Andan 5 sâ‘atde yine cânib-i şarka Adahon boğazıyla Azak denizi arasında Dilburnu nâm mahalli geçüp,

Evsâf-ı dâr-ı berber-zemîn, ya‘nî Temrikkirmân cây-ı emîn

Sene 921 târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel binâsıdır. İtmâmı Süleymân Şâh’a müyesser oldu. Kefe eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Dizdârı ve iki yüz aded merdüm-hisârı vardır, ammâ yeniçeri serdârı ve sipâh kethudâyeri yokdur. Ve poyraz cânibinde bir kapusu üzre olan târîhi budur:

Emr eder Sultân Süleymân-ı cihân,

Yapmağa Temrik’de bir dâru’l-emân,

Pes tokuz yüz yigirmi beş târîhi (tamâm),

Kal‘a yaplanup tamâm oldu tamâm.

Sene 925.

Andan maşrık tarafındaki küçücük kapucuk üzre celî hatt ile mermerde târîhi budur:

Amelü‘s-Sultân Murâd ibn Selîm Hân-ı Sânî,

Amel-i Hacı Alî Ağa dizdâr-ı zamâne.

Sene 983.

Bu kapu sonradan ihdâs olmuş bir küçük kapudur kim araba girüp çıkamaz, ammâ öbür kapu semt-i garba nâzır büyük kapudur. Ve iki kat metîn ve sa‘b demir kapulardır. Ve bu iki kat kapuların arasında Selîm Şâh binâsı olduğu târîhi var, ammâ iki kapu arası karanlık yer olmak ile kırâ’at olunmadığından târîhi tahrîr olunmadı. Ammâ kapu üzre olan câmi‘-i Selîm Hân-ı Evvel’in minâresiz kiremit örtülü câmi‘dir.

Kal‘ası bir kumsal zemînde şekl-i murabba‘ kârgîr ve yalın kat dîvârlı sarp kal‘adır kim cirmi dörd yüz adımcıkdır. Her köşesinde birer kullesi var. Her burcları üstlerinde tahta örtülü kubbesi var, ammâ etrâfında handakı yokdur, zîrâ alçak ve kumsaldır. Bir karış kazsan su çıkar. Handak olmak mümkin değildir. Ve içinde cümle yüz aded toprak ile mestûr hâne-i ma‘mûrları vardır. Ve kıblesi tarafı nehr-i Kuban’dır. Ve şark tarafı Kuban nehrinden azmış bir azîm sığlık göldür, ammâ lezîzdir.

Mâ-tekaddem İslâmbol gemileri bu kal‘a-i Temrik dibine yanaşırlar imiş. İskele-i azîm ve gümrük emîni otururmuş. Niçe yüz gemi tuzlu balık ve niçe bin fıçı fıçı balık havyarı hâsıl olup gemilerle diyâr diyâr gidermiş. Ammâ hâlâ boğaz kapandığından gemiler gidüp gelemediğinden elli yük akçe gelir gümrük mu‘attaldır. Eğer bir donanma-i pâdişâhî gelüp sehel hidmet ile bu Yeleşke boğazı açılsa beher sene bir hazîne-i Mısır bend olurdu.

Ve bu kal‘a kapusu önü bir azîm meydândır kim cânib-i erba‘asında cümle altmış aded müfîd [ü] muhtasar dükkânlardır. Ve cümle bir hândır. Ve cümle bir kesîf hammâmdır kim bir şeyh-i azîz kendüsü girmek içün binâ etmiş ancak bir iki âdem sığar hammâmcıkdır.

Ve bu varoş içre cümle beş mihrâbdır. Emîr Beğ câmi‘i ve Mahmûd Beğ câmi‘i ve Yeni câmi‘. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve Emîr Efendi hânesinde bir hammâm dahi vardır. Ve yeni hammâm dahi küçükdür, avretler girir.

Ve bu varoşun cümle evleri dahi serâpâ toprak örtülüdür. Ekseriyyâ kamışdan ve çalaş malaşdan mebnî müfîd [ü] muhtasar evlerdir kim cümle yedi yüz evlerdir. Ve cümle dîvârları sazlardan örülüdür. Gerçi evleri sazdır, ammâ hevâsı yazdır ve ekseriyyâ halkı beyâzdır, ammâ güzelleri azdır. Ve cânib-i erba‘ası kumsaldır. Ve halkı cümle müslim Çerkesdir. Ve kâr [u] kisbleri balık avlamakdır ve tokmak kayışından Çerkes kamçıları yapmakdır. Gerçi mahbûbları azdır, ammâ uzdur. Hattâ Temrik güzeli deyü vilâyet-i Kazan’da ve vilâyet-i Alatır [ve] vilâyet-i Ejderhân ve şehr-i Sarây’da meşhûr.

Bu kal‘a[nın] sebeb-i binâsı ve vech-i tesmiyesi oldur kim kaçan Sultân Selîm şehzâde iken babası Bâyezîd Hân ile Çorlu sahrâsında ikinci cenginde yine münhezim olup firâr edüp Boğaz iskelesinde bir gemiye binüp vilâyet-i Tarabefzûn’a geçem derken rûzgâr-ı zorkâr keştî-i Şehzâde Selîm’i bu Temrik limanına düşürüp andan Temrik Bay nâm bir kişi bilüp yâr-ı gâr-ı refîk edinüp silihdârı Yûsuf Halîfe ile üç kişi olup Dağıstân ve Belh u ***[146a]*** Buhârâ ve Özbekistân’ı ve Îrân [u] Tûrân’ı seyâhat ederek vilâyet-i Acem’e gelüp Şâh İsmâ‘îl ile şatranç oynayup Şâh’ı mat edüp andan Bağdâd-ı behişt-âbâda andan İmâm Hüseyin ve İmâm Alî‘yi ziyâret edüp andan Ka‘be-i Şerîf’e ve andan Medîne-i Münevvere’de Resûl-i Ekrem’i ziyâret ederken,

“Yâ Resûlallâh! Bana taht-ı Âl-i Osmân’ı erzânî kılup Mısır’ın fethini müyesser eyle. Mısır’ı bi’l-cümle sana vakf edeyim” deyü teveccüh-i tâm etdikde derûn-ı Ravza-i Mutahhara’dan “Destûr yâ Selîm! Sevâ sevâ” deyü bir nidâ gelir.

Andan Selîm Dede Mısır’a gelüp ibtidâ Ebu’s-su‘ûd-ı Cârihî ve Merzûk-ı Kefâfî ve İbrâhîm-i Gülşenî ve Veled-i İyâl(?) ve niçe kibârların himmetlerine mazhar olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Tarabefzûn’a andan gemilerle kal‘a-i Kefe’ye andan yüz bin Tatar ve gayri sebük-bâr asker ile üçüncü def‘ada yine babasıyla Çorlu sahrâsında ceng-i azîm edüp cemî‘i kul “Biz Selîm Şâh isteriz” deyü ba‘de’l-cülûs pederini Edirne kurbunda Dimedoka’ya gönderdikde Edirne cenbinde Havsa nâm mahalde Bâyezîd Hân merhûm olmuş bulundu. Bir san‘at oldu derler.

Andan Selîm Şâh müstakil pâdişâh-ı Cem-azamet olup refîk-ı yâr-ı sâdıkı olan Temrik Bay’ın ricâsıyla bu Temrik kal‘asın Temrik Bay mu‘temed olup binâ etdiğiyçün Temrik Bay kal‘asıdır, ammâ müverrihân-ı Tatar hâk-i Berber-zemîn derler. İşte sebeb-i binâsı ve vech-i tesmiyesi budur. Hattâ Selîm Hân silihdârı olup bile seyâhat eden *Selîm-nâme* nâm tevârîhinde cümle üç buçuk yıl seyâhatlerin ve ceng ü cidâllerin mufassal tahrîr etmişdir, *ve’s-selâm*.

Ba‘dehu bu hakîr bu Temrik bâğ u bâğçesiz bir cezîre yer olmak ile ertesi gün nîm sâ‘at şimâl tarafına gidüp,

Kal‘a-i harâb-âbâd-ı Berber-zemîn tahtgâh-ı Salsal-ı Sol‘ât

Azak denizi kenârında bir kumsal zemînde sa‘b kal‘a imiş. Bunda Salsal ile niçe bin sâhib-kırânlar ceng eylemişlerdir. Hâlâ şühedâların kırkar ve ellişer ayak kaddi kabr-i şerîfleri vardır. Ammâ kal‘asın Timur Leng harâb etmişdir. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü

bâhirdir. Ammâ hakkâ ki kal‘a-i Berber-zemîn imiş. Diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Andan bu abd-i kemter garb tarafına göller ve bayırlar geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Adahon

Bu dahi Salsal-i dâll kral binâsıdır. Ol asırda ismi Kulhanca imiş. Ba‘dehu Bâyezîd Hân asrında bunda Kazak küffârıyla Gedik Ahmed Paşa ceng-i azîm ile kanlar akarak feth olduğiyçün Adahon, ya‘nî Kan adası dediler. Ba‘de’l-feth kal‘asın münhedim etdiler, ammâ aceb yerinde ma‘mûr olacak kal‘adır. Hattâ sene 1048 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd-ı behişt-âbâdı döğerken Piyâle Kethudâ donanma-i hümâyûn ile bu Adahon boğazında seksen altı pâre Urus şaykalarıyla on gün on gece ceng-i sultânî edüp âhır-ı kâr fursat ve nusret Âl-i Osmân askerinin olup cümle kâfir gemilerin feth edüp esîrleri ve mâl-ı ganâ’imleriyle der-i devlete gelüp Bağdâd altında Murâd Hân’a arz olundu. Ammâ bu Adahon’da,

Ziyâretgâh-ı şehîdân-ı Âl-i Osmân: Cümle bin yedi yüz aded şehîdân-ı deşt-i hâmûşândır, zîrâ bu ceng-i âlî niçe tevârîhlerde merkûmdur. Bu şühedâları bu hakîr ziyâret edüp andan kıble tarafına 2 sâ‘at gidüp,

Sala-i Sovucuk: Dörd yüz evli ve üç mescidli ve bir câmi‘li ve bir hânlı ve on dükkânlı kasaba-misâl saladır. Bu köyde Barzuk Beğ salyâne ile Çerkes beğidir. Ve cümle re‘âyâları dahi Çerkesdir.

Andan semt-i kıbleye 3 sâ‘atde, **İdrîs salası,** andan **Âteş Beğ kışlası**n geçüp 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı savaş, ya‘nî kal‘a-i sağîr Kızıltaş

Sene 921 târîhinde bunu dahi Selîm Şâh-ı Evvel binâ etmişdir kim ol asırda bu cezîreyi niçe kerre Çerkez aşkıyâsı basup nehb ü gâret etmiş idi. Anıniçün bu kal‘ayı Selîm Hân yasadı. Adahon gölü Karadeniz’e mahlût olduğu yerde leb-i deryâda çâr-kûşe kârgîr kırmızı taş binâ olduğundan Kızıltaş kal‘ası derler. Cirmi kâmil iki yüz adımdır. Çâr köşesinde dörd kullecikleri vardır, ammâ dîvârları âlîdir. Ve iki aded üstü tahta örtülü kulleleri ve şimâle nâzır bir demir kapusu var, ammâ handakı yokdur. İçinde ancak dizdâr evi ve kırk neferât odaları ve bir mescidi ve anbârı ve kulleleri içre cebehâneleri ve on aded şâhâne şâhî topları var. Kefe eyâletinde subaşılık ve Taman kadısı niyâbetidir. Kal‘ası sâfî kum içindedir. Yıldız rûzgârı tarafında sehel havâlesi vardır.

Taşra varoşu: Cümle seksen kadar sazdan mebnî Çerkes evleri kal‘anın şimâlî tarafına vâki‘ olmuşdur. Ancak bir câmi‘i minâresizdir ve bir âb değirmeni var, gayri çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve bâğ u bâğçe yokdur, ammâ bostânları gâyet çokdur.

Bu mahalde Ada-yı Şâhî cirmi ve Kefe eyâleti tamâm oldu. Ve bu Ada-yı Şâhî‘nin Çoçka burnu tarafında niçe harâb kal‘alar vardır, ammâ Ciniviz küffârı asrında bu ada ve kal‘aları eyle âbâdân imiş kim cümle iki kerre yüz bin kefere ve fecere leşkeri var imiş. Ba‘dehu niçe yerlerin ***[146b]*** Timur Leng yıkmış. Hakîr bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ ederken kal‘a-i Taman’dan Hân hazretlerinin azîm askerleri gelüp bu Kızıltaş kal‘ası dibinde cümle Tatar askeri meks edüp bir günde yüz pâre gemiyle Kızıltaş kal‘ası dibinden nehr-i azîm Kuban’ı karşu tarafa geçmeğe cehd eyleyüp cân atdılar, zîrâ gerüden yeni Tatar Hân leşkeri gelir deyü havf ederlerdi.

Andan bu hakîr yine Ada-yı Şâhî içre seyr [ü] temâşâlar ederek ma‘mûr u âbâdân yerlerde cânib-i cenûba 2 sâ‘atde,

Kal‘a-i Anapa: Ciniviz binâsıdır, ammâ Gedik Ahmed Paşa feth edüp “Lâzımlı kal‘a değildir” deyü harâb etmişdir, ammâ içinde âb-ı hayât suyu vardır. Bu kal‘a ma‘mûr olsa Azak boğazından kâfir gemileri Karadeniz’e çıkamazlardı. Ana karîb yerde Tuzla burnu nâm mahalde bir kumsal yerde,

Kal‘a-i Tuzla: Bu dahi vîrân oluyor. Bunu Azak Kazağı harâb etmişdir, ammâ hadd-i zâtında lâzımlı değildir. Lâkin zamân-ı kadîmde eyle ma‘mûr [u] âbâdân imiş kim Âl-i Osmân askeriyle Özdemiroğlu Osmân Paşa yedi ay bu Çoçka burnundan karşu Kırım vilâyetine şiddet-i şitâdan geçemeyüp bunda oturup aslâ İslâm askeri zarûret çekmemişler. Ve hâlâ bu cezîre-i pâdişâhîde akçe ile müsâfirler bir şey alsalar,

“Cânım eğer eyle ise hânlara kon” deyü evden {müsâfiri} kovmak isterler, ya‘nî tâ bu mertebe Taman adası köylerinde müsâfire çul ve torba ve kîse çıkartmadan yedirüp içirüp kondurup göçürüp ri‘âyet ederler. Tâ bu mertebe ganîmet yerdir kim bir âdem bir evde on atı ile on gün otursa halkı hazz eder bir alay şûh u yârândan Ganî ismine mazhar olmuş ganî Çerkes âdemleridir. Aslâ bu cezîrede Tatar yokdur, duramaz da, zîrâ Kefe eyâleti hükmünde Anatolu toprağı add olunur Rûmeli tarafı karşu Kırım diyârıdır.

Kırım ile bu Cezîre-i Şâhî mâbeyne-hümâlarında on sekiz mîl Karadeniz cereyân eder boğazdır.

Andan içeri beş mîl şimâl tarafına Çoçka burnu ve Kilisecik burnu arasında Azak boğazı vardır.

Ve bu Taman’ın Ada-yı Şâhî yurdu gâyet mahsûllü yerlerdir kim bir kîle tohumu yüz kîle verir, ammâ darusu yüz elli kîle verir bir kân-ı nebâtâtdır.

Hikmet-i Hudâ bu cezîre içi bir sâ‘at düzlük vâsi‘ sahrâlar ve bir sâ‘at göllükler ve bayırlardır. Ve buhayrelerinde gûnâ-gûn ördekleri ve kazları ve kuğuları ve balıkçılları ve sürhâb ve karabatakları ve sakka kuşları ve niçe gûne sayd [u] şikâr olunur avgâhları var. Ve yetmiş gûne balığı meşhûr ve bî-hisâbdır. El-hâsıl bu Cezîre-i Şâhî şehrengîzden müberrâ bir mahsûllü dâr-ı diyârdır. Andan hakîr yine Tuzla kal‘asından bir günde tekrâr,

Kal‘a-i Kızıltaş: Bunda ol gün Hân hazretleri dahi kendi kapusu kullarıyla gelince Kızıltaş kal‘asından top şâdımânları olup anda hâzır olan gemilerle fi’l-hâl nehr-i Kuban-ı azîm üzre Adahon nâm boğazı Kızıltaş dibinden bilâ-usret karşu tarafa ubûr edüp Hân arkası üzre yatup râhat oldu, zîrâ bu taraf kavmi Çerkezistân âdemleridir kim Âl-i Osmân’ın Kefe vâlîlerine harbe ucuyla öşr verüp ol kadar mutî‘ [u] münkâdlar değillerdir.

Bu nehir üzre bu Adahon boğazı nehr-i Kuban’ın Karadeniz’e mahlût olduğu mahaldir kim yarım mîl enli bir azîm boğazdır.

Ve bu nehr-i Kuban içinde gemiler gezüp tâ Temrik kal‘asına ve Yılanlı adasına ve murâd edinse dahi yukaru gemiler gitmek mümkin bir âb-ı hayât nehr-i azîmdir kim tâ menba‘ı Dağıstân vilâyetinde kûh-ı Elburz’dan tulû‘ edüp Çerkezistân ile Heyhât sahrâsı arasında yetmiş konak yer cereyân ederek bu Kızıltaş kal‘ası kurbunda Adahon boğazında Karadeniz’e mahlût olur. Bu hakîr dahi gemilerle karşu tarafa geçüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i azîm Mamaluka, ya‘nî ülke-i Çerkezistân-ı kavm-i Bozoduka Mehemmed Geray Hân ile ve Cânbe Geray Sultân ile Çerkezistân ve Dağıstân vilâyetlerine gitdiğimizi beyân eder

Sene 107[6] mâh-ı Şevvâl’inin onuncu gün Çerkezistân memleketine kadem basup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek asâkir-i Tatar Hân ile maşrık tarafına (–) sâ‘at gidüp Hân depesi nâm mahalli geçüp,

Ülke-i Noğay-ı Çobaneli

Yüz yaşında Çoban nâm bir mirza cemî‘i kavm-i Noğay Tatarının güzîdesidir. Bu kavim Çerkez’in Şağake nâm kabîlesiyle kardaş olup Çerkez’den kız alup lâkin hürre kız vermeden Çerkezle akrabâ olup bu Şağake Çerkezistân’ında yur[d] edinüp sâkin olurlar. Dağlar ve sahrâlar içre göçer evli on bin aded obadır. Cümle yigirmi bin aded sadaklı ve savatlı zor batır güzîde Noğay askeri olur. Gâyet bahâdır cürd atlı şecî‘ ve pür-silâh erlerdir.

Andan yine cânib-i şarka dağlar ve azîm dırahtistânlı ormanlar geçüp 5 sâ‘atde,

Evvel-i hudûd-ı Çerkezistân kavm-i Şağake kabakı

Ya‘nî Şağake kavmi köyünü şimden gerü bu diyârlarda köylere “kabak” derler. Tataristân’da köğlere “sala” derler. Bu kabak kavmi gâyet âsîdirler, ammâ Mehemmed Geray Hân’a itâ‘at edüp tohum verdiler, ya‘nî ta‘yînât zahîre verüp konakbânlık etdiler, ya‘nî evlerine kondurdular. Bu Şağake Çerkezi Çobaneli Noğayı kavmi ile bir yerde ***[147a]*** mahlût kavimdirler.

Andan yine maşrık tarafına sarp dağlar içre (–) sâ‘at giderken Tatar askerîsinden biri bir Çerkez arabasından bir balık çaldığiyçün bir gavga-yı azîm edüp bir balıkdan ötürü Çerkesler üç Tatarı öldürdüler. Gâyet şedîd lecûc ve gazûb mel‘ûn kavimdirler, ammâ gâyet yarar ve nâmdâr yiğidlerdir.

Andan yine semt-i şarka giderken muhâtara yerleri geçüp,

Der-kayd-ı eşkâl-ı kal‘a-i Çoban

Sene (–) târîhinde İslâm Geray Hân asrında Çoban Mirza Çerkez aşkıyâlarından emn [ü] emân olmak içün bu kal‘ayı yasamışdır, ya‘nî yapmışdır. Çâr-kûşe ağaçdan palanka binâ etmişdir. Cirmi kâmil dörd yüz adım olup çâr-kûşesinde yine birer dâne ağaçdan metîn kulleleri ve cânib-i şimâle nâzır bir ağaç kapusu var. Kal‘a içre bir kârgîr binâ bir mescidi var. Hammâmı ve çârsû-yı bâzârı ve hânı yokdur, zîrâ bu kal‘a ahâlîsi ancak kış günleri bu kal‘ada sâkin olurlar. Gayri zamân dağlarda ve sahrâlarda obaları ve koyları ve cılkılarıyle sâkin olurlar. Obaları yine Türkmân obaları gibi keçeden kubbe kubbe evlerdir kim içleri kafes kafes örülüp tokmak kayışlarıyla bağlı çubuk ağaçlardır. Hîn-i mahalde obaları bozup kayışla bağlı kafes çubukları bir yere cem‘ olur musanna‘ oba evlerdir kim tepelerinde birer delikleri vardır, andan aydınlık girir. Ve kış günleri obaları içre yanan âteşlerin tütünü ol delikden çıkar, hammâm gibi keçeden evlerdir. Göç mahallinde bu keçeden oba evleri develere ve deve arabalarına kubbe gibi obaları tahmîl edüp konup göçerler. Ve cemî‘i arabaların develer boyundurukla çeküp konak konak götürürler. Ve cemî‘i Noğay Tatarları çifti develer ile sürüp buğday ve arpa ve darı ekerler. Hattâ develer sığırdan a‘lâ çift sürerler. Çamura dayanır bir gûne buğur develeridir kim arkalarında ikişer örgüçleri vardır. Gûyâ kudretden eğer gibi halk

olunmuşdur.

Der-beyân-ı sebeb-i hilkat-i buğur deve

Be-kavl-i müverrihân-ı Irâk-ı Acem kaçan kim Yezîd-i bî-mezîd askeriyle İmâm Hüseyin hazretleri deşt-i Kerbelâ'da ceng-i azîm edüp bi-emrillâh İmâm Hüseyin bu deşt-i askerîde şehîd oldukda Yezîdîler Hazret-i Hüseyin'in ehl [u] ıyâl Ehl-i Beytin uryân edüp teşhîr-i âlem içün develere bindirüp askerleri içinde harem-i hurme-i ehl-i beyt-i İmâm Hüseyin'i gezdirirlerken hemân bi-emrillâhi te'âlâ develerin arkalarındaki örgüçleri ikişer pâre yarılup Ehl-i Beyt-i İmâm'ın avret yerleri setr olur. Bu hâli Yezîdîler görüp yine Cenâb-ı Bârî'nin hikmetinden ibret almayup arkaları iki yarılan develerden Ehl-i Beyt-i İmâm'ı endirüp ol nâzenîn vücûdları deşt-i Kerbelâ'nın şiddet-i hârında uryânen piyâde gezdirüp teşhîr edelim derken yine Settâr Allâh ân-ı vâhidde Ehl-i Beytlerin ut yerlerinde ve but yerleri aralarında post gibi tüğler bitirüp Ehl-i Beyt'in avret yerlerin Settâr-ı Bârî setr eder. Bundan dahi kavm-i Yezîd ibret almayup cümle Ehl-i Beyt-i İmâm Hüseyin'i şehîd ederler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Me'âl-i kelâm oldur kim bu kavm-i Noğay'ın araba çeken ve ekin eken çatal örgüçlü buğur develeri deşt-i Kerbelâ hâdisesinde halk olunmuş çatal örgüçlü develerdir, *ve's-selâm*.

Ez-în-cânib mezkûr Çobaneli kal'ası içinde obalardan gayri şey yokdur. Ve kal'a etrâfında gayyâ-misâl derin handakı var. Dahi etrâfı sık ormanlı bayırlı ve çayırlı yerlerdir, ammâ zemîn-i kal'ası bir düz çemenzâr yerde vâki' olmuşdur.

Ve kal'adan taşra varoşu cümle iki yüz kadan keçeden oba evlerdir. Ve bu Çobaneli kavminde olan hayvânât ve sığır ve sıpa ve at ve koyun ve kuzu bir Tatar kavminde yokdur. Ve esîrleri dahi gâyet çokdur. Gâyet ağniyâ bay kavimlerdir. Ve bu Çoban kal'asının kıblesi cânibindeki handakı içre nehr-i Pisibaysı cereyân eder. İbtidâ-i tulû'u yine Şağake dağlarından hurûc edüp Adahon boğazı önünde Karadeniz'e mahlût olur âb-ı hayât küçük sudur. Atlar ile geçilir.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı kavm-i Noğay

Orta boylu omuzları vâsi' belleri ince iri başlı ve kaba kulaklı ve yassı alınlı ve küçük gözlü âdemleri de vardır, ammâ mahbûb u matlûb marâlî gözlü ve şîrîn sözlü Noğay dilberleri olur. Ammâ sakalları beşer onar kıllı köse kavm-i gazûbdurlar, ammâ libâsları elbette koyun postu kürkdür ve başlarında kalpakları yile telli ve kuzu kürkü börkdür. İçerde esbâbları elbette Merzifon bezinden mâvî ve kırmızı kapamalardır. Ve gömlekleri dahi kırmızı ve mâvî bezlerdir. Ekseriyyâ kuşakları şâl ve hâm ibrîşim kuşaklardır. Silâhları yine sâ'ir Badrak ve Sincivitli ve Şîrînli ve Mansûrlu kavimleri gibi çatal atlara binüp kılıç ve sadak ve bir kamçı taşırlar, gayri silâhları yokdur.

{Der-eşkâl-i libâs-ı nisvân-ı Noğaya

Yine giydikleri koyun ve kuzu kürkleri ve başlarında Tatar kalpakları ve ayaklarında sarı çizmeleri var. Niçesi harîr hil'atler ve elvân boğası haftanlar ve harîr kuşaklar kuşanırlar. Ve at binüp tirkeş ve kılıç bağlanırlar. Lâkin marâlî ve gazâlî Hoten âhûsu bâdemî gözlü müjgânları Tatar hadenkli-misâl siyâh kirpikli ve kemân ya[y] kaşlı geysûdâr hâl-i Hâşimîli pençe-i âfitâb-ı mehtâbe duhterleri ve kâlim havâtînleri olur.}

Ta‘âmları yine talkan ve kurud ve yazma ve lahşa şorbası [ve] at eti ve at yelesi ve at kazısı, ya‘nî at egeği kemikleri basdırması ve darı ekmeği yerler. El-hâsıl yedikleri darı, geydikleri deri, evleri saz, kendileri nâ-sâz kavimdirler. Aslâ buğday ekmeği ***[147b]*** yemezler ve su içmezler. Hemân boza ve maksima bozası içerler. Bu maksima bozası keyif vermeyüp ulemâ-yı Noğay içer, keskin bozaların yiğitleri içer.

Der-şerh-i lisân-ı kavm-i Noğay

Gerçi bâlâda lisân-ı Tatar yazılmışdır. Bunlar dahi kavm-i Tatar’dır, ammâ bu Noğay kavminin başka lisân-ı ıstılâhât-ı ibârâtları vardır. Evvelâ akçe hisâbları böyledir:

pir	*ikiz*	*üş*	*tört*	*beş*
1	2	3	4	5
altı	*cedi*	*sekiz*	*tokuz*	on
6	7	8	9	10

Çalap	*caradan*	*yalavaç*
Allâh	Allâh	peygamber
colukduk	*sadaklap*	*savat*
râst geldik	tirkeşli	pusat
kübeli	*zor cigit*	*batır cigit*
zırhlı	kuvvetli yiğit	bahâdır yiğit
çapul civer	*koş kazan*	*şura*
sefer koyver	ağırlık yükü	oğlan
muna cıvıkdır	*bir baş urtım*	*tuvalar yasadım*
işde yakındır	bir ricâ etdim	du‘âlar yapdım
aytım bar	*aytayım*	*cügür kişi*
sözüm var	söyleyim	seğird âdem

alay col bersin Allâh yol versin	*şuralarım bar* oğullarım var
karaşılarım iş erlerim	*toyum bolganda* doyum olanda

aşıkman acele etmen	*potga aşı* lapa ta‘âmı	*tirek* ağaç

Kavm-i Tatar-ı Noğay’ın türkü yırladıkları tekerlemeleridir:

Usurganın urunbolsun,

Kul söykede beran bolsun,

Ko dılağa pindirsin,

Kol möykede sendirsin,

Cavul atka pindirsin,

Hân söykede sendirsin

Tamuk takış kan çatlasın,

Tava içki aylasın,

Diğer tekerleme-i Noğay:

Ay Noğaylı Noğaylı,

Arpacığı tuğalı,

Götürüp sokmağa kolaylı,

Valaylı vay valaylı.

Netîce-i kelâm bunun emsâli niçe kerre yüz bin gûne elfâz-ı mühmele-i mâlâya‘nîleri vardır.

Ba‘dehu bu Çoban kal‘asında Çoban Mirza, Hân’a birkaç yorga atlar verüp ve at etinden Hân’a hayli ziyâfetler edüp andan 4 sâ‘at ormanlar içre gidüp,

Der-vasf-ı pişköv-i Çerkez-i Şağake

Bu mahal Şağake beğinin tahtıdır kim lisân-ı Çerkes’de pişköv deyü beğlerin sâkin olduğu yerlere pişköv derler, ya‘nî taht ma‘nâsınadır. Kasaba-misâl azîm köydür. Cümle beş yüz elli aded saz örtülü ve çit örülü ve ikişer kapulu biri biri içinde evlerdir. Ve cümle yine çit örülü sarp havlıları vardır. Ammâ bu vilâyetlerde akçe ve pul ve bâğ u bâğçe ve çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve kenîse yokdur. Kâfir ve müselmân değillerdir. Kâfir desen gazab-âlûd olurlar. Behey müselmân desen ığmâz ederler. Ve haşri neşri inkâr

ederler. “İnsân ot gibi bitüp yitüp giderler” derler. Kâfiri görseler sevmezler, müselmânı görseler hazz eder bir alay dağî ve bâğî ve yağı âdemlerdir. Mezhebleri Mecûsîlerdir. Çârsû-yı bâzâr ve akçe olmadığından her metâ‘ların birbirleriyle değiş dokuş etmek ile irtibât buldurmuşlardır, ammâ yine cümle kavmi evlerinde ehl-i sanâyi‘dirler kim ellerinden bir ma‘rifet kurtulmaz, gâyet çeber u cemşîd-i san‘at âdemleri vardır.

Bu Şağake pişkövinin kıble cânibi Karadeniz bir merhale yerdir. Pişköv-i Şağake dağlarının dâmeninde bir vâsi‘ çemenzâr ve dırahtistân içre kırk ev bir kıranda ve on ev bir kıranda ve yigirmi ev bir kıranda oymak oymak, ya‘nî akrabâ ve ta‘allukâtlar bir yere konup etrâflarına çalıdan ve kalın dıraht-ı müntehâlardan azbar, ya‘nî çitden sarp kal‘a-misâl havlılar yapup evleri ve cemî‘i hayvânâtları bu azbar havlılar içindedir. Her gece iki yerden kapuların sedd edüp arslan gibi köpeklerin bend-i zencîrlerin alup hâb-ı râhatda olurlar. Cemî‘i Çerkezistân böyledir. Ammâ Şağake beği İncirok(?) Beğ seksen yaşında sakalı tırâş bir semiz kefere şekilli müslim de değil bir âdemdir. Mehemmed Geray Hân anın hânesine konup azîm vezni üzre Hân’a konakbânlık etdi.

Bu Şağake beği cümle üç bin tüfeng-endâz pür-silâh atlı ve yayan askere mâlikdir, ammâ cümle on bin âdem olur. Bu kavimden gayri Karadeniz kenârına varınca Çerkes kavmi yokdur. Ve bu mahalde kûh-ı Elburz dağların uçları tamâm oldu.

Ve bu Şağake dağlarının kıble cânibleri cümle Abaza vilâyetleridir kim Karadeniz kenârına vâki‘ olmuşlardır. Ammâ bu Çerkezistân, Abaza ile nehr-i Kuban mâbeyninde olan kûh-ı Elburz’a muttasıl Şağake ve Anapa ve Obur dağlarının dâmenlerinden tâ nehr-i Kuban kenârına vâki‘ olmuş Çerkezistân vilâyetidir kim garbdan cânib-i şarka tûlu toksan konak tâ kûh-ı Elburz’a varınca Çerkezistân vilâyetidir kim nihâyetinde bu Şağake kavmi Karadeniz sâhilinde temâm olur. Lâkin bu Şağake dağları garbdan şarka tâ kûh-ı Elburz’a ve diyâr-ı Dağıstân ve ülke-i Kumuğ‘a ve vilâyet-i Acem’in tâ Demirkapu’suna varınca kûh-ı Elburz’a muttasıl Şağake dağlarıdır.

Ve ibtidâ bu Şağake Çerkezlerinin ecdâdları Mekke-i ***[148a]*** Mükerreme’den bir alay kavm-i Kureyşîler firâr edüp Aneh Selme çöllerinden Irâk-ı Bağdâd’a çıkup bir bürâderi Keysû anda kalup Keys Urbânı oldu. Ve bir kabîlesi Cebeliyye’de Cebel-i Elheme’ye gelüp biri Gazze’de ammîsi Hâşim hazretlerine gelüp kalır. Ammâ Cebeliyye’de Cebel-i Elheme yanında kalan nâsa(?) oğlu Keysû Antakiyye’de kayser-i Rûm olan Hırkıl nâm kral-ı dâlle gelüp andan İslâmbol’un Pozantina kralı olan Ciniviz yanına gelüp bu Keysû yurd ister. Ol dahi Keysû‘yu üç karındaşıyla gemilere koyup Karadeniz sâhillerinde yurd verir. Lazka Kureyş Arabı Trabzan’da kalır. Kavm-i Laz Lazka Kureyş‘dendir. Andan Abaz Kureyş Abaza vilâyetinde kalır. Andan Keysû Kureyş Arap Anapa kal‘asına çıkup ibtidâ Keysû Şağake oğlu ile bu Karadeniz sâhilinde vatan tutunurlar. Ba‘dehu tenâsül bularak kırk aded kabîle olurlar.

Der-beyân-ı tulû‘-ı zuhûr [u] asl [u] fer‘-i kavm-i Mamaluk, ya‘nî kavm-i Çerâkese-i Şağak-i Bozoduk

Evvelâ be-kavl-i müverrihân-ı Rûm ve nükte-perdâzân-ı zevi’l-mefhûm ve hikâye-i dırâzân-ı müverrih-i Rûm Yanvan ve müverrih-i Latin Mikal ve müverrih-i Kıbtî Totis ibn Natis ve müverrih-i âlemîn Yarmenî Mıgdısî ve’l-hâsıl cemî‘i Rûm ve Arab u Acem ve Tatar kavimlerinin mu‘temed tevârîh-i mu‘teberelerinde eyle tahrîr ve tastîr ederler kim âye[t]: [81] nass-ı şerîfi mûcebince ibtidâ rûy-ı arzda makâm edinen Âdem Safî‘dir. Evlâd-ı

evlâdları münteşir olup vech-i edîme âdem müstevlî oldu.

Ammâ sükkân-ı Rûm ve ecnâs-ı mütenevvi‘a-i ân-merzibûm takdîr-i Hayyu’l-Kayyûm fermânıyla aslında kavm-i Rûm Ays ibn İshâk Nebî evlâdındandır, ammâ kavl-i sahîh Yâfes evlâdlarıdır kim bir kavm şecî‘ ü pâk-i‘tikâd kimesnelerdir kim ibtidâ diyâr-ı Rûm’a İslâm ile kadem basan kavm-i Rûm’dan Âl-i Selçukiyân ile Âl-i Dânişmendiyân’dır. Sene 476 târîhinde ümerâ-yı Dânişmendiyye ile yek-dil [ü] yek-cihet olup kal‘a-i Malatiyye ve Kayseriyye ve Alâ’iyye ve Antakiyye ve Konya diyârlarına gelüp müstevlî olup sultân oldular. Ammâ ibtidâ-i tulû‘ları Mâverâü‘n-nehir’den ba‘de’l-hicre sene 200 mürûrundan sonra Hazret-i Ömer evlâdlarından Emîr Ziyâd ve anın oğlu Emîr Lokmân ve anın oğlu Emîr Ömer Malatiyye kal‘asın Ermen kefereleri destinden alup dâru’l-mülk etdiler.

Ba‘dehu sene 600 târîhinde Âl-i Selçukiyân Sultân Alâeddîn’de inkırâz-ı nesil bulup devlet-i Âl-i Osmân Mâverâü‘n-nehir’de vilâyet-i Tûrân’da şehr-i Mâhân’dan Ertuğrul doğrulup gelmiş idi. Alâeddîn’in yerine Erduğrul Rûm’a müstakil beğ oldu. Andan Ertuğrul Bursa kurbunda Rûm kefereleriyle Yalakâbâd kal‘asında ceng ederken şehîd olup Söğüd kasabasında defn etdiler.

Ba‘dehu Ertuğrul oğlu Osmâncık Rûm’a sene 699’da müstakil beğ olup Konya’da sikke ve hutbe sâhibi olup Anatolu ıtlâk olunan vilâyetlere ümmet-i Muhammed müstevlî oldu. Ve sene (–) târîhinde Gâzî Süleymân Beğ ibn Orhân Gâzî Kara Mürsel ve Kara Kokoca ve Kara Koca ve Kara Ece Ya‘kûb ve Kara Koca Al ve Kara Edebalı nâm kırk nefer kara kocalar ile Kapudağı burnundan Bahr-i Rûm’u karşuya sallar ve kayıklar ile Rûm’a geçüp ibtidâ Gelibolu hâkine kadem basup *“Bismillâhirrahmânirrahîm”* dedikleri nass-ı şerîf târîhdir. Andan ol cânibi nehb ü gâret ederek ibtidâ şehr-i İpsala’yı feth edüp salâ verdikleriyçün ibtidâ salâdan galat-ı meşhûr İpsala derler.

Andan sonra günden güne sevâd-ı mu‘azzamları kabza-i tasarruflarına alup mâl-ı ganâ’imler ellerine girüp şikâr etdikleri nisvânları ve bintânları akd-i nikâha çeküp tenâsül bularak tâ sene (–) târîhinde fâtih-i Edirne Gâzî Hüdâvendigâr’a ve andan Gâzî Ebü‘l-feth’e ve andan Gâzî Süleymân Hân’a gelince Rûmeli {ve Anatolu} ta‘bîr kılınan diyârda yetmiş yedi aded kavm-i nasârâlardan kavm-i kadîm Arnavud ve Laz ve Abaza ve Çerkes ve Hırvad ve Sırf ve Bulgar ve Kalviz ve Voynık vilâyetin ve Efrenc ve Macar ve Leh ve Çeh ve Rus ve Korol ve Tot ve Kurs ve Maskov ve Gürcî ve Dâdyân ve Açıkbaş [ve] Mikril ve Güril ve Şavşat ve kefere-i Rûm Ermenî ve Dodoşka ve İngilis ve Nemse ve İsfaç ve Talyan ve Kallevin ve Filimenk ve Portakal ve Donkarkız ve Danimarka ve Venedik ve İşpanya ve Ciniviz ve Fransa ve (–) (–) (–) (–) (–) İflâğ u Boğdan ve’l-hâsıl bu zikr olunan kâfirlerin dâr-ı diyârların Âl-i Osmân harâb u yebâb hânelerin türâb üsârâların kebâb ederek feth [ü] fütûhâtları idi.

Kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr-ı bî-rahmler dahi Kırım hânları da birbiri akîblerince Âl-i Osmân’a imdâd ederek hadden efzûn ve hisâbdan bîrûn mâl-ı ganâ’imler ve esîrler gelerek mâd[yân]larına aşan aygırlardan küheyl atlar hâsıl olup binerler ve küffârın kızları ve avretlerine aşan gâzîlerden püserân [u] bintânlar ve oğul balı gibi zî-şânlar ve dilberân-ı sîm-ten sîm-endâmlar hâsıl olup ***[148b]*** anlar dahi anaları tarafında olan dedelerine ve akrabâlarına onar on beşer yaşında iken anlar da kılıç urmağa âheng ederek dedelerinin dâr-ı diyârların başına dar ederek niçe bin tâze kurâ ve kasabât ve şehir

kılâ‘ları ve belde-i mu‘azzamaların feth etmededirler. İlâ mâşâallâh devlet-i Âl-i Osmân mü’ebbed olup Lazistân ve Mikrilistân ve Abazistân ve Çerkezistân vilâyetleri gibi her dâr-ı diyâr düyûr kâfiristânı feth edüp deyrlerin mesâcid [ü] cevâmi‘ler edeler.

Ammâ bâlâda zikri sebkat eden cemî‘i millet-i nasârâlardan aslah-ı mevcûd sehel bahâneyle İslâm kabûl eder ve diyâr-ı İslâma gidenler gidüp gelir kavm-i Abaza Kureyşi ve Çerâkize Kureyşi kavimleridir kim kitâbî değillerdir. Bir alay dağî ve bâğî ve yağı kavm-i eblehlerdir kim be-kavl-i müverrihîn ecdâdları Mekke-i Mükerreme’den kabâ’il-i Kureyşî‘dir kim kabâ’il-i Arab’ın eşref-i mahmûdu’l-hasâ’ili Arab kavmi olan fusehâ-yı büleğâ-yı mes‘ûdü’ş-şemâ’il idiği mukarrerdir, zîrâ Hazret-i Server-i Kâ’inât ve Mefhar-i Mevcûdât ol sülâle-i sâmîden vücûda gelmişlerdir.

Andan kabâ’il-i memdûh Acem’dir kim ibtidâları kavm-i Tatar’dır kim bu iki kavimden edîm-i arz müzeyyen olup benî âdemle ma‘mûr olmuşdur. Anınçün Hazret-i Kevneyn’e “Seyyidü‘l-Arab ve’l-Acem” derler, zîrâ ibtidâ Arab’dan mâ‘adâ Tatar ve Acem ve Türk-i Türkmân ve Moğol ve Boğol ve Dağıstân ve Kumuğ u Kozak ve Heşdek ve Yakayça ve Lıpka ve Özbek ve Çağatay ve Kılmah ve Fağfûr u Çîn ü Hıtâ ve Hoten ve Mâçîn ve Hind ü Sind ve Laristân ve Moltân ve Sultâniyye ve Semerkand ve Kâbilistân ve Zâvilistân ve Bâbil ve Ermenistân u Mâzenderân ve Fâris ü Horâsân ve Kâşkar ve Hârizm ve Taberistân [ve] Türkistân ve Gîlân ve Irâk-ı Arab ve Irâk-ı Acem ve Irâk-ı Dâdyân [ve] vilâyet-i Kirmân ve Gence ve Şirvân ve Şamâkî ve Mekrân ve Sîstân ve Bedahşân ve Âzerbâycân ve Îrân u Tûrân ve Belh u Buhârâ ve niçe yüz bin diyârlarda sâkin olan ümmet-i Muhammedlere Acem tesmiye olunur. Anıniçün “Seyyidü‘l-Arab ve’l-Acem” denildikde cümleye şâmil bir kelâm-ı dürer-bârdır.

Ammâ kavm-i Arab’ın Kureyş tâ’ifesinden mürted olup Rûm’da karâr edenler be-kavl-i müverrihân (…) cevâhir-ahbâr eyle tahrîr ve terkîm etmişdir kim,

Kavm-i Kureyş Arabından Arnavud ve Lazka ve Mikral ve Abaza ve Çerâkiz kavimleri Rûm’a gelüp mürtedün billâh olduklarının tahkîkin beyân eder

Evvelâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* hilâfetinde Medîne-i Münevvere’de kabâ’il-i Kureyş‘den Cebel-i Elheme nâm bir küffâr-ı benâm hatâ’en bir şeyhü‘l-urbânın gözün çıkarup mürâfa‘a-i şer‘ oldukda ber-mûceb-i şer‘ âye[t]-i şerîf: [82] mâ-sadakı fermânı üzre Cebel-i Elheme’nin dahi gözün çıkarmak îcâb edince bir gece hemân Cebel-i Elheme karındaşı Beşe’yi vekîl edüp cümle kabîlesin alup Cebel-i Elheme kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek şehr-i Antakiyye’de kayser-i Rûm olan Hırkîl Kral’a gelüp dahil düşer. Hırkîl dahi Cebel-i Elheme’ye Antakiyye kurbunda dağları mesken [ü] me’vâ ver[ir]. Cebel-i Elheme dahi leb-i deryâda İşpanya küffârı elinden bir kal‘a feth edüp hâlâ Cebel-i Elheme’den galat Cebeliyye kal‘ası derler.

Ba‘dehu Cebel-i Elheme üzre Hazret-i Ömer Kudüs-i Şerîf’i feth etdikden sonra sefer edüp Cebel-i Elheme Hazret-i Ömer’e mukâvemet edemeyüp cümle tevâbi‘iyle (–) aded evlâdlarıyla gemilere süvâr olup İşpanya kralına dahil düşer. Kral-ı dâll dahi Cebel-i Elheme[‘ye] merhameten hâlâ Arnavudistân ola[n] Avlonya ve Delvine vilâyetleri dağların Elheme’ye hâs verüp bu Cebel kavm-i Kureyş olduğiyçün ol dağlara hâlâ Kuryeleş dağları derler.

Ve Cebel-i Elheme’nin bir oğlu Dukadin bu dağlarda sâkin olmağile hâlâ Dukat

dağı derler. Bu Cebel-i Elheme kavmi tenâsül bularak ve İşpanya kefereleriyle ihtilât ederek lisân-ı Arab-ı Kureyş‘i unudup Arnavud lisânın peydâ edüp kavm-i Arnavud kavm-i Arab-ı Kureyş‘den mürted olup Ârnâbûd’dan galat Arnavud olmuşlar, ya‘nî âr u nâmûsların terk edüp kefere olduklarından Ârnâbûd derler.

Ba‘dehu Cebel-i Elheme Beğ İslâm ile fevt olup Elbasan şehri kurbunda Büzürg Seng nâm bir mesîregâh vardır, kavm-i Arnâbûd bu teferrücgâha Bozeşek der, bu mahalle karîb Arnavudların ceddi Cebel-i Elheme ol mesîregâh yerde yatır.

Ba‘dehu Cebel-i Elheme’nin (–) aded oğlu kalup Arnavud bandan cümle bürâderleri dilgîr olup (–) aded bürâder-i cân-berâberler yek dil ü yek cihet olup bir gemiye süvâr olup Pozantin şehrine Kostantin şehrinde Galata’da sâkin Ciniviz kralına varup dahil düşerler. Ol dahi bunlara merhameten Karadeniz sevâhilleri nihâyetinde kûh-ı bülendleri ihsân edüp her birin birer cânibe kabîleleriyle gönderir.

Lazka ibn Elheme Trabzan dağlarında karâr edüp Gürcî kavmi ***[149a]*** ile hüsn-i ülfet ederek kavm-i azîm olup bunlara Lazka kavmi demeden galat-ı meşhûr Laz derler. Başka lisânları var. Cild-i evvelimizde lisânları ve ıstılâhât [u] ibârâtları tahrîr olunmuşdur.

Andan sonra gemiyle Mikral ibn Cebel-i Elheme Gönye kurbunda nehr-i Çoruğ ensesindeki Batum sancağı dağlarında sâkin olup tenâsül bularak bunlara Mikral’dan galat Mikrel kavmi derler. Bunların da asl [u] fer‘leri yine kavm-i Arab-ı Kureyş‘dir kim Gürcistân kavmiyle ihtilât etmeden başka Mikral lisânın peydâ edüp millet-i Mesîhiyye oldukları yine cild-i evvelimizde mastûrdur.

Andan yine gemiyle Abazka ibn Cebel-i Elheme yine Karadeniz sâhilinde sâkin olup Abaza kavmi oldular kim bunlar da Âl-i Kureyş‘den mürted olup başka lisânları ile bunlar da cild-i evvelimizde yigirmi yedi kabîle beğleriyle merkûmdur.

Andan yine gemiyle Sadşân ibn Elheme dağlar içinde sâkin olup yine Abazka kavmi add olunur, ammâ dağlarda sâkin olup bir mezhebden olmayup başka lisânları olup şecî‘ kavim oldukları cild-i evvelde mastûrdur.

Ba‘dehu yine gemiyle Şağak ibn Elheme Çerkezistân dağlarında Anapa kal‘asına varup anda mekân dutar. Hâlâ bu tahrîr etdiğimiz kavme anıniçün Şağake kavmi der[ler].

Andan bir karındaşı tevâbi‘ [u] levâhıkıyla Berbere ibn Cebel-i Elheme Taman adasını mesken [ü] me’vâ etdiğiyçün bu cezîre-i Taman’a müverrihler ülke-i Berber-zemîn derler, bâlâda mevsûfdur.

Andan bir bürâderleri dahi Mamaluka ibn Cebel-i Elheme Habeş dağlarını karârgâh edinüp anıniçün be-kavl-i müverrihîn bu Çerkezistân’a vilâyet-i Mamaluka deyü ta‘bîr [ü] tavsîf ederler.

Andan bir bürâder-i mihterlerinden Bozoduka ibn Elheme Obur dağları etrâfında kalup hâlâ Bozoduk kavmi derler, *ve’s-selâm*.

Ammâ yine be-kavl-i müverrihîn-i Arab u Acem u Tatar eyle rivâyât hikâyât dirâyât ederler kim kaçan Hazret-i Ömer hilâfetinde Cebel-i Elheme şer‘ ile göz çıkartmağa rızâ vermeyüp kâfiristâna firâr ederken yerine karındaşı Beşe’yi hâkim nasb edüp gitdikde bu Beşe nâm şeyh-i Urbân benî nev‘-i insândan kabâ’il-i Kureyş urbânına eyle hâkim-i

kaviyyü‘l-iktidâr oldu kim Yesrib ve Bathâ ve Yelemlem ve Abbâs ve Hicâz ve Tâ’if diyârlarında gürg ile gûsfend hemreme gezerlerdi. Tâ bu mertebe Mekke ve Medîne ve Yemen ve Aden cânibleri emn [ü] emân olduğundan Hazret-i Ömer hazz edüp Beşe hâkimin (–) aded oğullarına Hazret-i Ömer birer ülke verüp her biri birer mülke mâlik olup hükm-i hükûmâta mukayyed oldular.

İbtidâ şeyhü‘l-Urbân olan Beşe’nin büyük oğlunun ismi Arab Mevâl, andan biri Zehd, andan biri Amûr, andan biri Arnûd, andan biri Hâtûkâ, andan biri Jânây, andan biri Besnây, andan biri Bolkây, andan biri Kabartâk, andan (–) (–) (–) (–) andan cümleden büyüğü Keys ibn Şeyh Beşe’dir.

Bu mezkûrûn ve dilpesendlerin cümlesi Hazret-i Ömer her biri berâtıyla birer hânlık benî nev‘a hâkim olup bunlar tâ vilâyet-i Irâk ve Yesrib ve Bathâ ve Konfot’a ve Morağ‘a ve Bender-i Mohan’a ve Bender-i Zebîd’e ve Bender-i Teğar’a ve kal‘a-i İp’e ve kal‘a-i Garâni’ye ve kal‘a-i San‘ân’a ve şehr-i Tavl’a ve şehr-i Gülyân’a ve kal‘a-i Arûs’a ve vilâyet-i Umrân’a ve kal‘a-i Demâra’ya ve Habbe ve kal‘a-i Sine ve kal‘a-i Kâhire ve şehr-i Deynev’e ve’l-hâsıl bu z[ikr] olunan Yemen vilâyetlerine tâ Sebe’ şehrine varınca Şeyh Beşe evlâdları mâlik oldular.

Birkaç ferzend-i dil-pesendlerinin kaviyyü‘l-iktidârlarının nâmdârlarından bilâd-ı Habeş‘de şehr-i Zeyla‘ ve Dehlek ve Musova ve Harkova ve Kîf ve Sevâkin ve (–) (–) şehirlerine mâlik oldular.

Birkaç evlâdları vilâyet-i Mağrib-zemînde Evcile ve Cirbe ve Trâblûs ve Tunus ve Cezâyir ve Tanca ve Fas ve Merankeş ve Tilimsân ve Sûdân ve Îse(?) ve İsvân ve Donkola ve Berberistân ve Foncistân [ve] vilâyet-i Daho(?) ve vilâyet-i Kakan ve vilâyet-i Afnû ve vilâyet-i May Bornu ve vilâyet-i Bağaniski ve vilâyet-i Rümeyletü‘l-himâl’dir kim Hazret-i İdrîs’in rahm-i mâderden müştak olduğu şehr-i azîmdir.

El-hâsıl bu zikr olunan Mısır cezîresi içre bu karalar vilâyetlerin kabza-i tasarrufa alup hükm-i hükûmât ederlerken hikmet-i Hudâ Hazret-i Ömer vak‘ası cenginde şeyhü‘l-arab Beşe nâm hümâm-ı benâmı Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* ile Beşe Şeyh’i şehîd etdiklerinde sahâbe-i kirâm içre bir velvele ve bir gulgule olup cemî‘i memâlik-i mahrûselerde hâkimü‘l-vakt olanlar birbirleriyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâle başlayup bu merhûm-ı mezbûr Şeyh Beşe’nin dahi evlâdları birbirleri üzre seferler edüp âhır-ı kâr bir kaçı bir yere cem‘ olup ferzend-i ercümend olan Arab Mevâl bürâder-i mihteri Keysû ile hilâfet içün ceng-i azîm edüp Emîr Ar[ab] gâlib ve Emîr Keysû mağlûb olup Keysû dâğ-ı derûnundan bir gece cemî‘i kabâ’iliyle karârı ***[149b]*** firâra mübeddel olup yerine Arab Ban hâkim-i müstakil oldukda ale’s-sabâh gördüler kim Keysû Ban firâr etdiğinden “Serâ Keysû” dediler, ya‘nî Keysû melik kaçdı, dediler. Hâlâ nâmları Serâ Keysû oldu. Giderek terhîm ile Serâ Keys dediler. Andan dahi (galat) galat-ı kelâm olup Çerâkese deyü şöhret verildi.

Ammâ lisân-ı Rûm’da Çerkez ve Çerkes derler. Lisân-ı Tatar’da Serkis derler. Lisân-ı Acem’de Serkeş, ya‘nî baş çekici, ya‘nî baş alup gidici demekdir. {Hakkâ ki serkeş kavimdir.}

Lisân-ı Çağatay’da Çârkes derler, zîrâ ibtidâ bu Çerkezistân’a kadem basanlar

Şağake ve Berberî ve Mamaluk ve Bozoduk dörd kişi geldiklerinden kavm-i Çağatay bunlar[a] Çârkes, ya‘nî dör[d] kişi derler. Ve lisân-ı Moğolîde Çerkız derler. Lisân-ı Arab’da Serâkîse-i nâkîse derler, zîrâ Mısır’da kavm-i Çerkez çok olup evlâd-ı Arab’ı gadr(?) ile urduklarından Çerkez kavmine Serâkîse-i nâkîse derler. Mısır fellâhlarının yüreklerin kavm-i Çerkes hûn eylemişdir. Ve lisân-ı Kumuk’da Cârkes, ya‘nî komşumuz âdemleri demekdir.

Hulâsa-i kelâm her elsine-i muhtelifelerde birer gûne isimleri vardır, ammâ mesmû‘umuz olan bunlardır.

Netîce-i kelâm ahbâr-ı sikâdân(?) Cevâhir-i Ahbâr kavilleri üzre mezkûr Çerkez Ban cemî‘i etbâ‘ [u] ensârıyla hâk-i amber-pâk olan Mekke ve Yesrib ve Bathâ‘dan firâr etdikde Aneh ve Selme hâkinde hâk-i Bağdâd-ı behişt-âbâda şehr-i azîm ve belde-i kadîm Musul-ı atîk kurbunda sâkin olup tenâsül bularak niçe bin aded kavm-i Arab olup ol hâk-i pâki cây-ı vatan edinüp hâlâ Keys Urbânı kavmi anlardan kalup Urbânân mâbeynlerinde bu Keys Urbânlarına Serâkîs Urbânı derler. Kavm-i Ervâm Keys Arabı derler.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde Bağdâd-ı behişt-âbâda halîfe-i rûy-ı zemîn olan Âl-i Abbâsiyân el-Müstansır Billâh pâdişâh üzre Hulâgû Hân gelüp yetmiş gün ceng-i azîm edüp âhır-ı kâr Emîrü‘l-mü’minîn el-Müstansır Billâh’ı dutup yaş deve derisine sarup Bağdâd güneşine bırağup halîfe deri içinde kakırdak olup kavm-i Tatar’ın [de]st [ü] pâları darbından el-Müstansır Billâh dest-i Hulâgû Hân’da helâk olup Âl-i Abbâsiyân bu Müstansır Billâh’da inkırâz bulup bâdiye Urbânında pinhân olan şehzâdegân Abbâsîleri Mısır’a kaçırup Mısır’da yine Âl-i Abbâsîler halîfe olarak yine Bağdâd’da sultân oldular.

Ammâ Hulâgû Hân el-Müstansır asrında Bağdâd’ı harâb u yebâb edüp bir günde yetmiş bin avretlerin karınların yarup niçesinin yutdukları cevâhir taşlar ve nâ-tamâm evlâdları avretlerin karınlarından çıkup ol hâdisede niçe kerre yüz bin cân Hulâgû Hân Tatarları ellerinde helâk oldular.

Ba‘dehu Hulâgû Hân yine avdet edüp Mâverâü‘n-nehir’e müteveccih oldukda Eski Musul’a geldikde mezkûr Serâkîs Urbânın ale’l-umûm Musul çöllerinden sürüp Deşt-i Kıpçağ’ın cânib-i cenûbunda nehr-i Kuban’ın öte tarafındaki kûh-ı Elburz dâmenlerinde ülke verüp bi’z-zarûrî sâkin olup Çerâkis yine hâkimü‘l-vakt olup dağlar içre kurâ ve kabak ve pişkövler basmağa başlayup sâkin olurlardı.

Ba‘dehu mukaddemâ Hazret-i Ömer hilâfetinde ibtidâ Medîne’den gözün çıkarmamak içün firâr eden Cebel-i Elheme evlâdlarından bu Çerkes dağlarında ibtidâ sâkin olan Şağake ve Bozoduka ve Mamaluka ve Berbere bu dörd nefer bürâder-i cân-berâberler berâberce yine kavm-i Kureyş‘den olan Çerakes Arab’a “Safâ geldin” ve “Hoş geldin” deyü cümle akrabâ ve ta‘allukâtlar birbirleriyle görüşüp barışup öpüşüp karışırlar.

Cümlesi ale’l-ittifâk Çerkeys’i kendülere hâkim nasb edüp emirlerine fermân-ber olup Çerkeys hâlâ Kabarti Çerkezi sâkin olduğu yeri kendüye tahtgâh-ı pişköv yasayup bu diyârın âb [u] hevâsının letâfetinden Çerkeys tenâsül bularak iki yüz beş sene mu‘ammer olup yetmiş nefer evlâdları ösüp her birine birer ülke verüp hâkim idi. İnşâallâhu Te‘âlâ her bir kabîlenin isimleriyle tahrîr olunur.

Ba‘dehu Çerkes Ban mukaddemâ kavm-i Arab’a dilgîr olduğundan kavm-i Tatar ve

kavm-i Gürcî ile ihtilât etmeleri sebebiyle bu iki lisândan bir lisân peydâ edüp hâlâ Çerkez lisânı saksağan kuşu lisânı gibi bir çöpördük zebân peydâ etmişlerdir kim hâlâ Çerkez lisânı kaleme gelmez semâ'a mevkûf boğazdan ve avurddan ve dil altından savt-ı safîr gibi kaleme gelmez sadâlı hurûflardan mürekkeb bir lisândır. Bu abd-i kemter seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem Evliyâ-yı bî-riyâ-yı sâhib-i bûriyâ elli bir senedir kim ekâlîm-i seb'ada on sekiz pâdişâhlık yere kadem basup her diyârın benî âdemiyle tekellüm etmek içün fesâhat [u] belâğatları ve ebyât [u] eş'ârları ile yüz kırk yedi lisânı kilk-i cevâhir-nisârımla tahrîr etmişim, ammâ bu Çerkez lisânı gibi saksağan tuyûru sadâlı lisânı tahrîr edemedim, ammâ bi-himmetî ol lisânı dahi alâ kadri'l-imkân tahrîr ederiz. Bir lehçe-i mahsûsaları var, zîrâ kitâbîler değillerdir. Anıniçün kaleme gelmez ***[150a]*** zebân-ı tuyûrdur *ve's-selâm*.

İşte bu mahalde bu Çerâkise aslı ve fer'i ve haseb [ü] nesebleri kavm-i Kureyş Arabından olup fırka fırka olup hikmet-i Rabbü'l-İzzet ile tahrîr olunan diyârlara bu yüzden müyesser oldukları alâ kadri't-tâka bu gûne tahrîr oldu. Temmet.

Ez-în-cânib yine sadede gelelim. Çünki bu Şağake Çerkeslerinin tulû'ları ibtidâ bu yüzden olup bu hâk-i pâklarde tavattun edinüp âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri gâyet çokdur. Hattâ Mehemmed Geray Hân hazretleri efendimize müsâfirimizsin deyü iki re's bânû-peyker ve melek-manzar duhter-i pâkîze-ahter bâkire kızlar verdiler kim henüz her biri birer gûne bir dürr-i nâ-süfte ve her biri birer gonca-i nâ-şüküfte pençe-i âfitâb-ı mehtâb kızlar pîşkeş verdiler kim her biri birer Mısır hazînesi değer.

Der-beyân-ı kıyâfet-i aceblu-yı kavm-i Çerkez

Cümlesi kıllı kebeden siyâh takye geyerler. Ve üzerlerine yine siyâh koyunun yününden eğrilmiş ihrâm gibi dokunmuş incecik siyâh daracık abâ dolama geyüp orta kuşak gezerler. Üzerlerine gayri bir şey geymezler. İllâ bayları, ya'nî ankâları kış günlerinde kuzu kürkü geyerler.

Ve cümle esbâbları kısacık elbette dizleri gözünde hafîf esbâb geyerler. Ve yine ince abâdan diz çakşırı geyüp çoğu donsuz gezerler.

Ve ayaklarında bir gûne üzerinden dikme (…) altı bütün çarık geyerler kim bir diyâra mahsûs değil çarıkdır. Kuşakları yine koyun yününden örülmüş harîr-misâl kuşakları var.

Ve mirzalarının bir gûne kırmızı sahtiyândan yine (…)lerinden dikilmiş yekpâre mestler diküp geyerler kim ayaklarından güc ile çıkar. Bu mertebe sık ve daracık kırmızı mest geyerler.

Ve sâ'ir fukarâsı kış günleri esbâbları üzre siyâh ve beyâz üç köşeden müdevver kebeleri boğazlarına bağlayup gezerler, ammâ anın yeni ve yırtmacı ve yakası yok, bir turfe kalın kıllı kebedir. Hattâ hîn-i savaşda bu kebeyi yüzüne dutup cenge girdikde Çerkes kavminin önüne Efrâsiyâb ve Rüstem ü Şağâb duramaz, gûyâ ol kebe anların kalkanlarıdır. Hakkâ ki ok ve kılıç kesmez ve geçmez. Ba'zı savaşlarda bu keçeyi ısladup arkasına alır. Kâh önüne ve kâh iktizâsına göre yemîn ü yesârına dutunup kudurmuş ayı gibi cenge girir.

Askerî tâ'ifelerinin elbette birer küheylân atları ve birer zırhları ve birer tîrkeş kılıçları

ve birer mızrakları mukarrerdir, ammâ kılıçlarının uçları çâr-kûşe ve üç köşe harbe gibidir. İbtidâ düşmanın kılıçla dürtüp ba‘dehu kılıçla çalar.

Ve piyâdeleri cümle tüfeng-endâzlardır kim pireyi gözünden kurşumla uru[r]lar, zîrâ bârûd-ı siyâhı kendüleri yaparlar.

Ve niçe bini yine (…)lar üzre tüfeng taşıyup mızrak taşımaz. Bu diyârda demir kır at ve siyâh atlar gâyet makbûldür kim ana Özdemiroğlu Osmân Paşa atları soyu deyü beş baş Çerkes esîrine at alırlar ve at verirler.

Ammâ gâyet hırsız kavimdirler. Hattâ bu diyârda hırsızlık etmeyenlere yiğit değildir de[yü] kız vermezler. Anıniçün şeb-revânî siyâh esbâbları geyüp hırsızlığa gidüp kızlar ve oğlanlar ve kart âdemleri dahi yâ evini lağım ile yâhûd dağda ve tarlada bulup çalup alup fi’l-hâl köyüne düşerse halâs olur. Ve illâ gerüden kovup yetişirlerse anı dutup esîr edüp yâ Osmânlıya ve Tatar’a satarlar, yâhûd bin baş iki bin baş mâl verüp halâs olur. Baş mâl deyü ta‘bîr etdikler[i] bin iki bin cânlı at ve koyun ve sığır ve esîr ve zırh ve zireh-külâh şeylerdir.

İlâ hâze’l-ân kâr [u] kisbleri birbirlerinin köyleri ve kabakları ve pişkövlerin vurup geçmekdir, ammâ eyle hırsızlardır kim sürmeden gözü çalup sürme yerinde kalır tâ bu mertebe harâmîlerdir. Ammâ müsâfirlerinin bir dâne-i hardalları uğuruna ölücülerdir. Herkes konağın yedirüp içirüp (…) konakbânlık edüp bir köye dahi iletüp vâsıl eder. Eğer (…)de bir boğası ve bir yay ve bir ok ve bir mahreme el-hâsıl iğne ve iplik ve ibrîşemden cüz’î ve küllî her ne versen memnûn olurlar.

Evlâd-ı ehl [ü] ıyâllerin senden sak[la]mayup yüzleri ve gözleri açık sana hizmet ederler. Ve nûr-dîde kızları seni bitleyüp döşeğin bırağup hizmet ederler, ammâ bir fi‘l-i şenî‘ edem diyen âdemi evden kovarlar yâhûd katl ederler. Ammâ şılga nâm köle kızları ve oğulları anlara el uzadanlara bir nesne demezler, ammâ anlara da kec nazar etmeyenden “Bu hacı âdemdir” deyü hazz edüp riâyet ederler.

Ve her sırıklı âdemi görseler hacı derler. Kendüleri ekmek yemezlerken “Hacı çaku aşarmış” deyü beyâz külde pişmiş ekmek getürürler. Ekmeğe bu diyârda çaku derler.

Der-medh-i ta‘âm-ı Çerkez: Cümle darıdan pişmiş pasta yerler, ya‘nî darı lapasını pekçe pişirüp ellerinde top top edüp ıssı ıssı sizbala batırup yerler. Sizbal bir gûne pişidir kim cevizi havanda döğüp hardal ve tuz ile karışdırup kâselere korlar. Ve cevizin yağın çıkarup kırmızı Freng biberiyle döğüp ***[150b]*** ol kırmızı ceviz yağıyla biber yağın mezkûr sizbal içine koyup pastayı bu sizbala batıra batıra yerler.

Ve dahi semiz koyun ve kuzuları başı ve boynuzları ve tırnakları ve cemî‘i ciğeri ve şirdeni ve kırkbayırı ve pençesini ve böbreği ve böbrek yağıyla cümle pâk ü pâkîze yedi kat sularda arıdup mezkûr koyunu büsbütün tennûrda pişirüp meydân-ı ziyâfete getirirler, ammâ eyle koyu[n] tennûrda pişirirler kim gûyâ ilik olur.

Ve dağlarında karaca ve sığın ve tablalı şikârların dahi böyle pişirirler. Ve dağlarında keklik ve turaç ve kor tavuğu nâm tavukları ve kaz ve ördekleri kebâb edüp yerler.

Sitâyiş-i meşrûbât-ı Çerâkese: Cümle at südün kımız ve talkan ve ayran ve kurd ayranı ve keskin bozalar ve keskin bal suları ve tatlı bal suları ve tatlı maksima

bozaları içerler. Ekserî suyu az içerler.

Cümle evleri saz ve kamış örtülü ve çit örülü ikişer kapulu evlerdir.

Atları başları ucunda ve silâhları cümle yanlarında durup yatırlar. Kış günleri büyük mişe dırahtların evlerinin orta yerinde yakup cümle ehl [ü] ıyâlleriyle âteş başında (…) otururlar. Hammâm gibi ıssı evleri vardır.

Fukarâlarının yataklarında otluk döşelidir. Yasdıkları koyun derisindendir, ammâ mirzalarının evleri pâk kilim ve kebe ve keçeler ile döşelidir. Ve müsâfirhâneleri başkadır, ammâ her müsâfirhânede birer ikişer Çerkes âdemleri uyumayup müsâfirleri hırsızdan muhâfaza ederler, garîb-dost âdemlerdir.

Ammâ bir bed şeyleri vardır. Yüz yaşında âdemleri cümle sakalların tırâş ederler. Eğer sakallısı var ise bir haftalık gelmiş tırâş kadar sakalı var. Her hafta sakalların kırkarlar. Ve alınlarından tâ başının ortasından ensesine varınca başın tırâş edüp kulaklarının üstlerinde iki yanlarının saçları sarkmışdır. Ba‘zı fukarâları ta‘âmdan sonra ellerin saçlarına yağıyla siler, ammâ a‘yânları ellerin yaykamayup yerlere silerler.

Âyîn-i de’b-i kadîm-i kavm-i Çerâkese: Ta‘âma mübâşeret edüp ağaç sofraları meydâna geldikde bir balmûmunu yakup herkes balmûmuna birer kerre “Danu danu Mamaluk” deyüp mûma tapınup andan ta‘âm yemeğe başlarlar. Yine ta‘âmdan sonra mûma eyle edüp sofrayı kaldırırlar. Bir garîb temâşâdır.

Der-beyân-ı esmâ-i kavm-i Çerâkeze: Hıfal, Elbozdı, Bazruk, Müşevviş, Cânkiri, Habeş (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) **Der-eşkâl-i kabâ-yı nisvân-ı Çerâkeze:** Cümle avretleri beyâz kebeden örülmüş beyâz arakıyye geyerler, ammâ gayri diyâr avretleri gibi saçların sarkıdup ellerin hınnâlayup gözlerin sürmelemezler. Ve a‘yân-ı kibâr avretleri elvân boğası ve harîr daracık sıkma haftanlar geyerler.

Der-esmâ-i bintân-ı zenâne-i Çerâkeze:

……(1.5 satır boş)……..

Netîce-i kelâm kavm-i Çerâkeze’nin niçe kerre yüz bin gûne ahvâlât-ı acîbeleri vardır, ammâ cemî‘i Çerkezistân kavminin evzâ‘ u etvâr ve kâr [u] kisb ve me’kûlât [u] meşrûbâtları cümle tahrîr olunan minvâl üzredir. Dahi inşâallâh ne gûne cünbüş ü revişleri görülürse tahrîr olunur.

Mehemmed Geray Hân efendimiz beş gün bu Şağake kabîlesi pişkövinde meks edüp bu mahalden Hân kalkarken Hacı Geray Sultân ve Selâmet Geray Sultânlar İslâmbol’a gitmeyüp,

“Biz hânımdan ayrılmayup kazakdaş olur” deyü bu Hân’a gelüp baş urduklarında Hân yine bu Şağake’de üç gün oturak dahi fermân edince hemân hakîr Hân’dan icâzet alup refîklerim ile Karadeniz sâhillerin seyr [ü] temâşâya revâne olup Şağake kabîlesinden cânib-i kıbleye dağlar ve çengelistân balkanları aşup 7 sâ‘at gidüp,

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i bâlâ Anapa

Zamân-ı kadîmde İskender-i Kübrâ asrında binâ olunup ba‘dehu Ciniviz Frengi mâlik olmuşdur. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Özdemiroğlu Çerkes Osmân Paşa Çerkezistân’ı

feth etdikde bu Anapa kal‘asın dahi dest-i Freng’den almışdır. Âsî Çerkez ve Abaza tarafında olmak ile kal‘anın ba‘zı yerlerin münhedim edüp hâli üzre bırakmış.

Kal‘ası Karadeniz kenârında bir yalçın kaya üzre şekl-i müdevver bir kârgîr binâ bir kal‘a-i zîbâdır, ammâ içinde hâlâ âdem ve âdemî-zâtdan bir kimesne yokdur. Ancak taşrasında yüz aded saz örtülü Şağakeli Çerkezi kabağı var. Enseleri Anapa dağlarıdır. Ve bu kal‘a ol kadar musanna‘ tarz-ı kadîm kal‘adır kim gûyâ henüz üstâd-ı mühendis mi‘mâr elinden çıkmışdır.

Ve limanına bin pâre gemi sığar. Hattâ ibtidâ bu Şağake kavmi Arabistân ve Arnavudistân ve Kostantiniyye’den gemilerle geldiklerinde bu Anapa limanına girüp ibtidâ bu mahalli cây-ı mesken edinmişlerdir kim Karadeniz sâhillerinde İnkirmân ve Avlota limanlarından sonra bu Anapa limanı ***[151a]*** gibi bir liman-ı azîm yokdur. Ağzı daracık olmak ile sekiz rûzgâr-ı zorkârdar emîn limandır. Hattâ küffâr zamânı bu limândan incü çıkarmış. Hâlâ ba‘zı zamân Urus şaykaları gelüp bu limandan incü çıkarırlarmış.

Bu kal‘a ta‘mîr ü termîm olup içine kul konsa cemî‘i Abaza ve Çerkes ve Noğay kavimlerinin yağları ve balları ve gayri metâ‘ları bunda gelüp bir bender şehir olup işlek liman olurdu.

Hakîr bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine Şağake aşîreti içinden sahrâ ve ağaçlıklar geçüp,

Nehr-i Pisif’i atlar ile ubûr edüp andan bir sâ‘at gidüp,

Nehr-i Biziçay: Bunu dahi atlar ile geçdik. Bu iki nehir Abaza vilâyeti içinde Hayku dağlarından tulû‘ edüp yıldız tarafına Şağake hâki içre cereyân ederek nehr-i azîm Kuban’a munsab olurlar. Âb-ı hayât uyûn-ı câriyelerdir. Nehr-i Kuban dahi Adahon boğazından aşağı Bahr-i Siyâh’a mahlût olur. Andan yine kabîle-i Şağake Çerkezi içre 3 sâ‘atde,

Nehr-i Kopsi: Bu dahi Abaza dağlarından gelüp nehr-i Kuban’a karışır. Anı dahi atlar ile geçüp 4 sâ‘atde,

Der-sıfat-ı kal‘a-i Şatkırı: Bânîsi yine Ciniviz Frengi olup Özdemirzâde feth edüp vîrân etmiş. Şağake hâkinde bir amâr olacak kal‘adır, ammâ içine kavm-i Noğay kona.

Bu kal‘anın kurbunda **nehr-i Şatkırı** ve bu nehre 2 sâ‘at yakın **nehr-i Abirgan;** bu nehreynler dahi Abaza dağlarından gelüp nehr-i Kuban’a katılırlar. Andan 5 sâ‘atde,

Vilâyet-i kabîle-i Çerâkese-i Jana pişkövü, ya‘nî Jana kavmi beğinin tahtı

Abaza’nın Hayku dağları dibinde beş yüz aded saz ve kamış örtülü evlerdir. Beğinin ismi Antenok’dur. On bin bahâdır cürd atlı ve sadaklı ve yaya tüfengli Çerkez yiğitlerine mâlikdir. Dâ’imâ Sadşe Abazasıyla ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederler. Hân hazretlerin bunda bulup Hân’a ziyâfetler eyleyüp güzîde kız ve gulâmlar verdi. Selâmet Geray Sultân’a bir şey vermeyüp bu diyârda alıkodular, zîrâ v[â]lidesi bu Jana kızlarından idi. Andan Hân’a bunlardan bin aded tüfengli asker refîk koşup, andan yine cânib-i şarka 2 sâ‘atde,

Nehr-i Adakum, ana karîb **nehr-i Setaze:** Bunlar dahi Abaza vilâyetinden gelüp nehr-

i Kuban'a gider.

Andan yine semt-i şarka ormanlar ve dıraht-ı müntehâlar içre (–) sâ'at gidüp,

Der-defter-i vilâyet-i Küçük Jana

Bu ülke Büyük Jana'dan ma'mûr ve şecî' u bahâdır yiğitlere mâlik olup kırk pâre kabağa ve üç bin askere mâlikdir. Bu menzile gelirken ol gün,

Nehr-i Abın, andan **nehr-i Habil,** andan **nehr-i Yil,** andan **nehr-i Aburgan:** Bu dörd aded âb-ı hayâtları atlar ile renc-i anâlar çekerek ubûr etdik. Bunlar dahi Abaza'nın Obur dağlarından hurûc edüp bu Jana-i sağîr hâkinden geçüp nehr-i Kuban'a karışırlar. Ammâ bu nehirlerin kimin ayaklap geçdik. Ve ikisine ağaç cisirler binâ olunup geçildi. Çoşkun akar âb-ı hayâtlardır. Andan yine taraf-ı şarka (–) sâ'atde,

Der-kâ'ime-i vilâyet-i azîm Hatukay

Beğinin ismi Cângirey'dir, ya'nî Cânbe Geray'dır. Cânbe Geray Sultân bunda müsâfir iken bunun olan veled-i nâ-pâk[i] ol gece anası masdarından dünyâya gelince Cânbe Geray Sultân'ın ismini koyup Cângirey derler. Hâlâ âyîn-i Çerâkise eyledir kim bir oğlu doğsa evinde her kim müsâfir olursa anın ismini oğlana korlar. Ve ol ân oğlanı bir günden bir gayri süd ana alup götürür. Anasından ve babasından eyi besleyüp perveriş eder. Hâlâ yine eyle gördük. Eğer evlerinde müsâfir yok ise komşusunun adını oğlana korlar, de'b-i kadîmleri budur. Ammâ bu Hatukay beği ankâ ve mâl-ı firâvân, ya'nî hayvânât ile sekiz bin aded pür-silâh askere mâlikdir.

Ve bu vilâyet bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr bir dâr-ı diyâr olmak ile Maskov kralı şehzâdesin katl edüp Kalmık keferesi içlerinden ceng ede ede nehr-i Edil'i geçüp Heyhât sahrâsın ötüp gelen kavm-i Nevrûz İmirza Tatarları bu Hatukay Çerkezi hâkinde nehr-i Kuban sâhilinde sâkin olup Çerkez'den kız alup kardaş olmuşlardır. Cümle on bin asker ve altı bin obadır. Ve gâyet sadaklı ve savatlı müsellah ve bahâdır askerdir. Hân bu Hatukay'da sâkin iken hakîr yine refîklerim ile cânib-i şimâle 2 sâ'at gidüp,

Der-şerh-i kal'a-i Nevrûzkirmân

Sene (–) târîhinde Mehemmed Geray Hân Nevrûz Mirza hâtırıyçün yasamışdır. Nehr-i azîm Kuban kenârında bir dü[z]lük orman içinde çâr-kûşe ağaçdan toprak dolma kal'adır. Dörd köşesinde birer kulle ve iki kapulu palankadır. Büyük kapu semt-i garba küçük kapu Kuban nehri kenârına şarka nâzır kapulardır. Kal'a içinde bir câmi' ve beş kârgîr binâ hâneler ve her kullede birer küçük şâhî topları var. Topçuları ve cebehânesi ve dizdârı ve neferâtları yokdur. Cümle Nevrûz Tatarları kal'a muhâfaza ederler. Bir havf ü haşyet mahallinde cümle Tatar'ın ehl [ü] ıyâlleri kal'aya tolup Kalmık ile ve Çerkes aşkıyâlarıyla ceng eder bir alay Nevrûz Tatarı kavmidir.

Ba'dehu Hân bu Nevrûz eli içinden geçerken yorga atlar hedâyâ alup ve Noğay mahbûbelerin seyr [ü] temâşâ ederek 5 sâ'atde ormanlar geçüp,

Nehr-i Vobin: Bu nehir Abaza'nın Obur dağlarından gelüp nehr-i Kuban'a gider. Anı atlarla geçüp bir sâ'atde,

Der-fihris-i kal'a-i Akupskirmân: Ciniviz Frengi binâsı ***[151b]*** olup sene (–) târîhinde Özdemiroğlu Çerkes Osmân Paşa feth edüp Çerkes tâ'ifelerin itâ'at etdirmek

içün bu kal‘aya bir metîn iç hisâr binâ etmiş. Mürûr-ı eyyâm ile harâbe yüz dutmuş. Hâlâ ne dizdârı ve ne merdüm-hisârı vardır. Hatukay Çerkezi hâkinde amâr olacak kal‘adır, ammâ içinde Nevrûz Noğayı sâkin ola. Çerkez sâkin olursa dibelik âsî olurlar. Bir düz sahrâya vâki‘ olmuş kârgîr binâ kal‘a-i ra‘nâdır. Bu kal‘aya karîb,

Nehr-i Akups: Bu dahi Obur dağından gelüp nehr-i Kuban’a gider. Andan 2 sâ‘atde,

Kabak-ı Sobay: Bir sahrâ-yı çemenzâr lâle‘ızâr dırahtistân içre beş yüz evli bir kasaba-misâl kabakdır. Cümle ahâlîsi ehl-i sanâyi‘lerdir, ammâ dükkânları yok, cümle evlerinde işlerler. Cemî‘i ehl-i ma‘rifetler bunda bulunurlar. Ve Hatukay beği olan Cânbe(y) Geray bunda sâkin olur pişköv-i azîmdir. Bunda hâna ziyâfetler ve mahbûb köleler ve mahbûbe kızlar hedâyâ verilüp gulâm-ı nâ-resîdenin biri bu hakîre ihsân olundu. Bunda Hân efendimize refîk olmak içün bin tüfengli Çerkez ve üç bin cürd atlı Nevrûz Noğayı verüp andan bir sâ‘at yine taraf-ı şarka ağaçlık ve ormanlık hıyâbânlarda gid[er]ken,

Nehr-i Şibiz: Bu dahi Obur dağından gelüp nehr-i Kuban’a karılır. Ve bu nehir kenârında,

Kabak-ı Pedsi: Bu dahi Hatukay Çerkezi ülkesinde Obur dağı dâmeninde vâki‘ olmuş üç yüz hâneli ma‘mûr kabakdır. Bu mezkûr Obur dağı Abaza ile Çerkez mâbeyninde yaz ve kış karı eksik değil bir alaca kayalı kûh-ı bülenddir kim bir ucu kûh-ı Elburz’a muttasıldır. Şimâlîsi tarafı beş konak yerde Heyhât sahrâsıdır. Bu cebel-i bâlâ her tarafdan beşer ve altışar konak yerden nümâyândır.

Der-beyân-ı acâ’ibât u garâ’ibât-ı ibret-nümâ-yı ceng-i cidâl-i sehere-i oburât

Bu hakîr bu kabakda iken Çerkez ile Abaza kavminin oburları, ya‘nî sehhâr ve sehereleri bin yetmiş altı mâh-ı şevvâlinin yigirminci gecesi kıyâmet kopup yıldırımlar şakıyup sâ‘ıkalar kopup evc-i âsumânda haşr [u] neşrden bir şeb-i muzlim olmuşken gök yüzünü âteş dutup ol şeb-i muzlim zâ’il olup bir rûz-ı rûşen oldu kim her Çerkez avretleri nakış işleseler mümkin idi. Çerkeslerden su’âl etdik,

“Vallâhi yılda bir kerre bu kara koncoloz gecelerinde bir Çerkez oburlarıyla Abaza oburları gökyüzünde uçup ceng-i azîm ederler. Şimdi taşra çıkup kor[k]mayup temâşâ edin” dediler. Meğer obur demek sehhâr câzûlara derlermiş. Bizler dahi yetmiş seksen kişi silâhlarımız[la] konaklarımızdan taşra çıkup sehel ârâm etdik.

Anı gördük, hemân Obur dağı ardından Abaza sehereleri köklerinden kopmuş dıraht-ı azîmler üzre ve küpler ve tekneler ve hasîrlar ve araba tekerlekleri ve fırın söykeleri ve niçe bin gûne eşyâlara binüp ber-hevâ uçarak Obur dağı üzre geldiler. Hemân biri bizim Çerkezin Habeş dağı içinden niçe yüz aded saçların dağıtmış fîl dişleri gibi dişleri taşra çıkmış gözlerinden ve burunlarından ve kulakları ve ağızlarından gemi direkleri gibi âteşler hevâya saçılup her biri birer ağaçdan oyulmuş balık çırnıklarına ve at leşleri ve sığır leşleri ve gemi direklerine deve ölülerine binüp ellerinde yılan ve evrenler ve ipler ve âdem ve at ve deve kelleleri ile hevâda uçarak Abaza seherel[er]i ve bu Çerkez oburları gök yüzünde birbirlerine girüp ol gece bu iki kavmin câdûları ber-hevâ eyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl eylediler.

Niçe bin gûne gıjıldı ve sayha-i elîmlerden kulaklarımız sağır olup cümlemize bir

dehşet el verüp kâmil altı sâ‘at germâ-germ ceng-i azîm mütemâdî olup üzerlerimize keçe ve hasîr ve sırık pâreleri düşmeğe başladı, ardı sıra âdem ve at ve deve kelleleri ve leşleri düşmeğe başladı. Andan küp kırıkları ve tekne pâreleri ve araba tekerlekleri pâreleri ve furûn silecek sırıklı söykeler ve abâ ve kebe ve pösdeki ve (…) ve tebeşirler düşmeğe başlayınca taşrada olan atlarımız gıriv ü feryâd ve feza‘ u çeza‘dan ve âteş-i azîm yere yağup saçıldığından niçe atlarımız boşanup güc ile zabt etdik.

Andan yedi dâne Çerkez oburuyla yedi dâne Abaza câdûları birbirlerine sarılup biribirlerinin gerdânları altlarına başların sokup yere düşdüler. Çerkesler seğirdüp birbirlerinden ırdılar, ammâ iki Çerkes oburunun gerdânından Abaza oburu Çerkes'in kanın içüp ölmüş, ammâ beşi sağ ve yedi aded Abaza câdûlarının beşi yine yerden ber-hevâ olup gitdiler. Çerkes oburunun kanın emen iki nefer Abaza câdûların ol mahalde Çerkesler âteşe yakdılar.

El-hâsıl ol gece iki kavim oburlarının tâ horoslar ötmeğe başlayınca seyr [ü] temâşâların edüp evc-i semâda ol kadar savaş-ı perhâş uğraş olmuşdur kim ne diller ile ta‘bîr ve ne kalemler ile tahrîr olmayup ol gece gıriv [ü] feryâd ve ra‘d [u] berk sayhasından ve havf [ü] haşyet ve dehşetimizden aslâ gözümüze hâb-ı râhat girmeyüp horoslar ötdükden sonra cümle câdûlar târumâr olup gâ'ib olurken bir kütürdü dahi kopup gökde[n] yere ve orman [ve] dağlara azîm şeyler düşdü.

Ba‘de[hu] ***[152a]*** ale's-sabâh bir hayli yârân pür-silâh eyleyüp hevâda oburların ceng etdiği mahalli zemînine vardık. Yeryüzünde at ve eşek ve hınzîrlar ve küp ve davullar ve tekne ve uçları sırıklı furûn paçavraları ve birkaç dâne fîl-i Mengerûsî leşleri ve mezârdan çıkmış âdem leşleri ve bardak ve çanak [ve] hasîr ve yılan ve çıyan ve keçiler ve koyunlar ve ayuların ölüleridir ve niçe yüz bin gûne mûhiş şeylerden zemîn-i çemenzâr görünmez olmuş. Ve ba‘zı ayağı demirli esîr-i âdem leşleri ve gûnâ-gûn şişmiş hayvânât leşleri çok idi.

El-hâsıl hakîr bu asıl şeylere gâyet münkir idim, ammâ bizimle olan askerin niçe bini görüp hayretde kaldılar. Ve mukaddemâ anlarda görmüş âdemler çok idi. Ammâ Çerkes kişileri yemîn edüp "Kırk elli yıldan berü bu mertebe vefret üzre oburların cenglerin görmemiş idik" [de]diler. Ammâ gayri zamân beş on dânesi birbirleriyle yerde arabalarıyla ve küpleriyle ceng ederken hevâya da çıkarlardı, ammâ bu gece aceb temâşâ oldu, dediler.

Diğer temâşâ-yı ibret-nümâ-yı azîm: Bu diyârda aslâ tâ‘ûn olmaz. Hemân bir âdem sehel hasta olsa hod olmasa kara konco[lo]z geceleri olunca oburlar bir kabakda veyâhûd bir pişkövde istediği hastanın yâhûd sağ âdemin kanın içüp öldürüp obur oburluğundan halâs olur, ammâ gözlerinde obur alâmeti elbette kalur.

Bu diyârda obur tanıtıcı, ya‘nî câdî sihirbâz bilici hasîbü‘n-nesîb hukemâ şekilli ihtiyâr Çerkez âdemleri vardır. Anlara ölü sâhibleri mâl verüp mukaddemâ ölmüş obur mezârlarına gelüp görürler kim henüz bu gece obur mezârından çıkup toprağı bozulmuş. Fi'l-hâl halk üşüp obur mezârın kazup görürler kim gözleri tâs-ı pür-hûna dönmüş, yüzü âdem kanı içdiğinden kıpkırmızı olmuş.

Hemân mel‘ûn oburun lâşe-i murdârın gûrundan çıkarup böğürdlen nâm çalının

kazığını oburun göbeğine kakup yere saplayup bi-emrillâhi te‘âlâ oburun sihri bâtıl olup kalır. Ve kanı içilüp merhûm olan âdem bi-emrillâhi te‘âlâ ölümden halâs olur. Eğer ol kimesnenin bir kimesneci[ği] olmayup obur tanıtıcı bulmazsa ol kanı emilüp hasta olan âdem hakîkat üzre mürd olup gider.

Ammâ ba‘zı âdemler bu oburları mezârında buldurup göbeğine kazığı kakdırdığından sonra mevtâyı hastası şifâ bulup belki bir dahi bu obur ölü[r]se hayâtda olan bir gayri obur bu lâşe-i murdâra hulûl etmesün deyü göbeğindeki kazığıyla mel‘ûn oburun cîfe-i murdârın âteşe yakarlar. Andan cümle ibâdullâh anın şûr-ı şerrinden halâs olurlar, ammâ hikmet-i Hudâ ol mel‘ûn oburların leşleri aslâ yerde çürümez.

Nev‘-i diğer-i ibret-nümâ-yı obur: Bir obur dahi hayâtda gezerken anı kimse bilmez, ammâ vakti gelüp kudurdukda bir âdemi yâhûd evlâdını obur bulup yâhûd suya girüp uryân bulup ol âdemi kucaklayup kulağından kanın emüp koyverir.

Hemân ol âdem günden güne hasta olup bire meded beni obur döğdü ve kulağımdan kanım içdi, deyü haber edüp obur tanıtıcılara mâl verüp tanıtıcılar şehr-i pişkövleri ve kabakları gezerken görürler kim âdem kanı içmeden obur olup gözleri tâs-ı pür-hûna dönmüş. Anı dutup birkaç gün zencîrler ile bağlayup ve boğazına ve ayaklarına hasır ipleri bağlarlar, zîrâ gayri bâğ ve badrık dutmazlar. Üç günde haps iken oburluğu günden güne zâhir olup “Fülân âdemin kanın ben içdim. İştde kulağım ardında kanı vardır. Bana sürdüm ki obur dedelerimin ve obur atalarımın yanına gömüldüğüm zamân vücûdum çürümeyüp yine birkaç kerre dirilüp gök yüzünde ceng etmek içün ve çok yaşamak içün etdim” dedikde cümlenin icâzetiyle bu oburun göbeğine yine böğürtlen kazığı saplayup kanından hasta olup kanı içilen âdemin yüzüne gözüne obur kanın sürünce bi-emrillâhi te‘âlâ hasta şifâ bulup oburu âteşe yakarlar.

Ammâ bu obur sehhârları ve sehereleri başka bir soydur. Anlardan hazer edüp kavm-i Çerkez değme âdeme kız verüp kız almaz. İşte bu diyâr-ı Çerkesde gerçi tâ‘ûn yokdur, ammâ bu obur derdi hakkâ ki tâ‘ûn-ı ekberden eşeddir. Ekseriyyâ diyâr-ı Maskov’da ve Kazak’da ve Leh ve Çeh’de olağandır, *ne‘ûzü billâh*, ammâ Rûm’da kara koncoloz olması mukarrerdir *ve’s-selâm.*

Ez-în-cânib bu mezkûr Or dağı dibindeki Pedsi kabağı etrâfı kal‘a-misâl dörd kat çalıdan ve azîm dıraht-ı müntehâlardan örülmüş haşebden kal‘a gibi sûrdur. Cümle Çerkes vilâyetlerinin kabak ve pişkövlerinin etrâfları böyledir, zîrâ cümle Çerâkize kavimleri birbirlerine hasm-ı kavîlerdir kim her bâr ceng [ü] cidâlleri birbirleriyle eksik değildir. Ve birbirlerin uğurlayup satmadadırlar. Ve dağlardan Arit Abaza ve Sadşe Abaza ve Cenbe Abaza ve Kamış Abaza ve Sovuksu Abaza ve Aşağı Abaza ve Yukaru Abaza ve Merşan Abaza ve’l-hâsıl ***[152b]*** cümle Abaza kavimleri dahi bu Çerâkese aşiretlerine hasm-ı kavîler olup elbette her gün bir tarafdan düşmanları gelüp ceng [ü] cidâlden hâlî değillerdir.

Anıniçün bu Çerkes tâ’ifeleri bir kabakda ve bir pişkövde on yıl oturmak ihtimâlleri yokdur. Bir beği yâhûd bir büyük âdemleri yâhûd birkaç âdemleri sık sık kabaklarında hasta olsa ve ölseler yâhûd odunlu dağları ırakda kalsa bu kabak uğursuzdur deyü bırağup bir gayri dağlık ve ormanlık içinde bir yeni kal‘a-misâl kabak yapup eski kabakların cümle âteşe ururlar. Anıniçün bu Çerkez diyârının Abaza vilâyeti gibi bâğ u bâğçeleri ve sâbit-

kadem pişkövleri ve kabakları yokdur.

Ve bu Çerkes kavmine kâfir desen ol ân amân ve zamân vermeyüp âdemi katl ederler. Ve dahi "Lâ ilâhe illallâh" derler, ammâ semiz domuzları kuyruğundan yerler ve oruç dutmayup(?) namâz kılmazlar ve domuzu olmayanı kabağa koymazlar.

Ve aslâ kenîseleri ve çârsû-yı bâzârları ve hân u hammâmları yokdur. Cümle âyende vü revendeler evlere konarlar, ammâ bir evde müsâfir olsan mâl [u] menâlin şöyle râygân kosan aslâ bir hilâline zarar isâbet etmez.

Ve her ne kadar hasmın olsa ol konakbânın kıranında olan komşular ile senin uğuruna ölürler. Sana bir hatâ getirdmezler. Ve konakbânın, ya'nî ev sâhibin bir tavuğa muhtâc olsa gayret edüp her şey'i ödünç güvenç alup seni sıylar, ya'nî doylayup ri'âyet eder. Lâkin sen dahi gidecek zamân bir şey-i kalîl verirsen cihân ânın olup hazz eder.

Memdûhâtından: Mahbûb u mahbûbeleri bu cihânda yokdur. Meğer Nemse'de ve Şâm-ı şerîfin Havrân vilâyeti güzeli ola. Ve küheylân atları olur. Ve dağlarında semmûr-misâl zerdevası ve yaban kedisi ve yaban tavuğu kor tavuğu meşhûrdur.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Lâkin bâğ u bâğçeleri yokdur. Ve iklîm-i sâdisde olmağın şiddet-i şitâsı şedîd olup seksen günde gûnâ-gûn mahsûlâtları olup dağlarında limon ve turunc ve zeytûn incir ve nârdan gayri cümle meyve-i gûnâ-gûnları vardır. Ammâ bu diyâr kûh-ı Elburz dâmenleri olmak ile kışı mukaddem gelir, ammâ halkı ten-dürüstlerdir.

Bu temâşâları dahi edüp Hân hazretlerine bin aded güzîde pür-silâh asker refîkler verüp Hân ile Kırım'dan bile gelen askerden Şîrîn beğleri ve Mansûrlu askerleri ve Badrak kavimleri ve cümle kapu kulları Hân'a gelüp,

"Pâdişâhım sizle coluk bolsun. Biz ölmez hân kullarıyız, bizler gerüye dönüp Çoban Geray oğlu yeni hâna gideriz" deyü izin taleb etdiklerinde hân izin verince hemân Şîrîn beği eydir:

"Hânım şu kolunda olan Maskov vezîri Şeremet banı bize elbette verirsin, sen anı bizim kuvvetimizle aldın, mâl ziyâde versin deyü tama'a düşüp bu kadar zamândan berü haps edüp saklardın. Şimdi ma'zûl oldun. Ol kâfir yeni hânlık oldu. Sen anı kanda götürürsün? Şimdi biz yeni hâna Şeremetsiz vardığımızda yeni hân bizlere ne der?" deyüp Hân'dan zorâ-zor Şeremet esîri aldılar. Hân eydir:

"Bire karaçılarım etmen. Kavur benim kılıcımla alınmış kanım bahâsıdır. Bana anıniçün bin kîse verdiler. Bire benim esîrim niçün alırsın?" deyü nice feryâdlar etdi, aslâ fâ'ide etmedi.

Âhır-ı kâr baş açup Şîrînliye bed-du'â edüp anlar Kırım'a bizler cânib-i şarka 5 sâ'at gidüp ancak hânın başında kendü kullarından yüz âdem kaldı. Andan dağlar aşarak giderken Temeşa nâm bir mezârlığı geçdik. Meğer iki aşîret beğleri birbirleriyle bu mahalde ceng-i azîm edüp ikisinden de bir cân halâs olmayup bu mahal[d]e depe depe yığılı püşteler vardır. Cümle Çerkezistân mezârlığı eyle yığınlardır.

Andan Abaza ile Çerkez vilâyeti mâbeyninde Hayrkarhıh(?) dağın geçüp ve niçe yüz bin temâşâlar edüp andan nehr-i Sub(?) andan nehr-i Yedikütük andan Küçük Peşekops

nehri, bunları atlar ile geçüp bunlar Obur dağlarından gelüp nehr-i Kuban'a gider. Ammâ nehr-i Peşekops'u tuğyânından geçemeyüp Hân askeri imdâda gelen Çerâkize leşkeri bu nehir kenârında çalaşlardan kal'alar yapup ol gece azâb-ı elîm çekerek anda yatup kebâblar çevirüp sabâh etdik. Bu nehre kavm-i Noğay Kızlar Kitgen der, zîrâ bir kerre Tatar düğünü olup gelinleri arabalarıyla bu su götürüp gark olduklarıyçün bu nehre Noğay Kızlar Kitgen derler. Hakîkatü'l-hâl mel'ûn sudur, ammâ âb-ı hayâtdır. Ale's-sabâh bu nehrin tuğyânı teskîn olup karşu tarafa ubûr olunup,

Der-şehrengîz-i vilâyet-i kavm-i Âdemî: İbtidâ-i hudûd-ı Âdemîdir.

Andan 8 sâ'atde ormanlar içre gidüp âhır-ı kâr bir küçük dere kenârında ol gece mihmân olup ale's-seher 3 sâ'at kıbleye gidüp,

Der-ta'rîf-i pişköv-i Âdemî: Abaza dağları dibinde Kızlar Algan suyu kenârında beş yüz evli pişkövdür. Ve Âdemî beği bunda sâkin olup beğinin ismi Dikozi Beğ'dir. Cümle üç güzîde askere mâlikdir. ***[153a]*** Ammâ ol kadar şecî' ve bahâdır ve nâmdâr kavim değillerdir. Lâkin mâlları, ya'nî hayvânâtları gâyet çokdur.

Ve cümlesi hasîbü'n-nesîb kavm-i Kureyş Arabından Çerâkis evlâdlarındandır. Ve bu kavmi Abaza ve Çerkez kavimleri aslâ incitmeyüp ri'âyet ederler, ammâ Tatar kavmi fursat bulursa incidir.

Ve cümle hayvânâtlarının boğazlarında demirden ve tuçdan çınkırakları vardır. Ve bu pişkövün cemî'i halkı ehl-i sanâyi'lerdir.

Ve dahi henüz hân olan Çoban Geray oğullarından Azamet Geray Sultân (–) Sultân bunda emânetdirler. Hattâ bizim hânı ma'zûl görüp cihân cihân hazz etdiler. Ammâ bu Âdemî kavmi cümle ağaca taparlar. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ta'rîf-i dıraht-ı müntehâ-yı ibret-nümâ-yı azîm: Bu kavmin perestiş eyledikleri şecer-i serâmed kad-keşân Âdemî pişkövünün cenûbîsinde bir hayli mesâfe-i ba'îde yerde ve [bir] vâsi' çemenzâr vâdîde evc-i âsumâna kad çekmiş bir gûne kavak-misâl berkleri var, ammâ kavak ağacı değildir. Yaprakları sarıdır ve müşk [ü] anber ve za'ferân gibi kokar, müdevverden tûlânîce yaprakdır. Kaçan bir âdem elinde bir yaprakdan ovalasa bir hafta elinden râyiha-i tayyibesi gitmez. Hattâ ba'zı sâhib-i san'at Çerkesler bu berklerden siyâbları içine koyup sıyâbları za'ferân gibi kokar. Hattâ bu yapraklardan diyâr diyâr hedâyâ götürürler. Yüz yıl dursa reng-i rûyu müteğayyire olmayup râyiha-i tayyibesi dahi ziyâde olur.

Ve bu dıraht-ı azîmin aşağıdan cüssesi yigirmi iki âdem el ele verüp kucakladık. Güc ile el ele kavuşduk. Tâ bu mertebe kalın ağaçdır, ammâ cümle yüz yetmiş aded dalları var kim bu haşeblerin de her birini onar âdem ancak kucaklar. Ve yüz yetmiş aded dalların her birinde olan beşer altışar âdem kucaklar. Dalların ve budakların hisâbın Cenâb-ı Allâh bilür. Niçe bin dalları evc-i âsumâna kad-keşân olmuşdur, ammâ mezkûr büyük dalları kırk elli âdem boyu yükseğinden sonra cânib-i etrâfına doğru doğru yayılmış yüz yetmiş nihâl-i azîmlerdir kim bu dırahtın sâye-i zıll-ı himâyesinde bârgâh-ı Âl-i Osmân kurulsa gölgesinde kalır. Tahmînen bu dırahtın sâyesinde bin sürü koyun avlağılanır.

Hattâ bu hakîr ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etmeğiçün bu

şecere-i bâlânın bir dalı gölgesini vakt-i zuhurda adımladım. Üç bin kırk beş adım yere bu dırahtın sâyesi çemenzâr u lâlezâr yere düşmüş idi. Her tarafındaki dallarına zıll-ı himâyeleri hemçünân dahi ziyâde yere düşmedi. Ve dahi bi-emrillâhi te‘âlâ bu dıraht-ı azîm eyle bir eşkâl-i garîbede halk olunmuşdur kim gûyâ her nihâl-i sun‘-ı Hudâsı birer gûne rûha mâlik nûr berk urur ağaçdır. İm‘ân-ı nazar eden bu dırahtı zî-rûh zann eder.

Ve bu dıraht-ı azîmin zıllında sâhibü‘l-hayrâtlar niçe bin gûne soffalar ve kâ‘alar ve çemenzâr nişîmenler ve maksûreler ve matbahlar ve uyûn-ı câriyeler kenârlarında gûnâ-gûn soffalar ve savma‘alar etmişler kim vâcibü‘s-seyrdir, zîrâ her sene mâh-ı Temmûz’da kiraz mevsimi mahallinde bu dıraht-ı bâlânın altında beş altı kerre yüz bin benî âdemin milel-i gûnâ-gûn elsine-i muhtelifelerinden âdemler cem‘ olup bu Âdemî Çerkesi kabîlesi ile germâ-germ kırk gün kırk gece bey‘ [u] şirâ ve bâzârlık olur kim bu dırahtın sâyesi âdem deryâsı olur.

Hulâsa-i kelâm Hind ü Sind ve Çîn [ü] Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Maskov ve’l-hâsıl ekâlîm-i seb‘a tüccârları gelüp bu mahalde cemî‘i zî-kıymet metâ‘ların fürûht edüp şecer-perest olanlar hâşâ sümme hâşâ bu dırahtın reng-i rûy-ı münevverin görüp ma‘bûd ittihâz edüp bu ağaca perestiş eder bir alay ağaç îmânlı kefereler cem‘ olurlar.

Temâşâ-yı ibret-i azîm: Her sene bu dırahtın altına gelüp bey‘ [u] şirâ edüp gidilir. Elbette bu ağacın cânib-i etrâfında elbette niçe kerre yüz bin balmûmları ve yel mûmları yakup her gece çerâğân edüp âyîn-i bâtılları üzre ağaca tapınırlar. Ve dahi elbette her Çerkes gideceği mahalde bu ağacın sîne-i pür-kînesine bî-hadd ü bî-hisâb ol kadar âlet-i harbe müte‘allık demir pâreleri ve ekser ve na‘l ve mıh ve’l-hâsıl cihânda ne kadar bin gûne demir pâreleri mıhlıdır kim niçe bin yıldan berü bu ağacın cüssesi demirden polad-ı Nahcevâniyyeye dutunup hadîd-i gûnâ-gûna müstağrak olmuşdur. Ol zu‘m-ı bâtılları üzre bu ağaca demirleri kakarlar kim her kimin bu ağaca bir alâmeti olursa ağaç bu âdemi unutmayup cehennem azâbına komaya. Yâhûd şefâ‘at edüp kurtara.

Hattâ bu dırahtın etrâfında bir âdem boyu yerde bir iğne ve bir çuvaldız hadîdi mıhlanacak yerler kalmayup develer üzre âdemler ayak üzre kalkup bir mismâr kadanacak yer ararlar. Âhır-ı kâr kemendlerle ve ağaç nerdübânlar ile ağaca tırmanup ekserler ve kırık ***[153b]*** silâh pâreleri mıhlarlar.

Hattâ bu hakîr Âdemî kavmi ve ihtiyâr Noğay kavimlerinden bu ağacın asl [u] fer‘inden su’âl etdim. Eyle cevâb etdiler kim,

“Kaçan İskender-i Zülkarneyn Sedd-i Ye’cûc’u yapup bu mahalle gelüp meks etdikde cennet-i me’vâdan bu ağacı Cibrîl-i Emîn İskender’e getirüp ‘Yâ İskender! Allâh sana selâm eyledi. Bu ağacı sana hedâyâ gönderdi kim Tûbâ ağacının bir nihâlidir. Bu mahalle dikün rûz-ı kıyâmete varınca durup sen de ve senden sonra gelenler de bu şecere-i tayyibe altında ibâdet etsinler’ deyü Cibrâîl-i Emîn bu ağacı cennetden Allâh emriyle İske[nde]r’e getirmişdir. İskender peygamber dahi yeri kazup Hazr[et-i] Hızır bu ağacı dikmişdir. İştde anıniçün bu ağaç altında balmûmları yakup ibâdet ederiz” deyü cevâb verdiler. Hakîr eyitdim:

“Ya Allâh bu ağaca tapın dedi mi?”,

“Anı bilmeziz, ammâ cedlerimizden berü böylece gördük, böylece ederiz” dediler, ya‘nî ceddî dînimiz diyenlerden bî-dîn bir alay kavimdirler.

İbret-nümâ-yı mübâliğa-i azîme: Hakkâ ki bu dıraht niçe bin yıl mu‘ammer olmasına alâmeti oldur kim niçe kerre yüz bin dalları şecer-i Tûbâ gibi baş aşağı bitmişdir. Bu kadar bin yıldan berü içi çürüyüp mu yâhûd eyle halk oldu mu? El-hâsıl içi boş olup bir hayli vâsi‘ meydândır. Niçe köşelerinde postlar döşelidir. Hattâ kıble cânibinde bu dırahtın yere berâber sînesinde bir kulaç ende ve iki kulaç yükseklikde bir kapusu var, ammâ kapu yerinde çürüklük alâmeti yok. İm‘ân nazar ile takayyüd edüp gördüm. Hattâ âyende vü revendelerin niçe ehremenleri “Bu ağacın kapusu etrâfını balta ile kesmesinler” deyü bir sâhibü‘l-hayr kapunun etrâfına kalın demir kaplamış, ammâ kapunun kanatları yokdur. Hemân şöyle küşâde durur.

Hattâ Noğay Tatarları ve Dağıstân müslimleri bu ağaç içine bir kıble binâsı mihrâb etmişler. Ağaç içinde yüz yüz elli kadar ümmet-i Muhammed sığup ibâdet-i Hak ederler.

Hattâ Memi Cân nâm bir Kırımlı yârân eyitdi kim,

“Bir kerre bu mahalle geldiğimizde bir bârân-ı azîme râst gelüp yetmiş yedi aded atlı bu ağaç içine girüp yağmurdan halâs olduk” dedi.

Hakkâ bir büyük meydân kubbe kubbe halk olunmuş bir dıraht-ı ibret-nümâ-yı azîmdir. Gerçi Akdeniz içre İstanköy cezîresinin kal‘a kapusu önündeki meydândaki çınar ağacı ve cezîre-i Mora’da Ballıbadra kal‘ası bâğçeleri içindeki servî ağacı ve Bosna eyâletinde Ravna dağı içindeki gürgen ağacı ve niçe bin gûne dıraht-ı azîmler seyr [ü] temâşâ etdim, ammâ bu zikr olunan dıraht-ı azîmler bu Âdemî vilâyetinde halk olunan şecere-i tayyibenin bir nihâli olamazlar.

Garîb ü acîb sun‘-ı Hudâ temâşâgâh-ı dıraht-ı azîmdir. Allâhu a‘lem rûy-i zemînde bu kadd-i kâmetde ve bu cüssede böyle bir dıraht-ı azîm olmaya. Hele bu hakîr otuz yıldır kim cihân-bânım böyle bir dıraht-ı kebîri görmedim.

Der-beyân-ı sebeb-i tesmiye-i kavm-i Âdemî ve derkâr-ı kehene-i acâ’ib mutalsamât-ı kadîmi

Bu kavm-i Çerâkese Âdemî demesinin aslı oldur kim mezkûr u mevsûf olan dıraht-ı azîmin kıblesi karşusundaki kayaların dâmeninde mezkûr Kızlar Kitgen ve Kızlar Algan nâm suyun başında bir mağâra-yı azîm var. Kızlar Algan suyu bu gâr-ı yetîmândan taşra çıkar. Bu mağâranın iç yüzünde tuçdan bir âdem sûreti var. Kaddi iki kad bizim benî âdem kaddi kadar vardır. Ve anın sağ elinde kubbe kadar bir tuçdan gürz-i girânı var, dâ’imâ gürzü ol tuç âdem sallayup kâhîce omuzuna kor, ammâ yine gürz omuzunda hareket etmededir. Her kim ol gâra girmek murâd edinse ol kehfden çıkan Kızlar Algan sunun kenârıyla yürüyüp ol tuç âdemin önünden geçüp mağâraya girmek isteyen kişi tuç âdemin iç yüzünde bir kapu dahi var. Cümle bu kapudan içeri ne var ise taşra kapudan içeri girince ikinci kapudan içeri yığınlar dahme-i Efrâsiyâb mâl-ı Kârûnlar cümle nümâ[yâ]ndır, ammâ bu abd-i hakîr eyitdim:

“Acabâ dahi ileri gidüp seyr etmek mümkin midir?” dedikde refîklerimiz olan Âdemî Çerkesleri eyitdi:

“Biz çok girdik. Eğer siz de girüp seyr [ü] temâşâ edüp sıhhat ile gerüye çıkam

derseniz içerde yığılı olan mâl-ı cevâhirden bir şey almazsanız temâşâ edüp selâmet çıkarsız. Ve illâ zerre kadar bir şey alırsanız kapular kapanup Kızlar Algan suyu taşup topuz ile duran tuç âdem sizi ura ura hurd u hamîr haşhâş eder" dedikde tokuz kişi yemîn billâh etdik kim,

"Bir dâne-i hardal iletleyüp(?) ve bir san'at ile bir şey almayak" deyü yemîn edüp yetmiş bin taavvüz ile taşra kapudan içre cür'et edüp "Yâ Hafîz" ismiyle girüp mezkûr div-sıfat tuçdan âdemin önünden geçerken gözleri sâ'at rakkâsı gibi oynayup omuzundaki gürzü kütür kütür harekete başladı. Âdemî Çerkes refîklerimiz,

"Şimdi korkman ***[154a]*** zarar yokdur, ammâ taşra çıkarken altınızda ve üzerinizde bir şey bulunursa ol zamân korkun" deyü cümlemize tesellî-i hâtır verdiler.

Andan içeri selâmetle Kızlar Algan suyu kenârıyla gürleyüp akarken geçüp dahi içeri ikinci mağâra kapusuna varup besmele tilâvet ederek içeri girüp gördük. Bir hayli vâsi' meydândır kim ta'bîr olunmaz. Her köşede yığılı olan cevâhirlerin şa'şa'asından mağâranın içi ol kadar münevverdir kim gûyâ yüz bin yerde şeb-çerâğ taşları yanar.

El-hâsıl Allâhu Rabbü'l-âlemîn yerde ve bahrde ve evc-i semâda her ne kadar zî-rûh mahlûk halk etdi ise bu mağâra-yı vâsi' içinde her mahlûkun cüsseleriyle bunda altundan ve gümüşden ve bakırdan ve'l-hâsıl on iki gûne ma'âdinlerden binâ olunmuş zî-rûh kısımlarının envâ'larından bu gâr içre mâlâ-mâl dururlar.

Ve biri biri üzre her mahlûk timsâlleri kat-ender-kat ayak üzre dururlar. Ve her sûretin ayakları altlarında la'l u yâkût ve elmâs ve zümürrûd ve zeberced ve seylân ve pîrûze ve aynü'l-hurr u aynü'l-hirr ve aynü's-semek ve kehribâr ve kerpiç kerpiç altunlar ve gümüşler pâymâl-i rimâl yatırlar.

Ve mağâranın sağ tarafında altundan ve gümüşden kazganlar ve tancereler ve bilâ-hadd ü lâ-[gâ]yet murassa' altun ve gümüş suhûnlar var kim her bir kazgan ve tancerelerin içlerine onar câmûs sığar. Ve sâ'ir sîm ü zer tepsi ve suhûn ve kebâb şişleri ve peşkinler ve altun iskemlelerin hisâbın Hudâ bilir.

Bu garîb ü acîb temâşâları ederken birbirlerimize nazar edüp "Bir şemmeye dest-dırâ[z]lık etmen" deyü tenbîh ederek yine refîklerimizle bir sâ'atden sonra refîklerimizle selâmetle yine tuç âdemin önünden yüz bin taavvüz ile bî-akl u bî-cân taşra çıkup râhat bulduk.

Ammâ yine cümlemizin yürekleri ve dizleri berk-i hazân gibi ditrerdi. Eğer andan bir altun veyâhûd bir cevâhir alsak idi tarfetü'l-ayn içre mezbûr su deryâ olup tuç âdemin gürzü darbından âdem helâk olup herîse olmamız mukarrer idi. Ve gürz-i girânı yeyen âdem İnegöl kurbağısı gibi yamyassı olur, ammâ bizler gibi temâşâ edüp bir şey almayan selâmetle taşra çıkar. Garîb ü acîb mutalsamât-ı temâşâgâhdır ve gâyet meşhûr-ı âfâkdır.

Bu kavm-i Âdemî'ye Âdemî demenin vech-i tesmiyesi bu tuç âdem sebebiyle Âdem aşîreti derler.

Bu kavmin zu'mlarınca "İskender-i Zülkarneyn Sedd-i Ye'cûc'u cemî'i ma'âdinlerden yapup bu mahalle geldikde bu tılsımâtı bu mağârada edüp cemî'i hazîne ve girân-bahâ tuhaf-ı sîm âvânî ve cevâhirlerini bunda hazn ü dahme edüp Karadeniz boğazın kesüp

Karadeniz'i Akdeniz'e mahlût etmeğe gitmişdir" deyü nakl etdiler ve tahkîkdir.

Ammâ bu mezkûr mağâranın kapusu önünde cereyân eden Kızlar Algan suyunun yemîn ü yesârında ol kadar medfûn olmuş dahme-küşâ olam diyen Hindî ve Mağribî ve Özbekî ve Rûmî makâbirleri var kim hadd ü hasrı yokdur.

Ve bu Çerkezistân'da bunun emsâli niçe bin gûne acâ'ibât u garâ'ibâtdan mutalsamât ve dahmeler var kim hadd [ü] hasrı yokdur. Lâkin Çerâkise kavmi gibi ebleh âdemlerin içinde vâki' olmuşdur. Ne san'at idiğin ve dağlarında olan ma'denler ne idiğin aslâ bilmezler bir alay dağî ve bâğî behâ'im makûlesi Oğuz âdemlerdir.

Ve bunda kavm-i Âdemî Hân'a bin kadar tüfengli asker imdâd verüp Hân cânib-i şarka gitdi. Bu hakîr cânib-i cenûba dağlar içre (–) gidüp,

Der-tahrîr-i vilâyet-i Takaku ibni Serâkeys-i Urbân-ı Kureyş

Bu kavim dahi Mekke'den firâr eden Serâkeys Arabı'nın zürriyetindendir. Bunlar cemî'i zamânda askerî kavmi değillerdir, ammâ cümle sekiz bin kadar kavimdirler. Bunlarda çokluk âlet-i silâh yokdur, meğer dağlarında sayd [ü] şikâr içün silâh saklayalar, zîrâ bunları ne Abaza ve ne Çerkez ve ne Noğay Tatarı aslâ incitmezler. Anıniçün bunlar dahi kimseye incinmezler.

Ve bu kavmin cemî'i hayvânâtları dağlarda gece ve gündüz yatup kalkup çobansız gezüp koyun ve kuzularını kurdlar yemezler ve harâmîler bir hayvânlarına vaz'-ı yed etmezler. Her hayvânlarının boğazlarında birer çınkırakları vardır. Bunlar dahi aynı Çerkes gibi esvâb geyüp siyâh arakıyyeli ve başlarının iki yanları saçlı kavimdirler, ammâ sakalları sâ'ir Çerkes gibi tıraş değildir, cümle sakallılardır. Hakk'a secde ederler, ammâ haşr [ü] neşr ve mîzân ve terâzû bilmezler.

Ve aslâ bu kavm-i Takaku'da domuz ve tavuk yokdur. "Hınzîr ve tavuk necâset yerler" deyü bunlar aslâ hınzîr ve tavuk yemezler ve harâm şey geymezler ve şarâb ve boza içmezler. Ancak maksima boza ve bal suyu içerler.

Bu kavmin sâ'ir Çerkezlere muğâyir mezhebleri olduğundan Çerkes kavmi bu Takaku aşîretine "Çufud kavmidir" derler. Anıniçün bunların mâllarına ve rızklarına bir kavm-i Çerkes yapışmazlar ve köylerin urup esîr etmezler. Ol kadar hayvânât ve evlâdları çokdur kim mâlları dağları ve taşları dutmuşdur. Hattâ dağlarının cenûb tarafı ardı cümle Abaza'nın Sadşe kavmi vilâyetidir. Ve bunlar cümle ***[154b]*** ehl-i sanâyi' kavimlerdir. Derzileri nâzik sıkma sık nigendeli ve yakalı hil'atler dikerler kim insânın vücûduna münâsib diker üstâd-ı kâmil derzileri ve demircileri var. Beğlerinin ismi (–) (–)ndir. Hakîre elli çift zerdeva derisi ve elli çift yaban kedisi derisi verdi.

Andan kalkup cânib-i şimâle ormanlar içre bir gün gidüp,

Der-temdîh-i vilâyet-i azîm aşîret-i Bolatkay ibn Serâkeys-i Arab-ı Kureyşî

Bu kavim dahi Mekke ve Medîne'den firâr eden Serkis Arab'ın neseblerindendir. Bunların hâk-i pâkine dâhil olup 5 sâ'at yıldız cânibine dağlar ve mel'ûn beller ve yolların kışların çekerek,

Nehr-i Matı, andan nehr-i Piçaz: Bu iki nehirler Abaza'nın Habeş dağlarından gelüp nehr-i Kuban'a gider. Bunları atlar ile ubûr edüp bir vîrân kabakda Hân'a râst gelüp

Takaku beğinin verdiği zerdeva ve kedi derilerin Hân'a hedâyâ verdim. Ol gece ol harâb kabakda azîm karlar yağup niçe atlar ve âdemler dipi ve borandan helâk oldular.

Andan seheri kalkup yine semt-i yıldız rûzgârına 7 sâ'at gidüp,

Nehr-i Pişiş, andan bir at menzili ba'îd **nehr-i Sihakoşa:** Bu iki nehreyn-i azîm tuğyân üzre cereyân eder, Abaza'dan gelüp nehr-i Kuban'a kuyulurlar. Ve bu nehrin biri kenârında,

Bazruk Beğ kabağı: Kâmil yüz aded yine saz örtülü çitden evlerdir. Bu kabakda kalmayup Sihakoşa nehrin yüz bin renc-i anâlarla karşu geçüp bin adım kadar gidüp,

Der-tektîb-i pişköv-i Bolatkay: Sihakoşa nehri kenârında üç yüz evli kal'a-misâl etrâfı azbarlı pişkövdür, ya'nî beğ tahtıdır. Bu vilâyet sâhibine Bolatok oğulları derler yedi kardaşlardır. En ülkeninin adı lisân-ı Çerkez'de Sihadok'dur, andan küçüğü küçüğü Elbozdı'dır, andan El-mirza'dır, andan Bazruk'dur, andan Batok'dur.

Ve bu Çerkez vilâyetlerinin hâlleri oldur kim oğlu doğsa müsâfirinin ismini oğluna kor, isterse müsâfiri müslim ve kefere olsun. Ve bu mezkûr yedi aded karındaşlar yüz pâre ma'mûr kabağa kâdir bin pür-silâh güzîde askere mâlikdir.

Ve cümle kavm-i Çerâkese'den bunlar şecî' ve bahâdırlardır. Ve hasımları gâyet çokdur, ammâ yine cümle gâliblerdir, zîrâ yerleri sarpdır. Ve bunda Hân El-mirza'nın evinde mihmân cümlemizi kıran kıran konak verdiler. Ammâ ertesi gün cümle bu Bolatkay kavmi pür-silâh eyleyüp Hân üzre gulû şeklinde gelüp bir saksağan kuşu şamatası edüp gûyâ alâ tarîkı'r-recâ Mehemmed Geray Hân'ın üçüncü oğlu Cânbek Geray Sultân'ı Hân'ın elinden çağırda çağırda alup,

"Biz besleriz, birez bizde dursun efendimizdir. Belki mürûr-ı eyyâm ile hân olup bize eyliği dokuna" deyü şehzâde-i cüvân-bahtı alup dağlara götürdüler.

Ne çâre, Hân dahi tâc [u] taht u raht u baht u ehlinden ayrıldığına mâtem ederken bir oğlu da gidüp Hân ağlayarak kaldı, ammâ Çerâkese kavmi şehzâde-i âzâdeyi aldıklarından dünyâ kadar hazz edüp bir yaylım kurşum-ı tüfeng atup şâdımânlar edüp türkîlerinden

Varada varada vas varada,

Tine tiye ata hırı vas varada.

türkîlerin ırlayarak ta'zîm ü tekrîm ile sultânın yoluna yüz yigirmi koyun kurbân edüp sultânı götürdüler, zîrâ "Âdemî kavminde Çoban Geray oğulları var, bizde de Mehemmed Geray Hân oğlu olsun" nâmıyla sultânı taleb edüp aldılar kim dostluğa bâ'is olup "Belkim giderek hân ola" ümniyyesiyle şehzâdeyi aldılar.

Ve bunda Selîm Geray Sultân Hân'dan izin alup Der-i devlet tarafına avdet edüp sa'âdetlü pâdişâha gitdi.

Ve cümle Şîrîn beğlerinin bâkî kalanları Şeremet taburunda alınan Maskov vezîrlerin ve kapudanların Hân elinden zorâ-zor alup Kırım'a dönüp gitdiler. Hân-ı fakîr dahi bunlara el kaldırup,

"İlâhî sen pâdişâh Perverdigâr'dan dilerim ki yakın zamânda benim gibi bunlar dahi

hâne-berdûş olup…” bed-du‘âlar etdi. Hakîr yine vâfir tesellî-i hâtır verdim, ammâ bu kerre Hân yüz âdemle kaldı.

Ve bu Çerkez’de dahi akçe pul yokdur. Cümle metâ‘ların değiş dokuş ile geçinirler. Ve bir gûne mâbeynlerinde bölme nâmıyla bir hisâb vardır. Kırk akçe değer bir şey’e bir bölme derler. Ve bir guruşluk şey’e üç bölme der bu hisâb ederler. Bir ata ve bir sığıra ve gayri hayvânlara bir baş iki baş derler, ammâ bir esîr oğlana ve kızlara yüz baş ve yüz iki yüz bölme hisâb edüp bey‘ [u] şirâlarında altun ve guruş akçe olmadan bir aceb bâzâr ederler. Gâyet ucuz ve ganîmet yerdir.

Üç gün bunda azîm âteşler yakup zevk [u] safâlar edüp Hân’a vâfir hedâyâlar verüp ziyâfetler etdiler, ammâ ekmekleri yine pastadır, ya‘nî darı lapasıdır.

Ve yine koyunu ve kuzuları başıyla ve paçasıyla pişirirler. Meşrûbâtları bal suyu ve maksima nâm boza ve göndürme(?) keskin boza içerler.

Ve at etin de yerler. Çoğu müselmânız deyü namâz kılar şekilli olup semiz domuz yerler.

El-hâsıl cümle kavm-i ***[155a]*** Çerkez ahvâlleri böyledir, ammâ bu kavmin güzelleri edîm-i arzda meşhûr-ı âfâkdır. Hattâ mahbûbe kızları dizine oturup seni bitleyüp iltifâtlar ederler, ammâ eyle bir fi‘l-i şenî‘ olamaz.

Der-tastîr-i kabâ’il-i Noğay-ı Deveyeli

Bu kavim dahi Maskov diyârından firâr edüp nehr-i Edil’i ötüp beri yakada Heyhât sahrâsında Kalmık Tatarı der[d]inden duramayup nehr-i Kuban’ı beri Çerkez tarafına ötüp hâlâ bu Bolatkay ve Âdemî dağları içre sâkin olur sekiz bin aded Şâfi‘iyyü‘l-mezheb mü’min ve muvahhid sadaklı ve savatlı zor batır şecî‘ kavm-i Noğay’dır. Bunlar dahi Hân’a gelüp yorga atlar ve yahşi esîrler hedâyâ verdiler.

Andan Bolatkay oğulları Hân’a bin aded pür-silâh tüfeng-endâz imdâd verüp ve beğleri bile atlanup kıble cânibine sarp dağlar içre 6 sâ‘at gidüp niçe âb-ı hayât sular içüp ve niçe ismi nâ-ma‘lûm dereler geçüp,

Der-terkîm-i vilâyet-i Bozoduka, ya‘nî ibn amm-i Serâkeys Mamaluka

Bu kavim dahi Serkis Kureyşi evlâdlarından olup Arnavudistân’a giden Cebel-i Elheme’nin karındaşı Serkis oğullarındandır kim ibtidâ vilâyet-i Çerkez’e kadem basan bu kavm-i Bozoduk ve kavm-i Mamaluk’dur, ammâ bu Bozoduk vilâyeti Abaza kavmi ile gâyet müşâdırlar. Dâ’imâ bey‘ u şirâları Arit ve Cenbe Abazalarıyladır. Hemân Abaza ile bunların aralarında bir küçük dağ vardır. Andan bu ülkede 2 sâ‘atde,

Kabak-ı Pedis: yüz evli kabakdır. Andan semt-i kıbleye 3 sâ‘at gidüp,

Menzil-i pişköv-i Bozoduk: Bozoduk beği Azamet Girey bunda sâkin olur. Cümle üç bin askere mâlikdir. Sarp Abaza’nın dağları içre olmak ile kaplan ve vaşak ve yaban kedisi ve zerdeva ve tilki ve fîl kadar sığınları ve kara ve tablalı ve yağmurca nâm mahlûkları gâyet çokdur.

Ve bu kavim gayri Çerkes gibi ölülerini yere gömüp toprağı yığın yığın etmezler. İri meşe ve pelîd ağaçlarını sandık gibi içlerini oyup ölülerin koyup ağzını muhkem berk

edüp sandûkun başı ve ayağı ucuna birer delik delüp ulu ağaçların dalları arasına bu sandûku ağaca sarup sarmalayup mıhlayup korlar. Ba‘dehu ol deliklerden bal arıları girüp bal yaparlar. Bilürler kim ölüleri cennetlikdir. Eğer arılar bal yapmazsa “Vay ölümüz cehennemlikdir” deyü ağlaşırlar. Ve gâyet müte’ellim olup ol ölünün rûhiyçün beş on domuz boğazlayup kabaklara üleşdirirler. Ve zu‘m-ı bâtıllarınca mürdeleri başı ucundaki delikden cenneti temâşâ ede ve ayağı ucundaki delikden cehennemi seyr edüp azâbı anınla def‘ ola.

Hikâyet-i sergüzeşt-i latîfe-i acîbe

Hudâ‘ya ayândır kim böyle olmuşdur. Bir gün bu diyârda bir kabakda mihmân olup konak-bânımız olan Çerkes âdemlik edüp fi’l-hâl taşra çıkup sehel eğlenüp geldi ve meydân-ı mahabbete sığın derisinden sofra getirüp bir ağaç tekne latîf revâk gibi bal ve bir tekne peynir ve bir tekne pasta getirüp “Aşan konaklar halâl bolsun. Benim babası cânı savasın”, ya‘nî “Balı yeyin helâl olsun. Atam cânına değsin” dedi.

Biz dahi Mânoğlu hapsinden çıkmış gibi def‘-i cû‘ etmeğe bala eyle girişdik kim ellerimizin varup gelmesine göz ermez. Ammâ pek acâ’ib kılları çok, bal kıllarını ağzımızdan çıkarup sofraya kılları kodukça Çerkez eydir: “Aşan bu bal benim babası baldır” der.

Biz dahi sehel def‘-i cû‘ edüp âheste âheste kılları ayırtlayup yine bal yerken ta‘âm üstüne Tamanlı Alî Cân Beğ gelüp,

“Ne yersiz Evliyâ Efendi?” dedikde,

“Buyurun siz de” deyü Alî Cân’ı ta‘âma teklîf edüp,

“Bir kıllı baldır, ammâ acebâ keçi tulumundan mıdır? Yohsa koyun tulumundan mıdır?” dediğimde hemân Alî Cân ev sâhibimize Çerkezce,

“Bu bal neredendir?” dedikde hemân Çerkez ağlamağa başladı ve,

“Benim babası mezârından çıkardım” dediğin hakîr anladım, ammâ mezâyâ-yı kelâma bir hoş nâ’il olamadım. Hemân Alî Cân eydir:

“Geçen aylarda babası ölmüş. İşte taşra havlısındaki büyük ağacın dalına babasının leşin sandûk ile komuş. Bal arıları babasının siki ve taşağı ve budu arasında arılar bal yapmış. Size mahabbeten babası taşağı kıllarıyla balı getirmiş. Kılların çıkarup balın yersiz. Arı boku yeyeceğinize karı boku yeyin” deyüp Alî Cân taşra çıkınca hemân hakîr kusa kusa ciğerim taşra çıkayazup taşra çıkdım.

“Bire meded kâfir gidi, bize ne reng etdi” deyüp söğerken anı gördüm.

Ev sâhibimiz Çerkes dahi taşra çıkup babasının olduğu ağaca çıkup ağlayarak babası sandûkunun kapağını yine berk ederken kendi dahi bir hayli bal boku yeyüp ağaçdan aşağı enüp eydir:

“Hacı haçan bal ister ben seni babası cânı bal çok getirirdir. Hemân du‘â eyle” der. ***[155b]*** Bir acîb ü garîb derd-i serimiz etdi.

Ba‘dehu bu pişkövde cümle Çerkes, Hân’ın ayağına düşüp lütf ile ricâ edüp Hacı Geray Sultân’ı bu kabile alıkodular. Ammâ Hacı Geray hacı değildir, ammâ hacılar

bayrâmında vücûde gelmek ile ismine Hacı Geray derler. Kırım Geray Sultân'ın oğludur, ammâ bir vücûd-ı mükerremdir. Ağlayarak ol dahi bu dâr-ı diyârda kaldı.

Bunlar dahi Hân'a ziyâfet-i azîm edüp ve pîşkeşler ile bin aded güzîde tüfengli imdâd verüp andan cânib-i şarka 6 sâ'atde,

Kabak-ı Yarkoy: Bu dahi Bolatkay aşîreti köyüdür kim üç yüz sazlı evlerdir. Bu kabak nehr-i Lab kenârındadır. Nehr-i Lab Bozoduk dağlarından gelir bir küçük sudur. Nehr-i Kuban'a katılmadan nehr-i Sehavkoşa suyuna mahlût olup ikisi bir olup nehr-i Kuban'a girir. Andan yine taraf-ı şarka (–) sâ'atde,

Der-takrîr-i vilâyet-i Mamşûh ibn Serâkeys-i Kureyşî

Bu kabîle dahi Mekke ve Medîne'den gelen Serâkeys'in evlâdlarındandırlar. Bunlar dahi Abaza dağları dibinde gâyetü'l-gâye sarp dağlar ve hıyâbân ormanlar içinde sâkin olur on binden ekall başsız ve buğsuz âdemlerdir kim ceng-âver askeri değil bir alay ehl-i hıref kavimlerdir. Ancak her kabaklarında birer ikişer hasîb ü nesîb Takaku âdemleri vardır, ya'nî papasları var hâkimleridir, ammâ yine kitâbî olmayup bir mezhebden değiller.

Bunlar bir kavim ile aslâ bey' [u] şirâ etmezler ve ihtilât edüp bir kabîleden oğul kız alup vermezler. Ve gayri aşîret âdemleriyle aslâ ta'âm yemezler. Ve bir tâ'ife bunların bir şeylerine yapışmazlar. Bunların dahi hayvânlarının boğazlarında çanları celacülleri olup hayvânları dağlarda çobansız gezerler. Bunlar dahi tavuk ve hınzîr yemezler ve bir kimsenin mâlları ve rızıkların alup ta'âmın yemezler, ammâ müsâfire gâyetü'l-gâye ri'âyet edüp bir şey'in uğurlamazlar. Ve kan edüp sefer etmezler.

Ve bal ve peynir ve bakla ve nohud ve pasta ta'âmları var iken bıçak ile boğazlanmış hayvân eti yemezler. Meğer gayri ta'âmları olmaya. Ol zamân semin hayvânların boğazlayup yerler.

Koyunları ve kuzuları ve sığırları çokdur, ammâ hınzîrları yokdur. Bal suyu içüp boza içmezler. Ve bunların kaçan bir oğulları ve kızları vücûda gelse cümlesi kıranlarından bir yere gelüp ol gün ol gece ağlaşırlar. Ve bir âdemleri ölse yine cümle bir yere cem' olup mürdenin etrâfında bir yeme ve içme ve gülüp oynama edüp,

Varada varada vas varada,

türkîlerin ırlarlar.

Ve garâ'ib kıssahonları vardır. Pâk silâhın kuşanup eline on, on beş kadar incecik çâr-kûşe tahtacıklar birbirlerine bağlı şeyleri elinde dutup ölen âdemin mehâbet salâbet şecâ'ati ve kâr u kisbin medh etdikçe elindeki tahtacıkları söz başlarında çaşırdadup ve şakırdatup tahtacıkları ötdürür. Elbette her söz başında ol tahtaları çıkır çıkır ötdürür. Bir temâşâ kıssahondur kim gûnâ-gûn eşkâllere girüp mürdenin başı ucunda halkı güldürür garîb ü acîb seyrdir.

Ba'dehu bunlar da ölülerin yine ulu dağlar içre ulu ağaçların dallarına sandûkalar ile korlar, zîrâ yere gömseler ol gece Alman ayuları kadar fîl gibi mefret ayılar ölülerin çıkarup yerler. Anıniçün lâşe-i murdârların ağaçlara korlar, ammâ fukarâları cîfe-i murdârların yere gömüp püşte püşte topraklar yığup dahi üstlerine azîm ağaçlar ve taşlar

ve çalılar yığup birkaç gün ölülerin tüfengler ile bekleyüp ayulardan ve kurdlardan halâs ederler.

Bunlar Hân'a vâfir ri'âyet etdiler, ammâ imdâd etmediler, zîrâ askerîler değillerdir. Andan kalkup 4 sâ'at şarka gidüp,

Nehr-i Pisifse: Kavm-i Noğay bu nehre Karasu derler. Andan,

Nehr-i Gage(?): Âb-ı hayât sulardır. İkisi de Abaza dağlarından tulû' edüp nehr-i Kuban'da gurûb eder. Andan 2 sâ'atde,

Kabak-ı Mamşuh: Nehr-i Gage(?) kenârında kal'a-misâl etrâfı sarp azbarlı ma'mûr köydür.

Andan 3 sâ'atte **nehr-i Vil,** andan yine 2 sâ'at gidüp yine **nehr-i Serali,** andan **nehr-i Varp**. Bu üç aded enhâr-ı lezîzler Abaza vilâyetinin Çağal dağından gelüp maşrık tarafına cereyân ederek nehr-i azîm Kuban'a munsab olur. Ve bu mahalde dahi Mamşuh ülkesi tamâm olur.

Andan yine cânib-i şarka eflâke ser çekmiş ağaçlar içre 6 sâ'at gidüp,

Der-tenkîl-i bilâd-ı Besni ibn Çerakeys Arab: Kaçan ki Hulâgû Hân Çerkes Arabı Eski Musul'dan bu diyâra getirdiği mahalde Serâkeys Arabın büyük oğlu Besni'yi bunda hâkim eder. Andan yine şarka gidüp,

Kabak-ı Hatırkay: Mâ-tekaddem Besni kavminin pişkövü bu imiş. Andan kalkup,

Nehr-i Lab: Bu suyu ve sarp dağları geçüp,

Nehr-i Büyük Lab: Bu iki nehreyn nehr-i Kuban'a gider. Andan 4 sâ'at şarka gidüp,

Pişköv-i azîm Besnibay: Beği bunda sâkindir. İsmi (–) ve cümle beş bin aded güzîde ceng-âver atlı ve yaya askere mâlikdir kim gâyet tüvânâ ve yarar ve bahâdırân kavimlerdir. Ve bu pişkövün iki yanı taşlı gayyâ-misâl Bâğçesarây gibi bir vâsi' kayalı dere içine vâki' olup bu derenin iki başlarında biner evli ma'mûr pişkövdür. ***[156a]*** Şehir denilse sezâdır. Ve bu Besni kavmi tâ vilâyet-i Çîn ü Fağfûr ve Maskov diyârından sökün edüp gelen Kalmık derdinden böyle sarp kayalı dere içinde vatan edinüp kalmışlardır. Hattâ cemî'i zamânda bu kavmin ceng [ü] cidâlleri Kalmık kavmiyledir. Hân'a bunlar azîm hedâyâlar ve mahbûb u mahbûbe kızlar ve oğlanlar hedâyâlar verdiler, zîrâ bunlar Hân ile ehli ve vâlideleri tarafından akrabâlardır. Bunda beş gün zevk u safâlar edüp cümle ehl-i sanâyi'lerin seyr [ü] temâşâ edüp andan cânib-i şarka 3 sâ'at gidüp,

……(3 satır boş)……..

Besni hudûdu bunda tamâm olup yine cânib-i şarka (–) sâ'atde,

Der-tescîl-i vilâyet-i azîm Kabartay: Kavm-i kadîm Kabarti ve Kabartay dahi derler. {Zîrâ bu Kabartay Serâkeys'in büyük oğlu idi. Bağdâd hâkinde kabâ'il-i Tay urbânı bu Kabarti'den kalmış kabâ'il-i Tay'dan galat Kabartay ve Kabarti ve Kabarta derler.} Asıl ibtidâ Hulâgû Hân'ın Serâkeys Arabına {ve kabâ'il-i Tay Arabına} verdiği yurd bu cây-ı makâm-ı dilküşâdır kim ibtidâ kavm-i Çerâkese Şağake vilâyetinden, ba'dehu bu hâk-i pâkden neşv [ü] nemâ bulmuşlardır. Bizler dahi Hân ile bu hâke kadem basup 4 sâ'at gidüp,

Nehr-i Kükü, andan **nehr-i Kekne:** Bu iki nehir birbirlerine pek yakındır. İkisi de nehr-i Kuban'a gider. Andan 2 sâ'at gidüp,

Ziyâretgâh-ı imâm-ı şehîdân *sâhib-i sadr u hümâm-ı alî-kadr ve şeyh-i millet ve kutb-ı devlet ve zübde-i evliyâ ve umde-i asfiyâ ve makâm-ı nazargâh-ı (–),* ya'nî ziyâret-i **Hazret-i Penç Hasan** *radıyallâhu anhu*'nun makâm-ı şerîfleridir. Kendüleri bu mahall-i mübârekeye gelmemişlerdir, ammâ zamân-ı sa'âdetlerinde Dağıstân ve Kumuk ve Kaytak kavimlerin dîne da'vet etmeğe elçi irsâl eylediklerinde mübârek yed-i yümnâsının resmini mürekkeble bir kâğıza basup yarlığ-ı belîğ-i şâhî olmak üzre Kumuk ve Kaytak kavimlerine gönderüp anlar dahi "Sem'an ve tâ'aten" deyü cümle İslâm ile müşerref olup pençe-i şerîfin resmini bu mahalde demir sandûka içre koyup sandûka bir seng-i hârâ içine koyup bu mahalde defn edüp üzerine bir azîm binâlar ile âsitâneler edüp mihmânsarâylar etmişler.

Ba'dehu Timur Hân "Bu ne olsa gerek" deyü cemî'i âsâr-ı binâları yere berâber münhedim eder. Ba'dehu yine Dağıstân pâdişâhları mahabbeten kıbâb-ı âliyeler binâ etmişlerdir.

Bu ziyâretgâh dibinde **nehr-i Varp** cereyân eder. Bu nehir Kabarti diyârının Beş Tav, ya'nî Beş Dağ mahallinden tulû' edüp cânib-i şimâle akup nehr-i Kuban'da gurûb eder, ammâ Penç Hasan ziyâreti gâyet yakın Besilbay kabağı kurbunda bir azîm ziyâretgâhdır. Bağdâd'da Şeyh Alî, bu diyârda Penç Hasan ulu dergâhdır kim Kabarti hudûdundadır.

Bu vilâyetlerde beğlerden gayri hâkim ve kadı ve papasları {ve kenîseleri} yokdur, zîrâ bunlar kitâbî değillerdir, ammâ bu Penç Hasan ziyâretine gâyet mu'tekid olduklarından bu âsitâneyi kendülere hâkim ve kadı etmişlerdir. Kaçan bir kişinin mâlı uğurlansa hemân zann-ı gâlibleri olduğu kişiyi Penç Hasan ziyâretine götürüp kapusuna el urdururlar. Eğer ol âdem mücrim ise kapuya el urmağa havf edüp alduğu mâlı ıkrâr edüp bir hâl ile sâhibine verir. Eğer mücrim değil ise cür'et edüp kapuya el urup halâs olur. Eğer mücrim ise halkdan hicâb etdiğinden cür'et edüp kapuya el ururs a bi-emrillâhi te'âlâ kapkara yanup mürd olur. Niçe bin kefereler ve müslimler bu âsitânenin kapusu önünde medfûnlardır. Ve bu el urulan âsitâne kapusunun tahtası "Hazret-i Nûh'un gemisi tahtasıdır" derler.

Sitâyiş-i eşkâl-i âsitâne-i Penç Hasan: Bu ziyâretgâh-ı benî âdem bir düz vâsi' sahrâ-yı çemenzâr lâle'ızâr ortasında niçe yüz bin aded evc-i semâya münkalip olmuş dıraht-ı müntehâlar içinde bir serâmed kubbe-i mehbıt-ı pür-envâr derûnunda bir beyâz mermer taş sandûka içinde İmâm Hasan'ın mürekkebe basılmış dest-i şerîfleri demir sandûka içindedir derler. Bu mermer sandûkanın cânib-i erba'ası gûnâ-gûn postlar ve sığın derileriyle döşelidir, ammâ bu âsitânede dervîşân-ı zîşânlardan bir ferd-i âferîdeden kimesne yokdur. Ammâ,

Evsâf-ı cem'iyyet-i kübrâ-yı ziyâret-i Penç Hasan

Bu cây-ı ferah-fezâ-yı dilküşâda mâh-ı Temmûz olıcak yılda bir kerre bu âsitâne etrâfındaki sahrâda olan sun'-ı Hudâ dıraht-ı azîmlerin sâyelerine Hind ü Sind ü Belh u Buhârâ ve Hıtâ vü Hoten ve Çîn [ü] Mâçîn ve Maskov ve İsfaç ve Bulgar ve Terekeme ve Kazak ve (Kazak) Çeh ve Leh ve Nemse ve İngiltere ve Filimenk ve Daniska ve

Danimarka'dan ve'l-hâsıl Arab u Acem'den bu âsitâne etrâfına niçe kerre yüz bin aded mahlûk-ı Hudâ tüccâr ü züvvârları cem' olup çadırlar ve obalar ve hayme vü hargâhları ***[156b]*** ve alacıkların kurup bu sahrâ-yı lâlezâr âdem deryâsı olup kırk gün kırk gece Penç Hasan bâzârı durup eyle cemî'i metâ'ların meydân-ı mahabbete çıkarup bey' [u] şirâ olur. Aslâ bir kimse bir kimsenin metâ'ına kec nazar edüp uğurlamak ihtimâlleri yokdur, ammâ gayri zamân Çerkes tâ'ifesi sürmeyi gözden çalar. Ol zamân bu âsitâne-i Penç Hasan'ın Dağıstân'dan dervîşânları gelirler. Bir garîb temâşâgâh cem'-i vefîr, ammâ bu bâzâr mahallinde Kabarti beğleri ve Tavustân beğleri askerleriyle pür-silâh bulunup ba'de'l-bâzâr yine Kabarti şehrine gelirler. Ülke-i azîmdir ve lisân-ı kadîmdir.

Bizler dahi ziyâret-i Penç Hasan'dan kalkup (–) sâ'at bir öz içinde cânib-i şarka gidüp,

Kabak-ı Dodorkay: Bu dahi Kabarti köyüdür ve gâyet ma'mûrdur. Bu vilâyetlerin seyâhati gâyet müşkildir. Bir makrame ve bir soğan içün âdemi katl ederler, zîrâ metâ' bulunmaz. Yılda bir kerre etrâflarında bâzâr olur, ammâ akçe pul dahi yokdur. Hattâ Özdemiroğlu Osmân Paşa bu diyârda yedi sene kışlayup Acem ile Şirvân ve Şamâhî'da ceng etdikde akçe olmadığından gönden akçe kesüp yürüdüp geçindiler. Ba'dehu cümle asker Der-i devlete gelüp gön akçeleri hazîneye verüp yerine çil akçe aldılar. Hâlâ Kabarti beğlerinin hazînelerinde gön akçe çokdur. Hattâ beş on dâne hakîrde de vardır.

Sultân Murâd ibn Selîm Hân ızze nasruhu duribe Şamâkî, sene 986.

Bâzâr-ı garîb temâşâ gönden akçedir.

Ya'nî bu Çerkezistân derbend-i calender yerlerdir kim herkes seyâhat edemez. Lâkin beğlerine bir armağan hedâyâ versen yanına âdemler koşup yiye içe kona göçe bir beğe yâ bir kabağa veyâ bir pişköve sâlimîn ü gânimîn teslîm ederler. Artık mâlından ve cânından havf etme. Eğer konduğun ev sâhibine bir lüle tütün ve yâhûd bir iğne ve iplik verirsen dünyâ kadar hazz edüp sana dahi ziyâde ri'âyet ederler. Ve mâlı ve cânı ve evlâd [u] ensâbı ile yoluna kurbân olurlar. Hakkâ ki mihmândârlıkları bin kat hırsızlıklarından âlîdir. Hakkâ ki bu haslet hâssu'l-hâs bir kavme mahsûs değildir. Andan 5 sâ'atde taraf-ı şarka gidüp,

Nehr-i Cincik: Bu nehir Beş Tav'dan gelüp Kuban'a gider. Bu nehir kenârında acâ'ib ü garâ'ib eğir kökü hâsıl olur kim Çağa kökü ve Kanije kökü ve Azak'da nehr-i Ten suyu eğirlerinden hâssalı eğiri olur. "Eğir ye de geğir" demişler. Ve kırk vukıyye gelir alabalığı ve söve balığı çıkar bir âb-ı hayât sudur. Andan yine maşrık cânibine 2 sâ'atde,

Nehr-i Büyük İncik: Ve Büyük Cincik dahi derler. Bu dahi Beş Tav'dan gelüp nehr-i Kuban'a mahlût olur. Ve bu nehr-i İncik kenârıyla (–) sâ'at sarplık yerler içre gidüp,

Evsâf-ı kirmân-ı Arslan Beğ

Sene (–) târîhinde bu Arslan Beğ Noğay on iki bin bahâdır Noğayıyla Maskov re'âyâsiyken ceng ede ede Heşdek kavmi içinden geçüp ve nehr-i Edil'i ve nehr-i Cayık'ı botlar ve gemiler ve tulumlar ile beri tarafa geçüp Heyhât sahrâsında Kalmık askeriyle ceng-âşûb ede ede Kazan vilâyetine andan Alatır vilâyetine gelüp tavattun edelim derken Kalmık askeri bunları kova kova Heyhât sahrâsın aşırup ve nehr-i azîm Kuban'ı beri geçüp Kabarti beğlerine el-amân deyü dahil düşüp geldiklerinde Mehemmed Geray Hân hân-ı âlîşân iken bu kal'ayı Arslan Beğ içün yasayup mesken [ü] me'vâ etdiler.

Hâlâ bu kal‘a-i zîbâ nehr-i Cincik kenârında şekl-i murabba‘ bir çit sarp kal‘adır.

Ancak taraf-ı şimâle bir ağaç kapusu vardır. Cirmi dörd yüz germe adımdır. İçinde aslâ ev yokdur, ammâ keçeden obaları vardır. Ve bir küçük mescidi ve bir Tatar imâmı var. Cebehânesinden ancak üç şâhî topu var. Ve kal‘a taşrasında Arslan Beğ‘in ve gayri mirzaların taş kârgîr binâ-yı metîn evleri vardır. Üstleri cümle saz örtülüdür. Bunlar her gün Kalmık Tatarıyla ceng ederler.

Ve bu Arslan Beğ, Hân’a azîm at etleri ve boza ve talkan ziyâfetleri edüp yorga atlar ile iki bin atlı imdâd verüp Arslan Beğ dahi bile atlanup Kalmık havflerin çekerek 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Şâdkirmân

Sene (–) târîhinde bunu dahi Mehemmed Geray Hân yasadkandır. Be-dest-i Kabarti beği Müşevviş Beğ. Kabarti vilâyetin Kalmık urmağa başladıkda vilâyet halkının mâllarını hıfz etmek içün bu kal‘a binâ olunmuşdur. Hâlâ kirmânı nehr-i Cincik nehr-i Kuban’a mahlût olduğu mahalle karîb yerde şekl-i murabba‘ dıraht-ı müntehâlardan mebnî bin çitden kavî palankadır kim cirmi beş yüz adımdır. Ve handaklı ve bir kapulu kirmendir, ammâ iç kal‘ası kârgîr binâ bir kulle-i azîmdir. Anın dahi handakı ve bir kapusu önünde asma tahtadan cisri vardır.

Bu kulle içre dizdârı Mehemmed Geray’ın Macar Mehemmed Ağa’sı dizdârdır. Ve bir bayrak nevbetçi sekbân yiğitleri var. ***[157a]*** Ve Hân tarafından Kumuklu Tohtar Hacı Alî kadıdır. Ve anın yanı sıra yüz aded Kumuklu şehbâz yiğitler bu kal‘ada vatan tutmuşlar. Cümle Şâfi‘iyyü‘l-mezheb mü’min ve muvahhid âdemlerdir kim Tohtar Kadı Alî mâh u sâl sâ’imü‘d-dehr idi, ammâ dehrî mezhebinde değillerdir. Lâkin muta‘assıb müselmânlardır.

Bu müselmânın sebebiyle ve Mehemmed Geray Hân efendimizin himmetiyle cümle Kabarti beğleri müselmân ve mü’min ü muvahhidler olup cümle domuzlarını kırup İslâm ile müşerref olmağa başladılar. Ve bir hammâm ve bir câmi‘ ve bir hân ve bir mescid yasadılar ve elif ve be suparası kitâbı okumağa başladılar.

Ammâ Mehemmed Geray Hân ma‘zûlen bu Şâdkirmân kal‘asına gelince cümle kal‘a müstahfızânları eyitdiler:

“Pâdişâhım bize şimden gerü ulûfemizi kim verir?” deyü beş aded şâhî topları bir gece kal‘anın bir yerinde topları yere gömüp kal‘ayı bırağup Hân’a geldiler. Hayfâ dirîğ Mehemmed Geray Hân’ın devletinde Kabarti kavmi cümle İslâm ile müşerref olup kadı ve imâm ve câmi‘ ve hammâm ve kal‘a binâ olunup şöyle vilâyet-i zamîme-i İslâm olmuşken kim bilir nice ola, ammâ şimdi bu hâl üzre Kabarti kavmi müslimler olup câriyelerinin nikâhsız vat’ında hatâ vardır. Andan 2 sâ‘atde,

Kabak-ı Kodanı: Bir topraklı bayırlı dere içinde yüz evli ma‘mûr Kabarti kabağıdır. Andan yine semt-i şarka 4 sâ‘at çengelistân ve dağıstân yerleri geçüp,

Nehr-i Kuban-ı azîmin başı: Kûh-ı Elburz’un cenûbunda Gürcistân’ın Dâdyân vilâyeti dağlarından enüp bu mahalle dek gelir. Bunda gelince azdır, ammâ aşağı Karadeniz’e mahlût olunca nehr-i Kuban’a sağîr ü kebîr sekiz yüz altmış aded sular mahlût olur. Ve cümlesi bu bizim geçdiğimiz yollarda olan sulardır. Cümlesi Abaza

dağlarından gelir. Hamd-i Hudâ biz anların cümlesin içüp geçdik, ammâ meşhûr olan büyük suları yazdık.

Ve bu nehr-i Kuban'ın şimâl cânibi cümle Heyhât sahrâsıdır. Aslâ ve kat'â ol tarafda sular ve ağaçlar yokdur. İllâ nehr-i Kuban kenârlarında ormanlıklar çokdur, ammâ su yokdur. Cümle sular Çerkezistân tarafından gelüp Kuban'a munsab olur. Ve bu Kabarti içre nehr-i Kuban'ı atlar ile ayakdan geçdik, ammâ cümle gark olayazdık. Birkaç atların arkanları birbirlerine dolaşup üstündeki âdemlerle atlar gark oldular. Hamd-i Hudâ hele yüz bin renc-i anâ ile Kuban'ı karşu geçüp 8 sâ'at gidüp,

Sitâyiş-i pişköv-i Kabarti

İsmi (–) (–) dir. Bir azîm kayalı dere içinde üç yüz aded saz örtülü azîm pişkövdür. Bu derenin öte başında tahrîr olunan bir pişköv dahidir, ammâ bu pişköv nehr-i Kümi kurbundadır. Nehr-i Kümi bir kayalı dağlardan gelüp bir merhale yer cânib-i şimâle cereyân edüp giderek Bebirdikaç sahrâsında gâ'ib olur bir âb-ı hayâtdır.

Ve bu pişkövde cümle ehl-i sanâyi'ler mevcûd olup herkes evlerinde kâr ederler. Bu kavim müslim olaldan berü bu pişkövde Koca Müşevviş beğleri bir hammâm ve bir câmi' ve iki mescid binâ etdiler. Hutbeyi Âl-i Osmân nâmına sonra Kırım hânlarına sonra Dağıstân pâdişâhına andan Müşevviş Beğ nâmına hutbe okurlar. Ve Kabarti beğleri kâhî bunda olurlar. Büyük beğ Cân-gireydir(?), küçüğü Müşevviş Beğ'dir, ammâ cümle hükm-i hükûmât bu Müşevviş Beğ'indir.

Ve bu tâ'ife-i Kabarti müselmân olalı şimdi beyâz abâ kalpak ve beyâz esbâblar geyüp cümle saçların tıraş eder oldular. Ve ellerinde tesbîh taşırlar bir garâ'ib yeni müselmân oldular.

Ve cümle yigirmi aded ma'mûr u âbâdân sarp yerde kabakları vardır. Ve dahi cümle on bin aded bahâdır yiğitlere mâliklerdirler. Cümlesi sahîhü'n-neseb Kureyşîlerdendir. Gayri kimesneden ve kul ve karavaşdan aslâ şılga nâmında kız almazlar, eğer hûrî olsun. Ve gayriye kız dahi vermezler. İllâ Tatar hânlara ve sultânlara kız verirler.

Ve bu üç aded pişkövleri yigirmi beş yıldır Kalmık havfinden yerlerinden kaldırup gayri dağlarda yeni pişköv yapmamışlardır. Hâlâ yerinde durur azîm kasaba-misâl ma'mûr pişkövlerdir. Hattâ sene (–) târîhinde Arslan Beğ Tatarı Maskov vilâyetinden bu diyâra gelicek Kalmık Tatarı bunların ardlarınca kovarak gelüp Kabarti'den Noğay'ı istedi.

Der-beyân-ı mehâbet [ü| salâbet [ü| cür'et-i Çerâkize-i Kabarti

Kavm-i Kabarti cümle bir yere cem' olup,

"Arslan Beğ Tatarı bir kuşdur. Bizim çalımıza gelüp sığındı. Yurdlar verdik ve kardaş olduk. Biz bu Noğay tâ'ifesini size veremeziz" deyü kese cevâb verince hemân ol sene Kalmık pâdişâhı olan Taysı Şâh yüz bin çeri ile (…) bu Kabarti'yı urmağa geleceğin Arslan Beğ Noğayı ve cümle Kabarti askeri işidüp cümle dere ve depelerin ***[157b]*** ve cümle kemîngâh yerlerin tüfeng-endâzlar ile mâlâ-mâl edüp on bin kadar [y]iğitleri meydân-ı şecâ'atde yürüyüp âmâde durdular.

Hemân Kalmık askeri Çerkes ve Noğay bir küçük küme görünce deryâ-misâl Kılmah askeri bir kerre hov edüp bir elbeşti edüp Kabarti ve Noğay firâr ederler.

Kalmık bu hâli görüp bunları dağlar içine varınca kovup Kalmığ'ın gerüdeki askerinin ardı tükenince hemân pusuda olan Kabarti tüfeng-endâzları ejder-i heft-ser gibi kemîngâhlardan çıkup Kalmığ'a bir yaylım çatal kurşum serpince bir ânda niçe bin Kalmıkları hâk-i mezellete düşürüp gerüden atlarından Kalmığ'ı ortaya alup eyle bir sâtûr-ı Noğayî ururlar kim bir ânda yigirmi yedi bin Kalmık keferesi kılıçdan geçüp yigirmi binin dahi esîr olup altmış yedi bin Kalmık atları ele girdi.

Bu feth ü nusretden mâ'adâ bizzât Taysı Şâhları bu arbede içre katl olup Kabartiler Taysı Şâh'ın leşini alup saklarlar. Bakıyyetü's-suyûfları firâr ederler. Ardları sıra Çerkes'den ve Noğay'dan dinç cürd atlılar firâr eden Kalmıkların akîbince kova kıra tâ Ejderhân şehrine varırca kırarlar.

Ba'dehu bu mezellet-i inhizâm-ı musîbeti mürd olan Taysı Şâh'ın oğlu Moyinçak Şâh işidüp ol dahi başına iki kerre yüz bin leşker cem' edüp babası kanın almağa geldikde Noğay ve Kabarti atlarında dahi bir gayri san'at ile Kabarti derelerine dıkup anlar da bir tüfeng-i Kabartayî ururlar kim Moyinçak Şâh ancak iki bin Kalmık ile cân halâs eder.

Âhır-ı kâr Moyinçak Şâh babasının lâşe-i murdârıyçün Çerkez-i Kabartaya elli bin baş verir, ya'nî elli bin at ve sığır ve deve ve kübe, ya'nî zırh verüp babası leşin ister. Noğay "Vermeziz" der.

Âhirü'l-emr Noğay-ı Arslan Beğli de yüz bin baş verüp babası olan Taysı Şâh'ın cîfe-i murdârın alup bir dahi Kabarti üzre gelmemeğe üzre ahd [ü] emân ü mîsâk ederler, ammâ kavm-i Kalmık ahd [ü] emânı ne bilsin. Hâlâ ol zamândan berü Kalmık ile Kabarti hasm-ı kavî adû-i cânîlerdir. Anıniçün kabâ'il-i Kabarti yigirmi beş yıldır kim dağlar içlerine pişköv yurdların Kalmık havfinden göçürmemişlerdir.

Ammâ biz Hân ile bunda iken Mehemmed Geray Hân'ın (…) binâ etdiği Şâdkirmân kal'ası içinden asker kal'ayı bırağup çıkdıkların Kalmık işidicek kal'ayı Kalmık basup bir ceng-i azîm ederlerken,

Der-vasf-ı istihlâs-ı kal'a-i Şâdkirmân

Fakîr Hân yine ma'zûl iken hasbeten lillâh dâmen der-miyân edüp cümle Kabarti'yi ve cümle Noğay'ı bindirüp bir sâ'at ılgar edüp ale'l-gafle kal'a altında Kalmığ'a Mehemmed Geray Hân bir sâtûr-ı Mehemmed urdu kim Moyinçak Şâhları gücile güç halâs oldu. Ve bu kadar mâl-i ganâ'im bu kadar at ve kelleler ile bir alay-ı azîm ile pişköve gelüp şâdımânlar oldu.

Bunda Hân'a yine ziyâfet-i azîmler edüp on dâne pençe-i âfitâb oğlan ve on baş bâkire kızlar Hân'a hedâyâ verüp beş gün dahi Hân'ı bu Kabarti'de alıkodular. Hakkâ ki mahbûbu'l-kulûb fasîh ü belîğ bahâdır kavimdirler.

Ve cümle Çerkezistân'ın bu kavm-i Kabarti ser-çeşme ve hasîb ü nesîb ve a'yânlarıdır. Ve lisânları sehel anlayup kaleme gelir.

Bu hakîr-i pür-taksîr bu lisândan dahi mecmû'â-i müsevvedâtımızda bulunsun içün ve seyâhatde lâzım ola deyü endek tahrîr edelim.

Der-âğâze-i dâsitân-ı lisân-ı Çerâkize-i Mamaluka

zı	*tuku*	*sı*	*pılıh*	5
1	2	3	4	

şı	*bılı*	*yı*	*buğu*	*pısı*
6	7	8	9	20

(–)	*çaku*	pısı	*ıll*	*koye*
Allâh ismi	ekmek	su	et	peynir

ko	*mell*	*piçenn*	*sıne*	*şıy*
hınzîr	koyun	keçi	kuzu	at

şıdı	*kadırğe*	*lev*
eşek	katır	küçük domuz

gomil

Bir ta‘âmdır kim ana Abazalar *şilhirci* derler

Şıbzı çıha yuvakağ

Edebde kısrak filan ederim

şeğeb çağ	*şovu*	*ka*	*teduşkay*
yoğurd	bal	getir	Nerede idin.

tivnesı sakı

Evde idim.

Şıdıs psı ka

Edebde eşek filân etdim domuz.

şüfaşapis	*tukon*	*sıkonep*
Hoş geldin	gidelim	gitmem

şıdıs psı

Edebde eşek filân edici.

vaşt

puşt

Uyane gudı sevık

Edebde vâlideni filân edeyim.

Şufaçına şıd fesmukağ

Senden korkar mıyım niçin söylemem.

Vuşız sepıs

Edebde avradını filân edeyim.

Sıda fevka teğu

Niçün böyle yâve söylersin hırsız.

Ude hil leş

Cadı köpek eti ye.

Ve hel weş sedıs wağs ha

Köpek etin sen yersin bana ye dersin.

Sıd usihh kuşawuka

{Niçün bana puşt dersin}. ***[158a]***

Ba‘dehu bu Kabarti’de Hân’a beş bin Çerkez ve Noğay kavmi asker imdâd verüp şimâl tarafına 7 sâ‘atde sarp dağlar geçüp ve âb-ı hayât suları içüp konup göçüp,

Der-tezkîr-i vilâyet-i kavm-i Bebirdikaç ibni Çerâkeysû

Bunlar da Cârkeys Arabının evlâdlarındandır. Nehr-i Cincik ve nehr-i Kuban’ın arzı(?) yanında sâkin olurlar. Bunların dahi şimâli Kalmık Tatarı keferesi vilâyetidir. Ve bu Bebirdikaç Çerkezi tâ nehr-i azîm Terek’e varınca on konak yer bunların vilâyetleridir.

Bunlar dörd aded karındaş beğlerdir kim iştirâk-i seviy üzre her biri yüzer pâre kabaklara hâkimlerdir, ammâ ikisi Kabarti beğlerine tâbi‘dir, ikisi Tavustân sultânına tâbi‘dir. Kâhîce bunun birisi Kalmık ile müşâ olması takrîb ile Kalmığ’ın Taysı Moyinçak Şâhına tâbi‘ olup sene başında Kalmığ‘a bir tay boğası ve niçe şey hedâyâlar verüp Kalmık derdinden ve nehb ü gâretlerinden emîn olup Kalmığ‘a re‘âyâ olur. Ammâ mezkûr dörd aded karındaş beğlerin her birisi ikişer bin askere mâliklerdir. Lâkin bunlar mü’min olmadıklarından kâhîce bunları Dağıstân pâdişâhı gâret edüp esîr [ve] mâl-ı ganâ’imleriyle muğtenim olur, zîrâ bunların diyârlarında aslâ sarp kayalı dağlar yokdur. Cümle düzlük sahrâlarda çengelistân ağaçlıkdır.

Bu kavim dahi Tatar hâna hedâyâlar ve imdâd asker koşup cânib-i şarkda nehr-i İncik kenârınca 7 sâ‘at gidüp yine Kabarti Çerkezi hudûdunda,

Menzil-i kabak-ı Sıhak: Yüz evli ma‘mûr kabakdır. Andan 5 sâ‘at yine cânib-i şarkda,

Evsâf-ı kal‘a-i Borgosan-kirmân-ı hirâsân

Kabarti hükmündedir, zîrâ bu taraf Bebirdikaç vilâyeti içine girmiş Kabartay hükmün[de]dir. Ammâ bu kal‘ada eser-i binâdan bir şey yokdur, hemân Cenâb-ı Hallâk-ı Ezel yed-i kudretiyle sun‘unu ızhâr içün bu kûh-ı bî-misâli kal‘a deyü halk etmişdir.

Dest-i Âl-i Osmân’da olan sa‘b hisârlardan bu kal‘a-i ibret-nümâ ne kal‘a-i Van’a benzer ve ne kal‘a-i Mardin’e ve ne kal‘a-i Dühek’e ve ne kal‘a-i İmâdiyye ve ne Akra’ya ve ne Sincâr’a ve ne Birecik ve ne Mekü ve ne Kırım’da Menkûb kal‘alarına benzer bir kal‘a-i dest-i kudretdir, zîrâ cânib-i erba‘ası kûh-ı Bî-sütûn-misâl çâh-ı gayyâlar ve derk-i esfelli dereli ibret-nümâ kal‘a-i bî-hemtâdır.

Ve bu mezkûr de[re]lerin içleri bir vâsi‘ çemenzâr ve nebâtât ve âb-ı hayâtlı sevâd yerlerdir kim bu dereçelerin tûlu sekiz sâ‘at hıyâbân-ı İrem derelerdir. Bu derelerin iki cânibleri evc-i semâya ser çekmiş yalçın kızıl kızıl mehîb ü mahûf kayalarda şâhîn ve sunkur ve toykun ve karçığa ve karakuş ve devlingeç yuvalı korkunç kayalardır kim altlarında kûh-ı Demâvend-misâl niçe bin mağâralar vardır.

Bu kayaların niçe yerleri kar saçağı gibi aşağı sarkmış kayalardır kim altından âdem geçmeğe havf eder. Eyle mücellâ ve musaykal kayalardır kim bir kuş tırnağı ilişecek yeri yokdur. Ve her mağâranın içlerinde Arslan Beğ Noğayları birer otak hayvânâtlarıyla sâkin

olup yerim tar demezler. Tâ bu mertebe vâsi‘ gâr-ı yetîmânlardır.

Ve bu tûlu sekiz sâ‘at olan derenin bi-emrillâhi te‘âlâ iki başında aynı kapu gibi daracık kayalar var kim ol tillere ve mağâralara âdem bakmağa cür’et etse zehresi çâk yeri hemân ol mahalde hâk olur. *Ne‘ûzü billâh* sarp kapu gibi boğazlardır kim bu iki boğazlardan mâ‘adâ yerlerden içeri kuş uçmaz.

Bu dar boğazların iki başlarına İskender-i Zülkarneyn üç yerde ikişer âdem yan yana sığar kemer kapularında zamân-ı evâ’ilde demir kapular eylemiş. Hâlâ kapuları gitmiş, ancak kemerleri kalmış.

Bu kapu yerinden gayri yerden Borgosan deresine bir pişşe ve bir mûr-ı za‘îf girüp çıkacak yerleri yokdur. Hattâ biz anda iken yine Kalmık küffârları Arslan Beğ-eli Noğayların re‘âyâ etmek içün iki kerre yüz bin leşkeriyle geldikde kavm-i Noğay dahi cümle ehl [ü] ıyâli ve hayvânâtlarıyla bu dereye girüp derenin iki başında kapulara arabaların yığup bî-bâk ü bî-pervâ oturup Kalmık’dan halâs oldular. Ve Borgosan kal‘asına bile çıkmağa kavm-i Noğay ihtiyâc olmadılar.

Hakkâ ki aceb vâsi‘ ibret-nümâ deredir. Gerçi Erdelistân Macarı içre Şiçevar bir derede Macar küffârı bizi bozup kırdığı Şiçevar deresi de azîm deredir, ammâ yine anın iki tarafında kayalardan piyâde âdem urûc etmek mümkindir, ammâ bu Borgosan deresinden bir tarafa kuş uçmak muhâldir kim bu kudret kal‘ası deresi hem mahsûlât-ı âb-ı hayâtlı ve hem beş kerre on kerre yüz bin hayvânât alır sevâd-ı mu‘azzam deredir.

Timur Şâh bu Borgosan kal‘ası ve deresin görüp,

“Hayfâ dirîğ kim bizim vilâyetlerde şöyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a ve dereçe yokdur. Yohsa cihângîr pâdişâh olurdum” demiş. Bunları dahi seyr [ü] temâşâ edüp taraf-ı şarka 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kûh-ı Beş Tav, ya‘nî Beş Dağ

Bu dahi Kabarti hudûdunda mağrib tarafı nehr-i Kuban’dır. Ol semte yakın bir ağaçlı sahrâ içinde beş dâne kûh-ı bülend dağlar birbirlerine yakın halk olunmuş, gûyâ her biri bir kâlıbdan çıkmış cebel-i bâlâlardır. Orta yerdeki ***[158b]*** dağ cümleden sivri ve cümleden âlîdir. Etrâfındaki dört aded dağlar ortadakinden pespâye ve sehel yassı çâr cebellerdir.

O[r]tada dağ üzre bir köhne gemi tahtası var. Tûlu üç yüz adım ve arzı iki adım iki mişe tahtasıdır. Ba‘zı yerlerinde mismâr ve burgu delikleri vardır. Bu diyâr kavminin zu‘mlarınca bu levha-i dırâz Hazret-i Nûh’un gemisi tahtası ola, ammâ bi-emrillâh hâlâ polad-ı Nahşevânî gibi sağ tahtadır. Ve iki yüz yaşında kart Kalmık kefereleri,

“Üç yüz yaşında de[de]lerimizden şolay tavuşladık kim, ya‘nî şöyle işitdik kim Penç Hasan ziyâreti kubbesinin kapusu bu Nûh âvînd tahtasındandır” deyü Kalmıklar nakl etdiler.

Ve Yûnâniyân-ı Rûm kefereleri târîhlerinde “Ayasofya câmi‘inin cümle yüz bir aded kapularının tahtaları Hazret-i Nûh keştîsi levhasıdır kim şehr-i Musul kurbunda Cûde dağında keştî-i Nûh makar etdikde andan tahtaları getirüp İslâmbol’da Ayasofya deyrinin kapuların gemi tahtalarından inşâ etmişlerdir” deyü Rûm tevârîhlerinde yazmışlardır.

Ve keştî-i Nûh Nebî Cûde dağında yevm-i âşûrâda karâr edüp selâmet buldukları âyet-i şerîfe sûre-i (–) masturdûr. Âye[t]: [83] âyeti tefsîrinde ulemâ-yı müfessirîn Cûde dağında keştî-i Nûh karâr edüp talattum-ı deryâ ile pâreleri bu Kabarti diyârında Beş Dağ'daki gemi tahtası andan ola. Hulâsa-i kelâm bu hakîr ol levha üzre iki rek'at namâz kılup ve bu Beş Dağları seyr [ü] temâşâ edüp andan yine maşrık tarafına 5 sâ'at gidüp niçe ibret-nümâlar görüp,

Nehr-i Büyük Kümü: Kûh-ı Elburz'dan gelüp Kabarti hudûdundan aşağı **nehr-i Küçük Kümü**'ye mahlût olur. Andan bir sâ'atde,

Nehr-i Zeluk: Bu dahi kûh-ı Elburz'un kıble cânibinden çıkup bu Kabarti ülkesi içinden ubûr edüp Büyük Kümü ve Küçük Kümü ve nehr-i Zeluk bu üç nehir şimâl tarafına üç konak gidüp vilâyet-i Bebirdikaç kurbundan geçüp Maskov'un Ejderhân kal'asıyla Terek kal'ası mâbeyninde bahr-i azîm Harez'e varmadan iki sâ'at beri bir sahrâda gâ'ib olur sulardır. Ve bu Kabarti vilâyetine gelince tâ Karadeniz sâhilinde Şağake vilâyetinden bu Kabarti'ye kâmil kırk konak hep baş yukaru şark cânibine giderken cümle suları atlayup geçersin. Cümlesi nehr-i Kuban'a karışup nehr-i Kuban deryâ olur, ammâ bu Kabarti'nin Beş Tavından tâ vilâyet-i Ejderhân'a ve Dağıstân ve Terek kal'asına varınca cânib-i şimâle cümle sular baş aşağı gidüp cümle sular kûh-ı Elburz'dan gelüp şimâle cereyân ederek kimi Maskov'un Terek kal'asında ve kimi yakın ve ırağında bahr-i Harez'e mahlût olurlar.

Andan yine hakîr semt-i şarka 5 sâ'at gidüp Kabarti dağların aşup,

Nehr-i Yeluk: Kûh-ı Elburz'dan gelüp nehr-i Terek'e mahlût olur. Bu mahal,

Vilâyet-i azîm Tavustân: aceb büyük vilâyetdir. Bir ucu şimâl tarafına tâ vilâyet-i Maskov ile müşâdır ve bir ucu şark tarafına Dağıstân pâdişâhı ülkesiyle hem-hudûddur. Ve bir ucu cânib-i cenûbu nefsinde kûh-ı Elburz dâmeninde Dâdyân milkiyle hem-çetdir. Ve Tavustân haddinde meks eylediğimiz konağın ensesinde,

Evsâf-ı ebü'l-cibâl-i ibret-nümâ-yı kûh-ı Elburz

Lisân-ı Arab'da ismi Ebü'l-cibâl'dir, ammâ kavm-i Bürzî bu cibâl-i âlî zeylinde sâkin olduklarıyçün müverrihân-ı Acem bu cibâl-i azîme kûh-ı Elbürzî dediler.

Ve lisân-ı Rûm'da Petre Acan derler.

Ve lisân-ı Moğolîde Tell-i Tav derler.

Ve lisân-ı Kahtânîde Püşte-i Dâdyân derler.

Ve lisân-ı Lezgi'de Zehonda derler.

Ve lisân-ı Kaytak'da Tavban derler.

Ve lisân-ı Çerkes'de Arı Tav derler.

Ve lisân-ı Tatar'da Cıldırak Tak derler.

Ve lisân-ı Çağatay'da Kûh-ı Meyân derler.

Ve sâ'ir müverrihân-ı gûnâ-gûnlar dahi kûh-ı Elburz derler.

Ammâ be-kavl-i hukemâ-yı kudemâ ve be-kavl-i müfessirîn ü muhaddisîn-i ulemâ bu rûy-ı arzda Hallâk-ı âlem lafz-ı "kün" ile yüz kırk aded kûh-ı azîmler halk etmişdir kim bu dağlar olmasa vech-i arza lerzân vâki' olurdu demişler.

Ve ol kûhlar hakkında sûre-i (–): [85] âyetin yazmışlar kim Cenâb-ı Hallâk-ı âlem bu cibâlleri kilid deyü halk etmişdir, ya'nî ulemâ-yı müfessirîn tefsîr-i şerîflerinde lafz-ı mekâlîdi kilid ile tefsîr etmişlerdir. Ya'nî "Habîbim Muhammed! Ben bu dağları yer yüzüne kilid halk etmişim" buyururlar.

Ve bir âyet-i şerîfde dahi sûre-i Amme'de, ya'nî sûre-i Nebe'de: [86] âyetleri bu ma'nâyı iyhâm eder.

Ve cümle seyyâhân-ı kudemâ ve ulemâ-yı hukemâ eyle derler kim iklîm-i evvelde 19 dağdır ve iklîm-i sânîde 27 cibâldir.

Ve iklîm-i sâlisde 31 kûhdur.

Ve iklîm-i râbi'de 24 tildir.

Ve iklîm-i hâmisde 29 zehundur.

Ve iklîm-i sâdisde 36 püştedir.

Ve iklîm-i sâbi'de 32 tavlardır, ammâ cümleden azîm cebel-i Kâf'dır kim anın hakkında Cenâb-ı Bârî Kur'ân-ı azîminde ve Furkân-ı mecîdinde sûre-i Kâf'da: [87] ***[159a]*** tefsîrinde müttefiklerdir kim kûh-ı Kâf bu edîm-i arzın etrâfın ihâta edüp Bahr-i Muhît ve Bahr-i Ummân ve Bahr-i Mağaylan ve Bahr-i Okyûnûs ve Bahr-i Girdâb ve Bahr-i Zulumât ve'l-hâsıl bu dünyâ etrâfında olan yedi deryâyı ihâta etmiş kûh-ı Kâf'dır. Hattâ bu hakîrin ve kavm-i Noğay'ın ma'lûmlarıdır kim Maskov vilâyeti tarafına karîb Kur'ân-ı azîm ile müsbet olan Bahr-i Zulumât buz olduğu mahalde İskender-i Kübrâ'nın Sedd-i Ye'cûc'a gitdiği buz deryâsı zulumâtı üzre kavm-i Kalmık yetmiş gün yetmiş gece, ya'nî gündüzünde vakt-i Şâfi'î gibi olan buz deryâsını geçüp yine bu dünyânın tabanında olan aydınlık yerlerin otlu ve sulu yerlerinde yedi gün yedi gece dahi Kalmık atlar ile seğirdüp kûh-ı Kâf dâmeninde bilâ-teşbîh ka'belerine vardıkların ve yine buz deryâsı tûl-ı nehârda çözülmeden beri Helar vilâyetlerine gelirler, tevâtürle kavm-i Noğay içre meşhûrdur.

Kavm-i Kalmak İskender gibi Sedd-i Ye'cûc'a ve kûh-ı Kâf'a yetmiş seksen yılda bir gitdikleri müsbetdir. Hattâ Mehemmed Geray Hân'da bu şehrimizde rehin olan Buloş nâm koca Kalmık "Ben üç kerre Cıldırak tavda atamız ka'besine varanmın", ya'nî "Kûh-ı Kâf'da ka'bemize vardım" deyü deyü hikâyet ederler. Hattâ Kalmık ne küffâr ne müslim bir alay mecûsî kavimdirler, ammâ anlarda kizb ü bühtân olmazdır.

Ve bu edîm-i arzda Kûh-ı Kâf'dan sonra kûh-ı bülend Mısır cezîresinde hatt-ı istivâdan cânib-i cenûba yigirmi yedi merhale içeri cebel-i Kamer'dir kim Nîl-i mübârekin menba'ı olan kûh-ı bülenddir.

Her bâr Nîl'in başına öte Bahr-i Muhît'den tarafa Portakal Frengi varırlar. Beri tarafında Kakan meliki ve Daho kara Arabları ticâret içün toksan günde Nîl başına varırlar kim Nîl'in ibtidâ menba'ı Mısır cezîresindedir,

"On yılda ve yedi yılda gitmişler, başına varamamışlar" dedikleri sözler cümle

kahvehânede sâkin haşhâşî beng [ü] bâde içici tiryâkîler sözüdür, zîrâ bu dünyânın Tilimsân vilâyetinden Maskov'un zulümâtı kenârında Helar vilâyetine varınca tûlu on bir aylık yoldur nice on yılda gidüp Nîl'ın başına varılmaya, bu kizb-i fâhişdir. Hattâ bu hakîr Funcistân ve Kakanistân ve İsvân ve Sûdân vilâyetlerine gitdiğimde "Nîl'in başına yiğirmi yedi konak yer kaldı" dediler, ammâ gâyet mahûf u muhâtaralı yılan ve çıyanlı yerlerdir.

"Eğer yedi ay beklersen mevsimiyle cellâbe kavimleriyle Nîl buhayresi gemilerine binüp Nîl'in başında cebelü'l-Kamer'e var" dediler. Hakîr şiddet-i hârra tahammül edemeyüp Hazret-i İdrîs'in vilâyeti olan Rümeyletü'l-Himâl şehrinden dönüp hatt-ı istivâya gelüp andan yetmiş günde vilâyet-i Funcistân'a gelüp râhat oldum, ammâ Nîl'in başını göremedim.

Bir cebel-i azîm dahi cebel-i Alman'dır kim nehr-i Tuna'nın başıdır. Bir cebel-i bâlâ dahi Leh diyârıyla Erdelistân mâbeyne-hümâsında Sıçan Samur dağıdır kim nehr-i Tise ve nehr-i Turla başıdır.

Hâsıl-ı kelâm rûy-ı dünyâda niçe kerre yüz bin dağlar ve yaylalar olduğu bâlâdaki kürrâs cildlerimizde seyâhat edüp manzûrumuz oldukda tahrîr etmişiz, ammâ be-kavl-i Batlîmûs ve Bokrât ve Sokrât ve Fîsâgores-i Tevhîdî kavilleri üzre yüz kırk sekiz aded cebel-i azîmlerin ulularından biri de bu kûh-ı Elburz'dur kim tavsîf olunur.

Evvelâ bu kûh-ı Elburz Bâbü'l-ebvâb'a, ya'nî Demirkapu'ya karîbdir. Seyyâhân-ı pîşîn kavilleri üzre yüz kırk sekiz aded cibâllerin bu kûh-ı bî-bedel cümle dağların ortasıdır. Belki dünyânın ortasıdır. Ale't-tahkîk budur.

Ve vech-i arzda bundan âlî kûh-ı bâlâ görmedim, zîrâ ilm-i usturlâb hükmü üzre bu kûh-ı bülendin aslında zemîninde mürtakîdir, zîrâ arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı (–) derîce ve dakîkadır. (–) (–) Her cânibinde onar günlük yoldan nümâyândır. Ve bunda olan ecnâs-ı mahlûkâtın hisâbın yine Perverdigâr-ı Hâlık-ı Bîçûn bilir.

Bâ-husûs gûlbeyâbânlar gâyet çokdur. Ra'd-vâr sadâların istimâ' etdim, ammâ vücûdların görmedim, ammâ kar üzre resm-i pâyların gördüm ki cirminde beş âdem oturur gûllerin ayakları nakşı kar üzre ma'lûm idi. Allâhu a'lem vasat-ı dünyâda olan kûh-ı Kâf budur. Hâric-i Bahr-i Muhît'de olan kûh-ı Kâf-ı Dünyâ'dır. Hattâ İskender-i Zülkarneyn Bahr-i Harez'den bu kûha gelince altı merhale yerdir. Ve zirve-i a'lâsı altı menzildir.

Bu kûhdan cenûba yokuş aşağı Karadeniz sâhilinde nehr-i Faşa altı konak yerdir. Altı konak dahi Karadeniz'in Faşa boğazıdır. Bu kûhdan Karadeniz'e varınca on iki konak yerdir. İskender-i Kübrâ bu on iki konak yeri Bahr-i Harez'den tâ Bahr-i Siyâh'a varınca bu kûh-ı Elburz üstünden bir sedd-i calender çekmiş. Hâlâ eser-i binâları ve gayyâ-misâl hafr-i handakları zâhirdir. Ve Gürcistân tarafında Lezgi dağı bu Sedd-i İskender'e karîb ve kûh-ı Elburz'a muttasıl, o da bir cebel-i bâlâdır.

Ve bu kûh-ı Elburz'un etrâfında on bir aded {ülke sâhibi} pâdişâhlar sâkinlerdir. Ve yetmiş nev'a lehçe-i mahsûsalarıyla tekellüm eder elsine-i muhtelifeli benî âdemler vardır kim birbirlerinin ***[159b]*** lugat [ü] ıstılâhâtların tercümânlar ile güc ile fehm ederler. Hakkâ ki vech-i arzda olan sağîr ü kebîr cibâllerin aslı budur kim müverrihân-ı Arab bu kûha

Ebü‘l-cibâl deyü tesmiye etmişler, zîrâ cemî‘i cibâller tâ Çîn ü Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Hindistân’a varınca cümle dağlar bu kûh-ı Elburz’a mülâsıkdır. Ve bu cebelin cânib-i şarkîsi Îrân-zemîndir, ya‘nî Acem vilâyetidir kim Âzerbâycân ve Tiflis ve Tomanis ve Serîrü‘l-lân ve Gîlân’dır.

Ve bu kûhda olan nebâtât giyâ[hâ]t eşcârâtların gûnâ-gûnları meğer Hindistân’ın Hazret-i Âdem hübût etdiği Serendîl dağında ola.

Ve bu cebel dâmeninde Demirkapu dedikleri kal‘a ekâsireden Enûşirvân binâ etmişdir. Ve hudûdun tâ kûh-ı Elburz’a varınca sedd-i Şeddâdî binâ etmişdir kim hâlâ İskender’in bu kûh-ı Elburz üzre binâ etdiği sedde varup nihâyet bulur. Hakkâ ki koca Enûşirvân-i Ekâsire İskender[e] mu‘âdil dîvâr-ı rasîf binâ etmişdir. Hattâ Enûşirvân-ı Âdil bu Demirkapu’yu binâ edüp Irâk-ı Arab’dan niçe bin âdem sürüp Demirkapu kal‘asına koyup amâr etmişdir. Hâlâ ol tâ’ife Demirkapu’da Arab lisânına karîb bir gûne ıstılâhât [u] ibârât ile tekellüm eder kavm-i zurefâdırlar kim lisânlarına zebân-ı Kahtâniyye derler. Monla Câmî, *Kitâb-ı Câmî’*sinde ba‘zı elfâz-ı Kahtâniyye isti‘mâl eder, bir gûne fasîh u belîğ kelâm-ı dürerbârlardır.

Ve bu Demirkapu şehrinin maşrık tarafında ülke-i Harez ve vilâyet-i Terek ve ülke-i Lân şehirleri var. Hâlâ Maskov kralı hükmündedir kim tâ bu kûh-ı Elburz dâmenlerinde Terek kal‘asında nihâyet bulur ülken(?) vilâyetdir. Ammâ Demirkapu sene 985 târîhinde dest-i Acem’de iken sene 986 târîhinde Özdemirzâde Çerkez Osmân Paşa feth edüp âhır-ı kâr sene 1033 târîhinde Acem Bağdâd’a ve Gence ve Şirvân ve Şamâhî‘ya ve bu Demirkapu’ya istîlâ edüp içinden Handân Ağazâdeler vere ile çıkup Kırım hânına andan Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘e gelüp,

“Niçün Demirkapu kal‘asın Acem’e verdiniz?” deyü su’âl bile olunmayup hâlâ kal‘a-i Bâbü‘l-ebvâb, ya‘nî Demirkapu dest-i Acem’de kaldı.

Ve yine kûh-ı Elburz’un şimâlinde kavm-i Kaytak elli bin askere mâlik kişilerdir, ammâ Maskov kralına tâbi‘lerdir.

Ve yine kûh-ı Elburz’un cenûb tarafında Lezgi ve Legzi derler bir kavm-i Mesîhiyyedir, Acem’e tâbi‘ elli bin askerdir.

Ve bu kûh-ı bülendin taraf-ı şarkîsinde Tiflis ve Tomanis kal‘aları var. Hâlâ Sultân Mustafa Hân’ın ikinci cülûsunda sene 1031 târîhinde Acem Tiflis ve Tomanis kal‘alarına mâlik olmuşdur. Hattâ Abaza Paşa Erzurûm’da kapanup celâlî iken bu iki kal‘aları Acem elinden almağa hareket etmişken Âsitâne-i sa‘âdet tarafından Vezîr Mahmûd Paşa Abaza üstüne serdâr olduğun Abaza Paşa istimâ‘ edüp Tiflis ve Tomanis kal‘aların Acem elinden halâs etmeği ferâğat edüp cânı başı gavgâsına düşüp Erzurûm kal‘asına Abaza Paşa kapandı. Ol asırdan berü ol iki kal‘alar dest-i Acem’de kaldı.

Ve hâlâ vilâyet-i Acem ile bu kûh-ı Elburz mâbeyninde vilâyet-i Dağıstân pâdişâhı var kim kûh-ı Elburz dâmenlerinde yedi sancak bir ülke-i Dağıstân’dır. Pâdişâhlarına Şamhal Hân derler. Başka hutbe sâhibi pâdişâhdır, ammâ sikke sâhibi değildir, ammâ Şâfi‘iyyü‘l-mezheb mü’min ve muvahhid kavimlerdir. Bu kavm-i Dağıstân dahi yedi kavimdir kim lisânları birbirlerine muğâyir akvâmlardır. İnşâallâh mahalleriyle îrâd olunur.

Ve bu kûh-ı Elburz'un cânib-i kıblesi ardı vilâyet-i Dâdyân'dır. Ve dahi kıbleden cenûba meyilli Abaza vilâyetidir kim cümle Karadeniz kenârına vâki' olmuşlardır. Ve dahi garb tarafı şimdi gelirken tahrîr etdiğimiz Çerkezistân vilâyetidir kim müşâsında Kabarti Çerkeziyle Tavustân Çerkezidir.

Ve bu mahalden garb tarafına kırk yedi germe konak Kırım vilâyetidir. Ve yine bu kûh-ı Elburz'un şimâl tarafına Bahr-i Harez kenârında Maskov vilâyetidir kim ol hudûd Terek kal'asıdır.

Netîce-i kelâm bu tahrîr etdiğimiz mâ-vaka' üzre bu kûh-ı Elburz'un etrâfında on bir aded pâdişâhlar sâkinlerdir. Tâ bu mertebe kûh-ı bülenddir. Eyle bir kûh-ı âlîdir kim tâ zirve-i a'lâsı fi's-sayfı ve'ş-şitâ ebr-i kebûdlar içredir. Aslâ mu'tedil hevâda bile görmüş âdem yokdur. Hattâ ol kadar yüksekdedir, bulutlardan aşağı görünen yerlerinde eşcârâtdan bir şey yokdur, rîh-ı sarsar ağaçları kökünden çıkar. Evlâ bi't-tarîk ol mahallerinde kar dahi yokdur, ammâ iki üç günde ortasına çıkılır yerlerinde Tûfân-ı Nûh'dan berü kat-ender-kat sararmış karları vardır kim,

{Der-vasf-ı eşkâl ü lezzet-i âb-ı zülâl}

İçinde tazı kadar âb-ı zülâlleri, ya'nî cânlı kar kurdları olur. Bir nev'i dahi âdem uyluğu kalınlıkda kara başlı ve kara gözlü buzdan cânlı kur[d]ları olur, ana hukemâ âb-ı zülâl derler. [Ta]vustân hânları Mehemmed Geray Hân'a hedâyâ getirmişlerdi. Aynı Rûm'un ev saçaklarında buzdan diş diş olup sarkmış dud yaprağı tırtıl kurdu şeklinde kol kalınlığı cânlı buzdan kurdlar idi. Başların kırup içinde pâlûze ***[160a]*** gibi suyunu emüp içdik. Hakkâ ki gûyâ hayât-ı câvidân bulup recûliyyet damarlarımız harekete gelüp etrâf [u] eknâfda olan Tavustân mahbûbelerine nazar etmeğe başladık. Ammâ bu âb-ı zülâlin harekât [u] sekenâtları hemân kar içinde ikendir. Taşra çıkınca hareketden kalıyor. Hemân cümle vücûdu buzdur, ammâ içi koyuca âb-ı zülâldir. Cemî'i zamânda suda râyiha halk olunmamışdır, ammâ bu zülâl-i acîn olmuş bâdem râyihasındadır. Ammâ dahi büyüğü olurmuş, lâkin hakîr görmedim.

Ve bu kûhun iki günlük yerlerinde Tavustân sultânı kavminin çobanları mâh-ı Temmûz'da çıkup niçe yüz bin sürü koyunlarıyla yaylayup andan yukaru çıkmağa gûlbeyâbânîlerden havf ederler, zîrâ andan yukaru bulutlar içre dağlardan bir mehîb ü mahûf dehşetli âvâzlar gelüp cümle hayvânât ve çobanlar ol sayha-i şedîdden kaçup yukaru çıkmağa tâkat getiremez, deyü nakl etdiler.

Ve bu kûhun cânib-i etrâfında olan on bir ad[ed] ülke vilâyetlere cereyân eden enhâr-ı azîmler cümle bu cibâl-i azîmden müstenbatdır. El-hâsıl be-dürüstî oldur kim cihânın göbeğidir.

……(2 satır boş)……..

Hamd-i Hudâ temâşâ edüp niçe sun'-ı Hudâlardan ibret alup andan yine semt-i şarka 5 sâ'at gidüp,

Nehr-i Kulkocan: Kavm-i Tatar buna Kulkaşkan suyu derler. Ya'ni bu suyu nûş eden kul ta'âm yemeğe döymeyüp kaçdığıyçün Tatar bu suya Kulkaş[k]an suyu der. Bu nehir Dağıstân pâdişâhı ülkesinden tulû' edüp şark tarafına iki konak cereyân edüp nehr-i Balk'a mahlût olur. Bu nehir kenârından kalkup 4 sâ'at yine şarka gidüp,

Kabak-ı Adim: Tavustân sultânı hükmündedir. Andan 9 sâ‘atde,

Nehr-i Balk: Bu dahi kûh-ı Elburz’dan gelüp nehr-i Terek’e gider. Terek dahi bahr-i Harez’e kuyulur.

Andan 5 sâ‘atde maşrık cânibine sarp yollarda ve sık ormanlarda sarıklarımız ve kalpaklarımız çalılara ildirüp aldırarak ve esbâblarımız yırtdırarak gidüp,

Nehr-i Küçübek: Ubûr edüp karşu kenârında bir çemenzâr yerde meks etdik, ammâ ol gece sovuk azâb-ı elîmin çekdik, ammâ âteşler kenârında kebâblar çevirüp yine sehel zevk etdik. Bu nehir dahi kûh-ı Elburz’dan gelüp gider. Bu mahal dahi Tavustân hudûdudur.

Andan sehel kûh-ı Elburz’u kıble tarafına koyup 7 sâ‘at şarka gidüp,

Der-beyân-ı pişköv-i Tavustân

Ve Tavsultân dahi derler. Gâyet ma‘mûr şehr-i kadîmdir kim Nûşirvân’ın oğlu Hürmüz-i Tâcdâr binâsıdır derler ve hakîkatdir, zîrâ niçe âsâr-ı binâları imâret-i kadîmden nişân verir. Nehr-i Bahsan kenârında bin aded tahta örtülü hânedânlar kalmış, mâ‘adâsını Timur Leng harâb etmiş. Cemî‘i Çerkezistân ülkelerinin evleri serâpâ saz ve kamış örtülüdür, ammâ bu pişkövün imâretleri tahta örtülü ve kârgîr binâlı hânedânlardır. Bu şehir yerinden gayri yurda kalkmamak ile ba‘zı meyve ağaçları bulunur, ammâ kûh-ı Elburz eteği olmak ile bâğları ve bâğçeleri yokdur. Ve Tavsultân dedikleri asıl Dağıstân pâdişâhlığı ülke budur, ammâ (…) olmak ile beğine Şamgal şâh demezler, ammâ Dağıstân’ın taht-ı kadîmi budur. Hâlâ beğlerinin isimleri Kocur Bay Sekbân ve Cohan Bay Sekbân’dır. Lâkin pâdişâh denilse nesebleri Tavsultândır. Andan Enûşirvân’a müntehîlerdir. Lisânları Gürcî ve Çerkez lisânıdır.

Cümle on iki bin aznavur eli ve tüfeng-endâz leşkere mâlikdir. Ve cümle Şâfi‘î mezheblerdir, ammâ yine Çerkez tâ’ifesi add olunur, ammâ cemî‘i zamânda ülfetleri Gürcî kavmiyle olduğundan lisânlarının lehçe-i mahsûsaları Gürcî ve Acem ve Kumuk lisânını kelimât ederler. Tüccârları ve re‘âyâları lisân-ı Maskov dahi bilirler.

Der-kıyâfet-i kaba-yı ahâlî-i Tavustân: Cümlesinin libâsları Acem kapaması gibi nigendeli ve peşli koltukları altı bâğlı ve yakası yüksek kapama geyüp başlarında beyâz abâ kalpakları geyüp ayaklarında Acem pâbûçlar geyerler. Ve başları mutarraşdır. Ve yine sakalları kırkık cimbarisdir.

Der-şekl-i kıyâfet-i nisvân-ı Tavustân: Cümle zenâneleri ve duhter-i ahterleri beyâz abâdan tilki derisi kalpak geyüp geysûların sarkıtmayup yüzü açık gezerler ve gûnâ-gûn sıkma daracık elvân Acem bezi haftan geyerler. Hemân Çerkez karıları gibi libâs geyerler.

Ammâ mahbûb u mahbûbeleri gâyet mümtâz u müstesnâ olur. Bu diyârda dahi sâ’ir Çerkez vilâyetleri gibi akçe pul ve hammâm ve çârsû-yı bâzâr ve bâğ u bâğçe yokdur, ammâ bu pişkövde iki câmi‘ ve yedi mesâcid vardır. Hutbelerini Dağıstân pâdişâhına, andan kendilerinin Kocur sultânı nâmına hutbe okurlar, ammâ geçinmeleri sahâbe-i kirâm gibi geçinirler. Lâkin müselmânları azdır, re‘âyâları cümle Çerkez kâfirleridir. Ve bunda cârî ***[160b]*** olan,

Nehr-i Bahsan: Gürcistân’ın Dâdyân vilâyeti dağlarından gelüp nehr-i Terek’e gider. Bu şehir içre nehr-i Bahsan’da ırgı balığı derler bir balık çıkar, aslâ bir diyâr balığına

benzemez. Bir müdevverü'ş-şekil mâhîdir kim gûyâ zer-nişânlı bir murassa‘ mâ'idedir, ammâ lezzeti meğer İngilis cezîresi vilâyetinin serdelye balığı lezzeti ola. Ortasında elif gibi bir kılçığı olup gayri vücûdunda aslâ kılçığı yokdur. Ve misk gibi bir gûne râyiha-i tayyibesi vardır, ammâ *Allâhümme âfinâ* garîbü‘d-diyâr bekâr âdem bu mâ'idenin birini yese ol gece dörd beş kerre düşü azar. Yâhûd çok tenâvül edenin nefsi burnundan akar. Gâyet mukavvî ve serî‘u'l-hazm semek-i nehr-i Bahsan'dır. Takviyetinde gûyâ sakankûr-ı mâhîdir, ammâ beşer altışar yüz dirhemden irisi nâdirdir.

Der-medh-i âb-ı hayât-ı Tavustân: Hevâsı gâyet mu‘tedil olduğundan aslâ hastalık ve humma ve sara zahmeti ve gayri cüzâm ve beras ve behak ve hunâm ve hunâk ve freng zahmeti misilli emrâz-ı muhtelifeli âdem yokdur ve bu makûle derd-i serleri aslâ istimâ‘ etmemişlerdir. Ve halkı kaviyyü‘l-bünye ve ten-dürüst âdemlerdir kim çoğu yüz ve yü[z] elli yaşına varınca mu‘ammer olur. Anda Hân ile üç gün zevk edüp 5 sâ‘atde,

Nehr-i Balkbay: Atlar ile ubûr edüp bu nehir Gürcistân'ın tâ Açıkbaş dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Terek'de gurûb eder. Bu nehirden sonra 3 sâ‘at yolumuzdan ba‘îd kıble tarafına gidüp,

Evsâf-ı bilâd-ı kadîm ve şehr-i azîm hâk-i Dağıstân, ya‘nî belde-i atîk Irâk-ı Dâdyân

Be-kavl-i müverrih Mîrhând ve kavl-i Şeref Hân ve be-kavl-i Tatarhâniyye kadîm-i evvelde Dağıstân pâdişâhlarının tahtgâhları bu idi.

Bu rûy-i arzda dörd aded şehr-i Irâk vardır.

Biri Irâk-ı Arab kim kal‘a-i kadîm Halebü'ş-şehbâ‘dır.

Biri dahi Irâk-ı Ekâsire'dir kim Bağdâd-ı behişt-âbâddır.

Biri dahi Irâk-ı Acem'dir kim şehr-i Nûh-âvînd, ya‘nî şehr-i Nihâvend'dir kim ibtidâ bânîsi ba‘de't-Tûfân Hazret-i Nûh Nebî‘dir kim Nûh-âvînd'den galat-ı meşhûr Nihâvend derler.

Dördüncü Irâk bu Irâk-ı Dâdyân'dır kim {ibtidâ bânîsi ba‘de't-Tûfân Menûçehr Şâh yüz yigirmi yıl pâdişâh olup Mûsâ Nebî asrında bu Irâk-ı Dâdyân'ı binâ edüp hükmünde olan pâdişâh askerlerin cem‘ edüp bu Irâk-ı Dâdyân'a bir hafr-i azîm ve amîk handak kazmışdır kim gûyâ derk-i esfeldir.

Andan sonra} şehinşâh-ı ekâsirelerden Enûşirvân-ı âdilin oğlu Hürmüz-ü Tâcdâr binâ etmişdir kim tahtgâh-ı ekâsire idi. Ba‘dehu kavm-i Tatar'dan Hulâgû Hân tahtı oldu.

Hulâsa-i kelâm niçe mülûkdan mülûka bu şehr-i azîm kalup âhır-ı kâr Dağıstân pâdişâhlarının tahtgâhı olup eyle amâristân olmuş kim hâlâ iki merhale yerlerde âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Ammâ Timur Hân Mâverâü‘n-nehir'den hurûç edüp vilâyet-i Kırım'da Tohtamış Hân üzre gelirken bu Irâk-ı Dâdyân halkı Gürciyyü‘l-asıl kavm-i Dâdyân olup tüvânâ ve bahâdır âdemler olmak ile Timur Hân'a itâ‘at etmedikleri ecilden bu şehr-i Irâk-ı Dâdyân'ı muhâsara edüp yedi gün yedi gecede bu şehrin yedi aded kal‘asıyla şehri harâb u yebâb edüp pâdişâhları olan Bahsan Sultân'ı katl eder.

Hâlâ Tavustân sultânı hükmündedir, ammâ deryâda katre güneşde zerre kadar amâr değildir. Ammâ zamân-ı kadîmde ekâsireler asrında iki kerre yüz bin hâne-i iremezâtlar

imiş. Ve iki kerre yüz bin dükkân ve yüz bin çeşme ve sebîl ve cevâmi‘ ve medâris ve dâru’l-hadîs ve mekteb ve dâru’l-kurrâ ve tekye ve sarây-ı a‘yân ve sarây-ı kârbân ve hân-ı hâcegân ve hân-ı mücerredân ve ibret-nümâ-yı âbâdân ve hammâm-ı gâsılân ve kenîse-i râhibân ve imâret-i dâr-ı ıt‘âm ve imâret-i bezzâzistân âsârları var kim bir günde mezkûrûn amâristânlar ubûr olunmaz.

Niçe yüz bin âsâr-ı binâların kapuları üzre Yâkût-ı Musta‘sımî tarzı hattlar ile gûnâ-gûn musanna‘ târîhleri var, ammâ gûyâ Van deryâsı kenârında Ahlât şehri ve Eski Kırım ve Medâyin ve Kûfe ve Musul ve (…) ve Mısır diyârında şehr-i İsvân gibi bu Irâk-ı Dâdyân dahi mezkûr şehirler gibi yerde yatır. İçinde bûm u masasalar âşiyân edüp âdem âdemî-zâdlar yokdur. Ancak bir köşesinde bir cemâ‘at kadar Tavustân halkı sâkinlerdir.

Bu hakîr bu harâb-âbâd-ı dünyânın bu mahallesini seyr [ü] temâşâ etmek içün on iki aded abd-i memlûklarımla pür-silâh olup şehr-i harâbın kıblesinde iki sâ‘at ba‘îd Tavse nâm bir kûh-ı bülende urûc edüp bu şehr-i harâbı temâşâ etdim. Ve bir âsitânı cihânı dutmuş hemân hüddâmlarımla sekiz yüz minâre add etdik. Meydânlarda sögele kalmışlar ve yeşil ve sarı ve kırmızı ve mavî sırçalı gûnâ-gûn sivri kıbâbları hâlâ zeyn olup durur. Ve niçe yüz bin tâk-i kisrâdan nişân verir eflâke ser çekmiş tâk-ı revâk-ı tumturâklar zeyn olup durur.

El-hâsıl bu harâbistân kırk günde ta‘bîr ü tavsîf olunsa zerre ve şemme kadar tahrîr olunmaya ve midhati de lâzım değildir. Kâr-ı cihân böyledir kim beyt:

Bozulur niçe bin işler düzülür niçe cünbüşler,

Bu kâr-u bü‘l-acebdir bu ki olmaz kârger peydâ.

Ve bu harâbistânı mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etmede fâ’idesi ve beyânında â’idesi olmayup ol kadar i‘tibârı olmayan nesnelerin medhi tatvîlinde melâlet vardır.

Ammâ ibret-nümâ-yı mezâristânları acâ’ib ü garâ’ibdir. Hattâ iki fersah yeri mezâristânı dutmuşdur. Ba‘zı seng-i mezârlarda hüsn-i hatt ile böyle tahrîr etmiş kim:

“Ey su’âl etgen şol merkadni sâhibini Boğabay kişi men iki yüz yaşka yetken nâ-murâd yiğit men idim. Ekmek yeyüp yüreğime ekmek yapışup ölgen men. Sebeb-i mevtim şolkaydır.”

Bu mezâr taşında dahi böyle [te]rkîm olunmuş: ***[161a]***

“Ey su’âl etgen bu merkadni eyesin. İki yüz kırk beş yaşka nâ-murâd hurme Bige hânım hâtûn idim. Yüz beş yaşında kız olan iken kocaya barup bir uşak doğururken su içüp öldüm. Sebeb-i mevtim şudur.”

Diğer hatt-ı mezâr:

“Ey su’âl etgen şol meşhetni {yani mezâr} sâhibini üç yüz yaşına yetken Koba Alp zor batır yiğitken Ejderhân su savaşında ok paşağı poşuğalanda {ok temreni dokunanda} özümü {beni} ok sokup ölgen men. Sebeb-i ölgenim şolaydır. Özüm içün pâtiha, ya‘nî fâtiha” demiş

……(1.5 satır boş)……..

Bu gûne lisânlar ekser bu diyârlarda Moğol ve Boğol ve Kaytak ve Kumuk ve Legzi ve

Lezgi ve Çağatay ve Kahtâniyye ve Lavî lisânları gibi lisânlar vardır. Ekseriyyâ cümle seng-i mezârlarda olan hattlar mezkûr lisânların hattıdır. Dahi bî-hisâb gûnâ-gûn târîhler var, ammâ müsevvedesinde acz-i taksîrimiz olmağile tahrîr olunmadı.

Der-temâşâgâh-ı kabr-i Sâm u Nerîmân ve Zâl [u] Köstehem

Bunlar Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâma* Menûçehr ile bir yerden îmân getirmişlerdir, zîrâ bunlar hem-asır idiler. Hâlâ bu Irâk-ı Dâdyân'ın kıblesi hâricinde bir hıyâbân-ı İremistân içre dördü bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır kim cemî'i âlât-ı silâhları ser-i pâları ucunda kâ'im olan amûd-ı müntehâlar üzre amûd-ı salıkları ve gür[z]leri maslûb durur. Bu diyâr kavimlerinin zu'mlarınca Sâm [u] Nerîmân ve Zâl [u] Köstehem peygamber olalar. Anıniçün âlât-ı silâhlarına vaz'-ı yed etmeyüp ziyâret edüp giderler. Türbelerinde Kumuk kavminden bir niçe türbedârları var.

Der-beyân-ı mezâristân-ı Abakay Hân ibn Hulâgû Hân'dır

Niçe müverrihler Hulâgû Hân küfr-i dalâletde mürd oldu, ammâ Abakay Hân İslâm ile müşerref olup merhûm olduğu müsbetdir. Ammâ Hulâgû Hân'ın on dörd oğlu var idi. En ulusu Abakay Hân'dır kim on beşinci uluca oğludur. Cihân-ârâ bir pâdişâh-ı Cem-cenâb olup Îrân-zemîn'i ve Hind ü Sind ü Laristân ve Moltân ve Çîn ü Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten'e varınca kabza-i teshîrinde idi. Ammâ on dörd aded Hulâgû Hân oğulların kimi pâdişâh oldu ve kimi olmayup cümle on beş karındaşlar bu Irâk-ı Dâdyân'da Abakay Hân ile Hürmüz-i Tâcdâr ibn Enûşirvân'ın yanında bir ardıç-ı azîm ağacının zıll-ı himâyesinde başları ve ayakları uçlarındaki seng-i mezârlarının târîhleri ve esmâlarıyla on beş aded Hulâgû Hân oğulları ardıç ağacı altında ale't-tertîb medfûnlardır.

Ve Toluy Hân ibn Cingiz Hân bunlara karîb medfûndur. Ve Hulâgû Hân'ın babası Toluy Hân'dır kim yedi aded oğullar, ya'nî Hulâgû karındaşlarının yedisi de bu Irâk-ı Dâdyân'a hâkim olup yedisi de bu Irâk'da Hürmüz-i Tâcdâr yanında medfûnlar. Bunlar dahi İslâm ile geçinmişlerdir.

Bu şehinşâh-ı selefleri tahrîrden murâd oldur kim her birinin kadd-i kâmetleri yigirmişer ve yigirmi beşer adım kabr-i tavîllerdir. Bunlara dahi fânî cihân kalmayup vâdî-i hâmûşânda pâymâl-i rimâl olup yatırlar. Hattâ bu mezâristâna karîb İskender-i Kübrâ'nın Bahr-i Harez'den tâ Bahr-i Siyâh'a varınca on iki konak yer tûlu olan Sedd-i İskender dîvârı bu gûristân yanından görünür. Eflâke ser çekmiş bir dîvâr-ı azîmdir.

Bu şehr-i harâbistânı dahi bu yüzden seyr [ü] temâşâ edüp yine Mehemmed Geray Hân efendimizle yine cânib-i şarka 7 sâ'atde dıraht-ı azîmler içre gidüp ve âb-ı hayât sular içüp,

Nehr-i Cekem: Atlar ile geçüp 2 sâ'at gidüp,

Nehr-i Laçik: Bu iki nehirler dahi Dağıstân'dan gelüp nehr-i Terek'e gider. Bu nehreyni ubûr edüp andan,

Kabak-ı Yarkay: Tavustân hükmünde gâyet ma'mûr kabakdır. Andan 4 sâ'at gidüp emn [ü] emân yerlerden çıkup Kalmık havfin çekerek,

Nehr-i Çarik: Bu dahi Tavustân'dan gelüp bu mahalle karîb nehr-i Terek'e munsab olur. Bunu dahi atlarla ubûr edüp 4 sâ'at gidüp,

Nehr-i azîm âb-ı hayât Terek: Bu nehr-i kebîr tâ Gürcistân'dan ve Yeditenk'den ve Tiflis ve Tomanis ve Acem ve Dağıstân pâdişâhı dağlarından cem' olup nehr-i Ceyhûn ve nehr-i Seyhûn gibi bir nehr-i azîm olup cânib-i garba cereyân ederek Maskov'un Terek kal'ası dibinde bahr-i azîm Harez'e mahlût olup içinde Maskov ve Ejderhân ve Gîlân gemileri gezer. Hamd-i Hudâ bu nehr-i Terek'i cümle çapük Tatar askeriyle karşu yaka gemilerle selâmet olup,

Der-beyân-ı vilâyet-i Kumuğistân ve hudûd-ı hükm-i sultân-ı Dağıstân

Ülke-i azîm ve bilâd-ı kadîmdir. Bu mahalde Maskov'un Terek kal'ası sol cânibimizde 6(?) sâ'at ba'îd Bahr-i Harez'in bir körfezi nihâyetinde Terek kal'ası beyâz kuğu gibi göründü idi, ammâ içine ve yanına karîb varmadık, zîrâ Mehemmed Geray Hân sene (–) târîhinde Maskov kralı taburun kırup Şeremet vezîri esîr edelden berü Maskov Tatar Hân ile adû-i cân olmuşlardı. Ve hâlâ askerimiz içinde üç yüzden mütecâviz Maskov esîrlerimiz olmak ile Terek kal'asına varılmayup altı sâ'at bir mesâfe-i ba'îdeden ubûr etdik. Andan sene 1076 Zilka'de'sinin gurresinde hâk-i pâk-i İslâm olan Dağıstân pâdişâhı hudûduna kadem basup nehr-i Terek kenârıyla taraf-ı şarka 15 sâ'at gidüp,

Nehr-i Söyünç: Gürcistân'ın Açıkbaş diyârından gelüp Terek'e gider.

Hamd-i Hudâ be-dürüstî diyâr-ı İslâm'a kadem basup bize Dağıstân ümmet-i Muhammed ***[161b]*** askerinden on bin aded cüyûş-ı muvahhidîn istikbâle gelüp Dağıstân Pâdişâhı Sultân Mahmûd Şemhal Şâh'dan niçe bin gûne hedâyâlar ve me'kûlât [u] meşrûbâtlar gelüp Hân'a bir gûne ta'zîm ü tekrîm ve ihtirâmlar etdiler kim ta'bîr olunmaz. Hattâ Hân'ın pây-i semendine iki yüz aded koy kurbân edüp fukarâlara bezl edüp sürûr [u] şâdımânlar etdiler. Bu mahalden şark tarafına,

Dağıstân vilâyetinde kâh şarka ve kâh garba gitdiğimiz kılâ' u şehirleri beyân eder

Evvelâ bu vilâyetde köylere şimdengerü ve Çerkezistân gibi kabak ta'bîr etmezler. Cümle kend derler. (–) (–) (–) ve şehir ve ka'al derler. Bu diyâr eyle emn [ü] emândır kim bir avret ve bir mahbûb kız ve bir pençe-i âfitâb oğlan cevâhir la'l [u] yâkût ve zî-kıymet metâ'larıyla bir şehirden bir kende dağlar ve beller içre tek başına gidüp aslâ bir kimesne ol hurma avretin yanına varup baş kaldırup yüzüne bakmağa kâdir değildir. Cümle ahâlî-i vilâyeti mü'min ü muvahhid ve ehl-i tevhîd Şâfi'iyyü'l-mezheb kimesnelerdir. Cemî'i zamânda harâm yemezler ve harâm harîr geymezler. Bizler dahi bu ülkede (–) sâ'at semt-i şarka niçe yüz ma'mûr kendleri geçerek,

Nehr-i Çaksay: Gürcistân kûhlarından hurûc edüp nehr-i Terek'e gider. Bu nehir kenârında

Şehr-i Çârbâğ

Kavm-i Kumuk bu şehre Çarbak derler. Kavm-i Lezgi Çarbak derler. Sene 986 târîhinde Özdemiroğlu Çerkez Osmân Paşa Gürcî elinden alup şehri ve kal'asın harâb edüp hâkini Dağıstân pâdişâhına verir, ammâ bir amâristân-ı sevâd-ı mu'azzam imiş.

Anı geçüp 5 sâ'at şarka gidüp sarp çengelistân dağları geçüp bu mahalde Şamhal Şâh tarafından Hân hazretlerinin yine istikbâline on bin aded güzîde asker karşu çıkup alay-ı azîm ile gidüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm Tarhu

Bu şehir hâricinde Sultân Şamhal Mahmûd Şâh Hân'a karşu gelüp ikisi de atlarından enüp birbirleriyle görüşüp öpüşüp yine semend-i küheylânlarına süvâr olup iki nefer şâh-ı düldül-süvârlar kerr ü ferr deverânlarıyla Şamhal Şâh'ın sarâyına varup ziyâfet-i azîmler tenâvül olunup kal'adan top şâdımânları olup Hân'ın cümle tevâbi' [u] levâhıklarına konaklar verilüp herkes mihmânsarâylarımıza gidüp Hân ile Sultân Mahmûd bir yerde kalup müşâvereye başladılar. Ba'dehu Hân dahi konağına gelüp "Üç gün oturakdır" deyü fermânlar olundukda hakîr şehr-i Tarhu'yu seyr [ü] temâşâya şürû' etdik.

Der-beyân-ı sitâyiş-i şehr-i Tarhu

Evvelâ bu şehrin zemîni Bahr-i Kulzum kurbunda bir düz vâsi' hıyâbânistân içre irem-âbâd misilli bir sevâd-ı mu'azzam vilâyetdir. Ammâ şehri Şâm ve Haleb ve Bursa ve Mağnisa ve Tire ve Konya gibi binâ-yı azîm ve hânedân-ı kebîrler ile mebnî değildir. Lâkin şehrine göre ma'mûr u müzeyyen binâlar vardır kim cümlesi yedi bin aded kâ[r]gîr ve çit ve azbar binâlı tahtânî ve fevkânî sahâbe-i kirâm büyûtları gibi serâpâ toprak ile mestûr hânedân-ı ma'mûrlardır.

Cümle Şamhal Şâh sarâyı ve Takî Hân sarâyı ve Korçur Beğ sarâyı ve Ulu Beğ sarâyı ve Kâsım Bay sarâyı ve Kıran Alp Bay sarâyı ve (–) (–) (–) (–) (–) ve niçe yüz ma'mûr hânedânlar vardır. Ammâ Sultân Mahmûd sarâyı sâ'ir pâdişâhlar sarâyları gibi değildir, zîrâ esbâb-ı ihtişâma ve dârât-ı azamete mâ'il değillerdir.

Ulemâ-yı Dağıstân *"Eş-şöhretü âfetün"* [88] deyü pâdişâhlarına dârât etdirmezler, ammâ hemân adl [ü] adâlet eyleyüp re'âyâ-perver ve güzîde asker beslemeğe ve her câniblerinde düşmanlarıyla savaş eylemeğe ruhsat verirler, zîrâ bu diyârda hüküm *"Hâzâ hükmü kitâbillâh"* [89] diyen ulemâlarındır. Hattâ mezâhib-i erba'a şeyhülislâmları pâdişâhlarının üst yanlarında otururlar.

Kadıaskerîsi şamhalın alt yanında oturur. Bizzât nakîbü'l-eşrâfı şamhalın karşusunda oturur. Ve vezîri Takî Hân karşusunda ayak üzre hizmetde olur. Vezîri üç bin askere mâlikdir. Müftîsi ve nakîbi ve kadıları Rûm gibi üç yüz akçe ve yüz elli akçe kazâ pâyesi demek yokdur. Her kim ehl-i şer' ve ulemâ-yı mütebahhirînden ise müftî ve kadıasker olur. Yohsa anda Alî-zâde ve Hâşim-zâde ve Memik-zâde misilli ahmak çelebilere mansıb vermezler.

Ve bu diyârda tîmâr ve ze'âmet yokdur. Ancak askerî tâ'ifesi eküp biçüp pâdişâha öşr vermeyüp öşr-i şer'îsi kendüye ulûfe kayd olunmuşdur. Hîn-i seferde atlanup me'mûr olduğu uruşa vezîr ile yâhûd beğler ile ve yâhûd Şamhal Şâh ile sefere gider.

Kamusu seksen yedi bin askerdir, ammâ hemân ashâb-ı güzîn berisinde gûyâ Tatarşa pür-silâh askerdir. Ol [ka]dar bâr [u] büngâhları yokdur. Salt ve sebükbâr askerîsi çokdur.

Ve ülke-i Dağıstân'ın dükelisi yedi hânlık ve kırk yedi kadılık yerdir. Ve hepisi kırk bir şehr-i ma'mûrelerdir. Ve hametası elli altı pâre kal'adır.

Bu kal'a askerlerinin nısfları dahi uruşa giderler. Gerçi cümle seksen yedi bin askerdir, ammâ kerrât ile Acem şâhı askeriyle münhezim edüp kırup geçirmişlerdir. Hâlâ yine ceng [ü] cidâlleri Kızılbaş iledir, zîrâ Acem'i aslâ sevmeyüp anlar ile bey' [u] şirâ etmeyüp müşâ'larında iken Acem'e aslâ tüccârları gitmez, ammâ Maskov keferesiyle alı

satı ederler.

Cümle Şâfi‘î mezheb muta‘assıb âdemlerdir. Sakalın tıraş eden âdeme ne selâm, ne aleyk demeyüp mutarraş âdem ile ta‘âm dahi yemezler.

“Eğer sen sünnî mezheb olsan sakalın yülütmezdin” derler. “Ne var hey yülük kişi” deyü sakalsız âdemi yanlarına uğratmazlar.

Ammâ vilâyetleri gâyetü‘l-gâye bebr ü peleng ve kaplanlı ve şaklı sarp ve sa‘b çengelistân dağlar olmak ile bu Dağıstân pâdişâhına bir düşman zafer bulmak muhâldir. ***[162a]*** Gerçi Rûmeli ve Anatolu kadar ülkesi yok, küçükdür, ammâ ma‘mûr u âbâdân bir dâr-ı diyârdır.

Cânib-i erba‘asın yedi pâdişâh ve yedi hân ve yedi aded ülke sâhibleri bu Dağıstân vilâyetin ihâta edüp şeb [ü] rûz her bir ülke sâhibleriyle ceng [ü] cidâl edüp yine cümle düşmanlarına cevâb verir şecî‘ fetâlardır.

Etrâf-ı Dağıstân’da olan vilâyetler bunlardır kim zikr olunur

Evvelâ bu şehr-i Tarhu’nun şark tarafı Bahr-i Harez’dir kim üç Karadeniz kadar bir bahr-i lüccîdir kim bir bahre îsâli yokdur, başlı başına bir bahr-i azîmdir.

Etrâfında on bir pâdişâh ve yetmiş ülke sâhibi hân ve ban ve kan ve hâkân ve tan ve kral ve konan ve kazgan nâm melikler vardır.

Bu bahre Şirvân denizi ve Demirkapu bahri ve Gîlân bahri ve Hvâ[re]zm bahri ve Fağfûr denizi ve Kızlar vilâyeti denizi ve Maskov bahri ve Ejderhân denizi ve Alatır denizi ve Terek bahri derler. Her diyârın ismiyle müsemmâ bir bahr-i şorcadır. Karadeniz gibi ve Mısır’da Süveys Kulzumu gibi semm-i helâhil deniz değildir. İnşâallâh bu dahi mahalliyle tahrîr olunur, ammâ bu mahalde Dağıstân denizi derler ve Şirvân denizi derler.

Ve kal‘a-i Şamâhî hâlâ Acem’dedir. Bu deryâ kenârına karîb Demirkapu kal‘asına altı konak yakın Şamâhî şehridir. Demirkapu kal‘ası ve Bakü kal‘ası ve Şamâhî kal‘ası Şirvân eyâleti hükmündedir kim mâ-tekaddem mezkûr kal‘alar dest-i Âl-i Osmân’da olup be-dest-i Özdemirzâde Osmân Paşa feth edüp sene (–) târîhinde Acem mülk-i mevrûsları olmak ile sene-i mezbûrede kal‘a-i mezkûrelere istîlâ etmişlerdir. Bu mezbûr şehirler cümle Dağıstân vilâyeti ile altı konak kıblesi tarafında Şirvân’a varınca hem-hudûddur. Ve yine Dağıstân’ın cenûb tarafına Gürcistân’ın Tomris Hân ülkesiyle hem-çetdir kim Gürcistân şehirlerinden şehr-i Zekim şehr-i Çekem ve kal‘a-i Tiflis kal‘a-i Kömeyiş şehr-i Serîrü‘l-lân ve Ahıçka ve Çıldır sahrâsı (…) Hırtîs kal‘alarıyla hem-hâkdir.

Ve yine keşişleme cânibi kûh-ı Elburz kurbunda Tavustân Süleymân aşîretidir. Ve yine garbîsi tarafı Çerkezistân’dır. Ve yine şimâl tarafı Maskov’un Terek kal‘ası ve Ejderhân ve Alatır vilâyetleridir. Ammâ yıldız rûzgârı tarafı Heyhât sahrâsıdır kim Kalmığistân vilâyetleridir. Tâ Takühân’a ve tâ nehr-i Edil kenârında şehr-i Sarây’da nihâyet bulur Heyhât-ı deşt-i Kıpçak’dır. Kavm-i Noğay ve kavm-i Kılmah’ın çerâgâhları ve cevelângâhları bir vâdî-i hâmûndur kim nihâyeti yokdur.

Ve yine bu Dağıstân’ın şehr-i Tarhu’sundan (–) menzilde Terek nehridir. Andan bir menzilde nehr-i Kotay-ı azîm iki sudur. İkisi de Dağıstân diyârının Karabudak

Hân ülkesinden cem‘ olup Dağıstân’ın niçe kendleri ve şehirlerin rey edüp Bahr-i Harez’e mahlût olur. Mezkûr Kotay nehirlerinin yine cânib-i şarkîsi Dağıstân pâdişâhı hükmüdür, ammâ leb-i deryâ ile şehr-i Tarhu’dan beş günde kal‘a-i Demirkapu’dur kim bu mahalde Acem ile Dağıstân pâdişâhı hem-hâkdir.

Ve Demirkapu’dan bir merhalede **Başdepe** nâm mahaldir. Hattâ Osmân Paşa Demirkapu’yu feth edüp Der-i devlete da‘vet olundukda deşt-i Kıpçak’dan Kırım vilâyeti üzre gitmek iktizâ edince bu Başdepe nâm mahalden kalkup nehr-i Kanlı Söyünç kenârında Maskov Kazağıyla ceng-i azîm edüp yüz bin Kazak-ı âk olan küffârı dendân-ı tîğdan geçirir. Hâlâ beş aded yerde küffârın lâşe-i murdârları beş yerde dağlar gibi yığıldığından Beş-depe’den galat Başdepe derler. Andan selâmetle iki günde nehr-i Terek’e gelüp bizim Hân ile ubûr etdiğimiz yollara gelir. Ammâ mezkûr Başdepe nâm mahal Hulâgû Hân’ın Moğol tâ’ifesi şehirlerinden bir şehr-i azîm imiş. Hâlâ niçe âsâr-ı binâları ve deyr-i kamâme-i amâmeleri nümâyândır.

Bu harâbistânı Timur Hân yebâb halkın kebâb etmişdir. Hâlâ Sâm [ü] Nerîmân Menûçehr nâm şehinşâhların oğulları bu Başdepe mezâristânında kırkar ve ellişer adım kadd-i kâmet ile uzanup yatırlar.

Hâlâ bu Başdepe nâm mahal Terek kal‘ası hudûdunda Maskov kralı hükmündedir. Eğer su’âl olunursa Maskov vilâyeti Heyhât sahrâsının şimâli tarafında nehr-i Edil ve nehr-i Cayığ’ın öte tarafındadır, bu Dağıstân pâdişâhı ülkesinde nice kal‘a ve nevâhî ve hâk-i pâke nice mâlik olabilir derse, nehr-i Edil ile donanması akup Bahr-i Harez’e girüp andan gemilerle Dağıstân çetinde Terek kal‘asına ve niçe kend [ü] nevâhîlere mâlikdir.

Hattâ bu hakîr sene 1057 târîhinde Revân hânına elçilik ile gitdiğimizde Maskov Kazağı bu diyâra gemiler ile Bahr-i Harez’e çıkup Acem vilâyetlerinden Gîlân şehrini nehb ü gâret edüp bu kadar Acem esîri ve mâl-ı ganâ’imiyle gânimîn ü sâlimîn Maskov’a gitdi. Anıniçün gemilerle tâ Dağıstân ile hem-hudûd olur.

Bu mahalde Dağıstân pâdişâhının etrâf [u] eknâfında hem-müşâ olan pâdişâh [u] hân ve hâkânlar ve ülkeler tamâm olup Dağıstân’ın öz vilâyeti yedi hânlık yerdir. İnşâallâh anlar dahi seyâhat etdikçe tahrîr olunur, ammâ mezkûr yedi hânlık yerin sâhibleri cümle Tarhu şehrine gelüp Tatar hânımızın dest-i şerîflerin bûs edüp şeref-i sohbetleri[yle] müşerref oldular kim esmâları budur: Evvelâ vezîri Takî Hân’dır. Mezbûr mahz hâfız-ı Kur’ân ihtiyâr ve sâhib-i ihsân âdemdir. Andan Karabudak ülkesi hânı (–) Beğ ve Ulu Beğ ve Alî Beğ ve Kâsım Beğ ve ***[162b]*** Kazan Alp Beğ ve Mehemmed Beğ ve Elkas Beğ ve Levardı Beğ, Haydar Beğ, Halîl Beğ, Çoban Beğ, (–) (–) (–) (–)

Niçe boybeğleri birbirlerinden yeğleri vardır, ammâ hükûmet sâhibleri bunlardır. Her bâr Sultân Şamhal’ın görünüş dîvânından eksik değillerdir. Bunlar dahi dîvânhâneye görünüş derler. Bu mahalde dahi ülke sâhibi hânları dahi tamâm oldu. Ez-în-cânib,

Şehr-i Tarhu’nun imâretlerin beyân eder

Evvelâ kadîm-i eyyâmdan berü taht-ı taht-gâh-ı şehinşâh-ı Dağıstân olup mü’min ve muvahhid kimesnelere mesken me’vâ olmağın hân-ı Îrân u Tûrân olan pây-ı Timur Hân bu Tarhu şehrin harâb etmeyüp ubûr edüp vilâyet-i Kırım’a Tohtamış Hân üzre hurûc edelden berü bu şehr-i Tarhu ma‘mûrdur.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı şehr-i Tarhu: Hamusu (–) aded mihrâbdır. Cümleden mükellef câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i mesâcid-i mü’minân: Kamusu (–) aded mahalle mezgidleridir. Cümleden (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ilm-i medrese-i âlimân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı dâru’l-hadîs-i muhaddisân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-kân-ı dâru’l-kurrâ-i mücevvidân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-mekteb-i ebced-hân-ı püserân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-zikr-i hânkâh-ı dervîşân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı hayvân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ayân-ı sebîl-i cân-sitân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-defter-i esmâ-i mahalle-i a‘yân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-manzara-i hân-ı tüccârân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-aded-i çârsû-yı tâcirân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-hakk-ı sarây-ı kibâr-ı hânedân:(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ta‘rîf-i eşrâf-ı âlimân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-şinâh-ı ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-üstâd-ı cerrâh-ı fessâdân:(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı meşâyihân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-şi‘r-i güzîde-i musannifîn-i şâ‘irân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-âşinâ-yı yârân-ı ihvân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-mazınne-i ehl-i hâl-ı mecâzibân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-kıyâfet-i libâs-ı merd-i meydân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-kaba-yı endâm-ı bintân [u] nisvân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-esmâ-i tâ’ife-i dilîrân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-nâmhâ-yı esmâ-i havâtîn-i zenân:(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı binâ-yı âbâdân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı hevâ-yı hûb-ı câvidân:(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-enhâr-ı uyûn-ı câriye-i atşân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-çâh-ı mâ-i hoş-güvâr-ı hânedân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)***[163a]***

Der-ilm-i usturlâb-ı ekâlîm-i arz-ı büldân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-kavl-i müneccimân-ı tâli‘-i şehr-i amâristân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bî-medh-i kenîse-i bıtrîk-ı râhibân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-esmâ-i gulâm-ı halka-begûşân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-benâm-ı hüddâmân-ı cevâriyân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-berekât-ı hayvânât-ı mahsûlât:(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-kâr [u] kisb-i memdûh-ı sanâyi‘ât: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât:(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-sun‘-ı Hudâ-yı güzîde-i müsmirât: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı envâ‘-i meşrûbât: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-dâru’z-ziyâfe-i imârât: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı mesîregâh-ı erbâb-ı hâcât: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-aded-i hadîka-i cinân-ı bâğât: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-temimme-i şehrengîz-i külliyât

Evvelâ bu diyârın ne mahbûbun ve ne mahbûbesin görmek olmayup hüsn-i bâ-kemâl bâ-cemâllerinin reng-i rûyları tahrîr olunmadı. Nisâ tâ’ifesi bu diyârda kapusundan taşra yalnız çıkamaz. Elbette beş on âdem bir hurme hâtûnu “*Vahdehu lâ-şerîke leh*” ile cebbâne seyrine götürüp anda defn ederler. Bir dahi evine girmezler. Avretlere bu ömr-i nâzenînlerinde büyük temâşâdır. Tâze gulâmları hod on yaşında saç sakal sâhibi olur. Sakalına ustura değiren gulâmı ve berberi katle berâber ibret-i âlem ederler.

Ammâ kârgîr binâlı bezzâzistânı yokdur. Ve her evde bâğçe mukarrerdir. Ve âb-ı revânları çokdur. Lâkin bu diyârda akçe pul yokdur. Ancak her şehirde haftada bir meydânda bâzâr-ı azîm durup herkes meydâna çıkarup sahâbe-i kirâm gibi değiş ve dokuş edüp geçinirler. Ve her bâzâr meydânlarında ezânlar okundukda herkes metâ‘ların meydân-ı bâzârda hâli üzre bırağup gürûh gürûh câmi‘e gidüp edâ-yı salât ederler. Ve bu şehirde aslâ zulüm ve iftirâ ve kizb ve şâhid-i zor olmaz. Ve beğleri ve kadıları aslâ rüşvet almaz bir alay sünnî mezheb âdemlerdir, ammâ senevî değillerdir, cümlesi tarîk-i Hâcegânda ehl-i tevhîdlerdir. Bunlar ibtidâ sene 119 târîhinde Âl-i Emeviyyûn’dan Hişâm İbn Abdülmelik diyâr-ı Acem’de Hâkân Şâh’ı münhezim etdikde cümle ümerâ-yı Dağıstân Kaytak ve Kumuk Tâbeserânlıları cümle İslâm ile müşerref eyledi. Ol asırdan berü mü’minlerdir.

……(2 satır boş)……..

Der-lehçe-i {mahsûs} lisân-ı ıstılâhât-ı kavm-i Dağıstân:

……(2.5 satır boş)……..***[163b]***

Der-ziyâretgâh-ı meşhed-i şehr-i Tarhu:

……(2 satır boş)……..

Bu ziyâretleri ve şehri seyr [ü] temâşâ edüp Mehemmed Geray Hân’ı Dağıstân pâdişâhı şehr-i kadîmi olan Enderey’e götürmeğe da‘vet edüp andan cânib-i şarka 5 [sâ‘at]

gidüp,

Menzil-i mihmânsarây-ı Nevşirvân: İsmi hâtırımda değil bir küçük su kenârında üstü toprak örtülü Şeddâdî kârgîr binâ bir hân-ı zîbâdır kim içine on bin âdem sığar mihmân-sarây-ı âyende vü revendegândır. Andan yine 5 sâ‘at semt-i kıbleye,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Carik: Gürcistân’ın Dâdyân vilâyeti kûhlarından gelüp Bahr-i Harez’e gider.

Anı geçüp 8 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân dağı ve taşı koyun ve sığır ve at ve gayri hayvânât ile mâl-â-mâl olmuş kend-i amâristânları geçüp ve bî-nazîr semîn at etleri ve sığın ve karaca etleri kebâbların yeyerek,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Caman: Kavm-i Tatar Caman der, kavm-i Dağıstân Yaman suyu der. Hakkâ ki Yaman şedîd akar coşkun dîvâne sudur kim vilâyet-i Dâdyân’dan gelüp nehr-i Carik’e mahlût olup ikisi bir yerden Bahr-i Harez’e munsab olur. Andan cânib-i kıbleye meyilli 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Aktaş: Bu nehr-i âb-ı zülâl beyâz taşlık içre cereyân etdiğiyçün Aktaş suyu derler. Yine bu ülke dağlarında hâsıl olup Bahr-i Harez’e koşulur.

Ve bu nehri dahi atlarımız ile âsân vech ile geçüp karşu kenârında iki pâdişâh at başı berâber istikbâle çıkan asker ile bir cem‘iyyet-i kübrâlı alay-ı azîm oldu kim ta‘bîr olunmaz. Meğer Dağıstân pâdişâhının aksâ-yı murâdı bizim Hân’a asker göstermek imiş, ammâ hakkâ ki güzîde pâk ü pâkîze kübeli, ya‘nî zırhlı leşkere mâlikler kim cümle küheylân hayl-i müsevvemelere süvâr olmuş askerdir. Ve cümle şehr-i Enderey halkının sığâr [u] kibârları şâhrâhların yemîn [ü] yesârların zeyn etmiş kat-ender-kat benî âdemler idi.

Andan bu tertîb ile şehr-i Enderey’e girecek mahalde şehr-i Enderey hânı Ulubeğ Hân dahi karşudan azîm leşker ile iki pâdişâhın istikbâline çıkdıkda ol dahi yigirmi bin cebeli ve cevşenli ve kübeli ve zırh ü zereh-külâhlı ve serpenâhlı ve Dağıstân’ın kerevke nâm zırh ve tuğulkalarına müstağrak olmuş piyâde tüfeng-endâzlar ve niçe bin piyâde kemendârlar ve gûnâ-gûn âlât-ı silâhlar ile mülebbes küheylân es-sâfinâtü‘l-ciyâd misilli atlara süvâr olmuş ve niçe bin aded alaca karaçubuk(?) atlarına binmiş askerle bezenüp Ulubeğ Hân’ın ensesinde nefîr ü sûrnây ve kös-i hâkânî ve kerrenây-ı Efrâsiyâbî ve dühül-ü İskenderî ve tabl [u] kudûm (–) ların çalarak Ulubeğ alay-ı azametle geldikde atından piyâde olup iki pâdişâhın pây-i semendlerine yüz sürüp yine karaçubuk atına bilâ-rikâb süvâr olup iki pâdişâhı selâmlayup anlar yine talî‘a-i asker olup cümle leşker saf saf ve mevc ü mevc alay ile şehr-i Enderey’e dâhil olup ziyâfet-i azîmler oldu. Ve bizim Hân hazretlerine bir sarây-ı azîm döşenüp zevk u safâya meşgûl olduk.

Ertesi gün bizim Hân dahi Dağıstân pâdişâhına ziyâfet tertîb edüp bizim Hân Sultân Mahmûd’un istikbâline çıkup hemân bizim Hân yüz adım alarkada Dağıstân pâdişâhını gör[dü]kde belinden kılıcın ve başından şıpırtma kalpağın çıkarup atından piyâde olduğun Dağıstân pâdişâhı göricek hemân ol dahi yüz adım mesâfe-i ba‘îdeden atından yayan olup birbirlerine yayan erişüp sarılaşup görüşüp öpüşüp “Hoş geldin cânım, safâ geldin pâdişâhım” deyü birbirine ta‘zîm ü tekrîm ederek atlarına süvâr olup Hân’ın sarâyına Sultân Mahmûd gelüp bir ziyâfet-i azîm olup ba‘de’z-ziyâfe Hân Dağıstân pâdişâhına bir

mücevher eğerli ve oyanlı at ve iki kız ve iki Çerkez gulâmı ve bir Maskov kapudanı esîr hedâyâlar verüp Sultân Mahmûd sarâyına gidüp bu hakîr şehrin temâşâsına meşgûl oldum.

Der-evsâf-ı tahtgâh-ı cedîd hâk-i rey, ya‘nî belde-i kadîm şehr-i azîm Enderey

Şehr-i azîmden murâd vilâyet-i Dağıstân’ın şehrine göre şehr-i azîm denilir. Yohsa ne eyle Haleb ve Şâm ve Bağdâd ve Diyârbekir gibi şehir ola. Hemân oldukça şehirdir. Sene 986 târîhinde Özdemirzâde Osmân Paşa bu şehri dest-i Acem’den kuvvet-i bazû ile feth edüp zabtı mümkin olmayacağın bilüp bu Dağıstân vilâyetinde kışladuğunun mukâbelesinde bu şehr-i Enderey’i Dağıstân pâdişâhına ihsân eder.

Anlar dahi ol zamândan berü bu şehri tahtgâh edinüp keyfe mâ-yeşâ mutasarrıflardır. Hâlâ pâdişâhları kâh bunda ve kân Tarhu şehrinde oturur. Hâlâ bu diyâr pâdişâhının ismi Mahmûd’dur. Elkâb-ı künyesi şemkal’dır, şemgal ve şemhal ve şamhal dahi derler.

Bunların dahi asıl nesilleri kavm-i Arab’dır kim Şâmîlerdir. Anıniçün Şâm-hâl derler. Meselâ Âl-i Osmân’a hünkâr derler ve Acem’e şâh derler, Kırım hânlarına geray der[ler], Özbek pâdişâhlarına hân-ı hâkân derler, Hind pâdişâhlarına hâkân derler, Yemen pâdişâhlarına tübba‘ derler, Mısır halîfelerine azîz derler. Her pâdişâhın birer gûne elkâbları var, ammâ bu Dağıstân pâdişâhlarına şamhal derler, zîrâ asl [u] fer‘leri Şâmîlerdir ve Âl-i Emeviyyûn nesillerindendir.

Bunlar Emeviyyûn’dan Mervân-ı Hımâr’ın derdinden Mervân’a rûy-gerdân olup cümle kavm [ü] kabîlesi ile Şâm’dan kayser-zemîn üzre ***[164a]*** sefere gelmek bahânesiyle Mervân-ı Hımâr’dan firâr edüp dosdoğru vilâyet-i Horâsân’da Ebü‘l-Müslim-i Mervî hazretlerine varup dahil düşüp Mervân-ı Hımâr’ın nâ-şer‘î evzâ‘ [u] etvârından ve minberde Hazret-i Alî‘ye sebb etdirdiğinden gûnâ-gûn avânî hâllerinden şikâyet edüp âhır-ı kâr Ebü‘l-Müslim Horâsân’dan Âl-i Emeviyyûn üzre hurûc edüp Âl-i Yezîd-i bî-mezîdden İmâm Hüseyin’in kanın ve şehîdân-ı deşt-i Kerbelâların hûnun taleb etmeğe azîmet etdikde bu kavm-i Dağıstân’dan niçe yüz âdemler refîk alup Şamhal diyâr-ı Belh’de kalup sâkin oldu, ammâ Ebü‘l-Müslim-i Teberdâr niçe yüz bin Emeviyyûnu ve kavm-i Yezîdi ve Havâricî‘yi ve Revâfızları kıra kıra Şâm’a gelüp Mervân-ı Hımâr ile ceng-i azîm edüp âhır-ı kâr Mervân münhezim olup Şâm’dan garba andan Arz-ı Hâsân ola[n] şehr-i Bilbeys’e andan Mısır’a varup anda dahi Ebû Müslim havfinden karârı firâra mübeddel edüp nehr-i Nîl’i karşu Cîze şehri tarafına ubûr edüp Bûsîr nâm mahalde “İşde Müslim’den halâs oldum” deyü Bûsîr’de hâb-ı râhata yatdıkda akabinden kovan Âmir ibn Cürcânî ve Abdullâh ibn Mâzinî Mervân’ı hâbdan uyarup kalkınca Mervân’dır:

“Cedd-i ızâmım Hazret-i Yezîd rûhiyçün şimdi ben sizi vâkı‘amda görüyordum. Bana tâbi‘ olmağa mı geldiniz?” dedikde Âmir Cürcânî ve Abdullâh Mâzinî eydir: “Vallâhi biz de Ebü‘l-Müslim başıyçün seni burada depelemeğe geldik” deyince hemân zeber-dest Mervân el kaldıram sandı. Abdullâh Mâzinî Mervân-ı Hımâr’a eyle bir sâtûr-ı Müslimî urdu kim kellesi hâk-i pâke-i rimâl üzre galtân oldu. Ve etbâ‘-ı Mervân Abdullâh üzre el kaldıram zann etdiler. Abdullâh ve Âmir Cürcânî yüz on âdem dahi Mervânîlerden katl edüp başlarını Şâm’da Ebü‘l-Müslim’e götürdüler. Hâlâ Mervân’ın ve tevâbi‘lerinin mezârları Mısır’ın Cîze hâkinde mezkûr Bûsîr nâm karye kurbunda bir hurmalık altında medfûnlar. Ba‘zı Mervânî ve Yezîdîler varup ziyâret

ederler.

Ba‘dehu Ebü‘l-Müslim-i Teberdâr mansûr [u] muzaffer Horâsân’a geldikde Şamhal’ı huzûruna çağırdup,

“İşde senin adû-i cânın olup seni vatanından cüdâ eden Mervân’ı ve niçe yüz bin Yezîdî leşkerin kırdım. Şimden gerü Şâm’a gidüp yine ecdâdın Âl-i Emeviyyûn tahtını sana verdim. Var bakıyye-i ömrün yine Şam’da geçir” dedi. Şamhal eydir:

“Bu sinn [ü] sâlden sonra bana tâc u taht lâzım değildir. Bu vilâyetlerin âb [u] hevâsından hazz etdim. Hemân bana bir yurd-ı Dağıstân olsun, ver” deyü ricâ etdikde Ebü‘l-Müslim Şamhal’ın ricâsın kabûl edüp,

“Var imdi şimden gerü evlâ[d u] ensâbınla Dağıstân pâdişâhı ol” deyü nefes edüp bu hâk-i Rey’i Şamhal’a verüp tavattun ederler.

Ebü‘l-Müslim ve Şamhal merhûm oldukda Şamhal’ın ba‘zı evlâdları mürted olurlar. Ba‘dehu sene 119 târîhinde Hişâm bin Abdülmelik bunları İslâm ile müşerref edüp ba‘dehu Hişâm Şâm’a gelüp sene 125 târîhinde (…)de Rusâfe nâm mahalde medfûndur. Ömreş sene 55 ve müddet-i hilâfeti sene 19, şehr 8. Ol zamândan berü bir alay kavm-i Dağıstân ve mü’min ve muvahhidlerdir. Bunlar[a] müverrihân-ı Acem Kumuk tâ’ifesi derler.

Ve şehr-i Enderey ensesinde bir kal‘a-i Enderey var imiş. Özdemiroğlu Kaytak ile Acem elinden feth edüp berbâd etmişdir.

Bu şehrin bir tarafından nehr-i azîm Koy cereyân eder. Menba‘ı Dâdyân vilâyetinden gelüp Bahr-i Harez’e koşulur âb-ı hayâtdır. Ve bu şehrin garb tarafında Tavustân Çerkezi vilâyetidir. Ve Kumuk kavminin güzîdesi bu şehrin şimâlinde tâ Bahr-i Harez kenârına varınca sâkinlerdir.

Ve yine şimâl tarafına Bahr-i Harez kenârında Bâbü‘l-ebvâb, ya‘nî Demirkapu kal‘ası var kim altı kapulu ve altı kulle-i azîmli kal‘a-i Sedd-i İskender olup dest-i Acem’de kaldığı ve sene (–) târîhinde Revân ve Gence ve Niyâzâbâd ve Şirvân ve Şamâkî‘yı seyr [ü] temâşâ etdiğimizde bu kal‘a-i Demirkapu dahi cild-i (–) mufassal tahrîr olunmuşdur. Hamd-i Hudâ yine bu mahalde gelüp seyâhatimiz ana muttasıl oldu. Ammâ kavm-i Kumuk bu Demirkapu kal‘asıyla hudûd-deşdir. Aralarında gayri nevâhîler yokdur.

Ve bu şehr-i Enderey’in hânı Ulubeğ nâmıyla bir tüvânâ hândır. Dağıstân pâdişâhının yedi nefer hânının biri dahi bu Enderey hânıdır kim on bin askere mâlikdir. Pâdişâh bunda olmasa hân hükm eder. Yigirmi nâhiye yer taht-ı hükmündedir.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn ü imâret-i şehr-i Enderey

Evvelâ bu şehir nehr-i Koy kenârında âb [u] hevâsı hoş ve halkı mahbûb bir vâsi‘ sahrâda bâğlı ve bâğçeli (–) bin aded toprak örtülü evlerdir. Ve cümlesi (–) aded mihrâb ve ma‘mûr cevâmi‘lerdir. Evvelâ (–) (–) câmi‘î.

……(4 satır boş)…….. ***[164b]***

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Enderî: Bu şehr-i kadîm mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ ve sulehâdır. İklîm-i sâdisden olup ulemâları ulûm-ı

Arabiyye ve fünûn-ı kesîreye mâliklerdir. Hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâh-ı fâsıdı bî-kıyâsdır.

Ve cümle halkı Acem ve Gürcî ve Çerkez ve Kumuk ve Kalmık ve Kaytak ve Moğol ve Boğol ve Heşdek ve Rus ve Maskov ve Lezgi ve Legzi ve Kahtâniyye ve Yakayçak(?) ve Çağatay ve gayri kavmün elsine-i muhtelifelerin bilüp kelimât ederler.

Bunların dahi esvâblarında aslâ harîr yokdur, zîrâ, [90] hadîsi üzre merd [ü] zeni aslâ harîr geymezler.

Ve altun ve guruş dahi bunda yokdur. Ancak gelüp giden bâzergânlarda çokdur. Cümle kâr [u] kisbleri bunların dahi her metâ'ı birbirleriyle değiş ve dokuş ile geçinirler.

Ve cümle libâsları koyun yününden ve elvân bezlerden nigendeli ve iki peşli Acem libâsı gibi haftanlar geyerler. Ve niçe bini başlarında beyâz boğasıdın nigendeli sivrice kavuk geyerler. Ve başlarına beyâz dülbend sararlar ve ayaklarına sarı yassı taban pây-pûş, ya'nî pabuç geyerler.

……(2 satır boş)……..

Eğer bu şehrin evsâfı vukû'u üzre evsâfın tahrîr etsek mecmû'a-i mutavvel olur.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Enderey: Evvelâ Sultân-ı Şamhal Takiyyüddîn Hân ve ziyâret-i Şamkal Mu'temedü'd-dîn. El-hâsıl ibtidâ tulû'larından bu âna gelince kırk yedi aded şamhal hânlar cümle şehr-i Enderey'de ve şehr-i Tarhu'da ve şehr-i Kovin'de(?) ve gayri şehirlerde medfûnlardır. Ve sivri sivri serâmed kubbelerde ve kubbesiz gülistân yerlerde âsûdelerdir.

Ve niçe kibâr-ı evliyâullâhlardan el-Hacı Cem-cenâb Azîz ve dahi Hacı Yesevî Sultân ve dahi Hacı Abdullâh Taşkendî hazretleri. Bunlardan mâ'adâ niçe ziyâretler etdik. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în, kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-mübîn.*

Bunda bir hafta tekâ'üd edüp iki pâdişâh-ı fânîlerin şeref-i sohbetleriyle müşerref olup niçe zevk u safâlar edüp Hân Şamhal'a ve Şamhal bizim Hân'a ziyâfetler edüp ve Şamhal Şâh hakîre niçe ihsânlar edüp bizim Hân'a Karabudak Hân ülkesinde yurd verüp altmış pâre kendin yarlığ-ı belîğin Hân'a verüp birbirleriyle vedâ'laşup bin aded güzîde asker refîk verüp,

Enderey şehrinden Karabudak ülkesine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Enderey'den çıkup cânib-i cenûba 5 sâ'at ma'mûr kendler geçüp,

Menzil-i kend-i Yesev: Ma'mûr hân ve câmi'li Kumuk kavmi kendidir. Andan bir sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Koyun: Kadîm-i evvelden Şamhal Şâhların hâssıdır. Emîr ve kadısı vardır. Hânı üç bin askere mâlikdir. Kal'ası bir sarp kaya üzre Şeddâdî taş binâ bir kal'a-i metîn ve şekl-i müdevverdir. İçinde dizdârı ve üç yüz aded kurçı yasavulu vardır, gayri şey yokdur.

Ve bu şehir [nehr-i] Kovin'in kenârında olmak ile bir kerre bu kal'a Maskov Kazağı Kovin suyuyla gelüp almışdır. Bu nehr-i Kovin ile gemilerine girüp gânimîn Bahr-i Harez'e girmişdir. Andan Terek kal'alarına andan dâr-ı menhûslarına gitmişdir.

Ve bu kal‘anın iki kapusu vardır. Biri şimâle mekşûf Enderey kapusudur. Ve biri Sunca dağlarına meftûh vâsi‘ kapudur. Ve bu kal‘adan aşağı nehr-i Kovin kenârında,

Sitâyiş-i zîr-i şehir: Bu diyârda kal‘adan taşra olan mahallâtlara varoş demezler, zîr-i şehir ve zîr-i kend derler, ya‘nî aşağı şehir derler. Bâğ u bâğçeli ve âb-ı revânlı ma‘mûr şehirdir. Cümlesi yigirmi mihrâbdır. Yedisi câmi‘dir. Evvelâ (–) (–) câmi‘i.

……(1 satır boş)……..

Mâ‘adâ ma‘mûr mesâcidlerdir. Ammâ evleri seyrek seyrek dağlar ve ormanlar içre beşer ve onar hâne bir yerde kıran kıran vâki‘ olmuşdur. Bu Dağıstân’ın ekseriyyâ evleri böyle olup cümle toprak örtülü sahâbe hâneleridir. Aslâ kiremitli ve kurşum örtülü imâretler görmedim.

Ammâ hutbelerini kendü isimlerine kırâ’at edüp ba‘zı cevâmi‘lerde Âl-i Osmân pâdişâhın yâd ederler. Eğer hutbelerinin kırâ’at etdiklerin tahrîr eylesek kitâbete aczimiz vardır, söz uzanır, ammâ Âl-i Osmân’ın mansûr [u] muzaffer olmasıyçün cümle ülke-i Dağıstân’da kırk hatm-i şerîf tilâvet ederler, zîrâ “Mekke ve Medîne pâdişâhıdır” deyü i‘tibâr ederler.

Ve bu şehir[de] üç hammâm ve bir imâret-i ıt‘âm ve yedi mekteb-i sıbyân ve üç aded medrese-i âlimân ve iki aded tekye-i dervîşân-ı Nakşıbend-i Hâcegân ve üç aded hân-ı tüccârân vardır, ammâ çârsû-yı bezzâzistânı,

……(1 satır boş)……..

Bunda dahi akçe pul yokdur, ammâ bâğ u bâğçe çokdur. ***[165a]***

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir, ammâ mahbûbları yokdur. Öğünlerinde ma‘âbidler ve hüsn-i ülfet bilmezler. Şarâb ve rakı ve gayri şarâb içmezler. Ve diyârlarında bu makûle mükeyyefât muharremât nedir bilmezler. Ammâ levendâtları kımız ve boza içerler. Ve ulemâları ve ihtiyârları maksima nâm sekir vermez ilik gibi koyu ve tatlı boza içerler.

Ve bu kal‘a-i Koyun Acem’in Demirkapusu kal‘asına bir konak menzil karîbdir. Hattâ Özdemiroğlu Osmân Paşa bir gelişde Acem diyârına bu ülkeden girmiş. Hâlâ niçe yük akçe gönden bu Kovin kal‘ası hazînesinde mahfûzdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Kovin:

…….(1.5 satır boş)……..

Andan cânib-i şarka 5 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm ve ülke-i azîm mahmiyye-i Haydak

Bu dahi Dağıstân pâdişâhı hükmünde başka hânlıkdır. Beği Ulubeğ Hân’dır kim üç bin askere mâlikdir. Câ-be-câ Gürcistân’ın aznavur kavminden askeri beğleri vardır. Müftîsi ve kadısı vardır, ammâ gayri hâkimleri yokdur. Ülkesinde yedi nâhiyesi vardır. Şehri bahr-i Harez kenârında gâyet ma‘mûr ve adâlet yeri şehr-i benderdir. Ekseriyyâ re‘âyâsı Kumuk ve Kaytak Lezgi ve Gökdolak re‘âyâları vardır. Cümle (–) aded topraklı evlerdir. Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ (–) (–) câmi‘i.

……(1 satır boş)……..

Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

……(2.5 satır boş)……..

Ve bu Haydak şehri Acem’in Demirkapusuna gâyet müşâdır.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Haydak: Evvelâ meczûb-ı vahdet, meslûb-ı izzet, pîr-i ashâb-ı şevk ve erbâb-ı ehl-i zevk, sâhib-i yakîn-i bî-gümân, halvet-nişîn-i bî-nişân, eş-Şeyh Hazret-i Bağatır Sultân. Andan kıdveti’l-ashâb ve zübdeti’l-ahbâb, mahbûb-ı âgâh, matlûb-ı ibâdullâh eş-Şeyh Sultân Minnetullâh, *kuddise sırruhu’l-azîz* hazretinin ikisi de bu şehir hâricinde âsûdedirler. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu ziyâretleri edüp cânib-i şimâle iki günde dağlar ve hıyâbân orman çengelistân yerler ile gidüp,

Evsâf-ı şehr-i ma‘mûr u âbâdân ya‘nî hayâbân-ı belde-i Tâbeserân

Acem’in Demirkapusuna bir merhale yer karîb olup Demirkapu’nun cânib-i şarkîsinde dağlar ve bâğlar ve gül-i gülistânlar içre şehr-i müzeyyendir. Âb [u] hevâsının letâfetinden Enûşirvân-ı Âdil hazz edüp her sene Bağdâd’dan bu Tâbeserân’a gelüp yaylalanup ayş [u] ışret edüp “Benim Tâbeserân’ım” der imiş. Hakkâ ki rûh-efzâ şehr-i hevâdârdır.

……(1.5 satır boş)……..

Evsâf-ı şehr-i ma‘mûr kal‘a-i Kübeçili, ya‘nî Zırhçılar kal‘ası

Bânîsi kimsenin ma‘lûmu değil kâr-ı atîk kal‘a-i akîkdir, ya‘nî cemî‘i der-i dîvârının taşları eyle musaykal ve mücellâdır kim gûyâ akîk-i Yemenîdir. Ve bu kal‘a Acem’in hükmünde olan Demirkapu’nun cânib-i şarkîsinde (–) mahalle vâki‘ olmuş bir kal‘a-i mahbûb ve bir şehr-i merğûb belde-i mu‘azzamdır. Kal‘ası (–)

……(1 satır boş)……..

Şehri cümle (–) aded toprak örtülü hânelerdir. Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Cümleden (–) (–) câmi‘i (–)

……(6 satır boş)…….. ***[165b]***

Andan cânib-i kıbleye 7 sâ‘atde *el-ıyâzen billâh* çengelistân dağlar içre geçüp belâ-yı meşakkatler çeküp,

Menzil-i kend-i Sevdâger: Üç yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı ve iki hânlı bir ma‘mûr kenddir, ammâ ibtidâ Karabudak ülkesinin hudûdudur. Bu vilâyet Dağıstân pâdişâhı tahtı olan Tarhu ile şehr-i Enderey’in şimâli tarafı soluna(?) vâki‘ olmuşdur. Bu ülke dahi Acem’in Demirkapusuyla müşâdır kim Bahr-i Harez’e yakındır. Başka hânlık bir ülke-i azîmdir.

Andan yine 9 sâ‘at yerde sa‘b dağlar içre taraf-ı kıbleye giderken niçe serencâmlar çeküp andan,

Evsâf-ı ülke-i âbâdân, şehr-i Karbudak Hân

Evvel ve âhır sene 125 târîhinden berü Ebü‘l-Müslim-i Mervî hazretleri bu kavm-i Dağıstân’ı Belh [u] Buhârâ ve Horâsân’dan göçürüp ibtidâ bu ülkeyi anlara ihsân etmişdir

kim bilâd-ı azîmdir. Bu şehr-i ma‘mûr Bahr-i Harez’e ol kadar yakındır kim Bahr-i Harez görünür. Şark tarafı Acem ile müşâdır. Dağıstân’ın yedi hânlığının biri dahi bu Karabudak ülkesidir kim yedi beğlik ve yedi kadılık yerdir. Baş beğinin ismi (–) hândır kim üç bin askere mâlikdir.

Zemîn-i eşkâl-i şehri:

……(2.5 satır boş)……..

Mehemmed Geray Hân bu şehirde üç gün mihmân olup azîm ziyâfetler tenâvül olunup ba‘dehu Hân’a Karabudak beği imdâd asker koşup semt-i şarka bir sâ‘at gidüp,

Kend-i Pirbay: Karabudak Hân’ın oğlu hükmünde idi. Mehemmed Geray Hân’a Dağıstân pâdişâhının ihsân etdiği hâss-ı hâs kendinin biri budur. Cümle imdâda gelen Dağıstân askerleri “Hânım kendin ve yurdunu Allâh mübârek eyleye” deyü du‘â edüp gidecek mahalde Hân bunlara üç yüz aded parça esbâblar verüp ve cümlesi memnûn olup gitdiler. Hân hazretleri efendimiz sene 1076 Zilka‘de’sinin on birinci gün Karabudak Hân’a vâsıl olup cümle yakın olan kendlerden me’kûlât [ü] meşrûbâtıları ve her bâr Şamhaldan hedâyâları gelüp kendi günc-i vahdethâne savma‘asında tâ‘at ü ibâdâta ve ilm-i tevârîh ilm-i hadîse meşgûl olup ulemâ-yı Dağıstân’dan Monla Takî, Monla Kulî, Monla Şirvânî, Monla Cebrâ’il, Monla Câmî, Monla Azrâ’îl, Monla Kâsım, Monla İsrâfîl, Monla Şeyh Gene(?) nâm niçe ulemâ-yı mütebahhirîn ve sulehâ-yı ümmetden kimesnelerle şeb [ü] rûz ulûm-ı garîbe ve fünûn-ı acîbelere meşgûl olup hakîr dahi niçe eyyâmlar cemî‘i ulemâ-yı Dağıstânların ve hâl sâhibi mazınne-i kirâme sulehâ-yı ümmetden kimesnelerin şeref-i sohbetleriyle müşerref olup du‘â-i hayrları ile berhordâr behremend oldum, *elhamdü lillâh.*

Bir gün Mehemmed Geray efendimizin dest-i şerîfin bûs edüp eyitdim:

“Hân’ım! Allâhu Te‘âlâ Hân’ıma ve evlâd [u] ensâbına ömr-i tavîller versin. İşde Hân’ım hukûk-ı sâbıka ve nân u nemek hakkını gözedüp dervîşânece hakîkat gözedüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek cenâb-ı şerîfinizi murâd [u] merâmınız olan vilâyet-i Dağıstân’a geldik. Mihmânsarâylar mübârek ola. Şimden gerü bu abd-i kemtere destûr verin. Bir gayri diyârları geşt [ü] güzâr ederek maskat-ı re’simiz olan İslâmı-bol’a gidelim” deyü Hân’a baş urdukda Hân eydir:

“Evliyâm! Aşıkmasana benimle bunda birkaç yıl tursana, sana ben bunda bâğlı ve bâğçeli mülk emlâkler ve bânû perî-misâl Çerkes kızları ve pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâblar hâzırladım. Elbette kalmak gereksin” dedikde yine Hân’a baş urup,

“Pâdişâhım! Refîklerim gideriz, derler. Ben anlardan ve anlar benden ayrılmazlar” dedikde,

“Ben anlara da mâl ve kızlar veririm” ded[ikd]e anlar dahi,

“Hayır pâdişâhım, biz der[v]îş garîbiz. Alâyık-ı dünyâ kaydında değiliz” dediklerinde Hân rızâ vermeyüp,

“Birez zamân dahi oturun,

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir”

mısra‘ın terennüm etdi.

El-hâsıl bir hafta dahi mihmân olup bir gün yine Hân’a ricâ edüp izin taleb etdik.

Âhır-ı kâr destûr alup hakîre iki Çerkes gulâmları ve bir Abaza duhteri ve iki Çerkes kızı ve üç re’s Çerkes atları ve bir re’s Karaçubuğun alaca çapar atı ve bir şemşîr-i bürrân ve birkat Çerkes libâsı ve üç yüz sikke-i hasene altun ve Kırım hânına ve a‘yânları ve Dağıstân pâdişâhına mektûblar verdi.

Ve yedi aded kölelerime birer at ve birer kat libâs ve ellişer guruş ihsân etdi. Ve refîklerim Baba Mansûr’a ve De[r]vîş Ahmed Halhâlî‘ye ve Baba Türâbî Selmânî‘ye ve Aşçı Baba Şücâ‘‘a ve De[r]vîş Vahîd’e dahi ellişer altun ve birer at ve birer kat libâs ihsân edüp Hân ile vedâ‘laşup,

Dağıstân’dan Horâsân ve Belh [u] Buhârâ ve Îrân [u] Tûrân’a azîmet etdiğimiz beyân eder

Evvelâ Karabudak’dan cânib-i şimâle 13 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Kolgoç, andan 9 sâ‘atde yine semt-i şimâle gidüp **kend-i Bay Toğar,** andan tekrâr yine **kal‘a-i Kovin,** andan yine def‘â **şehr-i Enderey-i azîm:** Bunda yine Şamhal Şâh’a buluşup Hân’ın mahabbetnâmelerin verüp Belh u Buhârâ‘ya gitmeğe izin taleb etdikde vükelâ-yı devlet Belh u Buhârâ‘ya gitmeğe rızâ vermeyüp “Kalmık çokdur. Selâmet gidemezsiz” dediler.

Âhır-ı kâr Maskov vilâyetinden Azağ‘a izin alup Maskov’un Terek kal‘ası kapudanına ve Kalmık pâdişâhına ve Demirkapu ve Şirvân ve Şamâkî hânlarına mahabbetnâmeler ile sultân Şamhal’dan beleğan-mâ-belağ ihsânlar ile kerevke ve zırhlar ve kaplan postları ve vaşak kürkleri ve niçe ihsânlar alup vedâlaşup azm-i râh etdik. ***[166a]***

Sene 1076 Zilka‘de’sinde Dağıstân pâdişâhı Şamhal Şâh’dan me’zûn olup vilâyet-i Acem’e andan vilâyet-i Maskov’da Heyhât sahrâsı ve Ejderhân ve Bakü Hân ve Kalmık şâhına, andan Azağ‘a gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Dağıstân pâdişâhının şehr-i Enderey’den cânib-i şarka (–) gidüp sene 1057 târîhinde seyr [ü] temâşâ edüp cemî‘i evsâfın mufassal tahrîr etdiğimiz **menzil-i kal‘a-i Bâbü‘l-ebvâb, ya‘nî kal‘a-i Demirkapu’**ya dâhil olup Acem hânı (–) Hâna Sultân Mahmûd ve Şamhal Şâh’ın mektûbların Hân’a verüp bize vâfir tevkîr [ü] ihtirâm edüp bir mihmânsarây verdi. Ve üç gün zevk edüp elli altı târîhinde bu şehre geldiğimizden berü kart koca bugünki Acem yârânları sıhhatde bulup anlar ile Demirkapu hânı Takî Hân ile cân sohbetleri etdik. Ammâ bu şehri evvelkiden amâr olmuş gördüm. Hakkâ ki ülke-i azîmdir.

Evvelâ bu Demirkapu müşâsında olan kılâ‘ ve şehirleri beyân eder

İbtidâ Dağıstân pâdişâhının Şehriyâne sarâyı bu Demirkapu’nun şarkîsinde bir konak karîbdir. Ve Karabudak şehri Demirkapu’yu şarka geçüp bir günlük yoldur. Ve şehr-i Şâbûrân şehr-i azîmdir kim yetmiş mihrâbdır kim Demirkapu’nun nâhiye-i Şâbûrânında vâki‘ olmuş şehirdir kim cild-i sânîde mevsûfdur. Ve bu şehr-i Şâbûrân’a bir merhale karîb şehr-i Niyâzâbâd: Mâ-tekaddem şehr-i azîm olup Ferhâd Paşa sene (–) târîhinde harâb edüp hâlâ kırk aded mihrâb kalduğu ve elli bin hâne olup Acem elinde kaldığı bâlâdaki cild-i sânîde mastûrdur. Ve Demirkapu’nun şarkîsinde (–) menzilde kal‘a-i Şamâhî, Acem elindedir ve yine Demirkapu’nun şimâlinde beş merhale yer kal‘a-i Bakü‘dür, bu

dahi dest-i Acem'dedir. Ve kal'a-i Bakü'nün şimâlinde Bahr-i Harez kenârıyla (–) sâ'atde şehr-i azîm Gîlân'dır kim re'âyâsına kavm-i Terekeme derler. Diyâr-ı Acem'in mu'azzam şehirlerindendir. Ve kal'a-i Ereş Demirkapu'nun şarkîsinde (–) merhale yerdir. Hâlâ dest-i Acem'dedir. Ve kal'a-i Gence-i dilnüvâz dahi Demirkapu'nun şarkîsinde (–) merhale mesâfedir. Ve kal'a-i Şeki dahi Demirkapu'nun şarkîsindedir. Ve şehr-i Serîrü'l-lân Dağıstân hudûdunda Acem elinde kalmışdır. Ve şehr-i Kâht Dağıstân'ın idi. Gürcî-i Şavşad elinde kaldı.

Ve Bahr-i Harez kenârında Maskov kralının Terek kal'ası: Bu Demirkapu'nun garbîsinde ve Dağıstân'ın şimâline vâki' olmuşdur.

El-hâsıl bu bâlâda zikr olunan kılâ' u şehirlerin cümlesi Demirkapu kal'asının cânib-i erba'asında olup hâlâ dest-i Acem'de olduğu sene 1057 târîhinde bu diyâra geldiğimizde cümle mezkûr kal'aların evsâfları cild-i sânîmizde ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur.

Ba'dehu Demirkapu hânıyla birkaç gün zevk [u] safâlar edüp hânın niçe ihsân u in'âmların alup Demirkapu'dan kara ile Terek kal'asın gitmeğe Kalmık'dan ve beş konak arz-ı hâliye çölden gitmeğe havf edüp cümle atlarımızı ve cümle eşyâlarımızı bir Acem keştîsine koyup Terek kal'asına gitmeğe azîmet etdik.

Ol gün keştî-i Bahr-i Harez'e süvâr olup mütevekkilen alallâh deyüp kıble rûzgârıyla muvâfık eyyâm-ı müsâ'id ile giderken hikmet-i Bârî yârî kılmayup rûzkâr-ı zorkâr-ı bedkâr-ı nâ-muvâfık esüp talattum-ı Bahr-i Harez ile yedi sâ'at-i nücûmîde Bahr-i Harez sâhilinde âhır-ı kâr yanaşup lenger-endâht olup,

Evsâf-ı kal'a-i Bakü'ye dâr-ı emân deyü bî-emân bî-îmân kal'asına düşdük.

Hamd-i Hudâ selâmetle taşra çıkup iskele başında Mîr Haydar hânında iki gün mihmân olup âlüfte ve âşüfte kavm-i Acem ile ve kavm-i Terekemeler ile ve kavm-i Gökdolaklar ile ve kavm-i Arab-ı Kahtâniyyeliler ile ülfet edüp berzah-ı deryâyı ferâmûş edüp şehr[i] seyr [ü] temâşâ etdik. Şirvân eyâletinde başka hânlık olduğu ve karşu garb cânibi deryâ aşırı üç yüz mîl Maskov vilâyeti olduğu ve kal'ası Bahr-i Harez sâhilinde bir püşte-i âlî üzre binâ-yı Nûşirvân olup aşağı varoşu gâyet ma'mûr ve müzeyyen olup yedi minâresi nümâyân olduğu ve niçe yerlerinde neft ma'denleri olduğu sene 1057 târîhinde Revân hânına geldiğimiz senede bu kal'anın evsâfı mufassal tahrîr olunmuşdur.

Andan tarîk-i Hâcegân'dan Acem şâhlarının ecdâd-ı ızâmı olan Şeyh Safî hazretlerinin halîfesinden Şeyh Şerîmî Sultân'ı ziyâret edüp yine bâğ-ı Merâm'ında söğüd dırahtlarında hâsıl olan elmaların yeyüp pâ-bürehne ve ser-bürehne zeber-dest mücerred pâk fukarâ-yı Hâcegânîler ve fakr u fâkada Kalenderî abdâlları var kim her biri fenâ-fillâh olup riyâzât [u] mücâhede ile kîli kâl etmiş ârif-i billâh dervîşân-ı zî-şânları var kim züvvâr olan kimesne bu fukarâların cemâl-i bâ-kemâl-i nûrânîlerine nazar etseler âdeme dehşet hâsıl olur bir alay mü'min ve muvahhid ehl-i sünnet ve'l-cemâ'a İmâm Hanefî mezhebinde ve Şâfi'î mezhebinde pâdişâh-meşreb akl-ı Arasto fukarâlardır. Hattâ Âl-i Osmân'ın Ferhâd Paşa nâmında vezîri bu kal'a-i Bakü'yü feth edüp bu fukarâlara vakf etdiği kendlerin mahsûlünden matbah-ı Keykâvûslerine me'kûlât [u] meşrûbâtları gelüp âyende vü revendelere ni'metleri mebzûldür.

Andan cümle fukarâları ve Bakü hânıyla vedâlaşup yine eyyâm-ı ***[166b]*** muvâfık ile

tevekkülen ale'r-rahmân deyüp yine keştîmize süvâr olup yine temevvüc-i deryâ-yı Harez cûş [u] hurûşa gelüp bir günde beri sâhil-i Bahr-i Harez'de,

Evsâf-ı zemîn-i Îrân, ya'nî şehr-i azîm Gîlân

Evvel ve âhır Acem'indir. Lâkin bir iki kerre Terekemân kavmi ve Maskov'un Kazak kavmi gemilerle gelüp bu şehre istîlâ etmişlerdir. Hâlâ dest-i Acem'de başka hânlıkdır kim hânın ismi Safî Kulu Hân'dır kim yedi bin güzîde dizçöken ve yasavul ve Terekeme ve Gökdolak askerine mâlikdir. Bu vilâyetde Kumuk ve Hindî ve Kaytak ve Lezgi ve Kahtâniyye kavimleri yokdur, ammâ Moğol ve Boğol ve Karatayak ve Bağacak ve Yaman Sadak akvâmları çokdur.

Eşkâl-i şehr-i Gîlân: Bahr-i Harez'in cânib-i şarkîsi kenârında bir körfezin nihâyetinde nâhiye-i Şâbûrân'da bir düz mahsûldâr fezâda bir sevâd-ı mu'azzam şehr-i bender-i azîmdir. Hamusu, ya'nî cümlesi on bin aded beyâz kireç ile mestûr hânedân-ı ma'mûrlardır kim başka bir kelenteri ve bir daruğası ve bir kadısı ve bir şehr-i bender ve bir yasavul ağası hâkimleri vardır. Ve dükelisi yetmiş altı aded mihrâbdır. Evvelâ (–) (–) câmi'i (–) (–)

……(10 satır boş)……..

Bu şehr-i Gîlân etrâflarında niçe şehirler ve kirmân ve kendler temâşâ edüp andan yine keştîye süvâr olup "Her çi bâdâ-bâd" deyüp yine eyyâm-ı muvâfık ile giderken hikmet-i Bârî yine rûzgâr-ı muhâlif olup karşu tarafda Ejderhân ve Bakühân taraflarına geçelim derken girdâb-ı belâ bizi yine bu Bahr-i Harez'in cânib-i kıblesinde Dağıstân hâki kurbunda üçüncü günde,

Menzil-i nehr-i Kanlı Söyünç kenârına yetişüp lenger bırağup sulanup yatdık.

Bu mel'ûn Bahr-i Harez ne Bahr-i Siyâh'a ve ne Bahr-i Kulzum'a ve ne Bahr-i Bundukani'ye ve ne Bahr-i Sefîd'e benzer bir bî-emân deryâdır kim bir yerinde bir cây-ı menâs cezîreleri yokdur.

Mukaddemâ cild-i sânîmizde içinde olan mahlûkâtları evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ içinde gemiler ile şinâverlik edüp âlâm-ı şedâ'idin çekmemiş idik, ammâ şimdi *Tevfîk ilallâh* dedim. Hakkâ ki evvel ve âhir deryâ seyâhatinden hazz etmeyüp vilâyet-i Cezâyir'i ve Tunus'u ve Trâblûs'u ve Hindistân'ı görmemiş idim. Hudâ hayırlısıyla görmek müyesser ede.

Ammâ bu Bahr-i Harez'de mezkûr Kanlı Söyünç nehr[i] kenârında iki gün istirâhat etdik. Bu nehr-i azîm Dağıstân kûhlarından ve Açıkbaş dağlarından gelüp Demirkapu'dan üç menzil ba'îd Bahr-i Harez'e mahlût olur. Bir fırkası nehr-i Terek'e mahlût olur âb-ı hayâtdan nişân verir bir berrâk nehirdir. Hattâ Özdemiroğlu Osmân Paşa bu nehir deryâya mahlût olduğu yerde Tatar askerinin Kırım'dan gelmesine muntazır olup kırk gün nehr-i Söyünç kenârında meks edüp bir ma'bedgâh-ı musallâ inşâ edüp gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar dikup hâlâ bir ok menzili yer bir hıyâbân gül-i gülistân ve koyahdır kim anda bir sâ'at âsâyiş eden âdem tâze cân bulur. Hakkâ ki hakîr bu cây-ı ma'bedhânede ibâdet edüp secde-i şükr edince musîbet-i Bahr-i Harez'i ferâmûş edüp tâze cân buldum. Bu nehirden cümle keştîbânlar ve ehl-i sefer tüccârânlar sulanup yine fî-emânillâh deyüp tehlike gemisine süvâr olup rîh-ı tayyibe ile yedinci sâ'atde,

Evsâf-ı kirmân-ı terk-i imân kal‘a-i Terek-i bî-emân

Gemiden çıkup kal‘a kapudanına varup Dağıstân pâdişâhının mektûblar[ın] kapudana ve kal‘ada rehin olan Kabarti ve Tavustân ***[167a]*** beğlerine mektûbları verüp bu hakîre ta‘zîm ü tekrîmler edüp kapudan sarâyında bize bir mekân ta‘yîn edüp cümle me’kûlât [ü] meşrûbâtılarımızı verdiler. Hamd edüp bir dahi gemiye girmeği tevbe edüp Terek kal‘asının seyr [ü] temâşâsına şürû‘ etdik.

Bu kal‘a-i Terek Acem’in Bakü kal‘asının cânib-i garbında üç yüz mîl deryâ ile bu Terek kal‘asıdır. Bir iki ay mukaddem Mehemmed Geray Hân efendimizle Tavustân ülkesinden giderken ve nehr-i Terek’i ubûr ederken bu kal‘a-i Terek solumuzda leb-i deryâda nümâyân idi. Hamd-i Hudâ şimdi sıhhatle gelüp görmek müyesser olup altı gün zevk [u] safâlar eyledik. Zamân-ı kadîmde Kumuk elinde bir küçük kal‘acık imiş kim Enûşirvân binâsıdır. Ba‘dehu Maskov gemilerle gelüp kazba-i teshîre alup,

Der-beyân-ı vilâyet-i sakâlibe-i Rus-ı menhûs Kazak-ı âk-ı kefere-i Maskov

Bu kal‘a Sedd-i İskender nehr-i Terek Bahr-i Harez’e munsab olduğu yerde Bahr-i Harez’in cânib-i cenûbu nihâyetinde bir körfez derenin tâ Dağıstân ülkesine girmiş bir dil gibi körfez nihâyetinde bir düz vâsi‘ fezâda şekl-i müsellesden tarz-ı murabba‘a tûlânîce vâki‘ olmuş nısfı tula binâ ve nısfı kârgîr taş kal‘a-i ra‘nâdır.

Cirmi kâmil tokuz bin adımdır. Ve dâ’iren-mâdâr iki kat kal‘adır. Handakından nehr-i Terek cereyân edüp Bahr-i Harez’e munsab olur. Maskov kralının Dağıstân hudûdunda bir bender-i azîmi ve intihâ-i serhaddidir. Cemî‘i Maskov bâzergânları bunda gemilerden çıkup Dağıstân ve Gürcistân ve Acem diyârlarına giderler.

Bu kal‘anın şimâl tarafı Bahr-i Harez’dir. Cenûb ve kıble tarafı nehr-i Terek’dir ve Dağıstân ülkesiyle müşâdır. Ve garb tarafı karadır kim Çerkezistân’a ve deşt-i Kıpçağ‘a gider.

Ve cümle etrâfında yedi aded kapuları var. İki kapusu sular kenârındadır, biri kara tarafındadır. Gayri kapuları küçükdür, su alınır kapucuklardır. Ammâ kara tarafı gâyet metîn ve sa‘b üç kat kal‘a-i Şeddâdîdir. Ve her kapı mâbeyni ellişer adım enli handaklardır.

Ve kal‘a içinde cümle tokuz bin aded bâğ u bâğçesiz daracık tahta örtülü kârgîr binâ dâr-ı menhûslardır. Ve cemî‘i sokakları sadranç nakşı tarh olunmuşdur.

Ve cümle yetmiş aded kenîse ve on adedi manastır-ı mansabıkların kal‘a kulleleri gibi serâmed çanlıkları vardır.

Ve cümle üç bin dükkândır. Ve cümle on aded küçük hânları var.

Ve bu kal‘anın iki kapudanı var, biri kal‘aya hükm eder, biri taşra varoşa hükm eder. Ammâ kal‘a varoşundan gayri yerde hükümleri nâfiz değildir, zîrâ Heyhât sahrâsı kenârlarıdır kim ma‘mûr u âbâdânı yokdur, Kalmık kâfiri ve Yaman Sadak Tatarı hükmünde deşt-i Kıpçak’dır. Ammâ bender iskele kal‘adır. Kapudanları üç bin neferât-ı cünûd-ı cünübe mâlikdir. Ve yüz yetmiş pâre balyemez toplara mâlikdir.

Ve kırk pâre kadırga-misâl Urus şaykaları gibi küpeşteleri sazlar ile örtülü firkateleri var. Demirkapu’ya ve Bakü kal‘asına ve Gîlân şehrine (–) (–) (–) (–) (–) ve Maskov kralı

vilâyetlerinde bin mîl mesâfe-i ba‘îde (–) nehr-i (–) (–) (–) (–) gider gemileri bâzergân götürüp getirir şaykaları var. Nehr-i Edil’e bu gemiler girüp Maskov’un (–) nâm tahtına gider. Gâyet yaraklı pür-silâh gemilerdir.

Ba‘zı mahalde Maskov kralları Acem ile sulha mugâyir iş işleyüp bu mezkûr gemilerle Acem’in Bahr-i Harez kenârlarında olan kal‘a ve şehirlerin urup nehb ü gâret ederler. Hattâ Bakü kal‘asın urup ve Gîlân şehrinin bâzârı günleri gelüp Gîlân’dan niçe yüz Acem esîrleri almışdır ve selâmet [ile] Maskov’a gitmişdir. Kavm-i Acem bu Maskov Kazağından pek havf ederler.

Hattâ Âl-i Osmân dahi Maskov Kazağından havf ederler kim kerrât ile Ten nehri ile Âl-i Osmân’ın Azak kal‘ası önünden Kazak geçüp Karadeniz etrâfını gecelerde urur idi. Hamd-i Hudâ Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ ibn İbrâhîm Hân Köpürlü vezîr re’yiyle Azak kal‘asından yukaru Sedd-i İslâm nâm iki aded kal‘a-i benâmları nehr-i Ten kenârında karşu karşuya binâ edüp Ten nehri üzre kalın zencîrler gerüp Kazak-ı âk kayıkları Karadeniz’e çıkmaz oldu.

İşte bu Maskov Kazağı gâyet şecî‘ kefereler olup Bahr-i Harez etrâfında olan Acem kal‘aları hânlıklarının ödlerin sınıkdırmışdır. En güzîde kâfirleri bu Terek kal‘asına gelirler, zîrâ gâyet ma‘mûr u âbâdân olmada şikârgâhlı Terek kal‘asıdır kim tâ Fağfûr ve Çîn ve Hıtâ ve Hoten ve Özbekistân ve Gence ve Şirvân ve Şamâkî vilâyetlerinden şikâr alup gâret ederler. Andan,

Sitâyiş-i taşra varoş-ı kal‘a-i Terek

Nehr-i Terek kenârında on bin kadar dâr-ı nühûsetli ve bâğ u bâğçeli ve cânib-i erba‘ası handaklı varoş-ı azîmdir. Ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbe Maskov güzelleri çokdur.

Hakîr bu şehirde zevk ***[167b]*** u safâlar ederken bir gece taşra varoşda bir gırîv ü feryâd kopup “Ayâ bu ne ola?” derken bir âteş-i Nemrûd zâhir olup taşradaki varoş-ı mu‘azzam âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Meğer Kalmık Tatarı ol şeb-i muzlimde şehri basup âteş edüp hemân sâ‘at kal‘adan tâ vakt-i sehere varınca bin pâre balyemez toplar atıldı.

Çûn sabâh oldu, gördüler kim varoşda âdemden ve evlerden bir nâm u nişân kalmayup ancak kârgîr binâ manastır ve hân ve dekâkînler kalmış. Kâmil on üç bin altmış âdem esîr almış. Mâ-bâkî kefereler gemilere binüp deryâda halâs olmuş. Ne çâre çünki sabâh oldu, kal‘adan beş bin kadar atlılar ve üç bin kadar Tatarlar arabalar ile Kalmık Tatarların hayli kovdular. Anlarsa bâd-ı sabâ gibi esüp gitdiler. Yine kal‘a kefereleri hâ’ib ü hâsir geldiler ve varoşun bakıyyetü‘n-nâr olanların söndürdüler ve yine amâr etmeğe başladılar.

“Bunda bir Kalmık mirzası rehin iken niçün böyle etdiler” dedim, meğer gayri rehinsiz olan Kalmıklar gelüp şehri yakup esîr-i bî-hisâb ve mâl-ı ganâ’im almışlar.

Ba‘dehu hikmet-i Bârî bu Terek kal‘asına Kabarti’den bir yeni rehin Çerkez beği gelüp öbür mirza Kabartay’a gidüp bu yeni rehin beğ ile mukaddemâ çok hukûkumuz olmak ile dünyâ kadar hazz edüp Mehemmed Geray Hân’ın ve yine Dağıstân pâdişâhı Şamhal Şâh’ın mektûbların yeni rehin olan Kabarti beğine gösterüp cihân cihân hazz edüp hakîre ikrâmlar etdi. Ve her bâr anlar ile cân sohbetleri ederdik.

İbtidâ bu şehirde beyâz ve siyâh semmûrun sağların gördük. Hemân Rûm'un sansarı gibi bir mahlûkdur ve gâyet enîs ü mûnis hayvândır kim şehir oğlancıkları omuzlarında gezdirüp beslerler, ammâ beyâz semmûru gâyet mahbûb oluyor. Ve beyâz kakum dahi gâyet çokdur. Kedi gibi evlerde beslerler. Bu dahi kediden küçük mahbûb ve münîs cândır. Ve cumran nâm sincâb gibi tüğlü ve ol kıt'ada ve cüssede bir mahlûk var, ammâ kuyruğu sincâb gibi uzun değildir. Lâkin ol kadar şûh ve şengül ve şakrak hayvândır kim kaçan karnı aç olsa kendü kendüye âdemler önünde taklalar ve rakslar ve perendeler atup ol kadar perendebâz ve lu'bedebâzlıklar eder kim âdem gülmeden hayrân olur, ammâ karnı doydukdan sonra batıyyü'l-hareke olup âdem yanına gelmez ve gâyet müstağnî olur. Hattâ incecik çubuk ile ursan feryâd edüp oynamaz, kedi gibi mırlar ve âdemden ırağ bir yerde yatır. Necâseti Habeş vilâyetinin zebat kedisi gibi necâseti kokar, keferelerde makbûldür. Kedi gibi et ve ekmek dahi yer cumran nâm bir mudhik hayvândır.

Bu kal'a-i Terek'de niçe bin temâşâlar etdik, ammâ fakîr Evliyâ kankı birin tahrîr eylesin. El-hâsıl biz bunda iken hikmet-i Bârî Maskov kralından gemiler ile bir küçük elçi Dağıstân pâdişâhına gelüp kendini(?) ve birisi karadan Azağa gider, dediler. Hakîr bin bin hamd [ü] senâ edüp "Ey refîk-i yâr-ı muvâfıklar bulduk" deyüp hamd etdim.

Ol gün Terek kal'ası kapudanına mukaddemâ Alman diyârında Nemse çâsârından yedi aded krallara hitâben aldığımız hatları kapudana gösterüp Nemse lisânın tercümânları kırâ'at edüp rûy-ı zerdine nâmeyi sürüp,

"Sem'an ve tâ'aten, bizim Maskov kralının dostu Alman ve Ungurus vilâyetinin çâsâr inpiratorudur" deyüp yine hatt-ı müstekrehi hakîre verüp sakladım.

Ba'dehu kapudan hakîre elli dâne semmûr derisi ve bir semmûr paçası kürk ve beş aded cevherdâr balık dişleri ve her birimize birer çuka ve birer kumâş ve beş bin nukrad akçe ki Maskov diyârında râyic olan oldur, ammâ sırma gümüşündendir. Sikkesinin bir tarafında kral ismiyle cülûsu târîhi ve bir yanında gûyâ Hazret-i Hızır timsâli at üzre tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kal'ada rehin olup dostumuz olan Kabartay beğinin hatları olmamak ile Taysı Şâh ve Moyinçak Şâh olan Kalmık pâdişâhlarına ve Maskov vezîrleri ve Maskov kralına Kabarti Çerkezi beğinin hattı yerine bir ağaca kertilmiş bir gûne çetele nişânların alup destimâllar içre pinhân etdim. Ammâ garîb temâşâ çeteledir kim aslâ taklîd kabûl etmez. Ve ağacın bir yanında âteşde kızmış demir tamgası var. Ol dahi bir turfe şeydir kim aslâ ana benzer bir nakış yokdur.

Ba'dehu hakîre Çerkes beği on aded cürd atlı ve Terek kapudanı yigirmi atlı ve yüz aded piyâde tüfengliler verüp bu hakîr deryâdan gitmeğe tevbe etmişken evdeki hisâb bâzâra uymayup bi'z-zarûrî yine refîkler ve elçinin âdemleriyle cümle atlarımız yedi pâre gemilere koyup yine Bahr-i [Hare]z sâhilleriyle Kalmık havfinden emîn olarak deryâda bir gece poyraz rûzgârıyla gidüp sehel fırtınacık çeküp,

Evsâf-ı vilâyet-i Şamran, ya'nî kal'a-i kadîm Ejderhân

Deşt-i Kıpçağ'ın nihâyetinde Bahr-i Harez'e nehr-i Edil'in on sekiz [yer]de mahlût olduğunun bir fırkası kenârında zamân-ı kadîmde kavm-i Tatar'ın ***[168a]*** ecdâdı olan Cingiz Hân'ın imâret etdiği tahtgâhı idi. Ba'dehu Kaytak Hân'a, andan Hulâgû Hân'a

andan Tohtamış Hân'a değüp ol kadar ma'mûr olur kim bir ucundan bir ucuna Tatar'ın çapar atlısı eremezmiş. Ba'dehu sene (–) târîhinde Mâverâü'n-nehir'den Timur Hân hurûc edüp bu şehri Tohtamış Hân'a rağmen yere berâber eder. Andan sonra Maskov kralı destine girüp amâr ederler. Hâlâ Maskov kral-ı dâlli hükmünde nehr-i azîm Etil kenârında şekl-i müselles iç hisâr ve şekl-i müseddes taşra kirmân bir hısn-ı hasîn Ejderhân'dır kim üç kat Şeddâdî binâ bir taş kirmen-i ra'nâdır. Hattâ bu diyârlarda kal'alara kirmen derler. Dâ'iren-mâdâr cirmi ön dörd bin adımdır. İç kal'ası başka handaklı ve Şeddâdî ve şekl-i müselles iki bin hatve cirimli ve iki kapulu kal'adır.

Cânib-i şarkı ve şimâli nehr-i Edil'dir. Taraf-ı garbı ve cenûbu ve kıblesi cümle Heyhât sahrâsıdır kim seksen merhalede Taman cezîresidir. Ve toksan yedi konakdan Kırım cezîresi önünden geçüp tâ Kılburun kal'asında nihâyet bulur sahrâ-yı Heyhât'dır.

Ammâ Ejderhân'ın Tivosile(?) nâm vezîrine küçük elçi ve hakîr buluşup Dağıstân pâdişâhının mektûbların ve Terek kal'ası kapudanının palir nâm kâğızların verdikde rehin olan Çerkes beğinin ağaç çetele ve tam[g]asını verüp ve Nemse çâsârının papinta hattını kapudana gösterüp kapudan eyitdi:

"Âdem senin ne çok pâdişâh dostların var. Sen bir ma'lûm âdemsin" deyü hakîre ta'zîm edüp me'kûlât [ü] meşrûbâtılarımız ile bir sarâyı konak verdi. Ammâ bir söz anlar bir kapudandır kim yigirmi bin askere ve yigirmi bin Heşdek müselmânları re'âyâ-yı ümmet-i Muhammed'e mâlikdir kim şeb [ü] rûz Kalmık Tatarlarıyla ceng-i azîm ederler. Lâkin bu Heşdek re'âyâsı olan ümmet-i Muhammedlerin üzerlerine hâkimleri yine kendülerden Kazan Alp Baymirza'dır. A'yânları şehir içre olurlar. Niçe bini şehir hâricinde nehr-i Edil kenârında obalarıyla sâkin olurlar. Bunların dahi aslı Tatar'dır. Hemân Noğay gibi obalarıyla konup göçerler.

Sitâyiş-i imâret-i şehr-i Ejderhân

Zamân-ı kadîmde bu şehir harâb yatup bunda bir ejde[r]hâ yürüyüp cemî'i Heyhât sahrâsında olan benî âdemleri ve cemî'i ecnâs-ı mahlûkâtları yeyüp niçe vilâyetleri berbâd eder. Ba'dehu bir hân-ı bahâdır bu ejde[r]hâyı katl edüp vilâyet emn ü emân olduğıyçün bu diyâr[a] Ejderhân derler. Hâlâ niçe amâr sarâylar vardır. İç kal'asında cümle beş manastırdır ve tokuz kenîsedir. Ve cümle bin elli aded kamış ve saz örtülü ma'mûr küfürhânelerdir. Ammâ bu iç kal'a daracık olmak ile bunda çârsû-yı bâzâr yokdur.

Varoş-ı aşağı Kirmen

Cümle on üç bin saz ve toprak örtülü ma'mûr evlerdir. Ve kırk kenîse ve on yedi manastır ve yedi mescid var, zîrâ Heşdek tâ'ifesi kavmi Hulâgû Hân'dan berü anın zulmünden Maskov'a sığınup re'âyâ olmuşlardır. Bunların bir fırkasını dahi Muhammed Buhârî Saltık Bay, ya'nî Sarı Saltık Sultân İslâm ile müşerref etmişdir.

Hâlâ vilâyet-i Maskov'da on iki kerre yüz bin aded ümmet-i Muhammedlerdir. Kendülerinin nakilleri üzre "Altıncı iklîmin vasatından yedinci iklîmin nihâyetine varınca vilâyet-i Maskov'da yetmiş yedi bin mihrâbımız vardır" deyü tefâhür kesb ederler. "Ve krala senevî âdem başına birer altun harâc veririz" dediler.

Ve bu kavm-i Heşdek Maskov vilâyetinde bizim re'âyâmız gibi harâc verirler, ammâ içlerinde zâ'im ve zu'amâ ve ümerâ ve pâdişâhzâdeleri var. Anlar harâc vermeyüp (…)

yüz elli bin askerle Maskov kralıyla bile cenge giderler. Bu Ejderhân'daki Heşdek kavimleri dahi anlardan bir alay mü'min ve muvahhid âdemlerdir kim Ejderhân'daki mesâcidler anlarındır, ammâ Cum'a namâzı kılmazlar.

Ammâ gâyet galîz ve muta'assıb müselmânları var. Hattâ hakîrin birkaç hüddâmlarımın sakalları tıraş olmak ile başlarında beyâz destâr-ı Muhammedîleri var iken,

"Bu âdemleriniz kâfirlerden midir?" deyü su'âl etdiler. Hakîr eyitdim:

"Başlarında beyâz sarıklarını görmez misiz ve demin cemâ'atle bile namâz kıldıkların görmediniz mi?" dedikde anlar eyitdi:

"Biz de ana hayrânız. Müselmân şekilli ola da sakalları tıraş ola" dediler. Hakîr eyitdim:

"Osmânlı kulları töresi şolaydır" dedim, ya'nî tâ bu mertebe muta'assıb müselmânlardır kim kendileri bir iş işlese sakallarını ikişer çatal edüp bellerinde kuşaklarına sokarlar. Her birinin sakalı onar dâne Rûm âdemlerine sakal olur. Ve aslâ lisân-ı Türk ve lisân-ı Tatarca bilmezler. Ve aslâ sakal yülütmezler. Ve mâbeynlerinde müteşerri' kadıları var. Ekseriyyâ *İmâdü'l-İslâm* kitâbın ve *Bezzâziyye* ve *Kadıhân* ve *Tatarhâniyye* ve *Fıkh-ı Ferâ'iz* ve *Muhammediyye* kitâbın yine manzûm lisân-ı Maskov üzre tercüme edüp Maskovca ve Urusca kelimât ederler. Ammâ avretlerinin yüzleri yine Noğay kavmi avretleri yüzü gibi açıkdır.

Ve bu kavm-i Heşdek bu Ejderhân'da ulûfeli kuldurlar. On yedi bin küffâr leşkeri bu Ejderhân'da mevcûddur, zîrâ bender vilâyetdir. Acem'e ve Dağıstân'a ve Çerkes vilâyetlerine yakındır, bender-i azîmdir**.** ***[168b]***

Ve bu şehr-i Ejderhân belde-i kadîm olmağile niçe yüz bin kibâr-ı evliyâullâhlar ve sahâbe-i kirâmlar medfûndur, ammâ ziyâret etdiğimiz bu kibârlardır:

Ziyâret-i Törebay(?) Sultân ve **ziyâret-i Taymaz Hân:** (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ba'dehu bu şehirden cümle atlanup kapudandan ve Heşdek beğlerinden hedâyâlar alup küçük elçi ile nehr-i Edil kenârıyla (–) sâ'at gitdik.

Der-beyân-ı tulû'-ı nehr-i azîm Edil

Kavm-i Tatar Etil derler, kavm-i Çağatay nehr-i İtil derler, kavm-i Maskov (–) derler. Be-kavl-i müverrihân ve mestûr(?) seyyâhân-ı berr [ü] bihârân kavilleri üzre bu cezîre-i dünyâ içinde bu nehr-i Etil'den azîm su halk olunmamışdır.

Andan küçük nehr-i Cayık'dır, andan küçük nehr-i Tuna'dır, andan küçük Şattu'l-arab'dır, andan küçük Mısır'da İsne vü İsvân ve Sûdân diyârında nehr-i Nîl tuğyânında büyükdür, ammâ vakt-i şitâda küçükdür.

Andan Ceyhûn ve Seyhûn ve Cihân-ı Rûm ve Araz ve Kür suyu ve Rûm'da Sava ve Drava ve Arda ve Meriç ve Tunca ve Tise ve Turla ve Aksu ve Süd suyu ve Özi suyu ve Muş suyu ve Ten suyu Azak dibindedir. Bu Edil suyu ile Ten suyunun mâbeynleri bir konak yerdir. Ammâ bu mezkûr suların cümlesinden azîm hakkâ ki bu Edil nehridir kim bundan azîm nehri hakîr gördüğüm yokdur.

İbtidâ menba‘ı Maskov memleketinden gelüp Bahr-i Harez’e, ya‘nî Şirvân ve Gîlân ve Demirkapu denizine kırk yerden deryâ gibi olup girir. Her fırkasından niçe bin pâre gemiler diyâr-ı Maskov’a gidüp gelirler. Rûy-i arzda Nîl ve Etil’den lezîz ve amîk su yokdur. Lâkin nehr-i Tuna İshakçı ve Silisre ve İbrâ’îl vilâyetleri önlerinde nehr-i Tuna dahi derindir, ammâ bu nehr-i Edil yigirmi ve yigirmi beş ve otuz mîl enli yerleri vardır. Ammâ kavm-i Heşdeklerin rivâyetleri üzre altmış yetmiş mîl enli yerleri vardır deyü nakl etdiler.

İbtidâ başı Maskov’un şehr-i (–) (–) dağlarından tulû‘ edüp yedi yüz pâre şehre ve kal‘alara uğrayup beş aylık yerden sonra Bahr-i Harez’e kırk yerden munsab olur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ba‘dehu bu Ejderhân’dan yine Edil kenârıyla cânib-i şimâle bir günde,

Menzil-i Beşdepe: Beş dâne ale’t-tertîb dizilmiş âlî dağlardır, ammâ beşi de amelîdir. Hemân Mısır’da Cîze tarafındaki üç aded ihrâm dağları gibi yığılmış dağlardır. Her biri üçer merhale yerden nümâyândır. Bu mahallere Timur Leng Hân beş kerre gelüp meks etmek ile her gelişde birer dağ alâmet etmişdir, ammâ hakkâ ki alâmet-i şehinşâhîdir.

Ammâ bu mahallerde rûz-ı Kâsıma râst gelüp yedinci iklîm olmak ile ol kadar şiddet-i şitâlar çekmeğe başladık kim refîklerimizden Hindî Baba Mansûr za‘îf ü nahîf olmak ile helâk mertebesine varup kâmil on gün nehr-i Edil kenârınca cânib-i şimâle gitdik. On birinci gün,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Cingiz Hân Bay, ya‘nî şehr-i sevâd-ı azîm Sarây

Bu kemterin bu kadar zamândan berü seyâhat etdiğimiz edîm-i arzda (–) aded sarây isimli şehirler vardır. Evvelâ diyâr-ı Rûm’un Bosna-sarây ve Vize-sarây ve Yanbolu yanında Çelebi Sultân Mehemmed’in ve Mûsâ Çelebi’nin Yanbolu sarâyı ve Anatolu’da Aksarây ve (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Vilâyet-i Âzerbâycân’da şehr-i Sarây var. Kavm-i Acem ana Serâv derler kim Cığaloğlu vezîrin münhezim olduğu Serâv’dır. Moğol kavmi dahi bu Sarây şehrine Serâv der, ammâ bu şehr-i Sarây’a Sarây-ı Cingiz Hân derler. Niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp âhır-ı kâr Hulâgû Hân Mâverâü‘n-nehir’den Hekîm Tûsî ile bu şehre gelüp şehr-i Sarây’ı harâb edüp ahâlîsin Hulâgû cümle helâk etdi. Ba‘dehu Abakay Hân ve Tohtabay Hân amâr edüp sene (–) târîhinde Timur Hân Kırım’da Tohtamış Hân üzre giderken bu şehr-i azîmi hayfâ dirîğ kim harâb u yebâb halkını kebâb edüp gider. Hâlâ eser-i binâları iki merhale yerden zâhir ü bâhirdir. Ba‘dehu Maskov kralı Timur Hân merhûm oldukdan sonra sene (–) târîhinde amâr edüp ol zamândan berü bu şehr-i Sarây Maskov kralı hükmündedir.

Şekl-i zemîn-i şehr-i Sarây: Müverrihân-ı Acem Gîlân deryâsına Bahr-i Harez derler. Bu şehr-i Sarây Bahr-i Harez’in kenârından iki merhale yer ba‘îd cânib-i şimâlde nehr-i Edil-i azîm kenârında bir sevâd-ı azîm imiş. Hâlâ ol kadar amâr değildir. Andan Bahr-i Gîlân şehr-i Sarây’ın cânib-i şarkîsindedir ve ummân-ı Harez’in karşu tarafında üç yüz mîl Acem vilâyetinde vilâyet-i Gîlân’dır kim bâlâda evsâfı tahrîr olmuşdur. Ammâ bu şehr-i Sarây nehr-i Edil kenârında iskele olmak ile amâr olmuşdur. Nehr-i Edil bu şehrin şimâlinden ve garbından cereyân ederek gelüp Sarây’dan aşağı cenûba akup iki günden

Bahr-i Harez'e bir fırkası mahlût olur. Nehr-i Edil kırk yerden Bahr-i Harez'e ***[169a]*** mahlût olduğu bâlâda mevsûfdur.

Ve ibtidâ kavm-i Tatar Çîn [ü] Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Mâhân'dan sökün edüp geldikde bu şehir hâkinde tavattun edinüp tenâsül bularak iştihâr bulup Cingiz Hân, İskender-vâr cihângîr olmağa murâd [edinüp] kendüye mutî' olmayan kralların elleri ve vilâyetlerin harâb u yebâb edüp esîrlerin kebâb ederdi. Hâlâ kavm-i Tatar bî-rahmdirler. Hattâ Cingiz Hân Hazret-i Risâlet-penâh asrında hayâtda olduğu bâlâda mastûrdur.

Bu kavm-i Tatar hakkında Hazret-i Risâlet buyururlar kim, hadîs-i şerîf sahîhdir: [91] buyurmuşlardır.

Hâlâ dest-i Maskov'dadır, ammâ cümle re'â[yâ]sı ve berâyâsı ve askerîsinin nısfı kavm-i Heşdek Tatarıdır kim mü'min ve muvahhid müslimlerdir. Ve nısf-ı askerîsi Maskov keferesidir kim cümle müslim ve kefere (–) aded güzîde leşkere mâlikdir. Başka vezîr nâmında kapudan hâkimi vardır. Ve başka kırk pâre gemi sâhibi Edil nehri kapudanı vardır kim üç bin Kazak keştîbân cünûd-ı cünüblere mâlikdir.

Der-beyân-ı imâret-i Sarây: Cümle tokuz bin tahta ve saz ve kamış ile mestûr hâne-i menhûslardır. Cümle yedi aded deyr-i mu'azzamlar vardır.

……(3.5 satır boş)……..

Der-temimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Sarây

Hâlâ bu Sarây şehri kavm-i Tatar'ın ecnâsıyla memlû bir şehirdir. Evvelâ kavm-i Maskovlar dahi millet-i Mesîhiyyedendir, ammâ bunların asılları dahi Tatar'dır. Ve Heşdek Tatarı müslimlerdir. Ve Noğay Tatarı mü'minler[dir] ve Yaman Sadak Tatarı ve Teb(?) Tatarı ve Şıdak Tatarı ve niçe gûne âl-i Tatarları bu diyârda mev[cû]dlardır, ammâ vatan-ı aslîleri olup Maskov galebe etdikden sonra Maskov'a re'âyâ olmuşlardır.

Bu kavm-i Tatar'ın yanlarında hıll [u] hurmetden bir şey bilmezler. Cümle mübâhîlerdir kim zî-rûh kısmı ne bulurlarsa cânı ola ve kanı çıka elbette ol mahlûku yerler. Ve ekmek yemezler, yeseler ekmek yüreklerine yapışup ölürler.

Hemân cümleden ziyâde mahabbet etdikleri ta'âm at etidir. Niçe kabîlesi at etin pişirirler. Niçe kabîlesi kanın akıda akıda anı çiğ yerler.

Su yerine boza ve at südü kımızı ve deve südü içerler, zîrâ atları ve develeri bî-hisâbdır.

Ve bu Sarây Tatarlarının elsine-i muhtelifeleri birbirlerine muğâyirdir. Birbirlerinin lisânların tercümân ile anlarlar.

Ve bu kavm-i Tatar'da aslâ gıybet ve mesâvî ve kizb ve bühtân yokdur. Kizb ol kimsede olur kim bir âdemden veyâhûd bir hâkimden korkup kizb söyleye. Bunlar hod aslâ bir kimseden havf ü haşyetleri yokdur. Anıniçün kizbi ihtiyâr etmezler ve kizb nedir bilmezler.

Ve bunlar cemî'i zamânda bir dürlü sovuk ta'âm yerler. Issı aş aşamadıklarından bunlara aslâ emrâz-ı muhtelife olmayup gâyet ten-dürüst kavimdirler.

Ve cümle Tatar sahrâ-nişînlerdir. Deve arabalarıyla binüp göçerler.

Bu kavim Cingiz Hân'dan berü mü'min ve muvahhid ve Hanefî ve Şâfi'iyyü'l-mezheb olmuşlardır, ammâ bu kavm-i Tatar zikr olunan ahlâkdan ba'zı hulkla mütehallık ve evsâfdan ba'zı vasıfla muttasıflarsa yine şe'â'ir-i İslâm ile ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at küffâra böğür iği olmuş bir alay kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr adû-şikâr avândır.

Ve hılye-i dîn-i Muhammedî ile muhallâdırlar. Ve zulâm-ı küfr ü dalâlde kaladırlar. Hattâ bu kavm-i Tatar akvâm-ı Nasârâ'dan Kazak-ı âk ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Maskov ve Mujik ve Krakov ve Erdel ve Orta Macar ve Kurs ve Nemse ve Finamenk kâfirlerinin memleketlerine şebhûn edüp mâh u sâl her dâr-ı diyâr kâfiristânları nehb ü gâret edüp şemşîr-i sitîz-i tiğ-i ser-tîz sehâm-ı kazâ-yı nâgehânî urup bakıyyetü's-seyf olan sığâr u kibâr küffârları keşân ber-keşân İslâm diyârına getirüp şeref-i İslâm ile müşerref ederler.

Zîrâ bu Sarây şehrinin Noğay Tatarları dâ'imâ Heyhât sahrâsın geçüp Çerkes vilâyetlerinde sâkin olan Noğay Tatarı ellerine esîr getirmede. Anlar da esîrleri diyâr-ı Kırım'a götürmededirler. Hattâ bu hakîr bin elli bir târîhinde İslâm Geray Hân devletinde Kırım'dan Sübhân Gâzî Ağa ile yüz bin Tatar-ı sabâ-reftâr ve altı kerre yüz bin aded ağırmak esb-i tâzîler ile yigirmi gün gece seğirdüp tâ Bahr-i Muhît kenârında İsfaç kralı memleketin gâret ve alan ***[169b]*** u tâlân edüp kırk iki bin esîr çıkardık. Lâkin ol asırda Kardaş Kazağı Tatar ile henüz kardaş olup anların i'ânetleriyle tâ İsfaç vilâyetine varılup guzât-ı müslimîn ganîmet aldılar.

Hakkâ ki bu kavm-i Tatar kâfiristânın tâ'ûn-ı ekberidir kim bu şehr-i Sarây Tatarı cümle kâfiristânın ortasına vâki' olmuşdur. Her taraf küffârın çaparlar. İllâ Mesköv kralı vilâyetin çapmazlar, zîrâ kendülerinin krallarıdır. Lâkin bu şehr-i Sarây gâyetü'l-gâye şiddet-i şitâ yeri olmak ile eşcârât-ı esmârâtdan bir şey olmaz, ammâ söğüd ağacı ve kavak ağaçları olur.

Der-kavl-i müneccimân-ı iklîm-i arz-ı beled şehr-i Sarây Cinkız Hân

Seyyâh-ı dünyâ-yı cedîd ve cihân-geşt-i dünyâ-yı atîk olan Hakîm Padre nâm kefere-i nâ-zimmî ki *Fütihatâ* lafzı târîhinde Yenidünyâyı bulup ve bu eski dünyâyı dâ'iren-mâdâr geşt [ü] güzâr edüp diyâr-ı Maskov'u altıncı ve yedinci iklîmde bulup şark ile şimâl tarafı arasında bir iklîmlik yer dahi bulup lâkin şiddet-i şitâdan ve gecesi bir sâ'at olup gündüzü yigirmi üç sâ'at olup Şâfi'î vakti gibi muzlim bir iklîm dahi bulup tahrîr etmişdir.

Anın ilm-i usturlâbı hükmünce bu şehr-i Sarây-ı Cingiz Hân iklîm-i örfiyyenin 28 inci tabakasında bulunup gecesi üç sâ'atdir ve tûl-ı nehârı yigirmi bir sâ'atdir ve arzı elli derece ve otuz dakîka, zîrâ iklîm-i sâdisin âhırı ve iklîm-i hakîkîsinin cânib-i şarkîsidir, vasatı vilâyet-i Azak'dır kim Âl-i Osmân destindedir.

Anıniçün Âl-i Osmân'ın yedi iklîmde hissesi vardır. İklîm-i evvelde hissesi Mısır cezîresinde vilâyet-i Donkala'dan içeri hatt-ı istivâdır kim anda Mısır'ın hükmü vardır.

İklîm-i sâbi'de Âl-i Osmân'ın hükmü Özdemiroğlu Osmân Paşa varduğu nehr-i Edil kenârıdır kim kal'a-i Azak ile müşâ olduğundan Âl-i Osmân yedi iklîme hükm eder kim bir pâdişâh-ı zevi'l-iktidâra hâlâ müyesser olmamışdır. İlâ inkırâzı'd-devrân devlet-i Âl-i Osmâniyân mü'ebbed ola. Hattâ Özdemirzâde Osmân Paşa bu şehr-i Sarây'a mâlik olmuşdu, ammâ yine Maskov kralı istîlâ eyleyüp hâlâ hükm eder.

Der-beyân-ı tâli‘-i amâristân-ı Sarây: Be-kavl-i kehene-i müneccimân bu şehrin esâs-ı binâsı tâli‘i hikmet-i Bârî burc-ı akreb ve beyt-i merrîh-i mâ’îde bulunmuşdur. Anıniçün niçe kerre ma‘mûr ve niçe kerre harâb-âbâd kalmışdır. Ve her bâr içinden merrîh gibi kılıç ve kan eksik değildir. Ve beyt-i mâ’îde bulunduğiyçün halkı hemân su gibi bir cânibe akmağa meyyâllerdir. Ve gâyet çiftçi ve ekinci kefereleri vardır. Lâkin kırk günde eküp biçüp der-anbâr ederler, hemân ellinci günde kar yağar. Ammâ bir kîlesi yetmiş seksen kîle darı verir, zîrâ ekseriyyâ halkı darı yeyüp darı ekerler.

Der-ihsân-ı âb [u] hevâ-yı câvidân: Suyu nehr-i Edil’dir ve gâyet serî‘u’l-hazmdır, ammâ hevâsı katı şedîd olduğundan halkının ekseri eğri belli büğrülerdir. Ve mahbûb u mahbûbelerinin reng-i rûyları humret üzre olup halkı gâyet müsin olurlar. Ammâ kefere askerîsi tâ’ifeleri ekseriyyâ kavm-i Mujikdir, bahâdır değillerdir. Eğer aralarında Heşdek Tatarları olmasa bu şehri Kalmık Tatarları çokdan almışdı. Anıniçün her sene bu vilâyete Maskov kralı onar bin kadar yeniden Mujik kavmi asker imdâd gönderir.

Der-beyân-ı asl [u] fer‘-i kral-ı Maskov: Bu Mesköv krallarının asılları tâ Hûşeng Şâh ve Menûçehr zamânından berü Gürcistân’ın Dâdyân neslindendir. Hâlâ bir kral-ı dâlleri bilâ-veled mürd olsa Dâdyân vilâyeti banlarından bir banzâde getirüp Maskov kralı ederler.

Ve cümle tokuz bin kal‘aya mâlikdir. Ve niçe bin şehir ve niçe yüz bin kend-i köye mâlikdir kim cemî‘i kal‘a ve şehirler krallarının milk-i mevrûslarıdır. Ammâ gayri kâfiristân krallarının kal‘aları kendülerinin değildir. Her kal‘anın sâhibleri vardır. Anıniçün her kal‘alarına zafer bulmak mümkindir. Ancak bu Mesköv ve Âl-i Osmân ve Hind ve Acem pâdişâhlarının kal‘aları kendilerinindir.

Ammâ bu Mesköv vilâyeti gâyet büyükdür kim iki iklîm içinde bulunmuşdur. Lâkin şiddet-i şitâdan ve hevâ-yı muzlimden çok yerinde benî âdem sâkin değildir. Çoğu Heyhât sahrâsı hâki ve karanlık vilâyet ve kûh-ı Kâf eteklerinde Yıldırak Tav’a varınca hükm eder.

Ve ecnâs-ı mahlûkâtlar ve semmûr ve kakum ve cumran ve siyâh tilki ve süd beyâz tilki ve süd beyâz semmûr ve balık dişi ta‘bîr etdikleri sünük ve telatin ve zincâb ve yeşil tüğlü tavşan (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve yedi gûne altun ve gümüş ve bakır ve demir ma‘denleri ve niçe ma‘âdinler dahi çokdur, ammâ şiddet-i şitâ kânı olmak ile cevizi(?) ve üzümü ve sâ’ir fevâkihâtları yokdur, ammâ câ-be-câ bâğçelerinde elması olur. Lâkin bostânlarında kavunu ve karpuzu ve kabakları çok olur. (–)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Sarây-ı kadîm

Evvelâ bu şehrin kıblesi hâricinde ümmet-i Muhammed ve gayri peygamberlere îmân getirüp ümmet-i peygamberân olanlardan ibtidâ şehrin cenûbunda nehr-i Edil’den ba‘îd bir püşte-i türâb üzre,

Ziyâretgâh-ı Hûşeng Şâh: Bu diyâr kavminin müslimi ve gayr-ı müslimleri ***[170a]*** cümle “Bu Hûşeng Şâh peygamberdir” deyü i‘tibâr edüp ziyâretgâh-ı kadîmdir. Cümle müslim Heşdek Tatarları dahi ziyâret ederler. Cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl dîvâr-ı âlîdir. Hattâ kabrinin tûlu yetmiş adımdır. Başı ucunda üç âdem ancak kucaklar bir amûd-ı

somâkî dikilidir. Ayağı ucunda beyâz mermer sütûndur. Bu sütûnda mühr-i hattı gibi zemîn hatt-ı tarz-ı kadîm ile, "Kırk sene pâdişâh olup beş yüz yıl mu'ammer olup ibtidâ başına tâc geyen pâdişâh ben idim" deyü seng-i mezârında cemî'i ahvâlâtların tahrîr etmişler, bir gûne hatdır.

Der-beyân-ı eşkâl-i tâc-ı Hûşeng Şâh: Bu tâc-ı revâc Hûşeng Şâh'dan sonra Hazret-i Risâlet'in vilâdetinden 889 sene evvel İskender-i Zülkarneyn'e değdi. Andan ekâsire pâdişâhlarından Enûşirvân-ı Âdil'e değdi. Andan Enûşirvân oğlu Hürmüz-ü Tâcdâr'a değdi. Andan Dâdyân banlarına değdi. Andan Menûçehr evlâdlarından Mençâr'a değdi. Mençâr kardaşlarıyla zıd olup cemî'i askeriyle celâ-yı vatan edüp Eğre kal'ası kurbunda Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed Hân'ın sene 1005 târîhinde yedi kralı münhezim edüp yedi kerre yüz bin kâfiri kırdığı Hırıştoş sahrâsında mezkûr Mençâr ibn Menûçehr vatan edinüp ismi Mençâr iken Macar galat-ı meşhûr kalup ba'dehu bu tâc Menûçehr oğlu Mençâr Macar'dan Nemse çâsârına değdi. Hâlâ Nemse ol tâca gorona derler. Ba'dehu bu tâc-ı pür-haç bî-revâc Vişigrad kal'asında iken Sultân Süleymân kal'ayı feth edüp tâc-ı İskender Vişigrad kal'asıyla bile alınup Süleymân Hân'a değüp hazîne-i pâdişâhîde dururdu.

Ba'dehu Süleymân Hân Budin'i sene 936 târîhinde feth edüp krallığın Erdel banı olan Yanoş Kral'a verüp hazîneden tâc-ı goronayı dahi müstakil kral olup Budin'i zabt etsin deyü tâcı Yanoş'a krala verdi. Yanoş Âl-i Osmân tarafından tâc sâhibi olup kânûn-ı kefere üzre tâcı bir ban alup hıfz ederdi. Hikmet-i Bârî tâcı hıfz etmeğe Şıkloviş kal'ası beği {Pirin Potur nâm kefere} goronayı Şıkloviş'e götürürken Segsar kal'ası kurbunda nehr-i Şarviz kenârında tâc ile konmuşlarken Peçoy kal'asının Pişyük nâm beği bir gece ale'l-gafle Pirin Potur Ban'ı basup cümle askerin kırup gorona tâcı alup Nemse çâsârı olan Yanoş'a tâcı teslîm edüp ol dahi Sobron kal'asında tâcı hıfz eder.

Ba'dehu Süleymân Hân def'a-i sânîde Budin'e gelirken Sobron kal'asından tâcı çıkarup hazîneye alup hıfz eder. Ba'dehu Süleymân Hân Alman kralıyla Zirinoğlu ve Beganoğlu ve'l-hâsıl yedi hersek beğleri ve seglerin ortadan kaldırmağa Nemse kralıyla ahd [ü] şart edüp ol şart üzre tâcı Süleymân Hân hazînesinden çıkarup Nemse kralı {olan Ferdinand Kral'a} verüp verüp ol zamândan berü Nemse krallarına çâsâr-ı inpirator derler, zîrâ tâc-ı İskender ve Hûşeng Şâh {tâcı} sâhibi oldu. Ba'dehu ahd [ü] mîsâkları üzre çâsâr imdâd edüp Süleymân Hân Zirinoğlu vilâyetlerinden yüz kırk pâre kılâ'ların kabza-i teshîre alup selâmetle der-i devlete geldi. Ol asırdan berü Nemse çâsârında bu tâc-ı Hûşeng Şâh kaldı.

Hattâ bu hakîr sene 1073 târîhinde Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa kal'a-i Uyvar'ı feth edüp sene-i âtiyede nehr-i Raba'da asker-i İslâm münhezim olup Nemse çâsârı tarafından sulh [u] salâha rağbet etdiklerinde Elçi Mehemmed Paşa ile Nemse çâsârına gidüp Beç kal'ası sarâyında kralın başı ucunda tâc-ı İskender'i görmek vâki' oldu.

Yedi küngüreli güderi ve telatinden bir mücevher tâcdır. Ve orta küngüre kubbeciğinde bir cevâhirli murassa' büyük halkası var. Ve her krallar cülûs etdikde teberrüken birer dâne murassa' altunlu zencîr korlar.

Bu tâcın kıt'ası bir kîle-i Rûmî kadar vardır. Bed-nâm günlerinde ve turvin ve elçiler

geldiği günlerde çâsârın başı üstünde mezkûr zencîrler ile asılmış durur. Taşradan gelen âdemler çâsâr tâcı geymiş zann ederler. Bir zî-kıymet tâc-ı Hûşeng Şâh'dır.

Kadîm-i eyyâmda Tuna kenârında Pojon kal'asında bu tâc emânet durdu. Bin yetmiş üç târîhinde kal'a-i Uyvar'ı Âl-i Osmân feth edüp Pojon kal'ası iki konak karîb kaldığından küffâr havf edüp Pojon'dan tâcı ref' edüp Beç'den içeri (–) konak yer pây-i taht-ı sânîsi olan Prak kal'asına getirüp anda hıfz eder oldular. Ammâ inşâallâhu Te'âlâ küffâr korkduğuna uğrayup Beç kal'ası ve Prağı ve Lonçat kal'aların feth edüp Kızılelma-yı Rimpapada karâr ederiz.

İşte bu şehr-i Sarây'da ibtidâ Hûşeng Şâh'ın geydiği tâcın aslı ve fer'i ve eşkâli böyledir. Hattâ Hûşeng Şâh'ın ziyâret etdiğimizin seng-i mezârında tâcının eşkâlini tasvîr etmişdi. Kal'a-i Bec'de manzûrumuz olduğu üzre *tâbaka'n-na'lu bi'n-na'l* yazılmış tâc-ı Hûşeng Şâh'dır. Ba'dehu Hûşeng Şâh'ın ***[170b]*** kabri kurbunda,

Ziyâret-i Tahmûres Hân ibn Hûşeng Şâh: Nehr-i Edil kenârında bir bâğ-ı hıyâbân içre bir çemenzâr soffa üzre medfûndur. Merkadinin kaddi kâmil yetmiş yedi hatvedir kim dâ'iren-mâdâr somâkî sandûka içinde medfûndur. Bunun dahi seng-i mezârında abâ vü ecdâdıyla ve müddet-i saltanatı ile târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

"Müddet-i ömrü dörd yüz yigirmi sene idi,

Ve sâhib-kırân dîv-bend kişi idi,

Ve ata ve katıra ve deveye palan ve eğer urup binen idi,

Ve sığıra ve câmûsa yük uran idi,

Ve baytala eşeği çeküp katır kulunladan idi,

Ve pars ve tâzî ve zağarları birbirlerine çekmek ile gûnâ-gûn taraş ve tulalar ve azağan yitler hâsıl etken kişi idi,

Ve ala ve bala yitken tâzîler ile av avlamak bu Tahmûres bandır kim fenâ yurd buna dahi kalmadı,

Ve âlât-ı silâh makûlesi nobut ve kılıç ve hançer ve bıçak peydâ etkendir.

Ve Türkistân'da Yesu şehrini ve Şâbûristânı ve cümle Türkistân'ı binâ etkendir. Rahmet-i Îzîd bolgandır."

deyü buevsâfları cümle celî hatt-ı Ma'kıl ile seng-i mezârına yazmışlar. Hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmışlar.

Tatar hânların ecdâdları ziyâretin beyân eder

Ziyâret-i Toluy Hân: Bu Sarây şehrinde bir serâmed sivri kubbede medfûndur, ammâ kabri ol kadar tavîl değildir. Andan bir hayli mesâfe-i ba'îde yerde, nehr-i Edil kenârında,

Ziyâret-i Tağar Hân, yanında babası **Menkirtim Hân:** İkisi bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Bu merkûm hânlar cümle Cingiz Hân evlâdlarıdır, cümle İslâm ile merhûm olmuşlardır, ammâ Hûşeng Şâh ve Tahmûres Şâhlar mukeddemlerdir.

Bu şehr-i Sarây cümle selef hânlarının tahtgâhları olup nehr-i Etil kenârında olmak ile

ol kadar ma‘mûr u âbâdân imiş kim çapar at ile bir günde [bir başından] bir başına yetişilir imiş. Bunda olan imâret-i ibret-nümâ-yı binâ-yı kisrâlar ve kıbâb-ı âlîler var kim Mısır diyârında İsne ve İsvan ve Sûdân eyâletlerinde yokdur.

Der-beyân-ı sebeb-i harâbî-i şehr-i Sarây

Sene 690 târîhinde Tohtamış Hân sâhib-hurûc olup hulûlî-mezheb olmağın vilâyet-i Kırım’da İslâm ile müşerref olan Özbek Hân üzre Tohtamış Hân beş kerre yüz bin askerle Kırım cezîresine varup Özbek Hân bi-emrillâh münhezim olup elin vilâyetin Tohtamış Hân gâret ü harâb u yebâb etdüğinden Özbek Hân doğru Timur Leng Hân’a ilticâ edüp Timur-ı pür-zor Hân dahi Özbek Hân’ın hâtırıyçün Mâverâü‘n-nehir’den üç kerre yüz bin Moğol ve Boğol ve Kaytak ve Lezgi ve Legzi ve Türk ü Türkmân ve Terekeme ve Çağatay kavmi askerleriyle Tohtamış Hân-ı hulûlînin şehri olan bu Sarây kurbunda iki leşker birbirlerine karılup ve katılup tarafeynden niçe ker[re] yüz bin hadeng ve sehm-i kazâlar atılup hikmet-i Bârî yârî kılup Tohtamış Hân münhezim olup iki kerre yüz bin asker dendân-ı tîğ [u] tîr-i kemândan geçüp bakıyyetü‘s-süyûfları nehr-i Edil’de gark olup şehr-i Sarây’ı Timur Leng Hân harâb u yebâb edüp ol zamândan berü zikr olunan kadarca âbâdân olur.

Ba‘dehu Timur Hân Özbek Hân ile Kırım’a gelüp yine Özbek Hân’a Kırım’ı ihsân edüp Kırım’ı Özbek Hân amâr etmeğe başlar. Timur Hân da nehr-i Özü‘yü karşu geçüp Kazakistân’ı ve Leh ve Krakovistân’ı ve Maskovistânları nehb ü gâret ederek deşt-i Kıpçak’dan sâlimîn ü gânimîn Mâverâü‘n-nehir’e gider. İşde şehr-i Sarây’ın harâb olmasının aslı budur.

Ve zamân-ı Cingiz Hân bu deşt-i Kıpçağ’ın, ya‘nî Heyhât sahrâsının etrâfında yüz yetmiş pâre şehr-i azîmler var imiş. Hâlâ harâbeleri içlerinde Kalmık şâhlarından Taysı Şâh ve Moyinçak Şâh ikişer kerre yüz bin keçeden obalarıyla konup göçerler. Cümle bu şehirleri Timur-ı pür-zor Hân harâb etmişdir.

Ve bu deşt-i Kıpçak’da Beşdepe nâm mahalde bir yığma depe üzre bir kalın mermer amûd-ı müntehâ var. Bunu Timur Hân alâmet içün ihdâs edüp cemî‘i harâb etdiği şehirleri ve kılâ‘-ı metîneleri ve on sekiz aded pâdişâhları mutî‘ [u] münkâd ve emrine râm edüp önü sıra on sekiz pâdişâhları etek der-meyân etdirüp yayan konakdan konağa yayan yürütdüğü pâdişâhlar esmâların ol mezkûr amûda yazmış. Ammâ Âzerbâycân şâhı Uzun Hasan Şâh’ı yayan yanısıra yürüdüp konakdan konağa musâhebet edermiş, anı dahi eyle mermere kazmış.

Ve kânûn-ı pâdişâhî isteyen ve her kavm [ü] kabîlenin hayvânâtlarına tamgaları nakş isteyen cümle ol amûda varup seyr [ü] temâşâ edüp lâzım olan tamgaların nakş alırlar ve kânûnnâme-i Timur Hân’ı görürler. Ve Timur Hân’ın hasîb [ü] nesîbleriyle bir Çağataysi lisân ile hüsn-i hattı mühr hattı gibi zemîn kazılmışdır. Ve cemî‘i merkadlerin atebe-i ulyâları ve seng-i mezârları üzre her kabir sâhiblerinin sinn [ü] sâlleri ve cümle ***[171a]*** hayrât u hasenâtları ve’l-hâsıl hâl-i hayâtlarında her neye mâlik ise ve ne işledi ve ne kişi idi cümle mezârları taşlarında yâhûd hayrâtlarının der-i dîvârlarında celî hatt ile mastûrdur. Bir acâ’ib kavm-i ankâlar imiş.

Ba‘dehu bu şehr-i Sarây’da hâkiminde ihsân [u] in‘âmlar alup ve Maskov elçisine beş

bin tüfengli asker imdâd verüp nehr-i Edil'i gemiler ile karşu tarafa kırk yedi mîlde ubûr edüp nehr-i Edil kenârınca cânib-i garba (–) sâ'at gidüp sahrâ-yı Heyhât'da şiddet-i şitâlar çeküp ve ibret-nümâ âsâr-ı kadîmler seyr edüp,

Evsâf-ı vilâyet-i âbâdân kavm-i Heşdek-i Sünniyân

Nehr-i Edil'in yemîn [ü] yesârında niçe kerre yüz bin keçeden obalar ve keçeden câmi' ve medreseler ve keçeden mekteb ve dâru'l-kurrâlar ile sahrâ-yı Heyhât hayme ve hargâh bâr [u] büngâhlar ile zeyn olmuş gûyâ bir vilâyet-i azîmdir. Ve bunlarda olan hayvânât ve arabaların hisâbın Hudâ bilir. Elçiyi Alban nâm bir (…)ın köşerine kondurdular. Hakîri (…)bay kişinin köşerine, ya'nî arabalarına kondurup ol gece âteş kenârlarında cân sohbetleri etdik.

……(6 satır boş)……..

Der-dâsitân-ı lisân-ı kavm-i Heşdek-i şecî'-i mü'minân: Gerçi cümlesi Maskov lisânı kelimât ederler, ammâ başka bir gûne lehçe-i mahsûsa-i ıstılâhâtları vardır.

……(3.5 satır boş)……..

Bu kavm-i Heşdek yurdundan kalkup yine nehr-i Edil kenârınca cânib-i garba gidüp iki gün kâmil Heşdekistân'da konup göçüp üçüncü günde,

Der-beyân-ı imâret-i vilâyet-i Kazan-ı dâr-ı gâziyân

Mâ-tekaddem bu dahi Cinkız Hân'ın tahtgâhı imiş. Niçe mülûkdan mülûka kalmış. Hâlâ dest-i Maskov'da bir dâru'l-mülk-i menhûs olmuş. Niçe bin aded hân ve câmi' ve imâret ve mescid ve medrese ve tekye ve hammâm ve dekâkînler ve bezzâzistânların kıbâbları ve tâk-i kisrâları ve kâ'aları râygân durur. İbret-nümâ-yı acâ'ibât [u] garâ'ibâtları çokdur. Hâlâ üç bin kadar saz ve kamış örtülü evleri ve yigirmi aded düyûr-ı kenîseler ve yedi aded mesâcidleri var, zîrâ bunda dahi kavm-i Noğay ve kavm-i Heşdek müselmânları çokdur. Ve altı yüz kadar dükkânları var.

……(2 satır boş)……..

Ammâ Kalmık havfinden ol gece cümle atlara geçen seneden kalma ölen nâm otlar yedirdik. Bunun dahi hâkimi Maskov kralı tarafından Zakırya nâm vezîr on bin Mujik keferesi ve Heşdek kavmi askere mâlikdir. Şehrinin zemîni (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bunda dahi bâğ u bâğçe yokdur. Lâkin müşebbek bostânları çokdur. Bu diyârlarda şarâb olmaz. Cümle kefereleri rakı ve horilka ve pivo [ve] med nâm müskirât meşrûbâtlar içerler, ammâ kavm-i Heşdek yine at etleri yeyüp boza ve kımız ve talkan ve yazma içerler.

Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Ve cümle âşık perestlerdir. Eğer merd ü zenlerinin esbâbları çukadır. Başlarında cümle kalpaklardır, ammâ Tatar börkleri gibi değildir, bir gayri tarz-ı surâhî kalpak geyerler. Eğer kavm-i Heşdek'in ve millet-i nasârâ-yı Maskov'un avretlerinin yüzleri açık gezerler.

Bu şehr-i gâz[iy]ân dahi iklîm-i sâbi'den olup vakt-i gurûb ***[171b]*** atlara yem asup ahşam namâzın kıldık. Atlar bir sâ'atde yemi yediler. Biz dahi ta'âm yeyince vakt-i şâfi'î olup sabâh oldu. Ve bir sâ'at olmadan gün doğdu. Ve'l-hâsıl cemî'i gecesi dörd sâ'at ve bir

çeyrek oldu, zîrâ iklîm-i sâbi‘in vasatıdır. Gerçi tûl-ı nehârı vardır, âfitâb-ı âlem-tâbın sâ’ir vilâyetlerdeki gibi tâb u tüvânı yokdur. Hamd-i Hudâ bu Kazan-ı gâziyân şehrine gelmek ile yedi iklîme kadem basup seyâhatde hissemiz olmuş oldu.

……(1.5 satır boş)……..

Der-ziyâretgâh-ı şehr-i Kazan: Vilâyet-i Âzerbâycân ki şehr-i Tebrîz-i dilâvîzdir, anın kurbunda bir kubbe içinde medfûn olan **Mehemmed Şâm-ı Gâzân** bu şehr-i Kazan’dan olmak [ile] Şenbet-i Kazan’dan galat Şâm-ı Gâzân derler. Vâlidesi olan Helam Ban nâm hâtûn bu Kazan’da pişüp yatır. Andan,

Ziyâretgâh-ı Şehinşâh Menûçehr {ibn Huşeng ibn Eyreç ibn Ferîdûn}: Îrân u Tûrân ve Semengân ve Laristân ve Moltân pâdişâhlarından bir ulu pâdişâh-ı kişver-keş ve adû-küş idi. Bu Menûçehr Hazret-i Nûh’a îmân getirüp gemiye girenlerdendir. Hazret-i Mûsâ‘ya dek mu‘ammer olup ana dahi îmân getirmiş ulu pâdişâhdır kim yüz yigirmi yıl pâdişâhlık edüp yedi yüz sene mu‘ammer olmuşdur. Şehr-i Kazan’ın hâricinde bir künbet-i ahzar içinde medfûndur. Seng-i mezârında müddet-i ömrü ve müddet-i saltanatı cümle tahrîr olup hakîr andan ahz edüp tahrîr etdim. Ve bu Menûçehr ile Sâm u Nerîmân ve Zâl u Köstehem hem-asr oldukları ecilden evlâdları Menûçehr yanında yatup kendüleri Heyhât sahrâsının kıblesi cânibinde Irâk-ı Dâdyân şehri hâricinde medfûnlardır. Ve cemî‘i âlât-ı silâhları ser-i pâları uçlarında kâ’im olan amûd-ı müntehâlar üzre amûd-misâl deste-çûb kûbları ve salıkları ve gürzleri cümle maslûb durduğu bâlâda mastûrdur. Andan,

Ziyâretgâh-ı sâhib-kıran-ı Îrân Tûr ibn Ferîd[û]n Şâh: Bu Tûr dahi babası Ferîd[û]n ile Hazret-i Nûh’a îmân getirüp keştî-i Nûh’a süvâr olup Tûfân-ı Nûh’dan halâs olanlardır. Andan sonra bu Heyhât sahrâsında Tûr tenâsül bulup niçe yüz yıl mu‘ammer olup pâdişâh-ı Îrân [u] Tûrân olup bu şehr-i Kazan’da Menûçehr kurbunda medfûndur. Ve bu Tûr Şâh’ın oğlu Zâdîm’dir, anın oğlu Peşengdir, anın oğlu Efrâsiyâb’dır, ammâ Zâdîm ibn Tûr babası cenbinde medfûndur.

Ziyâretgâh-ı Peşeng ibn Tûr: Bu dahi Kazan şehr[i] hâricinde âsûdedir. Andan niçe ziyâretler ve niçe bin âsâr-ı acîbe ve garîbeleri seyr [ü] temâşâ edüp yine şehr-i Kazan’dan garb ile yıldız rûzgârı mâbeynine bir gün bir gece yine Heyhât sahrâsı içre kavm-i Heşdek obaların temâşâ ederek gidüp Kalmık Tatarları havfin dahi çeküp,

Der-fasl-ı vilâyet-i Cinkız Hân batır, ya‘nî şehr-i sâhib-kırân Alatır

Be-kavl-i müverrihîn-ı Tatar bu şehri ba‘de’t-Tûfân ibtidâ binâ eden Îrec Şâh ibn Ferîdûn binâ edüp ba‘dehu Cingiz Hân pây-ı taht edinüp amâr etdi. Ba‘dehu Hulâgû Hân harâb etdi. Ba‘dehu Alatır Hân ibn Aykulp Hân amâr edüp ba‘dehu Tohtamış Hân tahtgâh edinmişken Timur-ı pür-zor Hân Tohtamış Hân’ı münhezim etdikde bu şehr-i Alatır’ı dirîğ ender hayf u dirîğ harâb edüp ba‘dehu Maskov kralı fursat bulup bu şehr-i Alatır’ı amâr eder. Hâlâ dest-i Maskov’da sehel ma‘mûrsi şehirdir kim başka vezîri var, on bin askerle hükm eder, ammâ askerinin nısfı Mujik Kazağıdır ve nısfı Heşdek ve Yaman Sadak askeridir. Bunlar Kalmık ile sulh edüp kardaş olmuşlar, ya‘nî barışmışlar. Şehir içre Kalmık Tatarları girüp bâzâ[r]lık ederlerdi.

Bu şehr-i Alatır’ın eşkâl-i zemîni: Yine Heyhât sahrâsıdır, ammâ nehr-i Etil’den bir merhale yer ba‘îd bir vâsi‘ çemenzâr ve lâlezâr mahsûllü fezâda âb [u] hevâsı latîf

mahbûbe Mujik kavmi kızları var kim gûyâ bânû-yı cihândırlar. Ammâ bu diyârın şiddet-i şitâsı şedîd olmak ile halkı çok libâs ve kürkler geymek ile mahbûb u mahbûbeleri cümle kısa(?) ve büğrü şekil görünür.

Ve bu şehir dest-i İslâm'da iken bunda olan gûnâ-gûn musanna' câmi'ler var kim diller ile ta'bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Gûnâ-gûn sırçalar ile murassa'-var binâ olunmuş serv-i sehî-(gûn-)vâr minâre-i serâmedleri var kim her bir câmi'in vasfında lisânlar kâsır ve kalemler kâsirdir. Hattâ bu hakîr bir câmi'in kapusu önünden güzer ederken kapusuna nazar etdim, gûyâ niçe yüz bin ahcârât-ı zî-kıymetler ile mebnî bir derveze-i âlîdir kim im'ân-ı nazar ile nazar edenin merdüm-i dîdeleri hîrelenir. Gûyâ şehr-i Sivas'da Kılıçarslan Şâh medresesi bâbına müşâbihdir.

Andan câmi'-i Alatır Hân eyle bir ma'bedgâh-ı cihândır kim letâfet ü zarâfetde misli yokdur. Hattâ üstâd-ı mühendis bu mezgide var makdûrun sarf edüp ol bennâ-yı bânî bu câmi'de tasarruflar etmiş kim atlas-ı felekde eyle bir kârgîrliği bir dülger-i mi'mâr-ı selef etmemişdir. Hemân mihrâbı ve minberi Anatolu eyâletinde Afyonkarahisârı'nın yukaru ***[172a]*** kaya üzre olan iç hisârın câmi'i mihrâbı ve minberi gibi gûyâ bir murassa' mihrâb ve minberdir.

Hulâsa-i kelâm bu Alatır şehrinde olan cevâmi', mesâcid ve medreselerin evsâfları tahrîr olunmak muhâldir. Ammâ el-hükmü lillâh böyle câmi'-i münevvereler dest-i kâfirde kalup yetmiş yedi aded câmi'ler hâlâ deyr-i Mesîhiyye olup âyîn-ı bâtıl-ı Îsâ ederler, ammâ minâre ve mihrâb ve minberleri cümle murassa'-misâl durur.

Hâlâ bu şehir içre altı bin aded saz örtülü dâr-ı menhûslar ve altı yüz aded dükkânlar ve yedi aded hânlar ve üç aded hammâmlar ve yedi aded Heşdek mesâcidleri var. Lâkin âşikâre ezân okumak memnû'dur, ammâ cemâ'at ile namâzlarına mâni' değillerdir.

……(1.5 satır boş)……..

Bu şehr[i] dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine cânib-i şimâle bir gün gidüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Ferîdûn Hân, ya'nî binâ-yı kal'a-i Balu Hân

İbtidâ bânîsi be-kavl-i müverrihîn-i Tatar Ferîdûn Hân ba'de't-Tûfân-ı Nûh Nebî gemiden çıkup bu vâdîleri beğenüp kendüye mesken [ü] me'vâ edüp bu şehr[i] bünyâd eder.

Ba'dehu Cingiz Hân evlâdlarından Balu Hân nâm bir sâhib-kırân-ı zamân bu hâk-i pâkin âb [u] hevâsından hazz edüp kendüye bir cây-ı menâs olmak içün bir kal'a inşâ eder kim netîce-i kelâm bu hakîr Evliyâ nâm pür-taksîr atlanup bir günde kal'ayı güc ile devr etdim. Gerçi Nemse ve Alman ve İsfaç ve Filimenk kâfiristânlarının kal'aları gibi sedd-i Ye'cûc-misâl metîn ve müstahkem kal'a değildir. Hemân yalın kat dîvârlı ve bir sâ'atde bir kapulu ve her fi'ilde(?) birer kulle-i azîmli kal'a-i kebîrdir kim bir günde devr etdik, lâkin adımlamadım, zîrâ at ile bir günde devr olunan sûru bu hakîr piyâde reviş ile nice adımlayım.

Bu dahi nehr-i Edil kenârında hükm-i Maskov'da başka banlık kal'adır kim on bin Mujik Kazağı ve on bin Heşdek Tatarı ve bin kadar Kalmık Tatarı askere mâlik kal'adır. Cümle yigirmi dörd sâ'atde yigirmi dörd kapusu vardır. Çârsû-yı bâzârı ol kadar

müzeyyen değildir, ammâ kenîse ve manastırlarının imâretleri aşk olsun zîrâ Balu Hân Gâzî asrında bu kenîseler cümle cevâmi‘ ve mesâcidler imiş.

Bu şehri dahi Timur Hân harâb [etmişdir]. Hattâ kavm-i Heşdek bu şehir içre bir câmi‘ olan kiliseye Hızır yakkan Alay yakkan mezgiti derler, ya‘nî Hazret-i Hızır âteşe yakdığı ve Allâh yakdığı câmi‘ derler. Balu Hân bu câmi‘i yüz yılda tamâm edüp gûyâ ürd-i behişt imiş. Ol asırda kavm-i Tatar Ka‘be’ye gitmez olup “Bu câmi‘ Ka‘be’dir” deyü bunda gelüp ibâdet ederlermiş. Tûlen ve arzen biner adımdır.

Ammâ kal‘a taşrasında başka bir kal‘adır. Kaçan kim Timur Hân bu kal‘a-i Balu Hân’ı harâb etdikde bu câmi‘e kıyamayup alıkor. Hemân Hazret-i Hızır *aleyhi’s-selâm* meğer Timur askeri içre imiş, hemân alâ melei’n-nâs zâhir olup “Mekke-i Mükerreme’den gayri Ka‘be olmaz” deyü bu câmi‘-i nûru ihrâk eder. Müsin olan kavm-i Heşdekler Tatarlarından(?) gördüklerinden rivâyet ederler.

Zîrâ Timur, Yıldırım Bâyezîd Hânımız zamânında karîbü‘l-ahd olup Timur’a yetişmiş Heşdek Tatarlarının iki yüz yaşında mu‘ammer olmuş Tatarların lisânından istimâ‘ edüp bu câmi‘in ihrâk olmasın tahrîr etdim. Ammâ vâh ve vâh ve vâveylâ kim böyle kazm-ı nazm-ı cinân-ı kâh misilli câmi‘-i kebîr ihrâk olup nûr iken muzlım olmuş. Ammâ yine böyle iken bu câmi‘in enderûn bîrûnunda olan envâ‘ füsûskârî mukavvim mahkûk kâr-ı mermer-bür ve gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma‘kûk bir diyârda yokdur. İllâ Mısır-ı nâdireti’l-asrda Paşa Sarâyı civârında Sultân Kalavân câmi‘inin rûy-ı dîvârları ola. Hakkâ ol kâr-ı musanna‘ dahi bu Balu Hân câmi‘ine mu‘âdildir. Ve niçe cevâmi‘ler dahi bu Balu Hân’da hâlâ kenîse-i Mesîhiyyelerdir, ammâ yedi aded hânları ve üç aded hammâmları ve yedi bin kadar saz ve toprak örtülü evleri var.

Eşkâl-i zemîn-i şehr-i Balu Hân:

……(2 satır boş)……..

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Balu Hân: Bu şehir kıblesi hâricinde bir çemenzâr püşte üzre,

Ziyâret-i sâhib-kırân Ferîdûn Hân: Müverrihân-ı Arab bu Ferîdûn’a Ebü‘t-Tatar derler, zîrâ Arabistân ve Mekke ve Medîne ve Bahr-i Kulzum sevâhillerinde çok seyâhat edüp andan bu sahrâ-yı Heyhât’da kal‘a-i Balu Hân’ın zemînin ibtidâ amâr etmişdir. Be-kavl-i müverrihîn Hazret-i Nûh’a îmân getirüp Tûfân’da keştî-i Nûh’a girmişdir. Beş yüz yıl mu‘ammer olup Hûd Nebî *aleyhi’s-selâma* yetişmişdir. Ve Şâm-ı şerîfden Ka‘be’ye Tûfân’da gâ’ib olan Ka‘be yolların bu açmışdır. Ve Hazret-i Nûh ile Ka‘be yerinde olan Beyt-i Ma‘mûr yerin bunlar Hazret-i Nûh ile tathîr edüp Ka‘be yerin ayân etmişlerdir. ***[172b]***

Ve Şâm-ı şerîf yoluyla Ka‘be-i şerîfe giderken Hûd Nebî şehri vardır. Bi-emrillâhi te‘âlâ ka‘r-ı zemîne geçmişdir kim ba‘zı âsâr-ı binâların temelleri göle nâzırdır. Gören kimesnelere pûşîde değildir. Bu şehri Hûd Nebî amâr ederken bu Ferîdûn ırgatlık edüp Hûd Nebî ile şehri bile yapdığından Hazret-i Hûd bu Ferîdûn’a “Tatar oğlun çalışan olsun” deyü du‘â etdiğinden du‘â-yı Hûd Nebî kabûl olup ol sene Ferîdûn’un bir evlâdı vücûda gelüp Hazret-i Hûd ol gulâma Tatar deyü isim koyup bağrına basup,

“Benim ma‘nâ oğlum olup evlâdları cihângîr olsun” buyurup Tatar gulâmın başına

Hazret-i Hûd kendü arakıyyeyi Tatar'ın başına kodu. Dahhâk-ı Mârî ile Demirci Kâve cenginde ol arakıyye-i Hûd Nebî gâ'ib oldu, derler. Ba'zılar hâlâ Çîn pâdişâhı hazînesindedir, derler.

Ez-în-cânib Ferîdûn Hân sâhib-kırân-ı zamân olup Hûd Nebî binâ etdiği şehr-i mağrûkun hâricinde Ferîdûn-i sâhib-kırân alâmeti olması içün bir amûd-ı müntehâ dikmişdir, hâlâ yol üzre durur. Murâd eden hüccâclar varır görür. Kûfî hatta müşâbih bir gûne hatlar kazılmış ve niçe yüz gûne sûret-i timsâller yazılmışdır kim ehl-i hikmet ve erbâb-ı ma'ârif bu sûretler rümûz u künûzdur kim devr-i kıyâmete dek gelecek pâdişâhların ve gelecek kavmin ve cemî'i gelecek mahlûk-ı Hudâ ile tasvîrleri amûd üzre yazılmış ve kazılmış durur, ibret-nümâ-yı azîm amûd-ı bâlâdır. Hemân İslâmbol'da Avretbâzârı'nda kâ'im olan musavver dikilitaş gibi amûd-ı serâmeddir.

Ve bu Ferîdûn'un Hûd Nebî du'âsı berekâtıyla Tatar oğlundan sonra on bir oğlu olur.

Evvelâ biri Tûr'dur, anın oğlu Zâdîm'dir, anın oğlu Peşeng'dir, anın oğlu Efrâsiyâb'dır.

Ve Ferîdûn'un bir oğlu dahi Îrec'dir, anın oğlu Kûşeng'dir, anın oğlu mezkûr Menûçehr'dir kim Macar kavmi ecdâdıdır. Ve bu Menûçehr'in Macar mürted olan Mençâr'dır kim Mençâr'dan galat hâlâ Macar derler. Tâc-ı Hûşeng Şâh bu Mençâr'dan niçe ele girüp hâlâ Nemse çâsârı elinde kalup gorona ve korona ve manlifke ve kallevine derler. Hattâ Âl-i Osmân'da kallevî sarık nâm andan kalmışdır.

Ve Menûçehr'in bir oğlu dahi Ejder Ban'dır kim Erdel Macarı olmuşdur.

Ve bir oğlu dahi Nig Yejdir Ban'dır kim Orta Macar olmuşdur.

Ve bir oğlu dahi Kurs Ban'dır kim Kaşa Macarı olup Mençâr olan, ya'nî dörd karındaş Macar olan bu Menûçehr evlâdlarıdır, ammâ Kurs Ban olan Menûçehr oğlu cümleden şecî' ve re'âyâ-perver ve dilâver server-i hünerver olup şehirler amâr etdi. Hâlâ Kurs nâm Macar anın evlâdlarındandır.

Ve Ferîdûn'un bir oğlu dahi Selm'dir, anın oğlu Gâv-ı İsfehânî'dir, anın oğlu Karp Pehlivân'dır.

Bunlar cümle oğul oğula ve nebîrezâdeler bir yerde kal'a-i Balu Hân'da gûyâ Mısır'ın ehrâm dağları gibi kümler altlarında medfûnlardır. Ve selef pâdişâhları kabirlerinin seng-i mezârlarına cümle ahvâlâtlarıyla müddet-i medîde ömr-i girân-mâyeleri ve müddet-i saltanatları ve imâret etdikleri ve feth etdikleri dâr-ı diyârları cümle tahrîr etmişler. Hakîr dahi andan ahz edüp bu mecmû'a-i müsevvedâtımıza tesvîd eyledik.

……(1.5 satır boş)……..

Bu şehr-i Balu Hân'ı dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine nehr-i Edil kenârıyla taraf-ı şimâle bir gün gidüp yine şiddet-i anâ çekerek Mujik kâfiri içinde gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i kâfiristân kavm-i şehr-i Mujik

Mâ-tekaddem Cingiz Hân asrında Ulu Noğay ve Yamanca Noğay ve Şıdak Noğay ve Urumbet Noğay ve niçe yüz aded kavm-i Noğay bu şehr-i azîmde ve sahrâsı olan Büyük Heyhât'da sâkin olurlar imiş. Timur Hân gelüp harâb edüp Maskov kralını dahi mutî' [u] münkâd etmeğe murâd edindikde gördü kim gecesi kalîl iki sâ'atden egilli vakitde sabâh

olup Hak Te‘âlâ‘nın beş vakit farz eyledüğü yatsı namâzının vakti yok,

“Bu diyârda ne kârım vardır” deyü Monla Nasreddîn-i Akşehrî ve (–) (–) ulemâlar ile [92] nass-ı şerîfi hükmü üzre a‘yân-ı kibârıyla müşâvere ederken bir Tatar gelüp “Hânım Edil suyu bu gece kıstadı”, ya‘nî dondu deyü haber getirdikde hemân Timur Hân nehr-i Edil’i buzlap âsân vech ile ubûr edüp gerüye döndü. Bu Mujik şehrinden içeri Maskov’a girmedi, döndü ve gitdi. Ammâ bu şehr-i Mujik dahi niçe zamân mu‘attal yatup ba‘dehu Maskov krallarından Serbaniska nâm kral-ı dâll amâr eder.

Eşkâl-i zemîn-i şehri: Nehr-i Edil kenârında bender şehir iskeledir.

Evsâf-ı nehr-i Edil: Bâlâda mevsûfdur. Ammâ bu rûy-i ***[173a]*** arz yedi deryâ ortasında yüz seksen yedi bin mîl ihâta eder bir cezîr[e-i] dünyâ-yı mu‘azzamdır. Bu dünyâ içre Cenâb-ı Allâh bu nehr-i Edil gibi nehr-i azîm halk etmemişdir. Ba‘zı yeri kırk elli mîl ve ba‘zı dar boğazları (…) otuz mîldir.

Bu Mujik şehri iskelesinde azîm gemiler var kim her birine ikişer bin âdem sığar. Bunlar Çîn ü Fağfûr ve Kozak ve Terek ve Kozak vilâyet-i zenâna gidüp gelir keştîlerdir. Azîm topları var. Düşmanları kavm-i Fağfûr ve kavm-i Mujik ve müslimler imiş. Anların da gemileri var imiş, ammâ bunların kadar büyük gemiler değil imiş, ammâ kavm-i şecî‘ ve bahâdırân olmak ile Bahr-i [Har]ez’den nehr-i Cayık’a girüp Maskov kralı vilâyetinde iki üç ay kayıklarıyla gezüp bu kadar mâl-ı ganâ’imler alup yine sâlimîn ü gânimîn Kozak vilâyetlerine giderlermiş.

Ve bu Bahr-i Kulzum iki Karadeniz’den büyük bir deryâ imiş. Kırk gündür kim sevâhillerinde kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederiz, dahi bir nihâyeti kenâresini görmedik. Aslâ bir bahre ittisâli yokdur, hemân başka bir deryâdır. Hudâ bilir kim dâ’iren-mâdâr etrâfın geşt etmedim, ammâ Karadeniz’in cânib-i etrâfın iki kerre devr etmişimdir.

Ve bu Bahr-i Harez’de olan gemiler aslâ bizim Akdeniz ve Karadeniz ve Bahr-i Ummân ve Bahr-i Okyûnûs ve Bahr-i Moltân ve Bahr-i Hindistân gemilerine benzemez. Başları ve kıçları ancak havâlesiz gemilerdir. İki yanlarında minâre kalınlığı hasırlar vardır, zîrâ bu deryânın azîm fırtınaları olur. Demirkapu’dan binüp vilâyet-i Gîlân’a düşdüğümüzde çekdiğimiz fırtınaları hakîr bilir.

Ve bu (ve bu) şehir(i) yine Heyhât içindedir ve hâlâ Maskov vezîri hükmünde yigirmi bin Mujik keferesi leşkeri ve on bin Heşdek askerî kulu vardır.

Cümle yigirmi aded kiliseleri mâ-tekaddem selâtîn câmi‘ler[i] imiş. Cümle ikişer ikişer minâreli manastırlardır. Ve elli kadar ma‘mûr Heşdek kavmi mesâcidleri vardır. Bu şehirde yedi gün meks edüp dörder vakit namâz kılardık. Bu diyârda aslâ yatsı namâzı kılınmaz, zîr[â] vakt-i salât-ı ışâ şer‘-i şerîf üzre yokdur. Hemân pirinç pilavı suyun kaynadup pirincin salup yağ ile haşlayup pilav olacak mahalde salât-ı fecr olup namâz kılınır. Yatsı namâzının vakti yokdur. Şeb-i yeldâsı cümle bir buçuk sâ‘at ve üç derece ve iki dakîkadır.

Hakîr niçe kerre rub‘ dâ’ire dutdum. Tûl-ı nehâr yigirmi iki buçukdur, ziyâde tefâvüt eder, ammâ güneşin harâreti olmayup rûz-ı rûşeni hemân vakt-i Şâfi‘î gibi olur.

Ve kışı gâyet şedîd olup eşcârât-ı müsmirât gayri dırahtistândan söğüd ve kavakdan gayri eşcâr yokdur, ammâ müşebbek besâtînleri ve mezra‘âtları çokdur. Ammâ sehelce

muta‘assıbca olduğumdan hüddâmlarımla salât-ı ışâyı cemâ‘atle kıldığım ulemâ-yı Heşdek görüp men‘ etdiler.

“Ulemâ-yı mütekaddimîn-i müctehidîn bunda gelüp vakt-i ışâyı bulamayup yatsı namâzın kılmayup kitâblar te’lîf etdiler” deyü niçe yüz mücelled kitâb-ı mu‘teberâtları hakîre gösterüp âhır-ı kâr ben de tevâbi‘imle niçe zamân salât-ı ışâyı kılmayup latîfe ile,

“Tuh ne güzel vilâyet olur, hakkâ ki kalacak vilâyetdir” dedim. Baba Halhâlî refîkim eyitdi:

“Behey îmânım, işte elhamdü lillâh, yatsı namâzı kılınmaz diyâra geldik. Bir dahi şu sabâh namâzı kılınmaz vilâyete dahi gidebilsek âh cânım sabâh namâzı vah cânım şâfi‘î namâzı” deyü latîfe etdiler.

Hakkâ ki ömr-i nâzenînimizde bir dahi bu diyârı görmüş olduk. Ammâ bu şehr-i Mujik’de dör[d] beş kerre yüz bin mü’min ve muvahhid pâk ve müsellah Heşdek kavmi vardır. Anlar dahi aslâ yatsı namâzını kılmazlar. Bu diyârı kavm-i Heşdek ve kavm-i Noğay’ın niçe gûne eli dutmuşdur. Hattâ biz bunda iken,

Der-âğâze-i dâstân-ı dostân-ı ceng-i azîm-i kavm-i Heşdek bâ-cidâl-i kâfir-i Mesköv ve kavm-i Mujik

Hemân bir gece bu şehr-i Mujik’den iki üç kerre yüz bin kavm-i Heşdek gâ’ib oldu. Çûn vakt-i sabâh olup biz dahi hareket etmek sadedinde iken vilâyet vezîri bizim refîkimiz olan elçiye gelüp kendüye bir telâş olurmuş, cümle sözlerin perîşân söylemeğe başlayup biz de hareket etmeden ferâğat edüp kaldık.

Ol ân taşra şehre çıkdım. Bir Heşdek müselmân kalmayup şehr-i Mujik’de hemân kefereler kalmış. Her kefere semmûr ve zincâb kürkleri ve balık dişleri ve gayri metâ‘ların hıfz etmeğe başladılar.

Anı gördük, ertesi gün vakt-i seherde iki kerre yüz bin Heşdek kavmiyle niçe kerre yüz bin Maskov küffârı ceng ede ede bizim mihmân olduğumuz Mujik şehri önüne gelüp yine bir ceng-i azîm ederek tâ vakt-i seherde küffârdan bir cân halâs olmayup cümle Heşdek kavmi gemilere süvâr olup Alatır vilâyetine geçüp “Âl-i Osmân’a kul gideriz” deyü bir gün bir gece cümle ehl ***[173b]*** [ü] ıyâlleriyle sahrâ-yı Heyhât’da hoş-nişîn olup kaldılar.

Ammâ Mehemmed Geray Hân ma‘zûllük vartasına uğramasa bu Heşdek kavmini Azak kal‘ası altında Altı Sutunu nâm yere getirüp anda sâkin etse gerek idi. Eyle olsa henüz Azak vilâyeti Maskov ve Kalmık’dan emn [ü] emân olurdu. Meğer bu tâ’ife-i Heşdek’i Maskov kralının oğlu bunları iki kerre yüz bin asker-i cünüb ile gelüp talava urup gâret etse gerek imiş, zîrâ bu Heşdek kavminde olan at ve de[ve] ve sığır ve koy bir pâdişâhda yokdur.

Bunlar dahi Yamanca Noğay’dan ve İçeli Heşdeğinden haber alup ol gece atlanup gâ’ib olmalarının aslı ol imiş. Bir sahrâda kralzâdeyi konmuş bulup ale’l-gafle basup bu kâfir silâhlarına davranmadan küffâra bir kılıç-ı Heşdekî ururlar kim bir kralzâdeyi katl ve bir kralzâdeyi esîr ve üç aded vezîrlerin bend-i zencîr edüp ceng ede ede bizim olduğumuz Mujikkirmân’a gelüp ol gün nehr-i Edil’i karşu tarafa ötmelerinin aslı ol imiş.

Bu kavm-i Heşdek’in aceb atları ve yahşi kerevke zırhları ve ucu sivri Mâhân vilâyeti kılıçları ve yahşı vilâyet-i Mâzenderân tüfengleri ve yahşi vilâyet-i Şîrâz ve Gîlân’ın tîr ü

kemânları ve yahşi kalkan ve sünüleri vardır. Cümle konar göçer kavm [ü] kabîledir. İçlerinde Dâdeniyân'dan iki nefer şehzâdeleri vardır ve ulemâları gâyet çokdur.

Ve şeb [ü] rûz Kalmık ile ceng ederler, zîrâ gâyet şecî' ve tüvânâ zor batır yiğitleri vardır. Yüz bini tüfeng-endâzdır ve yüz bini kemândârânlardır. Ve altı aded şâhî topları vardır. Hattâ bir şehzâdeleri Mujik şehrinde hakîre gelüp eydir:

"Amân el-amân ey güzîde-i leşker-i Âl-i Osmân, bize bir yeşil alem ile birkaç bin asker gelüp görsün(?) şu Maskov vilâyetine yayılup duran ümmet-i Muhammedlerimizi çıkarup şu Heyhât sahrâsına göçürüp size Maskov vilâyetin feth edüp Heyhât sahrâsından on iki aded Kalmık pâdişâhların kaldırup Azağ'ı ve Kırım'ı Kazağ'ın ve Kalmığ'ın derdinden halâs edüp sizin İslâmbol'unuza Karadeniz ile say yağı akıdalım. Ve her yıl niçe kerre yüz bin koyun pâdişâh kayserin matbahına yağ ve koyun gönderelim" deyü yalvardılar. Hemân bizimle olan elçi keferesi eydir:

"Sakının bunları Azağ'a koman. Azak Kazağıyla bir olup Azağ'ı elinizden alırlar, zîrâ bunlar eylik bilmez bir kavimdir. Bizim bu kadar yüz yıldan berü re'âyâlarımızken işde şimdi isyân edüp iki kerre yüz bin Hıristiyânlarımız kırup bir şehzâdemiz katl edüp birin esîr edüp işde Edil suyun karşu geçdiler. Hele ben pâdişâhınıza varırsam bu Kalmık içün neler söyleyim" deyü elçi gazab-âlûd olup kükredi. Ve gürûh gürûh niçe bin kavm-i Heşdek nehr-i Edil'i geçerlerdi. Bundan sonra küffâr bu Heşdek'e bir söz söylemeğe kâdir olmadılar.

Ammâ dahi içeri Maskov vilâyetinde olan Heşdek müselmânlarının hisâbın Hudâ bilir. Bunların fetret isyân tuğyânı sebebiyle elçiyle Mujik şehrinde kâmil bir hafta oturup zevk etdik.

Der-beyân-ı lisân-ı kavm-i Mujik: Gerçi bunlar dahi Maskov gibi millet-i nasârâdan İncîlî olup Maskovca da kelimât ederler, ammâ bunların başka lehçe-i mahsûsaları vardır. Evvelâ

……(2.5 satır boş)……..

Bu şehirden dahi kalkup yine cânib-i şimâle bir gün gidüp bir vâsi' fezâda,

Pije Buzlıça: Bu Mujik lisânınca pije köğe derler. Gâyet ma'mûr köydür. Bunda Heşdek kavmi cümle göçmüşler. Andan kalkup yine semt-i şimâle bir gün gidüp,

Pije Bohaça: Bu dahi ma'mûr köydür. Meğer Heşdek Tatarları bu köy altında Maskov askerine yetişüp eyle kırmışlar. Sahrâ-yı Heyhât kâfir lâşesiyle zeyn olup sâhibi olan lâşe-i murdârları henüz arabalar ile taşırlardı. Andan yine bir günde,

Pije Kohana: Bu dahi Mujik köyüdür.

El-hâsıl on yedi konak bu Mujik vilâyetinde sahrâlar içre zeyn olan köğleri ubûr edüp on sekizinci günde,

Nehr-i azîm Cayık: Bu dahi Maskov diyârının cânib-i garbîsinde (–) vilâyeti dağlarından gelüp üç aylık yollarda niçe yüz pâr[e] şehirlere ve niçe bin pâre kılâ'lara uğrayup bu dahi Bahr-i Harez'e (–) şehri dibinde mahlût olur âb-ı hayât nehr-i azîmdir, ammâ nehr-i Edil'den küçükdür. Hattâ şiddet-i şitânın katılığından donmuş idi. Üzerinden

niçe kerre yüz bin arabalar geçerken hakîr atlar ile karşu büyük Maskov hâkine kâmil bir sâ‘atde geçdik. Tâ bu mertebe arîz sudur, ammâ ne mertebe amîk olduğu ma‘lûmum değildir, zîrâ buzlap olmuş idi, ya‘nî donmuş idi. ***[174a]*** Ammâ nehr-i Edil’i gemilerle Mujikistân’a yedi sâ‘atde geçmiş idik. Kırk aded fırka olup Bahr-i Harez’e munsab olduğu merkûmdur. Ba‘dehu nehr-i Cayık kenârıyla ol gün cânib-i şimâle meyyâl gidüp,

Solup kirmân: İbtidâ bu dâr-ı diyârda ağaçdan kal‘a henüz gördük, bir küçük kal‘adır. Başka hatmanı ve altı bin Kazak cünûd-ı cünübü vardır. Bunda yine kavm-i Heşdek gördük. Kenîse ve çârsû-yı bâzârı azdır. Yedi aded Heşdek mescidleri var. Bunda dahi aslâ bâğ u bâğçe yokdur, ammâ (…) bu nehri kenârında ağaçlar çokdur. Bundan yine kalkup şimâle bir gün gidüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve menhûshâne-i kadîm kal‘a-i (–)

Evvel ve âhir Maskov krallarının tahtgâhı imiş. Lâkin Heyhât sahrâsına Kalmık Tatarı geleli kral bu tahtın bırağup nehr-i Cayık’dan karşu tarafda yigirmi konak içeri şehr-i tahtgâh-ı (–) (–) gidüp hâlâ anda karâr eder. Cümle (–) aded tahtı vardır (–) şehirde (–) nâm sikkesi kesilir (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ammâ bu şehr-i azîmi gâyet ma‘mûrdur. Ve sene (–) târîhinde Mehemmed Geray Hân’ın esîr etdiği Şeremet Ban bunda vezîri nâmına idi, ammâ şimdi banı (–) (–) nâm pîr-i muğân bir kefere-i benâmdır. Cümle yetmiş bin tüfeng-endâz leşkere mâlikdir, zîrâ Kalmık düşmanları çokdur. Ammâ kal‘ası gâyet sarpdır. Nehr-i Cayık kenârında bir yalçın püşte-i âlî üzre Şeddâdî taş binâ yukaru hisârı var. Bir manastır çanlığı nümâyân olup kal‘a içine girmedim, ammâ aşağı hisâra elçi ile konduğumuzda iç hisâr ve aşağı kal‘adan bin pâre top atılup şâdımânlar etdiler. Meğer ol gece zemherîr gecesi olup küffârın domuz kırkını gecesi îdi imiş, sabâha dak top ve tüfeng şâdımanları edüp sabâhisi elçiye ziyâfet-i azîmler edüp ba‘de’t-ta‘âm Nemse çâsârının nâmelerin kapudana ve baş hatmana gösterüp yüzlerine ve gözlerine sürüp hakîre hayli ta‘zîmler edüp seyâhatimiz ahvâllerinden niçe şeyler su’âl etdiler.

Eşkâl-i aşağı hisâr: Nehr-i Cayık kenârında (kenârında) bir vâsi‘ sahrâda şekl-i murabba‘dan tûlânî iki kat sevâd-ı mu‘azzam kirmân-ı azîm bir kâr-ı kadîm şehr-i atîkdir. Cirmi on altı bin adım ihâta eder. Kırk kapusu ve kırk manastırı ve yetmiş kenîsesi ve yigirmi altı bin saz ve şindire tahta örtülü menhûshânelerdir. Bu kal‘aya selâmetle kavm-i Heşdek’i komazlar. Kapularda silâhların bırağup girirler. Cümle kavm-i Heşdek kal‘a hâricinde obalarıyla sâkin olurlar.

Ve cümle yetmiş aded bâzergân hânları ve altı bin dükkânları ve altı yerde hammâmları var. Ammâ ban sarâyı ol kadar ma‘mûr ve müzeyyendir kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Cümle maksûreleri nehr-i Cayık kenârına vâki’ olmuş. Ammâ bu şehrin dahi bâğ u bâğçesi yokdur, zîrâ şiddet-i şitâsı katıdır. Ve bunu[n] dahi gecesi kasîr ve nehârı tavîl ve muzlim olmak ile bunda dahi yatsı namâzının vakti olmadığından salât-ı ışâyı kılmazdık.

Bu şehirde hasîb ü nesîb şekilli erbâb-ı ma‘ârif Maskov kefereleri çokdur. Ekseriyyâ halkı tüccâr-ı füccârdır kim semmûr ve zincâb ve balık dişi ve güderi ve telatin fürûht ederler. Ammâ dükkânlarında avretler oturup her ne metâ‘ları var ise fürûht ederler, ayıb değildir, ammâ mahbûbu ve mahbûbesine hadd [ü] hasr yokdur. Cümle pâk çuka

dolamalarının yenleri ve göğüsleri gümüş düğmeli ve başları elvân kalpaklıdır. Semmûr kürk ve nâfe kürk geyerler. Avretleri yine yüzü açık gezerler.

Der-beyân-ı esmâ-i kefere-i Maskov:

……(3/4 satır boş)……..

Esmâ-i zenâne-i zâniye-i Mesköv:

……(3/4 satır boş)……..

Der-beyân-ı lisân-ı kadîm-i Maskov:

……(1.5 satır boş)……..

Sene (–) târîhinde Leh vilâyetinde Rakofçioğlu taburun bozup Leh vilâyetinden Mehemmed Geray Hân ile Maskov vilâyetine sefere gitdiğimiz sene Maskov lisânı mufassal yazılmışdır, ammâ bu Heyhât sahrâsı semtinin Maskov lisânı bu tahrîr olunan elfâz-ı mühmeleleri böyledir. Gerçi vilâyet-i Maskov'un on sekiz banlık yerinde on iki gûne lisân isti'mâl eder kavm-i kesîrlerdir, ammâ istimâ' etdiğimiz lugatlar bunlardır ki tahrîr olundu.

Ba'dehu bu şehr-i (–) dahi seyr [ü] temâşâ edüp banından ihsânlar alup yine elçi keferesiyle nehr-i Cayık kenârıyla cânib-i garba gidüp bir günde,

Menzil-i Sorotakirmen

Nehr-i Cayık'dan azmış gelmiş bir göl kenârında bir sarp ağaç kal'adır. Kışda kıyâmetde kal'aya girüp tâze cân bulduk. Bir sebük-rûh kapudanı ve hatmanı var, iki bin askere mâlikdir. Hikmet-i Bârî yârî kılup bu mahalde ***[174b]*** Maskov kralı tarafından Âl-i Osmân'a bir azîm elçi dahi gelüp mukaddemâ bizimle Terek kal'asından berü gelen küçük elçi bu elçinin yanında muzmahil olup küçük elçi büyük elçiye kethudâ olup Sorotakirmen'den azîm toplar atılup şâdımânlar olup on bin askeriyle kal'anın enderûn [u] bîrûnunda meks etdiler. Hakîr yanına varup görüşdükde Alman'dan berü Nemse çâsârına ve iki buçuk yılda yedi krallık yeri geşt [ü] güzâr edüp Erdel'e ve Eflak ve Boğdan'a ve Kırım Hânı Mehemmed Geray Hân ile Dağıstân pâdişâhına gidüp üç yılda çekdiğimiz âlâm-ı şedâ'id ve sergüzeşt [ü] serencâmım nakl edüp Nemse çâsârının verdiği pasaporta hattını gösterdiğimde ayağa kalkup hattı yüzüne ve gözüne sürüp hakîrden dünyâlar kadar hazz edüp,

"Murâd [u] merâmınız bu diyâr-ı muhâtaraya gelmeden maksûdunuz nedir?" dedikde hakîr eyitdim:

"İnşâallâh Maskov kralı şehinşâhına gidüp görüşüp vilâyetin seyr [ü] temâşâ ederim" dedikde elçi eyitdi:

"Şimden gerü siz bana râst geldiniz, hikmet oldu. Ba'de'l-yevm siz bize lâzımsız. Mukaddemâ bu kardaşımız küçük elçilik ile Âl-i Osmân'a gitse gerek idi, ammâ şimdi gayri iş zuhûr edüp şehinşâh kralım beni büyük elçi ta'yîn eyleyüp bin külçe envâ'ından kürkler ve bir külçe tahta semmûr kürkler ve bin çift balık dişi ve elli çift doğan ve sunkur ve toykun kuşları ve iki bin çift la'l-gûn telatinler ve bin külçe dâne semmûrlar ve üç çift beyâz semmûr kürkleri ve üç çift siyâh tilki kürkleri ve bir kantâr şemmâme amberler ve niçe bin gûne tuhaf u tefârûklardan mâ'adâ pâdişâhınıza yüz kîse altun ve

vüzerâ ve ulemâlarına ve gayri ser-i kârda olan a‘yân-ı kibârlara dahi gûnâ-gûn hedâyâlar ile yüz kîse altun dahi anlara götürürüm, zîrâ geçen günlerde bizim re‘âyâlarımızdan olan Heşdek kavminin yüz, yüz elli bini bizim kralımızın bir oğlun öldürüp ve bir şehzâdemizi esîr edüp Edil suyun karşu Heyhât sahrâsına geçüp Osmânlı hudûduna girüp kaldılar. Biz de üzerlerine asker çeküp varup savaş eylesek Osmânlıyla sulha muğâyir iş eylemiş oluruz. İmdi şimdi bu kadar hedâ-yı tuhaflar ile Osmânlıya gidüp şehzâdemizin leşin ve esîr olanı istemeğe gideriz. Besbelli siz Osmânlının bir vâcibü‘r-ri‘âyâ kimesnesisiz. Ben sizin gibi âdemi gökde ararken yerde buldum. Elbette kralımıza gitmeden fâriğ olup bizimle kal‘a-i Azağ‘a andan Devlet-i Osmânlıya bile gidüp niçe niçe işlerimize delâlet edüp hizmet-i şehinşâhımızda bulunup kraldan ziyâde lütfumuz görürsüz” deyüp hakîre ricâlar etdi. Hakîrin de cânına minnet ammâ,

“Yok elbette krala gidüp Nemse kralının mahabbetnâmesin verüp edâ-yı hizmet etmiş olurum” dediğimde,

“Yok elbette ben sizi koyvermem cânım” deyü hakîrin boynuna sarıldı ve tercümânı olan kefere dahi ziyâdesiyle ricâ edüp,

“Elbette siz bize Edirne’de ve İslâmbol’da lâzımsız” deyüp hakîre peşin bir kîse akçe ve üç yüz altun ve bir kat esbâb ve kışdır deyü bir semmûr sırt kürk ve iki at ve hüddâmlarıma da birer kat esbâb ve birer cılkava ve kürkler ve ellişer mümessek altunlar ve refîklerimiz olan dervîşânlara dahi hem-çünân eyle ihsânlar edüp seyishânelerimizin yüklerin arabalara tahmîl etmek içün üç araba ve iki araba me’kûlât [ü] meşrûbâtı ve hakîre binmek içün bir hınto araba verüp,

“Bu ihsân [u] in‘âmlardan sonra bu kış u kıyâmet ve erba‘în ve zemherîrde şiddet-i şitâyı çekmeden kurtulmağı cân-ı azîzimize minnet bilüp derd-i ser çekmeden halâs oluruz” deyüp Rûm’a gidecek olup cümle ihsânları alup,

Maskov vilâyetinde Sorotakirmen’den Azak kal‘asına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ sergüzeşt [ü] serencâmımız ne dırâz edelim. Bu elçi on bin askeriyle acele üzre şehzâdesin halâsa gidüp on gün on gece Heyhât sahrâsı içre ol şiddet-i şitâyı çekerek, ba‘zı kirmenlere(?) konarak on birinci günde yine nehr-i Edil kenârına geldik, ammâ yine Kalmık Tatarları havflerin çekmeğe başladık.

Hemân elçi ban-ı müdebbir on pâre topların arabalar ile ileri ve on pâre şâhî topların geri koyup at başı berâber gidüp ertesi bir gün cânib-i şimâle gidüp,

Menzil-i tabur-ı İslâm Türk Or’u

Bu mahalle Türk Or’u, ya‘nî Osmânlı handakı denmesinin vech-i tesmiyesi oldur kim sene 976 târîhinde Sultân Selîm-i Sânî asrında Sokollu vezîr-i a‘zamın re’y [ü] tedbîriyle Acem şâhından intikâm alup Şirvân ve Şamâkî ve Demirkapu ve Bakü kal‘alarında muhâfazada olan Özdemiroğlu Osmân Paşa’ya ve Hâdım Ca‘fer Paşa’ya ve Cığalzâde’ye ve Koca Ferhâd Paşa’ya imdâd ve mühimmât u levâzımât gitmesi âsân olmak içün Karadeniz’den gemiler cebehâne götürüp Azağ‘a gide, andan nehr-i Ten ile şayka gemiler nehr-i Ten’in nehr-i Edil’e yakın yerine gemiler varup nehr-i Ten ile nehr-i Edil’in mâbeynleri bir günlük, iki nehri birbirlerine mahlût etmek içün Kefe paşası Çerkes Kâsım Paşa’yı ve Kırım hânı Semiz Mehemmed Geray’ı ve Eflak ve Boğdan askerlerin cümle

[175a] yüz bin kadar yer götürmez asker olup bu kadar kerre yüz bin aded kazma ve tahta ve balta ve külüng ve kürek ve niçe gûne mühimmât ve cebehâne ve yüz aded şâhî toplar ve gayri yüz bin gûne levâzımâtlar ile yüz bin asker ile bu şimdi bizim konduğumuz Türk Or'u nâm mahalde nehr-i Edil kenârında asker-i İslâm meks edüp ibtidâ düşmandan emîn olmalarıyçün bir tabur-ı azîm kazup cümle asâkir-i İslâm girüp nehr-i Edil'in bir kolun kazmağa başlayup kâmil sekiz ay Edil ile nehr-i Ten'in beynlerin kazup yemîn ü yesârına dağlar gibi handakın türâbların yığmışlar ve nehr-i Ten'i kâmil iki konak yere deryâ gibi getirmişler. Hemân iki nehrin arası birbirlerine kavuşmağa iki sâ'atden eksik yer kalmışken hemân Tatar kavmi bizim askere fıs verüp,

"Bu kışda ve kıyâmetde bu iki nehir birbirine ne zamân karışır ve ne zamân bundan gemiler geçüp nehr-i Edil ile Bahr-i Harez'e varılır. Andan ne zamân deryâdan Demirkapu'ya ve Şirvân'a ve Şamâkî'ya varılır" deyü askeri ıdlâl edüp bir gün,

"Bire meded, üzerimize düşman geliyor ve kızıl kıyâmet (…) geliyor" deyü askere havf u haşyet verüp cümle mühimmât [u] levâzımât ve cebehâne ve topları ve sâ'ir mühimmâtları bu Türk Or'u mahallinde bırağup Kâsım Paşa feryâd eder, kimesne feryâdına ve ardına bakmayup Heyhât sahrâsında on gün on gece ılgarup Taman adasına gelirler.

Ammâ eğer beş on gün dahi kazılsa nehr-i Edil'in bir fırkası nehr-i Ten'e mahlût olup Azak'dan nehr-i Ten ile azîm gemiler girüp nehr-i Edil'e varup nehr-i Edil ile Bahr-i Harez'e girüp andan asker-i İslâm'a her mühimmât ve her zahîre varmak âsân olup donanma gemilerimiz gitmek mümkin olurdu. Ve Gence ve Şirvân ve Şamâkî ve Şâbûrân ve Niyâzâbâd ve Demirkapu ve Bakü ve Gîlân kal'aları ve vilâyetleri feth oldukdan sonra kızılbaş-ı bed-ma'âşı ortadan kaldırmak âsân olurdu. Ammâ "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir*" [93] Cenâb-ı Kibriyâ'nın hikmeti var.

Ammâ bu kazılan Or'u temâşâ etdim. Gûyâ sakar dereleri ve derk-i esfel gayyâları var kim âdem aşağı bakmağa cür'et edemez. İki yanları eflâke ser çekmiş dağlar gibi yığılmış topraklar var. Hâlâ bu Or'un içinde iri dıraht-ı müntehâlar hâsıl olup ba'zı zamân kış katı olsa bu handak içinde Kalmık sâkin olur.

Ve bu hafirden nehr-i Edil aksa Heyhât sahrâsı ma'mûr olur. Hattâ bu Or'da kalan cebehâneyi Sultân Selîm-i Sânî Sokollu Mehemmed Paşa'ya ödetmişdir. Mehemmed Paşa da Semiz Mehemmed Geray Hân'ı Kefe kal'ası çârsûsunda boğazından salb etdirmişdir kim Tatar'ı zabt etmeyüp firâr etmişdir. Netîce-i kelâm, ibret-nümâ-yı temâşâgâh Or'dur, ya'nî handakdır. Anıniçün bu mahalle Türk Or'u derler.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp nehr-i Edil'i gerüye bırağup yine cânib-i garba bir gün sahrâ-yı Heyhât'da gidüp,

Menzil-i Sahrâ-yı Heyhat: Anda arabalarımız yanlarında çadırlar kurup yatdık. Ammâ ol gece çekilen azâb-ı elîmi Hudâ bilir. Andan ertesi gün yine deşt-i Kıpçak'da vakt-i asra dek ılgarla gidüp,

Evsâf-ı sahrâ-yı Heyhât, mesken-i Kılmak kavm-i mühmelât

Hakkâ ki mühmelât mel'ûnât çepelât haşerât bir alay kavm-i nâpâklardır. Bu tâ'ifeye Kalmak ve Kalmık ve Kılmak ve Kılmah ve Kılmağ, cemî'i müverrihân bunlara Benî

Asfer kavmi derler. Hattâ kelâm-ı cifr-i Hazret-i Alî‘de: *“Yâ bilâde’r-Rey ve’s-Sol‘ât ihzer ‘an sığâri’l-‘uyûn min nefsihi”* [94] buyurmuşlar.

Hattâ *Cifr-i Câmi‘’*de dahi bu Kalmık hakkında çok şey yazmışlar, ya‘nî “Yâ bilâde’r-Rey ve’s-Sol‘ât”dan murâd-ı rümûz “Yâ vilâyet-i Rey halkı ve yâ Sol‘ât Kırım halkı, siz hazer edin küçük gözlü âdemden ki kendi nefisleri kabîlesindendir, anlardan korkun” buyurmuşlar.

Ve bâlâda tahrîr olunan hadîs-i şerîf: [95] hadîs-i sahîhi içün cemî‘i müfessirîn ve muhaddisîn ve ulemâ-yı Tatar bu Kalmık hakkınadır, demişler.

Hattâ bu Kalmık kavmi yigirmi sene mukaddem bu Heyhât sahrâsında vücûdları olmayup cümle Noğay kavminin yüz kırk aded kabîleleri Heyhât’da konup göçüp cümle hâsıl olan say yağların Taman adasına getirüp fürûht edüp İslâmbol’da say yağının bir vukıyyesi beş akçeye idi, ammâ bu Kalmık Heyhât’a kadem basalı kavm-i Noğay târumâr olup say yağ bahâya çıkdı.

Hâsıl-ı kelâm bu kavm-i Kalmık mel‘ûn tâ’ifedir kim cemî‘i halk bunlardan havf ederler. Hattâ Maskov kralı gibi cihângîr olmağa yakın bir kral-ı dâll bu Kalmık’dan havf edüp her sene hedâyâlar verüp kardaş olmuşlardır, ammâ yine Maskov vilâyetin vurmadan hâlî değillerdir.

Hemân bizim elçi ban Heyhât’a kadem basınca alay-ı azîm ile hedâyâsın alup Kalmık şâhına gitdikde hakîr bile gidüp üç sâ‘at kâmil obaları içlerinden geçüp Taysı nâm pâdişâhlarına buluşduk. Oğlu Moyinçak Şâh’dır. Bunların yüzer bin aded keçeden derim oba evleri vardır. Ve babasının ve oğlunun ikişer kerre yüz bin leşkerleri vardır kim sahrâ-yı Heyhât’da oba evcikler ile konup göçerler.

Elçiyle yahşi mu‘âmele edüp hedâyâları alup kabûl ***[175b]*** edüp ol ân hedâyâları tevâbi‘ ve mirzâlarına yağmâ etdirdi, gûyâ yanında lâ-şey idi. Bir yanına hakîri bir yanına elçiyi oturdup aslâ bizim elçiye rağbet ve iltifât etmeyüp hemân beni yanına alup başımda destâr-ı Muhammedîye ve esbâb [u] eskâl [ve] bıçağ u hançerime nazar eder bakardı. Elçiye sorup,

“Bu kimdir?” dedi. Elçi dahi tercümânları anladup,

“Bu Osmânlı leşkerinden seyyâh-ı âlemdir. Mehemmed Geray Hân ile Dağıstân’a gidüp andan bizim Terek kal‘amızdan Sarây vilâyetine, andan bize gelüp bizimle Türk’e gider” dedikde tercümânı Noğay Tatarı‘dır, hakîr lisân-ı Noğay’ın envâ‘ın bildiğimden kâmil beş sâ‘at hakîri söyledüp hazz etdi.

Hikmet-i Hudâ Ahmad Mirzâ nâm bir âdemi Kırım’a gelüp üç yüz âdemiyle müselmân olup Kırım’da âşinâ olmuşduk. Mehemmed Geray Hân ma‘zûl olunca Ahmad Mirza Kırım’dan firâr edüp yine Kalmık Taysı Şâh’a gelüp mürted olmuş. Hikmet-i Bârî yârî kılup ol Ahmad Mirza Taysı Şâh’ın yanına kerr ü ferr ü dârât ile gelüp bu hakîri görünce hemân seğirdüp hakîr ile öpüşüp görüşüp hakîri Taysı Şâh’a ta‘rîf edüp Mehemmed Geray Hân’ın musâhibi ve kazakdaşıdır dedi. Taysı Şâh hazz edüp ta‘rîf edüp Mehemmed Geray’ın Dağıstân’da kalması ahvâlin su’âl etdikde cümle vâkıf-ı esrâr olduğum üzre lisân-ı Noğayca hep [a]nlatdım. Ve Mehemmed Geray Hân’ın biti mektûbun

ve Terek kal‘asında rehin olan Kabartay beğinin ağaç çetele ve tamgası alâmetin Taysı Şâh’a bir Kaya Sultân makremesiyle verdiğimde makremeyi çevire döndüre nakşına baka baka hayrân olup ol kadar hazz etdi kim elçinin hedâyâlarından ziyâde hazz edüp makremeyi başındaki kalpağı üzre koyup durdu. Hakîrle niçe bin kelimâtlar etdi ve dedi kim,

“İnşâallâh biz de sana böyle çetele tamga veririz. Tâ Çîn ve Hıtâ ve Hoten ve Mâçîn ve Fağfûr vilâyetlerine varınca istersen gidüp seyâhat edesin. Bizim ol vilâyetlerde ve karanlık dünyâda ve dahi onda Yıldırak vilâyetinde akrabâlarımız vardır. Anda mu‘azzez [ü] mükerremsin” deyü ol ân hakîre bir ardıç ağacı gibi kırmızı ağaç pâresi üzre kendi bıçağıyla bir gûne kertikler kertüp ve demir ile ağaç üzre kızgın münakkaş demiri ağaca basup bir gûne nakş oldu kim rûy-ı zemîn nakkâşları eyle bir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn edemezler. Hemân hakîr çetele münakkaş ağacı öpüp başıma koyup bir destimâle sarup koynuma koyup yine kelimât-ı gûnâ-gûnlara başladık. Elçi beğe dedi kim,

“Kâmil bir hafta benimle bunda otur. Sefere gitmiş askerimiz vardır. Anlara yolda râst gelirseniz sizi ururlar. Birkaç günden anlar gelirler, sonra siz gidin” deyüp beş bin koyun ve yüz d[ev]e yükü darı zahîre verdi. Andan kalkup koşlarımıza geldik.

Der-beyân-ı eşkâl-i kabâ-yı Taysı Şâh ve dârât-ı âyîn-i Moyinçak Şâh

Bizzât Taysı Şâh ol şiddet-i şitâda sığın derisi kürkünü üzerine ters geymiş idi. İçinde yine sığın yavrusu derisinden Özbek libâsı gibi peşli deriden haftanı var idi. Ve kuşağı at derisi kayışından idi. Ve çakşırı mâvî keçeden idi. Mest yerine yine çakşırla yapılmış keçe idi. Başında kalpağı kırmızı tilki kürkünden olup üzeri bir beyâz deri idi. Lâkin kalpağının depesinde gûnâ-gûn harîr pâreciklerinden püskülleri olup aralarında yumurta kadar bir delikli elmâsı var idi. Oğlu Moyinçak Şâh dahi eyle libâs geymişdi, ammâ tâcı üzre püsküller ve elmâs taş yok idi. Bunlar pâdişâhlarına kendi ıstılâh lugâtları üzre Taysı Şâh derler. Oğluna ve vezîri makâmında olanlara Moyinçak Şâh derler. Obaları ve derimleri cümle deve yünü keçedendir. Ve cümle sığın ve kaplan ve at ve koyun postlarıyla döşeli bârgâhları var. Yanlarında tuzdan ve katrândan azîz ve lezîz bir şey yokdur. Kendüleri ve cümle hayvânâtları tuzsuz olmaz. Ve katrânı karıları zebat ve kala-misk yerine kulaklarının ardlarına sürerler.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı nisvân-ı Kılmah

Bunlar dahi cümle kesdikleri hayvânın derilerin geyüp gezerler. Ve başlarına yine deriden kalpak geyüp at binüp mızrak kullanup kılıç kuşanup kocalarından ziyâde ceng ederler. Lâkin ba‘zı avretlerin kalpakları üzre harîr pârelerinden şekilleri çokdur. Ve niçe avretlerde Çîn ve Hıtâyî elvân bezden haftan sûzenkârlar gördüm. Yine ayaklarına keçe çakşır ve domuz derisinden pâbûç ve çizme geyerler.

Ve bu iki pâdişâhın elli bin kadar Noğay tâ’ifesi re‘âyâları vardır. Bunların dahi yedikleri darı ve geydikleri deri ve evleri obadan az kendileri nâsâz bir alay kavm-i Noğay’dır. Ammâ bu kavm-i Noğay’ı Kalmık on yılda bir kerre mâlını talava vurur, ya‘nî yağmâ ederler.

Ve bu kavm-i Kalmak’da olan hayvânât nahırâtın hisâbların Allâh bilir ve ol kadar hayvânâtların yerler kim deryâda katre ve güneşde zerre kadar eksilmez, zîrâ bu Heyhât

sahrâsı eyle otlu yerlerdir kim at ve deve ve sığır çayır içinde gâ'ib olur, ammâ ağaçdan zerre kadar nâm u nişân yokdur. Meğer nehr-i Edil ve nehr-i Cayık ve nehr-i Kuban kenârlarında ve nehr-i Ten ve nehr-i Güğümlü çetlerinde ormanlar ola.

{Der-beyân-ı hikmet-i Bârî}: Ve bu sahrâlarda aslâ su yokdur, ammâ bir karış yeri kazsan bir gûne şorak su çıkup kaynar. Ol çıkan suyun öte yanına bir ***[176a]*** havz-ı kebîr bir çukur kazsan ol çıkan şora su bu havza akup âb-ı hayât su olur, aceb hikmetdir. Cemî'i benî âdem ve cemî'i devâbbât bu sulardan içüp def'-i atşân ederler. Ammâ kavm-i Tatar ömürleri içinde su içmek ve etmek yemek nedir bilmezler. Eğer etmek yeyüp su içseler belki ölürler. Hemân at südü ve deve südü ve boza ve talkan içerler. At südüne kımız derler.

Ve deve ve sığır ve at ve koyun ve keçi ve hınzîr ve yaban devesi ve yaban atı ve yaban donbayı ve yaban eşeği yerler.

Ve yaban sığır dutup arabaya koşarlar. Arıkladığı zamân âzâd edüp bir gayrısın dutarlar. Ve cümle arabaların develer çeküp develer ile çift sürüp ekin eküp darı yerler, gayri buğday ve arpa nedir bilmezler. Ve hıll [u] hurmetden bir şey bilmezler, cümle mübâhîlerdir. Zî-rûh kısmıyla olup kanı çıka elbette etin yeyüp derisin geyerler.

Ve eti aslâ pişirmezler, çiğ yerler. Böyle bir dürlü çiğ et yemeden necâsetleri aslâ kokmaz. Hemân doğan kuşu gibi beyâz evşan edüp sanlarlar.

Ve bunlarda hergiz gaybet ve mesâvî ve mâlâ-ya'nî ve şütûm ve sû-i zan ve kibir ve kin ve buğz ve adâvet etmek birbirlerine yokdur, ammâ gayri kavim üzre adâvet edüp sefere varup düşmanların gâret ederler.

Ve cümle kavm-i Kalmık on iki pâdişâhdır. Her biri beşer altışar kerre yüz bin âdemlere mâliklerdir. Ve cümlenin lisânları birbirlerine muğâyir olup on iki lisânları olduğu inşâallâh mahalleriyle tahrîr olunur. Karanlık dünyâya varınca cihânı dutmuş envâ'-ı kavmi Kalmık'dır.

Ve mezhebleri gûnâ-gûndur. Bir kavmi mecûsîlerdir ve bir mezheblisi hulûlîlerdir. Ve bir kabîlesi âteş-perestlerdir. Ve bir fırkası âfitâb-perestlerdir. Ve bir zümresi zemîn-perestlerdir, ya'nî zemînî-mezheblerdir. Ve bir sınıfı kamer-perestlerdir. Ve bir oymağı gâv-perestlerdir. İnşâallâh bunlar dahi mezâhibleri ve âlât-ı silâhı ve tarz [u] tavırlarıyla tahrîr olunur.

Ammâ bu mezkûr Kalmahlar Büyük Heyhât ve Küçük Heyhât ve deşt-i Kıpçağ ve vilâyet-i Mesköv içinde ve Çîn ü Mâçîn u Fağfûr'a varınca sâkinlerdir, ammâ mukaddemâ nehr-i Edil'in Maskov cânibinde sâkinler idi. Kavm-i Noğay'a galebe çalup nehr-i Edil'i beri Heyhât cânibine ötüp deşt-i Kıpçak'da ve Heyhât'da sâkin olup Azak ve Kırım câniblerin nehb ü gârete başladılar.

Ve bu kavimlerde aslâ tâ'ûn ve sancı ve zâti'l-cenb ve hüvâm ve hummâ ve ağrı hastalığı ve cüzâm ve freng zahmeti ve gayri emrâz-ı muhtelifeler olmazdır. İki yüz ve iki yüz elli ve üç yüz yaşında mu'ammer olup ömr-i tabî'îsi ki gele başın dutamayup başı omuzuna düşe, ol gün mürd olup yâ yere gömerler veyâ âteşe yakarlar veyâ suya atarlar veyâhûd meyyitlerin yerler. Mezheblerine ve kur'alarına göre amel etdikleri dahi

mahalliyle tahrîr olunur.

Ve bunlarda aslâ pire ve kehle ve tahtabiti ve yılan ve çıyan ve akreb olmaz, zîrâ derim evleri arabalar üzre olup sahrâ-nişînlerdir.

Der-kıyâfet-i eşkâl-ı kavm-i Kalmık

Bu vâdilerde tuz ma‘deni olmamak ile gözleri gâyet küçükdür, ammâ nigerân etdikde mağribden maşrıkı seçer. Gûyâ gözleri dûrbîn âyînesidir, ammâ beş on adım yerden nazar eden âdem Kalmık’ın gözleri mıh gibi yokdur zann eder. Anadan doğdukları zamân ba‘zısının gözleri köpek balası gibi bir haftada açılır. Ba‘zısının gözleri açılmayup ustura ile gözlerin yarup açarlar ve sehel tuz sürerler.

Ve bu kavmün başları Adana şehri kabağı kadar büyükdür. Ve her Kalmık’ın elleri ne kadar ise kulakları dahi ol kadar büyükdür.

Ve gözleri aslâ görünmez, kör zann edersin, ammâ gece ile ipliği iğneye geçirir. Tâ bu mertebe kuvvet-i nazarları vardır. Ammâ erlerinin kaşları ve kirpikleri yokdur.

Ve yüzleri tabak gibi yassıdır ve boyunları gâyet kısadır. Başları hemân omuzlarına bitişikdir, ammâ boyunları kurd boynu gibi kalındır. İki cânibe nazar edeyim dese gevdesiyle dönüp bakar. Ardlarına hod evlâ bi’t-tarîk aslâ bakamaz, zîrâ gerdânları yokdur.

Ve cümlesinin omuzları gâyet enlidir kim birer âdem müstevfâ oturur vâsi‘ omuzları ve domuzları vardır.

Ve gevdeleri kasıklarına varınca yekpâre kalın sepet gibi kısa boylu ve butları ve ayakları uzundur, ammâ incik kemikleri içeri eğridir. Atlara bindikleri zamân eğri ayakları atının karnın kucaklar.

Ve kadd [ü] kâmetleri cümle bodur kad dirler. Aslâ yayan yürümeğe iktidârları yokdur. Ammâ parmakları çınar gibi olup bâzûları kısa ve kalındır. Pençelerin aslâ âdem çeviremez.

Ve dahi vücûdlarında aslâ kıl olmayup sakalları da gâyet köselerdir kim kırk elli kadar sakal kılları var.

Ve dişleri deve dişi gibi iri azıları var. Aslâ diş ağrısı nedir bilmezler, incü gibi dizilmiş dişleri var.

Ve cümle ömürlerinde ısıcak ta‘âm yemezler ve vücûdları cümle gâyet tıknaz semizlerdir.

Ve cümlesinin esbâbları yedikleri hayvânâtların derilerindendir, ammâ üstleri başları eyle murdâr ve mülevves ve mühmel ve bed-râyiha kokar kim âdemi sermest eder, böyle bir râyiha-i habîseleri vardır. Anıniçün bunlarda pire ve kehle olmaz, zîrâ kehle nâzük tabî‘atdır, pâk yeri sever ve cüzâm vücûdu sevmez. ***[176b]*** Ve cüzâm ve miskîn âdemde kehle olmaz. Olmamak ve çok olmak dahi fenâdır.

Ve niçesi ile’l-ân üç yüz yaşına varınca yaşarlar. Hattâ Mehemmed Geray Hân efendimizin meclis-i şerîflerine üç yüz yaşında bir Kalmah gelüp bile ta‘âm yeyüp gördüğü serencâmları nakl etmişdi. Ve yine Mehemmed Geray Hân efendimiz bir sâlih

pâdişâh-ı dindârdır. Anlar şehâdet edüp,

“Benim huzûruma iki Kalmık girdiler. Biri iki yüz yetmiş yaşında ve biri üç yüz on yaşında idi. Cingiz Hân oğlunun oğlu Bereket Hân’a yetişüp bile eşüp yorddukları cümle nakl edüp Cingiz Hân tevârîhine hikâyeleri mutâbık geldi, söyletdim” deyü Hân hikâye eyledi.

Ammâ ekseriyyâ bu kavm-i Kalmağ’ın sebeb-i mevtleri hulûlî-mezheb olduklarından aslâ ölümden korkmazlar, “Ölürsem rûhum fülân avredin karnındaki fülâna cânım girir veyâhûd karımın karnına cânım girüp yine dünyâya gelirim” deyü ölümden havf etmeyüp cenge biri biri akîbince domuz gibi girüp savaş-ı perhâşda urulup cân ber-cehennem mürd olur. Yâhûd bir sebeb-i mevti dahi hemân kulağı kanı gidüp beyâz olup kulağı sağır olup başını dutamaz olup ol gün ölürler. Bundan gayri hastalık nedir bilmezler.

Temâşâ-yı garîbe-i kâr-ı Kalmık

Ba‘zı Kalmıklar iki yüz ve üç yüz yaşına varup kuvvet-i kuvâdan kesilüp enüp binmeden kalup akrabâları bunu gezdirmeden usanup ana bir semiz domuzun kuyruğun pişirüp ağzına biri biri ardı sıra kuyruğu dıkup öldürürler ve şehîd oldu derler.

Ve cümlesi birbirlerin yerler, ammâ kur‘alarına göre amel edüp birbirlerinin leşin ölünce yerler.

Meselâ Karpa nâm bir kişileri vardır. Taysı Şâhlarından sonra söz anındır. Ol Karpa âdemde dörd köşe bir ağaç kur‘a vardır. Ol kur‘a niçe bin yıldan berü ecdâdlarından kalmışdır. Her tarafı birer gûne rengde kudretden boyalı kur‘adır.

Bir ulu âdemleri ölse anın tâli‘ine kur‘ayı atarlar. Eğer kırmızı tarafı gelse “Kur‘a âteşe yak dedi” deyüp leşini âteşe yakarlar.

Ve eğer kur‘a siyâh yere gelse “Kara yere göm dedi” deyüp leşi yere gömerler.

Ve eğer kur‘a mâvî gelse “Suya at dedi” deyüp leşi yâ Edil suyuna yâhûd her kankı suya yakın konmuşlarsa girüp suya atarlar.

Ve eğer yeşil gelse leşi pişirüp yerler, ammâ kur‘aya amel ederler. Andan gayri hükümleri yokdur.

Hattâ bir gün Moyinçak Şâh’ın bir oğlu ölmüş, anı âteşde kebâb edüp yağını ve kanını akıdup yerler ve şâdımân edüp gülüşerek yerler. Hakîr geçerken beni de sofraya teklîf edüp,

“Gel pâdişâhımızın oğludur. Sen de yemiş ol” dediler. Hakîr eyitdim:

“Ya âdem eti yenir mi?” dedim. Anlar eyitdi:

“Bah yenir ya! Biz anın etini yeriz ki cânı birimizin cânına girüp ölmez, bile gezer. Domuz etiyle ve yılan etiyle âdem etinden tatlı babamız bir şey yaratmamışdır” dediklerinde,

“Ya babanız kimdir?” dediğimde hâşâ sümme hâşâ,

“Seni beni yıldırak tavı olı canı(?) yasadandır” dedi, ya‘nî hâşâ sümme hâşâ hele bu sözü yazmağa cür’et edemem, eyle dediler. Ammâ küfr [ü] dalâlet nedir haşr ü neşr ve

mîzân ü terâzû, cennet ve cehennem ve a‘râf nedir ve dörd kitâb ve peygamber ve farz ve sünnet nedir aslâ bilmezler. Hemân bir behâ’im makûlesi âdem şekilli benî asfarlardır.

“Bire âdemler bu âdem eti yenir mi, acı değil mi?” dedim. Bir kart Kalmık eyitdi:

“Acıdır sen yeme, eğer lezzetin bilmek istersen bir avredi bir kerre öp, gör ne kadar lezîzdir. Eğer âdem etin yersen lezzetinden hayât-ı câvidân bulup bizim gibi çok yaşarsın” dediler.

Ve ol sâ‘at bu âdem leşi kebâbını kırk elli nefer Kalmıklar yediler ve yağların yüzlerine ve gözlerine ve vücûdlarına sürüp kemiklerin yere gömdüler. Acîb ü garîb temâşâdır, ammâ *Allâhümme âfinâ,* eğer Rûm’un ve eğer Kırım’ın Badrak Tatarların dutup esîr etseler ahşama komayup kur‘a atmadan âdemi pişirüp yerler. Böyle bir merdüm-hor kavimdirler.

Ve dahi Moyinçak Şâh’dan gayri hâşâ ve kellâ tanrı ve peygamber ve cennet ve cehennem nedir bilmezler. Hemân Taysı ve Moyinçak şâhların bilirler. Ve yine şâhlarının oğlu ölüsün yerler. Ammâ âteş yaksalar elbette bir kerre âteşe taparlar. Anıniçün ölülerin âteşe yakarlar.

Ammâ bunların bir ey hâlleri var, aslâ yalan söylemezler ve yalan nedir bilmezler ve zinâ ve livâta ve calkzenlik nedir bilmezler. Cümle avretleri yüzleri açık gezerler. Erleri ne kadar bed-çehre ise avretleri ol kadar mahbûbe siyâh kaş ve siyâh kirpikli ve kudretden sürme gazâl gözlü zenâneleri olur.

Avretlere nikâh nedir bilmezler. Hemân kur‘a ile amel edüp alırlar. Ve cümle bahâdır kavm-i şecî‘lerdir. Aslâ ölümden kaçmazlar, zîrâ hulûlî-mezheblerdir. “Bu vücû[du]m ölürse cânım elbette bir kesin avreti karnındaki uşak ile yine dünyâya tâze cüvân gelirim” derler.

Âlât-ı silâhların beyân eder: Cümle ok ve yay ve mızrak taşırlar. Okları Çîn ü Fağfûr hadengleridir, parmak kalınlığı oklardır ve demrenleri el ayası kadardır. Ve demrenin dâ’imâ seng-i ferah nâm bir taş ile bileyüp demreni ustura gibi eder, ammâ oku gâyet ***[177a]*** yakından atar, zîrâ okları uzağa sürmez. Ammâ tîrkeşinde yâ beş yâ altı kadar okları vardır, ziyâde değildir, zîrâ demrenleri pek ağır demirdir. Ve yayları kol kalınlığı Hıtâ ve Hoten yaylarıdır. Ammâ kılıçları nâdirdir. Lâkin elbette ellerinden mızrakları mukarrerdir. Gâyetü‘l-gâye mahâretleri sünü iledir.

Ve bellerinde yüzer ve yüz ellişer yıllık ucu sivri uzun bıçakları vardır. Yaka yakaya gelseler ol bıçağ ile düşmanlarına aslâ amân ve zamân vermezler. Ve cümlesi beşer ve onar re’s atlarıyla enüp binerler.

Temâşâ-yı garîbe: Bunlar at üzre dizgini eliyle dutmazlar. Ağaçdan bir gûne Çîn vilâyeti avuzlukları, vardır. Dizgininin iki uçları üzengilerde bağlıdır. Ve dizginin iki uçları dahi atının iki burnu delikleri kulağına demir halkalar ile geçmişdir. Değmesinin atları ağızlarında üzengileri, ya‘nî gemleri yokdur. Cümle dizginleri atların iki burunlarında bağlıdır. Atlarına süvâr olduklarında dizginleri üzengilerinde bağlı olmak ile ayaklarıyla dizgin kullanup iki elleri âlât-ı silâha hizmet eder.

Ve bu sahrâ-yı Kıpçak’da ma‘âdin kısımları olmadığından bunlarda dahi akçe pul

yokdur. Ve demir ma‘deni olmadığından bir bıçağı ecdâdlarından beri mîrâs ile kullanırlar. Demir kıtlığından kılıçları ve demir üzengileri azdır.

Ve mızraklarının demrenlerinin çoğu yaban donbayı ve sığın boynuzundandır, ammâ seng-i hârâya geçer mızraklardır.

Der-beyân-ı mutalsamât-ı acâ’ib [ü] garâ’ib-i ibret-nümâ-yı şuğl-ı kehene-i kudemâ, ya‘nî bilâ-teşbîh ziyâretgâh-ı ka‘be-i kavm-i Kılmah-ı hubesâ

Bu kavm-i heyûlâda kizb olmaduğu mukarrer olup ve bunların mü’min ve muvahhid Noğay tâ’ifeleri esîrleri olup ziyâretlerine bile gidüp Kalmığı’ın ve Noğay müsliminin nakilleri üzre elli yılda bir ve altmış yılda bir kerre yüz ve yüz elli bin âdem ve beş altı kerre yüz bin atlara talkan ve kurut ve kuru balıklar yükledüp bu kadar asker olup kûh-ı Kâf’a giderken karanlık vilâyetinde Bahr-i Zulumât üzre buz deryâsın ılgar ile üç ayda öte tarafda yine aydınlık dünyâya çıkup kendileri çiğ at etleri yeyüp ve atları ot ve kuru balık yeyerek altı ay dahi yine ılgar ile aydınlık dünyâda gidüp kara ukâb kuşları ve sarı ukâb kuşları ile ceng ede ede giderler.

Ammâ ukâb kuşları bu bu Kalmık tâ’ifesin atlarıyla kapup hevâya çıkarup minkârlarından bunları yere bırağup atları kendüleri pâre pâre oldukdan sonra ukâb kuşları bunları yer imiş. Bunlar dahi ukâb kuşlarında[n] halâs olmak içün ol aydınlık dünyâda kırk elli gün gündüz gitmeyüp her yerde âteşler yakup ve geçen yıldan kalmış ölen nâm otlukları yakup gündüz oturup ukâb kuşlarından âteşle halâs olurlarmış.

Yine anların nakilleri üzre, mezkûr ukâb kuşlarının cüsseleri iki fîl ve iki deve vücûdları kadar olup kanatları birer fersah yeri dutarmış.

“Kaçan kim biri kapmağa geldiği zamân kanatlarının gıjgırdısından vücûdlarımız ditreyüp kanatlarının yelinden sinek gibi atlarımızla yuvarlanmağa başlarız, ol mahalde bizi kapar, dediler, ammâ bu kuşlar âteşden gâyet havf edüp gündüzün aslâ yanımıza âteşden gelemez, yine alarkadan cevelân ve hamleler eder, ammâ kanatları yanar deyü gelmez” dediler.

Böyle kırk gün bu kuşlar ile bu Kalmık gündüzün ceng edüp hemân ki ahşam olup şeb-i muzlim oldukda cemî‘i ukâblar âşiyânlarına gidüp Kalmıklar dahi fursatı ganîmet bilüp cümle gece ile ılgar edüp sabâh olunca yine yatup andan yine gece gidüp altıncı ayda ılgar ile giderek “Kûh-ı Kâf eteklerinde Sedd-i İskender dibinde ka‘bemize varup yüz süreriz” dediler. Hakîr bunlara ka‘belerinden su’âl etdim. Anlar eyitdi:

“Hâşâ sümme hâşâ bizi yaradan babamız hakkıyçün şolkaydır, ya‘nî şöyledir kim:

{Der-tahkîk-i eşkâl-i bilâ-teşbîh ka‘be-i kavm-i Kalmık, bi-ta‘rîf-i kavl-i hod}

Kûh-ı Kâf’ın Cıldırak Tav dibinde, ya‘nî yalap yalap eder dağ dibinde ka‘bemiz yeşil zümürrûd gibi tuçdan bir kubbe-i azîmdir kim eflâke ser çeküp aslâ ne kapusu ve ne bacası var. Ancak dörd köşesinde birer kalın demir pençereleri var. Cümlemiz yüz yüz elli bin asker olup bu ka‘bemizin etrâfındaki miskli çayır çimen içine konup misk râyihasından dimâğlarımız mu‘attar olup bu sahrâda aslâ kış ve kar ve yağmur olmayup babamızın yaratdığıyla eyle çiçekler olur kim bir konak yer bu ka‘bemize kaldıkda çiçeklerin kokusundan biliriz kim ka‘bemiz yakındır.

Ve bunda olan yemiş ağaçları ne Çîn'de ve ne Hıtâ ve Hoten Çîn [ü] Mâçîn'de ve vilâyet-i Tübbet'de ve vilâyet-i Serendîl'de ve şehr-i Zenân'da [ve] vilâyet-i Moltan [ve] vilâyet-i Fağfûr'da olmaz.

Ve bu ağaçlar üzre olan yeşil ve kırmızı ve beyâz ve mâvî ve la'lî ve her rengde olan ötücü kuşlar başlarımız üzerlerine ***[177b]*** konup ötdükleri zamân babamız ömrümüzü dahi ziyâde edüp safâmızdan esrik ve sabuv oluruz, ya'nî mest [ü] medhûş oluruz. Ammâ bu kuşların birine yapışmayup ömrümüz içinde işde ol ağaçlardan yemişleri koparup yeriz. Hemân sâ'at yemişi yiyenler dirilüp zekerlerinden nefsleri akarmış. Tâ bu mertebe mukavvî meyveleri var imiş. Yemişleri yeyüp ol ân götürdükleri avretleriyle cimâ' ederlermiş. Ol yakında gebe kalan avret sava(?) olurmuş, ya'nî beş yüz yıl mu'ammere olup doğurduğu olan ve kız aslâ ölmeyüp vücûdu eskiyüp yere gömdüklerinde cânı bir gayri avredin karnındaki balaya hulûl edüp niçe bin kerre dünyâya gelüp gider ulu soy olurmuş.

Andan bu ka'beleri sahrâ-yı çemenistân lâlezârında niçe bin gûne yeşil ve sarı ve mâvî ve la'l-gûn ve rengâreng âb-ı zülâl âb-ı hayât sular akup ba'zısı süd gibi ak ve koyu bulamaç gibi sudur. Ve niçesi kırmızı ve sarı bulamaç gibi koyu sulardır. Biz ömrümüzde su içmezken andan içüp ak sakallı olanlarımızın sakalları kara olup kocalarımız (…) yiğit olur, ammâ her gece düşleri azup nefislerini dutmaz olup her gece karısıyla cimâ' eder kişilerden olur. Ve avretlerimiz ol sulardan içüp yılda ikişer ikişer oğlan doğurgan olur. Ve ol sudan içenlerin etleri, ya'nî vücûdları misk gibi kokgan olur.

Ve bu ka'bemiz sahrâlarında ötücü kuşlardan gayri bir hayvân olmaz. Yerde gezer arslan kadar iki ayaklı ve kanatlı ötücü kuşlar yere dökülen yemişleri yerler ve çiftleşüp gezerler. Bu yemişlerden alup saklayup Çîn ü Mâçîn'e dönüşde getirüp dostlarımıza hedâyâ veririz. Anlar da karılarıyla cimâ' etmeden bîzâr olurlar.

Ve bizler dahi ka'bemiz yanında aslâ bir et ve talkan ve balık şeylerinden bir şey yemeyüp cümle ka'be yemişi yeriz ve alaca sularından içeriz. Ve cümle atlarımız çiçeklerinden yeyüp eyle semiz olup erkek atlarımız birbirlerine aşmağa başlar, ya'nî çiftleşmeğe başlar. Anıniçün bu ka'beye çok kısrak baytal götürürüz. Ol baytallar ka'bede gebe kalan[la]rdan doğan atlar yüz yıl yaşap, anın kulunları zor atlar olurlar kim bir at ana yetmez ve düşman ursa ölmez at olur.

Ve bu babamız ka'besinde gece yokdur, hep yıltıravdır. Bu ka'be ovasındaki ağaçlar altına(?) kırk gün oturup ay ve güneş doğmasa bir gece gündüz durur, ammâ ay dahi güneş gibi aydınlık olup karanlık olmadığından cemî'i zamânı gündüz gibidir, deyü nakl etdikledrinde hayrân kalırdım.

Ve kırk gün ka'bemizde oturup ziyârete başlarız, dediler. Evvelâ cümlemiz ka'be etrâfında konup dururken ka'be içinden bir koku çıkup cânlarımız hayât bulup bir sadâ gelir kim "Bana gelin bana gelin" der, ammâ cümlemizin tüğleri ve sakalları orcasına gelir, ya'nî tüğlerimiz ülperir, ya'nî kımıldanup tüğlerimiz hareket eder. Andan biliriz kim "Şimden gerü ziyârete da'vet olunduk" deyü cümle gayri tonlarımız geyüp cümlemiz ka'benin kubbesi etrâfı yine tuçdan döşe[li] yek-pâre bir sahrâ-yı azîm yeş[il] tuçdur, anın üstünde kat-ender-kat olup ayak üzre durup ibtidâ uluca koca kişilerimiz ka'benin dörd köşesinde olan dörd aded demir pencerelere varup ibtidâ mağrib tarafındaki pencereden

içeri bakarız.

Ka‘bemiz olan yeşil tuç kubbe-i azîmin tâ ortasında mu‘allakda durur dörd köşe kırmızı la‘lden bir sandûka durur.

Bu sandûka dahi bir büyük polad-ı Nahşevânî, ya‘nî d[emir] sandûk üstünde la‘l sandûk mu‘allak durur. Aslâ bir tarafda ne bağı ve ne badrığı ve ne cânib-i etrâfında zencîr var. Hemân kubbe-i âlînin ortasında yerden dörd âdem boyu yüksek mu‘allak durur. Biri la‘l-i Bedahşân[î]den ve bir polad-ı Nahşevânîden sandûkalardır kim mu‘allak maslûb durur. Bu sandûkanın altında bir melek oturur, ammâ kanatları yokdur, yine âdem sûretindedir. Lâkin omuzları yerinde siyâ[h] saçları ve başında mergûle ve mergûle geysûları var. Vücûdu la‘l yâkût cevâhire gark olup yüzünün nûru ka‘benin dörd aded pencerelerinden taşra üzerimize nûr berk urur, dediler.

Hikmet-i garâ’ib [ü] acâ’ib der-nakl-i Kalmık ve kavm-i Noğay

İşde mağrib tarafındaki pencereden bakdıklarında mezkûr melek-manzar ve perî-peyker görünüp görenin aklı serâsime o[lu]r.

Ve andan maşrık tarafındaki demir pencereye gelüp içeri bakdıklarında yine mezkûr mu‘allak sandûkanın altında melek oturduğu yerde bir koca dîv-i sefîd oturup ba‘zı Kalmık görünce havfinden ditreyüp ölüm haddinde mebhût olur. Bunların zu‘m-ı fâsidleriyle azâb görüp günâhları ref‘ olurmuş. Niçe Kalmık havfinden ölüp anı ol yerde yere gömerlermiş.

Andan yıldız cânibinde, ya‘nî demirkazık yıldızı tarafında olan pencereden içeri bakup bir pençe-i âfitâb melek-manzar ve perî-peyker ve bir dürr-i nâ-şüküfte bir duhter-i pâkîze-ahter bânû-veş ***[178a]*** ve hûr-veş bir kız oturur kim hüsn-i cemâli bir mertebede imiş kim geysûlarının her târı şeb-i târdan nişân verirmiş ve her hâllerinin her dânesi hâl-i Hâşimîden oy verirmiş. Hakkâk desti değmemiş ve dâmenine aslâ hâr ilişmemiş bir mehtâb-sıfat bânû otururmuş görünüp bu hûrî peykeri görenin aklı perîşân olur.

Andan kubbe-i ka‘benin cânib-i cenûbundaki pencereden içeri bakarız, yine mu‘allak olan sandûkanın altında bir fertûte-i cihâne câzû-sıfat bir mel‘ûne avret gözlerinden kan ve irin akup cümle halka gazabnâk bakup ağzından âteşler çıkup dişleri hınzîr dişi gibi sivri sivri taşra çıkmış görünüp bunu dahi görenin aklı gidüp serâsime olurmuş, ya‘nî görenin yine azâbı def‘ olurmuş. Bunu dahi görenin niçesi havfinden ölüp ol sahrâda gömerlermiş.

Diğer garâ’ib ender acâ’ib garîbe-i azîme

Bu ka‘be dediklerinin dörd aded pencerelerden dörd nev‘ eşkâl-i garîbeleri temâşâ edüp giderlermiş. Ertesi ale’s-sabâh yine bir sadâ istimâ‘ edüp “Bana gelin” deyü sadâ gelince yine cemî‘i Kalmık kalkup ibtidâ mağrib tarafındaki demir pencereden içerde olan pençe-i âfitâb oğlan,

“Ey oğullarım size müjdem olsun. Bu yıl sizde ekin çok ederim. Ve avretleriniz ikişer ikişer doğurtdururum ve düşmanlarınızı sizinle kırup helâk ederim. Yâ fülân sen üç yüz yıl mu‘ammer olursun. Yâ fülân sen yüz yıl yaşayup bana gelirsin. Yâ fülân senin bir oğlun ve bir kızın doğar, kızını fülâna verirsin. Ve vilâyetinizd[e] size kışı katı etmem. Ve atlar ve d[ev]eler ve koylarınızı ikişer doğurdup mâlınızı çok ederim” deyü bir gün kâmil

bundan bu haberleri işidüp güneş gidüp ay doğanda bizler dahi dağılup koşlarımıza gelüp babamıza şükürler ederiz.

Andan ertesi gün yine bir nidâ istimâ‘ eder[iz]. “Bana gelin” deyü sadâ gelince maşrık tarafındaki pencereye geldiklerinde mezkûr koca dîv-i ifrît yine görünüp,

“Yâ kullarım ve oğullarım korkman. Size fülân zamânda ekin vermem ve yağmur vermem ve sizi düşmanınız fülâna bozdururum ve sizi kırdırırım ve sizd[e] (bana) fülân kadar oğlumu bana öldürüp getiririm” deyü ol gün cemî‘i musîbete müte‘allık şeyleri her ne olacak ise söylermiş. Andan sonra ay doğunca dağılup giderlermiş.

Andan ertesi ale’s-sabâh yine bir sadâ ka‘belerinin yıldız tarafındaki pencereden gelüp yine cümlesi ol pencereye varup derûn-ı kubbede olan bânû perî-çehre olan pençe-i âfitâbe avret,

“Oğullarım, hoş geldiniz. Size müjde olsun, fülân nâm düşmanınız size gelüp anları kırarsız ve mâlların ve avret ve oğlanların alırsız. Ve avretleriniz çok doğurup yurdunuz kuvvetli olup mâlınız doğurkan olur. Ve cümleniz sağ esen yurdunuza gidersiz. Ukâb kuşlarından korkman. Buz deryâsın buzlap(?) geçersiz” deyü ol gün bunlara niçe kerre yüz bin gûne müferrehât sözleri bu zen-i mahbûbe söylermiş. Ba‘dehu yine ay gündüzü doğup yurdlarına gidüp yatırlarmış.

Andan ertesi ale’s-sabâh ka‘belerinin cânib-i cenûbundaki pencereden bir sadâ-yı mûhiş gelüp mezkûr fertûte mekkâre câzû-sıfat (…) avret bunlara,

“Korkman oğullar, size kış katı olur, yekden hayvânlarınız kırılır. Yurdunuzdan bir yurda giderken sizi düşman basup mâlınızı alır ve sizi düşmanlarınız sokup cânlarınız bana gelir. Yâ fülân senin cânın fülânın karısı karnındaki bala ile yine dünyâya gelir. Ve yâ fülân sen fülân kişinin cânın sıkup bana gönderirsin. Ve yigirmi yıldan sonra senin cânın bana gelir. Yine cânını yine fülânın balasıyla yere getiririm. Ve sizi buz deryâsın geçerken buz altına fülân kişiyi ve fülân kişiyi geçiririm. Cânların bana getiririm. Andan sizi Maskov oğullarıma kır[dır]ırım” deyü muğayyebât-ı hamseden bu avret-i mekkâre niçe yüz bin kelimâtlar söyleyüp yine bunlar ay doğunca koşlarına gelüp el-hâsıl kâmil kırk gün bu ka‘be add etdikleri kubbenin etrâfında tekâ‘üd edüp her gün niçe kerre yüz bin haberler alup kırk gün bâğ u bâğçelerde ve âb-ı revân sular kenârlarında ayş u ışretler edüp her gün tâze cân buluruz, deyü hikâyet edüp “O devleti bir dahi görebilir miyiz”? deyü nakl edüp ağlarlardı.

Ve “İşde ka‘bemiz budur” deyü ta‘rîf ü tavsîf edüp safâ kesb ederlerdi. “Ve ka‘bemizde kırk gün kırk gece zevk u safâ edüp ne kadar mu‘ammer oluruz ve babamıza cânımız ne yüzden varacağın haber alup niçe kerre yüz bin haberler almak içün karanlık vilâyeti ve buz deryâsını ve ukâb kuşları derdlerin çeküp ka‘be safâsına nâ’il olmak içün gideriz” dediler.

Hikâyet-i garîbe-i Kalmık

“Ammâ bir kerre ka‘bemizin güneş çıkduğu tarafındaki dağlar cümle yalap yalap eder cıldırak tavlardır kim kim kimi altundan kimi gümüşden ve kimi bakır ve kalay ve kurşum ve demir ve polad ve tıhtâb ve kükürd ve tuç ve somâkî ve dehnec ve isfîdâc ve şâb-ı Süleymân ve semm-i fâr ve hacer-i semm-i helâhil ve hacer-i semm-i kâtı‘ ve hacer-i

zücâc ve zîbakdan, ya‘nî civadan donmuş ale’t-tertîb dizilmiş dağlardır kim cümle yalap yalap etdiklerinden ***[178b]*** biz bu dağlara cıldırak tav deriz. Bir kerre Özdemiroğlu çağında bu tavların ardındaki kavimden bir sadâ geldikde ka‘bede olan dedelerimizin atlarının ve kendilerinin ol sadâ-yı mühlikden başları çatlayup atlarının ve kendilerinin beynileri cümle kulaklarından akup ol yıldırak tav dibinde dedelerimiz cümle kırılup seksen bin âdemden kırk âdem ve beş kerre yüz bin atlardan beş yüz at halâs olup vilâyetimiz olan Çîn’e ve Hıtâ ve Hoten’e selâmet gelirler. Meğer ol dedelerimiz yıldırak dağ ardına varup anda olan nice kavimdir, görmek içün ol altun ve gümüş dağlarına çıkmışlar. Cümlesi ol sadâdan helâk olmuşlar. Ol zamândan berü yetmiş yıl olmuşdu. Ka‘bemize gitmeğe havf ederdik, ammâ şimdi bu yıl inşâallâh elli bin âdem olsak, elli bin dahi olsun ka‘bemize gideriz” deyü nakiller edüp âh-ı derûn çekerlerdi.

Ve bunların nakli üzre bile varan esîrlerinden mü’min ve muvahhid kavm-i Noğay ve mü’min-i galîz ve muta‘assıb kavm-i Heşdek’den esîrleri dahi yemîn-billâh edüp “Böyle gördük” deyü şehâdet ederlerdi.

Ammâ hakîr-i pür-taksîr bu hikâyât-ı acîbe vü garîbelerini cân kulağıyla dinleyüp gördüm ki bu sergüzeşt hikâyelerin biri de şer‘-i şerîfe mutâbık değil. Bu bana dâğ-ı derûn olup,

“Bu ne aceb garîb ü acîb temâşâ olur. Âh mahalli olsa da her çi bâd-âbâd her ne kadar derd-i ser çeksem tek bir kerre varup görsem” deyü tahassür çeküp niçe kerre Kalmıklardan ve Noğay [ve] Heşdeklerden su’âl etdim,

“Belî eyledir ve eyle gördük” dediler.

Sahîh olacağına haml ederim ki kavm-i Kılmağ’ın envâ‘ları ve kavm-i Noğay ve kavm-i Heşdek aslâ kizb nedir bilmezler. Bunlara i‘timâd edüp gerçekdir der. Ammâ yine aklım ihâta etmeyüp bir gün yine cümle halk-ı Kalmık ve niçe Noğay ve Heşdeklerin a‘yânları bir yerde cem‘ olmuşlarken bu ka‘belerinin ahvâllerinden su’âl edüp,

“Nice varup gelirsiz ve ka‘benizi kim binâ etdi?” dedikde,

Der-cevâb-ı tahkîk-i eşkâl-i ka‘be-i kavm-i Kılmah

Eyitdiler: “İbtidâ giderken karanlık dünyâyı Mesköv diyârı içinden (–) günde geçüp karanlık kenârında buz deryâsı kenârına vardığımızda cümle atlarımızın ayaklarına buz mıhları sancup mıhları olmuş atlarının ayaklarına keçeler sarup boş olan koş atlarımıza kuru balıklar yükledüp buz deryâsı üzre atlara balıklar yedirüp biz de atların ba‘zıların boğazlayup çiğ at etlerin yiyerek buz deryâsı üzre (–) gece çapul seğirdir gibi tîzcek seğirdiriz.

Bu buz deryâsının hükmü eyledir kim gûyâ Rûm’da vakt-i Şâfi‘î kadarca karanlıcakdır kim gecesi ve gündüzü eyledir, karanlık dünyâ dahi eyledir, ammâ bu buz deryâsı her bâr donmayup kırk elli yılda ve seksen yılda bir pek katı donar, gayri yıllar yalın kat donar.

Hattâ bir kerre giderken karanlık deryâda buza dutulmuş iki dâne Portakal gemileri Çîn’den gelüp Leh vilâyetinde Daniska iskelesi şehrine giderken buzda kalmışlar. Kâfirleri buz üzre gezerlerken buz üzre bizim atlar ile seğirddiğimiz görüp gemilerine girüp bize ol kadar buv atdılar kim, ya‘nî toplar atdılar kim niçe yüz âdemlerimizi ve niçe

bin atlarımızı helâk edüp biz dahi gemileri çapmadan ferâğat edüp giderken meğer gemilerin atdıkları topların darblarından buzlar çatlayup ol gemiye yakın yerlerden buz deryâsın geçemeyüp bir hayli yer mesâfeden gidüp (–) günde buz deryâsının arı yakaya varup aydınlık dünyâya çıkup ukâb kuşlarının havfine düşüp cümle atlarımızın kuyru[k]larına ölen otlar, ya‘nî geçen yıldan kalan otlukları atlar kuyruklarına bağlayup birbirlerimizin atları kuyruklarında otları bulup kibrîtlerle yakup yorta yorta gidüp ukâb kuşlarından emîn olup âhır ukâb kuşlarının kesreti mahallerine varup gündüzün gitmek muhâl olup gündüz âteş yakarak oturup gece gece yortup (–) (–) de ka‘bemize varıruz” dediler. Hakîr eyitdim:

“Yâ cânım ol ka‘beyi kim yapdı?” dedim. Anlar eyitdi:

“Ya dedemiz ulu babamız yapdı” dediler.

“Ya dedeniz kimdir?” dedim. Anlar eyitdi:

“İşte sizcileyin Türkü ekmek ağacı yediğiniz içün sizi köleliğinden kovup evinden çıkaranca(?) en ulu babamız bu ka‘be evini yapup anda olan ağaçları ve (…) (…) (…) ve baldan ve şekerden ve südden tatlı suları akıdup ka‘benin ortasında hazînesini ve cümle kullarının cânlarını demir sandûkda mu‘allakda durguran babamızın ka‘be evidir. Bizimle söyleşen ölgen dedemizdir. Siz bizim dedemizin yaratdığı kulları bizim kölelerimizsiz. Noğaylar dahi ve bu Heşdekler dahi kölelerimizdir” deyü cevâb etdiklerinde Noğay ve Heşdekler Kalmıklara eğri eğri bakarlar.

Kavm-i Kalmık hakîrin su’âllerine bu gûne cevâb verdiler, ya‘nî hâşâ sümme hâşâ bunlar Cenâb-ı Rabbi’l-İzzet’in fülânı olalar. Bizler bunların kulları olayuz. *Hâşâ mine’s-sâmi‘în.*

Ammâ hakkâ ki hakîkatü‘l-hâl bu cihânı geşt [ü] güzâr edüp İskender gibi âb-ı hayâta varan bu kavm-i Kalmık’dır. Kesb-i hevâsından üç, dörd yüz yıl mu‘ammer olup dünyâyı ***[179a]*** gezüp deverân u seyerân eden bu kabîle-i Kalmık ve kavm-i kefere-i Portakal’dır, lâkin Portakal kâfir bahren bu Kalmık Tatarı berren seyyâ[h-ı] âlemlerdir kim bu iki tâ’ifenin bu edîm-i arzda kadem basmadıkları yer yokdur. Hattâ bu kavm-i Kalmık çok pâdişâhlık kavim olmak ile karanlık dünyânın ardına varup Yenidünyâya giderler. Hâlâ Yenidünyâ kavmi dahi bu kavm-i Kalmık’dan havf ederlermiş. {Hakkâ ki} sevvâh-ı âlemîn kavm-i Kalmık’dır.

Ammâ bu abd-i kemterin akl-ı kâsırıyla Kalmık kavminin ka‘bemiz dedikleri İskender-i Zülkarneyn zulumâtı geçüp öbür dünyâya kadem basup kûh-ı Kâf zâtında Sedd-i Ye’cûc’u emr-i Hak ile sûre-i (–) (–): [96] nass-ı kâtı‘ı fermânıyla Sedd-i İskender dağların cemî‘i me‘âdinlerden binâ edüp ana kavm-i Kalmağ’ın Yıldırak dağ dedikleri Sedd-i Ye’cûc’dur.

Ba’dehû İskender bunların ka‘be dedikleri kubbeyi binâ edüp cemî‘i hukemâ-yı kudemâ-yı kühhân ulemâlarından Bokrât ve Sokrât ve Feylekos ve Feylesûf ve Padre ve Restâlîs ve Restetâlîs ve Eflâtûn-ı İlâhî ve Fîsâgores-i Tevhîdî nâm hukemâlarına mutalsamât-ı garîbe ve acîbeler etdirüp Hazret-i Hızır’ın ta‘lîmiyle bu kubbeyi inşâ etdirüp İskender’in cemî‘i başlıkları(?) ve kenzi ve dahmelerin bu tuç kubbede pinhân edüp mutalsamâtlar ile müvekkiller ta‘yîn eyleyüp bu Kalmıklarla kelimât etdiler. Allâhu

a‘lem ve Resûluhu müvekkil olan hüddâmân afârîtlerdir.

Ve dahi “Cıldırak tav” dedikleri yalabıyan dağlar Sedd-i Ye’cûc ve Me’cûc dağları ola. Ve dahi “Dedelerimiz başları(?) ol dağdan gelen sadâdan babalarımız helâk oldu,” ded[ik]leri Ye’cûc kavmi sadâsı ola. Ammâ bu kavm-i Kılmak behâ’im, kitâbı olmamak [ile] ka‘be dediklerinde olan acâ’ibât garâ’ibât alâ’imâtlar ne idiğin bilmez.

Der-beyân-ı aded-i envâ‘-ı kavm-i Kılmağ

Bunlar cihâna müstevlî olmuş ve cihângîr olup rûy-ı arzı dutmuş on iki aded pâdişâhlardır. Bu bizim elçi ban ile buluşduğumuz Taysı Şâh ve oğlu Moyinçak Şâhlardır kim Moyinçak Şâh bu Küçük Heyhât’da dâ’imâ sâkindir, ammâ babası Taysı Şâh nehr-i azîm Edil’in öte tarafında Büyük Heyhât’da sâkin olur kim bu Heyhât tâ Çîn ü Mâçîn’e ve Hıtâ vü Hoten ve Karanlık Dünyâya varup nihâyet bulur bir sahrâ-yı Heyhât’dır. Bu mezkûr iki pâdişâhlar üçer ve dörder kerre yüzer bin ceng-âver askere mâliklerdir. Kalmık re‘âyâlarının ve esîrleri kavm-i Noğay ve kavm-i Heşdek’in hisâbların Cenâb-ı Bârî bilir kavimler.

Der-vasf Kurus Taysı Şâh-ı Kalmık: Nehr-i Edil’den cânib-i şimâle üç aylık öte vardığımız nehr-i Cayık kenârında sâkin olup iki kerre yüz bin askere ve altı kerre yüz bin aded konar göçer re‘âyâ Noğay’a ve Heşdek’e mâlikdir.

Der-sitâyiş-i Çakar Taysı Şâh: Nehr-i Cayığ’ın Bahr-i Harez’e mahlût olduğu mahallerde sâkinlerdir, ammâ sâ’ir Kalmak gibi göçer evlileri azdır. Cümle şehr-i mu‘azzamlarda sâkinlerdir. İçlerinde Moğol ve kavm-i Boğol re‘âyâları olup üç kerre yüz bin askere mâliklerdir.

Der-medh-i Koba Kalmık-ı Taysı Şâh: Nehr-i Cayığ’ın öte yakında, ya‘nî öte tarafında sâkin cümle beş kerre yüz bin askere mâlikdir kim bunlar Maskov diyârına Rûs(?) ve vâveylâ salmışlard[ır].

Der-zikr-i Durumbet Taysı Şâh-ı Kalmık: Bu dahi Cayık nehrinden cânib-i şimâlde sâkin olup iki kerre yüz bin Kalmığ‘a mâlikdir, ammâ Moyinçak kavmi ne kadar re‘âyâya mâlik oldukların bilmeyüp Maskovlar dahi bilmediler. Andan,

Der-fasl-ı Gökdelen Taysı Şâh-ı Kalmak: Bunlar balık dişi çıkan göl yanlarında sâkin olup ac [u] zâc gezüp üç kerre yüz bin leşkere ve iki kerre yüz bin re‘âyâya mâlik zebûn kavimdirler. Andan,

Der-hakk-ı Bakar Kalmık Taysı Şâh: Bunların hadd [ü] hisâbın Kalmıklar dahi bilmeyüp anıniçün adedleri tahrîr olunmadı, ammâ tâ şimâlin nihâyetinde Bahr-i Muhît’in kenârında vilâyet-i Zenân’e varınca sahrâ-nişînler imiş. Andan,

Bike Taysı Şâh-ı Kalmık: Lisân-ı Moğolî‘de bike avretlere derler. Bu Kalmık tâ Avretler, ya‘nî Zenân vilâyetine hükm edüp bu kavim acâ’ib ü garâ’ib kavm-i azîm imiş. Hattâ Moyinçak Şâh Kalmık yanında altı aded Zenân vilâyeti avretlerinden avretler var idi. Hakîr gördüğümde âye[t]: [97] âyetin tilâvet etdim. Ammâ “Benî âdemden doğurmaz, ammâ cimâ‘ı bu dünyâ cimâ‘ına benzemez” deyü Moyinçak Şâh kendisi nakl edüp “Dilersen bu gece biriyle yat” dedi. “Hâşâ lâzım değildir” dedim, ammâ gûyâ bir nûr-ı mücessem ve rûh-ı musavver idi.

Bunda olan kadd ü kâmet ve lahm u şahm ve câm-ı gümüş berrâk gerdân ve gözleri yed-i Kudret ile mükehhal marâlî ve gazâlî Çîn âhûsu gözler ve şîrîn Çağataysi sözler var kim istimâ‘ edenin ciğerin hûn edüp hûnrîzlik etmez.

Her bâr Moyinçak yanında gördükde gözündekisi olmuş at gibi serâsime olurdum. Meğer vilâyet-i Zenân’da bunlar hep cümle böyleler imiş. Bike Taysı Şâh Kalmığı bunlar ile cimâ‘ ederlermiş, ammâ hâmile kalmazlar imiş ve kendüleri nesillerinden ***[179b]*** erkek âdemleri yok imiş.

Avretler kaçan doğurmak isteye, bir azîm göl var imiş. Ol göle yılda bir kerre girüp avret bi-emrillâhi te‘âlâ hâmile olup vaz‘-ı hamlde erkek doğurursa başı elleri âdem gibi, ammâ gevdesi ve iki kıç ayakları köpek gibi olurmuş, ammâ yine analarına ve kız karındaşlarına yine köpekler cimâ‘ edüp anaları hemşîreler hâmile kalmazlar imiş. Benî ademle dahi cimâ‘ etseler hem-çünân yine hâmile kalmazlar imiş.

Der-kayd-ı Kodal Taysı Şâh-ı Kalmık: Bu kavim yedinci iklîmin âhirinde karanlık vilâyete karîb Medniharâb nâm vilâyetde sâkin olup hadd [ü] hisâbın bilir Allâhu Rabbü‘l-âlemîndir. Ve Heşdek kavmi içlerinde esîr olup durmuşlar, anlar nakl etdiler. Andan,

Der-sıfat-ı Uluban Kalmık-ı Taysı Şâh: Bu kavmin sâkin oldukları hâk-i amber-pâki Batlîmûs-ı kudemâlar arz-ı hâliye deyü iklîm tarh etmemek ile nâ-ma‘lûm bir hâk-i bî-pâyânda sâkin olup aslâ bunlarda ahşam olmazmış. Hemân bir muzlim hevâcık olup sabâh olurmuş, ammâ güneş dahi zemîne ve halka te’sîr etmez imiş. Ol ecilden aslâ ekinleri olmayup hemân hayvânât etleri yerler imiş. (–) (–) (–) (–)

Hulâsa-i kelâm, bu kavm-i Kalmık on iki pâdişâh ve on iki lisânları var kim birbirlerinin lisânlarından bir hurûf öbür lafz-ı lugat anlamak ihtimâlleri yokdur.

Hakîr bu elli bir yıl seyâhatde on sekiz aded sikke ve hutbe sâhibi pâdişâhlık yerleri ekâlîm-i seb‘ada geşt [ü] güzâr edüp yüz kırk yedi aded lisân cem‘ edüp kuvvet-i hâfızamız sebebiyle her lisândan birer şemme kelimât etmeğe isti‘dâdım vardır, ammâ bu Kalmık lisânları kadar müşkil ve samson kelbi gibi güm güm sadâlı harf-i lâmı ve harf-i mîmi ve harf-i hâsı ve harf-i nûnu çok lisân-ı mehîb istimâ‘ etmedim.

Der-beyân-ı lisân-ı kavm-i Kılmağ u bî-bağ u yağı ve dağî

Evvelâ birisi hisâblarının adedleri böyle sayılır:

negen	*koyor*	*kurban*	*dörban*	*tabın*
1	2	3	4	5

durğan	*dolan*	*nayman*	*yesin*	*arban*
6	7	8	9	10

arban negen	*arban koyor*	*arban kurban*	*koron*
			20

11 12 13

ğulir
ekmek

usun
su

mahan
et

kudusun
çizme

mihelay
kalpak

debel
kürk

büse
kuşak

kutğa
bıçak

neharire su
gel otur sen

mandıre resu
hoş geldin

ebusun
otluk

buv
tüfeng

püsörke
çadır

üldi
kılıç

tumun
yay

ozoğay
edepde kîr

ütegen
edepde am

ökin
kız

udan
söğüt ağacı

ulasın
kavak ağacı

sorol
köle

sara
ay

narın
güneş

odun
yıldız

mendü tav
selâm aleyküm

tav mendü
aleyküm selâm

toluğoy mini
başı zırhlı

koyor mini
kulaklar

çiki mini
dişler

ün
kavîsin (?)

düdü mini
iki gözler

çon koyorsin
burun

kambar mini

kaşlar	*ama mini*	*kaz köl mini*
	ağız	kollar ve ayaklar

cidav	*kazar*
mızrak	at oyanı, ya‘nî at gemi

	cidav male kat
toğol	mızrağımı getir
at eğeri	

Niçe kerre yüz bin gûne elfâz-ı mühmeleleri vardır, ammâ Moyinçak Şâh-ı Kalmık ve Taysı Şâh-ı Kalmık kavimleriyle niçe zamân konup göçdüğümüz ecilden anların lisânından birkaç lugat-i müsta‘melleri bu mahalde tahrîr olundu. Eğer on iki aded Kalmık şâhlarının lisânların dahi tahrîr eylesek mecmû‘amız bir Kalmıknâme olur.

Hâsıl-ı kelâm bâlâda tahrîr olunan kavm-i Kılmahların her biri birer gûne lisân ile tekellüm edüp birbirlerinin lisânların aslâ anlamazlar cihânı dutmuş kavm-i azîmlerdir. Tâ Çîn ü Mâçîn ve Fağfûr ve Hıtâ vü Hoten ve vilâyet-i Kazak ve vilâyet-i Zenân ve vilâyet-i kelb-i şerrân [ve] vilâyet-i Zulumât’a varınca andan kûh-ı Kâf’a ve Sedd-i Ye’cûc Me’cûc’a varınca müstevlî olmuş kavm-i benî asferdir.

Ve bu mezkûr on iki kavm-i Kılmağ’ın pâdişâhlarına taysı derler. Meselâ Kırım hânlarına geray derler. Âl-i Osmân’a hünkâr ve sultân ve kayser ve pâdişâh derler, bunlara taysı derler.

Ammâ cümleden büyük ve muhteşem Moyinçak Şâh ve babası Büyük Taysı Şâh’dır, ammâ dahi büyük Taysı şâhlarını Kabartay Çerkesleri katl etdiği bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ve her taysı beşer kerre ve onar kerre yüzer bin askere mâliklerdir. İnsânları ve atları ve lisânları birbirlerine benzemezdir. Ve her biri birer gûne mezhebde.

Hikmet-i Hudâ atları gâyet semîn ve yere yakın kısa ayaklı ve öküz bilekli ve tırnakları üzre birer (…)leri, ya‘nî tırnakları çatal olmağa yakın olmuş, ammâ çatal değildir. Somun ekmeği kadar iri tırnakları vardır. Ve karınları yere sürünmeğe yakındır. Ve önleri ve ardları gâyet vâsi‘dir. Ve gerdânları öküz gerdânı gibi kısadır. ***[180a]*** Ve yelileri gâyet çok olup yerde sürünür, çok saçlı ve güçlü ve kuvvetli atlardır. Ve kuyrukları beş ata kuyruk olup yerde sürünür kalın kuyrukları vardır.

Ve ağızlarının iki yanlarında birer azu dişleri gibi ağzından taşra çıkmış dişleri vardır. Atlar birbirleriyle ceng etseler ol dişleriyle birbirlerini helâk ederler. Anıniçün bu Kalmıklar atlarının ağızlarına ol dişlerd[en] gem uramayup gem yerine dizginleri demir halkalar ile burunlarına geçirüp atları burunlarından zabt olup dizginlerinin birer uçları dahi iki üzengilerine bağlı olup dizginleri cümle Kalmık ayaklarıyla kullanup iki elleriyle silâhların icrâ etmeğe mukayyed olurlar.

İşde atlarının eşkâlleri dahi böyledir, ammâ üç gün üç gece yemeden içmeden yortup

seğirdir atlardır. Onar onar birbirlerinin kuyruklarına bağlı olup burunlarının kalakları cümle bıçağ ile yarılmışdır kim hîn-ı yortumda atlar solukların alup râhat seğirdüp burunları hırıldayup düşmanları dahi at fışırdısın işitmezler. Anıniçün cümle atların burunları yarıkdır. Hakkâ ki kavm-i benî asfer atlarıdır.

Ve cümle ehl-i müfessirîn ve ulemâ-yı Tatar "Kavm-i benî asfer bu kavm-i Kılmah'dır" [derler]. Bu kavm-i Kalmah dahi olmasa kavm-i Mesköv kâfiri dahi cümle dünyâyı kabza-i tasarrufa alırdı. Anlar dahi bî-hadd ü bî-pâyân millet-i Mesîhiyye nasârâlarıdır kim taht-ı hükûmetinde on sekiz pâdişâh ban ve kral sâkinlerdir.

Bunlar dahi zulumâta varınca ve Yenidünyâ'nın bir ucuna varınca hükm ederler, ammâ dahi Yenidünyâ'ya henüz kadem basup kal'aları yokdur.

Bu Mesköv kâfiri hakkına da ba'zı müfessirîn ve muhaddisîn "Benî asferdir" demişler, zîrâ bu hakîrin vardığı Mujik vilâyeti Mesköv keferelerinin gözleri dahi Kalmık gözleri gibi küçük gözlü Mujik kefereleridir.

Hazret-i Alî'nin kelâm-ı dürer-bârları üzre ve Şâm-ı Şerîf Sâlihiyye'sinde medfûn Muhyiddînü'l-Arabî hazretlerinin *Füsûs*'unda buyurdukları *"Yâ bilâde'r-Rey ve's-Sol'ât ihzer 'an sığâri'l-'uyûn min nefsihi"* [98] deyü işâret buyurdukları bu kavm-i Mesköv ve kavm-i Kalmık'dır demişler *ve's-selâm*.

Ammâ ihvân-ı bâ-safâ-yı müstemi'îne şöyle ma'lûm-ı sa'âdet ola kim, eğer bu kavm-i Kılmağın envâ'ın ve üç kerre Maskov diyârın nehb ü gâret edüp bildiğimiz ve anladığımız mertebe bu iki kavmin ahvâlâtların mâ-vaka'ı üzre tahrîr eylesek Hudâ'ya ayândır mecmû'a-i nâ-matbû'amız başka bir mücelled kitâb olur. Bu kadarca tahrîrât ile iktifâ edüp elçi beğ ile Azak vilâyeti tarafına çıkmağa sa'y ederken Taysı Şâh Kalmığ'ın sefere gidenleri bî-hisâb mâl-ı ganâ'imler ile gelüp cümle Kalmık sürûrlarından [e]lçiye destûr verüp azm-i râh mahallinde bu hakîre Taysı Şâh ve oğlu Moyinçak Şâh ikişer at ve ikişer sığın yavruları derisinden Hıtâyî kâğız gibi mücellâ ve rakîk kürkler ve ikişer aded Noğay ve Heşdek esîri gulâmları ihsân etdi. Ve refîklerime de hem-çünân birer ton sığın derisi kürkleri ve birer re's atlar verdi. Ve elçi bana *"Es'sehî mâ melek"* deyüp on bin koyun ve beş bin sığır verdi, zîrâ anlarda akçe pul ve gayri metâ' aslâ yokdur. Yedikleri et, geydikleri etin derileridir. Hattâ gömlekleri ve donları bile deridir, ammâ ne deridir, gûyâ beyâz Hıtâyî kâğızdır.

Andan Taysı Şâh oğlu Moyinçak Şâh ve anın oğlu Kodal Alp ve Dar Alp ve Kolat Alp ve Olgoy Alp ve Soloy Alp ve (…) Alp ve gayri mirzalarıyla cümle vedâlaşup kurtulduğumuza yüz bin hamd [ü] senâ ederek cümle Maskov arabaların tabur gibi küren çatup toplarımız ileri ve geri âmâde edüp cümle Maskov askerimiz pür-silâh atbaşı berâber yine Kalmığistân içre bir gün şimâl cânibine Heyhât-ı bî-pâyân içre seğirdüp,

Nehr-i Edil-i azîm kenârında meks edüp hamd-i Hudâ ol gün ol gece cümle askerle yüz yüz elli pâre gemilere süvâr olup nehr-i Edil'in karşu tarafındaki **Küçük Heyhât'**a kadem basup sehelce kavm-i Kılmah'dan emîn olduk, ammâ yine Heşdek ve Noğay kavmi bunda çokdur.

Bu nehr-i Edil kenârınca on gün kâmil Maskov kal'acıklarında kona göçe pekçe pekçe yürüyerek giderdik, ammâ nehr-i Ten kenârında olan kal'aları cümle ağaçdan metîn

kal‘alardır, zîrâ bu nehr-i Edil’in bu mahallerinin iki tarafları azîm dağlar ve azîm ormanlar olduğundan kal‘aları cümle ağaçdır. Evvelâ,

Şivakirmen, andan **Holokirmen,** andan **Kupuşakirmen,** andan **Sonhokirmen,** andan **Karinakirmen,** andan **Poloşakirmen,** andan **Visilokirmen,** andan **Mihalkirmen,** andan **İsfinikirmen,** andan **Kapusakirmen:** Bu on pâre kal‘aların cümle hatman ve kapu[d]anları başka başkadır. Ve her biri beşer altışar bin askere mâlik, içlerinde kavm-i Heşdek müselmânları dahi var metîn kal‘alardır. Lâkin küçük kirmenlerdir. İçlerinde birer ikişer kiliseleri ve çârsû-yı bâzârları var. Me’kûlât [ü] meşrûbâtaları balık ve rakı ve bozadır. Gayri meyve sâ’ir me’kûlâtları nâdirdi, ammâ koyunları ve hınzîrları çokdur.

Bu on pâre kirmenlerden elçiye on bin kadar sığırlar ve koyunları hedâyâ verüp her kal‘ada konunca top şâdımânları ederlerdi. Ammâ ***[180b]*** bu kal‘aların karşu Edil’in öte tarafında azîm kal‘alar görünü[p], anlardan dahi top şâdımânları sadâsı güc ile gelüp istimâ‘ olunurdu, zîrâ bu mahalde nehr-i Edil kırk elli mîl enlidir. Anıniçün karşu kal‘aların topları sadâsı güc ile gelirdi. Bu kal‘aları ayne’l-yakîn görüp esmâları ma‘lûmumuzdur, ammâ ilme’l-yakîn ve hakka’l-yakîn hâsıl edüp içlerine girmediğimizden esmâları ve eşkâlleri tahrîr olunmadı. Andan on birinci günde cânib-i şimâle giderken,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i azîm Ölü Ten

Bu mahalde nehr-i Edil artık gerü ardımızda kalup nehr-i Ten kenârınca konup göçmeğe başladık.

Bu nehr-i Ten tâ vilâyet-i Maskov’un (–) vilâyeti dağlarından berü gelüp mukaddemâ bâlâda tahrîr olunan Türk Or’u nâm konduğumuz mahalde nehr-i Edil ile mâbeynleri bir konak kalup Osmânlı nehr-i Ten ile nehr-i Edil’i birbirlerine mahlût edüp handak-ı azîm kazdıkları mahalle karîb nehr-i Ten uğrayup bu mahalde Jivakirmân altından cereyân edüp ba‘de’l-yevm cânib-i garba akup Azak kal‘ası dibinde Azak denizine {tokuz boğazdan} mahlût olur.

Bu **Jivakirmân** kapudanı ve hatmanı elçiye alay-ı azîmle karşu çıkup kal‘aya girirken haylice top şâdımânları edüp elçiye azîm ziyâfetler etdi. Bu kirmen dahi nehr-i Ten’in taraf-ı şimâlindedir. Karşu tarafı Azak kal‘amız hâki olup Küçük Heyhât sahrâsıdır. Ve bu mahalde nehr-i Ten’in yemîn ü yesârı eyle ulu ağaçlı ormanlardır kim yayan âdemlerden gayri ve hınzîr ve karaca hayvânlarından gayri bir mahlûk giremez.

Ve bu mahalde nehr-i Ten Heyhât sahrâsın iki bölmüşdür. Hikmet-i Bârî yârî kılup biz bu Jivakirmân kal‘asında mihmân iken ol gece bir şiddet-i şitâ ve bir rîh-i akîm poyraz rûzgâr-ı zorkârı esüp bi-emrillâhi te‘âlâ nehr-i Ten sovukdan müncemid olup üstünden niçe bin arabalar ve kızaklar geçmeğe başlayup cümle kavm-i küffârın yüzleri güldü ve buzları çoğaldı. Ammâ bir şedîd sovuklar oldu kim Jivakirmen kâfirlerinin evlerinden taşra çıkmağa iktidârlarımız olmadı, zîrâ Erba‘înin ve şitâ-yı Zemherîrin tâ ayne’l-fi‘li olup iklîm-i sâbi‘de olmağile şiddet-i şitâdan yerler çatlayup araları gayyâ deresi gibi olurdu. Hele her ne hâl ise Jivakirmân’dan kalkup cânib-i garba Ten kenârınca giderken ba‘zı mahalde Ten suyu buzu çatlayup Heyhât sahrâsın büsbütün Ten suyu gark edüp donmuş ve billûr ve necef ve moran gibi Heyhât sahrâsı mücellâ buz olup ne arabalarımız

ve ne atlarımız ve ne piyâde âdemlerimizin yürümeğe iktidârları olmayup hâsıl-ı kelâm her ne hâl ise derd-i belâ ve renc-i anâ çekerek ol gün yürüyüp,

Evsâf-ı Praskirmân

Bî-tâb u bî-mecâl bu kal‘aya cân atup selâmetle dâhil olduk, ammâ Kalmık Taysı Şâhının verdiği koyunlardan ve sığırlardan buz üzre çok hayvânâtlar kalup fi’l-hâl Praskirmân hatmanı beş altı bin kefereler ile kızakların alup Heyhât sahrâsı buzu üzre kızaklar ile kuş gibi uçarak gidüp vakt-i gurûbda cemî‘i kalan atları ve hayvân sığırları kal‘aya getirdiler. Bir gün bu kal‘a-i Praskirmân’da oturak edüp safâ etdik. Kal‘a hatmanı elçi banı yollamağa tedârikler görmeğe mukayyed oldu.

Ammâ bu kal‘a gâyet metîn ağaç kal‘adır. Ve evvel ve âhır Maskov kralı hükmündedir. Nehr-i Ten kenârında şekl-i murabba‘ binâ-yı metîn olup cirmi kâmil üç bin adımdır.

Ve içinde bin aded saz ve kamış örtülü evlerdir. Ve cümle sokakları ve bin kadar Kazak ve bin kadar Heşdek Tatarı kulları var. Ve beş altı kenî[s]e ve elli kadar kürkçü dükkânları ve bir aded hânı var.

Ve üç aded balyemez topları ve gayrileri şâhî toplardır. Hattâ biz elçi ile kal‘aya geldikde azîm top ve tüfeng şâdımânları etdiler.

Ve bu kal‘adan taşra mutî‘ olan Kalmık Tatarları obalarıyla konup alı satı ederler.

Ve bu mahalde nehr-i Ten azdır, zîrâ ibtidâ tulû‘u gâyet karîb olduğundan at ile geçilir dediler, ammâ bu mahalde donmuş idi. Tuğyân ile geldikde bu Ten suyu at ile geçilmezmiş. Ammâ bu mahalde içmek içün buzu niçe bin yerden delüp su alırlar, âb-ı hayât nehirdir.

Ve dahi tâ şehr-i Ejderhân’dan ve kal‘a-i Terek’den tâ bu mahalle gelince Küçük Heyhât sahrâsında kirmen yokdur. Cümle kavm-i Kalmık konup göçerler.

Andan bu kal‘a-i Praskirmân hatmanı beş yüz aded tüfengli asker elçiye imdâd verüp cümle hükmünde olan re‘âyâların boğazlarında tüfengleri ve ayaklarında demir mıhlı çarıkların geyüp Heyhât sahrâsı buzu deryâsı üzre demir çarıklı kefereler kış kürklerin geyüp horilka rakıların içüp buz üzre ceyran gibi seküp hizmet ederlerdi. Kal‘a hatmanı dahi elçi hâtırıyçün askeriyle bile giderlerdi.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı temâşâ-yı acâ’ib ü garâ’ib ve kızak gemileri

Bu Heyhât sahrâsında donan buz deryâsı üzre at ve âdem ve hayvânât gitmek muhâl-ender-muhâl olduğundan kavm-i Maskov kefereleri bir gûne kızakdan gemiler peydâ edüp kızakların altındaki kalın kiriş ağaçlara cümle domuz dişleri ve sığır kemikleri ve sığır ***[181a]*** boynuzları kakup kızaklar buz üzre güc ile durur. Hemân zerre kadar bahâneyle kızak gemileri uçmağa bakar.

Cümle kızakların ikişer ve birer yerinde çam direklerinda sazdan ve kamışdan örülmüş hasırdan yelkenleri var. Ve her kızak gemide yigirmişer otuzar at bağlayacak ıstabl-misâl âhûrlar ve ocaklı müte‘addid tahtadan çatılmış odalar ve matbahlar ve ayak yolları âmâde kızak gemileridir. Ammâ buz deryâsı üzre olmak ile bu gemilerin ne dümeni ve ne kürekleri ve ne kürekçileri var. Ancak hasırdan yelkenleri kullanmağa gemisine göre beşer onar aded bâdbân, kâr kâfirleri var.

Lâkin her geminin ileri başı olan kayalığı üzre ikişer kefere iskemle gibi tahtalar üzre oturup ikisinin dahi ellerinde uzun sırıklar ucunda demir demrenli mızrak gibi harbeleri var. Gemileri hasır yelkenler ile yıldırım gibi şakıyup giderken eyyâmına göre gemilerin başların döndermek içün bu iki kâfirler ellerindeki harbelerin buza urup geminin başın murâd edindikleri yere çevirüp gemiyi bu iki kefere ellerindeki harbeler ile kullanırlar.

Ve eğer gemi dursun derse geminin başındaki kayalığında iki yerde er kellesi sığar delikler var. Hemân mezkûr kefereler ellerindeki harbeli gönder sırıkları ol iki ad[ed] deliklere sokup niçe sırıkları buz üzerlerine sırık harbeleri buz[a] saplayup gemiler dura kalup yelkenleri olan hasırları sarup sarmalarlar.

Ve eğer eyyâm-ı rûzgâr muhâlif olup murâd edindikleri yere gemileri buz üzre gitmek muhâl ola ve yâhûd aslâ rûzgâr olmayup serd-mend hevâ ola. Her geminin onar on beşer kadar keştîbânları ellerine ucu harbeli sırıkları alup gemilerin iki yanlarına kefereler ayak üzre dizilüp usûl ve âheng âğâze ile "Yajuj ve Yajuj, Marya Got Hristosu Aya Niko Aya Kaşo Aya İsvet Nikola ve Aya Vosto" deyerek savt-ı a'lâ ile feryâd ederek ellerindeki harbeleri buza urdukça hasır yelkenden ziyâde gemileri kuş gibi uçar, zîrâ gemilerin altları sâfî domuz dişleri batırup dizilmişdir kim altı billû[r] gibi buz deryâsında gemi durabilir mi?

Cümle asker ve elçi ve hakîr cemî'i tevâbi' ü levâhıkâtlarımızla ve cümle bâr [u] büngâhlarımızla bu gemi kızaklar içinde oturup âteşler başında kebâblar çevirüp kefereler horilka rakıları ve pivo ve med suları içüp gemiler haçlı peykerle zeyn olup toplar ve tüfengler atup şâdımânlar ederek ol billûr gibi buz deryâsı üzre katı yaydan ok çıkar gibi giderdik.

Hamd-i Hudâ benim gemim yıldırım gibi giderdi, ammâ Kalmık şâhı verdiği koyun ve sığır ve arabaların gemileri sehel gerü kalırdı. Andan ol gün eyyâm ile gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i azîm Tokaykirmen

Bu dahi nehr-i Ten kenârında şekl-i müseddesden tûlânî ağaçdan kirmân-ı metîndir kim başka hatmanlık ve kapudanlıkdır kim nehr-i Ten döğüp yüz pâre Urus şayka gemileri karada durur idi. Bu dahi evvel ve âhır Maskov kralınındır.

Bu kal'adan dahi toplar ve tüfengler atup şâdımânlar edüp ziyâf[et-i] azîmler tenâvül olunup elçiye ve hakîre kapudan ve hatman vâfir hedâyâlar verüp bunlar dahi gayri kızak gemileri hâzırlamışlar. Ammâ küçük kal'adır, içinde elli kadar saz ve kamışdan örtülü dâr-ı menhûsları var. Ve üç yüz kadar iç hisâr kulu var. Taşra hisârı yine nehr-i Ten kenârında üç bin evli ve yedi kenîseli ve üç yüz kadar dükkânlı şehirdir.

Bunda dahi şiddet-i şitâdan bâğ u bâğçe yokdur, ammâ ormanları ve müşebbek bostânları gâyet çokdur. Ve mahbûbu ve mahbûbesine hadd [ü] nihâyet yokdur. Bu taraf Maskov kâfirlerinin başka lehçe ile kelimâtları var, ammâ isimleri bu gûnedir:

……(1 satır boş)……..

Der-nâmhâ-yı esmâ-i kâfire-i zâniye-i ehl-i isyân:

……(2/3 satır boş)……..

Bu kal'adan dahi ale's-seher yine kızaklara binüp muvâfık eyyâm-ı müsâ'id ile ra'd-

vâr gidüp,

Evsâf-ı Mujikrovkirmen

Bu kal‘a dahi nehr-i Ten kenârında Maskov hükmünde iki bin askerli ve başka hatman ve kapudanlı çâr-kûşe kal‘adır. Bu kirmende elime bir Kalmık atı girüp atı gemiye koyup hıfz etdim, ammâ niçe kerre binmek vâki‘ olup mu‘azzam suları yıldırım gibi yıldırup karşu tarafa çıkardı ve hasmına(?) amân u zamân vermeyüp çatardı. Ve önüne bir handak ve bir dere gelse kendüyi karşu tarafa ceyrân gibi atardı. Hakkâ ki ağırmak küheylân-ı Tatardı. Ve bu mahallerde hamd-i Hudâ hevâlar sehel mu‘tedil olup yüzümüz güldü.

Andan yine gemilere süvâr olup buz deryâsı üzre berk-ı hâtif gibi gidüp,

Der-beyân-ı eşkâl-i İşcetkirmen

Bu dahi Maskov hükmünde ***[181b]*** nehr-i Ten kenârında ağaçdan sarp kal‘adır. Hatmanı yedi bin cünûd-ı cünübe mâlik kavimdir. Derûn-ı hisârda her imâreti mevcûd ve müzeyyen kirmândır. Hikmet-i Bârî hevâlar mu‘tedil olup millet-i nasârâ yılda bir bed-nâm günleri olup cümle kal‘a kapudanları hatmanları ve a‘yân-ı vilâyetleri elçiye ricâ edüp bir iki gün oturak edüp bed-âyîn ve küfr [ü] dalâlet ve ayş [u] nûş ve tarab u ışret edecek olunca cümle küffâr gemilerden atların çıkarup her biri süvâr olup birer cânibe at gezindirmeğe gitdiler.

Hemân hakîr dahi “Fursat ganîmetdir” deyüp hüddâmân [u] refîkânlarımızla atlara süvâr olup Alman diyârlarından berü taşıdığım üç aded iri samson kelpleri dahi gemiden çıkarup iki Maskov keferesi ehl-i beled refîk kefereler alup sayd [u] şikâr tarîkıyla nehr-i Ten’i buz üzre karşu tarafa ubûr edüp azm-i râh etdik.

Der-beyân-ı sergüzeşt [ü] serencâm-ı hakîr fakîr ve hakîkat kelb-i mu‘allem Palu ve Hüna ve Çakır

Nâm esed-misâl kelbleri zencîrlerinden yedeğe alup üç aded dahi kelb-i zağarlar dahi şikâr arayarak deşt-i hâmûnu geşt [ü] güzâr ederken at üzre bu hakîrin gönlüne geldi kim,

“İlâhî pâdişâhî ve Mevlâyî, bu abd-i kemterini 1074 senesinden berü bu 1076 senesi âhırına varınca üç senede vilâyet-i Alman ve vilâyet-i Donkarkız ve vilâyet-i Danimarka, vilâyet-i İsfaç, vilâyet-i Nemse, vilâyet-i Filimenk, vilâyet-i Çeh, vilâyet-i Korol, vilâyet-i Leh, vilâyet-i Erdel, vilâyet-i Eflak, vilâyet-i Boğdan, vilâyet-i Kırım, vilâyet-i Dağıstân, vilâyet-i Acem ve yine vilâyet-i Çerkezistân, vilâyet-i Heşdekistân, vilâyet-i Kalmığistân, vilâyet-i Maskovistân.

Bu on tokuz pâre vilâyetleri sıhhat ü selâmetle seyâhat etdirdin. Bin bin sana hamd [ü] senâ kim bu kadar kâfiristânda beni bir ân müşevveşü‘l-hâl [ve] bî-dermân etmeyüp bu Maskov vilâyetlerinde sıhhat [ü] selâmet ile bu samson kelblerimle beni sayd [u] şikârda gezdirirken sad kez sana şükr olsun” deyü gönül yoluyla âlem ağyârdan bî-haber bükâ-âlûd olup minnet-i Hudâ edüp bir cânibe teveccüh etdim.

Ammâ samson kelblerimin her biri birer arslan-ı Bağdâd’a benzer idi. Hadd-i zâtında bin elli bir târîhinden elli dörd târîhine varınca Leh ve Çeh ve Krakov kâfiristânlar bu kadar seyâhat ve sefer etdik, eyle kelbleri bir diyârda görmedim. Sübû‘-ı şehr-i Vâsıt’a benz[er] idi. Hattâ niçe muta‘assıb kimesneler,

“Vallâhi Evliyâ Çelebi, katı murdârsın kim köpek beslersin” dediklerinde,

“Vallâhi bürâderler, ben vâ‘ız ve nâsıh ve sâhib-i sülûk ve pîr-i pişvâ değilim. Avândan bir seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem garîbü‘d-diyâr bir kimesneyim. Bu kelb-i mu‘allemler ile sayd [u] şikâr edüp gezerim ve kelbler de sehelce hakîkat severim. Eğer kelbde olan hakîkat benî âdemde olsa kırk günde bir âdem kâmil sâhib-i ayyâr olurdu. Ve bu kelbler benimle gezüp çadırcığımı ve atlarımı her gece bekledikleri bana yetişir” deyü cevâb ederim.

“Behey âdem kelbde ne hakî[ka]t olsa gerek. Hemân anlara verdiğin ekmeği fukarâlara ver. Yohsa hâlin Allâh katında harâbdır” deyü niçe muta‘assıblardır hakîre zebân-dırâzlıklar ederlerdi. Aslâ anların asvât-ı hamî[r]lerini istimâ‘ etmeyüp kelpler ve tâzî zağarlar atlar def‘-i sevdâ edüp eğlenerek sayd [u] şikâ[r]a kâhîce mâ’il idim.

Hikmet-i Bârî Palu nâm samson kelb bu vilâyet-i Maskov’da ol kadar büyüyüp semîn ve cesîm oldu kim gûyâ vilâyet-i Sivas’da şehr-i Merzivan’ın ve diyâ[r-ı] Mısır’da Circe şehrinin hımârları kadar mefret kelb oldu. Hattâ bulûğuna ermemiş bir gulâmım her bâr bu Palu nâm kelbe binüp bî-bâk ü bî-pervâ bir sâ‘at kadar götürürdü. Kaçan kelb yorulsa hemân yatırdı. Ve oğlan yine atına süvâr olurdu, ya‘nî tâ bu mertebe d[ız]man kaplan kadar kelb-i mu‘allem olmuşdu.

Bunlar ile sahrâ-yı Heyhât’da birkaç beyâbân koyunları alup bir hayli mesâfe-i ba‘îdede bir kal‘a nümâ[yâ]n olup anda varup kal‘a hatmanına buluşup ale’l-fevr koyunun birin kebâb edüp tenâvül etdik. Kapudan ve hatmanlarıyla hüsn-i ülfet ederek kış günleri olmak ile günler kısa olup vakt-i asr oldukda yine yola revâne olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek nehr-i Ten’den bir azmak kenârında **Du‘ânice** nâm bir geçidi buz üzre geçüp andan Kırım hâki olan **Azak kal‘ası** cânibine gidüp **Şâhîkirmen** nümâyân olup anı da geçüp âhır-ı kâr Heyhât sahrâsında ahşam elçinin sâkin olduğu kal‘a dahi hayli mesâfe-i ba‘îdede kalup âhıru’l-emr **Cerekli** nâm bir mahalde atlarımız ve kendilerimiz ve kelblerimiz bî-tâb ü bî-mecâl kalup bi’z-zarûrî bu sahrâ-yı Heyhât’da kilimlerimiz döşeyüp “Hevâ mu‘tedildir” deyü hâb-ı râhata yatdık.

Der-tahkîk-i hakîkat-i kelb-i mu‘allem

Cümle refîk ve gulâmlarım mest [ü] medhûş gibi serâsime yatup Ashâb-ı Kehf hâbına varmışlar idi, ammâ hakîr ve Baba Mansûr-ı Hindî uyah idik. Cümle silâhlarımız ile kelblerimiz yanımızda, ammâ vakit dahi ***[182a]*** henüz nısfu’l-leyl olmuşdu. Mâh-ı felek de henüz kubbe-i felekden baş gösterdiği mahal olup bizim Şak[ı] nâm bir zağar kelbimiz bizden bir hayli mesâfe-i ba‘îdede yatırmış.

Hemân kelb hüngürmeğe(?) ve çakğırmağa(?) başlayınca hemân hakîr ve refîkim Baba Mansûr refîklerimizi ve memlûklarımızı üç aded kulağız Maskov keferelerin hâbdan bî-dâr edince cümle pür-silâh âmâde oldular.

Hemân ol ân yedi aded Tatar-ı Noğay-ı bed-rây ellerinde dal-tîğ uryân olup üzerlerimize at bırağınca hemân Palu nâm kelbin boğazından haltasın alup Hüna samson ve Çakır nâm samson bir kerre bu atlı Tatarlara arslan gibi hamle edince Tatarlar bizim üstümüze gelmeğe rehâ bulamayup biz dahi atlara süvâr olup kol tüfengleriyle Tatarlar üzre varup “Bire oş Palu, kış kış” deyü köpekleri kışkır[d]ınca

azamet-i Hudâ hemân Palu kelb ve Hüna ve Çakır ve Şakı ve Cünbî nâm zağarlar dahi Tatarın atlarına sarılup Tatarları atları yere urup ân-ı vâhidde üç aded Tatarları köpekler pâre pâre ve rîze rîze [edüp] yedi Tatarın dördü firâr ederken gece olmak ile anlar da atlarından tekerlenüp ser-nigûn olup Hindî Baba Mansûr ileri varup piyâde olan Tatarların birini teberiyle pâre pâre edüp bizler dahi öbürlerine yetişüp gulâmlar anları dahi temizleyüp dördünün dahi atların şikâr alup atların köpekler yeyüp pâre pâre edüp bırakdılar.

Meğer gerüde üç aded Tatar dahi var imiş. Anlar bu hâl-i pür-melâli görünce firâr ederken atları tavuşun istimâ‘ etdik, ammâ mukayyed olup komadık. Bir zamândan sonra anı gördük, üç dâne at bizim atların yanına geldiler. Hemân bizim gulâmlar atlara sarılup yedeğe aldılar. Hemân bize refîk olan Maskov kefereleri

“Bu atların sâhibleri bu Heyhât sahrâsında kanda gider, biz bunları buluruz” deyü hakîrden izin alup Halhâlî Dervîş Ahmed ve Dervîş Türâbîyle atlanup gitdiler.

Biz yine Tatar leşkerinin yanlarına gelüp gulâmlar esbâbları ve silâhların alup yedisinin dahi başların kesüp terkilerine asdılar. Bir sâ‘atden anı gördük, Maskov kâfirleriyle Dervîş Ahmed ve Dervîş Türâbî at sâhibleri olan Tatarları kayd [u] bend ile getirüp,

“Bunları diri elçi bana götürelim” dediğimde Maskovlar eyitdi:

“Bunlar çok idi, gayrilerin kaçırdık. Hemân bunları baş edelim” deyince birini Dervîş Ahmed Halhâlî kelle-perrân paça edince ikisin dahi Maskovlar kesüp başlarıyla esbâbların anlar alup,

“Hemân sultânım buradan kalkalım. Yohsa bu sahrâda şimdi gerisi gelüp bizden cân çıkmaz” dediklerinde hemân başları alup ol gece cânib-i kıbleye ılgar edüp tâ sabâha dak yortup yine,

Menzil-i İşcetkirmân‘a gelüp elçiye buluşup başları önüne yuvarlayup elçi başları gördükde âlem-i hayretde kalup bizimle bile olan Maskovlar sergüzeşt [ü] serencâmı bir bir nakl etdikde dünyâ kadar hazz edüp,

“Ya müselmân müselmânı öldürür mü?” dedikde,

“Üstümüze bizi öldürmeğe gelen kardaşımızsa da öldürürüz” dedikde hakîre bir semmûr kürk ve bir at ve bir imâmesi haçlı incü tesbîh verüp refîklerime ellişer altun ve Maskovlara yigirmişer altun verdi. Andan,

Evsâf-ı Şeremetkirmen:

…….(4/5 satır boş)……..

Sitâyiş-i Bağaşkirmen:

…….(4/5 satır boş)……..

Der-beyân-ı Şolomkirmen:

…….(4/5 satır boş)……..

Der-ayân-ı Poloşkirmen:

…….(4/5 satır boş)……..

Der-zikr-i Honaşkirmen:

……(4/5 satır boş)……..

Der-fasl-ı Apohikirmen:

……(4/5 satır boş)……..

Der-nişâne-i Kürenkirmen:

……(4/5 satır boş)……..

Der-alâmet-i Topurdukkirmen:

……(4/5 satır boş)……..

Der-mesîregâh-ı Hürekirmen:

……(4/5 satır boş)……..

Der-binâ-yı Rahoçakirmen:

……(4/5 satır boş)……..

Der-şekl-i Solahkirmen:

……(4/5 satır boş)……..

Der-kayd-ı Maçkokirmen:

……(4/5 satır boş)……..***[182b]***

Der-vasf-ı Japohakirmân-ı azîm: Bu dahi nehr-i Ten'in cânib-i şimâlinde Maskov kralı hükmünde kal'a-i azîm imiş. Tâ Ejderhân vilâyetinden berü böyle hâk-i pâk-i mahsûldâ[r] bir zemîn-i dâr-ı diyâr görmedim idi.

Bu mahallere dahi deşt-i Kıpçak derler. Hâlâ Noğay Tatarının çerâgâhı ve cevelângâhı bir çemenzâr lâlezâr sahrâları var.

Kal'ası yine ağaçdır, ammâ iç hisârı tula binâ-yı Şeddâdîdir. Başka hatman ve başka kapudanı ve on bin aded Mujik askeri vardır, ammâ bu mahallerde kavm-i Heşdek re'âyâların komazlar, zîrâ "Azak kal'ası yakın olmak ile firâr edüp Osmânlıya gider" deyü bu mahallere Heşdek müselmânı re'âyâların komazlar. Mâ-tekaddem bu şehr-i mu'azzam müslimîn imiş. İlâ hâze'l-ân niçe bin cevâmi' ve mesâcid ve hammâmât medârisât imârâtları harâb u yebâb olup yatır.

Bu şehri de Timur Hân harâb etmişdir. Bir günde harâbistânını güc ile ubûr etdik, ammâ yine on bin kadar saz ve kamış örtülü evleri ve kırk aded kiliseleri var. Çârsû-yı bâzârı gâyet müzeyyendir. Ammâ bu Japohakirmen mahalli dağıstân ve ormanistân yerler olmak ile hasırdan yelkenli kızak gemilerimiz artık işlemez olup kızaklardan çıkup atlara süvâr olunmak tenbîh olunup üç gün bu Japohakirmen'de tekâ'üd etmek tenbîh olundu.

Hikmet-i Bârî bunda bir kemâl-i ma'rifet sâhibi abd-i memlûkum ve refîk-i yâr-ı muvâfıkım müşevveşü'l-hâl olup anıniçün bir kızak araba peydâ etdim. Ammâ bâlâda tahrîr olunan Praskirmân'dan berü hasır yelkenli kızaklar üzre billûr câmlı odalarda âteş başlarında zevk u safâlar edüp cümle atlarımız ve gayri behâ'im makûlesi sığır sıpa hayvânâtlarımız cümle safâda idiler.

Ertesi gün bu Japohakirmen'den kalkup yine nehr-i Ten kenârınca kar ve buz derdin çekerek cânib-i garba atlarımız ile ol gün gidüp,

Der-manzara-i Sarayişkirmân: Hikmet-i Hudâ bu kal'aya sene 105[…] târîhinde Sultân (–) (–) asrında Maskov küffârı Azak kal'amıza istîlâ etdikde Azak kal'amız halâsına Deli Hüseyin Paşa serdâr-ı mu'azzam olup donanma-i hümâyûn ile gelüp berren ve bahren Azak kal'asın muhâsara edüp kal'a-kûb toplar ile kal'a-i Azağ'ı döğerken Selâmet Geray Şâh'ımın Tatarlarıyla Maskov vilâyetine çapula gitdiğimizde yedi gün yedi gece çapup seğirdüp bu Sarayişkirmân'ı urup bu kadar mâl-ı ganâ'im alup bay olmuşduk.

Hikmet-i Bârî ol zamândan berü (–) yıl mürûr edüp şimdi bu sene 1076 târîhinin leyle-i Mi'râcında yine görmek müyesser oldu, ammâ ol zamân im'ân-ı nazar ile nazar etmeyüp gâret edüp geçmişdik, ammâ şimdi gâyet ma'mûr şehr-i bender gördüm. Yine Maskov kralı hükmünde nehr-i Ten sâhilinde haşebden bir kal'a-i metîndir. Başka kapudanlıkdır kim yigirmi bin kadar tüfeng-endâz Kazak cünûd-ı cünübüne mâlikdir. Ammâ bunlar yetmiş pâre kal'alardır kim Maskov krallarına harbe ucuyla mutî'lerdir, zîrâ bu kefereler gâyet aşkıyâ ve âsîlerdir. Bizim Azak tarafına ve kralları tarafına çokluk ser-fürû etmezler.

Bundan dahi kalkup yine nehr-i Ten suyu buzu üzre yine taraf-ı garba ol gün serencâm çekerek gidüp,

Der-ta'rîf-i Pomahaykirmen: Bu dahi nehr-i Ten sâhilinde ağaçdan çâr-kûşe kirmendir. Başka hatmanı ve kapdanı ve yedi bin askeri vardır.

İmdi ihvân-ı vefâ, gerçi bu abd-i hakîr Hindistân'a varup ne mertebe askeri vardır, ma'lûmum değildir. Kendülerinin nakilleri üzre "Hâkânımızın yetmiş lek ulûfeli leşkeri vardır" derler, ammâ ma'lûmum değildir. Ammâ bu vilâyet-i Maskov'da olan kefere askerinin ve gayri benî âdemlerinin hisâbın Hallâk-ı âlem bilür. Hele hakîr akl-ı kâsırımla Cenâb-ı Allâh bu dünyâda ne kadar acâ'ibât u garâ'ibât ve ecnâs-ı mahlûkât halk etdi ise bu Mesköv vilâyetinin iki iklîminde beş ol kadar ziyâde kavm-i küffâr ve on ol kadar ecnâs-ı mahlûkât-ı lâ-yuhsâ vardır.

Bu Pomahaykirmân'da bir gün meks ederken mukaddemâ hasta olan gulâmım hakîri yanına kığırup vasiyyetler edüp dâğ-ı derûnumdan niçe gûne elfâz-ı dürerbârların tahrîr etdim.

Der-hakk-ı mersiyye-i Husrev-i şîrîn

Deşt-i Kıpçağa giderken nâgehân,

Var idi yedi sekiz gamhâr-ı cân,

Bir gulâmım var idi yâr-ı sadîk,

Olmuş idi bana ol şeyh-i Şakîk,

Savm-ı Dâvûd'a mukayyed idi ol,

"Men araf" sırrına böyle buldu yol,

İsmi Husrev idi hem şîrîn idi,

Yâr-ı hemrâz-ı sehergâhım idi,

Nâgehân nehr-i Ten'in sâhiline,

Varıcak şehr-i Saraş dâhiline,

Dedi memlûkum olan Husrev-i şîr,

Böyle takdîr eylemiş Hayy-ı Kadîr,

Ben hakîri bunda defn eyleyesin,

İki günden sonra durup gidesin,

Gitme illâ var selâmet Azağa,

Bunda muhtâc olma sakın Kazağa,

Sana sem verirler âhır sonra kand,

Niçe ferdâlarla eder rîş-hand,

Maskat-ı re'sim budur bunda beni,

Almış idin Tatarile sen beni,

Bu gece gördüm Habîbullâh'ı ben,

Dedi yâ Husrev ***[183a]*** *gelesin bana sen,*

Ben de bildim kulum olıser revân,

Ola mes'â(?) yeri ana bir mekân,

Ol gece de leyle-i Mi'râc idi,

Rûhu Firdevse azîmet eyledi,

Hak Te'âlâ rahmet eyleye ana,

Kim anı bir Fâtiha ile ana.

Merhûm ve mağfûrun leh rûhiyçün Allâh rızâsıyçün el-Fâtiha.

Ol yâr-ı sâdık abd-i memlûkum şehr-i Sarayiş mukâbelesinde Pomahaykirmen hâricinde mukeddemâ dâr-ı islâm mezâristânı içre Kulep Alp hazretlerinin kabr-i şerîfi yanına defn edüp cânib-i erba'asına iri taşlar koyup ve ser [ü] pâsı uçlarına azîm seng-i hârâ alâmetler koyup ism-i resmin Fâtiha-i şerîf ile tahrîr edüp koyup gitdik. Refîkleri hûr-ı ıllıyyîn ola.

Andan yine kalkup nehr-i Ten kenârınca cânib-i garba kar ve buz azâbların çekerek ol gün gidüp,

Der-vasf-ı eskâl-i (…) [**Horos]kirmen:**

…….(1.3 satır boş)……..

Der-ta'rîf-i (–) kirmen:

…….(4/5 satır boş)……..

Bu nehr-i Ten'in iki tarafında irili ve ufaklı yüz yedi aded kirmânları iki ayda seyr ü

temâşâ edüp niçe âlâm-ı şedâyidler çeküp gelirdik, ammâ bu tahrîr olunan (–) aded kılâ‘-ı mu‘azzamalar Azak tarafı hâkinde olan kirmânlardır kim tahrîr olundu, ammâ yine bu kal‘aların mâbeynlerinde dahi ufak kirmenler çok gezüp ubûr etmişdik. Tatvîl-i kelâm ve kesret-i kitâbet olur deyü ol küçük kirmenleri terkîm eylemedik.

Ve bu nehr-i Ten kenârında tahrîr olunan kılâ‘ların cümle Kazak-ı âk kefereleri cümle millet-i Mesîhiyye ve kitâb-ı İncîlîdir kim Urûm kefereleri mezhebi üzredirler.

Ve Azak boğazlarından Karadeniz’e kayıklarıyla çıkup Karadeniz’in yemîn ü yesârın nehb ü gâret eden keferelerin cümlesi yüz elli bin Zaporoska, ya‘nî cezâyir levendi gibi serkeş ve yarar ve nâmdâr Kazak-ı âklardır kim Maskov krallarına dahi çokluk ser-fürû etmezler.

Ammâ “Bu nehr-i Ten’in kenârında bu kal‘alar ne zamân amâr oldu?” deyü su’âl olunursa Sultân Selîm-i Sânî ve Sultân Murâd-ı Sâlis asrında Sokollu Âkıl Vezîr Mehemmed Paşa bâlâda tahrîr olunan nehr-i Edil’i ve nehr-i Ten’i birbirleriyle mahlût edüp Azak kal‘amız dibinden gemiler nehr-i Ten’den nehr-i Edil’e andan Bahr-i Harez’e İslâm askeri Özdemir[oğlu] Osmân Paşa’ya Şirvân ve Şamâkî ve Demirkapu’da imdâd gitmek içün iki nehir birbirine karışmağa çalışup iki nehrin birbirlerine ittisâli müyesser olmadığından sonra küffâr-ı Kazak-ı âk bu kal‘aları Deşt-i Kıpçak ortasında cereyân eden nehr-i Ten’in yemîn ü yesârına tâ kal‘a-i Azağ‘a gelince (–) aded kal‘aları binâ edüp amâr etdi. Hâlâ bu kal‘alar sebebiyle bir dahi nehr-i Edil ile nehr-i Ten birbirlerine mahlût olup Acem diyârının Demirkapusu ve Şirvân ve Şamâkî kal‘alarına gitmek müşkil oldu. İşde bu kal‘aların sebeb-i imâreti bu yüzden olmuşdur, *ve’s-selâm*.

Çünki bu Horozkirmân’a elçi ile gelüp meks etdiğimizde kal‘a-i Azak yakın kaldıkda elçi ban hakîri beş yüz kefere ile kal‘a-i Azak’da Ak Mehemmed Paşa’ya ve kul kethudâlığından Şâm-ı Tarablûs olup hâlâ Azak muhâfızı olan Bodur Süleymân Paşa’ya “Elçi geliyor” deyü haber göndermeğe hakîre niçe hedâyâlar verüp Azağ‘a gidecek mahalde ol gece bu Horoskirmân’da bir pençe-i âfitâbe duhter-i pâkîze-ahtere ile yek dil ü yek cihet olup oğlan kıyâfetine koyup gûnâ-gûn siyâb-ı fâhireler geydirüp ve şıpırtma Tatar kalpağı gözleri ve kaşları üzre sovukdur deyü endirüp beş aded hüddâmlarımla ileri kızı yolladım.

Andan ale’s-seher bir dahi beş yüz Maskov kefereleriyle ılgar edüp sene (–) mâh-ı (–) günü kal‘a-i Azağ‘a dâhil olduk.

Evsâf-ı tahtgâh-ı Maskov-ı Kazak, ya‘nî intihâ-i serhadd kal‘a-i Azak

Azağ dahi derler. Sebeb-i tesmiyesi; hîn-i fethinde bu kal‘a dibinde cereyân eden nehr-i Ten tuğyân üzre gelüp guzât-ı müslimînin meterislerin nehr-i Ten gark etdikde Gedik Ahmed Paşa, “Hey mübârek nehir, az ak” deyü du‘â ederlerken bi-emrillâh kal‘a feth olup ismine “az ak” derler. Andan galat “Azak” derler. Noğay Tatarları “Azav” derler, Çerkez tâ’ifesi “Azağ” derler, Kılmah kavmi “Ozak” derler, Âl-i Osmânlı “Azak” derler, Laz kavmi “Asak” derler, ammâ lisân-ı Maskov’da ismi (–) ve lisân-ı Ciniviz Frenginde (–) derler.

Ve bânîsi yine Ciniviz krallarından (–) (–) kral-ı dâlldır, zîrâ İslâmbol’da Galata’dan tâ Karadeniz’in iki tarafındaki beş yüz yetmiş altı pâre kal‘alar Trabzan’dan mâ‘adâsı cümle

Azağ‘a gelince hep Ciniviz kralı hükmünde idi. Bir tahtı Galata ve bir tahtı Kefe ve bir tahtı Sakız cezîresi ve bir tahtı hâlâ Akdeniz sâhilinde İşpanya kralıyla ***[183b]*** müşâ olan (–) şehr-i (–) dir.

Hamd-i Hudâ bu kadar kâfiristânı üç yılda dolaşup sıhhat [ü] selâmetle sedd-i İslâm diyârına sâlimîn ü gânimîn yine vâsıl olduk, zîrâ sene 105(–) târîhinde donanma-i hümâyûn ile Deli Hüseyin Paşa serdâr-ı mu‘azzam ve Gürcî Piyâle Ağa tershâne-i âmire kethudâsı olup bu kal‘a-i Azağ’ı muhâsara edüp yetmiş gün yetmiş gece pey-ender-pey döğüp kal‘anın burc-ı bârûlarından esâs-ı binâları kalmayup cümle küffâr ka‘r-ı zemîne girüp bir takrîb ile zafer bulup bu kal‘a-i Azağ’ın fethi müyesser olmayup “Karadeniz’in şiddet-i şitâsı gelmeden selâmete çıkalım” deyü cümle asâkir-i İslâm Karadeniz ile Âsitâne-i sa‘âdete gidince hakîr (–) Geray Hân efendimle vilâyet-i Kırım’a geldim.

Andan gelesi sene 105(–) târîhinde donanma-i hümâyûn ile Der-i devletden Cüvânkapucubaşı Vezîr Mehemmed Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup kal‘a-i Azağ’ı muhâsara etdikde küffâr-ı hâksârdan kal‘a-i Azak içre nâm [u] nişân olmayup kal‘a-i Azak’ı kavm-i Kazak bırağup gitmişler. Cümle guzât hamd [ü] senâ edüp kal‘a-i Azağ’ı Mehemmed Paşa deryâ-misâl askere müceddeden inşâ etdirüp içine müstev[fâ] kulların ve cebehânelerin ve Özü vezîri Koca Ken‘ân Paşa’yı eyâletiyle muhâfazacı ta‘yîn edüp kendüleri donanma-i hümâyûn ile mansûr u muzaffer der-i devlete gitdiler.

Anıniçün elsine-i nâsda “Ceng-i azîm Deli Hüseyin Paşa feth-i binâ-yı âsân Mehemmed Paşa” derler. Hamd-i Hudâ fethinde ve gazâsı ve binâsında bulunup dahi amâr olmadan elçi şehr-i Kefe’ye gelmişdir. Şimdi elhamdülillâh (–) yıldan sonra yine gelüp amâr görüp doğru vâlî-i vilâyet olan velî-ni‘am efendim Ak Mehemmed Paşa’ya varup,

“Bire Evliyâm sen hoş geldin ve sen safâ geldin. Bire cânım Evliyâm, ne yeller esüp sen nereden bu Azak-ı azâba geldin. Yedi aydır deryâ-yı Azak donmuşdur, gemi işlemez. Kara tarafındaki Heyhât sahrâsında Kalmık Tatarı derdinden kuş uçmayup kış u kıyâmetde kapudan taşra çıkmağa aslâ mecâlimiz yokdur, bire sen nereden geldin?” dedikde,

“Sultânım efendim, sergüzeşt [ü] serencâmım diller ile ta‘bîr ü tavsîf ve kalemlerle tahrîr ü terkîm olunmaz. Hemân netîce-i kelâm bu hakîr hâlâ üç aydan berü kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek vilâyet-i Maskov’un Kazan ve Balu Hân ve Heşdek ve Alatır ve Ejderhân ve Mujikkirmân vilâyetlerinden berü geşt [ü] güzâr edüp gelirken sultânıma müjde olsun, size bir azîmü’ş-şân elçi getirdim ki anda olan tuhaf u tefârûk makûlesi eşyâlar ile bir elçi Âl-i Osmân pâdişâhına gelmemişdir. Hemân Der-i devlete arz edüp i‘lâm edin ve elçiye birkaç bin asker istikbâle gönderin” deyü elçinin mektûbların paşaya verüp tercüme olup kırâ’at olundukda fakîr Mehemmed Paşa başın açup,

“İlâhî yâ Rabbî, sana bin bin hamd [ü] senâ olsun. Tîz dellâllar nidâ edüp kal‘a kapuları açılsın ve herkes ota ve otluğa ve oduna gidüp hayvânların taşra çıkarup cümle asker pür-silâh âmâde olup üç bin yiğit elçiye karşu gitsinler” deyü paşa fermân edince cümle Azak kavmi gûyâ ıyd-ı ekber edüp bir sürûr [u] şâdımânîler oldu kim ta‘bîr olunmaz.

Hemân Mehemmed Paşa sırtındaki semmûr kürkün arkama geydirüp elimden bûs edüp hakîre bir od[a] tehiyye edüp hakîr ile gelen beş yüz atlı keferelere kal‘adan taşra

Karatayak Tatarları içre konaklar verüp anlar da meks etdiler.

Ertesi gün cümle Azak askeri pür-silâh âmâde olup Mehemmed Paşa kethudâsıyla elçiye istikbâle çıkup alay-ı azîmle kal‘a-i Azağ‘a getirirken kal‘a-i Azağ’ın burc-ı bârûlarından ve zemînde olan tabyaların balyemez topların üçer nevbet küffâra rağmen atup top şâdımânları etdiler kim kal‘a-i Azak murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Ve elçiye paşa bir hil‘at-i pâdişâhî geydirüp kal‘a hâricinde konaklar ta‘yîn olunup bir gece cümle küffâr mihmân olup ertesi gün on bin küffâr gerüye dönüp gitdiler. Elçi ban beş yüz kefere ile kal‘a-i Azak’da kaldılar.

Ammâ Allâhu Rabbü‘l-âlemîne ayândır kim bu Azak’da eyle şiddet-i şitâ var idi kim niçe âdemler âteş başında odalarında otururken buya kalup merhûm olup yere defn olunmak mümkin olmazdı, zîrâ zemîn şiddet-i şitâdan polad-ı Nahşevânî olup tîşe-i Ferhâdî yere geçmediğinden meyyitler birer ay evlerinde durup hevâlar mu‘tedil oldukça yüz bin renc-i anâ-yı meşakkat sehel yeri hafr edüp defn ederlerdi.

Der-beyân-ı sitâyiş-i feth [u] fütûhât-ı Kazak ve {der-ayân-ı} eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Azak

Evvelâ bu kal‘a-i gussa-âbâd ibtidâ Ciniviz Frengi, morina ve mersin balıkları saydı içün bir dalyanhâne binâ edüp gide gide kefereleri sayd [u] şikâr-ı mâhîden ankâlar olup bu kal‘ayı metânet üzre binâ ederler.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî ibn Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir, be-dest-i Lala Gedik Ahmed Paşa, Ciniviz Frengi elinden almışdır. Hâlâ Kefe eyâletinde sancak beği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden kânûn-ı Bâyezîd Hân üzre dörd yük akçedir. İskelesinde ***[184a]*** gümrüğü ve ihtisâbı ve bâc u bâzârı paşalara hâss-ı hümâyûn kayd olunmuşdur. Hâlâ eyâletinde tîmâr ve ze‘âmet ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve kurâ vu kasabâtları yokdur.

Ancak paşası Heyhât sahrâsı pâdişâhıdır kim mahsûlâtları sekiz aded rûzgâr-ı zorkâr yel ovadır kim paşalarının işleri Allâh’a kalmışdır. Azak denizi tarafından gayri bir yerden imdâdı gelecek yeri yokdur. Ol dahi yedi sekiz ay donup bir gemi gidüp gelemez.

Böyle bir bî-amân kal‘a olmak ile Kefe paşaları üçer tuğlu vezîr olup hâlâ Ak Mehemmed Paşa ve kul kethudâlığından çıkan Vezîr Bodur Süleymân Paşalar bu kal‘a-i Azak’da Kazak’dan muhâfaza edüp beş yüz âdemler ile balık yeyüp otururlar. Gayri me’kûlâtları kıtdır ve dâ’imâ kahtdır. Ve müftîsi ve nakîbü‘l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâ-yı âsumânîsi vardır.

Ve altı oda kapukuluyla haseki ağalardan yeniçeri ağası vardır kim cümle dörd bin aded güzîde yeniçerileri vardır. Ve dörd oda ile cebeciler ağası vardır kim cümle iki bin aded pür-silâh cebeciyândır.

Ve dörd o[d]a ile topçular ağası var kim cümle iki bin aded müheyyâ topçuları vardır. Ve kal‘a dizdârı ağası cümle üç yüz aded kal‘a neferâtları var. Ve sağkol ve solkol ve azeb-i hisâr kulu ve gönüllü kulları ve Beştavlı kulları ve Karatayak askeri kullarının cümle kırk aded ağaların cümle altı bin aded neferâtları vardır.

Ve cümle-cümle paşasının ve gayri ağaların askerleriyle hîn-i muhâsarada on üç bin yarar ve nâmdâr ve hâzır-bâş güzîde askeri vardır. Şeb [ü] rûz ceng [ü] cidâlleri ve

harb [ü] kıtâlleri Ten suyu Kazağı ve Kalmık Tatarı ile savaş-ı perhâş ederler. Ve bir gün olmaz kim âsûde-hâl duralar.

Ve paşa tarafından gümrük emîni, bâcdârı, mi‘mâr ağası, mu‘temed ağası, kapudanı firkateleriyle gezer. (–) (–) (–) (–) (–) gayri ağaları yokdur.

Ve kal‘a-i Azak nehr-i Ten kenârında çâr-kûşe şekl-i murabba‘ yalın kat Şeddâdî seng-binâ kal‘a-i ra‘nâdır kim cirmi dâ’iren-mâdâr kâmil mi‘mâr arşını ile dörd bin arşındır. Kıble cânibi sehel havâleli topraklı bayır üzre yalın kat sa‘b dîvâr-ı metîndir kim yigirmi ayak enli kalın dîvârdır. Ve bu tarafı yedi kulaç derin ve elli arşın enli bir ka‘r-ı hafr-i azîm handakdır kim bu taraf dîvârları ve dahi handak altları tâ ka‘r-ı zemînde suya enince dîvârları lağım üzre durur. Ve dîvârlarının esâsları tahte’s-serâya varınca su üzre ıskara rıhtım üzre temelleri kâr-ı Freng-i pür-ceng binâsıdır. Ammâ bu kal‘anın maşrık ve mağrib tarafında handakı sarpdır, zîrâ bu kal‘anın ziyâde havfi bu taraflarından olmak [ile] dîvârları sâfî rıhtım Şeddâdî on beş kulaç âlî dîvârdır.

Ve bu tarafda cümle kırk aded kulle-i metînler vardır. Ve topları kirpi tüğü gibi dizilmişdir. Handaka ve tabur bayırlarına nâzır şâhâne topları var.

Ve bu kara tarafında aslâ kal‘a kapuları yokdur. Cümle üç aded kapuları var. Şimâl tarafına nâzır Ten suyu kapusu üç aded metîn de[mi]r kapulardır. Biri iskele kapusudur kim nehr-i Ten kenârında gümrük ve bozahâneler ve yetmiş seksen kadar dükkânlar nehr-i Ten kenârındadır, ammâ cümle karaçav binâlardır, kârgîr binâlar değildir kim hîn-i muhâsarada bu binâları kaldırırlar yâhûd âteşe yakarlar. Ve kapunun biri yıldız cânibine nâzırdır kim Freng hisârı kapusu derler, küçük kapudur. Bundan arabalar girüp çıkamaz.

Mâ-tekaddem küffâr asrında bu küçük kapu dibindeki kullede bir gemi limanı kapusu var. Cümle kayıklar andan içeri kal‘anın içine girirler imiş. Hâlâ ol liman kapusu dîvâr ile örtülüdür kim bu liman kapusu kemeri üzre olan kullenin nehr-i Ten’e nâzır cânibinde on arşın yüksekde bir kanatlı arslan tasvîri var. Çâr köşe beyâz mermer üzre tasvîr olunmuşdur. Üstâd-ı nakkâş Freng-i Mânî mermer-bür bu arslana bir emek sarf etmiş kim gören anı zî-rûh zann eder. Ol ecilden bu kulleye arslan kullesi derler. Ammâ kavm-i Freng böyle kanatlı arslan tasvîrlerine San Marko ve Santa Marko derler. Hattâ Bundukânî dedikleri Venedik küffârının sancağ u bayraklarında taşıdıkları kanatlı esed sûretidir.

Ve bu arslan kullesinden batı tarafa gidüp kâmil yüz adımda orta kal‘a kapusuna varılır. Bu dahi yıldız rûzgârı cânibine mekşûf demirli küçük kapudur. Ve bu kapu üzre taş gürzler asılıdır. Bu kapudan batı tarafına kâmil yüz adım gidüp toprak kal‘a kapusudur. Bu dahi bir dirsek köşede bir küçük demir kapudur. Lâkin maşrık tarafına nâzır kapudur. Ve bu kapudan batı cânibine üç yüz adım gidüp bu toprak kal‘anın bir kapusu dahi Karatayak varoşuna açılır, küçük demir kapudur. Ve bu Karatayak tarafındaki kal‘a köşesinde olan Kanlı kulleden tâ maşrık tarafında Suluk kullesine varınca Ten nehri kenârınca mezkûrûn dörd aded kapuların mâbeyni cümle bin arşın yer Ten suyu kenârıdır.

Ve bu Ten kenârınca aslâ handak yokdur. ***[184b]*** Hattâ nehr-i Ten tuğyân üzre taşup gelse bu mezkûrûn dörd aded kal‘a kapularından içeri su girüp taşra dükkânları ve bozahâneleri ve gümrükhâneleri gark eder. Anıniçün bu taraf dükkânlarının niçeleri

kazıklar üzre müfîd ü muhtasar binâ olunmuşdur. Hattâ hîn-i fetihde bu kal‘ayı Serdâr Cüvânkapucubaşı nâm Mehemmed Paşa-yı hümâm ta‘mîr ü termîm etdikde ale’l-acele binâ edüp bu Ten nehri tarafı toprak ile binâ olunup ancak taşlar araları kireç ile derz olunmuşdur.

El-hâsıl bu nehr-i Ten tarafı aslâ kal‘a dîvârı gibi metânet üzre değildir. Ammâ bu kal‘anın içinde askerî tâ’ifesinden benî âdem çokdur.

Ve bu kal‘a-i Azak kâmil üç bölükdür. Maşrık tarafındaki bölüğüne Freng hisârı derler. Gedik Ahmed Paşa’nın feth etdiği ancak bu kal‘adır. Cümle yeniçeriler ve ağası ve kal‘a dizdârı ve cebeci ve topçular ve çorbacıları cümle bu Freng hisârda sâkin olup cümle cebehâne ve mühimmât ve levâzımât ve gılâl anbârları bundadır.

Ve bu Freng hisârı içinde cümle yigirmi üç aded dükkânları vardır. Ve Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i tûlen yüz ayakdır ve arzen yüz elli ayak tarz-ı kadîm toprak örtülü ve tahta minâreli câmi‘-i atîkdir. Ve bu câmi‘in sol tarafı köşesindeki bakkal dükkânı içre bir çâr-kûşe beyâz mermer üzre celî hatt ile câmi‘in târîhi budur:

Benâ bi-imâreti’l-câmi‘-i şerîf es-Sultân ibnü‘s-Sultân es-Sultân Bâyezîd Hân ibn Sultân Mehemmed Hân ebbedallâhü saltanatahu.

Sene (–)

Ve yeniçeri ağası sarâyı kurbunda mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn var. Ve ana karîb (–) (–) mescidi var, ammâ minâresi yokdur. Ve bu Freng hisârının yukaru baş kullesi dibinde nerdübân ile çıkılır bir uğrın kapusu var. Bedenler üzre çıkup toprak kal‘aya gider piyâde âdem bu kapudan güc ile sığar. Ve bu Freng hisârının aşağı hammâm dibinde bir küçücük kapusu dahi var. Ol dahi toprak kal‘aya açılır ve hammâm bu Freng hisârı içre düşer. Mükellef hammâm değildir. Hattâ bu hakîr girüp ku[r]na [ba]şında gasl ederken mermer üzre ayağım sivişdi. Meğer ku[r]na başında buz donmuş idi. İşde Azağ’ın kışının şiddeti bundan ma‘lûm ola. Ve bu hammâmın kapusu karşusunda yol aşırı,

Ziyâret-i Hindî Baba tekyesi: Merkad-i pür-envârı dahi bundadır. Hayâtlarında niçe gûne keşf [ü] kerâmetleri zâhir ü bâhir olmuşdur.

Ve bu Freng hisârı içinde cümle bin aded küçük küçük müfîd ü muhtasar evlerdir. Ancak beş altı kadar evlerin meyyit yaykayacak kadar havlıları vardır. Mâ‘adâ hasır ve kamışdan dîvârlı ve toprak örtülü evlerdir. Cümleden paşa sarâyı ve yeniçeri ağası ve cebecibaşı ve kul kethudâsı ve dizdâr ağa ve azeb ağası ve gayri kırk aded ağaların hâneleri vâsi‘ce olup at âhûrları vardır. Andan,

Evsâf-ı eşkâl-i orta hisâr-ı kal‘a-i Azak

Freng hisârı ile Toprak hisârın mâbeyninde çâr-kûşe bir iç kal‘adır. Cirmi kâmil beş yüz adımdır. Lâkin bir cânibi Freng hisârı dîvârıdır ve bir cânibi nehr-i Ten tarafı dîvârıdır. Ve iki tarafı Toprak hisârı dîvârıdır kim bu sûr-ı üstüvâr orta yerde vâki‘ olmağile orta hisâr derler.

Ve bu orta kal‘anın nehr-i Ten tarafındaki kapunun iç yüzünde paşa sarâyı var. Ancak elli altmış aded odalardır. Altında yüz kadar at alur âhûru ve küçük havlısı var. Ve Ten suyuna nâzır kal‘a dîvârı üzre Ak Mehemmed Paşa bir köşk binâ etdi. Henüz sarâyda bir

teferrücgâh, bir kasr-ı zîbâ oldu.

Ve bu orta hisârın kıble tarafına bir kapusu var. Ve cümle elli aded hurdaca hurdaca küçük dükkâncıkları var. Ve üç kahvehâneleri var. Ve cümle beş yüz aded tahtânî ve fevkânî yine hasır ve saz ve kamışdan mebnî üstleri toprak örtülü evleri var.

Ve bu orta hisârın toprak kal‘a tarafına Şâhîn Paşa kullesi gâyet metîn ve kavî ve sa‘b burc-ı azîmdir kim gûyâ Sedd-i İskender’dir. Hemân Azak kal‘ası demek bu Şâhîn Paşa kullesinden ibâretdir. Hakkâ ki Azak kal‘ası bununla metânet bulup cânib-i erba‘ası başka handak ka‘r-ı azîmdir. Ve kapusuna ipden kemendler ile çıkılır. Bâlâda bir küçük demir kapudur. El-hâsıl orta hisâr içinde bu kulle-i metîn bir iç hisâr dahi olmuşdur.

Ve paşa sarâyına karîb Receb Ağa câmi‘i var. Bir taş minâreli ve cemâ‘at-i kesîreli ve yine toprak örtülü câmi‘-i mahbûbdur kim taşra sofasında Kalmık Tatarının şehîd etdiği Gürcî Mustafa Paşa medfûndur. Ve câmi‘e karîb bir at değirmeni var. Ve bu orta hisârın garb tarafında,

Der-fasl-ı toprak kal‘a: Mâ-tekaddem bu kal‘a hâricinde etrâfı handaklı Karatayak nâmıyla ma‘rû[f] kal‘asız bir varoş-ı ma‘mûr imiş. Maskov Kazağı bu varoşu nehb ü gâret ede ede kâbil-i süknâ olmayup âhır-ı kâr sene 1025 târîhinde Sultân Ahmed Hân asrında Sencüvân Paşa nâm bir müdebbir-i benâm orta hisâra muttasıl bir metîn ve sa‘b ve taş dîvârlı ve çâr-kûşe bir metîn ve müstahkem kal‘a edüp iki cânibine ***[185a]*** handak-ı azîm kesüp nehr-i Ten cânibine handak kesmeyüp kalır, zîrâ Ten cânibinde kal‘a dîvârların ba‘zı zamân nehr-i Ten dolup handak kesecek yeri yokdur, su gark eder. Bu hisâb üzre Azak kal‘ası üç bölük kal‘a-i acâ’ibdir. Ve üçünün dahi dîvârları birbirlerine muttasıldır.

Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin adımdır. Hemân İslâmbol’da Eskisarây cirmindedir. Ve bu toprak kal‘a bölüğü içinde cümle bin yüz elli aded vâsi‘ce evlerdir kim bunlar dahi saz ve kamış ve haşebden tahtânî ve fevkânî üstleri türâblı hânelerdir. Lâkin bunlar da vâsi‘ havlılı ve âhûrlu evlerdir, zîrâ cümle halkı at besler bir alay sipâh-misâl Tatar kalpaklı askerî tâ’ifesi evleridir. Ve cümle altmış aded bozahâneleri ve gayri dükkânları vardır. Ve bunda dahi at arabaları giremez, zîrâ sokakları ve kal‘a kapuları dardır.

Ve bunda kaldırım olmamak ile eyle çamur olur kim âdem gark olur ve ancak mâh-ı Temmûz’da kurur. Gayri zamân buz donar. Ol mevsimlerde bu kal‘a içi a‘lâ olup çamur olmaz.

Ve bu kal‘ada Zeynel Beğ câmi‘i, kâr-ı kadîm bir ağaç minâreli ma‘bedgâh-ı müslimîndir. Ve (–) mescidi var. Ve bir Tateli Rûmu keferesi mahallesi ve bir kenîsesi var.

Der-beyân-ı eşkâl-i varoş-ı Yeni Karatayak

Azak kal‘asının cânib-i garbında nehr-i Ten Azak denizine karışdığı mahallin burununda çâr-kûşe bir varoş-ı azîmdir kim dâ’iren-mâdâr bunun dahi cirmi kâmil üç bin adımdır. Ve cânib-i erba‘ası fecc-i amîk derin handakdır. Ba‘zı yerine nehr-i Ten girir. Bu varoş etrâfında aslâ kal‘a dîvârı yokdur. Hemân tabur-ı azîm gibi sa‘b handaklıdır. Her sene handakı tathîr ederler.

Ve içinde cümle bin beş yüz Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr evleri ve obaları var. Ve hâlâ yüz aded obalı Kalmık Tatarları gelüp İslâm ile cümle müşerref olup bu Karatayak

varoşunda konmuşlardır.

Ve bu Karatayak varoşunun batı tarafı cânibi hâricinde cümle müşebbek bostânlardır. Gâyet latîf kavunları ve karpuzları ve kabakları olur, ammâ şiddet-i şitâdan bâğ u bâğçeleri aslâ yokdur. Ve bu varoşun kıble tarafına Ulu Noğay handakları çekilmiş bir sahrâdır. Anda cümle şühedâlar ve gayri mevtâlar cümle anda medfûnlardır. Bu handakların hâricinde Heyhât sahrâsıdır kim cümle Azak kavminin atları bu Heyhât sahrâsı üzre olan nebâtât [u] giyâhâtda otlayup gezerler. Ammâ cânib-i erba‘asında atlar üzre yiğitler gezüp karavul beklerler. Hemân bir tarafdan Kalmık Tatarları zâhir oldukda cümle hayvânâtların şehre sürüp handaklara doldururlar.

Der-tetimme-i evsâf-ı kal‘a-i Azak: Bu kal‘a dâ’iren-mâdâr cümle yetmiş aded kullelerdir. Ammâ maşrık tarafında Freng hisârı köşesinde gözcü kullesi gâyet metîn ve kavî kulle-i azîmdir. Ve Ten nehri tarafında su kullesinden metîn ve kavî kulle yokdur kim kâmil on iki pâre balyemez topları var. Ve nehr-i Ten’den lağım ile bu kulleye Ten suyu gelüp hîn-ı muhâsarada cümle asker suyu bundan aldıklarıyçün su kullesi derler.

Der-vasf-ı nehr-i Ten kenârı varoşu: Bu su kullesinden tâ batı tarafında toprak kal‘a köşesine varınca Ten nehri kenârınca bir kat balık kayıklarının hâneleri var. Ve cümle üç yüz aded müfîd ü muhtasar evleri var.

Ve cümle nehr-i Ten kenârınca bir sıra üç yüz kırk aded küçük dükkânlardır, ammâ her gece bu dükkânçelerde aslâ bir metâ‘ komayup kal‘aya götürüp sabâh yine getirirler.

Ve cümle elli aded bozahâneler ve meyhâneler var kim cümle harâbât erenleri olan Bekrî cânlar gece ve gündüz bu bozahânelerde sâkin olurlar.

Der-fasl-ı temâşâ-yı garîbe vü acîbe: Bu mezkûr bozahânelerde sâkin olan boza Bekrîsi cânlara aslâ hâkim ve zâbit ve râbıt karışmaz, zîrâ her bozahânenin birer kart nâmında hâkimleri var, ya‘nî vaka‘ vakar sâhibi ihtiyâr dayı âdemleri var kim anlar mîr-i meclislerdir. Salb [u] siyâset ve ta‘zîr-i belîğ be-dürüstî bu kartlarındır.

Hemân bu bozahâneler ve meyhâneler içre bir Bekrî gavgâ etse ol ân kartın izniyle meclisden ol ân Bekrîyi kovup bir dahi aslâ ol bozahâne ve meyhâneye uğratmazlar.

Ve eğer kâtil ise ol ân ol kâtili kayd [u] bend ile hâkim-i örfe verirler. Ve ale’l-ittifâk bir kartın sözüne bir merd-i ferd muhâlefet etmeğe kâdir değildir. Ve beğ ve paşa ve yeniçeri ağası dahi bu bozahâneleri basup içlerinden “Müttehem ve mücrimdir” deyü âdem almağa kâdir değildir.

Ve her kartın meclisinde olan piyâle-keşlerine kartdan caba birer tostağan boza verilüp yek nefesde ***[185b]*** bilâ-cür‘a nûş ederler, ammâ içdikleri tostağanları ya‘ni çömçe ve çapçakları ikişer vukıyye ilik gibi pâk ü nâ-pâk boza alır.

Bundan sonra içdikleri bozaların çömçeleri buçuğ vukıyye boza alup âheste âheste nûş edüp sarhoş olurlar, ammâ ibtidâ kart elinden dolu içdikleri zamân birer kerre her biri ayağa kalkar, ammâ kart kendü içdiği zamân cümlesi ayağa kalkup kartın selâmın alup herkes merkezlerinde otururlar.

Ba‘zı yiğitler birbirlerine dolu nâmında boza verdikde ana mahabbeten çömçeyi eliyle yapışmayup hemân dişiyle kavrayup baş yukaru kaldırup iki vukıyye gelir bozayı eliyle

yapışmadan çömçeyi dişiyle ısırup bilâ-cür‘a nûş eder, bir aceb turfe seyr [ü] temâşâları vardır.

Ve haftada bir kerre ziyâfet kartındır. Ertesi bir kart dahi bir meclisinde ziyâfet eder. Bu uslûb üzre bu cezîre-i derbend-i calenderde cümle gâzîler eğlenüp zevk ü safâ etdik zann ederler.

Ammâ bu tâ’ife müflis ve mendebûr olduklarında Ten nehri firkatelerine süvâr olup nehr-i Ten’in karşu tarafında horosları istimâ‘ olunan Maskov’un Kazakları kal‘aların urup bu kadar mâl-ı ganâ’im ve esîrler alup yâ baht ve yâ taht olup yine Azağ‘a gelüp cemî‘i ganâ’imleri fürûht edüp geçinirler. Ve her üç ayda bir Âl-i Osmân’dan vazîfe-i mu‘ayyenelerin alup bu derbend-i calender-i bî-amânı beklerler. Anıniçün bu kadar bin âdemlere hâkimler ruhsatlar vermişlerdir.

Ve bu varoşda iskele başında paşa tarafından gümrük emîni çâşnigîrbaşılar oturup cümle âyende vü revende keştîlerden gümrük alınır. Ve cümle keştîler bu gümrük önüne yanaşır.

Ve bu iskele başında nehr-i Ten kenârında cümle yetmiş aded balık mahzenleri vardır.

Der-manzara-i varoş-ı Şark Karatayakı: Bu varoş kal‘anın şarkîsi tarafında olmak ile Şark Karatayağı, ya‘nî Şark Varoşu derler. Freng hisârının handakından alarka varoşdur. Bunun dahi etrâf-ı erba‘ası handak-ı azîmdir. Ve gird-â-gird cirmi kâmil iki bin hatvedir. Ve cümle beş yüz aded kamış ve saz evlerdir kim üzerleri yine toprak örtülüdür. Bunda dahi cümle Noğay tâ’ifeleri sâkinlerdir.

Bu varoşda câmi‘ ve hân u hammâm ve dükkânlar yokdur. Lâkin nehr-i Ten kenârında buz mahzenleri çokdur. Şiddet-i şitâda nehr-i Ten’den beyâz billûr gibi buzları kesüp bu mahzenlere doldurup mâh-ı Temmûz’da safâsın ederler. Ve bu buzhâne mahzenleri kurbunda kırk aded donanma firkateleri var. Hîn-i mahalde bu gemileri karadan nehr-i Ten’e endirüp guzât-ı müslimînler süvâr olup kâfiristânı nehb ü gâret etmeğe giderler.

Ve bu mahalde tâ yukaru nehr-i Ten kenârında olan kulle-i Şâhîn’e varınca bir sâ‘atlik yer cümle müşebbek bostânlardır kim acâ’ib kavunu ve karpuzu olur. Ve bu varoşun üç aded yerlerinde elma ağaçları ve vişne ve erik ağaçları var, ammâ sovukdan değme zamânda meyve vermezlermiş, ammâ bostânları latîf olur.

Memdûhâtından: Evvelâ nehr-i Ten’de mersin balığı ve morina balığı ve kara havyarı, ya‘nî balık yumurtası ve beyâz ve rakîk sâ‘at kumu ve nehr-i Ten cezîrelerinde sivrisineği ve beyâz billûr gibi buzu ve sekir verir ilik gibi bozası ve sovuğu ve (–) (–) (–) (–) bunlar meşhûr-ı âfâkdır.

Sovuğu ol mertebe olur kim sobalı evlerinde ve âteş başlarında âdem donup helâk olur. Erzurûm ve Gerede ve Akkirmân sovuğundan şedîd sovuğu olur. Ve aslâ bunda meşe ve pelîd odunu olmaz, zîrâ her tarafı Heyhât sahrâsıdır. Cümle halkı saz ve kamış yakarlar. Ve adalarda bir gûne çalılar olup anı da yakarlar.

Der-vasf-ı reng-i rûy-i pîr ü cüvân: Gerçi şiddet-i şitâsı şedîd olur, ammâ ekseriyyâ cümle ahâlîsi ten-dürüstler olup reng-i rûyları humret üzredir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-sûret-i mahbûbe-i mahbûbân: Cümleden latîf ve sîm-ten dûledâr Urus câriyeleri ve Maskov gulâmları ve Karatayak varoşlarının Noğay kızları gâyet meşhûrlardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-medh-i âb [u] hevâ-yı câvidân: Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir, ammâ efvâh-ı nâsda darb-ı mesel olmuş bir kelâmdır kim "Şâm-ı cennet-meşâmın cennet-i me'vâ yâ altında yâ üstündedir" derler. Bunun dahi sovuk cihetinden cehennem yâ altındadır veyâ üstündedir, ya'nî tâ bu mertebe bu kal'a-i Azak kendüsü cehennemdir, zîrâ.

Der-kavl-i müneccimân-ı kudemâ: Bu kal'a-i Azak iklîm-i sâdisde bulunup arz-ı beledi elli altı arzdır. Ve tûl-ı ***[186a]*** nehârı altı sâ'atden çeyrek sâ'at eksikdir.

Der-kavl-i kehene-i sülefâ: Bu kal'a-i Azağ'ın tâli'-i imâreti burc-ı akreb beyt-i merrîh-i mâîde bulunduğiyçün halkı merrîh sıfat gazûb ve bî-rahm ve gaddâr ve kattâl ve şemşîr-bâz merrîh gibi cellâd-ı felek hûnhâr âdemleri var. Şeb [ü] rûz kâr [u] kisbleri kılıç ile geçinmekdir, ammâ cümlesi şecî' ve gâziyân bahâdırânlardır.

Hikmet-i garîbe vü acîbe-i ibret: Bu Azak kavminin cemî'i atları ve sığırları ve koyunları ve doğanları ve Karatayak Tatarları da cümle çiğ balık eti yerler. Hattâ nehr-i Ten'den diri balıkları sayd edüp atların önlerine koyup diri balıkları atlar kavraya kavraya harp harp ısırup ağızların köpürderek yerler. Ve dahi doğanların salup nehr-i Ten'den balıkları doğanlar dutup getirir. Fakîr balıklar ise nehr-i Ten yüzüne soluklanmağa çıkınca hemân doğan ve çakırlar balıkları minkârlarıyla kapup sudan taşra kenâra çıkarırlar. Garîb temâşâgâh-ı acîbedir.

Ve kışı şedîd olduğundan sekiz ay ve beş ay Azak deryâsı ve nehr-i Ten suyu donup cür'et sâhibi olan tüvânâ yiğitler kış kıyâmet demeyüp nehr-i Ten buzunu delüp buz deliklerine pereme ve kayık ve çırnık kadar balıklar buz deliklerine soluklanmağa gelince şehbâz yiğitler balıkları harbalar ve oltalar ve çengâller ile balıkları sayd edüp fürûht ederler. Ba'zı âdem kendileri yer, ba'zılar atlarına ve gayri hayvânâtlarına balık verirler.

El-hâsıl kal'a-i bî-amândır. Lâkin intihâ-i serhad olup bunda murâbıt olan guzât-müslimînin yatup oturmaları bile ibâdetdir. Ve inşâallâh bu kal'ada sâkin olanlar cehennem azâbın görmezler. Beyt:

Kıfl-ı İslâm budur ismine derler Azak,

Bu hısn içre gelen anca diye yâ Rezzâk.

Ve bu şehrin balığından ve kara havyarından gayri çok me'kûlâtı yokdur. Bu varışımızda seksen dirhem ekmek bir akçeye ve bir koyun sekiz guruşa ve bir at yemi on akçeye ve bir sığır yigirmi guruşa ve bir tavuk bir guruşa ve altı dâne fındık bir akçeye ve gayri metâ' buna göre kıyâs oluna, zîrâ deryâsı sekiz ay donup Kefe'den ve gayri yerlerden gemiler gelmez olurlar. Eğer gemiler gelse sehel ganîmet olur. Başka bir gûne küçük gemileri vardır. Azak deryâsı sığacık deryâcık olmak ile bir dürlü ufak gemileri gelir. Rûm gemileri Azak'dan elli mîl ba'îd gelüp metâ' taşırlar, andan ufak kayıklar ile metâ'lar taşırlar.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı merdân: Cümle Âl-i Osmân tâ'ifesi gûnâ-gûn çukalar ve akmişe-i fâhireler geyerler, ammâ Karatayak kavimleri cümle yine Tatarlar gibi kalpak ve

koyun ve kuzu derisi tonlar ve boğası elvân haftanlar geyerler. (–)

Der-kabâ-yı zenâne-i mahbûbe-i kirmân: Yine Rûm havâtînleri çuka ferrâce ve harîr haftanlar ve ayaklarında sarı iç edik ve sarı pâypûşlar geyerler, ammâ sokağa çıkmazlar ve çıkacak ve sokağa bakacak yerleri yokdur. Ammâ Karatayak Tatarı hâtûnları abâ ve koyun derisi kürkler ve başlarına gûnâ-gûn kalpaklar geyüp yüzleri açık gezerler, ammâ ehl-i ırzları yüzlerin nikâblar ile bürüyüp mestûre gezerler.

Der-beyân-ı esmâ-i eşrâf-ı a‘yân:

……(1.5 satır boş)……..

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı kal‘a-i Azak: Evvelâ kıble cânibindeki mezkûr Noğay kavmi handakları içinde ziyâret-i Aşçı Baba ve ana karîb ziyâret-i Başçı Baba ve Yoğurdcu Baba: Bu sultânların üçü dahi karındaşlar imiş. Gedik Ahmed Paşa ile bu kal‘a muhâsarasında bulunup her gün asâkir-i İslâma pişmiş bir koyun başı ve bir çanak mastaba aşı ve bir çanak yoğurd ayranıyla cümle asâkir-i İslâmı doylarlar imiş. Çanakları aslâ boşanmaz imiş. *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi’l-azîz*. Hâlâ ziyâretgâh-ı azîmlerdir. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ve bu kal‘a-i Azağ’ın enderûn [u] bîrûnunda şehîd [ü] şühedâlar ol kadarla çokdur kim ba‘zı sene kadir gecelerinde kabirleri üzre nûr yağdığın niçe yüz sulehâ-yı ümmet kimesneler müşâhede ederler.

Bu kal‘a-i Azağ’ı birkaç gün temâşâ edüp bir gece nehr-i Ten gâyet katı donup kudret cisri oldu. Hakîr dahi fursatı ganîmet bilüp birkaç refîklerimizle piyâde olup pür-silâh Azak’dan çıkup buz üzre batı tarafına Kanlıjak özeğin ve Çatal özeğin ve Kazıklı özeğin geçüp kâmil sekiz bin adımda acele yürüyüp cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Sedd-i İslâm

Mezbûr üç aded özekler nehr-i Ölü Ten’e mahlût olduğu mahalde kal‘a-i Sedd-i ***[186b]*** İslâm nehr-i Ölü Ten üzredir. Ve bu Ölü Ten nehri dahi Azak deryâsına mahlût olduğu mahaldedir, ammâ nehr-i Ölü Ten iki fırka olup cânib-i garbdaki fırka Ten üzre bu Sedd-i İslâm kirmânıdır kim bu fırka deryâya karışdığı mahalde kal‘a binâ olunmuşdur. Bu nehrin iki fırkasına dahi Ölü Ten derler. Kal‘a-i Azak dibinden cereyân eden nehr-i Ten’e Diri Ten derler, ammâ bu Ölü Ten dahi Diri Ten’den ayrılmışdır.

Bu kal‘a-i Sedd-i İslâm sene (–) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ binâsıdır, bâ-fermân-ı Köpürlü Mehemmed Paşa ve i‘ânet-i Mehemmed Geray Hân. Maskov Kazağı Ölü Ten’den geçmesin ve Karadeniz etrâfın gâret etmesin deyü binâ olunmuşdur. Şekl-i murabba‘ binâ-yı Şeddâdî-misâl seng-tırâş bir kal‘a-i savaşdır. Cirmi kâmil üç yüz elli aded germe adımdır. Ve cânib-i erba‘ası nehr-i Ten suyudur. Ba‘zı zamân nehr-i Ten tuğyân üzre gelse kal‘a kapularından içeri balıklar girüp neferâtlar balıkları sayd ederler. Anıniçün kal‘a neferâtlarının odaları cümle direkler üzre âlî fakîrhâneleri var.

Batı tarafına nâzır bir küçük demir kapusu üzre bir câmi‘i var, ammâ minâresi yokdur. Bir oda yeniçeri, bir oda topçu, bir oda cebeciyân ağaları vardır. Dizdâr ağa neferâtlarıyla cümle beş yüz aded kuldur. Cümlesi ergendir, aslâ bunda avret yokdur. Hemân hân gibi vâsi‘ce kal‘acıkdır.

Ammâ suya nâzır gâyet şâhâne topları var. Hattâ bir kerre yigirmi bin Maskov Kazağı ale'l-gafle gelüp on bir gün bu kal'ayı toplarla döğüp hâ'ib ü hâsirûn giderlerken nehr-i Muş kenârında konarlar. Bu kal'a ise Kırım vilâyeti toprağında olmak ile Mehemmed Geray Hân küffârın bu hâllerin istimâ' edince kırk bin güzîde asker ile bir gün bir gecede Süd suyu kenârında Mehemmed Geray Hân küffâra yetişüp eyle bir sâtûr-ı Mehemmed Geray Hân urur kim ta'bîr olunmaz. Bakıyyetü's-süyûfların esîr-i bend-i zencîr edüp sâlimîn ü gânimîn asker-i Tatar Kırım'a dâhil olurlar. Ol zamândan berü bu kal'a-i Sedd-i İslâm üzre Kazak-ı âk kefereleri gelmemişdir ve tövbe eylemişlerdir.

Ve bu kal'a olduğu yere Timur Leng adası derler. Bu cezîre içre beş dâne yığın depeler olmak ile Beşdepe adası dahi derler. Bu cezîreye Timur Leng Hân beş kerre Mâverâü'n-nehir'den gelüp alâmet olmak içün her gelişinde birer depe yığup beş depe olmuşdur. Anıniçün Beşdepe adası dahi derler.

Ammâ bu cezîrede olan iri kavun ve karpuz Azak bostanlarında olmaz. Ve bu kal'anın her tarafları bölük bölük ada ada olmuşdur. Ve sâfî sazlık ve kamışlıkdır kim içlerinde Urus kayıkları görünmez. Bu kal'ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp andan yine piyâdece buz üzre Ten suları özeklerin geçüp yine,

Menzil-i kal'a-i Azak, andan yine ale's-sabâh yine refîklerimizle pür-silâh olup Azağ'ın su kullesi dibinden geçüp poyraz cânibine nehr-i Ten kenârınca baş yukarup kenârca dörd bin adım gidüp,

Menzil-i kulle-i Şâhî: Bunu da sene 10[7]1 târîhinde Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân binâ etdi. Be-dest-i Sofi Mehemmed Geray Hân bâ-re'y [ü] tedbîr-i Köpürlü Koca Vezîr Mehemmed Paşa.

Dâ'iren-mâdâr cirmi yüz elli adım şekl-i müdevver bir kulle-i metîn musavverdir. Ve zemînden elli arşın yüksekdir. Ve batıya nâzır bir küçücük sâfî demir kapusu var, ya'nî ağacı yok hadîd bâb-ı kavîdir.

Bu kulle içi beş kat hücre hücre elli hâneli odalardır. Neferâtlarından bir oda yeniçeri ve bir oda topçu ve bir oda cebeci ağaları ve dizdâr ağası vardır. Ve kul kethudâlığından çıkma Bakraç(?) Süleymân Paşa bu kullenin tâ zirve-i a'lâsında yüz aded âdemleriyle sâkin olup niçe maksûreler ve şâhnişînler binâ edüp muhâfaza edüp oturur.

Ammâ bu kulle-i Şâhî'de Ten suyuna berâber demir kapulu mazgal deliklerinde altı pâre balyemez topları var kim Azak kal'asında yokdur. Ve yigirmi aded serâmed şâhî topları ve kifâyet mikdârı cebehâneleri mükemmeldir. Ve hâlâ bu kal'a dibinde Süleymân Paşa bir kat toprak çimden tabya-i azîmler yapup ve etrâfına fecc-i amîk handaklar kazup kal'alardan metîn ve müstahkem bir tabya etmiş kim handakı içinden gemiler geçer, mâl-â-mâl nehr-i Ten ihâta etmişdir.

Bunun dahi içinde Süleymân Paşa'nın askerleri saz ve kamış evlerde mücerreden sâkin olurlar. Bunda dahi aslâ avret yokdur, ammâ oğlan avredi gâyet çokdur. Bir mescidi ve kulle içinde yüz âdem alır bir câmi'i ve gılâl anbârları vardır. Ve herkesin hücrelerinde darı ve buğday leb ber-leb olup cümle halk buğday ve darı üzre yatırlar, zîrâ küffâr muhâsara eder deyü havflerinden zahîreleri çok hıfz ederler. Bu kal'ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp nehr-i Ten buzu üzre ***[187a]*** yine piyâdece gidüp üç yüz adımda iki nehr-i

Ten (…) karşu cânibde Maskov vilâyeti tarafında,

Evsâf-ı kulle-i Sultâniyye

Bu kulle-i serâmedi sene (–) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in vâlidesi binâ etdiğiyçün Sultâniyye kullesi derler. Be-dest-i Gürcî Mustafa Paşa, bâ-i‘ânet-i Mehemmed Geray Hân, bâ-müşâvere-i Köpürlü Mehemmed Paşa ile inşâ olunmuş bir Sedd-i İskender-vâr kulle-i serâmed-i azîmdir. Bu vilâyet-i Maskov hâkinde olmak ile bu kulleye takayyüd-i tâm ve cidd [ü] ihtimâm edüp metânet üzre binâ olunmuş. Ammâ bunun da zirve-i a‘lâsında tahtadan serâmed kulle külâhıyla örtülü bir musanna‘ ve mukarnazlı ve furûşlu ve medîneli ve mazgallı ve kat-ender-kat top delikli İslâmbol’da Galata kullesi gibi şekl-i müdevver Şeddâdî-misâl seng binâ-yı ra‘nâ kulle-i bâlâdır.

Bu da Azak tarafındaki gibi Hünkâr kullesine müşâbihdir. Kadd [ü] kâmetde ve cebehâne ve zahîre ve metânetde ve neferâtda ve dervezelerde ve aşağıda çimden tabur handaklı tabyalarıyla aslâ karşu tarafdaki kal‘a-i Şâhî‘den farkı yokdur. Ammâ bu kulleden karşu kulle-i Şâhî‘ye varınca nehr-i Ten üzre üç kat kol kalınlığı demir zencîrler çekerler, azîm dollâbları var. Ve zencîrleri kayd [u] bend edecek azîm somâkî direkleri var. Bu zencîrler gece ve gündüz nehr-i Ten üzre tirinka gerili durup bir Urus kayığı ve tomruk ve bir kütük geçmek ihtimâli yokdur.

Bu kulle-i azîmi itmâm edüp her mühimmât [u] levâzımâtların yerli yerlerinde görüp cemî‘i asâkir-i islâm bu kal‘ayı “Allâh’a ısmarladık” deyüp gitdiklerinde hemân evvel ayın(?) âhirinde yigirmi bin Maskov küffârı ve yer götürmez Kalmık Tatarları bu Sultâniyye’yi muhâsara edüp yigirmi gün yigirmi gece kal‘a-kûp toplar ile döğüp niçe yerlerin münhedim edüp küffâr dururken hemân bir gün vakt-i seherde kulle-i azîmin toplarına bir fitîlden âteş edince niçe bin küffârı top gülleleri helâk edüp hikmet-i Hudâ baş hatmanları ve baş vornikleri mürd olup küffâr içinde bir feza‘ u çeza‘ vâveylâ kopup kal‘aya istîlâ etmeden me’yûs olup firâr edüp Heyhât sahrâsı içre giderlerken yine bunlara Mehemmed Geray Hân’ın oğullarıyla kalga sultânı yetişüp tîr ü kemân ve şemşîr-i perrân çıkarmadan cümlesin esîr-i kayd [u] bend edüp vilâyet-i Kırım’a götürürler.

Ammâ hâlâ bunda serdengeçdi gâzîleri çokdur. Bunda dahi zen duhterânlar yokdur. Cümle mücerred pâk gâziyân-ı sâdıkânlardır. Süleymân Paşa’nın kethudâsı ve yeniçeri ağası ve cebecibaşı ve topçubaşıları olup bunda sâkinlerdir. Derûn-ı kullede bir câmi‘ var, ammâ minâresi yokdur. Ve aşağı tabyada dahi bir zâviyesi var. Ammâ küffâr havfinden bu kulle-i Sultâniyye’nin bir âdemleri bir yere gitmek ihtimâlleri yokdur.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ: Küffâr muhâsarasında yüz elli aded gâziyân-ı mücâhidânlar şehîd olup kulle hâricinde medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Bu kulle-i Sultâniyye’yi dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine Ten nehri buzu üzre kamış yükletdikleri kızaklara binüp tekrâr cânib-i garba gidüp ân-ı sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Azak‘a gelüp Maskov elçisine buluşup sohbetler etdik. Ertesi gün Ak Mehemmed Paşa yine Maskov elçisi ile Süleymân Paşa’yı ziyâfete da‘vet edüp ba‘de’t-ta‘âm gûnâ-gûn müşâvereler ederken hikmet-i Bârî Âsitâne-i devlet tarafından Edirne kâ’immakâmı olan Kara Mustafa Paşa’nın ağalarından Boşnak Mahmûd Ağa sene 1077 mâh-ı (–) günü hatt-ı şerîf ile Ak Mehemmed Paşa’ya gelüp yarlığ-ı belîğ-i şâhî kırâ’at

olunup,

“Eyâlet-i Azak Monla Ganî Paşa’ya sadaka olunup sen ki Mehemmed Paşa lalamsın, kat‘-ı menâzil ederek Âsitâne-i sa‘âdetime gelesin” dedikde fakîr Ak Mehemmed Paşa hemân kalkup iki kerre secde-i şükr edüp bin hamd [ü] senâ etdi ve yedi deve kurbânlar edüp fukarâya bezl etdi. Hemân Maskov elçisi bozulup,

“Ya ben bunda kiminle kalup ülfet edeyim. Ben sizden ayrılmayup bile gideyim” dedikde Ak Mehemmed Paşa-yı müdebbir elçiye eydir:

“Pâdişâhıma senin geldiğin bildirdim. Senin içün pâdişâhımdan emirler geldikde sen de benim ardım sıra gelesin. O zamâna dek hevâlar da küşâde olup yaz günleri olur, huzûr ile gelirsin” dedikde elçi kalkup konağına gitdikde hakîr Ak Mehemmed Paşa’ya eyitdim:

“Sultânım, bu elçinin bin aded müsellah kâfirleri var. Size bunlar ey refîkdir, bile götürseniz hidmet-i pâdişâhîde bulunup Maskov’dan elçi çıkarmış olursuz” dediğimde Mehemmed Paşa eydir:

“Cânım Evliyâ Çelebi bu kefere kâşki kal‘a-i Azak’da kendi me’kûlât [u] meşrûbâtıyla on yıl otursa göz hapsinde durup kal‘a-i Azak Kazak’dan emîn olur. Alâ mehlin gelsin, deyüp, imdi Evliyâm, sen de hâzır ol benimle der-i devlete bile gidelim. Yollarda sayd [u] şikâr edüp zevk u safâlar edelim” dedikde hakîr eyitdim:

“Sultânım vilâyet-i Maskov’un Mujikkirmân vilâyetinde bu elçiye râst gelüp ***[187b]*** der-i devlet-i pâdişâhîye bile gitmeğe ta‘ahhüd edüp niçe ve bî-kıyâs ihsânlar aldık, şimdi elçiye hılâf söylemiş oluruz” dediğimde,

“Bire yabana söyleme, Kâfiristânda geze geze kâfirlere mahabbet etmişsin. Bu elçiden sana icâzet alırım” deyüp ol ân hakîre yüz altun ve bir sâ‘at ve bir kat esvâb ve bir Azak cılkavası kırmızı kürk kontuş ve gulâmlara ve refîkânlara cümle esvâblar ve ihsânlar edüp andan elçiden Mehemmed Paşa hakîr içün izin alup fakîr elçi hayli müteellim olup,

“Seni Edirne’de bulayım” deyüp hakîre üç yüz guruş ve bir semmûr kafâsı kürk ve niçe ihsânlar ile refîk [ve] gulâmlarım mesrûr edüp her birimize birer re’s iri Maskov bârgîrleri ile her hüddâmlarıma birer Azak nâfesi kürkler ihsân etdi.

Ak Mehemmed Paşa dahi ol kışda ve kıyâmetde beş yüz aded tüfeng-endâz ve bin aded pür-silâh ceng-âver cürd atlı Tatar ve Çerkez askerleri cem‘ edüp yüz aded arabalara bâr [u] büngâhların koyup altı pâre şâhî topları at arabalarına tahmîl edüp hîn-i mahalde arabaları birbirlerine bağlayup küren çatmak içün, ya‘nî arabaları kal‘a gibi tabur yapmak içün birkaç yüz kulaç zencîrler peydâ edüp azm-i râh etmeğe âmâde oldukda Azak kulundan cümle ağalar beş yüz âdem verdiler. Ve Süleymân Paşa dahi iki yüz âdem verdi. Ve Maskov elçisi beş yüz âdem verüp cümle 2007 aded pür-silâh asker âmâde olup cümle ahbâb ile ve elçi ban ile vedâlaşup Cenâb-ı Allâh’a sığınup tevekkülen alallâh deyüp ale’s-seher ol şiddet-i şitâda,

Sene (–) târîhinde kal‘a-i Azak’dan kalkup Heyhât sahrâsı içre vilâyet-i Kırım’a andan Âstâne-i Sa‘âdet’e gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ bism-i İlâh ile Azak’dan çıkup

[Yazmada bu sayfanın aşağısı üzerine kağıt yapıştırıldığından okunamaz durumdadır

fakat VIII. cildin başı da bu başlık ile başlamaktadır.]

[YEDİNCİ CİLDİN SONU]

Dizin

- A -

abâ: 89, 255, 276, 279, 289, 295, 342
Abakay Hân: 239, 297, 310
abâyî: 112
Abaza: 51, 151, 229, 234, 236, 247, 260, 272, 273, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 290, 294
Abaza câdûları: 279
Abaza dağları: 179, 278, 281, 286, 289
Abaza dilberleri: 232
Abaza duhteri: 305
Abaza Kureyşi kavmi: 273
Abaza oburu: 279
Abaza Paşa: 294
Abaza sehereleri: 279
Abazistân: 273
Abazka kavmi: 274
Abbâs, Hz.: 241, 274
Abbâsîler: 275
Abbâsiyân: 180
âbdest: 241
abdest makraması: 197
Abdi Ağa (Lala Paşa kethudâsı): 76
Abdî Ağa, Samsoncubaşı: 31, 34, 37, 46
Abdî Efendi, Vâ‘iz: 54
abd-i hakîr: 283
abd-i kemter (Evliyâ Çelebi): 162, 200, 268, 305, 329, 334
Abdullâh: 180, 241, 302
Abdullâh Mâzinî: 302
Abdullâh, muhallefât-ı: 180
Abdullâh Taşkendî, Hacı: 303
Abdullâh-ı Fâryâbî: 104
Abdullâh-ı Kırımî: 103
Abdülbâkî Çelebi: 259
Abdülhâlık, Şeyh: 120
Abdülmelik: 301, 302
Abdülmü’min Efendi, Kastamonî: 233
Abdü‘l-uzzâ hibâlesi: 241
Abdürrahmân Beğ câmi‘i (Akmescid): 243
Abdürrahmân bin Ali Beğ: 243
âb-ı hayât: 26, 137, 295
âb-ı revân: 161

âb-ı zülâl (kurd cinsi): 294
Abın nehri: 278
Abirgan nehri: 278
ablak cığalar: 94
ablak gül: 91
ablak lâle: 226
ablak sorguc-ı şâhî: 95
ablak tel: 95
âbnûs: 118
Aburgan nehri: 278
Ac köyü: 81
Acem: 23, 39, 49, 60, 71, 90, 91, 92, 100, 103, 105, 110, 113, 120, 125, 148, 154, 170, 172, 179, 180, 193, 194, 195, 223, 227, 230, 232, 239, 243, 249, 254, 268, 272, 273, 274, 288, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 334, 337
Acem kal'aları: 308
Acem kapaması: 295
Acem kerrenâyı: 144
Acem keştîsi: 306
Acem libâsı: 303
Acem lisânı: 275
Acem pâbûçlar: 295
Acem pâdişâhları: 312
Acem şâhı: 230, 298, 306, 321
acemî oğlanları: 33
Acemiyye: 230
acı göl: 214
Acı Hammâm: 258
acı su: 193
Açıkbaş: 117, 273, 295, 297, 307
ada: 80
Ada Bâğı: 136
Ada varoşu: 96
Adahon boğazı: 255, 267, 268, 269, 270, 271, 278
Adakum nehri: 278
adâlet köşkü: 90, 226
Adana: 113
Adana kabağı: 108, 324
ada-yı Şâhî: 255, 266, 267, 269
aded-i ağnâm: 160
âdem eti: 325
Âdem, Hz.: 194, 293
âdem kemiği: 104

âdem sûreti: 283
Âdemî kavmi: 205, 281, 283, 284
Aden: 274
Adim kabağı: 295
Adorban kal‘ası: 155, 159, 160, 161, 164
âfitâbeler: 95
âfitâb-perest: 323
Afnû vilâyeti: 275
Afon Mihal (Erdel kralı): 144
aforos: 207
Afyonkarahisârı: 83, 223, 316
Ağa Rızâ: 261
Ağa sebîli: 67
ağaç: 7, 128, 154, 203, 232, 270, 282, 286, 319
ağaç cisir: 85, 135, 167, 183, 192, 278
ağaç çetele: 322
ağaç haç: 150
ağaç havân top: 121
ağaç kal‘a: 202, 320, 332, 334, 336
ağaç kantaralar: 66
ağaç kapu: 150, 197, 205, 225, 270, 288
ağaç kirmân: 333
ağaç köprü: 149, 183, 211
ağaç kur‘a: 324
ağaç minâre: 340
ağaç nerdübân: 147
ağaç palanka: 20, 57
ağaç sofra: 277
ağaç tekne: 120, 285
ağaç top: 46, 76, 82, 113, 121
ağaçlık: 3, 9, 12, 15, 32, 170
Ağalar köyü: 162
ağırmak at: 205
ağrı hastalığı: 324
ahcâr: 17, 63, 91, 103, 104, 118
Ahdimvar cezîresi: 181
Ahıçka: 299
Ahıska: 113
ahidnâme: 79, 111, 114
Ahlât pâdişâhı: 239
Ahlât şehri: 227, 296
ahlât-ı fâside: 240

Ahmad Mirza: 322
Ahmed Ağa: 165, 190, 211, 217, 222, 238
Ahmed Ağa çeşmesi: 231
Ahmed Ağa, Eli: 233
Ahmed Ağa eynesi (Kefe): 257
Ahmed Ağa, Gazzâzzâde: 179
Ahmed Ağa, Gözlev kal‘ası ağası: 214
Ahmed Ağa, Gümrük Emîni: 215
Ahmed Ağa, Yalı Ağası: 190, 211, 231
Ahmed Ağa, Yeniçeri Ağası: 68
Ahmed Beğ: 24
Ahmed Beğ, İnebahtı beği: 21
Ahmed Beğ Türbesi: 47
Ahmed Çelebi, mü’ezzin: 10
Ahmed, Dervîş: 53, 335
Ahmed Efendi, Defterdâr : 153
Ahmed Efendi, Güleçli eş-Şeyh: 216, 262, 263, 266
Ahmed Efendi tekyesi (Kefe): 258, 259
Ahmed Geray Sultân: 1, 31, 40, 41, 53, 71, 73, 131, 186, 190, 237, 265
Ahmed Halhâlî, Dervîş: 53, 305, 335
Ahmed Hân: 15, 70, 71, 73, 150, 177, 230, 340
Ahmed Paşa, Defterdâr: 30, 31, 39, 40, 42, 54, 153
Ahmed Paşa, Gedik: 180, 214, 220, 222, 223, 224, 248, 249, 254, 261, 266, 268, 269, 337, 338, 339, 342
Ahmed Paşa, Köpürlüzâde Fâzıl: 40, 71, 79, 117, 128, 131, 133, 135, 150, 155, 191, 237, 264, 265, 313
Ahmed Paşa, Melek: 53, 150, 153, 162, 163, 164, 175
Ahmed Paşa, Rûmeli vezîri: 21
Ahmed Paşa, Seydî: 44, 50, 150, 151, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 180
Ahmed Paşa, Tımışvar vezîri: 62
Ahmed Paşa, Vezîr-i Sânî: 135, 140, 143, 145, 146, 166, 171
Ahmed Sipâhî, Surutlu: 26
ahşâbât: 104, 246
ahşam namâzı: 315
âhû: 271
âhûr: 183, 333, 340
âhûr halîfeleri: 95, 112, 115
âhûr kethudâsı: 95
akçe: 60, 62, 63, 67, 72, 73, 88, 93, 98, 102, 116, 134, 135, 137, 138, 139, 142, 143, 144, 145, 146, 151, 156, 166, 167, 168, 171, 174, 175, 178, 185, 189, 193, 198, 215, 217, 221, 222, 230, 243, 245, 247, 248, 251, 253, 254, 260, 261, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 285, 288, 295, 298, 300, 303, 304, 308, 321, 322, 325, 331, 338, 342
akçe tahtası: 131
Akdeniz: 16, 71, 173, 174, 179, 192, 254, 282, 283, 318, 337
akd-i nikâh: 273

akd-i sulh: 75, 115, 155, 156
akîk: 91, 101, 118
akîk-i Yemenî: 43, 103, 118, 304
Akkâ: 127
Akkaya: 265
Akkirmân: 180, 186, 190, 191, 192, 198, 205, 211, 212, 220, 225, 242, 251, 265, 341
Akkirmân kal‘ası: 58, 136, 146, 191, 197, 198, 200, 242
Akmescid: 227, 228, 238, 243, 244, 245, 265, 266
akmişe-i fâhire: 5, 71, 124, 342
Akmonla kapusu (kal‘a-i Gözlev): 215
Akra: 223, 291
Akra dağı: 103
akreb: 102, 106, 324
akreb burcu: 183, 234, 312, 342
Aksarây: 174, 175, 310
Aksu: 202, 212, 310
Aksu nehri: 202
Akşemseddîn: 180, 181
Aktaş nehri: 301
Akups nehri: 279
Akupskirmân kal‘ası: 279
Akyayla: 129, 130, 131, 132, 133
Alâ’iyye: 272
alabalık: 288
Alacahisâr dağları: 168
alacalar: 120
alacık: 288
Alâeddîn, Sultân: 238, 239, 272, 273
alarka top: 157
Alasonya panayuru: 154
âlât-ı ceng: 147
âlât-ı matbah evâni: 12
âlât-ı silâh: 23, 39, 53, 176, 296, 301, 315, 323, 325
âlât-ı sîm âvân: 5
Alatır: 251, 268, 288, 299, 316, 318, 338
Alatır denizi: 299
Alatır Hân: 315
Alatır Hân câmi‘i: 316
alay çavuşları: 94, 122, 208, 242
Alaybeğ hânesi: 61
Alaybeği: 15, 19, 23, 29, 39, 40, 47, 60, 62, 71, 72, 73, 77, 78, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171, 201, 254, 338
Alaybeği câmi‘i (Egre): 67

Alaybeği câmi‘i (kal‘a-i Kopan): 15
Alaybeği sarâyı: 26
Alaybeği sebîli: 67
Alban: 314
alef: 31
Aleksandıra: 173
alem: 20, 21, 47, 64, 75, 93, 149, 239, 255, 319
alemdâr: 64
Alemdâr Sultân: 253
alem-i musanna‘: 19
alem-i Resûlullâh: 35, 64, 69
alem-i şerîf: 19, 35, 64
Alem-i Şerîf câmi‘i: 63
Alemşâh sebîli: 231
Algan suyu: 281, 283
Âl-i Abâ, tarîk-i: 266
Âl-i Abâ-yı Celvetî: 216
Alî Ağa: 102
Alî Ağa, Cebecibaşı: 29, 46
Alî Ağa, Façatlı: 165
Alî Batır: 41
Alî Beğ: 47, 148, 299
Alî Beğ câmi‘i (Göle): 148
Alî Beğ, Gâzî: 168, 169
Alî Beğ hammâmı: 148
Alî Beğ türbesi: 148
Alî Beşe, Karamânlı : 153
Alî Cân Beğ, Tamanlı: 285, 286
Âl-i Cingiz: 237
Âl-i Cingiziyân: 81, 198, 204, 225, 228, 263
Alî Çavuş: 35
Alî Hân, Şehzâde: 233, 260
Alî, Hz.: 194, 241, 242, 302, 322
Alî, İmâm: 268
Alî, Kumuklu Tohtar Hacı: 288
Alî Kuşçı: 234
Alî Mirze, Mankıtlı: 4
Alî, Modava beği: 168
Âl-i Osmân: 69, 93, 95, 146, 260, 268
Alî Paşa: 145, 150, 151, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 197
Alî Paşa, Çatrapatra: 40, 52, 53
Alî Paşa, Hâdım (Budin vezîri): 46, 135

Alî Paşa kapusu: 154
Alî Paşa, Kılıç: 197
Alî Paşa, Konakçı Kara: 179, 186
Alî Paşa, Köse : 153
Alî Paşa, Serdâr: 53, 145, 150, 151, 157, 159, 161, 162, 163, 164
Alî Paşa Tabyası: 64, 153
Alî Paşa tahrîri: 156
Alî Paşa, Uluç: 197
Alî, Şeyh: 287
Alî Zâ‘im, Boşnak (Üstürgonlu): 102
Aliban kapudan: 132
âlimân-ı muhaddisân: 246
Alina kral: 182
Aliş Aka: 234
Aliş Ata: 233
Alişa Mirza (hekîm): 217
Alî-zâde: 298
Allâh köyü: 60
Alman: 1, 6, 7, 8, 9, 11, 25, 30, 33, 44, 51, 59, 75, 77, 78, 85, 86, 89, 90, 92, 96, 97, 110, 124, 125, 126, 128, 129, 134, 137, 138, 151, 173, 174, 186, 188, 237, 308, 316, 320, 334
Alman ayıları: 91, 286
Alman çetesi: 11
Alman dağı: 5, 6, 7, 16, 52, 91, 96, 97, 128, 130, 293
Alman elmâsı: 17
Alman gazâsı: 86, 117
Alman güzeli: 10, 31
Alman kal‘ası: 97
Alman kılıcı: 122
Alman kızları: 5
Alman kralı: 5, 53, 160, 190, 313
Alman mahbûbları: 123
Alman mermeri: 7
Alman sâ‘ati: 119, 127
Alman seferi: 2, 107
Alman, seyâhat-i: 9
Alman tüfengleri: 122
Alman yaylası: 88
Alman-ı Ungurus: 107
Alp Akay (cerrâh): 233
Alp Baymirza, Kazan: 299, 309
Alp Mirza: 217
Altı Sutunu nâm yer: 318

altun: 10, 14, 19, 23, 30, 33, 35, 40, 41, 43, 44, 46, 49, 53, 54, 68, 82, 88, 98, 103, 104, 107, 110, 118, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 128, 130, 139, 152, 160, 163, 164, 165, 182, 183, 184, 186, 189, 190, 192, 207, 210, 214, 229, 232, 257, 259, 265, 283, 285, 303, 305, 309, 312, 320, 321, 328, 335, 344

altun alem: 64, 226

altun arak kadehi: 44

altun ay: 107

altun haç: 12, 89

altun hazînesi: 104

altun hokka: 20, 21

altun iskemle: 283

altun kızılga: 253

altun kozalak: 112

altun leğen: 19

altun ma‘deni: 103

altun mecmere: 89

altun sahûn: 283

altun tancere: 110

altun tâs: 95

altun top: 77, 107

altun yaldız: 45, 90, 102, 169

altun yaldızlı haçlar: 84

altunlu tüfeng: 45

âlû: 161, 235

amâristân: 252

Amasiyye: 171, 245

amber: 19, 119, 238, 253, 320

Amber-i Çîn câmi‘i: 253

amber-i hâm: 6, 23, 103, 112, 115, 253

Amık kal‘ası: 223

Amıstırdam şehri: 109, 128, 190, 251

amûd: 314

amûd-ı müntehâ: 315, 317

amûd-ı serâmed: 317

amûd-ı somâkî: 312

Amûr (Beşe’nin oğlu): 274

Ana manastırı: 183

Anatolu: 21, 56, 62, 70, 113, 181, 200, 221, 226, 245, 247, 269, 273, 298, 310, 316

Anapa dağları: 219, 221, 277

Anapa kal‘ası: 218, 269, 272, 274, 277

Anapa limanı: 277

Anavarin: 83

anbâr: 20, 27, 99, 143, 147, 178, 201, 215, 262, 269

anber: 281

andelîbân: 99

andelîb-i gûyâ: 91

Andirya adası: 202, 212

Andirya Kazağı: 212, 213

Aneh: 272, 275

Angeli papas: 181

an[g]ıt: 220

anıt [angut]: 91

anız (ot): 234

Anna Ason: 25

Anperan kal‘ası: 129

Anpir şehri: 25

Anpuruk kal‘ası: 87, 88, 107

Antakiyye: 179, 181, 251, 272, 274

Antenok: 278

Apofi Mihal (Erdel kralı): 150, 157, 160, 163, 164

Apohikirmen: 335

Apopi Mihal (Erdel kralı): 52

Arab: 6, 71, 91, 92, 100, 102, 103, 113, 115, 120, 154, 172, 179, 180, 194, 209, 230, 232, 239, 240, 249, 272, 273, 274, 275, 276, 287, 288, 293, 295, 302, 317

Arab Ban: 275

Arab İmâm, Ulucâmi‘ imâmı: 264

Arab, kabâ’il-i: 273

Arab lisânı: 275, 292, 293

Arab Mevâl (Beşe’nin oğlu): 274, 275

Arab seyisleri: 95

Arab tevârîhleri: 172

araba: 3, 5, 6, 7, 9, 10, 22, 27, 28, 29, 31, 33, 34, 41, 47, 51, 60, 61, 63, 65, 77, 81, 82, 84, 85, 86, 92, 93, 94, 100, 109, 112, 121, 122, 123, 132, 135, 138, 144, 152, 153, 155, 171, 172, 183, 187, 188, 189, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 215, 222, 229, 235, 261, 265, 266, 270, 280, 281, 291, 306, 308, 314, 319, 321, 323, 324, 332, 333, 336, 339, 340, 344

araba tekerleği: 235, 279

arabalı toplar: 206

Arab-ı Kureyş: 274, 284

Arabistân: 42, 58, 100, 110, 277, 317

Arac Hersek: 25

A‘râf: 106, 242

Arâk: 100

arak: 71, 89

arakıyye: 217, 277, 284, 317

Aranyoş Megeşvar kal‘ası: 158

ar‘ar: 91, 118

Arasât: 106
Arasto: 116, 173, 306
Arat kal‘ası: 145
Araz: 310
Arbadan Aka: 234
Arbat boğazı: 191
Arbat burnu: 262, 263
Arbat kal‘ası: 197, 228, 238, 262, 263
Arbatlı askerleri: 191
Arcis nehri: 179
Arda: 310
ardala: 94
Ardala bâğları: 74
ardıç ağacı: 101, 118, 235, 239, 297, 322
Ardud kal‘ası: 59, 138
arı: 187, 285, 286
Arı Tav: 292
Arit Abaza kavmi: 280, 285
Arkınlı: 191, 206
armaş: 184
Arnâbûd: 274
Arnavud: 21, 34, 81, 151, 156, 164, 273, 274
Arnavudistân: 274, 277, 285
Arnûd (Beşe’nin oğlu): 274
arpa: 30, 43, 44, 65, 75, 81, 124, 147, 187, 196, 204, 229, 234, 270, 323
arpa ekmeği: 196
arpa emîni: 184
arslan: 8, 65, 77, 90, 91, 101, 120, 122, 261, 266, 272, 326, 334, 335, 339
Arslan Beğ: 207, 288, 290
Arslan Beğ câmi‘i (İlok kal‘ası): 58
Arslan Beğ Noğayı: 205, 288, 289, 291
Arslan Beğ Tatarı: 289
Arslan kapusu (kal‘a-i Kefe): 256
Arslan Paşa, Budin vezîri: 46, 76
Arslan Paşa tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
arşın: 339
Arûs kal‘ası: 274
arz odası: 90
Arz-ı Hâsân: 302
asâ: 99
Âsaf-ı Berhayâ: 52
asâkir: 1, 6, 8, 9, 10, 11, 17, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51,

52, 53, 58, 60, 62, 65, 68, 69, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 90, 94, 96, 114, 135, 140, 149, 151, 153, 154, 155, 157, 158, 161, 169, 177, 178, 191, 194, 198, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 270, 321, 337, 342, 344

asdar: 255

asesbaşı: 184

ashâb-ı güzîn: 298

ashâb-ı Kehf: 334

âsiyâb: 72, 161

âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: 246

âsiyâb-ı mâ: 225, 227

âsiyâb-ı rîh: 215

âsiyâb-ı tahhân: 251

Askalân: 127

asker: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 60, 62, 63, 65, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 113, 115, 118, 119, 120, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 138, 139, 141, 142, 143, 146, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 171, 176, 177, 179, 182, 183, 184, 186, 191, 192, 193, 195, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 220, 223, 224, 229, 230, 234, 242, 254, 255, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 276, 278, 280, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 296, 297, 298, 301, 302, 303, 304, 306, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 323, 325, 326, 329, 331, 332, 333, 336, 337, 338, 339, 341, 343, 345

asma cisr: 17, 20, 24, 27, 66, 222

asma çalar sâ‘atler: 100

asma çit cisr: 167

asma kantara: 17

asma köprü: 178, 197

asma makaralı haşeb [cisirleri]: 266

asma makaralı köprü: 139

asma zemberek: 19, 26

asnâm: 142

Aspuzu: 89, 120, 154, 226, 249, 250

aşbâz: 110, 183

aşçı: 69, 94, 118

Aşçı Baba: 305, 342

aşere takrîbi: 233

aşîret beğleri: 281

Aşlama: 225

Aşlama Bâğı: 217, 225, 226, 233

Aşlama suyu: 225, 227

aşpapas: 104

at: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 53, 54, 63, 68, 69, 73, 75, 77, 78, 80, 81, 84, 87, 88, 90, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 106, 112, 115, 118, 119, 122, 123, 127, 128, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 148, 149, 161, 163, 169, 172, 174, 176, 177, 178, 182, 184, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 196, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 222, 223, 227, 229, 230, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 245, 247, 256, 259, 263, 265, 267, 269, 271, 272,

276, 278, 279, 281, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 293, 295, 297, 301, 305, 306, 308, 309, 311, 313, 315, 316, 318, 319, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 340, 342, 344

at âhûrları: 340

at arabaları: 29, 215, 340, 344

at bağırsakları: 194

at değirmeni: 61, 152, 340

at derisi: 194, 323

at egeği kemikleri basdırması: 271

at eğerleri: 234

at eti: 195, 196, 214, 228, 247, 260, 271, 285, 288, 301, 311, 315, 325, 328

at kaburkası kazısı (yemek): 196

at kapusu: 216, 260

At kapusu (kal‘a-i Gözlev): 215

at kazısı (yemek): 271

at menzili: 284

at na‘lları: 44

at oğlanları: 69

at sûreti: 129, 256

at südü: 195, 234, 277, 311, 323

at süheylleri: 12

at şikenbesi: 194

at tersi: 214

at tezeği: 197

at yelesi (yemek): 271

at yemi: 10, 29, 41, 43, 46, 119, 127, 138, 229, 263

Ata Dede hazretleri: 252

atalık: 233, 238

âteş-i Nemrûd: 5, 14, 28, 35, 41, 43, 74, 84, 86, 119, 121, 179, 202, 206, 210, 308, 338

âteş-perest: 323

Atina: 251

atlas: 94, 105, 119, 122, 183, 188

Atlas (kitap): 103

Atlı kapusu (kal‘a-i Kefe): 256

atlı karınca: 108

atmacalar: 91

attâr: 232

av: 52

av okları: 206

avgâh: 269

âvîze: 12, 84, 89, 104, 231, 238

Avlonya: 179, 274

Avlota: 220, 277

Avretbâzârı (İslâmbol): 317
avret-i mekkâre: 327
Avustos sultân: 38, 107, 207
avuzluk: 325
Aya Basyanima: 107
Aya İsvet Nikola: 333
Aya Kaşo: 333
Aya Niko: 333
Aya Vosto: 333
a‘yân: 47, 50, 54, 57, 66, 92, 127, 130, 135, 138, 143, 146, 147, 155, 264
a‘yân-ı eşrâf: 20
Ayanta günü: 89
Ayas Paşa, Vezîr-i Sâlis: 56
Ayasofya câmi‘i: 112
Ayasofya deyri: 176, 291
Ayasofya kilisesi: 182
Ayasofya kubbesi: 180
Ayasofya-i Kebîr: 6
ayı: 91, 276, 279, 286
âyîn-i bâtıl: 21, 89, 183, 260, 282, 316
âyîn-i bed: 89
âyîn-i Çerâkîse: 278
âyîn-i Dâvûd: 105
âyîn-i Îsâ: 24, 104, 105
âyîn-i kefere: 117
âyîn-i millet-i Mesîhiyye: 133, 137
âyîn-i Muhammedî: 84
Aykulp Hân: 315
ayne’l-yakîn: 106
aynü‘l-hirr: 103, 283
aynü‘l-hurr: 103, 283
aynü‘s-semek: 103, 283
Ayo: 211
ayran: 195, 277, 342
ayrık (ot): 234
Ays ibn İshâk Nebî: 272
Ayşe Hâtûn (Sefer Gâzî Ağa’nın ehli): 243
Ayşe Sultân hâssı: 178
ayva: 235, 244, 247, 250, 263
Azâdlı dereleri: 173
Azak: 16, 191, 197, 203, 221, 254, 255, 262, 288, 305, 308, 310, 312, 318, 319, 321, 323, 331, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345

Azak balığı dalyanları: 255
Azak boğazı: 269, 337
Azak bostanları: 343
Azak denizi: 194, 197, 244, 247, 255, 261, 262, 263, 267, 268, 332, 338, 340, 342, 343
Azak kal‘ası: 191, 193, 198, 203, 204, 246, 255, 263, 308, 312, 318, 321, 332, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344
Azak Kazağı: 262, 263, 269, 319
Azak nâfesi kürk: 344
Azamet Geray Sultân: 281
Azamet Girey, Bozoduk beği: 285
Azav (=Azak): 337
azeb ağası: 340
azeb odabaşılar: 198
azebân ağaları: 171
azeb-i hisâr kulu: 338
azebistân: 17, 63
Azebler eynesi (Kefe): 257
Âzer: 181
Âzerbâycân vilâyeti: 310, 315
Azîz, el-Hacı Cem-cenâb: 303
Azîzler karyesi: 245
Azmîzâde Hâletî Çelebi: 39, 236
aznavur: 242, 295
Azrâ’îl: 305

- B -

Baba Ahmed Bektaşî: 128
Baba Amr: 47
Baba Halhâlî: 318
Baba Hindî (Türbedâr): 245
Baba kayası: 169
Baba Mansûr: 305, 334, 335
Baba Sultân: 67, 68, 169
Baba tekyesi (Ustolni-Belgrad): 25
Baba Türâbî: 53, 128, 305
Baba Yâdigâr: 245
Babadağ: 264
bâb-ı hadîd: 152, 256
Bâb-ı hümâyûn: 82, 174
Bâb-ı Nâsır: 65

Bâbil: 273

babka nâm guruş: 184

Bâbü‘l-ebvâb kal‘ası (Demirkapu kal‘ası): 98, 172, 293, 302

Babuniştıra palankası: 57

Bâbü‘l-ebvâb kal‘ası: 294, 305

Babya buhayresi: 51

Babya gölü: 52

bâc: 20, 129

bâcdâr: 15, 17, 20, 23, 56, 57, 60, 62, 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 151, 166, 167, 168, 171, 175, 245, 254, 267, 339

Bacı bâğları: 234

bâc-ı bâzâr: 55, 138, 145, 151, 154, 188, 255, 338

Baç halkı: 139

Baç kal‘ası: 59, 139, 142

Baç kazâsı nâ’ibi: 140

Baç mahbûbu: 139

Baçka: 59, 62, 65, 137, 138, 142

Badağ nehri: 243

bâdâm ağacı: 164

bâdbân: 77

bâde: 89

bâdem: 109, 235, 294

bâdgîr: 219, 224

Badra kal‘ası: 198

Badrak: 195, 199, 206, 235, 264, 265, 271, 281

Badrak Tatarları: 203, 245, 325

Badrakan kavmi: 265

bâğ: 4, 7, 8, 10, 15, 19, 20, 24, 26, 27, 28, 31, 34, 50, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 76, 80, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 98, 99, 105, 119, 120, 122, 124, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 144, 145, 148, 150, 151, 153, 154, 156, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 176, 177, 178, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 197, 200, 201, 214, 215, 217, 218, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 233, 238, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 252, 259, 260, 261, 262, 266, 267, 268, 269, 272, 280, 281, 295, 302, 303, 305, 307, 308, 313, 315, 319, 320, 328, 333, 340

Bağacak kavmi: 306

Bağaniski: 120, 275

Bağaşkirmen: 335

Bağatır Sultân: 304

bâğbân: 55, 90, 92, 99, 225, 233, 237

bâğçe: 4, 7, 8, 15, 19, 20, 27, 28, 31, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 66, 70, 71, 72, 80, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 95, 99, 105, 110, 115, 116, 119, 120, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 150, 151, 153, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 176, 177, 178, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 197, 200, 201, 214, 215, 217, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 231, 233, 238, 244, 245, 247, 249, 252, 259, 260, 261, 262, 266, 267, 268, 269, 272, 280, 281, 282, 295, 300, 302, 303, 305, 307, 308, 312, 315, 319, 320, 328, 333, 340

bâğçe-i İrem: 92, 228

Bâğçeli liman: 220

Bâğçesarây: 193, 217, 221, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 242, 243, 258, 263, 265, 266, 287

Bağdâd: 6, 39, 93, 107, 113, 117, 182, 189, 191, 268, 272, 275, 287, 294, 295, 301, 304, 334

bağdala hunkası: 148

Bağdala ovası: 22

bâğ-ı Aspuzu: 89, 154, 226

bâğ-ı behişt: 219

bâğ-ı cinân: 234

bâğ-ı hadîka: 226, 234, 246

bâğ-ı İrem: 19, 57, 63, 64, 66, 68, 88, 89, 90, 91, 118, 120, 128, 129, 130, 136, 151, 152, 153, 159, 161, 162, 164, 169, 186, 217, 218, 225, 226, 228, 233, 242, 243, 249

bâğ-ı İremezât: 124, 223, 226, 234, 251

bâğ-ı Merâm: 75, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 118, 120, 130, 138, 154, 163, 177, 179, 184, 217, 223, 225, 226, 227, 244, 245, 248, 263, 306

Bahâdır Geray Hân: 215, 226, 228, 236, 263

Bahâdır Geray Hân mektebi: 231

Bahîrâ Papas: 180, 181

bahrî: 94

Bahr-i Bundukani: 307

Bahr-i Gîlân: 310

Bahr-i Girdâb: 292

Bahr-i Harez: 23, 148, 172, 173, 193, 210, 259, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 318, 319, 321, 329, 337

Bahr-i Hindistân: 318

bahrî hotas: 94, 95, 112

Bahr-i Kulzum: 240, 259, 298, 307, 317, 318

Bahr-i Mağaylan: 292

Bahr-i Malgayan: 259

Bahr-i Moltân: 318

Bahr-i Muhît: 103, 125, 128, 151, 173, 190, 194, 259, 292, 293, 311, 329

Bahr-i Okyanûs: 259, 292, 318

Bahr-i Rûm: 273

Bahr-i Sefîd: 307

Bahr-i Siyâh: 218, 221, 254, 278, 293, 297, 307

Bahr-i Ummân: 203, 204, 207, 259, 292, 318

Bahr-i Zulumât: 292, 325

Bahsan nehri: 295

Bahsan Sultân: 296

Bahşeli: 193

Bakar Kalmık Taysı Şâh: 329

bakar (sığır): 260

bakır: 90, 101, 102, 110, 111, 126, 130, 159, 182, 185, 283, 312, 328

bakır âvânî: 54

bakır kazgan: 101
bakır sînî: 102
bakır tancere: 110
Bâkî Çelebi, Şeytân (Gümrük emîni): 245
Bakî‘ mezarlığı: 180
bakkal: 179, 339
bakla: 30, 92, 260, 286
Bakrazbeli: 226
Bakü: 305, 321
Bakü hânı: 306
Bakü kal‘ası: 299, 306, 307, 308
Bakühân: 251
Bakvan dağı: 28, 46, 76
Bakvan deresi: 46
Bakvan, kûh-ı: 76
bal: 30, 48, 55, 67, 100, 119, 168, 178, 182, 183, 184, 191, 220, 252, 260, 278, 285, 286, 290, 329
bal arıları: 178, 285, 286
bal kabağı: 116
bal ovası: 168
bal suları: 277
bal suyu: 20, 284, 285, 286
bal şerbetleri: 95
Bâlâ Hâtûniyye zâviyesi (Kefe): 257
balaban: 91, 169, 223
Balanoş kal‘ası: 151, 157
Balanoşvar: 157
Balatin: 2, 17, 28, 41
Balatin buhayresi: 16, 17, 24, 28, 41, 43
Balatin gölü: 1, 14, 16, 20, 40, 46
Balbek bâğları: 234, 248
balgam: 240
balgamî: 91, 103, 118
balgamî taht: 118
Balı Beğ: 171, 175
Balı Beğ câmi‘i (Çanad): 143
Balı Beğ, Gâzî: 142, 166, 168, 176
Balı Beğ, Yahyâ Paşazâde Küçük: 55
balık: 23, 66, 93, 120, 141, 147, 169, 170, 172, 175, 220, 221, 260, 261, 268, 269, 270, 295, 325, 326, 328, 332, 338, 341, 342, 343
balık bâzergânları: 144, 176
balık çırnıkları: 279
balık dalyanları: 134, 175

balık dişleri: 210, 308, 318
balık emâneti: 259
balık emîni: 175, 254, 260
balık eti: 342
balık havyarı: 268
Balık kayası: 248
balık kayıkları: 341
balık kemiği: 118
balık mahzenleri: 176, 341
balık yağı: 169
balık yumurtası: 341
Balıkbâzârı kapusu (kal‘a-i Kefe): 256
balıkçı: 61, 97, 170, 221
balıkçıl: 219, 269
balık dişi: 104, 118, 312, 320, 329
Balıkhân: 239, 240, 242
Balıklağa dağları: 217
Balıklağı kal‘ası: 220
Balıklağı limanı: 221
Balıklava: 217, 220, 221, 255, 265
Balıklava kal‘ası: 197, 218, 220, 221, 238, 250
Balısıra: 197, 255
Balk nehri: 295
Balkbay nehri: 295
Ballıbadra kal‘ası: 282
balmûmu: 178, 182, 183, 259, 277, 282
balsuyu: 149, 183
balta: 3, 12, 44, 138, 282, 321
Balu Hân: 316, 317, 338
Balu Hân câmi‘i: 316
Balu Hân kal‘ası: 316, 317
balyemez: 8, 15, 21, 22, 23, 28, 30, 34, 37, 41, 43, 49, 51, 53, 61, 64, 65, 83, 97, 143, 146, 147, 152, 155, 161, 169, 201, 205, 206, 207, 216, 307, 308, 332, 338, 341, 343
ban: 24, 33, 34, 63, 115, 118, 190, 248, 299, 313, 316, 319, 320, 321, 331
Ban kal‘ası: 132
ban sarâyı: 320
Banasarây: 239
bânghâne-i Muhammedî: 107, 139
bâng-ı Muhammedî: 12, 21, 24, 107, 137, 196
Banka karyesi: 178
Banyaluka: 250
bâr [u] büngâh: 12, 47, 154

Barçay Kral: 164, 165
bardak: 162, 279
bârgâh: 323
bârgâh-ı Süleymânî: 96
bârgîr: 31, 186, 229
bârhâne: 203, 229
bârûd: 24, 47, 56, 66, 121, 138, 156, 187, 255
bârûdhâne: 24, 249
Bârûdhâne kal‘ası: 52, 66
bârûd-ı siyâh: 24, 29, 66, 89, 138, 156, 276
bârûtçubaşı: 63, 66, 254
Bârûthâne kal‘ası: 62, 66
Barzuk Beğ: 269
Basdak kal‘ası: 218
basdırma: 182, 271
Basra: 113
başbâkî kulu: 77, 81
Başçı Baba: 342
başdankara: 91
Başdepe mezâristânı: 299
başhalîfe: 95
Başka kal‘ası: 140
başkomsar: 86, 92, 93, 94, 96, 111, 112, 118, 123, 126, 127
başmeykel: 94
Başna(?) kal‘ası: 141
başpapas: 92, 103, 105, 112, 114, 115, 117, 119, 127, 133
Bat kal‘ası: 53
Bat Ösek palankası: 59
Bata iskelesi: 59, 137
batak: 4, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 30, 60, 61
bataklı göl: 15, 147
bataklı yer: 30
bataklık: 4, 6, 7, 10, 11, 15, 17, 26, 60, 61, 75, 76, 137, 145, 146, 147, 157, 159, 162, 192, 199, 203, 211
Bathâ: 274, 275
Batlîmûs: 97, 108, 109, 234, 293, 330
Batok: 284
Batori Gabor: 25
Battâl Kapu Mahallesi (Ustolni-Belgrad): 24
Battâl kulle (Ustolni-Belgrad): 22
Battâl nâm kapu (Ustolni-Belgrad): 22
Battâl tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
Batum sancağı: 274

Bay Toğar Hân: 239
Baya iskelesi: 59
Baya kal‘ası: 57, 137
Baya palankası: 137
Baydipi: 193
Bâyezîd Hân: 175, 180, 182, 192, 221, 222, 248, 249, 264, 268, 338
Bâyezîd Hân câmi’i (Kerç kal‘ası): 261
Bâyezîd Hân, Yıldırım: 177, 178, 180, 181, 182, 186, 316
Bâyezîd Şâh, Şehzâde: 260
Bâyezîd-i Sânî: 218
Bâyezîd-i Velî: 103, 167, 173, 180, 200, 214, 220, 221, 229, 248, 251, 254, 261, 266, 338
Bâyezîd-i Velî câmi‘i: 222, 339
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i İnkirmân): 218
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Sudak): 249
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Kerç kal‘ası): 261
Bayındır Hân: 238
Bayızbay: 234
baykuş: 102
bayrak: 12, 14, 23, 33, 38, 58, 62, 68, 75, 77, 85, 89, 93, 94, 95, 123, 126, 149, 182, 184, 186, 199, 205, 209, 216, 229, 239, 255, 339
bayrakdâr: 37
Bayrâm Hoca, el-Hacı: 253
bayram salıncağı: 121
Bay Toğar, kend-i: 305
bâzâr: 16, 101, 153, 154, 182, 215, 247, 288, 300, 308
bâzâr hammâmı: 258
bâzâr ipliği: 5
bâzâr meydânları: 101
Bâzâr-ı Çöplüce karyesi: 190
bâzâr-ı panayur-ı Varat: 154
bâzâr-ı sultânî: 247
bâzâristân: 55
Bâzâryeri câmi‘i (Egre): 67
Bâzâryeri hânı (Kefe): 258
bâzergân: 67, 71, 82, 89, 100, 126, 128, 166, 179, 182, 186, 198, 243, 246, 251, 253, 259, 260, 303, 307
bâzergân hacılar: 145
bâzergân hânları: 183, 320
Bazruk: 277, 284
Bazruk Beğ kabağı: 284
Bebirdikaç: 290, 291, 292
Bebirdikaç sahrâsı: 289
bebr: 91, 122, 298

Beç: 8, 9, 31, 52, 53, 54, 68, 73, 74, 78, 84, 86, 87, 88, 89, 92, 94, 97, 99, 100, 102, 103, 105, 107, 110, 117, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 139, 144, 151, 313

Beç kal‘ası: 11, 31, 52, 76, 78, 81, 85, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 104, 107, 109, 121, 125, 128, 130, 131, 132, 156, 158, 189, 313

Beç kapuları: 82, 109

Beç kenîsesi: 104

Beç Kızılelması: 96

Beç kralı: 96, 186

Beç mahfeli: 104

Beç manastırı: 103

Beç nehri: 97, 99

Beç sâ‘atleri: 107

Beç suyu: 98, 99, 121

Beç varoşu: 128

Beçey kal‘ası: 144

Beçkelek: 144

Bedahşân: 210, 273, 327

bedesten: 26, 258

Began kal‘ası: 20, 23, 24, 26, 27, 28, 47, 76, 86

Beganoğlu: 2, 28, 33, 41, 42, 50, 313

Beganoğlu Macarları: 134

Beğ hammâmı: 16

beğ hazînedârı: 184

beğ sarâyı: 20, 139, 171, 183

beğ tahtı: 284

Beğko Paşa (Rûmeli eyâleti vezîri): 133

beğlerbeği: 34, 254

beğlik: 304

beğzâde: 224

Beğzâde hânesi: 143

beğzâde kefereler: 62

beğzâdeler: 62

behak (hastalığı): 295

Behlûl Ağa: 148

Behlûloğlu: 149

Behlülzâde Çelebi, Eğreli: 71

Behrâm Paşa, Anatolu vezîri: 56

behranik: 184

bekâr odaları: 216, 232, 258

bekârhâne-i garîbân: 258

Bekir Paşa: 59

Bekrî: 341

beksumat: 30, 42, 44, 46, 47, 65
Bektaşî fukarâları: 67
belde-i Tâbeserân: 304
belde-i Tayyibe: 113, 226
Bele Sonlok nâhiyesi: 162
Beleşo Sonlok nâhiyesi: 162
Belgrad: 22, 24, 25, 26, 27, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 58, 74, 77, 133, 140, 146, 151, 163, 164, 165, 168, 182
Belgrad kal‘ası: 24, 47, 53, 140
Belgrad kayaları dağları: 221
Belgrad kralı: 55, 140
Belgrad-ı Ustolni: 25
Belh: 194, 250, 253, 268, 273, 287, 302, 304, 305
Belkıs Ana: 103
Belvar kal‘ası: 2
benâm-ı çâkerân: 234
benâm-ı hüddâmân-ı cevâriyân: 300
Bender beği: 189, 190, 191
bender hâkimleri: 127
bender iskele: 55
Bender kâ’immakâmı: 186
Bender kal‘ası: 136, 190, 201
Bender-âbâd: 251
benefşe: 94
Benefşe kal‘ası: 223
Benî Asfer: 191, 322
benî asfer kavmi: 331
Benî Kureyş: 179
Benî Seyf Arabı, kabâ’il-i: 209
Benli Ahmed Ağa câmi‘i (Egre): 67
bennâ: 174, 254
Berabaş: 203
Berabaş Kazağı: 202, 213
Berabaş-ı Yunak: 202
beras (hastalığı): 295
berber: 84, 100, 110, 300
Berbere: 274, 275
Berberî: 120, 275
Berberistân: 209, 275
Berber-zemîn: 268, 274
Bereket Hân: 238, 324
Berut: 127
besâtîn: 145, 318

besbâse: 102
Besilbay kabağı: 287
Besnây (Beşe'nin oğlu): 274
Besni (Serâkeys Arab'ın büyük oğlu): 205, 287
Besnibay: 287
Beş Dağ: 291, 292
Beş Tav (Beş Dağ): 287, 288, 291, 292
Beşavlulu karyesi: 214
Beşdepe: 310, 314, 343
Beşe hâkimi: 274
Beşe, Şeyh: 275
Beşenova kal'ası: 144
Beşevli: 196
Beşkelek palankası: 144
beşli ağası: 17, 63, 142, 151
Beşli Çayırı: 66
Beşli Varoşu: 21, 22, 26
beşlik: 144, 155
Beşluka kal'ası: 7, 33
Beşo Sonlok nâhiyesi: 157
Beştavlı karyesi: 263
Beştavlı kulları: 338
Bete Gor(?) Kral: 156, 157
Betlen Gabor: 156, 157
Betlen Gor (Erdel kralı): 143
bevvâb: 14, 23, 26, 167, 216, 217, 218, 219, 246
beyâbân: 120
beyâz semmûr: 210, 308, 320
Beyt-i Ma'mûr: 317
beyt-i merrîh-i mâî: 183, 342
Beytullâh: 240
beytü'l-mâl: 33, 151
bez: 234, 255, 271
bez gömlek: 18, 26, 56, 58, 59, 67, 98, 100, 139, 144, 148, 169, 172, 197, 217, 230, 232, 243, 246, 247, 251, 258, 296, 300, 303, 315
Bezzâziyye (kitap): 310
bıçak: 44, 78, 123, 177, 286, 313, 322, 325, 331
bıçakçı: 4, 88, 124
Bınarhisâr: 175
bıtrîk: 5, 11, 24, 34, 70, 89, 105, 106, 111, 127, 181, 182, 207
bıtrîkân: 26, 107
bi'r-i hâne: 26

bi’r-i mâ: 259
Bi’r-i Selvân: 127
biber: 119
biber yağı: 277
bîd-i ser-nigûn: 235
Bige hanım: 296
Bihar: 151, 156, 157, 159, 161, 162, 182
Bihzâd, Ressâm: 261
Bike Cân: 234
Bike Taysı: 329
Bilâl-i Habeşî: 242
Bilbeys şehri: 302
billûr: 33, 101, 103, 107, 112, 118, 131, 232, 332, 336, 341
bîmârhâne: 107, 109, 234
bintân: 10, 18, 22, 300
Birecik: 291
Birka karyesi: 177
Birlad deresi: 188, 189
Birlad kasabası: 188
Birlad nehri: 188, 189
Birnivar kal‘ası: 53
birov: 63, 70, 71, 86, 130, 137, 150, 155, 158, 159, 160, 161
Bî-sütûn, kûh-ı: 133, 168, 171, 218, 222, 225, 248, 291
Bitlis kal‘ası: 177
biyim: 215, 226, 231, 238
Biziçay nehri: 278
Bobno kal‘ası: 212
Boboj karyesi: 190
Boçkay Hersek: 141
Boçkay Kral: 25
Boçkay Marko: 141
Bodur Alî Ağa, Yeniçeri Ağası: 10
Boğa Aliş: 234
Boğa Bay: 252
Boğa Hân: 239
Boğabay: 296
boğası: 255, 276, 277, 291, 303, 342
Boğaz iskelesi: 268
Boğazhisâr: 71
Boğdan: 40, 124, 149, 165, 177, 179, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 200, 264, 265, 273, 320, 321, 334
Boğdan beği: 93, 165, 179, 186, 187, 188, 189, 192
Boğdan-ı Kallâş: 189

Boğol: 194, 195, 239, 251, 273, 296, 303, 306, 314, 329
Bokrât: 101, 108, 293, 329
bolalay türkisi: 197
Bolatkay: 205, 284, 285, 286
Bolatok oğulları: 284
Bolganak: 206, 263
Bolkây (Beşe'nin oğlu): 274
Bomboviçse nehri: 183
Bonaç karyesi: 164
Bonareş karyesi: 190
boncukcu: 124
Bonmay: 223
boran: 90
Borgosan kal'ası: 291
boru: 12, 14, 29, 93, 95, 118, 152, 182, 229
borular (luturyanî): 31, 34, 38, 188, 209
Bosgak: 27, 140
Bosna: 33, 37, 39, 55, 78, 150, 168, 250, 282
Bosna alaybeğisi: 32, 34, 37
Bosna askeri: 34, 36
Bosnalı Şâhînoğlu: 76
Bosna-sarây: 310
bostân: 19, 24, 26, 59, 61, 72, 85, 132, 134, 135, 136, 138, 144, 149, 153, 154, 160, 161, 200, 201, 218, 223, 227, 234, 249, 260, 269, 312, 315, 340, 341
bostâncı: 90, 92
bostâncı külâhı: 139
bostâncı ocağı: 53, 174
Boşnak: 20, 27, 34, 37, 55, 58, 67, 102, 136, 139, 140, 141, 154, 168, 344
Boşnakça: 20, 144, 167, 176
bot: 288
boy beği: 204, 229, 239
boy tüfengleri: 44
boyacı: 99, 121
Boyacı kapusu (kal'a-i Kefe): 256
boyalı kur'a: 324
Boyana karyesi: 177
boyar: 176, 177, 178, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189
boyar emîn: 178
Boyar hâkimi: 187
boyarlık: 178, 179, 187, 189
boybeğleri: 299
boynuz: 277

boza: 195, 197, 200, 213, 215, 234, 235, 243, 246, 262, 271, 277, 284, 285, 286, 288, 304, 311, 315, 323, 332, 341

boza Bekrîsi: 215, 341

boza darısı: 234

bozacı: 179, 201, 246

bozahâne: 153, 170, 200, 215, 222, 232, 258, 339, 340, 341

bozbakal: 91

Bozcaada: 71

Bozeşek: 274

Bozoduk: 270, 272, 274, 275, 285, 286

Bozyayşi karyesi: 214

böbrek: 277

böğürtlen kazığı: 280

bölük ağaları: 42, 48

börk: 213, 271, 315

Brut nehri: 189

Bû Alî Sînâ: 109

Bû Ba‘ilbek bâğları: 218

Bû Kureyş şehri: 183

Bucak Tatarı: 179, 190, 191, 200, 211, 265

Budim: 34, 37, 53, 63, 74, 75

Budin: 6, 19, 22, 24, 25, 27, 33, 40, 41, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 66, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 89, 90, 94, 96, 97, 98, 99, 113, 114, 117, 128, 131, 134, 135, 137, 139, 146, 151, 160, 163, 167, 168, 180, 313

Budin alaybeğliği: 73

Budin askeri: 11, 23, 150

Budin defterdârı: 27

Budin emîni: 57

Budin hazînesi: 117

Budin kal‘ası: 50, 58, 59, 134, 141

Budin kapusu: 23, 25, 26, 27, 48

Budin kralı: 3, 25, 117

Budin sarâyı: 59

Budin vezîri: 2, 11, 13, 21, 22, 26, 30, 39, 40, 46, 49, 59, 60, 74, 75, 76, 79, 82, 89, 114, 134, 135, 136, 137, 149, 151, 155, 158, 163

Budin yeniçeri serdârı: 15, 17, 19, 23, 141

Budinli el-Hacı İbrâhîm câmi‘i (Hatvan): 61

Budun: 17, 22, 23, 49, 57, 74

buğday: 30, 65, 75, 100, 107, 111, 124, 147, 154, 187, 234, 270, 323, 343

buğday anbârları: 147, 197

buğday çobrası: 188

buğday dibeği: 121

buğday ekmeği: 196, 271

buğday kîlesi: 117

buğur deve: 270
Buhârâ: 194, 241, 250, 253, 268, 273, 287, 304, 305
Buhârî: 196
buhayre: 7, 16, 17, 20, 23, 24, 28, 41, 43, 48, 49, 51, 53, 61, 141, 146, 147, 175, 184, 193, 198, 217, 267, 269
Buhtunnasır: 191
buhûr: 89
buhûrdân: 5, 104, 238
buhûr-ı hâvrî: 232
buk‘a: 257
bukağı: 46
Bukreyş: 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186
bulamaç: 326
Bulgar: 20, 26, 141, 167, 195, 273, 287
Bulgarca: 136, 167
bulgur: 38
Buloş: 293
bûm: 220, 251, 253, 296
Bundukânî: 339
burâk: 105
burc-ı akreb: 183, 234, 312, 342
burc-ı bârû: 28, 47
burc-ı sevr: 260
burçak: 92
burgu: 104, 291
bûriyâ pâreleri: 118
Bursa: 113, 176, 177, 180, 181, 251, 273, 298
Bursa sicini: 182
Bursa tekruru: 239
Burunsuz Kostantin: 179, 186, 189
Bûsîr karyesi: 302
Busrâ: 180
Butaş: 214
Buyak kal‘ası: 51, 60, 68, 71, 73, 74
buyurdu: 60
buz: 201, 328, 332, 333, 334, 336, 340, 341, 342, 343, 344
buz deryâsı: 292, 293, 325, 327, 328, 333, 334
buz mahzenleri: 341
Buzav kasabası: 187
Buzav nehri: 187
buzdan kurdlar: 294
buzhâne mahzenleri: 341
Büke bulağı: 193

bükeç: 215, 226, 231
bülbül: 59, 91, 99, 122, 162, 184, 217, 226
Bürâdereyn Yağcızâdeler sarâyı: 259
büryân: 67
Bürzî kavmi: 292
Büyük Cincik: 288
Büyükçekmece: 175
Büyükçekmece gölü: 175
Büzürg Seng: 274

- C -

Ca‘ber kal‘ası: 173, 238
câdî sihirbâz: 280
câdûlar: 279
Ca‘fer Paşa, Hâdım: 68, 321
Ca‘fer-i Bermekî: 237
cak: 44, 45, 46
calender: 146, 201, 214, 224, 293
Câlinûs: 101, 233
calkzenlik: 325
Câlût, Melik: 207
câm: 101, 112, 118, 131
câm sobalar: 101
Caman nehri: 301
câme-hâblar: 96
câme-i eşkâl-i nisvân: 234
câmekân: 77
camlı hınto araba: 31
câmûs: 100, 155, 160, 182, 187, 195, 283, 313
câmûs arabaları: 29
câmûs derisi: 104
Cân Arslan Paşa: 52, 53, 179, 267
Cân Atay: 234
Cân Beğ kal‘ası: 22, 24
Cân Mirza: 234
Cânbe Geray Sultân: 237, 270, 278, 279
Cânbeğ kal‘ası: 41, 134
Cânbek Geray Sultân: 265, 284
Caneva kavmi: 220
Cângirey: 278

Cânkiri (Çerkes ismi): 277
Cânkirmân kal‘ası: 193
Cânkurtaran: 53, 78, 90, 96
Cânpolâd: 52, 70
Carik nehri: 301
câriye: 247, 255, 289, 342
Cârkes (=Çerkez): 275
Cârkeys Arabı: 290
Cayık nehri: 173, 288, 299, 310, 318, 319, 320, 323, 329
câzû: 279
cebbâne: 238, 300
cebbânistân: 85
cebe: 94, 301
cebeci: 15, 24, 29, 37, 53, 56, 63, 72, 73, 133, 151, 152, 198, 201, 338, 339
cebeci ağası: 15, 254, 338, 343
cebecibaşı: 23, 29, 46, 142, 143, 146, 151, 152, 196, 201, 340, 344
cebeciyân ağası: 17
cebehâne: 2, 11, 15, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 38, 40, 42, 47, 48, 50, 51, 53, 56, 57, 58, 61, 64, 65, 71, 72, 73, 80, 82, 90, 121, 122, 128, 131, 133, 134, 143, 150, 152, 155, 156, 157, 161, 166, 167, 168, 176, 178, 197, 201, 205, 206, 216, 219, 222, 226, 227, 256, 259, 262, 263, 266, 269, 278, 288, 321, 337, 339, 343, 344
cebehâne arabaları: 11
cebehâne hâneleri: 147
cebehâne tasvîrleri: 152
cebehâne-i âmire: 29
cebehâne-i pâdişâhî: 65
Cebel, Mu‘âz ibn: 240, 241, 242
Cebel-i Elheme: 179, 186, 272, 273, 274, 275, 285
Cebeliyye: 179, 272, 274
cebelüler: 19, 23, 60, 62, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171
cebelü‘l-Kamer: 293
Cebrâ’il: 305
cehennem: 1, 105, 106, 177, 282, 285, 325, 342
Cekem nehri: 297
Celâlî: 70, 265, 294
Celâyirli karyesi: 214
celî hat: 216, 219, 222, 224, 225, 232, 252, 257, 261, 266, 267, 339
cellâd: 48, 121, 125
Celvetî: 196, 216, 258
Cem: 237
cemapur askeri: 8, 21, 45, 118, 179, 204, 207, 230
cemedân: 42
Cemşîd: 208, 226, 237

Cemşîdî sûrnâ: 229
Cenave kralı: 254
cenâze musallâsı taşı: 176
cenâze namâzları: 149
Cenbe Abazaları: 280, 285
ceneral: 33
ceng: 2, 3, 4, 5, 8, 9, 12, 13, 16, 17, 21, 22, 25, 27, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 50, 52, 56, 57, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 74, 76, 77, 81, 83, 90, 92, 96, 122, 123, 125, 129, 137, 141, 142, 146, 150, 155, 162, 163, 176, 178, 179, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 195, 201, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 225, 230, 233, 239, 242, 265, 268, 269, 270, 275, 278, 279, 280, 288, 290, 298, 299, 302, 309, 318, 323, 324, 325, 329, 331, 338
ceng (müzik âleti): 236
ceng tablı: 39, 208, 213
cengârî: 159
ceng-i Alî: 17, 37, 149
ceng-i sultânî: 90, 205
cennet: 47, 105, 106, 195, 226, 260, 282, 285, 325
cennet-i Adn: 105
cennet-i Firdevs: 105
cennet-i huld-i berîn: 226
cennet-i Illiyyîn: 105
cennet-i Me’vâ: 105, 282, 342
cennet-i Sidre: 105
Cennetoğlu: 70
cerâhât ilmi: 106
cereb: 66
Cerekli: 334
cerge: 12, 53, 78, 90, 118
cerge: 23
Cerikli cezîresi: 199
cerrâh: 67, 82, 108, 109, 110, 111, 130, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 165, 217, 233, 260, 300, 303
cevâhir: 5, 78, 94, 103, 112, 115, 117, 118, 119, 124, 181, 207, 210, 214, 223, 228, 275, 276, 283, 297, 313, 327
cevâhir dikme abâyî: 112
cevâhir eğer: 95, 112, 118
cevâhir kaddâre kılıçlar: 95
cevâhir kuşak: 95
cevâhir raht: 95, 112
cevâhir topuz: 112
cevâhir-i Ahbâr: 275
cevâhirli altun kozalak: 112
cevâhirli altun zencîrler: 117
cevâhirli kutu: 181
cevâhirli Sinân Paşa matarası: 95
cevâhirli sorguc-ı pâdişâhî: 112

cevâhirli sorguç libâs: 116
cevârî: 215
cevherdâr balık dişleri: 308
ceviz: 28, 110, 118, 277, 312
cevşen: 94, 301
Ceyhûn: 12, 29, 297, 310
Ceyhûn nâm at: 115
ceyran: 91, 180, 181, 333
Cezâyir: 113, 275, 307
Cezâyir levendi: 337
Cezâyirli askeri: 114
cezîre gölü: 199
Cezîre-i Şâhî: 269
cıfır ilmi: 106
Cıfr-ı Câmi‘: 194
cığa teli: 112
Cığalazâde: 69
Cığaloğlu vezîr: 310
Cığalzâde: 321
Cıldırak tav: 292, 293, 326, 328, 329
cılkava: 321
cımbıstıra: 109
cızbız kebâbı: 41
cibis: 20
Cibrîl-i Emîn: 282
Cifr-i Câmi: 322
Ciğaloğlu: 39
ciğer: 277
Ciğer deresi: 145
Ciğerdelen: 49, 51, 81, 113, 134
Cihân-ı Rûm: 310
Cihânşâh hıyâbânı: 249
cild: 163, 164, 177, 178, 193, 203, 211, 212, 293, 302
cild-i evvel: 274
cild-i kürrâslar: 145
cild-i sânî: 306, 307
Cilve Çavuş (Mukallid): 237
Cimcime Defterdâr, Tımışvarlı: 167
Cincik nehri: 288, 290
Cingiz Hân: 189, 191, 194, 208, 239, 240, 241, 242, 251, 297, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 324
Cingiziyân: 208, 213, 223, 225, 239, 243
Ciniviz: 194, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 254, 257, 261, 269, 272, 273

Ciniviz Frengi: 180, 194, 214, 218, 220, 221, 223, 248, 249, 250, 251, 254, 261, 266, 277, 278, 279, 337, 338

Ciniviz kralı: 179, 248, 254, 274, 337

Ciniviz lisânı: 220

Cinkız Hân: 208, 312, 315

Cirbe: 275

Circe şehri: 334

cirit: 23, 77, 94, 110, 122

cisir (cisr): 15, 17, 19, 20, 24, 26, 31, 32, 36, 37, 38, 43, 49, 52, 60, 61, 64, 65, 71, 76, 77, 80, 81, 84, 87, 96, 98, 99, 112, 128, 134, 135, 136, 137, 140, 147, 148, 153, 154, 162, 167, 173, 176, 177, 183, 188, 192, 208, 209, 214, 218, 219, 221, 227, 232, 246, 247, 288, 342

civa: 328

Cîze: 302, 310

coğrafiyye: 103

Cohan Bay Sekbân: 295

Corgana: 206, 217, 220, 222, 233

corğa at: 263

Cömerd, Kassâb-ı: 149

cû‘: 29

Cuci Hân: 194, 223, 225, 226, 227, 229, 251

Cûde dağı: 291, 292

Cuhûd kapusu: 223

cum‘a: 31, 32, 33

cum‘a hutbesi: 17

cum‘a namâzı: 67, 75, 103, 249, 309

cum‘a salâsı: 227

cumran (hayvan cinsi): 308, 312

Cûşî, Şeyh: 103

Cübeyle: 127

cülûs: 107, 175, 228, 268, 294, 313

cümmeyz: 91

Cünbî (köpek): 335

cündîler: 95

cünûd: 70, 77, 79, 133, 158, 163, 176, 206, 209, 224, 265, 307, 311, 334

cüsûr: 30, 66, 255

Cüvânkapucubaşı: 337

Cüveyre binti el-Hâris: 241

Cüyûş: 43, 142, 149, 177, 297

cüzâm (hastalığı): 295, 324

- Ç -

çadır: 11, 30, 37, 45, 46, 69, 77, 81, 86, 90, 170, 188, 192, 211, 230, 288, 334
Çadır dağı: 217, 218, 229, 235, 243, 246, 247
çadır mehterbaşı: 116, 184
çadır mehterleri: 112
Çadır yaylası: 244
Çağa kökü: 288
Çağal dağı: 286
Çağata kavmi: 250
Çağatay: 230, 273, 275, 303, 310, 314
Çağatay lisânı: 195, 275, 292, 296, 314
Çağataysi sözler: 330
çağırtma düdük: 91, 176
çâh-ı cahîm: 147, 152, 169
çâh-ı gayyâ: 72, 106, 139, 197, 224
çâh-ı mâ: 26, 64, 72, 124, 251, 259, 266, 300
çâh-ı siccîn: 143
çakal: 11, 91, 122
Çâker Aka: 234
çakıl taşı: 37, 51, 52
çakır: 342
Çakır nâm samson (Evliya Çelebi'nin köpeği): 334, 335
çakkal: 179
çakmak: 100
çakmaklı tüfeng: 33, 108
Çakman Celeb (Mukallid): 237
Çaksay nehri: 297
çakşır: 27, 276, 323
çaku (=ekmek): 277
çalaş: 188
çalıcı mehterbaşı: 151, 201
çalıcı mehterleri: 95
Çalmaş yaylağı: 167
çam: 22, 121, 128, 235
çam çakalları: 207
çam direği: 78, 247, 333
çam tahtası: 104
çamur: 11, 29, 30, 109
çan: 7, 65, 107, 130, 139, 152, 171, 179, 286
Çan: 89
Çanad: 135, 143, 144, 145
çanak: 122, 188, 252, 279, 342
Çand karyesi: 61

çanhâne: 6
çanhâne kullesi: 24, 106
Çanlı mescid (Kefe): 257
çanlık: 5, 7, 11, 24, 67, 76, 84, 85, 86, 98, 106, 107, 143, 180, 182, 307, 319
çanlık kullesi: 8, 20, 24, 70, 80, 88, 89, 107
çanta: 43
çapa: 156
Çapa karyesi: 60
çapar at: 305, 314
çapçak: 341
çapul: 203, 204, 205, 212, 233
Çârbâğ şehri: 298
Çarbak: 298
çarh: 91, 100, 102, 104, 107, 120, 126
çarha: 12, 13, 34, 209
çarhacı: 3, 4, 12
çarhlı kol tüfengleri: 44, 158
çarık: 276
Çarik nehri: 297
çarka askeri: 8
çarkâb tîrkeş: 95
çarkacı: 8, 9, 12, 32, 33
Çarkazı kal‘ası: 203, 212
Çârkes (=Çerkez): 275
çâr-kûşe: 134, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 165, 166, 168, 171, 196, 200, 215, 219, 221, 222, 228, 248, 252, 260, 261, 266, 269, 270, 336, 339, 340
çarmıh: 75
çârnâsâr: 7, 11
Çârnâsâr varoşu: 88
Çarpa karyesi: 186
çârsâr: 7, 88, 113, 127
çârsû: 55, 56, 58, 59, 66, 138, 139, 153, 166, 246, 253, 322
Çârsû câmi‘i: 66
Çârsû câmi‘i (Egre): 67
Çârsû câmi‘i (İlok kal‘ası): 57
Çârsû çeşmesi: 216
çârsû hammâmları: 67
çârsû-yı bâzâr: 15, 21, 26, 27, 50, 61, 63, 67, 76, 85, 86, 87, 89, 102, 128, 129, 130, 134, 136, 138, 145, 153, 154, 164, 170, 182, 187, 188, 189, 197, 201, 215, 216, 217, 221, 224, 247, 257, 259, 270, 272, 280, 295, 309, 316, 319, 332
çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: 100, 217, 232, 258
çârsû-yı bâzâristân: 55
çârsû-yı bezzâzistân: 18, 26, 303

çârsû-yı kappân-ı bezzâzistân: 246

çârsû-yı tâcirân: 300

çârşâf: 17, 108

çâsâr: 8, 11, 22, 28, 51, 52, 74, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 125, 126, 127, 132, 133, 134, 155, 158, 164, 308, 313

çaşıt: 44, 74

çâşnigîr: 94, 112, 184, 228, 341

çatal demir: 110

Çatal kal‘a: 162

çatal örgüçlü develer: 270

çatal özeği: 342

çatal zencîr: 95

Çatalbaş Paşa: 151

Çatalzâde: 62

çatma örme: 124

çavdar: 260

Çavga nehri: 46

Çavka kal‘ası: 24, 27, 28, 45, 47, 52, 73, 76

Çavka nehri: 46

çavuşlar: 30, 31, 32, 36, 68, 94, 254, 265

çavuşlar emîni: 62

çavuşlar kâtibi: 62, 151, 254

çavuşlar kethudâsı: 62, 151, 184, 254

çaylak: 122, 175

Çeh: 1, 34, 35, 69, 78, 91, 100, 105, 122, 125, 126, 128, 151, 164, 165, 173, 174, 190, 202, 207, 209, 237, 273, 280, 287, 311, 334

Çehikad nâhiyesi: 161

Çehistân: 1

Çehivar kal‘ası: 157

Çehril: 211

Çehrin kal‘ası: 211

Çekem şehri: 299

çekiç: 107

çekman ton: 213

Çekmece gölleri: 175

Çelebi Cüce: 226

çelebiler: 298

çeleng: 33, 95, 238

çelipa: 207

çeltikli pirinç: 147

çember: 27, 121

çemşîr (ağaç): 118, 121

Çenarvaş kal‘ası: 16
çeng: 91
çengâl: 342
çerâğdân: 68, 104, 188, 238
çerâğ-ı efrûhte: 164
çerâhor: 65, 98
Çerâkese (=Çerkez): 236, 275, 277, 278, 280, 283, 284, 287
Çerâkese-i Şağak-i Bozoduk: 272
Çerakeys Arab: 287
Çerâkeysû: 290
Çerâkis: 275, 281
Çerâkise: 179, 180, 273, 276, 278, 280, 281, 283
Çerâkize Kureyşi: 273
Çerâkize-i Kabarti: 289
Çerâkize-i Mamaluka: 290
çerçi: 124
çeri: 289
çeribaşı: 15, 19, 23, 60, 62, 72, 73, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171, 201, 254, 338
Çeribaşı hânesi: 26
Çeribaşı Mezgidi (Ustolni-Belgrad): 25
çerkâb fisdân: 124
çerkâb tîrkeş: 78
Çerkes: 90, 101, 178, 191, 209, 229, 232, 234, 236, 247, 255, 260, 262, 266, 268, 269, 270, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 305, 310, 311, 331
Çerkes atları: 305
Çerkes bahâdırları: 255
Çerkes Ban: 276
Çerkes beği: 206, 255, 269, 309
Çerkes dağları: 179, 275
Çerkes evi: 248, 269
Çerkes Gâzî: 96
Çerkes gulâmları: 305
Çerkes kamçıları: 268
Çerkes karyesi: 248, 262
Çerkes libâsı: 305
Çerkes lisânı: 272, 292
Çerkes meydânı: 96, 101, 115
Çerkes oburu: 279
Çerkeys: 275
Çerkez: 96, 101, 115, 270, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 290, 291, 294, 295, 301, 302, 303, 309, 337
Çerkez askerleri: 344
Çerkez aşkıyâları: 270

Çerkez aşkıyâsı: 269
Çerkez avretleri: 279
Çerkez Ban: 275
Çerkez beği: 308
Çerkez lisânı: 284
Çerkez nâm bahâdır: 90
Çerkez oburları: 279
Çerkezce: 285
Çerkezi: 270, 272, 276, 277
Çerkezi köyü: 267
Çerkez-i Şağake: 272
Çerkezistân: 205, 255, 266, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 277, 281, 283, 288, 289, 290, 294, 295, 297, 299, 307, 334
Çerkız (=Çerkez): 275
Çernaş karyesi: 176
çeşme: 26, 58, 101, 136, 174, 216, 221, 222, 225, 249, 253, 258, 296, 300
çeşmesâr: 101, 216, 222, 231, 243, 251, 258, 262
çete: 10, 33, 34, 63, 68, 114, 132, 134, 144, 148, 199
çeteci: 52, 113, 114, 129
çetele: 309, 322, 323
çetr-i mülemma‘: 22, 77, 87
çetr-i serâperde-i Süleymânî: 90
çevgân: 94
çıka balığı: 175
çıkrıkçı: 111
çıkrıkçılık: 217
Çıkula karyesi: 146
Çıldır gazâsı: 70
Çıldır sahrâsı: 299
çınar: 118, 119, 235, 282
Çınarlıdere: 172
çıngırak: 247, 281, 284
çıra: 100, 109
çırnık: 97, 178, 200, 279, 342
Çıtak: 41
çıyan: 102, 106, 169, 220, 251, 279, 293, 324
çiçek: 326
çiçek soğanları: 226
Çiçon kal‘ası: 2, 10
çiftçi: 149, 196, 312
çiftlik: 182, 211, 218, 229, 266, 267
Çikişke: 191, 197, 228, 263
Çikişke kal‘ası: 238, 263

çil: 220
çil akçe: 288
çilek: 28
çimşîr: 91, 235
Çîn: 100, 162, 223, 226, 239, 273, 282, 287, 293, 297, 308, 311, 318, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 330, 331
Çîn eli mescidi (Kefe): 257
Çîn pâdişâhı: 317
Çîn şehri: 251
Çîn u Fağfûr: 191
Çîn ü Mâçîn: 188, 193, 194, 253
Çingane: 215, 259
çit palanka: 3, 143
Çiyel, kapudan: 1
çizme: 43, 66, 229, 234, 271, 323
çoban: 166, 177, 220, 284, 286, 294
Çoban Ata: 253
Çoban Beğ: 299
Çoban Geray: 264, 281, 284
Çoban kal‘ası: 270, 271
Çoban Mirza: 270, 271
Çobaneli: 195, 207, 270, 271
Çobaneli Noğayı: 205, 237, 270
Çobaniçse kal‘ası: 28, 42, 47
çobra: 111, 188
Çoçka: 168, 255, 262, 266, 269
Çon[g]rad kal‘ası: 136, 147
Çonkar: 263
çorbacılar: 63, 339
Çorga: 193
Çorlu sahrâsı: 268
Çoruğ nehri: 274
çotra şarâbı: 44
Çoyunçlu: 206
çöğür: 91
çöl: 193, 200, 212, 218, 275
çömçe: 341
Çömlek hammâmı (Kefe): 258
çömlekden soba: 167
çörek: 77
çörekot: 71
çubuk: 230
Çuçora kasabası: 189

çufud: 222, 223, 224, 247
Çufud kal‘ası: 193, 224, 225, 226, 234, 242, 265
çuka: 63, 68, 71, 78, 84, 89, 122, 124, 127, 158, 160, 165, 183, 186, 202, 223, 233, 247, 308, 315, 342
çuka dolama: 27, 95, 320
çuka ferrâce: 234, 342
çuka kalpak: 27, 33, 148, 188
çuka kârhâneleri: 71
çuka kontuş: 183, 233
çuka kumâş: 214
çukacı dükkânları: 4
çukadâr: 78, 95, 112, 182
çul: 50, 64, 112, 119, 152, 178, 269
Çul kal‘ası: 178
Çul kullesi: 178
çul tobra: 178
çuvaldız: 282
Çürük hammâm: 232
Çürüksu: 225, 227, 231, 232

- D -

dâ’ire (müzik âleti): 236
Dâbûl şehri: 251
Dacu: 120
Dâdeniyân: 319
Dâdyân: 239, 273, 289, 292, 294, 295, 296, 297, 301, 302, 312, 313, 315
Dağıstân: 113, 191, 194, 195, 242, 264, 268, 269, 270, 272, 273, 282, 287, 288, 292, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 310, 322, 334
Dağıstân pâdişâhı: 172, 254, 255, 262, 264, 265, 287, 289, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 305, 307, 308, 309, 320
Dahhâk: 21
Dahhâk-ı Mârî: 317
dahme: 283, 329
Daho: 275, 293
dakîk-i değirmen: 259
dakîk-i rakîk: 61, 100, 154
Dal kal‘ası palankası: 59
dalyan tüfengler: 95
dalyanhâne: 338
dalyanlar: 134, 175
Dâmâd Efendi: 258, 259, 260
Dâmâd Efendi tekyesi (Kefe): 258
Danabay karyesi: 262
Danimarka: 1, 6, 34, 100, 105, 125, 127, 128, 151, 188, 190, 273, 287, 334

Daniska: 100, 103, 105, 200, 202, 211, 287, 328
Dânişmendiyye: 272
dankiyo: 91
Dar Alp: 331
darabans ağası: 184
dârağacı: 243, 265
dârâî: 217
Dârâtî Çelebi: 236
dârâyî: 188
darbhâne: 126, 228, 254, 256
darb-ı feth usûlü: 236
darbzen toplar: 154
darçın: 102, 119, 120, 164
Darda kal‘ası: 53, 59
darı: 147, 168, 195, 196, 200, 229, 234, 270, 271, 277, 312, 323, 343
dâr-ı cahîm sicni: 224
darı ekmeği: 271
dâr-ı fülfül: 102
dâr-ı gâziyân-ı bahâdırân Doğrı: 62
dâr-ı ıt‘âm: 296
darı lapası: 277, 285
darı potğası: 195
dâr-ı şifâ: 108, 109
daru: 92, 147, 248, 269
daruğa: 306
dâru’l-hadîs: 20, 25, 67, 216, 231, 246, 258, 296, 300
dâru’l-ıt‘âm: 110, 233
dâru’l-kurrâ: 20, 25, 67, 216, 231, 246, 258, 296, 300, 314
dâru’l-ulûm: 20, 25, 67, 258
Dâru’n-Nâbığa: 180
dâru’ş-şifâ: 107, 108, 109, 110, 130, 234, 251
dâru’t-ta‘lîm: 216, 246
dâru’t-tedrîs: 25, 219, 231, 246, 258
dâru’z-ziyâfe: 110, 145, 153, 188, 233, 251, 300
dâstân-i esmâ-i merd-i meydân: 234
Dâvûd, Hz.: 104, 105, 125, 173, 174, 207, 254
Dâvûdî: 104
davul: 12, 13, 14, 152, 279
Dayir beğleri: 229
Dayirli: 191, 206
debbâğlar: 99
debbe: 42

debdevî: 95
Debecioğlu: 186
Deccâl: 105, 122
deccâl (çalgı aleti): 93
Deccâl Yahûdî: 86
Dede furunu: 256
Dede Geray: 236
Dede Ma‘sûm (cerrâh): 233
Dede Sultân: 68, 169
Dedes Ağa, Çolak: 211, 233
Dedes Ata (hekîm): 217
Dedes Aka: 234
defîne: 262
defter: 48, 74, 112, 119, 213
defter emîni: 62, 151, 162
defter kethudâsı: 62, 151
defterdâr: 30, 31, 40, 42, 47, 50, 54, 60, 62, 81, 88, 151, 153, 162, 184, 228, 229, 231, 238, 254, 265
Defterdâr hammâmı (kal‘a-i Gözlev): 215
defterdâr paşa: 111
Defterhâne-i pâdişâhî: 57
Defter-i Hâkânî: 266
defter-i pâdişâhî: 152
değirmen: 31, 61, 66, 76, 77, 88, 89, 100, 148, 152, 154, 175, 195, 196, 211, 227, 249, 259, 269, 340
Değirmenderesi: 60, 61
Değirmenlik deresi: 60, 114
dehdehî: 95
Dehlek şehri: 275
dehnec: 328
Dejvaroş şehri: 162
dekâkîn: 19, 67, 103, 162, 188, 258, 267, 308, 315
deliceler: 91
Deliorman: 179, 186
dellâk: 101, 232, 258
dellâl: 1, 68, 155, 338
Delvine: 274
Demâra kal‘ası: 274
Demâvend, kûh-ı: 8, 82, 146, 152, 158, 205, 206, 291
demir: 33, 89, 97, 100, 101, 121, 126, 149, 159, 175, 182, 203, 210, 215, 216, 256, 266, 281, 282, 287, 322, 325, 328, 339
demir çarık: 333
demir çember: 121
demir demrenli mızrak: 333

demir halka: 121, 256, 325, 331
demir hokka: 108
demir kafes: 174, 175, 241
demir kapu: 50, 65, 96, 156, 167, 168, 172, 176, 178, 183, 197, 198, 199, 216, 218, 221, 222, 224, 226, 228, 232, 246, 248, 255, 256, 259, 261, 263, 266, 267, 269, 291, 339, 340, 343
demir kürek: 101
demir ma‘deni: 312, 325
demir mahmîz: 66
demir mengane: 108
demir mıhlı çarık: 333
demir neybe: 3
demir pencere: 107, 326, 327
demir sandûk: 327, 329
demir sandûka: 287
demir tamgası: 309
demir tel: 130
demir teneke: 107
demir üzengi: 325
demir yaylar: 95
demir zencîr: 102, 171, 344
demirci: 4, 284
Demirci Kâve cengi: 317
Demirkapu: 150, 165, 172, 173, 174, 175, 255, 272, 293, 294, 299, 304, 305, 306, 307, 318, 321, 337
Demirkapu (Acem): 304
Demirkapu bahri: 299
Demirkapu boğazı: 173
Demirkapu dağları: 165
Demirkapu denizi: 310
Demirkapu hânı: 305, 306
Demirkapu kal‘ası: 23, 148, 172, 173, 293, 294, 299, 302, 305, 306, 337
Demiroğlu: 46
demren: 325
deniz mâhîleri: 147
Depidak kal‘ası: 18
derbend-i calender: 172, 201, 222, 288, 341
dere: 170, 174, 219, 222, 223, 224, 225, 227, 248, 249, 252, 267, 281, 285, 287, 289, 291, 321, 333
dergâh: 287
Dergâh-ı Âlî: 133
deri: 195, 271, 275, 323, 324, 331
deri çakşır: 16
Der-i devlet: 229, 264, 267, 285, 288, 299, 313, 337, 338, 344
deri dolama: 16

Deride bâğı: 249
derim evleri: 322, 323, 324
derk-i esfel deresi: 106
dervîş: 53, 68, 237, 251, 252, 253, 258, 287, 288, 305, 306, 335
derziler: 100, 232, 260, 284
Desne nehri: 211
destâr: 119, 238
destâr-ı Muhammedî: 27, 69, 112, 115, 309, 322
desti: 71, 252
dest-i şerîf: 180, 181, 287
destici dükkânları: 252
dest-nakş-ı Muhammed: 181
Dest-pot Kral, Sırf krallarından: 166
deşt-i Kerbelâ: 14, 39, 67, 216, 230, 231, 259, 302
deşt-i Kıpçak: 16, 113, 193, 200, 235, 275, 299, 307, 309, 314, 322, 323, 335, 337
devât: 127
deve: 11, 12, 51, 81, 84, 93, 94, 95, 106, 120, 122, 182, 193, 227, 229, 253, 261, 270, 279, 282, 290, 311, 313, 318, 323, 326, 327, 344
deve arabaları: 311
deve derisi: 275
deve dişi: 116, 186, 324
deve dişi buğday: 154, 234
deve eti: 260
Deve kal‘ası: 83, 140, 143, 165
deve kemresi: 214
deve kuşu telleri: 123
deve sûreti: 261
deve südü: 195, 311, 323
deve tezeği: 197
deve yünü keçe: 323
Devevâr kal‘ası: 165
Devey Ban Gor: 143
Deveyeli:195, 207, 285
Deveyeli Noğayı: 205
devlingeç: 91, 223, 291
Devne değirmenleri: 175
Deynev şehri: 274
deyr: 6, 11, 20, 21, 24, 25, 41, 53, 64, 68, 72, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 129, 130, 137, 139, 142, 150, 160, 183, 219, 261, 273, 299
deyr-i Âzer: 181
deyr-i gamâme: 6
deyr-i kebîr: 89

deyr-i Mesîhiyye: 316
deyr-i mu‘azzam: 311
deyr-i râhibân-ı bıtrîkân: 26
dezgâh: 63
dıraht: 6, 7, 99, 120
dırahtistân: 3, 6, 30, 32
Dırınkova kasabası: 170, 173
Dib geçidi: 263
dîbâ: 71, 78, 93, 95, 96, 108, 124, 183, 188, 247
dîbâ çul: 115
dîbâ kîse: 127
dîbâ sağrı-pûş: 95
dîdebân: 15, 82, 83, 84, 97, 137, 139, 154, 248, 256
dihkânî: 149, 196
Dijle karyesi: 163
dikdik: 95
dikilitaş: 317
Dikozi Beğ: 281
dil: 3, 4, 11, 28, 45, 68, 205
Dilâver Paşazâde, Kayseriyyeli: 51
dilberân: 1, 18
Dilburnu: 267
dilli defter: 119
dilli düdük: 176
Dilsevar dağı: 189
Dimedoka: 168, 268
dipi: 90
direfş-i Gâviyânî: 208
Diregel kal‘ası: 51
direk: 116
direk salları: 97
direkli otağ: 112
Diri Ten nehri: 191, 343
dirsek: 20, 26
diş: 192
dişbudak ağacı: 121
dîv: 120
dîvân: 52, 228, 264
dîvân çavuşları: 35, 242
dîvân efendisi: 93, 94, 182, 184, 228
dîvân hâceleri: 48
dîvân halîfeleri: 254

dîvân hüddâmları: 254
dîvân kâtibleri: 228
dîvânhâne: 58, 64, 90, 99, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 183, 218, 219, 228, 256, 299
dîvânhâne-i nâ-mübârek: 218
dîvân-ı âlî: 228
dîvân-ı çâsâr: 115
dîvân-ı kânûn: 228
dîvân-ı kral: 115
dîvân-ı pâdişâhî: 68, 114, 155
dîvân-ı Resûl: 242
dîvân-ı sadrıa‘zam: 51
dîvân-ı şehinşâhî: 228
dîvân-ı Varat: 155
dîv-i ifrît: 327
dîv-i sefîd: 327
Diyârbekir: 113, 172, 175, 301
dizçöken: 306
dizdâr: 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 47, 49, 56, 57, 59, 60, 62, 64, 66, 71, 72, 73, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 150, 151, 154, 156, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 175, 176, 178, 196, 199, 201, 215, 217, 218, 221, 222, 224, 248, 251, 254, 259, 263, 266, 267, 269, 278, 279, 288, 303, 338, 339, 343
dizdâr ağa: 15, 17, 18, 26, 147, 151, 216, 340, 343
Dizdâr Ağa Sebîli (Ustolni-Belgrad): 26
dizdâr evi: 262
dizdâr hânesi: 138, 167, 256, 266
dizdâr sarâyı: 20
Dizdâroğlu: 148
Dizdârzâde: 149
dizgin: 325, 331
Dobrinova kasabası: 170
Dobroçin: 63, 68, 160, 164
Dobruca: 186
Dobulen karyesi: 178
Dodorkay kabağı: 288
Dodoşka: 150, 237, 273
doğan: 91, 169, 201, 320, 342
Doğan geçidi: 199, 200
Doğan hisârı: 213
Doğan kal‘ası: 200, 201, 202
doğan kuşu: 323
doğancıbaşılık: 62
doğancılar: 90, 91
Doğankirmân: 201

dolama: 27, 33, 50, 95, 112, 116, 183, 202, 320
Doline suyu: 211
dollâb: 73, 100, 103, 126, 130, 171
dollâbcılar: 174
dollâblı kuyular: 216
dolma dîvâr: 26
dolma palanka: 135, 140
dolma rıhtım: 17, 65, 141
dolma şarampav: 133
dolu nâmında boza: 341
Dolyan panayuru: 154
Domboviçse nehri: 183
domna: 183
domuz: 33, 34, 38, 43, 44, 209, 280, 284, 285, 289, 290, 323, 324, 325, 333
domuz kırkını gecesi: 320
domuz sürüsü: 162, 209
domuz topu: 12, 39
don: 44, 331
don yağı: 183
Dona Firav: 87
Donaban varoşu: 87
donalar: 184
donanma: 299, 321
donanma firkateleri: 341
donanma gemileri: 254
donanma-i hümâyûn: 197, 221, 259, 264, 268, 336, 337, 338
donanma-i pâdişâhî: 268
Donkala vilâyeti: 312
Donkarkız: 1, 6, 34, 100, 105, 125, 127, 128, 151, 188, 190, 273, 334
Donkola: 275
donluk atlas: 68
donluk çuka: 158
dökme demir halka: 121
dökme guruş-ı Alman: 126
döşeme: 42, 118
Drava: 310
Du‘ânice geçidi: 334
dûd: 235, 294
dûdehâne: 219
duhâ namâzı: 237
duhter-i pâkîze-ahter: 32, 229
Dukadin (Cebel-i Elheme’nin oğlu): 274

Dukat dağı: 274

Dumuslu karyesi: 70

Durmuş Ağa: 259, 261

Durmuş Hân oğlu Toğan Hân: 200

Durujan: 212

Durujunka: 202, 203, 210, 211, 212

Durujunka hatmanı: 211

Durujunka Kazağı: 202

Durumbet Taysı: 329

Duşka kal‘ası: 211

dutmaş çorbası: 195

düdük: 91

düğme: 78, 94

Dühek kal‘ası: 83, 223, 291

dükkân: 15, 16, 19, 20, 26, 50, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 65, 67, 71, 72, 80, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 100, 102, 110, 129, 131, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 148, 150, 152, 153, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 176, 179, 183, 186, 187, 188, 189, 197, 215, 220, 221, 224, 225, 232, 243, 246, 249, 251, 262, 266, 268, 269, 279, 296, 307, 315, 316, 320, 339, 340, 341

dükkâncık: 97, 137, 143, 150, 156, 178, 199, 201, 244, 261, 340

dükkânçe: 100, 136, 139, 190, 217, 341

dülbend: 116, 118, 119, 124, 303

dülger: 316

dündâr: 40, 46

dündâr paşa: 43

Dünyol kal‘ası: 16

dürr-i beyz: 8

dürr-i meknûn: 260

dürr-i nâ-süfte: 276

dürr-i yektâ: 260

dürr-i yetîm incü: 210

düyûr: 7, 80, 85, 88, 103, 105, 107, 111, 130, 161, 177, 183, 188

düyûr-ı bıtrîk: 102

düyûr-ı gamâme: 5

düyûr-ı kenîse: 315

- E -

Ebâbekir, Hz.: 241, 242

ebe karılar: 247

Ebî Süfyân: 241

Ebî Tâlib: 180

ebrî: 91

ebrî gül: 91
ebrî kâğız: 24
Ebû Ahmed Ağa çeşmesi: 231
Ebû Ahmed Ağa sarâyı: 231
Ebû Ahmed Ağazâde Çelebi: 233
Ebû Alî Sînâ: 85, 110, 232
Ebû Enâm nâm mahal: 180
Ebû Ensârî kapusu: 173
Ebû Hanîfe: 196
Ebû Kureyş: 180, 186
Ebû Müslim: 302
Ebû Sa‘îd Hân: 239
Ebû Tâlib: 180, 181
Ebûbekir, eş-Şeyh: 260
Ebûcehil: 144
Ebu’s-su‘ûd-ı Cârihî: 268
Ebü‘l-Âs bin Rebî‘: 241
Ebü‘l-cibâl: 292, 293
Ebü‘l-feth: 25, 80, 103, 166, 168, 171, 173, 175, 180, 181, 182, 198, 273, 338
Ebü‘l-Müslim-i Mervî: 302, 304
Ebü‘l-Müslim-i Teberdâr: 302
Ebü‘t-Tatar: 317
ecene demirleri: 7
ecinne: 99, 120, 242
Eçetvar kal‘ası: 83, 158, 163
edeb ilmi: 237
Edhemî külâhı: 117
edik: 342
Edil nehri: 173, 191, 227, 278, 285, 288, 299, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 329, 331, 332, 337
Edil suyu: 203, 204, 310, 317, 319, 320, 324
Edilsarâyı şehri: 239
Edirne: 70, 96, 113, 151, 179, 180, 182, 237, 264, 268, 321, 344
Edirne kal‘ası: 176
Edirnekapusu: 174
edvâr ilmi: 236
Eflak: 40, 124, 146, 149, 155, 157, 164, 165, 166, 172, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 200, 264, 265, 320, 321, 334
Eflak beği: 93, 165, 172, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 192
Eflak hazînesi: 182
Eflakân: 138, 145, 146, 149, 150, 188
Eflakca: 148

Eflakçe: 176
Eflak-ı âk lisânı: 185
Eflâtûn: 108
Eflâtûn-ı İlâhî: 169, 329
Eflâtûniyye şapka: 116
Efrâsiyâb: 182, 199, 201, 205, 208, 229, 253, 276, 283, 315, 317
Efrenc: 69, 273
efsâneci tiryâkîler: 30
egir kökü: 23
Egirsek kal‘ası: 2, 10, 11
Egirvar kal‘ası: 4
eğe: 3
eğer: 13, 94, 95, 112, 118, 230, 313
eğir: 102, 288
Eğre: 33, 34, 50, 53, 54, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 78, 79, 83, 94, 113, 117, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 147, 150, 151, 160, 313
Eğre kal‘ası: 60, 62, 63, 66
Eğre yeniçeri serdârı: 136, 137, 141, 142, 144
Eğri: 53, 54, 62, 67, 68, 69, 78, 135, 139, 151
Eğrikapu: 35, 253
Ehl-i Beyt: 270
ehl-i dîvân: 82
ehl-i hıref: 16, 260, 286
ehl-i kıble: 247
ehl-i müfessirîn: 331
ehl-i sanâyi‘: 4, 216, 247, 258, 260, 279, 281, 287, 289
ehl-i sünnet: 311
ehrâm dağları: 317
ehremenler: 282
ejder: 77, 90, 228
Ejder Ban: 317
ejderhâ: 101, 119, 120, 223, 242, 256, 309
Ejderhân: 227, 239, 242, 251, 268, 289, 292, 297, 299, 305, 306, 309, 310, 332, 335, 338
Ejderhân denizi: 299
Ejderhân kal‘ası: 292, 309
Ejderhân su savaşı: 296
ejder-i heft-ser: 30, 162, 169, 289
ekâsire: 296
ekin: 204, 214
ekinci: 196, 312
ekmek: 27, 47, 55, 67, 71, 93, 119, 127, 135, 144, 149, 154, 160, 161, 183, 195, 196, 247, 260, 271, 276, 277, 285, 290, 308, 311, 323, 334, 342

Ekmek Meydânı: 101

ekmekçi dükkânı: 168

ekmekhâne: 174

Ekrâd: 180

ekser: 282

Eksi Salâcık şehri: 226

el değirmeni: 100, 196, 259

Elbasan şehri: 274

elbise-i nâdire: 5, 30, 71

Elbozdı (Çerkes ismi): 277

Elburz: 98, 132, 251, 255, 269, 272, 275, 279, 281, 289, 292, 293, 294, 295, 299

elçi: 40, 42, 48, 51, 52, 53, 59, 63, 71, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 88, 90, 93, 99, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 119, 123, 127, 151, 156, 164, 202, 208, 240, 241, 287, 299, 308, 309, 310, 313, 314, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 344, 345

elçi ban: 322, 329, 332, 335, 337, 338

elçi paşa: 53, 54, 59, 68, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 84, 85, 87, 93, 98, 99, 111, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 127, 131, 132, 155, 156, 190

Elçi Paşa varoşu: 99

eldivan: 87, 108

elek: 88, 89

Elem Şâh, Şehzâde: 260

el-Hacı İslâm mescidi (İlok kal‘ası): 58

el-Hacı Mehemmed câmi‘i: 253

el-hacı Osmân Ağa câmi‘i (Çanad): 143

el-Hacı Ömer mescidi: 253

Eli Cân: 234

elif ve be suparası kitâbı: 289

Eliksen karyesi: 214

Elkas Beğ: 299

elma: 28, 91, 161, 217, 226, 234, 235, 244, 247, 250, 262, 306, 312, 341

Elma nehri: 217, 243

Elmalı karyesi: 217

elmâs: 116, 117, 210, 283, 323

El-mirza: 284

el-Müstansır Billâh: 275

elvân boğası haftan: 271

elvân çuka kalpak: 27

emân: 23

emân bayrakları: 161

emân kâğızı: 189

emânet: 214

Emeviyyûn: 180, 302

Emildeş Ahmed Ağa sarâyı: 231

emîn: 56, 60, 126, 140, 141, 145, 166, 168, 187, 188, 198, 214, 229, 251, 260, 267
Emîne Hâtûn (Peygamberimizin annesi): 180
emînlik: 55, 57, 136, 137, 140, 141, 217
Emîr: 303
Emîr Arab: 275
Emîr Beğ câmi‘i (kal‘a-i Temrik): 268
Emîr Efendi: 259, 268
Emîr Keysû: 275
Emîr Lokmân: 272
Emîr Medhî Çelebi: 236
Emîr Ömer: 272
Emîr Sultân: 180
Emîr Ziyâd: 272
Emîre’l-mü’minîn: 241, 275
emîr-i âhûr: 95, 182
emrâz-ı muhtelife: 101, 130, 240, 295, 311, 324
emr-i pâdişâhî: 134, 155, 264
emr-i şerîf: 27, 59, 60, 63, 155
emrûd: 19, 27, 28, 154, 160, 168, 226, 234, 235, 244
emrûd ağacı: 233
Enderey hânı: 302
Enderey kal‘ası: 302
Enderey kapusu (kal‘a-i Koyun): 303
Enderey şehri: 301, 302, 303, 304, 305
enderûn: 189
engerek: 106
engûr: 27, 67, 71, 235
enhâr: 254, 286, 294, 300
enhâr-ı âb-ı hayvân: 124
enhâr-ı zülâl: 155
Entivar kal‘ası: 163
Enûşirvân: 50, 239, 293, 295, 296, 297, 307, 313
Enûşirvân-ı Âdil: 293, 304, 313
Enûşirvân-ı Dâdyân: 117
erbâb-ı dîvân: 53, 89, 113, 115, 228
erbâb-ı ma‘ârif: 139
erbâb-ı tîmâr: 15, 19, 23, 60, 62, 71, 72, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171
erbâb-ı ze‘âmet: 15, 143, 171
erbâb-ı zu‘amâ: 19, 23, 62, 71, 146, 151
Erba‘în: 332
Erbîl: 83
Erçin kal‘ası: 41, 53

Erçin palankası: 59
Erdel: 20, 44, 52, 83, 93, 113, 127, 134, 136, 140, 143, 144, 145, 146, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 179, 180, 182, 184, 186, 187, 311, 320, 334
Erdel altunu: 165
Erdel banı: 313
Erdel Belgradı: 163, 164, 165
Erdel dağları: 178
Erdel kralı: 52, 93, 117, 143, 144, 145, 153, 158, 160, 161, 163, 164, 165, 186
Erdel lisânı: 159, 160
Erdel Macarı: 135, 149, 176, 202, 317
Erdel penezleri: 185
Erdelce lisânı: 143
Erdelistân: 62, 64, 66, 162, 185, 190, 293
Erdelistân Macarı: 291
Erduğrul: 273
Erduğrul, oymak-ı: 238
Ereş kal‘ası: 306
Ereş şehri: 255
Ergani Demirkapusu: 172
Ergani kal‘ası: 172
erganon: 29, 31, 34, 38, 69, 78, 89, 91, 104, 105, 118, 125, 188, 206, 207, 209
ergen (azeb odabaşılar): 198
erguvânlar: 94
erik: 27, 28, 55, 59, 149, 154, 160, 168, 226, 234, 235, 244, 247, 262, 341
Erjeng: 89
Erkek Macarı (Erdel Macarı): 202
Ermen: 272
Ermenak kal‘ası: 223
Ermenî: 179, 183, 215, 229, 245, 247, 252, 259, 260, 267, 273
Ermenî kenîsesi: 181, 234
Ermenî Mığdısi târîhi: 194
Ertoğmır Hân: 225, 227
Ertuğrul: 238, 239, 273
Ertuğrul kabîlesi: 238
Ervâm kavmi: 275
Ervâm lisânı: 28, 97
erzâk: 3
Erzurûm: 113, 242, 247, 294, 341
esb: 43, 265
esbâb: 4, 10, 12, 13, 17, 30, 33, 44, 45, 54, 116, 123, 127, 172, 305, 315, 321, 322, 335
esb-i küheylân: 17
esb-i tâzî: 199, 311

esedî guruş: 210, 250

esîr: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 35, 40, 41, 45, 47, 48, 50, 56, 60, 63, 64, 72, 73, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 90, 96, 97, 102, 122, 123, 132, 134, 135, 137, 139, 142, 143, 147, 149, 150, 155, 158, 160, 161, 163, 165, 178, 180, 181, 182, 183, 186, 188, 191, 193, 194, 196, 198, 202, 203, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 219, 221, 224, 247, 249, 258, 262, 263, 265, 268, 271, 273, 276, 280, 281, 284, 285, 289, 291, 297, 299, 301, 308, 311, 319, 320, 325, 328, 329, 330, 331, 341, 343, 344

esîr bâzârı: 215, 247, 260

Esîr hânı (Kefe): 258

Eski câmi‘ (kal‘a-i Baç): 139

Eski Görünüş kapusu: 228

Eski hammâm (kal‘a-i Gözlev): 216

Eski Hammâm (Kefe): 258

Eski Kaplıca: 177

Eski Yurd: 225, 227, 242

Eski Yurd bâğları: 233

Eski Yurd karyesi: 238

Eski Yurd mezâristânı: 239

Eskisarây (İslâmbol): 340

esnâm: 24

esvâb: 12, 14, 16, 33, 68, 344

eşcâr: 107

eşcârât-ı müsmirât: 120

eşek: 31, 70, 101, 122, 144, 182, 224, 279, 290, 313

eşheb at: 45

eşkinci: 176, 213

eşrâf-ı a‘yân: 217, 342

eşribe: 96

eş-Şeyh hâmid: 200

et: 93, 100, 155, 184, 196, 223, 235, 260, 290, 308, 323, 326, 331

eteklik: 95

etıbbâ: 130

et‘ıme-i nefîse: 81

Etil nehri: 309, 310, 314, 315

etmek: 12, 81, 323

etmekçi dükkânı: 170

Evcile: 275

evkâf: 130, 144, 160, 216, 231, 252

Evken nehri: 178

Evliyâ: 1, 7, 35, 41, 42, 46, 47, 52, 53, 54, 59, 68, 75, 77, 83, 148, 190, 200, 211, 236, 263, 264, 265, 276, 305, 308, 338, 344

Evliyâ Çelebi (ayrıca bkz. hakîr): 9, 42, 54, 60, 74, 96, 102, 123, 127, 164, 190, 214, 262, 263, 265, 334, 338, 344

Evliyâ Efendi: 32, 35, 186, 214, 285

evliyâ, kibâr-ı: 230, 238, 253, 259

evliyâullâh: 310
evren: 279
Evrenosî tâç: 94
Eyreç ibn Ferîdûn: 315
Eyyûb Sultân: 173
ezân: 164, 300, 316
ezân-ı Muhammedî: 28, 71, 90, 133, 146, 164

- F -

fâcir: 106
Fağfûr: 100, 162, 193, 194, 239, 273, 282, 287, 293, 299, 308, 311, 318, 322, 323, 325, 326, 331
fağfûrî çanak: 122
fâhişe: 183, 188, 190
fâhişehâne: 7
Fahrî Çelebi, Ressâm Bursalı: 257
fakîh: 241
fakîr: 3, 39, 44, 45, 142, 148, 192, 290, 344
fânûs: 75, 175, 188, 248
fâre: 103
Fargaçi Kapudan, Uyvar hâkimi: 130, 133
Fâris: 273
Fârisî: 125, 160, 167, 236
Fârisî lisânı: 117, 159, 160
Fas: 275
fâsık: 106
fassâd: 111
fassâd-ı kâmil: 109
Faşa boğazı: 293
Faşa nehri: 293
Fâtıma Sultân, Sultân Ahmed kızı: 150
Fâtıma Sultânzâde Süleymân Beğ: 175
Fâtımatü‘z-Zehrâ: 241
Fâtiha: 5, 14, 18, 28, 31, 32, 40, 115, 200, 262, 265, 337
Fazl (Hazret-i Abbâs’ın oğlu): 241
Fazlı Kethudâ: 29
Fazlı Paşa: 179
Fazlı Paşa, Serdâr: 186
Fazlî Çelebi: 233, 236
Fekte Batur: 150
felâhatnâme: 99

Felemet kapusu (Egre): 66, 67, 68
fellâhlar: 275
felsefiyyât ilmi: 106
Fenare nehri: 87
fener: 248
Fenlak kal‘ası: 145
ferâ’iz ilmi: 106
Ferahkirmân: 194, 197, 198
Ferahkirmân kal‘ası: 196, 213
Ferdinand kral: 6, 25, 46, 81, 96, 101, 107, 313
Ferdinandoş, Ungurus kralı: 15
feres ilmi: 237
Ferhâd: 163, 171, 205
Ferhâd Paşa: 306, 321
Ferhâd üstâd: 73
Ferhâd-ı kûhken: 171, 219
Ferhâdî külüng: 30, 149, 163
Ferîdûn Hân: 315, 316, 317
Ferîdûn Şâh: 315
Ferîdü‘d-dehr: 104
fermân: 31, 36, 42, 48, 49, 50, 53, 54, 60, 62, 75, 114, 115, 116, 127, 129, 132, 133, 134, 135, 137, 142, 144, 145, 151, 153, 155, 166, 190, 200, 217, 343
fermân-ı hümâyûn: 113, 114
fermân-ı pâdişâhî: 96, 114, 215, 265
fermân-ı sadrıa‘zam: 133
fermân-ı şehriyârî: 76, 135, 156, 161, 192, 214
fermân-ı şerîf: 114
fermân-ı vezîr: 34, 36, 47, 50, 52, 111, 200
ferrâce: 27, 234, 342
Ferraş(?) Beğ, Tiryâkî: 263
feryâdnâme: 211, 212
fes: 63, 120
Feth Geray Sultân: 68, 69
Feth-i İslâm kal‘ası: 170, 172, 175, 176
feth-i mübîn ezânları: 150
Feth-i şerîf: 12, 14, 32, 34, 35
Fethiyye: 67
fetih ezânı: 133
fetihnâme: 93
fetîle: 108
fetvâ: 221
fevvâre: 7, 89, 91, 101, 120, 226, 232

Feylekos: 108, 329
Feylesûf: 108, 329
Feyzî Çelebis: 233
fiçı: 59, 184, 195, 213, 215, 268
Fıkh-ı Ferâ'iz (kitap): 310
fıkıh: 237
fındık: 110, 116, 118, 235, 342
Fırandon sarâyı: 164
fırtına: 318
fısdık: 235
fıskiyye: 7, 88, 91, 219, 226, 249
fîl: 6, 63, 64, 91, 98, 101, 102, 120, 175, 187, 227, 255, 285, 286, 326
fîl dişi: 104, 279
fîl hortumu: 234
fîl kulakları: 187
Fîl Meydânı: 101
filandıra: 47, 58, 77
filandıra lâlesi: 226
Filek kal'ası: 60, 61, 67, 70, 71, 72
fîl-i Mengerûsî: 97, 102, 174, 279
Filibe şehri: 176
Filimenk: 100, 109, 125, 128, 174, 190, 237, 273, 287, 316, 334
filironya: 91
Filordin karyesi: 177
filori: 174
Filvarili (Baş ruhban): 181
Finamenk kâfirleri: 311
fino zağar: 122
Firav şehri: 87
Firav varoşu: 87
Fir'avn: 106, 145, 181
Firdevs-i berîn: 33, 37, 226
firkate: 50, 56, 75, 77, 171, 254, 255, 307, 339, 341
fîrûze-i Neşâbûrî: 103
Fîsâgores-i Tevhîdî: 104, 109, 293, 329
fisdân: 124, 183
fişeng: 85, 129
fişeng-i hevâyî: 207
Fişevar handakı: 130
Fişevar şehri: 130
fitîl: 84, 100, 206, 344
fitîle: 156

fitoz at: 35
Foça: 37, 77
Fohşan: 182, 187, 188
Foncistân: 275
fota: 101
Fötvar: 53, 59
francıla: 183
Fransa: 1, 6, 33, 35, 76, 77, 127, 128, 273
Frav karyesi: 162
Frav köyü: 162
Freng: 7, 21, 63, 89, 90, 91, 103, 105, 192, 215, 223, 229, 249, 250, 277, 337, 339
Freng biberi: 277
Freng dîvârı: 256
freng (hastalığı): 295, 324
Freng hisârı: 62, 63, 64, 256, 257, 258, 339, 340, 341
Freng kal‘ası: 62
Freng kapudanı: 140, 141
Freng kapusu: 98
Freng keştîbânları: 172
Freng, nakkaş-ı: 106
Freng pabucu: 123
Freng şapkası: 115
Frengî: 12
frengi: 66
frengî demir: 159
Freng-i Mânî: 127, 339
Frengistân: 16, 120, 147
Frenk lisânı: 218
ful: 94
Funcistân: 91, 120, 209, 293
Fur kavmi: 120
Furât: 29
Furkân: 103
Furkân-ı mecîd: 34, 292
Furuşka dağları: 54, 55
futa: 232
Füsûs, kitâb-ı : 194, 331
Füsûs (Muhyiddînü‘l-Arabî‘nin): 331
fütûnî kîse: 232
fütüvvet-nâme kitâbı: 242

- G -

Gabor: 25

Gaçka sahrâsı: 168

gaddâra: 112, 123

Gage(?) nehri: 286

Galata: 5, 93, 173, 189, 254, 274, 337

Galata Kullesi: 26, 107, 131, 178, 239, 344

Galgofça kal‘ası: 133

Gâlu kal‘ası: 157, 158, 163

Galya kralı: 25

galyavî boruları: 31

Galye nâkûsları: 29

Ganî Paşa, Monla: 255, 344

Gânim târîhi: 98

ganîmet: 3, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 14, 45, 49, 75

gâr: 283

Gara nehri: 50

Garâni kal‘ası: 274

garbul: 88

gassâl kızları: 99

Gâv-ı İsfehânî (Selem’in oğlu): 317

gâv-perest: 323

gayyâ deresi: 332

gazâl: 80, 97

gazel: 236

Gâzîkirmân: 199, 200, 201

Gazze: 127, 272

Geceb-Uğvar: 51, 132

Geçdi Noğay: 195

geçit hakkı: 213

geçit kal‘ası: 51

gedik: 63

Gedüslü Efendi: 46

Gedüslü Halîfe: 46

Gelgen Bay: 217

Gelibolu: 273

gelin: 281

gemi: 17, 50, 56, 57, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 92, 96, 98, 99, 102, 121, 130, 131, 134, 136, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 179, 181, 183, 188, 189, 191, 192, 193, 197, 198, 200, 202, 203, 213, 215, 216, 219, 220, 221, 227, 235, 242, 248, 249, 250, 254, 256, 259, 261, 265, 266, 268, 269, 270, 272, 274, 277, 279, 288, 291, 292, 293, 297, 299, 303, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 314, 315, 316, 318, 319, 321, 325, 328, 331, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343

gemici: 170, 221
Gence: 255, 273, 294, 302, 306, 308, 321
gendüm: 234, 260
geray: 302, 331
Geray evlâdları: 236
Geray Hân: 81, 224, 264, 337
Geray Sultân: 179, 203, 236, 237, 264, 265, 286
Gerede sovuğu: 341
gergerdân: 91
Gergiçse kasabası: 187
germâb: 66, 67, 77, 258
Germat: 60, 61, 62, 67, 70, 71
Germat kal‘ası: 51, 68, 72, 73, 74
Gers-İlyâs: 52, 74, 94
Gevherkirmân: 223, 224, 225
geyik: 91
gılâl: 51, 144
gılâl anbârı: 17, 20, 50, 56, 58, 72, 73, 156, 168, 256, 339, 343
gılâl-ı hubûbâtlar: 147
gılmân: 6, 10, 105, 210
gırâr: 162, 178
Gıraviçe şehri: 33
Gırgorifçe kal‘ası: 57
Gırgoviçse kasabası: 54
Gırıjgal kal‘ası: 18
gıybet: 195
Gîlân: 273, 293, 297, 299, 306, 307, 308, 310, 311, 318, 319, 321
Gingöş: 67, 70
gingöşiyye bâdesi: 71
girdâb: 170, 171, 172, 173, 174, 175
Girdâb, Bahr-i: 292
Girdâb-ı Tahtalı: 170
Girid: 220, 248, 264
Girid mankırı: 157
giyâh: 31
Gorandi Mikloş: 25
gorof: 22, 24, 33, 93
gorona: 50, 86, 113, 117, 118, 130, 131, 313, 317
göçer evliler: 329
gök demir: 149
gök yâkût: 103
Gökdelen Taysı Şâh-ı Kalmak: 329

Gökdolak: 304, 306

Göksu: 249

göl: 2, 4, 7, 20, 23, 26, 48, 49, 51, 53, 61, 68, 113, 139, 141, 144, 147, 148, 162, 166, 175, 189, 193, 199, 212, 214, 215, 217, 263, 267, 268, 317, 320, 330

Gölbaşı câmi‘i (Kefe): 257

gölcüğez: 166

gölcük: 267

Göle: 146, 148, 149

Göle kal‘ası: 135, 136, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 164

Göle sancağı: 135, 146

gölemez: 220

Gölvar kal‘ası: 81

gömeç balı: 252

gömlek: 44, 116, 183, 205, 230, 271, 331

gön: 117, 288

gön akçe: 288

göndürme keskin boza: 285

gönüllü: 17, 63, 94, 151, 338

gönye: 128, 274

Gönye dağları: 179

Gördüs: 83

görünüş (dîvânhâne): 228, 264, 299

Görünüş sarâyı: 227, 228

gözcü kullesi: 341

Gözlev: 214, 215, 217

Gözlev kal‘ası: 193, 214, 215, 216, 218, 227, 228

Gözlev limanı: 214

Gözlü Ev: 214

Grand Ban: 49

Graviçe: 8

gûl: 120

gulâm: 8, 9, 10, 12, 35, 44, 45, 46, 48, 50, 53, 54, 55, 67, 97, 104, 105, 119, 120, 123, 124, 127, 129, 136, 137, 148, 158, 159, 178, 215, 217, 223, 225, 232, 236, 279, 300, 331, 334, 335, 336, 344

Gulâm Şâdî: 104

gulbeyâbân: 193, 293, 294

Gûlkend-i Dekend: 194

gurâb: 220, 251, 253

gûrhâne: 150

guruş: 48, 54, 63, 71, 78, 88, 95, 104, 114, 117, 119, 122, 123, 126, 127, 135, 136, 151, 152, 158, 173, 186, 187, 188, 213, 214, 217, 254, 255, 285, 303, 342, 344

gûsfend: 274

gusl: 241

güderi: 16, 99, 100, 108, 222, 313, 320

güderi dolama: 33
güderi meşin kemer: 44
Güğümlü nehri: 323
güherçile: 182, 187
gül: 19, 91, 94
Gül Baba kapusu: 75
Gül Baba tekyesi: 68
gül, mâvî: 91
gülâb: 120
gülbâng-ı Muhammedî: 14, 37, 47, 48, 77, 80, 148, 256
Güleç köyleri: 228
Güleç köyü: 266
Güleç salası: 266
Güleçbay: 234
Güleçli: 216, 262, 263, 266
Gülefzûn: 234
gül-i gülistân: 50, 89, 91, 99, 118, 121, 129, 161, 184, 234, 242, 304, 307
gülistân: 59, 223, 226
gülle: 42, 63
gülnar: 250
Gülşenî tekyesi: 258
Gülyân şehri: 274
gümrük: 97, 128, 145, 171, 188, 189, 215, 256, 268, 338, 339, 341
gümrük emîni: 62, 135, 137, 139, 142, 143, 144, 146, 151, 167, 171, 184, 188, 215, 217, 221, 245, 254, 256, 268, 339, 341
gümrükçü kolcuları: 256
gümrükhâne: 128, 183, 189, 221, 256, 339
gümüş: 45, 53, 95, 104, 107, 110, 112, 114, 118, 126, 130, 182, 183, 184, 230, 283, 308, 312, 328
gümüş aşçı bıçakları: 123
gümüş çevgân: 94
gümüş deyenek: 63, 70, 137, 160, 228
gümüş düğme: 202, 320
gümüş haç: 6
gümüş kanâdil: 231
gümüş kazgan: 130
gümüş kulplu tas: 44
gümüş kupa: 114
gümüş külüng: 115
gümüş leğen: 114
gümüş ma‘deni: 230
gümüş mecmere: 89
gümüş riyâl: 48

gümüş sahan: 44
gümüş sandûka: 114
gümüş servî: 114
gümüş suhûn: 283
gümüş tancere: 110
gümüşî çullar: 95
gümüşlü bıçak: 44
gümüşlü kılıç: 44, 45
gümüşlü külüng: 44, 45
Gündüz Bay Beğ: 239
güneş tasvîri: 107
günlük: 89
günlük ağaçları: 118
Gürcî: 13, 29, 30, 31, 32, 34, 48, 59, 60, 74, 75, 117, 191, 229, 232, 234, 236, 260, 273, 274, 276, 295, 296, 298, 303, 306, 337, 340, 343
Gürcî Paşa: 36, 59, 74, 75, 79, 80
Gürcistân: 113, 274, 289, 293, 295, 297, 299, 301, 304, 307, 312
gürg: 274
gürgen ağacı: 282
Güril: 273
Gürlev dağları: 199
Gürlev kal‘ası: 202
gürz: 283, 296, 315, 339
gürzbâzlar: 95
güve: 103
güvercin: 91, 119, 169, 175
Güvercin kayası boğazı: 169
Güvercinlik kal‘ası: 168, 169

- H -

Habbe: 274
haberci kulleleri: 4
Habeş: 113, 172, 275, 308
Habeş (Çerkes ismi): 277
Habeş dağı: 274, 279, 284
Habeş lü’lüsü: 103
Habeşî: 120
Habîb-i Neccâr: 181
Hâbil: 1
Habil nehri: 278

hacc: 240, 241, 251
Hâcegân, tarîk-i: 301, 306
Hâcegânîler: 306
hacer-i semm-i helâhil: 328
hacer-i semm-i kâtı‘: 328
hacer-i zücâc ve zîbak: 328
hâcet namâzları: 208
hacı: 55, 144, 276
Hacı Ağa câmi‘i (Taman kal‘ası): 267
Hacı Alî câmi‘i (kal‘a-i Güvercinlik): 169
Hacı Bay mescidi (kal‘a-i Sudak): 249
Hacı Bektaş Velî baltaları: 45
Hacı Bektaş-ı Velî: 78, 113
Hacı dereleri: 224
Hacı Ferhâd câmi‘i (Taman kal‘ası): 267
Hacı Ferhâd medresesi: 258
Hacı Geray Hân câmi‘i: 266
Hacı Geray Sultân: 203, 206, 237, 265, 277, 286
Hacı Hasan Kışlası: 190
Hacı İdrîs mescidi (Kefe): 257
hacı keştîleri: 140
Hacı Murâd Hammâmı (Kefe): 258
Hacı Paşa: 27, 28, 29, 40, 43, 47, 48
Hacı Paşa sarâyı: 26, 47
Hacı Paşa Sebîli (Ustolni-Belgrad): 26
Hacı Paşa Zâviyesi (Ustolni-Belgrad): 25
Hacı Tilki(?): 116
Hacıki Paşazâde: 130, 131
hacılar bayrâmı: 286
Hacızâde Efendi: 32, 33, 35, 37, 40, 46
Hacızâde, Sadrıa‘zam musâhibi: 33
haç: 6, 12, 52, 58, 84, 107, 150, 183
haç alem: 6, 89, 90, 103, 107
Haçek: 165
haçlı alemler: 107
haçlı bayraklar: 13, 14, 125, 142, 207
haçlı çanlık kullesi: 88
haçlı çarh: 107
haçlı papaslar: 209
haçlı peyker: 28, 38, 50, 69, 77, 89, 118, 146, 161, 206, 207, 333
Hadatvar kal‘ası: 157
hadeng: 35, 242, 314

hâdım ağa: 228

Hadîce-i Kübrâ: 241

hadîd: 149, 282, 343

hadîd kapu: 256

hadîs: 31, 67, 230

hadîs ilmi: 305

hadîs-i sahîh: 79, 195, 196

hadîs-i şerîf: 40, 67, 169, 195, 196, 311, 322

haffaf: 232

Haffâfhâne çârsûsu (Kefe): 258

Hafsalı: 173

haftan: 17, 94, 271, 277, 295, 303, 323, 342

Hafza binti Hazret-i Ömer: 241

hâkân: 174, 299, 302

Hâkân Şâh: 301

hâkim: 17, 19, 23, 24, 42, 43, 55, 57, 60, 62, 63, 65, 104, 111, 127, 130, 139, 140, 141, 142, 144, 150, 155, 159, 168, 170, 176, 184, 187, 188, 189, 190, 198, 212, 217, 221, 222, 235, 243, 248, 251, 254, 256, 258, 267, 274, 275, 287, 306, 309, 311, 315, 341

hâkim-i örf: 341

hâkim-i şer‘: 19, 217, 254, 255

hakîr (ayrıca bkz. Evliya Çelebi): 2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 24, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 59, 60, 62, 63, 64, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 83, 84, 85, 88, 90, 94, 96, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 127, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 143, 144, 148, 149, 150, 151, 156, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 175, 176, 177, 179, 180, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 200, 201, 204, 210, 213, 214, 215, 217, 218, 225, 228, 232, 236, 243, 252, 253, 254, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 290, 292, 293, 294, 296, 298, 299, 301, 303, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 344

hakkâk: 116, 260, 266, 327

halat: 170

Haleb: 30, 34, 93, 113, 298, 301

Haleb kal‘ası: 5

Haleb kalkanı: 71, 154

Halebü’ş-şehbâ: 251, 295

Hâletî Çelebi, Azmîzâde: 39, 236

halîc: 2

hâlîçe: 19, 112, 115, 118, 119, 238

halîfe: 241, 275

Halîl Ağa, Kapucubaşı: 265

Halîl Ağa, Kayseriyyeli: 80

Halîl Ağa, Ser-bevvâbân: 191

Halîl Ağa, Yeniçeri Ağası: 40, 52

Halîl Beğ: 77, 299

Halil Gabor: 52

halka: 124

halkârî kâh: 99

Halmaş, hisâr-ı: 161

Halmaş yaylağı: 161

haltasın: 335

halvethâne: 90, 92

Halvetî: 164, 196, 218, 219, 258, 266

Halvetî tekyesi: 216, 258

Halyekeri(?) Gabor: 25

Hamâ kal‘ası: 58

Hâmân: 144

Hamavî: 110

Hamîd külâhı: 120

hamîm: 105

hamir-nûş: 106

hammal: 112

hammâm: 15, 16, 18, 19, 20, 26, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 67, 98, 100, 101, 103, 110, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 148, 152, 153, 156, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 174, 176, 177, 183, 197, 199, 201, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 232, 234, 243, 246, 247, 249, 251, 252, 253, 258, 261, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 277, 280, 289, 295, 296, 300, 303, 304, 315, 316, 320, 335, 339, 341

Hammâm kapusu (kal‘a-i Kefe): 256

hammâm kubbesi: 63, 97, 106, 172, 174, 175

hammâm kurnası: 121

hammâmcık: 268

hammâmcılar: 101

hammâmcuğaz: 19

Hammâmlı liman: 220

hamr: 71

Hamrevât suyu: 175

Hamsîn, mâh-ı: 259

Hâmûn-ı Azak: 16

Hamza Beğ, Cündî (Ustolni-Belgrad paşası) : 76

Hamza Beğ kal‘ası: 53

Hamza, Hz.: 14

Hamzabeğ kal‘ası: 41

Hamzabeğ palankası: 59, 134

hân: 9, 15, 16, 19, 26, 50, 56, 57, 58, 59, 61, 67, 85, 98, 100, 103, 131, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 154, 162, 164, 166, 167, 168, 170, 176, 180, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 253, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 314, 315, 316, 324, 332, 341, 343

hân akçesi: 230

Hân alayları: 207

hân askeri: 191, 203, 281
Hân depesi: 270
Hân görünüşü: 264
Hân hammâmı (kal'a-i Gözlev): 216
Hân Kışlası menzili: 190, 192
Hân kızları: 229
hân kulu: 229, 234, 264
Hân leşkeri: 203
Hân mahallesi: 231
Hân sancakdârları: 214
Hân sarâyı: 230, 232, 243
Hân Sarâyı imâreti: 233
hân vezîri: 204
Hanbel, İmâm: 196
Hanbelî müftî: 254
hâncı: 232
hâncık: 267
hâncuğaz: 19, 150, 178
hançer: 78, 93, 313, 322
handak: 3, 5, 16, 17, 19, 20, 23, 26, 27, 33, 56, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 72, 76, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 97, 98, 99, 121, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 142, 143, 144, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 162, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 176, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 205, 211, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 224, 242, 246, 249, 255, 256, 259, 261, 262, 266, 267, 269, 270, 271, 288, 293, 296, 307, 308, 309, 321, 322, 332, 333, 339, 340, 341, 342, 343, 344
Handân Ağazâdeler: 294
hânedân-ı sarây: 26, 232
Hanefî: 195, 228, 254, 306, 311
hânende: 122, 184, 236, 258
hân-ı âlîcâh: 193
hân-ı âlîşân: 191, 192, 199, 217, 231
hân-ı âyende vü revende: 55
hân-ı bâzergân: 54
hân-ı hâcegân: 18, 26, 67, 216, 231, 246, 258, 296
hân-ı hâkân: 302
hân-ı mihmânsarây: 59, 245
hân-ı mücerredân: 216, 296
hân-ı müsâfirân: 26, 50
hân-ı sağîr: 67
hân-ı sevdâgerân: 54, 246
hân-ı tüccârân: 20, 54, 55, 56, 58, 61, 100, 136, 144, 148, 153, 172, 243, 300, 303
Hânî (Mehemmed Geray Hân-ı Gâzî'nin mahlası): 230
hânkâh: 17, 20, 25, 54, 59, 67, 258, 300
hânlık: 217, 264, 274, 281, 298, 299, 304, 306, 308

Hanya kal‘ası: 220
Hânzâde: 1, 2, 9, 180, 186, 226
hârâ: 188
harâbâtî: 53
Harâbî, Dervîş: 253
harâc: 51, 52, 55, 71, 75, 77, 80, 85, 86, 114, 138, 140, 145, 151, 152, 160, 164, 180, 181, 188, 247, 309
harâc ağası: 17, 60, 136, 137, 140, 141
harâc emîni: 15, 20, 23, 57, 62, 135, 139, 142, 143, 144, 146, 151, 167, 168, 171, 175, 254
harâmî: 276, 284
harâr: 11, 100
harb: 2, 21, 67, 195, 233, 338
harba: 342
harbe: 119, 178, 269, 333, 336
harbeli gönder sırıklar: 333
harbeli sırıklar: 333
harbende: 94
harbendebaşı: 43
harc-ı ma‘îşet: 152
harc-ı râh: 53, 68, 88, 127, 161, 187, 189, 221, 236, 265
hardal: 42, 192, 276, 277, 283
harekânî: 91
harem: 107
harem odaları: 183
Haremeyni’ş-şerîfeyn: 113, 230
harem-i hâs: 174
harem-i hurme-i ehl-i beyt: 270
Harez, Bahr-i: 23, 148, 172, 173, 193, 210, 259, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 318, 319, 321, 329, 337
Hârezmşâhî: 164
hargâh: 47, 74, 75, 84, 133, 154, 155, 157, 229, 244, 288, 314
harîr: 277, 297, 303, 323
harîr bayraklar: 94
harîr haftan: 342
harîr hil‘at: 271
harîr kuşak: 271
harîr libâs: 237
Hârizm: 273
Harkova şehri: 275
Hârûnu’r-reşîd: 181
hâs: 63, 133, 135, 160, 255, 274
hâs oda: 90
hâsâhûr : 95, 112

Hasan Ağa, Bostâncı Başbaltacı (Hünkâr hasekisi): 14, 47, 48
Hasan Ağa câmi‘i (kal‘a-i Kopan): 15
Hasan Ağa, Cânpoladlı Bekrî: 52
Hasan Ağa, Kayseriyyeli: 77
Hasan Ağa, Kilarcıbaşı: 243
Hasan Akay Efendi: 233
Hasan Baba, ziyâret-i: 61
Hasan Efendi, Kâtib: 233
Hasan, İmâm: 287
Hasan Paşa: 39, 69, 82
Hasan Paşa, Celâlî: 265
Hasan Paşa, Çelebi: 178
Hasan Paşa, Duş: 39
Hasan Paşa, Hâdım: 82
Hasan Paşa kal‘ası: 201, 202
Hasan Paşa, Petro: 15
Hasan Paşa, Rûmeli vezîri: 62, 69
Hasan Paşa, Serdâr Yemişçi: 22
Hasan Paşa, Tiryâkî: 23
Hasan Paşa, Uzun: 39
Hasan Paşa, Yemişçi: 22
Hasan Paşa, Yentür: 10, 14, 151, 152
Hasan Şâh, Uzun: 314
Hasan, Tavîl: 70
Hasankal‘ası: 83
Hasek: 165
haseki: 14, 23, 47, 48
haseki ağa: 15, 17, 18, 19, 27, 28, 29, 40, 41, 49, 151, 338
Hasenî atlar: 94
hasır: 120, 279, 280, 318, 333, 336, 340
Hâsköy: 173
hâss: 2, 10, 28, 56, 86, 87, 88, 129, 136, 138, 142, 143, 145, 146, 156, 162, 164, 166, 170, 171, 186, 190, 229, 266, 304
hâss-ı hümâyûn: 15, 23, 60, 62, 93, 135, 180, 229, 254, 338
hâss-ı iltizâm: 137
hâss-ı vüzerâ: 162
hastâvî hurması: 6
haşeb: 96, 153, 190, 231, 256, 280, 336, 340
haşeb cisr: 24, 61, 75, 97, 98, 137, 147, 148, 153, 154, 165, 166, 168, 178, 255
haşeb direk: 143
haşeb köşk: 23
haşeb tabya: 47
haşeb-binâ: 147

haşerât-ı mahlûkât: 193
haşhâşî gül: 91
Hâşim hazretleri: 272
Hâşimî: 124, 233, 271, 327
Hâşim-zâde: 298
hat: 200, 238, 257, 296, 314
hatab: 51
Hâtem-i Tayy: 237
Hatırkay kabağı: 287
hatîb: 230
hatman: 182, 183, 184, 199, 202, 203, 210, 211, 213, 224, 319, 320, 332, 333, 334, 335, 336, 344
hatm-i şerîf: 238, 303
hattât: 200, 233
hatt-ı hümâyûn: 74, 79
hatt-ı istivâ: 293
hatt-ı Ma‘kıl: 313
hatt-ı Musta‘sımî: 252
hatt-ı müstekreh: 158, 308
hatt-ı şerîf: 14, 27, 52, 79, 140, 144, 155, 156, 160, 161, 164, 181, 190, 191, 192, 265, 344
Hâtûkâ (Beşe’nin oğlu): 274
Hatukay Çerkezi: 278, 279
Hâtûniyye cuması (Kefe): 257
Hatvan: 60, 61, 62, 71, 72, 73, 74
Hatvan kal‘ası: 39, 60, 61, 70, 72, 73, 74, 114, 135, 136
Hatvan Kapusu: 66, 67, 68
havân: 102, 121
havân top: 82, 121
Havâricî: 302
havâriyyûn: 37, 96, 97, 105
Havarnak: 89, 91, 103, 139, 161, 223, 226, 233, 249
havâtîn: 33
Havrân: 234, 281
Havsa: 268
havuz: 92, 119, 120, 219
havyar: 268
havz: 7, 77, 88, 89, 91, 92, 101, 105, 110, 114, 225, 226, 323
Hay, Safiyye binti: 241
Haydak şehri: 304
Haydar Beğ: 299
Haydar Paşa hammâmı: 232
haydud: 171
Hayduşak: 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163

Hayduşak Macarları: 149

hayemât: 87

Hayku dağları: 278

Haylî Çelebi: 54

Haylî Efendi: 40

hayme: 12, 22, 23, 29, 36, 41, 42, 46, 47, 50, 74, 75, 77, 84, 133, 154, 155, 157, 229, 244, 288, 314

haymehâne: 142

hayrât: 54, 153, 167, 170, 173, 174, 216, 259, 267

Hayrkarhıh dağı: 281

hayvân: 100, 195, 284, 285, 286

hayvânât: 3, 11, 90, 101, 102, 191, 192, 195, 211, 212, 214, 263, 271, 272, 278, 281, 284, 291, 294, 300, 301, 314, 323, 324, 330, 332, 333, 340

hazâ'in: 50

hâzımu'l-ifrât: 17

Hâzırbâş kal'ası: 161

hazîne: 5, 29, 69, 82, 89, 90, 92, 96, 98, 100, 103, 104, 110, 114, 115, 117, 120, 127, 154, 181, 182, 184, 187, 198, 220, 224, 230, 265, 268, 276, 288, 313, 317

hazîne katârları: 94

hazîne odası: 90

hazînedâr: 94, 228

hazînegâh: 50

hazîne-i pâdişâhî: 23, 40, 64, 69, 117, 182, 183, 313

hedâyâ: 1, 74, 76, 77, 86, 87, 88, 91, 95, 96, 111, 112, 114, 115, 118, 119, 120, 127, 129, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 165, 178, 181, 183, 184, 186, 189, 192, 202, 203, 226, 241, 242, 250, 252, 278, 279, 281, 282, 284, 285, 287, 288, 290, 291, 294, 297, 301, 305, 310, 320, 322, 326, 332, 333, 337

Hedvik kal'ası: 11

hekîmbaşı: 108, 110

Helam Ban hâtûn: 315

Helar vilâyeti: 293

helvâ: 14, 142, 149, 235

helvâhâne: 174

Hemedânî: 149

Hemedânî sürme: 98

hendese ilmi: 106, 131, 153, 174

herîse: 199, 283

herse: 204

hersek: 24, 33, 34, 63, 87, 118, 190, 313

Hersek: 25, 57, 68, 70, 132, 141, 159, 168

Heşdek: 191, 194, 203, 208, 242, 273, 288, 303, 309, 310, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 328, 329, 330, 331, 332, 335, 338

Heşdek kal'ası: 173

Heşdek lisânı: 195, 314

Heşdek Tatarı: 194, 203, 311, 312, 316, 319, 332

Heşdekî: 319

Heşdekistân: 314, 334

hevâyî fişek: 121

hevâyî terâzû: 174

Heveş sahrâsı: 70

hey’et ilmi: 183

heybe: 12, 42, 44, 100, 159

Heyhât: 193, 235, 263, 265, 299, 317, 318, 322, 323, 329, 331, 332

Heyhât çölü: 200, 212

Heyhât sahrâsı: 191, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 203, 204, 205, 210, 213, 235, 262, 263, 266, 269, 278, 279, 285, 288, 289, 299, 305, 307, 309, 311, 312, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 332, 333, 334, 335, 338, 340, 341, 344, 345

heykel: 94

Hıfal (Çerkes ismi): 277

hılye-i şerîf: 194

hımâr: 91, 144, 334

Hımıs kal‘ası: 58

hınnâ: 277

hınto: 112

hınto araba: 31, 33, 38, 77, 85, 88, 89, 94, 112, 115, 116, 118, 119, 122, 160, 183, 205, 206, 321

hınzîr: 5, 99, 141, 206, 207, 209, 213, 279, 284, 286, 290, 323, 327, 332

Hırıştoş dağı: 78

Hırıştoş nehri: 70

Hırıştoş sahrâsı: 68, 70, 313

Hırıştoş yaylası: 62, 64, 68, 160

Hıristiyan: 1, 4, 8, 123, 205, 319

Hırkıl Kral, kayser-i Rûm: 272, 274

hırsız: 114, 163, 276, 277, 288

Hırtîs kal‘ası: 299

Hırvad: 34, 69, 237, 273

Hırvad lisânı: 20, 141

Hırvadistân: 1, 117

hıştlar: 95

Hıtâ: 100, 194, 239, 250, 253, 273, 282, 287, 293, 297, 308, 311, 322, 325, 326, 328, 329, 331

Hıtâyî elvân bez: 323

Hıtâyî kâğız: 125, 331

hıyâbân: 14, 28, 170, 227, 307

hıyâm: 21, 29

hıyar: 116, 120

Hızır: 7, 46, 47

Hızır Efendi: 218

Hızır, Hz.: 282, 308, 316, 329

Hızır Şâh Efendi: 218
Hızır-İlyâs: 37, 107
Hicâz: 274
hil‘at: 47, 68, 75, 95, 115, 119, 271, 284
hil‘at-i fâhire: 1, 2, 9, 33, 40, 50, 112, 115, 116, 236
hil‘at-i pâdişâhî: 9, 68, 74, 338
hil‘at-i şehriyârî: 68
hilye-i şerîf: 194
Hind: 100, 105, 110, 120, 154, 174, 179, 180, 195, 239, 273, 282, 287, 297
Hind füsûskârîsi: 91
Hind pâdişâhları: 302, 312
Hind ü Sind vilâyeti: 194
Hindî: 120, 283, 306
Hindî Baba Mansûr: 128, 310, 335
Hindî Baba tekyesi: 53, 340
Hindistân: 118, 293, 307, 318, 336
Hindkârî mak‘ad: 42
hisâb ilmi: 106
Hisâr namâzgâhı mescidi: 257
Hişâm bin Abdülmelik: 301, 302
Hoca Bay: 193
Hoca Efendi: 69
hokka: 108, 110
Holandiye vilâyeti: 128
Hollok kal‘ası: 51, 60, 68, 71, 72
Holokirmen: 332
Honaşkirmen: 335
Honot: 62, 67, 72, 73, 157
hora: 29
Horâsân: 194, 250, 253, 273, 302, 304, 305
Horâsânî: 23, 177
horilka rakıları: 183, 315, 333
horos: 28, 122, 279, 341
Horozkirmân: 337
hoşâb: 252, 260
hoşmerim: 220
hotas: 94
Hoten: 100, 112, 115, 194, 239, 250, 253, 273, 282, 287, 293, 297, 308, 311, 322, 326, 328, 329, 331
Hoten âhûsu: 271
Hoten yayları: 325
Hotin: 136, 255
Hozad kal‘ası: 143

hubûbât: 124
Hûd Nebî: 317
Hudâvendigâr, Gâzî: 70, 176, 177, 273
hudûd milleri: 77, 78
huffâzân: 67
hukemâ: 67, 101, 102, 108, 109, 110, 111, 130, 233, 260, 292, 294, 303, 329
Hulâgû Hân: 191, 238, 239, 251, 275, 287, 296, 297, 299, 309, 310, 315
hulûlî: 323, 324, 325
humma (hastalığı): 295, 324
humma (ılıca): 77
hunâk (hastalığı): 295
hunâm (hastalığı): 295
Hunaron kal‘ası: 16
Hunka, menzil-i: 14
Hunkâr câmi‘i (kal‘a-i Kopuşvar): 17
hûrî: 105, 327
hurma: 91, 106
hurmalık: 302
hurme hâtûn: 300
Husrev: 336
Husrev Beğ, Deli: 18
Husrev Paşa, Deli: 21
Husrevânî küp: 101
Husvar kal‘ası: 121, 136, 159
Huşeng ibn Eyreç: 315
Hûşeng Şâh: 191, 208, 312, 313, 314, 317
hutbe: 21, 64, 230, 273, 289, 294, 295, 303
hutebâ: 48, 217
hüccâc: 317
hüddâm: 9, 10, 11, 31, 42, 43, 44, 46, 48, 54, 68, 75, 91, 94, 100, 101, 103, 104, 107, 108, 158, 170, 177, 183, 189, 192, 214, 215, 231, 258, 265, 267, 309, 318, 321, 329, 334, 337, 344
hüddâmân-ı çavuşân: 68
hükkâm: 29
Hümâm Dede, İmâm Efendi: 138
hümeze: 106
Hüna (Evliya Çelebi’nin köpeği): 334, 335
hünkâr atları: 119
hünkâr câmi‘i: 133, 135, 143, 167, 168, 201
Hünkâr hasekisi: 14, 23, 47, 48
hünkâr kapucubaşısı: 155
Hünkâr kullesi: 344
hünkâr mehterleri: 119

hünkârî destâr-ı Muhammedî: 112
Hürekirmen: 335
Hürmüz-i Tâcdâr: 239, 295, 296, 297, 313
Hüsâm Efendi: 259
Hüseyin Ağa, Panço: 153, 154
Hüseyin Ağa, paşa kethudâsı: 112
Hüseyin Ağa, Serdâr Alî Paşa Kethudâsı: 159
Hüseyin Baykara: 91, 104, 122, 236, 263
Hüseyin Efendi: 218, 219
Hüseyin, İmâm: 268, 270, 302
Hüseyin Paşa: 40, 47, 48, 49, 50
Hüseyin Paşa, Abaza Sarı: 40, 47, 51, 133, 150, 151, 159
Hüseyin Paşa, Arnavud: 47
Hüseyin Paşa, Defterdâr: 50, 265
Hüseyin Paşa, Deli: 336, 337, 338
Hüseyin Paşa, Nasûh Paşazâde: 149, 150
Hüseynî atlar: 94
Hüseynî, sülâle-i zülâl-i: 239
hüsn-i hat: 200, 238, 257, 296, 314
hüvâm: 324
Hvârezm bahri: 299

- I -

Iğrando: 143
ıhtapot balıkları: 93
ıklığ: 91
ılıca: 60, 66, 77
Ilıca kapusu: 66
Irâk: 230, 239, 251, 274, 295, 296, 297
Irâk-ı Acem: 270, 273, 295
Irâk-ı Arab: 273, 293, 295
Irâk-ı Bağdâd: 272
Irâk-ı Dâdyân: 239, 242, 251, 273, 295, 296, 297, 315
Irâk-ı Ekâsire: 295
ırgat: 131, 140, 174
ırgı balığı: 295
ısıtma: 102, 217
ıskara rıhtım: 339
Iskıntı deresi: 189
Iskıntı kasabası: 189

ıstabl u âhûr: 64
ıstabl-ı Anter: 174
Istıranca dağları: 173, 174
ıt‘âm: 169, 188, 303
Ivaz Geray Sultân: 237, 265
ıyd: 54
ıyd-ı adhâ: 10
ıyd-ı şerîf: 264
ıydiyye hedâyâsı: 151
Izbaraş seferi: 201

- İ -

İbn Kesîr: 236, 246
İbrâ’îl: 179, 310
İbrâhîm Ağa, Çavuşbaşı: 265
İbrâhîm Ağa, Köse (Kapucular Kethudâsı): 54
İbrâhîm Ağa, Sadrıa‘zam kethudâsı: 43, 46, 53
İbrâhîm câmi‘i (Hatvan): 61
İbrâhîm Çelebi: 59
İbrâhîm Efendi: 214, 259
İbrâhîm Efendi, Nâ’ib: 259
İbrâhîm Efendi, Sâbit: 259
İbrâhîm Halîlullâh âsitânesi: 238
İbrâhîm Hân: 62, 107, 113, 151, 175, 230, 308, 343
İbrâhîm Hânzâde: 145
İbrâhîm, Hz.: 121
İbrâhîm Kethudâ: 29, 31, 39, 40, 41, 43, 53, 54, 59, 68, 74
İbrâhîm Paşa: 2, 22, 76, 140
İbrâhîm Paşa, Anatolu vezîri: 21
İbrâhîm Paşa, Gâzî: 15
İbrâhîm Paşa, Güzelce: 22
İbrâhîm Paşa, Kadızâde Şehîd (Nigebolı paşası): 51, 177
İbrâhîm Paşa, Makbûl iken Maktûl: 18, 55, 57, 96, 137
İbrâhîm Paşa, Sadrıa‘zam: 69
İbrâhîm Paşa, Sarhoş: 255
İbrâhîm Paşa, Serdâr: 15, 56, 141, 142
İbrâhîm Paşa, Vezîr-i a‘zam: 60, 69
İbrâhîm (peygamberimizin çocuğu): 241
İbrâhîm, Sultân: 62, 175
İbrâhîm-i Gülşenî: 268

İbram kal‘ası: 158, 167
ibrîşim: 276
ibrîşim futa: 232
ibrîşim hâlîçe: 112, 238
ibrîşim kuşak: 271
iç ağaları: 78, 90, 94, 95, 112, 150
iç edik: 234
iç el: 139
iç fener kal‘ası: 249
iç gulâm-ı hâs: 174
iç gulâmları: 69
iç hisâr: 10, 11, 20, 121, 133, 137, 138, 147, 153, 174, 201, 210, 216, 256, 266, 279, 309, 316, 319, 333, 335, 340
iç kal‘a: 5, 11, 15, 16, 17, 21, 41, 43, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 66, 67, 71, 72, 74, 76, 130, 131, 133, 134, 139, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 152, 153, 167, 168, 171, 178, 197, 201, 202, 211, 215, 216, 221, 222, 223, 248, 256, 260, 261, 262, 266, 288, 309, 340
iç mehterleri: 95
iç oğlanları: 93, 165, 183
İçeli Heşdeği: 318
İdrîs, Hz.: 275, 293
İdrîs salası: 269
İdrivne Kral, Rûm kralı: 176
İflâğ: 273
İfrenc müverrihleri: 254
iğne: 276, 282, 288, 324
İhmilniç: 210, 211
ihrâk: 3, 5, 7, 10, 11, 15, 19, 28, 29, 32, 40, 41, 42, 47, 49, 51, 60, 61, 64, 72, 73, 76, 81, 86, 87, 100, 129, 130, 132, 133, 134, 154, 157, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 167, 179, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 202, 207, 211, 232, 238, 316
ihrâm: 44, 276, 310
İhrâm kal‘ası: 167
ihtisâb: 338
İjler karyesi: 178
iklîm-i acîbe: 260
iklîm-i garîbe: 260
ilâc: 108
ilm-i cerâhât: 106
ilm-i cıfır: 106
ilm-i edeb: 237
ilm-i edvâr: 236
ilm-i felsefiyyât: 106
ilm-i ferâ’iz: 106
ilm-i feres: 237
ilm-i hadîs: 305
ilm-i hendese: 106, 131, 153, 174

ilm-i hey’et: 183
ilm-i hisâb: 106
ilm-i kâf: 259
ilm-i kalem: 89
ilm-i kemâl-i riyâzât: 106
ilm-i mi‘mârî: 24, 64, 131, 226
ilm-i mûsîkâr: 104, 125, 236
ilm-i nabz: 233
ilm-i nücûm: 106, 183, 234, 261
ilm-i riyâzât: 106
ilm-i sîmyâ: 119
ilm-i şer‘î: 237
ilm-i şer‘iyye: 230, 236
ilm-i şi‘r: 230
ilm-i târîh: 233
ilm-i tecvîd: 233, 236, 246
ilm-i tevârîh: 305
ilm-i tıbb: 106
ilm-i usturlâb: 97, 106, 155, 174, 183, 234, 260, 293, 300, 312
ilm-i usûl [u] furû‘: 237
İlok: 56, 57, 58
iltizâm: 55, 57, 63, 137, 144, 178, 189, 198, 245
İmâdiyye: 83, 223, 291
İmâdü‘l-İslâm kitâbı: 310
İmâm-ı A‘zam: 196
imârât: 335
imâret: 16, 26, 51, 54, 111, 139, 145, 153, 156, 166, 169, 170, 188, 214, 215, 230, 246, 251, 252, 257, 259, 266, 267, 296, 303, 309, 311, 314, 315, 316, 334
imirza: 228, 278
imrâhor: 38, 115, 184
İnci Beğ Hâtûn medresesi: 252
İncik nehri: 288, 291
İncîl: 103, 125, 183, 207, 209, 319, 337
incir: 91, 234, 235, 250, 281
İncirok(?) Beğ: 272
incü: 6, 85, 95, 116, 118, 124, 210, 277, 278, 324, 335
İne boğazı: 198
İnebahtı beği: 21
İnebahtı boğazı: 198
İnegöl kurbağısı: 283
İngilis: 273, 295
İngiltere: 287

İnkirmân: 217, 218, 219, 220, 238, 250, 277

İnlik beli: 171

İnlik boğazı: 171, 173

İnlik kal‘ası: 171, 173

inpirator: 8, 87, 92, 113, 116, 125, 126, 308

ip: 32, 36, 37, 50, 65, 128, 170, 172, 279, 340

İp kal‘ası: 274

iplik: 276, 288, 324

İpol nehri: 50

İpsala: 273

Îrân: 1, 239, 250, 268, 273, 293, 297, 299, 305, 306, 315

Îrec Şâh ibn Ferîdûn: 315, 317

İrik kasabası: 54, 55

İrim Papa: 25, 96, 125

İrşan nâm kûh : 19

irşek: 20, 24, 25, 33, 80, 93, 104, 112, 115, 118, 119, 131, 155, 157, 158, 164, 180

İrşova: 171, 172, 174, 182

Îsâ, Hz.: 7, 20, 24, 25, 37, 38, 45, 87, 89, 96, 97, 99, 103, 104, 105, 109, 117, 123, 125, 127, 128, 181, 185, 194, 207, 209, 241, 243, 316

Îsevî: 104, 105, 185

İsfaç: 100, 104, 105, 122, 125, 128, 151, 174, 190, 194, 202, 207, 237, 273, 287, 311, 316, 334

İsfaç kralı: 22, 25, 104, 125, 187, 194, 311

isfîdâc: 328

İsfinikirmen: 332

İshâk Ağa, Hacı: 53

İshâk, müfessir: 194

İshâk Nebî: 272

İshakçı: 179, 310

ishâl: 48

İsizinye şehri: 8, 128

iskele: 56, 57, 58, 97, 127, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 172, 177, 199, 214, 215, 221, 261, 266, 268, 306, 307, 311, 317, 318, 339, 341

iskele kapusu: 83, 84, 135, 144, 256

iskemle: 21, 58, 118, 184, 186, 283, 333

iskemle ağası: 186

İskemle kal‘ası: 20

İskender: 5, 6, 16, 21, 23, 44, 49, 50, 61, 64, 65, 80, 83, 98, 104, 113, 117, 118, 130, 131, 142, 147, 152, 154, 155, 157, 158, 162, 171, 172, 173, 198, 201, 211, 249, 255, 282, 293, 297, 301, 302, 307, 311, 313, 326, 329, 340, 343

İskender Beğ: 255

İskender Beğ, Çerkes (Üstürgon beği): 72, 75, 78, 134

İskender kal‘ası: 17, 18, 60, 159

İskender peygamber: 282

İskender, tâc-ı: 49, 50, 113, 117, 118, 130, 131, 313

İskender-i Kübrâ: 117, 220, 277, 292, 293, 297

İskender-i Rûmî: 56

İskender-i Zülkarneyn: 16, 165, 172, 282, 283, 291, 293, 313, 329

İskenderiyye: 103, 219

iskete: 91

İslâm Ağa: 1, 9

İslâm Ağa, Defterdâr: 231, 238

İslâm Ağa, hân vezîri: 264

İslâm Ağa, Hânzâde kethudâsı: 2, 9

İslâm Ağa, Sefer Gâzî Ağazâde: 1, 238, 264

İslâm Geray Hân: 200, 202, 216, 221, 228, 231, 237, 263, 270, 311

İslâm Geray hânı çeşmesi: 216

İslâm mescidi (İlok kal‘ası): 58

İslâmbol: 5, 6, 16, 26, 48, 93, 94, 103, 107, 111, 112, 121, 123, 127, 131, 139, 150, 169, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 182, 184, 198, 211, 215, 220, 226, 232, 239, 249, 250, 254, 260, 265, 272, 277, 291, 305, 317, 319, 321, 322, 337, 340, 343

İslâmbol bıtrîki: 181, 182

İslâmbol boğazı: 202

İslâmbol gemileri: 268

İslâmbol güllesi: 242

İslâmbol kadısı: 184

İslâmbol kal‘ası: 171, 173, 174

İslâmbol pâdişâhı: 126

İslâmbol patirgâhı: 181

İslançe kal‘ası: 16

İslankamin kal‘ası: 55, 56, 140

İslimye: 180, 264

İslovin: 1, 16, 34, 88, 237

İsmâ‘îl Alaybeği: 32, 34, 37, 39

İsmâ‘îl, Hz.: 239

İsmâ‘îl Paşa: 2, 9, 11, 13, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 53, 123, 134, 158, 163, 165

İsmâ‘îl (peygamberimizin çocuğu): 241

İsmâ‘îl şehri: 179

İsne: 310, 314

ispinoz: 91

İsrâ’ilî: 223

İsrâfîl: 305

İstanköy cezîresi: 282

İstanköy sünbülleri: 226

istebrak: 105, 108

İstifan Beğ, Dilber: 179, 189

İstifan kenîsesi: 107

İstifan Kral: 130, 138
İstifan manastırı: 103
İstifani deyri: 103, 107, 108
İstifani kenîsesi: 96, 105, 108, 111
İstifani manastırı: 85, 101, 103, 104
istifanlı arakıyye: 124
istîlâ: 49, 166, 186, 220, 223, 263, 306
istiridye: 93
İstirinye: 21, 86, 109
İsvân: 172, 275, 293, 296, 310, 314
İsvet-i Nikola: 37, 107, 183, 207
isyân: 183, 186, 187, 191, 198, 199, 319
iş erleri: 85, 96, 113, 115, 127, 165, 183, 203, 206, 214, 264
İşcetkirmân: 334, 335
işkence: 87, 184
İşlos kal‘ası: 8
İşpanya: 25, 100, 127, 128, 129, 179, 254, 273, 274
İşpanya kralı: 274, 337
İşpanya lisânı: 125
işrâk namâzı: 237
it oğları: 69
İtil nehri: 310
İzarila Son: 104
İzmit: 250
İzzeddîn Sultân: 197

- J -

Jabotin kal‘ası: 211
Jana, Büyük: 278
Jana kavmi: 205, 278
Jana kızları: 278
Jana pişkövü: 278
Jana vilâyeti: 278
Jana-i sağîr: 278
Jânây (Beşe’nin oğlu): 274
Japohakirmân: 335, 336
Jebel kal‘ası: 132
Jelejinvar kal‘ası: 5
Jibel: 177
Jiçişvan kapudan: 80, 123

Jidek karyesi: 164
Jil Koski Kral: 25
Jil nehri: 177
Jivakirmân: 332
jodojlar (ulûfeli asker): 155
Jota nehri: 189

- K -

kâ'immakâm: 140, 165, 186, 243, 254, 259, 261
kâ'a: 26, 58, 77, 90, 91
Kabâbıta tarihi: 194
kabak: 120, 270, 279, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 295, 297, 312, 340
kabaniçse: 78
Kabarta: 218, 287
Kabartâk (Beşe'nin oğlu): 274
Kabartay: 290, 291, 308, 322, 331
Kabarti: 205, 255, 275, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 307, 308, 309
Ka'be: 21, 22, 24, 316, 317, 326, 329
ka'be (Kalmıkların): 326, 327, 328, 329
ka'be yemişi: 326
Ka'be-i Şerîf: 268
Ka'betullâh: 240
Kâbil: 1
kabîle: 206, 274, 286, 322
Kâbilistân: 273
Kaçı bâğları: 233, 237
Kaçı deresi: 228, 248
Kaçı karyesi: 217, 218, 219
Kaçı nehri: 217, 218, 227
Kadı tabyası: 153
kadıasker: 184, 226, 228, 298
Kadıhân (kitap): 310
Kadıköy, menzil-i: 221
kadırga: 79, 92, 152, 249, 307
kadîm Arnavud kavmi: 273
kadir geceleri: 342
Kâdirî tekyesi: 258
kâf ilmi: 259
Kâf, kûh-ı: 292, 293, 312, 325, 326, 329, 331
kafes: 270

Kâfir Bâzârı: 267
Kâfiristân: 1
kâğıd emîni: 151
kağıd yırtan guruş: 149
kâğıdcı dükkânları: 4
kâğız: 48, 180, 181, 182, 187, 214, 232, 257, 287
Kâğızhâne: 249
Kâğızhâne deresi: 173
Kâğızhâne lâlesi: 226
Kâğızhâne nehri: 172
Kâhire kal‘ası: 274
Kâhire-i Mu‘izziye: 251
Kahkahâ: 63, 132, 133, 142, 147, 157, 165, 222, 223, 248
kaht: 29, 165
Kâht şehri: 306
kaht [u] galâ: 9, 29, 31, 46, 51, 82, 111, 152, 227
Kahtânî lisânı: 292
Kahtâniyye: 294, 296, 303, 306
Kahtâniyyeliler: 306
kahve: 115, 119
kahvehâne: 57, 58, 67, 153, 154, 232, 246, 258, 293, 340
Kakan meliki: 293
Kakan vilâyeti: 275
Kakanistân: 293
kakule: 102
kakum: 308, 312
kal‘a ağaları: 16, 24, 47, 57, 60, 63, 64, 68, 72, 134, 151, 156, 166, 167, 168, 190, 196, 213
kal‘a dizdârı: 19, 21, 23, 49, 55, 57, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 143, 146, 147, 151, 156, 166, 167, 168, 171, 199, 217, 221, 224, 251, 267, 338, 339
kal‘a hatmanı: 334
kal‘a hüddâmları: 24
kal‘a kapudanı: 8, 56, 73, 129, 133, 135, 158, 159, 307, 334
kal‘a kulu: 142, 143, 151, 201
kal‘a mehteri: 170
kal‘a miftâhları: 135
kal‘a neferâtları: 60, 61, 63, 66, 67, 72, 75, 140, 145, 146, 154, 175, 196, 199, 221, 224, 251, 262, 338
kal‘a neferi: 141, 144
kal‘a nevbetçileri: 147
kal‘a yüzbaşısı: 48
Kalaça palankası: 137
Kalafat iskelesi boyarı: 177
Kalafat köyü: 177

kalaklı kefal balığı: 260
kal‘a-kûb top: 336, 344
Kalas kal‘ası: 188
Kalavân câmi‘i: 316
kalay: 89, 107, 111, 130, 328
kalay suhûn: 110
kâlây-ı akmişe-i fâhire: 76
kalbur çemberi: 124
kaldırım: 26, 61, 85, 91, 100, 166, 197, 247, 259, 266, 267, 340
kalem: 105, 127
kalem ilmi: 89
Kalenderî abdâlları: 306
Kalenderoğlu: 70
kalga: 204, 228, 230, 235, 236, 238, 243, 244, 259, 264
kalga sultân: 165, 179, 186, 192, 203, 204, 206, 208, 228, 229, 238, 243, 245, 251, 261, 344
Kalka nehri: 86
kalkan: 71, 119, 123, 129, 154, 276, 319
kalkan balığı: 262
kallevî sarık: 317
Kallevin: 273
Kallevine vilâyeti: 109, 128
Kalmağ kavmi: 324, 329
Kalmah: 191, 194, 293, 323, 324, 331
Kalmak: 198, 239, 329
Kalmığistân: 299, 331, 334
Kalmık: 191, 193, 194, 198, 203, 204, 205, 210, 213, 262, 263, 265, 278, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 297, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 315, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333
Kalmık askeri: 204, 288, 289
Kalmık kabîlesi: 329
Kalmık mirzası: 308
Kalmık pâdişâhı: 191, 289, 305, 309, 319
Kalmık şâhı: 305, 314, 322, 331, 333
Kalmık Tatarı: 210, 213, 262, 285, 288, 289, 290, 308, 309, 312, 315, 316, 319, 321, 329, 332, 338, 339, 340, 344
Kalmıknâme: 331
Kalo kal‘ası: 158, 163
kalpak: 27, 102, 139, 144, 148, 164, 176, 179, 183, 188, 202, 247, 271, 289, 295, 315, 320, 322, 323, 340, 342
Kalviz: 273
kalyeta: 75
kalyon: 92
Kamâme kenîsesi: 127
Kamara nâm köyler: 222
kamaraş: 184

kamçı: 206, 234, 271
Kamer, cebel-i: 293
kamer-perest: 323
Kamerü‘l-kum: 242, 251
kâmhâ: 188, 217
kamış: 23, 120, 128, 136, 141, 143, 147, 199, 203, 268, 277, 278, 295, 309, 311, 315, 332, 333, 336, 340, 341, 343, 344
Kamış Abaza kavmi: 280
kamışlık: 192, 193
kamîs: 42
kan: 299, 312
Kan adası: 268
kanâdîl: 104, 188, 231, 238
kanatlı esed sûreti: 339
kandîl: 68, 221, 266
Kandiye: 83, 254
Kan[g]lıçak taburu: 213, 214
Kanı kal‘ası: 212
kanırtmaç: 226
Kanije: 1, 2, 3, 4, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 23, 24, 27, 30, 33, 34, 37, 40, 50, 51, 57, 61, 75, 76, 78, 79, 85, 93, 94, 131, 151, 159, 162
Kanije kal‘ası: 1, 2, 9, 10, 11, 14, 17, 31, 52, 148, 156
Kanije kapusu (kal‘a-i Kopan): 16
Kanije kökü: 288
Kanije Vâlisi: 14
Kaniv kal‘ası: 203
Kanlı kulle: 339
Kanlı Söyünç nehri: 307
Kanlıjak özeği: 342
Kansi nehri: 130
kantar sırıklı köçekler: 94
kantara: 26, 49, 66, 176, 246
kantûralar: 95
kânûn: 19, 21, 23, 32, 57, 62, 65, 93, 110, 114, 142, 151, 156, 171, 182, 183, 198, 204, 208, 228, 229, 243, 254, 255, 264, 266, 313, 314, 338
kânûn-ı şehriyârî: 135
kapama (giyecek): 271, 295
kapdan: 123, 336
kapdanzâde: 48
kaplan: 91, 94, 122, 285, 298, 305, 323, 334
Kaplan Paşa: 4, 51, 72
kaplıbağa: 61, 93
Kapolinye kal‘ası: 2, 10

Kapona karyesi: 62
Kapornak kal‘ası: 2, 3, 16
Kapornok kal‘ası: 2, 16
Kapoşvar kal‘ası: 3, 9, 14, 17, 18, 148, 156
kappânhâne: 251
kappân-ı bezzâzistân: 246
kapu bekçileri: 65
kapu kethudâsı: 184
kapu kulları: 213, 228, 229, 263, 264, 281
Kapuağası zâviyesi (Kefe): 257
kapucıbaşı: 119
kapucu: 224, 228
kapucubaşı: 2, 47, 94, 112, 161, 228
kapucular kethudâsı: 54, 94, 112, 184, 228
Kapudağı burnu: 273
kapudan: 1, 3, 13, 14, 30, 45, 49, 57, 73, 75, 76, 77, 79, 85, 86, 88, 93, 115, 123, 127, 129, 131, 133, 134, 142, 146, 152, 155, 157, 158, 159, 162, 163, 165, 171, 182, 183, 211, 224, 259, 285, 307, 308, 309, 310, 311, 320, 332, 333, 334, 335, 336, 339
kapukulu: 15, 23, 24, 63, 64, 142, 143, 151, 191, 233, 338
kapukulu serdârı: 17, 135, 221
kapukulu topçubaşı odaları: 63
kapukulu ulûfesi: 229
kapukulu yeniçerileri: 23, 63, 117, 143, 222
Kapusakirmen: 332
Kapusna kal‘ası: 211
kar kurdu: 243, 294
kara ağaç: 121
Kara Alî: 46
Kara Badrak: 235
kara dud: 260
Kara Ece Ya‘kûb: 273
Kara Edebalı: 273
Kara Eflak keferesi: 164
kara havyar: 341, 342
kara katrân: 109
kara kendir bezi: 183
Kara Kıraş Beğ: 198
Kara Kiriş nehri: 150
Kara Koca: 273
Kara Kokoca: 273
kara koncoloz: 279, 280
Kara Mürsel: 273

kara nahır: 2
Karaalp karyesi: 262
Karaalp köyü: 264
Karabağdala: 63
karabatak: 220, 269
Karabelâ mescidi (İlok kal‘ası): 58
karabina çarhlı tüfeng: 137
karabina kâfir tüfengleri: 44
karabina tüfeng: 94, 165
Karabudak: 299, 303, 304, 305
karaca: 91, 219, 277, 301, 332
karaçı halkı: 206, 217, 264, 265
karaçılar: 264, 281
karaçubuk at: 301
Karadeniz: 16, 136, 146, 173, 175, 179, 192, 193, 197, 200, 202, 211, 214, 217, 218, 219, 220, 221, 235, 244, 248, 254, 255, 261, 262, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 274, 277, 283, 289, 292, 293, 294, 298, 299, 308, 318, 319, 321, 337, 343
Karadeniz boğazı: 16, 173, 266, 283
karagözler: 91
Karakaş Paşa câmi‘i : 24
Karakaş Paşa Mahallesi : 24
Karakaş Paşa sebîli : 25
Karakaş Paşa tabyası: 23
Karakaş Paşa Zâviyesi: 25
karakullukçu: 69, 84, 94, 119
karakuş: 65, 91, 98, 126, 224, 291
karalı ot: 234
Karaman: 35, 113
karanfîl: 119, 164, 226, 235
karanlık deryâ: 328
karanlık dünyâ: 328, 329
karanlık vilâyet: 328, 330
karârhâne-i müşrikîn: 56
karasinek: 102
Karasu: 245, 246, 247, 263, 286
karatavuk: 91, 99, 122
Karatayak: 306, 338, 339, 340, 341, 342
Karatayak Tatarı: 201, 338, 342
karavaş: 63, 206, 211, 289
karavul: 2, 3, 9, 10, 11, 12, 22, 27, 39, 41, 43, 46, 68, 69, 82, 146, 147, 204, 205, 206, 208, 210, 340
karavulhâne: 24, 61, 63, 64, 81, 86, 152, 153, 246, 248, 256
Karayazıcı: 70

Karâyî mezhebi: 222

Karâyîler: 247

kârbân: 129, 189

kârbânsarây: 55, 144, 183, 231

Karbudak Hân şehri: 304

karçığa: 291

Kardaş Kazak: 163, 164, 202, 203, 311

Karesi nâhiyesi: 161

karga: 102, 122

kargı: 95, 122

kârgîr: 2, 7, 10, 11, 18, 23, 24, 26, 50, 58, 85, 86, 87, 88, 90, 99, 103, 107, 112, 118, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 141, 142, 143, 145, 147, 148, 152, 153, 154, 156, 157, 160, 165, 168, 172, 176, 177, 183, 186, 188, 192, 210, 217, 218, 219, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 243, 244, 245, 246, 248, 252, 257, 258, 259, 261, 262, 266, 267, 269, 270, 277, 278, 279, 288, 295, 298, 300, 301, 307, 308, 339

Karı kal‘ası: 57

kâr-ı sadefkârî: 106

Karım kirmân: 250

karınca: 37, 108

Karinakirmen: 332

Karka kal‘ası: 28

Karlofça kal‘ası: 55

Karnabat kasabası: 174

Karol kal‘ası: 157, 158, 163

Karp Pehlivân: 317

Karpa: 324

karpuz: 27, 120, 138, 144, 149, 154, 155, 200, 267, 312, 340, 341, 343

kart nâmında hâkimler: 341

kartal: 94, 223, 224, 248

Kârûn: 92, 106, 144, 181, 182, 202, 240, 253, 283

kâse: 120, 162, 181

kâse-i müzevvak: 122

Kâsım: 107, 207

Kâsım Bay sarâyı: 298

Kâsım Beğ: 299

Kâsım günü: 130, 207

Kâsım Paşa: 161, 321

Kâsım Paşa câmi‘i: 266

Kâsım Paşa câmi‘i (Egre): 67

Kâsım Paşa câmi‘i (Peçoy kal‘ası): 64

Kâsım Paşa, Cerrâh (Yanova vezîri): 145, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 164, 165

Kâsım Paşa, Çerkes (Kefe paşası): 321

Kâsım Paşa hâmmâmı: 266

Kâsım Paşa mahallesi: 266

Kâsım Paşa sebîli: 67
Kâsım (peygamberimizin çocuğu): 241
Kâsım sultân: 38
Kâsım ulûfesi: 53
Kâsım Voyvada: 5, 6, 7, 78, 87, 90, 96, 129, 130, 183
Kâsımpaşa: 173
kasîde: 236
Kasîde-perdâz: 233
kasr: 58, 68, 89, 91, 99, 104, 105, 120, 128, 130, 139, 147, 166, 184, 190, 217, 226, 227, 228, 340
kasr-ı Havarnak: 89, 139, 223, 226, 233
kasr-ı mesîregâh: 19
kassâb dükkânı: 222
kassâbbaşı: 184
kassâbhâne: 215
Kassâb-ı Cömerd: 149
Kassâbzâde: 148, 149
Kastel: 85
Kastel kal‘ası: 85
Kastel varoşu: 86
Kaşa kal‘ası: 159
Kaşa Macarı: 317
Kaşa sahrâları: 70
Kaşa şehri: 25, 103, 159
kâşâne: 223
kaşer: 223
Kâşgar şehri: 251
Kâşkar: 273
katana: 2, 13, 14, 32, 52, 72, 113, 114, 117, 132, 134, 136, 137, 141, 142, 144, 149, 150, 166
katâr: 41, 51, 94, 204, 229, 253
katık: 220
katır: 11, 12, 13, 36, 37, 38, 43, 51, 81, 84, 93, 182, 290, 313
Kâtibî: 233
kâtibler: 228
katîfe: 33
katîfe çerkâb düğme: 94
kâtil: 341
katlavî geyim: 149
katrân: 92, 106, 109, 121, 182, 210, 323
kav: 100
Kavâflar bâzârı: 260
kavak: 235, 318
kavak ağacı: 235, 247, 281, 312

kaval: 91

Kavala kal‘ası: 251

kavanos: 110

kavun: 27, 120, 138, 144, 149, 154, 155, 200, 312, 340, 341, 343

kavun turşuları: 267

Kaya Beğ: 229

Kaya Beğ, Gâzî: 229

Kaya Sultân makremesi: 127, 322

Kaya Sultân yağlığı: 110, 127

kaya tuzları: 140

kayadan kesme: 218

Kaydefâne kızı: 173

Kayğaç Gölü: 193

kayık: 7, 61, 77, 81, 97, 128, 147, 148, 169, 172, 178, 193, 197, 199, 200, 202, 204, 205, 220, 308, 318, 337, 339, 342, 343, 344

kayış: 44, 270

kaymak: 195, 220

kayser: 331

kayser-i Rûm: 179, 272, 274

kayserin matbahı: 319

Kayseriyye: 51, 77, 80, 247, 251, 272

kayser-zemîn: 302

kaysı: 235

Kaytak: 194, 287, 294, 296, 301, 303, 304, 306, 309, 314

Kaytak lisânı: 195, 292

Kaytas Ağa: 231, 232, 238

Kaytas Aka: 234

kaz: 91, 122, 219, 269, 277

kaz yumurtası: 78

kazâ: 19, 21, 54, 56, 63, 139

Kazak: 73, 133, 189, 193, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 211, 212, 213, 219, 229, 243, 247, 255, 262, 263, 268, 280, 287, 299, 303, 306, 308, 311, 315, 316, 319, 331, 332, 336, 337, 338, 340, 341, 343, 344

Kazak gemileri: 201, 262

Kazak köleleri: 246

Kazak sultânlar: 204, 228, 229, 238, 264

Kazak şaykaları: 216

Kazak-ı âk: 189, 191, 193, 194, 198, 199, 200, 202, 209, 248, 299, 307, 308, 311, 337, 343

Kazakistân: 314

Kazan: 227, 239, 242, 268, 309, 315, 338

Kazan Hân: 239, 288, 315

Kazancızâde: 40, 41, 42

kazgan: 101, 130, 187, 213, 283, 299

kazık: 24, 37, 339
Kazıklı özeği: 342
Kazıklı Özek bâğları: 234
Kazıklı Özek boğazı: 197
Kazıklı Özek nehri: 218, 219, 221, 222, 223
Kâzım gulâm: 44
kazma: 156, 321
kebâb: 43, 44, 46, 100, 109, 110, 234, 235, 277, 281, 283, 295, 301, 333, 334
kebâbe: 102
kebe: 42, 50, 89, 255, 276, 277, 279
kebş-i beyâbân: 91, 219
kebûter: 169
keçe: 63, 95, 116, 230, 270, 271, 276, 277, 279, 322, 323
keçe çakşır: 323
keçe külâh: 117
keçe seccâde yapıcıları: 260
keçe üsküfler: 95
keçeden câmi‘: 314
keçeden mekteb: 314
keçeden oba: 288, 314
keçi: 102, 182, 227, 229, 279, 285, 290, 323
Keçkemet: 60
Keçkemet çölü: 136
Keçkemet kırları: 136
Keçkemet Macarı: 136
Keçkemet sahrâları: 141
Keçkemet varoşu: 136
kedi: 120, 122, 284, 308
Kefe: 197, 198, 218, 220, 221, 222, 228, 230, 235, 247, 248, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 266, 267, 269, 337, 338, 342
Kefe balığı: 259
Kefe defterdârları: 255
Kefe gümrügü: 229, 255
Kefe kal‘ası: 180, 197, 218, 250, 254, 255, 256, 259, 264, 265, 266, 268, 322
Kefe kapudanı: 254
Kefe kili: 220
Kefe lâlesi: 259
Kefe limanı: 259
Kefe paşası: 255, 256, 321, 338
Kefe subaşılığı: 261
Kefe şehri: 338
Kefe Topkapusu: 258

Kefe tuzu: 220
Kefe vâlîsi: 248, 269
Kefe vezîri: 214, 255
Kefe yeniçeri ağası: 245
Kefey(?) Ban: 254
kehhâl: 111
kehle: 324
kehribâ: 103, 118
kehribâr: 283
keklik: 220, 277
Kekne nehri: 287
kelb: 122, 334, 335
Kelbelâ: 12
kelenter: 306
kelîsa: 80
kelle: 179, 290
Kemah: 83
Kemâl Ata Sultân: 253
kemâl-i riyâzât ilmi: 106
kemândâr: 143, 319
kemânkeş: 95, 143
Kemen Yanoş Kral: 157
Kemendvar: 11
Kemenvar kal‘ası: 3, 11
kemer: 13, 14, 39, 44, 249
kemîngâh: 13
Keminvar: 11
kemter (Evliyâ): 172, 177, 310
kemyâb: 5
Ken‘ân Paşa: 179
Ken‘an Paşa, Gürcî (Budin vezîri): 39
Ken‘ân Paşa, Koca (Özü vezîri): 337
Kenekes karyesi: 214
kenîse: 3, 6, 7, 11, 19, 24, 25, 26, 41, 60, 62, 67, 69, 71, 72, 76, 80, 81, 83, 84, 85, 87, 89, 98, 105, 111, 125, 128, 129, 131, 132, 133, 136, 137, 139, 141, 142, 144, 148, 153, 172, 176, 181, 182, 188, 189, 190, 210, 215, 220, 222, 223, 234, 248, 261, 272, 280, 287, 307, 309, 315, 316, 319, 320, 332, 333, 340
kenîsecik: 99, 103, 218
kenîse-i bıtrîk-ı râhibân: 300
kenîse-i Mesîhiyye: 316
kenîse-i râhibân: 102, 234, 251, 260, 296
Kenkaç Hân: 239
Kenkuş varoşu: 63

kenz: 329
Kepanoğlu: 34
Kepçe: 266
kepek: 88, 89
kerâste: 215, 132
Kerbelâ: 14, 39, 67, 216, 230, 231, 259, 270, 302
Kerç kal‘ası: 197, 206, 261, 262, 263, 266
Kerem Bay: 234
Kerevik kal‘ası: 57
kerevit: 93
kerevke: 236, 305, 319
kerpiç: 139, 214
kerrenây: 144, 205, 208
kerrenây-ı Efrâsiyâbî: 301
Kerş kal‘ası: 218
Kerşli askerler: 191
keser: 3
Keskesen(?) katanası kal‘ası: 73
Keskin: 249
kesme kaya: 171, 201, 216, 219, 224
kesmik (peynir): 220
kestâne: 235
keşîş: 87, 89, 181, 188
keşkek: 199
keşkurut: 229
keşkül: 120
Keşmir: 194
keştî: 75, 83, 130, 167, 168, 176, 193, 256, 268, 306, 318, 341
keştîbân: 56, 171, 220, 307, 311, 333
keştî-i Nûh: 291, 292, 315, 317
Keşuş nehri: 136
kethudâ: 14, 56, 59, 72, 74, 119, 127, 139, 143, 168, 170, 320, 344
Kethudâ mescidi (Egre): 67
kethudâyeri: 23, 49, 54, 55, 56, 57, 168, 170
Kevneyn, Hz.: 273
Keys Arabı: 275
Keys ibn Şeyh Beşe: 274
Keys Urbânı: 272, 275
Keysû: 272, 275
Keysû Ban: 275
Keyviz kal‘ası: 57
Kıble kapusu câmi‘i (Kefe): 257

Kıble kapusu (Kefe): 257

Kıbleli Paşa: 53, 110, 133

Kıbrıs: 83

Kıbtî: 239, 272

Kıbtî meliki: 241

kılalay türkisi: 197

Kılbarak: 179, 188

Kılbın karyesi: 164

Kılburun Beğ: 252

Kılburun kal‘ası: 191, 193, 198, 309

kılıç: 3, 6, 12, 14, 17, 21, 22, 23, 33, 35, 41, 44, 58, 59, 60, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 82, 85, 87, 90, 92, 95, 96, 102, 114, 123, 125, 129, 130, 131, 141, 146, 151, 156, 162, 177, 178, 179, 183, 184, 189, 206, 208, 209, 211, 213, 230, 271, 273, 276, 281, 289, 301, 312, 313, 319, 323, 325, 342

kılıç bâzârı: 3

Kılıçarslan Şâh medresesi: 316

kıllı kebe: 276

Kılmağ: 322, 328, 329, 331

Kılmağ lisânı: 330

Kılmah: 273, 289, 299, 322, 323, 325, 328, 331, 337

Kılmak: 322, 329

kıltır ağacı: 99

kımız: 195, 234, 263, 277, 304, 311, 315, 323

Kıpçak: 16, 113, 193, 200, 230, 235, 251, 275, 299, 307, 309, 314, 322, 323, 325, 335, 336, 337

kıran: 280, 284, 286

Kıran Alp Bay sarâyı: 298

Kıraş Ağa, Kara (Or Beği): 203

Kıraş Beğ, Or beği: 194

kırba: 95

kırbaç: 106, 127

Kırılov palankası: 212

Kırım: 2, 4, 9, 16, 97, 113, 152, 182, 184, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 206, 207, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 281, 282, 285, 291, 294, 296, 299, 305, 309, 310, 311, 314, 319, 322, 323, 325, 334, 337, 343, 344, 345

Kırım akçesi: 215

Kırım askeri: 190, 191, 264

Kırım a‘yânları: 220

Kırım Badrağı kavmi: 191

Kırım Bâğçesarâyı: 225

Kırım evliyâları: 253

Kırım hânı: 164, 165, 186, 200, 202, 203, 224, 230, 237, 250, 255, 264, 265, 273, 286, 289, 294, 302, 305, 320, 321, 331

Kırım kal‘ası: 251, 253

Kırım kapusu: 252

Kırım Kazakları: 262
Kırım kirmân: 250
Kırım lisânı: 223, 245
Kırım sâhibleri: 199
Kırım sikkesi: 237
Kırım Tatarı: 194, 237
Kırım-ı atîk: 251, 252
Kırıştoş karyesi: 60
kırkbayır: 277
Kırkçeşme: 173, 174
Kırkkilise: 175
Kırla karyesi: 178
kırlangıç kanadı: 247
Kırmanika: 120
kırmızı tula: 129, 152, 157
Kısrak kal‘ası: 212
kıssahon: 286
kıssîs: 5, 24, 34, 70, 106, 111, 150, 180, 181
Kış nehri: 17
kıtlık: 84
kıtrınebât: 93
Kız boğazı: 173
Kız kal‘ası: 248
kız kullesi: 248
kızak: 160, 332, 333, 336, 344
kızak gemi: 333, 336
Kızankaya: 174
kızıl kaya: 225
Kızıl yumurta günleri: 107, 154
Kızılağaç: 180
kızılbaş: 223, 247, 298, 321
kızılca: 28
Kızılelma: 21, 62, 96, 104, 107, 114, 180, 313
kızılga altun: 30, 43, 214
Kızılhisâr kal‘ası: 52, 75
Kızıltaş kal‘ası: 269, 270
Kızılyumurta günleri: 174, 175, 183
Kızkral: 34, 35, 127
Kızlar Algan suyu: 281, 283
Kızlar kenîsesi: 182
Kızlar Kitgen nehri: 281, 283
Kızlar vilâyeti: 193, 299

kibâr-ı evliyâ: 230, 238, 253, 259
kibr: 195
kibrît: 100, 109, 206
Kiçi Noğay: 205, 245
Kîf şehri: 275
kil: 220
kilar: 229
kilar odası: 90
kilarcıbaşı: 184, 243
kilarcılar: 94
kilarciyân: 94, 228
kilar-ı âmire: 228
Kilatiş kal‘ası: 16
Kili: 74, 180, 200
Kili kal‘ası: 200
kilid: 292
kilim: 42, 118, 188, 277, 334
kilise: 16, 24, 72, 76, 87, 111, 116, 139, 150, 164, 182, 188, 316, 318, 332, 336
kilisecik: 249
Kilisecik burnu: 266, 269
Kilisecik kal‘ası: 262
kimyâ: 126, 259
kîmyâ otu: 192
kîn: 195
Kinah dağları: 87
kiras: 226
kiraz: 77, 168, 234, 235, 247, 250, 282
kirde çöreği: 67
kireç: 20, 132, 249, 339
kireçhâne: 14
kiremit: 99, 103, 111, 128, 130, 138, 139, 140, 143, 144, 147, 152, 153, 154, 166, 176, 196, 199, 215, 216, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 231, 232, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 252, 257, 259, 261, 266, 267, 303
kiremitçi dükkânları: 252
Kiriş kal‘ası: 228, 255, 261
kiriş kubâb: 24
Kiriş nehri: 146, 147, 148, 152, 153, 154, 155, 164
kirişçiler: 99

kirmân: 200, 223, 227, 288, 307
Kirmân vilâyeti: 273
Kirmâncık kal‘ası: 202, 203, 212
Kirmen: 309
kirpi: 147
kirpi tüğü: 65, 84, 201, 339
kiryelos: 207
kisbet-i pehlivânî: 120
Kisrâ: 1, 180, 296, 315
Kiş Karaki kal‘ası: 160
Kişinev kasabası: 190
Kişkara karyesi: 214
kişkenek: 267
Kişmirî şâl: 127
kitâb: 103, 192
kitâb basmacılar: 100
kitâb, tasvîrli: 103
kitâbhâne: 103
Kitâb-ı Câmî’: 294
kitâb-ı cıfır: 194
kitâb-ı Füsûs: 194, 331
kitâb-ı mu‘teberât: 318
kitâb-ı mu‘tebereler: 103
kitâb-ı müstetâb: 103
kitâbî: 273, 276, 286, 287
Kitâbullâh: 103
Koba Alp: 296
Koba Kalmah Şâh: 191
Koba Kalmık: 329
Kobila kal‘ası: 55, 56
Kobila palankası: 140
Kobilak kal‘ası: 212
Koca Kâsım Paşa hânı (Kefe): 258
Koca Müşevviş beğleri: 289
Koca salâsı karyesi: 223
Kocaeli: 250
Kocalak karyesi: 214
Kocamak karyesi: 214
Kocur Bay Sekbân: 295
Kocur sultânı: 295
koç: 102
Koç Meydânı: 101

Kodal Alp: 330, 331
Kodanı kabağı: 289
Kokar geçit: 263
Kokolna karyesi: 177
kol tüfengi: 44, 68, 69, 156, 335
kolan: 94, 230
Kolat Alp: 331
kolçar: 184
Kolçvar kal‘ası: 170
Kolçvar yaylaları: 143
Kolgoç, kend-i: 305
Kolintina manastırı: 184
Kolintina nehri: 184
Kolojvar: 150, 162, 163
kolomburna top: 30, 154, 194, 198
Komar: 10, 13, 14
Komaran: 48, 78, 80, 81, 123, 132
Komaran kal‘ası: 48, 49, 74, 75, 79, 80, 83, 113, 132
Komişan karyesi: 178
Komiştin karyesi: 177
komsar: 81, 90, 93, 99, 111, 112, 115, 116
komsin: 184
konak: 27, 30, 34, 45, 46, 52, 60, 68, 75, 77, 80, 85, 89, 93, 94, 96, 97, 107, 117, 118, 119, 120, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 142, 145, 147, 152, 155, 159, 161, 165, 166, 172, 173, 174, 178, 182, 186, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 199, 201, 202, 204, 211, 212, 214, 229, 238, 243, 264, 265, 270, 279, 290, 292, 293, 294, 298, 299, 304, 305, 306, 309, 310, 313, 314, 319, 321, 338
konakbân: 190
konakçıbaşı: 94
konan: 299
Konfot: 274
konsar: 89
kontuş: 183, 233
Konya: 113, 120, 238, 239, 249, 251, 272, 273, 298
Kopan kal‘ası: 3, 9, 15, 17, 40
Kopan köyü: 190
Kopan sancağı: 16
kopar: 182, 184
kopçalı çakşır: 27
Kopkuyu: 193
Kopnik kal‘ası: 57
Kopsi nehri: 278
kopuz: 176

kor tavuğu: 277, 281
Korçur Beğ sarâyı: 298
Korkmaz karyesi: 190
Korkud Hân, Şehzâde: 200
Korokonder kal‘ası: 6
Korol: 128, 174, 185, 202, 207, 237, 273, 334
Koron: 130
korona: 117, 317
Korotine kal‘ası: 18
korsan: 75
korta sarây: 183
koru: 7
kosdaniçse sırıklar: 94
Kosova: 70, 176, 177
Kostantin: 254, 274
Kostantin Beğ deyri: 183
Kostantin, Burunsuz: 179, 186, 189
Kostantinipol Iğrando Süleymân: 96
Kostantiniyye: 107, 113, 180, 226, 242, 251, 254, 277
koş: 184
Kotay nehri: 299
kova: 100
Kovel(?) nehri: 187
Kovin: 90, 303, 304, 305
Koy nehri: 302
koyun: 6, 27, 34, 43, 44, 46, 67, 99, 102, 119, 127, 156, 166, 170, 182, 184, 191, 192, 193, 202, 209, 211, 213, 215, 219, 220, 229, 235, 247, 248, 271, 276, 277, 279, 282, 284, 285, 286, 290, 294, 301, 319, 323, 331, 332, 333, 334, 342
Koyun kal‘ası: 303, 304
Koyun kapusu (Şam’da): 242
koyun kebâbı: 234, 235
koyun kürkü: 271
koyun makremesi: 108
koyun postu kürk: 271
koyun südü: 195
koyun tulumu: 285
koyun yağlığı: 78
koyun yünü: 276, 303
Kozak: 188, 193, 194, 195, 239, 273, 318
kozalak: 112
Koze Sonlok nâhiyesi: 157
köle: 10, 14, 48, 53, 68, 75, 80, 139, 148, 149, 214, 234, 236, 247, 262, 263, 279, 305, 329
Kömeyiş kal‘ası: 299

kömür: 97
köpek: 93, 122, 272, 324, 330, 334, 335
köpek cengi: 213
köprü: 36, 37, 66, 84, 128, 177, 187
Köprü kal‘ası: 16
Köprü kapusu: 99
Köprübaşı mezgiti (Kefe): 257
köprücük: 82
Köpürlüzâde otağı: 125
Kördüs kal‘ası: 198
körfez: 255, 261, 307
körük: 91, 104, 105
körük sâzları: 91
kös: 34, 69, 94
Kösek: 4, 11
kösele: 222
kös-i hâkânî: 208, 301
kös-i rıhlet: 49, 77
Köstehem: 296, 315
Köstendil bâğı: 250
köşer (=araba): 314
köşk: 7, 153, 226, 340
Köylüc kal‘ası: 168
Köyvar kal‘ası: 162
Krakov: 100, 165, 191, 200, 202, 210, 211, 311, 334
Krakovistân: 314
Kral Değirmeni vâdîsi: 155, 156
kral inpirator: 133
kral kortası: 183
Kral Kuyusu: 26
kral musâhibleri: 127
Kral sarâyı: 98, 101, 106, 111, 112, 131, 164
Kral tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
kralıçka (para): 110, 125
Kraşva dağları: 167
Kraşva nehri: 167
Kuba bâğları: 233
Kuba câmi‘i (Bağçesaray): 231
Kuba imâmı: 233
Kuba mahallesi: 231
Kuba mescidi (Bağçesaray): 231
Kubâd Şâh, Şehzâde: 260

kubâdî pâbûç: 27, 124, 183, 234

Kuban: 190, 288, 289

Kuban nehri: 191, 255, 266, 268, 269, 272, 275, 278, 279, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 323

kubbe: 6, 24, 25, 101, 103, 135, 143, 148, 167, 168, 192, 216, 218, 226, 231, 238, 246, 247, 249, 252, 257, 262, 263, 266, 267, 270, 282, 287, 296, 303, 315, 326, 327, 328, 329

Kubbealtı: 150

Kubilay Hân: 239, 240

Kuds-i Şerîf: 21, 79, 93, 113, 127

kudüm: 34, 301

Kudüs: 173, 191

Kudüs-i Şerîf: 131, 173, 174, 179, 181, 274

Kûfe: 251, 296

Kûfî hatt: 317

kuğu: 31, 81, 84, 219, 269, 297

kûhken: 73, 216

kuka: 95

kuka keçe külâh: 117

kulağız: 3, 4, 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 28, 96, 134, 135, 155, 159, 166, 169, 170, 171, 173, 188, 189, 204, 335

kulak şahmesi: 123

Kulep Alp: 336

Kulhanca: 268

Kulkaşkan suyu: 294

Kulkocan nehri: 294

kulle: 6, 15, 22, 23, 26, 50, 53, 61, 64, 66, 72, 73, 90, 92, 106, 107, 131, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 147, 152, 167, 168, 169, 170, 176, 177, 178, 196, 198, 199, 201, 205, 210, 215, 216, 218, 219, 221, 222, 224, 226, 228, 239, 246, 248, 249, 256, 259, 261, 262, 263, 266, 267, 269, 270, 278, 288, 302, 307, 316, 339, 340, 341, 343, 344

Kulle kapusu (kal‘a-i Kefe): 256

kulle-i Şâhî: 343, 344

Kulzum, Bahr-i: 240, 259, 298, 307, 317, 318

kumâş: 119, 122, 127, 158, 165, 186, 214, 308

kumbara: 5, 156

kumbaracı: 63

kumbaracıbaşı: 151

kumkuma: 217

Kumuğistân vilâyeti: 297

Kumuk: 251, 272, 273, 287, 288, 297, 298, 302, 303, 304, 306, 307

Kumuk lisânı: 195, 275, 295, 296

Kumuk şâhı: 265

Kumuk Tâbeserân: 301

kundak: 63

Kunos Toski Kral: 25

kupa: 114

Kupuşakirmen: 332

Kur’ân: 35, 246
Kur’ân-ı azîm: 34, 70, 105, 190, 292
Kurbağa kayası: 248
kurbağı: 17
kurbân: 48, 53, 174
kurbân bayramı: 18
kurçı yasavul: 303
kurd: 30, 34, 91, 94, 103, 122, 209, 213, 284, 286, 294
kurd ayranı: 277
kurd boynu: 324
Kurd Paşa, Uyvar paşası: 51, 133
kurdcığaz: 110
Kureyş: 179, 272, 273, 274, 275, 284, 285, 289
Kureyş Arabı: 276, 281
Kureyş, kabâ’il-i: 180, 273, 274
Kureyşî: 272, 284
kurna: 57, 101, 232
Kurs: 155, 207, 273, 311
Kurs Ban: 159, 317
Kurs Macarı: 131, 135, 149, 151, 317
kurşum: 7, 8, 12, 13, 35, 38, 42, 96, 108, 111, 125, 138, 139, 148, 153, 155, 156, 187, 201, 206, 215, 217, 238, 246, 255, 257, 262, 266, 276, 284, 289, 303, 328
kurşumlu türbe: 19
Kurşumlumahzen burnu: 173
kurşun: 231
Kurtuba: 120, 251
kuru balık: 325, 328
kurud (yemek): 214, 271
Kurus Taysı Şâh-ı Kalmık: 329
kurut: 195, 196, 199, 235, 263, 325
Kuryeleş dağları: 179, 274
Kusem (Hazret-i Abbâs’ın oğlu): 241
kuş: 52, 91, 120, 126, 224, 261, 326, 332, 333
kuş gözü: 104, 118, 138
kuş kemiği: 104, 118
kuş südü: 110
kuş tasvîri: 65
kuş tırnağı: 224, 248, 291
kuş yavrusu: 108
kuş yelekleri: 100
kuşak: 37, 115, 116, 124, 271, 276
Kûşeng (Îrec’in oğlu): 317

Kutlu Bay: 234
Kutluğ bin Timur: 252
kutu: 250
kuyu: 65, 66, 73, 84, 100, 101, 138, 147, 155, 159, 174, 193, 198, 214, 216, 218, 259, 267
Kuyular karyesi: 266
kuyuların dollâbları: 100
kuyumcu: 100, 124, 138, 232, 260
kuzu: 81, 116, 117, 138, 170, 191, 220, 247, 271, 276, 277, 284, 285, 286, 290, 342
kübbât: 122
kübe (=zırh): 198, 290, 301
Kübeçili kal‘ası: 304
kücügen yelekli ok: 234
Küçübek nehri: 295
Küçük Adorban kal‘ası: 161
Küçük Alman: 89, 92, 97
Küçük Alman dağı: 97, 128, 130
Küçük Alman yaylası: 88
Küçük Balı Beğ, Gâzî: 143
küçük elçi: 114, 151, 308, 309, 310, 320
Küçük hammâm (kal‘a-i Gözlev): 216
Küçük Heyhât: 323, 329, 331, 332
Küçük kapu (kal‘a-i Kefe): 256
Küçük Karasu karyesi: 247
Küçük Keçkemet karyesi: 135
Küçük Kümü: 292
Küçük Mehemmed Beğ câmi‘i (İlok kal‘ası): 58
Küçük Mehemmed Paşa câmi‘i (Varat): 153
Küçük Mehemmed Paşa tabyası: 153
Küçük Paşa câmi‘i: 65
Küçükçekmece: 175
küheylân: 11, 13, 29, 35, 43, 45, 87, 94, 95, 112, 115, 118, 122, 127, 149, 204, 208, 273, 276, 281, 298, 301, 333
Kükü nehri: 287
kükürd: 328
külâh: 102, 117, 120
Küleçli: 206
külüng: 12, 44, 45, 138, 149, 321
Külvar kal‘ası: 67, 73, 137
Külvare: 60
Kümi nehri: 289
Kümü, Büyük: 292
Kümü nehri: 292
künbet-i ahzar: 315

küp: 121, 279, 280
küpeşte: 307
Küpeşte(?) kal‘ası: 171
Kür suyu: 310
Kürdistân: 31, 103
Küre karyesi: 162
kürek: 48, 75, 156, 321
kürekçiler: 333
Kürenkirmen: 335
kürk: 54, 100, 186, 195, 210, 271, 276, 316, 320, 321, 323, 331, 333
kürk kontuş: 344
kürk tonu: 230
kürkçü dükkânları: 332
kürsî: 105
Kürten karyesi: 179
kütük: 344
Küyür kal‘ası: 211

- L -

Lab nehri: 286, 287
Lâçîn: 234
ladika: 24, 97, 104, 106, 181
Lagoş Kral: 25, 50, 58, 60, 70, 137
lağım: 11, 23, 56, 82, 83, 86, 96, 98, 99, 151, 156, 157, 168, 169, 176, 201, 218, 249, 276, 339, 341
Lağorveşli(?) zimmî beğ: 188
lahana: 154
lahm-ı acîn: 204
lahm-ı gûsfend: 184
Lahsa: 113
lahşa çorbası: 195, 214, 235, 263, 271
Lak kal‘ası: 3, 46
lâkşe çorbası: 195
lâkşe şurbaları: 263
la‘l: 95, 103, 210, 283, 297, 326
la‘l sandûk: 327
la‘l yâkût: 117, 327
Lala Paşa kethudâsı: 76
lâle: 24, 92, 94, 226, 259
la‘l-i Bedahşân: 210, 327
Lân, ülke-i: 294

Lanka: 174
Lanka hıyarı: 116
Laristân: 273, 297, 315
Laslo Kral, Ungurus kralı: 25, 27, 58, 87, 109, 129, 130, 135
Laşka: 65, 137, 138, 140
Latin: 16, 20, 117, 194, 239, 254
Latin lisânı: 20, 49, 55, 57, 58, 97, 136, 140, 141, 144, 170
Laveho nehri: 179
Lavî lisânı: 296
Layta nehri: 88
Laz: 179, 221, 235, 250, 272, 273, 274, 337
Lazistân: 273
Lazka: 179, 273, 274
Lazka ibn Elheme: 274
Lazka Kureyş: 272
Lazoğulları: 176
Legzi: 294, 303, 314
Legzi lisânı: 296
Leh: 1, 25, 78, 91, 100, 103, 105, 122, 128, 136, 163, 165, 174, 189, 190, 191, 192, 194, 199, 200, 202, 207, 209, 211, 220, 232, 234, 237, 247, 260, 273, 280, 287, 293, 311, 314, 334
Leh kralı: 125, 136, 163, 165, 173, 186, 188, 189, 190, 202, 203, 210, 211, 220, 320, 32825
Leh lisânı: 20, 185
Leh seferi: 200
Leh tavuğu: 67, 234
Leh Yahûdîsi: 202
lehçe: 195, 250, 276
lehçe-i mahsûsa: 301, 314, 319
Lem‘î Çelebi: 96, 236
Lena boğazı: 165
lenger: 75
lense: 42
Leskofça(?): 176
Levardı Beğ: 299
Leve: 40, 49, 51, 52, 71, 73
Leve kal‘ası: 40, 42, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 71, 72, 114
levendât: 33, 81, 227, 304
Levonta köyü: 190
levrek: 259
leyle-i Cum‘a: 237
leyle-i ıyd: 43, 264
leyle-i Kadr: 164, 263
leyle-i Mi‘râc: 336

leyle-i mübâreke: 237
leylek: 102, 122
leylek çadırı: 90
Lezgi: 293, 294, 298, 303, 304, 306, 314
Lezgi lisânı: 292, 296
Lıpka: 273
Lıpkova palankası: 170
libâs: 194, 271, 295, 303, 305, 316, 323
liman: 50, 98, 168, 170, 171, 197, 200, 215, 216, 219, 220, 221, 248, 249, 254, 255, 256, 259, 261, 262, 266, 277, 278
liman denizi: 215
liman kapusu: 339
limon: 235, 250, 281
Linse karyesi: 163
Lipka kavmi: 194
Lipova: 135, 145
Lipova kal‘ası: 140, 143, 145, 165
Lipul Beğ: 179, 189
Lipyan dağları: 147
lisân-ı Acem: 275
lisân-ı Arab: 274, 275, 292
lisân-ı Boğol: 195
lisân-ı Boşnak: 20, 141
lisân-ı Bulgar: 20, 141
lisân-ı Ciniviz: 220, 223, 337
lisân-ı Çağatay: 195, 275, 292
lisân-ı Çerkes: 272, 284, 292
lisân-ı Dağıstân: 195
lisân-ı Eflak-ı Âk: 185
lisân-ı Erdel: 143, 159, 160
lisân-ı Ervâm: 97
lisân-ı Fârisî: 117, 159, 160
lisân-ı Frenk: 218
lisân-ı Heşdek: 195, 314
lisân-ı Hırvad: 20, 141
lisân-ı Kahtânî: 292
lisân-ı Kaytak: 195, 292
lisân-ı Kılmağ: 330
lisân-ı Kırım: 223
lisân-ı Kozak: 195
lisân-ı Kumuk: 195, 275
lisân-ı Latin: 20, 49, 55, 57, 58, 97, 140, 141, 144, 170
lisân-ı Leh: 20

lisân-ı Lezgi: 292
lisân-ı Macar: 15, 17, 19, 21, 27, 28, 46, 49, 57, 60, 62, 71, 72, 73, 75, 76, 80, 81, 97, 126, 135, 136, 137, 146, 156, 157, 160, 161, 162, 163
lisân-ı Maskov: 202, 295, 310, 320, 337
lisân-ı Moğol: 195, 275, 292, 329
lisân-ı Mujik: 319
lisân-ı Nemçe: 97, 126, 129
lisân-ı Nemse: 7, 46, 49, 81, 87, 88, 109, 125, 146
lisân-ı Noğay: 195, 235, 271, 322
lisân-ı Rûm: 275, 292
lisân-ı Rus: 20
lisân-ı Sırf: 20, 141,166, 168
lisân-ı Talyan: 109
lisân-ı Tatar: 190, 192, 193, 208, 213, 219, 228, 271, 275, 292, 310
lisân-ı Türk: 144, 310
lisân-ı Türkmân: 195
lisân-ı Ulah: 186
lisân-ı Voynık: 141
lisân-ı Yûnân: 16, 97, 146
lisân-ı Zebûr: 34
Litre kal‘ası: 40, 42, 48, 49, 51, 71, 72, 73, 114, 132, 133
Litre nehri: 79, 113, 134
livâta: 325
Livaza köyü: 190
Loçen karyesi: 190
Lofça: 176
logofet: 182, 184
Logoş kal‘ası: 165, 166
Lokay kal‘ası: 57
Lokmân: 46, 191
Lomovat karyesi: 212
Lonca kapusu (kal‘a-i Kefe): 256
lonca köşkleri: 154
lonca köşkü: 153, 266
lonca mahalli: 266
Lonçat: 86, 128, 190, 313
Lovik kal‘ası: 16
lu‘bedebâzlık: 122
lugat: 109
Lût kavmi: 30
lûtî: 106
Luturyan mezhebi: 86, 125

luturyanî borular: 29, 31, 34, 38, 128, 188, 207, 209

lüleli çeşmeler: 101

lüzeme: 106

- M -

ma‘âcin: 110, 122

ma‘âdin: 118, 182, 283, 312, 325

Ma‘ânoğlu hapsi: 44

ma‘bedgâh: 24, 25, 67, 72, 103, 137, 142, 148, 153, 197, 215, 222, 233, 246, 253, 257, 261, 307, 316, 340

ma‘bedhâne: 20, 24, 307

Macar: 2, 16, 19, 20, 21, 26, 27, 52, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 96, 103, 105, 117, 122, 124, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 149, 150, 151, 155, 156, 157, 159, 160, 163, 164, 165, 174, 176, 180, 190, 194, 207, 229, 237, 239, 273, 288, 291, 311, 317

Macar atları: 13

Macar banı: 71, 72, 73, 132, 135, 141

Macar çarhı: 66

Macar çukası: 158

Macar dağları: 136

Macar ekmekleri: 47

Macar gulâmı: 44, 136, 137

Macar güzelleri: 27

Macar hisârı: 62, 64, 65

Macar İrşek: 179

Macar kalpağı: 16

Macar Kansi (cerrâh): 217

Macar kapudanı: 60, 80

Macar katanası: 52, 114, 137, 146

Macar kebeleri: 50

Macar kenîsesi: 234

Macar kızları: 164

Macar köleleri: 161

Macar köyleri: 60, 61, 62, 70, 75, 77, 80

Macar kralı: 141

Macar kurâları: 71, 137

Macar lisânı: 15, 19, 21, 28, 46, 49, 57, 62, 72, 73, 75, 76, 80, 81, 97, 126, 135, 136, 137, 146, 156, 157, 160, 161, 162, 163

Macar Sarâyı: 84

Macar somunu: 20

Macar târîhi: 25

Macar tevârîhleri: 62

Macar topları: 23

Macar tüfengi: 142
Macar zenâneleri: 154
Macarca: 13, 16, 20, 27, 67, 78, 136, 148, 161
Macarca lisânı: 17, 27, 60, 71, 72, 73
Macaristân: 16, 30, 60, 64, 66, 81, 117, 124, 131, 138, 140, 159
ma‘cûn: 204
Mâçîn: 100, 239, 251, 273, 282, 287, 293, 297, 311, 322, 323, 326, 329, 331
Maçkokirmen: 335
ma‘den: 182, 187, 283
Ma‘den sahrâları: 70
Ma‘dî-kereb: 44, 106, 119, 184
mağâra: 65, 163, 169, 171, 175, 218, 219, 223, 224, 225, 227, 243, 283, 291
Mağaylan, Bahr-i: 292
Mağnisa: 75, 298
Mağosa kal‘ası: 83, 152
Mağrib: 113
Mağribî: 283
Mağrib-zemîn: 120, 275
mahabbetnâme: 52, 161, 164, 178, 305, 321
Mâhân: 142, 188, 191, 194, 223, 227, 238, 272, 311, 319
mahfel: 104, 105
mahfil: 215, 231
mâhî: 23, 53, 92, 137, 141, 152, 166, 169, 184, 217, 219, 259, 295
mahkeme: 139, 166
mahkeme-i şer‘-i Resûl: 137, 143, 166, 259, 266, 339
mahlûk timsâlleri: 283
mahlûl kâtibi: 151
mahmîz: 66
mahmîzli kubâdî pabuç: 27
Mahmûd Ağa, Boşnak: 344
Mahmûd Ağa, Çavuşbaşı: 54
Mahmûd Ağa, Kara: 66
Mahmûd Beğ câmi‘i (kal‘a-i Temrik): 268
Mahmûd Paşa: 85
Mahmûd Paşa câmi‘i (kal‘a-i Güvercinlik): 168
Mahmûd Paşa, Evliyâ: 169
Mahmûd Paşa, Koca: 169
Mahmûd Paşa, Velî: 169
Mahmûd Paşa, Vezîr: 294
Mahmûd Paşa, Yanık vâlîsi: 82
Mahmûd, Sultân: 298, 301, 305
Mahmûd Şemhal Şâh: 297, 298, 299, 305, 308

mahpeshâne: 14, 65

mahpûshâne: 17

mahreme: 276

mahzen: 57, 58, 99, 103, 140, 144, 261, 341

Majonvar varoşu: 85

makâm (müzikte): 236

makâm-ı rehâvî: 105

makara: 15, 24, 26, 98, 104, 137, 153, 167, 197

Makedon: 176

Makedonya: 16, 173, 174

Makla deresi: 66

Makla nehri: 66

makrame: 108, 116, 127, 181, 288, 322

maksima boza: 214, 234, 271, 277, 284, 285, 304

maksûre: 90, 91, 99, 105, 107, 115, 118, 134, 147, 153, 171, 183, 223, 226, 233, 249, 282, 320, 343

Makşi Kral, Ferdinand Kral oğlu: 25

Makşimilyan: 68

Makşimilyan, Hersek: 68

mâl: 41

Malatiyye: 249, 250, 272

Malatiyye kal‘ası: 272

Malgayan, Bahr-i: 259

mâl-ı erzâk: 53

mâl-ı ganâ’im: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 21, 30, 31, 32, 33, 41, 47, 48, 63, 69, 81, 123, 129, 132, 133, 134, 137, 157, 160, 161, 162, 176, 177, 179, 186, 187, 189, 191, 192, 201, 202, 203, 208, 210, 211, 212, 213, 219, 236, 237, 242, 262, 263, 268, 273, 291, 299, 308, 318, 331, 336, 341

mâl-ı hazâ’in: 2, 38, 202, 205, 206

mâl-ı Kârûn: 92, 182, 202, 240, 253, 283

Mâlik Ejder: 242

Mâlik Eşter: 225, 242, 243

Mâlik, İmâm: 196

Mâlikî müftî: 254

Malta: 180, 254

Malu: 223

Mamaluk kavmi: 272, 285

Mamaluka: 270, 274, 275, 290

Mamşûh: 205, 286

manastır: 6, 7, 8, 20, 24, 64, 70, 71, 72, 73, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 98, 99, 103, 106, 107, 109, 111, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 143, 159, 160, 161, 162, 176, 177, 179, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 210, 307, 308, 309, 316, 318, 319, 320

manastır çanlığı: 5, 84, 86, 106, 180

mancınîk: 121

mandalos: 207

mandıra: 220
Mânî: 89
Mânî, nakş-ı: 129
mankır: 157
Mankıt beğleri: 229
Mankıtlı: 4, 195, 206
manlifke: 115, 317
manlifkeli şapka: 113
Mânoğlu: 285
mansıb: 93, 298
Mansûr, Şeyh: 225, 228, 242
Mansûrî askerler: 191
Mansûrlu: 195, 199, 204, 206, 209, 213, 229, 264, 271, 281
mantar: 222
Mantikukula vezîr: 34, 114, 127, 164
mâr: 251
Mar‘aş: 249
Mar‘ayş: 113
maraz: 130
Marçil kal‘ası: 16, 28, 40, 41
Mardin: 31, 64, 83, 108, 223
Mardin kal‘ası: 291
Mâriye (peygamberimizin eşi): 241
Martinoş buhayresi: 141
Martinoş kal‘ası: 141
martolos: 74, 151, 154
Martolos kapusu (Egre): 66
martolosân: 17, 63, 66, 72, 142, 143, 171
masasa: 253, 296
Maskov: 1, 91, 100, 120, 122, 163, 173, 174, 191, 193, 194, 199, 200, 202, 203, 209, 210, 211, 220, 234, 239, 254, 273, 280, 282, 285, 287, 288, 289, 292, 293, 294, 297, 298, 299, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 343, 344
Maskov arabaları: 331
Maskov askeri: 220, 319
Maskov bahri: 299
Maskov bârgîrleri: 344
Maskov bâzergânları: 307
Maskov dilberleri: 232
Maskov elçisi: 314, 344, 345
Maskov gulâmları: 342
Maskov güzelleri: 308
Maskov kal‘acıkları: 332

Maskov kapudanı: 301
Maskov Kazağı: 299, 303, 308, 340, 341, 343
Maskov kralı: 125, 202, 203, 209, 210, 220, 224, 278, 294, 297, 299, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 315, 317, 318, 319, 320, 322, 332, 333, 335, 336, 337
Maskov lisânı: 202, 295, 310, 314, 320, 337
Maskov oğulları: 327
Maskov vezîri: 281, 285, 309, 318
Maskovca: 310, 319
Maskovî: 210
Maskovistân vilâyeti: 334
Maskovistânlar: 314
Maslovin iskelesi: 29
mastaba: 91, 342
mâş: 30
maşâdhâne: 25
maşâdlık mezârlığı: 104
Maşkolor panayurları: 154
mataracı: 78, 95, 112, 182
mataracıbaşı: 112, 113
Matayoş Kral: 25
matbah: 7, 26, 184, 229, 233, 258, 282, 333
matbah bahâsı: 2
matbah-ı âmire: 183
matbah-ı Keykâvûs: 81, 228, 243, 306
matbah-ı sultânî: 174
Matı nehri: 284
Matra dağı: 62, 70, 71
Matra nehri: 70, 71
Matra Palatinuş Kral: 71
Matra yaylası: 70, 71
matraka çekic: 7
matrakbâzlar: 95
Matyaş Kral: 25
Mâverâü'n-nehir: 159, 238, 272, 275, 296, 309, 310, 314, 343
Mâverdî: 112, 115
May Bornu: 120
May Firav (Nemse çâsârı karısı): 58, 86
Mayak Baba Sultân: 192
Mayak geçidi: 192
Mayak yağı: 192, 259
May Bornu vilâyeti: 275
May Fırav: 164, 165

maymûn: 13
Mâzenderân: 273, 319
mazgal: 5, 15, 16, 17, 36, 66, 246, 263, 343
mazı: 247
ma‘zûlcü: 63
me’kûlât: 27
me‘âdin: 329
mecmere: 207
mecmû‘a-i müsevvedâtımız: 317
mecmû‘a-i nâ-matbû‘amız: 237, 331
mecnûn: 110
Mecnûn Baba: 58
mecûsî: 125, 272, 293
Mecûsî: 323
med nâm müskirât: 183, 315
med suları: 333
medâris: 25, 296, 335
Medâyin: 251, 296
meddâh: 258
medfenhâne: 24
Medîne: 79, 93, 111, 113, 152, 180, 190, 230, 241, 264, 274, 275, 284, 286, 317
Medîne-i Münevvere: 152, 241, 268, 273
Medniharâb: 330
Medova: 135, 168, 169, 170
medrese: 15, 16, 19, 50, 57, 58, 67, 136, 137, 139, 140, 142, 144, 145, 153, 166, 168, 169, 170, 172, 176, 178, 196, 216, 219, 225, 226, 231, 243, 246, 249, 251, 252, 253, 258, 259, 267, 300, 303, 314, 315, 316
medrese-i âlimân: 55, 59, 148, 262
medrese-i müfessirân: 17, 56, 59
medrese-i sûhtevât: 54
medrese-i tâlibân: 54, 55, 138, 144
Meğâribe kavmi: 120
Mehemmed Ağa, Banas: 238
Mehemmed Ağa, Cizyedâr: 222
Mehemmed Ağa, Dervîş: 68
Mehemmed Ağa, Macar: 288
Mehemmed Ağa, Nigebolı müsellimi: 178
Mehemmed Ağa, Olan: 234, 238
Mehemmed Ağa, Sakkâbaşı: 57
Mehemmed Ağa, Vezîr-i a‘zam Kethudâsı: 22
Mehemmed Beğ: 299
Mehemmed Beğ câmi‘i (İlok kal‘ası): 58
Mehemmed bin el-Hacı Bayrâm Hoca: 253

Mehemmed Çelebi: 40

Mehemmed Çelebi, Edirneli: 70, 96

Mehemmed, Çelebi Sultân: 178, 310

Mehemmed, Deli: 18

Mehemmed Efendi: 46, 59, 189, 218, 243

Mehemmed Gazan: 239

Mehemmed, Gâzî: 18

Mehemmed Geray Hân: 164, 165, 179, 186, 190, 191, 192, 197, 198, 200, 202, 203, 216, 217, 221, 223, 224, 226, 227, 230, 231, 233, 236, 237, 238, 242, 245, 262, 263, 264, 265, 266, 270, 272, 276, 277, 278, 284, 288, 289, 290, 293, 294, 297, 301, 304, 305, 307, 308, 318, 319, 320, 322, 324, 343, 344

Mehemmed Geray Hân hammâmı: 232, 258

Mehemmed Geray Hân kâhı: 227

Mehemmed Geray Hân mektebi: 231

Mehemmed Geray Hân oğlu: 284

Mehemmed Geray Hân, Sofi: 343

Mehemmed Geray, Semiz: 321

Mehemmed Geray Sultân: 236

Mehemmed Hân: 64, 65, 68, 70, 71, 82, 113, 180, 181, 182, 207, 225, 230, 232, 262, 338, 343

Mehemmed Hân, Ebü‘l-feth : 166, 168, 175, 180, 181, 338

Mehemmed Hân-ı Râbi‘: 19, 71, 72, 117, 131, 145, 151, 153, 156, 179, 200, 201, 308, 343

Mehemmed Hân-ı Sâlis: 10, 14, 15, 22, 28, 46, 60, 61, 62, 65, 68, 70, 71, 76, 135, 136, 143, 152, 160, 166, 313, 337

Mehemmed Hân-ı Sâlis câmi‘i (Egre): 67

Mehemmed Kazan Hân: 239

Mehemmed Kethudâ: 59

Mehemmed Paşa: 50, 60, 68, 72, 74, 134, 144, 155, 156, 322, 337, 338, 344

Mehemmed Paşa, Ak: 62, 221, 255, 259, 261, 337, 338, 340, 344

Mehemmed Paşa, Budin vezîri: 60, 155

Mehemmed Paşa, Cerrâh: 82

Mehemmed Paşa, Cüvânkapucubaşı Vezîr: 337

Mehemmed Paşa, Çavuşzâde: 151

Mehemmed Paşa, Filibeli Pirinççi (Egre vezîri): 51, 53, 68, 70, 71, 72, 74

Mehemmed Paşa, Gürcî: 13, 29, 30, 31, 32, 34, 48, 53, 59, 60, 74, 75, 134, 151

Mehemmed Paşa, Hısım: 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 164

Mehemmed Paşa, Kara: 53, 74, 111, 151, 164, 313

Mehemmed Paşa, Koca: 62, 73, 144, 145, 168

Mehemmed Paşa, Köpürlü: 59, 65, 66, 145, 151, 153, 160, 164, 165, 179, 200, 255, 265, 308, 343

Mehemmed Paşa, Küçük: 133, 134, 153, 161

Mehemmed Paşa, Mankırkuşu: 22

Mehemmed Paşa, Öküz: 39

Mehemmed Paşa, Saturcı: 76

Mehemmed Paşa, Serdâr: 49, 157, 158, 159, 161

Mehemmed Paşa, Serdâr Cüvânkapucubaşı: 339

Mehemmed Paşa, Seydî Ahmed Paşazâde: 50
Mehemmed Paşa, Sokollu: 18, 144, 145, 146, 321, 337
Mehemmed Paşa, Tavîl Lala: 21, 22, 62, 76, 144
Mehemmed Paşa, Yahyâ Paşazâde (Budin vezîri): 21, 49
Mehemmed, sâtûr-ı: 290
Mehemmed, Sultân: 62, 64, 68, 71, 174, 175, 180, 181
Mehemmed Şâm-ı Gâzân: 315
mehter: 68, 95, 119, 170
mehterbaşı: 112, 139, 143, 151, 171, 201
mehterhâne: 68, 74, 75, 77, 78, 80, 93, 94, 96, 111, 112, 118, 119, 121, 122, 182, 184, 229
mehterhâne davulları: 123
mehterhâne kullesi: 17, 20
mehterhâne-i Efrâsiyâbî: 184
Mekemorya: 1, 34
Mekke: 79, 93, 111, 113, 152, 180, 190, 230, 240, 264, 272, 274, 275, 284, 286, 317
Mekke-i Mükerreme: 241, 273, 316
Mekrân: 273
meks-i hıyâm: 2
mekteb: 15, 17, 19, 20, 25, 55, 56, 57, 58, 61, 67, 137, 144, 145, 154, 166, 170, 172, 176, 216, 231, 243, 246, 249, 251, 252, 258, 262, 267, 296, 300, 303
mekteb hocası: 231, 233
mekteb-i püserân: 54, 55, 144
mekteb-i sıbyân: 16, 50, 54, 136, 138, 140, 142, 148, 153
mekteb-i tıflân: 54, 59, 67
mektûb: 59, 68, 74, 82, 155, 161, 163, 164, 165, 172, 186, 189, 192, 211, 264, 305, 307, 308, 309, 322, 338
Mekü: 291
melâ'ike: 105
melek: 327
Melik Rac'îm: 173
mellâhân-ı keştîbân: 175
Memay: 234
Memi Ağa câmi'i (Egre): 67
Memi Cân: 282
Memik-zâde: 298
Memiş Hân: 233
memlûk: 43, 46, 164
Mençâr, Menûçehr oğlu: 117, 139, 159, 313, 317
Mençaryan: 96
mengane: 108
Mengli câmi'i: 252
Mengli Geray Hân: 180, 191, 214, 220, 223, 225, 229, 230, 234, 243, 248, 251, 254
Mengli Geray Hân câmi'i (Akmescid): 243

Mengli Geray Hân sarâyı: 231

Mengli sarâyı: 231

menhûshâne: 118, 207

Menkirtim Hân: 314

Menkûb: 222, 223, 248, 255

Menkûb kal‘ası: 218, 223, 224, 238, 250, 291

Menûçehr: 49, 60, 62, 96, 117, 125, 139, 143, 146, 158, 159, 160, 161, 169, 296, 299, 312, 313, 315, 317

Menûçehr ibn Huşeng: 315

menzil arabaları: 60, 61

menzil bârgîrleri: 54

Menzile vilâyeti: 91

Merâm-ı İrem: 249

Merankeş: 275

mercân: 118

merd-i hisâr: 222

merdüm-hisâr: 19, 20, 27, 28, 49, 55, 56, 57, 59, 73, 135, 137, 139, 140, 141, 144, 150, 166, 168, 171, 248, 254, 259, 267, 279

meremmâtçıbaşı: 254

Merere kal‘ası: 10, 11

merhabâcı askerleri: 37

merhem: 14, 108, 109

Meriç: 310

merkad: 238

mermer: 7, 65, 90, 91, 98, 101, 106, 130, 137, 146, 197, 200, 216, 223, 232, 248, 252, 256, 257, 260, 261, 266, 267, 287, 312, 313, 314, 339

mermer amûd: 314

mermer sandûka: 260

mermer-bür: 98, 152, 197, 261, 316, 339

merrîh: 312, 342

mersin balığı: 170, 338, 341

mersiyye: 336

Merşan Abaza kavmi: 280

Mervân: 302

Mervân-ı Hımâr: 302

Meryem Ana: 7, 37, 45, 89, 123, 124, 125, 127, 188, 207, 241, 243

Meryem Ana manastırı: 183

Meryem Bânû: 260

Merzifon bezi: 271

Merzivan şehri: 334

Merzûk-ı Kefâfî: 268

mesâvî: 195

mescid (mesâcid): 15, 17, 19, 20, 25, 26, 50, 54, 56, 57, 59, 67, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 153, 154, 156, 166, 168, 169, 170, 172, 178, 183, 196, 215, 216, 219, 221, 222, 231, 243, 244, 246, 247, 249, 252, 253, 257, 259,

262, 267, 268, 269, 270, 273, 288, 289, 295, 300, 303, 304, 309, 315, 316, 318, 335, 340, 343
Mescid-i Aksâ: 127, 173
Mesîhiyye: 38, 86, 103, 114, 120, 125, 133, 137, 181, 183, 194, 274, 294, 311, 316, 331, 337
mesîregâh: 19, 26, 27, 68, 86, 92, 124, 136, 153, 217, 220, 227, 233, 244, 251, 262, 274, 300
Mesköv: 209, 211, 227, 239, 312, 318, 320, 323, 328, 331, 336
Mesnevî-hân: 236
mest: 276, 323
meş‘al: 175
meş‘alciyân: 94
meş‘ale: 188
meşâyih: 196, 198, 217, 234, 236, 237, 238, 258
meşe: 23, 45, 121, 183, 285, 341
meşelik: 150
meşhed: 301
meşin dolama: 95
meşin kemer: 44
meşkler: 95
meşrûbât: 124, 183, 277
Meşter kal‘ası: 4
Meştivar palankası: 4
meteris: 22, 23, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 56, 62, 80, 83, 86, 87, 90, 98, 133, 135, 142, 161, 168, 201, 212, 218, 249, 337
mevâcib: 201
Mevlânâ tekyesi: 258
Mevlevî: 91
Mevlevî dervîşleri: 124
Mevlevî külâhı: 116
Mevlevîhâne: 55, 258
mevleviyyet: 63, 254
Meyân, kûh-ı: 292
meydân-ı siyâset: 102, 121
meyhâne: 7, 93, 179, 246, 258, 341
Meykel, baş tercümân: 92
Meykel, başkomsar oğlu: 123
Meykel tercümân: 88, 89, 93, 96, 111, 113
Meymendî, Şehzâde: 260
Meymûne binti el-Hâris: 241
meyve: 6, 19, 59, 67, 91, 96, 161, 226, 234, 235, 244, 250, 281, 326, 332, 341
meyve ağaçları: 295
mezâhib-i erba‘a: 298
mezar: 13
mezâristân: 5, 18, 61, 85, 129, 136, 138, 150, 259, 296, 297
mezârlık: 58, 239

mezgit: 55, 257, 300, 316

Mığdisi târîhi: 194

Mığdisiyân: 251

mıh: 44, 282

Mısır: 65, 85, 91, 93, 103, 113, 120, 160, 172, 191, 209, 219, 241, 251, 268, 275, 293, 296, 299, 302, 310, 312, 314, 316, 317, 334

Mısır alacaları: 120

Mısır fellâhları: 275

Mısır halîfeleri: 302

Mısır hazînesi: 5, 29, 89, 98, 100, 103, 104, 110, 117, 120, 154, 182, 184, 220, 276

Mısır İskenderiyyesi: 103

mızrak: 94, 123, 191, 223, 276, 323, 325, 333

micmere: 104

midye: 93

Mihaç: 50

Mihaç beği: 22

Mihaç cengi: 60

Mihaç gazâsı: 56, 70

Mihaç kal‘ası: 53

Mihaç palankası: 59

Mihaç sahrâsı: 69, 137

Mihaç taburu gazâsı: 55

Mihadi Laslo Kral: 25

Mihal, Koca (Eflak beği): 177, 183

Mihalko Ban, Koca (Eflak banı): 176

Mihalo kal‘ası: 16

Mihaloğullar: 176

mihmângâh: 247

mihmânhâne: 55, 231

mihmânsarây: 216, 217, 251, 287, 298, 305

mihmânsarây-ı kârbân: 231

mihmânsarây-ı Nevşirvân: 301

Mihne Cüvan Beğ (Eflak beği): 179, 186

mihrâb: 17, 20, 24, 50, 54, 55, 58, 61, 66, 73, 84, 103, 104, 133, 137, 138, 139, 140, 143, 148, 153, 166, 168, 169, 176, 197, 215, 218, 221, 225, 230, 231, 243, 246, 249, 251, 252, 257, 261, 267, 268, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 316

Mikal, Leh beğzâdesi: 220, 272

Mikloş: 60

Mikloş Niski ban: 15

Mikral: 273, 274

Mikral ibn Cebel-i Elheme: 274

Mikril: 273

Mikrilistân: 273

mîl: 109, 141, 156, 318
mil (sınır mili): 77, 78, 79, 113
milh-i Ücâc: 217
Milkaviş Yaloş: 25
Milon Poturi Mikloş: 25
Miloş Koblaki: 177
Miloş Niski: 18
Milyaş kenîsesi: 21
Milyaş kilisesi: 25
Milyaş papas: 20, 24, 25
mi‘mâr: 58, 105, 135, 136, 140, 143, 277, 316
mi‘mâr ağa: 15, 20, 23, 57, 60, 137, 139, 140, 141, 146, 151, 167, 171, 254, 339
mi‘mâr arşını: 221, 339
Mi‘mâr Sinân: 142, 173, 174, 215
mi‘mârbaşı: 17, 142, 168, 174
mi‘mârî ilmi: 24, 64, 131, 226
mînâ: 112
mina: 91
minâre: 24, 61, 64, 65, 67, 107, 135, 137, 139, 142, 143, 147, 148, 153, 166, 168, 170, 176, 197, 201, 215, 216, 218, 219, 222, 225, 226, 231, 243, 244, 246, 249, 257, 261, 266, 267, 269, 296, 306, 316, 318, 339, 340, 343, 344
minâreli manastırlar: 318
minber: 64, 73, 84, 133, 252, 257, 302, 316
Minnetullâh, eş-Şeyh Sultân: 304
Minor (kitap): 103
Mîr Haydar hânı: 306
Mi‘râc: 336
mîrâhûr ağası: 168
Mirfat karyesi: 161
Mîrhând, müverrih: 295
mîrî: 82, 141, 152, 154, 256
mîr-i livâ: 39, 47, 60, 71, 73, 143, 183, 255
mîrî mâl: 266
mîr-i mîrân: 29, 32, 33, 34, 37, 39, 47, 48, 53, 62, 123, 151
mirza: 1, 9, 144, 184, 191, 202, 204, 229, 233, 238, 276, 277, 308, 322, 331
Mirza Noğay, Kör Yûsuf: 191
Misis kal‘ası: 172
Misistre kal‘ası: 198
misk: 103, 119, 253, 295, 326
misk râyihası: 326
misk [ü] anber-i hâm: 192
miskal: 91
misket elması: 250

misket üzümü: 71
misk-i amber: 250, 252
misk-i Hoten: 112
miski kartal: 223, 224, 248
mismâr: 282, 291
Mismil karyesi: 75
misvâk: 203
misvâklı kalpak: 243
mişe: 277, 291
mişeyistân: 145, 156, 170, 177
mişezâr: 158, 177
mitrepolid: 102
Mitroviçse kasabası: 4, 53, 54, 55, 58
Mîze bâğları: 249
mizmerât: 91, 104, 209
Modava: 166, 168, 170
Moğol: 194, 239, 251, 273, 299, 303, 306, 310, 314, 329
Moğol lisânı: 195, 239, 275, 292, 296, 329
Mohaç: 25
Mohan: 274
Moltân: 273, 297, 315, 318, 326
Monla Câmî: 294, 305
Monla Çelebi: 226
Monla Kâsım: 305
Monla Kulî: 305
Monla Şeyh Gene(?): 305
Mora: 113, 173, 198, 223, 282
Mora paşası: 173, 182
Mora patlıcanı: 108, 116
Morağ: 274
moran: 103, 112, 118, 131, 150, 332
moran câm: 33, 107, 232
Morava: 136
Morava nehri: 2, 8, 29, 38, 168
morina balığı: 170, 175, 338, 341
Moriş nehri: 39, 143, 144, 145, 164, 165
Moroş şehri: 140
mortat: 209
Moyin suyu: 191
Moyinçak Şâh: 191, 204, 290, 291, 308, 314, 322, 323, 324, 325, 329, 330, 331
Moyli karyesi: 178
mu‘âfnâme: 71, 160, 180, 181

Mu‘âz ibn Cebel: 240, 241, 242

muğlab: 130

muğ-pîçe: 124

muhaddisân: 67

muhaddisîn: 292, 322, 331

muhâfazacı: 86, 177, 199

Muhammed Buhârî Saltık Bay: 309

Muhammediyye: 310

muhammes: 236

Muharrem Ağa, Siyâvuş Paşa kethudâsı: 40

Muharrem Paşa, Yeniçeri Ağası: 43

muhâsara: 15, 17, 18, 20, 21, 22, 26, 31, 48, 52, 55, 60, 65, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 86, 90, 96, 97, 99, 100, 107, 131, 133, 134, 135, 141, 146, 147, 151, 152, 164, 208, 221, 222, 224, 246, 296, 338, 339, 341, 342, 344

muhâtara: 144

Muhît, Bahr-i: 103, 125, 128, 151, 173, 190, 194, 259, 292, 293, 311, 329

muhtesib: 15, 17, 20, 23, 56, 57, 60, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 151, 166, 167, 168, 171, 175, 234, 243, 245, 254, 255, 267

Muhyiddînü‘l-Arabî: 194, 331

Mujik: 210, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 331, 335

Mujikistân: 319

Mujikkirmân: 319, 338, 344

Mujikrovkirmen: 333

mukallid: 122, 237, 259

mukarnazlı maksûre: 7

mukarrer: 53

mukarrernâme: 68

mukâta‘a: 151, 175, 259

Mukavkıs, Kıbtî meliki: 241

mukavvâ: 117

mûm: 100, 277

mûm fitîli: 100

mûm şam‘dânı: 100

mûmyâ-yı kânî: 109

mûr: 251, 291

Murâd Hân: 27, 177, 230, 268, 288

Murâd Hân-ı Râbi‘: 107, 117, 189, 200, 268, 294

Murâd Hân-ı Sâlis: 21, 27, 28, 46, 60, 68, 71, 72, 73, 76, 80, 81, 141

Murâd nehri: 29, 173, 238

Murâd Paşa, Kuyucu: 70

murassa‘ altunlu zencîr: 313

murassa‘ cığa teli: 112

murassa‘ eğer: 112

murassa‘ otağa: 115
murassa‘ topuz: 78, 115
murğ: 98
murğân: 91, 99
murğân-ı andelîbân: 68
murğ-ı hümâ sorguc: 95
murğ-ı semender: 14, 84, 338
murğ-ı zeyrek: 225
Murtazâ Alî Efendi, kadıasker: 226, 228
Murtaza Paşa, Kara (Budin vezîri): 26
Mûsâ Çelebi: 310
Mûsâ, Hz.: 296, 315
musâhib: 123, 322
Musâhib Hacızâde: 35
musâhib-i şehriyârî: 264
musallâ: 197
musanna‘ nâmûsiyyeli çadır: 54
musanna‘ taş kuşak: 152
musannifîn: 250
musannifîn-i şâ‘irân: 233, 300
musavver kitâbları: 103
musaykal taş: 98
Mûsevî: 104, 223
mûsîkâr ilmi: 104, 125, 236
Muslu Ağa, Kızlarağası: 179
musluk: 101
Musova şehri: 275
Mustafa Ağa, Corgunalı: 222, 233
Mustafa Ağa, Çalık: 176
Mustafa Ağa, Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı Âlî: 161
Mustafa Ağa, Topkapulu: 175
Mustafa Atalık karyesi: 217
Mustafa Beğ: 267
Mustafa Beğ mescidi (İlok kal‘ası): 58
Mustafa Beğ, Sadrıa‘zam birâderi: 54
Mustafa Çelebi câmi‘i (Kerç kal‘ası): 262
Mustafa Efendi: 77, 85
Mustafa Efendi, Foçalı Kâtib Boşnak: 37
Mustafa Efendi, Sipâhîler Halîfesi: 76, 80, 85
Mustafa, Hacı (tüccâr): 177
Mustafa Halîfe: 76
Mustafa Hân, Sultân: 294

Mustafa Paşa: 19, 48, 71, 134, 260
Mustafa Paşa, Azak vezîri: 191
Mustafa Paşa, Gürcî: 191, 340, 343
Mustafa Paşa, Hacı: 25, 26, 27, 28, 48, 49
Mustafa Paşa, Kanbur: 47, 49, 50
Mustafa Paşa, Kara: 175, 344
Mustafa Paşa, Kıbleli: 53, 110, 133
Mustafa Paşa, Tekeli: 39
Mustafa Paşa, Ustolni-Belgrad paşası: 27, 75, 78, 134
Mustafa Paşa, Vezîr-i Sânî: 56
Musta‘sımî: 225
Musul: 275, 287, 291, 296
Muş nehri: 343
Muş suyu: 310
muşammâ: 117
muşkat tüfengleri: 69
muşmula: 235
mutâf: 65
mutalsamât: 283, 329
mutalsem: 169, 172
mu‘temed: 184, 339
mutrıbân: 122, 184, 188
mü’ellifîn: 250
mü’ezzin: 10, 33, 84, 94, 139, 143, 168, 171, 182, 201
Mü’min Efendi: 236
Mübârek Geray Sultân: 236, 237, 264, 265
mücellâ dîvâr: 125
mücerredân hücreleri: 217
mücevher: 95, 112
mücevher eğer: 301
mücevher eşyâlar: 236
mücevher putlar: 5
mücevher raht: 95
mücevher tâc: 313
mücmere: 232
müdevver guruş: 126
müfessirîn: 105, 292, 322, 331
müflis kazâ: 142
müftî: 15, 49, 60, 145, 228, 267, 298, 304, 338
Müftî câmi‘i (Kefe): 257
Müftî Efendi sarâyı: 259
Müftî secdeliği (Kefe): 257

mühendis: 98, 105, 128, 131, 253, 277, 316
mühimmât: 48, 72, 321, 339
mühr: 46, 71, 129, 184
mühr-i hatt: 312
mühür: 117, 175
mültezimîn: 228
mümessek bahârlı mukavviyât ma‘âcinler: 122
mümessek bal şerbetleri: 95
mümessek sâbûn: 110
mümessek ta‘âm: 120
münakkaş ağac: 323
münakkaş araba: 114
münakkaş demir: 323
münakkaş gömlek: 234
münakkaş yağlıklar: 94
müneccim: 67, 97, 124, 155, 234, 260, 300, 312, 342
mürâfa‘a-i şer‘: 273
müsâfirhâne: 183, 277
müseddes: 236
müsellim: 254
müshil: 6
Müslim: 196
müstahfızân: 63, 133, 198, 289
Müstansır Billâh: 275
müşebbek bostân: 129
Müşevviş (Çerkes ismi): 277
Müşevviş Beğ (Kabarti beği): 288, 289
müşk: 6, 23, 119, 281
müşk-i amber-i hâm: 120
müşk-i Hoten: 115
müşk-i Rûmî soğanları: 226
müşk-i Tatar: 5, 124
Mütedeyyin Paşa câmi‘i: 138, 139
müteferrika: 119, 169
mütevellî: 145
müverrih: 69, 70, 220, 227, 272, 274, 295, 297
müverrihân: 239, 273, 292, 310, 322
müverrihân-ı Acem: 193, 239, 292, 302, 310
müverrihân-ı Âl-i Cingiziyân: 225
müverrihân-ı Âl-i Osmân: 69
müverrihân-ı Arab: 194, 239, 293, 317
müverrihân-ı Cingiziyân: 223, 239

müverrihân-ı Irâk-ı Acem: 270
müverrihân-ı Kıbtî: 239
müverrihân-ı Latin: 20, 117, 239
müverrihân-ı Macar: 20, 56, 117
müverrihân-ı Nasârâ: 96
müverrihân-ı Rûm: 68, 272
müverrihân-ı Tatar: 194, 197, 268
müverrihân-ı Yûnâniyân: 20, 117, 254
müverrih-i Latin: 272
müverrih-i Osmâniyân: 70
müverrih-i Rûm Yanvan: 146, 272
müverrih-i Yanvan-ı Yûnâniyân: 173
müverrih-i Yarmenî Mıgdısî: 272
müverrihîn: 239, 254, 273, 274, 317
müverrihîn-i Acem: 274
müverrihîn-i Arab: 274
müverrihîn-i Latin: 16
müverrihîn-i Macar: 16
müverrihîn-i Nemse: 16
müverrihîn-i Tatar: 274, 315, 316

- N -

nâ'ib: 19, 136, 140, 141, 243, 245, 255, 259
Nâbığa: 180
nabz ilmi: 233
Nadaş kal'ası: 16
nâfe kürk: 320
Nagban Ejder: 62, 160, 165
Nagban Yejder: 117
nâha: 118
nahır sürüsü: 209
nakâre: 104, 208
nakîb: 15, 19, 49, 145, 198, 298
nakîbü'l-eşrâf: 17, 23, 57, 60, 63, 135, 139, 140, 142, 143, 146, 151, 166, 167, 168, 171, 198, 217, 221, 245, 254, 267, 298, 338
nakkâş: 89, 106, 111, 125, 129, 323, 339
Nakşevân: 229, 263
nakş-ı bûkalemûn: 89, 90, 91, 103, 112, 118, 127, 137, 228, 232, 249, 257, 323
nakş-ı nigârhâne-i Çîn: 223
Nakşıbend-i Hâcegân: 303

nâkûs: 7, 21, 24, 29, 32, 34, 38, 61, 78, 86, 91, 94, 106, 118, 147, 188, 207, 209
nâkûs-hâne: 106
Naküt karyesi: 62
na‘l: 43, 159, 282
namâz: 45, 240, 251, 280, 292, 316
namâzgâh: 153, 233
namâzgâh meydânı: 176
namâzgâh mihrâbı: 222
namâzgâh soffası: 249
nâme: 51, 52, 112, 113, 115, 165, 202, 240, 242, 320
nâme-i dürerbâr: 240
nâme-i hümâyûn: 53, 111, 112, 113, 114, 155
nâme-i mahabbet-uslûb: 211
nâme-i pâdişâh: 111
nâme-i şâh: 111
nâmhâ-yı esmâ-i havâtîn-i zenân: 300
nâmhâ-yı esmâ-i kâfire: 333
nâmhâ-yı tersâ-yı muğân: 124
nâmhâ-yı zenâne: 234
Namin kal‘ası: 163
nâmûsiyye: 90
nân: 305
na‘nâ (bitki): 234
nâr: 91, 235, 250, 281
Narağı askerleri: 191
Nârin Hisâr: 256
Nasârâ: 1, 25, 92, 96, 104, 116, 125, 194, 273, 311, 315, 319, 331, 334
Nasreddîn-i Akşehrî, Monla: 317
nass: 42
nass-ı şerîf: 38, 48, 273, 317
Nasûh Paşazâde, Budin vezîri: 39, 149
Nasûh, Tatar: 151
Nator İşpan: 25
nazargâh: 234
nebâtât-ı giyâhât: 234
nebâtât-ı sebzevât: 154
nebîrezâde: 317
Necâtî: 225
Necâtî Çelebi, hân kâtibi: 233
necef: 33, 103, 107, 112, 118, 131, 232, 332
Nedaj kal‘ası: 19
Nedaj kral: 19

Nedajoğlu: 2, 33
Nedîmî Çelebi: 236
nedîm-i hâs: 236
nefîr: 104, 199, 201, 301
nefîr-i rıhlet: 29, 41, 49, 51, 75
neft: 92, 106, 121, 182, 210, 266
neft ma‘denleri: 306
neft yağı: 187, 266
Nemçe: 99, 105, 107, 125, 126
Nemçe lisânı: 97, 126, 129
nemek: 305
nemeş: 155, 158, 164
Nemeş kavmi: 126
Nemet nehri: 7
Nemet Uğvar kal‘ası: 7
nemmâm: 106
Nemrûd, âteş-i: 5, 14, 28, 35, 41, 43, 74, 84, 86, 119, 121, 172, 179, 202, 206, 210, 308, 338
Nemrûd boğazı: 173
Nemrûd kemerler: 174
Nemrûdiyye: 106
Nemse: 2, 16, 21, 25, 28, 34, 35, 40, 41, 49, 50, 52, 53, 55, 57, 58, 69, 70, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 96, 99, 104, 105, 110, 113, 122, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 133, 151, 155, 156, 157, 158, 207, 273, 281, 287, 311, 313, 316, 334
Nemse arabaları: 94
Nemse askeri: 34
Nemse çâsârı: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 25, 28, 41, 42, 46, 48, 50, 51, 53, 54, 68, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 81, 85, 86, 87, 92, 107, 116, 117, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 151, 155, 156, 158, 161, 164, 189, 192, 308, 309, 313, 317, 320
Nemse elçisi: 77
Nemse esîrleri: 31
Nemse gulâmcığı: 31
Nemse hattı: 126
Nemse hisârı: 62, 63, 64, 65
Nemse kapu kethudâsı: 114
Nemse kapudanı: 158
Nemse katanası: 129
Nemse kızları: 87
Nemse kralı: 1, 8, 53, 54, 59, 60, 68, 74, 76, 80, 105, 131, 156, 189, 190, 313, 321
Nemse leşkeri: 80
Nemse lisânı: 7, 46, 49, 81, 87, 88, 109, 113, 125, 146, 308
Nemse sarâyı: 84
Nemse soltatları: 84
Nemse topları: 23

Nemsece: 27, 67
nerdübân: 24, 101, 104, 112, 128, 147, 166, 222, 224, 248, 282, 339
Nerîmân: 296, 299, 315
Neslihân Bânû: 260
Nestorol nehri: 189, 190
Neşâbûrî: 103
nevbetçi: 84
Neve kal‘ası: 51
nevregân: 7
nevrûz: 97, 207
Nevrûz eli: 278
Nevrûz Mirza: 278
Nevrûz Noğayı: 279
Nevrûz Tatarı: 278
Nevrûzeli Noğayı: 205
Nevrûzelli: 195
Nevrûzkirmân kal‘ası: 278
Nevşirvân: 301
ney: 91
Neyzen Dervîş: 237
Nig Yejdir Ban: 317
nigâhbân: 248
Nigebolı: 174, 176, 177, 178
Nigebolı kal‘ası: 178
Nigebolı müsellimi: 178, 189
nigehbân: 23, 24, 63, 139, 153, 154, 256
nigendeli sivrice kavuk: 303
Nihâvend: 251, 295, 296
Nijen kal‘ası: 203
nikâh: 325
Nîl: 29, 85, 99, 172, 209, 293, 302, 310
Ni‘met nehri: 31
Ni‘met-Uğvar: 4, 25, 30, 31, 33
Ni‘met-Uyvar: 1, 31, 34, 123
Nipirvoda: 212
Niskikirmân kal‘as: 204
nisvân-ı Çerâkeze: 277
nişîmen: 249, 282
niyâbet: 15, 18, 27, 28, 49, 55, 57, 59, 73, 140, 168, 170, 178, 218, 269
Niyâzâbâd: 255, 302, 306, 321
nobut: 119, 313
Noğay: 190, 191, 192, 194, 195, 198, 203, 205, 208, 211, 235, 237, 245, 264, 265, 270, 271, 278, 279, 281, 282, 285,

286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 299, 309, 310, 315, 317, 318, 322, 323, 325, 327, 328, 329, 331, 335, 340, 341, 342
Noğay askeri: 190, 191, 203, 207, 270
Noğay, kabâ'il-i: 245, 285
Noğay lisânı: 195, 245, 271, 322
Noğay mirzâları: 191, 245
Noğay Tatarı: 190, 191, 192, 195, 235, 265, 270, 271, 282, 284, 311, 322, 335, 337
Noğayca lisânı: 322
nohud: 30, 92, 260, 286
Nova kal'ası: 168
Novigrad: 50, 60, 72
Nûh, Hz.: 239, 291, 296, 315, 317
Nûh, keştî-i: 291, 292, 315, 317
nuhâs-ı hâs: 159
Nûh-âvînd: 251, 295
nukrad hazînesi: 204
nukrad nâm akçe: 210
Nu'mân bin Sâbit: 196
nûreddîn: 228, 230, 235, 236, 259, 264
nûreddîn sultân: 165, 186, 199, 203, 204, 206, 208, 213, 217, 219, 228, 229, 236
Nûreddîn Sultân câmi'i: 216
Nûru'd-dehr Sultân: 217
nûru'd-dehrler: 238
Nûşirvân: 207, 295, 306
nücûm ilmi: 106, 183, 234, 261
nüdemâ: 237
nükûd: 184
nükûş-ı bûkalemûn: 118

- O -

oba: 288, 315, 322, 323, 332, 340
oba evcikler ile konup göçerler.: 322
Oba, menzil-i: 199
Obur dağları: 272, 274, 278, 279, 281
obur (=sehhâr câdû): 279, 280
ocak ağaları: 34, 40, 48
ocak halkı: 48, 53
odabaşı: 78, 79
odun: 51, 204, 215, 220, 235, 338, 341
odun baltaları: 69

odun bâzârı: 215
odun cisri: 165, 166
Odun kapusu (kal‘a-i Gözlev): 217
odun salları: 97
odun yarmaları: 69
odun yarması: 69
Oğlan Şeyhi tekyesi: 260
oğuz: 67
oğuz âdemler: 283
oğuz tâ’ife: 67, 139
ok: 3, 7, 13, 40, 126, 169, 176, 206, 209, 212, 213, 242, 276, 296, 325, 333
ok menzili: 34, 83, 143, 198, 307
Okna nâm tuz ma‘denleri: 182
Okyanûs: 173, 259, 292, 318
Olan: 234, 238
Olanlı askerler: 191
Olasın deresi: 245
Olcayto Hân: 239
Olgoy Alp: 331
Oloç karyesi: 178
olta: 342
Olti nehri: 178
Oluk kasabası: 57
Oman kal‘ası: 211
Onanfarav (kral karısı): 218
Or: 191, 193, 196, 197, 198, 199, 213, 263
Or beği: 194, 198, 203, 229, 239, 263
Or bızkası: 197
Or boğazı: 197
Or dağı: 280
Or eli beğleri: 229
Or handakı: 198
Or kal‘ası: 191, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 203, 212, 213, 214, 228, 238, 243, 250, 263, 264
Or kapusu: 197, 198, 203
Or kıstavı: 243
Or müftîsi: 198
Or sahrâsı: 196
Or tuzlası emîni: 198
Or tuzu: 198
Or varoşu: 197
Oran(?) Kazağı: 243
ordu: 1, 2, 9, 10, 12, 14, 29, 30, 31, 32, 33, 38, 41, 42, 43, 45, 47, 51, 68, 69, 70, 81, 87, 97, 123, 133, 155, 158

ordu kadısı sicilli: 114
ordu monlası: 54
Orhân Gâzî: 273
orman: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 23, 24, 27, 28, 30, 35, 38, 41, 42, 43, 45, 46, 91, 165
ormanistân: 8, 9
Ormit Şâh: 191
Orşan varoşu: 178
orta hisâr: 134
orta kal‘a: 5, 62
Orta kapu (kal‘a-i Kefe): 256
orta kuşak: 276
Orta Macar: 52, 62, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 131, 135, 136, 137, 141, 142, 149, 151, 155, 156, 157, 159, 164, 237, 311, 317
Orta Macar banı: 71, 72, 73, 132, 135, 141
Orta Macar katanası: 146
Orta Macaristân: 60, 64
Orta Meydân bâzârı (Kefe): 258
orta odaları: 63
Orta varoş: 147
oruç: 240, 280
Oruç Çavuş, Eğrikapulu: 35
Osmân Ağa, Beksumat Emîni: 42, 47
Osmân Ağa câmi‘i (Çanad): 143
Osmân Ağa, Hacı: 232
Osmân Çelebi, Boruzân (Mukallid): 237
Osmân, Hz.: 180, 241
Osmân Paşa, Çalık: 176
Osmân Paşa, Osmânlı elçisi: 79, 80
Osmân Paşa, Özdemiroğlu: 255, 269, 276, 277, 278, 279, 288, 294, 298, 299, 301, 302, 304, 307, 312, 321, 328, 337
Osmân Paşa, Semiz (Yanık serdârı): 80
Osmân Paşa, Tamanlı: 267
Osmân, Sultân: 255
Osmâncık: 239, 273
ot: 33, 34, 42, 135, 229, 325, 328
ot ağaları: 9, 191, 203, 204, 205, 206, 211, 213, 228, 233
otağ: 9, 19, 31, 32, 37, 38, 39, 53, 70, 75, 78, 89, 90, 92, 94, 95, 112, 115, 116, 118, 123, 125, 150
otağalar: 95
otlak hakkı: 191
otluk: 135, 144, 234, 325, 338
Ovar kal‘ası: 86, 87
Ovo nehri: 129
oyma: 257

oymak: 238, 323

- Ö -

ökçe: 87, 331
Ölü deniz: 197
Ölü Ten nehri: 191, 332, 342, 343
Ölüdeniz boğazı: 194
Ömer Ağa, Budin Ağası: 48, 73
Ömer Ağa, Çerkes: 178
Ömer Ağabay: 217
Ömer el-Buhârî, Hacı: 253
Ömer, Hz.: 179, 242, 272, 273, 274, 275
Ömer mescidi: 253
ördek: 49, 91, 122, 219, 269, 277
Ördek gölü: 49
Ösek: 29, 53, 58, 59, 90, 96
Ösek kal‘ası: 53, 59, 154
öşr: 63, 141
öşr-i sultânî: 145, 248, 254
öşr-i şer‘î: 298
öşr: 54, 269, 298
ötrük-nâme: 211
ötücü kuşlar: 326
Özbek: 100, 120, 194, 195, 236, 239, 251, 273
Özbek Hân: 314
Özbek libâsı: 323
Özbek pâdişâhı: 250, 302
Özbek pâdişâhzâdesi: 249
Özbek şehzâdesi: 249
Özbekî: 283
Özbekistân: 268, 308
Özekler: 342
Özi: 113, 175, 200
Özi suyu: 310
Özü: 186, 200, 201, 211, 212, 264, 337
Özü kal‘ası: 175, 191, 193, 200, 201, 202, 212
Özü nehri: 191, 193, 199, 200, 201, 202, 203, 210, 211, 212, 213, 220, 242, 314
Özücân: 193

- P -

pâbûç: 27, 87, 116, 124, 183, 216, 234

pâbûççu: 232, 246, 260

Paçarhot yaylaları: 86

paçavralı kurşumlar: 3

paçka(?) nâm beşlik: 184

Padre, Hakîm: 312, 329

pağurya: 93

Pahşa kal‘ası: 53, 137

Pahşa palankası: 59

pala: 152

palamar: 171, 172

palan: 313

palasanta (ağaç): 118, 121

Palatinuş: 71, 73, 132, 135, 141, 159, 164

palir nâm kâğız: 309

Palosin karyesi: 178

Palu (Evliya Çelebi’nin köpeği): 334, 335

Palus nehri: 178

panayır bâzârı: 151

panayur: 154, 179, 188

Pancova kal‘ası: 166

Papa: 28, 46, 104, 125

Papa kal‘ası: 27, 40, 46, 76, 77, 121

Papa nehri: 75

papağala: 91, 99

Papamonta nâm hey’et kitâbları: 103

papas: 3, 7, 8, 11, 24, 25, 34, 35, 41, 72, 85, 89, 97, 98, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 113, 116, 127, 131, 140, 150, 155, 180, 181, 206, 207, 209, 286, 287

papinta: 123, 127, 131, 151, 309

papişte mezhebi: 86, 125

Papmezö kal‘ası: 151, 157

parankona çuka: 84, 119

Paris şehri: 251

pars: 122, 313

pasaporta hattını: 320

pâsbân: 24, 63, 65, 138

pasta: 277, 285, 286

pasta çorbası: 195

pastav: 158

Paşa câmi‘i (Egre): 65

Paşa câmi‘i (kal‘a-i Sombor): 138

Paşa Hâtûn: 253
Paşa Hâtûn mescidi: 253
paşa imâmı: 92
Paşa karyesi: 190
paşa kethudâsı: 92, 95, 112, 119
paşa sancağı tahtı: 60
Paşa sarâyı: 47, 61, 64, 74, 138, 153, 256, 259, 316, 340
paşa tahtı: 23
patirgâh: 180, 181
Patka buhayresi: 49
Patka gölü: 49
patlıcan: 108, 116
Paturi kapudan: 56
patrik: 180
Paturi İstivan: 25
pâypûşçu: 232
pâypûşlar: 342
Pazma karyesi: 62
Peç: 21
Peçoy: 19, 46, 117
Peçoy beği: 22
Peçoy kal‘ası: 19, 64, 76, 313
Peçoy-ı dilcûy: 19, 249
Peçoy-ı Sirem: 19
Pedis kabağı: 285
Pedsi kabağı: 279, 280
pehlivân: 95, 119, 120, 150
Pelendvar kal‘ası: 3
peleng: 91, 298
pelîd: 23, 26, 121, 285, 341
pembe: 33, 250
Penç Hasan: 287, 288, 291
penc-i yek: 14, 158
pençe nakşı: 180
pençe-i Muhammediyye: 180
pençe-i Resûl: 181
pençe-i şerîfin resmi: 287
Pençeli Baba Sultân: 253
pençik: 63
penez: 138, 155, 184, 185
Penteli: 41, 53, 59
Peran(?) nehri: 129

pereme: 169, 342
Perezen nehri: 193
pergâl: 128
perhîz: 123
Pertev Paşa: 138, 146, 147, 149
Pespirim kal‘ası: 46, 47
Peşekops nehri: 281
Peşeng ibn Tûr: 315
Peşeng (Zâdîm Şâh’ın oğlu): 315, 317
peşkin: 283
peşli deri: 323
Peşpehil: 88, 89, 92, 94, 95, 99
Peşte: 52, 60, 74, 135
Peşte kal‘ası: 60, 74, 114, 135, 141
Petre Acan: 292
Petri Varadin kal‘ası: 55
peyker: 28, 38, 50, 69, 77, 89, 118, 146, 161, 206, 207, 333
peynir: 44, 219, 220, 285, 286, 290
Piçaz nehri: 284
Pije Bohaça: 319
Pije Buzlıça: 319
Pije Kohana: 319
Pijen nehri: 189
Pil kal‘ası: 136
pilav: 48, 110, 248, 318
Pileve: 176
Pirankopuruk varoşu: 88
Pirbay, kend-i: 304
pire: 324
pîrehen: 17
Pirespirim kal‘ası: 21, 27, 40, 43, 46
pîr-i muğân: 106
Pîrî Paşa: 139
Pirin Potur: 117, 313
pirinç: 48, 89, 91, 107, 109, 111, 119, 183, 318
pirinç pilavı: 318
pirinç teneke: 84, 87
pirinç tırabzan: 90
pîrûze: 118, 283
Pisibaysı nehri: 271
Pisif nehri: 278
Pisifse nehri: 286

Pisinkola karyesi: 177
pişi (yemek): 149
Pişiş nehri: 284
pişköv: 272, 275, 278
pişköv-i Âdemî: 281
pişköv-i Besnibay: 287
pişköv-i Bolatkay: 284
pişköv-i Bozoduk: 285
pişköv-i Çerkez-i Şağake: 272
pişköv-i Kabarti: 289
pişköv-i Şağake dağları: 272
pişköv-i Tavustân: 295
pîşrev: 95, 122
Pişyük beğ: 117, 313
Pişyük, Peçoy kapudanı:
pivo: 183, 315, 333
Piyâle Ağa, Gürcî: 337
Piyâle Kethudâ: 268
Piyeçel karyesi: 60
Plevneli Gâzî Mihaloğullar: 176
Poçay kal‘ası: 160, 161
poğaça: 67
Pojeğa: 59
Pojon: 51, 84, 128, 131, 132, 133, 313
Pojon kal‘ası: 52, 82, 87, 107, 117, 130, 131, 132, 313
Pojon kapdanı: 131
Pojon nehri: 131, 132
Pojon sarâyı: 131
Pojon varoşu: 131
Pokna nehri: 188
Pokovnik Holap: 212
polad: 328
polad-ı Nahşevânî: 94, 110, 195, 282, 291, 327, 338
Polata: 22, 23, 26, 27
Polata câmi‘i: 26
Polata dağı: 27, 28
Polata kal‘ası: 21, 22, 23, 24, 27, 46, 47, 76
Polata kapusu: 26
Polata Mahallesi (Ustolni-Belgrad): 24
Polata tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
Polata Varoşu: 22, 23
Poloşkirmen: 332, 335

Pomahaykirmen: 336
Poraça kasabası: 170
Poraçacık kasabası: 170
Porçalı tacı: 94
porkab(?) nâm altun: 184
Porkalab karyesi: 189
Poroşık: 177
porta kapu: 54, 143
Portakal: 100, 162, 273, 329
Portakal Frengi: 293
Portakal gemileri: 328
post: 282, 287
postenlik: 184
pot: 193
Potkalı vilâyeti: 203
Potnabaşı: 213
Potnik: 203
Potnik hatman: 202
Potur lisânı: 136
potura: 63, 68, 132, 134, 144, 148
poturacı: 33, 52, 129
poturacı levendler: 114
Poturca: 139, 145
Poyeşti karyesi: 177
Pozanta (=Kostantiniyye): 254
Pozanta kralı: 254
Pozanta şehri: 254
Pozanta tekfuru: 254
Pozantin şehri: 274
Pozantina kralı: 272
pösdeki: 279
Prahova nehri: 187
Prak: 8, 9, 21, 25, 31, 52, 68, 78, 86, 107, 117, 125, 128, 131, 151, 313
Prak kal‘ası: 102, 117, 131, 137, 313
Prandaporosk vilâyeti: 128
Prandepuruk şehri: 33
Prankopruk: 25
Pranso ban, Orta Macar banı: 141
Praskirmân: 332, 333, 336
Praslov kal‘ası: 203, 210, 211
Praşo dağları: 177, 187
Pravadi: 227, 264

Praziçse kal‘ası: 203
pul: 272
Pulgar kal‘ası: 158
Purunduk şehri: 5, 6
pusat: 205
pusu: 12, 13, 21, 32, 41, 42, 43, 45, 60, 75, 137, 145, 146, 150, 156, 162, 193, 289
put: 5, 84, 104, 105
Püşte-i Dâdyân: 292
püt-gede: 24, 89

- R -

Raba: 4, 11, 29, 30, 31, 32, 33, 38, 39, 41, 47, 49, 71, 83, 85, 122, 123, 313
Raba cengi: 87, 123, 132
Raba nehri: 3, 4, 8, 11, 12, 13, 14, 16, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 48, 49, 52, 53, 74, 76, 78, 82, 83, 84, 85, 122, 123, 125
Raba seferi: 47, 134, 150, 190
Raba suyu: 1, 4, 8, 12, 16, 27, 28, 29, 34, 48, 74, 108, 115, 123, 125, 134
Rabçe: 83, 84, 85, 86
Râbi‘a-i Adeviyye: 234
Rac‘îm Kral: 173
Rac‘îm, Melik: 173
Radna palankası: 145
Radul Beğ deyri: 183
râhibân: 106, 148
râhibân-ı bıtrîkân: 26
Rahoçakirmen: 335
Râhova: 177
raht: 44
Rajovay nehri: 179
rakı: 183, 303, 315, 332, 333
Rakka: 238
Rakofçi: 152, 163
Rakofçioğlu cengi: 190
Rakofçioğlu (Erdel kralı): 145, 150, 153, 158, 162, 163, 202
Rakofçioğlu Macarı: 40
Rakofçioğlu taburu: 202, 320
Rakofçizâde: 163
Rakoş nehri: 60
Ramazân Ağa, Tanbûrî: 231, 233
Ramazân Beğ: 267

Ramazân, mâh-ı: 263
Ramazân-ı şerîf: 264
Ravna dağı: 282
Ravza-i Mutahhara: 241, 268
ravza-i Rıdvân: 217, 226, 234
râyiha: 109
râyizâne: 71
Raytinad şehri: 6
re'îs-i mellâh-ı keştîbân: 221
rebâb (müzik âleti): 91, 236
Receb Ağa câmi'i (kal'a-i Azak): 340
Receb Çelebi, Edirneli Neyzen Dervîş (Mukallid): 237
Receb Efendi: 21, 54
reçel: 122
refref: 105
rehâvî makâmı: 34, 91, 104, 105, 122, 125, 184
rehin: 62
Remle: 127
remm ü nemm: 195
resm-i dest-i şerîf: 181
resm-i mübârek: 181
resm-i şerîf: 181
ressâm: 125, 233, 257
Ressâm Bihzâd: 261
Restâlîs: 101, 329
Resûl, Hz.: 180, 181, 241
reşk-i müşk-i Tatar: 233
Revâfızlar: 302
Revân: 39, 189, 299, 302, 306
Rey: 302, 322
reyhân (çiçek): 94
Rıdvân-ı Aşlama: 226
ribâhor: 106
rîh-ı sarsar: 3
rikâb-ı hümâyûn: 114
Rim Papa: 76
Rimlik nehri: 187
Rimlik şehri: 187
Rimpapa: 181, 313
Rimpapa Kızılelması: 181
riyâl: 48, 54, 114, 156
riyâzât ilmi: 106, 123

Rodnik: 168
Rodos: 83, 180
rokla: 108, 116, 123, 124
Roma kal‘ası: 131
Roma kubbesi: 180
Romçivar palankası: 3
rubâ‘î: 236
rubâ‘iyyât: 236
Rudolfoş: 86, 88, 95, 114, 118, 123, 127, 164
Ruhâ: 181
ruhâm: 91, 103, 104
ruhâm taş: 118
ruhâm-ı hâm: 232, 258
ruhâm-ı ibret-nümûn: 316
ruhbân: 5, 11, 33, 34, 89, 104, 105, 106, 125, 180, 181
rûh-ı tûtiyâ: 103
rûh-ı tûtyâ: 118
Rûhullâh makraması: 181
Rukıyye (peygamberimizin çocuğu): 241
Rûm: 28, 52, 68, 71, 72, 92, 100, 101, 103, 107, 110, 117, 120, 126, 146, 154, 162, 172, 176, 179, 183, 194, 196, 198, 206, 215, 221, 229, 232, 235, 238, 242, 247, 249, 250, 252, 254, 259, 260, 272, 273, 280, 294, 298, 308, 310, 313, 321, 325, 328
Rûm gemileri: 342
Rûm havâtînleri: 342
Rûm lisânı: 250, 275, 292
Rûm müverrihleri: 70
Rûm nisvânı: 124
Rûm salatası: 6
Rûm sâzları: 122
Rûm tevârîhleri: 292
Rûmca: 250
Rûmeli: 21, 22, 53, 58, 62, 69, 113, 133, 150, 151, 162, 164, 167, 168, 200, 221, 250, 269, 273, 298
Rûmeli askeri: 162
Rûmeli beğlerbeğisi: 74, 93, 229
Rûmî: 63, 283
Rûmiyyet-i Kübrâ: 181
rummân: 234
Rus: 174, 212, 234, 273, 303, 307, 329
Rus câriyeleri: 247
Rus dilberleri: 232
Rus lisânı: 20
Rusâfe nâm mahal: 302

rusâs: 89
rusâs-ı hâs: 6, 8, 88, 103, 131, 145, 148, 215, 257, 258
Rusçuk: 175
Ruye vilâyeti: 128
rûz-ı ıyd-ı Adhâ: 164, 263
rûz-ı Kâsım: 310
rûz-ı kıyâmet: 282
rûz-ı mahşer: 204
rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî: 164
rûznâmeci: 228, 229
rübbân: 171
Rümeyletü'l-Himâl şehri: 275, 293
Rüstem: 44, 95, 146, 276
Rüstem Paşa: 57, 96, 182
rüşvet: 301

- S -

sâ'at: 24, 100, 101, 102, 107, 119, 158, 165, 171, 344
sâ'at çanı: 61, 102, 106
sâ'at iskelesi: 138
sâ'at kullesi: 61, 65, 89, 106, 107, 147, 152, 171
sâ'at kumu: 341
sâ'at miftâhları: 102
sâ'at rakkâsı: 283
sâ'atçi: 88, 100, 111
sâ'at-i nücûmî: 5, 9
Sabâ Cân: 234
sabâh namâzı: 318
Saboş nâhiyesi: 158
sâbûn: 17, 109, 110
saçak peçe: 95
Saçlı İmâm câmi'i (kal'a-i Kopan): 15
saçma: 5, 39
saçma toplar: 6, 99
sadak: 198, 205, 213, 229, 230, 238, 265, 270, 271, 278, 285
sadâret-i uzmâ: 22
sâdât-ı kirâm: 63, 239
sadef: 103
sadefkârî: 95, 99
Sa'd-ı Vakkâs: 35

Sadoka karyesi: 177
sadranc: 23
sadranc nakşı: 100, 120, 153, 154, 307
sadrıa‘zam: 1, 2, 9, 10, 11, 14, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 59, 66, 69, 72, 74, 75, 81, 82, 93, 125, 153, 162, 179, 183, 184
Sadrıa‘zam sekbânları: 36
Sadşân ibn Elheme: 274
Sadşe Abazası: 278, 280
Sadşe kavmi: 284
Safî Geray Sultân: 205, 206, 237
Safî Kulu Hân: 306
Safî, Şeyh: 306
safîr: 99
Safiyye binti Hay: 241
safrâ: 240
sağkol ağası: 17, 151
sağkol kulu: 338
sağorine: 93
sahâbe: 242
sahâbe hâneleri: 303
sahâbe-i güzîn: 242
sahâbe-i kirâm: 225, 242, 253, 275, 295, 298, 300, 310
sahan: 44
Sâhib Geray câmi‘i: 196
Sâhib Geray Hân: 97, 196, 197, 215, 226, 228, 230, 232
Sâhib Geray Hân câmi‘i: 196, 233, 234
Sâhib Geray Hân câmi‘i (Bağçesaray): 231
Sâhib Geray Hân hammâmı (kal‘a-i Gözlev): 216
Sâhib Geray Hân medresesi (Bağçesaray): 231
Sâhib Geray Hân mescidi: 197
sâhib-i ayâr: 259
sâhib-i zünnâr: 181, 182
sahrâ: 2, 5, 6, 8, 14, 18, 22, 31, 69
Sahrâtullâh: 127, 173
sahrâ-yı Ciğerdelen: 51
sahrâ-yı hâmûn: 23
sahrâ-yı Heyhât: 193, 235, 309, 314, 317, 318, 319, 322, 334
sahrâ-yı Hırıştoş: 68, 70
sahrâ-yı Kıpçak: 325
sahrâ-yı Maskov: 209
sahrâ-yı Papmezö: 157
sahrâ-yı Peşte: 135

sahrâ-yı Salanta: 16
sahrâ-yı sebzezâr: 24
sahrâ-yı Seğitvar: 19
sahrâ-yı Sirem: 54
sahrâ-yı Tata: 75
sahrâ-yı tîh: 5, 146, 209
sahrâ-yı Ustolni: 22
sahrâ-yı Üstürgon: 41, 75
sahtiyân: 276
Sa‘îd Arab: 70
Sa‘îr beli: 106
saka kuşu: 91
sakâlar: 95
sakankûr-ı mâhî: 295
Sakar yokuşu: 106
sâkıye: 89
sakız: 220, 254
sakız ağaçları: 220
Sakız cezîresi: 254, 337
sakkâ bârgîrleri: 50
sakka kuşları: 220, 269
Sakmar: 83, 158, 163
saksağan kuşu: 276, 284
Salâ kapusu: 227
Salâ şehri: 227
Salâcık: 225, 227, 231
Salâcık deresi: 225, 227, 228
Salâcık kal‘ası: 224, 225
Sala-i Sovucuk: 269
salamura: 19
Salanta: 16, 39, 65, 149, 150
salât: 241
salât-ı Cum‘a: 75, 138, 153, 246, 256, 267
salât-ı ebvâbeyn: 237
salât-ı fecr: 262, 318
salât-ı ışâ: 318, 320
salât-ı zuhr: 71
salâti’l-Cum‘a: 64
salâtu’l-asr: 46
salb [u] siyâset: 93, 176, 177, 255
salıncak: 121
salîbe: 5

Sâlih Çelebi, Celâlzâde: 96
Sâlih Efendi câmi‘i (Egre): 67
Sâlih Paşa, Yeniçeri Ağası: 32, 33, 34, 36, 37, 39, 53, 123
Sâlihiyye (Şâm): 331
Sâlihli tacı: 94
saliîbe alem: 6
Salkır nehri: 243, 244
sallama yem: 46
Salman Atalık: 217
Salonya kal‘ası: 220
Salonya şehri: 220
Salsal: 220, 225, 242, 268
Salsal-ı Sol‘ât: 268
Salsaloğlu Sol‘ât Kral: 146, 220
Saltık Atalık: 217
Saltık Bay: 309
Saluka karyesi: 70
salyâne: 201, 255, 266
Sâm: 296, 299, 315
Sâm u Nerîmân: 296
Samakov çekiçleri: 91
saman: 144, 187, 229
samanlık: 200, 201
Samartin kal‘ası: 85
Samoç şehri: 163
samson kelbi: 34, 330, 334
Samsoncubaşı: 31, 34, 37, 46
San Marka: 85
San Marko: 339
sanâmekî: 6
San‘ân kal‘ası: 274
sanavber: 118, 235
sanâyi‘ât: 300
sancağ-ı Resûlullâh: 32, 34, 35, 40, 64, 69, 93, 96, 146
sancak: 23, 62, 64, 65, 68, 75, 77, 78, 89, 93, 94, 95, 123, 126, 142, 149, 151, 158, 182, 184, 186, 216, 229, 239, 255, 339
sancak ağası: 179, 186
sancak beği: 15, 19, 46, 68, 72, 76, 135, 143, 145, 146, 151, 156, 171, 178, 201, 338
sancaklı abâyı: 63
sandık: 285
sandûk: 285, 286, 327, 329
sandûka: 11, 100, 114, 231, 260, 286, 287, 326, 327

sanem: 89, 105

sanevber: 91

Sanmarti: 85

sansar: 308

Santa Marko: 339

santûr (müzik âleti): 236

sara‘: 138

sara (hastalığı): 295

sar‘a zahmeti: 242

Saraş şehri: 336

Saratay deresi: 242

sarây: 7, 8, 26, 30, 48, 58, 64, 66, 75, 80, 85, 86, 87, 88, 95, 98, 99, 101, 106, 111, 112, 118, 120, 130, 131, 134, 137, 138, 151, 152, 153, 162, 164, 166, 183, 187, 189, 197, 214, 219, 222, 223, 226, 227, 228, 231, 234, 243, 244, 245, 251, 254, 256, 259, 263, 265, 296, 298, 300, 301, 309, 311, 313, 340

sarây hammâmları: 258

Sarây kapusu: 99, 175

Sarây meydânı: 65, 112, 115, 228, 244

Sarây şehri: 191, 227, 230, 231, 234, 235, 242, 268, 299, 310, 311, 312, 313, 314, 322

Sarây Tatarları: 311

Sarâyburnu: 173

sarây-ı hânedân: 231

sarây-ı hâssu’l-hâs: 228

sarây-ı kalga sultân: 243

sarây-ı kârbân: 231, 296

sarây-ı menhûshâne: 164

Sarayiş şehri: 336

Sarayişkirmân: 336

Sarhân beğleri: 229

sarı asma kuşları: 122

Sarı Ata: 233

Sarı Saltık: 37, 107, 183, 207, 309

sarı yağ: 252

sarıasma: 91, 99

sarıca: 33, 34, 35, 36

sarık: 4, 102, 234, 243, 295, 309

Sarıkamış: 193, 212

sarınç: 107

Sarkirmân: 218, 220, 238, 250

sarma ağaç: 121

Sarmaşıklı bayırı (Kefe): 259

sarnıç: 50, 224

sarrâc: 88, 95, 112, 182

Sarvaş kal‘ası: 16
Sasıklı Geçidi: 263
Satı Balı, Tatar: 13
satranç nakşı: 85
sâtûr: 41
Saturcu Paşa: 143, 152
sâtûr-ı Muhammedî: 5, 18, 22, 33, 69, 179
sâtûr-ı Müslimî: 302
Sava: 310
Sava nehri: 54
savaş: 13, 21, 34, 36, 149, 150, 192, 207, 209, 213, 229, 238, 255, 262, 276, 279, 324, 339
savat: 205, 229, 238, 265, 270, 278, 285
savm-ı Dâvûd: 336
savt-ı Dâvûd: 105
savt-ı safîr: 276
savvânî: 91
say yağı: 30, 192, 223, 267, 319, 322
saya: 220
Sayda: 127, 242
sâyis: 69
Sayyâd: 141
sayyâd-ı gulâm: 223
sayyâd-ı mâhî: 169
saz: 23, 60, 80, 97, 128, 136, 141, 143, 144, 147, 168, 183, 186, 188, 189, 190, 201, 210, 268, 269, 272, 277, 278, 284, 286, 288, 289, 295, 307, 309, 311, 315, 316, 332, 333, 336, 340, 341, 343
sâz (çalgı): 91, 104, 110, 122, 188
Saz Macarı: 161, 164
sâzende: 110, 122, 188, 236, 258
sazlık: 10, 17, 75, 76, 137, 139, 145, 146, 192, 199, 200, 203, 211, 343
Sazvaroş kal‘ası: 165
Seb‘a kırâ’ati: 236, 246
Sebe’ şehri: 103, 275
sebeb-i mevt: 130
Sebec: 96
sebîl: 216, 296, 300
sebîlhâne: 25, 67, 153, 166, 216, 231, 246, 251, 259
sebüke altun: 259
sebüke tahta: 126
seccâde: 118
seccâde-i Resûl: 241
secde-i şükr: 45, 344
secdelik: 257

Seçan: 61, 62
Seçan beği: 72
Seçan dağları: 61
Seçan kal‘ası: 51, 60, 67, 68, 71, 72, 74
Seçan yaylakları: 72
Seçova Dağları: 188
Seçoy kal‘ası: 53, 59
Sedd-i Bâbü‘l-ebvâb kal‘ası: 98
sedd-i calender: 146, 201, 293
sedd-i İskender: 5, 6, 17, 18, 21, 23, 44, 50, 60, 61, 64, 65, 80, 83, 98, 131, 142, 147, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 162, 171, 198, 201, 211, 249, 255, 256, 293, 297, 302, 307, 326, 329, 340, 343
Sedd-i İslâm: 1, 308, 342, 343
sedd-i Kahkahâ: 63, 142, 147
sedd-i Mardin: 64
sedd-i Nemrûd: 172
sedd-i Şeddâdî: 293
Sedd-i Ye’cûc: 22, 23, 62, 142, 147, 255, 282, 283, 292, 293, 316, 329
Sedd-i Ye’cûc u Me’cûc: 83, 97, 329, 331
sefer: 2, 23, 30, 41, 42, 48, 113, 155, 163, 182, 183, 190, 196, 203, 204, 212, 213, 214, 229, 230, 255, 265, 298, 323
Sefer Gâzî Ağa: 1, 2, 9, 196, 218, 228, 231, 238, 243, 244, 246, 264
Sefer Gâzî Ağa hânı (Kefe): 231, 246, 258
Sefer Gâzî Ağa, Mehemmed Geray Hân vezîri : 221
Sefer Gâzî Ağa sarâyı: 231, 233, 243
Sefer Gâzî mahallesi: 231
Sefer Gâzî mescidi (Bağçesaray): 231
Sefer Gâzî sebili: 231
seferli oda: 90
Sefîd, Bahr-i: 307
segâh makâmı: 95, 122, 144
Segedin: 56, 62, 140, 141, 142
Segedin buhayresi: 141
Segedin kadısı nâ’ibi: 141
Segedin kal‘ası: 135, 136, 140, 141, 142, 143
Segedin sancağı: 55, 56, 57, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142
Seget kapusu (kal‘a-i Kopan): 16
segler: 313
Segsar kal‘ası: 17, 19, 20, 53, 59, 313
Seğitvar: 10, 18, 19, 61, 78, 146, 159
Seğitvar kal‘ası: 14, 16, 18, 30, 50, 117, 146, 148
Seğitvar seferi: 46, 76
Sehavkoşa nehri: 286
sehm: 314

sekbân: 33, 34, 35, 36, 53, 205, 206, 214, 263, 288, 295
sekbân bölükbaşıları: 182
sekbân neferâtları: 196
sekbân odaları: 243
sekbân tüfenglisi: 263
sekdirme top: 53
Sekelhid kal‘ası: 113
Sekelhit: 52, 156
Sekeşvar kal‘ası: 15, 17
sekir: 195
selâhor: 155
Selâmet Geray: 212, 230, 231, 264, 277, 278, 336
Selânik: 255, 264
selâtîn câmi‘leri: 318
selc: 90
selçar: 184
Seleşti Kral: 136, 139
Selîm: 268
Selîm Dede: 268
Selîm Efendi, Kâtib: 46, 54
Selîm Geray Sultân: 203, 233, 236, 264, 265, 285
Selîm Hân: 19, 256, 268, 269, 288
Selîm Hân-ı Evvel: 182, 267
Selîm Hân-ı Sânî: 19, 78, 197, 255
Selîm Şâh: 267, 268
Selîm Şâh-ı Evvel: 70, 267, 269
Selîm, Şehzâde: 254, 256, 268
Selîmî destâr: 95, 112
Selîm-i Sânî: 18, 197, 321, 337
Selîm-nâme nâm tevârîh: 268
Selm (Ferîdûn’un oğu): 317
Selme: 275
Selme çölleri: 272
selsebîl: 7, 91, 101, 226
Semartin kapudanı: 48
Semati kal‘ası: 8
semâ‘-zen tasvîrleri: 91
semek: 141
semek-i nehr-i Bahsan: 295
semender: 202, 206
Semendire: 34, 36, 60, 61, 73, 142, 167, 168, 170
Semendire kal‘ası: 67, 73, 137, 167, 168, 176

Semengân: 315
semer: 43
Semerkand: 273
Semiz Mehemmed Geray Hân: 197
semm-i fâr: 328
semmûr: 78, 210, 308, 312, 318, 320
semmûr kabaniçse: 78, 88, 95, 112
semmûr kafâsı don: 190
semmûr kafâsı kürk: 54, 344
semmûr kalpak: 202, 205, 207, 233, 265
semmûr kürk: 53, 68, 70, 94, 112, 119, 202, 236, 320, 321, 335, 338
semmûr lipâçe: 9, 74
semmûr paçası kürk: 186, 308
semmûr post: 210
semmûr şıpırtma kalpak: 202
semmûr ton: 214, 233, 265
Senmartin kal‘ası: 45
Senbetre kal‘ası: 16
Sencüvân Paşa, Kefe vezîri: 214, 215, 218, 340
Sendebakab kal‘ası: 18
seng-i cevâhir: 103
seng-i ferah: 103, 325
seng-i ferahî: 91
seng-i mezâr: 5, 296, 297, 313, 314, 315, 317
Senkob: 156
Senkotar karyesi: 60
Senköy: 135, 151, 154, 155, 156
Senmartin: 28, 84, 85
Senmartin kal‘ası: 40, 47, 76, 83, 85
Senta palankası: 140, 141
Senyal dağları: 163
sepet: 120, 250, 324
Serâ Keysû: 275
Serâkeys: 275, 284, 286, 287
Serâkeys Mamaluka: 285
Serâkeys-i Arab-ı Kureyşî: 284
Serâkeys-i Kureyşî: 286
Serâkeys-i Urbân-ı Kureyş: 284
Serâkîs Urbânı: 275
Serâkîse-i nâkîse (=Çerkez): 275
Serali nehri: 286
serâmed: 247

serâmed top: 83, 215
serâperde-i serîr-i Süleymân: 92
serasker: 164, 176, 237
Serâv: 39, 310
serâvîl: 42
Serbaniska, Maskov kralı: 317
Serbay Beğ: 238
serbendler: 94
serdelye balığı: 295
serdengeçdi: 56
seren: 75, 121
seren direk: 121
Serendîl dağı: 293
Serendîl vilâyeti: 326
serhad esbâbı: 148
serhad gâzîler: 9
Serhad gâzîleri: 3, 9, 10, 40, 41, 48
serhad kavmi: 162
serhadli: 1, 2, 4, 5, 8, 10, 14, 29, 31, 34, 40, 43, 52, 72, 144, 145, 176
Serîrü‘l-lân şehri: 255, 293, 299, 306
Serkeş (=Çerkez): 275
Serkis (=Çerkez): 275, 284, 285
serpenâh: 301
servî: 22, 91, 114, 118, 235, 247, 282
Setaze nehri: 278
Sevâkin şehri: 275
sevdâ: 240
sevdâger: 250, 253
Sevdâger, kend-i: 304
Sevde(t) binti Zem‘ad: 241
Seveyte: 99
Sevindi Bay: 217
Sevr burcu: 260
sevvâh-ı âlemîn: 329
seyâhatnâme: 1
Seydî Battâl Gâzî: 182
Seyfî gulâm: 44, 45, 123
Seyhûn: 297, 310
seyis: 94
seyishâne: 12, 29, 44, 51, 81, 148, 162, 187, 220, 229, 321
Seykel: 158, 164, 188
Seykel kal‘ası: 52, 83, 155

Seykel Macarı: 149
Seykelhit kal‘ası: 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 164
seylân: 103, 118, 283
Seylân taht: 118
seylânî: 91
seyrângâh: 233
seyyâh: 127, 185
seyyâhân: 103, 293
seyyâhân-ı berr [ü] bihâr: 230, 233
seyyâhân-ı kudemâ: 292
seyyâh-ı âlem: 185
Seyyid (–) Çelebi: 259
Seyyidü‘l-Arab ve’l-Acem: 273
sıbyân u bintân: 41
sıçan: 120
Sıçan Samur dağı: 136, 293
Sıçanlı hân (Kefe): 258
Sıfat: 191
sığın: 91, 219, 277, 285, 301, 323, 325, 331
sığın derisi kürk: 285, 287, 323, 331
sığır: 27, 30, 47, 81, 95, 99, 100, 174, 182, 183, 191, 192, 193, 195, 197, 213, 214, 215, 247, 249, 260, 270, 271, 276, 279, 285, 286, 290, 301, 313, 318, 323, 331, 332, 333, 336, 342
Sıhak kabağı: 291
Sınap dağları: 221
sıpa: 249, 271, 336
Sıranda karyesi: 146
sırça: 87, 103, 111
Sırf: 26, 27, 57, 70, 140, 141, 145, 166, 167, 168, 273
Sırf kralı: 140, 166, 168, 177
Sırf lisânı: 20, 141
Sırfça: 136, 166, 167,168
sırık: 77, 123
sırık harbeler: 333
sırık mızraklar: 122
sırma gümüş: 230, 308
sırma zerdûz keçe üsküfler: 95
siba: 168
Sibin kal‘ası: 121, 180
Siccîn deresi: 106
sicil: 22, 135, 259
sicn-i Yûsuf: 73
Sidirkin karyesi: 146

Sihadok: 284
Sihakoşa nehri: 284
Sihara karyesi: 190
Sihara köğü: 190
sihirbâz: 144
sihr: 122, 144
sikke: 117, 126, 146, 185, 197, 230, 254, 273, 294, 305, 308, 313, 319
silâh: 11, 12, 13, 23, 39, 44, 45, 48, 63, 86, 129, 142, 143, 224, 229, 284, 285, 286, 319, 320, 331, 334, 335
silâh bisâtı: 123
silâh kîsesi: 43
silâh pâreleri: 282
Silifke sancağı: 223
silihdâr: 34, 37, 46, 78, 112, 184, 268
Silisre: 163, 183, 310
Silivri: 173
Silivrikapusu: 182
sîm: 94, 114
sîm âvân: 5, 283
sîm kadeh: 44
sîm kanâdîller: 238
sîm tepsi: 283
sîm-i hâlis: 114, 126
sîmurğ-ı ankâ: 94
sîmyâ ilmi: 119
Sinab: 181
sinago: 234, 260
Sinan Paşa: 21, 22, 27, 28, 46, 82, 83, 85, 96, 141
Sinân Paşa, Arnavud: 21, 81, 156
Sinân Paşa câmi‘i (kal‘a-i Baya): 137
Sinân Paşa câmi‘i (Sekoy kal‘ası): 156
Sinân Paşa, fâtih-i Yemen: 28, 46, 76, 88
Sinân Paşa matarası: 95
Sinân Paşa, Serdâr: 80, 82
Sinân Paşa şehîdliği: 85
Sinân Paşa tabyası: 154
Sinân Paşazâde: 39
Sinâniyye hammâmı (kal‘a-i Gözlev): 215
sincâb: 308
Sincâr: 83, 291
Sincivit: 191, 195, 199, 204, 206, 209, 229, 271
Sind: 110, 120, 179, 180, 273, 282, 287, 297
sindiyân (ağaç): 118

Sine kal‘ası: 274
sinek: 217, 221, 326
sînî: 102, 110, 120
sinir: 223
Sinlaslo karyesi: 60
Sinop: 221
Sinop kal‘ası: 180
sipâh: 34, 36, 37, 69
sipâh askeri: 32, 34
sipâh bâzârı: 153
sipâh gulâmları: 69
sipâh kethudâyeri: 15, 17, 19, 54, 135, 139, 143, 146, 156, 166, 167, 171, 175, 217, 221, 245, 254, 267
sipâh ocağı: 29
sipâh oğlanı: 69
sipâh ordusu: 41
sipâhî: 22, 36, 39, 56, 93, 151, 155, 217, 242
sipâhîler halîfesi: 76, 77, 80, 85
sipâhiyân: 37, 39, 242
sipehsâlâr: 39, 56
sipov ekmek: 67, 71, 127, 135, 149, 154, 160, 161
sipov Macar somunu: 20
Sirem: 19, 34, 36, 54, 55, 56, 57, 85, 139, 142, 249
Siret nehri: 188, 189, 190
Sirge Kazağı: 202, 212, 213
Sirinba karyesi: 187
sirkeli kebâb: 109
Sîstân: 273
Sivac karyesi: 161
Sivac köyü: 161
Sivas: 113, 245, 249, 251, 316, 334
Siverin kal‘ası: 174, 176, 177
Sivilye guruş: 44, 48
sivrisinek: 102, 341
siyâb-ı fâhire: 337
siyâh semmûr: 308
siyâh taş: 58, 106, 107
siyâset: 102, 121
Siyâset Meydânı: 101, 102, 265
siyâsethâne: 80
Siyâvuş Paşa: 40, 47, 133, 150
sizbal: 277
soba: 101, 110, 153, 167, 341

soba guslhâneleri: 26
soba hammâmı: 67, 167
soba kazanları: 101
sobalı hammâm: 64, 148
Sobay kabağı: 279
Soboçka kal‘ası: 141
Sobotka: 141
Sobron kal‘ası: 4, 117, 313
sof: 116, 231
soffa: 91, 233
soffacıklar: 7
sofî: 196, 203, 243
sofîler: 196
sofra: 277
sofracıbaşı: 184
sofra-i Halîl: 46
Sofya şehri: 176
sofyâne usûli: 125
soğan: 100, 234, 288
Soğanlı karyesi: 214
Sokrât: 101, 108, 293, 329
Solabi Yanoş Çârsâr: 25
Solahkirmen: 335
Solakbaşı, Koca: 69
Sol‘ât: 146, 174, 194, 235
Sol‘ât-ı Kırım: 234, 322
solkol ağası: 17, 151
solkol kulu: 338
Solmoş kal‘ası: 145, 224
Solongar kal‘ası: 151
Soloy Alp: 331
soltat: 80, 84, 85, 209
Solup kirmân: 319
som balıkları: 175
somâkî: 91, 102, 328, 344
somâkî mermer: 220
somâkî sandûka: 313
Sombor palankası: 138
Sombor şehri: 138, 139
Sombor kal‘ası: 53, 59
Somluk: 135
Somluvar kal‘ası: 158

sommâkî: 103
somun ekmeği: 135, 331
Somunluk: 135
Sonhokirmen: 332
Sonlok: 25, 61, 62, 70, 135, 136, 157
Sonlok kal‘ası: 60, 61, 62, 135, 136, 142, 150, 152
sorguc: 95, 116
sorguc-ı pâdişâhî: 78, 112, 115
sorguc-ı şâhî: 95, 112
Sorotakirmen: 320, 321
Sosora karyesi: 189
Sotin kal‘ası: 53
Sotin palankası: 59, 139
Sotnik: 211
Sovuksu: 248, 280
sovulcan: 109
söğüd: 235, 318
söğüd ağacı: 214, 306, 312
Söğüd kasabası: 239, 273
söykeler: 279
Söyünç Bay: 234
Söyünç nehri: 297, 299, 307
su çarhları: 91
su değirmenleri: 61, 66, 71, 88, 154, 219, 246
su dollâbları: 91
su kapusu: 168
su kaynakları: 222
su kemerleri: 173, 174
su kullesi: 142, 222, 341, 343
su kuyuları: 197
su kuyusu: 159, 167
su sarnıcı: 262
su sarnıçları: 73, 249
su sığırı arabaları: 71
su sığırları: 101
su varulları: 121
su yolları: 174
su yolu: 50, 168
Sub nehri: 281
subaşı: 27, 28, 47, 73, 134, 139, 154, 170, 243, 248, 254, 260, 269
Sucever kal‘ası: 132
Suda kal‘ası: 248

Suda limanı: 220
Sudak: 248, 250, 255
Sudak bâğı: 120, 248, 249, 250
Sudak dağları: 259
Sudak elması: 250
Sudak kal‘ası: 247, 248, 249, 250
Sudak kirmân: 248
Sudak kralı: 250
Sudak tüffâhı: 250
Sudak yablokası: 250
Sudaklar bâğları: 249
Sûdân: 120, 275, 293, 310, 314
Suheyboğlu: 70
sûhtevât medresesi: 61
suhuf sûreleri: 104
suhûn: 120, 283
sûk-ı sultânî: 14, 18
sulehâ-yı meşâyihân: 217, 300
sulhnâme: 73, 114, 134, 155
Sultân Berkuk câmi‘i: 103
Sultân Ferec câmi‘i: 103
Sultân Kalavân câmi‘i: 316
Sultân Mehemmed câmi‘i: 150
sultân oğulları: 95
Sultân Sıvat karyesi: 190
Sultân Süleymân câmi‘i: 215
Sultân Süleymân Türbesi: 18
Sultâniyye: 273, 344
Sultâniyye kal‘ası: 344
Sultâniyye kapusu (kal‘a-i Kopan): 16
Sultâniyye kullesi: 343, 344
Suluca liman: 220
Suluk kullesi: 339
summât-ı Muhammedî: 81, 116, 120, 228
Sun karyesi: 79, 80
Sun köyü: 113
Sunca dağları: 303
sunkur: 291, 320
sûr [u] bârû: 7
surâhî: 247, 315
surâhî bardak: 252
surâhî kûzeler: 162

surâhî su kabağı: 23, 24
sûrnâ: 13, 229
Sûrnâ Ahmed Çelebi (Mukallid): 237
sûrnây: 301
surre: 152
Surut: 26
surutka (peynir): 220
sûzenkâr: 323
Sübhân Gâzî Ağa: 211, 234, 311
Sübhânzâde, Beşli Ağası: 142
süd: 106, 220, 326, 329
Süd boğazı: 205
Süd nehri: 204, 205, 210
Süd suyu: 204, 205, 208, 209, 310, 343
süğlün: 220
Sührâb gulâm: 44, 45
sükkân-ı Rûm: 272
sükker: 119
sükkerî emlec: 122
sükkerî ma‘âcin: 96, 110
Süleymân Ağa, Kazancızâde: 32, 40, 41
Süleymân Ağa, Tatar: 264
Süleymân aşîreti: 299
Süleymân Beğ: 273
Süleymân Beğ, Fâtıma Sultânzâde: 175
Süleymân câmi‘i (Vukin): 58
Süleymân Efendi, Mezâkî: 40
Süleymân Gâzî: 258
Süleymân hammâmı (kal‘a-i Kopan): 16
Süleymân Hân: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 41, 43, 46, 49, 50, 52, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 69, 70, 75, 76, 78, 81, 86, 87, 89, 90, 92, 96, 97, 98, 102, 104, 107, 113, 114, 117, 123, 129, 130, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 157, 160, 166, 171, 174, 180, 182, 186, 190, 256, 273, 313
Süleymân Hân câmi‘: 56, 176
Süleymân Hân câmi‘i (Hatvan): 61
Süleymân Hân câmi‘i (kal‘a-i Baç): 139
Süleymân Hân câmi‘i (Çon[g]rad): 136
Süleymân Hân câmi‘i (Göle): 147, 148
Süleymân Hân câmi‘i (Kopan): 15
Süleymân Hân câmi‘i (Kopuşvar): 17
Süleymân Hân câmi‘i (Nedaj): 19
Süleymân Hân câmi‘i (Sonbur): 138
Süleymân Hân câmi‘i (Şamatorna): 20

Süleymân Hân câmi‘i (Ustolni-Belgrad): 24
Süleymân Hân câmi‘i (Vitovak): 140
Süleymân Hân kânûnu: 19, 21, 23, 32, 57, 114, 142, 171, 183
Süleymân Hân otağı: 95
Süleymân Hân, Şehzâde: 254, 256, 260
Süleymân, Hz.: 103, 173
Süleymân Kral: 173
Süleymân milleri: 77
Süleymân, mühr-i: 129
Süleymân Nebî oğlu Rac‘îm kral: 173
Süleymân Opol Kostantin (Kanuni): 146
Süleymân otağı: 89
Süleymân Paşa: 25, 48, 137, 199, 200, 343, 344, 345
Süleymân Paşa, Bakraç(?): 343
Süleymân Paşa, Bodur: 337, 338
Süleymân Paşa, Gâzî ve Şehîd: 27
Süleymân Re’îs: 56
Süleymân, Sultân: 17, 49, 60, 62, 78, 88, 123, 135, 146, 173, 175, 215, 313
Süleymân Şâh: 90, 107, 141, 144, 238, 239, 267
Süleymân Şâh, Şehzâde: 260
Süleymânî: 90
Süleymâniyye: 103
sülüs: 200, 257
sülüş bâzârı: 154
sümüklü böcek: 93
sünbül: 94
sünbül-i reyhânistân: 234
Sünbüthel kal‘ası: 4
sündüs: 105, 108
sünger: 108
sünnet namâzları: 240
sünnet (olmak): 240, 241
Sünni: 314
sünnî mezheb: 298, 301
sünü: 319
sünük: 312
süpürge: 252
Süren bâğları: 233, 234
Süren karyesi: 223
sürhâb: 220, 269
sürme: 98, 277, 288
süsen: 71

sütûn: 104
Süveyde varoşu: 99
Süveys Kulzumu: 299

- Ş -

şâb: 36, 247
Şa‘bân Baba, ziyâret-i: 138
şâb-ı Süleymân: 328
Şâbûrân: 255, 305, 306, 321
Şâbûristân: 313
Şâdî: 104
Şâdî Geray Hân: 253
Şâdkirmân: 288, 289, 290
Şâfi‘î, İmâm: 196
Şâfi‘î mezheb: 228, 246, 295, 298, 306
Şâfi‘î müftî: 254
Şâfi‘iyyü‘l-mezheb: 195, 285, 288, 294, 297, 311
şag: 24, 115, 118, 119, 157
Şağâb: 276
Şağak ibn Elheme: 274
Şağake: 205, 270, 272, 274, 275, 277, 278, 287, 292
Şağake Çerkezi: 270, 272, 276, 277, 278
Şağake dağları: 271, 272
Şağake hâki: 278
Şağake oğlu: 272
Şağake pişkövi: 272
şâh: 237, 298, 302
Şâh İsmâ‘îl: 70, 268
Şâh Polat Ağa sarâyı: 231
şâhî darbzen: 30, 38, 146
Şâhî kal‘ası: 344
şâhî top: 2, 4, 26, 34, 37, 38, 47, 50, 61, 138, 139, 147, 150, 154, 155, 166, 168, 194, 198, 205, 206, 219, 262, 263, 266, 269, 278, 288, 289, 319, 321, 332, 343, 344
Şâhîkirmen: 334
şâhîn: 28, 91, 169, 223, 224, 225, 248, 291
Şâhîn Geray Hân: 199, 200, 213
Şâhîn, kulle-i: 341
şâhîn kuşu tasvîri: 184
Şâhîn Paşa kullesi: 340
Şâhîn Paşa, Sadrıa‘zamın İmrâhor ağası: 38

şâhîn telleri: 94
şâhîn topu: 64
Şâhînkirmân: 199, 201, 213
Şâhkulu: 261
şâhnişîn: 99, 107, 139, 147, 343
Şâhpolad Ağa: 238
şa‘îr: 42, 46, 258, 260
şak: 298
şakâyık-ı nu‘mânî: 226
Şakı (köpek): 334, 335
Şakişna‘irvar: 21
şâkka: 144
şakula: 174
şâl: 271
şalvar: 94
Şam: 93, 113, 120, 133, 180, 215, 234, 242, 249, 298, 301, 302, 317, 342
Şamâhî: 172, 288, 294, 299
Şamâhî kal‘ası: 299, 306
Şamâkî: 255, 273, 302, 308, 321, 337
Şamâkî hânları: 305
Şamâkî kal‘ası: 337
şam‘dân: 100, 238
Şamgal şâh: 295
Şamhal: 294, 298, 301, 302, 303, 305
Şamhal Mahmûd Şâh: 298, 299, 305
Şâm-ı Dârı‘s-selâm: 251
Şâm-ı Gâzân: 315
Şâm-ı Kazan Hân: 239
Şâm-ı Şerîf: 281, 331
Şâm-ı Tarablûs: 337
Şâm-ı Trâblûs: 113, 127, 179
Şâmî, Şeyh: 249
Şâmîler: 302
Şamkal Mu‘temedü‘d-dîn: 303
Şamos kal‘ası: 162
Şamos nehri: 161, 162, 163
Şamran vilâyeti: 309
Şânmerd salası: 267
şapka: 2, 37, 38, 43, 77, 78, 84, 87, 95, 113, 114, 115, 116, 118, 123, 124, 148, 179, 188, 207, 223
şarâb: 34, 44, 69, 93, 104, 108, 109, 110, 114, 129, 182, 184, 197, 235, 284, 303, 315
şarampav: 16, 25, 26, 80, 87, 98, 130, 133
Şarbatak: 83, 159, 162

Şark Karatayağı: 341
Şark Varoşu: 341
Şarvar kal‘ası: 3, 10, 11
Şarviz gölü: 47
Şarviz nehri: 20, 23, 313
şatırlar: 78, 95, 112, 182
Şatkırı kal‘ası: 278
Şatkırı nehri: 278
şatranç: 268
şatrar: 184
Şatt nehri: 172
Şattu’l-arab: 172, 173, 310
Şavşat: 273, 306
şayak: 71
şayka: 202, 268, 278, 307, 321, 333
şayka top: 147, 152
şâzrevân: 7, 77, 88, 91, 101, 110, 114, 120, 219, 225, 226, 232, 243
Şebeş: 152
Şebeş kal‘ası: 165, 166
Şebeş Kiriş nehri: 152
Şebeşvar kal‘ası: 152, 157, 164
Şebinkarahisâr: 83, 223
şecer: 7, 99
şecere: 99
şecer-i Tûbâ: 282
şecer-i Vakvâk: 149
şecer-perest: 282
Şeddâd: 144, 181
Şeddâdî: 2, 5, 6, 11, 15, 16, 20, 23, 28, 31, 41, 43, 50, 55, 56, 58, 61, 63, 64, 66, 71, 72, 73, 76, 77, 80, 81, 83, 85, 86, 88, 90, 97, 98, 99, 118, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 139, 141, 142, 143, 147, 152, 157, 158, 160, 161, 163, 166, 167, 168, 171, 176, 177, 196, 210, 211, 215, 218, 219, 221, 224, 228, 246, 248, 255, 256, 261, 293, 301, 303, 307, 309, 319, 335, 339, 343, 344
Şeddâdiyyet tabî‘ati: 106
şedde: 29
şeftâli: 27, 235
şehbâz: 145, 236
Şehîd Baba: 260
şehîdân: 269
şehinşâh: 238, 296, 297, 299, 320, 321
şehir kethudâsı: 20, 23, 56, 57, 60, 166, 171
şehir monlası: 228
şehir oğlanları: 245
şehir subaşısı: 254, 260

şehremîni: 15, 17, 62, 151, 254
Şehriyâne sarâyı: 305
şehriyârî: 132
şehzâde: 159, 200, 236, 237, 250, 254, 256, 260, 265, 268, 275, 284, 319, 320, 321
Şehzâde Süleymân Hân câmi‘i (Kefe): 260
şeker: 164, 329
Şeki kal‘ası: 306
şekl-i bâdemî: 159, 166, 218, 224
şekl-i muhammes: 140, 148, 152, 156, 163, 167, 168, 177, 266
şekl-i mukavvis: 154, 248, 255
şekl-i murabba‘: 134, 135, 136, 137, 140, 144, 147, 150, 153, 157, 158, 160, 166, 170, 171, 175, 199, 201, 251, 267, 288, 320, 332, 339, 343
şekl-i müdevver: 157, 259, 262
şekl-i müseddes: 157, 168, 266, 309, 333
şekl-i müselles: 161, 197, 221, 244, 250, 307, 309
şekl-i müsemmen: 232
Şem‘ahâne bâzârı (Kefe): 258
Şembet-i Kazan: 239
şembetler: 239
şem‘dân: 5, 19, 68, 104, 110
Şemetorna kal‘ası: 19, 20
şemgal: 301
şemhal: 301
Şemhal Şâh: 297, 305, 308
şem‘-i asel: 188
şem‘-i kâfûrî: 92
şem‘-i rîh: 175, 188
şemkal: 301
şemmâme: 112
Şemsullâh-ı Gamrâvî: 103
şemşîr: 33, 78, 95
şemşîrbâzlar: 95
Şem‘ûn-ı Safâ: 96, 97, 99, 181
Şenbet-i Kazan: 315
şerbet: 101, 109, 115
Şeref Hân: 295
Şeremet Ban: 203, 204, 209, 210, 224, 225, 265, 281, 297, 319
Şeremet Ban: 206
Şeremet taburu: 285
Şeremetkirmen: 335
şer‘î ilmi: 237
şerîf kazâ: 23, 57, 60, 63, 137, 143, 145, 151, 167, 175, 221, 243, 251, 266, 338

Şerîmî Sultân, Şeyh: 306
şer‘iyye ilmi: 230, 236
şeştâr: 91
şeştöper: 149
Şeyh Efendi Sultân: 260
Şeyheli: 246, 262
şeyhü‘l-beled: 151
şeyhülislâm: 17, 19, 23, 57, 63, 135, 140, 142, 143, 146, 151, 166, 167, 168, 171, 198, 221, 228, 245, 254, 259, 298
şeyhü‘l-urbân: 273, 274
şıdak: 234
Şıdak Noğay: 191, 195, 205, 245, 317
Şıdak Tatarı: 203, 311
Şıkıf kal‘ası: 223
Şıkloviş kal‘ası: 117, 313
Şıktoy karyesi: 75
şılga: 276, 289
şıpırtma kalpak: 101, 202, 213, 247, 301, 337
şîb: 78, 93, 95, 96, 108, 124, 183, 188, 247
şîb ü zerbâf: 71
Şibenik kal‘ası: 39, 83
Şibiz nehri: 279
Şiçevar deresi: 291
Şiçevar kal‘ası: 146, 150
şikârcılar: 33
şikâyetçiler: 228
şikence: 194
Şikloş kal‘ası: 50
Şilye kal‘ası: 10
Şilye palankası: 2
Şimek kal‘ası: 16, 28, 41
şindire: 97, 130, 131, 137, 139, 142, 143, 147, 148, 152, 153, 154, 160, 161, 167, 168, 170, 171, 177, 178, 183, 186, 188
Şinike karyesi: 214
Şinova kal‘ası: 129
şi‘r ilmi: 230
Şîrâz: 319
şirden: 277
şîr-i hurmâ: 93, 110
Şîrîn beği: 206, 229, 230, 263, 281, 285
Şîrîn Beği hammâmı: 246
Şîrîn Beği hânı: 246, 247
Şîrînli: 195, 199, 204, 209, 213, 228, 264, 271, 281
Şirvân: 255, 273, 288, 294, 299, 302, 305, 306, 308, 310, 321, 337

Şirvân kal‘ası: 172, 337
Şirvânî, Monla: 305
şiş: 87
şîşe: 101, 159
Şivakirmen: 332
Şolomkay salası: 267
Şolomkirmen: 335
Şomlu kal‘ası: 157, 158
şu‘arâ: 67, 236, 303
Şuran: 133, 134
şurba: 195
Şücâ‘: 305
şükûfe: 91, 95, 111

- T -

Tâ’if: 274
ta‘ayyünât: 183, 186
Tabahâne hammâmı: 232
Tabahâne varoşu: 99
tabak: 119, 122, 324
tabak dükkânları: 222
tabanca: 138
tabbağ dükkânları: 223
Taberistân: 273
Tâbeserân: 301, 304
tabl: 34, 38, 86, 93, 104, 182, 209, 229, 239, 255, 301
tabl [u] nefîr: 206
tablalı: 91, 285
tablbâz: 184, 255
tablhâne: 135, 149, 151
tabl-ı Cemşîd: 118
tabl-ı erganon: 29
tabl-ı kudûm: 199
tabl-ı Skenderî: 208
Taboç kal‘ası: 16
tabur: 22, 43, 62, 69, 70, 76, 77, 81, 82, 189, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 321, 331, 339, 340, 344
tabya: 17, 20, 22, 23, 31, 48, 50, 57, 61, 63, 64, 65, 80, 81, 83, 84, 86, 88, 97, 98, 99, 128, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 147, 152, 153, 154, 157, 159, 201, 205, 338, 344
Tabyasa kal‘ası: 16, 28, 41, 43
tâc: 49, 50, 86, 94, 111, 117, 118, 131, 265, 267, 284, 302, 312, 313, 323

tâc-ı Gorona: 50, 113, 117, 131, 313
tâc-ı Hûşeng Şâh: 313, 317
tâc-ı İskender: 49, 50, 113, 117, 118, 130, 131, 313
tâc-ı korona: 117
tâc-ı pür-haç: 313
Tâcir Hacı Nebî câmi‘i (Kefe): 257
Tağar Hân: 314
Tâhir Beğ tekyesi: 252
Tâhir (peygamberimizin çocuğu): 241
Tahmûres Hân: 313, 314
tahta: 50, 80, 104, 111, 116, 118, 121, 129, 136, 137, 139, 144, 148, 154, 160, 166, 168, 170, 171, 175, 186, 187, 189, 196, 210, 226, 232, 247, 263, 266, 267, 269, 286, 287, 288, 291, 292, 295, 307, 311, 320, 321, 333, 339, 343
tahta kaldırım: 143
tahta kızak: 121
tahta kiriş kaldırım: 148
tahta şindire: 137, 143, 153, 167, 168, 171, 183, 188
tahtabiti: 324
Tahtalı boğazı: 173
Tahtalı Girdâbı: 170, 173
tahtgâh: 21, 228, 238, 254, 255, 295, 296, 301, 309, 314, 315, 319
Takaku: 284, 286
Takî Hân: 298, 299, 305
Takiyyüddîn Hân: 303
Taklalı köy: 174
Takühân: 299
takye: 108, 124, 276
takyeci: 232
talî‘a-i asker: 22, 30, 32, 34, 69, 142, 146, 198, 205, 206, 301
tâli‘-i imâret: 234
talika araba: 135, 136, 187
talkan: 195, 196, 199, 214, 234, 235, 263, 271, 277, 288, 315, 323, 325, 326
Tâlût, Melik: 207
Talyan: 273
Talyan lisânı: 109
Taman: 255, 262, 266, 267, 269, 274, 285, 309, 321, 322
tamga: 248, 309, 314, 322
ta‘mîr: 48, 160, 174, 249, 339
ta‘mîr ü termîm: 62, 65, 71, 72, 160
Tamu deresi: 106
Tamuras Hân: 239
Tanabay karyesi: 262
tanbûr (müzik âleti): 236

tanbûra telleri: 109, 110
Tanca: 120, 275
Tancavar kal‘ası: 129
tancere: 110, 283
tanıtıcılar: 280
Tankatay bin Kutluğ: 252
tans oynayup: 29
tarabans: 183, 184
Tarabefzûn: 113, 226, 235, 268
tarak: 116
Tarçay karyesi: 60
Tarhu: 172, 298, 299, 300, 301, 303, 304
târîh (düşürme): 70, 82, 151, 167, 199, 200, 201, 210, 216, 217, 219, 222, 224, 225, 226, 227, 231, 232, 233, 243, 245, 249, 252, 253, 254, 257, 258, 260, 261, 262, 265, 266, 267, 296, 297, 313, 339
târîh ilmi: 233
tarkan defteri: 234
Tarkan Köle (cerrâh): 233
tarkan(?) nâm köleler: 218
tarla: 30
Tarna nehri: 62, 70
tasma kayış: 108
Tasma nehri: 202, 210, 211
tasvîr: 77, 105, 125, 126, 248, 261, 317, 339
tasvîrât: 100, 105
tasvîrli kitâb: 103
taş: 106, 132
taş binâ: 154
taş direk: 103
taş gürz: 339
Taş kal‘ası: 55
taş kapu: 153, 154
taş nerdübân: 107, 112
taşdan oyulmuş bir tasvîr: 223
taşdan sûret: 256
taşra kal‘a: 17
Tat: 250, 267
Tat ağası: 231, 233, 235
Tat eli: 218, 234, 235, 238, 244, 250, 255
Tat kal‘ası: 218
Tata: 28, 46, 47, 76, 81
Tata gölü: 76
Tata kal‘ası: 25, 27, 40, 46, 75, 76

Tata kapudanı: 76, 77

Tata Sahrâsı: 75, 77

Tatar: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 13, 14, 30, 35, 40, 41, 43, 68, 81, 87, 97, 102, 107, 114, 115, 120, 124, 139, 142, 144, 151, 160, 161, 178, 180, 182, 183, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 227, 228, 229, 230, 234, 235, 237, 238, 239, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 256, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 281, 285, 288, 289, 290, 294, 296, 298, 301, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 319, 321, 322, 323, 325, 329, 332, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 342, 344

Tatar askeri: 1, 2, 7, 9, 28, 29, 30, 32, 34, 40, 41, 69, 74, 81, 93, 94, 97, 114, 125, 130, 158, 179, 180, 186, 189, 192, 193, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 229, 266, 269, 270, 297, 307, 343, 344

Tatar atlıları: 196, 207

Tatar bozası: 197, 200, 234, 262

Tatar börkleri: 315

Tatar düğünü: 281

Tatar evi: 199, 219, 266

Tatar (Ferîdûn'un oğlu): 317

Tatar gulâmı: 317

Tatar Hân: 68, 81, 97, 152, 180, 182, 183, 184, 186, 189, 191, 199, 200, 202, 229, 239, 242, 254, 262, 269, 270, 289, 291, 297, 299, 314

Tatar Hânzâde: 1, 29, 34, 40, 51, 53, 71, 73, 131

Tatar imâm: 288

Tatar kal'ası: 159, 160

Tatar kalpakları: 183, 223, 247, 271, 337, 340

Tatar kamçısı: 267

Tatar lisânı: 192, 193, 219, 228, 245, 271, 275, 292

Tatar lugâtı: 245

Tatar obalıları: 259

Tatar ordusu: 31, 41

Tatar salası: 263

Tatar sofîleri: 196, 262

Tatar tevârîhleri: 194, 221

Tatar ulemâsı: 195

Tatar yaycısı: 246

Tatar yayları: 214

Tatarca: 223, 258

Tatarca lisânı: 190, 208, 213, 310

Tatarhâniyye (kitap): 295, 310

Tataristân: 194, 217, 244, 250, 261, 270

Tatarşa: 267

Tatarvârî kazanlar: 3

Tateli: 218

Tateli dağları: 218

Tateli Rûmu (kal'a-i Azak): 340

Tat-ı Murtat kavmi: 250

Tatlı Hammâm: 258
tâ‘ûn: 102, 189, 204, 209, 217, 234, 280, 311, 324
tavâşî gulâm: 104, 105
Tavban: 292
tavîl top: 64
Tavl şehri: 274
tavla: 23
Tavse kûhı: 296
Tavsultân: 295
tavşan: 156, 312
Tavşanbeli: 180
tavuk: 119, 122, 127, 256, 281, 284, 286, 342
tavuk böreği: 67
tavuk maslûkası: 109
tavuk yumurtası: 108
tâvûs: 68, 102, 122
Tavustân: 205, 262, 288, 290, 292, 294, 295, 296, 297, 299, 302, 307
tay eti: 228
Tay, kabâ’il-i: 287
taya: 225
ta‘yînât: 74, 119, 189
taylak at etleri: 263
Tayman Mirza hammâmı: 246
Taymaz Hân: 310
Taysı Şâh: 191, 204, 289, 290, 291, 308, 314, 322, 323, 324, 325, 329, 330, 331, 332
Tayyib (peygamberimizin çocuğu): 241
tazı: 122
tâzî: 313, 334
ta‘zîr: 53
Teb(?) Tatarı: 311
teber: 95, 335
tebeşir: 279
Tebrîz: 39, 239, 249, 315
tebsi: 110
Tebük gazâsı: 242
tecvîd ilmi: 233, 236, 246
teferrücgâh: 92, 233, 274
tefsîr: 292
Teğar: 274
teheccüd namâzı: 237
tekâlîf-i örfiyye: 71, 140, 144, 180
tekâlîf-i şâkka: 180, 187

Teke Hamîd külâhı: 102
teke keçi: 102
Teke külâhı: 120
tekerlek peynirleri: 220
tekerleme: 235, 271
Teki nehri: 145
tekir balığı: 259
tekne: 279, 285
tekrur kral: 242
Teküç şehri: 188
tekye: 19, 25, 26, 27, 54, 56, 57, 58, 67, 68, 137, 140, 142, 144, 145, 153, 166, 169, 170, 176, 178, 216, 218, 245, 246, 249, 252, 253, 258, 259, 267, 296, 315
tekye fukarâları: 48
tekyecik: 136
tekyegâh: 25, 68, 216, 231, 246, 251, 258
tekye-i Âl-i Abâ: 67
tekye-i Bektaşiyân: 68
tekye-i dervîşân: 16, 50, 54, 55, 61, 136, 138, 140, 144, 148, 262, 303
tekye-i Halvetî: 243
tekye-i hânkâh: 239
tel: 2, 91, 95, 110
tel kafes: 99
telatin: 43, 44, 108, 117, 312, 313, 320
teleme peyniri: 220
telhîs: 52
Tell-i Tav: 292
Temâşâ Sokağı: 125
temâşâgâh: 91, 148, 170, 186, 288
tembelân-ı Horâsân: 124
Temeşa nâm mezârlık: 281
Temmûz bâzârı: 188
Temrik: 255
Temrik Bay: 268
Temrik güzeli: 268
Temrik kal‘ası: 255, 268, 269
Temrik limanı: 268
Temrikkirmân: 267
Ten: 332, 340, 343
Ten nehri: 197, 199, 288, 308, 321, 323, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344
Ten suyu: 310, 332, 338, 339, 340, 341, 343
tenbîhnâme-i hümâyûn: 113
tencere: 110

tencereler ve .i.kebâb şişleri: 130
teneke: 84, 87, 89, 90, 120
ten-getir çadırcığı: 230
tennûr: 277
tepsi: 120
terâzû: 174
tercümân: 78, 79, 93, 112, 164, 293, 308, 311, 321, 322
tere: 234
Terek: 294, 295, 297, 318
Terek bahri: 299
Terek kal‘ası: 292, 294, 297, 299, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 320, 322, 332
Terek kapudanı: 309
Terek nehri: 290, 295, 297, 299, 307, 308
Terekemân kavmi: 306
Terekeme: 287, 306, 314
tereyağ: 220, 259, 267
Terhal nehri: 167, 168
terk: 108, 117
terkîb (müzikte): 236
Terkoz kal‘ası: 173
termîm: 48
terpuş takye: 27
tersâhâne iskelesi: 99
tershâne: 249
Tershâne zindânı: 123
tershâne-i âmire: 183, 337
tesâvîr: 261
tesbîh: 289, 335
Tessal-ı Kebîr karyesi: 76
Tessal-i sağîr karyesi: 77
teşeniş: 240, 241
teşrîh kitâbları: 103
tevârîh: 125, 146, 173, 179, 180, 181, 239, 269, 272, 305
Tevrât: 103, 104, 223
teys-i kûhî: 91
tezek: 214
tezkireci: 151, 184
tıbb ilmi: 106
tıhtâb: 328
tılmaş (tercüman): 245
tılsımât: 180, 242, 283
Tımış nehri: 166

Tımışvar: 39, 62, 75, 93, 113, 135, 143, 144, 145, 146, 148, 150, 151, 152, 159, 161, 163, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 224
tıransa gemiler: 84
tırâş: 110
Tırnovi: 176
tırpan: 178
tırtıl kurdu: 294
Tiflis: 255, 293, 297
Tiflis kal‘ası: 294, 299
tîğ: 2, 38, 49, 129, 135, 142, 150, 163, 179, 187, 207
tîğ-ı Dahhâk: 21
tîğ-i ebdâr: 33
Tîh, vâdî-i: 205, 210
Tilimsân: 120, 275, 293
tilki: 11, 91, 122, 210, 285, 295, 312, 320, 323
tilmaş (tercümân): 195, 204
tilsiman: 7
tîmâr: 60, 73, 85, 162, 201, 254, 266, 298, 338
tîmâr defterdârı: 62, 151
tîmârhâne: 107, 108, 110, 130
timsâl: 105
Timur bin Boğa Bay: 252
Timur Hân: 186, 191, 200, 287, 296, 299, 309, 310, 314, 315, 316, 317, 336
Timur Leng: 251, 268, 269, 295, 310, 314, 343
Timur Şâh: 291
tîn ma‘cûnu: 162
tîn-i amber-i çîn: 109
Tire: 75, 298
tirfil (ot): 234
tîr-i Tatar: 41
tîrkeş: 95, 101, 123, 129, 205, 230, 271
tirkiz balığı: 220, 259
Tirkoviş: 179, 182, 185, 186
tirşe deri: 100
Tise nehri: 3, 55, 61, 62, 66, 70, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 150, 152, 155, 158, 159, 163, 164, 293, 310
tîşe-i Ferhâdî: 338
Titel kal‘ası: 53, 55, 140, 141, 143
Tivosile(?) nâm vezîr: 309
tobra: 178
toğan: 201
Toğan Geçidi: 200
Toğan Hân kal‘ası: 200

Toğar Hân: 238
Tohtabay Hân: 310
Tohtamış Geray Hân: 200, 214, 219
Tohtamış Hân: 186, 191, 251, 296, 299, 309, 310, 314, 315
Tohtar Kadı Alî: 288
tohum: 269, 270
Tokad: 245
Tokay iskelesi: 158
Tokay kal‘ası: 158, 159
Tokaykirmen kal‘ası: 333
tokmak kayışı: 229, 230, 267, 268, 270
tokmak tüfengler: 95
tokuz boğaz: 332
tokuz yaprak: 149
tolma rıhtım: 98
toloz kemer: 118
Toluy Hân: 297, 314
Tomanis: 255, 293, 294, 297
Tomastin palankası: 16
Tomorı Pal: 56
Tomris Hân: 299
tomruk: 344
ton: 212
top: 2, 3, 4, 5, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 92, 96, 97, 98, 99, 107, 113, 115, 121, 128, 129, 131, 133, 135, 138, 139, 142, 143, 146, 147, 149, 150, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 166, 167, 168, 169, 170, 176, 194, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 216, 219, 221, 222, 224, 229, 248, 261, 262, 263, 266, 269, 278, 288, 289, 298, 307, 308, 318, 319, 320, 321, 328, 331, 332, 333, 338, 339, 341, 343, 344
top âletleri: 64
top gülleleri: 29, 38, 39, 42, 70, 82, 84, 121, 122, 152, 344
top mazgalı: 219, 259
top menzili: 8, 15, 26, 60, 61, 72, 92, 152, 205, 206, 209, 210
top palamarları: 36
Topal Hoca: 233
Topal Palatinuş, Orta Macar banı: 71, 73, 132, 135
topçu: 15, 17, 24, 29, 37, 38, 53, 56, 63, 72, 73, 133, 149, 151, 152, 198, 254, 278, 338, 339, 343
Topçu Baba Sultân: 260
topçubaşı: 23, 38, 63, 139, 142, 143, 146, 151, 152, 196, 201, 344
top-ı kal‘a-kûb: 248
top-ı kûp: 38, 52, 58, 65, 90, 146
top-ı Muhammedî: 12
top-ı şâhî: 123

top-ı tavîl menzili: 61
Topkapusu: 174, 175
topkeşân sığırlar: 11
toprak desti: 252
Toprak hisâr: 340
toprak kal‘a: 340, 341
toprak kerpiçi: 214
Toprak tabya (Ustolni-Belgrad): 23
Topraklı kal‘ası: 259
Topraklı şehri: 259
Topraklı varoş: 258, 259
Topraklık varoş: 258, 260
Topurdukkirmen: 335
topuz: 78, 94, 112, 115, 186, 283
Toray karyesi: 60
torba: 269
Torba kal‘ası: 16
torompete: 12, 13, 14, 29, 31, 34, 38, 69, 86, 89, 118, 207, 209
Torvakutaran dağları: 174
tostağan: 235, 341
Tot: 128, 131, 132, 151, 155, 174, 190, 207, 237, 273
Tot lisânı: 185
Tot re‘âyâları: 132
Totis ibn Natis: 272
Totlıkıstân: 124
Tovarnik kal‘ası: 53, 58
toy: 220
Toygun Paşa: 17
toykun: 291, 320
Toylu köyü: 247
toz: 29
Törebay(?) Sultân: 310
Trâblûs: 113, 275, 307
Trabzan: 235, 272, 274, 337
transa gemiler: 97, 170, 171, 172
Tûbâ ağacı: 282
tuç: 101, 102, 129, 150, 169, 281, 283, 326, 328, 329
tuç kumkuma: 217
Tûfân-ı Nûh: 88, 243, 294, 296, 315, 316, 317
tuğ: 9, 51, 62, 68, 94, 95, 133, 151, 155, 166, 182, 186, 199, 213, 229, 239, 254, 255, 338
tuğ sâhibi kal‘a ağaları: 146
tuğ sâhibi nefer ağaları: 143

tuğrâ-yı garrâ-yı hânî: 228

Tuhfe, Târîh-i: 194

tula: 97, 98, 129, 132, 133, 139, 142, 143, 144, 147, 152, 157, 211, 237, 307, 335

tulum: 109, 285, 288

tu‘ma-i şemşîr: 33, 56, 58, 62, 69, 76, 81, 137, 213

tuman: 95, 205

Tuna: 6, 7, 49, 50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 96, 97, 98, 99, 112, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 145, 146, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 182, 188, 192, 293, 310, 313

Tuna azmağı buhayresi: 59

Tuna balıkları: 17, 175

Tuna Belgradı: 50, 164

Tuna Demirkapusu: 172

Tuna kapudanı: 50, 79, 171

Tuna nehri: 7, 17, 20, 24, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 135, 189

Tuna palankası: 59

Tuna Varatı kal‘ası: 169

Tunageçdi kınalı atlar: 94

Tunca: 310

Tunus: 113, 275, 307

Tûr (Ferîdûn’un oğu): 315, 317

Tûr Şâh: 315

turaç: 220, 277

Tûrân: 1, 239, 250, 268, 272, 273, 299, 305, 315

Turda şehri: 163

Tureyfî nâm küheylân: 115

turfa: 223

Tûr-ı Zîtâ: 127

Turla nehri: 136, 190, 191, 192, 242, 293, 310

turna cığaları: 238

turna gözü: 231

turna telleri: 94

turnacıbaşı: 34

turşuları: 267

turunc: 235, 281

turvin: 313

Tûsî, Hekîm: 310

tut: 235

tûtî: 91, 99

tuyûr: 91

tuz: 12, 19, 34, 36, 140, 163, 182, 183, 198, 201, 207, 209, 214, 259, 277, 323, 324

tuz bâzergânları: 140, 144

tuz buhayresi: 198

tuz emîni: 214

tuz gemileri: 136, 140

tuz ma‘deni: 140, 324

tuz mahzenleri: 140

Tuzda şehri: 140

Tuzda varoşu: 163

tuzla: 201, 217

Tuzla burnu: 269

Tuzla kal‘ası: 269

Tuzla karyesi: 214, 217

tuzlu balık: 268

tübba‘: 302

Tübbet vilâyeti: 326

Tübelli: 206

tüccâr: 20, 54, 55, 56, 58, 61, 67, 100, 136, 138, 140, 144, 148, 153, 154, 168, 172, 176, 188, 189, 196, 216, 243, 253, 260, 282, 295, 298, 300, 303, 307, 320

tüfeng: 11, 12, 14, 26, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 44, 45, 47, 50, 60, 68, 69, 75, 77, 78, 79, 80, 84, 87, 92, 95, 100, 101, 108, 111, 112, 119, 120, 122, 129, 131, 142, 149, 160, 171, 182, 187, 196, 198, 199, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 222, 224, 229, 255, 276, 278, 279, 284, 286, 290, 309, 314, 319, 320, 332, 333

tüfeng-endâz: 1, 3, 198, 199, 206, 207, 229, 250, 272, 276, 285, 289, 295, 301, 319, 336, 344

tüffâh: 250

Tüp geçidi: 263

Tüp karyesi: 263

Tüp köyü: 263

Türâbî, Dervîş: 335

türbe: 19, 231, 239, 256, 297

türbedâr: 231, 238, 297

Türk: 4, 6, 40, 178, 314, 329

Türk askeri: 97, 98

Türk lisânı: 310

Türk Or’u: 62, 321, 322, 332

Türk vezîrleri: 97

Türkçe: 78, 109, 148, 167, 176

türkî: 141

Türkî lisânı: 144

Türk-i Türkmân: 273

Türkistân: 194, 273, 313

Türkmân: 180, 194, 239, 314

Türkmân lisânı: 195

Türkmân obaları: 270

tütün: 81, 100, 202, 288

- U -

ubûdiyyetnâme: 189
ûd: 19, 118, 238
ûd u amber: 89
ûd-ı Mâverdî: 112, 115
ûd-ı mel: 232
Udvarhel kal‘ası: 164
uğrın kapu: 136, 144, 339
Uğrın kapu (kal‘a-i Kefe): 256
Uğvar: 40, 47, 52, 113
ukâb kuşları: 225, 325, 326, 327, 328
Ulah: 164, 184, 185, 186
ulak: 151, 153, 175, 178, 186, 211
Ulama Paşa: 140, 143, 145
Ulama Paşa tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
ulemâ: 56, 67, 250, 303, 304, 317, 320
ulemâ-yı Acem: 239
ulemâ-yı Arab: 239
ulemâ-yı Dağıstân: 298, 305
ulemâ-yı etibbâ: 233
ulemâ-yı hâfız-ı Kur’ân: 216
ulemâ-yı Heşdek: 318
ulemâ-yı hukemâ: 292
ulemâ-yı muhaddisân: 246
ulemâ-yı muhaddisîn: 216
ulemâ-yı müfessirîn: 292
ulemâ-yı Noğay: 271
ulemâ-yı şeyhülislâm: 217
ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân: 217, 300
ulemâ-yı Tatar: 223, 228, 242, 243, 246, 322, 331
Ulesi: 154, 155
Ulesi dağı: 152
Ulesi kapusu: 153
Ulesi, kûh-ı: 152
Ulesi varoşu: 153, 154
Ulu Beğ: 299
Ulu Beğ sarâyı: 298
Ulu câmi‘: 252, 253
Ulu liman: 220
Uluban Kalmık-ı Taysı Şâh: 330

Ulubeğ Hân: 301, 304
Ulubeğ (şehr-i Enderey'in hânı): 302
Ulucâmi' imâmı Arab İmâm: 264
Ulucâmi' (kal'a-i Gözlev): 216
ulûfe: 53, 63, 119, 125, 186, 187, 189, 198, 199, 214, 229, 230, 255, 289, 298, 310
ulûfe defteri: 119
ulûfeli asker: 155
ulûfeli leşker: 336
ulûm-ı acîbeler: 106
ulûm-ı Arabiyye: 230, 303
ulûm-ı garîbe: 106, 236, 260, 305
ulûm-ı riyâziyye: 104
ummâl: 174, 253, 254
Ummân, Bahr-i: 203, 204, 207, 259, 292, 318
Umrân vilâyeti: 274
Umur Atalık: 217
un: 30, 88, 89, 100, 195
un çorbası: 111, 195
un değirmenleri: 89, 100, 259
Ungur: 125
Ungurus: 1, 54, 75, 76, 80, 90, 93, 114, 125, 126, 128, 160, 180, 308
Ungurus altunu: 44, 109, 114, 126, 158
Ungurus çâsârı: 117
Ungurus Kızılelması: 21
Ungurus kralı: 4, 11, 15, 25, 27, 55, 58, 75, 96, 116, 117, 126, 138
Unkapanı Meydânı: 101
Uranyar karyesi: 162
Urbân: 120, 274, 275
Urbân-ı Kureyş: 284
Urç karyesi: 177
Urfa: 121, 181, 238
urgan: 65, 121
Urûm: 219, 247, 267, 337
Urûm kenîseleri: 234
Urûm lisânı: 250
Urumbet Noğay: 191, 195, 205, 317
Urus: 199, 310
Urus câriyeleri: 342
Urus kayığı: 343, 344
Urus şaykaları: 268, 278, 307, 333
uskumru: 259
Ustolni: 20, 21, 22, 25, 26, 27, 43, 48, 61, 78, 79, 81, 84, 134, 159

Ustolni-Belgrad: 14, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 73, 75, 76, 77, 78, 83, 85, 86, 94, 104, 114, 117, 131, 134, 164

ustolnik: 118, 184

ustonik: 184

ustura: 108, 300, 324, 325

usturacı dükkânları: 4

usturlâb ilmi: 97, 106, 155, 174, 183, 234, 260, 293, 300, 312

usûl (müzikte): 236

uşar: 165, 184

uştuka balığı: 175

uyan: 95

Uyfaloba karyesi: 75

uyûn-ı câriye: 231

Uyvar: 4, 40, 41, 48, 49, 51, 52, 73, 74, 75, 80, 81, 83, 105, 107, 113, 117, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 150, 151, 190, 191, 265

Uyvar gazâsı: 49, 59, 73, 177, 237, 265

Uyvar kal‘ası: 40, 41, 51, 52, 71, 79, 110, 113, 117, 123, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 313

Uzun çârsû (Kefe): 258

Uzun Varoş nâm kal‘a: 21, 22

Uzunçârsû (Kefe): 197

- Ü -

ücret-i kadem: 135, 136

Üç Kulle: 170, 171

ügü kuşu: 116, 187

ümenâ: 228

ümerâ: 29, 33, 34, 37, 47, 53, 113, 115, 309

ümerâ-yı Bâğçesarây: 238

ümerâ-yı Dağıstân: 301

ümerâ-yı Dânişmendiyye: 272

Ümeyye, Ümmü Seleme binti: 241

Ümmü Habîbe: 241

Ümmü Külsûma (peygamberimizin çocuğu): 241

Ümmü Seleme: 241

Ünsî Efendi, Ordu Monlası: 54

üsârâ: 4, 9, 41, 85, 197, 198, 201, 203, 210, 226, 247, 260, 273

Üsküb kal‘ası: 176

üsküf: 63, 78, 113

üsküfler: 95

üsküflü silihdâr: 95

üstâd: 131
Üstü Açık Ilıca: 74
Üstürgon: 25, 40, 48, 49, 50, 51, 52, 58, 72, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 89, 94, 98, 113, 114, 117, 123, 125, 128, 131, 134
Üstürgon kal‘ası: 34, 49, 50, 51, 52, 71, 75, 86, 104, 134, 137
Üstürgon kapudanı: 50, 75
Üstürgon kapusu: 84
Üstürgon kulu: 23, 86
Üstürgon odabaşıları: 77, 78
Üstürgon sahrâsı: 41, 75, 123
Üstürgon zindânı: 50
üvez: 235
üzengi: 30, 325, 331
Üzengi(?) sarâyı: 197
üzüm: 91, 106, 154, 160, 166, 170, 183, 234, 235, 247, 250, 312

- V -

Vaç kal‘ası: 60, 61
Vahîd, Dervîş: 305
Vajon: 28, 41
Vajon-ı Kebîr palankası: 41
Vak nehri: 79, 113, 129, 132, 133
Vak suyu: 51, 113
vakf: 85, 130, 152
vakfiyye: 144, 145
vakıf: 145, 167
vakıf câbîleri: 232
vakt-i ışâ: 318
vakt-i seher: 3
vakt-i Şâfi‘î: 12
Vakvâk, şecere-i: 33, 149, 209
Val kal‘ası: 22, 24, 41, 53
Val palankası: 134
vâlî: 21, 22, 25, 47
Vâlide câmi‘i: 265
Vâlide Sultân hammâmı (Egre): 67
vâlî-i vilâyet: 10, 26, 27, 338
vamoş: 182, 184, 189
Van: 83, 113, 181, 223, 296
Van kal‘ası: 291

Varadin: 55, 56, 58, 140
Varat: 52, 113, 135, 145, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 169
Varat kal‘ası: 52, 83, 93, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 169
Varat panayuru: 154
Varat vezîri: 154, 155, 164
Varna kal‘ası: 175
Varp nehri: 286, 287
Varşalka Kral: 165
Vâsıt şehri: 334
Vasiluy kasabası: 189
Vasiluy nehri: 188
vaşak: 285
vaşak kürkleri: 305
Vaşvar kal‘ası: 11, 27, 43, 47
Vedmeduka kal‘ası: 211
vekâle-i garîbü‘d-diyâr: 251
vekâle-i mücerredân: 232, 247
vekâle-i sevdâgerân: 258
Veland, kûh-ı: 41
Veled-i İyâl(?): 268
Velî Beğ: 60
Veli Beğ câmi‘i (Ustolni-Belgrad): 24
Velî Paşa, Rûmeli vezîri: 68
Velim Baba, ziyâret-i: 61
Venedik: 39, 83, 85, 126, 147, 150, 273, 339
Venedik körfezi: 16
Venedik kralı: 126
Venedik Pirinc-pirimi: 85
Verbi kal‘ası: 57
verd-i ahmer: 237
vere: 22, 32, 42, 49, 56, 62, 77, 82, 135, 142, 157, 161, 248, 249, 294
Verpelid karyesi: 70
vetah: 184
Vetoş kal‘ası: 2
Veyl deresi: 106
Veylan kal‘aları bâğı: 76
Veylan kal‘ası: 76
Vezîr hânı (Kefe): 258
Vıtok palankası: 57
Vidin: 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177
Vije nehri: 43
Vil nehri: 286

Vila kal‘ası: 76
Vilagoş kal‘ası: 16, 145
Vilagoş Kral: 25
Vinçaz kal‘ası: 165
Virene külüngü: 149
Virse: 166, 167
Visilokirmen: 332
Vistond karyesi: 70
Vişe: 49
Vişigrad: 49, 50, 58, 75, , 81117, 313
vişne: 28, 55, 226, 234, 235, 247, 341
viştibar: 184
Vitok palankası: 140
Vize-sarây: 310
Vo nehri: 128
Vobin nehri: 278
vornik: 184, 186, 344
Voyka karyesi: 53, 54
Voynık lisânı: 141
Voynık vilâyeti: 273
voyvada: 5, 6, 15, 17, 19, 49, 54, 57, 59, 78, 87, 90, 96, 129, 130, 135, 140, 144, 145, 166, 167, 168, 170, 176, 178, 183, 190, 218, 221, 222, 248, 255, 266, 267
vudû‘: 241
vukıyye: 341
Vukin kal‘ası: 58, 59
Vulkovar kal‘ası: 53, 59
vükelâ: 53, 112, 119, 127, 259

- Y -

yaban atı: 323
yaban devesi: 323
yaban donbayı: 323, 325
yaban eşeği: 323
yaban kedisi: 281, 284, 285
yaban sığır: 323
yaban tavuğu: 281
yâdes kemiği: 106
Yâfa: 127
Yâfes: 239, 272
Yagodina nâm mahal: 168

Yagub Ata karyesi: 263
yağ: 30, 48, 67, 119, 182, 183, 191, 192, 234, 252, 260, 278, 318, 319
yağ bâzergânları: 267
yağ tulumu: 109
Yağcızâdeler: 259
yağ-ı sâfî: 192
Yağlı Baba: 192
yağlı çörek: 67
yağlı meşin: 95
yağmurca nâm mahlûk: 285
yağmurluk: 12, 44
yağmurluk çadırı: 230
Yahûdî: 86, 99, 104, 122, 179, 183, 202, 222, 223, 224, 229, 234, 247, 251, 252, 259, 260
Yahûdî bâzergânlar: 99, 224
Yahûdî piçeleri: 223
Yahûdî sinagoları: 234
Yahyâ Ağa, Yeniçeri Ağası: 82, 85
Yahyâ, Hz.: 20, 21, 24, 194
Yahyâ Paşa, Süleymân Hân vezîrlerinden: 43
Yahyâ Paşazâde Küçük Balı Beğ: 55
Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa: 76
Yahyâlı tacı: 94
Yakayça: 273
Yakayçak(?): 303
yakı: 101
Ya‘kûb Ata kapusu (kal‘a-i Kefe): 256
Ya‘kûb Dede karyesi: 263
Ya‘kûb Efendi, eş-Şeyh: 219
yâkût: 95, 103, 117, 210, 283, 327
Yâkût-ı Musta‘sımî: 103, 296
Yalakâbâd kal‘ası: 239, 273
yaldızlı haçlar: 84
yalı: 211
yalı âdemi: 227
yalı adımı: 227
yalı ağası: 165, 186, 189, 190, 191, 204, 211, 212, 231
Yalı Tatarları: 191
Yaloniçse nehri: 187
Yaman: 301
Yaman Sadak askeri: 315
Yaman Sadak kavmi: 306
Yaman Sadak Tatarı: 307, 311

Yaman suyu: 301
Yamanca Noğay: 317, 318
Yanbolı: 180, 214, 238
Yanbolu: 264, 310
yancık: 94, 95, 112
Yanık: 28, 31, 44, 46, 76, 80, 81, 82, 84, 85, 88, 141, 145, 192
Yanık kal‘ası: 1, 4, 6, 11, 28, 40, 44, 45, 46, 52, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 121, 192, 224
Yanık kapudan: 45, 84, 85
Yanık varoşu: 83
Yanko: 173, 174, 175
Yanko ibn Madyan: 16, 171, 173, 174, 254
Yankofça kal‘ası: 137
Yankofça palankası: 137
Yanoş Ban (Erdel kralı): 117
Yanoş Kral: 3, 25, 52, 117, 157, 313
Yanova: 52, 93, 145, 148, 150, 154, 155, 161, 163, 164, 165, 265
Yanova kal‘ası: 145, 147, 150, 164
Yanova kapusu: 148
Yanova paşaları: 160
Yanova seferi: 265
Yanvan: 146, 173, 272
Yanvan Kral: 171, 173, 174, 175
Yanvan târîhi: 16, 146, 174, 175, 176, 194
Yanya panayurları: 154
Yapraklı dağı: 255
Yapraklı kulle: 258
yarasa: 175, 253
yarım akçe tahtası: 116
Yarkay kabağı: 297
Yarkoy kabağı: 286
yarlığ: 214
yarlığ-ı belîğ: 155, 180, 203, 214, 228, 243, 287, 303, 344
yarlığ-ı şâhî: 181, 182
Yarmenî Mıgdısî: 272
yasavul: 303, 306
yasdık: 12
yâsemen: 259
Yâsîn-i şerîf: 19, 51, 70
Yassı Sokak mescidi (Egre): 67
Yaş şehri: 179, 182, 186, 189
Yaşarşa: 234
yaşıl sancak: 205

Yaşlovız Kirmân: 202
yatak: 277
Yatı Beğ: 239
yatsı namâzı: 317, 318, 320
yay: 40, 206, 212, 213, 255, 276, 325, 333
yayan: 314
yayan tüfengli: 12, 87
Yaycılı: 214
Yayşili karyesi: 214
yaz panayuru: 188
yazma: 195, 214, 235, 263, 271, 315
Ye’cûc: 22, 23, 62, 142, 147, 255, 282, 283, 292, 293, 316, 329
Ye’cûc u Me’cûc: 83, 92, 97, 329, 331
yedekçi: 95, 115
yedekler: 182
yedi aded krallar: 308
yedi kral: 127, 160, 164, 176
yedi krallık vilâyetleri: 127, 134
yedi krallık yer: 128, 151, 174, 188, 190, 320
Yedikulle: 123, 179, 180
Yedikütük nehri: 281
Yeditenk: 297
Yejderban: 117, 139, 146, 158
yel değirmenleri: 215
yel mûmları: 282
Yelemlem: 242, 274
Yeleşke boğazı: 255, 268
Yeleşke kal‘ası: 3, 8, 10, 11, 28, 29
yelken: 333, 336
yelken takye: 94
yelkenli kızak: 336
yelpâze: 100
Yeluk nehri: 292
yelveler: 91
yem: 12, 44, 46, 93, 146, 315
Yemen: 28, 76, 81, 103, 154, 242, 274, 275, 302
yemenî: 91, 118
yemîn-i Îsâlı kâğıd: 51
yemiş: 326
yemiş ağaçları: 326
Yemiş Bâzârı Meydânı: 101
Yemişçi Paşa, Sadrıa‘zam: 22

Yemruçe kal‘ası: 57
Yenehisâr: 175
yengeç: 93
Yeni Beç: 128
Yeni câmi‘ (kal‘a-i Temrik): 268
Yeni câmi‘ (Kefe): 257
Yeni Görünüş kapusu: 228
Yeni hammâm (kal‘a-i Gözlev): 216
Yeni Kal‘a: 166, 167
Yeni Kapu (Egre): 66
Yeni Karatayak varoşu: 340
Yeni köy: 190
Yeni Palanka: 17, 20, 166, 167, 168
Yeni Palanka kal‘ası: 59, 168
Yeni Sarây: 174
Yeni Zâ‘im câmi‘i (Egre): 67
Yenibâğçe: 174
Yenicâmi‘: 103
Yenice: 180
yeniçeri: 15, 23, 24, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 49, 53, 55, 56, 57, 63, 69, 72, 73, 117, 133, 135, 143, 146, 151, 152, 154, 201, 217, 222, 338, 339, 343
yeniçeri ağası: 10, 21, 25, 26, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 43, 52, 53, 56, 63, 64, 68, 76, 82, 85, 151, 152, 153, 184, 245, 254, 256, 338, 339, 340, 341, 344
yeniçeri ağası tabyası: 154
yeniçeri çorbacıları: 63
yeniçeri kethudâsı: 34, 56
yeniçeri ocağı: 29, 31, 36, 56, 68, 254
yeniçeri odabaşıları: 37
yeniçeri odaları: 64, 84, 183
yeniçeri odası: 63
yeniçeri serdârı: 15, 17, 19, 23, 54, 56, 72, 136, 137, 140, 141, 142, 144, 146, 156, 166, 167, 168, 170, 171, 175, 217, 245, 267
Yenidünyâ: 91, 100, 118, 125, 312, 329, 331
Yenikal‘a: 2, 3, 10, 11, 19, 30, 31, 38, 39, 42, 48, 51, 53, 113
Yenikapu (Kefe): 257
Yenora kal‘ası: 7
yerekânî: 91, 103
Yergöğü kal‘ası: 179, 186
Yeseçen karyesi: 179
Yesev: 227
Yesev, kend-i: 303
Yesevî Sultân: 303
Yesrib: 180, 274, 275

Yesu şehri: 313
yeşim: 91, 103, 118
yetgen nâm tâzî: 237
yevm-i âşûrâ: 46, 292
yevm-i haşir: 192
yevm-i ıyd: 53
yevm-i nevrûz-ı Hârzemşâhî: 43
yevmiyye: 30
Yezîd: 145, 181, 270, 302
Yezîdîler: 270, 302
yıl bâzârı: 154
yılan: 102, 106, 109, 119, 169, 220, 279, 293, 324
yılan eti: 325
Yılanlı adası: 269
Yıldırak dağ: 329
Yıldırak Tav: 312
Yıldırak vilâyeti: 322
Yıldırım Hân: 178
yıldız rûzgârı: 54
yılkı at: 205
Yılkı nehri: 199
Yil nehri: 278
Yişinoç nehri: 190
yoğurd: 195, 290, 342
yoğurd yazması: 234
Yoğurdcu Baba: 342
yoklama: 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 149, 151
yol mektûbları: 189
yonca (ot): 234
yonma taş: 173
Yoranda deyri: 130
Yoranda manastırı: 130
yorga: 186, 210
yorga at: 186, 214, 271, 278, 285, 288
yorga bârgîr: 183, 184
yorgan: 42, 96
Yozmak karyesi: 261
yulaf: 44, 260
yumurta: 36
Yunak: 73
Yunak İstifan (Erdel kralı): 144
Yûnân: 1, 173

Yûnân lisânı: 97
Yûnân târîhleri: 96
Yûnânca lisânı: 16
Yûnâniyân: 20, 117, 173, 194, 254
Yûnâniyânca lisânı: 146
Yûnâniyân-ı Rûm: 291
Yusuf Ağa: 71
Yûsuf Dede, Kör: 253, 264
Yûsuf Halîfe: 268
Yûsuf Hân kapusu (kal'a-i Kefe): 256
Yûsuf, Kör: 191, 205, 253, 264
Yûsuf Mehemmed Geray Hân: 233
Yûsuf Noğayı, Kör: 205
Yûsuf Paşa, Özü vezîri: 211
Yûsuf, Sultân: 96
yüğrük atlılar: 3
yüğrük bayrakları: 94
yüz(?) pastırması: 229
yüzbaşı: 15, 19, 45, 48, 60, 62, 134, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171

- Z -

Zaba kabîlesi: 236
zâbit: 63, 341
Zâdîm ibn Tûr: 315, 317
Zadra: 83
za'ferân: 108, 120, 281
zâğ: 170
zağanos: 91, 169, 223, 225, 248
zağar: 313, 334
zağarcıbaşı: 34
Zağra: 180
zahîr marazı: 48
zahîre: 21, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 71, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 82, 84, 129, 167, 168, 196, 201, 205, 223, 249, 263, 270, 321, 323, 343, 344
zahîre gemileri: 29, 49
zahm-ı rusâs: 156
zâ'im: 309
Zakırya vezîr: 315
Zakova nehri: 135, 136
Zakve nehri: 60, 61

Zâl: 296, 315
Zâl u Köstehem: 296
zânî: 106
zâniye: 121
Zaporoska: 212, 213, 337
Zârî Efendi: 233
zâti'l-cenb: 324
Zâvilistân: 273
zâviye: 25, 55, 58, 61, 67, 140, 148, 219, 231, 246, 257, 344
ze'âmet: 60, 66, 72, 73, 85, 135, 141, 142, 146, 156, 162, 201, 254, 266, 298, 338
zebânîler: 105, 106
zebat kedisi: 308
zeberced: 103, 118, 283
Zebîd: 274
Zebun kal'ası boğaz[ı]: 173
Zebûr: 34, 103, 104, 105, 125, 223
zehâyir: 30
Zehd (Beşe'nin oğlu): 274
zeheb-i hâlis: 5, 6, 232
Zehonda: 292
zehr: 104
zehr-i mâr: 198
Zekan kal'ası: 2
Zekanvar kal'ası: 30
zekât: 240, 251
Zekim şehri: 299
Zeluk nehri: 292
zelzele: 261
zemberek: 24
Zemherîr: 332
zemherîr gecesi: 320
Zenân vilâyeti: 326, 329, 330, 331
zenberekli lüleler: 92
zenbûr-ı asel: 109
zenbûrî: 91, 103
zencebîl: 102
zencîr: 35, 38, 39, 65, 95, 100, 117, 121, 137, 149, 171, 193, 203, 205, 206, 209, 212, 213, 242, 272, 280, 308, 313, 319, 327, 334, 343, 344
Zencîrliservi: 182
zengî: 120
Zengî Arab: 239
Zenvar varoşu: 163

zer: 94, 114
zer kanâdîller: 238
zer tepsi: 283
zerbâf: 78, 93, 95, 124, 183, 188, 247
zerbâf çârşef: 96
zerbâf yorkan: 108
zerdâlû: 235
zerdeva: 281, 284, 285
zereh-külâh: 94, 95, 101, 123, 301
Zeyla‘ şehri: 275
Zeyneb binti Cahş: 241
Zeyneb binti Resûli Ekrem: 241
Zeynel Beğ câmi‘i (kal‘a-i Azak): 340
Zeyrekbaşı deyri: 175
zeytûn: 91, 106, 234, 235, 250, 281
zırh: 94, 95, 101, 123, 205, 229, 236, 276, 301, 305
zırhcı: 232
Zırhçılar kal‘ası: 304
zırh-ı zireh-külâh: 53
zîbâ: 183
zibâd: 120
zibdiyye: 120
Ziçişvan nâm kapudan: 48
zift: 182
zihnigar: 184
zî-kıymet akmişe-i fâhire: 30
zî-kıymet esvâb: 207
zî-kıymet tuhaf: 6
zîl: 94
zîlbem: 95
zîl-i Dârâ Şâhî: 208
zinâ: 325
zincâb: 312, 320
zincâb kürkleri: 318
zindân: 14, 16, 48, 73, 76, 77, 80, 84, 85, 139, 143, 147, 152, 169, 215, 224, 225
zindân kullesi: 171, 219
zindân meydânı: 65, 101
zindân-ı calender: 224
zirâ‘at: 196, 227
zirâ‘-ı mekkî: 63
Zirin: 2, 3, 4, 5, 10, 15, 25, 50, 86, 115
Zirinoğlu: 3, 4, 10, 28, 33, 78, 87, 113, 115, 133, 134, 146, 150, 313

Zirinoğlu Macarı: 117

Zişţovi: 176

ziyâfet: 53, 71, 73, 74, 77, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 96, 110, 118, 119, 121, 122, 123, 129, 140, 144, 157, 158, 159, 160, 165, 184, 202, 213, 237, 253, 271, 277, 278, 279, 286, 288, 290, 298, 301, 303, 304, 320, 332, 333, 341, 344

ziyâretgâh: 18, 25, 27, 68, 70, 130, 136, 138, 149, 150, 169, 218, 219, 225, 238, 239, 242, 245, 253, 260, 269, 287, 301, 303, 312, 315, 316, 325, 342, 344

zokak: 153

Zolomioğlu: 159

zolta nâm guruş: 65

Zoza, Komaran hâkimi: 81

Zoza vezîr: 34, 80, 84, 114, 121, 127, 164

zu‘amâ: 143, 166, 309

Zulumât, Bahr-i: 292, 325

Zulumât vilâyeti: 331

zurnapây: 91

Zübdâniye: 223

zühre: 260

Zülfikâr Ağa, Silihdâr Ağası: 34, 37

zümmer: 188

zümürrûd: 117, 118, 210, 283, 326

zünnâr: 116, 207

[1] Kur’ân, Bakara 20, 106, 109, 148; Âl-i ‘İmrân 165; Nahl 77; Nûr 45; ‘Ankebût 20; Fâtir 1; “Allah her şeye kadirdir.”

[2] Balığı başıyla birlikte yedim.

[3] Allah Cumartesi ve Perşembe gününü mübarek kılsın.

[4] Kur’ân, Fetih 3, “Ve Allah sana şanlı bir zafer bir zafer versin”

[5] Kur’ân, Nebe 40; “Keşke toprak olsaydım”.

[6] Kul tedbir alır, Allah takdir eder.

[7] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[8] Çalma kapını, çalarlar kapını.

[9] Kul tedbir alır, Allah takdir eder.

[10] Kur’ân, İnşirâh 5, 6; “Muhakkak her güçlükle berâber bir kolaylık vardır. Evet her güçlükle berâber bir kolaylık vardır.”

[11] Rüzgâr esiyor, ancak gemileri hareket ettirecek kadar değil.

[12] Kur’ân, İbrâhim 27; “… Allah dilediğini yapar”

[13] Kur’ân, Enbiyâ 23; “[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz”.

[14] Hadis, “Müminlerin güzel gördüğü, Allah katında da güzeldir”.

[15] Kur’ân, Nisâ 28; “Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”

[16] Kur’ân, A‘râf 182-183; “Hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke yaklaştıracağız. Onlara mühlet veriyorum, çünkü benim tuzağım çetindir.”

[17] Bekârlık gerçekten büyük bir saltanattır.

[18] Kur’ân, Hûd 6; “Yeryüzünde hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah’a aid olmasın”.

[19] Kur’ân, Zâriyât 58; “Şüphesiz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allah’dır.”

[20] Önce dost, sonra yolculuk.

[21] Kur’ân, Kasas 84; “Kim bir iyilik getirirse ona” on misli vardır.

[22] Mevzu Hadis, “Cennet ehlinin çoğu iyi tabiatlı, kötülük düşünmeyen kimselerdir.”

[23] Kur’ân, Bakara 252; “Derken, Allâh’ın izniyle onları bozdular”

[24] Söz sözü açar

[25] Hadis, “İki kişinin arasın düzelten şehid sevabı alır”

[26] Kur’ân, Bakara 252; “Derken, Allâh’ın izniyle onları bozdular”

[27] Zıtlar bir arada bulunmaz

[28] Küfür tek milletdir.

[29] Kur’ân, Saff 13; “Allâh’tan yardım ve yakın bir fetih”

[30] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[31] Kur‘ân, Nisâ 163; “Dâvûd’a da Zebûr verdik.”

[32] Kur’ân, Fâtır 1; “O, yaratmada (dilediğine) dilediğini artırır.”

[33] Kur’ân, Fecr 29-30; “(İyi) kullarım arasına gir, cennetime gir”.

[34] Kur’ân, Fâtiha 6; “Bizi doğru yola ilet”.

[35] Kur’ân, Rahman 9; “Terazide eksiklik yapmayın”.

[36] Kur’ân, Nisâ 145; “Doğrusu iki yüzlüler ateşin en aşağı tabakasındadırlar”

[37] İslâm dini üzre olmaktan dolayı Allah’a hamd olsun

[38] Hadis: İslâm’da ruhbanlık yoktur.

[39] Kur’ân, Tâhâ, 47. “Esenlik hidâyete uyanlarındır”

[40] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[41] Kur’ân, Mü’min 16; “Bugün mülk kimindir? O tek ve Kahhâr olan Allâh’ın”.

[42] Kur’ân, Âl-i ‘İmrân 37; “Zekeriya onun yanına, mâbede her girdiğinde [yanında bir rızık bulurdu]”.

[43] Kur’ân, Nûh, 23. “Tanrılarınızı, Vedd’i, Süvâ‘ı, Yeğûs’ı, Ye‘ûk ve Nesir ‘i bırakmayın dediler.” Ayetin aslı şöyledir:

[44] Kur’ân, Fecr, 28; “Rabbine dön.”

[45] Kur’ân, Fetih 3; “Ve Allah sana şanlı bir zafer versin”

[46] Kur’ân, Bakara 20, 106, 109, 148; Âl-i ‘İmrân 165; Nahl 77; Nûr 45; ‘Ankebût 20; Fâtir 1; “Allah her şeye kâdirdir.”

[47] Önce arkadaş, sonra yol

[48] Kur’ân, Enbiyâ 30 “… her canlı şeyi sudan [yarattık]…”

[49] Hadis (Bu hadis muteber hadis kitaplarında yer almamaktadır); “Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz”.

[50] Yüce Allâh bizi nefislerimizin kötülüklerinden ve dil sürçmelerimizden korusun. Allahü Te‘âlâ kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak duran kimseleri ve bizi bağışlasın.

[51] Kur’ân, Bakara 20, 106, 109, 148; Âl-i ‘İmrân 165; Nahl 77; Nûr 45; ‘Ankebût 20; Fâtir 1; “Allah her şeye kâdirdir.”

[52] Kur’ân, Âl-i İmrân 59; “Allâh yanında İsâ‘nın durumu Âdem’in durumu gibidir”

[53] Hadis: Resullâh Sallalâhu aleyhi vesellem dedi ki: “Allah’ın doğuda Türk isminde bir takım askerleri vardır ki içinizden başıbozuk isyankârların intikamını onlarla alır; siz merhamet edersiniz ama onlar etmez. Bu zamana eriştiğiniz zaman kıyameti bekleyiniz”.

[54] Kur’ân, Enbiyâ 30 “… her canlı şeyi sudan [yarattık]…”

[55] En iyi yemek lâhişedir

[56] Hadis, Ebû Davud, Kitabü'l-Et'ime, bâb 26 "Cabir (R.A.) şöyle dedi: "Hayber günü Hazret-i Peygamber ehlî eşek etini yasakladı, at etine ruhsat verdi".

[57] Yolculuk bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır.

[58] Şehzâde Cem Sultân

[59] Selâmet istiyorsan, kenardadır.

[60] Kur'ân, İnsan 76; "Tertemiz bir içecek".

[61] Kur'ân, Nahl 90; "Allâh adaleti, ihsanı emreder"

[62] Kur'ân, Tevbe, 60; "Sadakalar Allâh'tan bir farz olarak fakirlere, düşkünlere…"

[63] Kur'ân, Fecr 28; "Rabbine dön."

[64] Kur'ân, Bakara 43, 83; "Namazı kılın, zekâtı verin…"

[65] Kur'ân, Hac 29; "Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler"

[66] Kur'ân, Âl-i İmrân 97; "Yoluna gücü yeten herkesin…"

[67] Kur'ân, Âl-i İmrân 97; "Yoluna gücü yeten herkesin…"

[68] Söz sözü açar

[69] (Bir şiirin) gerçek anlamı, şairin içinde saklıdır.

[70] İnsan satana, ağaç kesene ve taş yarana Allah dünyâda ve âhirette lanet etsin.

[71] Kur'ân, Tevbe 18; "Allâh'ın mescidlerini […] onarırlar"

[72] Kur'ân, Tevbe 18; "Allâh'ın mescidlerini […] onarırlar"

[73] Elma gibi faydası boldur. Utanacak şeyden Allah'a sığın.

[74] Bu Kerc kalesini Sultan Mehmed Hân oğlu Sultan Bayezid *Allah mülkünü daim etsin* tamir ettirdi.

[75] Bu limanı efendimiz yaptırdı

O dinin kutbu Sabâ meliki Sultan Süleyman'dır

Sultanın zamanında şunu tarih düşürdüm

"Oraya güvenli emin bir şekilde giriniz."

[76] Bu câmii Mehmed Han oğlu Sultan Bayezîd *Allah mülkünü dâim etsin* 843 yılında inşa ettirdi.

[77] Kerc kalesindeki bu cami-i şerîfin imarını Murad Han'ın kızı hayır ve hasenat sahibi Hadice Hatun 1007 senesinde yaptırdı.

[78] Kerc kalesinin imarı Murad Han oğlu Sultan Mehmed Han'ın *Allah hilâfetini daim etsin* zamanında 889 yılında yapılmıştır.

[79] Bu câmi-i şerîfi hayır ve hasenat sahibi Mustafa Çelebi 995 yılı Cemâziyelâhir'in ortalarında yaptırdı.

[80] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[81] Kur'ân, Saffât 164; "Bizim içimizden herkesin belli bir makamı vardır"

[82] Kur'ân, Mâide 45; "Onda (Tevrat'ta) onlara: Cana can, göze göz […kısas] yazdık"

[83] Kur’ân, Hud 44; “Ey arz suyunu yut ve ey gök tut denildi. Su azaldı, iş bitirildi, gemi Cudi’ye oturdu”

[84] Kur’ân, Hud 44; “Ey arz suyunu yut ve ey gök tut denildi. Su azaldı, iş bitirildi, gemi Cudi’ye oturdu”

[85] Kur’ân, Zümer 63; “Göklerin ve yerin anahtarları O’nundur”

[86] Kur’ân, Nebe 7; “Dağları birer kazık”

[87] Kur’ân, Kaf 1-2; “Kaf, şerefli Kur’âna and olsun. İçlerinden bir uyarıcı gelmesine şaştılarda”

[88] Şöhret afettir

[89] Bu Allah’ın kitabının bir hükmüdür.

[90] Hadis: “Kim dünyada ipekli giysi giyerse, ahirette onu giyemez”

[91] Hadis: “Allah’ın doğuda Türk isminde bir takım askerleri vardır ki içinizden başıbozuk isyankârların intikamını onlarla alır; siz merhamet edersiniz ama onlar etmez. Bu zamana eriştiğiniz zaman kıyameti bekleyiniz”.

[92] Kur’ân, Âl-i İmrân 159; “(Yapacağın) işler hakkında onlara danış.”

[93] “Kul tedbir alır, Allah takdir eder.”

[94] Ey Rey ve Sol‘at halkı! Kendinizi bu küçük gözlü insanlardan koruyunuz.

[95] Hadis: Resullâh Sallalâhu aleyhi vesellem dedi ki: “Allah’ın doğuda Türk isminde bir takım askerleri vardır ki içinizden başıbozuk isyankârların intikamını onlarla alır; siz merhamet edersiniz ama onlar etmez. Bu zamana eriştiğiniz zaman kıyameti bekleyiniz”.

[96] Kur’ân, Kehf 94; “Dediler ki: Ey Zülkarneyn Ye’cüc ve Me’cüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar”.

[97] Kur’ân, Tîn 4; “Biz insanı en güzel şekilde yarattık”.

[98] Ey Rey ve Sol‘at halkı! Kendinizi bu küçük gözlü insanlardan koruyunuz.